1
STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE • XXIII • 1972

Studii şi cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIII
1
1972

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie : Adresse du comité de rédaction :
Bucureşti 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30.

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită toate manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et les tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
STR. GUTENBERG 3 bis, BUCUREŞTI

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREŞTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

1 – XXIII – 1972

SUMAR

NOTE BIBLIOGRAFICE

CRONICĂ

NECROLOG

EMANUEL VASILIU

„SENSUL SENSULUI" ȘI UNELE NONSENSURI LEGATE DE „SEMANTICA PARADIGMATICĂ" *

În articol se reexaminează semnificația conceptului de sens așa cum apare în literatura lingvistică. Rezultatele acestui examen sînt comparate cu ceea ce se înțelege în semantica logică prin „sens". Concluzia este că atît noțiunea tradițională de „sens", cît și noțiunile mai noi, ca aceea de „semnificat" (din teoriile de orientare saussuriana), sau de „trăsătură semantică distinctivă" (din „semantica paradigmatică"), se referă în mod *ambiguu* fie la *intensiunea* semnului, fie la *comprehensiunea* lui. În particular, „semantica paradigmatică" nu poate fi considerată ca teoria intensiunilor, întrucît conceptul de „trăsătură semantică distinctivă" nu este echivalent cu conceptul de „intensiune". În plus, „semantica paradigmatică" se dovedește a fi inadecvată limbilor naturale, întrucît nu poate oferi o explicație pentru faptul că un cuvînt dintr-o limbă poate fi *tradus* printr-un cuvînt dintr-o altă limbă.

§ 1. Sensul ca semn. O primă întrebare la care ne propunem să răspundem este următoarea : a spune că semantica studiază relațiile care se stabilesc între *semne* și *expresiile* constituite din semne și *obiectele* la care aceste semne și expresii se referă este sau nu este compatibil cu ceea ce se înțelege în mod curent în lingvistică (de orientare tradițională sau nu) prin *sens* sau *semnificație*?

Pentru a răspunde la această întrebare, vom porni de la analiza felului în care este specificat sensul unui cuvînt într-un dicționar ; pentru simplificare, vom avea în vedere deocamdată glosarea într-un dicționar bilingv. Într-un dicționar român-englez, vom găsi, de exemplu, specificat sensul cuvîntului românesc *muritor* prin indicarea cuvîntului englez corespunzător, anume *mortal*. O expresie de forma

(1) *muritor* adj. mortal

care poate fi găsită în dicționar bilingv, nu este altceva decît o formulă abreviativă pentru propoziții ca :

(1a) sensul cuvîntului românesc *muritor* este identic cu sensul cuvîntului (englez) *mortal*

* Deși rîndurile de mai jos nu sînt concepute ca un „răspuns", trebuie să precizăm că reflecțiile care urmează asupra naturii *semnificației* și asupra unor elemente aparținînd aparatului conceptual al așa-numitei *semantici paradigmatice* ne-au fost sugerate de articolul Mariei Manoliu-Manea, *Un peu de sémantique avant toute chose*, publicat în „Revue roumaine de linguistique", XVI, 1971, nr. 3. p. 241—249. Acest articol ne-a făcut să ne întrebăm dacă și în ce măsură semantica paradigmatică reprezintă o contribuție reală la rezolvarea unor probleme complexe ale semanticii generale.

(1b) sensul cuvîntului românesc *muritor* este engl. *mortal.*

Să presupunem că cineva nu cunoaşte sensul cuvîntului *muritor* dar înţelege atît toate cuvintele româneşti din propoziţiile (1a, b), cît şi cuvîntul englezesc *mortal.* În acest caz, putem spune că propoziţiile (1a, b) reprezintă pentru cel interesat o specificare a sensului (semnificaţiei) cuvîntului românesc *muritor.* Să presupunem acum că (1a) sau (1b) sînt citite (sau auzite) de cineva care nu cunoaşte sensul cuvîntului *muritor*, dar înţelege cuvintele româneşti din (1a) şi /sau (1b) şi nu înţelege (nu cunoaşte) cuvîntul englezesc *mortal.* În acest caz, putem spune că cel interesat nu poate ajunge să cunoască sensul cuvîntului românesc în momentul în care citeşte (sau aude) propoziţiile (1a) şi/sau (1b).

Pentru a simplifica mai mult lucrurile : spre a cunoaşte sensul unui cuvînt dintr-o limbă necunoscută, cineva va utiliza un dicţionar bilingv, în care limba în care se explicitează sensul este o limbă pe care o cunoaşte. În cazul în care cineva nu cunoaşte limba română şi vrea să afle care este sensul cuvîntului *muritor*, nu va face uz de un dicţionar român-englez decît în cazul în care cunoaşte limba engleză. În cazul în care nu cunoaşte limba engleză ci numai limba franceză, va face uz de un dicţionar român-francez. În sfîrşit, în cazul în care, necunoscînd decît limba franceză, nu va avea la dispoziţie decît un dicţionar român-englez şi nici un dicţionar român-francez, va căuta un dicţionar englez-francez, pentru a putea lua cunoştinţă de sensul cuvîntului englez *mortal.*

Cele de mai sus au avut rolul de a pune în evidenţă următorul fapt :

(2) *ceea ce considerăm în mod obişnuit drept* **sens** *nu este altceva decît un* **semn lingvistic**, *un semn lingvistic care aparţine însă nu limbii-obiect, ci limbii în care se vorbeşte* **despre** *limba-obiect* (*adică aparţine* **metalimbajului**).

Că ,,sensul'' nu este altceva decît un alt semn ne-o dovedeşte tocmai faptul că, dîndu-ni-se sensul unui cuvînt într-una din formele (1), (1a), (1b), în care apare elementul *mortal*, avem nevoie să cunoaştem mai departe ,,sensul'' acestui element constitutiv al expresiilor (1), (1a), (1b).

Mai mult. Putem spune că elementul *mortal* din expresiile discutate aduce o informaţie cu privire la sens numai în măsura în care este constituent al unor expresii de forma (1), (1a), (1b). Într-adevăr, dacă cineva nu ar cunoaşte convenţia lexicografică în conformitate cu care juxtapunerea unui cuvînt *din* limba ale cărei cuvinte sînt explicate în dicţionar, a unui simbol al categoriei gramaticale şi a unui cuvînt din limba *în* care dicţionarul dă explicaţia înseamnă că cel de al doilea cuvînt reprezintă ,,sensul'' primului cuvînt, în acest caz o expresie de forma (1) n-ar putea să-i dea nici o informaţie cu privire la ,,sensul'' cuvîntului necunoscut.

În expresii ca (1a), (1b) calitatea de ,,sens'' a elementului *mortal* este dată de prezenţa în (1a) a constituenţilor *sensul* şi *este identic cu*, şi de prezenţa formulei *sensul cuvîntului românesc... este...* în (1b). În cazul în care cineva n-ar cunoaşte cuvintele şi expresiile româneşti *sensul*, *este identic cu*, *cuvîntul românesc*, *este...*, nici (1a), nici (1b) n-ar fi capabile să dea nici o informaţie cu privire la ,,sensul'' cuvîntului *muritor*, chiar dacă, să presupunem, cineva ar cunoaşte engleza şi, prin aceasta, sensul cuvîntului *mortal* (o astfel de informaţie ar putea fi cel mult ghicită).

Ultimele consideraţii ne determină să punem în evidenţă un al doilea fapt şi anume :

(3) *un semn dintr-un anumit metalimbaj poate fi înţeles ca* **semn al unui „sens"** (*din limba-obiect*) *numai pe baza regulilor* (*semantice*) *şi convenţiilor metalimbajului la care aparţine.*

§ 2. Semn, referinţă, semnificaţie. În continuare, întrebîndu-ne dacă „sensul" unui cuvînt ca *muritor* poate fi identificat cu c l a s a de obiecte la care semnul *muritor* se referă sau cu ansamblul de p r o p r i e t ă ţ i (sau cu p r o p r i e t a t e a) care caracterizează orice obiect care este numit *muritor*, constatăm că nici (1) nici (1a), nici (1b) nu ne îndreptăţeşte să optăm pentru una din aceste alternative.

Situaţia nu ni se pare în nici un fel surprinzătoare. Într-adevăr, dacă acceptăm ideea tradiţională în lingvistică şi, în special, în lingvistica de orientare saussuriană că un element ca *mortal* din (1), (1a), (1b) se referă la „conceptul" conţinut în semnul lingvistic *muritor* şi dacă, de asemenea, avem în vedere faptul că orice concept poate fi privit în i n t e n s i u n e (= totalitatea „notelor caracteristice sau în c o m p r e h e n s i u n e (= totalitatea obiectelor aparţinînd unei anumite clase), nu putem să nu acceptăm şi ideea că, în cazul nostru, *mortal* poate fi înţeles fie în intensiune, fie în comprehensiune. Cu alte cuvinte, modul tradiţional de a reprezenta s e n s u l unui cuvînt este compatibil atît cu înţelegerea acestui sens ca *clasă* de obiecte, cît şi cu înţelegerea lui ca *proprietate* (sau ansamblu de proprietăţi).

Trebuie să subliniem, pe de altă parte, faptul că posibilitatea aceasta de a înţelege „sensul" fie ca clasă, fie ca proprietate nu este în nici un fel legată de formele particulare (1), (1a), (1b), de a specifica sensul cuvîntului ; mai exact, posibilitatea menţionată nu depinde în nici un fel de faptul că sensul este definit cu ajutorul unui cuvînt dintr-o altă limbă. În cazul în care am alege altă formă de specificare, de exemplu :

(4a) *muritor* are sensul „muritor"

sau

(4b) *muritor* cu sensul {muritor}

semnele „muritor" sau {muritor} aparţinînd metalimbajului în care se vorbeşte despre limba română (limba-obiect) pot fi, de asemenea, înţelese fie ca referindu-se la o *clasă* de obiecte, fie la o *proprietate* (ansamblu de proprietăţi).

Să presupunem acum că sensul cuvîntului *muritor* nu este definit în manieră lexicografică bilingvă ca în (1), (1a), (1b), nici ca în (4), ci prin intermediul unor trăsături semantice distinctive. O descriere acceptabilă în vederea exemplificării ar fi următoarea. Întrucît *muritor* este o calitate care se poate afirma numai în legătură cu „vieţuitoarele", putem considera că sensul acestui cuvînt este caracterizat prin trăsătura (+Animat) ; întrucît distincţia între *muritor* şi *etern* se face pe baza faptului că un obiect cu calitatea *muritor* se caracterizează prin faptul că are „durată de viaţă limitată" în timp ce un obiect caracterizat prin calitatea *etern* este caracterizat prin faptul că are „durată de viaţă nelimitată", putem simboliza cea de a doua trăsătură distinctivă a sensului cuvîntului *muritor* prin (+ Durată limitată). Să presupunem că aceste două trăsături sînt suficiente pentru definirea sensului (în cazul în care nu sînt,

şi este mai probabil că nu sînt, acest lucru nu influenţează cu nimic validitatea consideraţiilor care urmează). În acest caz, în descrierea semantică a limbii române vor apărea în mod frecvent propoziţii de forma celor de sub (5) :

(5a) sensul cuvîntului *muritor* este (+Animat, +Durată limitată)

(5b) dacă sensul cuvîntului *muritor* este (+Animat, +Durată limitată) atunci. . .

(5c) deoarece sensul cuvîntului *muritor* conţine trăsăturile (+ Animat) şi (+ Durată limitată). . .

Să presupunem, mai departe, că cel care citeşte (sau aude) propoziţii ca cele de sub (5) nu cunoaşte semnele (+Animat), (+Durată limitată). În acest caz, este necesar ca aceste semne ale metalimbajului să fie, mai departe, explicate în termenii unui meta-metalimbaj. Aceste explicaţii ar putea să aibă forma următoare (admiţînd în prealabil că metalimbajul conţine atît definiţia expresiei *trăsătură semantică distinctivă* cît şi o explicaţie a utilizării parantezelor şi a semnelor ('+' şi '—' în aceste cazuri) :

(6) sensul semnului *Animat* este engl. *animate*

(7) sensul semnului *Durată limitată* este engl. *limited life duration*

Şi în acest caz, sensul este specificat prin intermediul unor alte semne, anume *animate* şi *limited life duration* ; în cazul în care, ca şi mai sus, considerăm, în mod tradiţional, că aceste semne sînt reprezentante ale unor „concepte", aceste concepte pot fi interpretate fie în intensiune (proprietăţi), fie în comprehensiune (clase de obiecte).

Faptul nu este deloc surprinzător, dacă avem în vedere că aşa-numitele trăsături semantice distinctive nu sînt altceva decît tot *semne* ca şi cuvintele dintr-o limbă diferită de limba-obiect care servesc la explicarea unui sens.

Cele arătate în acest paragraf ne permit să formulăm următoarea constatare :

(8) *identificarea de origine saussuriană a sensului cu* **conceptul** *este compatibilă atît cu interpretarea sensului în* **intensiune**, *cît şi cu interpretarea lui în* **comprehensiune**.

O a doua constatare este următoarea :

(9) *atîta timp cît metalimbajul semantic nu conţine o indicaţie explicită asupra modului în care trebuie interpretate semnele care se referă la sensuri, aceste semne pot fi interpretate fie în intensiune, fie în comprehensiune* ; *cu acest înţeles, putem vorbi despre caracterul* **ambiguu** *al conceptului de „sens" şi al semnelor utilizate pentru a reprezenta sensurile diverselor semne ale limbii-obiect.*

În 1892, în articolul *Ueber Sinn und Bedeutung*, Gottlob Frege atrage atenţia asupra faptului că este necesară o distincţie explicită între *semnificaţie* (germ. *Sinn*, engl. *sense*) şi *referinţă* (germ. *Bedeutung*, engl. *reference*). Necesitatea acestei distincţii se bazează pe următorul fapt. Există situaţii în care, dacă dăm conceptului de „sens" o interpretare în comprehensiune, trebuie să spunem că două semne distincte, A, B, au *acelaşi sens*, iar dacă dăm conceputului de „sens" o interpretare în intensiune, trebuie să spunem că aceleaşi semne distincte, A, B, au *sensuri diferite*. Exemplul devenit clasic în literatura de specialitate, începînd

cu articolul lui Frege, este numele planetei Venus. Expresiile *luceafărul de zi* şi *luceafărul de seară* au, dacă interpretăm conceputul de sens în comprehensiune, acelaşi sens : ambele expresii se referă la acelaşi obiect, planeta Venus, dacă interpretăm conceptul de „sens'' în intensiune, cele două expresii au, evident, sensuri diferite (întrucît cele două expresii denumesc caracteristici diferite, indiferent de faptul dacă aceste caracteristici aparţin sau nu aceluiaşi obiect).

Explicitarea distincţiei asupra căreia a atras atenţia Frege se poate efectua cu ajutorul unei rafinări a metalimbajului semantic. Un metalimbaj semantic care vrea să expliciteze distincţia între semnificaţie şi referinţă nu va folosi reguli de specificare a sensului de forma (1), (1a), (1b), ci le va înlocui, de ex., cu reguli de forma :

(10) *a*. clasa de obiecte la care se referă cuvîntul românesc *muritor* este identică cu clasa de obiecte la care se referă cuvîntul (englez) *mortal ;*

b. proprietatea la care corespunde cuvîntul românesc *muritor* este identică cu proprietatea la care corespunde cuvîntul (englez) *mortal ;*

(11) *a*. cuvîntul *muritor* îi corespunde clasa *mortal ;*

b. cuvîntului *muritor* îi corespunde proprietatea *mortal*.

Pe baza unor reguli de forma (10), (11), sensul unei propoziţii ca *Socrate este muritor* va putea fi interpretat fie ca

(12) *a*. 'Socrate' aparţine clasei corespunzătoare semnului 'muritor'

b. 'Socrate' are proprietatea corespunzătoare semnului 'muritor'.

Este evident faptul că o regulă de specificare a sensului de forma *a* de sub (10), (11), (12) defineşte sensul în c o m p r e h e n s i u n e, în timp ce o regulă de forma *b*, de sub (10), (11) (12) defineşte sensul în i n t e n s i u n e.

Trebuie subliniat faptul că, într-un metalimbaj în care regulile de specificare a sensului au forma *a* şi/sau *b* de sub (10), (11), (12), nici conceptul de „sens'', nici semnele utilizate pentru a reprezenta diversele sensuri particulare *nu mai au un caracter ambiguu*, în sensul în care am vorbit despre ambiguitate sub (9).

În momentul de faţă, o serie de semantici logice păstrează distincţia de origine frege-ană *semnificaţie-referinţă* sau, în alţi termeni, distincţia intensiune-comprehensiune ; o altă serie propun metode de a reduce intensiunea la comprehensiune ; în sfîrşit, o altă serie propun construirea unui metalimbaj semantic *neutru* (dar neambiguu !) în ce priveşte distincţia intensiune-comprehensiune.

Menţionăm faptul că cei care au propus metode de reducere a intensiunilor la comprehensiune au avut în vedere două dificultăţi principale care se pun în legătură cu intensiunile : a) statutul *ontologic* al acestor entităţi este greu de precizat ; b) dacă este relativ uşor de descris în ce constă identitatea dintre două clase (deci dintre două comprehensiuni) este mult mai greu de descris într-un mod acceptabil din punct de vedere intuitiv în ce constă identitatea dintre două proprietăţi (deci dintre două intensiuni). Este evident că sistemele semantice din cea de a doua categorie evită aceste dificultăţi. Acelaşi lucru se poate obţine şi în termenii unui sistem semantic din cea de a treia categorie.

§ 3. Sens şi semantică paradigmatică. Întrebarea care se pune în urma celor discutate este următoarea : *semantica paradigmatică*, pe care Maria

Manoliu-Manea (în articolul citat în nota de la p. 3) o oferă ca un fel de alternativă eliberată de carențele altor teorii ale sensului, este o teorie a intensiunilor, este o teorie a comprehensiunilor sau, eventual, a intensiunilor *și* a comprehensiunilor?

Absența din metalimbajul folosit de „semantica paradigmatică" a unor formulări de tipul (10 a), (11 a) sau a referirii explicite la conceptele de *clasă* sau *comprehensiune* ne împiedică să considerăm această orientare ca o teorie care intenționează să descrie *comprehensiunea* semnului.

În același timp, cercetători ca Maria Manoliu-Manea, în articolul citat, formulează explicit ideea că semantica paradigmatică ar fi o teorie a sensului înțeles *nu* în comprehensiune ci înțeles ca „altceva", situat între obiect(e) și suportul fonic (cf, p. 242, 248–9); acest „altceva" este „conceptul" sau „lexemul" (din teoria lui Coseriu, p. 242) sau „quelque chose ou ce que la connaissance humaine a du general vient rencontrer les particularités issues de l'histoire de chaque peuple" (p. 249). Acest „altceva" care este *conceptul* sau *lexemul* ar putea fi, eventual, identificat cu ceea ce noi am numit *intensiune*. Mai mult, semantica paradigmatică s-ar putea opune, după părerea Mariei Manoliu-Manea, semanticii logice tocmai prin faptul că cea din urmă n-ar putea interpreta sensul *decît* în comprehensiune, adică nu l-ar putea interpreta decît ca raport între semn și obiect(e).

Lucrurile nu ni se par însă atît de clare. În primul rînd, din faptul că semantica paradigmatică se vrea o teorie a intensiunilor nu rezultă cu necesitate că ea și *este* o teorie a intensiunilor.

Pentru a arăta că această teorie *este* o teorie a intensiunilor, ar trebui să putem arăta:

(i) că metalimbajul folosit de această teorie definește neambiguu conceptul de „sens" ca intensiune sau că definește neambiguu sensurile în intensiune;

(ii) că, în cazul în care metalimbajul aici în discuție ar fi ambiguu în sensul indicat sub (9), atunci interpretarea conceptului de „sens" în comprehensiune ar fi inadecvată limbilor naturale.

Simpla identificare a „sensului" cu „conceptul" nu poate elimina ambiguitatea, întrucît, după cum am văzut sub (8), orice concept poate fi înțeles în intensiune sau în comprehensiune. Interpretarea sensului ca „fascicol de trăsături semantice pertinente" (după modelul interpretării fonemului ca fascicol de trăsături distinctive) de asemenea nu poate elimina ambiguitatea, întrucît, după cum am văzut în § 2 (vezi comentariile de sub (6), (7)) „trăsăturile semantice pertinente" nu sînt altceva decît *semne* iar sensul lor poate fi, mai departe, înțeles în intensiune *sau* în comprehensiune.

Rezultă deci că, în legătură cu (i), putem spune următoarele:

(13) *a. conceputul de* **sens** *din semantica paradigmatică* ***nu*** *este logic echivalent cu conceptul de* **intensiune**;

b. conceptul de **sens** *din semantica paradigmatică se referă în mod* **ambiguu** *la intensiune* **sau** *la comprehensiune (ca și conceptul de* **sens** *din teoria saussuriană a semnului lingvistic, ca și conceputul de* **sens** *din semantica pre-saussuriană).*

Pentru a arăta că interpretarea conceptului de „sens" în comprehensiune este inadecvată limbilor naturale, ar trebui demonstrată o teoremă

care să arate că există cel puţin un caz în care intensiunea unui semn reprezentînd o trăsătură semantică distinctivă nu poate fi redusă la comprehensiunea acelui semn. Or, după cîte cunoaştem, o astfel de teoremă n-a fost demonstrată pînă în prezent şi, iarăşi după cîte cunoaştem, nimeni nu şi-a pus vreodată problema în termenii aceştia. În legătură cu (ii) putem deci spune următoarele :

(14) *interpretarea conceptului de* **sens** *în comprehensiune* **nu** *este inadecvată limbilor naturale.*

Din (12), (13) rezultă că

(15) *a. semantica paradigmatică* **nu** *este o teorie a* **intensiunilor.**

b. semantica paradigmatică poate fi înţeleasă, ca şi semantica tradiţională, ca teorie a intensiunilor **sau** *ca teorie a comprehensiunilor.*

Din (15) şi din consideraţiile finale din § 2 rezultă că nu are sens să opunem „semantica paradigmatică" semanticii logice pe baza faptului că cea din urmă identifică sensul cu comprehensiunea (raportul *semn — obiect*), în timp ce cea dintîi identifică sensul cu *intensiunea*, din două motive :

(a) pentru că conceptul de „sens" din semantica paradigmatică nu este echivalent cu conceptul de „intensiune" (vezi (12), (13), (14)) ;

(b) pentru că este inexact că în semantica logică sensul este *totdeauna* identificat cu comprehensiunea (= raportul semn-obiect) : nu există *o* semantică logică, ci *mai multe* semantici logice, iar unele dintre aceste semantici *nu* identifică sensul cu comprehensiunea.

În treacăt adăugăm că în ciuda faptului că în *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale* (Bucureşti, 1970) am privit sensul nu numai în comprehensiune (cum consideră, în mod inexplicabil, Maria Manoliu-Manea), ci şi în intensiune, sîntem departe de a subscrie la ideea Mariei Manoliu că sistemele semantice care reduc intensiunea la comprehensiune n-ar merita nici măcar o reevaluare a criticilor care li s-au adus pînă în prezent. În momentul în care semantica paradigmatică ar putea oferi o *probă* a imposibilităţii (cel puţin în ce priveşte limbile naturale) de a reduce intensiunea la comprehensiune, beneficiul teoriei generale semantice ar fi de necontestat. Pînă atunci însă, această chestiune rămîne, credem, o problemă reală care invită la reflexie atentă, şi reclamă soluţii elaborate.

Dacă în ce priveşte modul de difinire a conceptului de „sens" semantica paradigmatică nu se dovedeşte mai adecvată limbilor naturale în raport cu alte tipuri de teorie semantică, ea se dovedeşte în schimb *inadecvată* în raport cu această clasă de limbi în ce priveşte modul de reprezentare a sensului cuvintelor individuale.

Din faptul că ansamblul de trăsături semantice distinctive care reprezintă sensul unui cuvînt anumit într-o limbă dată se stabileşte pe baza sistemului de opoziţii minimale de sens la care participă acest cuvînt şi numai pe această bază, rezultă că sensurile a două cuvinte aparţinînd la limbi diferite sînt incomparabile întrucît sensul fiecărui cuvînt în fiecare din cele două limbi reprezintă exclusiv ceea ce este specific (din punctul de vedere al sensului) pentru cuvîntul respectiv în limba la care aparţine. Cazurile discutate de Maria Manoliu-Manea la p. 242—245 reprezintă o dovadă în direcţia celor arătate de noi.

Într-adevăr, pe baza descrierii date în termeni de trăsături semantice distinctive (vezi p. 243), trebuie să spunem că sensul it. *tuono* este reprezentat de ansamblul de trăsături (non-proces), (non-lumină), (des-

cărcare electrică), în timp ce sensul fr. *tonnerre* este reprezentat de ansamblul (non-proces), (non-totalitate), (non-lumină), (descărcare electrică). În consecință, trebuie să admitem că sensurile celor două cuvinte sînt *diferite*. În cazul în care admitem acest lucru, atunci ce explicație oferă semantica paradigmatică faptului că cele două cuvinte sînt totuși **traductibile?** Dificultatea este sezisată și de Maria Manoliu (vezi p. 242, și observația finală de la p. 249). Adăugăm că dificultatea dispare în momentul în care renunțăm la „semantica paradigmatică". Putem spune foarte simplu că franceza are două cuvinte omonime : *tonnerre*$_1$, *tonnerre*$_2$, și că it. *tuono* are sens identic numai cu *unul* din ele, sau că fr. *tonnerre* este ambiguu, are două sensuri și că it. *tuono* este identic numai cu *unul* dintre sensurile lui *tonnerre* (descrierea exactă formală, a acestui tip de relații poate fi găsită în *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, p. 245–268). Este evident însă că nu semantica paradigmatică oferă aparatul conceptual necesar pentru descrierea situațiilor de acest tip.

Octombrie 1971

Facultatea de limbă și literatură română
București, Edgar Quinet 5

Meaning of meaning and some non-senses of that „paradigmatic semantics"

Summary

The "meaning" of a sign belonging to the object-language is always specified in terms of another sign(s) belonging to the meta-language in terms of which the semantics of the object-language is described. The fact that this *sign* of the meta-language specifies the "meaning" in its *intension* or in its *comprehension* depends on the rules and the conventions of the meta-language and only on these rules and conventions (§ 1).

De Saussure's "signifie", identified with the "concept", is compatible with both interpretations : as *intension* or as *comprehension* (or both), The semantic meta-language used in (either traditional or structural) linguistics does not make any explicit and systematic difference between speaking about intensions and speaking about comprehensions ; thus, one should say that the meaning is referred to *ambiguously* in terms of this meta-language (§ 2).

The same ambiguity is displayed by the so-called "paradigmatic semantics" ; that is why the term "meaning" used within the "paradigmatic semantics" is by no means logically equivalent to the term "intension", used within the logical semantics. "Paradigmatic semantics" cannot be opposed to logical semantics by saying that the former is interested in the intensions while the latter is interested in the comprehensions simply because, on the one hand, "paradigmatic semantics" is not dealing only with intensions and, on the other hand, it is not true that logical semantics deals only with comprehensions (there are logical semantics dealing with comprehensions, as well as logical semantics dealing with intensions or logical semantics dealing with both of them). At the same time, "paradigmatic semantics" seems to be inadequate to natural languages, for it cannot account for the possibility of *translating* a sign from a language into another (§ 3).

SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU

FORMALISM GRAMATICAL III.

Reguli de subcategorizare, reguli de proiecţie, reguli fonologice. Metastructuri. Scheme.

4.3.0. Între „polii" mai mult sau mai puţin siguri constituiţi de regulile de rescriere şi de transformări se situează în momentul de faţă un număr crescînd de procese denumite alternativ r e g u l i, t r a n s f o r m ă r i, r e g u l i d e r e s c r i e r e.

Atragem atenţia de la început că, în descrierea lor, considerăm că utilizarea operatorului → are exclusiv menirea de a semnala caracterul de *regulă* şi nu de a orienta spre o interpretare în sensul r e g u l ă d e r e s c r i e r e.

4.3.1.0. R e g u l i l e d e s u b c a t e g o r i z a r e. Chomsky (1965) distinge (a) r e g u l i d e s u b c a t e g o r i z a r e n o n c o n t e x t u a l ă şi (b) r e g u l i d e s u b c a t e g o r i z a r e c o n t e x t u a l ă.

4.3.1.1. Regulile de subcategorizare noncontextuală formează şi extind un Simbol Complex (SC) prin introducerea progresivă de t r ă s ă t u r i s i n t a c t i c o-s e m a n t i c e i n e r e n t e. Ele au următoarea formă :

(i) N → [+N, ± Common]

(ii) [+Common] → [± Count]

(iii) [+Count] → [± Animate]

(iv) [−Common] → [±Animate]

(v) [+Animate] → [± Human].

(vi) [−Count] → [± Abstract][92]

sau, echivalînd cu aceasta :

V → [+ V, ± Progressive,. . . . .][93]

Simbolul căruia îi este consacrată operaţia de subcategorizare este orice c a t e g o r i e l e x i c a l ă. Gramatica exprimă această condiţie prin introducerea unei reguli de tipul :

N → SC

V → SC

[92] Cf. Chomsky (1965), 85.
[93] Cf. Chomsky (1965), 120.

şi a convenţiei potrivit căreia orice simbol care are expansiunea SC admite subcategorizarea pornind de la trăsătura sintactică omonimă în calitate de simbol iniţial:

[+ *N*] → ± Common ş.a.m.d.

În termenii celor discutate în **§ 1.**, regulile de subcategorizare noncontextuală sînt regulile prin care se formează o unitate (matrice) semantică la nivelul trăsăturilor lexicale.

Aceste reguli nu sînt simple reguli de rescriere în măsura în care

+ Common → ± Count

nu marchează substituirea lui + Common prin ± Count — deci dispariţia lui din unitatea-rezultat al procesului — ci inserţiunea lui ± Count în contextul lui + Common.

Ele ar putea fi deci rescrise prin formula sinonimă şi, credem, mai precisă

Ø → ± Count/[+ Common]

Această formulă este de natură să justifice şi să expliciteze alternativa de notaţie :

[+ Common] → ± Count

şi prezintă interes în măsura în care evidenţiază faptul că : rescriind un Ø, regulile de subcategorizare noncontextuală nu respectă una din exigenţele fundamentale ale regulilor de rescriere. Această observaţie motivează mai precis — la nivelul regulilor de subcategorizare noncontextuală — observaţia lui Chomsky cu privire la caracterul de ,,transformational rules of an elementary sort'' al regulilor, de subcategorizare în general.

4.3.1.2.0. Regulile de subcategorizare contextuală operează exclusiv cu trăsături contextuale (cu trăsături care includ elementul context marcat prin ,,—'') pe care am convenit în **§ 2.1.** să le denumim trăsături sintactice.

Chomsky (1965) separă regulile de subcategorizare contextuală în (b′) reguli de subcategorizare strictă şi (b″) reguli de selecţie.

4.3.1.2.1. Regulile de subcategorizare strictă sînt reprezentabile prin schema :

$$A \rightarrow SC/\alpha - \beta \text{ unde } \alpha A \beta = \sigma \text{ unde } \sigma \rightarrow A\ldots$$

Dacă, de exemplu, simbolul N este generat prin regula :

GN → Det⁀N

rezultă că el va putea fi ,,subcategorizat strict'' : în (1) nume care apar în context Det —, care se definesc deci prin trăsătura contextuală + [Det —] de tipul : *lapte*, *urs* etc. şi (2) nume care nu apar în context Det —, care se caracterizează deci prin trăsătura contextuală — [Det —] cum ar fi : *Maria*, *Nicolaie* etc.

4.3.1.2.2. Regulile de selecţie convertesc contextul categorial al regulilor de subcategorizare strictă într-un context de trăsături inerente. Faţă de regulile de subcategorizare strictă notate alternativ [94] prin:

(i) V → [+V, + Transitive]/—NP

(ii) V → [+V, — Transitive]/—#

prin:

$$\left.\begin{matrix}\text{(i)}\\ \text{(ii)}\end{matrix}\right\} \ V \rightarrow \left[+V, \left\{\begin{matrix}+\ \text{Transitive}/\text{—NP}\ \#\\ -\ \text{Transitive}/\text{—}\ \#\end{matrix}\right\}\right],$$

sau prin [95]:

$$V \rightarrow CS/\text{—}\left\{\begin{matrix}\text{NP}\\ \#\\ \text{Adjective}\\ \text{Predicate-Nominal}\\ \textit{like}^\frown\text{Predicate-Nominal}\\ \text{Prepositional-Phrase}\\ \textit{that}^\frown\text{S'}\\ \text{NP }(\textit{of}^\frown\text{Det}^\frown\text{N})\text{S'}\\ \text{etc.}\end{matrix}\right\}$$

Chomsky propune deci reguli de selecţie ulterioare notate alternativ [96] prin:

(i) [+V] → [+[+ Abstract] Subject]/[+N, +Abstract] Aux —

(ii) [+V] → [+[—Abstract] Subject]/[+N, —Abstract] Aux —

(iii) [+V] → [+[+ Animate] Object]/—Det [+N, +Animate]

(iv) [+V] → [+[—Animate] Object]/ —Det [+N, —Animate]

prin:

$$\left.\begin{matrix}\text{(i)}\\ \text{(ii)}\\ \text{(iii)}\\ \text{(iv)}\end{matrix}\right\} +[V]\rightarrow \left\{\begin{matrix}[+\ [+\text{Abstract}]\ \text{Subject}]/[+\text{N},+\text{Abstract}]\ \text{Aux}—\\ [+\ [-\text{Abstract}]\ \text{Subject}]/[+\text{N},\ -\text{Abstract}]\text{Aux}—\\ [+\ [+\text{Animate}]\ \text{Object}]/—\text{Det}\ [+\text{N},\ +\text{Animate}]\\ [+\ [-\text{Animate}]\ \text{Object}]/—\text{Det}\ [+\text{N},\ -\ \text{Animate}]\end{matrix}\right\}$$

sau prin:

$$\left.\begin{matrix}\text{(i)}\\ \text{(ii)}\\ \text{(iii)}\\ \text{(iv)}\end{matrix}\right\} [+V]\rightarrow CS/\left\{\begin{matrix}[+\text{Abstract}]\ \text{Aux}\ —\\ [-\text{Abstract}]\ \text{Aux}\ —\\ —\ \text{Det}\ [+\text{Animate}]\\ —\ \text{Det}\ [-\text{Animate}]\end{matrix}\right\}$$

unde enumerarea alternativelor reflectă simplificarea notaţională treptat operată de autor.

[94] Cf. Chomsky (1965), 91.
[95] Cf. Chomsky (1965), 94.
[96] *Ibidem.*

Regulile de selecţie sînt deci reguli de subcategorizare noncontextuală aplicate, după ce s-a încheiat aplicarea tuturor regulilor de subcategorizare strictă, la toate categoriile lexicale incluse în formularea trăsăturilor sintactice.

Nu reiese ca atare necesitatea postulării unor reguli distincte care să îndeplinească aceeaşi operaţie. Rescrierea sub formă de Simbol Complex (de unitate lexicală) s-ar putea efectua mai economic introducînd următoarea convenţie de ordine: regulile de subcategorizare contextuală preced regulile de subcategorizare noncontextuală.

Să examinăm însă trăsăturile +N, +V, sau [—NP], [—#], [—Adjective], [—Predicate-Nominal], [—like⌒Predicate-Nominal], [—Prepositional Phrase], [— that⌒S'], [—NP (of⌒Det⌒N) S'] etc.

După părerea noastră formularea unor asemenea trăsături a rezultat din aspiraţia de a da o reprezentare în termeni de lanţ unor proprietăţi ale arborilor sintactici.

Trăsături ca +N, +V etc. marchează deci relaţii de dominare directă (nodul SC sau Δ este dominat direct de N, este dominat de V etc.)

Trăsături ca ± [—NP], ± [—Adjective], ± [—Predicate Nominal], ±[—like Predicate Nominal], ± [—Prepositional Phrase] etc. marchează relaţii de „in construction with" ("command", "bounding") de tipul celor discutate în § 4.1.

„Descoperirea" trăsăturilor sintactice ar echivala deci cu marcarea în termeni secvenţiali a insulelor arborelui sintactic construit prin regulile de generare (regulile de structură a frazei), ar reprezenta un fenomen de notaţie şi nu un proces de rescriere similar cu cel descris în § 2.1.

4.3.2.0. Regulile de proiecţie semantică KF. J. Katz şi J. Fodor formalizează capacitatea compoziţională a vorbitorului de a proiecta ansamblul infinit al propoziţiilor înţelese asupra propoziţiilor noi ("the ability to interpret sentences") [97] prin intermediul a două tipuri de reguli: regulile de proiecţie I şi regulile de proiecţie II.

Cele două tipuri de reguli de proiecţie diferind numai în măsura în care iau ca punct de plecare un singur arbore sintactic sau doi arbori sintactici sumaţi printr-o transformare generalizată, ele au fuzionat în unul singur în momentul în care a fost acceptată ca operantă ipoteza unor reguli recursive şi s-a renunţat la transformările semantic relevante de concatenare [98].

[97] *Cf.* Katz-Fodor (1963), 486: "A semantic theory describes and explains the interpretative ability of speakers: by accounting for their performance in determining the number and content of the readings of a sentence; by detecting semantic anomalies, by deciding upon paraphrase relations between sentences; and by marking every other semantic property or relation that plays a role in this ability". Cu privire la caracterul compoziţional al capacităţii interpretative, vezi şi Katz-Fodor (1963), 491: „. . . it (=capacitatea interpretativă, S. G.—E.) enables the speaker to understand sentences he has never heard before and to produce novel sentences that other speakers understand in the way he understands them".

[98] Cf. Katz-Postal (1964).

Definiţia formală a regulilor de proiecţie este vagă : "The projection rules amalgamate sets of paths dominated by a grammatical marker by combining elements from each of them to form a new set of paths which provides a set of readings for the sequence of lexical items under the grammatical marker. Amalgamation is an operation of joining elements from different sets of paths under a given grammatical marker just in case these elements satisfy the appropiate selection restrictions represented by material in angles" [99].

Nu este precizată accepţia cuvintelor *amalgamate*, *combine*, *join*; la aceasta adăugăm utilizarea ambiguă a cuvîntului *marker* care, utilizat în contextul de mai sus cu sensul de „arbore"[100] (ca în *phrase-marker*) apare la Katz-Fodor (1963) şi cu sensul probabil de „marcă, trăsătură semantică" (ex." ... such markers as *Male*, *Female*, *Human*, *Animal*, *Animate*, *Comcrete*, *Abstract* ...")[101]. În sfîrşit este discutat un singur caz de reguli de proiecţie (de modificare) fără a se indica eventuala lui specificitate iar momentul de maximă precizare a funcţionării acestuia este atins în pasajul următor: "The projection rule (R_1) introduces the semantic markers in the path of the modifier just below the string of semantic markers in the path of the head, eliminating from the path of the modifier semantic material already present in the path of the head and associating the distinguishers with one another" [102]. În afară de faptul că, aşa cum am amintit, nu este clar dacă regulile de proiecţie introduc trăsăturile semantice sau arborii semantici ai modificatorului în arborele semantic sau în concatenarea de trăsături al(e) c e n t r u l u i construcţiei, atragem din nou atenţia asupra imposibilităţii de a opera deducţii nonambigue cu privire la sensul lui *just below the string of semantic markers in the path of the head* sau cu privire la *semantic material*.

4.3.2.1. Katz-Postal (1964) insistă asupra diversificării regulilor de proiecţie în funcţie de criteriul sintactic al r e l a ţ i e i dintre constituenţi [103] : ".....in a configuration of the form shown in Diagram 5.2., the readings A of B and C are amalgamated, differently if B is the Main Verb and C the object Noun Phrase than if B is an adverbial modifier and C the Verb. In the latter case, a reading of the modifier is adjoined in a specified manner to a reading of the head, while in the former case, a reading of thè object Noun Phrase is embedded at a fixed place in a reading of the Verb. However, even if a specific kind of syntactic

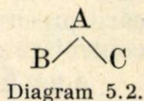

Diagram 5.2.

[99] Cf. Katz-Fodor (1963) Katz, 508, Vezi şi (1966), 161 : "The projection rules of the semantic component for a language characterize the meaning of all syntactically well-formed constituents of two or more words on the basis of what the dictionary specifies about these words".

[100] Asupra caracterului „accidental" al arborilor semantici, vezi şi Katz-Fodor (1963) 505 : "We shall employ such tree diagrams in the following pages, *but it is to be understood that projection rules can take account of information about the transformational history of a sentence which is not represented in a tree diagram*".

[101] Cf. Katz-Fodor (1963), 517.

[102] Cf. Katz-Fodor (1963), 508.

[103] Vezi şi Katz (1966), 165 ;"There is a distinct projection rule for each distinct grammatical relation. Thus, there will be different projection rules in the semantic component of a linguistic description for each of the grammatical relations : subject-predicate, verb-object modification etc. The number of projection rules required is, consequently, dictated by the number of grammatical relations defined in the theory of the syntactic component".

relation holds between B and C — e.g., the modifier / head relation — amalgamation will occur

in one way id B is the head and in another way if C is the head" [101].

Modalitatea concretă de amalgamare recomandată de Katz — Postal (1964) are caracterul unor operaţii sincretice profund şi inelegant disparate. Reprezentarea semantică derivată „instituită" prin proiecţia de modificare de exemplu, include:

— marca sintactică a simbolului de care sînt dominate simbolurile combinate A şi B

— suma mărcilor semantice ale lui A şi B specificîndu-se o singură dată mărcile semantice comune

— suma mărcilor distinctive

— restricţiile selective ale simbolului *centru*.

În urma aplicării unor reguli de proiecţie pot fi obţinute reprezentări semantice derivate identice cu reprezentări care au avut la bază alte cuvinte (morfeme) şi alte relaţii sintactice sau chiar reprezentări semantice derivate identice cu reprezentări semantice primare. Aşa, de exemplu, *cartea este mai mare decît caietul* şi *caietul este mai puţin mare decît cartea* conduc, prin amalgamare, la acelaşi rezultat. Într-un mod similar, *doctor de ochi*, *om care vindecă boli de ochi*, *oculist*, combină aceleaşi trăsături semantice altfel distribuite de-a lungul enunţului. Şi într-un caz şi în celălalt avem de-a face cu *parafraze semantice* [105].

Examinarea teoriei semantice de mai sus relevă larga ei capacitate explicativă. Poate fi principial explicată printr-o operaţie de proiectare semantică nu numai înţelegerea propoziţiei, a frazei, ci şi înţelegerea unor unităţi lingvistice mai largi: un text, o nuvelă, un roman etc.

În cazul în care ar exista o singură regulă de proiecţie (aşa cum practic, este cazul în momentul de faţă) această unică regulă s-ar aplica pe rînd unor constituenţi de rang inferior, constituenţilor lor dominanţi, constituenţilor care-i domină pe aceştia etc. Ea ar constitui unicul element al unui ciclu t r a n s f o r m a ţ i o n a l s e m a n t i c. Posibilitatea aplicării precum şi ordonarea ciclică a aplicării regulilor de proiecţie sînt deci controlate sintactic, extrasemantice.

4.3.2.2. Katz şi Fodor introduc în componentul semantic în prelungirea LEXICONULUI, o serie de r e g u l i d e i m p l i c a ţ i e s e m a n t i c ă (numite şi r e g u l i d e r e d u n d a n ţ ă s e m a n t i c ă). Aceste reguli permit — în momentul construirii gramaticii — a b r e v i e r e a r e c u p e r a b i l ă a reprezentărilor lexicale (a zonei semantice a reprezentărilor lexicale) în LEXICON.

Cu alte cuvinte, dat fiind că: (Human) $\cup$ (Animal) $\cup$ (Artifact) $\cup$ (Plant) $\cup$ ... $\rightarrow$ (Physical Object) [106] reprezentarea lexicală care are exclusiv valoare distinctivă (şi nu şi descriptivă) nu va mai include trăsătura (Physical Object) care va fi uşor de inserat prin:

Human $\rightarrow$ Physical Object

Animal $\rightarrow$ Physical Object ş.a.m.d.

[104] Cf. Katz-Postal (1964), 163.
[105] Cf. Golopenţia-Eretescu (1967), 105—106.
[106] Cf. Katz (1966), 231.

Regulile de redundanţă semantică asigură în momentul *funcţionării gramaticii* o acţiune de extindere a reprezentării lexicale: "They expand a lexical reading associated with a node in an underlying phrase marker by introducing into it the semantic markers on the right-hand side of those redundancy rules whose left-hand side is satisfied by the semantic markers already present in the reading"[107].

Katz (1966) semnalează această duplicitate a regulilor de redundanţă semantică: "They thus function to enable us to *compress* the readings in dictionary entries. But they also operate as *expansion* rules by applying to lexical readings once those readings are assigned to the terminal nodes of an underlying phrase marker" [108].

Nu credem însă că o formulă de tipul:

Human → Physical Object

redă în mod corect funcţia de suplimentare a regulilor de redundanţă întrucît ea ar implica substituirea trăsăturii Human prin trăsătura Physical Object iar nu alăturarea trăsăturii Physical Object la trăsătura Human. De aceea, considerăm mai exactă formularea acestei reguli de redundanţă prin:

Ø → Physical Object/Human.

Menţionăm de asemenea necesitatea introducerii specificărilor + sau —. Altfel regula de mai sus ar putea introduce în mod eronat pe — Physical Object în contextul lui ± Human. Singura formă corectă a regulii discutate ar fi deci:

Ø → [+ Physical Object]/± Human

iar presupusa absenţă abreviativă a specificărilor în formula lui Katz, are deci corespondentul + în raport cu Physical Object, corespondenţii ± în raport cu Human.

Atragem de asemenea atenţia asupra faptului că regulile de redundanţă lexicală nu reprezintă în fond altceva decît inversarea regulilor de subcategorizare contextuală prin selecţie Chomsky (1965) care aveau, după cum ne amintim, forma:

[+Physical Object] → [±Human]

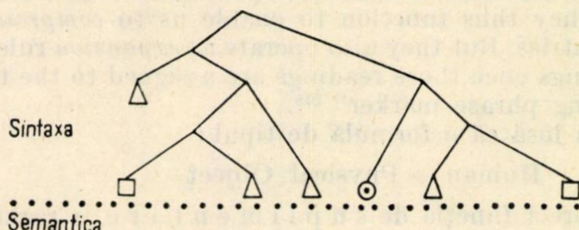
4.3.2.3. Deşi la nivelul LEXICONULUI precum şi în dezbaterea relaţiilor dintre componenţii (sintactic şi semantic ai) gramaticii, Katz-Fodor (1963) au introdus idei interesante şi fertile[109], la nivelul regulilor semantice considerăm că atît gradul de formalizare cît şi sfera de fenomene semantice abordate de Katz-Fodor sînt net insuficiente.

[107] *Ibidem* Katz (1966), 231.

[108] *Ibidem*.

[109] Care ne determină să considerăm cu relativă surprindere afirmaţiile lui Bar-Hillel (1969), 10: "We need.... a fresh start. As a first step, *let us forget as quickly as possible Katz's theory....*" (subliniat de noi S.G. — E.). Nu „uitarea", ci „corectarea" teoriei, suplimentarea ei cu larga varietate de fenomene semantice pe care în mod fatal nu le-a abordat, sînt de natură să determine progresul gîndirii semantice şi aderăm mai degrabă la ideea (nu şi la tonul autorului) exprimată în pasajul următor: ».... the whole idea that the semantics of any given natural language can be presented exclusively in terms of semantic markers, redundancy rules, and projection rules, is ludicrous"..... (Bar-Hillel, 1969, 14).

4.3.3.0. Regulile semantico-sintactice ale lui Weinreich. Formularea regulilor semantice-sintactice ale lui Weinreich este condiţionată de ideea centrală a autorului : fiecărui enunţ îi corespunde nu un arbore sintactic în sens Chomsky (1965) ale cărui noduri extreme marchează începutul clar delimitabil al interpretării semantice (ca la Katz-Fodor) (1963) :

ci un arbore simultan sintactic şi semantic, simultan produs şi interpretat în care sînt conţinute toate indicaţiile cu privire la unitatea (matricea) semantică majoră P : "If the categorial component of grammar is the same in all languages, as suggested by Chomsky (1965), then the specification of each type of construction in terms of deep grammar would also be universal and would not have to be stated in the semantic description of individual languages" [110]. De aci inutilitatea regulilor de proiecţie Katz-Fodor (1963).

"Type of construction" se referă la tipurile esenţiale de construcţie semantică degajate de Weinreich — configuraţia "configuration" (în care trăsăturile semantice sînt ordonate) şi *mănunchiul* "cluster"-ul în care trăsăturile semantice sînt nonordonate. Autorul rafinează ulterior această afirmaţie propunînd ca indici ai caracterului nesting (compunînd o configuraţie) sau linking (compunînd un mănunchi) al construcţiilor sintactice, notaţiile de concatenare ↛, ↚ etc. : "The linking and nesting constructions and the scopes of delimitating and modalizing elements are enumerated for the language. (This enumeration can be incorporated in the statement of the base, e.g. by using ←|→ for a linking construction ↛ for a nesting construction, etc.) [111]. Cf. şi § **2.2.1**. al prezentei lucrări.

Arborele sintactic al enunţului fiind simultan semantic, arborele semantic al cuvîntului este — prin analogie — simultan sintactic. Această ipoteză conduce la o alta : cuvîntul este, din punct de vedere semantic, un enunţ în care locul categoriilor este luat de trăsături (sintactico) — semantice : "It is a basic tenet of the present approach that the semantic structures of complex expressions and of simplex expressions are in principle representable in the same form, viz. in terms of clusters and configurations of semantic features. Another way of saying it is that definitions of words have semantic structures of the same general form as sentences of a language" [112] şi "..... every relation that may hold between

[110] Cf. Weinreich (1966), 429.
[111] Cf. Weinreich (1966), 460.
[112] Cf. Weinreich (1966), 419.

components of a sentence also occurs among the components of a meaning of a dictionary entry. This is as much as to say that the semantic part of a dictionary entry is a sentence – more specifically, a deep-structure sentence, i.e. a Generalized Phrase-Marker"[113].

Regulile semantice cuprinse în p r o c e s u l s e m a n t i c definit de Weinreich (în zona calculatorului) sînt:

– reguli de p r o p a g a r e a trăsăturilor semantice de-a lungul ramurilor arborelui sintactico-semantic (r e g u l i d e r e d i s t r i b u i r e – „redistributions rules" şi r e g u l i d e c o n c o r d a n ţ ă – „concord rules");

– *reguli de transfer* a unor trăsături semantice de la un nod la altul;

– reguli de proiecţie de tip *Linking* şi *Nesting*.

4.3.3.1. R e g u l a d e r e d i s t r i b u i r e este o convenţie cu forma:

„(XXVII) If A [μ_1] is a complex symbol in a terminal string (where) μ_1 is a cluster of semantic features), and if Q [[G]] [M_2] is a lexeme in the terminal string (where [[G]] may be null, and where [M_2] is a set of semantic features), and if A [μ_1] dominates Q [[G]] [M_2], replace [[G]] [M_2] by [μ_1] [[G]] [M_2]"[114].

Regulile de redistribuire propagă deci trăsăturile semantice ale simbolurilor complexe dominante către reprezentările semantice extrase din dicţionar ale categoriilor lexicale □, △ în funcţie de poziţia acestora din urmă în arbore. Ele dau socoteală de acţiunea de „reglare" semantică a „tiparului sintactic" al propoziţiei asupra cuvintelor introduse în propoziţie.

4.3.3.2. R e g u l i l e d e c o n c o r d a n ţ ă operează în modul următor:

„(XXVIII) If A (μ) is a lexeme in a terminal string (where μ is a set of semantic features, one of which is μ_i), and ⊙ is a blank dummy dominated by a category symbol K, and if μ_i is a member of the set of concordant features enumerated for the language, and A – ..... – – K is the path through the marker from A [μ] to K and is a member of the set of concord paths enumerated for the language, replace⊙ by [μ_i].

De exemplu, dacă trăsătura [+Plural] este postulată ca o t r ă s ă t u r ă î n a c o r d (concordant feature) cu traseul de acord Number – Noun Phrase – Sentence – Verb Phrase – Auxiliary – Vb/No în limba engleză rezultă că simbolul Vb/No rescris după cum am văzut prin ⊙ va încorpora trăsătura [+Plural].

Regulile de concordanţă dau astfel socoteală de „sensul gramatical" al propoziţiei".

4.3.3.3. R e g u l a d e t r a n s f e r are la Weinreich (1966) forma următoare:

„(XXIX)" If A [μ <v>] and K [μ] are lexemes in a terminal string (where μ and μ' are sets of inherent semantic features and v is a transfer feature), and if the path A – ..... – K is a member of the

[113] Cf. Weinreich (1966), 446.
[114] Cf. Weinreich (1966), 455.

set of transfer paths, replace $[\mu<v>]$ by $[\mu]$ and $[\mu']$ by $[\mu' v]$" [115]. Rămîne de văzut care sînt traseele de transfer.

Credem că examinarea acestei probleme beneficiază în momentul de faţă de perspective noi, graţie teoriei insulelor sintactice elaborate de Ross.

După regulile de redistribuire şi regulile de transfer care compun o primă fază de ,,asamblare" a trăsăturilor destinate operaţiei semantice de Linking sau Nesting se introduc aşa-numitele *Conflation-Rule* [116] ,,which eliminates tautologies" şi *Construal Rule* ,,which eliminates contradiction" [117].

4.3.3.4. Regula numită regulă de fuziune (*Conflation Rule*) are forma constrîngerii generale :

(XXX) ,,If $[\alpha F_1, \alpha F_2 \ldots \alpha F_n]$ is a cluster of semantic features (where $\alpha = +$ or $\alpha = -$ for each α), and if $\alpha F_i = \alpha F_j$, delete αF_i" [118].

Ea suprimă deci duplicările, triplicările, n-plicările de trăsături semantice identic specificate.

4.3.3.5. Regula numită regulă construală (*Construal Rule*) are un caracter mult mai complex, în măsura în care implică (în vederea ,,rezolvării contradicţiei provocate de specificarea pozitivă şi negativă a aceleiaşi trăsături în cadrul aceleiaşi unităţi semantice) structurarea unei noi unităţi semantice. Această structurare a unei noi unităţi semantice pare a depinde de faptul că trăsăturile contradictorii provin din redistribuire sau din transfer.

Unele ,,reguli construale" constituie convenţii literare : personificarea ar reprezenta în acest sens o regulă construală care structurează o entitate semantică (unitate, matrice) prin rezolvarea contradicţiei dintre + Animat şi —Animat [119].

Uneori, aplicarea regulii construale se asociază cu procese morfonemice specifice : de exemplu trecerea de la Adjectiv la Verb tranzitiv în engleză se asociază cu obligativitatea adăugării sufixului *-en* (*whiten*, *gladden*), trecerea de la Nume la Verb cu obligativitatea adăugării sufixului *-ize* (*atomize*) etc. [120]. De aceea, calculatorul semantic se plasează în concepţia lui Weinreich ,,in line with, but ahead of, the morphophonemic component of the grammar. . . ." [121].

Prin postularea regulii de fuziune şi a regulii construale, Weinreich (1966) dă socoteală de caracterul activ al capa-

[115] Cf. Weinreich (1966), 459.

[116] Cf. Weinreich (1966), 461.

[117] *Ibidem*

[118] *Ibidem*

[119] Cf. Weinreich (1966), 465 care discută cu acest prilej şi alte cazuri de reguli construale uşor de regăsit în orice limbă : "The attribution of femalness to beloved machines by means of female pronouns is a common invocation of a particular subrule of the Construal Rule in wide English speaking male circles. The construa of new entities out of the Conflict of redistributed [+Count] and inherent [—Count] (. . .) is reminiscent of the discourse of people accustomed by their profession, to deal with many varieties of the material designated by the [—Count] noun".

[120] Cf. Weinreich (1966), 465.

[121] *Ibidem*

c i t ă ţ i i i n t e r p r e t a t i v e, neglijat în teoria Katz-Fodor (1963) (unde vorbitorul nu ,,poate" interpreta decît construcţiile care respectă restricţiile selective şi, asemenea maşinii, ,,se blochează" în momentul în care aceste restricţii nu sînt total satisfăcute)[122].

Ni se pare interesantă amintirea în acest context a opoziţiei stabilite de Ziff (1960) între un sistem logistic şi o limbă naturală: ,,... if in a logistic system I come across a contradiction, I cross out the system. But if in my language I find a contradiction, I cross out the contradiction"[123]. Principiul natural al interpretării semantice ar fi deci acela al interpretabilităţii universale a enunţurilor, indiferent de gradul lor de deviere sintactică, semantică. În mod firesc interpretarea se efectuează cu efort construal minim. Ziff (1960) enunţă în acest sens următorul principiu de interpretare a limbii obişnuite (nonliterare): ,,... construe what is said in such a way that, with a minimum of interpretation, it is significant"[124]. În vorbirea poetică creşte cantitatea de interpretare postulată necesară pentru înţelegerea textului.

Abia după acţiunea prealabilă a regulilor de r e d i s t r i b u i r e, c o n c o r d a n ţ ă, t r a n s f e r, f u z i u n e şi c o n s t r u a l e devine posibilă aplicarea celor două reguli ,,de proiecţie" Weinreich-iene: *Linking şi Nesting Rule.*

4.3.3.6. R e g u l i l e d e î n l ă n ţ u i r e (Linking Rules) ar corespunde ,,regulii de proiecţie — modificare" discutate de Katz şi Fodor în măsura în care rezultatul aplicării lor este ,,an unstructured heap of features"[125], o unitate compusă din înlănţuirea într-o ordine indiferentă a trăsăturilor semantice ale termenilor amalgamaţi.

Ele pot fi reprezentate prin: M(a,b) + N(c,d) = MN (a,b,c,d) în care caz unitatea semantică derivată este un m ă n u n c h i (*cluster*) iar operaţia este calificată de Weinreich drept ,,fully-linking" sau reprezentate prin: $M\ (a,b) + N\ (c \rightarrow d) = MN\ (a,\ c \rightarrow b \rightarrow d)$[126]. Rezultatul unor reguli de înlănţuire poate fi deci şi o configuraţie, în măsura în care ,,there is in the meaning of each constituent at least one feature which enters into a cluster in the meaning of the entire construction".

Tipuri de construcţii formate prin înlănţuire sînt construcţiile atribut + centru (ex.: *perete alb* echivalent cu *albeaţa peretului* etc.), nume + predicat nominal (*peretele este alb*) etc. Weinreich distinge însă

[122] Situaţia lingvistică tipică nici nu este — pînă la o demonstraţie specială — aceea în care t o a t e r e s t r i c ţ i i l e d e c o n s t r u c ţ i e s i n t a c t i c ă ş i s e m a n t i c ă ale tuturor cuvintelor sînt respectate total. În măsura în care vorbirea n e u t r ă nu există decît ca abstracţie operată de lingvist şi ca deziderat al limbajului ştiinţific. De aceea este deficitară o teorie a interpretării semantice care nu justifică interpretarea enunţurilor concepute v o i t ambigue, aberante etc. Cf. Weinreich (1966), 398: "The KF theory only accounts for the construal of unambiguous (or less ambiguous) wholes out of ambiguous parts, it does not undertake to explain, and could not explain, sentences that are *meant* by the speaker to *be* ambiguous".

[123] Cf. Ziff (1960), 138.

[124] Cf. Ziff (1960), 132. O nuanţă în plus apare în Lakoff (1965), B—3: ,,Speakers usually understand a sentence in terms of the *best* (sublinierea noastră *S. G. — E.*) analysis that they can give it, though in certain very natural situations they can provide other less correct analyses".

[125] Cf. Weinreich (1966), 410.

[126] M, N = cuvinte; a,b,c,d,e etc. = trăsături semantice; MN = o construcţie.

în notare înlănţuirea nume-atribut de înlănţuirea nume-predicat nominal : "... the semantic features joined by predication would have to retain a bracketing correlated with the subject-predicate division, and only the formation of an attribute would entail the deletion of the bracketing, as in (36) :

(36) Predication : (a) + (b) = (a) (b)

Attribution : (a) + (b) = (a,b)" [127]

Dacă admitem acest fapt ar rezulta fie că transformarea de suprimare a copulei prin care se dă socoteală în mod curent de construcţiile atributive este întrucîtva semantic relevantă, fie că numele predicativ şi atributul există deopotrivă în structura de adîncime.

Înlănţuirea este numită de Weinreich (1966) ,,impure linking" în exemple de tipul : *A small elephant is big* (*Un elefant mic este mare*), *detective woman*/ *woman detective* (*detectiv femeie*/*femeie detectiv*) etc. care sugerează că ,,. . .the features in a linking cluster (at least for some features and some constructions are ordered (with the feature listed first being more 'emphatic' or foregrounded)" [128]. Relevăm faptul că această observaţie este de natură să pună sub semnul întrebării întreaga clasă a structurilor semantice incluzînd trăsături nonordonate.

Analizînd cazuri de ,,înlănţuire impură", Weinreich (1966) semnalează tendinţa de ,,specializare contextuală" a grupurilor de trăsături relativ ordonate (,,littleness in elephants would be different from littlenes otherwise"[129]) ; această observaţie va sta la baza seriei de cercetări destinate definirii conceptului de calibrare semantică întreprinse de Katz (1966) şi W. Chafe.

4.3.3.7. Regulile numite *Nesting Rules* au ca rezultat amalgamarea parţială a unora dintre trăsăturile semantice ale elementului A cu unele dintre trăsăturile semantice ale elementului amalgamat B. Reprezentarea semantică derivată prin intermediul lor este o configuraţie în care subsistă mai multe ,,nuclee" semantice ireductibile. Este de exemplu cazul tipic al amalgamării verb tranzitiv-complement în care sensul complementului — deşi încorporat în sensul verbului — subsistă ca ,,nucleu ireductibil" al reprezentării semantice totale.

Alături de regulile care operează amalgamări în sensul delimitării [130] (restrîngerii clasei de referenţi corespunzători cuvîntului respectiv : prin cuantificatori numerici sau nonnumerici, prin elemente deictice etc.) şi de regulile care operează amalgamări în sensul modalizării (=,,an instruction to interpret the constructed semantic entity not literally but with some qualification, such as suspension of

[127] Cf. Weinreich (1966), 421.

[128] Cf. Weinreich (1966), 423.

[129] *Ibidem.*

[130] Weinreich (1966), 427 subliniază caracterul parţial nonadecvat al termenului *delimitare* şi motivează sintactic distincţia înlănţuire/delimitare: "To be sure, all linking could be viewed as a delimitation : e.g. *black sheep* delimits the class of sheep to those members which are sheep and also black. However, quantification and deixis, although there is perhaps nothing positive which unites them, seem to differ from attributes in that they do not correspond to predicative expressions in the deep structure (i.e. we have *sheep are black* but not *sheep are there* or *sheep are the*)".

belief about the truth of an assertion or a disclaimer of responsibility for its truth"[131]), regulile Nesting structurează clasa regulilor de proiecţe *Non-Linking*.

În comparaţie cu regulile de proiecţie ale lui J. Katz şi J. Fodor, regulile cuprinse în Calculatorul Procesului Semantic[132] conceput de Weinreich prezintă un caracter evident mult rafinat.

4.3.4.0. Regulile fonologice Chomsky–Halle (1968). Autorii definesc regulile fonologice prin formula generală : $X \rightarrow Y / \begin{Bmatrix} Z_1 \\ Z_2 \\ \cdot \\ \vdots \\ Z_n \end{Bmatrix}$

sau "A → B/X — *Y* where A and B represent single units of the phonological system (or the null element); the arrow stands for "is actualized as"; the diagonal line means "in the context"; and X and Y represent, respectively, the left- and right-hand environment in which A appears. These environments may be null, or may consist of units or strings of units of various sorts, and may also include labeled brackets representing the syntactic category of the string to which the rule is applied"[133].

Considerăm necesară şi nonredundantă menţionarea ambelor formule generale date de autori în măsura în care prima nu precizează decît eventualitatea unui context paradigmatic (simultan) iar a doua specifică exclusiv un context sintagmatic ordonat linear. O formulă centralizatoare apare incidental :

$$X \rightarrow [\alpha F] / Y\ [\overline{Q}]\ Z$$ [134]

Ordonarea lineară a regulilor se bazează pe următoarele două ipoteze generale :

(XXXI) "(a) It is always possible to order the rules in a sequence and to adhere strictly to this ordering in constructing derivations without any loss of generality as compared to an unordered set of rules or a set ordered on a different principle.

(b) Such linear ordering makes it possible to formulate grammatical processes that would otherwise not be expressible with comparable generality"[135].

Procese exprimabile prin simpla ordonare lineară a regulilor sînt uneori excepţiile.

Chomsky-Halle (1968) definesc următoarele tipuri de reguli formal distincte în cadrul componentului fonologic :

— reguli fonologice { ciclice / nonciclice

— reguli de schimbare (Exchange Rules)
— reguli de transformare propriu-zise
— reguli fonetice

[131] Cf. Weinreich (1966), 428.

[132] Cf. Weinreich (1966), 445 : „We avoid the term 'semantic component' since the base as well as the dictionary contribute to the semantic structure of sentences".

[133] Cf. Chomsky-Halle (1968), 332.

[134] Cf. Chomsky-Halle (1968), 420.

[135] Cf. Chomsky-Halle (1968), 18.

Regulile fonologice ciclice respectă principiul ciclului transformaţional:

(XXXII) (1) ,,The rules of the phonological component are linearly ordered in a sequence $R_1, \ldots, R_n$.

(2) Each rule applies to a maximal string containing no internal brackets.

(3) After applying the rule R_n, we proceed to the rule R_1.

(4) Unless an application of R_n intervenes, the rule R_j, cannot be applied after the rule R_i $(j < i)$ has applied.

(5) R_n is the rule : erase innermost brackets''[136].

Regulile fonologice nonciclice operează asupra unităţilor nonsegmentale #.

Formal, atît unele cît şi altele sînt reguli în care schimbarea structurală poate a f e c t a una sau mai multe trăsături din cadrul aceleiaşi unităţi (segmentale, nonsegmentale) sau poate i n t r o d u c e o trăsătură fonologică (fonetică). Un exemplu de regulă fonologică de primul tip (în care sînt utilizate notaţiile abreviative discutate în § 2.2.3. este următorul[137]:

$$\begin{bmatrix} -\text{Tense} \\ +\text{Back} \\ \text{V} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} <+\text{Tense}> \\ -\text{Round} \\ \end{bmatrix} \Big/ \left\{ \begin{matrix} [+\text{High}] & C_0^1[-\text{Cons}] \\ \begin{bmatrix} -\text{High} \\ <-\text{Low}> \end{bmatrix} & <\ldots> \end{matrix} \right\} \begin{matrix} \text{(a)} \\ \text{(c)} > \text{(b)} \end{matrix}$$

Regulile de introducere a unei trăsături (unităţi) (regulile de epenteză în ultimul caz) au forma:

$$\emptyset \rightarrow B / X - Y$$

Un exemplu de asemenea reguli poate fi constituit de[138]:

(i) $\emptyset \rightarrow \partial / C - [+\text{Son}]\ \#$

(ii) $\emptyset \rightarrow k / C - [+\text{Son}]\ \#$

unde cazul (i) are un caracter mai plauzibil, mai ,,normal'', decît cazul (ii).

Chomsky-Halle (1968) introduc în discuţie aşa-numitele *Exchange Rules* (r e g u l i d e s c h i m b a r e) numite şi *polarity rules*. Aceste reguli ar avea forma: $\alpha F_i \rightarrow -\alpha F_i$ şi ar fi conţinute ca v i r t u a l i t a t e într-o teorie (fonologică) formală care apelează la variabila α. Un exemplu concret de *Exchange Rules* este:

$$\begin{bmatrix} \alpha\ \text{High} \\ -\ \text{Low} \end{bmatrix} \rightarrow [-\ \alpha\ \text{High}] \Big/ \begin{bmatrix} +\ \text{Tense} \\ +\ \text{Stress} \end{bmatrix}$$

Autorii consideră că asemenea reguli sînt de natură să dea socoteală de evoluţia fonologică a limbii.

[136] Cf. Chomsky-Halle (1968), 20. Vezi şi Chomsky-Halle (1968), 349: "Phonological rules apply in linear sequence to each phrase of the surface structure, beginning with the smallest, and proceeding to successively larger phrases until the maximal domain of phonological processes is reached''.

[137] Cf. Chomsky-Halle (1968), 213.

[138] Cf. Chomsky-Halle (1968), 375.

Regulile fonologice ciclice (nonciclice), regulile de schimbare şi regulile fonetice), după cum vom vedea ulterior) sînt transformări în măsura în care „the domain of their applicability and the manner in which they apply is determined by the phrase structure of a string, not just by the sequence of elementary symbols of which the string is constituted. More specifically, the application of the cyclical rules depends not only upon the formatives in the surface structure but also upon the way they are categorized" [139].

Transformările fonologice sînt însă transformări locale („local transformations), „transformations of a very narrow and restricted class"[140].

Există însă şi reguli fonologice care acţionează (modifică) simultan (asupra) mai multor unităţi (regulile de contragere, regulile de metateză). Aceste reguli sînt reguli de transformare propriu-zisă, opuse transformărilor locale [141].

Un exemplu de regulă de contragere este următorul [142]:

— Descriere structurală /DS/ $\underset{1}{\begin{bmatrix} +\text{Voc} \\ -\text{Cons} \\ -\text{High} \\ +\text{Back} \\ -\text{Round} \end{bmatrix}}, \underset{2}{\begin{bmatrix} -\text{Cons} \\ +\text{High} \\ -\text{Back} \end{bmatrix}}$

— Schimbare structurală /SS/ : $1\ 2 \rightarrow \begin{bmatrix} 1 \\ -\text{Back} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 2 \\ \varnothing \end{bmatrix}$

Evaluarea complexităţii unei asemenea reguli se face, la fel ca în restul gramaticii prin numărarea simbolurilor (inclusiv Ø).

Regula de metateză care implică, de asemenea, mai multe segmente la stînga săgeţii :

$$\text{SD}: \begin{bmatrix} +\text{Voc} \\ -\text{Cons} \end{bmatrix}, [-\text{Cons}], \begin{bmatrix} +\text{Voc} \\ -\text{Cons} \end{bmatrix}$$

SC : 123 → 213, cu excepţia cazului cînd 2 = 3 = [a][143], nu poate fi însă evaluată prin simpla numărare a trăsăturilor pentru că, în acest caz „its „cost" is less than that of a rule with the same structural description (SD) and with a minimal structural change (SC) of one feature, for example, in the vowel" [144]. Autorii propun ca atare convenţia ca toate segmentele unei reguli de metateză (mai precis ar fi credem : toate

[139] Cf. Chomsky-Halle (1968), 20.

[140] Cf. Chomsky-Halle (1968), 20; vezi şi Chomsky (1965), 89 : "In fact, incorporation of brackets into strings provides the most appropriate notation for the transformational rules of the phonological component ..., though not for the transformational rules of the syntactic component, which are not "local transformations" of the sort that appear, exclusively, in the transformational cycle in phonology".

[141] Cf. Chomsky-Halle (1968), 360 : "To state contraction rules, therefore, we must admit into the phonology rules that are most naturally formulated as transformational rules".

[142] Cf. Chomsky-Halle (1968), 360.

[143] Cf. Chomsky-Halle (1968), 361.

[144] *Ibidem.*

segmentele repoziţionate în urma unei reguli de metateză) să fie suplimentate cu o trăsătură abstractă specială [+ Metathesis].

Regulile fonologice ciclice (nonciclice), regulile de schimbare, regulile de contragere, metateză operează asupra (şi în termeni de) trăsături (lor) fonologice specificate binar.

Regulile fonetice convertesc specificările binare în coeficienţi numerici. Chomsky—Halle (1968) le prezintă ca pe nişte „low-level phonetic rules... which, like the stress rules of English, assign numerical values to the different features" [145].

S-ar putea ca specificarea numerică să impună o cunoaştere mai detaliată a unităţii în care se încadrează trăsătura distinctivă pe care urmează să o substituie. În aceasta ar consta caracterul lor de transformare locală.

5.0. Considerăm că t r ă s ă t u r a c o n t e x t u a l ă şi t r ă s ă t u r a - r e g u l ă reprezintă METASTRUCTURI în măsura în care ele d e r i v ă din (depind de) postularea elementelor primitive şi a modalităţilor de concatenare în lanţuri (reguli), în măsura deci în care ele reprezintă structuri de gradul II în raport cu acestea.

5.1. T r ă s ă t u r a c o n t e x t u a l ă. Chomsky (1965) operează cu trăsături contextuale sintactico-semantice nonanalizabile de tipul + [+ Animate] — [+ Abstract]] considerînd că numai în acest mod gramatica poate justifica relaţiile „adînci" subiect-obiect.

Cercetările întreprinse de Lakoff (1965) evidenţiază faptul că acest deziderat poate fi realizat şi în cadrul unei gramatici care operează în termenii unor trăsături analizabile [146].

O trăsătură ca cea de mai sus s-ar scinda deci, prin analiză, în trăsăturile contextuale + [[+ Animate] —] şi + [— [+ Abstract]] şi ar permite regruparea — imposibilă în cazul unor trăsături contextuale nonanalizabile a verbelor care prezintă similitudini parţiale în selecţia obiectului (subiectului).

În cele ce urmează ne asociem pe deplin poziţiei enunţate de Lakoff (1965), pe care am sugerat-o de altfel independent în Vasiliu—Golopenţia Eretescu (1969) [147] unde discutam posibilitatea definirii verbelor tranzitive cu complemente de tipul *a învăţa* (*pe cineva ceva*), *a trece* (*pe cineva clasa*), prin ocurenţa simultană a trăsăturilor :

$$\begin{bmatrix} + [- \text{pe} \frown \left\{ \begin{matrix} + \text{Animat} \\ \vdots \end{matrix} \right\}_{GN}] \\ + [- \text{pe} \frown \left\{ \begin{matrix} - \text{Animat} \\ \vdots \end{matrix} \right\}_{GN}] \end{bmatrix}$$

şi nu prin trăsătura contextuală nonanalizabilă :

$$[+ - [+ - \text{pe} \frown \left\{ \begin{matrix} + \text{Animat} \\ \vdots \end{matrix} \right\}_{GN}] + [- \text{pe} \frown \left\{ \begin{matrix} - \text{Animat} \\ \vdots \end{matrix} \right\}_{GN}]]$$

[145] Cf. Chomsky-Halle (1968), 312.

[146] Cf. Lakoff (1965), E—2 : "However, there is another way to express dependencies between subject and object without requiring unanalyzeable features, namely, to allow lexical entries to be *Boolean fonctions of features*".

[147] Cf. Vasiliu—Golopenţia Eretescu (1969), 100—105.

Încadrăm însă conceptul de trăsătură contextuală analizabilă (deci formulată prin referirea la u n c o n t e x t m i n i m a l) într-un ansamblu întrucîtva diferit asupra căruia ne permitem să insistăm.

După cum arătam în § **2.1.** considerăm că orice trăsătură contextuală este o t r ă s ă t u r ă s i n t a c t i c ă .

Ca atare, ea este reprezentată în termenii unui c o n t e x t c a t e g o r i a l : + [— GN], +[GN —] etc.

Asociindu-ne lui Mc Cawley (1968) și lui Katz—Fodor (1963) credem, spre deosebire de Chomsky (1965), că formularea unei trăsături contextuale trebuie efectuată exclusiv în termenii unui constituent sintactic în ansamblu și nu în termenii fiecărei categorii lexicale. Altfel nu s-ar putea enunța trăsăturile contextuale în termenii cărora — arată Mc Cawley (1968) — să poată fi definite ca a n o m a l i i enunțurile (i), (ii) și ca n o r m a l enunțul (iii):

*(i) My buxom neighbour is the father of two.

*(ii) My sister is the father of two

(iii) My neighbour is the father of two.

Cităm argumentul lui Mc Cawley (1968): „...there are no cases on record of a verb which will exclude a lexical item as the head of its subject but allow the subject to be a noun phrase which splits the same semantic information between the head and a modifier; for example, there are no verbs on record which exclude *a bachelor* as subject but allow *an unmarried man*" [148].

Pe de altă parte însă, atît Lakoff (1965) cît și Mc Cawley (1968) operează cu trăsături contextuale în care sînt conținute trăsături lexicale binare (specificate prin + sau —).

Această constatare ne determină să sugerăm faptul că, în această formă, trăsăturile contextuale reprezintă t r ă s ă t u r i s i n t a c t i c e i n t e r p r e t a t e s e m a n t i c .

Exigența ca o trăsătură contextuală să fie formulată în termenii întregului constituent și nu în termenii fiecărei categorii lexicale care îl compune, echivalează deci cu exigența a m a l g a m ă r i i s e m a n t i c e p r e a l a b i l e a e l e m e n t e l o r c o n s t i t u e n t u l u i r e s p e c t i v .

Dacă izolăm t r ă s ă t u r a s i n t a c t i c ă de t r ă s ă t u r a s i n t a c t i c ă s e m a n t i c i n t e r p r e t a t ă sîntem în măsură să percepem faptul că t o a t e trăsăturile sintactice nu reprezintă decît un alt mod (secvențial) de reprezentare a relațiilor (de dominanță, de „in construction with") care se instituie în cadrul unui arbore sintactic; operînd în termenii teoriei i n s u l e l o r sintactice propuse de Ross am putea spune că trăsăturile contextuale reprezintă o modalitate de analiză a i n s u l e l o r s i n t a c t i c e .

Ca atare, gramatica ar putea include o singură dată o convenție de tipul:

(XXXIII) Î n t r - u n a r b o r e s i n t a c t i c (a l e c ă r u i n o d u r i u l t i m e s î n t c o n s t i t u i t e î n c o n f o r m i t a t e c u d e f i n i ț i a r e g u l i l o r d e s t r u c t u r ă a f r a z e i d e

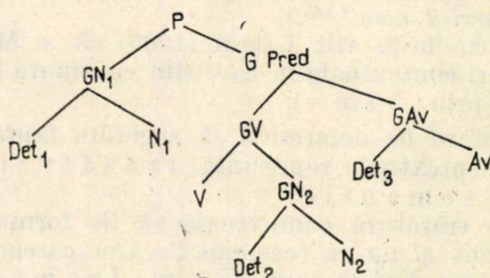
[148] Cf. Mc Cawley (1968), 133—134.

categorii lexicale △, □, sau de formative gramaticale ⊙), fiecare nod se defineşte automat în termenii categoriei gramaticale care îl domină direct şi în termenii categoriilor gramaticale cu care este „în construcţie”. Reamintim definiţia relaţiei în „construction with” constituentul B este „în construcţie cu” un constituent A dacă un al treilea constituent C îl domină direct pe A şi îl domină şi pe B.

Definirea prin categoria direct dominantă se marchează prin trăsături de tipul [+C] (unde C = categoria direct dominantă).

Subliniem că notaţia [+C] este de natură să mascheze caracterul contextual al fenomenului de dominanţă. Mult mai corectă ar fi deci formularea trăsăturilor de dominanţă în termenii unui context paradigmatic : $+[\overset{C}{—}]$. Pentru înţelegerea a ceea ce urmează, recomandăm această accepţie a trăsăturilor +GN, +GV etc. Definirea prin categoria cu care elementul definit este „în construcţie” se marchează prin trăsături contextuale de tipul [—C], [C —] unde C ocupă în raport cu „—” poziţia (de dreapta, de stînga) pe care o ocupă în arbore simbolul A cu care este „în construcţie” B.

Cu alte cuvinte, într-un arbore de tipul :

Convenţia (XXXIII) propusă mai sus va asigura definirea prin + GN_1 a simbolurilor Det_1 şi N_1, prin + P a simbolului GN_1 prin +GV a simbolurilor V şi GN_2, prin +GN_2 a simbolurilor Det_2 şi N_2, prin +G Pred a simbolurilor GV şi GAv, prin +P a simbolului G Pred, prin +GAv a simbolurilor Det_3 şi Av.

În plus, aceeaşi convenţie va asigura definirea prin +[GN_1—] a simbolurilor V, GV, G Pred aflate „în construcţie cu” GN_1, definirea prin +[Det_1—] a simbolului N_1 aflat „în construcţie cu” Det_1, definirea prin +[GV —] a simbolurilor Det_3, Av, GAv, aflate „în construcţie cu” GV, definirea prin +[V —] a simbolurilor GN_2, Det_2, N_2 aflate „în construcţie cu” V.

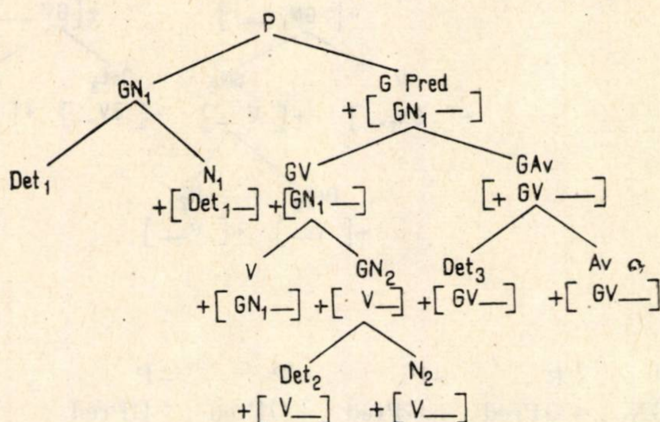
Formularea trăsăturilor contextuale pornind de la convenţia (XXXIII) este, evident, justificabilă într-un mod mai convingător decît în Chomsky (1965) şi într-un mod mai riguros decît în Mc Cawley (1968).

Dacă adăugăm la această convenţie, convenţia

(XXXIV) Într-un arbore sintactic toate trăsăturile contextuale se propagă de sus în jos nodu-

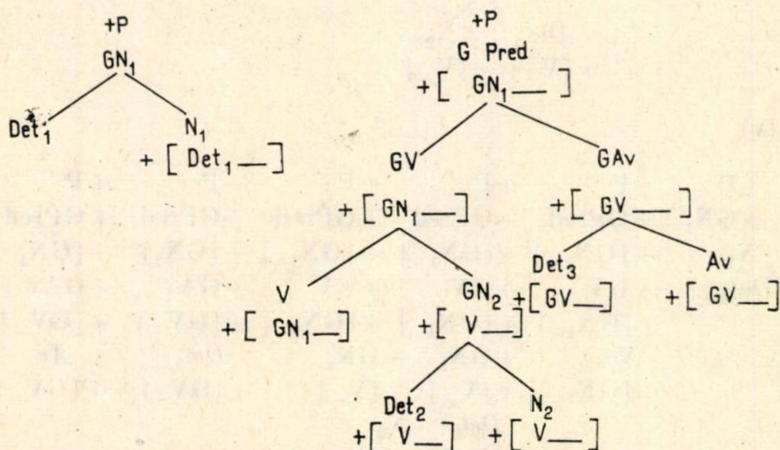
lui direct dominat; după propagarea (distribuirea) tuturor trăsăturilor sale contextuale nodul direct dominant se suprimă și devine posibilă linearizarea următoare a arborelui mai sus menționat. O reproducem pe etape operînd întîi marcarea tuturor trăsăturilor contextuale rezultate din luarea în considerație a relației „în construcție cu":

Etapa (i)

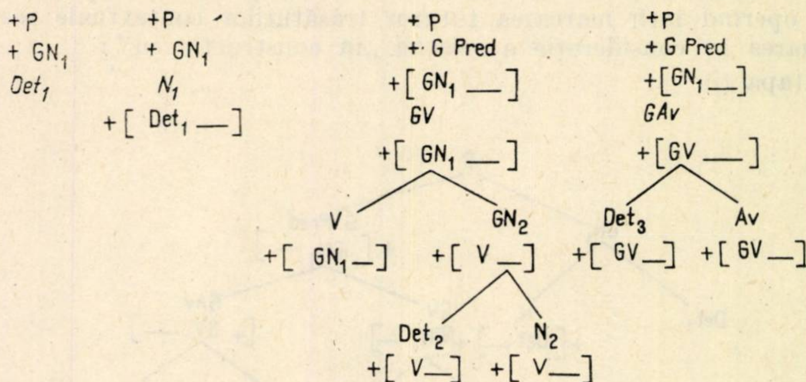

Introducînd, de sus în jos, în cadrul fiecărui simbol trăsătura contextuală de dominanță +C, obținem dislocarea progresivă a arborelui.

Etapa (ii)

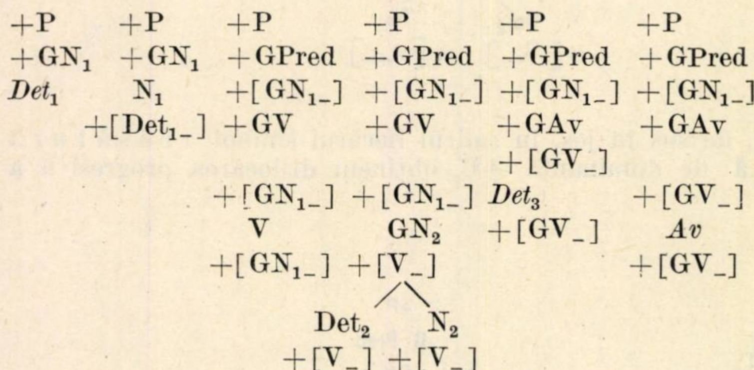

Începînd cu etapa (iii) se propagă simultan atît trăsăturile contextuale de dominanță cît și trăsăturile con-

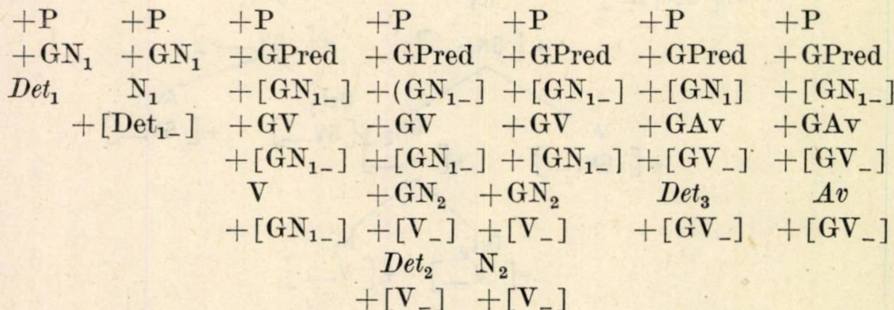
t e x t u a l e „î n c o n s t r u c ţ i e c u" ale nodului direct dominant.
Etapa (iii)

Etapa (iv)

Etapa (v)

La sfîrşitul etapei (v) arborele sintactic iniţial este pe deplin l i n e a r i z a t . În plus, „unităţile" sintactice componente, dacă facem ab-

stracţie de categoriile lexicale subliniate, se compun exclusiv din trăsături sintactice contextuale.

Izolînd trăsăturile sintactice contextuale de categoriile lexicale şi suprimînd repetiţiile aceleiaşi trăsături, obţinem următoarea imagine finală :

Etapa (vi)

$+P$	$+P$	$+P$	$+P$	$+P$	$+P$	$+P$
$+GN_1$	$+GN_1$	$+GPred$	$+GPred$	$+GPred$	$+GPred$	$+GPred$
Det_1	$+[Det_{1}-]$	$+GN_{-1}$	$+[GN_{1}-]$	$+[GN_{1}-]$	$+[GN_{1}-]$	$+[GN_{1}-]$
	N_1	$+GV$	$+GV$	$+GV$	$+GAv$	$+GAv$
		V	$+GN_2$	$+GN_2$	$+[GV_{-}]$	$+[GV_{-}]$
			$+[V_{-}]$	$+[V_{-}]$	Det_3	Av
			Det_2	N_2		

Considerăm că secvenţa (vi) reprezintă interpretarea arborelui sintactic generat prin regulile de structură a frazei.

Propunem ca interpretarea semantică să intervină numai în momentul în care s-a încheiat interpretarea sintactică.

În felul acesta, interpretarea semantică nu ar mai opera — în concepţia noastră — asupra unor arbori ca atare ci asupra interpretărilor lor linearizate, nu asupra categoriilor independente ci asupra categoriilor conţinute în trăsăturile sintactice.

Subliniem că, în propunerea de linearizare progresivă a arborilor ne-am inspirat din principiul de *S-pruning* introdus de Ross în contextul reducţiei structurale provocate de transformări.

Este probabil că rafinarea acestei propuneri va trebui să ţină seama de eventuala cuplare a linearizării prin transformări. Reamintim că Chomsky (1965) definea transformările prin caracterul lor interpretativ iar Langendoen vorbeşte despre funcţie de mărire a accesibilităţii la structura de adîncime pe care o îndeplinesc transformările.

Relevăm de asemenea faptul că introducînd convenţia propagării de sus în jos de la nod direct dominant la nod dominat a trăsăturilor contextuale nu am făcut decît să limităm sintactic şi să precizăm regula (convenţia) sintactico-semantică de redistribuire formulată de Weinreich (1966).

5.2. Trăsătura-regulă. În componentul fonologic Chomsky—Halle (1968) fiecare segment al fiecărui morfem este subcategorizat în raport cu fiecare regulă fonologică :

Aceasta echivalează cu formularea unor trăsături diacritice („diacritic features") [149] de tipul [α rule n], „where α is,......, a variable ranging over the values + and — and n is the number of the rule in question in the linear ordering" [150].

Excluderea unui element specificat rule n din domeniul regulii n se poate efectua în mod riguros graţie propagării automate a tuturor

[149] Cf. Chomsky-Halle (1968), 373.
[150] Cf. Chomsky-Halle (1968), 374.

trăsăturilor nonfonologice ale morfemului (cuvîntului) asupra tuturor segmentelor incluse în reprezentarea fonologică a cuvîntului respectiv.

Trăsăturile α rule n nu pot apărea ca element introdus printr-o regulă (fonologică): „the feature [—rule n] must either be introduced by readjustment rules or appear as a diacritic feature in the lexical representation of an item" [151]. Ele au deci două surse: regulile de reajustare și LEXICONUL.

Lakoff (1965) rezumă în modul următor constrîngerile privitoare la trăsăturile-regulă pe care le implică Chomsky-Halle (1968):

(XXXV) (1) „No rule feature may be mentioned in the structural description of a rule.

(2) All morphemic features, including rule features, are projected by a mechanical procedure into each phonological segment.

(3) If Rule n is a phonological rule, then it may not apply to a segment marked [—Rule n] [152].

Specificînd fiecare element lexical în raport cu fiecare regulă fonologică a gramaticii, lingvistul elimină necesitatea introducerii unor trăsături arbitrare care să dea socoteală de caracterul de excepție în raport cu o anumită regulă a unui element lexical.

În felul acesta, definiția conceptului de excepție se precizează și devine în plus evident faptul că excepțiile la regulile fonologice sînt de natură morfemică iar nu segmentală (întrucît întregul morfem primește specificarea trăsăturii-regulă).

Lakoff (1965) propune subcategorizarea fiecărui element inclus în LEXICON în raport cu toate regulile gramaticii și în raport cu toate descrierile structurale ale transformărilor incluse în gramatica respectivă.

6. Prin utlilizarea notațiilor abreviative sau a variabilelor, regulile succesive pot fi regrupate într-o SCHEMĂ unică.

Chomsky—Halle (1968) numesc — metaforic — acest proces abreviativ — „notational transformations" [153] și îl consideră definitoriu pentru gradul de generalitate lingvistic relevantă a formulărilor. Abia asupra schemelor poate fi efectuată operația de evaluare a gramaticii (după numărul de simboluri utilizate):

(XXXVI) „The value" of a sequence of rules is the reciprocal of the number of symbols in the minimal schema that expands to this sequence" [154].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Bach—Harms (1968): Emmon Bach & Robert T. Harms. *Universals in Linguistic Theory*, New york, Chicago, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montréal, Toronto, London.

[151] Cf. Chomsky-Halle (1968), 375.
[152] Cf. Lakoff (1965), I—6.
[153] Cf. Chomsky-Halle (1968), 335.
[154] Cf. Chomsky-Halle (1968), 334.

Bar-Hillel (1969): Jehoshua Bar — Hillel. Universal Semantics and Philosophy of Language : Quandaries and Projects (in) *Puhvel* (1969), pp. 1—21.
Chomsky (1965) : Noam Chomsky. *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Massachusetts.
Chomsky—Halle (1968) : Noam Chomsky & Morris Halle. *The Sound Pattern of English*, New York, Evanston and London.
Fodor—Katz (1964) : J. Fodor & J. J. Katz. *The Structure of Language. Readings in the Philosophy of Language*, Prentice-Hall.
Golopenţia—Eretescu (1967) : Sanda Golopenţia-Eretescu. Semantica transformaţională (in) *LR*, **16**, 2, p. 101—107.
Katz (1966) : Jerrold J. Katz. *The Philosophy of Language*, New York.
Katz — Fodor (1963) : Jerrold J. Katz & Jerry A. Fodor. *The Structure of a Semantic Theory* (in) *Fodor-Katz* (1964), p. 479—518.
Katz—Postal (1964) : Jerrold J. Katz & Paul M. Postal. *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge, Massachusetts, 1965.
Lakoff (1965) : George Lakoff. *On the Nature of Syntactic Irregularity* (Doctoral Thesis) ; Mathematical Linguistics and Automatic Translation, Report No. NSF-16, Computation Laboratory of Harvard University.
Mc Cawley (1968) : James D. Mc. Cawley. The Role of Semantics in a Grammar (in) *Bach-Harms* (1968), p. 125—202.
Perlmutter (1968). David M. Perlmutter, Evidence for Deep Structure Constraints in Syntax (mss).
Puhvel (1969) : Jaan Puhvel. *Substance and Structure of Language.*
Sebeok (1966) : Thomas A. Sebeok. *Current Trends in Linguistics. III. Theoretical Foundations*, The Hague-Paris.
Vasiliu — Golopenţia (1969) : E. Vasiliu & Sanda Golopenţia — Eretescu. *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti.
Weinreih (1966) : Uriel Weinreich. *Explorations in Semantic Theory* (in) *Sebeok* (1966), p. 395—534.
Ziff (1960) : Paul Ziff. *Semantic Analysis.* Ithaca, New York, 1967.

Octombrie 1971

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

III

Gramatical formalism, Subcategorization rules, projection rules, phonological rules ; metastructures, schemes

Summary

The form of syntactico-semantic, phonological, and semantic rules to be found in recent transformational studies are discussed. A proposal of syntactic structure linearization is presented.

Bar-Hillel (1969): Yehoshua Bar – Hillel, Universal Semantics and Philosophy of Language: Quandaries and Prospects (in) *Puhvel* (1969), pp. 1–21.
Chomsky (1965): Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Massachusetts.
Chomsky – Halle (1968): Noam Chomsky & Morris Halle, *The Sound Pattern of English*, New York, Evanston and London.
Fodor – Katz (1964): J. Fodor & J. J. Katz, *The Structure of Language. Readings in the Philosophy of Language*, Prentice-Hall.
Golopenţia – Eretescu (1967): Sanda Golopenţia-Eretescu, Semantica transformaţională (in) *LR*, 16, 2, p. 101–117.
Katz (1966): Jerrold J. Katz, *The Philosophy of Language*, New York.
Katz – Fodor (1963): Jerrold J. Katz & Jerry A. Fodor, The Structure of a Semantic Theory (in) *Language* (1963), p. 170–210.
Katz – Postal (1964): Jerrold J. Katz & Paul M. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge, Massachusetts, 1963.
Lakoff (1965): George Lakoff, *On the Nature of Syntactic Irregularity* (Doctoral Thesis), Mathematical Linguistics and Automatic Translation, Report No. NSF-16, Computation Laboratory of Harvard University.
McCawley (1968): James D. Mc Cawley, The Role of Semantics in a Grammar (in) *Bach-Harms* (1968), p. 125–169.
Perlmutter (1968): David M. Perlmutter, *Deep and Surface Structure Constraints in Syntax* (1968).
Puhvel (1969): Jaan Puhvel, *Substance and Structure of Language*.
Sebeok (1966): Thomas A. Sebeok, *Current Trends in Linguistics*, III, *Theoretical Foundations*, The Hague-Paris.
Vasiliu – Golopenţia (1969): E. Vasiliu & Sanda Golopenţia – Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti.
Weinreich (1966): Uriel Weinreich, Explorations in Semantic Theory (in) *Sebeok* (1966), p. 395–477.
Zift (1960): Paul Ziff, *Semantic Analysis*, Ithaca, New York, 1960.

Octombrie 1971

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 125

III

Grammatical formalism. Subcategorization rules, projection rules, phonological rules; metastructures, schemas

Summary

The form of syntactico-semantic, phonological and semantic rules to be found in recent transformational studies are discussed. A program of syntactic structure formalization is presented.

SCL, anXXIII, 1, p. 33–44, Bucureşti, 1972.

DESPRE NOȚIUNEA DE DIASISTEM ȘI DESPRE UNELE PROBLEME ALE DESCRIERII AROMÂNEI

1. În « Studii și cercetări lingvistice » XXII, 1971, 2, p. 199—203, Matilda Caragiu Marioțeanu a publicat un articol intitulat ,,*Fono-morfologia aromână...*" *în atenția criticii* — răspuns la recenzia noastră consacrată cărții aceleiași autoare, *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, București, 1968, și apărută în SCL XXI, 1970, 5, p. 597—610. Dintre problemele ,,multe, complicate și, într-o oarecare măsură, noi" (p. 199 [1]) pe care le pune cartea și care au fost atinse în cadrul recenziei una singură constituie, în articol, obiectul unor comentarii relativ amănunțite. Este vorba de problema d i a s i s t e m u l u i ; ea va fi reluată și în rîndurile de mai jos. Considerăm însă indicat ca, în prealabil, să facem, foarte pe scurt, o precizare.

La p. 199 a articolului citim : ,,Recenzentul își propune să critice bazele metodologice ale unor lucrări de lingvistică structurală, încercînd să demonstreze, în cazurile date [2], superioritatea procedeelor mai puțin « noi », « tradiționale » (vezi recenzia asupra cărții noastre, p. 23 și 28 [3])". Afirmația este gratuită. Scriind, în recenzie (p. 609), că ,,tehnica analizei structurale nu este stăpînită de autoare într-o măsură care să facă imposibile interpretările nesatisfăcătoare (uneori, de-a dreptul bizare)" și exprimîndu-ne o părere favorabilă asupra unor părți ale volumului elaborate fără folosirea metodelor moderne, nu am criticat cîtuși de puțin lingvistica structurală, bazele metodologice și procedeele ei de analiză ; am criticat doar felul în care Matilda Caragiu Marioțeanu a aplicat (sau a încercat să aplice) la aromână metodele descrierii structurale — de altfel, autoarea recunoaște că în carte apar ,,unele inconsecvențe din punctul de vedere al metodei" (p. 202) — și am recurs la exemple pentru a ilustra, o dată în plus, faptul (îndeobște admis, dar cu care autoarea pare a nu fi de acord) că noutatea și valoarea meto-

[1] În lipsa altor indicații, trimiterile la pagini se referă la articolul Matildei Caragiu Marioțeanu ; cartea recenzată de noi va fi citată, prescurtat, *Fono-morfologie*.

[2] Probabil, autoarea are în vedere aici și o altă contribuție a noastră , pe care o menționează mai departe.

[3] S-ar părea că trimiterile la paginile recenziei sînt, pur și simplu, rezultatul fanteziei (vezi mai sus datele bibliografice exacte). Trebuie să spunem însă că — fapt nemenționat de autoare — trimiterile se fac la paginile m a n u s c r i s u l u i recenziei ; el a fost pus (înainte de tipărire și fără consimțămîntul nostru) la dispoziția Matildei Caragiu Marioțeanu de către vechea redacție a revistei. Întrucît, chiar în aceste condiții, între apariția recenziei și cea a răspunsului s-a scurs un interval de timp destul de mare, nu vedem de ce publicarea în 1970 a unei recenzii consacrate unei cărți din 1968 constituie pentru autoarea celei din urmă un motiv de mirare : ,,La aproape trei [sic] ani de la apariție, își îndreaptă atenția asupra ei [asupra cărții — *n.n.*] Andrei Avram" (p. 199). Recenzii la cărți românești apărute în 1968 s-au publicat și în 1971 (vezi, de exemplu, « Limba română » XX, numerele 2 și 3).

delor nu constituie, ele singure, o garanţie a calităţii rezultatelor obţinute prin utilizarea acestor metode.

2. După precizarea din paragraful precedent (care nu este necesară pentru cititorul obiectiv al recenziei, dar care interesează discuţia de mai jos), menţionăm că punctul nostru de vedere asupra noţiunii de diasistem a fost expus, sumar, într-un articol[4], şi că el a rămas neschimbat. Autoarea *Fono-morfologiei* îl prezintă nu tocmai exact : „autorul [...] abordează şi problema grupării într-un diasistem a mai multor sisteme. Menţinîndu-se la nivel teoretic, A. Avram lasă să se întrevadă ideea că noţiunii de diasistem i s-a acordat o importanţă exagerată, că acelaşi lucru poate fi realizat şi fără să se facă apel la această noţiune" (p. 200). Mai întîi, părerea conform căreia s-a exagerat importanţa noţiunii de diasistem este nu numai „lăsată să se întrevadă", ci exprimată clar (cu referire la incapacitatea diasistemului de a reflecta specificul raporturilor dintre dialectele aceleiaşi limbi [5]). În al doilea rînd, din textul autoarei rezultă că „acelaşi lucru" ar fi „gruparea" (despre care s-a vorbit în fraza precedentă) şi că, prin urmare, gruparea mai multor sisteme în acelaşi diasistem poate fi realizată şi fără a se face apel la noţiunea de ...diasistem! N-am susţinut (şi nimeni n-ar fi putut să susţină) aşa ceva. Iată pasajul pe care, citindu-l în mare grabă, Matilda Caragiu Marioţeanu a ajuns să-l „rezume" în felul arătat mai sus : „Noţiunii de diasistem i s-a acordat, în unele lucrări, o importanţă, după părerea noastră, exagerată. Întrucît oricare două (sau mai multe) sisteme care prezintă unele asemănări pot fi grupate într-un diasistem, nu vedem cum acesta din urmă poate să reflecte aspecte s p e c i f i c e raporturilor dintre varietăţile dialectale ale unei limbi. Se poate recunoaşte însă comoditatea reprezentării sub forma unui diasistem a două sau mai multe sisteme dialectale şi — ceea ce este mai important — posibilitatea de a scoate în evidenţă asemănările, deci un element de continuitate, acolo unde, la prima vedere, nu apare decît discontinuitatea. Pentru a realiza acest lucru este posibil [...] să se utilizeze şi procedee care nu fac apel la noţiunea în discuţie"[6].

Reproşului că ne-am menţinut „la nivel teoretic" într-un articol de lingvistică generală i se asociază acela că în recenzie se constată... „absenţa bazei teoretice a opiniei preopinentului", că lipseşte „o expunere de principii" (p. 200). Cu privire la necesitatea unei asemenea expuneri în cadrul recenziei avem o părere diferită. Socotim însă că nu este inutil ca — fără a intenţiona nici pe departe să tratăm aici problema sub toate aspectele ei — să facem cîteva observaţii asupra noţiunii de diasistem, mai ales în legătură cu felul cum a fost ea folosită de Matilda Caragiu Marioţeanu în *Fono-morfologie* şi ţinînd seamă de recenta contribuţie publicată de aceeaşi autoare în această revistă.

3. Utilitatea noţiunii de diasistem este recunoscută fără echivoc în pasajul citat mai sus din articolul nostru. Credem însă că au dat dovadă

[4] *Despre dialectologia structurală*, în «Limba română» XI, 1962, 6, p. 617— 626.

[5] Vezi paragraful următor.

[6] «Limba română» XI, 1962, 6, p. 619—620. Rezerve importante cu privire la utilitatea noţiunii de diasistem a exprimat, recent, Manlio Cortelazzo, *Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana. I. Problemi e metodi*, Pisa, 1969, p. 126—130.

de prea mult optimism lingviştii după care operîndu-se cu această noţiune pot fi rezolvate toate dificultăţile legate de definirea dialectului şi de delimitarea unităţilor dialectale ale limbii.

„A 'diasystem' can be constructed by the linguistic analyst out of a n y t w o s y s t e m s[7] which have partial similarities" — scrie Uriel Weinreich[8], savantul care a introdus noţiunea de diasistem în dialectologie. În domeniul fonologiei — de fapt, singurul avut în vedere în cele mai multe studii de dialectologie structurală — nimic nu ne împiedică să construim, după metoda indicată de Uriel Weinreich, un diasistem în care să fie grupate, de exemplu, sistemul vocalic al latinei şi cel al arabei clasice; în felul acesta s-ar putea, eventual, demonstra că noţiunea de diasistem are o importanţă care depăşeşte dialectologia. Într-adevăr, unul dintre cei mai cunoscuţi specialişti în dialectologia structurală, William G. Moulton[9], consideră că diasistemul „remains of course a highly useful concept where we wish to compare the phonemic systems of two languages which are unrelated, or whose relationship does not concern us"; acelaşi lingvist adaugă însă, numaidecît: „But this is no longer dialectology". Prin însuşi faptul că o r i c a r e d o u ă s i s t e m e care prezintă unele asemănări pot fi reunite într-un diasistem capacitatea noţiunii în discuţie de a reflecta raporturile s p e c i f i c e dintre varietăţile a c e l e i a ş i l i m b i este simţitor diminuată.

Motivele arătate mai sus ne determină să nu fim de acord (rămînînd, şi aici, la părerea pe care ne-am exprimat-o în articolul din 1962[10]) cu afirmaţia lui Giuseppe Francescato[11] după care „we can in fact define a dialect as the grouping of various linguistic entities, whose systems all partake in the same diasystem". Chiar dacă excludem din discuţie cazul a două sau mai multe idiomuri n e înrudite care posedă sisteme fonologice susceptibile de a fi reunite într-un diasistem — admiţînd deci că definiţia reprodusă mai sus este valabilă doar cu condiţia de a avea în vedere nu numai fonologia, ci şi gramatica şi lexicul — nu putem neglija faptul că din posibilitatea grupării nu rezultă că diasistemul corespunde neapărat unui dialect şi nu altui tip de grup lingvistic (grup de dialecte, de exemplu). În fond, se pot construi diasisteme situate la d i v e r s e n i v e l e d e a b s t r a c t i z a r e, mai mult sau mai puţin îndepărtate de nivelul cel mai „concret" (reprezentat de orice sistem rezultat direct din analiza graiului dintr-o localitate sau, eventual, a unui idiolect) şi nimic nu ne împiedică, în principiu, să construim — cel puţin pentru anumite sectoare ale fonologiei şi ale morfologiei — diasisteme corespunzătoare familiilor de limbi. De altfel, Giuseppe Fran-

[7] Sublinierea noastră.

[8] *Is a Structural Dialectology Possible ?*, în « Word » X, 1954, 2—3, p. 390.

[9] *The Short Vowel Systems of Northern Switzerland. A Study in Structural Dialectology*, în « Word » XVI, 1960, 2, p. 177. Autorul subliniază importanţa pentru dialectologie a corespondenţelor lexicale (problema cărora nu se pune în cazul a două sau mai multe idiomuri neînrudite). Cf. Manlio Cortelazzo, *op. cit.*, p. 129.

[10] Vezi mai sus, nota 4.

[11] *Dialect Borders and Linguistic Systems*, în *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists. Cambridge, Mass., August 27—31, 1962*, Londra, Haga, Paris, 1964, p. 112.

cescato însuşi[12] scrie următoarele: ,,partendo da un sistema iniziale..., si osservano le variazioni da esso successivamente raggiunte nel suo progressivo diferenziarsi in vari sistemi membri di un diasistema (per es. il sistema latino che si differenzia nei vari sistemi delle lingue romanze[13])". Dacă însă sistemele limbilor romanice pot fi considerate membre ale aceluiaşi diasistem mai este oare acceptabilă definiţia dialectului reprodusă mai sus?[14]

4. Diasistemul se construieşte luîndu-se ca punct de plecare sistemele[15]. În teorie, Matilda Caragiu Marioţeanu acceptă această teză, cînd vorbeşte de ,,nivelul d i a s i s t e m u l u i (schemă a mai multor sisteme)"[16] şi cînd arată că ,,în vederea stabilirii *diasistemului* aromânesc, ar fi trebuit să dispunem de tot atîtea analize ale sistemelor, cîte graiuri sînt în aromână"[17]. Aceeaşi teză este însă respinsă cînd se stabileşte proporţia: diasistem/mai multe sisteme: geofonem/clasă de g e o a l o f o n e : geomorfem/clasă de g e o a l o m o r f e[18]. În realitate, unităţile diasistemului (numite de autoare geofoneme şi geomorfeme) nu pot fi deduse d i r e c t din aşa-zisele geoalofone şi geoalomorfe (v a r i a n t e. adică realizări ale unităţilor menţionate), ci din i n v a r i a n t e l e care constituie sistemele[19]. Altfel spus, între invarianta, cu un grad înalt de abstractizare, din diasistem şi realizarea ei concretă (în cutare sau cutare grai) se interpune invarianta la nivelul sistemului: a c e a s t a este, de fapt, varianta geografică a geofonemului sau a geomorfemului. Că această

[12] *Struttura linguistica e dialetto*, în *Linguistique et philologie romanes. Xe Congrès international de linguistique et philologie romanes. ... Actes*, publiés par Georges Straka. Tome III, Paris, 1965, p. 1016. Cf. Idem, *Structural Comparison, Diasystems and Dialectology*, în «Zeitschrift für romanische Philologie» LXXXI, 1965, 5—6, p. 485. Pentru Corrado Grassi (*Il concetto di diasistema e i principi della geografia linguistica*, în *Atti del Convegno internazionale sul tema: Gli atlanti linguistici. Problemi e risultati (Roma 20—24 ottobre 1967)*, Roma, 1969, p. 273) diasistemul este "uno strumento di analisi prevalentemente diacronica".

[13] La rîndul lor, aceste s i s t e m e în raport cu diasistemul latinei sînt d i a s i s t e m e în raport cu sistemele de rang inferior ale dialectelor şi graiurilor romanice. Evident, raporturi de acelaşi tip existau şi în cadrul latinei înseşi, înainte de apariţia limbilor romanice; I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (română comună)*, Bucureşti, 1969, p. 25, presupune că ,,graiurile traco-romanice, care constituiau un ansamblu dialectal al limbii latine, se caracterizau ele înseşi printr-un d i a s i s t e m, adică printr-o serie de particularităţi comune".

[14] Cf. Luigi Heilmann, *I rapporti fra strutturalismo e geografia linguistica*, în *Atti* cit., p. 247: ,,sorge quindi qualche dubbio di poter risolvere, sulla base del diasistema, il problema dei confini dialettali senza tener conto unitariamente di tutti i vari criteri: storico tradizionale, sincronico strutturale, strutturale diacronico, statistico".

[15] Vezi Uriel Weinreich, *op. cit.*, p. 389—390: ,,Structural linguistic theory now needs procedures for constructing systems of a higher level out of the discrete and homogeneous systems that are derived from description and that represent each a unique formal organization of the substance of expression and content. Let us dub these constructions 'diasystems' ".

[16] *Fono-morfologie*, p. 17.

[17] *Ibidem*, p. 19; la aceeaşi pagină se menţionează însă că nu s-a putut proceda conform acestui principiu, aşa încît concluziile ,,trebuie primite cu rezerva că cercetări ulterioare ar putea demonstra eventuale lipsuri, neînregistrate [sic] de lucrările existente".

[18] *Ibidem*, p. 17.

[19] Cf. Gh. Bolocan, *Structura dialectală a limbii în lumina raportului dintre general şi particular. Interdependenţa sistemelor dialectale*, în «Limba română» XIV, 1965, 6, p. 643: ,,Pe baza studierii aspectului concret al unui grai, dialectologul modelează sistemul graiului respectiv ... Modelarea sistemelor supraordonate nu mai poate fi făcută pe aceeaşi cale. Sistemul limbii dialectale, şi cu atît mai mult cel al limbii comune, se modelează pe baza sistemelor particulare".

variantă geografică, la rîndul ei, poate să corespundă unei clase de alofone (respectiv, alomorfe) într-un grai şi unei clase diferite în alt grai este indiscutabil, dar acest lucru nu afectează natura unităţilor din diasistem, schemă a mai multor s i s t e m e. Prin urmare, perechii de noţiuni diasistem/mulţime de sisteme îi corespund, în mod logic, perechile geofonem/mulţime de foneme [20] şi geomorfem/mulţime de morfeme.

Folosind termenul ,,v a r i a n t e (teritoriale)" pentru a denumi geoalofonele şi geoalomorfele, Matilda Caragiu Marioţeanu face următoarea trimitere (în nota 6 de la p. 17 a cărţii) : ,,André de Vincenz, *art. cit.*[21], p. 1019, vorbeşte de « variante geografice »". Şi această afirmaţie se datorează unei lecturi grăbite. La p. 1021 (nu la p. 1019, unde termenul în discuţie pur şi simplu nu apare), lingvistul citat scrie : ,,les parlers du Haut Graisivaudan connaissent dans leur système consonantique à côté de l'opposition /*š*/ :/*ž*/ l'opposition /*tš*/ :/*dž*/ et ces phonèmes apparaissent normalement dans la même position où les parlers de la région grenobloise présentent les phonèmes /*š*/ et/*ž*/. Il est donc possible d'établir une structure commune où une partie des phonèmes /*š*/ ne serait que comme une variante géographique du phonème /*tš*/ etc." (se arată, în continuare, că prin s t r u c t u r ă c o m u n ă se înţelege diasistemul). Din acest citat rezultă cu claritate calitatea de f o n e m (,,une partie des phonèmes /*š*/"), nu de realizare concretă (,,geoalofonă", în terminologia Matildei Caragiu Marioţeanu), a ,,variantei geografice" subsumate fonemului /*tš*/ din structura comună (respectiv, în altă terminologie, geofonemului din diasistem). Aşadar, variantele geografice despre care vorbeşte André de Vincenz sînt i n v a r i a n t e l e din sisteme şi ele nu au nimic a face cu variantele teritoriale considerate de autoarea *Fono-morfologiei* realizări concrete.

Raporturile dintre unităţile fonologice ale diasistemului şi cele ale sistemului au fost prezentate de B. Siertsema, într-un articol [22] în care se propune însă pentru primele termenul de m a c r o f o n e m e [23]; din dorinţa de a se evita eventuale confuzii, este respins termenul d i a f o n e m, folosit de alţi cercetători şi, după părerea noastră, cel mai potrivit pentru a denumi o unitate fonologică din diasistem. B. Siertsema arată că foloseşte pe m a c r o f o n e m (macro-phoneme) ca termen ,,indicating not the abstract *intra-dialectal* phonemic unit which is 'rea-

[20] De exemplu, o unitate //e// din diasistem poate avea ca ,,variante geografice" fonemul /e/ într-un grai şi fonemele /ę/ şi /ẹ/ în alt grai ; dacă lui //e// îi corespunde numai un fonem, /e/, în toate graiurile, ne găsim în prezenţa unei mulţimi (în sensul din matematică al acestui termen) care constă dintr-un singur element.

[21] Autoarea se referă la comunicarea *La méthode structurale et la géographie linguistique*, prezentată la Congresul de lingvistică şi filologie romanică de la Strasbourg şi publicată în *Actes*. . ., III (vezi mai sus, nota 12), p. 1019—1027. Considerăm că nu este cazul (printre altele, şi pentru motivul că nu ni se oferă date suficient de amănunţite) să discutăm toate aspectele interpretării propuse de André de Vincenz în pasajul pe care l-am reprodus. Ceea ce ne interesează aici este raportul dintre variantele ,,propriu-zise", invariantele din sisteme şi invariantele din diasistem.

[22] *Pros and Cons of Macro-Phonemes in New Orthographies* (*Masaba Spelling Problems*), în « Lingua » XXI, 1968, p. 429—442.

[23] *Ibidem*, p. 431—432. Cf. termenii m i c r o s i s t e m şi m a c r o s i s t e m cu sensul de ,,sistem" şi, respectiv, ,,diasistem", folosiţi de dialectologul sovietic R. I. Avanesov (după cum ne informează Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 643, nota 10).

lized' in different phonetic sounds..., but the even more abstract *inter-dialectal* unit which is 'realized' in different phonemes in different dialects of one and the same language — which phonemes each have their own variety of phonetic realizations within their own dialect" [24].

Din faptul că orice fonem are „propria lui varietate de realizări fonetice" şi că, în acelaşi timp, el este „realizare" a unui diafonem (macrofonem) rezultă că orice alofon (în raport cu fonemul) este, totodată, un „geoalofon" sau, pentru a respecta întru totul terminologia Matildei Caragiu Marioţeanu, o „geoalofonă" (în raport cu diafonemul) şi viceversa. O formulă ca (1) „*x* este geoalofon al diafonemului *y*" fără precizarea „în graiul *N*" nu spune nimic mai mult decît (2) „*x* este alofon al diafonemului *y*"; aceeaşi precizare poate să se adauge însă, la fel de bine, în formula (2). Aşa stînd lucrurile, utilitatea termenului *geoalofon(ă)* — ca şi a lui *geoalomorf(ă)* — ni se pare discutabilă[25].

5. Adoptînd tehnica propusă de Uriel Weinreich [26] (şi folosită, ulterior, în diverse lucrări de dialectologie structurală [27]) şi bazîndu-ne pe datele din cartea Matildei Caragiu Marioţeanu (p. 22–33), după care în graiurile aromâneşti de tip A (= graiurile aparţinînd tipului reprezentat de idiolectul autoarei) există vocalele / i e a ă î o u /, iar cele de tip F (fărşerotesc) sînt caracterizate printr-un sistem vocalic „asemănător" în care nu există însă opoziţia /ă : î/, diasistemul vocalelor accentuate ale aromânei [28] ar putea fi prezentat astfel:

$$\text{A,F} \ //\text{i} \approx \text{e} \approx \text{a} \approx \frac{\text{A}/\text{ă}\sim\text{î}/}{\text{F}/\text{ă}/} \approx \text{o} \approx \text{u}//$$

Întrucît grupul de simboluri notate sub formă de fracţie corespunde unei singure unităţi a diasistemului, acesta cuprinde ş a s e elemente (pe care le putem numi d i a f o n e m e, m a c r o f o n e m e sau g e o f o n e m e); dacă socotim că nu este necesar ca din schemă să reiasă şi care sînt sistemele subsumate diasistemului, putem renunţa la fracţie, notînd unitatea respectivă a diasistemului cu o singură literă, //ă//; în sfîrşit, pentru a deosebi, în scris, unităţile diasistemului de foneme ca elemente ale sistemelor, este posibil ca cele dintîi să fie notate cu majuscule: //I E A Ă O U //.

[24] B. Siertsema, *op. cit.*, p. 429.

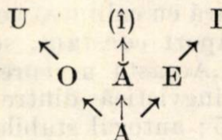
[25] Întrucît g e o a l o f o n (ă) este, în mod evident, o prescurtare pentru a l o f o n g e o g r a f i c, poate că nu este lipsit de interes să menţionăm că, sub această din urmă formă, termenul este folosit de William G. Moulton, *loc. cit.* (dar nu în corelaţie cu d i a f o n e m, m a c r o f o n e m sau g e o f o n e m); se dă ca exemplu cazul vocalelor [e] (în anumite regiuni) şi [ε] (în alte regiuni), alofone geografice ale fonemului /E/ din unele graiuri ale germanei din Elveţia.

[26] *Op. cit.*, p. 393–394.

[27] Vezi, de exemplu, Luigi Heilmann, *Per una dialettologia strutturale*, în « Quaderni dell'Istituto di glottologia » (Università degli studi di Bologna) IV, 1959, p. 50; Brian F. Head, *Some Phonological Differences between Varieties of Portuguese Representing Lisbon and Rio de Janeiro: A Study in Structural Dialectology*, în *Verhandlungen des Zweiten Internationalen Dialektologenkongresses, Marburg/Lahn, 5. — 10. September 1965.* I, Wiesbaden, 1967, p. 349.

[28] Evident, admitem că în nici un grai al aromânei nu există sisteme vocalice altele decît cele corespunzătoare tipurilor de graiuri A şi F.

Iată acuma cum este prezentat diasistemul vocalelor accentuate în cartea Matildei Caragiu Marioţeanu : ,,Numărul unităţilor vocalice invariante din diasistem este de 7 s a u [29] 6 vocale : 7 în sisteme de tip A, 6 în sisteme de tip F[. . .] Diasistemul vocalelor accentuate :

Obs. Am notat cu majuscule geofonemele rezultate după reducţia *geoalomorfelor* [sic ; este vorba, de fapt, de geoalofone — *n.n.*]. /î/ a fost notat cu minusculă, care notează *fonemul* /î/ (o clasă de alofone), nu un *geofonem* (o clasă de geoalofone)" [30].

Ne întrebăm, mai întîi, cum este posibil ca diasistemul vocalelor accentuate ale aromânei să conţină 7 s a u 6 vocale [31]. Dacă ar exista şi unele graiuri cu 5 şi altele cu 8 vocale diasistemul ar avea 5 s a u 6 s a u 7 s a u 8 unităţi?

Observăm, în al doilea rînd, că, după consideraţiile teoretice asupra deosebirii dintre unităţile fonologice ale sistemului (foneme) şi cele ale diasistemului (geofoneme) [32], surprinde faptul că diasistemul prezentat include nu numai g e o f o n e m e , ci şi pe acel /î/ ,,notat cu minusculă, care notează *fonemul* /î/", fără a cărui introducere în diasistem acesta ar avea numai şase elemente. Prin ce se justifică punerea pe acelaşi plan a unor unităţi corespunzătoare la două nivele de abstractizare? [33] Surprinzătoare este, mai ales, constatarea că acest diasistem alcătuit din 6 geofoneme + 1 fonem reprezintă o ,,inovaţie" în concepţia Matildei Caragiu Marioţeanu ; deşi ilustrează o ,,expunere de principii" care, în esenţă, se regăseşte la paginile 16—17 ale *Fono-morfologiei*, schema prezentată de autoare într-un articol [34] care a precedat cu doi ani apariţia cărţii este diferită : ea nu cuprinde decît 6 g e o foneme.

6. Dintre pasajele consacrate, în recentul articol al Matildei Caragiu Marioţeanu, problemei diasistemului şi a unităţilor lui ne reţine atenţia, în primul rînd, următorul : ,,Geofonemele, adică sunetele cu valoare distinctivă la nivelul diasistemului, sînt, ca şi fonemele, realităţi psihologice pe care vorbitorii le recunosc şi le identifică. Altfel spus, geofonemul (geomorfemul) exprimă raportul constant care există între orice element de expresie dintr-un grai şi orice element de expresie cu aceeaşi funcţie din acelaşi grup lingvistic" (p. 201). Se poate observa, din capul

[29] Sublinierea noastră.
[30] *Fono-morfologie*, p. 32.
[31] Cf. p. 202 a articolului : în diasistem vocalele ar fi ,,7(6)", iar consoanele ,,30(27)".
[32] *Fono-morfologie*, p. 17 : ,,dialectologul descriptor. . . la nivelul u n u i s i s t e m va stabili *fonemele* . . . ; la nivelul d i a s i s t e m u l u i . . . va stabili *geofonemele*".
[33] În schema reprodusă mai sus litera minusculă notează o unitate care apare numai în unele graiuri ; în schema diasistemului vocalelor neaccentuate minusculele notează unităţi (foneme ?) care sînt ,,aceleaşi în toate graiurile" (p. 33).
[34] Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Sur le diasystème phonologique — questions de méthode*, în « Revue roumaine de linguistique » XI, 1966, 6, p. 525—527 (schema, la p. 527).

locului, că, în afară de menționarea apartenenței la nivelul diasistemului, prima frază nu indică nici o trăsătură prin care geofonemul se deosebește de fonem, iar partea finală a pasajului citat, în care este vorba de „același grup lingvistic" pune la un loc relațiile intralingvistice și cele interlingvistice. Cea de a doua dintre afirmațiile noastre este confirmată de faptul că, în legătură cu calitatea geofonemului (sau a geomorfemului) de a exprima un raport constant, se face următoarea precizare (în nota 13 de la p. 201) : „Aceasta ar corespunde ideii de *funcție* pe care se bazează înrudirea lingvistică dintre limbi (vezi L. Hjelmslev, *Le langage*, Paris, 1966, p. 35 ; autorul stabilește o analogie foarte interesantă între grupuri de limbi și grupuri de graiuri, niște *microcosmosuri* cu o organizare internă asemănătoare, *ibidem*, p. 47)". Prin funcții savantul danez nu înțelege însă altceva decît „rapports ou dépendances enregistrés par une description scientifique", după cum se arată la p. 29 a cărții citate ; înlocuind, în pasajul din articol reprodus de noi mai sus, termenul r a p o r t c o n s t a n t cu f u n c ț i e n-am face decît să ajungem la o situație în care acesta din urmă ar avea, în aceeași frază, două sensuri diferite (funcție între elemente cu aceeași...funcție). Toată lumea este de acord că raporturile dintre limbile înrudite sînt comparabile cu cele dintre dialectele aceleiași limbi sau dintre graiurile aceluiași dialect (oare este vorba chiar de o „analogie foarte interesantă" stabilită de L. Hjelmslev ?), dar referirea la noțiunea de „grup lingvistic" în general nu ne ajută prea mult să clarificăm problemele care se pun în cazul special al raporturilor intralingvistice.

Vom admite însă că Matilda Caragiu Marioțeanu are în vedere numai grupurile alcătuite din graiuri înrudite ; excludem deci „raporturile constante" existente între elemente de expresie aparținînd la două limbi diferite, raporturi care, se înțelege, nu pot nici pe departe să fie considerate echivalente ale unor „realități psihologice" identificate de vorbitori (de remarcat că în partea a doua a pasajului reprodus mai sus nu regăsim ceea ce apare în prima parte, dar „altfel spus", cum scrie autoarea ; geofonemul — realitate psihologică și geofonemul — expresie a unui raport constant sînt două lucruri diferite). Dar despre ce fel de raporturi constante (funcții) este vorba la L. Hjelmslev în pasajul de la p. 35 la care se trimite (și care face parte dintr-un capitol intitulat *La parenté linguistique génétique*) ? Propunîndu-și să ilustreze ideea de înrudire lingvistică genetică (p. 31 ; la pagina precedentă ea este opusă așa-numitei înrudiri tipologice), lingvistul danez ia ca exemple cuvintele pentru „frate", „mamă" și „tată" în cîteva limbi indo-europene (p. 33—34), se oprește asupra elementelor de expresie (= EE) ale cuvintelor menționate (p. 34) și, în cele din urmă, afirmă : „On peut montrer qu'entre tout EE d'une langue donnée et tout EE d'une autre langue génétiquement apparentée à la première, il existe une dépendance ou un rapport constants, ou, comme nous sommes convenu de dire, une fonction" (p. 35).

Nu este greu de constatat că raportul (funcția) constant(ă) în discuție nu este altceva decît c o r e s p o n d e n ț a f o n e t i c ă a lingvisticii comparativ-istorice tradiționale. Folosind simbolul φ cu valoare de „dépendance ou fonction constante", L. Hjelmslev dă, la p. 37 a cărții sale, exemplul următor : „got. *m* φ celt. *m* φ lat. *m* φ gr. *m* φ lit. *m* φ

a.sl. *m* ↭ arm. *m* ↭ a.ind. *m*" ; pentru a desemna ,,toute la formule fonctionnelle", savantul danez introduce semnul **m*, după ce observă că, deşi s-ar fi putut alege un semn ,,d'une façon arbitraire", s-a preferat, din motive de ordin practic, o notaţie ,,de manière à ce qu'elle rappelle quelque chose de ce qu'elle doit désigner" (p. 37). La fel procedează Matilda Caragiu Marioţeanu : ,,Pentru a denumi acest raport constant (geofonem sau geomorfem) am fi putut alege un semn arbitrar, care să reprezinte întreaga formulă funcţională. Nu am ales însă această cale, ci am utilizat un semn care să reprezinte una din realizările concrete ale funcţiei" (p. 202). Dar l a f e l înseamnă aici o identitate din punct de vedere pur tehnic. Referindu-se la L. Hjelmslev, preluînd de la acest autor termenii r a p o r t c o n s t a n t, f u n c ţ i e, f o r m u l ă f u n c ţ i o n a l ă — folosiţi de autorul citat cu accepţiuni care sînt, credem, ilustrate suficient de pasajele pe care le-am reprodus — şi introducîndu-i în definiţia geofonemului (ba chiar şi a geomorfemului), Matilda Caragiu Marioţeanu a săvîrşit o gravă confuzie. Nu este vorba numai de folosirea simultană a termenului f u n c ţ i e cu sensuri diferite (cf. ,,element de expresie cu aceeaşi funcţie" — ,,realizările concrete ale funcţiei") ; ceea ce trebuie subliniat este faptul că raporturile dintre unităţile subsumate unui geofonem (diafonem) nu au n i m i c c o m u n cu raporturile (,,funcţiile") dintre sunetele membre ale aceleiaşi ,,formule funcţionale" în lingvistica comparată. Citindu-l superficial pe L. Hjelmslev, autoarea n-a acordat atenţie suficientă fondului, ci s-a lăsat sedusă de. . .formule.

7. După părerea Matildei Caragiu Marioţeanu, în dacoromână ,,[k'] din [k'ibrit] şi [k'] din [k'atră) aparţin la două geofoneme diferite : /k'/ şi, respectiv, /p/ (neînţelegînd această interpretare, A. Avram face numeroase obiecţii împotiva ei)" (p. 202). Exemplul ilustrează, cum nu se poate mai bine, afirmaţiile noastre din paragraful precedent şi, în acelaşi timp, este tipic pentru interpretarea pe care noi ,,n-am înţeles-o". Înainte de a-l discuta, ne exprimăm convingerea că respectăm intenţiile autoarei considerînd că din compararea lui [ḱatră] [35] cu [pi̯atră] se poate deduce corespondenţa [p], în unele graiuri = [ḱ] în alte graiuri (neglijăm aşadar posibilitatea ca oclusiva palatală să fie, eventual, socotită, termen al corespondenţei [ḱ] = [i̯], ceea ce ar implica admiterea şi a corespondenţei [p] = « zero »; cf. [pḱatră] şi [pi̯atră], unde avem [p] = = [p], [ḱ] = [i̯]).

Este evident că raportul dintre [p] şi [ḱ] din ,,cuvintele" [36] dacoromâne pentru ,,piatră", pe de o parte, şi, pe de altă parte, cel dintre sunetele menţionate şi consoana iniţială din lat. *pĕtra* sînt exact de acelaşi tip cu raportul dintre lat. [m] şi gr. [n] în poziţie finală, respectiv, dintre aceste două consoane şi i-e. **m* în aceeaşi poziţie (vezi formula dată de L. Hjelmslev la p. 38 a cărţii sale). Nimic nu ne împiedică nici să vorbim de o ,,funcţie" [p] = [ḱ], diferită de funcţia [ḱ] = [ḱ]

[35] Conform uzului, notăm [ḱ] consoana p a l a t a l ă care ne preocupă aici ; ' se foloseşte pentru a indica trăsătura ,,p a l a t a l i z a t" a unei consoane.

[36] Pentru discuţia noastră nu are nici o importanţă faptul că [piatră] şi [ḱatră] sînt, de fapt, acelaşi cuvînt (într-un anumit sens, şi v.sl. *mati* şi lat. *māter*, de exemplu, sînt ,,acelaşi cuvînt").

(cf. *chibrit*), nici să folosim pentru notarea lor simbolurile /p/ şi, respectiv, /ḱ/; dar ce legătură au aceste funcţii cu noţiunea de geofonem, unitate a diasistemului fonologic? Nici una — şi lucrul poate fi demonstrat cu uşurinţă, după cum se va vedea îndată.

Afirmaţia conform căreia consoana [ḱ] din cele două forme citate de Matilda Caragiu Marioţeanu aparţine la două geofoneme diferite implică admiterea faptului că unul şi acelaşi sunet poate reprezenta în aceeaşi poziţie unităţi fonologice distincte (aici „aceeaşi poziţie" = la iniţială, înainte de vocală; desigur, în concepţia autoarei există un raport identic şi între [ḱ] din [ḱibrit] şi [ḱ] din [ḱičor], pereche de forme cu privire la care putem folosi formula „aceeaşi poziţie" cu un sens mai exact). Mărturisim că, într-adevăr, nu înţelegem această interpretare, neînsoţită de argumente şi în flagrantă contradicţie cu principiile cunoscute ale analizei fonologice. Dar poate că în raporturile dintre sunet şi geofonem apar — dat fiind caracterul aparte al unităţii fonologice menţionate — elemente noi, inexistente în raporturile dintre sunet şi fonem; urmează să vedem dacă interpretarea citată poate fi, eventual, acceptată independent de ceea ce constatăm în acest ultim caz.

Problema constă în a răspunde la întrebarea următoare: putem distinge, în două forme oarecare, prezenţa a două geofoneme (respectiv, a realizărilor lor) în condiţiile inexistenţei unei distincţii corespunzătoare între două foneme, la nivelul sistemelor? Cu alte cuvinte şi pentru a ne limita la exemplul adus în discuţie de Matilda Caragiu Marioţeanu, putem distinge o unitate a diasistemului fonologic /p/, realizată ca oclusivă palatală surdă, de o altă unitate, /ḱ/, realizată în acelaşi fel, chiar dacă în nici un grai nu apare relaţia /p/ = [ḱ] : /ḱ/ = [ḱ]? Că unul şi acelaşi sunet în acelaşi grai şi în aceeaşi poziţie nu poate să reprezinte două foneme diferite este un lucru care nu are nevoie de nici o argumentare [37]; în graiurile în care [ḱibrit] coexistă cu [ḱatră], [ḱičor] etc. consoana iniţială din [ḱibrit] este, indiscutabil, fonologic identică cu consoana iniţială a celorlalte cuvinte. Pe ce se bazează atunci afirmaţia că „în dacoromână" cuvintele citate conţin, la iniţială, unităţi fonologice (geofoneme) diferite? Evident, numai pe constatarea că într-un caz lui [ḱ] din unele graiuri îi corespunde tot un [ḱ] în alte graiuri, pe cînd în celălalt caz corespondenţa este [ḱ] = [p]. Aceste corespondenţe nu sînt lipsite de interes, ele pot fi şi trebuie să fie studiate, dar „formulele funcţionale" care le exprimă nu pot fi numite g e o f o n e m e decît dacă prin acest termen se înţelege a l t c e v a decît „unităţi ale diasistemului fonologic".

Stabilirea inventarului de unităţi (şi, implicit, de opoziţii) din diasistem — „sistem de sisteme" sau „suprasistem" — nu poate avea ca punct de plecare decît inventarele sistemelor. Cînd „construim" un diasistem — sau, altfel, spus, cînd identificăm diasistemul care „se realizează", la un nivel mai redus de abstractizare, în mai multe sisteme — operăm cu i n v a r i a n t e l e din sisteme, şi cu relaţii „intersistematice", nu cu v a r i a n t e considerate independent de apartenenţa lor

[37] Lăsăm la o parte poziţiile de neutralizare (după unii cercetători, [t] ar corespunde lui /t/ în rus. *pom* „gură" şi lui /d/ în *pod* „gen"); este evident că faptele care ne preocupă aici nu au nici o legătură cu neutralizarea opoziţiilor fonologice.

la anumite unități ale sistemelor. Două invariante dintr-un sistem pot să fie „reunite" într-o singură unitate a diasistemului (așa cum alofonele sînt „reunite" într-un fonem), dar o realizare u n i c ă a unei s i n g u r e invariante în indiferent ce sistem (cum este cazul lui [ḱ], care nicăieri nu reprezintă — și nici nu este posibil să reprezinte — d o u ă foneme, /ḱ/ și /p/) nu poate să corespundă la două unități ale diasistemului.

Rezultă că dăm un răspuns negativ la întrebarea formulată mai sus și că nu acceptăm teza următoare (pe care Matilda Caragiu Marioțeanu încearcă s-o ilustreze tocmai cu exemplul discutat în rîndurile precedente): „există posibilitatea ca, la nivelul foarte abstract al diasistemului, realizări identice (geoalofone) să aparțină la clase diferite" (p. 201). Posibilitatea aceasta n u e x i s t ă, deoarece, prin definiție, diasistemul nu este independent, de sistemele care îi sînt subordonate.

În *Fono-morfologie* (p. 17; cf. p. 20—23), autoarea vorbește de „două serii de abstractizări, reducții": în prima se ajunge de la alofone și alomorfe la foneme și morfeme; în cea de a doua, de la geoalofone și geoalomorfe, la geofoneme și geomorfeme. Într-adevăr, se efectuează două operații, dar fără ca a doua să reprezinte continuarea celei dintîi. În loc ca rezultatele obținute cu ajutorul primei operații (în care procedeele folosite sînt — sau, cel puțin, vor să fie [38] — cele obișnuite în lingvistica structurală) să constituie baza elaborării diasistemului, se revine la nivelul variantelor și, neglijîndu-se datele deja existente, se face o nouă „reducție" — i n d e p e n d e n t ă de precedenta —, întemeiată pe corespondențele fonetice. Metoda este, în linii mari, adecvată teoriei; după cum am încercat însă să arătăm în alineatele precedente, teoria este eronată.

8. Printre reproșurile pe care ni le face Matilda Caragiu Marioțeanu în articolul din SCL figurează următorul: „recenzentul nu a înțeles că [de]scrierea diasistemului aromânesc reprezintă un obiectiv de a l d o i l e a ordin al *Fono-morfologiei*" (p. 202—203); în continuare, se arată că „înainte de toate, *Fono-morfologia*..., este o lucrare de m a t e r i a l, înregistrat într-o riguroasă notare fonetică de la u n s i n g u r vorbitor" (p. 203). Am menționat noi înșine, la p. 609 a recenziei, că „este binevenit chiar simplul fapt că un material bogat a fost adunat în paginile cărții". Problema obiectivului principal al lucrării merită însă să ne rețină atenția, dat fiind că, așa cum vom vedea, ea se leagă de problema noțiunii de diasistem.

La p. 95 a *Fono-morfologiei*, adjectivele de tipul *akru* (masc. sg.) — *akrî* (fem. sg.) — *akri* (masc. și fem. pl.) sînt grupate în clasa adjectivelor cu p a t r u forme, prezentîndu-se următoarea justificare: „pentru că descrierea noastră vizează însă d i a s i s t e m u l (în care cele 4 forme sînt disctincte)" — și aceasta în paragraful intitulat „Clasificarea alomorfelor din sistemul A", deși în graiurile corespunzătoare acestui sistem „datorită trecerii lui *-e* neacc. > *-i* [...], se sincretizează opoziția m. pl. /f. pl.": Faptul că, avîndu-se în vedere diasistemul, adjectivele de tipul *akru* sînt incluse, la nivelul sistemului A, într-o

[38] Vezi observațiile din recenzia noastră, p. 599—600, 603 etc.

categorie căreia, de fapt, n u - i aparțin, reflectă oare caracterul de obiectiv secundar al descrierii diasistemului? Ceea ce ne interesează însă aici este nu atît modul în care autoarea definește scopul propriei sale cărți [39], cît o inconsecvență de metodă, care se explică prin lipsa de claritate a concepției.

Distincția între d o u ă forme de plural la adjectivele de tipul *akru* există, după părerea Matildei Caragiu Marioțeanu, în diasistem (vezi tabloul de la p. 100 a cărții), deși ea nu apare în toate graiurile, în timp ce distincției între două vocale anterioare neaccentuate, /e/ și /i/, care, de asemenea, nu este comună tuturor graiurilor, îi corespunde în diasistemul vocalelor neaccentuate o s i n g u r ă unitate, /E/ (exact aceeași este situația vocalelor /ă/ și /î/, accentuate sau neaccentuate; aici s-a adoptat însă o a treia soluție: celor două vocale le corespund în diasistem sau d o u ă unități sau numai u n a !). Ar fi fost interesant să găsim în articol precizări care să elimine impresia că între cele două (sau trei) interpretări există unele contradicții. Poate că, în felul acesta, s-ar fi răspuns și la obiecția din recenzia noastră (p. 604) privitoare la procedeul „care constă în a descrie un grai ținînd seamă nu de s i s - t e m u l l u i, ci de diasistemul care urmează să fie stabilit ulterior" [40].

Cît despre materialul „înregistrat într-o riguroasă notare fonetică", ne-am fi așteptat să fie clarificată o problemă privind pretinsa prezență obligatorie a unui (geo)fonem vocalic sau semivocalic la finala tuturor silabelor din aromână — cu atît mai mult cu cît autoarea formulase [41] următoarea critică: „O realitate fonetică și fonologică cum este [-ụ], de exemplu, a fost ignorată de majoritatea cercetătorilor (este adevărat că impresia acustică a sunetului este mai clară cînd este însoțită de cea vizuală)" (sic). Chestiunea notării se pune pentru poziția finală: am atras atenția (la p. 601 a recenziei) asupra faptului că în materiale provenind din același grai găsim africate dentale înainte de pauză (neurmate de „vocale scurte") într-un studiu al Matildei Caragiu Marioțeanu din

[39] Oricum, nu pot trece neobservate unele declarații contradictorii. Capitolul introductiv al *Fono-morfologiei* începe cu afirmația potrivit căreia „lucrarea de față reprezintă o descriere a *aromânei*", în *Concluzii* se arată că „obiectivul final al lucrării *Fono-morfologie aromână* a fost descrierea d i a s i s t e m u l u i și a s t r u c t u r i i fonologice și morfologice a aromânei" (p. 143; vezi și p. 22 și 70), iar la p. 201 a articolului citim: „Intenția de a pune în evidență, în mod organizat și justificat, acest « general » aromânesc s-a manifestat însă sporadic și fără a se da o interpretare unitară tuturor unităților, la toate nivelele. Încercarea noastră, prima de acest gen, a apărut de aceea ca urmare a unei necesități stringente de a organiza materialul aromânesc și de a sublinia trăsăturile comune acestui grup de graiuri". În același articol se vorbește însă, la p. 203, de „obiectivul principal al lucrării, înregistrarea și descrierea u n u i grai aromânesc" (sublinierile aparțin autoarei).

[40] După cum subliniază David W. Reed (*Long Vowels, Juxtaposed Vowels, Distinct Unit Vowels, or Vowels plus /h/*, în *First Texas Conference on Problems of Linguistic Analysis in English. April 27—30, 1956*, Austin, Texas, 1962, p. 2), „the phonemic analysis of an idiolect must be made with exclusive reference to that idiolect and not in terms of any pre-conceived overall structure of the language". Deși diasistemul nu este tot una cu ceea ce se înțelege, în general, prin o v e r a l l s t r u c t u r e, o v e r - a l l f r a m e, sau o v e r - a l l p a t t e r n (vezi, pentru ultimii doi termeni, Mario Pei, *Glossary of Linguistics Terminology*, New York și Londra, 1966, s.v.), o afirmație analogă este valabilă, după părerea noastră, și cu privire la raportul dintre analiza (fonologică sau morfologică) a unui idiolect sau a unui grai și diasistemul dialectului sau al limbii.

[41] *Fono-morfologie*, p. 18, nota 10.

1958, dar numai [ţ^{i}], [d^{i}] (cînd vocala scurtă nu este [^{u}]) în cartea apărută în 1968 (de unde concluzia că în aromână nu există foneme, respectiv, geofoneme consonantice la sfîrşit de cuvînt). În cadrul unei discuţii care are ca punct de plecare o lucrare consacrată descrierii aromânei, obiecţiilor făcute de noi cu privire la această chestiune autoarea ar fi putut, eventual, să le răspundă abordînd, în ansamblul ei, problema importantă a structurii silabei în aromână. Am văzut ce conţine articolul în legătură cu notaţia fonetică; obiecţiilor de altă natură, legate tot de problema silabei — ne-am referit, de exemplu, la afirmaţia că într-o formă ca /skîrşni̯ai̯/ am avea o silabă /rşni̯ai̯/[42] — li se răspunde, la p. 203 a articolului, în felul următor: „capitolul consacrat structurii silabei [...] este, după părerea noastră, capitolul cel mai bine fundamentat din întregul studiu". Comentariile sînt de prisos.

9. Înainte de a încheia, vom face cîteva scurte observaţii asupra unui aspect al terminologiei căruia Matilda Caragiu Marioţeanu îi acordă o mare atenţie. La p. 20 a cărţii se arată motivele pentru care aceasta se intitulează „*Fono-morfologie*... şi nu *Morfonologie*... sau *Morfofonologie*..., cum ar fi fost poate de aşteptat (aceştia fiind termeni curenţi în lingvistica contemporană)"; „termenul *fono-morfologie*, pe care l-am creat, are o accepţie mai largă şi corespunde mai bine scopului lucrării noastre [...]. Analiza fonologică este deci, pentru noi, prima treaptă, indispensabilă, a descrierii lingvistice". Trecînd peste faptul că nimeni nu s-ar fi aşteptat ca o lucrare în care despre alternanţele fonologice nu se scrie nici un rînd să fie numită m o r f o n o l o g i e sau m o r f o f o n o l o g i e (numai în virtutea constatării că aceşti termeni sînt curenţi?) şi recunoscînd importanţa analizei fonologice ca primă etapă a unei descrieri complete (a negat cineva acest lucru?), menţionăm că însuşi termenul f o n o - m o r f o l o g i e nu este chiar o creaţie a autoarei. În articolul *Sur l'appréciation fonctionnelle des alternances morphonologiques*, publicat de Miroslav Komárek în «Travaux linguistiques de Prague» I, 1964, p. 145—161 — articol citat de Matilda Caragiu Marioţeanu în *Fono-morfologie* (p. 20, nota)![43] — putem citi (la p. 146[44]): „la science de la structure phonique des morphèmes ne fait pas partie de la phonologie, mais de la morphologie, et on devrait plutôt la dénommer «phonomorphologie» (on trouve parfois cette dénomination, par ex., chez V. V. Vinogradov[45])". Aşadar, abstracţie făcînd de deosebirile privind frecvenţa, şi termenul f o n o - m o r f o l o g i e, ca şi m o r (f o)- f o n o l o g i e, a mai fost folosit, inovaţia reducîndu-se la a acorda termenului în discuţie o altă accepţiune decît cea întîlnită la predecesori.

În nota 11 de la p. 201 a articolului din SCL găsim următoarea precizare: „Prin «fono-morfologie» n-am înţeles numai «o fonologie» şi «o morfologie» cum lasă să se înţeleagă autorul (la p. 2) [în realitate, p. 597 — *n.n.*], ci o morfologie (= analiză morfologică) ce nu poate fi efectuată fără o fonologie (= analiză fonologică) prealabilă". De

[42] *Fono-morfologie*, p. 66; cf. recenzia noastră, p. 601.
[43] În carte s-a tipărit Komarek, altérnances, *morphologiques*.
[44] Autoarea trimite tocmai la p. 145—146.
[45] Termenul *фономорфология* este înregistrat de O. S. Ahmanova, *Словарь лингвистических терминов*, Moscova, 1966.

remarcat, mai întîi, că mulţi alţi lingvişti au efectuat analize morfologice în care structura morfemelor (respectiv, a alomorfelor) a fost descrisă în termeni fonologici, adică operîndu-se cu unităţi (foneme) degajate de analiza fonologică, fără să considere necesară folosirea termenului f o n o- m o r f o l o g i e. În al doilea rînd, posibilitatea unei analize morfologice neîntemeiate pe fonologie (şi încă într-o lucrare intitulată *Fono-morfologie*... !) este dovedită chiar de faptul că, după cum recunoaşte Matilda Caragiu Marioţeanu (la p. 202 a articolului), ,,în analiza morfologică s-a introdus, uneori, într-adevăr nejustificat, nivelul fonetic''.

10. ,,După cum se ştie, cine este familiarizat cu problemele aromânei [sic], descrierea acestui idiom a constituit o dificultate pentru cercetători tocmai datorită absenţei unei norme supradialectale'' — scrie autoarea (p. 201). Nu vedem cum o descriere care ,,vizează diasistemul'' ar fi mai uşor de realizat în condiţiile existenţei unei norme (dacă se descrie numai norma nu se obţine un diasistem, iar dacă ne preocupă numai graiurile prezenţa sau absenţa unei norme nu joacă nici un rol; dacă, în sfîrşit, alături de graiuri, în descriere includem şi norma [45], aceasta nu poate fi decît sau identică cu unul dintre graiuri, ceea ce nu schimbă cu nimic situaţia, sau diferită de toate graiurile, ceea ce în nici un caz nu simplifică lucrurile). Recunoaştem însă că dificultăţile există. Lăsînd la o parte caracterul defectuos al redactării, putem fi, la rigoare, de acord cu Matilda Caragiu Marioţeanu şi atunci cînd afirmă (la p. 199): ,,a argumenta nu numai utilitatea, dar, mai ales, obligativitatea adîncirii unor teme în mai multe « variaţiuni », indiferent de domeniu, care să conducă în ultimă instanţă la un tot unitar, ni se pare superfluă'' (sic). Probabil că acea ,,eventuală nouă variantă a cărţii'' despre care vorbeşte autoarea la p. 202 a articolului ne va determina, în viitor, să vedem lucrurile altfel decît în recenzia noastră şi în însemnările de faţă; deocamdată, regretăm că articolul Matildei Caragiu Marioţeanu nu ne ajută să descoperim în concepţia autoarei despre diasistem un ,,tot unitar'' şi — cu atît mai puţin — un tot acceptabil [47].

Octombrie 1971

ANDREI AVRAM
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

[46] Vezi, de exemplu, Gr. Rusu, *Diasistemul vocalic al dacoromânei*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*. I, Bucureşti, 1970, p. 399—403.

[47] O bună parte a articolului este consacrată unei ,,caracterizări'' a recenziei noastre şi a recenzentului. Am preferat să discutăm despre diasistem şi despre cîteva chestiuni conexe, lăsînd pe cititorul obiectiv să aprecieze în ce măsură sînt justificate ,,temele cu variaţiuni'' de tipul ,,tendinţe deformante'' (p. 200) — ,,caracterul deformant'' (p. 202) — ,,imagine denaturată'' (p. 203).

remarcat, mai întîi, că mulți alți lingviști au efectuat analize morfologice în care structura morfemelor (respectiv, a alomorfelor) a fost descrisă în termeni fonologici, adică operîndu-se cu unități (foneme) degajate de analiza fonologică, fără să considere necesară folosirea termenului f o n o-m o r f o l o g i e. În al doilea rînd, posibilitatea unei analize morfologice neîntemeiate pe fonologie (și încă într-o lucrare intitulată *Fono-morfologie*... !) este dovedită chiar de faptul că, după cum recunoaște Matilda Caragiu Marioțeanu (la p. 202 a articolului), „în analiza morfologică s-a introdus, uneori, într-adevăr nejustificat, nivelul fonetic".

10. „După cum se știe, cine este familiarizat cu problemele aromânei [sic], descrierea acestui idiom a constituit o dificultate pentru cercetători tocmai datorită absenței unei norme supradialectale" — scrie autoarea (p. 201). Nu vedem cum o descriere care „vizează diasistemul" ar fi mai ușor de realizat în condițiile existenței unei norme (dacă se descrie numai norma nu se obține un diasistem, iar dacă ne preocupă numai graiurile prezența sau absența unei norme nu joacă nici un rol; dacă, în sfîrșit, alături de graiuri, în descriere includem și norma [45], aceasta nu poate fi decît sau identică cu unul dintre graiuri, ceea ce nu schimbă cu nimic situația, sau diferită de toate graiurile, ceea ce în nici un caz nu simplifică lucrurile). Recunoaștem însă că dificultățile există. Lăsînd la o parte caracterul defectuos al redactării, putem fi, la rigoare, de acord cu Matilda Caragiu Marioțeanu și atunci cînd afirmă (la p. 199): „a argumenta nu numai utilitatea, dar, mai ales, obligativitatea adîncirii unor teme în mai multe «variațiuni», indiferent de domeniu, care să conducă în ultimă instanță la un tot unitar, ni se pare superfluă" (sic). Probabil că acea „eventuală nouă variantă a cărții" despre care vorbește autoarea la p. 202 a articolului ne va determina, în viitor, să vedem lucrurile altfel decît în recenzia noastră și în însemnările de față; deocamdată, regretăm că articolul Matildei Caragiu Marioțeanu nu ne ajută să descoperim în concepția autoarei despre diasistem un „tot unitar" și — cu atît mai puțin — un tot acceptabil [47].

Octombrie 1971

ANDREI AVRAM
Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei 194

[46] Vezi, de exemplu, Gr. Rusu, *Diasistemul vocalic al dacoromânei*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*. I, București, 1970, p. 399—403.

[47] O bună parte a articolului este consacrată unei „caracterizări" a recenziei noastre și a recenzentului. Am preferat să discutăm despre diasistem și despre cîteva chestiuni conexe, lăsînd pe cititorul obiectiv să aprecieze în ce măsură sînt justificate „temele cu variațiuni" de tipul „tendințe deformante" (p. 200) — „caracterul deformant" (p. 202) — „imagine denaturată" (p. 203).

REFLECŢII PE MARGINEA „TEORIEI CAZURILOR" A LUI CHARLES J. FILLMORE [1]

0. Lăsăm la o parte rezultatele de amănunt ale cercetărilor lui Ch. J. Fillmore în domeniile sintactic şi lexicologic [2] şi ne concentrăm interesul asupra ,,teoriei cazurilor'', originală şi deosebit de interesantă prin implicaţiile ei teoretice.

1. Elaborarea ,,teoriei cazurilor'' se încadrează într-o direcţie mai largă de cercetări, post-chomskyană [3], care şi-a propus investigarea şi aprofundarea naturii structurii de adîncime.

Dincolo de detalii de argumentare, ,,teoria cazurilor'' merge pe linia comună a acestor cercetări de concepere a structurii de adîncime mai abstract şi mai apropiată de reprezentările semantice [4].

[1] *A Proposal concerning English Prepositions*, în "Monograph Series on Languages and Linguistics", 19, 1966, Georgetown University Press, p. 19—33; *The Case for Case*, în ,,Universals in Linguistic Theory'', edited by Emmon Bach and Robert T. Harms, 1968, p. 1—88; *Toward a Modern Theory of Case*, în ,,Modern Studies in English. Readings in Transformational Grammar'', edited by David A. Reibel and Sanford A. Schane, 1969, p. 361—378; *The Grammar of Hitting and Breaking*, în ,,Readings in English Transformational Grammar'', edited by Roderick A. Jacobs and Peter S. Rosenbaum, 1970, p. 120—132; *Types of Lexical Information*, miméo, 47 p.

[2] Articolele citate cuprind preţioase sugestii lexicologice pentru întocmirea unui lexicon al verbelor.

Găsim aici şi interesante contribuţii în domeniul sintaxei, care merg pe linia rafinării descrierii sintactice, oferind soluţii diferite şi, uneori, mai adecvate faţă de *Aspects*. De exemplu, Fillmore introduce simbolul Prop (=Propoziţie), a cărui semnificaţie este strîngerea la un loc a grupului subiectului cu grupul predicatului. În mod expres, Fillmore neagă necesitatea separării subiectului de restul propoziţiei, separare pe care o consideră ca neîntemeiată pe fapte de limbă şi ascunzînd multe paralele structurale între subiect şi obiectul direct.

Spre deosebire de *Aspects*, unde Prep-Phrase apare într-un singur punct al derivaţiei sintactice, sub directa dominare a lui VP, la Fillmore, pe baza unei minuţioase analize a prepoziţiilor englezeşti, se disting trei tipuri de construcţii prepoziţionale: a) prepoziţiile din construcţiile locative (ex. *over, under, on, in, beside*), a căror alegere de către verb este opţională, purtătoare ele însele de informaţie semantică şi deci introduse ca articole distincte de lexicon; b) prepoziţiile guvernate de verb (ex. *depend* **on**, *object* **to**, *blame* **for**. . . **on**. . .), care se introduc în lexicon ca trăsături sintactice inerente ale verbelor; c) restul prepoziţiilor, introduse în gramatică prin reguli de rescriere a categoriilor cazuale (ex. prepoziţia Instrumentalului *with*, a Agentului *-by*, a Obiectivului *-of* etc.).

Găsim la Fillmore interesanta paralelă prepoziţie-caz (aici caz = morfem cazual), pe considerentul aceluiaşi mecanism de selecţie pe care îl implică — şi într-un caz şi în celălalt — structura Verb-Nume.

[3] Direcţie reprezentată prin lucrările lui J. R. Ross, George Lakoff, James D. McCawley, Robert B. Lees şi Ch. J. Fillmore.

[4] Vezi, în acest sens, comentariul şi aprecierea lui R. B. Lees, *On very deep grammatical structure*, în ,,Readings in English Transformational Grammar'', edited by R. A. Jakobs şi P. S. Rosenbaum, p. 134—142 şi, de asemenea, comentariul editorilor Jakobs şi Rosenbaum, ei înşişi transformaţionalişti cunoscuţi, în Prefaţa la ,,Readings. . ''

2. ,,Teoria cazurilor'' se întemeiază pe observaţii de naturi diferite (semantice şi sintactice), dintre care unele i-au fost sugerate lui Ch. J. Fillmore de inconsecvenţe ale modelului chomskyan, iar altele sînt urmarea unei mai adînci şi mai rafinate analize semantico-sintactice a enunţului.

Ch. J. Fillmore observă că modelul *Aspects* nu are capacitatea să exprime, în acelaşi timp, o informaţie de natură categorială (anume că secvenţele *in the room*, *toward the moon*, *on the next day*, *in a careless way*, *with a sharp knife* reprezintă grupuri prepoziţionale = *Prep-Phrase*) şi una relaţională (anume că un grup are valoare temporală, altul — locativă, altul — modală, altul — instrumentală), deoarece, în gramatica amintită, aceste secvenţe apar ca specificări ale simbolurilor *Place*, *Time*, de sub dominaţia lui *Predicate-Phrase*, pierzîndu-se astfel informaţia categorială.

Fillmore observă că în construcţii ca :

The door opened ,,uşa s-a închis''
The janitor opened the door (*with the key*) ,,portarul a închis uşa (cu cheia)''
This key opened the door ,,această cheie a închis uşa''

John hit the tree (*with a rock*) ,,John a lovit copacul (cu o piatră)''
A rock hit the tree ,,o piatră a lovit copacul''

My foot hurt ,,piciorul mă doare''
He hurt my foot (*with a knife*) ,,el mi-a pricinuit durere la picior (cu un cuţit)''.
The knife hurt my foot ,,cuţitul mi-a pricinuit durere la picior''.

The stick broke ,,băţul s-a rupt''
John broke the stick (*with a rock*) ,,John a rupt băţul (cu o piatră)''
A rock brocke the stick ,,o piatră a rupt băţul''

I woke up ,,m-am deşteptat''
My daughter woke me up ,,fiica mea m-a deşteptat''
My daughter woke me up with an explosion ,,fiica mea m-a deşteptat cu o explozie''
An explosion woke me up ,,o explozie m-a deşteptat''

You impressed me ,,tu m-ai impresionat''
You impressed me with your behavior ,,tu m-ai impresionat prin comportarea ta''
Your behavior impressed me ,,comportarea ta m-a impresionat''

Flies swarm in the room ,,muştele mişună în cameră''
The room swarms with flies ,,camera mişună de muşte''

etc. [5] asistăm la un fenomen de neutralizare sintactică în structura de suprafaţă : ceea ce este obiect direct într-o construcţie devine subiect în alta (*The janitor opened the door — The door opened*), ceea ce este complement instrumental într-o construcţie apare ca subiect în alta

[5] Şi situaţii de acest fel sînt extrem de numeroase în engleză.

(*John broke the stick with a rock — A rock broke the stick*), ceea ce este complement de loc într-o construcţie ajunge subiect în alta (*Flies swarm in the room — The room swarms with flies*), toate aceste schimbări fără să antreneze modificări în forma verbului.

O gramatică de tip *Aspects* nu abordează şi nu are capacitatea să explice acest fenomen. Informaţia pe care o procură această gramatică se limitează la : a) *the door* este subiect în *The door opened* şi obiect direct în *The janitor opened the door*, *a rock* este subiect în *A rock broke a stick* şi complement instrumental în *John broke a stick with a rock*, *the room* este subiect în *The room swarms with flies* şi complement de loc în *Flies swarm in the room* şi b) în secvenţele *The door opened*, *The janitor opened the door with a key*, *The key opened the door* subiectele sînt *the door*, *the janitor*, *the key*.

În a) se pierde identitatea interpretării semantice pentru *the door* din cele două ipostaze sintactice : de subiect şi de obiect direct, iar în b) se pierde nonidentitatea interpretării semantice a celor trei subiecte.

Ch. J. Fillmore semnalează că interpretarea semantică diferită a unor construcţii cu acelaşi subiect are şi importante repercusiuni sintactice, cum sînt : imposibilitatea coordonării acestor subiecte (*John broke the window with a hammer*, *A hammer broke the window*, dar niciodată **John and a hammer broke the window*) sau imposibilitatea unui enunţ ca **A hammer broke the glass with a chisel*, care să cuprindă două relaţii instrumentale, una pe poziţia subiectului, cealaltă pe poziţia complementului.

Pentru o gramatică de tip *Aspects*, conceptele de Subiect şi Obiect sînt relevante în structura de adîncime[6], în ciuda faptului că acestea, destul de frecvent, nu sînt semantic semnificative (în exemplele de mai sus, aceeaşi relaţie semantică se exprimă o dată prin subiect, altă dată prin obiect direct, altă dată prin complement instrumental şi, invers, acelaşi subiect poate exprima diferite relaţii semantice). Or, — comentează Fillmore —, nu pot fi relevante în structura de adîncime decît acele categorii sintactice faţă de care sînt sensibile regulile semantice. Cum regulile semantice nu sînt general sensibile faţă de distincţiile subiect-obiect, înseamnă că trebuie renunţat la aceste categorii în structura de adîncime şi trebuie explorate alte categorii, în stare să răspundă acestui deziderat.

Ch. J. Fillmore atrage atenţia asupra identităţii de interpretare semantică a unor construcţii cu verbe diferite şi structuri diferite, extinzînd astfel fenomenul de sinonimie sintactică [7] la situaţii de tipul :

Some books are on the shelf „cîteva cărţi sînt pe raft”
There are some books on the shelf „se află cîteva cărţi pe raft”
The shelf has some books on it „raftul are cîteva cărţi”

[6] Subiectul şi Obiectul reprezintă în *Aspects* aşa-numitele *categorii funcţionale*, adică acele categorii care se definesc pe baza unui raport direct de dominare dintre două *noţiuni categoriale*.

[7] Într-un model de tip *Aspects*, sinonimia sintactică se limitează la enunţurile care satisfac următoarele condiţii : a) au semnificaţie identică, deci au aceeaşi structură de adîncime, şi b) cuprind acelaşi verb. (Pentru limba română, este cazul enunţurilor pasive cu *a fi* şi al celor reflexiv-pasive, cf. Vasiliu-Golopenţia, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, p. 276).

{ *The children are with Mary* „copiii sînt cu Mary"
{ *Mary has the children with her* „Mary are copiii cu ea"

{ *Mary learned French from John* „Mary a învăţat franceza de la John"
{ *John taught French to Mary* „John a învăţat-o pe Mary franceza"
etc.

3. În cadrul unei scheme chomskyene privind forma gramaticii [8], „teoria cazurilor" dezvoltă o nouă viziune asupra naturii structurii de adîncime şi, strîns legat de aceasta, o altă repartiţie a faptelor între structura de adîncime şi cea de suprafaţă şi un alt punct de vedere asupra semnificaţiei componentului transformaţional.

În viziunea lui Ch. J. Fillmore, structura de adîncime dă informaţii directe despre *cine face?*, *ce face?*, *cui*, *în beneficiul cui se face?*, *cu cine se face?*, *unde se face?* etc.

Relevante pentru structura de adîncime nu sînt distincţiile Subiect-Obiect, ci alte distincţii, de natură semantico-sintactică, aşa-numitele *categorii cazuale* (sau simplu *cazuri*) : *Agent* (= instigatorul animat al acţiunii), *Instrumental* (= forţa inanimată sau obiectul implicat cauzal în acţiune sau stare), *Dativ* (= fiinţa animată afectată de stare sau acţiune), *Factitiv* (= obiectul sau fiinţa rezultînd din acţiune sau stare), *Locativ* (= orientarea spaţială a stării sau a acţiunii), *Obiectiv* (= categoria cea mai neutră din punct de vedere semantic, desemnînd relaţia reprezentată prin subiectul unui verb intranzitiv şi obiectul unui verb tranzitiv).

Orice propoziţie nucleu se reprezintă prin structura $P \rightarrow V + C_1 + \ldots \ldots + C_n$, adică un verb şi unul sau mai multe grupuri nominale legate de verb printr-o relaţie cazuală specifică. Fiecare categorie cazuală apare în propoziţia nucleu o singură dată şi orice propoziţie nucleu cuprinde cel puţin o categorie cazuală.

Subcategorizarea se face în funcţie de cazurile (numărul şi felul lor) pe care un verb le implică conceptual (ex. verbe care „cer" Agentul [——A], verbe care „cer" Dativul [——D], verbe care „cer" Obiectivul şi Agentul [——O + A] etc.).

Rostul regulilor de transformare este „aşezarea" categoriilor cazuale pe care le implică un verb pe poziţia sintactică de subiect, de obiect sau de complement circumstanţial, deci operaţiile de „subiectivare" (= engl. subjectivalization), de „obiectivare" (= engl. objectivalization), de „circumstanţializare" [9]. Aceste operaţii constau în selecţia unui morfem de caz — dacă limba are flexiune —, în ordonarea fixă a secvenţei cu subiectul pe locul întîi şi obiectul după verb — dacă limba are topică fixă — etc. Prin urmare, structurile de adîncime organizate în categorii

[8] Ca şi în *Aspects*, la Fillmore se disting un component de bază şi unul transformaţional, iar în cadrul componentului de bază, se disting regulile de structură a frazei, de subcategorizare şi de selecţie ; ca şi la Chomsky, transformările convertesc structurile de adîncime în structuri de suprafaţă ; ca şi la Chomsky, se deosebesc două tipuri de relaţii în reprezentările structurii de adîncime : de dominare şi de concatenare etc.

[9] Operaţia de *circumstanţializare* este propusă de noi după modelul *subiectivării*, *obiectivării*. Aşa cum *subiectivarea* are în vedere o transformare care constă în „aşezarea" unui caz pe poziţia sintactică de subiect, iar *obiectivarea* — o transformare prin care un caz „se aşază" pe poziţia sintactică de obiect direct, tot astfel *circumstanţializarea* desemnează o transformare de „aşezare" a unui caz pe poziţia sintactică de complement circumstanţial.

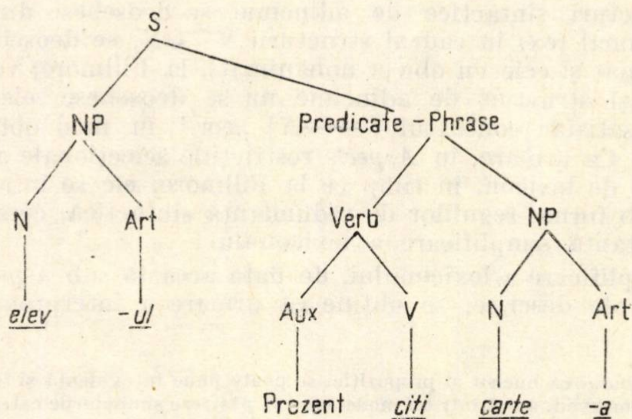
cazuale, deci avînd o organizare în primul rînd semantică, sînt convertite în structuri de suprafaţă cu o organizare sintactico-morfologică. Ca urmare a aplicării unor transformări diferite, acelaşi caz poate avea reflexe diferite în structura de suprafaţă sau cazuri diferite pot avea acelaşi reflex (= este explicaţia fenomenului de neutralizare cazuală).

4. Specificul modelului transformaţional al cazurilor se conturează precis prin raportarea lui la modelul din *Aspects*, raportare justificată prin aceea că însuşi Fillmore are ca punct de plecare şi, adesea, ca punct de referinţă modelul *Aspects*.

În *Aspects* propoziţiile structurii de adîncime dau informaţii foarte amănunţite de natură sintactică, structura sintactică a fiecărei propoziţii nucleare fiind reprezentată în detaliu, în termenii unei analize de constituenţi imediaţi. La Fillmore, structurarea sintactică a propoziţiilor nucleare revine componentului transformaţional, componentul de bază procurînd numai informaţii asupra structurii semantice a enunţului [10].

Multe propoziţii nucleu din *Aspects* sînt identice în structura de adîncime şi cea de suprafaţă. (Aici transformările operează limitat, adică numai asupra acelor structuri de adîncime care cuprind simboluri ca Int. = Interogaţie, Pas = Pasiv, Neg = Negaţie, Nmz = Nominalizare, semnale ale transformărilor de interogaţie, de pasivizare etc.). La Fillmore, însă, orice propoziţie din structura de adîncime este obligatoriu supusă uneia sau mai multor transformări, pentru convertirea organizării seman-

[10] De exemplu, propoziţia *Elevul citeşte cartea* este reprezentată într-un model de tip *Aspects* prin arborele:

care dă informaţii detaliate asupra structurii de constituenţi a propoziţiei (= N — Art — Aux — — V — N — Art), precum şi asupra originii derivative a constituenţilor (N_1 cu originea derivativă $N_1 >$ NP $>$ S, deci cu funcţie de subiect, iar N_2 cu originea derivativă $N_2 >$ NP $>$ Predicate-Phrase, deci cu funcţie de obiect).

Aceeaşi propoziţie este reprezentată la Fillmore prin structura cazuală V + Agent + + Obiectiv. Dar acestei structuri cazuale îi corespund în structura de suprafaţă nu numai enunţurile cu structura Subiect — V — Obiect direct, ci şi toate enunţurile pasive (ex. *Cartea este citită de către elev* şi *Cartea se citeşte de către elev*) şi toate enunţurile nominalizate cu genitiv obiectiv (ex. *Citirea cărţii de către elev.*).

tice a propoziției într-o organizare sintactico-morfologică. În acest sens, transformările au la Fillmore cîmp de operație nelimitat.

În concepția lui Fillmore, „pasivizarea" și „nominalizarea" n-au relevanță semantică, ele constituind fenomene de organizare sintactică exterioară a enunțului. Ca urmare, simbolurile Pas (= semnalul transformării pasive) și Nmz (= semnalul transformării de nominalizare) sînt eliminate dintre simbolurile categoriale.

În măsura în care „pasivizarea" și „nominalizarea" sînt considerate fără relevanță semantică, cerința stabilită de Chomsky privind funcționarea regulilor de transformare exclusiv în condițiile păstrării integrității semantice a enunțului se dovedește superfluă la Fillmore.

Modelul fillmorian al Propoziției ni se pare mai sugestiv decît cel din *Aspects* pentru evidențierea rolului verbului în cadrul propoziției, ca nucleu în jurul căruia gravitează — prin fenomenul de „atracție" — ceilalți determinanți, inclusiv subiectul [11].

Într-o serie de aspecte, modelul „cazurilor" prezintă simplificări față de *Aspects*:

a) regulile de structură a frazei se reduc la 3 [12];

b) în interiorul reprezentării de adîncime, singurele simboluri relevante sînt cele *categoriale*, renunțîndu-se, deci, la distincția din *Aspects* dintre simboluri *categoriale* și *funcționale*;

c) subcategorizarea selecțională se restrînge considerabil prin introducerea unor reguli de redundanță sintactică de tipul:

$$\begin{bmatrix} +\text{N} \\ +\text{Agent} \end{bmatrix} \rightarrow [+\text{Animat}], \quad \begin{bmatrix} +\text{N} \\ +\text{Instr.} \end{bmatrix} \rightarrow [-\text{Animat}],$$

$\begin{bmatrix} +\text{N} \\ +\text{Dativ} \end{bmatrix} \rightarrow [+\text{Animat}]$ etc. Dacă la Chomsky, verbe aparținînd aceleiași structuri sintactice de adîncime se deosebesc din punct de vedere selecțional (ex. în cadrul structurii V⁀GN, se deosebesc verbele cu obiect animat și cele cu obiect nonanimat), la Fillmore, verbele aparținînd aceleiași structuri de adîncime nu se deosebesc selecțional (ex. verbele care satisfac contextul [——A] „cer" în mod obligatoriu un agent animat. Ca urmare, în *Aspects* restricțiile selecționale apar pentru fiecare articol de lexicon, în timp ce la Fillmore, ele se introduc o singură dată, sub forma regulilor de redundanță sintactică, ceea ce constituie o importantă simplificare a lexiconului;

d) O simplificare a lexiconului, de data aceasta sub aspectul numărului de articole descrise, se obține ca urmare a interpretării, într-un

[11] Rolul verbului ca nucleu al propoziției se poate pune în evidență și în limitele unei scheme de tip chomskyan, adică într-un model care să păstreze simbolurile categoriale din *Aspects* (cf., în acest sens, Eddy Roulet, *Syntaxe de la proposition nucléaire en français parlé. Étude tagmémique et transformationnelle*, 1969, AIMAV, Bruxelles, iar pentru limba română, Gabriela Pană-Dindelegan, *Grupul verbal în sintaxa transformațională a limbii române* (*teză de doctorat*).

[12] Aceste reguli sînt:

1) S → M + P (= Modalitate + Propoziție)

2) P → V + (A) + (D) + (O) + (L) + (I) (= Verb + Cazuri)

3) $\left\{\begin{matrix} \text{A} \\ \text{D} \\ \text{O} \\ \vdots \end{matrix}\right\} \rightarrow$ K + NP (= Prepoziție + Grup nominal)

mod propriu, a fenomenelor de neutralizare şi de sinonimie sintactică. Verbele din construcţii ca *The janitor opened the door* şi *The door opened; John broke the stick* şi *The stick broke* etc. sînt înregistrate în lexicon o singură dată, reprezentînd deci o singură unitate lexicologică, deşi ele sînt ocurente atît în secvenţe tranzitive, cît şi în secvenţe intranzitive [13]. Verbele *have* şi *be* din construcţii ca *Some books are on the shelf* şi *The shelf has some books on it* sau verbele *belong* şi *have* din construcţii ca *The books belong to Mary* şi *Mary has the books* etc. sînt înregistrate în lexicon o singură dată, verbul *have* fiind interpretat ca o variantă a lui *be*, iar *belong* — o variantă a lui *have* ş.a.m.d. [14].

5. Pentru teoria generală a limbii este semnificativ faptul că, dincolo de diferenţele numeroase şi profunde dintre cele două modele transformaţionale, şi Chomsky, şi Fillmore sînt amîndoi adepţii *gramaticii universale*.

Ca şi Chomsky, Fillmore recunoaşte existenţa unui fond comun al limbilor, partea înnăscută a limbajului uman, fond constituit dintr-un număr de *universalii substanţiale* şi de *universalii formale*. Structura de adîncime, pe care Fillmore o imaginează sub forma unei structuri cazuale, aparţine, în concepţia sa, universaliilor substanţiale, ea rămînînd neschimbată în istoria unei limbi şi aceeaşi de la o limbă la alta.

Ca şi la Chomsky, diferenţele dintre limbi sînt superficiale [15], reprezentarea de bază fiind aceeaşi pentru toate limbile.

Dar dacă în limitele unui model de tip *Aspects*, ideea unei structuri de adîncime comune pentru toate limbile este greu de acceptat, mai ales rînd din considerente practice [16], la Fillmore, unde organizarea structurii de adîncime este mult simplificată şi inventarul de structuri de bază se reduce considerabil, acceptarea ideeii gramaticii universale nu întîmpină dificultăţi sub aspectul rezolvării practice.

6. „Teoria cazurilor", interesantă şi ispititoare sub foarte multe aspecte, cuprinde, însă, şi puncte mai puţin clare, aspecte încă discutabile, laturi rămase în umbră sau de loc abordate. E probabil că multe din acestea s-ar fi lămurit dacă Ch. J. Fillmore oferea un fragment de

[13] În cercetările lexicologice după modelul *Aspects*, asemenea situaţii au fost tratate ca reprezentînd două unităţi lexicologice : una într-o structură tranzitivă, cealaltă într-o structură intranzitivă (vezi, în acest sens, analiza verbului *begin* la David M. Perlmutter, *Two verbs begin*, în „Readings in English Transformational Grammar", 1970, p. 107—115).

Credem, însă, că şi în limitele unei scheme de tip *Aspects* este posibilă interpretarea acestor verbe ca reprezentînd o singură unitate lexicologică. Se impune, în acest caz, optarea pentru una din construcţii (cea tranzitivă sau cea intranzitivă) ca reprezentînd construcţia de adîncime, din care să se obţină, prin transformări, cealaltă. Vezi, pentru limba română, modul de interpretare a unor situaţii similare (ex. *Cineva continuă discuţia — Discuţia continuă* etc.) la Gabriela Pană-Dindelegan, *Subcategorizarea verbului în funcţie de obiectul direct în gramatica transformaţională a limbii române* în SCL, XXI, 1970, 4, p. 2 şi 3.

[14] O rezolvare similară (vizînd, însă, alte construcţii), în limitele unui model de tip *Aspects*, găsim în Vasiliu-Golopenţia, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, capitolul *Construcţii "sum pro habeo"*.

[15] Sînt semnificative, pentru această concepţie, criteriile lui Fillmore de clasificare tipologică a limbilor, care vizează numai aspecte ale structurii superficiale (vezi *The Case for Case*, p. 52).

[16] Gramaticile transformaţionale ale diverselor limbi construite după model chomskyan au ajuns la stabilirea unor structuri de adîncime mult diferite.

gramatică lucrat exhaustiv şi dacă articolele lui ar fi beneficiat, în mai mare măsură, de rigoarea unui sistem formal.

De la prima vedere, ne surprinde existenţa unui inventar diferit de categorii cazuale de la o lucrare la alta. Frecvent, Fillmore operează cu *Obiectivul*[17], *Dativul*, *Agentul*, *Locativul*, *Instrumentalul*. Se menţionează, însă, şi alte categorii cazuale : *Benefactiv*, *Comitativ*, *Extent*, *Factitiv*, *Frecventativ* şi impresia pe care o lasă articolele lui Fillmore este că lista rămâne deschisă.

Această inconsecvenţă are cauze mai adînci, fiind urmarea modului de definire şi de delimitare a categoriilor cazuale. Pentru unele, definiţia şi delimitarea sînt exclusiv semantice (ex. *Instrumentalul* = ,,cazul forţei inanimate sau al obiectului implicate cauzal în acţiune sau stare'' sau *Dativul* = ,,cazul fiinţei animate afectate de stare sau acţiune'' în ,,*The Case for Case*'', p. 24) ; pentru altele, definiţia şi delimitarea se face sintactic (ex. *Obiectivul* = ,,termen pentru a desemna funcţia reprezentată prin subiectul unui verb intranzitiv şi obiectul unui verb tranzitiv'', în *Toward a Modern Theory of Case*'', p. 363—364 şi, în aceeaşi lucrare, p. 366 găsim următoarea indicaţie : ,,toate elementele circumstanţiale capabile de a deveni subiecte sau obiecte sînt introduse în expansiunea lui Prop (= Propoziţie), toate celelalte : Timp, Benefactiv, Frecventativ etc. sînt elemente de modalitate (= M)''.

Definiţiile semantice se dau în termeni destul de vagi, ceea ce face dificilă delimitarea precisă a cazurilor şi permite suplimentarea lor fără limite.

Ch. J. Fillmore asimilează în modelul său, într-o viziune nouă, transformaţională, ,,teoria actanţilor'' a lui L. Tesnière (*Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959). Dar şi la Fillmore, ca şi la Tesnière, găsim aceeaşi lipsă de precizie în definirea şi delimitarea categoriilor.

7. Se spune adesea despre *Aspects* că este ,,teoria omonimiei şi a sinonimiei sintactice''. Din aceeaşi perspectivă, ,,modelul cazurilor'' apare ca ,,teoria neutralizării sintactice''.

Dar numai fenomenul neutralizării sintactice nu este în stare să măsoare eficacitatea acestei teorii şi nici în stare să justifice opţiunea pentru modelul transformaţional al cazurilor.

Neutralizarea sintactică a valorilor cazuale în structura de suprafaţă nu are aceeaşi extindere şi nici aceeaşi importanţă pentru toate limbile. Dacă pentru engleză fenomenul este foarte extins, pentru română, unde raporturile cazuale au o exprimare mult mai clară, situaţiile de neutralizare sintactică se reduc considerabil. În română, neutralizarea raporturilor cazuale subiect-obiect este aproape inexistentă, reducîndu-se la un număr extrem de mic de situaţii (ex. *Ion* {*continuă* / *începe*} *discuţia* — — *Discuţia începe*, *Ion a urcat preţul* — *Preţul a urcat*). Pentru nici unul din exemplele cu care operează Fillmore (*open*, *hurt*, *break* ş.a.) nu avem corespondent de acelaşi tip sintactic în română[18]. Tot foarte rară este

[17] *Obiectivul* apare şi sub numele de *Ergativ*.

[18] În română, ,,aşezarea'' obiectului direct pe poziţia subiectului implică alegerea obligatorie a formei pasive a verbului sau a formei reflexiv-pasive : *Uşa s-a deschis*, *Geamul s-a spart*, *Uşa a fost deschisă de...*, *Geamul a fost spart de...*, niciodată **Uşa a deschis*, **Geamul a spart*.

și neutralizarea raporturilor cazuale subiect — circumstanțial de loc (ex. *Țipetele răsună pe stradă — Strada răsună de țipete*, *Sudoarea șiroiește pe frunte — Fruntea șiroiește de sudoare*). Ceva mai frecventă este neutralizarea raporturilor sintactice subiect — complement instrumental (ex. *Ion combate boala cu vitamine — Vitaminele combat boala*).

Numai pe singurul motiv al explicării acestor construcții nu apare întemeiată alegerea modelului fillmorian, cu atît mai mult cu cît aceste situații sînt rezolvabile și în limitele unei scheme păstrînd simbolurile categoriale și organizarea structurii de adîncime din *Aspects* [19].

Impresia de ansamblu pe care o avem după analiza a cinci lucrări ale lui Fillmore este că o eventuală optare pentru „modelul cazurilor" nu s-ar întemeia pe avantajele aplicative ale acestei teorii — ceea ce ar oferi în plus față de *Aspects* în rezolvarea concretă a fenomenelor sintactice dintr-o limbă dată — nici pe acuratețea sistemului formal al lui Fillmore, ci s-ar susține, mai ales și poate exclusiv, prin sugestiile pe care le oferă privind un anume mod de concepere a structurii de adîncime și a raporturilor ei cu structura de suprafață [20].

Octombrie 1971

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN
Facultatea de limbă și literatură română
București, Edgar Quinet 5

[19] Vezi soluția propusă în nota 13.

[20] O amplă analiză a „teoriei cazurilor", făcută de pe poziții vădit chomskiene, găsim la Ray C. Dougherty, în *Foundations of Language*, vol. 6, nr. 4, noiembrie 1970, p. 505—531.

VECHIMEA FORMELOR VERBALE ÎN *-M* DE LA PERS. 1 SG. A IMPERFECTULUI

După cum se știe, părerile sînt împărțite în privința vechimii desinenței *-m* de la indicativul imperfect, pers. 1 sg. După unii autori (Lambrior, Weigand, Densusianu, Șiadbei, Pătruț), *-m* nu ar fi mai vechi decît secolul al XVII-lea. Alți cercetători (Pușcariu, Candrea, E. Petrovici-Gr. Rusu) socotesc, dimpotrivă, că inovația ar fi anterioară secolului al XVII-lea, datînd chiar (după unii dintre ei) din epoca românei comune. L. Morariu ocupă o poziție aparte printre lingviștii români: conform părerii lui, *-m* ar fi moștenit din latină.

Două cercetări recente exprimă, în această problemă, aceleași puncte de vedere diametral opuse. C. Frîncu [1] afirmă categoric că în textele secolului al XVI-lea nu pot fi întîlnite forme de imperfect pers. 1 sg. în *-m*, în timp ce Viorica Pamfil [2] citează trei exemple, susținînd, pe baza lor, că inovația ar fi foarte veche, din epoca de comunitate a celor patru dialecte românești.

De partea cui e dreptatea?

Înainte de a răspunde la această întrebare, să arătăm că, după Densusianu, în secolul al XVI-lea, pers. 1 sg. a imperfectului „ne connaissait pas encore la terminaison *-m*" [3]. Poziția lui Al. Rosetti nu e întru totul clară. După ce arată că formele etimologice apar în textele rotacizante, în *Codicele Todorescu*, la Coresi și în *Palia de la Orăștie* (și dă exemple), d-sa adaugă îndată: „formele fără *-m* sînt rare", ceea ce ne-ar putea face să credem că formele cu *-m* erau frecvente. Totuși exemple cu *-m* lipsesc. Autorul a vrut să spună, probabil, că formele de imperfect pers. 1 sg. apar rar în textele secolului al XVI-lea [4].

Să examinăm acum cele trei exemple de imperfecte în *-m*, citate de Viorica Pamfil.

Primul dintre ele, *grăiiam* (*Palia de la Orăștie*, 225/3), nu e o formă de pers. 1 sg., ci de pers. 1 pl. Reproducem această formă într-un context cît mai larg, pentru deplina edificare a cititorului [5]:

„Și dziseră lui Moisi: au doară nu era gropnițe în Eghipet, derept ace-ai adus afară pre noi cum să murim în pustie? Căce ai vrut să faci aceasta cum să aduci afară pre noi den Eghipet? Au nu-i acela cuvînt carele **grăiiam** ție în Eghipet, dzicînd..." (Exodul, XIV, 12).

[1] *Cu privire la vechimea a două inovații în flexiunea verbală comune dialectelor limbii române*, în FD, VII, 1971, p. 180. În lucrare autorul face un scurt istoric al problemei, la care ne-am referit în cele de mai sus.

[2] *Din istoria formelor de trecut (indicativ) în limba română*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, București, 1971, p. 1475–1476.

[3] *Histoire de la langue roumaine*, tome II, Paris, 1938, p. 213.

[4] *Istoria limbii române* de la orgini pînă în secolul al XVII-lea, [București], 1968, p. 546.

[5] Ne folosim de ediția V. Pamfil, București, 1968.

Iată ce ne dau, în această privință, alte versiuni, românești și străine, ale *Bibliei* :

Biblia 1688 : nu era acesta cuvîntul ce *am grăit* (1 pl.) cătră tine, zicînd
Biblia 1938 : nu este acesta cuvîntul pe care ți *l-am spus* (1 pl.) ție în Egipt, cînd îți ziceam
Vulgata : nonne iste est sermo, quem *loquebamur* (1 pl.) ad te in Aegypto, dicentes
Heltai : nemde nem ezé az, à mitt *mondanc* (1 pl.) teneked Egiptusba, eszt mõduan

Merită a fi consemnat faptul, cel puțin curios, că în ediția *Paliei de la Orăștie*, pe care a publicat-o în 1968, autoarea îl socotește, corect, pe *grăiiam* drept formă de pers. 1 pl. ! (vezi indicele, p. 393).

Nici *legam* (*Palia de la Orăștie*, 127/12) nu e la pers. 1 sg., ci tot la plural :

,,Iosiı văzu un vis și cînd l-ară fi spuind fraților săi, de-aciia mai vîrtos începură a-l urî. Că aceasta dzise lor : rogu-vă, ascultați visul carele am văzut. Iacătă, **legam** znopi în cîmp și snopul mieu susu se rădică și sta înderept și snopii voștri împregiur plecară-se înaintea snopului mieu" (*Geneza*, XXXVII, 7).

Biblia 1688 : părea-mi-se că voi *legați* (2 pl.) snopi în mijlocul cîmpului
Biblia 1938 : se făcea că noi *legam* (1 pl.) snopii în mijlocul țarinii
Vulgata : putabam *nos ligare* (1 pl.) manipulos in agro
Heltai : ime kéuéket *köttünc* (1 pl.) vala à mezön

Și *legam* e trecut în indicele *Paliei de la Orăștie* printre formele de imperfect, pers. 1 pl. ! (vezi p. 415).

Al treilea exemplu e reprodus de Viorica Pamfil după o lucrare a lui P. Olteanu [6]. În locul citat, P. Olteanu menționează forma de imperfect pers. 1 sg. *grăiiam* în *Psaltirea* lui Coresi (1577) și trimite la ediția Hasdeu a acestei cărți, ps. CXIX, v. 9, f. 1640. Referința e greșită, căci trimiterea la fila 1640 nu are nici un sens, iar psalmul CXIX nu numără decît 7 versete, în care nu se găsește verbul *grăi*. Încercînd să lămurim motivul pentru care P. Olteanu a făcut această trimitere inexactă, am observat că în versetul 7 (*rîndul* 9 din ediția Hasdeu) figurează o formă de imperfect, pers. 1 sg., și anume *cuvînta* : ,,cînd *cuvînta* lor, lupta-se cu mine în deșert". Căutînd în aparatul ediției Candrea variantele lui *cuvînta* din celelalte versiuni ale psaltirii, am găsit printre ele pe *grăiiam*, atestat însă la Dosoftei, deci în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. E foarte probabil că P. Olteanu a întîlnit forma *grăiiam* în subsolul ediției Candrea, notînd din neglijență că s-ar afla la Coresi. E ciudat, totuși, că a făcut o trimitere la ediția Hasdeu, unde forma nu apare. Oricum ar sta însă lucrurile, e cert că în locul citat din Coresi nu e de consemnat o formă analogică de imperfect pers. 1 sg.

6 *Imperfectul în slava de la noi și traducerea lui în limba română*, în ,,Romanoslavica", III, 1958, p. 52.

După cum se vede, nici una dintre cele trei atestări prezentate de Viorica Pamfil nu e reală. Putem prin urmare spune, pînă la proba contrară, împreună cu C. Frîncu, că *-m* de la persoana întîi a imperfectului nu se întîlneşte în textele secolului al XVI-lea, fiind, după datele pe care le deţinem în prezent, o inovaţie (muntenească) de pe la mijlocul secolului al XVII-lea [7]. Opinia că *-m* a apărut încă în româna comună este o simplă ipoteză [8], pe care datele oferite nouă de istoria limbii nu o confirmă [9].

Octombrie 1971

ION GHEŢIE
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[7] C. Frîncu, *loc. cit.*, p. 181.

[8] Vezi şi intervenţia lui Al. Graur la conunicarea Vioricăi Pamfil, în *Actele* mai sus citate, p. 1479.

[9] În lucrarea sa, Viorica Pamfil consideră că *-u* de la imperfect pers. 3 pl. ar proveni de la prez. ind. al aux. *avea*, folosit enclitic. În intervenţia sa, R. Todoran socoteşte că ,,este clar'' că lucrurile ar sta aşa (*loc. cit.*, p. 1479). Pentru aceasta vor trebui însă combătute argumentele aduse împotriva acestei explicaţii de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, *În legătură cu desinenţa -u a pers. 3 pl. a imperfectului indicativ*, în SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 98—100 şi *Asupra desinenţei -u a pers. 3. pl. a indicativului imperfect. Noi contribuţii*, în SCL, XVII, nr. 2, p. 182—183.

RUMÂN „ROMAN“ ÎN VECHILE TEXTE ROMÂNEȘTI

A trecut neobservată de către filologii români echivalarea *rumâni* „romani”, semnalată de G. Giuglea într-un pasaj din *Apostolul* lui Coresi (*Fapte*, XVI, 21)[1]. Corespondentul din versiunea slavă — римлѣни — nu poate explica prezența lui *rumâni*. Cu excepția de față, termenul slav este transpus constant în acest text prin *rimlean* (zac. 3, 38, 46, 48, 51, 78) și *rimleanin* (zac. 46, 47)[2]. Pentru G. Giuglea, *rumâni* „romani” din textul coresian se poate explica în două feluri: 1 admițînd că, la acea vreme, românii dobîndiseră ideea originii lor romane, 2 presupunînd că la alcătuirea versiunii românești s-a folosit și un izvor latin, astfel că lat. *romanis* a putut fi confundat cu *rumâni* [3]. În același articol, G. Giuglea arată că identificarea românilor cu romanii o întîlnim în secolul următor la Moxa (*Cronograful*) și la Dosoftei (*Viețile sfinților*). Ea se mai constată, după cum a remarcat Eugen Stănescu, și în precuvîntarea *Bibliei* din 1688 [4]. Dacă în ultimele două texte această identificare nu este întîmplătoare, afirmarea originii noastre latine fiind deja întîlnită în scrierile românești din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, se poate admite o explicație similară și pentru echivalarea римлѣни = *rumâni* din *Apostolul* coresian? De altfel, G. Giuglea nu exclude definitiv posibilitatea ca și la Moxa identificarea românilor cu romanii să se datoreze unei asemănări izbitoare a numelor, deci unei simple întîmplări [5]. Acad. C. Daicoviciu, care de curînd a atras atenția asupra articolului lui G. Giuglea, consideră că rezervele acestuia nu sînt justificate, iar identificarea rumâni = romani din scrierile lui Coresi și Moxa este intenționată [6].

În ce îl privește pe Moxa, cunoașterea izvoarelor urmate în redactarea *Cronografului* său ne încredințează că, într-adevăr, substituirea romanilor prin rumâni este rezultatul unei atitudini conștiente. Pentru prima parte a scrierii sale, în care apare echivalarea *rumâni* „romani”, el a utilizat, rezumînd și prelucrînd, o traducere slavonă a *Cronicii lui*

[1] G. Giuglea, *Coresi face cea dintîi apropiere între „romani” și „rumâni”*, în BOR, LIII, 1935, nr. 5–6, p. 226–228.

[2] DHLR II, p. 528.

[3] G. Giuglea, *op. cit.*, p. 226–227.

[4] Eugen Stănescu, *Premisele medievale ale conștiinței naționale românești. Mărturiile interne. Român-românesc în textele românești din veacurile XV–XVII*, în „Studii. Revistă de istorie”, XVII, 1964, nr. 5, p. 998, nota 110.

[5] G. Giuglea, *op. cit.*, p. 227.

[6] C. Daicoviciu, *Tot despre conștiința originii noastre romane (XI)*, în „Tribuna”, anul XIV, nr. 35 (709), joi 27 august 1970, p. 4.

Manasses [7]. Capitolul *De începutul rimleanilor*, în care se vorbește despre istoria Romei și a împăraților romani, debutează la Moxa astfel: *Să înceapem a scrie de acum tăriia și putearea rumânilor*. Textul slavon corespunzător indică, cum era și de așteptat, că este vorba de romani:
м м
и оу҆бо прочєє да съпишє тврьдѫѫ и крѣпкѫѫ рискѫѫ силѫ [8]. În același capitol se spune despre Roma că *i se puse numele Rim, deci cîți es de acolea ei se chiamă rumâni*. Pe marginea acestui pasaj, Ioan Bogdan afirma, într-un articol păstrat într-o primă redactare, că ,,Moxa știe că toți ce-și trag originea din romani se cheamă « rumâni »''. Această interpretare este întărită și de constatarea aceluiași învățat că pasajul românesc nu are corespondent în *Cronograful lui Manasses* [9]. Într-adevăr, fraza privind descendența rumânilor de la Rim nu apare nici în versiunea slavonă [10] și nici în versiunea grecească [11] a acestei scrieri, fapt care denotă că ea îi aparține, foarte probabil, lui Moxa. Nu știm încă dacă manuscrisul de la Moscova al *Cronografului* lui Moxa este într-adevăr autograful traducerii [12] și, prin urmare, este posibil ca *rumâni* (în loc de *rimleani*) din cele două pasaje să aparțină unui copist care a intervenit ulterior asupra textului călugărului oltean. Observăm însă că această traducere se întîlnește și într-o copie a *Cronografului* lui Moxa (circa 1689), publicată de C. S. Nicolaescu-Plopșor [13]. Prezența în ambele manuscrise a aceleiași echivalări ne permite să-i atribuim lui
м
Moxa paternitatea adaosului semnalat și a traducerii vsl. рискѫѫ prin *rumânilor*. Acceptînd această interpretare, căpătăm implicit dreptul de a-l considera pe Moxa primul scriitor de limbă românească care afirmă explicit descendența latină a poporului nostru.

Să vedem însă cum se explică apariția izolată a lui *rumâni* în loc de *rimleani* din *Apostolul* lui Coresi. Am semnalat deja că în celelalte locuri din această tipăritură vsl. римлѣнъ îi corespunde *rimlean* sau *rimleanin*. Să avem, prin urmare, a face în *Fapte*, XVI, 21 cu un *hapax legomenon* explicabil, în una din ipotezele lui G. Giuglea, prin punerea la contribuție de traducătorii sau revizorii versiunii românești a unui text latin? Pînă în prezent, problema utilizării, fie și sporadice, a unor izvoare latine la alcătuirea primelor versiuni românești ale cărților sfinte nu a fost urmărită îndeaproape, deși, în treacăt, ea a fost atinsă de unii cercetători [14]. În privința *Apostolului* lui Coresi, pentru care s-au adus

[7] Vezi Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, 1968, p. 627—632; N. Cartojan, *Legendele Troadei în literatura veche românească*, în ,,Anal. Acad. Rom.'', Mem. Secț. Lit., Seria III, Tomul III, Mem. 3, 1925, p. 93—94 și Margareta Ștefănescu, *Influența traducerii medio-bulgare a cronicei lui Manasses asupra literaturii româno-slave vechi*, în ,,Arhiva'', XXXIV, 1927, nr. 3—4, p. 156—176.

[8] Ioan Bogdan, ed. cit., p. 630.

[9] Ioan Bogdan, ed. cit., p. 630.

[10] *Cronica lui Constantin Manasses. Traducere medio-bulgară făcută pe la 1350*, Text și glosar de Ioan Bogdan, București, 1922, p. 72 și *Letopista na Konstantin Manasi*, Sofia, 1963, ediție fotografică de Ioan Duičev, p. 67.

[11] J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Patrologiae graecae*, Tomus CXXVII, p. 282.

[12] Este necesar să se întreprindă în acest sens o expertiză grafologică. Singurii cercetători români care au văzut pînă în prezent manuscrisul, fost odinioară al mănăstirii Bistrița (Gr. C. Tocilescu și Ioan Bogdan), nu s-au pronunțat în privința paternității lui Moxa.

[13] C. S. Nicolaescu-Plopșor, *Hronograful lui Moxa*, în ,,Oltenia'', IV, 1943, p. 1—28.

[14] Ioan Bălan, *Limba cărților bisericești*, Blaj, 1914, p. 115.

suficiente dovezi că are la bază un izvor slavon [15], nu ar fi exclus ca versiunea sa să fi fost confruntată în unele locuri și cu un text latin. Totuși, în această ipoteză, e greu de presupus că *rumâni* (*Fapte*, XVI, 21) este consecința confuziei pe care a putut-o provoca cuvîntul din textul latin, *romanis*. Vsl. римлѣнъ era bine cunoscut primilor traducători români, care l-au adoptat și l-au menținut cu consecvență în vechile traduceri românești. Deci, dacă avem în vedere vsl. римлѣнѡⷨ din *Fapte*, XVI, 21, apelul la o versiune latină a *Apostolului* nu este justificat. Prin urmare, se pare că prezența lui *rumâni* pentru vsl. римлѣнѡⷨ „romani" este, în acest loc din *Apostolul* lui Coresi, deliberată, așa cum afirmase deja G. Giuglea, cu oarecare reținere, în articolul citat. Nu ne vom grăbi însă să acceptăm această opinie, deoarece pentru echivalarea *rumâni* „romani" există o a treia explicație care, după opinia noastră, este și cea reală.

Vom aduce în discuție un alt text, de astă dată slavon, în care s-a semnalat aceeași identificare a romanilor cu românii. Este vorba de un manuscris din jurul anului 1550, conținînd o variantă nouă a *Expunerii despre litere* a călugărului Hrabăr, și unde, în locul vsl. римски, apare forma роуменски [16]. Redăm cele două pasaje în care se remarcă această substituire de termeni : *1.* нѥс(ть) б(ог)ь створиль жидовскихь, ни роуменскихь, ѥлинска, ноу роушшкимь ѥзикомь [17] „nu făcu Dumnezeu limba jidovească, nici pe cea românească (?), nici elina, ci pe cea rusească (= siriacă)" *2.* б(ог)ь сат(во)риль н(ѥ)бо и землю и васа ꙗже пишеть ва нѥи. а ѥлиномь дас(ть) граматȣ ки риторнѥ [18]. ноу прежде ѥлини и рȣмѥни нѥ имахоу своимь ѥзикомь писаниꙗ [19] „Dumnezeu a făcut cerul și pămîntul și toate cîte scrie în el, iar elinilor le dădu gramatica și retorica, căci mai înainte elinii și *românii* (?) nu aveau scriere în limba lor".

Biljana Stipčević, care a semnalat acest manuscris, remarca totodată că înlocuirea lui римски prin роуменски trădează o influență directă a copiștilor din Țara Românească sau Moldova [20]. Deși scris pe teren sîrbesc, manuscrisul indică, după aceeași autoare, și un strat „bulgar și moldovalah", evident în lexic, grafie și ornamentație [21].

Conține într-adevăr varianta de la Marcea a *Expunerii despre litere* o dovadă a identificării romanilor cu românii de către unii copiști din Moldova sau Țara Românească? Echivalarea aceasta, care cronologic îl

[15] Gr. Crețu, *Întîiul Praxiu sau Apostol românesc tipărit pe la 1570*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", anul III, volumul V, 1885, p. 41—43 ; D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploiești, 1933, p. 48—49 ; Al. Rosetti, *Raportul dintre versiunea românească din „Codicele Voronețean" și versiunea din „Apostolul lui Coresi"* în anexa volumului *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 207—208 ; Șt. Pașca, *Probleme în legătură cu începutul scrisului românesc. Versiunile românești din secolul al XVI-lea ale „Apostolului"*, în „Cercetări de lingvistică", II, 1957, p. 52 și N. Corlăteanu, *În jurul unei controverse filologice* (*Raporturile dintre „Codicele Voronețean" și „Lucrul apostolesc" al lui Coresi*), în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 447—457.

[16] Biljana Stipčević, *Marčanska varijanta „Skazanja o sloveseh" črnoriska Hrabra*, în „Slovo. Časopis staroslovenskog institutu u Zagrebu", XIV, 1964, p. 52—58.

[17] *Ibidem*, p. 56.

[18] Scris greșit în loc de и риторнȣ (cf. Biljana Stipčević, *op. cit.*, p. 56, nota 16).

[19] Biljana Stipčević, *op. cit.*, p. 56.

[20] *Ibidem*, p. 54.

[21] *Ibidem*, p. 55.

precedă pe Coresi (fiind de la mijlocul secolului al XVI-lea), nu ni se pare însă reală; înlocuirea lui римски prin роумєнски se regăsește și în alte scrieri slavone pentru care nu mai poate fi invocată explicația folosirii unui izvor de proveniență românească. Însăși Biljana Stipčević remarca că această substituire este prezentă și în redacția bulgară a scrierii lui Hrabăr din *Codicele* de la Berlin [22]. Traducerea românească a acestei variante, databile din secolele al XIII-lea — al XIV-lea [23], a fost dată de Ilie Bărbulescu, la care роумєнскыїѫ și роумєнє din textul slavon sînt transpuse prin (*cele*) *romane* și *romanii* [24]. Fr. Miklosich înregistrează, o singură dată, forma роумєнє „romani" într-un manuscris cuprinzînd *Comentariile psalmilor lui Theodoret* [25]. După descrierea care i s-a dat de A. Vostokov, manuscrisul datează din secolul al XV-lea și prezintă particularități de limbă rusești și ucrainene [26]. Dar și în cea mai veche redacție slavonă a *Comentariilor lui Theodoret*, așa-numita *Čudovskaja Psaltyr'*, text rusesc (sfîrșitul secolului al XI-lea sau începutul secolului al XII-lea), înregistrăm forme ca рѫмѣнє, роумѣны „ρωμαιοι" [27]. Apoi forme cu *rum-* relevă P. Cancel în *Codex Assemanianus*, *Codex Suprasliensis*, *Evanghelia de la Tîrnovo* (1273) și în unele documente slavone din secolele al XV-lea și al XVI-lea [28]. În sfîrșit, pe lista atestărilor pe care le cunoaștem mai notăm pe роумъскъı (*Savvina kniga* [29]). Și aceste texte sînt scrise în afara teritoriului ocupat de români în evul mediu [30].

Din această succintă trecere în revistă, se poate ușor constata că, exceptînd manuscrisul descris de Biljana Stipčević, celelalte texte semnalate, databile din secolele al XI-lea — al XVI-lea, sînt de redacție bulgară și rusească. În consecință, urmează să admitem că formele de tipul роумѣнъ „roman" din textele slavone nu își datorează prezența unor copiști români, care, prin folosirea lor, ar fi dorit să afirme originea romană a poporului nostru. De altfel, istoricii limbii slave vechi, unanimi în a

[22] *Ibidem*, p. 54.

[23] Vuk Stef. Karadjić, *Primjeri srpsko-slovenskoga jezika*, Viena, 1857, p. 9; *Codex Slovenicus rerum grammaticorum*, edidid V. Jagić, München, 1968, p. 15.

[24] Ilie Bărbulescu, *Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, București, 1928, p. 115.

[25] Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862, p. 805.

[26] A. Vostokov, *Opisanie russkichŭ i slovenskichŭ rukopisei rumîancovskogo muzeuma*, Petersburg, 1842, p. 471—472.

[27] V. Sreznevskij, *Drevnij slavjansij perevod Psaltyri. Issledovanie ego teksta i jazyka po rukopisjam XI-XIV v.*, Petersburg, 1877, p. 33.

[28] P. Cancel, *Despre „rumân" și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, București, 1921, p. 33—34.

[29] V. I. Ščepkinŭ, *Razsujdenie o îazykĕ Savvinoi knigi*, Petersburg, 1901, p. 203, 318.

[30] *Codex Assemanianus*, text glagolitic, este scris în Macedonia (vezi J. Vais și J. Kurz, *Evangeliarium Assemani*, I, Praga, 1929, p. VII; *Evanghelia de la Tîrnovo* denumește un manuscris copiat în Tîrnovo (vezi M. Valjavec, *Trnovsko-tetrajevanđelije*, în „Starine", XX, 1888, p. 157—158); în ce privește *Codex Suprasliensis* și *Savvina kniga*, localizarea lor la nord de Dunăre (argumentată în slavistica românească de Ilie Bărbulescu) a fost combătută pe bună dreptate de P. P. Panaitescu (*Influența literară slavă la români, cu prilejul unui studiu al d-lui Bărbulescu*, în „Revista istorică română", II, 1932, fasc. II—III, p. 290), Gr. Nandriș (vezi recenzia la cartea lui Bărbulescu *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, în „Revista istorică română", II, 1932, fasc. IV, p. 394), iar acum în urmă cu o argumentație bogată, de Emil Vrabie (*Au fost copiate „Savvina kniga" și „Codex Suprasliensis" în Dacia Traiană?*, în SCL, XXII, 1971, nr. 2, p. 185—198). Documentele slave, publicate de Fr. Miklosich în care apar formele ρȣмьскимь, ρȣмьскнємь și ρȣмскнємь (*Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusi*, Viena, 1858, p. 545, 548, 552) sînt scrise la Țarigrad, Buda și Brussa.

explica forma cu *rum-* ca pe un împrumut [31], nu au stabilit încă sursa lui [32].

Dar constatarea coexistenţei în unele texte slavone a formelor римлѣнъ şi роумѣнъ oferă o nouă posibilitate pentru explicarea lui *rumâni* „romani" din *Apostolul* coresian. În r-adevăr, dacă admitem că în originalul slavon al traducerii româneşti a *Apostclului* figura la *Fapte*, XVI, 21 termenul роумѣнѡм (în loc de римлѣнѡм), atunci acesta a putut, fără dificultate, să fie transpus în româneşte prin *rumâni*. Pe de o parte, cuvîntul роумѣнѡм (sau varianta рѹменѡм), cu o singură apariţie în text, crea uşor impresia că este un cuvînt deosebit de римлѣнъ (римлѣниинъ), care apărea constant în restul textului (zac. 3, 38, 46, 47, 48, 51, 78 etc.). Pe de altă parte, cuvîntul slav prezenta o asemănare frapantă cu cuvîntul *rumânii*, fapt care ar fi putut înlesni această echivalare [33]. În concluzie, nu este exclus ca *rumânii* „romanii' din tipăritura coresiană să se întemeieze pe traducerea greşită a vsl. роумѣнѡм (роумєнѡм). Termenul, după cum am văzut, circula în textele slavone şi putea deci să figureze (la *Fapte*, XVI, 21) şi în versiunea care a stat la baza traducerii româneşti a *Apostolului* [34].

Acceptînd această explicaţie, Moxa rămîne în continuare primul scriitor de limbă românească care, substituind pe români romanilor, afirmă originea noastră romană.

Octombrie 1971

ALEXANDRU MAREŞ
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[31] W. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin, 1912, p. 80; Nicolaus Van Wijk, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*, în traducere rusească *Istoriĭa staroslavĭanskogo ĭazyka*, Moscova, 1957, p. 222; André Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Tome I, Paris, 1964, p. 52.

[32] Vezi W. Vondrák, *loc. cit.*, p. 80; P. Cancel, *loc. cit.*, p. 36–42.

[33] Întîlnim, de altfel, într-un document românesc grafia рѹмѣнаскъ (= rumânească), unde nu ar fi exclusă o influenţă a modelului slavon izvorîtă din aceeaşi echivalare рѹмѣнъ = *rumân* (vezi *Archiv. für slav.. Philologie*, VII, p. 220, facs. p. 15). Forma *rumenii* din DIR XVI, B, VI, p. 374 se datorează unei lecţiuni greşite; în realitate avem a face cu forma рѹмьнїи „rumânii".

[34] La această echivalare s-ar fi putut ajunge fie cu prilejul traducerii, fie cu cel al reviziei textului pentru tipar. S-a afirmat că în urma colaţionării versiunii româneşti cu versiunea slavonă a *Apostolului* s-a obţinut o versiune mai apropiată de textul slavon (vezi Al. Rosetti, *loc. cit.*, p. 207–208). Şi în cazul acestui text s-a manifestat la revizie aceeaşi tendinţă, evidentă şi pentru *Tetraevanghelul* din 1561, de a introduce în traducerea iniţială numeroase slavonisme şi de a păstra totodată ordinea cuvintelor din versiunea slavonă. La Braşov, Coresi şi colaboratorii săi nu s-au mulţumit numai cu o remaniere sub aspect ortografic şi dialectal a textelor pe care îşi întemeiau versiunile destinate tiparului. Ei au verificat totodată exactitatea traducerilor prin confruntarea lor cu originalele slavone. Dar această întoarcere la litera textului slavon, lăudabilă în intenţie, a fost de multe ori compromisă prin rezultatele pe care le-a generat o cunoaştere aproximativă a limbii slavone.

NOTE DE ETIMOLOGIE SÎRBOCROATĂ
(Contribuţii la studierea influenţei româneşti)

I. Etimologii

báda

Scr. *báda* „termen cu care nevasta numeşte bărbaţii mai tineri din casă”, regionalism cu o arie restrînsă de întrebuinţare (RSA I 232)[1] < rom. *bade* „termen de respect (amical) cu care femeile se adresează bărbaţilor” (DA I 412—413).

bòjer, bòjerka, bòjerski

Boierul este numit în sîrbocroată ***bòljar(in)***, *bòjar(in)*, ***bòjer***, toate trei variantele fiind considerate literare [2]. *Bòljar(in)* este forma sîrbocroată normală, paralelă cu vsl. *boljar(in)ъ*, din care a fost împrumutat rom. *bol'iar(in)ŭ*, devenit ulterior (după trecerea lui *-l'-* în *-i-*) *boier* [3]. Scr. *bòjar(in)* poate fi pus în legătură cu rom. arh. *boiar(in)ŭ* [4], dar atîta vreme cît sîrbocroata dispune şi de alte dublete formate dintr-o variantă cu *-l'-* şi din alta cu *-i-* (cf. *tojaga, toljaga*) [5], e greu de tras vreo concluzie, în condiţiile în care fenomenul nu a fost studiat. În ce priveşte scr. *bòjer*[6], originea lui românească este certă. Căci, chiar admiţînd că fenomenul *-l'-* > *-i-* s-a putut petrece şi pe teren sîrbocroat, lucrul acesta nu mai e posibil pentru explicarea lui *-a-* > *-e-*. Este, de asemenea, interesant de relevat faptul că ultimul din cele trei exemple cu care este ilustrat scr. *bòjer*: « Živi kao *bojer* » reprezintă traducerea expresiei româneşti „Trăieşte ca un *boier*” [7]. Scr. *bòjerka* „boieroaică” este un derivat sîrbocroat de la scr. *bòjer* [8]. Dar cînd are accepţiunea „un fel de dans popular” [9] nu poate fi despărţit de rom. *boiereasca* „numele unui dans popular”, răspîndit, mai cu seamă, în Oltenia şi Muntenia [10]. RSA II 34 mai consem-

[1] RSA, singurul dicţionar al limbii sîrbocroate care-l înregistrează, indică drept sursă *Peštansko-budimski skoroteča*, Pesta, 1844.

[2] Vezi RSA II 32, 34, 55.

[3] Cf. DA I 600—601; Mihăilă, *Împrumuturi* ... 133—134.

[4] Id., *ibid.*

[5] Vezi RJA XVIII 428—429, 454.

[6] Nu cunoaşte şi o variantă cu suf. *-in* la singular.

[7] Iată şi primele două exemple: « Aristokratija (*bojeri*) sačuva svoja prava i provlastice» („Aristocraţia (boierii) îşi păstrează drepturile şi privilegiile”) şi « Kako je magao Đorđe Branković... navesti... tolike trakiske *bojere* da ga za despota priznadu? » („Cum a reuşit Đorđe Branković... să determine... atîţia boieri traci să-l recunoască despot?”).

[8] Se dă următorul citat: « Napravila se *bojerka*, a ovamo — obična seljanka » „S-a făcut boieroaică, dar cînd colo, e o ţărancă de rînd”.

[9] Cu acest sens se foloseşte în regiunea Moravei inferioare.

[10] Vezi DA I 602.

nează şi scr. *bòjerski*, adjectiv posesiv derivat de la scr. *bòjer*. S-ar putea obiecta etimologiei propuse de noi neconcordanţa de accent dintre scr. *bòjar* şi rom. *boiér*. Însă mutarea accentului cuvintelor de împrumut cu o silabă către început este o trăsătură bine cunoscută a limbii sîrbocroate.

Talanga

RJA XVIII 37 înregistrează din Bosnia — loc. Briješće din apropierea oraşului Sarajevo şi loc. Smiljevići — numele de persoană *Talanga*, fără să ofere vreo explicaţie cu privire la originea lui. De altfel, e şi greu de întrevăzut vreo posibilitate de etimologizare a acestui nume pe baza materialului limbii sîrbocroate. Avînd în vedere că în Bosnia au fost atestate şi alte nume de persoană de origine română [11], credem că scr. *Talanga* provine din rom. *Talanga* ,,clopot care se atîrnă la gîtul vitelor sau al oilor'', de origine onomatopeică [12].

vaka, *vakuša*, *vaklest*, *vakli*, *vaklo*, *vakluša*, *vakljast*

RSA înregistrează, fără indicarea vreunei etimologii:

vaka reg. ,,nume de oaie''; comp. *vakica* (în împrejurimile Pirotului) [13];

vàkica reg. ,,oaie albă cu pleoape negre şi nume pentru astfel de oaie''; comp. *vaka* (Pirot) [14];

vàklest, *-a*, *-o* reg. 1. ,,cu ochii negri şi alb la faţă; brunet''; comp. *vakli* (1.), *vakljast*: Dok bejahu mome jevtin' :/Plava moma za hiljadu/A *vaklesta* za dve hiljad'(Niš)[15]; *Vaklesta* moma rod nema (Svrljig şi împrejurimile Pirotului) [16]. 2 ,,închis la culoare, negru'': *Vaklesta* ovca [17] (Svrljig şi împrejurimile Pirotului)[18];

vàkli, *-a*, *-o* reg. 1. vezi *vaklest* (1.): Ja ucenih dva pudara/*Vakle* momče, rusu momu/Da čuvaju lan po goru (loc. Mokra, în apropiere de Bela Palanka) [19]. 2. ,,cu o dungă neagră deasupra ochilor (despre miei)''. 3. ,,gras, îngrăşat'': Pa naklade do dva ognja,/ Pa pripeče *vaklo* jagnje (Resava)[20]; *Vakle* ovce polje zamrežile [21] (în împrejurimile Timocului)[22];

vàklo, *-eta* reg. ,,miel sau viţel negru'' (Pirot) [23];

vàkluša reg. ,,oaie neagră'': Jedan venac za ovcu *vaklušu*/Drugi venac za jagnje Đurđevsko [24] (loc. Mokra şi pe cursul mijlociu al Timocului) [25];

[11] Vezi S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, II, Bucureşti, 1926, p. 274—296; I. Popović, *Valacho-serbica. L'influence de la langue roumaine sur le serbocroate et sa géographie*, ,,Godišnjak, Balkanološki institut, Sarajevo, 1961, p. 101—121; Rosetti ILR 431—433.

[12] Vezi Tiktin III 1552 (s.v. *talancă*), DLRM 844, Cioränescu DER 8469.

[13] RSA II 361.

[14] RSA II 366.

[15] ,,Pe vremea cînd fetele erau ieftine : /O mie fata bălană / Iar oacheşa două mii''.

[16] ,,La fata oacheşă n-are importanţă gradul de rudenie''.

[17] ,,Oaie neagră''.

[18] Cf. RSA II 366.

[19] ,,Am tocmit doi paznici/Un flăcău oacheş, o fată bălană/Să păzească inul în codru''.

[20] ,,Şi a făcut două focuri/Şi a fript un miel gras''.

[21] ,,Oile grase au împînzit cîmpul''.

[22] Cf. RSA II 366.

[23] RSA II 366.

[24] ,,O cunună pentru oaia oacheşă/Altă cunună pentru mielul de sf. Gheorghe''.

[25] Cf. RSA II 366.

vàkljast, -a, -o reg. vezi *vaklest* (1.) (loc. Korbevac din împrejurimile orașului Vranje) [26].

Nu e greu de observat legătura semantică și formală dintre cuvintele sîrbocroate citate și rom. *oacheș* [27], arom. *oacl'ișu* [28]. Dacă la aceasta mai adăugăm și faptul că rom. *oacheș* a fost împrumutat, ca termen păstoresc, în toate limbile slave învecinate [29], iar atestările corespondentelor sîrbocroate provin dintr-o zonă (Niș, Pirot, Vranje, Timocul mijlociu), unde contactele dintre populația română și sîrbocroată cunosc un stagiu îndelungat, originea românească a termenilor sîrbocroați în discuție — după cunoștința noastră nerelevată pînă acum — este în afara oricărei îndoieli. Tratamentul rom. *oa-* > scr. *va-* este normal [30]. Scr. *vàklest*, *vàkli*, *vàkljast* reprezintă tot atîtea modalități de adaptare morfologică a rom. *oacheș* (**oakl'eș*), întrucît sîrbocroata nu dispune de adjective terminate în *-eș*. *Vàkluša* poate fi interpretat fie ca rezultat al adaptării morfologice a rom. *oacheșa* (**oacl'eșa*), fie ca un derivat pe teren sîrbocroat de la scr. *vakl-* + scr. *-uša*. *Vaka*, *vàkica*, *vàklo* sînt formații sîrbocroate; primul este un hipocoristic [31], al doilea — o formă diminutivală de la primul și ultimul — un derivat de la adj. scr. *vakli*. În măsură în care este real, căci exemplele citate s.v. nu sînt edificatoare, sensul „gras, îngrășat (despre oi)" al scr. *vakli* reprezintă o evoluție semantică pe teren sîrbocroat.

vesèlija

Neindicîndu-i niciun etimon, RSA II 541 socotește, probabil, scr. reg. *vesèlija* „stare generală de bună dispoziție, însoțită de manifestări zgomotoase, cîntece, exclamații etc." drept un derivat pe teren sîrbocroat de la scr. *vesel* „vesel, bine dispus". Dar derivatul corespunzător de la scr. *vesel* este scr. *veselje*, la care se și trimite în RSA, pentru definirea sensului scr. *veselija*. Tipul de formație precum și atestarea, provenind dintr-un basm publicat la Novi Sad în „Letopis", Matica Srpska, sugerează însă ca etimon al scr. *veselija* [32] rom. *veselie*, chiar dacă acesta din urmă este, la rîndul său, un împrumut din vsl. *veselije* [33]. În sprijinul ipotezei noastre stă și faptul că scr. *-ija*, prezent în numeroase cuvinte de

[26] RSA II 366. Aici se cuvine adăugat și adj. maced. *vakol* „oacheș (despre oi sau alte animale, albe, cu pete negre în jurul ochilor)" care, la fel ca și cuvintele sîrbocroate citate mai sus, nu avem cunoștința să fi constituit pînă acum obiectul unei cercetări etimologice. Vezi B. Koneski, T. Dimitrovski, B. Korubin, T. Stamatoski, *Rečnik na makedonskiot jazik, so srpskohrvatski tolkuvanja*, I (A—N), Skopje, 1961, p. 53. Traducerea maced. *vakol* prin scr. *šaren* este însă inadecvată, după cum o dovedește și precizarea cuprinsă între paranteze.

[27] Cf. Tiktin II 1067, DLRM 551, unde este explicat ca un derivat din *ochi* + *-eș*. Fiind un cuvînt vechi, ce a prezentat cîndva grupul *-cl'-*, considerăm mai inspirată rezolvarea etimologică din CDDE : < lat. *oculus* ; mai cu seamă că se află și la aromâni.

[28] Cf. DDA 801 ; etimologia dată aici : « Cf. bg. *vakŭlŭ* „aux yeux bruns", *vakluša* „brebis aux yeux noirs", în contaminare cu *ocl'iu* » ni se pare bizară, cel puțin atîta vreme cît cuvintele bulgărești citate nu pot fi explicate decît prin română. Vezi BER 113 s.v. *vakăl*.

[29] Vezi *Infl. roum.* 91—92.

[30] Cf. *Infl. roum.* 109. Cf. și bg., ucr. *vare* <rom. *oare* ; vezi *Infl. roum.* 92.

[31] Cf. și scr. *bara* „nume de capră barză" <scr. *barzast* ; vezi RSA I, 297.

[32] RSA îl ilustrează cu următorul exemplu : « Svire bande, ide *veselija*, digla se vika do neba » („Cîntă bande de lăutari, se întețește veselia, strigătele se aud pînă la cer").

[33] Cf. Tiktin III 1732, DLRM 927.

împrumut, pe teren sîrbocroat, formează derivate, în special, de la teme verbale, rar de la substantive şi numai în cîteva cazuri de la adjective[34]. În plus, derivatele formate cu *-ija* nu au ca dublete alte derivate formate cu *-je* sau *-ije*.

víja

Cu sensul „viţă de vie", folosit regional — apare într-un ziar publicat la Novi Sad [35] şi într-o culegere de cuvinte regionale, care cuprinde şi Sremul [36] — cuvîntul scr. *víja* trebuie să fie pus în legătură cu rom. *vie* „idem" (<lat. *vinea*; DLRM 929). Altminteri, scr. *víja*, cunoscînd numeroase alte sensuri, este un derivat posverbal al scr. *viti* (*se*), prez. *vijem* (*se*) [37].

Vićur

Numele sîrbocroat de persoană *Vićur*, înregistrat de RSA II 677, cu o atestare din Karlovac (1883), este rom. dial. *ficior* [38], folosit şi ca nume de persoană, încă din sec. al XII-lea[39]. Pentru redarea lui *f-* prin *v-*, obişnuită în graiurile populare sîrbocroate, cf. şi scr. *vaca* < it. *faccia*, scr. *vaculet* < it. *fazzoletto* (RSA II 439), scr. *vičorak* < rom. *ficior* (RSA II 681)[40] etc. Scr. *Vićur* apare, astfel, ca o variantă mai nouă a scr. *Fečor* (< rom. *fecior*), cunoscînd atestări din sec. al XIV-lea [41].

II. Cîteva precizări şi completări la etimologiile româneşti din RSA (I-III)

Fără să fie în esenţa sa etimologic, dicţionarul-tezaur elaborat de Academia Sîrbă de Ştiinţe indică, totuşi, şi originea împrumuturilor populare. O seamă de cuvinte din această categorie au primit etimoane româneşti, altele, deşi au fost relevate, anterior elaborării RSA, ca împrumuturi din limba română, sînt înregistrate, fără indicarea etimologiei. Şi într-un caz, şi într-altul, sînt necesare unele completări şi precizări, pe care, date fiind importanţa şi prestigiul — binemeritat — de care se bucură RSA, le considerăm oportune.

Scr. *apa* „aburi; evaporare; suflare; exhalare; duhoare" (cu var. *vap*(*a*), *sapa*) este interpretat ca un împrumut din rom. *vapa*[42]; dar limba română nu posedă acest cuvînt sau, cel puţin, nici un dicţionar nu-l înregistrează [43]. După cîte putem aprecia, originea românească a termenilor în discuţie e greu de susţinut.

[34] Vezi T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, ed. III, Zagreb, 1963, p. 330.
[35] „Srbobran", I, Novi Sad, 1861.
[36] RSA II 607.
[37] Cf. RSA II 668–670.
[38] Cf. DA II 89 (s.v. *fecior*) şi 114.
[39] Vezi Constantinescu DO 273.
[40] Pentru etimologie, vezi I. Popović, *op. cit.* p. 101.
[41] Vezi P. Skok ZRPh 38 (1914–1915) p. 545; Rosetti ILR 433; *Infl. roum.* 85.
[42] RSA I 136, II 391.
[43] RJA I 94 consideră scr. *apa* provenit din scr. *vapa*, pe care BER 118 îl pune în legătură cu lat. *vapor*. Apar însă dificultăţi în explicarea formei.

Scr. *branduša* este considerat, pe bună dreptate, credem, un împrumut din română [44]. Etimonul este însă ortografiat defectuos: *brandusia*[45]. Forma corectă: *brîndușă*[46]. Alte corectări privind ortografia etimonurilor românești citate de RSA sînt de făcut s.v. *brnza* [47], *brnka*[48], *budza*[49]. Ortografii neactuale sînt folosite și s.v. *bač* [50], *burag* [51], *burdelj* [52], însă ele nu deranjează prea mult, căci, fiind vorba de împrumuturi vechi, ortografierea etimonurilor românești cu *-u* poate fi interpretată ca o aluzie la faptul că ele au fost împrumutate în sîrbocroată pe vremea cînd *-u* reprezenta o realitate fonetică.

Numele de persoană *Barbulović* nu e urmat de nici o indicație etimologică [53]. Ar fi fost nimerită, credem, trimiterea la rom. *Barbul* [54].

În afară de cuvintele discutate de noi aici și în SCL, XXII, 1971, 5, mai era de așteptat indicarea de etimonuri românești s.v. *bala* „bale" (RSA I 265) [55], *bata* „baltă cu apă tulbure, stătătoare", atestat în Istria (RSA I 324) [56], *berikat* „beregată" (RSA I 474) [57], *blanda* „blîndă" (RSA I 630) [58], *Vizitor, Visitor* „ numele unui munte din Muntenegru" (RSA III 606, 652) [59], *vičorak* „băiat, băiețaș" (RSA III 681) [60].

Scr. *bešika* a primit ca etimon lat. *vesica*. Evident, pornind de la limba latină, nu vom reuși să explicăm forma cuvîntului sîrbocroat. Etimonul just este rom. *bășică*, reg. *beșică* (< lat. *vessica* [61].

ABREVIERI

BER = Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, J. Zaimov, St. Ilčev, *Bălgarski etimologičen rečnik*, sv. I — VII, Sofia, 1962 — 1969).

Infl. roum. = S. Niță-Armaș, N. Pavliuc, D. Gămulescu, T. Pleter, M. Mitu, E. Timofte, M. Osman-Zavera, I. Rebușapcă, T. Alexandru, D. Zavera, A. Tănăsescu, *L'influence*

[44] Rosetti ILR 432. Tot prin română sînt explicate și bg. *branduški, brenduški* (BER 74).
[45] Vezi RSA II 191.
[46] Cf. DLRM 94, care, la fel cu DA I 640, o compară cu scr. *brnduša*.
[47] Este scris *brânza* (RSA II 24), actual: *brînză*.
[48] Este scris *branka* (RSA II 191), corect: *brîncă*.
[49] Este scris *budla* (RSA II 248), corect: *buză*, dial. *budză*.
[50] RSA I 346: rom. *baciu*, corect: *baci*.
[51] RSA II 294: rom. *buricu*, corect: *buric*.
[52] RSA II 298: rom. *bordeiu*, corect: *bordei*.
[53] Vezi RSA I 297.
[54] Pentru aceasta, cf. Constantinescu DO 20—21.
[55] Vezi Rosetti ILR 432, *Infl. roum.* 74.
[56] Vezi I. Popović, *op. cit.* 108.
[57] Id., *ibid.* 103.
[58] Cf. CDDE 164, Rosetti ILR 432, *Infl. roum.* 76.
[59] Vezi I. Popović, *op. cit.*
[60] Vezi, mai sus, nota 41.
[61] Cf. DA I 508—509, DLRM 74; vezi și Rosetti ILR 432, *Infl. roum.* 75.

roumaine sur le lexique des langues slaves, Rsl, XVI, Bucureşti, 1968, p. 59–121.

Rosetti ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române, de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1968.

RJA = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, I–XVIII, Zagreb, 1880–1969.

RSA = Srpska akdemija nauka. Institut za srpskohrvatski jezik. *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, I–V, Belgrad, 1959–1970.

August 1971

DORIN GĂMULESCU
Institutul de limbi străine
Bucureşti,
Pitar-Moş 7–13

IORDAN-ORR, **An Introduction to romance linguistics. Its schools and scholars.** Revised, with a supplement by R. POSNER, Basil Blackwell, Oxford 1970, XI + 593 p.

Trebuie să spunem de la bun început că, dintre toate ediţiile şi versurile revizuite ale *Introducerii în studiul limbilor romanice* a lui Iorgu Iordan, această ultimă prelucrare este, fără îndoială, cea mai reuşită. Am putea spune chiar, cu tot respectul faţă de actualitatea mereu utilă a operei lui Iorgu Iordan, că Rebecca Posner a repus-o în circuitul contemporan. Lucrarea nu mai este de acum înainte o operă istorică ci instrumentul de lucru indispensabil al romanistului de azi.

Poate că avantajul acestei noi versiuni este în special acela de a fi pornit de la traducerea „in parts augmented and revised" a lui John Orr (Edinburgh, 1937) ('not only in the rearrangement of the subject-matter, but in the subject-matter itself') care, cu ştiinţa dozării şi a nuanţei, într-o expunere mai vie, atractivă, s-a concentrat asupra studiilor romanice moderne (o comparaţie cu ediţia românească din 1932 este, în această privinţă, instructivă), contribuind la menţinerea în prezent a lucrării originale. Rebecca Posner procedează la fel : adaugă la lucrarea Iordan-Orr suplementul *Thirty years on* în care, acoperind distanţele în timp dintre diversele versiuni, şi căutînd a se integra metodelor şi spiritului lucrării precedente, prezintă evoluţia studiilor de lingvistică romanică din ultimele decenii. Dar, poate, aceste ultime decenii sînt cele mai zbuciumate din istoria romanisticii ! Sînt anii în care maeştrii epocii de aur părăsesc scena : lista de la pagina 411 este impresionantă. Sînt anii în care romanistica pierde prestigiul de cîmp de probă a curentelor noi în lingvistica generală ; ea nu mai este disciplina-pilot care era în timpul lui K. Vossler sau a lui J. Gilliéron. Nu este de loc exagerat a se vorbi astăzi de o „criză" în lingvistica romanică contemporană : „Les progrès sont plutôt quantitatifs que qualitatifs" afirma, în raportul său la al X-lea Congres de Studii Romanice, Iorgu Iordan.

Sarcina prof. Rebecca Posner nu a fost deci cîtuşi de puţin uşoară. Urmărind clasele stabilite de autoare, se observă, în primul rînd, dorinţa şi străduinţa ei de a continua seriile clasificatoare ale lucrării Iordan-Orr. Dar ce a mai rămas, şi în ce măsură, din şcolile şi curentele precedente ? Poate numai „idealismul", în ciuda criticilor lui R. H. Hall Jr., care, după poziţiile descriptivismului bloomfieldian îl consideră „privat de orice bază ştiinţifică" şi îl opune atît analizei structurale cît şi comparativismului. „Idealismul" ultimelor decenii este însă atenuat şi irelevant : el trăieşte, în fapt, prin G. Bertoni şi Leo Spitzer şi se confundă cu analiza stilistică literară. Mai surprinzătoare pare integrarea lui E. Coseriu printre „idealiştii" moderni : chiar dacă teoriile lingvistice ale lui E. Coseriu se trag din W. Humboldt şi K. Bühler, nu se poate face abstracţie de prezenţa concepţiilor structuraliste saussuriene şi post-pragheze. Coseriu este un structuralist „idealist" dificil de încadrat într-o direcţie sau alta a lingvisticii contemporane : sintezele sale depăşesc limitele unei singure serii.

Nici Leo Spitzer al ultimilor săi ani nu mai poate fi considerat „idealist" în adevăratul înţeles al cuvîntului : *Essays in Historical Semantics, Lingvistics and Literary History. Essays in Stylistics* dovedesc definitivele sale opţiuni de istoric, filolog şi maestru al analizei literare. Nu ar fi fost oare mai indicată integrarea lui Leo Spitzer printre cei pe care autoarea îi consideră reprezentanţi ai unui „neo-humanism", un „linguistic approach to semantics and style" (Cap. B. 4) ? Contribuţia lui Leo Spitzer la difuziunea

metodelor criticii stilistice în perioada de după 1945 pornind dinspre America înspre Europa, ar fi meritat, fără îndoială, menţiuni mai cuprinzătoare.

Importanţa expunerii 'supplement' a prof. Rebecca Posner constă în stabilirea jaloanelor lingvisticii romanice contemporane. Disciplina noastră se polarizează în jurul cîtorva nume de primă mărime dintre care Yakov Malkiel, Stephen Ullmann, Knud Togeby, B. Pottier şi Robert A. Hall Jr. sînt cei mai însemnaţi. În această lumină, se vădeşte decadenţa dialectologiei romanice, care, în afară de A. Douzat şi Sever Pop, nu are nume mari de prezentat. Dar dialectologia romanică a luat astăzi alte căi. Este meritul lui Uriel Weinreich de a fi deschis direcţii noi de studiu ale zonelor lingvistice de limită, ale interferenţelor, într-un cuvînt al contactului lingvistic (1952). Adăugînd la aceasta şi studiile sale metodologice privitoare la dialectologia structurală, îl putem considera pe Uriel Weinreich un maestru de valoarea celor citaţi mai sus şi un întemeietor al dialectologiei romanice contemporane. Dar ce puţină atenţie i se acordă în *Thirty years on!* Uriel Weinreich rămîne încă neutilizat îndeajuns şi neînţeles.

În acelaşi cadru al dialectologiei ar fi meritat, poate, recunoaşterea şcolii cercetătorilor *scriptae*-lor dialectale (*Skriptaforschung*): C. Th. Gossen, K. Baldinger, A. Castellani şi chiar P. Aebischer au studiat, în acest fel, procesul de unificare a francezei literare, extinderea castilianei în zonele ibero-romanice precum şi documentele italiene din secolele al XIII-lea — XIV-lea. Dar nici C. Th. Gossen, nici A. Castellani nu figurează în bibliografia expunerii (mai ales studiile lui P. Aebischer şi A. Castellani din *Studi linguistici italiani* nu sînt menţionate). Dialectologia *scriptae*-lor ar trebui luată în considerare în cîmpul Romaniei, cu atît mai mult cu cît ea a generat studii de atestări, datare şi localizare a fenomenelor lingvistice din latina tîrzie pînă în limbile romanice. Într-un anume fel, aceasta este metoda din *Origenes del español* al lui R. Menendez Pidal precum şi aceea aplicată în domeniul dacoromânei vechi de G. Ivănescu în *Problemele capitale ale vechii române literare* (nemenţionată în expunere).

Fără îndoială interesul cel mai mare al lucrării prof. Rebecca Posner îl constituie integrarea în lingvistica romanică contemporană a glosematicii hjelmsleviene, a descriptivismului bloomfieldian şi a gramaticii generative-transformaţionale. Deşi apărute în afara Romaniei, aceste metode au cucerit spaţiul romanic şi orice expunere generală trebuie, azi, să ţină seama de ele. Robert A. Hall Jr., Knud Togeby şi N. Ruwet sînt, poate, pentru Romania, numele cele mai importante în această privinţă. Lipseşte, credem noi, relieful meritat, în domeniul francez, de J. Dubois, iar în domeniul dacoromânesc de E. Vasiliu. Tot astfel ar merita o menţiune mai relevantă lucrările de gramatică contrastivă (care ar fi meritat, dată fiind dezvoltarea ei recentă, un capitol propriu) din cadrul Universităţii din Chicago, în care F. B. Agard şi J. B. Pietro au un rol de primă însemnătate. Prin astfel de contribuţii, lingvistica romanică îşi pune de acord metodele sale cu progresele lingvisticii generale actuale, de care o anumită inerţie umanistă a tradiţiei ei, o ţine încă departe: „there must be encouraged, within the Romanist sphere, the existence of scholars who are primarily linguists or 'linguisticans', concerned principally with theory and methodology but with a special interest in the Romance languages: such scholars would most naturally find their place in General Linguistics departments withhin the universities, but they should not lose their foothold in the more traditional Language departments, for fear that they neglect the interests of their more humanistically inclined colleagues' (p. 539).

O atenţie deosebită trebuie acordată seriilor de romanişti pe care Rebecca Posner i-a încadrat în aşa-numitele 'national trends' (împărţite dicotomic în 'within/outside Romania'). Fără îndoială unele dintre ele ar trebui completate. Din Belgia lipseşte menţiunea lui Louis Mourin (colaborator şi coleg al lui G. de Poerck în editarea seriei *Introduction à la morphologie comparée des langues romanes*), din Portugalia, numele lui M.L.F. Lindley

Cintra. În lingvistica italiană — cea mai nedreptăţită ! — a nu fi menţionat numele lui Tullio de Mauro, G. Folena, D'Arco Silvio Avalle, C. Segre sau a considera pe G. Contini, cel mai însemnat filolog romanist al Italiei de azi, printre cele cîteva ('few') 'outstanding new names' (alături de U. Eco şi N. Costabile !) înseamnă a se expune unor erori de evaluare şi de cunoaştere a stării de fapt. Tot astfel este regretabil a nu fi menţionat în lingvistica românească numele lui I. Şiadbei, G. Ivănescu, T. Papahagi. Trebuie spus însă că, din întreaga prezentare a evoluţiei şi a stadiului actual al lingvisticii romanice, în ediţiile precedente, tocmai lingvistica romanică românească este cel mai generos descrisă ; aceasta, în fond, întregeşte perspectiva originalului şi chiar a versiunilor precedente (în care, de exemplu, O. Densusianu nu îşi are relieful meritat).

Observaţii de acest fel într-o operă de amploarea şi de extensiunea celei ce a intreprins Rebecca Posner în *Thirty years on* nu au nici o importanţă. Ele sînt simple reflexe de cititor avizat, doritor de a-şi controla propriile-i percepţii într-o perspectivă mai largă. *Thirty years on*, acest ,,supplement'' care redă lucrării originale vigoarea contemporaneităţii, este demn de toată admiraţia noastră.

În ceea ce priveşte însă opera lui Iorgu Iordan, cu satisfacţie putem lua act de tinereţea ei fără sfîrşit. De la prima sa versiune (*Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft*, 1924) pînă la *Introducerea în studiul limbilor romanice* (1932) şi de aici, la versiunea lui John Orr (1937), pînă la aceea a lui W. Bahner (*Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft*, Berlin, 1962), această lucrare a avut avantajul de a se readapta, continuu actualităţii. Cea mai însemnată calitate a acestei lucrări monumentale era aceea de a fi deschisă completărilor şi revizuirilor ce-i îmbogăţesc conţinutul. Dar dintre toţi cei ce şi-au încercat puterea şi măiestria de a continua opera lui Iorgu Iordan, înţelegîndu-i spiritul, metoda şi viziunea, integrîndu-se în structura ei de valori, cu sensul şi cu responsabilitatea istoriei, cea mai fidelă este, fără îndoială, Rebecca Posner.

Octombrie 1971

ALEXANDRU NICULESCU
Facultatea de limbi romanice
Bucureşti, Edgar Quinet 7

RADU TEMPEA, **Istoria sfintei besearici a Şcheilor Braşovului**, ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice de nume, glosar, note de Octavian Şchiau şi Livia Bot, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1969, un vol. in-8° de 225 p.

Scrisă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, probabil între 1716—1742, opera protopopului Radu Tempea (care nu trebuie confundat cu gramaticianul de mai tîrziu) îşi are însemnătatea sa aparte în rîndul vechilor cronici ardeleneşti. Lucrarea interesează înainte de toate pe istoricii Transilvaniei şi pe cercetătorii trecutului nostru literar, dar nu poate lăsa indiferenţi nici pe cei ce se ocupă de istoria limbii române şi ştiu că, cu puţine excepţii (între care trebuie citată în primul rînd scrisoarea popii Iane din 1587) [1], textele braşovene din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea s-au pierdut. Cronica lui Radu Tempea rămîne astfel una din cele mai valoroase surse de documentare pentru cercetătorii care ar intenţiona, de acum înainte, să reconstituie tabloul dialectal al colţului sud-estic al Ardealului dintr-o epocă mai veche.

Apărută la 70 de ani după ediţia lui Sterie Stinghe (Braşov, 1899), meritorie la timpul ei, recenta ediţie a lui O. Şchiau şi Livia Bot, cuprinde în anexă (p. 179—200) cîteva texte legate de istoria bisericii braşovene, dintre care cel mai important este fragmentul de cronică al popii Vasilie din Şchei, scris în

[1] Avem în vedere numai textele originale datorate unor localnici.

prima jumătate a secolului al XVII-lea și păstrat numai în versiunea sa germană, pe care autorii o tipăresc acum însoțită de traducere românească.

Iscălită de doi istorici literari, *Prefața* (p. 5—47) nu conține decît observații sumare asupra limbii cronicii (în special asupra neologismelor și a elementelor populare), ceea ce era de așteptat și nu trebuie reproșat autorilor. Există în schimb în prefață bogate considerații asupra artei literare a cărturarului brașovean, al cărui talent scriitoricesc este astfel pus în lumină. Se întîlnesc, de asemenea, cîteva observații filologice, dintre care le vom sublinia pe cele referitoare la datarea cronicii (p. 12—13), precum și ipoteza deosebit de interesantă că *Plîngerea sfintei mănăstiri a Silvașului* ar fi fost scrisă la Brașov de un călugăr ortodox refugiat aici de la Prislop (p. 16—17).

Recunoscînd într-o parte a *Prefeței* că întreprinderea lor „nu are o destinație pur lingvistică" (p. 18), editorii au folosit în reproducerea lucrării un sistem de transcriere interpretativă. *Nota asupra ediției* (p. 49—51) prezintă soluțiile preconizate pentru echivalarea unor slove. Deși împărtășim, într-o serie de cazuri, punctul de vedere al autorilor, există cîteva situații în care soluțiile ni se par discutabile. Credem astfel că într-o ediție care-și propune să respecte particularitățile de limbă ale textului (vezi p. 49) un fenomen fonetic important cum e rostirea dură a consoanelor *ț* și *ș* trebuia neapărat consemnat (vezi p. 50). Este discutabil apoi dacă ꙗ din grafii de tipul ꙗсте trebuia redat prin *e* și nu prin *ia*. Simplul fapt că alături de *boiarii* apare *boierie* nu înseamnă că avem dreptul să uniformizăm, generalizînd rostirea mai nouă. Așa procedează editorii și în alte cazuri, pornind de la o accepțiune excesiv de largă a noțiunii de interpretare a grafiei chirilice. Mergînd pe această cale, sînt înlăturate de multe ori alternanțele grafice, atît de firești în vechiul scris românesc, care oglindesc oscilațiile între tradiție și inovație ale oamenilor de carte sau redau în scris fonetisme fluctuante. Pus în practică, principiul duce, în mod fatal și împotriva intenției editorilor, la modernizarea limbii. Aceeași primejdie îi pîndește pe editori și din altă parte. Octavian Șchiau și Livia Bot arată că au reprodus textul „conform normelor ortografice curente" (p. 49), ceea ce e normal, cu condiția ca străduința de a respecta ortografia actuală să nu ducă la neglijarea notării unor trăsături de limbă specifice. Se spune într-un loc al *Notei asupra ediției* că „conform scrierii actuale a limbii literare, nu s-a ținut seama de posibilitatea unei pronunții mai deschise a lui *e* în Transilvania și în consecință nici nu s-a marcat o asemenea pronunție" (p. 49—50). Conformarea față de normele ortografice curente nu trebuia să-i ducă în nici un caz pe editori la o asemenea concluzie, mai ales că nu e vorba de o *posibilitate*, ci de o *realitate*. Ei puteau spune pur și simplu că au neglijat să-l noteze pe *ę* (cînd era redat prin ѣ, ѧ sau є), întrucît ediția lor nu are un caracter riguros „filologic" și se adresează unui public mai puțin sau de loc obișnuit cu semnele diacritice, obligatorii pentru notarea unor anumite sunete. (În paranteză fie spus, prezența lui *e* în *beserecească* nu e un argument pentru a scrie *beserecă*, atunci cînd în text apare бесѣрекъ; în *beserecesc* nu s-a rostit niciodată un *ę*, deoarece cel de al doilea *e* e aton).

Toate aceste observații vor să arate că, fără a depune un efort prea mare, Octavian Șchiau și Livia Bot ne-ar fi putut da o ediție care, rămînînd utilă istoricilor (literari sau nu), ar fi fost consultată cu mai mult profit de către lingviști. Pentru o serie de detalii referitoare la fonetică, ei vor trebui să se adreseze pe mai departe ediției lui Stinghe, care, ieșit împreună cu Pușcariu și Lacea din școala lui Weigand, era nu numai un merituos filolog, ci și un bun lingvist.

Întrucît manuscrisul *Istoriei* nu ne-a fost accesibil, n-am putut proceda la un examen amănunțit al modului în care editorii au transcris textul. Confruntînd începutul capitolului *Plîngerea oilor din mijlocul lupilor* (p. 74—75) cu facsimilul reprodus între paginile 96 și 97 am constatat că au fost omise cuvintele *frați preoți și diiaconi*, iar în loc de *preosfințiți patriarși* s-a scris *preosfințit patriarș*. Consoana finală (suprascrisă) din primul cuvînt nu e tocmai clară, dar e evi-

dent că trebuia scris *preosfinţiţi*, căci *patriarşi* e la plural.

Cîteva cuvinte despre glosar (p.215—222). Au fost înregistraţi de regulă termeni, uneori forme şi chiar fonetisme. Glosările ni se par corecte, deşi o verificare a definiţiilor prin examinarea contextelor în care apar cuvintele nu am întreprins. Totuşi *catismele* nu pot să fie „catehisme", ci „diviziunile în care se împarte psaltirea" (li se mai spune şi *şederi*; vezi DA, s.v. *catismă*). Dacă în text *catisme* are înţelesul de „catehisme", atunci avem a face cu o grafie greşită (s-au omis slovele *eh* din *catehisme*).

Septembrie 1971

ION GHEŢIE
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

N. I. TOLSTOI, *Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды.* Moscova, Издательство «Наука», 1969, 262 p.

N. I. Tolstoi, care s-a afirmat ca un cercetător original în domeniul limbii slave vechi şi slavone, publicînd cîteva lucrări de o valoare incontestabilă [1], s-a dovedit, în acelaşi timp, şi un cercetător pasionat de investigaţiile dialectologice în domeniul limbilor slave (bulgară, ucraineană, bielorusă). În calitate de conducător al colectivului de la Institutul de slavistică şi balcanistică din Moscova şi din alte centre ştiinţifice sovietice, care a studiat, în anii 1962—1965, regiunea *Polesie* din Bielorusia sudică şi Ucraina nordică, una din cele mai arhaice zone slave [2], a strîns un bogat material privind terminologia geografică (apelative), pe care-l prezintă într-o monografie sistematică, intitulată *Terminologia geografică slavă. Studii semasiologice.* Titlul mai larg, după cum se vede, se justifică prin faptul că termenii culeşi în Polesie sînt analizaţi pe fondul ansamblului limbilor slave, autorul dînd preferinţă înregistrărilor dialectale, care garantează viabilitatea şi sensurile concrete ale unui cuvînt sau altuia. Subtitlul atrage, în acelaşi timp, atenţia asupra faptului că autorul se interesează, în primul rînd, de sensurile termenilor respectivi, în multiplicitatea variaţiilor semantice în graiurile din Polesie şi, în genere, din limbile slave, ceea ce permite să se desprindă valorile arhaice, ce pot fi presupuse pentru slava comună. Trebuie să spunem că pentru reconstrucţiile semantice, această terminologie, culeasă de pe un teritoriu care a aparţinut, probabil, celui slav comun, este cum nu se poate mai potrivită. De asemenea, ea se pretează, poate mai mult decît alte grupe lexicale, la un studiu centrat pe ideea „cîmpurilor semantice", devenită astăzi un loc comun în semasiologie. (Primul lingvist care a utilizat pentru prima dată această noţiune este J. Trier, într-o carte publicată în 1931 şi discutată în numeroase lucrări ulterioare de semasiologie: *Der deutsche Wortschatz in Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes*, Heidelberg, 1931.)

Dar să trecem la analiza cărţii, subliniind de la început că ea prezintă interes şi pentru studiul raporturilor lingvistice româno-slave, citînd nu o dată cuvinte de origine slavă în limba română şi în maghiară sau sugerînd noi interpretări în unele cazuri. Ea poate da, de asemenea, unele sugestii

[1] Vezi, de exemplu: *Значение кратких и полных форм прилагательных в старославянском языке*, „Вопросы славянского языкознания", вып. 2, Moscova, 1957, p. 43—122; *К вопросу о древнеславянском языке как общем литературном языке южных и восточных славян*, „Вопросы языкознания", 1961, nr. 1, p. 52—66, şi alte cîteva studii ulterioare.

[2] Vezi volumele colective: *Полесье*, Moscova, 1968, şi *Лексика Полесья*, Moscova, 1968, ambele sub redacţia lui N. I. Tolstoi, care semnează studiile introductive: *Despre studiul lingvistic al regiunii Polesie* şi *Despre studiul lexicului din Polesie.*

pentru cercetări similare în domeniul limbii române.

În *Introducere*, autorul face cîteva precizări de ordin metodic, dînd în prealabil un scurt istoric al cercetărilor de terminologie geografică slavă, din care reţinem aici : K. Moszyński, *Uwagi o słowiańskiej terminologji topograficznej i fiziograficznej oparte przeważne na materiale białorusko-poleskim* (Observaţii privind terminologia topografică și fiziografică slavă, bazate în special pe material bieloruso-polesian), Lvov-Varșovia, 1921 ; J. Schütz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin, 1957 ; P. Nitsche, *Geographische Terminologie des Polnischen*, Köln, 1964 (care însă neglijează aproape în întregime geografia lingvistică) ; T. A. Marusenco, *Названия рельефа в украинском языке* (Denumirile reliefului în limba ucraineană), disertaţie, Kiev — Kameneţ-Podolski, 1967, și altele (cf., în special, materialele conferinţei consacrate termenilor geografici locali în toponimie: *Местные географические термины в топонимии*, Moscova, 1966).

Principalele „cîmpuri semantice", în care sînt grupaţi termenii, sînt următoarele, ele dînd în același timp și titlurile capitolelor : 1) *Гора — лес* ; 2) *Безлесное пространство — лес* (după cum se vede chiar din titluri, sensurile concrete ale cuvintelor cuprinse în aceste două grupe variază pe două linii, fie pe corelaţia „deal — pădure", fie pe opoziţia „teren neîmpădurit — pădure") ; 3) *Болото* (*Baltă*) ; 4) *Омут. Яма. Лужа* (*Bulboană. Depresiune. Smîrc*). Cîteva *Scurte concluzii*, urmate de o *Anexă* (*Termenul geografic — nume de fîn sau iarbă*, semnalînd faptul că în Polesie, ca și în alte regiuni slave, nu o dată numele terenului se transferă asupra ierbii sau fînului cosit), de lista *Prescurtărilor* și *Indicele* cuvintelor analizate, încheie lucrarea.

Iată care sînt principalii termeni studiaţi de autor (îi cităm în forma slavă comună — însoţindu-i, cînd e cazul, de împrumuturile respective în limba română [3] — sau în cea înregistrată pe teren) : 1) *borъ, поросля, dǫbrava/-ova* (*dumbravă*), *gajь, lěsъ, gora, *bolnь* (cf. rom. *blană*[4]), **polnь* (plai — vezi mai jos), *krajь, *bergъ, *vьrxъ* (vîrf) ; 2) *galo* (pus în legătură etimologică cu *golъ*), *lǫgъ* și *lǫka* (*luncă*), *ostrovъ* (*ostrov*), *krǫgъ* (*crîng*) și *kręg-* (*кряж*), *grǫdъ* și *gręda* (grind, grindă), *веретьэ*, *lędo* și *lędina* ; 3) **bolto, močarъ* (cf. rom. mocirlă), **molka* (*mlacă*, cf. și *mlaștină*), *bagъno* (bahnă), *olesъ, *volkъ, тъхъ, топило* (topilă) ș.a., *плав, плавун* (plaur — vezi mai jos) ș.a., *dręgva, нетра* ș.a., *грузля* ș.a., *морочна* ș.a., *струга* ș.a., *погарь* (cf. rom. ogor) ș.a., *плёсо, окно* și *озеро* (cf. rom. iezer) ; 4) *virъ, омут* ș.a., *копанка* (cf. rom. copcă) ș.a., *krina* ș.a., *jama* ș.a.

Istoricii vocabularului slav găsesc, după cum se vede, în această lucrare un material lexical de primă mînă, foarte bine documentat și localizat, cu o subtilă interpretare semantică, prezentată, de altfel, într-o formă generalizată, în *Concluzii* (p. 244—245).

În încheiere, ne permitem să facem cîteva observaţii și consideraţii suplimentare.

Ucr. dial. (în regiunile învecinate cu teritoriul dacoromân) *рипа* 'rîpă' și pol. dial. *rypa* 'idem' (vezi p. 100—101) trebuie explicate, desigur, ca provenind din rom. *rîpă* (< lat. *ripa* ; aceeași origine o are și scr. *rîpa, rpa* 'stîncă, grămadă de pietre').

E posibil ca rom. *plai* 'regiune (de munte sau de deal) aproape plană, acoperită cu pășuni, cîmpie etc.' să provină din v.sl. **planь* (< sl. com. ** polnь*), care are corespondente bine reprezentate în limbile slave : reg. Polesie *полон'* 'pășune, loc acoperit cu iarbă' (vezi p. 77 ș.u.), slovac. *pláň* 'șes, platou, plai', ceh *pláň* 'idem', pol. *płonia* 'poiană', luz. sup. *płoń* 'șes' ; cf. diversele derivate de tipul sloven. *plan,-o,-a* 'neacoperit de pădure', scr. *plana* 'poiană', ucr. *полонина* 'pășune de munte, platou',

[3] Cu litere cursive, pe cele citate de autor, și spaţiat, pe cele adăugate de noi aici, precizînd că autorul nu și-a propus, evident, enumerarea tuturor, ci numai a acelora de care a avut, într-un fel sau altul, nevoie.

[4] Autorul scoate din discuţie, pe bună dreptate (p. 77), scr. *blänja/plänja* 'rindea', precizînd că provine din lat. *plana*, nefiind înrudit cu bg. *бланá* etc. (cum ar rezulta din cartea noastră *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 88).

pol. *płonina* 'păşune de munte', ceh. *planina*, bg. *планинá* 'munte' etc. [5] În aceste condiţii, trebuie să se renunţe, credem, la explicaţia din lat. **plagium* (< gr. πλάγιον, adj., forma neutră, 'oblic, înclinat, pieziş'; vezi discuţia şi bibliografia la Cioranescu, DER, nr. 6473), lat. **plagius* (< *plaga* 'întindere, firmament', vezi DLRM, p. 625)[6], nesatisfăcătoare semantic şi documentar (lipsesc confirmări în limbile romanice), sau direct din gr. πλάγιος, adj., forma masc. (aproximativ după sec. IV e.n.)[7].

Rom. *plaur* 'formaţie compactă de rădăcini şi rizomi de stuf, care formează insule plutitoare în Delta Dunării' (DLRM, p. 628) se explică prin ucr. dial. *плавýн* 'insulă, loc mocirlos', derivat cu sufixul *-ун* de la substantivul *плав* 'loc mocirlos, apă pe care pluteşte iarba', foarte bine atestat în Polesie şi în alte regiuni ucrainene, bieloruse şi ruseşti (cf. şi alte derivate de la *plavъ*, *plaviti*, *plavati* 'a pluti', în alte limbi slave, p. 171—175). Este interesantă de semnalat trecerea lui *-n* (final) în *-r* („rotacism")[8].

Acestea sînt numai cîteva din sugestiile pe care le suscită interesanta şi bogata lucrare a lui N. I. Tolstoi, ce se înscrie ca o contribuţie originală la lexicologia comparată slavă, cu concluzii generalizatoare, utile şi pentru lexicologia şi semasiologia altor grupe de limbi.

Octombrie 1971

G. MIHĂILĂ
Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7

[5] Despre acest lucru a scris încă V. M. Illici-Svitîci, *Лексический комментарий к карпатской миграции славян*, „Известия АН СССР, ОЛЯ" XIX, 1960, nr. 3, p. 223—224.

[6] Tot lat. *plagius* presupune şi T. Papahagi, *Dicţ. dial. aromân*, Bucureşti, 1963, s.v. *plaiu*, adăugînd însă: cf. gr. πλάγι „locus declivis" (după o atestare de la 1860) şi alb. *i pllájë* „pianura, valle".

[7] Cum propune H. Mihăescu (*Influenţa grecească asupra limbii române*..., Bucureşti, 1966, p. 60 şi nota 78, cu indicaţii bibliogr.), fără a explica evoluţia sensului şi schimbarea categoriei gramaticale.

[8] Explicaţia prin lat. *pabulum* 'păşune' (Cioranescu, DER, nr. 6496) este nesatisfăcătoare fonetic, semantic şi geografic. Mai aproape de adevăr erau Scriban şi DLRM, care-l compară cu *plavie*.

MANLIO CORTELAZZO, **Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana. I. Problemi e metodi**, Pisa, Pacini Editore, 1969, 368 p.

Sîntem în prezenţa uneia dintre cele mai bune cărţi de introducere în dialectologia romanică scrise pînă în prezent. Deşi autorul şi-a propus să dea numai o introducere în dialectologia italiană, această lucrare depăşeşte cadrul unei singure limbi şi poate fi folosită de orice dialectolog.

Ceea ce impresionează în mod deosebit la cartea lui Cortelazzo este faptul că autorul discută diferitele metode folosite în dialectologie: de la vechea dialectologie, numită de autor dialectologie filologică, care avea la bază metoda istorico-comparativă, trecînd prin dialectologia geografică, dialectologia structurală, dialectologia sociologică şi ajungînd pînă la ceea ce el numeşte dialectologie culturală. Este pentru prima dată cînd într-o singură lucrare sînt sintetizate toate aceste aspecte ale dialectologiei romanice. Amintim în treacăt că autorul abordează chestiuni ca: descrierea fonologică a unui dialect, diasistemul şi dialectul, semantica structurală în descrierea dialectului, ancheta sociolingvistică, dialectologia urbană etc., cu o bibliografie selectivă, dar nu săracă. De remarcat că sînt aduse în discuţie nu numai lucrările

care pornesc de la analiza unor fapte din dialectele romanice, ci și lucrări care se bazează pe fapte din alte dialecte (germanice, slave sau chiar japoneze), atunci cînd acestea din urmă stau la baza unor teorii sau metode noi. Bogăția informației impresionează și de această dată și-l arată pe autor ca un demn elev al maestrului său, prof. C. Tagliavini. Din acest punct de vedere manualul de care ne ocupăm este superior manualului lui S. Pop (*La dialectologie*, Louvain, 1950), din care, așa cum remarca Martinet în recenzia din *Word* VIII (1952), lipsește orice referință la lucrările care folosesc metodele moderne de cercetare și de descriere a dialectelor. De altfel lucrarea lui Cortelazzo se deosebește de cea a lui Pop și prin natura discuțiilor, mult mai ample la Cortelazzo. Ea se apropie de cunoscuta lucrare a acad. Iorgu Iordan *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode* (de altfel citat adesea pentru capitolul de geografie lingvistică). La fel ca în cartea acad. Iorgu Iordan, Cortelazzo supune unui examen aprofundat diferitele concepții, teorii și metode, făcînd observații critice obiective.

Fără să o spună în mod explicit, autorul se dovedește a nu fi partizanul descrierii dialectelor cu ajutorul metodelor structuraliste. Obiecțiile pe care le prezintă într-un scurt pasaj consacrat limitelor descrierii fonologice și mai ales cele, mai ample, la adresa diasistemului sînt ilustrative în acest sens. Autorul nu contestă însă t o a t e rezultatele obținute cu ajutorul metodelor structuraliste. Edificator în această privință este capitolul „sincronie și diacronie'', în care acceptarea soluțiilor oferite de fonologia diacronică (L. Heilmann) este caracterizată ca tentative „pieni di suggestive promesse per trovare la soluzione di problemi che la metodologia tradizionale non era riuscita a risolvere o per dare, attraverso altra via, la confirma di altri già raggiunti''. Cortelazzo este din acest punct de vedere un exponent al unei metode tradiționaliste, înțelegînd prin aceasta și geografia lingvistică, îmbogățită cu datele oferite de dialectologia sociologică (el constată, de altfel, că din atlasele lingvistice lipsesc informațiile sociolingvistice) și de dialectologia structurală.

Fiind vorba de un manual de introducere în dialectologia italiană, este evident că problemele puse de studierea acestor dialecte sînt analizate mai profund și că multe dintre exemplele date pentru anumite metode și teorii sînt luate din dialectele italiene, al căror bun cunoscător se dovedește a fi autorul. Dialectele italiene sînt de altfel analizate într-un capitol special (*Dialetto e società in Italia*). Nu este suficient de clar însă pentru ce acest capitol este inclus între capitolul consacrat dialectologiei sociologice și cel consacrat dialectologiei culturale, din moment ce unele probleme prezentate în el apar și în capitolul care îl urmează.

În introducerea cărții sînt discutate două concepte fundamentale pentru orice analiză dialectală: conceptul de „dialect'' și cel de „limită dialectală''. Este o clară sinteză a discuțiilor importante purtate în acest sens. Surprinde însă absența oricărei referiri la ampla discuție din lingvistica românească privind distincția dintre „limbă'' și „dialect'', la care au participat Al. Graur, Al. Rosetti, B. Cazacu, I. Coteanu, R. Todoran. Argumentele aduse în cursul acestei discuții ar fi fost utile pentru § 2 (semnificațiile actuale ale termenului *dialect*) și § 3 (conceptul de „dialect'' în lingvistica generală). Același lucru se poate spune și despre lucrarea lui Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor limbii române* (București, 1968), care ar fi îmbogățit observațiile de dialectologie diacronică structurală sau despre articolul lui I. Gheție (*SCL* XV, 1964) care analizează posibilitatea determinării unor criterii obiective pentru stabilirea ariilor dialectale.

Dacă în cazurile amintite luarea în considerare a bibliografiei românești ar fi ajutat discutarea unor probleme analizate de autor, în alte cazuri bibliografia românească ar fi fost și mai utilă pentru că, pornind de la ea, s-ar fi abordat o serie de aspecte teoretice neamintite în excelentul manual al lui Cortelazzo. În această situație este problema caracterizării dialectelor cu ajutorul metodei

structuraliste care a constituit preocuparea lui I. Coteanu (*Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961) și a lui Andrei Avram (*Limba română* XI, 1962).

Cele spuse pînă acum ne permit să ne exprimăm nerăbdarea de a avea cît mai curînd al doilea volum al acestei importante lucrări de sinteză.

Octombrie 1971

MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

GUILLERMO VERDÍN DÍAZ, **Introducción al estilo indirecto libre en español,** Revista de filología española — Anejo XCI, Madrid, 1970, 164 p.

În literatura europeană asupra stilului indirect liber, lucrarea lui Guillermo Verdín Díaz este precedată doar de trei monografii complete : două asupra francezei, a Margueritei Lips[1] și a olandezului Jan Adriaan Verschoor[2], iar cea de a treia asupra limbii italiene, aparținînd lui Giulio Herczeg[3]. Existența stilului indirect liber în spaniolă a fost menționată pentru prima dată de studiul lui F. Todemann, *Die Erlebte Rede im Spanischen*[4], care cuprinde numeroase exemple de utilizare a procedeului, începînd din literatura medievală pînă în secolul al XX-lea, dar care este preocupat mai mult de identificarea acestuia în limba spaniolă (pînă în acel moment, stilul indirect liber fusese analizat numai în franceză și în germană) decît de o analiză mai aprofundată a valorilor sale gramaticale și stilistice. Acesta este tocmai scopul declarat al lucrării lui Guillermo Verdín, care își extrage însă exemplele exclusiv din literatura spaniolă contemporană : „Nuestra tesis significa, por una parte, no solamente afirmar que existe el estilo indirecto libre en español, sino más bien un intento de sintetizar características del nuevo fenómeno, de ordenar las ideas aportadas hasta ahora por los principales lingüistas y canalizarlas por el terreno de la lengua española ; por otra parte, nuestra tesis significa también un desmesurado, quizá, atrevimiento a hacer un estudio del estilo indirecto libre, de su esencia misma, de sus características, de las diversas maneras de presentarse y de su verdadero valor y significado en español" (p. 3—4).

Concepută ca o introducere în studiul monografic al celei de a treia modalități literare de reproducere a enunțului, lucrarea este, în fapt, un studiu comparativ al celor trei stiluri : direct, indirect pur și indirect liber, schemă pe care o urmase, de altfel, și monografia Margueritei Lips, fără a depăși, însă, nivelul unei simple descrieri sintactice. Autorul consideră că stilul indirect liber se află într-o strînsă dependență față de celelalte două tipuri de reproducere și își conduce permanent analiza în direcția stabilirii unor categorii de apropieri sau de diferențe față de unul sau celălalt dintre stilurile primare : „El estudio del estilo indirecto libre puede ser considerado como el estudio de la tercera dimensión en la reproducción del lenguaje. Junto con los ya tradicionales estilos directo o indirecto (...), el estilo indirecto libre compone la suma de los medios que posee el hombre para reproducir sus pensamientos en el lenguaje escrito" (p. 4).

După un scurt capitol de *Note istorice*, redactate în maniera unei bibliografii comentate, autorul își inaugurează lucrarea cu discuția unei probleme deosebit de importante pentru studierea modalităților reproductive ale vorbirii, *enunțarea*. Utilizînd o terminologie proprie, în scopul diferențierii planurilor

[1] *Le style indirect libre*, Paris, 1926.
[2] *Étude de grammaire historique et de style sur le style direct et les styles indirects en français*, Groningen, 1959.
[3] *Lo stile indiretto libero in italiano*, Lingua nostra XIII, Firenze, 1963.
[4] „Romanische Forschungen", 44 (1930), p. 103—184.

fundamentale ale enunţului literar, Guillermo Verdín defineşte *enunţarea* în raport cu *reproducerea* : „Definiremos la *enunciación* (s. aut.) como « expresión del autor por medio de los palabras o de la escritura de unos hechos o ideas ».

Llamaremos *reproducción* (s.aut.) a « la expresión del autor, pero reflejando no sus palabras o pensamientos, sino las palabras y pensamientos de los personajes »" (p. 20). Cele două definiţii, importante pentru determinarea funcţiei stilului indirect liber, necesită anumite precizări terminologice, pe care autorul nu le dă. Pe de o parte, definiţia nu este valabilă pentru procesul enunţării în general, ci poate fi aplicată numai enunţului literar. Pe de altă parte, este necesar să se sublinieze faptul că definiţiile privesc, amîndouă, *planul autorului* (acela în cadrul căruia se realizează, de fapt, procedeul stilului indirect liber), iar nu raportul dintre planul autorului şi planul personajelor. De altfel, exemplul oferit la p. 20—21 nu serveşte poziţiei teoretice adoptate de autor, deoarece conţine un fragment în stil indirect (cu care se exemplifică *enunţarea*), în cadrul căruia apare o secvenţă de fraze în stil direct introdus prin verb (cu care nu se mai poate exemplifica *reproducerea*, dacă prin aceasta nu este înţeles planul personajelor). Restul observaţiilor privind enunţarea sînt în legătură cu descrierea propriu-zisă a stilului indirect liber : enunţarea este complet depersonalizată (în timp ce reproducerea mai conţine intervenţii subiective) şi depinde de anumiţi factori, cum ar fi gradul de generalitate al judecăţii exprimate sau atitudinea vorbitorului faţă de enunţ (aprecierile de voinţă, negaţia, formele optative, exclamative sau interogative etc.).

Toate aceste aprecieri şi comentarii de principiu asupra enunţării, importante pentru descrierea unei modalităţi de reproducere a vorbirii, nu mai sînt însă folosite în cele două capitole succesive, *Stilul direct* şi *Stilul indirect*. Privind comparativ cele două tipuri reproductive, această parte a lucrării cuprinde o analiză completă, uneori raportată la alte limbi romanice, a caracteristicilor *gramaticale* ale stilurilor direct şi indirect. Autorul tratează aici toate trăsăturile formale ale acestora, pentru a putea apoi discuta modificările pe care le comportă trecerea la stilul indirect liber. Astfel, pentru definirea *stilului direct* interesează obligativitatea frazei introductive, verbele introductive şi plasarea lor diferită în enunţ, schimbările de topică impuse de verbul în inciză sau la finală şi valorile stilistice pe care le implică absenţa accidentală a acestor verbe introductive. Nu apare o listă completă a verbelor introductive din spaniolă, dar autorul exemplifică expunerea cu cele mai curente verbe de acest tip extrase din textele literare contemporane. În capitolul consacrat *stilului indirect*, punctul de vedere „gramatical" al autorului este impus de caracteristicile sintactice ale limbii spaniole : datorită subordonării sintactice mai puternice, caracteristică stilului indirect şi realizată prin intermediul conjuncţiilor şi al corespondenţelor verbale (p. 51), au o deosebită importanţă în spaniolă transpoziţiile verbale, adverbiale şi pronominale, chiar în comparaţie cu franceza, de exemplu, unde regula de corespondenţă este destul de strictă. Autorul formulează o regulă de concordanţă a timpurilor menită să acopere toate situaţiile transpoziţiei verbale (p. 57), mai puţin rigidă decît aceea a gramaticilor spaniole şi stabilită în funcţie de *tipul* verbului din regentă (verbe sentiendi, verbe de voinţă etc.). Mutaţia către generalizare pe care o reprezintă stilul indirect, şi pe care stilul indirect liber o are în comun cu acesta, este în continuare urmărită şi în transpunerile adverbiale sau pronominale, mai puţin riguroase decît cele verbale.

Aceeaşi perspectivă gramaticală domină capitolul cel mai important al lucrării, *Stilul indirect liber*. Această viziune sintactică şi, doar accidental, lexicală asupra procedeului apare uneori în contradicţie cu definiţia pe care autorul o formulează pentru SIL, considerat ca o nouă formă de expresie faţă de celelalte două stiluri : stilul indirect liber este definit ca : „la incorporación del diálogo a la narración con la misma sintaxis que el indirecto puro, pero independiente de verbos introductores y nexos que indiquen subordinación o dipendencia" (p. 80).

Definiţia de mai sus suscită două obiecţii :

1. Cuprinde cîteva trăsături gramaticale esenţiale pentru stilul indirect liber (sintaxa subordonării aceeaşi ca în stil indirect, independenţa de verbul introductiv), dar nu menţionează celelalte două nivele la care se realizează procedeul : nivelul lexical şi cel intonaţional (deşi, mai tîrziu, autorul atinge parţial acest ultim aspect, atunci cînd vorbeşte de situaţia specială a frazelor interogative şi exclamative).

2. Este incompletă şi din punctul de vedere al procedeului considerat ca element al unei structuri compoziţionale : incorporarea dialogului în naraţie (altfel spus, reformularea gramaticală a *replicilor* unor personaje) nu reprezintă decît o parte a funcţiei stilului indirect liber, căci reproducerea *reflecţiilor* unui personaj, la care autorul se referă în alte puncte ale lucrării, nu poate fi, în principiu, inclusă în *dialog*.

În analiza propriu-zisă a realizării stilului indirect liber, Guillermo Verdín reuşeşte să stabilească, chiar fără a sublinia întotdeauna caracterul lor specific, particularităţile limbii spaniole faţă de alte limbi romanice.

Autorul consideră, ca şi Ch. Bally înaintea sa, că pot fi incluse în stilul indirect liber şi formele sintactice care n-au omis încă verbul introductiv, limitînd astfel posibilitatea de definire formală a procedeului la ideea de transpoziţie. Acest punct de vedere derivă, atît la Bally-Lips, cît şi la G. Verdín, din faptul că, în franceză şi spaniolă, transpoziţia obligatorie este eventual suficientă pentru identificarea stilului indirect liber. În alte limbi, însă, (engleza, germana, româna şi, mai puţin, italiana), libertatea sintactică mai mare în materie de transpoziţii impune chiar *definirea* SIL şi prin absenţa verbului introductiv ca marcă formală. Absenţa sau prezenţa verbului nu poate fi considerată o trăsătură facultativă, atîta vreme cît nu poate fi aplicat acelaşi criteriu la toate limbile care cunosc forma de reproducere indirectă liberă. Aşa cum arătam, autorul este însă atras de situaţia sintactică specială a spaniolei şi absolutizează acest punct de vedere gramatical.

Menţionăm alte cîteva particularităţi ale limbii spaniole în realizarea SIL, stabilite în lucrarea pe care o prezentăm. Frazele exclamative şi interogative constituie procentajul cel mai mare de exemple în cadrul SIL (p. 91), în timp ce în franceză, de exemplu, exclamaţia în SIL apare foarte tîrziu (în secolul al XIX-lea). Deoarece în spaniolă imperfectul este considerat timpul cel mai apt pentru naraţiune (p. 94), identificarea pasajelor în SIL este mai dificilă : nu se poate determina uneori cu suficientă precizie dacă imperfectul este utilizat ca rezultat al unei transpoziţii (= SIL) sau ca timp curent al naraţiei (= SI) ; de aici derivă şi dificultatea în stabilirea subiectului reflecţiilor reproduse (autor sau personaj), căci imperfectul este, în naraţie, timpul cel mai frecvent în planul autorului. În sfîrşit, utilizarea prezentului (p. 108), deci formele de SIL fără transpoziţie, apropie spaniola mai mult de italiană şi română decît de franceză, care nu cunoaşte stilul indirect liber la prezent decît în foarte puţin frecvente forme contemporane.

Interesante ni se par, în acest capitol principal al lucrării, observaţiile privind relaţiile dintre stiluri, combinaţiile în care apar, în textul literar, stilul indirect liber şi stilurile primare (p. 113). Funcţia stilistică a acestor alternanţe pare a fi întotdeauna, după concepţia autorului, trecerea de la stările obiective la redarea unor stări subiective : dialogul cu un element în SIL şi altul în SD (p. 120), SIL revelator al stărilor sufleteşti (p. 125—131) ş.a.

După cum se observă, analiza funcţiilor şi a valorii stilistice a procedeului îl preocupă pe autor, în această primă parte a lucrării, într-o măsură mai redusă decît prezentarea amănunţită a realizărilor sale gramaticale. Se pare că se află în curs de elaborare o continuare a studiului de faţă ; ea va cuprinde, în afara unui număr de exemple care vor acoperi o perioadă mai largă din istoria literaturii spaniole, şi o referire mai amplă, se poate presupune — comparativă, la studiile privind stilul indirect liber elaborate pentru alte limbi. În mod necesar, acest al doilea volum ar trebui să conţină prezentarea aspec-

telor funcţionale şi stilistice ale stilului indirect liber în spaniolă.

Caracterul de provizorat al lucrării de faţă, evident atît în unilateralitatea perspectivei asupra procedeului, cît şi în prezentarea sumară a referirilor istorice şi bibliografice, este dat şi de capitolul de *Concluzii generale*, schemă sintactică a celor trei modalităţi de reproducere a enunţului, care cuprinde şi unele menţiuni asupra contextelor predilecte ale fiecăreia dintre ele sau unele notaţii comparative asupra formei lor de realizare. Bibliografia lucrării ni s-a părut suficient de redusă şi axată, în general, pe aspectul gramatical al studierii procedeului. Lipseşte, de exemplu, dintre indicaţiile bibliografice cea de a treia lucrare monografică existentă pînă în prezent în domeniul romanic, teza lui Jan Adriaan Verschoor cu aplicare la franceza veche, *Étude de grammaire historique et de style sur le style direct et les styles indirects en français*, Groningen, 1959.

Octombrie 1971

MIHAELA MANCAŞ
Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Edgar Quinet 5

VASILE BOGREA, **Pagini istorico-filologice**. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi indice de Mircea Borcilă şi Ion Mării, Cluj, Editura Dacia, 1971, XVII+558 p.

Volumul de faţă înmănunchează 49 de articole din cele 291 de titluri de lucrări publicate de ilustrul lingvist clujean, Vasile Bogrea, lucrări răspîndite prin zeci de publicaţii ale epocii. Editorii au grupat articolele în 6 Secţiuni : I Între filologie şi istorie II Semantică III Etimologie IV Onomastică V Filologie clasică VI Varia.

Ediţia se încheie cu *Indice* de materii, cuvinte şi autori (p. 501—553). Importanţa *Indicelui* este cu atît mai mare cu cît primele două (,,Materii'' şi ,,Cuvinte'') trimit şi la scrieri neincluse în ediţia de faţă (v. *Avertisment*, p. 503, unde se menţionează : ,,Pentru scrierile neincluse în volum, am trimis prin siglă la revistele din care am extras materialul''). Este vorba de articole publicate în ,,Dacoromania'', ,,Anuarul Institutului de istorie naţională'', ,,Revista istorică'', ,,Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale'', ,,Transilvania'' etc.

Prefaţa este semnată de acad. C. Daicoviciu care închină rînduri emoţionante profesorului şi savantului V. Bogrea, aceluia care fusese caracterizat de N. Iorga ,,cel mai învăţat om dintre români'', ,,un om cum poate niciodată nu vom mai avea unul'', ,,un caracter vrednic de vremurile antice''.

În *Introducere*, M. Borcilă şi I. Mării, editorii volumului, trec în revistă datele cele mai importante cu privire la viaţa şi opera lui Vasile Bogrea, pe care S. Puşcariu l-a caracterizat drept ,,un spirit de o universalitate atît de pronunţată, pentru care lingvistica, istoria, etnografia, folclorul şi literatura alcătuiau diferite feţe ale aceluiaşi întreg : istoria culturală''.

V. Bogrea a ştiut să-şi îndrepte cercetările spre problemele stringente ale epocii sale, spre istoria limbii române, renunţînd, în mare parte, la vocaţia sa incontestabilă pentru filologia clasică şi lingvistica comparată. Din păcate, pentru acest din urmă domeniu, activitatea lui s-a restrîns doar la al unor cursuri universitare (*Introducere în filologia clasică, Elemente de gramatică comparată a limbilor clasice, Latina populară — izvoare, istorie, structură, Onomastica greco-latină* etc.) sau al unor pledoarii în favoarea valorificării culturii antice şi pentru menţinerea limbilor clasice în învăţămîntul mediu.

Dintre articolele primei secţiuni remarcăm următoarele : *Pasagii obscure din Miron Costin, Din vechea noastră terminologie juridică : fertie*, în care interpretările filologice ale autorului nu privesc numai partea strict formală a faptelor de limbă, ci se bazează pe o analiză profundă a semnificaţiilor, particularitate caracteristică întregii sale opere.

De altfel în lucrarea *Între filologie şi istorie*, autorul formulează explicit postulatul pe care se bazează întreaga sa cercetare : ,,Viaţa cuvintelor este aşa de strîns legată de a poporului care le întrebuinţează, încît vicisitudinile lor biografice — genealogia, evoluţia migraţia, cariera lor — luminează, adese, colţuri întunecate ale istoriei naţionale''.

O bună parte din cercetările sale au fost închinate semanticii (vezi Secţiunea a II-a), domeniu puţin cultivat pe atunci la noi în ţară. V. Bogrea apreciază că ,,filiaţia sensurilor unui cuvînt se înfăţişează cercetătorului ca un lanţ desfăcut, al cărui verigi trebuie adunate şi rînduite după criterii de geneză şi diferenţiare treptată''. Printre articolele de semantică remarcăm observaţiile sale asupra ,,Irodot''-ului de la Coşula, publicat de N. Iorga, text care constituie, de fapt, ,,singura versiune românească veche a unui text clasic''.

Trebuie să subliniem că domeniul predilect al cercetărilor sale a fost istoria vocabularului românesc cu implicaţii extralingvistice.

Erudiţia ilustrului lingvist clujean, îmbinarea profundelor sale cunoştinţe lingvistice cu cele istorice şi folclorice, ne întîmpină şi în cercetările sale etimologice, cele mai multe etimologii fiind acceptate şi în zilele noastre (vezi Secţiunea a III-a). Preţioase sînt contribuţiile lui Bogrea la toponimia şi antroponimia românească (Secţiunea a IV-a). În ultima Secţiune din carte, *Varia*, sînt inserate articole de gramatică istorică şi descriptivă, de formarea cuvintelor ca : *În chestiunea postpunerii articolului*, *Contribuţii la studiul sufixelor româneşti*, *Contribuţie la studiul onomatopeelor româneşti*, *Cîteva specimene de gerundii în* **-ure** etc. şi de folclor : *Trei probleme folclorice şi aspectul lor românesc*, *Musca columbacă în tradiţia noastră populară şi istorică* (Cu o paralelă romanică), *O străveche formulă de exorcism în descîntecele noastre.*

Din păcate, Vasile Bogrea nu a reuşit să dea o lucrare de mare amploare pe măsura înaltei erudiţii şi a sclipitoarei sale minţi. Aceasta se datoreşte scurtei sale vieţi şi risipei de energie în variate domenii ale lingvisticii (şi chiar în lucrări care privesc interferenţa studiilor de limbă cu istoria, folclorul, etnografia, literatura).

Iată cum îşi caracterizează propria-i existenţă : ,,O viaţă sfărîmată şi viaţa asta e a mea. Jumătate din ea s-a risipit în dureroasă trîndăvie pe paturi de spital şi lungi nopţi albe de agonie fizică şi morală, iar jumătate s-a risipit în dibuielile nesigure, după un drum pe care nu mi l-am găsit încă (*Documente literare*. I, Ediţie de Gh. Cardaş. Studii şi documente, Editura Minerva, Bucureşti, 1971).

Articolele adunate şi publicate în volumul de faţă vor contribui la fixarea locului pe care-l merită acest strălucit savant, atît în istoria lingvisticii, cît şi a culturii româneşti.

I. RIZESCU

TATIANA MALIŢA, **Puncte de reper în însuşirea limbilor străine**, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1969, 175 p.

Lucrarea Tatianei Maliţa, *Puncte de reper în însuşirea limbilor străine* se adresează vorbitorilor de limbă română interesaţi să înveţe o limbă străină.

În prima parte a lucrării, căutînd să răspundă unor întrebări ca : ,,Putem învăţa fără profesor?'' (cap. 4), ,,Cum să înţelegem şi să vorbim o limbă străină?'' (cap. 5), ,,Cum să citim şi să scriem într-o limbă străină?'' (cap. 6), autoarea propune cîteva procedee practice, subliniind principii noi puse în serviciul însuşirii unei limbi străine.

Pornind de la faptul că astăzi studierea limbilor — considerate ca instrument de lucru — a devenit o problemă de largă preocupare (cap. 1), autoarea trece în revistă unele metode aşa-zis tradiţionale precum şi cîteva metode noi, moderne, de studiere a limbilor, bazate pe asocierea imaginei cu sunetul, în care studiul porneşte de la faza directă, vorbită a limbii respective (metodele audio-linguale, cele audio-vizuale, învăţămîntul programat etc. (cap. 3)) şi scoate în evidenţă avantajele prezentate în procesul învăţămîntului de aparatele moderne auxiliare, laboratoare etc.

Partea a doua a lucrării este consacrată celor patru limbi de largă circulaţie studiate la noi, engleza, franceza, germana şi rusa.

Fiecare capitol cuprinde o scurtă privire asupra istoriei limbii respective, prezintă unele trăsături generale şi specifice, precum şi greutăţile pe care le are de întîmpinat vorbitorul de limbă română, mai ales în faza iniţială a învăţării, totul însoţit de exemplificări. Pe baza acestor elemente, autoarea desprinde recomandări utile (familiarizarea cu un număr însemnat de instrumente gramaticale, studierea gramaticii bazată pe structuri, memorizarea unor construcţii sau fraze ale limbii respective etc.) şi propune diverse tipuri de exerciţii.

Bibliografia lucrării, orientativă, cuprinde un număr de 102 titluri de lucrări româneşti şi străine referitoare la teorii şi studii de gramatică, vocabular, metode de predare a limbilor străine etc.

F. TĂNĂSESCU

Crestomaţie romanică, Vol. al III-lea, partea a II-a, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1971, 908 p.

Lucrarea recent publicată de Editura Academiei R.S.R. continuă seria *Crestomaţiei romanice*, operă de mari proporţii întocmită de un colectiv de romanişti sub conducerea acad. Iorgu Iordan, din care au apărut pînă acum primele două volume şi partea întîi din volumul al treilea, prezenta constituind partea a doua a acestuia din urmă.

După cum se ştie, volumul al treilea — şi ultimul — al *Crestomaţiei* cuprinde texte din toate limbile romanice literare, scrise în secolele XIX şi XX, cît şi texte dialectale aparţinînd tuturor secolelor. Volumul este conceput în trei părţi : prima, publicată în 1968, este destinată românei, italienei, sardei şi retoromanei ; cea de a doua — lucrarea de faţă — se ocupă de idiomurile galo-romanice, iar cea de a treia, în curs de apariţie, de limbile ibero-romanice.

Partea pe care o prezentăm aici este alcătuită dintr-o bogată culegere de texte reprezentînd domeniul galo-romanic în totalitatea sa : pe lîngă cele trei mari unităţi lingvistice existente în Franţa — franceza, provensala şi dialectele franco-provensale — este ilustrată şi franceza vorbită în afara teritoriului Franţei, în Elveţia, Belgia, Canada şi Africa şi, în sfîrşit, creola franceză.

În felul acesta, *Crestomaţia* oferă, pentru prima oară într-o lucrare cu asemenea caracter, o imagine completă a tuturor variantelor literare şi dialectale din grupul limbilor galo-romanice.

Ca şi în volumele anterioare, structura capitolelor cuprinde : bibliografia (împărţită în : gramatici şi studii, antologii şi dicţionare), textele selectate — însoţite fiecare de o scurtă notă introductivă privitoare la autorul şi opera în discuţie, precum şi la ediţia după care se face reproducerea — şi, ori de cîte ori este cazul, un glosar explicativ, conţinînd numai cuvintele inexistente în dicţionarele indicate ca referinţă în bibliografie.

Dificultăţile şi particularităţile de limbă care necesită explicaţii şi interpretări sînt comentate în notele din subsol. Cum este şi firesc, aceste note sînt mai puţin numeroase la textele literare şi deosebit de bogate la cele dialectale, în general mai dificile şi, ca urmare, mai puţin accesibile şi cunoscute.

Capitolele consacrate dialectelor limbii franceze, dialectelor franco-provensale, provensalei şi creolei franceze mai conţin, îndată după indicaţiile bibliografice, date şi precizări în legătură cu grafia, pronunţarea şi particularităţile fonetice şi gramaticale.

Materialul informativ pus la dispoziţie de capitolele lucrării îşi găseşte o utilă completare în seria de hărţi lingvistice care ilustrează răspîndirea idiomurilor şi dialectelor reprezentate de textele selectate.

Prin caracterul său original — întrucît oferă, cum am mai spus, pentru prima oară grupate la un loc texte din toate idiomurile galo-romanice — ca şi prin ţinuta ştiinţifică în care a fost concepută şi realizată, lucrarea de faţă constituie un valoros instrument de lucru pentru toţi cei interesaţi în cunoaşterea şi cercetarea variantelor limbilor franceză şi provensală în ansamblul lor.

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

Langages, nr. 18, iunie 1970 (= **L'ethnolinguistique**)

Revista trimestrială *Langages*, în volumul din iunie 1970, ne oferă, sub îngrijirea lui Bernard Pottier, o culegere de articole referitoare la etnolingvistică.

Cum etnolingvistica a fost constituită ca disciplină relativ recent, era necesar să se încerce stabilirea domeniului şi a metodelor ei de cercetare. Acest flucru îl face Bernard Pottier în articolul cu care se deschide de altfel şi volumul, intitulat *Domeniul etnolingvisticii* (p. 3—11). Etnolingvistica este „l'étude du message linguistique en liaison avec l'ensemble des circonstences de la communication'' (p. 3). Amintim aici şi princi-

palele probleme care, după părerea autorului, tind să acopere domeniul etnolingvisticii :

A. Limba şi viziunea asupra lumii. 1. Taxinomii lingvistice : taxinomii lexicale ; taxinomii gramaticale ; universalii. 2. Teorii : etnolingvistice ; glotocronologie.

B. Reflecţii asupra limbajului şi a limbilor. 3. Etnoteorii ale limbajului. 4. Interpretări : motivare, sinestezie, conotaţie. 5. Reprezentări : grafice şi sonore.

C. Limbă şi comunicare. 6. Tipuri de limbaje : situaţii lingvistice ; limbi particulare ; tipuri de vorbitori. 7. Întrebuinţări : tipuri de discurs ; procedee ; comportamente. 8. *L'acculturation* : contacte între limbi ; alfabetizare şi învăţămînt.

Articolul, care cuprinde scurte precizări asupra acestor puncte, ajunge la concluzia că „L'ethnolinguiste doit être ouvert à la totalité du phénomène de la communication à base linguistique'' (p. 11).

Al doilea articol al volumului, *Sapir şi etnolingvistica* de M. — P. Ferry (p. 12—21), urmăreşte, în general, felul în care Sapir tratează problemele enumerate mai sus : viziunea asupra lumii, funcţia expresivă a limbajului, metode folosite în etnolingvistică ş.a. Contribuţia lui Sapir la etnolingvistică este „d'avoir souligné, dans tous ses travaux, l'importance du langage saisi dans la société, parlé par des hommes qui sont entre eux dans un certain rapport et qui l'utilisent souvent pour exprimer davantage que ne le laisserait supposer la seule signification du message échangé (p. 19).

În continuare volumul cuprinde cinci articole aplicative : *Pour une étude ethnolinguistique des littératures orales africaines* de G. Calame-Griaule (p. 22—47), *Cultures et langues africaines : les emprunts linguistiques* de P. — F. Lacroix (p. 48—64), *L'acculturation lexicale chez les Esquimaux du Labrador* de L. — J. Dorais (p. 65—77), *Multilinguisme des Indiens Trumai du Haut-Xingú* (*Brésil central*) de A. Monod (p. 78—94), *Articulations logiques du discours : les conjonctions du japonais* de M. Coyaud (p. 95—103). Problemele discutate în aceste articole sînt specifice limbilor la care se referă. Singurul articol în care sînt tratate şi probleme generale este cel referitor la împrumuturile lingvistice. Pentru a analiza unele situaţii specifice limbilor africane (sau altor limbi puţin cunoscute), autorul precizează unele probleme generale privitoare la împrumutul lingvistic (terminologia, conţinutul noţiunii ş.a.). Autorul face distincţie între împrumutul definit ca un lexem de provenienţă străină realmente integrat în lexicul unei limbi şi orice altă unitate semnificantă care poate să apară la un moment dat la anumiţi vorbitori sau la anumite nivele. Pentru determinarea gradului de integrare a unui cuvînt în limbă sînt folosite mai multe criterii (p. 53). Ca să elimine dificultăţile întîmpinate în legătură cu stabilirea originii unităţilor împrumutate, deci a identificării împrumutului şi a direcţiei în care el se produce, autorul preconizează atît criterii lingvistice, cît şi criterii nonlingvistice. Interesant ni s-a părut şi faptul că împrumuturile sînt studiate în legătură cu cîmpurile semantice în care ele se integrează. Împrumuturile pot duce la redistribuirea cîmpurilor semantice. Acest fenomen este slab sau nul în cazul împrumuturilor referitoare la inovaţii tehnice de exemplu, pentru că ele formează cîmpuri semantice noi sau lărgesc cîmpurile existente, fără să modifice distribuţia lor internă.

Deosebit ca structură de cele amintite pînă acum este articolul *Introduction à l'étude de l'intensif* de H. — V. Sephiha (p. 104—120). Intensiv înseamnă pentru autor „tout outil linguistique qui permet de tendre vers la limite d'une notion ou de la dépasser. L'intensif est chacun ou l'ensemble de ces outils et de ces moyens'' (p. 113). În prima parte (*Consideraţii generale*) autorul anunţă că va arăta că „interrogeant inlassablement les langues il est possible d'aller à l'essentiel et ainsi définir ce que j'appellerai d'un terme général l'INTENSIF'' (p. 104). În partea a doua este analizată o serie intensivă, seria „horriblement, terriblement... vachement''.

Ultimul articol intitulat *Questionnaire concepto-grammatical* (p. 121—124) este semnat tot de Bernard Pottier. Un inventar conceptual *deschis*, bazat pe *experienţa* lingvistică

a mai multor idiome, pare util, spune autorul, în scopuri comparative (în cadrul aceleiași limbi, a mai multor limbi sau în perspectiva universaliilor limbajului). Se pornește de la patru mari clase fundamentale care par să acopere cîmpurile conceptualizate ale limbilor :

— desemnarea (D) sau clasa bazelor conceptuale specifice, corespunzînd lexemelor,

— identificarea (I) sau clasa atributelor generice legate de desemnări : de exemplu sexul pentru desemnarea animatelor,

— relația (R) sau clasa legăturilor existente între entități,

— formularea (F) sau clasa variabilelor aplicate la elementele precedente.

Volumul se încheie cu o bibliografie selectivă care cuprinde atît lucrări cu caracter general cît și lucrări cu caracter special. Din felul în care au fost selectate lucrările incluse în această bibliografie apare și incertitudinea, labilitatea frontierelor etnolingvisticii.

LUCREȚIA MAREȘ

GERHARD ROHLFS, **Romanische Sprachgeographie. Geschichte und Grundlagen, Aspekte und Probleme mit dem Versuch eines Sprachatlas der romanischen Sprachen**, München, Verlag C. H. Beck, 1971, 334 p.

În seria manualelor pentru studiul lingvisticii romanice inițiată de editura Beck, prof. G. Rohlfs publică o sinteză a preocupărilor d-sale de geografie lingvistică romanică din ultimii ani. Multe dintre temele abordate în această carte au constituit obiectul unor volume ca *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen* (1954), *Germanisches Spracherbe in der Romania* (1946), *Sprachgeographische Streifzüge durch Italia* (1946) sau al unor comunicări prezentate la congrese. Reunirea lor în acest volum este o bună inițiativă fiindcă se pun la dispoziția cititorilor rezultatele unei îndelungate experiențe de dialectolog și cunoștințele aprofundate ale unui renumit romanist.

Structura cărții și metoda de expunere a faptelor se aseamănă în foarte multe privințe cu cele ale primei dintre cele trei lucrări menționate. Spre deosebire de aceasta, materialul este organizat în capitole (23), iar în interiorul capitolelor pe paragrafe. Mai puțin se poate vorbi de deosebiri în ceea ce privește metoda de abordare și de expunere a faptelor. La fel ca în *Die lexicalische Differenzierung*... autorul analizează, cu o claritate remarcabilă, cele mai interesante probleme de lexicologie romanică și unele probleme de morfologie romanică. Bazat pe datele atlaselor lingvistice și pe cele din dicționare, Rohlfs prezintă de fapt o serie de monografii pentru tipurile lexicale sau morfologice luate în discuție, cu numeroase și interesante observații privind evoluția și distribuția acestor tipuri, precum și diversele influențe (greacă, substrat, germanică) manifestate asupra latinei și asupra limbilor romanice. Aceste capitole sînt precedate de o expunere generală a stadiului geografiei lingvistice romanice, cu un capitol consacrat și României, și se termină cu un capitol în care Rohlfs încearcă să dea o prezentare a locului fiecărei limbi romanice în cadrul Romaniei pe baza materialului adus în discuție.

Așa cum arată și titlul, cartea se adresează în primul rînd romaniștilor. O semnalăm însă și romîniștilor pentru că autorul ia adesea în considerație, mai mult decît marea majoritate a lucrărilor de romanistică, și româna. Dacă în unele cazuri invocarea faptelor românești este de folos romanistului, care poate găsi în acestea o confirmare sau o infirmare a unei explicații aplicabile la restul Romaniei (vezi, de exemplu, *alb*, *lingură* etc.), în alte cazuri discutarea faptelor românești este de folos mai ales pentru cel care se ocupă de istoria limbii române. Ne referim în primul rînd la cazurile cînd utilizînd cartea lui Rohlfs putem plasa sau explica mai bine un tip lexical românesc în cadrul general al Romaniei. Astfel, de exemplu, se poate reține faptul că o serie de creații expresive românești (*orăcăi*, *grohăi*) au și corespondente romanice, nu numai în limbile cu care româna a intrat în contact. Atragem atenția și asupra unor considerații privitoare la o serie de cuvinte

românești a căror etimologie a fost mult discutată și pentru care consultarea acestei lucrări ni se pare utilă : *arțar* (p. 101), *strugure* (p. 142), *Crăciun* (p. 192–196).

Un excelent ghid pentru cei care vor să se introducă în problemele lexicologiei și ale geografiei lingvistice romanice, cartea prof. Rohlfs aduce un material interesant, util pentru un viitor atlas lingvistic romanic.

MARIUS SALA

Atti del VII Convegno del Centro per gli Studi dialettali italiani (Torino — Saluzzo, 18–21 maggio 1970). Torino, Stamperia Editoriale Rattero, 1971, 221 p.

Cea de a VII-a Conferință a Centrului pentru studii dialectale italiene a avut loc în împrejurări excepționale, la cîteva luni de la moartea lui O. Parlangèli, fondatorul acestui organism, cînd se impuneau unele măsuri menite să asigure continuarea și valorificarea cercetărilor anterioare.

Atît salutul adresat participanților de C. Grassi, cît și cuvîntarea lui G. B. Pellegrini *Come nacque il progetto della „CDI"*, care deschid volumul de Acte, sînt un omagiu adus memoriei lui O. Parlangèli, neobosit organizator al cercetării dialectale.

Volumul cuprinde comunicări cu o tematică variată, majoritatea fiind legate de tema propusă de către organizatori — raportul dintre dialectologie și lingvistica generală. Sînt abordate, în special, aspectele privitoare la aplicarea unor teorii și tehnici noi în culegerea și interpretarea materialului dialectal.

Comunicarea lui L. J. Boë, *Le trace des variations de la fréquence laryngienne. Obtention et exploitation* și a lui M. Contini *Apporto della moderna fonetica sperimentale alla dialettologia — Ricerche sul sardo* relevă perspectivele deschise în studierea structurii acustice a sunetelor, accentului și intonației graiurilor italiene de folosirea tehnicilor moderne ale foneticii experimentale. M. Contini propune o clasificare a tuturor graiurilor italiene conform unor caracteristici prozodice comune, atît în ceea ce privește parametrii care participă la realizarea accentului, cît și în ceea ce privește intonația frazei.

În comunicarea lui G. B. Mancarella *Progetto di un'analisi delle inchieste salentine per il CRSDI con l'elaboratore ellettronico* se examinează posibilitatea elaborării electronice a materialului cules pentru regiunea Salento.

Expunerea lui T. Telmon *L'impiego di metodi audio-orali nella preparazione dei raccoglitori dialettali* se ocupă de pregătirea anchetatorilor dialectali cu ajutorul unor metode audio-orale, care să remedieze la aceștia anumite defecte de percepere a sunetelor.

Comunicarea lui G. P. Clivio *Possibilità di applicazione di princìpi di grammatica transformazionale all'analisi dialettologica* reprezintă în dialectologia italiană o primă încercare de aplicare a criteriilor transformaționale. Se dă ca exemplu sistematizarea diferitelor forme pe care le au în dialectul piemontez articolul determinativ și prepoziția *di*, prin reducerea lor la o formă unică, la nivelul structurii de adîncime.

G. Berruto sub titlul *Microstrutture semantiche nelle denominazioni dialettali di astri* prezintă cîteva invariante în formarea denumirilor de astre reperabile în regiunile de coastă ale Italiei, folosind în mod deosebit principiile de analiză preconizate de P. Guiraud în *Structures étymologiques du lexique français.*

În comunicarea sa, *Strutture linguistiche del lombardo*, G. Plangg propune o nouă delimitare a dialectului lombard pe baza unor criterii funcționale.

Comunicările privitoare la semantica textului, cu o pondere mare în economia volumului sînt, în general, exerciții de verificare ale anumitor modele semiologice deja folosite în analizele de acest tip prin aplicarea lor la studiul cîntecelor populare narative. Majoritatea sînt lucrări colective întrucît concluziile prezentate sînt rezultatul unor analize efectuate de echipe de tineri cercetători asupra unui corpus larg de texte narative. Apreciem în mod deosebit comunicarea Silviei Buzzetti *Proposta per un'analisi semiologica del canto narrativo piemontese* în care găsim o interesantă valorificare a conceptului matematic

de funcţie, folosit în construirea modelului narativ.

Textele comunicărilor sînt însoţite de un apendice care cuprinde documentele emise şi aprobate în cadrul acestei consfătuiri.

Prezentul volum de Acte ne dă o imagine semnificativă asupra stadiului dialectologiei italiene, în care, alături de bunele tradiţii ale şcolii dialectale italiene, se afirmă din ce în ce mai mult metodele şi teoriile moderne.

IOANA NICHITA

ROBERT A. HALL-JR., **La struttura dell'italiano**, Roma, Armando Armando, 1970, 480 p.

Noua gramatică a limbii italiene *La struttura dell'italiano* este considerată în prefaţa care precedă studiul propriu-zis, ca o totală refacere a unui studiu mai vechi *Descriptive Italian Grammar* (1948) considerat ca depăşit. Intenţia declarată este realizarea unui cadru sintetic al caracteristicilor structurale ale limbii italiene naţionale de astăzi.

Metoda de lucru este eclectică, lingvistul american consideră că : ,,nici o şcoală nu este în posesia exclusivă a adevărului, nici a celei mai bune metode de analizare şi formulare a fenomenelor lingvistice''. Astfel dacă se poate recunoaşte utilitatea gramaticii generativ-transformaţionale pentru formularea anumitor raporturi în sintaxă şi în derivare, nu acelaşi lucru se poate spune pentru fonologie şi flexiune.

În prezentarea cărţii, Luigi Heilmann subliniază ca un merit deosebit, orientarea autorului spre aspectul vorbit al limbii, spre conversaţia cotidiană şi proza nebeletristică. Mai poate fi adăugat ca un aspect pozitiv al tratării materialului caracterul descriptiv, şi nu prescriptiv (care caracterizează cele mai multe dintre gramaticile italiene existente), ceea ce permite să se ţină cont şi de evoluţiile foarte recente ale limbii.

Studiul propriu-zis cuprinde o descriere a sistemului fonologic (cu cîteva observaţii şi asupra normelor ortografice, pentru o eventuală revizuire), a celui morfologic şi, în sfîrşit, a sintacticii.

Un spaţiu larg se acordă problemelor de morfologie.

Autorul distinge şase categorii flexionare : genul, numărul, cazul, calitatea de animat, persoana, timpul, manifestate în alte cinci clase morfologice şi realizînd următoarele tipuri de combinaţii relevante :

Clase morfologice	Genul gramatical	Numărul	Cazul şi ± Animat	Persoana	Timpul
Adjectiv	×(2)	×	—	—	—
Substantiv	×(1)	×	—	—	—
Pronume	×	×	×	×	—
Verb	—	×	—	×	×
Nedeclinabile	—	—	—	—	—

Capitolul dedicat situaţiei clasei morfologice a nedeclinabilelor, cuprinde descrierea celor două tipuri de prepoziţii : primul, referitor la prepoziţiile cu variante determinate de factori fonologici (tipul [a] înainte de consoană şi [ad] înainte de vocală) iar cel de al doilea apărut din raţiuni morfologice : cazul prepoziţiilor articulate. În cel de al doilea tip este înglobată şi subclasa ,,prolocuţiunilor'', cum o numeşte Hall. Jr., cuprinzînd aşa-numitele ,,adverbe'' sau ,,pronume'' care iau locul locuţiunilor adverbiale sau pronominale : *ci* şi *vi*.

În cadrul descrierii flexiunea verbală, autorul propune o clasificare a verbelor în funcţie de combinarea vocalei tematice cu temele A, B sau C, respectiv tema prezentului, viitorului sau perfectului, şi cu radicalul. El este preocupat în continuare de raportul temei cu radicalul, cu neregularităţile suferite de vocala tematică, cu timpul sau desinenţele personale.

Capitolul de sintaxă intitulat ,,Tipuri universale de combinaţii'' se referă la acele tipuri de secvenţe care reunesc elemente de acelaşi tip structural (Substantiv + Substantiv, locuţiune verbală + locuţiune verbală etc.).

În continuare autorul se ocupă de descrierea sufixării şi prefixării, precum şi de compunere şi prescurtare.

Cartea se completează cu două apendice : unul al paradigmelor verbale regulate şi neregulate şi altul al cuvintelor italiene împrumutate din latină.

O bibliografie bogată încheie această gramatică a limbii italiene, care se înscrie printre puţinele tratări complete descriptive ale acestei limbi.

SIMONA BĂRBULESCU

GEORGES GOUGENHEIM, **Études de grammaire et de vocabulaire français, réunies sur l'initiative de ses collègues et amis pour son soixante-dixième anniversaire**, Paris, Picard, 1970, 432 p.

Cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la naşterea lui G. Gougenheim, un grup de colegi şi prieteni au reunit, în semn de omagiu, o bună parte din articolele şi studiile lingvistului francez, apărute în diferite reviste. Volumul cuprinde, aşa cum o indică şi titlul, studii grupate în două mari părţi: G r a m m a i r e (p. 3—216) şi V o c a b u l a i r e (p. 219—425). Datorită numărului mare de articole (50), ne vom opri doar asupra acelora care ni s-au părut mai interesante pentru caracterizarea preocupărilor sărbătoritului.

În partea consacrată gramaticii, un spaţiu larg este acordat studiului sintaxei pronumelui şi verbului şi întrebuinţării prepoziţiilor în limba franceză. Domeniul stilisticii este mai slab reprezentat, rezumîndu-se doar la patru articole. Din această parte, reţinem mai întîi articolele *Grammaire des fonctions et grammaire structurale* şi *Morphologie et fonctions grammaticales*, în care este evidenţiată legătura strînsă care există între morfologie şi sintaxă : funcţiile îndeplinite de elementele frazei se exercită în interiorul unui cadru morfologic, deci ele sînt marcate morfologic.

Un interesant articol, *Prépositions et conjonctions de subordination en français*, urmăreşte să desprindă, prin metoda opoziţiilor, raportul formal care există între prepoziţii şi conjuncţiile subordonatoare, în cadrul sintaxei discursive. Sintaxa discursivă este sintaxa limbii considerată ca un instrument de demonstraţie şi care constituie, în fond, gramaticalizarea sintaxei libere.

În capitolul *Syntaxe des pronoms*, se remarcă, printre altele, articolul *„Celui" et „ce" aux points de vue syntaxique et fonctionnel*, în care autorul demonstrează că aceste pronume, privite din punct de vedere funcţional, pot fi considerate şi articole, nu numai pronume.

În ceea ce priveşte sintaxa, reţinem faptul că G. Gougenheim foloseşte analiza structuturală. În această ordine de idei, semnalăm trei articole grupate în capitolul *Syntaxe du verbe* şi anume : *L'indicatif après „tout ... que"*, *Indicatif et subjonctif. Lignes de fracture et transgressions* şi *Verbes indéterminés et verbes déterminés en français moderne*. În primul articol, autorul explică de ce se întrebuinţează indicativul şi nu subjonctivul după „tout..que", aşa cum este cazul celorlalte locuţiuni concesive. În cel de al doilea, se arată că opoziţia dintre indicativ şi subjonctiv, adică opoziţia dintre o judecată de ordin intelectual şi o judecată de ordin afectiv, moral sau utilitar, tinde să devină o opoziţie pur lexicală.

Partea a doua a volumului, *Vocabulaire*, înglobează studii referitoare la evoluţia semantică a lexicului limbii franceze. Dacă în articolele din prima parte a culegerii autorul recurge la diacronie, atunci cînd socoteşte insuficientă descrierea sincronică, în studiile despre vocabularul limbii franceze, el fructifică din plin metoda diacronică, urmărind evoluţia unui cuvînt nu numai pe teren francez ci încă din latină şi dovedindu-se, în felul acesta, un pasionat istoric al limbii.

Autorul acordă o mare însemnătate etimologiei populare, ca factor în evoluţia lexicului. Putem cita, în acest sens, articolele *La fausse étymologie savante* şi *Quelques faits d'étymologie seconde*. Într-un alt studiu, intitulat *Sur la motivation en linguistique*, din cele trei feluri de motivări lingvistice delimitate de Ullmann (fonică, semantică şi morfologică), Gougenheim se ocupă de aceasta

din urmă, care, după el, este o motivare etimologică ce stă la baza familiilor de cuvinte. Autorul este și aici interesat de etimologia populară, de această dată privită ca „une motivation erronée".

Una dintre metodele de lucru ale lui G. Gougenheim, care se remarcă în multe din articolele și studiile din această parte a volumului, este aceea de a practica segmentări în lexicul limbii franceze, adică de a studia sensul, întrebuințarea și valoarea unui cuvînt sau chiar a două cuvinte, în raporturile lor reciproce, la un autor sau la mai mulți autori.

Apariția acestei culegeri de studii și articole dovedește, încă o dată, varietatea preocupărilor lui G. Gougenheim și facilitează, în același timp, cunoașterea contribuțiilor sale la lingvistica franceză.

MIHAELA PAMFIL

XAVIER BARRAL I ALTET, **L'ensenyament del català a Europa i Amèrica del Nord**, Barcelona, 1971, 209 p.

Rezultat al unei intense acțiuni de documentare pe lîngă factorii interesați de limba catalană sau specializați în predarea ei, cartea de față este destinată să aducă informații de strictă actualitate în legătură cu țările, instituțiile și centrele de învățămînt din Europa și America de Nord unde se studiază acest idiom. Situația prezentă din Spania și din regiunile de limbă catalană ale peninsulei Iberice nu a fost luată în discuție.

Pornind de la premisa că o cercetare cu un astfel de obiectiv nu poate avea, prin natura ei, un caracter definitiv, autorul avertizează, de la bun început, asupra eventualelor lacune rezultate din lipsa de material informativ, cît și asupra posibilităților de completare și îmbogățire ulterioară. Datele necesare au fost obținute prin contacte personale ale autorului cu profesorii și oamenii de știință interesați sau prin corespondența purtată cu centrele universitare, pe baza unor chestionare referitoare la felul studiilor, la modul de lucru, la numărul profesorilor și al studenților. Ancheta a avut în vedere, pe de o parte, aspectul pedagogic, pe de altă parte, aspectul filologic și lingvistic și a dus la constatarea că, în momentul de față, se conturează mai precis două modalități de predare a limbii catalane : ca temă componentă a cursului de filologie romanică ori ca disciplină independentă în cadrul studiilor de hispanistică.

Împărțită în două mari secțiuni după criteriul geografic și însoțită de hărțile corespunzătoare, lucrarea mai cuprinde succinte dări de seamă cu privire la recentele colocvii internaționale de limbă catalană și un Appendix care reproduce fragmente și comentarii — mostre menite să ilustreze sistemul de interpretare a textelor în cîteva universități.

Concluzia care se desprinde este aceea că, în cele două continente, studierea limbii catalane se extinde prin metode de lucru care diferă, uneori substanțial, de la un centru la altul.

LILIANA MACARIE

EMILIO ALARCOS LLORACH, **Estudios de gramatica funcional del español**, Madrid, Gredos, 1970, 258 p.

Studiile adunate în acest volum constituie un ansamblu de teme ce vor fi tratate în *Gramatica española* pe care autorul o are în lucru. Apărute anterior în diferite reviste, dintre care unele mai greu accesibile, publicarea lor în acest volum, fie neschimbate, fie cu unele modificări, este foarte binevenită și de o mare utilitate pentru specialiști, pînă la apariția volumului de gramatică.

Studiile sînt consacrate analizei valorilor și funcțiunilor unor categorii gramaticale ca verbul, pronumele, articolul, pornindu-se, așa cum mărturisește autorul, de la teoriile a trei mari maeștri : Hjelmslev, Jakobson și Martinet.

Primele 7 studii se ocupă de diferite aspecte ale verbului. O problemă specifică a limbii spaniole, delimitarea valorii perfectului simplu și a celui compus este tratată

(în cap. I) pe baza a numeroase exemple din literatură și din ziare. În această analiză este important de relevat — arată autorul — diferența care se stabilește între perspectiva de prezent și cea de trecut, considerată ca „participația" sau „depărtarea" (*alejamiento*) vorbitorului, cu care se anticipează cele două puncte de vedere de „timp trăit" și „timp povestit". În concluzie se arată că cele două forme de perfect se mențin vii și bine diferențiate în spaniola modernă.

În capitolul intitulat *Sobre la estructura del verbo*, autorul face o analiză dicotomică a categoriilor verbale (mod, timp, persoană, aspect), obținînd un număr de opoziții care pun în lumină structura acestui sistem de categorii, locul pe care îl ocupă fiecare formă în acest sistem, valoarea opozitivă a fiecăreia dintre aceste forme, valoarea lor generală, aplicată în multiplele varietăți ale uzului lingvistic.

În capitolul privitor la diateze (*Las diátesis en español*), se arată că nu se poate accepta cu siguranță în spaniolă existența morfemelor de diateză, deoarece formanții lor acoperă în mod nediferențiat cele trei diateze clasice din limba greacă. Nu înseamnă însă că spaniola ar fi incapabilă de a exprima aceste valori, ci că îi lipsește o formă lingvistică diferențiată pentru fiecare dintre ele.

Formele de viitor ale verbului spaniol (*cantaré* și *cantaría*), spune autorul în capitolul „*Cantaría*", *modo, tiempo, y aspecto*, nu aparțin aceluiași grup ca prezentul și perfectul indicativului, deoarece se comportă diferit. Prezentul și perfectul indică o situație în timp, pe cînd cele două forme ale viitorului exprimă mai degrabă o relație de posterioritate și nu un punct sau o extensiune temporală. Pe de altă parte, aceste forme de viitor au și o valoare semantică importantă : expresia probabilității sau a posibilității, ambele noțiuni cu totul străine „realității' atribuite indicativului. Această nuanță semantică reprezintă un indiciu de conținut, modal pentru care autorul consideră că în cazul celor două forme de viitor ale verbului spaniol se poate vorbi de un mod potențial.

În celelalte capitole privitoare la verb se discută probleme legate de tranzitivitate, caracteristică pentru structura predicatului, nu pentru nucleul verbal (*Verbo transitivo, verbo intransitivo y estructura del predicado*), de atributele din propozițiile „pasive" și din cele „copulative" (*Pasividad y atribución en español*), de capacitatea infinitivului de a funcționa ca nume sau ca verb (*Algunas construcciones del infinitivo*).

Capitolele următoare tratează despre pronume (pronumele personal, valoarea pronumelui *se*, pronumele relativ *que*) și despre articol.

În ultimul capitol *Aditamento, adverbio y cuestiones conexas*, pentru definirea adverbului autorul introduce noțiunea de „aditamento", prin care înțelege segmentul dintr-o propoziție a cărui prezență sau absență nu afectează structura esențială a acesteia și care în plus se bucură de o anumită mobilitate. Sînt elemente relativ marginale, care adaugă ceva la conținutul global, fără să schimbe structura propoziției, nici a elementelor sale esențiale (subiectul și predicatul). În limba spaniolă există unele semne caracterizate prin aceea că pot funcționa în mod autonom ca „aditamente". Este vorba despre semnele care pot fi numite adverbe. Mai există și sintagme și grupuri de sintagme care pot funcționa ca „aditamente", această funcție putînd fi precizată numai prin referirea la substanța conținutului sau la context. În concluzie, definește adverbul ca o clasă de semne sau sintagme autonome nominale care funcționează ca „aditament" și prezintă imobilitate generică și numerică.

Pentru ușurarea consultării cărții, la sfîrșitul volumului s-a adăugat un indice de materii în care sînt semnalate problemele mai importante discutate de autor.

FLORENȚA SĂDEANU

JOSÉ MONDEJAR, **El verbo andaluz. Formas y estructuras**, Revista de filología española — Anejo XC, Madrid, 1970, 196 p. + 64 hărți

Seria destul de amplă a monografiilor consacrate dialectelor și graiurilor spaniole se îmbogățește, prin lucrarea de față, cu o contribuție de primă însemnătate la cunoașterea

şi cercetarea structurii lingvistice a dialectului andaluzian.

Din complexitatea faptelor specifice acestui dialect meridional spaniol, autorul s-a oprit numai asupra verbului, urmărind să realizeze o cercetare sistematică şi amănunţită a tuturor trăsăturilor fonologice şi morfologice care fac ca structura verbală a dialectului andaluzian să prezinte un caracter divergent în raport cu restul domeniului dialectal spaniol.

Elaborată pe baza vastului material cules pentru *Atlasul lingvistic şi etnografic al Andaluziei*, monografia despre verbul andaluzian a constituit, în forma iniţială, teza cu care J. Mondejar a obţinut, în 1959, titlul de doctor şi, în acelaşi an, premiul „Antonio de Nebrija". Din cele trei părţi ale tezei — cuprinzînd: prima, transcrierea tuturor formelor verbale înregistrate, a doua, o culegere de 64 de hărţi şi a treia, studiul propriu-zis, care constă în comentarea şi interpretarea fenomenelor ilustrate grafic — ultimele două au văzut lumina tiparului alcatuind, fără schimbări esenţiale, lucrarea de faţă.

Structura monografiei cuprinde 12 capitole, dispuse în 3 părţi; la sfîrşit figurează bibliografia, indicele localităţilor anchetate şi, în apendice, cele 64 de hărţi care ilustrează principalele caracteristici fonologice şi morfologice ale verbului andaluzian.

Prima parte, cu caracter mai general, este deschisă de un *Comentariu bibliografic* (Cap. I), în care sînt trecute în revistă, în mod critic, lucrările referitoare la dialectul în discuţie, grupate în: 1. studii lingvistice, 2. studii despre cultura populară andaluziană şi 3. vocabulare. Urmează apoi cîteva observaţii pe marginea conceptului de *polimorfism* lingvistic (Cap. II), fenomen foarte bine reprezentat în flexiunea verbală din dialectul andaluzian. Sub titlul *Fonologia verbală*, cap. III şi ultimul din prima parte este consacrat prezentării succinte a modalităţilor de manifestare şi consecinţelor, în cadrul persoanei a doua singular a conjugării andaluziene, a celei mai importante trăsături a sistemului fonologic al limbii spaniole peninsulare, şi anume tratamentul lui *-s* final, ca morfem al pluralului şi al desinenţei. Caracteristic domeniului lingvistic andaluzian este fenomenul aspirării lui *-s* final la formele de persoana II-a singular, precum şi dispariţia, în multe cazuri, a acestei aspiraţii. În raport cu această ultimă modalitate de tratare a fonemului respectiv, se disting două mari zone care prezintă o evoluţie diferită: zona orientală, unde pierderea aspiraţiei determină fonologizarea deschiderii vocalice, prin schimbarea timbrului şi articulării vocalelor *a* şi *e*, şi zona occidentală, unde pierderea aspiraţiei a antrenat dispariţia deschiderii vocalice, ceea ce are drept urmare revenirea la modul de articulare a vocalelor medii spaniole corespunzătoare.

În partea a doua a lucrării, intitulată *Studiu fonetico-morfologic*, se trece la analiza concretă, în detaliu, a faptelor de fonologie şi morfologie specifice structurii verbului andaluzian. Sînt cercetate aici, fiecare în capitol aparte, probleme referitoare la: *Infinitiv* (Cap. IV), *Dislocarea accentului* (Cap. V), *Desinenţe* (Cap. VI), *Teme* (Cap. VII), *Verbele incoative* (Cap. VIII) şi *Pronumele personale* (Cap. X). Prezenţa acestui ultim capitol este justificată de faptul că dialectul andaluzian occidental — ca urmare a nediferenţierii morfologice a flexiunii verbale la persoanele a doua şi a treia singular, provocată de dispariţia aspiraţiei — cunoaşte folosirea pronumelor personale reduse, în general, la stadiul de simple morfeme de predeterminare.

Cea de a treia parte a monografiei, destinată problemelor de geografie lingvistică, oferă mai întîi precizări referitoare la ariile şi limitele faptelor studiate (Cap. XI), iar apoi interpretarea, pe larg (Cap. XII), a hărţilor cuprinse în apendice şi evidenţierea concluziilor finale care se pot desprinde din întreaga cercetare.

Lucrarea lui José Mondejar, remarcabilă prin profunzimea analizei, prin claritatea atît a metodei de cercetare cît şi a expunerii, prin interpretarea sistematică şi nuanţată a materialului, prezintă interes şi utilitate pentru lingvistica hispanică în general şi, în acelaşi timp, pentru dialectologia romanică.

TUDORA ŞANDRU-OLTEANU

CELSO CUNHA, **Gramática moderna.** Belo Horizonte, Editôra Bernardo Álvares, 1970, 302 p.

Se constată că în ultima vreme au apărut numeroase manuale de gramatică portugheză. Nici unul dintre acestea nu este însă o gramatică completă și științifică.

Cartea lui Celso Cunha reprezintă o încercare de gramatică modernă și are la bază o lucrare anterioară semnată de același autor, intitulată *Gramática do Português Contemporâneo*, apărută la Belo Horizonte, 1970. Diferența față de lucrarea anterioară constă în explicarea amănunțită a unor probleme, inaccesibile altfel înțelegerii studenților și reducerea substanțială a unor capitole.

Lucrarea cuprinde o parte introductivă în care autorul, bazîndu-se pe cartea Tatianei Slama Cazacu, *Langage et Contexte*, Haga, 1961, definește limbajul, limba și discursul din punct de vedere psiholingvistic. Urmează apoi capitolele de fonetică și fonologie, ortografie, formarea cuvintelor, sintaxa propoziției, morfologia, sintaxa frazei, punctuația și în sfîrșit, cel cuprinzînd noțiuni referitoare la stilul direct, indirect și indirect liber.

Metoda de expunere este descriptivă; faptele de limbă prezentate sînt însoțite de tabele și scheme explicative care facilitează înțelegerea și reținerea celor discutate.

Capitolul destinat morfologiei ocupă partea cea mai întinsă din lucrare. Funcțiile fiecărei părți de vorbire sînt prezentate detaliat, însoțite de citate din literatura portugheză. Se remarcă în mod special observațiile din paragraful *Cazuri speciale de folosire a articolului*, unde modalitățile specifice de întrebuințare a articolului sînt grupate sintagmatic, în funcție de contextul în care el apare.

În paragraful destinat verbului apreciem încercarea autorului de a prezenta verbele neregulate în funcție de neregularitățile care se pot observa în cadrul flexiunii. Astfel, neregularitatea poate cuprinde desinența sau radicalul și este cauzată de schimbarea vocalei din radical în funcție de accentul tonic. Urmărind alternanțele vocalice, autorul stabilește două tipuri de neregularități: primul cuprinde verbe care se caracterizează prin alternanța *ê/é* și *ô/ó* din radical, al doilea tip cuprinde verbe care sînt caracterizate prin alternanța *e/i* și *o/u* din radical.

În legătură cu faptele discutate în capitolul de morfologie se pot face obiecții cu privire la categoria gramaticală de grad, creată de autor, pentru a marca posibilitatea substantivului de a primi sufixe augmentative sau diminutive. Avînd în vedere aspectul gramatical (asimilarea sufixelor și prefixelor, morfemelor), procedeul augmentării și al diminutivării este asemănător cu procedeele morfologice [1]. Considerăm însă că a introduce categoria de grad substantivului este inoportună avînd în vedere înțelesul pe care gramaticile obișnuiesc să-l acorde categoriei [2].

Tot în cadrul capitolului de morfologie surprinde faptul că autorul nu dă definiții riguros gramaticale pentru majoritatea părților de vorbire. Acestea sînt definite numai din punct de vedere semantic (uneori chiar inexact). Astfel, substantivul este „un cuvînt (?) care desemnează sau numește ființele (numai ființele?) în general'' (p. 81) iar adjectivul „un cuvînt care servește pentru a caracteriza ființele și obiectele numite de substantiv'' (p. 117).

Capitolul consacrat formării cuvintelor cuprinde, printre altele, două valoroase clasificări ale prefixelor și sufixelor limbii portugheze după criteriul originii și al gramaticalității. Deși redus, acest capitol oferă avantajul unei priviri globale asupra procedeelor de îmbogățire a vocabularului, cu atît mai mult

[1] V. Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1957, p. 439. Cu toate acestea, formarea cuvintelor așa cum se arată în lucrarea citată mai sus nu poate fi înglobată nici morfologiei nici vocabularului, ci constituie un capitol aparte care să facă legătură între cele două părți.

[2] *Gramatica limbii române*, vol. I, București, 1963, p. 36.

cu cît lucrările de pînă acum tratează această problemă incomplet.

Se pot face şi de această dată obiecţii cu privire la definiţiile date de autor. Astfel procedeul compunerii este definit ca ,,un mijloc de creare a unui cuvînt nou prin unirea a două sau mai multe radicale"[3]. Definiţia nu cuprinde indicaţia că se pot obţine cuvinte compuse şi din elemente de compunere cu existenţă independentă în limbă (*segunda-feira, chapeu de sol, sempre viva*) sau din abrevieri ale unor cuvinte (*MAR = Movimento de Açao Revolucionaria, OPM = Organização Politico Militar, POC = Partido Opérário Comunista*).

Sintaxa este tratată în două capitole, sintaxa propoziţiei şi sintaxa frazei între care se intercalează (fără să se arate de ce) morfologia. Părţile de propoziţie sînt clasificate mai întîi după gradul de participare la formarea propoziţiei, apoi după funcţia gramaticală exercitată în cadrul ei. Astfel se pot deosebi : termeni *esenţiali* (subiectul şi predicatul) termeni *integranţi* (atributul şi complementul) şi termeni *accesorii* (adjunctul adnominal, adjunctul adverbial şi apoziţia). Între ultimele două categorii distincţia nu este suficient de clară.

Capitolul de fonetică şi fonologie, cel mai puţin realizat, cuprinde o sumară clasificare a sunetelor şi descrierea aparatului fonator. În mod nejustificat însă, autorul introduce un capitol referitor la litere şi alfabet după descrierea fonetică şi fonologică.

În sfîrşit, ultima parte a cărţii tratează problema punctuaţiei, a stilului direct, indirect şi indirect liber.

Ca o trăsătură generală a lucrării, remarcăm multitudinea problemelor luate în discuţie şi concizia cu care sînt prezentate. Uneori, această concizie nu permite clarificarea suficientă a unora dintre problemele ce formează conţinutul lucrării. De asemenea, bogăţia materialului contravine cîteodată încercării autorului de prezentare riguroasă a faptelor expuse.

[3] Radical este pentru autor, sinonim cu rădăcină ,,que irmana as palavras de mesma familia e lhes dá uma base comun de significação" p. 39.

Carta prezentată, o bună gramatică necesară studierii limbii portugheze, ar putea deveni o gramatică de bază după ce autorul şi-ar preciza unele probleme teoretice de felul celor prezentate de noi mai sus.

MARIANA PLOAE

Slovar slovenskega knjižnega jezika, prva knjiga, A-H, elaborat de Inštitut za slovenski jezik, Slovenska Akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1970, I-LXII ; 1–844. p.

Primul volum al *Dicţionarului limbii slovene literare* cuprinde 20 402 cuvinte şi 1662 de variante.

Dicţionarul este prevăzut să apară în cinci volume şi va cuprinde circa 110 000 de cuvinte şi variante. Este primul dicţionar explicativ al limbii slovene. Nu este un dicţionar istoric sau etimologic. (Dicţionarul etimologic al limbii slovene, în trei volume întocmit de acad. France Bezlaj, se află sub tipar.)

Ultimul dicţionar al limbii slovene, de proporţii mai mari, a apărut în anul 1897 (Pleteršnik, *Slovensko-nemski slovar*) după care urmează un dicţionar mai mic, publicat în anul 1936 (Glonar, *Rečnik slovenskega jezika*).

Pregătirile pentru elaborarea unui dicţionar tezaur al limbii slovene încep în anul 1929. Elaborarea acestei lucrări devine una din obiectivele principale ale Institutului de limba slovenă (înfiinţat în anul 1945) sub conducerea cunoscutului lingvist sloven F. Ramovš. Pînă în anul 1952 (anul morţii lui F. Ramovš) s-au pregătit circa 44 de milioane de fişe din peste 2000 de izvoare. Completarea cartotecii dicţionarului a durat pînă în anul 1965 cînd a început redactarea primului volum al dicţionarului care a apărut în anul 1970. Materialul a fost cules din 5128 de cărţi, reviste, periodice, ziare, lucrări ştiinţifice şi manuale şcolare.

Dicţionarul în discuţie este o lucrare colectivă fiind elaborată în cadrul Sectorului de lexicografie al Institutului de limba slovenă

din Ljubljana. În afara redactorilor și a consultanților permanenți (al căror număr este de 35 dintre cei mai de seamă filologi sloveni) la elaborarea lucrării au mai colaborat peste 135 de specialiști în diferite domenii ceea ce garantează o bună documentare și o înaltă ținută științifică a lucrării.

Primul volum al dicționarului pe care îl prezentăm aici cuprinde *lista redactorilor și colaboratorilor, Cuvînt înainte* după care urmează *Introducerea* în care se dă un scurt istoric al elaborării dicționarului, date privind metoda de lucru, lista prescurtărilor și abrevierilor, sistemul de accentuare, semne diacritice. Urmează dicționarul propriu-zis care cuprinde, în cele 844 de pagini, literele A-H. La fiecare cuvînt titlu sînt indicate toate explicațiile necesare lămuririi sensului (sau a sensurilor) acestora.

MILE TOMICI

ENGLISH TEACHING FORUM, **A Journal for the Teacher of english outside the United States**, Washington D.C., U.S.A.

Revista *English Teaching Forum* împlinește în curînd un deceniu de la apariția primului număr. Ea se înscrie în rîndul publicațiilor izvorîte din preocuparea pentru găsirea celor mai adecvate mijloace de însușire rapidă și activă a unei limbi străine — preocupare concentrată în cazul de față asupra limbii engleze.

Gama variată de aspecte specifice acestui domeniu își găsește expresia în paginile, cu caracter implicit eterogen, ale revistei. Lăsînd la o parte materialele care se adresează exclusiv profesorilor (probleme teoretice și practice legate de latura pedagogică a procesului de predare), ne propunem o sumară trecere în revistă a unor contribuții avînd ca obiect probleme de lingvistică.

Dintre articolele referitoare la structura limbii engleze contemporane remarcăm prezentarea sistematizată a modului de folosire a articolului, pe care Olive Greene o face în seria intitulată *The Problem of the Article* (vol. VIII, 1970, nr. 6, p. 3, vol. IX, 1971, nr. 1, p. 12, nr. 2, p. 12, nr. 3, p. 12). Eugene V. Mohr semnează în vol. IX, 1971, nr. 3, p. 2, articolul *A New Look at Contractions*, în care întreprinde o analiză detaliată a particularităților fonologice, semantice și sintactice ale formelor contrase. În ciuda unei aparente simplități pe plan morfologic, sistemul verbal din engleză constituie un cîmp de investigație care continuă să-i atragă pe cercetători prin complexitatea sa. Dintre studiile dedicate acestui domeniu amintim: *Is BE a Verb?* (vol. IX, 1971, nr. 2, p. 2) de Theodore V. Higgs; *Notes on Teaching the Conditional* (vol. E*, 1967, nr. 5, p. 3) de Virginia French Allen. Barbara A. Peterson (*Toward Understanding the 'Perfect' Constructions in Spoken English*, vol. VIII, 1970, nr. 1, p. 2) expune — pe baza cercetării materialului furnizat de zece piese de teatru — principalele concluzii în legătură cu frecvența construcțiilor conținînd un timp perfect (*present perfect, past perfect, future perfect*) în comparație cu prezentul (*simple present*), trecutul (*past tense*) și viitorul; criteriile de folosire și implicațiile de ordin semantic ale acestor construcții etc. În articolul *Time-Indication in Sentences: An Unrestricted Syntactic-Semantic Universal* (vol. D, 1966, nr. 5, p. 6), A. Balint face o serie de considerații de ordin general asupra caracterului universal al localizării acțiunii în timp în cadrul propoziției, analizînd apoi principalele mijloace lingvistice prin care se realizează indicarea timpului în limba engleză.

Lingvistica contrastivă își găsește expresia în cele două articole semnate de Henry Kałuza: *Teaching the English Article to Speakers of Slavic* (vol.C, 1965, nr.3, p.16) și *Aspect in English and Polish* (vol.F, 1968, nr.6, p.16), în articolul publicat de Jan Cygan în vol.E, 1967, nr.5, p. 19: *Attacking a Difficulty of English*: *Asyndetic Hypotaxis* și în acela intitulat *Contrastive Linguistics in Textbook and Classroom* (vol. VIII, 1970, nr. 4, p.7) semnat de Wilga M. Rivers.

* Volumele publicate între anii 1965—1969 sînt specificate prin litere, cele apărute ulterior sînt numerotate cu cifre romane.

Aportul noilor teorii lingvistice la o mai bună înţelegere a fenomenului limbă şi, implicit, consecinţele lor asupra modului de abordare a structurii unei limbi străine face obiectul mai multor articole dintre care menţionăm : Noam Chomsky, *The Current Scene in Linguistics* : *Present Directions* (vol.E, 1967, nr. 2, p. 3), Wayne Harsh, *Three Approaches* : *Traditional Grammar, Descriptive Linguistics, Generative Grammar* (vol.F, 1968, nr.4, p.2), John Algeo, *Stratificational Grammar* (vol. VIII, 1970, nr.4, p.11), John W. Oller, Jr., *Transformational Grammar, Pragmatics and Language Teaching* (vol.IX, 1971, nr.2, p.8), Shirley L. Stryker, *Applied Linguistics* : *Principles and Techniques* (vol. G, 1969, nr.5, p.1), J. C. Catford, *Some Aspects of Linguistics in Language Testing*, (vol. F, 1968, nr.5, p.16), Ronald Wardhaugh, *Some Reflections on the State of the Art* (vol. VIII, 1970, nr.5, p.11), Edward M. Anthony, *A "Traditional" Linguistic Basis for Language Teaching* (vol. IX, 1971, nr.4, p.2).

ILINCA CONSTANTINESCU

Al XIII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică

Între 29 august şi 5 septembrie 1971 a avut loc la Québec, organizat de Universitatea Laval, cel de-al XIII-lea Congres al romaniştilor.

Alegerea acestui important centru universitar din Canada drept sediu al unei reuniuni ştiinţifice internaţionale consacrate domeniului romanic s-a făcut la congresul imediat precedent, care s-a ţinut, cum se ştie, la Bucureşti (1968). În intenţia canadienilor, propunerea delegaţiei lor de a organiza la Québec viitorul congres a urmărit, cu siguranţă, şi un scop politic. Francofonii sînt în Canada o minoritate (5 milioane) în comparaţie cu anglofonii (16 milioane). Iar dacă ţinem seamă de faptul că la Montréal, oraş situat, ca şi Québec, în zonă franceză, 40% din populaţia lui de cca 2 milioane este anglofonă, raportul de forţă dintre cele două limbi vorbeşte şi mai clar în favoarea limbii engleze şi cu perspective îngrijorătoare pentru franceză. De altfel chiar la Québec, despre care se poate afirma că este centrul propriu-zis al limbii franceze şi al culturii vehiculate de aceasta, vorbesc englezeşte numeroşi locuitori cu ocupaţii apte de a-i pune în contact cu diversele aspecte ale vieţii economice în sens larg. Un şofer, care ne-a condus cu autocarul în excursie în Île d'Orléans, vorbea franceza (limba sa maternă) mai degrabă ca un nordamerican şi, în orice caz, engleza lui părea mai autentică decît franceza. Aşa se explică, între altele, existenţa, la Québec, a unui institut de cercetări consacrat bilingvismului precum şi atenţia deosebită acordată acestei probleme de către Comitetul de organizare al Congresului, care i-a rezervat în programul acestuia o secţie specială. Ar mai fi de adăugat faptul că autorul acestei dări de seamă, care şi-a anunţat participarea la congres cu o comunicare despre bilingvism în domeniul romanic, a fost rugat de preşedintele comitetului de organizare s-o transforme într-un raport pentru una dintre şedinţele plenare, ceea ce s-a şi întîmplat.

Tematica congresului a fost foarte cuprinzătoare, mai bogată, întrucîtva, decît a congreselor precedente, lucru perfect logic, cel puţin teoretic vorbind, dacă nu uităm înmulţirea de la an la an a preocupărilor romaniştilor (ca şi, în general, ale reprezentanţilor disciplinelor înrudite), precum şi apariţia unor probleme fie noi, fie considerate sub aspecte noi. Această creştere cantitativă se explică, în parte, şi prin ponderea mereu sporită a locului ocupat de cercetările filologice propriu-zise.

În comparaţie cu congresul de la Bucureşti, cel de la Québec a avut o tematică mai puţin modernă, în ce priveşte atît rapoartele din şedinţele plenare, cît şi comunicările prezentate în secţii. Astfel, dialectologia şi geografia lingvistică, de pildă, au ocupat un loc foarte important. Aş explica acest fapt prin ceea ce am spus ceva mai înainte, cînd m-am referit la situaţia lingvistică reală din Canada. Pe romaniştii acestei ţări (şi, în deosebi, pe cei din provincia Québec) îi interesează în cel mai înalt grad şi graiurile populare, care, prin însăşi calitatea lor (de a fi vorbite de oameni nu tare numeroşi, care sînt mai puţin instruiţi), se văd ameninţate cu dispariţia într-un viitor mai mult ori mai puţin îndepărtat, ca urmare inevitabilă a răspîndirii limbii literare.

„Modernismul'' s-a manifestat într-o măsură mai mare decît ar putea să rezulte din titlurile comunicărilor şi din titulatura diverselor secţii, şi anume în modul cum au fost puse şi oarecum rezolvate problemele. Dar chiar aşa, el n-a fost atît de prezent ca la Bucureşti, unde o contribuţie însemnată i-a venit din partea participanţilor români, ceea ce nu trebuie considerat în absolut toate cazurile ca o laudă la adresa noastră.

Dintre cele şase rapoarte citite în şedinţele plenare, pot fi socotite noi, în comparaţie cu tematica congresului precedent, următoarele : *Bilingvism în domeniul romanic* (Iorgu Iordan) ; *Stilistica literară : încercare de redefinire* (Albert Henry) ; *Pentru o stilistică comparată a limbilor romanice* (Mario Wandruszka). Raportul profesorului Henry a trecut în revistă numeroasele definiţii (în realitate concepţii) emise cu privire la stilistica literară, cu arătarea părţilor criticabile ale fiecăreia, după care a prezentat punctul de vedere al autorului însuşi, în fond nu mult diferit de ale unora dintre predecesori, iar ca ilustrare şi confirmare a justiţei concepţiei proprii, o serie, prea bogată, poate, de texte literare, analizate adesea foarte subtil, în vederea scopului urmărit. Faptele invocate de M. Wandruszka din principalele limbi romanice, pentru susţinerea ideii de bază a raportului, aparţin numai rareori stilisticii propriu-zise şi sînt mai totdeauna ori strict sintactice ori de natură frazeologică. Făcînd abstracţie de această neconcordanţă dintre titlu şi conţinut, trebuie să mă declar, în general, de acord cu romanistul de la Tübingen cînd atribuie deosebirile, adesea mari, dintre limbile romanice necesităţii şi hazardului. Ideea de bază a raportului meu a fost că toate limbile (cel puţin cu începere de la epoca istorică propriu-zisă a omenirii) sînt, într-un fel ori altul, produsul bilingvismului în sens foarte larg, că acest fenomen continuă să existe şi să joace un rol considerabil în evoluţia limbilor actuale şi că orice vorbitor, indiferent de timp şi de loc, este bilingv.

Participarea romînilor la acest congres a fost, din punct de vedere numeric, destul de importantă. Afară de delegaţii oficiale (trei ai Academiei R.S.R. şi doi ai Ministerului învăţămîntului), au fost prezenţi un cercetător de la Centrul de fonetică şi dialectologie şi un lector de la Institutul pedagogic din Baia Mare, ambii aflaţi în străinătate ca lectori de limba română, două cercetătoare de la Centrul amintit, care se găseau la specializare în Statele-Unite, şi o licenţiată în limba şi literatura spaniolă, căsătorită cu un profesor universitar din această ţară. Înscrierile au fost mult mai numeroase, şi în tabelul complet cu repartizarea pe zile şi săli a comunicărilor figurau foarte multe nume româneşti. A putut, graţie unor împrejurări speciale, să fie citită, dintre comunicările celor absenţi, numai una, aceea a Mariei Manoliu-Manea, de altfel singura de lingvistică romanică în sens strict. Menţionez acest ultim detaliu spre a atrage atenţia asupra obligaţiei pe care o au forurile ştiinţifice interesate de a trimite la congrese de felul celui organizat la Québec în primul rînd romanişti propriu-zişi şi numai în subsidiar specialişti în lingvistica românească. Atît la Institutul de lingvistică al Academiei R.S.R., cît şi la catedrele de lingvistică romanică ale universităţilor (în frunte cu cea din Bucureşti) există cadre bine pregătite în această ultimă disciplină, capabile deci, s-o reprezinte cu atît mai onorabil, cu cît o bună parte şi-au făcut deja un nume în romanistica internaţională.

IORGU IORDAN

Al IV-lea Congres al Asociaţiei Internaţionle a Hispaniştilor (A. I. H.)

Între 30 august şi 4 septembrie 1971 s-au desfăşurat la Salamanca, sub auspiciile prestigioasei Universităţi din acest oraş — de fapt, cea mai veche universitate din întreaga Spanie, creată în 1253 de către Alfonso al IX-lea şi decretată, prin bulă papală, una din cele patru mari Academii ale lumii — lucrările celui de al IV-lea Congres al A.I.H., întrunită, pentru prima dată de la crearea ei (Oxford, 1962), pe pămînt cervantin (precedentele congrese au avut loc, după cum se ştie, în Anglia, Olanda şi Mexic). Timp de o săptămînă, patru sute de congresişti, veniţi din 25 de ţări ale lumii, au format o mare familie strîns unită prin pre-

ocupări de studiu și aspirații științifice comune, concretizate în numărul foarte bogat de comunicări prezentate (peste 200) vizînd aspecte variate ale limbii, literaturii și culturii hispanice de pe întreg globul.

Astfel, au funcționat simultan patru secții, dintre care cea dintîi — Literatură, artă, istorie —, ținînd cont de numărul și de importanța comunicărilor ce-i fuseseră rezervate, a fost la rîndul ei subdivizată în patru subsecții: I-1 (Renașterea), I-2 (Secolul al XVIII-lea spaniol) (de menționat, în paranteză, că în timpul congresului s-a constituit o comisie internațională de cercetare a acestui atît de hulit și de puțin bine cunoscut Secol al Luminilor spaniol), I-3 (Unamuno și epoca lui — Unamuno fiind, după cum se știe cel mai celebru rector al acestei faimoase universități) și I-4 (Aspecte ale literaturii, artei și istoriei Americii hispanice). Secția a II-a — intitulată Metodologie-filologie — a înmănunchiat următoarele direcții tematice: Metodologia istoriei și criticii literare; genurile literare; sociologia și literatura; probleme ale ediției de texte. Secția a III-a — cea de Lingvistică, una dintre cele mai interesante ca tematică — și-a îndreptat atenția cu precădere către descrierea limbii contemporane; probleme de lingvistică diacronică; sociologia lingvistică; limbi în contact; limba literară. În sfîrșit, secția a IV-a, ultima, cu tematică liberă, a grupat lucrări privitoare la diverse aspecte ale culturilor de limbă nu numai spaniolă, ci și catalană, galiciană și bască.

Dintre congresiștii care au prezentat în cadrul acestor secții lucrări de un deosebit interes, se numără nu puține personalități marcante ale hispanisticii dinlăuntrul și dinafara granițelor țării gazde; să cităm, puțin la întîmplare, fără a încerca ierarhii sau liste exhaustive imposibil de stabilit, pe Juan M. Lope Blanch — México (*Antillanismos en el castellano de la Nueva España*), Antonio Llorente Maldonado de Guevara — Salamanca (*La expresión de la impersonalidad en español*), Elsa Dehennin de Galle — Bruxelles (*José Gorostiza o la destrucción creadora*), Maxime Chevalier — Bordeaux (*Para una historia de la cultura española en el Siglo de Oro: cuestiones de método*), Josef Skultety — Bratislava (*Los adjectivos castellanos que denominan el color rojo*), Manuel Muñoz Cortés — Murcia (*Los métodos estilísticos de la escuela hispánica en comparación con otras actuales*), Hector E. Ciocchini (*El enfoque interdisciplinario de los problemas de estilo — De la Estítistica a la literatura comparada*), Jaqueline Chantraine de Van Praag (*Expresiones comparativas consolidadas con valor de superlativo*), Donald Knowles (*Analisis transformacional de una excepción en el sistema de los adverbios de modo*), Bernad Py — discipol al lui Jean Paul Borel — (*Algunas caracteristicas del PACEFI-proyecto de análisis contrastivo del español, francés e italiano*), Peter Bowd-Bowman (*El léxico hispanoamericano del siglo XVI*) etc.

De remarcat ca un fapt îmbucurător bogăția și varietatea comunicărilor prezentate la acest congres de către hispaniștii români. Și-au susținut propriile lucrări membrii delegației noastre prezenți la lucrări: Paul Alexandru Georgescu: *La búsqueda de lo humano en la obra de Julio Cortázar*, Palmira Arnáiz Amigo: *España en los libros de viajes de Unamuno*, Renée Jerusalmi: *Proverbios idénticos en „Don Quijote" de Cervantes, y en los „Recuerdos de la infancia" de Ion Creangă*, Ioana Zlotescu — Cioranu: *La búsqueda del „hombre perdido" en la novelística de Ramón Gómez de la Serna* și Domnița Dumitrescu: *Estructura léxica del Diván del Tamarit*. De asemenea, au mai fost citite, chiar în lipsa autorilor, următoarele lucrări: Maria Manea — Manoliu: *Sobre la transformación relativa en español y en rumano*, Ecaterina Goga: *El morfema de género en la clasificación de los determinantes del sintagma nominal*, Ileana Georgescu: *Ensayo de una tanatologia lorquiana*, Constantin Duhăneanu: *Valor estilístico de la elipsis del verbo en la obra de Azorín*, Anca Giurescu: *El método transformativo en el análisis de los nombres compuestos del español moderno*, Cristina Isbășescu-Hăulică: *Multiplicida de planos isótopos en los cuentos de J. L. Borges*, Ioana Pătrașcu-Gavrilescu: *La función de lo libresco en la prosa narrativa de J. L. Borges* și Mariana Papadopol: *La flexión verbal del español contemporáneo standard*. A fost primită cu comentarii favorabile modernitatea metodologică a majorității lucrărilor românești (care a ieșit cu atît

mai mult în evidenţă cu cît majoritatea celorlalte comunicări fuseseră elaborate cu ajutorul metodelor tradiţionale) şi, de asemenea, a deşteptat interes perspectiva comparatistă romanică, cu referire specială la limba română, pe care unele dintre ele au deschis-o.

În afara şedinţelor de comunicări pe secţii, zilnic au avut loc în sala de festivităţi a Universităţii, reuniuni plenare în care au ţinut conferinţe, succesiv, Geoffrey Ribbans (Liverpool) : *Unamuno y su obra en la perspectiva de hoy*, Luis Flórez (Bogotá) : *Las „Apuntaciones" de Cuervo y el español bogotano en 1971*, Guido Mancini (Pisa) : *Arias Montano y el Renacimiento*, Juan López Morillas (Brown University) : *Francisco Giner : de la Septembrina al Desastre*, Noël Salomon (Bordeaux) : *Sobre dos fuentes antillanas y su elaboración en „El siglo de las luces" de Alejo Carpentier* şi Werner Krauss (Berlin) : *Las teorías de los géneros literarios* (conferinţă citită, în absenţa autorului, de către un discipol de al său prezent la lucrări).

Congresul a fost deschis, cum e şi firesc, printr-o şedinţă solemnă la care au luat cuvîntul Rectorul Universităţii din Salamanca, Felipe Lucena, preşedintele A.I.H., Angel Rosenblat, şi preşedintele comisiei naţionale organizatorice, Rafael Lapesa. În după-amiaza ultimei zile, înaintea solemnităţii de închidere a lucrărilor congresului, s-a întrunit adunarea generală trienală a membrilor A.I.H., în care au fost luate în discuţie o serie de chestiuni legate de îmbunătăţirea formei de organizare a congreselor viitoare (aducîndu-se însă, totodată, calde mulţumiri şi elogii activităţii neobosite a comisiei locale organizatorice conduse de Fernando Lázaro — preşedinte — şi Ricardo Senabre — secretar), a fost ales ca sediu al viitorului congres A.I.H. din august 1974 oraşul Bordeaux şi a fost votată în unanimitate noua „junta directiva" a asociaţiei, sub tripla preşedinţie de onoare a lui Dámasc Alonso (Spania), Angel Rosenblat (Venezuela) şi Marcel Bataillon (Franţa) şi sub preşedinţia activă a lui Edward M. Wilson, de la Universitatea din Cambridge. Academicianul profesor Iorgu Iordan a fost ales vicepreşedinte al Asociaţiei Internaţionale a Hispaniştilor, Congresul consacrînd, în acest fel, prestigiul de care se bucură pe plan internaţional lingvistica din ţara noastră.

DOMNIŢA DUMITRESCU
Facultatea de limbi romanice şi clasice
Bucureşti, Edgar Quinet 7

Simpozionul şi Stagiul internaţional de semiotică, Urbino (Italia), iulie, 1971

Sub auspiciile Comitetului internaţional de semiotică, Universitatea din Urbino a organizat anul acesta, pentru prima oară, Simpozionul şi Stagiul internaţional de semiotică, îndrumate direct de A. J. Greimas, neobosit animator al semioticii europene.

Stagiul intensiv de iniţiere în semiotică a fost frecventat de peste 200 de cursanţi împărţiţi pe patru secţii (*Semantică, Semiotică literară, Analiză mitologică şi Folclor, Semiotică audio-vizuală*) cărora — ulterior — li s-a adăugat *ad-hoc*, sub conducerea lui Umberto Eco, o a cincea : *Semiotica arhitecturii*, consecinţă a interesului manifestat de un mare număr de participanţi la stagiu.

Lucrările simpozionului s-au desfăşurat timp de o săptămînă pe secţii (aceleaşi ca secţiile stagiului). În felul acesta, Centrul internaţional de semiotică de la Urbino, care manifestă, din ce în ce mai vădit, tendinţa de a deveni o instituţie de sine stătătoare, a căutat să acopere integral preocupările contemporane existente în această ştiinţă care, după expresia lui

Ferdinand de Saussure, cel ce a prefigurat-o cu mai bine de cincizeci de ani în urmă, „studiază viața semnelor în cadrul vieții sociale”[1].

În ansamblul activității, studiile de lingvistică și, mai cu seamă, cele de semantică au ocupat, firește, un loc central, căci în măsura în care se poate vorbi astăzi despre semiologie ca de o știință constituită, această știință se bazează pe principiile lingvisticii structurale. Am spune chiar că, fără dezvoltarea largă a studiului limbilor naturale (la care s-au adăugat, ce-i drept, mai tîrziu, rezultatele logicii și matematicii moderne), semiotica ar fi rămas la stadiul de sugestie. Nu ne referim, numai la faptul că, de exemplu, s-a vorbit nu o dată la Urbino despre o „morfologie” sau o „sintaxă” a televiziunii sau arhitecturii, ci și la preluarea axiomatică a unor noțiuni și metode din lingvistica modernă în analiza unor domenii mai de grabă dominante decît subordonate față de limbă. Este cazul studiilor de antropologie, care au atestat, pe lîngă tendința de modelare a obiectului în analogie cu sistemul limbii, abordări ferme din perspectiva cercetătorului care și-a însușit perfect principiile structuralismului lingvistic. Desigur, în această direcție, influența lui Claude Lévi-Strauss, întemeietorul antropologiei structurale, format el însuși în atmosfera descriptivismului american, nu poate fi omisă, dar astăzi s-a putut ajunge la ideea că pregătirea lingvistică este o condiție *sine qua non* a semioticianului antropolog[2].

Aceste constatări nu vor să pară cîtuși de puțin o pledoarie ci reprezintă înregistrarea fără prejudecăți a unei stări de lucruri care, apărută cu vreo trei decenii în urmă, continuă, din ce în ce mai evident, în științele umanise.

Însăși prezența la simpozionul de semantică și la grupa corespunzătoare a stagiului atît a unor specialiști cît și a unor diletanți în materie de semiotică, a căror singură caracteristică „comună” a fost proveniența din domenii foarte diferite și formația extrem de diversă (dacă nu contradictorie !), atestă atracția pe care teoria și metodele lingvisticii o reprezintă pentru foarte mulți cercetători. Majoritatea acestora vede aici o posibilitate de formalizare și codificare a rezultatelor activității spiritului omenesc sau o platformă comună — atît de necesară — în studiul, de exemplu, al literaturii ca artă dar și ca mijloc de expresie, sau al sculpturii, picturii, baletului sau cinematografului în relație cu metalimbajele lor care sînt, fatalmente, verbale.

Desigur, este hazardat a emite concluzii la o dezbatere care a durat patru săptămîni ; se poate totuși afirma că în semiologia europeană două aspecte sînt evidente : pe de o parte, „Semantica structurală” (A. J. Greimas), bine constituită ca disciplină autonomă la nivel lexematic, este punctul de plecare al oricărei cercetări, pe de altă parte, teoria codurilor tinde să devină o formă supradisciplinară a științelor umaniste, fundamentată pe sugestiile hjelmsleviene. Așa se explică încercarea de a descoperi și defini funcția „semn” în analiza unor obiecte pentru care, pînă nu de mult, nici nu s-a presupus o astfel de abordare. Cităm aproape la îmtîmplare : Martin Krampen (R.F.G.) „Elemente arhitecturale la diferite nivele de detaliu ca semne pentru identificarea funcției sociale a cladirii”.

În acest context, interesul trezit de lucrările secției de semantică a simpozionului este perfect explicabil[3]. Tot astfel, nu este întîmplător că mulți participanți de aici au avut

[1] Orientarea net behavioristă a lui Gh. S. Pierce în încercarea sa de a defini semnificația, ca și unele rezerve personale față de tipologia semnelor propusă de acesta, ne fac să ezităm în a-l considera părintele semioticii moderne chiar dacă și-a expus ideile cu peste patruzeci de ani înaintea lingvistului elvețian. (Cf. și Em. Benveniste, *Sémiologie de la langue*, în „Semiotica”, I (1969), nr. 1, p. 1—2.

[2] Ne-au demonstrat-o perfect, prin activitatea și participarea lor la Urbino, Eli Köngäs-Maranda și Pierre Maranda, etno-antropologi, folcloriști și lingviști de la Universitatea din Vancouver (Canada).

[3] În denumirea secției, organizatorii au evitat în mod deliberat o determinare : deci nu *semantică lingvistică* ci *semantică*.

contribuţii importante şi în alte secţii. Departe însă de a se putea vorbi de o „dominaţie" a lingviştilor s-au manifestat mai degrabă, în tabăra acestora, tendinţe diferite, de multe ori opuse, provenite — ca de altfel în mod obişnuit la întîlnirile internaţionale — mai ales dintr-o extraordinară diversitate terminologică. Aceasta l-a şi determinat poate, pe A. J. Greimas să remarce în conferinţa de închidere a stagiului că, înainte de a se putea trece la o critică serioasă a teoriei, este necesară o echivalare atentă a izotopiilor discursului semiotic însuşi şi o consecvenţă în realizarea caracterului său „inteligibil", premisă fundamentală pentru obţinerea celui „transmisibil".

Referindu-ne acum numai la cercetările de semantică lingvistică, privite din perspectivă semiotică, ni se pare că putem, de asemenea, contura cîteva direcţii principale care s-au manifestat la Urbino. Fireşte că preocuparea principală rămîne tot analiza sensului şi semnificaţiei la toate nivelele şi în toate manifestările sistemelor lingvistice. De aceea noţiunea de „*sem*" a apărut în mai toate comunicările iar determinarea sa cît mai precisă este simţită ca o condiţie a progresului ulterior; aceasta nu înseamnă că s-a şi realizat sau măcar că s-ar întrevedea premise pentru un viitor apropiat, evidentă fiind mai ales continuarea unor direcţii mai vechi.

Astfel, consecvent principiilor sale expuse în *Vers une sémantique moderne* şi *Recherches sur l'analyse sémantique en linguistique et en traduction mécanique*, Bernard Pottier propune acum o tipologie a semelor [4] unui lexem pe baza matricei :

Seme specifice	Seme generice
Seme virtuale	

Semele specifice, elemente ale formei conţinutului în accepţia dată de L. Hjelmslev, reprezintă determinări din ansamblul de experienţă al unui grup de indivizi, realizate prin contrast. Ce este acest „ansamblul de experienţă" nu se poate preciza şi de altfel autorul a mărturisit că tocmai aici este dificultatea majoră a principiului propus, noţiunea poate fi însă intuită. De pildă, sememul „*véhicule*" poate avea mai multe sememe subordonate, delimitabile în funcţie de prezenţa semelor specifice legate de trăsătura „*pentru persoane*" (fr. orig. „*pour personnes*").

	'pour personnes'	'pour 4 personnes'	'pour plusieurs personnes'
„*voiture*"	+	+	—
„*autocar*"	+	—	+
„*camion*"	—	—	—

Ansamblul de experienţă ar putea fi deci rezultatul unei observaţii dar, tot atît de bine, rezultatul unor deprinderi sau convenţii în cadrul unui grup social.

În conferinţa intitulată : *Les composantes sémantiques d'un lexème*, prezentată la stagiu.

Semele generice nu mai fac apel la ,,experienţă'' ci se referă la proprietăţile obiectului însuşi : ,,*véhicule*'' s-ar afla deci la întretăierea fascicolului de seme : 'matériel', 'non-animé', 'puissant', 'independant' etc. O singură obiecţie, după cum se poate observa foarte uşor, este suficientă : *cum altfel, dacă nu tot pe baza experienţei unui individ sau a unui grup de indivizi, se stabilesc aceste seme*? Mai cu seamă că, în exemplul ales, ,,proprietăţile obiectului'' au fost ele însele conferite de cel ce interpretează de fapt lexemul : vorbitorul.

În sfîrşit, *semele virtuale* reprezintă mărci absolut individuale, rezultate din utilizări contextuale, interpretări particulare ale semelor specifice sau generice. Ar fi fost aici necesară, din perspectiva adoptată de autor, o precizare fermă a raportului dintre ,,individual'' şi ,,comun unui grup'' ca şi a noţiunii însăşi de ,,grup''.

Corespunzător celor trei trepte paradigmatice, în analiza distribuţiei sememelor vom avea trei planuri la nivel sintagmatic : în primul rînd — planul *relaţiilor*, în cadrul căruia se va preciza alegerea domeniului, aici se determină problemele sinonimiei şi omonimiei prin stabilirea semelor specifice. De exemplu, segmentului /v^{w}atyr/ i se pot concepe două domenii semantice : ,,*voiture /autocar/camion*'' sau ,,*voiture/wagon/locomotive*'' ; trebuie deci stabilit domeniul de experienţă corespunzător pentru a putea decoda corect un enunţ ca : ,,achetez une voiture neuve''. Urmează. planul *desemnării* care se referă la semele generice, legat de primul şi avînd specifică problema polisemiei, cu precizarea că exista un raport direct proporţional între numărul semnificaţiilor şi cel al semelor care intră în componenţa unui semem. Al treilea plan, al *formelor*, se corelează cu semele virtuale şi are în vedere aspectul lexematic al enunţului. Acesta din urmă ar fi un fel de structură de suprafaţă în raport cu cele anterioare.

Potrivit structurii expuse mai sus, înţelegerea unui enunţ este, după B. Pottier, o chestiune de selecţie şi eliminare a semelor. Dar această concluzie (sau premisă ...) este lipsită tocmai de răspunsul la întrebarea cea mai importantă : ,,*ce este semul*?''

O altă direcţie în analiza semantică porneşte de la principiile axiomaticii greimasiene folosind cu consecvenţă (modificările nu privesc esenţa) metoda de analiză expusă în *Semantica structurală*. Nu vom insista asupra teoriei semioticianului francez, destul de bine cunoscută, ci vom evidenţia numai tendinţa de unificare a acesteia cu teoria transformaţionalistă (mai ales în varianta lui Chomsky) manifestată de S. G. Bardon în comunicarea *Pour une synthèse constructive des théories génératives* (*1963—1970*) *et sémio-linguistique.*

Autorul porneşte de la premisa salutară că o teorie integrală a limbii nu poate omite nici unul din planuri. Pornind în special de la *Aspects of a theory of syntax* el consideră că pesimismul lui Chomsky (dedus din fraza ,,Numai exemple de o simplitate artificială comportă o corespondenţă strînsă între structura de adîncime şi cea de suprafaţă'') se situează la nivel epistemologic. Componentele *lexical* şi *categorial* din sistemul de bază al gramaticii transformaţionale trebuie depăşite în profunzime ; trebuie, cu alte cuvinte, să ajungem la un nivel ,,sub-lexical'' şi ,,sub-categorial'' (fr. orig. ,,sous-lexical'', ,,sous-catégoriel''). Pe baza unei importante experienţe de lexicolog, Greimas pleacă, după opinia lui Bardon, exact de la acest nivel, avînd ca scop înzestrarea sistemului de bază al gramaticii cu un nivel de structurare suficient de abstract pentru a putea da seama de însăşi structurarea lexicului şi a componentului categorial''. Chomsky a întrevăzut de altfel una din aceste posibilităţi atunci cînd afirmă că : ,,Regulile care presupun trăsături contextuale pot fi [...] parţial independente de proprietăţile semantice''. (Cf. ,,Aspects...'', cap. 4, nota 13.) Este exact nivelul ce se poate desemna ca ,,nivel contextual propriu-zis sau clasematic în organizarea formală a teoriei lui Greimas'' (Bardon).

Depăşirea în profunzime a nivelului lexical serveşte explicării mai sistematice a fenomenelor de semnificare ce se pot constata aici, fenomene bazate pe anumite presupoziţii pe care Chomsky nu le enunţă.

Pe de altă parte, transcederea componentului categorial este necesară în vederea unei analize a ,,fenomenelor de orientare a sensului în amalgamul global al structurii de adîncime" (Bardon). Subcomponentul lexical se situează la nivel semic iar cel categorial la nivel contextual, acesta din urmă fiind ceea ce Greimas numește *nivelul izotopiilor*.

În sfîrșit a treia direcție asupra căreia vrem să ne oprim aici și care se referă tot la o teorie integrală a limbii este marcată de interesul tot mai crescut — specific ultimelor decenii al matematicienilor pentru studiul lingvistic. Într-o comunicare la simpozion și, apoi, într-o conferință cu aceeași temă la stagiu (*Le rôle de la Topologie dans l'analyse sémantique*), matematicianul francez René Thom a expus în linii mari o teorie care, pe cît de îndrăzneață pe atît de bine argumentată, urmărește o sinteză a teoriei semantice cu topologia matematică în scopul refacerii aspectului ,,continuu" al limbii, a descoperirii ,,dinamicii" sale interne. Cu toate meritele lor, teoriile ce stabilesc structuri formale ale limbii au, după Thom, o serie de limite care nu vor putea fi depășite fără schimbarea hotărîtă a unor puncte de vedere. Așa de pildă, delimitarea strictă între fenomenele sincronice și cele diacronice trebuie abandonată. Dacă anumite structuri formale nu pot da seama decît de aspectul sincronic va trebui să se renunțe chiar la teoria care stă la baza lor deoarece limba este ,,un proces dinamic permanent a cărui structură formală nu este (în stadiul actual n.n.) decît o morfologie aparentă, de nivel mediu", ascunzînd parametri de natură cinetică determinanți din punct de vedere calitativ și cantitativ, așa cum între partea vizibilă și cea imersibilă a unui iceberg este un raport de 1/9. O asociație între principiile topologiei matematice și cele ale dinamicii (înțeleasă ca acțiune a factorului ,,timp" în stările unui sistem) ar putea sta la baza unei noi teorii a limbii.

Ținînd seama de complexitatea și bogăția universului semantic, R. Thom propune reprezentarea acestuia sub forma unei morfologii (cu sensul de ,,echivalență" în topologie) în al cărei substrat se va găsi un spațiu euclidian cu un număr foarte mare de dimensiuni (spațiul stărilor de activare a neuronilor creerului, de exemplu). Comunicarea lingvistică necesită proiectarea acestei morfologii pe un spațiu cu o singură dimensiune — timpul, prin intermediul unei stări, în care spațiul cu număr foarte mare de dimensiuni se reduce la un spațiu tetradimensional (doi actanți cu sisteme spațio-temporale diferite, aflate într-un conflict ce trebuie conciliat).

Rezumîndu-ne, deocamdată, numai la expunerea succintă cu caracter informativ a activității semiotice de la Urbino, ne propunem să revenim asupra unor probleme amintite aici, în scopul aprofundării și clarificării lor.

CEZAR TABARCEA
Facultatea de limbă și literatură română
București, Edgar Quinet 7

Colocviul internațional de studii preistorice (Atena, 4—11 aprilie 1971)

Studiile privind preistoria limbii și a civilizației grecești au cîștigat de multă vreme drept de cetățenie printre disciplinele care alcătuiesc filologia și arheologia clasică. În acest domeniu, lipsit prin definiție de informațiile documentelor scrise, singurele date sigure de care dispunem sînt, pe de o parte, mărturiile culturilor arheologice, pe de alta, rezultatele obținute de lingvistica și dialectologia istorică. Filologii, istoricii și arheologii trebuie să-și unească în mod constant eforturile pentru a elucida diferitele aspecte ale unor probleme pe cît de interesante, pe atît de obscure. Numai un dialog neîntrerupt între mai multe discipline înrudite poate aduce un răspuns la întrebările multiple care se ridică în legătură cu așezarea populațiilor elenice în peninsula balcanică. Acesta este motivul pentru care socotim că trebuie

salutată în mod deosebit iniţiativa de a se organiza, la Atena, o reuniune ştiinţifică internaţională care şi-a propus să abordeze aceste chestiuni atît din punctul de vedere al lingvisticii şi filologiei, cît şi din punctul de vedere al arheologiei şi istoriei. Colocviul de studii preistorice din luna aprilie 1971 n-ar fi putut avea loc fără strădaniile neobosite ale unui comitet condus de profesorul Sp. Marinatos, preşedintele Academiei din Atena. Această manifestare ştiinţifică a reunit la Atena, mai multe personalităţi cu renume mondial, filologi ca profesorii W. C. Brice, R. A. Crossland, Vl. Georgiev, J. B. Hainsworth, H. Mühlestein, D. Page, M. Treu, W. F. Wyatt ş.a., istorici şi arheologi, ca profesorii E. Akurgal, Em. Condurachi, M. Garašanin, N. G. L. Hammond, G. Mylonas, F. Schachermeyr ş.a.

Pînă în prezent, nici lingvistica, nici arheologia nu a reuşit să ofere o soluţie sigură pentru principalele probleme care se pun în legătură cu preistoria limbii şi a populaţiilor greceşti : cînd şi unde s-a format limba proto-greacă, la ce dată şi pe ce rută au pătruns vorbitorii limbii (sau dialectelor) greceşti pe teritoriul Eladei, ce populaţii au găsit pe acest teritoriu şi ce raporturi au întreţinut cu ele, cum s-a produs invazia triburilor greceşti, în trei valuri succesive sau printr-o incursiune unică, pregătită eventual de infiltraţii anterioare, ce raporturi există între dialectele atestate istoric şi proto-greaca din care derivă etc. etc. Cercetările arheologice pot oferi informaţii privind răspîndirea şi succesiunea diferitelor culturi sau datarea nivelurilor de distrugere ; studiile de lingvistică pot determina traseul şi vechimea relativă a unor isoglose sau aria de folosire şi, uneori, originea anumitor toponime. Corelarea acestor două categorii de fapte rămîne o dificultate majoră pentru orice studiu de preistorie greacă. Aceasta este problema, în acelaşi timp teoretică şi practică, tratată în comunicarea profesorului F. Schachermeyr, *Archaeologie und Sprachwissenschaft. Eine kleine Zusammenfassung,* care a deschis prima şedinţă de lucru a colocviului de la Atena. Celelalte contribuţii lingvistice prezentate la acest colocviu analizează fie scindarea dialectelor indo-europenei comune, fie valoarea isogloselor care caracterizează dialectele limbii greceşti, fie toponimia peninsulei balcanice. Astfel, profesorul R. Crossland, în comunicarea intitulată *Recent re-appraisal of evidence for the chronology of the differenciation of Indo-Europeans* discută problemele preistoriei limbii greceşti din punctul de vedere al limbilor indo-europene, considerate ca un ansamblu. Comunicarea profesorului W. F. Wyatt, *Greek dialectology and Greek prehistory*, urmăreşte dezvoltarea dialectelor greceşti pornind de la o ierarhizare cronologică a diferitelor isoglose. Pentru savantul american, preistoria limbii greceşti comportă trei faze : proto-greaca, care nu cunoaşte nici o diferenţiere dialectală şi este vorbită în Tesalia, înainte de 1400 î.e.n. ; o fază existentă deja în jurul anului 1200 î.e.n., caracterizată printr-o distincţie clară între greaca de sud, inovatoare (cuprinzînd viitoarele dialecte atic, ionian, arcadian, în parte cipriot şi lesbian) şi greaca de nord, conservatoare (cuprinzînd viitoarele dialecte doric, tesalian, lesbian) ; o perioadă numită ,,mainstream Greek'', posterioară colonizării Peloponezului de către dorieni, care se întinde aproximativ între 1100 şi 600 î.e.n. şi de-a lungul căreia regiunile Tesalia, Cipru, Arcadia, parţial Boeţia, Lesbos şi Creta rămîn izolate de celelalte arii şi cunosc o dezvoltare lingvistică independentă.

Profesorul Vl. Georgiev reia, în comunicarea *La Grèce et les Indo-Européens* ; *les données linguistiques*, multe din tezele expuse în ultimele sale lucrări (vezi, în special, *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*, Roma, 1966) : indo-europenii se află în Grecia cel puţin de la începutul neoliticului timpuriu, proto-greaca s-a format în Grecia de nord-vest, în timpul neoliticului recent, toponimele în νθ şi σ(σ) sînt indo-europene, dar prehelenice etc. etc. În sprijinul acestor teorii, neobositul savant bulgar aduce un număr de etimologii, dintre care cităm, cu titlul de exemplu, următoarele : Μυκήνη este un derivat grecesc de la μύκη ,,ciupercă'' (se pare că această regiune este, astăzi, bogată în trufe) ; 'Ατθικός, 'Αττικός, 'Ατθίς derivă, cu o asimilare ne-grecească *kt* > *tth*, de la ἀκτή ,,mal accidentat'' şi de la adjectivul ἀκτικός (neatestat în LSJ) ; mic. *wato* = at. Ὑηττός provine din *ὑα(ν)τ-ιο-ς

care e un derivat al participiului *ὑα(ν), -α(ν)τος, de la verbul ὕει ,,plouă" (Ὑμηττός provine din *ὑματ-ιο-ς care derivă de la ὗμα, -τος).

Problema toponimelor de pe teritoriul Greciei a mai făcut obiectul a trei comunicări. Pentru J. B. Hainsworth, care a prezentat comunicarea *The Indo-European place-names of Greece* repartiția toponimelor de origine indo-europeană în Grecia dovedește că infiltrarea triburilor grecești în această regiune s-a produs în chip pașnic, fără a determina distrugerea localităților existente. În sfîrșit, P. Ilievsky a vorbit despre sufixul -σσος în linearul B, iar P. Faure a analizat unele aspecte ale toponimiei cretane.

LIANA LUPAȘ
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

WALTHER VON WARTBURG
(1888–1971)

După moartea lui Ramón Menéndez Pidal, întîmplată în 1968, studiile romanice suferă o nouă pierdere, ireparabilă şi aceasta, prin încetarea din viaţă, la 15 august 1971, a lui Walther von Wartburg, fost profesor la universităţile din Leipzig şi Basel. În ciuda unor deosebiri destul de mari existente între ei, am crezut că le pot alătura numele, nu numai pentru că în perioada de după ultimul război mondial ei reprezentau culmile disciplinei noastre, ci şi din cauză că amîndoi au înţeles să continue strălucita tradiţie, creată în secolul al XIX-lea, a romanisticii şi au contribuit la dezvoltarea ei prin amploarea operei lor, ca şi printr-o serie de inovaţii, atît în concepţie, cît şi, mai ales, în metodă. R. Menéndez Pidal poate fi considerat drept succesorul, peste generaţii, cel mai valoros al lui Friedrich Diez, iar W. von Wartburg, în condiţii şi cu merite similare, al lui W. Meyer-Lübke, elveţian, ca şi el, pe care l-a depăşit, graţie doctrinei altui elveţian, Jules Gilliéron, creatorul geografiei lingvistice. Citarea acestor doi mari romanişti este, în cazul de faţă. obligatorie, fiindcă opera fundamentală a celui dispărut — mă refer la *Französisches Etymologisches Wörterbuch* — este închinată, încă de la primul ei volum (apărut în 1928), amîndorura, şi închinarea o motivează închinătorul însuşi într-un mod care mi se pare că merită s-o mai reproduc o dată : „Astfel ambii bărbaţi reprezintă, într-o rară puritate, cele două forţe fundamentale ale lingvisticii romanice, din colaborarea şi acţiunea reciprocă a cărora se clădeşte ştiinţa. Fără bogata recoltă a acestor lungi vieţi de învăţaţi, pline de nobilă simplitate, starea cunoştinţelor noastre ar fi cu totul alta. Lor li se datoreşte, într-un sens mai înalt, faptul întocmirii acestui dicţionar etimologic al limbii franceze. Pentru operă, ca şi pentru mine însumi, contactul personal cu ei amîndoi a fost de cea mai mare însemnătate. Şi consider drept o fericire deosebită împrejurarea că am putut sta aproape de unul în tinereţea care bîjbîie încă nesigur, de celălalt, la o vîrstă mai matură. Din aceste motive le dedic amîndorura cartea de faţă. Lui Meyer-Lübke să-i servească în ostenelile sale neîncetate de a limpezi întunericul evoluţiei lingvistice romanice, şi chiar dacă Gilliéron nu mai este printre noi, ea să fie totuşi una dintre numeroasele mărturii ale nemuririi spiritului mare care a trăit în el".

De altfel, cu toate deosebirile, mari şi multe, dintre ei, aceşti doi stîlpi solizi ai lingvisticii romanice seamănă printr-o trăsătură caracteristică foarte importantă, care ne întîmpină la toţi romaniştii (ca şi la

toţi germaniştii, slaviştii etc.) din secolul trecut sau formaţi atunci : istorismul. Gilliéron făcea şi el, în realitate, lingvistică istorică, numai că el pornea de la stările actuale, aşa cum le înfăţişează atlasele lingvistice, spre a ajunge, sondînd adînc straturile de limbă, nu la latină, căci, după el, nici un fapt romanic de origine latină nu poate fi raportat direct la prototipul lui, ci la forma romanică cea mai veche, pe cînd Meyer-Lübke proceda invers, strict istoric, adică cronologic. W. v. Wartburg a fost şi el istorist, dovadă, înainte de toate, dicţionarul amintit deja, care, de altminteri, fiind etimologic, nu putea fi decît istoric. A înţeles totuşi utilitatea şi necesitatea cercetărilor descriptive, cum rezultă din cartea sa *Évolution et structure de la langue française*, al cărei titlu este foarte semnificativ şi, cum se spune azi la noi, din păcate prea des, definitoriu pentru concepţia lingvistică a autorului : îmbinarea metodei istorice cu cea descriptivă. Constatarea prezintă mare interes teoretic mai cu seamă în zilele noastre, cînd partizani fanatici şi ai diacroniei şi ai sincroniei prezintă punctele lor de vedere ca fiind antagoniste şi ca excluzîndu-se reciproc. Interesează mai puţin în ce măsură încercarea lui W. v. Wartburg e izbutită, îndeosebi dacă ţinem seamă că prima ediţie a cărţii sale a apărut în 1934. În schimb, *Précis de syntaxe du français contemporain* (1947 ; în colaborare cu Paul Zumthor) este o lucrare pur descriptivă. Împăcarea, ca să zic aşa, a celor două concepţii opuse o susţine el, bazîndu-se pe opera lui Gilliéron, şi în studiul *Das Ineinandergreifen von deskriptiver und historischer Sprachwissenschaft* (1931). Pentru concepţia sa lingvistică în general, să se compare mai ales *Einführung in die Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft* (1943 ; apărută şi în traducere franceză, 1946).

Toate aceste încercări dovedesc, prin simpla lor existenţă, ceva mult mai important decît eventualele rezultate practice. Ele arată înţelegerea largă a lui W. v. Wartburg pentru noutăţile teoretice şi metodologice ale disciplinei noastre, ceea ce nu se întîmplă, din păcate, prea des.

Că punctul de vedere strict istoric constituia baza solidă a doctrinei şi, în consecinţă, a activităţii sale ştiinţifice, ne-o probează mai cu seamă lucrările privitoare la începuturile limbilor romanice şi dicţionarul etimologic amintit mai înainte. Dintre primele citez *Die Entstehung der Sprachgrenzen im Innern der Romania* (1934) ; *Die Entstehung der romanischen Sprachräume* (1936) ; *Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume* (1936 ; ed. II, mărită, 1950) ; *Die Entstehung der romanischen Völker* (1939). În aceste studii, dintre care unele au fost traduse în limbi mai accesibile, se vede capacitatea lui W. v. Wartburg de a pătrunde adînc, cu ajutorul unor fapte, în general, nu tocmai numeroase şi nici totdeauna prea sigure, în epoca îndepărtată a constituirii limbilor roma-

nice şi a popoarelor care le vorbesc. Este mai mult decît probabil că destule dintre rezultatele obţinute de el se vor modifica, în grade diferite, după caz, prin cercetări ulterioare, lucru firesc într-un domeniu atît de şubred ca acesta. A putut însă închide ochii cu satisfacţia, dacă nu cu convingerea, că opera sa lexicografică *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, monumentală ca volum, ca adîncime şi ca precizie în documentare, nu se va învechi niciodată. Bogăţia materialului prelucrat în acest dicţionar al limbii şi dialectelor franceze, care este totodată un dicţionar etimologic (sub forma unei schiţe, fireşte) şi al celorlalte limbi romanice, depăşeşte orice posibilitate obişnuită de apreciere. Trebuie să arăt că vreme foarte îndelungată autorul ei a lucrat singur. A apelat la colaboratori numai în momentul cînd sănătatea sa delicată, întreţinută şi prelungită cu regim medical, dar şi, mai ales, cu o voinţă neînfrîntă, a început să-l îngrijoreze în legătură cu terminarea lucrării înainte de a părăsi definitiv această lume. Exemplu măreţ de devotament şi forţă de sacrificiu pentru ştiinţă, cu atît mai înălţător, cu cît se întîlneşte tot mai rar la confraţii noştri de astăzi.

IORGU IORDAN

Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la: **Întreprinderea Rompresfilatelia**, *Căsuța poștală 2001—telex 011631 —București*, România sau la reprezentanții săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adresses à **Întreprinderea Rompresfilatelia**, *Boîte postale 2001—telex 011631 —Bucarest*, **Roumanie** ou à ses représentants à l'étranger.

R. P. d'ALBANIE, **Ndërmarja Shtetnore e Botimeve**, Tirana ;

R. D. ALLEMANDE, **Deutscher Buch Export und Import**, Leninstrasse 16, Leipzig 701 ;

R.P. de BULGARIE, **Hemus**, Place Slaweikov, 11, Sofia ;

R.P. de CHINE, **Waiwen Shudian**, P. O. B. 88, Pékin ;

R.P.D. CORÉENNE, **Chulphanmul**, Phenian;

RÉPUBLIQUE CUBA, **Cubartimpex**, Simón Bolivar 1, Palacio Aldamo, Habana ;

R.P. de HONGRIE, **Kultura**, P.O.B. 149, Budapest 62 ;

R.P. MONGOLE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

R.P. de POLOGNE, **Ruch.**, Ul. Wronia 23, Warszawa ;

R.S. TCHÉCOSLOVAQUE, **Artia**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga**, Moskva G-200 ;

R.D. du VIETNAM, **So Huat Nhap Khau Sach Bao**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

R.S.F. de YOUGOSLAVIE, **Jugoslovenska Knijga**, Terazije 27, Belgrad ; **Prosveta 1**, Terazij 16 I, Belgrad ; **Forum**, Voivode Misica, 1. Novi Sad ;

ARGENTINE, **Editorial Sudaminter S. A.**, Alsina 500, Buenos Aires ;

AUSTRALIE, **Current Books Ltd. Distributors**, 168—174, Day Street, Sydney ;

AUTRICHE, **Globus Zeitungs Drucks und Verlagsanstalt** HmbH, 1200, Wien, Höchstädplatz 3 ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles; **Agence Messageries de la Presse**, 14—22, Rue du Persil, Bruxelles ;

CANADA, **Progress Books**, 44, Stafford St., Toronto, Ontario, **W. M. Dawson Subscriptions Service Ltd.**, Six Thorneliffe Park Drive, Toronto 17, Ontario ;

COLOMBIE, **Librería Buchholz Galeria**, av. Jiménez de Quesada 8—40, Bogotá ;

DANEMARK, **Ejnar Munksgaard**, Noregade, 6, Kobenhavn ;

ESPAGNE, **Librería Herder**, Calle de Balmés 26, Barcelona 7 ;

ÉTATS-UNIS, **Fam Book Service**, 69, Fifth Avenue, Suite 8 F., New York 10003, N. Y. ; **Continental Publications**, 111, South Mermanec Ave., St. Louis, Missouri 63105 ; **Turner Subscription Agency** 235, Park Avenue South, New York 3 N. Y. ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa**, P.O.B. 10128, Helsingfors 10 ;

FRANCE, **Nouvelles Messageries de la Presse Parisienne**, 111, Rue Réaumur, Paris II, **Europériodiques S.A.**, 72, Boul. Senard, 22 Saint Cloud ;

GRANDE-BRETAGNE, **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, Wellingborough, Northants; **Central Books Ltd.**, 37, Grays Inn Road, London W.C. 1 ;

ISRAÉL, **Lepac Ltd.**, P.O.B. 1136, Tel-Aviv ; **Haiflepac Ltd.**, P.O.B. 1794, Haifa ;

ITALIE, **So. Co. Lib. Ri.**, Piazza Margana 33, Roma ; **Messagerie Italiane Sp. A.**, Milano, Via Priv. Renzo e Lucia 7 ;

JAPON, **Nauka Ltd.**, 30—19 Minami — Ikebukuro, 2, Chome, Toshima Ku, Tokyo ;

PAYS-BAS, **N.V. Martinus Nijhoff**, P.O.B. 269, Den Haag ; **Swetz & Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam C. ;

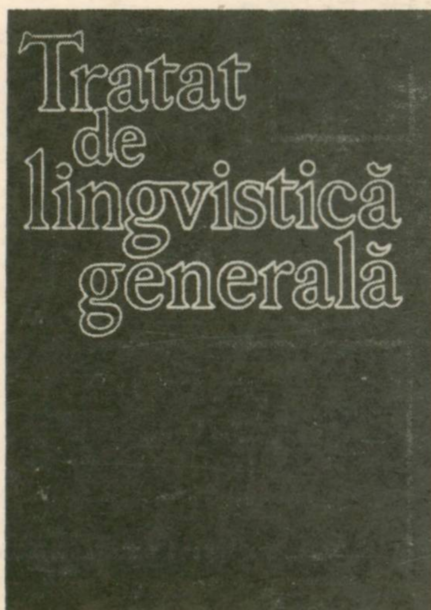
NORVÈGE, **Tryggve Juul Moller-Boekhandel Ovre**, Slottsgate 15, Oslo 1 ;

R.F. d'ALLEMAGNE, **Kubon & Sagner**, P.O.B. 68, München 34 ; **Presse Vertriebsgesellschaft GmbH** 6, Börsenstrasse 13—15, Frankfurt/Main ; **Kunst und Wissen**, Erich Biber, P.O.B. 46, 7000 Stuttgart 1 ;

SUISSE, **Pinkus & Co**, Froschaugasse 7, Zürich 1; **Fachbücherei Berne**, P.O.B. 397, 3001 Berne.

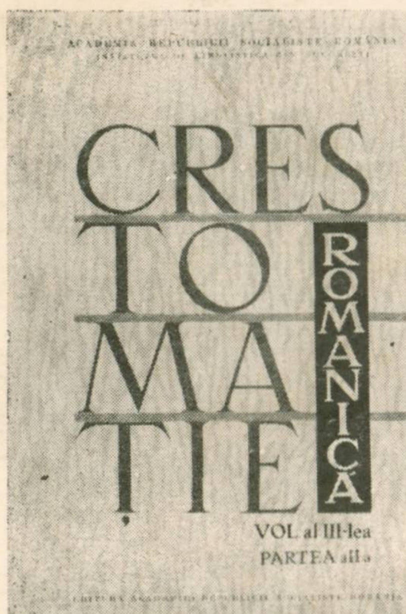
În Editura
Academiei Republicii Socialiste România

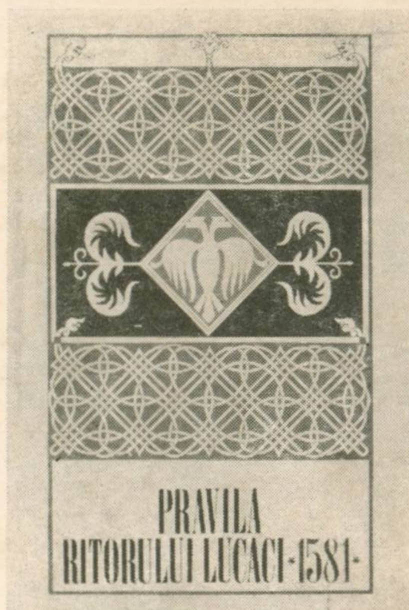
au apărut:

I.P.I. c. 3078

Lei 20.—

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIII

2

1972

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie : Adresse du comité de rédaction :
Bucureşti 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30.

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită toate manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et les tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
STR. GUTENBERG 3 bis. BUCUREŞTI

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

2–XXIII–1972

SUMAR

MISCELLANEA

RECENZII

NOTE BIBLIOGRAFICE

ANDREI AVRAM

CARACTERISTICI SINTAGMATICE ALE ALTERNANȚELOR FONOLOGICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Utilizînd, printre altele, noțiunile de context morfonologic (format din foneme cu anumite caracteristici morfonologice), comutare morfonologică (între foneme identice, dar făcînd parte din morfoneme diferite) și neutralizare morfonologică (a unei „opoziții" între două morfoneme), autorul studiază unele aspecte sintagmatice ale morfonologiei limbii române. Se propune un criteriu pe baza căruia se poate da un răspuns la întrebarea : „un morfonem (polifonematic) sau o succesiune de morfoneme?".

Segmente alternante. Prin segment alternant înțelegem un fonem sau o succesiune de foneme din structura unui alomorf cărora le corespunde un fonem sau o succesiune de foneme diferită într-un alt alomorf al aceluiași morfem [1]; un segment alternant nu cuprinde, nici la extremitățile lui, nici în interiorul lui, foneme care sînt identice în toate alomorfele morfemului respectiv.

Acceptînd definiția de mai sus, considerăm că /oğ/ din *rogi* este un segment alternant (cf. /ug/ din *rugăm*), întocmai ca /ğ/ din *fugi* (cf. /g/ din *fug*), unde segmentul alternant, constînd dintr-un singur fonem, este, în același timp, t e r m e n al unei alternanțe, /ğ/ ~ /g/ [2]; tot așa, /sk/ și /șt/ sînt segmente alternante în *muscă — muște*. Pe de altă parte, /ug/ din *fug* nu este un segment alternant, spre deosebire de /ug/ din *rugăm*, deoarece lui /u/ nu-i corespunde alt fonem în nici unul dintre alomorfele morfemului /fug/ ~ /fuğ/ (segmentul alternant are extensiunea unui singur fonem). Succesiunile de foneme /orț/ și /urt/ din *porți* [3], respectiv, din *purtăm* nu reprezintă cîte u n s e g m e n t alternant, dat fiind că la mijlocul lor se află un fonem, /r/, care este identic în toate alomorfele morfemului avînd semnificatul „a purta"; în consecință, în fiecare dintre cele două alomorfe avem a face cu d o u ă segmente alternante, /o/ și /ț/, respectiv, /u/ și /t/. Din definiția de la care am pornit

[1] Unele dintre elementele care intră în componența segmentelor alternante pot fi arhifoneme; de exemplu, în prefixul *des-/dez-/z/* din *dezarma* alternează cu arhifonemul /S/, realizat ca [s] în *despărți* și ca [z] în *dezbrăca* (vezi articolul nostru *Neutralizarea și alternanțele fonologice*, în FD III, [1961], p. 7—12). Pentru simplificare, nu am ținut seamă, aici, de acest amănunt.

[2] Sau /g/ ~ /ğ/; nu ne interesează, în acest loc, problema sensului (sau a orientării) alternanțelor.

[3] Acceptăm interpretarea conform căreia grupul de litere *ți* corespunde unui grup de două foneme; după teoria corelațiilor consonantice de timbru, prima dintre succesiunile în discuție ar fi /orț'/.

rezultă că în *piatră* segmentul alternant este /a/, nu /ya/, căci /y/ este constant (el apare şi în *pietre*). În *seară* segmentul alternant este cel care se află între /s/ şi /r/, dacă primul element al succesiunii scrise *ea* este considerat diferit de /e/ din *seri*; dacă însă, conform interpretării propuse de Emanuel Vasiliu [4], *seară* este analizat /se + ară/, unde /+/ reprezintă o junctură silabică, înseamnă că /e/ din această formă, fonologic identic cu /e/ din *seri*, nu aparţine segmentului alternant (alternanţa ar fi deci /+a/ ~ zero).

Odată delimitate segmentele alternante, se pune problema distincţiei între succesiunile de foneme reprezentînd termeni a două sau mai multe alternanţe şi succesiunile care constituie cîte un singur termen al unei singure alternanţe, polifonematice. Problema aceasta va fi abordată mai departe.

Condiţionarea morfologică a alternanţelor. Prin definiţie, o alternanţă fonologică (un morfonem) are ca termeni unităţi sau succesiuni de unităţi fonologice (foneme sau arhifoneme) distincte, aşa încît între aceşti termeni există relaţii net deosebite de cele existente între variantele combinatorii ale aceluiaşi fonem sau arhifonem (unde este evidentă dependenţa totală de contextul fonologic, respectiv, fonetic c a a t a r e) [5]; cf. *scutesc* — *scutim*, dar *ascute* — *ascuţim* (în acelaşi context fonologic, înainte de /i/ accentuat, apare fonemul /t/ într-un caz, /ţ/ în celălalt). Alternanţele sînt condiţionate morfologic: prezenţa unui anumit termen al alternanţei într-un context fonologic dat depinde nu numai de calitatea fonemelor şi a prozodemelor (accentelor) care alcătuiesc contextul respectiv, ci şi de morfemul avut în vedere şi de natura morfologică a morfemelor cu care cel dintîi se combină: *pan*-$_1$ „formaţie cornoasă care acoperă corpul păsărilor" devine *pen*- în combinaţie cu desinenţa *-e*, dar, înaintea aceleiaşi desinenţe, /á/ se menţine în pluralul lui *pană* care corespunde lui *pan*-$_2$ „nefuncţionare accidentală a unei maşini"; pe de altă parte, lui /o/ din *porc* îi corespunde, în silabă neaccentuată, /u/ în *purcel*, dar nu şi în *porcar*.

Din cele arătate în alineatul precedent nu rezultă nicidecum că ne putem dispensa de referirea la contextul fonologic atunci cînd descriem alternanţele; am vrut doar să insităm asupra faptului — de altfel, bine cunoscut — că studiind alternanţele operăm în primul rînd nu cu foneme pur şi simplu, ci cu foneme ca elemente componente ale semnificanţilor unor morfeme. Deşi constatarea că alternanţa din *pană* — *pene* (unde /é/ apare înaintea unei desinenţe nominale) se regăseşte, de exemplu, în *spală* — *să spele* (unde /é/ este urmat de o desinenţă care are cu totul

[4] Cf. *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965, p. 105—107.

[5] Se înţelege că lăsăm la o parte aşa-numitele alternanţe a u t o m a t e. Cf. O. S. Axmanova, *Словарь лингвистических терминов*, Moscova, 1966, s.v. *альтернация* şi *чередование* (sub *альтернация*, se dă ca exemplu de alternanţă automată cazul vocalelor [i] şi [ɨ] în rusă, la genitivul singular al substantivelor feminine: prezenţa uneia dintre aceste vocale depinde de natura, palatalizată sau nepalatalizată, a consoanei precedente; „alternanţa" [s] ~ [z] din *despărţi* — *dezbrăca* este, şi ea, automată, prezenţa sau absenţa sonorităţii fiind impusă de context, ceea ce înseamnă, de fapt, că alternanţa este inexistentă din punct de vedere fonologic). Termenii alternanţei automate apar în alomorfele aceluiaşi morfem; această restricţie nu apare cînd definim variantele combinatorii ale unui fonem (în acest caz ne referim exclusiv la contextul fonologic ca atare).

alte valori) ne permite să stabilim o relație f o n o l o g i c ă între /é/ și /e/ final (indiferent de funcția morfologică a acestuia din urmă) [6], deosebirea dintre *pană*$_1$ și *pană*$_2$ este suficientă pentru a pune în lumină aspectul morfologic al fenomenului care ne preocupă [7]. Formula folosită de Jerzy Kuryłowicz [8] cu privire la apofonia din indo-europeană este valabilă și pentru situația discutată aici: ,,conditionnement phonologique subordonné au conditionnement morphologique''.

Distribuția morfonemelor și a termenilor lor. După cum distribuția unui fonem poate fi descrisă prin enumerarea contextelor în care apare fonemul respectiv, o descriere de același tip este posibilă și pentru unități (morfoneme) înglobînd două sau mai multe foneme (sau arhifoneme) [9]. De exemplu, /o ~ u/ apare în contextele /p... r/, /r... g/, /r... ğ/ etc.: *port — purtăm, rog — rugăm, rog — rugi* (pl. de la *rugă*). Probabil că o descriere completă a distribuției morfonemelor n-ar fi lipsită de interes [10], dat fiind că aceasta nu rezultă în mod necesar din distribuțiile termenilor morfonemelor, considerați, fiecare în parte, pur și simplu ca foneme; de exemplu, /d/ și /z/ apar, amîndouă, în poziție finală, dar morfonemul /d ~ z/nu apare în această poziție (în limba literară, /z/ ca termen al acestui morfonem — deci nu orice fel de /z/ — este întotdeauna urmat de o vocală sau de așa-numitul ,,*i* final'': *văd — văzînd — vezi*).

Este convenabil ca distincția dintre un fonem ,,pur și simplu'' și același fonem considerat ca termen al unui morfonem să fie făcută, în scris, prin folosirea a două notații diferite. În cele ce urmează, vom utiliza simboluri de tipul: $/d^z/$ = /d/, termen al morfonemului /d ~ z/; $/z^d/$ = /z/, termen al aceluiași morfonem; /d/ = fonemul /d/, independent de apartenența lui la un morfonem sau fonemul /d/ care nu alternează cu alt fonem (pentru a nu complica sistemul de notație, în acest ultim

[6] Constatarea aceasta este folosită de Em. Vasiliu (*Alternanțele fonologice din punctul de vedere al recțiunii*, în SCL VI, 1955, 1—2, p. 43—48) ca argument în favoarea interpretării după care apariția unui anumit termen al unei alternanțe într-un context dat constituie un fenomen de recțiune fonologică (în cazurile de tipul celor discutate mai sus elementul regent este un fonem); cf. obiecțiile noastre formulate în nota *Despre recțiune în fonologie*, publicată în aceeași revistă, VII, 1956, 1—2, p. 96—98.

[7] Vezi, pentru raportul dintre condiționarea fonologică și condiționarea morfologică a alternanțelor în limba română, Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, București, 1968, p. 83, 85—86, 141, 213—217, 273. Cu privire la cel de al doilea tip de condiționare, vezi și Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 187—194.

[8] *Allophones et allomorphs*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, [București], 1958, p. 496. Cf. André Martinet, *De la morphonologie*, în «La linguistique» [I], 1965, 1, p. 21—22.

[9] Faptul că morfonemul constă din două sau mai multe unități fonologice nu ne poate împiedica să considerăm că ,,micro-paradigma'' în care intră acestea constituie, la rîndul ei, o unitate (ce e drept, o unitate *sui generis*). Discutarea obiecțiilor aduse acestui punct de vedere (vezi, de exemplu, A. A. Reformatskij, *О соотношении фонетики и грамматики*, în culegerea *Вопросы грамматического строя*, Moscova, 1955, p. 96—99; Miroslav Komárek, *Sur l'appréciation fonctionnelle des alternances morphonologiques*, în «Travaux linguistiques de Prague» I, 1964, p. 145—146) ar depăși însă cadrul articolului de față.

[10] Observații asupra distribuției morfonemelor caracteristice flexiunii nominale și verbale se găsesc în cartea citată a Valeriei Guțu Romalo și în două articole publicate de Anca Belchiță: *Flexiunea nominală în gramatica transformațională a limbii române*. I, II, în SCL XX, 1969, 4, p. 415—426 și 5, p. 509—531; *Flexiunea verbală în gramatica transformațională a limbii române*, în aceeași revistă, XXI, 1970, 2, p. 171—203.

caz am acordat o valoare dublă unui singur simbol, ceea ce nu prezintă însă nici un neajuns pentru expunerea de mai jos). Vom spune, prin urmare, că în contextul „... #" (înainte de pauză) apar fonemele /d/, /z/, /d^z/, dar nu și /z^d/, ceea ce înseamnă că — așa cum s-a văzut mai sus — în acest context nu apare morfonemul /d ~ z/.

Context morfonologic. Odată ce admitem, în acord cu alți cercetători, că termenii unei alternanțe constituie o unitate, aceasta poate nu numai să fie descrisă în raport cu un context fonologic sau morfologic, ci și să fie privită ca element al contextului în raport cu care sînt descrise alte unități, fonologice (foneme), morfologice (alomorfe) sau morfonologice (morfoneme); o afirmație analogă este valabilă cu privire la termenii morfonemelor. Exemple: fonemul /p/ poate să apară înainte de morfonemul /o ~ u/ — mai clară ar fi, probabil, aici, notația /^u_o/ —, respectiv, înainte de /o^u/ și înainte de /u^o/; sufixul morfologic *-i* poate să apară după /$ţ^t$/ în *ascuți* etc. (pentru exemple referitoare la contextele în care apar anumite morfoneme vezi mai jos). Dacă în unele cazuri constatările de acest fel nu prezintă un interes deosebit, altfel stau lucrurile cînd este vorba de a analiza segmentele alternante care constau din mai mult de un fonem; asupra lor vom reveni.

Introducînd noțiunea de m o r f o n e m n u l (= „morfonem" ai cărui termeni sînt identici), orice succesiune de foneme poate fi interpretată ca succesiune de morfoneme; un element oarecare al succesiunii apare într-un anumit c o n t e x t m o r f o n e m a t i c (adică precedat sau urmat sau și precedat, și urmat de anumite morfoneme): /r/ din *port* este precedat de /o ~ u/ și urmat de /t ~ ţ/; / o ~ u/ din aceeași formă este precedat de morfonemul nul /p ~ p/ etc. În multe cazuri este preferabil însă să operăm nu cu morfoneme (considerînd în bloc toți termenii unei alternanțe), ci cu termenii alternanțelor luați separat sau — ceea ce este același lucru — cu foneme, dar privite ca termeni ai alternanțelor (inclusiv ai alternanțelor nule). Vom vorbi deci de c o n t e x t m o r f o n o l o g i c, înțelegînd prin aceasta contextul alcătuit din foneme cu anumite caracteristici morfonologice. Reluînd exemplul lui *a purta*, putem spune că /r/ apare în contextul „/o^u/... /$t^ţ$/" în *port* (= „precedat de fonemul /o/ care alternează cu /u/ și urmat de fonemul /t/ care alternează cu /ţ/"), în contextul „/u^o/... /$t^ţ$/" în *purtînd* etc.

Comutare morfonologică. După cum se știe, între două segmente de expresie există un raport de comutare dacă înlocuirea unuia prin celălalt, într-un context fonologic identic, atrage după sine o modificare în planul conținutului. În general, se admite că într-un context fonologic dat două foneme sînt, în mod necesar, distincte și din punctul de vedere al realizărilor lor și că, prin urmare, un anumit sunet nu poate reprezenta decît o singură unitate fonologică (fonem sau arhifonem). Unii lingviști admit, totuși, că, de exemplu, la finala cuvintelor rusești *рот* [rot] „gură" și *род* [rot] „gen" același sunet corespunde la două unități fonematice distincte — /t/, respectiv, /d/ —, invocînd, de obicei, ca argument faptul că [t] din primul cuvînt nu alternează, în timp ce [t] din celălalt cuvînt alternează cu [d] (cf. genit. *рода* [rodə]). Este clar că în contextul [ro... #] nu există un raport de comutare „propriu-zisă" între cei doi [t] (atît $[rot]_1$, cît și $[rot]_2$ corespund, simultan, și conținutului „gură", și conținutului „gen"), dar, ținînd seamă de factorul morfonologic, se poate afirma că între cele

două forme, identice din punct de vedere fonetic, există — rămînînd mereu în planul expresiei — o distincție pur abstractă, pe care o vom reda, cu ajutorul sistemului de notație propus mai sus, în felul următor : /rot/ „gură" — /rot^{d}/ „gen" (dacă admitem că, în ambele forme, consoana finală este arhifonemul /T/, din punct de vedere fonologic, distincția morfonologică devine /T^{t}/ : /T^{d}/ ; nu intrăm însă în detalii privind interpretarea fonologică a consoanelor finale în discuție). În mod analog, semnificanții cuvintelor românești *masă* „mobilă" și *masă* „mulțime" se deosebesc prin faptul că în primul caz avem a face cu fonemul /a/ termen al morfonemului /a ~ e ~ ă/ (*masă* — *mese* — *măsuță*), în celălalt cu un /a/ care nu alternează : /ma^{e,ă}să/ — /masă/.

Se poate spune că între /t/ și /t^{d}/ în rusă și între /a/ și /a^{e,ă}/ în română există un raport de comutare morfonologică. Identice din punct de vedere fonetic, unitățile în discuție se deosebesc sub aspect morfonologic (fapt din care, în cazul exemplului din rusă, unii lingviști trag concluzia că deosebirea este și fonologică : [rot] „gen" este interpretat ca /rod/ [11]) ; deși, luată izolat, succesiunea de foneme /masă/ nu ne indică prin nimic dacă avem a face cu semnificatul „mulțime" sau cu semnificatul „mobilă", /a/ și /a^{e,ă}/ constituie un fel de „opoziție morfonologică".

Comutarea morfonologică în cadrul segmentelor alternante polifonematice. După „separarea" unui fonem în două sau mai multe unități, în funcție de morfonemele din care face parte, este interesant să se urmărească distribuția acestor unități în cadrul segmentelor alternante polifonematice, în vederea stabilirii unei distincții între morfemele polifonematice (cel puțin printr-un termen al lor) și succesiunile de morfoneme monofonematice.

Între două unități morfonologice succesive există diverse grade de dependență, în funcție de natura restricțiilor de distribuție cărora li se supune fiecare dintre unitățile respective ; aceste restricții sînt reflectate, în primul rînd, de caracterul comutabil sau necomutabil al unităților care constituie contextul imediat al elementului considerat (cînd comutarea este posibilă, urmează să se țină seamă de numărul unităților sau al claselor de unități care pot să apară într-o anumită poziție).

Amîndouă unitățile care constituie segmentul alternant /o$^{u,o̯a}$ğ^{g}/ din *rogi* sînt comutabile ; de exemplu, /o$^{u,o̯a}$/ cu /o/ — *aroga*, cu /u/ — *fugi*, cu /i/ — *frige* etc. ; /ğ^{g}/ cu /t^{t}/ — *pot*, cu /r/ — *portar* etc. Altfel spus, alternanța /o ~ u ~ o̯a/ poate să se producă independent de alternanța /ğ ~ g/ în segmentul de expresie imediat următor, iar alternanța /ğ ~ g/, la rîndul ei, nu depinde de alternanța /o ~ u ~ o̯a/ în segmentul imediat precedent. În felul acesta se demonstrează că segmentul alternant /o$^{u,o̯a}$ğ^{g}/ din *rogi* (ca și /u$^{o,o̯a}$g^{ğ}/ din *rugînd*, /o$^{u,o̯a}$g^{ğ}/ din *rog* etc.) conține unități aparținînd la d o u ă morfoneme (de fapt, aceasta și este interpretarea unanim admisă). Independența morfonologică reciprocă a elementelor care constituie segmentele alternante din alomorfele *rog-*, *rug-* etc. este clară.

[11] S-a observat că în această interpretare „phonologically identical units are not treated in the same way and there is a certain neglect of empirical phonetic reality" (Olga Akhmanova, *Phonology, Morphonology, Morphology*, Haga, Paris, 1971, p. 30).

În aparență, la aceeași concluzie am fi putut să ajungem examinînd pur și simplu distribuția unităților /o/, /u/, /ğ/, /g/, considerate ca *foneme* (nu ca unități morfonologice în sensul arătat mai sus). În realitate însă, din libertatea de combinare a unor foneme date nu rezultă cu necesitate că ele sînt independente unul față de celălalt și atunci cînd se succed în cadrul unui segment alternant. De aceea, în rîndurile precedente, a trebuit să punem în lumină posibilitatea de apariție într-un anumit context nu a unui fonem, ci, simultan, a tuturor fonemelor care alternează unul cu altul. Că la întrebarea ,,unul sau două morfoneme', nu se poate da un răspuns satisfăcător pe baza cunoașterii numai a distribuției fonemelor *ca atare* va reieși, credem, mai clar din analiza unui caz mai complicat, pe care o întreprindem în continuare.

Un aspect al deosebirilor dintre contextul fonologic și contextul morfonologic. Combinațiile de două consoane formate din /s/, /ș/, /s^{s}/ sau /ș^{s}/ ca prim element și /k/, /t/, /k^{t}/, /t^{k}/ ca al doilea element pot fi prezentate și exemplificate în felul următor (pe verticală sînt înșirate unitățile care ocupă primul loc):

	/k/	/t/	/k^{t}/	/t^{k}/
/s/	*scoală*	*stimă*	—	—
/ș/	*școală*	*ști*	*mușcă*	*să muște*
/s^{s}/	—	*gust*	*muscă*	—
/ș^{s}/	—	*guști*	—	*muște*

Abstracție făcînd de caracteristicile morfonologice ale consoanelor în discuție, constatăm doar că între fricativa dentală și cea prepalatală există un raport de comutare înainte de /k/ și de /t/ și că oclusiva velară și cea dentală sînt comutabile după /s/ și după /ș/. Ținînd seamă însă de distincțiile de tipul /s/ — /s^{s}/, putem observa că /s^{s}/ și /ș^{s}/ apar înainte de /t/ (termen al unui morfonem nul), iar consoanele /k^{t}/ și /t^{k}/ pot, la rîndul lor, să fie precedate de /ș/ (de asemenea, termen al unui morfonem nul). Rezultă de aici că apariția într-un punct dat a alternanței /s ~ ș/ nu implică prezența alternanței /k ~ t/ în segmentul imediat următor (cf. *gust* — *guști*) și că, pe de altă parte, alternanța /k ~ t/ poate fi precedată fie de alternanța /s ~ ș/ (*muscă* — *muște*), fie de /ș/ care nu alternează (*mușcă* — *să muște*). Făcînd distincțiile menționate mai sus, nu neglijăm nici faptul că /ș/ din *mușcă* și /ș^{s}/ din *muște* sînt unul și același fonem, care apare în mod obligatoriu înainte de orice /t^{k}/, în timp ce apariția fonemului /t/ (din punct de vedere morfonologic, /t/ sau /t^{k}/) după /ș^{s}/ nu este obligatorie (cf. *gros* — *groși*).

Sub raportul relațiilor sintagmatice dintre fonemele /s/, /ș/, /k/, /t/ ca atare, tabloul de mai sus nu ne oferă nimic interesant. În ce privește însă același tip de raporturi între fonemele în discuție ca termeni ai unor alternanțe, indicațiile din tablou ne permit să formulăm următoarele observații: apariția lui /t^{k}/, dependentă din punct de vedere *fonologic* de prezența unui /ș/ în segmentul imediat precedent, nu este dependentă de un context *morfonologic* dat (cf. *muște*, cu /t^{k}/ precedat de /ș^{s}/, dar *să muște*, cu /t^{k}/ precedat de /ș/), în timp ce apariția lui /k^{t}/ nu este condiționată nici morfonologic, nici fonologic (cf. *mușcă*, dar *muscă*: /k^{t}/ apare și după fonemul /ș/, și după fonemul /s/); apariția

lui /ş^{s}/ şi a lui /s^{ş}/ este, şi ea, necondiţionată, atît morfonologic, cît şi fonologic (cf. *muşte*, cu /ş^{s}/ înainte de /t^{k}/, dar *guşti*, unde /ş^{s}/ este urmat de /t/; *muscă*, dar *gust*).

Morfoneme polifonematice şi succesiuni de morfoneme. Prin morfonem polifonematic înţelegem un morfonem printre ai cărui termeni cel puţin unul are o extensiune mai mare de un fonem. Pentru exemplele analizate în rîndurile precedente se pune întrebarea dacă succesiunile /sk/, /şt/, /şk/, /şt/ din *muscă*, respectiv, *gust*, *muşcă*, *muşte* (şi *să muşte*, *guşti*) reprezintă fiecare cîte un termen al u n u i morfonem — /sk ~ şt/, /şk ~ şt/, /st ~ şt/ — sau avem a face cu succesiunile de morfoneme monofonematice /s ~ ş/, /k ~ t/ (primul, şi în combinaţie cu fonemul /t/ care nu alternează, în *gust — guşti*). Pentru cazurile ilustrate de exemplele *muşcă — să muşte* şi *gust — guşti* am şi dat răspunsul, adoptînd definiţia conform căreia din segmentul alternant nu fac parte fonemele constante (care se menţin în toate alomorfele morfemului). Ne rămîne doar să alegem una dintre interpretările teoretic posibile în cazul segmentelor alternante din *muscă — muşte*.

După părerea noastră, fricativele, pe de o parte, şi, pe de altă parte, oclusivele din segmentele /sk/ şi /şt/ nu aparţin aceluiaşi morfonem: avem a face cu morfonemele /s ~ ş/ şi /k ~ t/, nu cu morfonemul polifonematic /sk ~ şt/. Susţinînd acest lucru, plecăm de la principiul că autonomia (respectiv, lipsa de autonomie) a unei alternanţe trebuie stabilită avîndu-se în vedere relaţiile ei cu contextul morfonologic, nu cu contextul fonologic. În cadrul unor raporturi între unităţi de acelaşi fel (foneme considerate ca elemente ale morfonemelor, inclusiv ale morfonemelor nule), condiţia necesară şi suficientă pentru a stabili autonomia morfonologică a elementelor unei succesiuni de două foneme este posibilitatea comutării morfonologice a ambelor elemente. Relaţia dintre fonemele succesiunilor /sk/ şi /şt/ nu este, în esenţă, diferită de cea existentă între fonemele grupurilor /oğ/ sau /ug/ din *rogi*, *rugînd*.

Restricţiile de ordin fonologic în distribuţia fonemelor alternante trebuie să figureze într-o prezentare a morfonologiei, dar credem că ele nu pot interveni în stabilirea inventarului de morfoneme. Precizarea că /t^{k}/ nu apare decît după fonemul /ş/ este de aceeaşi natură cu cea pe care trebuie să o facem cu privire la distribuţia lui /a^{o}/ şi a lui /o^{a}/, respectiv, a morfonemului /a ~ o/. Dacă admitem interpretarea fonologică după care *oase — os*, *găoace — găoci* trebuie transcrise /wase/ — /wos/, /găwače/ — /găwoč/, /w/ nu aparţine segmentelor alternante din formele citate (deoarece este constant), dar este necesar să se noteze că alternanţa /a ~ o/ nu apare decît după fonemul /w/. Paralelismului dintre /w/ şi /y/ constatat la nivelul fonologic nu-i corespunde un paralelism morfonologic perfect din punctul de vedere al dependenţei unei alternanţe vocalice de unul dintre aceste foneme: /a ~ o/ depinde de un /w/ precedent, dar /a ~ e/ (morfonem paralel, din punct de vedere fonologic, cu /a ~ o/ apare după diverse tipuri de consoane (cf. *iarbă — ierburi*, dar şi *barză — berze*).

Termeni polifonematici ai unor morfoneme sînt, după părerea noastră, numai segmentele alternante scrise *ea* şi *oa* după consoană, evident, cu condiţia ca ele să fie interpretate ca succesiuni de două foneme, de exemplu /ẹa/, /ọa/. Deşi cu o distribuţie foarte limitată, /ẹ/ nu este

condiţionat fonologic de prezenţa unui /a/ următor (căci apare şi înainte de /o/), iar /a/ nu depinde de prezenţa unui /e̯/ în segmentul imediat precedent. În cadrul segmentelor alternante din *seară — seri* există însă un raport de condiţionare morfonologică; acesta poate fi observat indiferent dacă, în prima etapă a analizei, considerăm că /e̯/ „devine" /e/ iar /a/ « zero » sau că /e̯/ este fonemul care „dispare", iar /a/ „devine" /e/: în primul caz constatăm că /e̯^{e}/ nu apare decît înainte de /a$^{«zero»}$/ şi viceversa (/e̯^{e}/ nu apare înainte de /o/; în această poziţie /e̯/ este constant); în cel de al doilea caz constatăm că numai /e̯$^{«zero»}$/ este comutabil (/a^{e}/ poate să apară şi după alte elemente; cf. *barză — berze*), în timp ce /a^{e}/ nu are această calitate (/e̯$^{«zero»}$/ nu apare decît înainte de /a^{e}/). Prin urmare, segmentul /e̯a/ nu conţine doi termeni succesivi aparţinînd la două morfoneme, ci un singur termen, polifonematic, al morfonemului /e̯a ~ e/, care, datorită acestui fapt, va fi considerat, la rîndul lui, polifonematic. În mod asemănător se poate demonstra că şi segmentele alternante /o̯a/ şi /o/ din *floare — flori* sau /o̯a/ şi /e/ din *corvoadă — corvezi* corespund unor morfoneme polifonematice[12]. Nici semivocalele, nici vocala următoare nu sînt termeni ai unor morfoneme în care celălalt termen este zero, ci /e̯/ + /a/, respectiv, /o̯/ + /a/ constituie, împreună, cîte un termen unic al unor morfoneme polifonematice.

O particularitate distribuţională a morfonemului /k ~ t/. Fiecare dintre fonemele care constituie morfonemul /k ~ t/ apare şi ca termen al altui morfonem consonantic: /k ~ č/, respectiv, /t ~ ţ/. Urmărind distribuţia consoanelor /k/, /t/, /č/ şi /ţ/ ca termeni ai unor alternanţe constatăm că:

a) fonemul /k/ alternează numai cu /č/ în poziţie postvocalică şi după majoritatea consoanelor (inclusiv /s/ care nu alternează cu /ş/: *frescă — fresce*) şi numai cu /t/ după /s^{ş}/ sau /ş/[13]: ***vacă — vaci, falcă — fălci, matcă — mătci*** etc., dar ***muscă — muşte, muşcă — să muşte***;

b) fonemul /t/ alternează numai cu /ţ/ în poziţie postvocalică şi după majoritatea consoanelor, dar numai cu /k/ după /ş^{s}/ sau /ş/: ***bat — baţi, ascult — asculţi, lupt — lupţi*** etc., dar ***muşte — muscă, să muşte — muşcă.***

Constatările acestea sugerează ideea existenţei unui raport particular între morfonemele /k ~ č/, /t ~ ţ/, pe de o parte, şi /k ~ t/, pe de altă parte, raport care este asemănător cu cel dintre fonemele termeni ai unei opoziţii neutralizabile şi arhifonemul corespunzător. În majoritatea contextelor /k ~ č/ „se opune" lui /t — ţ/; cf. ***mac — maci, bat — baţi*** (în poziţie postvocalică), ***copcă — copci, lupt — lupţi*** (după consoană).

[12] Fără a avea în vedere relaţiile sintagmatice pe plan m o r f o n o l o g i c, S. Golopenţia (*Alternanţele vocalice în limba română, actuală*, în FD IV, 1962, p. 46—47) consideră că alternanţele din forme ca *seară — seri, floare — flori* pot fi reduse la una singură, /a ~ « zero »/; întrucît însă această reducere nu poate fi aplicată în cazuri ca *moare—mura*, autoarea renunţă, totuşi, la interpretarea menţionată şi distinge două alternanţe (termenii cărora sînt transcrişi *ea ~ e*, respectiv, *oa ~ o*).

[13] Întrucît avem în vedere numai limba literară sub aspectul ei contemporan, lăsăm la o parte cazurile de tipul *pituşcă — pituşci* (alături de *pituşti*), *basc — başci* (alături de *basci, başti*), semnalate în *Gramatica limbii române*. Vol. I. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Tiraj nou, Bucureşti, 1966, p. 74 (cf. şi pluralele *ploşce, puşci*, întîlnite la I. Neculce şi menţionate de Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 183).

Întrucît însă amîndouă alternanţele menţionate sînt excluse tocmai din poziţiile în care apare /k ~ t/, acest morfonem poate fi interpretat ca realizare a unui „arhimorfonem” în contextele în care se produce „neutralizarea” opoziţiei /k ~ č/ : /t ~ ţ/ [14]. Morfonemul /k ~ t este în distribuţie complementară cu fiecare dintre morfonemele /k ~ č/ şi /t ~ ţ/ deci exact situaţia în care se află, prin definiţie, arhifonemul faţă de fonemele cărora le corespunde.

De remarcat că grupurile de foneme /sţ/, /sč/, /şč/ fiind posibile în limba română (cel puţin dacă avem în vedere, la un loc, toate poziţiile, inclusiv junctura morfemelor; cf. *desţeleni*, *grăscior*, *uşcioară*), fenomenul prin care morfonemul /k ~ t/ „se substituie” oarecum morfonemelor /k ~ č/ şi /t ~ ţ/ are un caracter parţial morfonologic, în sensul că dintr-un context definit în termeni fonologici („după /s/”, „după /ş/”) este exclusă apariţia nu a fonemelor /č/ şi /ţ/ în general, ci numai a lui /č^k/ şi a lui /ţ^t/[15] (aceleaşi foneme, membre ale unor morfoneme).

Morfoneme consonantice în interiorul morfemelor. Plecîndu-se, probabil, de la constatarea că în marea majoritate a cazurilor alternanţele consonantice se produc la finala morfemelor (respectiv, a alomorfelor lor), se consideră, adesea, că în *muscă — muşte*, *muşcă — să muşte*, *gust — guşti*, *albastru — albaştri* avem a face cu cîte un singur morfonem, ai cărui termeni includ şi consoana finală a morfemului radical, aşa încît morfonemele /sk ~ şt/, /şk ~ şt/, /st ~ şt/, /str ~ ştr/ identificate în acest fel sînt, la rîndul lor, finale de morfem [16].

După părerea noastră, includerea în segmentele care constituie termenii alternanţelor a fonemelor constante (deci care ... nu alternează!) nu are nici o justificare; prin urmare, în *albastru — albaştri*, de exemplu, morfonemul este /s ~ ş/. Pe de altă parte, credem că independenţa reciprocă a alternanţelor /s ~ ş/ şi /k ~ t/ (stabilită pe baza unei analize în care am separat factorii morfonologici de cei fonologici, dar am operat cu elementele „nivelului” morfonologic folosind o metodă împrumutată din fonologie) ne îndreptăţeşte să vedem două morfoneme succesive în segmentele alternante /sk ~ şt/; şi în acest caz, ca şi în cel precedent, /s ~ ş/ este o alternanţă care apare în interiorul morfemului. În aceeaşi situaţie se află încă un singur morfonem consonantic, /« zero » ~ y/ din *mînă — mîini* [17].

Tot din fonologie am împrumutat noţiunea de neutralizare; evident, ea nu are un echivalent propriu-zis în morfonologie, dar permite o inter-

[14] Pe /t/ din *gust — guşti* nu-l considerăm realizare a aceluiaşi „arhimorfonem” pentru simplul motiv că el nu este un morfonem propriu-zis (fonemul /t/ este constant) şi, prin urmare, nu aparţine, în sens strict, inventarului morfonologic.

[15] Pentru /ţ^t/ afirmaţia aceasta este valabilă numai în cazul contextului „/s/...” (dat fiind că grupul /şţ/ este inexistent în general — nu numai în segmente caracterizate prin anumite particularităţi morfonologice — faptul că /ţ^t/ nu apare după /ş/ poate fi considerat ca reflectînd o restricţie distribuţională cu caracter pur fonologic).

[16] Deşi nu este explicită, interpretarea aceasta apare, de exemplu, în *Gramatica limbii române*, *loc. cit.* (vezi şi p. 120, 250). Valeria Guţu Romalo, *op. cit.*, p. 83, 122, 213, şi Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 184, admit că avem a face cu un singur morfonem — evident, polifonematic — numai în cazuri ca *muscă — muşte*: /sk ~ şt/.

[17] După Valeria Guţu Romalo, *op. cit.*, p. 85, avem a face, aici, cu o alternanţă între o vocală şi un diftong.

pretare conform căreia alternanţa /k ~ t/ (care, prin natura fonologică a termenilor ei, ocupă un loc aparte printre alternanţele consonantice ale limbii române) poate fi oarecum „derivată" din alte două alternanţe, „normale".

În lumina celor arătate în rîndurile precedente, vom spune că alternanţele consonantice ale limbii române sînt întotdeauna monofonematice (nu conţin termeni cu o extensiune mai mare de un fonem). Ele apar m a i a l e s la finala morfemelor. Cele care se produc în interiorul morfemelor sînt, în toate cazurile urmate de segmente consonantice (care pot să fie sau să nu fie alternante).

Decembrie 1971

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

QUELQUES CARACTÉRISTIQUES SYNTAGMATIQUES DES ALTERNANCES PHONOLOGIQUES EN ROUMAIN

(R é s u m é)

En étudiant les relations syntagmatiques entre les unités phonologiques et morphonologiques, il est intéressant de décrire par, rapport à des contextes définis en termes phonologiques, l a d i s t r i b u t i o n des m o r p h o n è m e s et la distribution des unités morphonologiques inférieures, l e s m e m b r e s d e s m o r p h o n è m e s (des alternances). On peut, d'autre part, décrire la distribution des morphonèmes par rapport à des contextes dont les éléments sont, eux-mêmes, des unités morphonologiques (tout phonème est membre d'un morphonème, y compris le phonème non alternant, membre d'un morphonème zéro) ; il s'agit, dans ce cas, d'un c o n t e x t e m o r p h o n o l o g i q u e.

Dans un contexte (phonologique ou morphonologique) donné, il y a c o m u t a t i o n m o r p h o n o l o g i q u e entre un phonème ayant certains traits morphonologiques et le même phonème caractérisé par des traits morphonologiques différents ; par exemple, en roumain, /a/ de *masă* « table» (pl. *mese*) commute avec /a/ de *masă* « masse » (pl. *mase*).

Si l'on tient compte des traits morphonologiques des phonèmes et si l'on applique le test de commutation morphonologique, on peut établir une distinction entre l e s m o r p h o n è m e s p o l y p h o n é m a t i q u e s et l e s s u c c e s s i o n s d e m o r p h o n è m e s.

Les notions dont il a été question ci-dessus (et auxquelles on a ajouté la notion de n e u t r a l i s a t i o n m o r p h o n o l o g i q u e) ont été utilisées par l'auteur dans l'étude de certains aspects syntagmatiques de la morphonologie du roumain. On a établi, par exemple, qu'il n'y a pas en roumain d'alternances consonantiques dont les membres soient constitués par plus d'un phonème.

SEBASTIANA POPESCU

OBSERVAŢII ASUPRA RAPORTULUI DINTRE CRONOLOGIE ŞI ETIMOLOGIE ÎN DERIVAREA LATINĂ

Se încearcă scoaterea în evidenţă a cîtorva cazuri în care, pentru cercetarea istoriei unor procedee de sufixare, este necesară luarea în considerare a unor fapte de natură stilistică (şi în general filologică).

Printre problemele a căror prealabilă abordare este necesară pentru elucidarea evoluţiei, în ansamblu şi în detalii, a derivării latine, cea privind datarea formaţiilor ocupă un loc primordial : stabilirea datelor de apariţie, pe cît posibil precise, a unor formaţii permite o mai clară urmărire a etapelor de dezvoltare istorică a unor c a t e g o r i i de derivate şi, în acelaşi timp, fixarea unei etimologii corecte pentru f i e c a r e c u v î n t î n p a r t e (interpretarea raporturilor de derivare depinzînd deseori de cronologia, relativă sau absolută, a termenilor). În domeniul latin, precizările cronologice se lovesc însă de dificultăţi specifice, rezultate, în primul rînd, din caracterul fragmentar al informaţiilor de care dispunem. Pentru discuţiile care urmează, ni se pare util să rezumăm aici principalele limite ale cunoaşterii limbii latine [1], subsumate caracterului parţial şi indirect al posibilităţilor de a percepe, îndărătul textelor, realitatea vorbită. Însăşi latina scrisă este lacunar şi unilateral cunoscută, deoarece : 1) literatura propriu-zisă (în sens larg) predomină asupra tratatelor tehnice care sînt reduse din punct de vedere numeric şi repartizate inegal în diferite epoci (foarte rare în epoca preclasică şi clasică, devin mai frecvente către sfîrşitul antichităţii) [2]. Păstrarea textelor, pe de altă parte, nu este proporţională cu producerea lor : dintre tratatele anterioare secolului al III-lea î.e.n. au supravieţuit relativ puţine (în special cele de agricultură), marea lor majoritate, supuse perimării, nemaifiind recopiate ; 2) chiar şi latina textelor literare este lacunar cunoscută. O statistică publicată la începutul acestui secol a arătat că din cei 772 de autori a căror existenţă ne-a fost transmisă de documente, 276 nu sînt pentru noi decît simple nume, iar pentru 352 nu dispunem decît de

[1] Vezi J. Perrot, *Les dérivés latins en* -men *et* -mentum, Paris, 1961, p. 32 şi urm.; H. Quellet, *Les dérivés latins en* -or, Paris, 1969, p. 22 şi urm.

[2] Valoarea pentru istoria limbii latine a tratatelor tehnice constă în extinderea cîmpului de cunoaştere asupra unor arii stilistice variate şi uneori opuse stilului literar (diferenţele concretizîndu-se în parte în terminologie, dar şi în anumite particularităţi sintactice); în afară de aceasta, trebuie ţinut seama şi de faptul că, atît autorii tratatelor, cît şi publicul căruia i se adresează, nu aveau, în cele mai multe cazuri, decît o cultură literară limitată; cf. V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1967, p. 16.

fragmente; numai operele a 144 de scriitori sînt păstrate, dar nici acestea în totalitatea lor [3]. În afară de acest considerent cu caracter general, trebuie subliniat faptul că, pentru cei 70 de ani (aproximativ 160—90 î.e.n.) care despart perioada preclasică (a lui Plaut și Terențiu) de cea a clasicismului republican, perioadă decisivă pentru constituirea latinei literare, nu dispunem de nici o operă integral păstrată; 3) în momentul apariției textelor literare, în a doua jumătate a secolului al III-lea î.e.n., structura limbii latine se afla într-un stadiu care nu diferă în mod esențial de cel al epocii clasice. Dacă ne referim exclusiv la derivare, constatăm că toate sufixele latinei clasice făceau parte din sistemul de derivare al primelor texte, cu valori asemănătoare, dacă nu identice cu cele din epoca clasică [4]. Așadar, cel puțin în principiu, orice derivat constituit în latinește poate fi considerat ca provenind dintr-o epocă anterioară primelor texte.

Circumstanțele enumerate pînă acum fac extrem de dificilă datarea apariției unui derivat, relația dintre momentul atestării unui cuvînt și cel al apariției lui reale în limbă fiind, așadar de domeniul supozițiilor logice. În consecință, posibilitatea teoretică de a considera orice cuvînt ca avînd o existență anterioară primei sale atestări [5] nu poate fi folosită decît ca ipoteză de lucru cu caracter general. Pentru explicarea unor fapte concrete de detaliu este necesară aducerea în dezbatere a unor metode de verificare adecvate fiecărei situații.

În cele ce urmează vom încerca să abordăm cîteva aspecte privind cronologia și etimologia derivatelor, oprindu-ne mai ales asupra abstractelor adjectivale. Accentul va cădea pe criteriile de datare de natură filologică (istorie literară, stil individual) și raportul lor cu cele lingvistice propriu-zise. Alegerea ne-a fost dictată nu numai de cerințele unei clarificări metodologice, ci și de faptul că uneori criteriile filologice par să fi fost neglijate atît în expunerile teoretice, cît și în explicarea faptelor particulare. Un exemplu caracteristic ni-l oferă un detaliu din istoria compunerii latine. Într-o importantă monografie consacrată acestor formații, Françoise Bader [6] folosește, pentru ilustrarea fenomenului haplologiei, printre altele, și exemplul compusului *uoluptificus*, care, după opinia autoarei, ar proveni din simplificarea lui **uoluptatificus* [7]; *uoluptificus* nu apare însă decît o singură dată în întreaga literatură latină și anume la Apuleius, scriitor cunoscut pentru tendința sa de a se inspira, în scopul ornamentării stilului, din autorii arhaici, fie împrumutînd direct poetisme arhaice, fie formînd el însuși termeni noi după model arhaic; *uoluptificus* nu este deci o simplificare a unui * *uoluptatificus*, care n-a existat niciodată, ci o creație de moment [8], după modelul numeroaselor cuvinte terminate în *-tificus* (la Plaut, Accius etc. existau deja *auctificus*, *furtificus*, *hostificus*, *laetificus*, *tristificus*). De altfel, o temă *uolupt-* se

[3] Statistica aparține lui A. F. Wert, cf. H. Quellet, *op. cit.*, p. 22—23.

[4] H. Quellet, *op. cit.*, p. 23.

[5] Excepție fac cuvintele pentru care mărturia expresă a autorului constituie un element de datare certă (cum este, de exemplu, cazul unor termeni filozofici creați de Cicero).

[6] F. Bader, *La formation des composés nominaux du latin*, Paris, 1962.

[7] F. Bader, *op. cit.*, p. 15.

[8] Pentru cronologia formațiilor în *-ficus*, prin raportare la compușii în *-fico*, *-ficium*, *-fex*, vezi Al. Graur, *Originea verbelor latinești compuse cu* -fico, în StCl XI, 1969, p. 27 și urm.

detașase deja în cîteva derivate: *uoluptarius* și *uoluptabilis* la Plaut, *uoluptuosus* la Pliniu.

Prin exemplul de mai sus am încercat să dovedim necesitatea încadrării stilistice a unui termen, a cărei neglijare riscă să ducă, chiar în situații aparent simple, la concluzii etimologice eronate.

Folosirea paralelă și controlul reciproc al metodelor filologice și lingvistice sînt însă necesare și în situații mai complexe, cînd e vorba de elucidarea istoriei unui grup mai numeros de formații. Se știe că principalele sufixe pentru formarea abstractelor adjectivale sînt *-tas* și *-tudo*. Repartiția lor numerică globală dovedește caracterul productiv la lui-*tas* (aproximativ 1000 de derivate), în contrast cu productivitatea mai limitată a lui *-tudo* (aproximativ 150). Pe de altă parte, funcția sufixului *-tas* de formare a abstractelor adjectivale nu este primordială (o dovedesc cuvintele vechi, derivate de la substantive sau chiar teme verbale: *aetas*, *aestas*, *auctoritas*, *ciuitas*, *hereditas*, *potestas*, *societas*, *tempestas*, *uoluntas*) și în orice caz este ulterioară folosirii sufixului *-tudo* în această funcție. Pe măsură ce sufixul *-tas* se extinde, *-tudo* își pierde productivitatea, fapt confirmat de existența unei perechi cu o cronologie neîndoelnică: de la adjectivul *hilarus*, împrumutat din grecește — deci relativ recent — la Plaut apare abstractul *hilaritudo*, în timp ce *hilaritas* este atestat abia în *Rhetorica ad Herennium* (începutul secolului I î.e.n.). Raportul cronologic dintre productivitatea celor două sufixe pare deci clar. Mai mult decît atît, se poate încerca chiar fixarea unei date pentru încetarea, în limba curentă, a productivității sufixului *-tudo*. Un indiciu în acest sens îl oferă Cicero, care, după ce, într-o lucrare de tinerețe, propusese abstractul *concinnitudo* (*De inu.* 1,25) pentru a desemna o anumită calitate a stilului (*concinnus* [9]) se decide, în operele retorice din ultima perioadă a vieții, pentru termenul, consacrat apoi, *concinnitas* (*Brutus* 38 etc.). Toate acestea nu permit însă considerarea automată a oricărui derivat în *-tudo*, atestat după secolul I î.e.n., drept existent în limba curentă înaintea acestei date. Numărul relativ ridicat al exemplelor de acest tip face necesară examinarea lor în perspectivă stilistică: unele apar în textele teoretice creștine într-o epocă în care despărțirea dintre limba curentă și cea literară era destul de marcată și cînd sufixul *-tudo* nu oferea decît o posibilitate în plus de formare a abstractelor foarte frecvente și necesare acestei categorii de opere. Astfel sînt semnalate pentru prima dată cuvinte ca *hebetudo* (Commodian), *caecitudo* (Ps. Arnobius), *lēuitudo* (Lactantius), *delica(ti)tudo* (Cassiodor), *gratitudo* (Polycarpi, *Epistulae ad Philippenses*, text creștin din sec. al VI-lea). Este vorba așadar de o nouă productivitate, livrescă, a sufixului, limitată însă la un grup unitar de texte, și nu de atestarea, întîmplător tardivă, a unor cuvinte vechi.

Pentru alte formații apărute sau reluate ulterior secolului I î.e.n. intervine și un considerent estetic: culoarea arhaică și poetică a sufixului n-a scăpat observației scriitorilor din secolele I și al II-lea e.n.[10] și a fost

[9] Pentru valoarea termenului, vezi H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik* II, München, 1960, p. 455.

[10] Cf. A. Gellius, XVII, 2, 19—20, semnalat de E. Löfstedt, *Syntactica* II, Lund, 1956, p. 277 („tanta", inquit, „sanctitudo fani est, ut numquam quisquam uiolare sit ausus". „Sanctitas" quoque et „sanctimonia" non minus Latine dicuntur, sed nescio quid maioris dignitatis est uerbum „sanctitudo", sicut Cato *In L. Veturium* „duritudinem" quam „duritiam" dicere grauius putauit).

chiar utilizată, în scopuri statistice de aceştia. Este binecunoscută repartiţia, în operele lui Tacit, a substantivelor *claritas* şi *claritudo* : cel dintîi banal şi recent (apare de la Cicero) este singurul folosit în operele de tinereţe, în timp ce *claritudo* (folosit de Cato, Sisenna şi Sallustius) apare de trei ori în *Historiae* (faţă de trei exemple de *claritas*), dar de 30 de ori în *Annales* (faţă de două exemple de *claritas*) [11]. Şi alte derivate în *-tudo* care apar şi, mai ales, reapar în epoca imperială pot fi atribuite preocupărilor stilistice ale autorilor : *seueritudo*, de exemplu, nu e atestat decît la Plaut şi Apuleius, *certitudo* apare pentru prima oară în declamaţiile lui Pseudo-Quintilian (sec. I — al II-lea e.n.).

Am încercat să scoatem în evidenţă, în cele de pînă acum, faptul că urmărirea tendinţelor generale de evoluţie a unui grup de sufixe nu poate ţine locul, pentru, explicarea detaliilor, investigării filologice. Într-un mod similar se prezintă lucrurile cînd se urmăreşte evoluţia f o r m e i sufixelor. Tendinţa generală în istoria limbilor de clarificare a tipurilor de derivare, a relaţiei dintre bază şi sufix, are drept rezultat faptul că formele clare sînt în general recente, în timp ce cele aberante sînt arhaice. Caracterul aberant al formei nu poate constitui însă unicul indiciu al vechimii unui derivat, plasarea în contextul stilistic fiind o complinire indispensabilă studiului istoriei cuvintelor. Pentru poezia hexametrică, faptele sînt mai uşor de stabilit, deoarece în acest caz considerentele metrice sînt cele care pot determina alegerea unui element dintr-o serie sinonimică sau pot orienta preferinţa către un anumit sufix. Apar astfel la Lucreţiu *maximitas* pentru *magnitudo*, *differitas* pentru *differentia* şi chiar *pestilitas* pentru *pestilentia* [12], formate prin înlocuiri de sufixe apropiate ca valoare, fără ca inexistenţa unor teme adjectivale *differ-* şi *pestil-* să fi împiedicat crearea acestor neologisme. Alte formaţii aberante, cum ar fi, de exemplu, *pueritas* şi *mulieritas* (din *puer* şi respectiv *mulier*), care apar numai la Tertullian (sec. al II-lea — începutul sec. al III-lea e.n.), adică într-o perioadă cînd sufixul încetase să mai formeze derivate de la substantive, trebuie interpretate, cu siguranţă, drept creaţii individuale, eventual analogice cu vechile abstracte de tip *auctoritas*, *ciuitas*, *potestas*.

Ne vom ocupa, în încheiere, de indiciile cronologice care pot rezulta din raportarea unui derivat la ceilalţi termeni ai aceleeaşi familii. Anterioritatea formaţiilor în *-tudo*, de exemplu, pare infirmată de ordinea atestării perechii de abstracte *dulcitas*/*dulcitudo* : în timp ce *dulcitas* apare la Caecilius şi Accius (sec. al II-lea î.e.n.), *dulcitudo* se întîlneşte pentru prima dată la Cicero. De la aceeaşi rădăcină însă, derivă abstractul *dulcedo*, format cu un sufix neproductiv — derivatul este deci vechi —, care, deşi atestat după Caecilius (de la Laeuius şi *Rhetorica ad Herennium*) apare mai frecvent în texte şi pare să fie sinonimul banal al celorlalte două. Raportul dintre *dulcitas* şi *dulcitudo* este deci diferit de cel dintre alte perechi de derivate cu aceleaşi sufixe : nefiind decît dublete mai mult sau mai puţin ocazionale ale unui cuvînt frecvent, apariţia sau absenţa lor din texte nu are o semnificaţie deosebită pentru istoria productivităţii sufixelor *-tas* şi *-tudo*.

[11] Cf. E. Löfstedt, *op. cit.*, p. 276 ; o repartiţie asemănătoare, dar cu frecvenţă mai mică, are perechea *firmitas* / *firmitudo*.

[12] M. Leumann, *Kleine Schriften*, Zürich, 1959, p. 148.

Trebuie observat totuşi, că, spre deosebire, de exemplu, de abstractele verbale, categoria abstractelor adjectivale nu este indispensabilă comunicării. O dovadă o constitue faptul că numeroase adjective nu au nici un derivat abstract atestat înainte de perioada creştină. Astfel, *gratitudo* şi *ingratitudo* nu apar înainte de secolul al VI-lea, în timp ce adjectivele *gratus* şi, respectiv, *ingratus* sînt atestate de la primele texte.

Concluzia observaţiilor expuse mai sus ar putea părea în general negativă : acumularea dificultăţilor de datare şi interpretare a faptelor lasă impresia că o istorie a derivării latine nu e posibilă decît cu riscul unor aproximaţii sau chiar inexactităţi. În realitate însă, o apreciere atentă şi mai ales diferenţiată a izvoarelor scrise, precum şi situarea termenilor în contextul lor stilistic permite sesizarea corectă a etapelor evoluţiei fenomenelor studiate. Se poate încerca, pe această bază, o comparaţie critică a surselor. Cele mai precise informaţii pot fi deduse din luarea în considerare a cuvintelor frecvent atestate în textele epocii preclasice şi clasice, interpretarea acestor informaţii constituind o primă fază a unei cercetări şi oferind un punct de plecare ferm pentru elucidarea detaliilor. În vederea stabilirii locului pe care îl ocupă în sistemul derivării cuvintele atestate mai rar, este necesară, pe lîngă analiza filologică a faptelor individuale, o ierarhizare a izvoarelor : se poate afirma că textele în proză au o valoare probantă mai mare decît textele în versuri, iar existenţa unor creaţii lexicale aberante are în acest caz un grad ridicat de probabilitate. Tratatelor tehnice, prin contrastul dintre caracterul foarte fragmentar al conservării lor şi importanţa în limbă a domeniilor pe care le tratează, li se poate atribui o valoare probantă mai mare decît prozei literare. În sfîrşit, scrierile apologetice şi dogmatice creştine trebuie tratate separat : ele reprezintă o fază şi un stil al limbii literare net distinct de uzajul curent, constituind o introducere în latina medievală mai degrabă decît o încheiere şi o prelungire a literaturii latine clasice.

Noiembrie 1971

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

OBSERVATIONS SUR LES RAPPORTS ENTRE LA CHRONOLOGIE ET L'ÉTYMOLOGIE DES DÉRIVÉS LATINS

(Résumé)

Après avoir énuméré quelques difficultés d'ordre général concernant la datation des dérivés latins, l'article se propose d'attirer l'attention sur la complexité des facteurs dont on doit tenir compte pour étudier l'histoire de la dérivation latine. Ainsi, des critères stylistiques permettent de corriger une étymologie : postuler une forme * *uoluptatificus*, pour expliquer, par haplologie, *uoluptificus* se heurte au fait que ce dernier est un *hapax* d'Apulée, formé sur quelque dérivé archaïque tel *furtificus*, etc. Un critère analogue contribue à fixer la place réelle des dérivés en *-tudo*, fréquents chez les auteurs chrétiens. Bien qu'à cette époque, le suffixe ne soit plus productif, dans le langage courant, il constitue un moyen commode de variation stylistique dans des textes où la nécessité de former des noms abstraits est particulièrement ressentie. Selon les mêmes principes, sont discutés les rapports entre les dérivés concurrents d'une même racine, ainsi que les rapports entre les suffixes synonymes, entre l'irrégularité des formes et leur chronologie, etc.

SCL, an XXIII, nr. 2, p. 129–133, Bucureşti, 1972

PAULA DIACONESCU

EPITETUL ÎN POEZIA ROMÂNĂ MODERNĂ (I)

Pornind de la concepţiile recente asupra naturii limbajului poetic şi asupra noţiunilor de stil şi stilistică, ne propunem o analiză semantică şi stilistică a epitetului în poezia română modernă.

Prima parte a studiului nostru prezintă un caracter teoretic şi constituie o încercare de redefinire a epitetului pe baze lingvistice şi stilistice, precum şi o încercare de stabilire a relaţiilor epitetului cu echivalenţii lui sau cu unele figuri cu care de obicei a fost confundat. Totodată, această parte a lucrării constituie o încercare de precizare, pe baza unei bibliografii selective, a unor criterii de analiză semantică a epitetului, care conduce la identificarea şi clasificarea tipurilor de anomalie semantică a epitetului.

Partea a doua are, în esenţă, un caracter descriptiv şi constituie o analiză semantică şi stilistică a epitetului în poezia cîtorva poeţi reprezentativi ai liricii române moderne mai noi, cu scopul de a distinge caracterele novatoare ale asocierilor semantice ale epitetului şi ale funcţiilor lui în limbajul liricii moderne mai noi.

I. Precizări introductive

1. N a t u r a   l i m b a j u l u i   p o e t i c. Limbajul poetic se înfăţişează sub dublu aspect: **a.** este manifestare a unei limbi naturale; **b.** constituie prin el însuşi un l i m b a j   s p e c i f i c. Ţinînd seamă de aceste două aspecte, limbajul poetic este:

A. L i m b a j   d e n o t a t i v. În această calitate, cuvintele lui trimit la un r e f e r e n t; raportate la acest referent, frazele limbajului denotativ pot fi a d e v ă r a t e sau f a l s e.

B. L i m b a j   c o n o t a t i v (cu inepuizabile resurse de ambiguitate sau sugestie în poezia modernă). În această calitate, cuvintele limbajului poetic au un s e n s, dar n u şi un referent; deci frazele lui n u sînt nici adevărate, nici false.

Astfel, versurile: *Cu Treptele supui văditei gale / Sfînt jocul în speranţă, de pe sund, / Treci pietrele apunerii egale / Supt văile respinse, ce nu sunt.* (I. Barbu, *Încreat*) apar, la nivelul limbajului denotativ, pure alăturări arbitrare de termeni, întrucît sensurile lor sînt incongruente sub aspect logic. Dar, în planul conotativ al discursului poetic, cuvintele configurate prin încălcarea unor reguli de asociere semnatică ale uzajului comun se luminează reciproc. Pătrunderea sensului poetic al unor asemenea îmbinări de cuvinte presupune, evident, iniţiere în universul liric al poetului, cunoaştere a tehnicii lui de creaţie; altfel ne întîmpină absoluta „intraductibilitate" a mesajului său.

Relaţia dintre cele două sisteme lingvistice ierarhizate (denotativ / conotativ) care constituie textul artistic este aceea descrisă de L. Hjelmslev[1] cu privire la limbajele de conotaţie: un limbaj de conotaţie nu este o limbă. Planul său de expresie îl constituie planurile conţinutului şi al expresiei unui limbaj de denotaţie. Limbajul conotativ este, aşadar, un limbaj al cărui plan de expresie este o limbă.

Conotaţiile, accepţii particulare pe care le realizează un cuvînt într-un micro-context sau macro-context determinat, se explică în mare măsură prin trăsături latente de ordin semantic, afectiv, fonetic, gramatical ale cuvintelor pe care poetul ştie să le actualizeze. Iată cum subliniază L. Blaga[2] această idee: ,,Cuvintele, prin sonoritatea, ritmul, muzicalitatea, prin poziţia lor în frază etc., dobîndesc în limbajul poetic virtuţi şi funcţii pe care nu le au ca simple expresii cotidiane. În limbajul poetic cuvintele nu sînt numai expresii, ci sînt corpuri, substanţe, care solicită atenţia şi ca atare. S-ar zice că stările sufleteşti exprimate în poezie cîştigă, datorită acestor virtuţi actualizate ale cuvintelor, potenţa unui mister relevat în chip definitv. Cuvintele limbajului poetic devin deci revelatorii prin însăşi substanţa lor sonoră şi prin structura lor sensibilă, prin articularea şi ritmul lor. Ele nu exprimă numai ceva prin conţinutul lor conceptual, ci devin revelatorii prin însăşi materia, configuraţia şi structura lor materială''.

Noţiunea de conotaţie impune abordarea lingvistică mai rafinată a textului poetic prin interpretarea expresiei pe plan secund şi stabilirea relaţiilor ei cu unităţile limbii naturale.

Specificitatea unui text poetic este marcată de expresiile generatoare de conotaţii care produc *starea poetică*. Ca urmare, pe plan lingvistic problema este de a stabili cărui tip de *productivitate* poetică aparţine un anumit limbaj studiat şi care sînt regulile după care el se organizează. Ultimul aspect se impune prin faptul că poezia lirică realizează o comunicare organizată după principii proprii şi presupune un proces complex de *selectare* şi *combinare* a faptelor de limbă.

Limbajul poetic a tins să se diferenţieze dintotdeauna prin ,,inventivitate'' de norma uzajului comun. Dar o opoziţie radicală între aceste două tipuri de comunicare începe să se realizeze odată cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, moment din care poezia îşi reînnoieşte treptat criteriile estetice şi de concepţie[3].

2. Stil, stilistică. Dezbaterile purtate asupra celor două noţiuni sînt nu numai numeroase[4], dar şi variate. Atenţia noastră se îndreaptă asupra unor rezultate care privesc limbajul literaturii artistice, cu scopul de a preciza principiile după care ne orientăm în cercetarea stilistică pe care o abordăm.

Stilul este ceea ce caracterizează, diferenţiază un limbaj (Damaso Alonso). Există o tripă valoare a expresiei[5]: a. reprezentativă

[1] *Prolegomena to a theory of language*, Madison, 1961, p. 119; traducerea românească: L. Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii* (litografiat), Bucureşti, 1967, p. 255.

[2] *Trilogia culturii*, Bucureşti, 1969, p. 313.

[3] Vezi Matei Călinescu, *Conceptul modern de poezie*, Bucureşti, 1970.

[4] Comp. Tzvetan Todorov, *Les études du style. Bibliographie sélective*, în *Poétique*, 1970, nr. 2

[5] O informare sintetică asupra stilisticii descriptive se găseşte, de ex., la Pierre Guiraud, *La stylistique*, Paris, 1967, p. 45–66.

(noţională, conceptuală); b. e x p r e s i v ă, întrucît prin expresie nu se actualizează totdeauna o gîndire pură, valoarea logică a unei forme nu exclude, de exemplu, o valoare socio-psihologică a expresiei. Astfel, pot exista mai multe modalităţi de exprimare pentru aceeaşi noţiune (de ex. *ghicitoare*, *cimilitură*) sau idee (de ex. *n-a călătorit niciodată* sau *niciodată n-a călătorit*, cu accent şi intonaţie variabilă, care marchează starea afectivă a vorbitorului în momentul actului de comunicare), numite, de obicei, v a r i a n t e s t i l i s t i c e. Fiecare dintre două sau mai multe variante stilistice constituie o manieră particulară de a exprima aceeaşi noţiune (sau idee), fiind sursa a ceea ce numim e f e c t e d e s t i l. Unele sînt e f e c t e n a t u r a l e, legate mai ales de natura sonoră a unui cuvînt (de ex., o formă onomatopeică), altele sînt e f e c t e d e e v o c a r e, datorită asocierii cuvîntului, formei, construcţiei cu mediul social, local etc. în care ele sînt întrebuinţate în mod firesc. Cuvintele, formele, construcţiile care sînt sursa unor asemenea e f e c t e pot fi exploatate în limbajul artistic, unde produc anumite e f e c t e l i t e r a r e (deci c o n ş t i e n t e). Iată un exemplu: *Alt'dată, am grăit în stihuri încălţate, / Croite măsurat şi-mpodobite. / Am ostenit să-mi fie strînsă limba în* **coturni** */. Şi vreau s-o las să umble de acum desculţă.* (T. Arghezi, *Iată, sufletule*...). În aceste versuri, semnificative pentru direcţia „renovării" limbajului artistic al lui Arghezi, cuvîntul neologic învechit *coturni* „încălţăminte pe care o purtau în antichitate actorii de tragedie" poartă în sine şi sugestia unei atitudini faţă de ceea ce nu mai e „potrivit", faţă de „plusuri şi surplusuri inutile", faţă de o anumită disciplină poetică pe care poetul o consideră depăşită. Şi cu această ilustrare putem preciza cea de a treia valoare a expresiei: c. i m p r e s i v ă, care traduce o intenţie [6], de exemplu, una estetică. Alte exemple pentru a o ilustra: *în livezile mînăstirii mai erau încă meri înfloriţi* (Sadoveanu, *Opere*, vol. 13, p. 9). În expresia *meri înfloriţi*, valoarea conceptuală este asociată cu una impresivă, în sensul că expresia menţionată indică intenţia estetică a autorului de a exprima concret, printr-o imagine vizuală, momentul unui anotimp; *vedeam o dumbravă de aur care cu freamătul frunzelor sale cînta o melodie molatecă şi lină* (Eminescu, *Geniu pustiu*). Este evident numărul mare al cuvintelor care au, în această configuraţie, o valoare impresivă: *de aur*, *freamătul frunzelor*, *cînta*, *melodie molatecă şi lină*. Mişcarea, unduirea lină a frunzelor sugerează sonuri tînguitoare nu numai prin sensul unor cuvinte, dar şi prin forma lor sonoră. Aliteraţiile realizate în sintagmele **fr***eamătul* **fr***unzelor*, **mel***odie* **mol***atecă şi* **l***ină* nu sînt neutre în sugerarea tonului structurii poetice din care fac parte. În poezia mai nouă, cuvintele sînt asociate deseori după afinităţi sonore, ca în versurile: *Pînă cînd, în* **lente** / **Antene atente** / *O cobori* (Barbu, 196); *Întocma — dogma* (id. 184).

Cei mai mulţi cercetători consideră că valorile e x p r e s i v e şi i m p r e s i v e constituie v a l o r i s t i l i s t i c e ale unui limbaj în general şi ale limbajului artistic în particular. Revenind la noţiunea de stil individual artistic, considerăm că valorile stilistice ale expresiei lui îi marchează specificitatea. Expresia care sugerează valori conotative

[6] Precizăm că această intenţie este „marcată" prin impresia particulară pe care o anumită expresie o produce asupra receptorului (cititor, auditor).

este în mod necesar o expresie cu valoare stilistică (expresivă sau impresivă).

S t i l i s t i c ă l i t e r a r ă (a p l i c a t ă)[7], ca știință a stilului artistic, este studiul unităților lingvistice, considerate pe axa selectării și a combinării lor, care relevă valori stilistice.

Mijloacele lingvistice de care dispune un scriitor pentru a exprima un anumit conținut al operei sale artistice pot fi cercetate din două unghiuri de vedere[8].

A. Descrierea și aprecierea faptelor lingvistice considerate independent de contextul în care ele se integrează. În acest caz, se analizează l i m b a scriitorului. Sub acest aspect, stilistica este și un studiu al tehnicii limbajului considerat ca artă.

B. Descrierea și aprecierea faptelor lingvistice în raport cu contextul care le conferă f u n c ț i a e s t e t i c ă. În acest caz, se analizează „un act de vorbire" unic, irepetabil al scriitorului; aprecierea stilistică se conjugă deseori și inevitabil cu rezultate din domeniul criticii sau din cel al explicării de text. Sub acest aspect, stilistica devine și un instrument în aprecierea unei opere artistice.

Cele două laturi ale stilului individual sînt delimitate de obicei prin termenii de l i m b ă ș i s t i l.

În cercetarea noastră, analiza limbii și stilului în poezia română modernă mai nouă este limitată la studiul e p i t e t u l u i privit sub cîteva aspecte semantice. Materialul pe care ne bazăm analiza este extras din opera poetică a lui T. Arghezi[9], G. Bacovia[10], I. Barbu[11] și L. Blaga[12].

II. Epitetul. Analiza semantică

1. N o ț i u n e a d e e p i t e t. Într-o accepție restrînsă, epitetul este considerat fie orice determinare adjectivală a substantivului, fie numai un anumit tip de determinare adjectivală a substantivului sau, într-o accepție largă, epitetul este un anumit tip de determinare — exprimată prin adjectiv, substantiv, propoziție — a substantivului ori un anumit tip de determinare — exprimată prin adverb, substantiv precedat de prepoziție, propoziție — a verbului[13].

În definirea epitetului s-a considerat, deci, pertinent fie criteriul lingvistic — asociat sau nu cu unul stilistic — fie cel stilistic, expresia

[7] T. Todorov, *op. cit.*, p. 227, reactualizează precizarea privind raportul dintre stilistica literară și stilistica lingvistică: „on voit qu'il n'y a pas lieu de séparer une « stylistique littéraire » d'une « stylistique linguistique »: l'une n'est que l'application de l'autre".

[8] Vezi mai pe larg P. Guiraud, *op. cit.*, p. 67—70; id. *Essais de stylistique*, Paris, 1969, cap. *Problemes et Méthodes*, p. 9 și urm.

[9] *Versuri*, București, 1959.

[10] *Poezii*, București, 1956.

[11] *Poezii*, București, 1970.

[12] *Poemele luminii, Poezii*, București, 1968 (I); *Mirabila sămînță — Poezii* — București, 1968 (II).

Paginile indicate trimit la aceste ediții.

[13] Pentru accepția largă a epitetului vezi Tudor Vianu, *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 144—146.

lingvistică fiind ignorată (epitetul se identifică aproape cu orice fel de determinare, nominală sau verbală, în planul propoziţiei sau în planul frazei). O unitate stilistică a limbii trebuie definită însă ţinînd seamă de amîndouă criteriile: lingvistic şi stilistic, întrucît numai această asociere de criterii poate asigura baza definirii şi a clasificării unităţilor limbajului figurativ[14]. Astfel, conceptele de paradigmă şi sintagmă[15], natura lexico-gramaticală a expresiei (subst., adj., verb) nu pot fi ignorate într-o asemenea operaţie.

Iată criteriile alese în redefinirea epitetului pe care o încercăm aici:

A. Criteriul lingvistic. a. Epitetul se situează la nivelul sintagmatic al unei propoziţii: face parte dintr-un grup nominal sau dintr-un grup verbal. În prima structură are funcţie de atribut al unui substantiv, în a doua, de nume predicativ (în care includem şi elementul predicativ suplimentar). b. La nivel lexico-gramatical, epitetul este un adjectiv.

B. Criteriul stilistic. Atributul sau numele predicativ exprimat prin adjectiv este epitet numai dacă el are o valoare stilistică.

Aşadar, epitetul este un termen al unei structuri, exprimat printr-un adjectiv care se referă la un substantiv sau şi la un substantiv, în raport cu care îşi relevă funcţia determinativă (atributivă sau predicativă) şi o anumită valoare stilistică.

Această accepţie (lingvistică şi stilistică) a epitetului diferă de celelalte menţionate mai înainte. Astfel ea diferă de accepţia epitetului ca atribut adjectival prin faptul că în definiţia noastră, pe de o parte, criteriul lingvistic este mai larg — totalitatea structurilor în care apare un adjectiv — şi, pe de altă parte, prin considerarea criteriului stilistic, am restrîns sfera atributelor adjectivale cu funcţie de epitet. Ea diferă de accepţia epitetului ca atribut adjectival cu valoare stilistică prin faptul că am considerat epitete orice adjectiv cu funcţie stilistică, indiferent de funcţia lui sintactică. Am ţinut seamă deci numai de faptul că adjectivul este termen al unei structuri, nu şi de natura (atributivă sau predicativă) a acestei structuri. Şi, în sfîrşit, ea diferă de accepţia largă pe care T. Vianu o dă epitetului prin aceea că am utilizat un criteriu lingvistic mai strîmt, limitînd părţile de vorbire prin care se exprimă un epitet la adjectiv şi eliminînd noţiunea de epitet din cadrul frazei.

2. Unităţi stilistice echivalente cu un epitet. Conceptele de paradigmă şi sintagmă devin un instrument preţios în delimitarea unor figuri sau în ierarhizarea speciilor unei figuri.

[14] Astfel, personificarea poate fi considerată un efect semantico-stilistic al metaforei exprimate mai ales prin verb sau adjectiv, dar şi prin substantiv. Personificarea nu are o expresie specifică şi nici o formă semantică care să o izoleze de tipul metaforei, al structurii ei. Personificarea este o specie de metaforă.

[15] În cercetările recente (începînd cu R. Jakobson) se recurge frecvent la redefinirea figurilor retorice pe baza conceptelor de paradigmă şi sintagmă. Vezi, printre ultimele cercetări în acest sens, Jacques Durand, *Rhétorique et image publicitaire*, în *Communications*, 15, 1970, p. 72.

Unele dintre determinările considerate de T. Vianu epitete dar care, după definiţia pe care am dat-o epitetului, nu pot fi reţinute ca atare, devin în analiză nişte unităţi echivalente ale epitetului prin posibilitatea de a le substitui mental cu un termen din această categorie.

Astfel, atributele substantivale din sintagmele: *boltă* **de azur** (Eminescu, *Frumoasă-i*), *braţe* **de zăpadă** (Eminescu, *Strigoii*), *oglinda lui* [a Nilului] **de aur** (Eminescu, *Egipetul*), ca şi cele din sintagmele: *flori* **cu miros** (Eminescu, *Frumoasă-i*), *păreţi* **cu colb** (Eminescu, *Cugetările sărmanului Dionis*), *biserica*-**n ruină** (Eminescu, *Melancolie*), ilustrează la T. Vianu (*op. cit.*, p. 148) categoria gramaticală a epitetului exprimat prin substantiv precedat de prepoziţie. Prima serie de atribute constituie, după T. Vianu, epitete care s-ar apropia de „tipul stilistic al metaforei".

Mai întîi, după accepţia pe care am dat-o epitetului, atributele substantivale menţionate nu sînt epitete. În al doilea rînd, ca determinări stilistice, cele două serii de atribute substantivale au o structură (de adîncime) semantică şi stilistică diferită, după cum se poate proba printr-o analiză a regulilor lor de transformare sau prin posibilitatea substituirii lor directe cu structuri semantice echivalente. De exemplu, *flori* **cu miros → mirositoare**, pe cînd în prima serie de atribute substantivale, echivalarea lor prin adjective este indirectă, presupunînd transformarea lor în nişte structuri comparative explicite. În al treilea rînd, o structură ca *braţe de zăpadă* etc. alcătuieşte în totalitatea ei o f i g u r ă, anume o f i g u r ă c o m p a r a t i v ă[16] realizată prin elipsă (suprimarea adjectivului care ar exprima trăsătura comună celor două obiecte exprimate prin substantivele legate printr-un raport atributiv, nemarcat însă printr-o particulă comparativă, de ex. *ca*). O putem numi c o m p a r a ţ i e i m p l i c i t ă sau m e t a f o r ă e x p l i c i t ă (în sintagmă se realizează comparatul şi comparantul). Ca părţi ale unei metafore explicite[17] (şi nu epitete) considerăm şi unele atribute exprimate printr-un substantiv în genitiv, de felul *cuib* **al viselor** (Bolintineanu, *Florile Bosforului — Fata de la Candili*), unele apoziţii: *o sultană*, **floare de Bosfor** (Bolintineanu, *Florile Bosforului — Leili*) sau nume predicative exprimate prin substantiv, ca în următoarele exemple: *fruntea e* **de crin** (Bolintineanu, *O fată tînără pe patul morţii*), *Puternica lui ură era* **secol de urgie** (Eminescu, *Memento mori*).

În interiorul metaforei explicite se pot opera alte clasificări, utilizînd un criteriu sintactic asociat cu unul semantic. Astfel, putem avea, pe de o parte, m e t a f o r a i d e n t i f i c a t o a r e (în structura comparativă, unul din termeni este apoziţie sau nume predicativ exprimat printr-un substantiv în nominativ) şi, pe de altă parte, m e t a f o r a n o n i d e n t i f i c a t o a r e[18] (în structura comparativă, unul din ter-

[16] O încercare de precizare a tipurilor de comparaţie vezi la Jean Cohen, *La comparaison poétique; essais de systématique* în *Langages*, Paris, 12, 1968, p. 43 şi urm. Vezi şi Danielle Bouverot, *Comparaison et méthaphore*, în *Le français moderne*, 1969, nr. 2, nr. 3, nr. 4.

[17] Metafora explicită este întreaga structură în care se realizează comparantul alături de comparat şi nu comparantul singur, cum se consideră de obicei.

[18] Poate exprima c a l i f i c a r e a, a n a l o g i a.

meni este un atribut sau nume predicativ exprimat printr-un substantiv precedat de prepoziție sau în cazul genitiv).

Așadar, spre deosebire de epitet (sau de echivalentul acestuia) care se realizează într-o structură în care intră ca termen determinant, metafora explicită este ea însăși o structură, și anume o structură comparativă eliptică.

Ca și metafora explicită, metafora propriu-zisă sau implicită este tot o comparație eliptică, dar nu este o structură: realizează în text numai comparantul. De aceea, cercetătorii ei o plasează la nivelul paradigmei. Metafora explicită, dar mai ales și în primul rînd metafora implicită nu mai exprimă, ci sugerează comparația. De aceea, metafora are prin excelență funcție poetică.

Un echivalent al epitetului satisface următoarea trăsătură fundamentală: are posibilitatea de a i se substitui. La nivelul propoziției, el poate fi un atribut substantival (cf. *flori* **cu miros**) sau determinatul lui [cf. **Îngălatul** *de azur* (Barbu, 208), **vînătul** *argilei* (Barbu, 16)], un nume predicativ (cf. *florile sînt* **cu miros**). La nivelul frazei, de obicei o propoziție atributivă (*florile* **care sînt cu miros**). Cîteva exemple din poezia lui Eminescu: *ochi*-**n lacrimi** (*Călin*); **a răsăritului** *averi (În căutarea Șeherezadei); Privirea-i* **ce citește** *în suflete-omenești (Împărat și proletar).*

3. Epitetul propriu-zis și epitetul metaforic. Delimitarea se realizează în funcție de cum este exprimat un aspect al realității: direct (propriu) / indirect (impropriu).

Epitetul propriu-zis exprimă direct o însușire a unui obiect, pertinența lui stilistică fiind de ordin strict sintagmatic: *Stăi, călăreț / Întoarce-ți calul* **semeț** *(*Arghezi, *Ora tîrzie); Am căutat în lutul rumânesc / Trupul tău* **zvelt** *și cu miros de ceară (*Arghezi, *Jignire); Abià de-a-nvățat să știe / să se toarcă și subție, / Să se facă lînă* **moale** */ Prin porumb și ramuri goale* (Arghezi, *Pui de vînt); Gingia* **moale**, *înțărcată, suge, / Ochiul pornește blînd să se usuce, / În pîntec spini, urzici și aguride / Dau știri de beteșugul ce-l ucide* (Arghezi, *Psalm*).

Epitetul metaforic exprimă indirect, figurativ, o însușire a unui obiect, pertinența lui stilistică fiind nu numai de ordin sintagmatic, ci și paradigmatic (realizează o metaforă): *Am lacrămile milei și mîngîierea* **moale** (Arghezi, *Portret); E o tăcere* **moale** *de rugă de sfeștanii* (Arghezi, *Rue de Saint-Pierre); stihuri* **încălțate** (Arghezi, *Iată, sufletule...*).

Am considerat actul mental al metaforei drept o comparație.

De obicei, comparația explicită presupune trei termeni (comparatul, comparantul și însușirea lor comună) sau doi (comparatul și comparantul, al cărui raport atributiv sau predicativ se exprimă cu ajutorul unui adverb de comparație): *Doamne, fă-i bordei în soare, / Într-***un colț** *de țară veche, /* **Nu mai-nalt decît o floare** */ Și* **îngust cît o ureche.** */ Si-n pridvor, un ochi de apă/ Cu* **o luntre cît chibritul** (Arghezi, *Cîntec pentru adormit Mițura cînd era mică*).

Metafora explicită presupune doi termeni și se realizează într-o structură (necomparativă) alcătuită din compa-

rat și comparant: *Că-i greu mult soare să îndure / Ciupearcă crudă de pădure, / Că* **sufletul nu e fîntînă** */ Decît la om, fiară bătrînă, / Iar la făptură mai firavă /* **Pahar e gîndul,** *cu otravă.* (I. Barbu, *Riga Cripto și Lapona Enigel*); **Nevinovatul, noul ou, / Palat de nuntă și cavou** (I. Barbu, *Oul dogmatic*); **Ordonată Spiră, / Sunet / Fruct de liră, / Capăt paralogic, / Leagăn mitologic** (I. Barbu. *Uvedenrode*); **Cenușa visărilor** *noastre / Se cerne grămezi peste noi* (Arghezi, *Cenușa visărilor*); *Și dinainte floarea ni se pleacă, / Să-i sărutăm* **petalele de vis?** (Arghezi, *Pia*).

Metafora implicită realizează numai comparantul: *Fluturînd în veșminte / de culoarea șofranului, / ard* **fetele** *verii ca steaguri / în vîntul și-n rîsetul anului* (L. Blaga, *Țară*).

Epitetul metaforic presupune, ca și metafora explicită, doi termeni, însă de natură diferită, și se realizează, după cum am constatat, într-o structură în care apar comparatul și termenul care exprimă impropriu, analogic (metaforic) o însușire a lui. În această situație, în plan sintagmatic, epitetul realizează o incompatibilitate semantică între determinat și determinantul său, iar, în plan paradigmatic, o metaforă. Sensul metaforic al epitetului reduce incompatibilitatea semantică dintre determinat și determinantul său, făcînd posibilă asocierea între două cuvinte dintre care cel puțin unul exprimă un sens figurat.

Notînd prin *A* comparatul, prin *C* comparantul, iar trăsătura lor comună prin *B* cînd aceasta este exprimată printr-un termen propriu sau prin B_f cînd ea este exprimată printr-un termen impropriu, figurativ, schema structurilor analizate este:

Comparația: *ABC* sau AB_fC

Metafora explicită: *AC*

Epitetul metaforic: AB_f

Metafora implicită se realizează ca un *C*, deci nu este o structură.

4. Anomalia semantică a epitetului. Considerăm anomalie semantică[19] a unui epitet incompatibilitatea lui semantică față de termenul pe care-l determină. Sub aspect semantic, anomalia epitetului constituie o abatere în raport cu îmbinările semantice admise într-o sintagmă nominală de tip subst.+adj. Rămîne să precizăm care este norma acestor îmbinări de cuvinte și care sînt regulile după care au loc abaterile semantice de la această normă.

Reperată în texte literare, anomalia semantică a epitetului devine o abatere conștientă de la normă, „une faute voulue", și poate fi delimitată ca fapt de stil. Raportul dintre limbajul poetic cu structură lingvistică proprie[20] și diferitele stiluri poetice individuale este un raport

[19] Comp. T. Todorov, *Les anomalies sémantiques*, în *Langages*, I, 1966, p. 100–123.

[20] J. Cohen, *Structure du langage poétique*, Paris, 1966, p. 21–24, utilizează metoda comparativă în stabilirea unor particularități lingvistice ale structurii limbajului poetic. Termenul comparant îl constituie limbajul prozei, în speță limbajul prozei științifice. De asemenea, la Solomon Marcus, *Poetica matematică*, București, 1970, p. 31–54, caracterele (de natură lingvistică sau non-lingvistică) constitutive ale limbajului poetic devin relevante în opoziție cu cele ale limbajului științific.

de la i n v a r i a n t ă (limbaj poetic general) la v a r i a n t ă (stil poetic individual). Structura [21] limbajului poetic se constituie prin reducerea faptelor de stil individual, pe baza unui proces de abstractizare şi generalizare a trăsăturilor lor comune, la un număr minim de unităţi stilistice invariante (generale, constante, repetabile, necesare). Unul dintre scopurile cercetării noastre este să stabilească t i p u r i l e de i n v a r i a n t e la nivelul anomaliilor semantice ale epitetului în raport cu determinatul său şi să grupeze variantele realizate în stilurile individuale cercetate la tipul de invariantă corespunzător.

4.1. G r a d e d e c o m p a t i b i l i t a t e s e m a n t i c ă î n a s o c i a ţ i a s i n t a g m a t i c ă a t e r m e n i l o r. Într-o sintagmă nominală de tipul s u b s t a n t i v + a d j e c t i v, distingem f o r m a, adică raportul atributiv care uneşte cei doi termeni, şi s u b s t a n ţ a, adică termenii înşişi. Raportul atributiv rămîne c o n s t a n t în orice sintagmă nominală de tipul s u b s t a n t i v + a d j e c t iv, pe cînd termenii sintagmei sînt v a r i a b i l i. La nivel semantic, originalitatea unui scriitor în utilizarea epitetului constă în alegerea şi combinarea termenilor în cadrul modelului general: s u b s t a n t i v + a d j e c t i v. Alegerea şi combinarea termenilor în limita acestei structuri constituie sau nu o violare a normei comune ale cărei restricţii semantice pot fi stabilite pe bază de dicţionar [22]. Aşadar, în limbă există o restricţie a variabilităţii termenilor asociaţi, determinată de compatibilitatea lor semantică.

Gradele de compatibilitate semantică în asocierea unor termeni pot fi precizate prin ceea ce N. Chomsky [23] numeşte „grade de gramaticalitate". Astfel, considerînd valoarea cea mai generală a termenilor, orice adjectiv poate avea o funcţiune atributivă pe lîngă un substantiv. Dar, la nivele semantice coborîte, prin precizarea valorii semantice concrete a diferitelor substantive şi adjective, se pot stabili restricţii asupra asocierii anumitor adjective cu anumite substantive. De exemplu, sintagmele nominale: *frunză verde*, *frunză albastră*, *frunză dogmatică* diferă prin gradul lor de gramaticalitate.

La cel mai general nivel de gramaticalitate, toate trei sintagmele sînt corecte, întrucît ele sînt generate conform unui model de sintagmă nominală admisă în limbă: s u b s t a n t i v + a d j e c t i v.

La nivele coborîte de generalitate, la care îmbinările de cuvinte au loc conform compatibilităţii sensurilor lor lexicale, numai prima sintagmă *(frunză verde)* este gramatical corectă. După natura restricţiei semantice pe care o încalcă, a doua sintagmă *(frunză albastră)* este gramatical incorectă, iar a treia *(frunză dogmatică)* este absurdă.

[21] Orice structură lingvistică este alcătuită din invariante obţinute prin reducerea variantelor sale.

[22] Pierre Guiraud, *Structures étymologiques du lexique français*, collection „Langue et langage", Paris, 1967, p. 190, precizează: „Le dictionnaire est la somme des emplois de chaque mot dans les textes". Pînă în prezent, nu există un sistem al vocabularului definit prin conţinutul semic al cuvintelor, care să permită stabilirea proprietăţilor sintagmatice ale cuvintelor după acest conţinut.

[23] *Degrees of grammaticalness*, în vol. Jerry A. Fodor — Jerrold J. Katz, *The Structure of Language, Readings in the Philosophy of Language*, New Yersey, 1964.

Orice discurs poate fi descris în termeni de gramaticalitate [24]. Jean Cohen (*op. cit.*) a căutat să descrie discursul poetic ca un discurs de gramaticalitate („pertinence sémantique") inferioară aceleia de la nivelul prozei. Autorul face cîteva precizări referitoare la planul lingvistic, nonfigurativ, care marchează incompatibilitatea semantică, („*impertinence*") în raport cu planul figurativ care reduce, anulează non-pertinența semantică. De asemenea, același autor stabilește cîteva criterii de ierarhie a gradelor de incompatibilitate semantică și a tipurilor lor.

4.2. Normă și uzaj, termeni de referință pentru stabilirea noutății asociațiilor de cuvinte. Comparantul în raport cu care se poate stabili noutatea unei asociații de cuvinte se plasează la nivele de generalitate diferite. Acesta este un principiu pe care noi îl punem la baza oricărei analize stilistice.

Astfel, asocierea de termeni *fulger monosilabic* (Blaga, p. 222) [25] constituie o abatere în raport cu asocierile admise de norma comună și, de aceea, o asemenea conexiune de termeni este non-realizabilă la nivelul uzajului. Acest tip de abatere este cel mai revelator pentru caracterizarea stilului individual al unui scriitor. Îl vom numi abatere de gradul I sau de ordin calitativ. Anomalia semantică a epitetului constituie o asemenea abatere.

Asocierile de termeni : *cosmice vîltori* (Blaga, I, p. 80), *focul solar* (Blaga, I, p. 139) nu încalcă o regulă de compatibilitate semantică și, de aceea, asemenea conexiuni de termeni sînt realizabile la nivelul uzajului. Ele pot fi însă realizate sau nerealizate. Noutatea unor astfel de asocieri în stilul individual al scriitorului poate fi stabilită statistic, în raport cu uzajul unor limbaje diferite. Abaterea în raport cu un anumit uzaj o vom numi abatere de gradul II sau de ordin cantitativ. Prin identificarea acestui tip de abatere se pot distinge combinațiile stereotipe de cele nestereotipe, se poate preciza preferința unui scriitor pentru anumite zone stilistice ale limbii etc. [26].

Așadar, norma comună constituie comparantul în raport cu care se pot stabili tipurile de anomalie semantică a epitetului. Caracteristica normei este respectarea compatibilității semantice a termenilor în asocierea lor, deci și a adjectivului cu substantivul pe care-l determină.

Compatibilitatea semantică a adjectivului față de substantivul pe care-l determină se realizează în virtutea următoarelor restricții :

— Termenii asociați aparțin aceluiași plan (denotativ) al limbii.

— Conexiunea termenilor este pertinentă din punctul de vedere al conținutului lor semic.

— Adjectivul are o funcțiune distinctivă, individualizatoare, numai în măsura în care el trimite la o însușire a unui obiect, izolînd astfel acel obiect de genul sau specia lui. În această situație, în sintagme de tipul

[24] Vezi, printre alții, S. Saporta, *The Applications of Linguistics to the Study of Poetic Language*, în *Style in Language*, Sebeok (ed.), New York—London, M I T Press — J. Willey, 1960, p. 82—93.

[25] Comp. *Murmure* **cu silabe de lumină** (Arghezi, p. 102).

[26] Distincția între deviere cantitativă (de frecvență) și calitativă (agramaticalitate) apare și la S. R. Levin, *Deviation — Statistical and Determinate — in Poetic Language*, în *Lingua*, 12 (1963), 3, p. 276—290.

s u b s t. + a d j., epitetul este un termen m a r c a t [+] pentru substantivul care trimite la un obiect, diferenţiat de altul care aparţine aceleiaşi clase. Exemplu : **albe** *fecioare* şi **negre** *fecioare* (Blaga, I, 166). Tot ceea ce am spus aici se poate rezuma prin formula : $A \times a \neq A$. Această formulă exprimă, deci, faptul că un obiect A căruia i se atribuie o însuşire a diferă de alt obiect A aparţinînd aceleiaşi clase.

— Adjectivul exprimă o proprietate care aparţine tuturor obiectelor unei clase. Epitetul devine astfel termen n e m a r c a t [—]. Această determinare marchează r e d u n d a n ţ a [27] epitetului pe lîngă determinatul său. Exemplu : *scame moi* (Arghezi, p. 130). Formula redundanţei este : $A \times a = A$. Această formulă exprimă faptul că un obiect A căruia i se atribuie o însuşire a (comună tuturor obiectelor din aceeaşi clasă) nu diferă de alt obiect A aparţinînd aceleiaşi clase.

Aşadar, norma comună a asocierilor semantice într-o sintagmă de tipul s u b s t. + a d j. exprimă o compatibilitate semantică a termenilor, după următoarea schemă :

Epitetul, termen marcat [+], are o funcţie distinctivă : $A \times a \neq A$.

Epitetul, termen n e m a r c a t [—], are o funcţie non-distinctivă : $A \times a = A$

4.3. I d e n t i f i c a r e a ş i c l a s i f i c a r e a t i p u r i l o r d e a n o m a l i e s e m a n t i c ă a e p i t e t u l u i. S t a b i l i r e a i n v a r i a n t e l o r. Într-o sintagmă de tipul s u b s t. + a d j., în care amîndoi termenii sînt consideraţi cu sensul lor denotativ, a n o m a l i a epitetului constituie o i n c o m p a t i b i l i t a t e semantică în realizarea raportului atributiv în următoarea situaţie : epitetul exprimă o însuşire i m p r o p r i e faţă de obiectul denumit de substantivul pe care-l determină sau faţă de clasa de obiecte pe care acel substantiv o exprimă. Epitetul este astfel, pe lîngă substantivul determinat, un termen n e u t r u [Ø]. Formula anomaliei semantice a epitetului este : $A \times a = non\ A$. Formula indică faptul că nu există în clasa obiectelor A nici un obiect cu proprietatea a. Neutralitatea epitetului faţă de substantivul pe care-l determină marchează anomalia lui semantică.

Există două tipuri fundamentale de anomalie semantică a epitetului, care corespund la grade de disjuncţie semantică diferite : *a.* i m p r o p r i e t a t e d e g r a d u l I ; *b.* i m p r o p r i e t a t e d e g r a d u l II.

I m p r o p r i e t a t e d e g r a d u l I : improprietatea însuşirii pe care epitetul o atribuie obiectului exprimat de substantivul pe care-l determină se realizează la nivelul c l a s e i acelei însuşiri. Un exemplu : *alb auz* (Barbu, 118). Auzul nu este susceptibil de culoare.

I m p r o p r i e t a t e d e g r a d u l II : improprietatea însuşirii pe care epitetul o atribuie obiectului exprimat de substantivul pe care-l determină se realizează la nivelul m e m b r i l o r clasei acelei însuşiri. Un exemplu : *lapte albastru* (Blaga, I, 142). Laptele are culoare, dar nu culoarea albastru.

[27] J. Cohen, *op. cit.*, p. 139—141, consideră, fără dreptate, redundanţa ca o abatere de la normă.

Subliniem încă o dată că neutralitatea epitetului față de substantivul pe care-l determină realizează o disonanță semantică numai la nivelul sensului literal, denotativ al termenilor. Semnificația distrusă a acestor asocieri este restabilită pe planul figurativ sau conotativ al limbajului poetic [28]. Uneori, contextul în care se integrează asocierea disonantă a unor termeni reduce această anomalie, restabilind direct înțelesul poetic. Asemenea construcții sînt frecvente în poezia lui T. Arghezi : ***nămolul alb* al ceții** (p. 709) ; ***iarba* cerului *albastră*** [29] (p. 118) ; ***Alt'dată, am grăit în stihuri încălțate,*/Croite măsurat și-împodobite** (p. 710) ; ***A fost o noapte oarbă,* cu luna-n ceruri lipsă** (p. 401) etc.

Descrierea tipologică a diverselor stiluri prin precizarea punctelor comune și a celor specifice poate fi efectuată la nivele diferite ale structurii lor lingvistice. Apartenența la același tip de stil devine, însă, cu atît mai pertinentă, cu cît descrierea este realizată la nivele mai concrete care relevă caracterul irepetabil al formelor de manifestare a unei structuri. Altfel spus, fenomenele de inovație stilistică apar îndeosebi la cel mai scăzut nivel de gramaticalitate.

Decembrie 1971

Facultatea de limba și literatura română, București, Edgar Quinet 5 – 7

[28] Cf. J. Cohen, *op. cit.*, p. 182.

[29] Viziunea poetică a cerului ca o cîmpie dezvoltă la Eminescu imaginea : *albastrele lanuri ale cerului* (cf. acad. Al. Rosetti și Ion Gheție, *Limba și stilul operei beletristice a lui Mihail Eminescu*, în *Studii de istoria limbii române literare – Secolul XIX*, vol. II, București, 1969, p. 340).

ION GHEŢIE

CONTRIBUŢII LA LOCALIZAREA *CAZANIEI A II-A* (1581) A LUI CORESI

În limba *Cazaniei a II-a* se găsesc unele particularităţi fonetice şi lexicale care nu se pot explica prin graiul din zona Tîrgovişte—Braşov. E posibil ca autorii să fi pus la contribuţie traduceri manuscrise (bănăţene şi nord-ardelene) ale unora dintre omilii.

Dacă figura diaconului Coresi a dat naştere unei atît de bogate şi, adesea, contradictorii literaturi, aceasta se datoreşte, în parte, şi împrejurării că lucrările purtînd semnătura sa sau cele care i-au fost atribuite nu poartă indicaţii referitoare la persoana traducătorilor. Aşa se explică de ce, timp de mai multe decenii, chestiunea dacă diaconul tîrgoviştean a fost traducătorul sau numai simplul tipograf al cărţilor sale a preocupat constant pe oamenii de ştiinţă români [1]. Admiţîndu-se, în general, că diaconul n-a făcut altceva decît să pună sub teasc traduceri mai vechi sau contemporane, pe care le revizuise în prealabil, s-a născut întrebarea de unde proveneau originalele acestor traduceri şi în ce măsură ele au lăsat urme în limba cărţilor ieşite din oficina coresiană. Pentru că, oricît de atentă ar fi fost revizia tipografului muntean, era cu neputinţă ca acestuia să nu-i fi scăpat unele fapte de limbă care nu se găseau în propriul său grai. Lucrările lui Coresi trebuie, deci, localizate, prin delimitarea straturilor lingvistice pe care le reflectă, deşi la prima impresie o asemenea operaţie poate părea nefolositoare, întrucît cunoaştem locul unde au apărut şi originea tîrgoviştească a tipografului.

Un loc privilegiat printre cărţile coresiene îl ocupă *Cazania a II-a*, care, spre deosebire ce celelalte lucrări, ne oferă o serie de date preţioase atît cu privire la împrejurările în care a fost tradusă şi imprimată, cît şi la persoanele care au îndeplinit un anumit rol în traducerea şi scoaterea ei la lumină. Ni se spune, astfel, în predoslovie, că jupînul Hrăjil Lucaci (Lucas Hirscher), primarul („judeţul") Braşovului, a cerut versiunea slavonă a omiliilor de la mitropolitul Serafim al Tîrgoviştei şi a dat-o, spre a fi tradusă, lui Coresi, „ce era meşterŭ învăţatŭ într-acestŭ lucru".

Transpunerea în româneşte a evangheliei cu învăţătură a făcut-o diaconul „împreună şi cu preuţii de la beseareca Şcheailorŭ, de lîngă

[1] Vezi acum, în urmă, G. Istrate, *Originea şi dezvoltarea limbii române literare*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. Cuza" din Iaşi", (serie nouă), secţiunea III (ştiinţe sociale), tom III, 1957, fasc. 1—2, p. 77—86; idem, *Originea limbii române literare. Noi contribuţii*, în aceeaşi publicaţie, tom. VI, 1960, fasc. 2, supliment, p. 67—78; cf. Al. Rosetti, *Despre bazele limbii române literare*, republicată în ILR, p. 658—660.

cetatea Brașovului, anume popŭ Iane și popa Mihai". Tipărirea cărții a avut loc la Brașov, între 14 decembrie 1580 și 28 iunie 1581 [2]. Cercetări recente au arătat că „luminata carte" adusă de la Tîrgoviște a fost *Evanghelia cu învățătură*, tipărită la Zabludov în 1569 [3], de unde au fost luate unele gravuri și reprodusă, cu mici modificări, întreaga predoslovie [4].

Știind, așadar, că traducerea omiliilor s-a făcut nu cu mult înaintea apariției cărții, de persoane originare din Tîrgoviște și Brașov, ne-am aștepta ca cea de a doua *Cazanie* coresiană să fie, din punct de vedere lingvistic, de la un cap la altul, un reflex fidel al stadiului atins în a doua jumătate a secolului al XVI-lea de graiurile vorbite în zona Tîrgoviște — Brașov.

Faptul că, după toate probabilitățile, diaconul Coresi nu a luat parte la traducerea cărții [5], nu schimbă în chip esențial datele problemei, deoarece el a trebuit cel puțin să revizuiască textul primit de la clericii brașoveni (altminteri nu avea sens să fie pomenit ca traducător), iar aceștia trebuiau să vorbească un grai de tip muntean (e îndeobște admis că sud-estul Transilvaniei mergea din punct de vedere lingvistic, în secolul al XVI-lea, ca și astăzi, cu Țara Românească) [6].

Deși, după toate cele spuse mai sus, ne-am aștepta ca această ultimă tipăritură românească a lui Coresi să reflecte graiul muntean în toată puritatea sa, se întîlnesc în paginile cărții o serie de fenomene de limbă a căror proveniență nemuntenească este mai mult decît probabilă. Spațiul nu ne permite să facem o localizare amănunțită a cărții din 1581, operație îngreuiată și de faptul că ne lipsește o descriere conștiincioasă a stadiului atins de graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea. Ceea ce putem face în momentul de față este să prezentăm cîteva particularități fonetice și lexicale, întîlnite în textul *Cazaniei a II-a*, și să schițăm pe baza lor unele concluzii referitoare la localizarea lucrării.

1. Păstrarea lui *ń* în *să vine* (72) [7].

În secolul al XVI-lea, *ń* este foarte bine reprezentat în *Palia de la Orăștie* și în *Cartea de cîntece* atribuită lui Pavel Tordași (c. 1560—1570), scrieri de proveniență bănățeană-hunedoreană. A fost notat și în *Evangheliarul* de la Sibiu (c. 1551—1553). *Ń* apare frecvent în textele religioase rotacizante (scrisorile și documentele scrise în nordul Transilvaniei —

[2] Vezi, pentru toate acestea, Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I, *Textul*, București, 1914, p. 5—6 (trimiterile ulterioare se fac la această ediție).

[3] S. Koleada, *Ivan Feodorov i knigopečatania nekotorîh stran Vostočnoi Evropî*, în „Vestnik istorii mirovoi kulturî", 1958, nr. 1, p. 49—50, citat după *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 332 și I. Coteanu — I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească, Probleme, bibliografie*, București, 1971, p. 285.

[4] P. Olteanu, *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homélies roumaines*, în „Romanoslavica", IX, 1963, p. 179; A. Huttmann—P. Binder, *Geneza Cazaniei a II-a (1581) și legăturile diaconului Coresi cu tipografia latină din Brașov*, în *Studii de limbă literară și filologie*, București, 1969, p. 250—251.

[5] Coresi este ocupat pînă la data de 11 noiembrie 1580 cu tipărirea, la Sebeșul săsesc, a *Sbornicului* slavon (cu un an înainte tipărise, împreună cu Mănăilă, un *Evangheliar* slavon).

[6] Vezi Rosetti, ILR, p. 659.

[7] Trimiterea se face, în acest caz, la exemplarul de la BAR; în ed. Pușcariu — Procopovici: *să vie. Să vine* apare într-un citat evanghelic. Totuși, în locul corespunzător din *Tetraevanghelul* lui Coresi (Marcu, zaceala 37) stă scris *să vie. Să vine* se datorează, deci, unuia din traducătorii *Cazaniei a II-a*.

Maramureş din secolul al XVI-lea şi pînă astăzi nu-l atestă însă în aceste regiuni) [8]. Sporadic, el apare în *Codicele Sturdzan* şi în cîteva tipărituri coresiene, unde trebuie explicat prin originalele pe care le imprima diaconul. Documentele moldoveneşti din secolul al XVI-lea nu-l consemnează pe *ń*; excepţional, a fost notat într-un nume de persoană. Trecerea lui *ń* la *i̯* este atestată, în Moldova, din a doua jumătate a secolului al XV-lea (1473) (vezi despre toate acestea Densusianu, HLR, II, 119—120, Rosetti, ILR, 519—520). *Să ţinie* din *Pravila ritorului Lucaci* provine din originalul nemoldovenesc al cărţii [9]. E posibil, totuşi, ca în Bucovina *ń* să fi avut curs, sporadic, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea[10]. În Ţara Românească, trecerea lui *ń* la *i̯* a fost notată încă în 1422 : *Baia* (D. Bogdan, G., 127). Procesul era probabil încheiat la sfîrşitul secolului al XV-lea : *Plăciconi*, cu *ń*, notat astfel în 1484, apare scris *Plăcicoi*, cinci ani mai tîrziu [11]. Trecerea lui *ń* la *i̯* e atestată şi de grafia *cue*, consemnată într-un document slavo-român din 1509 (D. Bogdan, G., 48). În scrisoarea lui Neacşu din 1521 se întîlneşte numai fonetismul *i̯* : *spui* (de trei ori), *să ţii* [12]. Documentele munteneşti din a doua jumătate a secolului al XVI-lea nu consemnează nici un singur caz de conservare a lui *ń*. Nu avem, de asemenea, nici un motiv să credem că *ń* s-ar fi păstrat pînă spre sfîrşitul secolului al XVI-lea în sud-estul Transilvaniei (Braşov). În regiunea Sibiului, mai apropiată de Banat-Hunedoara decît Braşovul, trecerea lui *ń* la *i̯* se constată încă de la sfîrşitul secolului al XV-lea, iar procesul trebuie considerat încheiat înainte de jumătatea veacului următor. Cîteva exemple : 1431 : *Sibiněne*, 1479, 1507—1508 : *Sibin*, 1482 : *Sibinu*, dar 1482—1483 : *Sibiiu* etc. [13].

În zilele noastre *ń* a fost notat numai în Banat şi Hunedoara vecină şi, în unele cuvinte, în nord-vestul Olteniei şi în judeţul Arad [14].

2. Durificarea lui *z* în *zua*.

Zua (dzua), cu *i* > *î*, după un *(d)z* dur, şi cu *î* > *u*, prin asimilare vocalică, se întîlneşte în secolul al XVI-lea în textele rotacizante, în *Codicele Sturdzan*, în manuscrisul de la Ieud, în *Palia de la Orăştie*, în *Evangheliarul de la Sibiu* (c. 1551—1553) şi într-un document moldovenesc din 1571 (vezi, pentru toate acestea, Densusianu, HLR, II, 71, Rosetti, ILR, 502). Fenomenul apare şi în cel mai vechi text literar moldovenesc, *Pravila ritorului Lucaci* (1581), f. 237 v. În primii ani ai secolului următor, l-am notat într-un document scris de un oltean la mănăstirea Cozia, în 1602 (DIR, ŢR, sec. XVII, vol. I, p. 65). *(Dzua* apare, deci, în mod firesc, în acele regiuni unde a fost consemnată durificarea lui *(d)z)*.

[8] Vezi, de exemplu, Rosetti, *Lettres*, p. 78.

[9] Vezi *Pravila ritorului Lucaci*, ed. I. Rizescu, Bucureşti, 1971, p. 62; cf. şi p. 32.

[10] Vezi lucrarea noastră *Un fenomen morfologic „surprinzător" şi apariţia formelor verbale cu dentală refăcută*, în SCL, XXII, 1971, 6, p. 610—611.

[11] Vezi E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromâne după Atlasul lingvistic român*, în LR, III, 1954, 5, p. 16.

[12] Vezi Al. Rosetti—B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I, Bucureşti, 1961, p. 60.

[13] Vezi pe larg articolul lui I. Stan, *Observaţii asupra evoluţiei ń > i̯ în limba română*, în CL, IV, 1959, p. 52—53; există un exemplu izolat din 1576.

[14] Vezi G. Ghiţu, *Consoana muiată ń în graiurile dacoromâne*, în FD, II, 1960, p. 134—135. Gr. Rusu, *Probleme de morfonologie în Atlasul lingvistic român*, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 74, h. 13; V. Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei*, Bucureşti, 1971, p. 79.

Examinînd cele cîteva hărți pe care atlasele lingvistice le consacră rostirii cuvîntului *ziuă (ziua)*, observăm că, la fel ca în Muntenia propriu-zisă, și în sud-estul Transilvaniei (punctele 182 și 192) se rostește *ziuă (ziua)*, dovadă că în zona Brașovului pronunțarea moale a lui *z* în *ziuă* s-a păstrat din cele mai vechi timpuri pînă azi (vezi ALR II, p. 217 „îmi serbez ziua", SN, vol. V. h. 1312 „(eu) dau bună ziua", h. 1362, „ziua și noaptea", vol. VI, h. 1828 „cu ziua"). Faptul că *zua* apare în *Psaltirea* tipărită la Brașov în c. 1588 (vezi Densusianu. HLR, II, 71) în locul lui *zi* din *Psaltirea* lui Coresi din 1577 nu se poate explica decît admițînd că textul coresian a fost confruntat cu o versiune nordică a psalmilor, din care forma cu *(d)z* dur a pătruns în tipăritura din c. 1588.

3. *i* pentru *î* (după un *s*) în *sinteți* (471).

Fenomenul se întîlnește în secolul al XVI-lea în texte provenind din Banat (*Palia* : *singe*, *sinteți)*, centrul și nordul Ardealului (*Codicele Sturdzan*, manuscrisul de la Ieud : *simbătă*, *singe*, *sint)* și Moldova (*Pravila ritorului Lucaci* : *sint)*. În secolul următor, *i* pentru *î* în cuvinte de tipul *singe*, *sintem* apare în aceleași regiuni unde l-am consemnat în veacul precedent (de exemplu, în Moldova : *simtem* : *Paraclisul Precestii*, Iași, c. 1645, 2, *singe* : *Cazania* lui Varlaam, ed. Byck, 375 ; *Șapte Taine*, Iași, 1644, 78). L-am mai notat în *Noul Testament* de la Bălgrad : *simbete* (15r) și în unele texte oltenești : *singe* (*Lexiconul* lui Mardarie Cozianul, ed. Crețu, 364), *sintem* (*Cronograful* lui Moxa ; CB, I, 390 ; *Cazania* de la Govora, 348), *sinteți* (*Cazania* de la Govora, 221), *sintu* (jud. Vîlcea, 1628 ; Bianu, DR, 149 și în nordul Maramureșului : *sinătate* (1602—1617 ; Rosetti, *Lettres*, 72). După cum se vede, fenomenul se întîlnește în aceleași zone în care a fost notată rostirea dură a consoanei *s* (și a consoanelor *dz*, *z* și *ț*), coexistînd în texte cu grafii care redau rostirea dură a acestei consoane. E greu de aceea să acceptăm explicația după care $î > i$ datorită tendinței de a-l rosti moale pe *s* [15], căci pare improbabil ca în graiul uneia și aceleiași persoane o consoană să aibă, în același context fonetic, cînd o rostire moale, *simbătă*, cînd una mai dură (*sîngur)*. După cîte știm, în zilele noastre o asemenea rostire nu a fost consemnată (o excepție : *singe*, în munții Apuseni [16]. Pare mai probabil ca *singe*, *simbătă* să fie niște rostiri sau simple grafii hipercorecte ale unor vorbitori care evitau în vorbire sau în scris durificarea lui *s*, pe care o aveau în grai [17]. Rămînînd să ne oprim cu alt prilej asupra problemei, vom remarca că grafii de tipul *singe*, *sintem* nu apar la vorbitorii de grai muntean, care au conservat pînă astăzi pronunțarea moale a consoanei *s* (*sec*, *singur)*. Dacă în *Tetraevanghelul* tipărit de Coresi apare o singură dată *sint* (Densusianu, HLR, II, 68), lucrul se explică prin originalul reprodus de diacon.

4. Diftongul *eá* redus la *e (ę)* în *să arete* (292).

În zilele noastre, *să aręte* a fost consemnat în Transilvania — Banat și în Bucovina, *să arăte* în Moldova, nord-estul Transilvaniei, Banat — Hunedoara, nordul Olteniei și al Munteniei, în timp ce forma literară *să*

[15] Densusianu, HLR, II, p. 69.

[16] Vezi D. Șandru, *Pays des Motzi*, în BL, II, 1934, p. 216.

[17] Cf. I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. Iorgu Iordan, București, 1955, p. 48.

arate are circulaţie în estul şi sudul Munteniei şi în sudul Olteniei (ALR II, mat. necart., chest. nr. 4598 „să arate"). În zona Tîrgovişte — Braşov, care ne interesează îndeaproape, a fost notat fonetismul cu *ă: să arăte.* Întrucît *ă* provine dintr-un *e* sau *ę* (< *ea*), care a fost velarizat ca urmare a acţiunii durificatoare a lui *r* precedent, pare posibil, la o examinare superficială, ca în urmă cu patru sute de ani, Coresi şi preoţii din Scheii Braşovului să fi rostit *să arete (să aręte).* În realitate, lucrurile nu stau aşa. Textele coresiene prezintă regulat *să arate* (excepţional, a fost notat, o dată, *să arete* în *Liturghier*, f. 17r; cf. însă *să arate* de şapte ori); tot ele notează fonetismul analog în *amăraşte (Cazania a II-a), izvoraşte (Cazania a II-a), mohoraşte (Cazania a II-a), ocăraşte (Apostolul, Cazania a II-a), omoraşte (Apostolul, Cazania a II-a), oţăraşte (Psaltirea,* 1577, *Apostolul), pîraşte (Cazania I), uraşte (Apostolul, Psaltirea* din 1577, *Cazania a II-a),* adică rostirea dură a lui *r* şi reducerea diftongului *ea* la *a*, în poziţie „moale" (vezi, pentru toate acestea, Densusianu, HLR, 61, 204, 210). Fonetismul *-ra-* era mult mai extins în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea decît astăzi, cînd se întîlneşte numai în estul şi sudul Munteniei şi în sudul Olteniei *(să arate)* şi în estul Munteniei şi Dobrogea (verbe de tipul *uraşte*) [18].

În Banat — Hunedoara, *Palia de la Orăştie* notează numai fonetismul *-ra-: arate* (13/18), *uraşte* (254/24). În *Noul Testament* de la Bălgrad, alături de *urĕşte* (196r), apar *să să arate* (45 v), *uraşte* (122 v). În *Rînduiala Diaconsvelor* (Bălgrad, 1687) a fost notat *să arĕte* (GCR, II, 243), dar în *Molitvenicul* tipărit în aceeaşi localitate doi ani mai tîrziu se întîlneşte *să arate* (10r). *Pînea pruncilor* (Bălgrad, 1702) prezintă pe *să văraşte* (322), alături de *izvoreaşte-să* (321) [19]. Oltenia cunoştea de asemenea reducerea lui *ea* la *a*, după un *r* dur, în poziţie „moale", după cum ne arată grafiile: *Bujorani* (j. Vîlcea, 1608; DIR, ȚR, sec. XVIII, vol. I, 299), *Hotărani* (Tismana, 1612; DIR, ȚR, sec. XVII, vol. II, 100). Fenomenul mai avea curs în această regiune la începutul secolului al XVIII-lea: *să hotăraşte* (Tismana, 1704; SD, V, 137). Fonetismul trebuia să fi fost răspîndit şi în sud-estul Transilvaniei, deşi nu avem atestări din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Rostirea *uraşte*, notată în zilele noastre în punctul 176 din imediata apropiere a Braşovului, trebuie socotită ca un relict al vechiului fonetism din veacul al XVI-lea şi nu ca o inovaţie recentă. *Să arate* mai apare şi în unele texte din Moldova (de ex. *Cazania* lui Varlaam, ed. Byck, 379) şi în *Codicele Voroneţean*, acesta insuficient de precis localizat pînă în prezent, pentru a socoti atestarea drept probantă pentru o anumită regiune. Nu putem insista mai mult asupra repartiţiei dialectale din secolul al XVI-lea a fonetismelor *-ra-* şi *-rea- (-rę-, -re-)* şi nici să arătăm motivele regresului înregistrat de fonetismul *-ra-* în epocile următoare. Ceea ce credem că am arătat suficient de clar este că rostirile cu *-ra-* erau răspîndite în secolul al XVI-lea în întreagă Muntenia (cu Oltenia), în sudul Transilvaniei (pînă la Mureş), în Banat—Hunedoara şi, în ce priveşte pe *să arate*, şi în unele graiuri moldo-

[18] Vezi ALR I, mat. necart., chest. nr. 2125 (*uraşte* a fost notat în punctele 176, 710 725, 727, 730, 735, 740, 954, 980, 984, 986).

[19] Paginile sînt ale studiului lui Şt. Paşca, *Pînea pruncilor (Bălgrad, 1702)*, în DR, X, partea I, 1943.

venești. *Să arete* din *Cazania a II-a* trebuie socotit, de aceea, ca provenind din alte graiuri decît cele ce se vorbeau la sfîrșitul secolului al XVI-lea în zona Tîrgoviște—Brașov [20].

5. *alcam* „viclenie, cursă": *ne chinuimŭ cu năpăștile vrăjmașului și în alcamurile lui* (150 ; cf. și 231, 261).

Singurul text din secolul al XVI-lea în care a mai fost notat acest maghiarism (< *alkalom*) este *Apostolul* coresian (vezi Densusianu, HLR, II, 538), care însă reproduce un original nemuntenesc, de proveniență incertă (după unii autori, ar fi vorba de un text nord-ardelenesc-maramureșean, rotacizant). Nu avem nici o atestare muntenească sau sud-est-ardelenească a termenului, încît e îndoielnic ca el să fi circulat, spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, în graiurile vorbite în aceste regiuni. *Lexiconul Budan* îl consemnează fără a da vreo indicație asupra răspîndirii lui (vezi CADE, s.v.). În zilele noastre, a fost atestat în Sălaj, cu sensul „apucătură, astuție, nod în vorbă, nod în fapte", în Bistrița-Năsăud, cu sensul „pont, figură" (vezi, pentru toate aceste atestări, DA s.v.) și în Vîlcele—Turda, cu sensul „palavră, vorbă de clacă, sfătoșenie". În această ultimă localitate circulă și derivatul *alcămos*, care a fost întîlnit și în Șieu — Măgheruș (Bistrița-Năsăud), cu înțelesul de „viclean, prefăcut" (pentru aceste din urmă atestări, vezi *Materiale și cercetări dialectale*, I, [București], 1960, p. 53, 280).

6. *bețiț* „băutor, bețiv" (< lat. **bibiticius*) : *și mîncătoriu și bețițŭ și samareaninŭ și drăcitŭ zicea-i* (229 ; cf. și 427).

În secolul al XVI-lea, cuvîntul apare în *Codicele Sturdzan* și în două texte coresiene (*Tetraevanghelul* și *Apostolul*), al căror original nu e însă muntenesc (vezi Densusianu, HLR, II, 493). Recent, a fost semnalat în *Evangheliarul* slavo-român de la Sibiu, c. 1551—1553 (f. 99 r), al cărui original a fost alcătuit în Banat — Hunedoara [21]. De remarcat că în *Tetraevanghelul* lui Coresi, *bețiț* apare exact în același loc unde a fost consemnat în tipăritura sibiană, dovadă că autorii versiunii coresiene l-au luat din textul apărut în c. 1551—1553 [22].

În secolul următor, e atestat exclusiv în lucrări bănățene : *beczicz* (*An. Car.*, 330), *beczicz* (*Lex. Mars.*, 201). În zilele noastre a fost întîlnit numai în Hunedoara : *bețit* (cu *t* analogic în loc de *ț*). După toate probabilitățile, *bețiț* n-a circulat din secolul al XVI-lea pînă astăzi decît în Banat — Hunedoara și împrejurimi.

7. *cebălui* „a (se) tulbura, a (se) zăpăci" : *nu lasă. . . a-i cebălui mintea. . . și mintea nu se cebăluiaște* (83 ; vezi și 227 (*čăbălui*).

Nu a fost consemnat în alte texte din secolul al XVI-lea (vezi Densusianu, HLR, II, 539). Tot în *Cazania a II-a* (273) a fost notat derivatul *cebăluitură* „tulburare" (Densusianu, HLR, II, 341). În secolul următor,

[20] Vezi *Liturghierul* lui Coresi, ed. Al. Mareș, București, 1969, p. 38, 64—65. *Să arete* din acest text ar fi „o scăpare din vedere a persoanei care a revizuit textul" (p. 64—65).

[21] Vezi, asupra acestei probleme, lucrarea noastră *Observații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL, XVII, 1966, 1, p. 73—79.

[22] În legătură cu raportul dintre *Evangheliarul* de la Sibiu și *Tetraevanghelul* lui Coresi, vezi Al. Mareș, *Observații cu privire la Evangheliarul din Petersburg*, în LR, XVI, 1967, 1, p. 73—75 ; idem, *Precizări în legătură cu traducerea Tetraevanghelului lui Coresi*, în SCL, XVIII, 1967, 6, p. 652—656.

apare în *An. Car.: csĕbeluiĕsk* (332), cu sensul de „a ameţi, a zăpăci" (cf. şi derivatul *csĕbĕluitor*). În *Noul Testament* de la Bălgrad, a fost notat derivatul *cebăluit* (vezi DA s.v.). În zilele noastre, aşa cum arată DA, *cebălui* şi alte cuvinte din familia lui se întîlnesc în Oltenia (mai ales în Mehedinţi), cu sensuri derivate.

8. *hrăbor* „curajos, îndrăzneţ" : *durearea şi amărăciunile cu minte hrăboară să răbdămŭ* (475 ; cf. şi 204) ; cf. şi *hrăborie* „faptul de a lupta vitejeşte" (70, 138).

Cu acest sens, *hrăbor* apare, în secolul al XVI-lea, în *Palia de la Orăştie*, precum şi în *Cazania I* (care reproduce, foarte probabil, un original bănăţean) [23]. Cu accepţia fundamentală de mai sus şi cu altele secundare, *hrăborie* se întîlneşte în unele cărţi coresiene (*Apostolul*, *Cazania I*, *Molitvenicul* şi *Psaltirea* din 1577), în texte bănăţene *(Palia*, *Cartea de cîntece* din c. 1560—1570), precum şi în psaltirile rotacizante *(Psaltirea Scheiană* şi cea *Voroneţeană). Hrăboritoriu* apare numai în *Cartea de cîntece* bănăţeană (vezi, despre toate acestea, Densusianu, HLR, II, p. 315, 324, 334, 511). *Hrăbor* şi derivatele se întîlnesc după 1600 în lucrări scrise de autori originari din Banat *(An. Car.)*, Oltenia (Moxa, Dionisie Eclesiarhul) şi Moldova (Dosoftei). În zilele noastre, adjectivul *hărăbor* „sănătos, spiritual, vioi" a fost notat în Bihor şi la Slavici, originar din jurul Aradului (vezi, despre toate acestea, DA s.v. *hrăbor*). Atestările de mai sus demonstrează, în chip suficient, că *hrăbor* şi derivatele au cunoscut o circulaţie neîntreruptă, din secolul al XVI-lea pînă astăzi, în partea sud-vestică a ţării (mult mai rar, ele se întîlnesc şi în nordul ţării).

9. *murgui* „a mustra ; a chinui, a necăji" : *nu mai înceată turburîndŭ pre noi, murguindu-ne* (56 ; cf. şi 76).

Cu sensul fundamental de „a murmura, a cîrti, a protesta", acest maghiarism *(< morogni)* apare, în secolul al XVI-lea, în *Palia de la Orăştie* în *Apostolul* coresian şi în *Cazania I* a diaconului, despre a cărei origine bănăţeană am amintit mai sus. *Murguire* „murmurare, nemulţumire" apare în *Codicele Voroneţean* şi, în acelaşi loc, în *Apostolul* coresian, explicîndu-se, în ambele texte, prin originalul reprodus (vezi, despre toate acestea, Densusianu, HLR, II, 541). În secolul următor, l-am întîlnit, cu alt fonetism *(mărgui)* la hunedoreanul Viski (vezi Drăganu, *Mihai Halici*. . ., în DR, IV, partea a doua, 1924—1926, p. 117, nota). În *Noul Testament* de la Bălgrad, cuvîntul apare cu sensul din *Cazania a II-a* (vezi DLR, s.v.).

10. *otrinde* „de aceea" : *otrinde, o, ome, deaca îmbogăţeşti, nu grăi c-„am scăpatŭ den grije şi den nevoe"* (73). E singura atestare din secolul al XVI-lea a acestui cuvînt de origine latină (vezi Densusianu, HLR, II, 241), a cărui etimologie e discutată : *utrinde* (Drăganu) sau *ultra inde* (Densusianu). După 1600, apare numai în texte hunedorene : *otrinde* (*An. Car.*, 358), *utrinde* (Viski ; de 19 ori ; vezi N. Drăganu, în DR, I, 1920—1921, 304).

11. *priatnic* „prieten, protector" : *dereptŭ aceaia lasă priatniculŭ nostru Dumnezeu năpăşti . . . ca cătr-însulŭ să ne întoarcemŭ* (382).

[23] Vezi articolul nostru *Unde s-a tradus întîia Cazanie coresiană?*, în LR, XIX, 1970, 2, p. 121—128.

Cu sensul de „prieten", „aproape", termenul (< v. sl. **prijatĭnikŭ* sau slov. *prijatnik*) apare, în secolul al XVI-lea, în *Palia de la Orăștie*, în *Apostolul* lui Coresi, precum și în *Cazania I* și *Molitvenicul* aceluiași autor (care reproduc originale bănățene-hunedorene). În *Palia* (unde, după indicele ediției Pamfil, apare de 10 ori) se întîlnește și derivatul *prietnicie* (vezi Densusianu, HLR, II, 326, 525).

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, atestările provin, în majoritate, din Banat — Hunedoara: *prietnik(ul)* (Viski, *Cartea de cîntece* și *Psaltirea* în versuri, 1697, 126, 404; Fogarași, *Catehism*, 1648, 10, 35; Buitul, *Catehism*, 1703, 28; *An. Car.*, 363). Termenul se mai întîlnește în *Paraclisul* din c. 1639, tipărit sau la Bălgrad sau la Govora (39r, 55v). În mod excepțional (și neașteptat), *prietnic* apare și într-un text muntenesc din secolul al XVII-lea și anume în *Învățăturile lui Neagoie* (ed. 1843, 234), unde ar putea fi un oltenism, dacă totuși termenul a circulat dincolo de Olt în secolul al XVII-lea. Rămîne ca examenul limbii acestui text să decidă asupra graiului sau graiurilor care se reflectă într-însul. Recent, a fost semnalat în *Evangheliarul* slavo-*român* de la Sibiu (c. 1551—1553), al cărui original provine din Banat — Hunedoara: *prietnic* (9v, 74v, 84v, 94v, 102v, 109v).

Două observații cu caracter general, înainte de a totaliza rezultatele de amănunt la care am ajuns în cazul fiecărui fenomen lingvistic în parte.

E vorba, în primul rînd, despre prezența unora dintre particularitățile notate într-una sau mai multe din tipăriturile coresiene. Așa cum am mai subliniat în cîteva rînduri, faptul acesta nu trebuie să ne ducă în mod obligatoriu la concluzia că fonetismele sau cuvintele în cauză circulau în graiurile muntenești și sud-ardelenești ale vremii. Deși Coresi a revăzut textele pe care le primea spre tipărire, adaptîndu-le din punct de vedere lingvistic normelor literare muntenești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, este exagerat să afirmăm că „diaconul, dimpreună cu colaboratorii săi, a revizuit și modificat *în întregime* limba textelor" pe care le-a tipărit [24]. Elemente nemuntenești se întîlnesc în toate textele coresiene. Simplul fapt că apar rar, în raport cu fenomenele muntenești corespunzătoare, care se întîlnesc frecvent, e o dovadă că ele sînt străine uzului lingvistic predominant al textelor. Constatarea aceasta e valabilă și în legătură cu faptele examinate mai sus, a căror apariție în *Cazania a II-a* e rară.

A doua observație se referă la creditul care trebuie acordat, în general, încercărilor de localizare a vechilor monumente de limbă românească. Am încercat să stabilim, într-o lucrare anterioară, cele mai potrivite criterii de ordin lingvistic pentru localizarea textelor vechi [25]. Nu e, desigur, cazul să le reluăm aici. Vom sublinia numai faptul că insuficientele date de dialectologie istorică a limbii române de care dispunem în momentul de față ne obligă să acordăm o încredere limitată repartiției geografice a unor fenomene de limbă, așa cum rezultă ea din atestările oferite de textele vechi. Un cuvînt notat în secolul al XVI-lea sau al

[24] Rosetti, ILR, p. 481 (sublinierea ne aparține).
[25] *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, 3, p. 391—406.

XVII-lea într-o anumită regiune putea fi cunoscut şi în alte părţi ale teritoriului dacoromân, dar în lipsa documentelor sau din cauza insuficientei lor cercetări prezenţa lui să nu fi fost semnalată acolo pînă astăzi [26]. Informaţia, relativă cînd examinăm un singur fapt lingvistic, poate deveni însă probatoare, dacă extindem cercetarea asupra unui număr mai mare de fenomene. Prezenţa constantă a unei anumite regiuni în indicaţiile pe care ni le furnizează localizarea unui număr mai mare de fenomene lingvistice poate constitui o dovadă că acolo şi nu în altă parte a fost alcătuit textul în discuţie [27].

Cunoscînd acest fapt, vom observa că din cele 11 fapte de limbă examinate de noi, 8 (şi anume cele de sub nr. 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9 şi 11) ne îndrumă spre două sau mai multe regiuni ale Dacoromaniei, dar *întotdeauna, fără excepţie, printre aceste regiuni figurează Banatul şi teritoriile limitrofe*. Un cuvînt *(otrinde)* nu a fost atestat, în afara *Cazaniei* din 1581, decît în texte bănăţene-hunedorene. Faptul acesta nu se poate explica decît în trei chipuri : a) la elaborarea *Cazaniei a II-a*, autorii au folosit izvoare de provenienţă bănăţeană sau hunedoreană ; b) unul dintre autori era originar din Banat sau Hunedoara şi c) autorii (care nu erau bănăţeni ori hunedoreni şi nici nu aveau la dispoziţie texte scrise în Banat şi Hunedoara) au notat în scris particularităţi de limbă specifice sfertului sud-vestic al ţării, pe care le cunoşteau din diferite lucrări sau din viu grai.

Dintre aceste trei interpretări, ultima ni se pare cea mai puţin probabilă. Acceptînd-o, ar trebui să presupunem că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea exista în cultura scrisă românească o „modă" bănăţeană, impusă de prestigiul textelor elaborate în această regiune a ţării, ipoteză care ar avea nevoie de o temeinică demonstraţie pentru a fi primită. De altfel, oamenii de cultură nu apelează la graiul din altă regiune a ţării numai pentru a lua cîteva cuvinte sau rostiri izolate.

Admiţînd că unul din autori era originar din Banat sau Hunedoara, Coresi iese din discuţie din primul moment (era originar din Tîrgovişte), ca şi popa Mihai, de altfel, care era fiul popii Dobre din Şchei, deci braşovean prin naştere. Rămîne, în acest caz, numai popa Iane care ar putea fi, eventual, originar din Banat—Hunedoara. Şi, într-adevăr, nu de mult, Pavel Binder şi Arnold Huttmann au susţinut — pe baza cercetării surselor documentare ale vremii — că „se poate admite provenienţa lui [Iane] din Transilvania, mai precis din vestul provinciei sau chiar din Banat". Şi autorii continuă : „rămîne ca lingviştii, aplicînd metoda dialectologiei istorice, să stabilească caracteristicile dialectale ale scrierilor semnate sau traduse de popa Iane" [28]. S-ar părea că lucrul acesta l-am făcut noi înşine în cele de mai sus şi că problema elementelor nemunteneşti din limba *Cazaniei a II-a* a fost rezolvată. În realitate, deşi rămîne posibilă, originea bănăţeană a lui Iane trebuie susţinută prin probe documentare suplimentare, căci, înainte de a se afla vreme de cîţiva ani în serviciul bănăţeanului Petre Petrovici, „Iane" sau „Iano Diack" a fost

[26] Vezi Florica Dimitrescu, *Contribuţii la repartizarea regională a lexicului românesc în secolul al XVI-lea*, în SCL, XV, 1964, 4, p. 557.

[27] Vezi articolul nostru *Un vechi text românesc din secolul al XVII-lea*, în LR, XIV, 1965, 6, p. 700—701.

[28] Vezi P. Binder şi A. Huttmann, *Între filologie şi istorie. Mediul cultural românesc al Braşovului în epoca coresiană*, în LR, XX, 1971, 1, p. 10.

angajatul domnului muntean Radu Ilie, împrejurare care ar putea îndemna pe unii să presupună că Iane diacul, viitorul popă din Brașov, era un muntean, trecut, pentru un timp, în slujba lui Petru Petrovici.

Dacă examinăm scrisoarea redactată de popa Iane în 1587 [29], vom observa că, din punct de vedere lingvistic, ea reflectă cu fidelitate graiul muntean, iar faptul acesta pledează împotriva originii bănățene a preotului din Șchei. Nu e exclus totuși ca popa Iane să fi fost bănățean, dar, stabilit de decenii la Brașov, să fi scris conform normelor literare muntenești, respectate, cum se știe, în partea sud-estică a Transilvaniei. Dacă în cele cîteva rînduri ale scrisorii el a reușit să scrie „corect", adică muntenește, în sutele de pagini ale traducerii omiliilor i-au putut „scăpa" cîteva particularități nemuntenești de limbă. Oricum, originea bănățeană a lui Iane rămîne nesigură, pînă la producerea unor noi probe în favoarea ei.

Dacă Iane nu era originar din Banat — Hunedoara, atunci bănățenismele nu puteau pătrunde în *Cazania a II-a* decît din texte puse la contribuție de cei doi preoți brașoveni. Existența unor izvoare manuscrise ale cărții din 1581 a fost presupusă încă în 1914 de N. Drăganu [30]. Regretatul filolog credea că unele omilii aflate atît în tipăritura din 1581, cît și în *Codicele Todorescu* au provenit dintr-un original manuscris comun. Se înșela, însă, căci, după toate probabilitățile, textele din *Codex Todorescu* sînt copii, indirecte, după unele omilii din cartea coresiană[31]. Faptul acesta nu înseamnă însă că traducătorii din 1581 nu au putut avea la dispoziție traduceri manuscrise ale unora dintre cazanii, în ciuda asigurărilor pe care ni le dau că au tradus întregul text după cartea slavonă de la Zabludov [32]. Aceste traduceri mai vechi puteau veni din Banat, dar cîteva dintre ele, cel puțin, și de aiurea. Într-adevăr, două din particularitățile examinate mai sus, cele de sub nr. 4 *(să arete)* și 5 *(alcam)* nu au fost atestate, în secolul al XVI-lea, în Banat — Hunedoara (iar *alcam* nici după 1600). Firește, nu e exclus ca fenomenele să fi circulat totuși în sud-vestul țării și să nu fi fost consemnate documentar. Pînă la proba contrară, va trebui să admitem însă că ele ne îndreaptă atenția spre jumătatea nordică a Transilvaniei. Nu trebuie, desigur, să exagerăm valoarea documentară a celor două fenomene și să afirmăm că și cartea coresiană din 1581 a avut un original rotacizant. Singura concluzie pe care sîntem îndreptățiți să o tragem pe marginea lor este că (deocamdată, cel puțin) elementele nemuntenești de limbă nu trebuie atribuite unui singur grai dacoromân și anume celui bănățean.

Spunem „deocamdată", deoarece problema localizării *Cazaniei a II-a* urmează a se face de acum înainte, pe baza tuturor particularităților de limbă ale textului și operînd, în măsura posibilului, cu un material de referință mai bogat. Ceea ce am urmărit în lucrarea de față (și credem că

[29] Vezi I. I. Roman, *Primul document românesc brașovean cunoscut: scrisoarea popii Iane*, în LR, XVIII, 1969, 1, p. 69—74; asupra datei, vezi G. Nussbächer, *Primul document scris în limba română la Brașov*, în „Drum nou", Brașov, XXVI, 1969, nr. 7769, p. 2.

[30] *Două manuscripte vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București — Viena — Leipzig, 1914, p. 63 și urm.

[31] Cf. cele spuse ulterior de Drăganu, în DR IV, partea a II-a, 1924—1926, p. 1099.

[32] Cf. P. Olteanu, *Cea mai veche omilie în limba română*, în „Romanoslavica", XVII, 1970, p. 245.

am realizat) a fost să atragem atenţia asupra elementelor nemunteneşti de limbă din *Cazania a II-a*. Fără a fi propriu-zis un text „mixt" [33], *Cazania a II-a* trebuie localizată (ca şi celelalte cărţi coresiene), în ceea ce priveşte limba, înainte de a fi pusă la contribuţie într-o viitoare lucrare de dialectologie istorică românească.

Iulie 1971

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ABREVIERI

(nu au fost incluse abrevierile curente ale unor dicţionare şi reviste de specialitate)

An. Car. = *Anonymus Caransebesiensis*, ed. Gr. Creţu, în „Tinerimea română", serie nouă, I, 1898, p. 320–380.

Bianu, DR = Ioan, Bianu, *Documente româneşti reproduse după originale sau după fotografii*, Bucureşti, 1907.

D. Bogdan, G. = Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti, 1946.

Densusianu, HLR = O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, Paris, 1901, vol. II, Paris, 1938.

DIR, ŢR, sec. XVII = *Documente privind istoria României*, veacul XVII, B. Ţara Românească, vol. I, [Bucureşti], 1951, vol. II, [Bucureşti], 1951.

GCR = M. Gaster, *Chrestomaţie română*, vol. I–II, Leipzig – Bucureşti, 1891.

Lex. Mars. = *Lexicon Marsilianum*, ed. C. Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum". Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII*, Bucureşti, 1930.

Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968

Rosetti, *Lettres* = A. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle, tirées des archives de Bistritza*, Bucureşti, 1926.

QUELQUES CONTRIBUTIONS EN VUE DE LOCALISER "LE SECOND LIVRE D'HOMÉLIES" (1581), IMPRIMÉ PAR LE DIACRE CORESI

(Résumé)

En examinant la langue de la *Cazania* (Livre d'homélies) de 1581, on découvre quelques particularités phonétiques et lexicales qui ne peuvent s'expliquer par le parler de Valachie et du sud de la Transylvanie (L'un des traducteurs le diacre Coresi, était originaire de Tîrgovişte, les deux autres, les prêtres Iane et Mihai, habitaient la ville de Braşov). Les éléments non valaques proviennent, vraisemblablement, des versions manuscrites de certaines homélies (rédigées en Banat et au nord de la Transylvanie) que les traducteurs ont mises à profit.

[33] Vezi Al. Rosetti, ILR, p. 481.

OBSERVAȚII ASUPRA UNOR FENOMENE FONETICE DIALECTALE ROMÂNEȘTI : *e* > *i̯e* ; *k̑*, *g̑* > *ć*, *đ*

În unele graiuri ale limbii române, diftongarea lui *e* (accentuat sau neaccentuat) precedat de consoană este considerată de autor foarte veche. Ea a apărut, probabil, paralel cu diftongarea lui *e* în poziție inițială și la început de silabă și a fost întărită apoi, în Banat (poate și în Moldova), sub influența unor limbi slave.
Transformarea palatalelor *k̑*, *g̑* în *ć*, *đ* în unele cuvinte din jumătatea de nord a Banatului presupune un stadiu intermediar *k̑*, *g̑* > *t'*, *d'*, pătruns din graiurile din sud-vestul Transilvaniei.

În cele ce urmează, ne vom ocupa de două fenomene fonetice înregistrate în Banat de *Atlasul lingvistic român* și pe care le-am urmărit într-o anchetă efectuată în vara anului 1968 și în anii următori în unele graiuri din nordul Banatului. Aceste fapte au fost trecute cu vederea în studiile de specialitate sau n-au fost explicate suficient [1].

În aceste graiuri vocala *e* (accentuată sau neaccentuată), precedată de consoană, este rostită ca un diftong de tipul *i̯ĕ*, $^{i\breve{e}}$*e*, ^{i}*ĕ* : *b*$^{i\breve{e}}$*eșícă*, *b*$^{i\breve{e}}$*eút*, *f*$^{i\breve{e}}$*eđáu̯*, *már*^{i}*ĕ*, *m*^{i}*ęsă*, *p*$^{i\breve{e}}$*etrî*^{u}*ól*, *st*^{i}*él'ĕ*, *tár*^{i}*ĕ*, *tr*^{i}*éśĕ*, *v*^{i}*ęđă* etc. În unele graiuri populare românești fenomenul s-a extins și asupra lui *ę́* rezultat din monoftongarea lui *e̯á* existent într-o fază mai veche a limbii române, urmat în aceeași silabă sau în silaba imediat următoare, de *e*, *i*, *ị* [2]. Astfel, așa cum reiese din *Atlasul lingvistic român*, în cuvîntul *fete*, primul *e* are caracter diftongoid (^{i}*ĕ*, ^{i}*ę* etc.) în partea de sud a Banatului (cu excepția a trei localități), în punctul 69 din nordul Banatului, în două puncte la românii din Serbia, cîteva puncte în vestul și sudul Olteniei, în sudul Transilvaniei, punctul 259 în nordul Transilvaniei, 576 și 200 în estul Transilvaniei, 803 și 595 în vestul și nord-estul Munteniei, cîteva puncte în partea de nord a Moldovei, punctul 600 în sudul Moldovei, în trei localități aromâne și în două localități meglenoromâne [3]. Deci fenomenul se

[1] Fenomenele se întîlnesc sporadic și în alte graiuri de pe teritoriul lingvistic românesc.

[2] Vezi formularea fenomenului monoftongării la G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 216.

[3] Vezi ALRM I, vol II, h. 274. Ov. Densusianu înregistrează fenomenul acesta mai ales după labiale : *pi̯ęră*, *vorbi̯ęșt'e*, *lovi̯ęșt'e*, *povi̯ęstă* etc., adăugînd că este o pronunțare mai mult individuală (vezi Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 22). În Banat fenomenul a fost înregistrat și de alți cercetători : Emil Petrovici, *Folclor din valea*

găseşte sporadic aproape pe întreg teritoriul dialectal dacoromân, formînd arii mici sau fiind cunoscut în localităţi disparate.

În cuvinte ca *mi̯ĕu̯*, *mi̯ĕrg* (< lat. *mĕus*, *mĕrgo*) ni se pare firesc a considera că avem de-a face cu diftongul *i̯e*, rezultat din diftongarea lui *ĕ* accentuat (> *ę*, în latina populară), fenomen care a avut loc încă în secolul al V-lea [4].

Diftongarea lui *é* (accentuat) prezintă caracter de normă şi în graiul meglenoromân din Liumniţa. Aici diftongul *i̯e* apare sub forma *i̯ă* (cu trecerea lui *e* la *ă* după *i̯*) : *bi̯ăm* < *bi̯em* < *bem* (< lat. *bibimus*) [5].

Acad. Al. Rosetti explică diftongarea, în cuvinte ca *mi̯erǧe*, *tri̯eče*, ca un fenomen spontan, condiţionat de prezenţa accentului, datorită căruia *e* este mai lung [6].

După părerea noastră, explicaţia dată de autor nu e probabilă, cel puţin pentru unele graiuri româneşti, din moment ce fenomenul se produce şi atunci cînd *e* apare în poziţie neaccentuată, iar în unele graiuri a devenit normă a pronunţării [7].

Diftongarea aceasta a fost observată de regretatul fonetician şi dialectolog Emil Petrovici în multe din graiurile dacoromâne, aromâne şi meglenoromâne : ,,Distribuţia pe teren a ariilor cu consoane depalatalizate înaintea lui *e* mă face să bănuiesc că pronunţarea cu timbru omogen a acestei vocale constituie o inovaţie în graiurile româneşti, care toate aveau odinioară numai *e* mai mult sau mai puţin diftongoid, ceea ce înseamnă că toate consoanele urmate de această vocală prezentau un grad important de palatalizare'' [8].

Fenomenul este vechi (mai vechi decît velarizarea lui *e* după labiale) şi s-ar putea să fi apărut paralel cu diftongarea lui *e* în poziţie ini-

Almăjului (*Banat*), în ,,Anuarul Arhivei de folclor'', III, 1935, p. 38; D. Şandru, *Enquêtes linguistiques du laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des lettres de Bucarest*, V. *Vallée de l'Almăj* (*Bănat*), BL, V, 1937, p. 137. Marin Petrişor, *Graiul din Ciudanoviţa*, în ,,Philologica'', I, p. 88, afirmă că: ,,Indiferent de accent, *e* se diftonghează la *i̯e* după dentalele şi labialele oclusive şi după sonante, avînd consecinţă asupra dentalelor oclusive şi sonantelor, pe care le palatalizează : *pi̯e̯şćĕ*, *vi̯e̯ďĕ*, *fráćĕ*, *mári̯ĕ*, *ńebún* etc.''

[4] Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. IV, V, VI, Bucureşti, 1966, p. 37. Vezi Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 41. Autorii tratatului de *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 196, arată, ca şi Ov. Densusianu şi Al. Rosetti, că fonetismele *merg*, *vărs* sînt recente şi se explică prin analogie (cf. ar. *ńergu*). Credem că este posibil ca în cazul primului termen analogia să nu se fi produs în unele graiuri dacoromâneşti şi că pronunţarea *mi̯erg* poate fi considerată ca păstrîndu-se în aceste graiuri din faza mai veche, anterioară analogiei menţionate.

[5] Vezi Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I: *Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, 1925, p. 103; autorul afirmă că diftongarea lui *e* accentuat în *i̯ă* în graiul din Liumniţa este relativ nouă, deoarece, altfel, ar fi trebuit să avem *i̯ă* > *i̯ǫ* sau *i̯o* (*Ibidem*, p. 111). Afirmaţia ni se pare, însă, neconvingătoare întrucît în Liumniţa există şi forma *i̯ăs* (vezi *Ibidem*, p. 103) care ne duce la concluzia că, în asemenea cazuri, transformarea *i̯e* > *i̯ă* este mai nouă (nu şi *e* > *i̯e*).

[6] Vezi Al. Rosetti, ML, p. 93 şi urm.

[7] Pentru graiurile din Moldova explicaţia dată de acad. Al. Rosetti ar putea fi valabilă deoarece, altfel, *m* din *mi̯erge* trebuia să fie palatalizat (cf. ar. *ńergu*). Ne întrebăm, totuşi, dacă păstrarea lui *m* în *mi̯erge* nu se datorează influenţei celorlalte forme din paradigma verbală în care *m* nu era urmat de iot, ci de un *e* neaccentuat.

[8] E. Petrovici, *Depalatalizarea consoanelor înainte de* e *în Muntenia, sud-estul Transilvaniei şi în dialectul istroromân*, în CL, V, 1960, 1–2, p. 10.

ţială şi la început de silabă [9]. Caracterul diftongoid al lui *e* s-a întărit apoi, în unele graiuri, sau a dispărut, în altele, datorită unor influenţe ulterioare. Fără îndoială, în Banat fenomenul a fost întărit mai tîrziu sub influenţa limbii sîrbeşti [10]. Unul dintre dialectele sîrbo-croate, dialectul iekavian, se caracterizează tocmai prin redarea lui *e* din slavă prin *je*, *ije* (*i̯e*) : *bijèda* [11] (pentru *béda*, *bída*, în dialectele ekavian şi ikavian), *bjèžati* (pentru *bèžati*, *bìžati*), *bijèla* (pentru *béla*, *bíla*), *brȉjeg* (< v. sl. **bergъ*), *pljȅva* (< v. sl. **pelva*) [12] etc.

Justeţea ipotezei ne este dovedită şi de faptul că diftongarea lui *e* (accentuat sau neaccentuat) a devenit o normă în multe dintre graiurile româneşti din Banatul iugoslav unde, fără îndoială, influenţa limbii sîrbeşti a fost mai puternică. Astfel în textele culese de Emil Petrovici din satele Ždrelo şi Sveti Mihajlo, fonetismul este obişnuit: *pi̯éșćira*, *pi̯éćiși̯*, *prim^iéșć*, *vri̯ẹmi̯a*, *bi̯ér^iĕ*, *să-ɱvi̯éță*, *vr^iẹńic*, *să gosti̯ésc*, *b^ie^uút*, *fi̯éći̯*, *îi̯ tri̯éși̯*, *tr^iec*, *vi̯ed̦*, *fi̯éluŕ*, *mi̯ri̯éu̯* [13] etc. De altfel, pentru graiurile

[9] De fenomenul diftongării lui *e* iniţial de cuvînt şi de silabă ne-am ocupat în comunicarea *Observaţii asupra fenomenului de preiotare în limba română*, ţinută la Timişoara, 1971, la Sesiunea de comunicări organizată de Baza de cercetări ştiinţifice din Timişoara a Academiei R.S. România, în cinstea Semicentenarului P.C.R.

[10] Ipoteza ne-a fost sugerată de tov. lector univ. Ionel Stan; F. Schürr consideră că oscilaţia între formele cu şi fără diftong, pentru *e* precedat de consoană, se datoreşte unui fenomen analogic: „On y constate cependant des vacillements encore aujourd'hui: *aier* et *aer*, *trebuie* et *trebue* etc. La coexistance de formes avec et sans diphtongue, née ainsi par phonétique syntactique, réagit sur les mots commençant par *consonne* + *ę* en y provoquant des vacillements analogues d'autant plus qu'il y avait des doublets tels que *meu* et *mieu*, *fer* et *fier* etc.... c'est que dans ce processus étaient en jeu au surplus des vacillements entre diphtongaisons et monophtongaisons comme on verra à la suite" (F. Schürr, *Épilegomena à la diphtongaison roman en général, roumaine et ibéroromane en particulier*, în „Revue de linguistique romane", 33, 1969, p. 22). Autorul greşeşte, însă, considerînd că în limba română există pronunţii ca *aer*, *trebue*. Cît despre formele *meu*, *fer*, acestea au luat naştere mai tîrziu în unele graiuri ale limbii române şi se datoresc probabil altor cauze. Reţinem ideea autorului că stabilitatea diftongului depinde de gradul de afinitate dintre consoana precedentă şi diftong (vezi *Ibidem*, p. 25).

[11] Forma iekaviană a cuvîntului sîrbesc (*bjèda*) a pătruns în Banat: cf. *biedă* „nevoie, necaz, calamitate; prepus, bănuială; drac". În alte părţi se întîlnesc variante ale cuvîntului: *bîdă*, *bidă* etc. (Pentru variantele cuvîntului şi regiunile în care a pătruns, vezi V. Frăţilă, *Note lexicale*, AUT, VI (1968), p. 272.)

[12] Vezi A. Leskien, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg, 1914, p. 22 şi 30. Notăm aici şi faptul că în Moldova fenomenul amintit s-ar putea să fi fost întărit sub influenţa graiurilor ucrainene. În limba rusă veche, pronunţarea „consoană uşor palatalizată + + [*e* (<**e*, **ь*), *y* (< *i*)]", moştenită din slava comună, a fost generală pentru teritoriul slav de răsărit. În secolul al XIII-lea, în graiurile sudice, care au stat la baza limbii ucrainene de azi, consoanele urmate de vocalele anterioare *e*, *y* s-au depalatalizat (vezi I. Robciuc, *Interferenţe fonetice româno-ucrainene*, în *Studii de slavistică*, vol. I, Bucureşti, 1969, p. 117). Fenomenul se păstrează şi în graiurile ucrainene actuale din Moldova (vezi I. Pătruţ, *Fonetica graiului huţul din valea Sucevei*, 1957, p. 16, 26; I. Robciuc, *lucr. cit.*, p. 116—117; I. Robciuc, *Sistemul fonologic al graiului ucrainean din Măriţeia (jud. Suceava)*, în *Studii de slavistică*, vol. I, p. 239, 240, 247; Corneliu Reguş, *Graiul ucrainean din Ipoteşti—Suceava*, în *Studii de slavistică*, vol. I, p. 264). Unii cercetători consideră că în graiul ucrainean fenomenul este o inovaţie datorată influenţei graiurilor româneşti (vezi I. Robciuc, *Interferenţe...*, p. 118; idem, *Sistemul fonologic...*, p. 251). Faptul că fenomenul se produce în graiurile ucrainene actuale în condiţii asemănătoare cu cele din rusa veche ne face să presupunem, însă, că este un arhaism fonetic care a influenţat graiurile moldoveneşti (tot aşa cum limba sîrbă a influenţat graiurile bănăţene).

[13] Vezi E. Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu—Leipzig, 1943, passim.

românilor din Serbia, Radu Flora afirmă că: „*E*/.../ apare aproape întotdeauna diftongat în *ĭe*" [14].

Faptul că fenomenul este puternic și în partea de nord-est a Banatului nu trebuie, de asemenea, să ne surprindă întrucît influența limbii sîrbești s-a resimțit și în această zonă. La sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea în această parte a Banatului (și anume în districtul Lipovei) exista o populație sîrbească destul de numeroasă [15].

În unele localități din nordul Banatului apar fonetisme care nu rezultă dintr-o evoluție fonetică constantă proprie subdialectului bănățean: *ḱ,ǵ > ć, đ*: *ćag* „cheag", *să înćágă* „se încheagă", *mușć* „mușchi", *ćamă* „cheamă", *șć^u^op* „șchiop", *priv^i^éđĕ* „priveghi", *Đórđĕ* „Gheorghe", *Đíță* „Ghiță". Paralel cu aceste forme apar și fonetismele *t, d > ḱ, ǵ*, cînd sînt urmate de vocale anterioare: *jíŋk^v^iță* „jintiță", *círk^v^iță* „cîrtiță", *răk^iĕ^ezá* „reteza", *k^i^ĕį* „tei", *prásk^v^iįĕ* „praștie", *k^i^ém^i^ĕ* „creștetul capului" (< srb. *tjëme* „vîrful capului"; Deanović — Jernej, *Hrvatskosrpsko — talijanski rječnik*, Zagreb, 1963), *g^i^ĕs* „des", *l^v^íŋg^v^ină*" lindină", *^u^úŋg^v^iță* „undiță", *răg^v^ítă* „ridiche", *g^v^ínćĕ* „dinte" etc. Fonetismul menționat apare în întreaga jumătate de nord a Banatului în cuvinte care, uneori, variază de la localitate la localitate [16]. În două localități (Igeriș și Dalciu) apar ambele forme la același cuvînt: *ḱ — ć*: *kiamă — ćamă* [folosim notația autorului] [17] etc.

Transformarea constantă a palatalelor *ḱ, ǵ*, în africatele *ć* (*ĉ*), *đ*(*ĝ*) se manifestă în două arii bine delimitate: o arie în sud-vestul Transilvaniei, la granița cu sud-estul Crișanei și nord-estul Banatului și o arie în nord-estul Transilvaniei, înspre Moldova.

Producerea fenomenului în aria din sud-vestul Transilvaniei a fost explicată de prof. Ion Pătruț în felul următor: „... toate formele cu africată, ca *oć, rărunće, ureće, genunće, undźie, îndźit, sudźit, pćele, pćiș* etc. din partea de nord a ariei graiului bănățean sînt rezultatele evoluției comune a postpalatalelor *ḱ, ǵ* și a labialelor *p, b*, paralel cu dentalele corespunzătoare, căci toate exemplele intră în aria *t, d > ć, dź*" [18]. Autorul menționează și consecința de natură morfologică a întîlnirii dentalelor *t, d* cu palatalele *ḱ, ǵ*: pluralele *rărunț, genunț, unḑ*, formate din alternanța consonantică a morfonemelor *t', ć/ț* sau *d', dź/ḑ* la unele substantive cu tema în *ḱ*, sau *ǵ* [19].

[14] Radu Flora, *Graiurile românești din Banatul iugoslav*, în FD, I, p. 126.

[15] Silviu Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările streine în Banat*, în „Anuarul Institutului de istorie națională", Cluj, III, p. 285—286.

[16] Pentru răspîndirea fenomenului în Banat n-am putut folosi decît hărțile alcătuite de I. A. Candrea și publicate în studiul *Constatări în domeniul dialectologiei*, în GS, I, p. 162—201.

[17] I. A. Candrea, *lucr. cit.*, harta de la p. 181.

[18] I. Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în DR, X_2, 1943, p. 303—304.

[19] Vezi *ibidem*, p. 304.

Așadar, transformarea palatalelor *ḱ*, *ǵ* în africatele *ć* (*ĉ*), *đ* (*ĝ*) în aria amintită ar constitui, de fapt, același fenomen cu africatizarea dentalelor palatalizate *t́*, *d́*, fenomen care a pătruns din Banat și care în sud-vestul Transilvaniei a fost precedat de crearea unui arhifonem *t'*, *d'*, prin confuzia dintre fonemele *ḱ*, *ǵ* și *t'*, *d'*, ca și în restul teritoriului lingvistic al Transilvaniei și Crișanei.

În sprijinul acestei ipoteze vin și alte fenomene fonetice caracteristice ariei, care au pătruns tot din subdialectul bănățean. Astfel sînt evoluțiile *ĝ* > *ź* și *ĉ* > *ś*, evoluții încheiate înainte de producerea africatizării dentalelor, ca și în Banat [20].

În aceeași arie se întîlnește forma *jund* (*žund*, *žįund* etc.), pentru *înjunghii* [21], în care *d* final nu putea să apară decît prin depalatalizarea lui *d'*, care îl înlocuise, într-o epocă anterioară, pe *ǵ* final. Acolo unde *ǵ* s-a păstrat a luat naștere și o formă *ĝįung* [22].

În ceea ce privește formele cu *ḱ*, *ǵ* > *ć*, *đ* din jumătatea de nord a subdialectului bănățean, Ion Pătruț [23] admite, ca și I. A. Candrea [24], că acestea au pătruns cu fonetismul *ć*, *đ* din aria de la granița dintre Banat, Crișana și Hunedoara. Datorită faptului că în Banat această evoluție nu constituia o lege, au apărut rostiri paralele în aceeași localitate : *ḱįaįe* și *tśįag*, care au provocat false regresii (rostiri cu *ḱ*, *ǵ* pentru *t*, *d*) [25].

Este greu de crezut însă că înlocuirea palatalelor *ḱ*, *ǵ* cu *t'*, *d'*, fenomen atît de puternic în ariile de la nord și est de subdialectul bănățean, n-ar fi avut nici o urmare asupra acestuia din urmă. De aceea noi credem că rostirile cu *ć*, *đ* pentru *ḱ*, *ǵ* din jumătatea de nord a subdialectului bănățean au luat naștere altfel decît susțin autorii menționați. Am considera că, în perioada confuziei dintre *ḱ*, *ǵ* și *t'*, *d'*, au pătruns din sud-vestul Transilvaniei în întreaga jumătate de nord a Banatului pronunții ca *t'ag*, *uret'e*, *șt'op* etc., care au coexistat cîtva timp cu formele în care palatalele au rămas nealterate, iar apoi — acolo unde aceste forme s-au impus — au devenit, prin africatizarea dentalelor, *ćag*, *ureće*, *șćop* etc.

În subdialectul bănățean însă, confuzia între *t'*, *d'* și *ḱ*, *ǵ* nu era generalizată deoarece aici sunetele *ḱ*, *ǵ* au păstrat mult timp caracterul velar (fiind și azi mai puțin palatalizate decît în alte regiuni) [26]. Acest fapt a determinat o reacție puternică împotriva fonetismelor de tipul *t'ag*, *t'amă* etc., reacție care a avut ca rezultat numeroase false regresii : *jîŋk'iță*, *cîrk'iță* etc.

Prin această evoluție, în sistemul fonologic al unor graiuri bănățene apar două arhifoneme : *ć*, *đ* și *ḱ*, *ǵ*. Pe planul lexical se creează, drept

[20] Vezi ALR I, vol. I, h. 32 (*gingie*), 20 (*geană*), 21 (*sprînceană*), 57 (*genunchiu*).
[21] Vezi ALRM I, vol. II, h. 412.
[22] *Ibidem*, punctul 393.
[23] Vezi I. Pătruț, *lucr. cit.*, p. 304.
[24] Vezi I. A. Candrea, *lucr. cit.*, p. 182.
[25] Vezi I. Pătruț, *lucr. cit.*, p. 304.
[26] Vezi recent P. Neiescu, *Un arhaism în fonetismul din graiul bănățean*, CL, VIII (1963), 1, p. 45—58 ; I. Pătruț, *lucr. cit.*, p. 305, presupune în mod neconvingător că, în perioada cînd cele două foneme s-ar fi putut confunda, grupurile *cl'*, *gl'* nu au evoluat încă, în Banat, la *ḱ*, *ǵ*.

consecință a acestui fenomen, unele omonimii : *ćámă* „cheamă" și „teamă", *k̑ei̯* „tei" și „chei" (pl. substantivului *cheie*) etc.

Ipoteza este susținută de păstrarea stadiului *t'* sau *t'* (ć) pentru *ḱ* la cuvintele *șchiop, șchiopez*, în unele localități din Banat. Astfel, în punctele 40 și 35 apar pronunțiile *șt'op, șt'i̯op* (în punctul 35 cu pluralul *șći̯op*) [27], în punctul 40 forma *șt'i̯opătáz*, în punctul 45 *șt'i̯opăḍ* iar în punctul 35 *șt'i̯opăḍ* [28].

Aceste fonetisme s-au păstrat probabil datorită faptului că, în localitățile amintite, oscilația între formele cu *t'* și cele cu *ḱ* a durat mai mult timp, formele cu *t'* impunîndu-se după ce africatizarea dentalelor s-a încheiat și, deci, nu s-a mai manifestat atît de puternic [29].

Amintim, de asemenea, faptul că *-t-* din cuvîntul *răgʸită* este conservat din stadiul *t'*, care reda (și în Banat) pe *ḱ*. Iată evoluția fonetică a acestui cuvînt : *rădik̑ĕ* (< *radicula*) > **rădit'e* > (prin depalatalizarea lui *t'* și transformarea lui *d'* în *gʸ*) **răgʸite* > *răgʸită*, prin încadrarea substantivului între femininele cu singularul terminat în *-ă* (cf. *potîrńică* < *potîrńikĕ*).

Este posibil ca stadiul *t'* sau *t'* (ć) pentru *t + e, i* din aceleași puncte, la alte cuvinte (cf. *mășt'oáńĕ* în punctul 35 și *măștiu̯áńĕ* în punctul 45) [30], să se fi păstrat tot datorită acestor oscilații. Grupul *șt* din aceste cuvinte putea fi apropiat de grupul *șt'* (care redă un *șḱ*) din cuvintele *șchiop, șchiopătez* [31].

În localitatea Chizătău există și forme ca *cîrtiță* [32]. Păstrarea lui *t'* neafricatizat nu se poate explica decît prin existența paralelă a unor forme duble : *cîrt'iță și cîrkʸiță*. Consoana *t'* din prima formă nu a fost alterată datorită analogiei cu forma a doua, care conținea un *kʸ*. Este și aceasta o dovadă că în Banat au pătruns forme cu *t'* pentru *ḱ* (nu direct cu fonetismul *ć* pentru *ḱ*, cum afirmă autorii menționați) și că reacția împotriva acestui fenomen a avut loc înainte de africatizarea dentalelor în subdialectul bănățean.

Noiembrie 1971

Baza de cercetări lingvistice
Timișoara, B-dul Mihai Viteazul 24

[27] Acest cuvînt ne-a fost comunicat de tov. cercetător științific Maria-Luiza Sitaru

[28] Vezi ALR I, vol. I, h. 71 (*șchiop*).

[29] ALR I, vol. I, h. 95 (*șchiopez*) ; notăm că punctul 40 nu este concludent deoarece aici apar dese excepții de la fonetismul subdialectului bănățean (vezi ALR I, vol. I, h. 20 și 21).

[30] I. Pătruț, *lucr. cit.*, p. 305, presupune că formele cu *t'* în loc de africată, în cuvintele *șt'op, șt'opez*, din nordul Transilvaniei, se explică prin identificarea grupului *șk'* cu *șt*.

[31] Vezi ALR I, vol. II, h. 157.

[32] Grupul *șt* se păstrează (sub formele *șt, șt'*, sau *șć*) și în alte puncte din Banat în cuvîntul *creștin* (40 : *creșćin* ; *creșćin* ; 77 : *creștin* ; *creștin* ; 28 : *crești'in* ; *creșćiń* ; vezi ALR I, vol. II, h. 214) tot în aria care se caracterizează prin tratamentul *ḱ* > *ć* și în care, deci, a existat oscilația între pronunțiile cu *t'* și cele cu *ḱ*. În cazul acestui cuvînt, însă, s-a putut exercita și influența limbii bisericești.

OBSEVATIONS SUR QUELQUES PHÉNOMÈNES PHONÉTIQUES DIALECTAUX ROUMAINS : *e* > *i̯e*; *k̑*, *ĝ* > *ć*, *đ*

(*Résumé*)

L'ouvrage traite de la diphtongaison de la voyelle *e* (accentuée ou non accentuée) précédée par une consonne, en *i̯ĕ*, *i̯ę*, etc. (dans quelques uns des parlers daco-roumains et dans le parler mégléno-roumain de Liumnitza) et de la transformation des palatales *k̑*, *ĝ* en *ć*, *đ* dans la moitié de Nord du sous-dialecte de Banat.

L'auteur considère que la diphtongaison de la voyelle *e* précédée par une consonne est très ancienne d'où il s'ensuit qu'elle aurait pu apparaître parallèlement avec la diphtongaison de *e* en position initiale et au début d'une syllabe. Ultérieurement, le phénomène a été consolidé en Banat sous l'influence de la langue serbe (le dialecte iekavian) ; en Moldavie, probablement, sous l'influence des parlers ukraïniens.

La transformation des palatales *k̑*, *ĝ* en *ć*, *đ* dans quelques mots de la moitié de Nord du Banat suppose un stade intermédiaire *k̑*, *ĝ* > *t'*, *d'*, une influence des parlers de Sud-Ouest de la Transylvanie. Dans les parlers où les consonnes *t'*, *d'* se sont imposées, elles ont évolué, par l'affricatisation des dentales, à *ć*, *đ*. Mais, puisqu' en Banat la confusion entre *k̑*, *ĝ* et *t'*, *d'* n'était pas généralisée, on constate une réaction puissante contre ce phénomène, réaction qui a pour résultat de nombreuses fausses régressions : des prononciations avec *k̑*, *ĝ* pour *t'*, *d'* : *jîŋk̑ʸiță* pour *jînțiță*, *cîrk̑ʸiță* pour *cîrliță*, etc.

SCL, an XXIII, nr. 2, p. 159–165, Bucureşti, 1972

DESPRE *U* FINAL LA I. NECULCE

Ion Gheţie reia problema prezenţei lui *u* final în scrierile lui I. Neculce [1].

Acad. Iorgu Iordan a crezut că Neculce redă în felul acesta o particularitate a propriei sale limbi. Această concepţie l-a făcut să transcrie ierurile, din textul scris de Neculce, prin *u*, interpretare evident abuzivă [2].

Am combătut această interpretare, arătînd că textele scrise de Ion Neculce nu ne pot lămuri asupra felului cum vorbea cronicarul, ci numai a felului cum scria el [3].

Întrucît textele contemporane nu confirmă existenţa lui *u* final, Gheţie se adresează unui text românesc scris de un misionar italian, care ar confirma prezenţa lui *-u* la acea epocă.

În manuscrisul călugărului franciscan Silvestro Amelio, din 1719 [4], notarea lui *-u*, într-o serie de cuvinte, ar dovedi realitatea acestui fonetism în graiurile moldoveneşti.

Amelio notează finala vocalică a cuvintelor cu ajutorul literelor *u* şi *ŭ*. ,,Acest *ŭ* reda, în sistemul grafic întrebuinţat de Silvestro Amelio, un *u* semivocalic, adică un *u* scurt'', ne spune Gheţie (p. 495). De fapt, delimitarea între valoarea lui *u* şi *ŭ* e zadarnică, întrucît Amelio nu o respectă : astfel, *-u* din *nu* (de 2 ori) e notat şi cu litera *ŭ* (*op. cit.*, p. 300).

Explicaţia prezenţei lui *u* final, în manuscrisul lui Amelio, trebuie bazată pe criterii ortografice, şi anume pe analogia cu scrierea limbii italiene, în care cuvintele comportă o finală vocalică.

Iată cîteva exemple dintr-o pagină luată la întîmplare a unui dicţionar al limbii italiene : *melato*, *melènso*, *mèlico*, *melifero*, *mellifluo*, *mellonaio*, *melmoso*, *melo*, *melocotogno*, *melòdico*, *melodioso*, *melogranato*, etc.

În privinţa metodei de folosit pentru interpretarea grafiilor din textele noastre vechi, care ar lipsi din scrierile mele (Gheţie, p. 494), trebuie să arăt că încă din 1929, şi în anii următori, am indicat calea de urmat pentru explicaţia fonologică a acestor grafii [5].

[1] Ion Gheţie, **u** *final la Neculce*, în LR, XX, 1971, 5, p. 493–496.

[2] Vezi expunerea noastră din LR, IV, 1955, 1, p. 60–64 : *Pentru justa interpretare a limbii textelor noastre vechi*, reprodusă în *Ist. lb. rom.*, Bucureşti, 1968, p. 687–691.

[3] *Op. cit.*, p. 690.

[4] Publicat de Ovid Densusianu, în GS, I, 1923–1924, p. 286–311.

[5] Vezi expunerile noastre din ,,Bulletin de la Soc. de ling. de Paris'', XXIX, 1929, p. 24 şi urm., şi din BL, V, 1937, p. 12 şi urm., reproduse în cartea noastră *Mélanges de ling. et de philologie*, Copenhague–Bucureşti, 1947, p. 9–16, şi trimiterile la contribuţiile noastre ulterioare din *Ist. lb. rom.*, cit., p. 443–444, 446 şi 687–691 ; de asemenea, expunerile noastre din SCL, XIX, 1968, 3, p. 303–305 ; XX, 1969, 2, p. 103–104 ; XXI, 1970, 6, p. 693–694.

În concluzie, constatăm că interpretarea grafiilor dată de Gheţie nu corespunde cu stadiul actual al cunoştinţelor noastre.

Din punct de vedere al metodei, Gheţie a rămas mult în urmă, căci, încă din 1894, Al. Philippide arătase drumul de urmat pentru justa lămurire a acestor probleme [6].

ADDENDA

Reproducem aici mai jos, în versiune românească, contribuţia noastră la „Omagiul Pierre Delattre", care va apărea la Haga, la editorul Mouton & Co., în 1972.

ASUPRA REPREZENTĂRII PRIN SCRIS A SUNETELOR VORBITE

Ne propunem să aducem aici cîteva lămuriri asupra problemei reprezentării prin scris a sunetelor vorbite.

Scrisul este, după cum se ştie, o aproximaţie : semnele cu ajutorul cărora notăm sunetele vorbite ne sînt impuse de ortografia fiecărei limbi[7]. Ele se aplică la unele tipuri fonice determinate : *sunetele-tip*.

Sunetul-tip, pe care îl notăm cu ajutorul unei litere sau unui semn dat reprezintă sunetul în general, astfel cum îl concepe fiecare vorbitor (Rosetti, 1965 : 144). Astfel, în alfabetul latin, *e*, de exemplu, notează diversele variante ale acestei vocale existente în limba vorbită, care diferă una de alta într-un fel oarecare : *è* (deschis), *é* (închis), accentuat, neaccentuat, etc. (Janakjev, 1964). Scrisul reţine, deci, pentru a le nota, numai caracterele distinctive ale fiecărui sunet-tip, comunicarea cu ajutorul limbajului fiind fundată pe diferenţele fonice cu valoare semantică dintre cuvinte.

Mecanismul reprezentării prin scris a sunetelor vorbite a fost descris de Trubetzkoy în felul următor :

„Man schreibt nicht das, was man wirklich auspricht, sondern das, was man zu sprechen meint oder zu sprechen beabsichtigt ... Man muss sich immer daran erinnern, das die Schrift nicht das phonetische, sondern immer nur das phonologische System der Sprache wiedergibt, und dass das phonologische System sich nicht mit dem phonetischen deckt" (1933 : 111).

În raport cu sunetul-tip sau cu fonemul, grafemul este indivizibil : litera *a*, de exemplu. Grafemul nu este altceva decît reprezentarea prin scris a sunetului-tip, care reuneşte într-o singură unitate, după cum am arătat mai sus, diversele variante ale sunetului vorbit. Spre deosebire de

[6] Vezi expunerea noastră din *Ist.lb. rom.*, p. 443—444 şi 687, precum şi Ch. Th. Gossen, *Graphème et phonème : le problème central de l'étude des langues écrites du moyen-âge*, în „Rev. de ling. romane", XXXII, 1968, p. 1—16.

[7] Vezi expunerea noastră (A. Rosetti, 1947 : 10—11), precum şi Janakjev, 1964 : 61—62, şi Benveniste, 1966 : 32. Acesta din urmă declară (1966) : „[le locuteur] en endendant des sons... identifie des phonèmes (22) ... [Dans l'alphabet latin] chaque lettre correspond toujours et seulement à un phonème" (24). Vezi şi Coran Hammarström, *Graphrème, son et phonème...*, „Studia neophilologica, XXXI, 1959, p. 5—18 (în 90% din cazuri, literele corespund fonemelor).

sunetul-tip, fonemul nu folosește psihologismul : este un invariant așezat la alt nivel al faptelor de limbaj (Rosetti, 1965 ; Avram, 1962 : 11).

În procesul notării prin scris a sunetelor limbajului uman, se întîmplă ca acel care redactează mesajul să silabisească, în timpul cît scrie, sunetele care formează cuvîntul respectiv și să întovărășească silabisirea cu emisiunea vocală a sunetului, cu glas șoptit sau chiar cu glas tare (Rosetti, 1965 : 94).

Această constatare ne ajută ca să interpretăm anumite grafii care, la prima vedere, pot părea bizare : sunetele de prisos, notate în aceste cazuri, sînt provocate de silabisire și nu aparțin cutărui sau cutărui cuvînt. Dacă scriitorul notează, în românește, *sikeris* pentru *scris*, aceasta se datorează faptului că notarea respectivă e cauzată de silabisire : *sî-kî-ris*.

Fonologia aduce prin urmare o contribuție esențială la interpretarea sunetelor reprezentate prin scris.

Referințe

AVRAM, A., 1962, *Sur quelques particularités graphématiques*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I.

BENVENISTE E., 1966, *Problèmes de linguistique générale* (Paris).

JANAKJEV M., 1964, *Teorija orfografii i reči*, în „Voprosy jazykoznanija", 13.

ROSETTI A., 1947, *Mélanges de linguistique et de philologie* (Copenhague-Bucarest).

TROUBETZKOY, N. S., 1933, *Les systèmes phonologiques considérés en eux-mêmes, et dans leurs rapports avec la structure générale de la langue*, în *Deuxième Congrès international des linguistes* (Paris), p. 120—125).

Decembrie 1971 și februarie 1972

Acad. AL. ROSETTI,

Centrul de cercetări fonetice și dialectal
București, Calea Victoriei 194

LOCALITĂŢI CU DENUMIRI SLAVO-ROMANE ÎN REGIUNEA SOFIA*

Aşa cum am arătat cu alt prilej [1], în regiunea Sofia se găsesc însemnate urme ale bilingvismului slavo-roman care a avut loc cu aproximativ 10 secole în urmă în aceste aşezări de munte. În cele ce urmează, vor fi examinate cîteva nume de sate din partea de vest a regiunii Sofia, nume care au fost considerate pînă acum ca avînd etimologie neclară, dar care, după cum vom încerca să demonstrăm, sînt, după formă şi sens, urme ale epocii de bilingvism menţionate mai sus.

J a l b o t i n a. Atît denumirea, cît şi satul care o poartă sînt foarte vechi, deşi sînt cunoscute numai din anul 1576, după cum arată documentele de arhivă [2]. Încercări temeinice de a lămuri originea şi sensul acestui nume nu s-au făcut pînă acum, iar ipoteza formulată cîndva [3] de autorul prezentului articol necesită unele precizări.

Forma primară a numelui în discuţie a fost *Albotina*, dacă se judecă după transcrierea turcească *Lobatna* şi după alte denumiri similare întîlnite în diferite părţi ale ţării. Iotarea lui *a* iniţial apare frecvent şi la alte nume proprii sau comune în graiurile din regiunea respectivă (*agne-jagne*, *Ablenka-Jablenka*, *Ablanica-Jablanica*, *ablan-jablan*, *az-jaz* etc.). Din exemplele date se poate conchide că fenomenul de preiotare s-a produs pe terenul limbii bulgare.

Forma *Albotina* a fost supusă cercetării, dar presupunerile făcute sînt inexacte. Încă în 1934, St. Mladenov susţinea că numele *Albotin*, care se întîlneşte în reg. Vidin, înregistrat în inscripţii şi sub forma *Albatin*, este o modificare, datorită limbii turce, a substantivului arab cu articolul *al*; numele însuşi ar fi fost *Batin* şi putea fi în locul lui *batqyn* ,,distrus'' [4]. Astfel, este exclusă orice posibilitate de a se deduce originea numelui din elementul romanic *alb* şi sufixul slav *-ota*, înregistrat în zeci de formaţii asemănătoare. În concluzie, numele *Albotin* nu este nici romanic, nici

* Traducere din limba bulgară de Virgil Nestorescu.

[1] B. Simeonov, *Особена билингвистична бройна система в детски игри от Софийско*, în ,,Български език'', XVI, 1966, p. 360–365; id., *Noms de lieux romans en -ccel, -icel*, în ,,Linguistique balkanique'', XIII, 1, p. 83–85; id., *Poiata*, în ,,Linguistique balkanique'', XI, 1, p. 117–118; id., *Putna*, în ,,Linguistique balkanique'', XIII, 1, p. 81–82.

[2] R. Stojkov, *Наименования на български селища в турски документи на ориенталския отдел на Народната библиотека ,,В. Коларов'' от XV, XVI, XVII и XVIII век*, în ,,Известия на Народната библиотека В. Коларов'' за 1959, I, Sofia, 1961, p. 479.

[3] B. Simeonov, *Произход на селищните названия от Западно Софийския район*, în ''Български език'',XXI, Sofia, 1971, p. 51–53.

[4] St. Mladenov, *Бележки върху новонайдения надгробен надпис на видинската болярка Станислава*, în ,,Списание на БАН, XL VII, 1934, 23, p. 246.

bulgăresc, ci are origine turco-arabă. Explicaţia ni se pare stranie din punct de vedere onomastic. St. Mladenov a dat această complicată explicaţie numai pentru a putea lega, pînă la un anumit punct, numele istoric *Batin* de denumirile cunoscute în diferite părţi ale Bulgariei, ca *Albotin*, *Albotina*, *Albutin* ; după părerea noastră, aceste nume nu sînt dependente unul de altul, neavînd nimic comun ca origine şi sens, fiind doar coincidenţe fonetice.

Aceeaşi teză îndoielnică este susţinută şi de V. Mikov. Acesta consideră identice numele *Batin* şi *Albotin*, cu deosebirea că *Batin* este „sigur de origine pecenego-cumană sau protobulgară [5]". V. Mikov a fost arheolog, nu lingvist, şi de aceea putea lansa ipoteze şi interpretări lingvistice puţin plauzibile.

Denumirile *Albotin*, *Albotina* şi *Albutin*, cunoscute în Bulgaria de vest, sînt moştenite de la populaţia tracică romanizată, ale cărei urme se regăsesc în regiunea Sofia şi, în special, în Burel [6]. Nu este nici o îndoială, şi nici nu poate fi, că la baza denumirilor respective stă cuvîntul latino-romanic *alb*, care şi-a găsit reflectare în diferite forme ale numelor de persoană sau de locuri în Peninsula Balcanică. Pe teritoriul R. S. România sînt cunoscute trei sate cu denumirea *Albota* [7], provenită de la nume de persoană, la care s-a adăugat sufixul slav *-ota*, folosit în bulgara veche şi medie la formarea numelor de persoană, ca : *Belota*, *Dobrota*, *Dragota*, *Kalota*, *Sivota*, *Černota* ş.a. Datorită desei sale folosiri, în condiţiile bilingvismului slavo-roman, acest sufix a fost transferat şi la nume de provenienţă pur romanică sau, în general, neslavă, ca *Albota*, *Barbota*, *Šerbota*, *Vacota*, *Plumbota* ş.a. [8].

Mai tîrziu, din nou şi tot în mediu bilingv, sufixul s-a extins pe teren bulgăresc şi românesc sub forma *-otin* (*-otina*) cu sens şi funcţii posesive sau toponimice. Mărturie sînt, în primul rînd, numele de persoană şi de locuri întîlnite în ambele limbi, ca : *Belotina*, *Dragotina*, *Calotina*, *Dobrotin*, *Negotin*, *Slavotin* ş.a. în bulgară, sau *Albotin* şi *Dobrotin* în română [9]. Aceasta, deoarece denumirea *Albotin* (*Albotina*) poate fi simultan dată şi unei fiinţe, şi unui loc. Incontestabil, forma primară nu este deci *Batin*, în ciuda dorinţei lui St. Mladenov şi a lui V. Mikov, ci *Alba*. Această formă simplă este, de asemenea, răspîndită ca nume de persoană sau ca nume topic în ambele ţări.

În cazul discutat, s-a răspîndit mai întîi numele *Albota* ca nume de persoană şi, după aceea, s-a extins în forma *Albotina*, care putea fi atît nume de persoană, cît şi nume de loc sau de sat, întrucît în toate cazurile exprimă posesiune (de la *Albota* s-au format adjectivele posesive *albotin*, *albotina*, *albotino*, *albotini*).

[5] V. Mikov, *Произход и значение на имената на наши градове, села, реки, планини и иеста*, Sofia, 1943, p. 251.

[6] Kr. Drončilov, *Бурел*, în "Годишник на Софийския университет, историко-филологически факултет", XIX, 2, Sofia, 1923.

[7] *Indicator alfabetic al localităţilor din Republica Populară Română*, Bucureşti, 1954, p. 117–118.

[8] N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963, p. LXIV–LXV.

[9] N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. LXV şi 180.

Prin urmare, *Jalbotina* (*Albotina*) se explică prin cuvîntul romanic *alba*, adaptat după model slav în *Albotin* și *Albotina* și iotat ulterior. După sens și formă, numele corespunde topicelor slave *Belota*, *Belotina*.

Produs al bilingvismului slavo-roman este și denumirea K a m b e l e v c i, la baza căruia se află un nume comun slav. Forma sa actuală este ușor modificată, ca urmare a adaptării la modelele de nume topice turcești impuse de vechea administrație. Vechea formă a numelui a fost **Gənbelovci*, care se poate deduce din *Gənbelovča*, denumire atestată în documentele de arhivă rămase din timpul stăpînirii otomane [10]. Grupul sonor *-ən-* din *Gənbelovci* s-a putut păstra numai prin intermediul populației locale romanizate; v. bg. *gǫba* a dat forma **gənba*, prin dezvoltarea nazalei în *-ən-* [11]. La rîndul ei, această formă extinsă pe teren romanic a căpătat sufixul romanic *-el* [12]. Astfel, denumirea a devenit **Gənbel*, după modelul *Vakarel*, *Gropel*, *Muckel*, *Kovcel* ș.a., fiind egală ca sens lui *Gəbak* sau *Gəbeš* (cf. nume de sat din aceeași regiune). Mai tîrziu, cu ajutorul sufixului de nume de persoană *-ovci*, a căpătat forma *Gənbelovci*, adică „cei care locuiesc la **Gənbela*". Din forma *Gənbelovci* a rezultat forma *Kambelevci*, prin apropiere de cuvîntul turc *kambel* „spate, cocoașă".

Ultima denumire analizată aici este *G u r m a z o v o*. Cu privire la etimologia ei s-au exprimat diferite păreri de către I. Zaimov [13], Iv. Duridanov [14], B. Simeonov [15]. Primul dintre autorii citați susține că numele *Gurmazovo* provine din alb. *gur madh* „piatră mare". Atestarea toponimului din sec. al XV-lea (1453) în documentele de arhivă sub forma *Krumazovci* (*Grumazovci*) [16] și faptul că este cunoscut în Bulgaria de est în forma *Grumazovo* [17] din sec. al XVI-lea, paralel cu denumirea bulgărească *Grumazi* (Bitolsko), nu vorbesc în favoarea etimologiei propuse.

Iv. Duridanov este mai aproape de adevăr, dar, din păcate, explicația sa este dată numai în treacăt, fără comentariile necesare. Astfel, el leagă numele *Gurmazovo* de rom. *grumaz*, cu sensul inițial de „gît, ceafă" și secundar (figurat) de „vîrf de deal".

Trebuie spus că nu se poate stabili cu certitudine care este sensul primar al cuvîntului românesc *grumaz* (cu etimologie necunoscută) [18]. După părerea noastră, în cuvîntul *grumaz* avem de-a face, de fapt, cu două cuvinte. Primul dintre ele, cu sensul „gît, ceafă", întîlnit și în limba albaneză, provine evident din substrat. Alături de acesta trebuie

[10] R. Stojkov, *op. cit.*, p. 414.

[11] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, III, București, 1964, p. 96—101.

[12] B. Simeonov, *Топонимия на Годечко*, în „Годишник на Соф. университет, историко-филол. факултет", LIX, 2, Sofia, 1965, p. 82/570. Teza devine și mai convingătoare, dacă ținem seamă și de faptul că în acest raion se întîlnesc denumiri ca *Renda*, *Rendile* ș.a., care păstrează, prin intermediul bilingvismului romanoslav, vocala nazală *ę*.

[13] I. Zaimov, *Географските имена Тръмбеш, Гурмазово и Соточино*, în "Български език", XII, Sofia, 1962, p. 445—447.

[14] Iv. Duridanov, *Към етимологията на някои старини местни названия*, în „Изследвания в чест на акад. Д. Дечев", Sofia, 1958, p. 164.

[15] B. Simeonov, *Гурмазово*, în „Български език", XVII Sofia, 1967, p. 252—255.

[16] R. Stojkov, *op. cit.*, p. 395.

[17] M. Stančeva, St. Stanče, *Боянският поменик*, Sofia, 1963, p. 39—56.

[18] H. Tiktin, *Dicționar român-german*, ed. a II-a, București, 1911, p. 706.

avut în vedere un cuvînt slav, care a atras după sine sensul topic de „vîrf, deal, grămadă", anume v. bg. *gromada* şi, mai ales, forma sa colectivă *gromadie*, întîlnită în graiurile bulgăreşti apusene sub formele *gromadie*, *Garmadie*, *Gərmadie*, *Gərmagie*, *gromagie*[19] etc. În limba română au fost împrumutate ambele forme ale cuvîntului v. bg. *gromada* (*gramada*). Întrucît prima dintre ele este considerată mai veche, atunci şi forma rom. **gromada* este un împrumut mai timpuriu, iar forma *grămadă* „cantitate, mulţime" este un împrumut mai tîrziu. Forma colectivă v.bg. *gromadie*, ca prim împrumut, a fost supusă legilor fonetice ale limbii române; grupul $o + m$ a trecut la $u + m$, ca lat. *nomen* > rom. *nume*[20], iar $d + i$ a trecut la z[21]. Astfel, în virtutea acestor schimbări fonetice, *gromadie* a putut fi legat de *grumaz*, care are astăzi şi un sens toponimic, neobişnuit pentru cel curent de „gît, ceafă"[22].

Că în cuvîntul *grumaz* au coincis elementul de substrat şi elementul slav *gromadie* arată şi forma *Grumadul*, nume topic din Brăila[23], considerat de I. Iordan[24] ca fiind greşit scris cu *d* în loc de *d*, *z*. De fapt nu este vorba, după părerea noastră, de o greşeală de tipar, ci cuvîntul reprezintă o formă mai veche păstrată pînă astăzi în toponimie.

Noiembrie 1971

BORIS SIMEONOV
Institutul de limbi străine
Sofia

[19] A. Vaillant, *Руководство по старославянскому языку*, Moscova, 1952, p. 19 şi urm.
[20] E. Bourciez, *Основы романского языкознания*, Moscova, 1952, p. 471.
[21] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, Bucureşti, 1964, p. 91.
[22] I. Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 28.
[23] D. Frunzescu, *Dicţionarul topografic şi statistic al României*, Bucureşti, 1872.
[24] I. Iordan, *op. cit.*, p. 28.

STUDII STATISTICE DE LINGVISTICĂ ROMANICĂ

0. Distincţia făcută de Ferdinand de Saussure [1] între „limbă" şi „vorbire" („langue" et „parole") are urmări, cum e şi firesc, în metodologia cercetării celor două obiecte de studiu.

0.1. Socotind vorbirea ca realizare a limbii într-o serie practic infinită de secvenţe, criteriile cantitative trebuie luate în consideraţie tocmai în cercetarea vorbirii; cele mai adecvate mijloace de investigaţie pentru acest aspect sînt metodele statistice, capabile a determina entităţi cuantificabile şi mărimi medii, între care se stabilesc anumite relaţii. Putem vorbi, în acest sens, de structuri şi modele statistice lingvistice.

0.2. Pentru cercetarea lingvistică cu aceste metode [2], o vastă sursă de informaţii o constituie textele scrise, care ne oferă un bogat material pe baza căruia se poate calcula probabilitatea de apariţie a anumitor elemente în lanţul comunicării.

O altă sursă, din păcate mult mai puţin explorată, este înregistrarea pe bandă sau disc a unor fragmente de vorbire, care permit studiul stilului colocvial. Cercetarea vorbirii conversaţiilor curente oferă un vast material care prezintă limba în aspectul ei dinamic, dezvăluind tendinţe şi inovaţii pe care de multe ori vorbirea îngrijită le evită.

Ambele aspecte sînt în egală măsură importante şi numai datele care le cuprind pe amîndouă ne conduc la cunoaşterea satisfăcătoare a realităţii. Studiile cantitative făcute pînă acum s-au mărginit în special la cercetarea limbii scrise, ceea ce credem că a dus de multe ori la obţinerea unor date insuficiente.

0.3. O altă condiţie a validităţii datelor statistice este construirea unui model teoretic în funcţie de care să se poată observa repartiţia reală a elementelor şi abaterile care există între rezultatele unui anumit test statistic şi modelul teoretic respectiv [3].

0.4. Cele mai multe studii cantitative efectuate cu metode statistice s-au mărginit pînă în prezent la fonologie, fonetică şi lexic [4]. Printre acestea, un loc de frunte îl ocupă dicţionarele de frecvenţă, a căror listă, deja lungă, nu este locul s-o trecem aici în revistă.

0.5. Odată cu apariţia calculatoarelor electronice, munca migăloasă şi plină de riscuri a statisticienilor a fost considerabil transformată, prin

[1] *Cours de linguistique générale*, Paris, 1922, p. 30 sqq.

[2] Cf. Pierre Guiraud, *Problèmes et methodes de la statistique linguistique*, Paris, 1960, p. 15.

[3] Cf. Charles Muller, *Initiation à la statistique linguistique*, Paris, 1968, p. 43.

[4] Cf. Pierre Guiraud, *Bibliographie critique de la statistique linguistique*, Utrecht, 1954 care are circa 2500 de titluri şi la care se adaugă încă foarte multe, apărute de atunci pînă în prezent. Pentru un program care priveşte limba română, cf. şi Constant Maneca, *Alcuni cenni per un programma di studi quantitativi sulla lingua rumena*, în RRL, XV, 1970, 5, p. 479 sqq.

posibilitatea de a prelucra într-un timp foarte scurt (de mii de ori mai mic decît cel necesar fără aceste mașini) un mare volum de date.

0.6. În cele ce urmează, vom căuta să prezentăm cîteva dintre aplicațiile metodelor statistice la studiul limbilor romanice făcute la Universitatea Leland Stanford Jr. din Statele Unite ale Americii — California (cu specială privire la lexic).

1. După cum se știe, cu mulți ani în urmă, Alphonse Juilland, actualmente profesor la această Universitate, a inițiat seria de studii cantitative asupra principalelor limbi romanice în cadrul programului intitulat ,,The Romance Languages and their Structures''.

1.1. Prima serie a acestui program este constituită din dicționarele de frecvență ale limbilor : spaniolă [5], română [6], franceză [7], italiană, portugheză (penultimul sub tipar și ultimul în stadiul de definitivare). Afară de aceste dicționare de frecvență romanice, în cadrul aceluiași program, s-a elaborat și un dicționar de frecvență latin, bazat pe excerptarea unui eșantion de texte din literatura latină clasică în lungime de 250 000 de cuvinte.

1.2. Seria a doua urmează să cuprindă studii asupra structurii lexicale a acestor limbi, așa cum se reflectă în dicționarele amintite. Din această serie a fost elaborat doar un singur studiu asupra structurii lexicale a limbii spaniole [8]. Două asemănătoare, făcute pe baza FDRW și *Frequency Dictionary of Italian Words* (FDIW), sînt în pregătire.

1.3. Pornind tot de la materialul din FDRW, doi dintre autorii dicționarului de frecvență românesc au publicat un volum care cuprinde o descriere a sistemului verbal românesc, făcută prin aplicarea unui model sintetico-deductiv de gramatică [9].

Această metodă constă din întocmirea de liste de invariante și gruparea lor structurală în categorii și clase, după care se determină legile care generează combinațiile contextuale și se face selecția variantelor în funcție de anumite condiții date. Regulile caracteristice acestui tip de gramatici sînt verificate sintetic prin secvențe luate din texte sau prin enunțuri generate prin combinarea entităților, potrivit normelor care conduc ocurența lor [10].

[5] Alphonse Juilland, E. Chang-Rodriguez, *Frequency Dictionary of Spanish Words*, London, The Hague, Paris, 1964 (FDSW).

[6] Alphonse Juilland, P. M. H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, London, The Hague, Paris, 1965 (FDRW).

[7] Alphonse Juilland, Dorothy Brodin, Catherine Davidovitch, *Frequency Dictionary of French Words*, Mouton, The Hague, Paris, 1970 (FDFW).

[8] Studiul se prezintă sub forma a două teze de doctorat conduse de prof. Alphonse Juilland : prima, intitulată *The Lexical Structure of Spanish with Special Consideration for the Genealogical and Chronological Properties* și susținută în 1967 de William Taylor Patterson și cea de a doua, intitulată *The Lexical Structure of Spanish with Special Consideration for the Functional, Physical and Statistical Properties* și susținută în 1968 de Hector Urrutibeheity. Un articol rezumativ al tezei sale a publicat W. T. Patterson cu titlul : *On the Genealogical Structure of the Spanish Vocabulary*, în *Linguistic Studies Presented to André Martinet*, Part II, în *Word*, XXIV, 1968, nrs. 1, 2, 3, p. 309 sqq.

[9] Alphonse Juilland, P. M. H. Edwards, *The Rumanian Verb System*, The Hague, Paris, 1971.

[10] *Adequacy here verifies the synthetic procedure. Id. ib.*, p. 16.

Cu aceeaşi metodă, prof. Ileana Juilland, coautoare a FDRW, pregăteşte un studiu în care se descrie sistemul substantivului în limba română.

1.4. Abia o dată cu apariţia lucrărilor enunţate mai sus şi prin prisma perspectivelor deschise s-a văzut utilitatea dicţionarelor de frecvenţă elaborate de prof. Alphonse Juilland şi colaboratorii săi, mult discutate [11] la noi mai ales dintr-un punct de vedere pe care l-am putea caracteriza unilateral şi tehnicist [12].

2. Tipuri de lucrări iniţiate în programul „The Romance Languages and their Structures" urmăresc a determina structurile lexicale ale limbilor romanice, pe baza analizei anumitor proprietăţi ale cuvintelor şi a relaţiilor existente între ele.

2.1. Cuvîntul, căruia Alphonse Juilland i-a consacrat mulţi ani de studiu [13], este considerat în aceste lucrări sub aspectul a cinci proprietăţi fundamentale : funcţionalitate, materialitate, genealogie, cronologie şi frecvenţă.

2.1.1. Funcţionalitatea reprezintă tipul paradigmatic al cuvîntului, funcţia lui gramaticală. Clasele de cuvinte luate în consideraţie sînt : substantivul, adjectivul, verbul, pronumele, numeralul, articolul, adverbul [14], prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia.

2.1.2. Materialitatea cuvîntului sau proprietatea lui fizică (*physical property* [15]) poate fi redată în numărul de foneme sau de silabe al cuvîntului. Din aceste două modalităţi, Juilland preferă pe ultima, silaba fiind, în concepţia sa, unitatea fonică cea mai importantă. Este cert că lungimea unui cuvînt este mai convenabil redată prin numărul de silabe deoarece acesta reprezintă şi efortul fonator făcut de vorbitor, fenomen cu multe implicaţii în istoria cuvîntului. Criteriul lungimii silabice are şi avantajul că evită eventualele nepotriviri dintre inventarele fonologice prestabilite ale limbilor (de exemplu definirea ca foneme sau alofone ale lui *e* sau *i* nesilabice din română sau italiană etc.).

2.1.3. Genealogia este originea cuvîntului. După această caracteristică, Juilland împarte mulţimea lexemelor în două mari grupe : moştenite şi nemoştenite, ultima grupă fiind alcătuită din împrumuturi din alte limbi şi cuvinte formate în limba respectivă (prin schimbare de funcţie, compunere, derivare : prefixare, sufixare, prefixare-sufixare, derivare regresivă, creaţii onomatopeice).

[11] Cf. recenziile lui Gh. Bolocan, LR, XV, 1966, 2, p. 200 sqq., Alexandra Roceric, RRL, XI, 1966, 2, p. 205, sqq, Constant Maneca, SCL, XIX, 1969, 1, p. 119, sqq., la care trebuie adăugate numeroasele referinţe făcute în diferite lucrări.

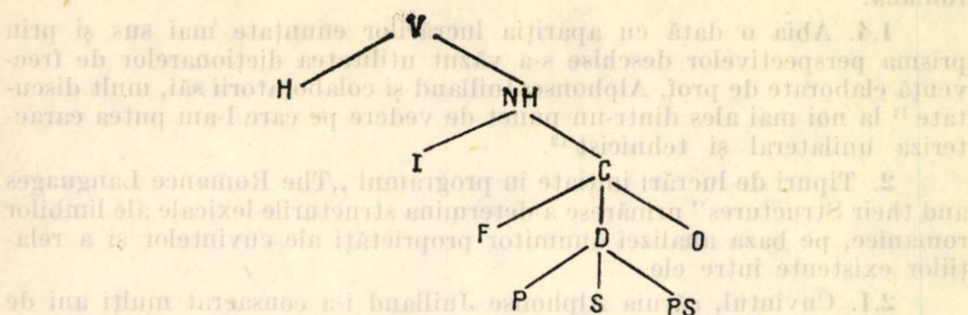
[12] În general, discuţia s-a purtat asupra extensiunii listei de cuvinte şi a metodelor de selecţie a materialului.

[13] Aşa cum reiese din prefeţele dicţionarelor sale de frecvenţă (cf. FDSW, p. XXVII sqq., FDRW, p. XIX sqq., FDFW, p. XL sqq.) şi din lucrările care vor apărea în colaborare cu Alexandra Roceric Alexandrescu, anunţate de casa Mouton.

[14] În FDIW se face distincţia între adverb determinant al unui verb, determinant al unui adjectiv sau determinant al unui adverb.

[15] Cum o numeşte W. Patterson, *art. cit.*, p. 309.

Iată o schemă a vocabularului divizat în grupe genealogice [16]:

Ordonarea în aceste grupe genealogice este deosebit de importantă, mai ales pentru a stabili fizionomia lexicală a limbii. Ea prezintă și avantajul că, la o eventuală comparație, se poate merge de la un nivel la altul, ceea ce mărește posibilitatea rafinării analizei.

2.1.4. Cronologia consemnează momentul apariției în limbă a unui cuvînt. De fapt, genealogia și cronologia reprezintă împreună etimologia ei, la prima vedere, distincția acestor două proprietăți ar părea nejustificată. Distincția este însă utilă și foarte bine venită dacă ne gîndim la posibilitățile de aprofundare a analizei etimologice pe care ni le oferă (studierea relațiilor care se stabilesc între unele grupe etimologice, gramaticale etc. și perioada lor de intrare în limbă).

Diviziunea fundamentală a cronologiei este de asemenea binară și ea reproduce, pînă la un anumit punct, pe aceea a genealogiei : a) lexeme care au fost transmise [17] și b) lexeme împrumutate sau create [18] în diferite epoci, a căror apariție în limbă este socotită, în mod arbitrar, bineînțeles, în funcție de prima atestare.

2.1.4.1. Dacă prima diviziune este obiectivă și lipsită de arbitrar, cea de a doua este mai puțin sigură. Cu toate acestea, ea trebuie menținută deoarece concluziile pe care ne permite să le tragem sînt deosebit de importante pentru istoria lexicului (sau a vocabularului) [19] și, implicit, pentru istoria limbii.

2.1.4.2. Într-adevăr, diviziunea împrumuturilor pe secole, după anii de atestare, poate fi criticată din mai multe motive, printre care cel mai important este acela că secolele nu reprezintă etape de dezvoltare caracteristice în evoluția unei limbi. Dacă adăugăm la aceasta faptul că prima atestare de multe ori nu este sincronă cu apariția unui lexem

[16] Notația simbolică : V = vocabular (sau lexic); H = fondul moștenit ; NH = fondul nemoștenit ; I = împrumuturi lexicale ; C = creații în cadrul limbii respective ; F = schimbare de funcție (adjective, infinitive substantivate, participii adjectivale etc.) ; D = derivare ; O = creații onomatopeice ; P = prefixare ; S = sufixare ; PS = prefixare-sufixare.

[17] Diviziune corespunzătoare celei notate mai sus prin H ; vezi pct. 2.1.3.

[18] Diviziunea corespunde celei notate mai sus NH ; vezi pct. 2.1.3.

[19] Menținem distincția propusă de Ch. Muller, *op. cit.*, p. 133 sq., pe care am recomandat-o și noi în RRL, 1971, 1.

într-o limbă dată, criteriile unei diviziuni cronologice mai stricte a lexicului par imposibile dacă nu chiar absurde.

2.1.4.3. La un examen mai atent însă vedem că situaţia se prezintă altfel şi că se pot aduce corective care permit o grupare deosebit de semnificativă pentru istoria lexicului.

Astfel, de cele mai multe ori, prima atestare reprezintă, în limitele unui secol [20] şi momentul apariţiei unui cuvînt într-o limbă, acolo unde literatura [21] este, bineînţeles, suficient de întinsă pentru a permite o sursă de informaţie satisfăcătoare.

Chiar atunci cînd nu arată prima folosire a unui cuvînt într-o limbă, prima atestare reflectă totuşi, în marea majoritate a cazurilor, statutul său definitiv, consfinţind momentul încetăţenirii lui, cînd acesta trece de la situaţia unui element de vocabular personal sau al unui grup restrîns de vorbitori la aceea de element al lexicului.

În felul acesta, gruparea pe secole a cronologiei cuvintelor reflectă epocile de dezvoltare a lexicului, aşa cum se poate vedea uşor din studiile făcute asupra vocabularului de bază spaniol, italian sau francez [22].

2.1.4.4. Pentru a corecta aproximaţia diviziunii pe secole credem că un bun mijloc este acela de a adăuga un alt indice, intermediar, care să reflecte etapele largi de dezvoltare a limbii respective.

Cu prilejul unei lucrări făcute asupra fizionomiei lexicale a limbii române am propus o diviziune tripartită a lexemelor în : moştenite, împrumutate în epoca veche şi medie (sec. al VIII-lea—al XVIII-lea) şi neologisme (sfîrşitul sec. al XVIII-lea pînă în prezent) [23].

Această diviziune îmi pare că poate fi extinsă şi la alte limbi romanice ca italiana de exemplu.

2.1.4.4. Limba italiană cunoaşte trei mari epoci de dezvoltare, care se reflectă mai ales în domeniul lexicului : epoca începuturilor, epoca renaşterii şi cea modernă [24]. Într-adevăr, dacă observăm gruparea vocalelor dintr-un eşantion de limbă italiană, putem verifica validitatea acestei ipoteze. Perioada cuprinsă între secolele al XII-lea şi al XVI-lea are anumite caractere care o disting de celelalte : îmbogăţirea pe cale savantă a vocabularului prin împrumuturi (făcute mai ales din latină), dezvoltarea mijloacelor interne de formare a cuvintelor, extinderea considerabilă a bogăţiei lexicale, condiţie şi urmare a dezvoltării tuturor stilurilor limbii. În relaţiile dintre genealogie şi cronologie există o evidentă grupare a unor elemente genealogice în anumite perioade, ceea ce susţine clasificarea după principiile amintite.

[20] Limite luate în consideraţie de Juilland în studiile respective.

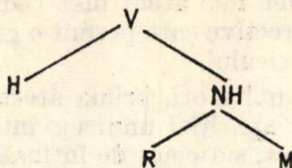
[21] În sens larg, însumînd toate textele scrise într-o limbă, la un moment dat etc.

[22] Pentru primul, vezi nota 8 ; ultimele două sînt în curs de elaborare la Stanford University, în cadrul programului amintit.

[23] Cf. Constant Maneca, *Fisionomia lessicale del romeno letterario contemporaneo*, RLiR, XXXI, 1961, nr. 121—122, p. 192.

[24] Cf. *id.*, *Saggio di periodizzazione della storia linguistica italiana*, în RRL, XIII, 1968, p. 131 sqq.

În felul acesta, schema cronologică a vocabularului sau a lexicului se prezintă astfel :

2.1.4.4.2. Rămîne de văzut în ce măsură această supragrupare se poate aplica şi altor limbi romanice, ca franceza, spaniola sau portugheza. Cercetarea este utilă mai ales deoarece ea deschide perspectiva unei comparaţii romanice pe plan mai larg, în care să poată fi inclusă şi româna, a cărei literatură nu permite datarea cuvintelor decît din secolul al XVI-lea (şi aceasta pe baza unui material insuficient). În orice caz, în stadiul actual al studiilor lexicologice, datarea apariţiei cuvintelor în limba română, măcar şi cu o aproximaţie de un secol, nu poate fi făcută acceptabil.

Avînd în vedere că există în fiecare limbă romanică o epocă de formare a stilurilor, cînd, în cadrul vocabularului, se produce o largă îmbogăţire pe bază de împrumuturi savante [25] credem că este posibilă o periodizare mai largă, supraseculară, care să aibă aceleaşi caractere în fiecare limbă romanică.

În lumina rezultatelor obţinute în lucrările efectuate deja sau în curs de elaborare, încercarea aceasta are multe şanse de reuşită, fapt care ar facilita cercetările comparative ulterioare [26].

2.1.5. Frecvenţa (sau proprietatea statistică a cuvintelor [27]) este un indice care aparţine exclusiv vocabularului unui eşantion. El poate reflecta însă situaţia lexemelor la nivelul limbii, constituind un indiciu al poziţiei şi importanţei lor în lexic.

Ţinînd seama de legile statistice ale lui Zipf, frecvenţa cuvintelor poate da preţioase indicaţii privind încărcătura lor semantică.

2.1.5.1. În lucrările amintite, indicele de frecvenţă a cuvintelor a fost dat în funcţie de gruparea cuvintelor în cele zece clase de cinci sute de cuvinte din listele de frecvenţă şi uzaj ale FDSW, FDRW şi FDIW. Desigur, împărţirea aceasta poate fi discutată, întrucît rangul unui cuvînt într-o anumită listă este semnificativ numai pentru el. Nu putem spune că rangul frecvenţelor se grupează în intervalul dintre anumite limite [28], dar, cu toate acestea, o grupare a cuvintelor după rangul lor de frecvenţă se impune, fiind deosebit de utilă mai ales atunci cînd urmează a se cerceta relaţiile dintre frecvenţa cuvintelor şi celelalte trăsături ale lor.

[25] A căror sursă au fost, în general, limbile clasice şi, în special, latina. Fenomenul a fost condiţionat de Renaştere, în general, care a avut o puternică influenţă asupra dezvoltării lexicului nu numai în limbile romanice, dar şi în alte limbi vorbite în Europa, ca engleza sau germana.

[26] O grupare a elementelor lexicale din franceza veche şi medie sau a celor spaniole din epocile anterioare şi posterioare Secolului de aur credem că ar rezolva problema supradiviziunii tripartite în principalele limbi romanice.

[27] Cf. William T. Patterson, *art. cit.*, p. 309.

[28] Aşa cum pe drept remarcă prof. Juilland în FDRW, p. LXXI.

2.1.5.2. Studiind fizionomia lexicală a românei am grupat vocabularul eşantionului respectiv în trei grupe ; grupa cuvintelor cu frecvenţa egală sau superioară mediei, grupa celor sub media de frecvenţă şi hapax legomena. Împărţirea aceasta îmi pare pertinentă, întrucît are la bază strict frecvenţa şi desparte trei grupe cu însuşiri frecvenţiale net deosebite : ocurenţă peste, sub medie şi apariţie unică.

2.1.5.2. O altă grupare posibilă a cuvintelor din acest punct de vedere este aceea care are la bază sume (aproximativ) egale, rezultate prin însumarea frecvenţelor (sau a uzajului). Astfel, se pot face grupe de cuvinte a căror frecvenţă ar fi în grupul a 10%, 20% sau chiar 25% din frecvenţa totală.

Operaţia făcută potrivit acestor criterii are dezavantajul aproximării (grupele nu ar putea fi perfect egale datorită faptului că suma frecvenţelor unui număr X de cuvinte nu poate reprezenta decît aleatoriu valori egale cu 10, 20 sau 25 de procente din frecvenţa totală a eşantionului). De asemenea, cu acest procedeu am avea prea puţine cuvinte în prima grupă (instrumente gramaticale cu o frecvenţă foarte ridicată), în timp ce în ultima ar fi aproape exclusiv hapax legomena sau, în cazul unui vocabular selectat (pe baza unei frecvenţe minime mai mare decît unu sau după alte criterii — dispersie etc.), cuvinte cu o frecvenţă foarte redusă.

Curba reprezentării acestei distribuţii ar avea deci o pantă foarte pronunţată (adică ceea ce se întîmplă şi la gruparea lexemelor în ordinea descrescătoare a rangului lor cu limită fixă de 500, 1000 sau alt număr de cuvinte). Unicul avantaj al acestei grupări este că pune laolaltă cuvinte din aceeaşi „bandă de frecvenţă".

2.1.5.3. În toate modurile de grupare a vocabulelor după frecvenţă [29], instrumentele gramaticale cauzează un dezechilibru : grupa care le înglobează se distinge sau printr-o frecvenţă disproporţională faţă de celelalte sau printr-un număr de vocabule foarte mic.

Cercetări mai aprofundate ar trebui făcute în vederea unor soluţii pentru înlăturarea acestui inconvenient.

S-ar putea ca separarea instrumentelor gramaticale de restul vocabularului să ducă la obţinerea unor grupări statistice în care să existe o proporţie între numărul şi frecvenţa diferitelor categorii cu o raţie crescătoare sau descrescătoare uniformă.

2.1.5.4. O proprietate deosebit de importantă a cuvintelor este desigur semnificaţia. S-a vorbit mult de relaţia dintre rangul frecvenţei şi încărcătura semantică a lexemelor.

Din păcate, cercetări asupra acestor relaţii sînt foarte dificile deoarece încă nu există o descriere sistematică satisfăcătoare a lexicului şi nici o metodă convenabilă de analiză semantică aplicabilă tuturor vocabulelor unui eşantion.

Din aceste motive, în studiile asupra structurii vocabularelor de bază romanice (stabilite prin dicţionarele de frecvenţă amintite mai înainte) încărcătura semantică a cuvintelor nu este luată în consideraţie.

[29] Cu excepţia, poate, a grupării tripartite în funcţie de medie şi apariţie unică.

Acest lucru ar fi posibil numai în măsura în care am avea la dispoziție un dicționar de frecvență pe sensuri, care să poată fi coroborat cu unul explicativ, alcătuit printr-o analiză identică sau foarte asemănătoare. S-ar putea calcula încărcătura semantică (virtuală) și pe baza numărării sensurilor dintr-un dicționar explicativ, dar, în acest caz, indicii obținuți nu ar putea fi comparabili ceea ce le-ar scădea mult utilitatea.

2.2. După cum am văzut, elementele unui vocabular se pot grupa în categorii potrivit anumitor proprietăți ale lor. Studiind aceste categorii, observăm că între ele există relații caracteristice pentru structura lexicală. Relațiile acestea sînt de natură cantitativă. În felul acesta, lexicul se prezintă ca o mulțime ale cărei elemente sînt legate între ele și în care fiecare element are o serie finită și tipică de posibilități de realizare în prezența celorlalte elemente ale sistemului [30].

2.3. Criteriile cantitative care intervin în acest tip de studii sînt bazate pe frecvență.

2.3.1. Indici ameliorați se pot obține prin combinarea frecvenței cu dispersia vocabulelor, ceea ce se întîmplă atunci cînd se folosesc, de exemplu, indicii uzajului $\left(\frac{F \times D}{100}\right)$, așa cum s-a făcut în studiile descrise mai sus.

2.3.2. În treacăt numai semnalăm că discuția în jurul formulei dispersiei din dicționarele de frecvențe elaborate în cadrul programului „The Romance Languages and their Structures" nu ni se pare deosebit de importantă. Este adevărat că formula dispersiei s-ar putea îmbunătăți, în așa fel încît să favorizeze cuvintele cu frecvență mică și dispersie optimă, în egală măsură în care dezavantajează cuvintele cu frecvență mare dar dispersie proastă, însă această schimbare (care ar rafina analiza) nu ar modifica totuși datele structurale ale vocabularului.

2.4. Prin investigații statistice se poate ajunge la construirea unui model de vocabular bazat pe date cantitative. Acest model probabilistic ne poate da o idee asupra sistemului lexical al limbii, considerat ca un fenomen ergodic. Cu cît vor fi investigate mai multe eșantioane, cu atît modelul va reprezenta mai bine lexicul, cu aproximări mai bune.

3. Problema care se pune este dacă frecvența poate fi un criteriu de determinare a locului cuvintelor în lexic sau a rolului lor în limbă și deci în ce măsură acest criteriu cantitativ trebuie interpretat și folosit.

3.1. În această privință credem că este necesar să precizăm că frecvența cuvintelor se poate raporta numai la o mulțime finită, ale cărei elemente se repetă; ea este deci o mărime caracteristică exclusiv vocabularului. În lexic nu putem vorbi de frecvență și de aici a început, probabil, confuzia care a alimentat discuția, lungă și penibilă, asupra rangului unor cuvinte în dicționarele de frecvență și asupra determinării vocabularului de bază al unei limbi, în funcție de frecvență sau de alte criterii în legătură cu aceasta.

[30] Cf. definiție dată sistemului de Paul L. Garvin, *A linguist's View of Language data Processing*, în *Natural Language and the Computer*, UC, 1963, p. 115.

3.1.1. Vocabularul de bază reprezintă partea selectată după anumiţi indici (frecvenţă, dispersie etc.) a unui vocabular limitat, rezultat dintr-un eşantion de o lungime finită. El ne poate da numai o idee (aproximativ exactă, în măsura în care eşantionul cercetat este reprezentativ pentru obiectul de studiu — în speţă lexicul) asupra fondului uzual şi asupra valorii circulatorii a cuvintelor. Indicele de frecvenţă nu este egal cu probabilitatea de apariţie a unui lexem în orice text din limba respectivă. Pentru ca frecvenţa să fie egală cu probabilitatea de apariţie a unui lexem în orice text este necesar să luăm în consideraţie frecvenţa relativă (rezultată din raportul dintre numărul ocurenţelor lexemului respectiv şi numărul total al ocurenţelor textelor excerptate). Frecvenţa relativă tinde să se confunde cu probabilitatea numai atunci cînd ea ar reprezenta datele unui eşantion care să însumeze numărul ocurenţelor tuturor textelor existente într-o limbă dată.

3.1.2. Cum se poate vedea uşor, lungimea unui eşantion capabil a oferi asemenea date probabilistice trebuie să fie foarte mare, de ordinul milioanelor de cuvinte.

3.2. Criteriul cantitativ al frecvenţei, care presupune, cum am văzut, repetabilitatea unor fenomene, nu se aplică deci lexicului, situat în planul limbii. Lexicul este o mulţime în care ordonarea elementelor după frecvenţă nu este recomandabilă.

3.2.1. Există, desigur, o strînsă relaţie între lexic şi vocabular, acesta din urmă fiind modul de realizare a lexicului, cîmpul de apariţie a unităţilor lexicale în vorbire. Randamentul lexemelor poate fi măsurat statistic, dar operaţia este dificilă.

3.2.2. Gruparea elementelor lexicale trebuie făcută în funcţie de alte criterii (semantice, etimologice, funcţionale etc.) printre care frecvenţa este doar un indice secundar care reprezintă probabilitatea lexemelor de a apărea în anumite enunţuri, deci al puterii lor circulatorii.

4. Cercetările de acest gen sînt foarte laborioase şi prezintă, cum am mai spus, numeroase riscuri datorite eventualelor erori de calcul. Efectuarea lor a devenit astăzi mult mai uşoară şi sigură cu ajutorul calculatoarelor electronice, care pot efectua corect şi rapid un mare volum de muncă. Nu este cazul să trecem în revistă modul de lucru pentru acest gen de studii, operaţiile statistice fiind în general elementare, efectuate cu programe foarte simple în sistemul FORTRAN sau BASIC.

4.1. Cel mai mare volum de muncă îl necesită culegerea informaţiilor şi ordonarea lor pe carduri sau în liste pentru calculator. Pentru simplificarea corectării eventualelor erori există programe speciale, prin care calculatorul întocmeşte liste pentru tot ce nu se poate citi. Înainte de desfăşurarea programului definitiv se pot alcătui, de asemenea, liste care facilitează controlul datelor.

4.2. Culegerea materialului la calculator, pe lîngă avantajul rapidităţii şi al excluderii greşelilor îl prezintă şi pe acela al unei enorme economii de muncă calificată. Totul se reduce la copierea materialului, care poate fi făcută de orice tehnician. În maniera aceasta de lucru a fost posibilă elaborarea dicţionarelor de frecvenţă şi a indicelor de concordanţe apărute sau în curs de apariţie într-un timp relativ scurt.

4.3. Cu ajutorul mijloacelor mecanizate se pot alcătui dicţionare de frecvenţă foarte întinse cu investiţii minime. Nu mai insistăm asupra structurii şi necesităţii acestora [31].

Pe lîngă acestea sau odată cu ele şi pe baza lor, pot fi efectuate în optime condiţii o variată gamă de studii stilistice şi poetice.

4.4. Studiile cantitative cu mijloace mecanizate pot găsi numeroase aplicaţii în domeniul dialectologiei, geografiei lingvistice şi filologiei. Filiaţia manuscriselor şi paternitatea unor anumite opere poate fi determinată uneori prin acest gen de studii [32].

5. În încheiere, vom căuta să conturăm o aplicaţie utilă a studiilor cantitative la tipologia limbilor.

Ca urmare a unor lucrări privind structura lexicală a limbilor romanice s-ar putea construi un model al limbilor romanice, pe baza parametrilor amintiţi [33] : modelul acesta fictiv ne-ar ajuta să calculăm, în funcţie de el, abaterea fiecărui vocabular romanic, ceea ce ar duce la o regrupare sau la o reclasificare a acestora pe criterii lexicale.

5.1. Astfel, am putea avea modelul statistic romanic al categoriilor gramaticale, fizice, genealogice, cronologice şi statistice. El ar urma să aibă ca parametri media mărimilor categoriilor respective ale fiecărei limbi romanice luate în consideraţie.

Pentru ca aceşti parametri să reprezinte şi mai bine vocabularul, ei ar trebui să fie redaţi în procente şi rapoarte (rezultate din diviziunea totalului frecvenţei sau al uzajului la numărul de vocabule).

Astfel, fondul latin al acestui model ar urma să fie reprezentat de $X_{(1)}$, media dintre mărimea statistică a fondului latin din limbile spaniolă, portugheză, franceză, italiană, română $\frac{(x_s + x_p + x_f + x_i + x_r)}{5}$,

5.2. Desigur că unele categorii (ca cele gramaticale sau statistice) ar prezenta abateri mici faţă de medie (ele fiind, probabil, constante ale structurii vorbirii în general), în schimb altele (cronologice şi genealogice în special) ar înregistra deosebiri foarte mari. S-ar putea determina astfel, în acelaşi timp, criteriile cantitative specifice şi cele generale.

Toate aceste mărimi ar reprezenta probabilităţi ale realizării elementelor lexicului în vorbire, randamentul lor în limbă. În ceea ce priveşte clasele lexicale (funcţionale, fizice, genealogice etc.), indicii obţinuţi ar avea, fără îndoială, o precizie satisfăcătoare. Deosebit de interesante de studiat sînt, desigur, relaţiile dintre aceste categorii.

5.3. Modele statistice se pot construi şi în fonologia limbilor romanice, determinîndu-se, pe lîngă inventarul de foneme, şi utilizarea acestora în vorbire, frecvenţa apariţiei lor. Acest gen de studii ar completa pe cele care au dus la clasificarea limbilor romanice pe criterii fonetice.

5.4. Aceeaşi modelare ar putea fi aplicată şi diferitelor stiluri ale unei limbi. În funcţie de aceasta s-ar putea determina pe de o parte individualitatea stilurilor (rezolvîndu-se într-un fel problema delimitării

[31] Pentru care vezi articolul nostru citat din RRL, XV, 1970, 5, p. 479 sqq.
[32] Cf. *id. ib.*, p. 484 sqq.
[33] Cf. pct. 2.1.

acestora) şi s-ar putea stabili anumite mărimi caracteristice [34]. În legătură cu aceasta credem că o deosebită importanţă o au statisticile făcute asupra unor eşantioane de lungime convenabilă din studiul cărora să se poată determina sintagmele specifice fiecărui stil.

6. Iată cîteva dintre aplicaţiile metodelor statistice în cercetările de lingvistică romanică. Ele demonstrează că, pentru o cunoaştere aprofundată a structurii limbii, criteriile cantitative sînt deosebit de importante. Operînd cu mulţimi ale căror elemente apar periodic în combinaţii generate de anumite reguli, vorbirea şi, implicit, limba pot fi investigate cu mult succes prin metodele statisticii.

Dificultatea aplicării acestor metode, datorită marelui volum de muncă necesar pentru obţinerea unor rezultate valabile, a fost înlăturată astăzi în cea mai mare măsură datorită mijloacelor oferite de tehnologia modernă.

Noiembrie 1971

CONSTANT MANECA
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[34] Cf. articolul nostru : *Consideraţii asupra stilurilor limbii române literare în lumina frecvenţei cuvintelor*, în LR, XV, 1966, 4, p. 356.

Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș (Academia Republicii Socialiste România. Filiala Cluj. Institutul de lingvistică și istorie literară), de *Petru Neiescu, Grigore Rusu* și *Ionel Stan*, vol. II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, XXV p. + 293 hărți.

După aproximativ doi ani de la apariția primului volum din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*[1] și la un an după ce s-a tipărit vol. al II-lea din *Atlasul lingvistic al Olteniei*[2], dialectologia românească s-a îmbogățit cu un nou volum, cel de al II-lea, din cele șase proiectate să cuprindă materialul lingvistic cules din Maramureș. Volumul cuprinde un *Indice alfabetic al cuvintelor-titlu* (p.V—VI), un *Indice alfabetic al termenilor cuprinși în hărți* (p.VII-XVI), *Titlul hărților și corespondențele dintre ALRR-Mar. și alte atlase lingvistice romanice* (p.XVII-XXV), *Abrevieri* și 293 de hărți lexicale numerotate de la 244 la 537. Volumul este completat de două *Anexe* (Transcrierea fonetică și hărți de lucru). Hărțile se referă la terminologia privind *Casa* (*părțile casei, mobilier, obiecte casnice*) (nr. 244—342), *Curtea* (*mijloace de transport, animale domestice, păsări de curte*) (nr. 343—398), *Agricultura și legumicultura*, (nr. 399—452), *Pomicultura, viticultura, apicultura*, (nr. 453—497) și *Cînepa* (*prelucrarea ei*) (nr. 498—537). După cum se poate observa, hărțile sînt redactate pe domenii semantice, dispuse în ordinea capitolelor din chestionarul general.

Valoarea excepțională a acestui volum (ca și a celorlalte publicate pînă acum din *Atlasul lingvistic român* (*pe regiuni*), lucrare fundamentală a lingvisticii românești contemporane, la care lucrează dialectologii noștri din cele mai importante centre lingvistice din țară — București, Cluj, Iași și Timișoara —) constă în materialul lingvistic specific vorbirii cotidiene a subiecților anchetați, notat foarte riguros, redactat și cartografiat cu minuțiozitate.

În paginile care urmează, ne vom opri asupra cîtorva din faptele de limbă mai interesante pe care ni le furnizează acest volum al *Atlasului lingvistic al Maramureșului*.

Așa cum s-a mai spus[3], palatalizarea labialelor (fenomen relativ recent în Maramureș) demonstrează că regiunea cercetată nu e unitară.

În ce privește tratamentul bilabialei surde *p*, urmată de diftongul *i̯e*, Maramureșul conturează trei arii: una, cea mai întinsă, cu *t'* (< *k̕*)[4], alta, cu stadiul *pt'* (< *pk̕*) și alta, formată doar din două puncte cartografice: 234 și 239 (Petrova), unde labiala se păstrează intactă (vezi hărțile 469 PIERSICI și 470

[1] Vezi *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș* (Academia Republicii Socialiste România. Filiala Cluj. Institutul de lingvistică și istorie literară), de Petru Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan; vol. I, București, 1969, XLVI p. + 245 hărți.

[2] Vezi *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia* (Academia Republicii Socialiste România. Centrul de cercetări fonetice și dialectale), sub conducerea lui Boris Cazacu, membru corespondent al Academiei, profesor la Universitatea București, de dr. Teofil Teaha, Ion Ionică și dr. Valeriu Rusu, București, 1970.

[3] Vezi Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura științifică, 1961, p. 112, Petru Neiescu, *Cu privire la repartiția dialectală a dacoromânei*, în *Actele celui de al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, vol. II, București, 1971, p. 297—302, mai ales p. 298, precum și recenzia noastră asupra primului volum din ALRR-Mar., în AUT, VII, 1970, p. 270—271.

[4] Vezi, spre exemplu, ALRR-Mar., vol. II, harta 262 DESCHID (UȘA). Cu excepția punctului cartografic 226, unde s-a dat forma *dĕsk̕id*, în Maramureș, se spune *d'ĕșt'id* sau *d'eștig*.

PIERSIC). *P* urmat de *i* se palatalizează sub forma *t'* în toate localitățile, în afară de Petrova[5] (vezi harta 411 SPIC). *P* urmat de *i* flexionar apare în majoritatea cazurilor sub forma *pt'*, de asemenea, cu excepția localității Petrova (vezi harta 404 MĂTASE (LA PORUMB))[6].

B urmat de diftongul *i̯a* se palatalizează, devenind *d'* (< *ǵ*) : *zd'ară*, inclusiv în Petrova (vezi harta 368 (PISICA) MIAUNĂ)[7]. *B* urmat de *i* devine *d'*, în majoritatea punctelor anchetate, *bd'*, în punctul 227, și se păstrează nealterat în Petrova (vezi harta 494 ALBINĂ)[8]. În cuvîntul *bivoliță*, *b* se palatalizează și la Petrova sub forma *d'* (vezi harta 363 BIVOLIȚA).

F este consoana care se palatalizează cu consecvență, într-o formă specifică Maramureșului : *s*, inclusiv la Petrova (vezi hărțile 507 FIR și 534 (APĂ) FIERBINTE)[9].

Labiodentala sonoră *v* cunoaște, de asemenea, o formă specifică de palatalizare în Maramureș : *z* (în cea mai mare parte a regiunii). În nord-vest (spre Oaș), *v* dispare. În Petrova, *v* nu se palatalizează. În cîteva cuvinte : *vișin*, *vișină*, *vițel*, *vițea* s-au obținut patru forme : 1) *v* se păstrează la Petrova și în cîteva localități în vorbirea celor tineri ; 2) devine *z*, în punctul 244 ; 3) devine *d'*(<*ǵ*), în cea mai mare parte a regiunii, și dispare, în cîteva puncte, în nord-vest (vezi hărțile : 359 VIȚEL, 360 VIȚEA, 465 VIȘINE, 466 VIȘIN).

În cuvîntul *vie* „vigne, vignoble”, *v* se păstrează aproape în toate localitățile (vezi hărțile 484 VIE și 483 VIȚĂ DE VIE). Explicația este următoarea : noțiunea a fost uitată, cultura viței de vie nefiind propice în regiunile montane, așa cum este cazul Maramureșului. Se știe că acolo unde noțiunea este mai puțin răspîndită sau cu totul necunoscută, termenul care desemnează acea noțiune sau are o formă „anormală” legilor graiului respectiv, sau e înlocuit cu un termen nou. Așa s-a întîmplat în regiunea de munte a Banatului, unde forma „normală” *vińe* a fost înlocuită cu cea din graiurile vecine *vii̯e* (graiuri în care *ń* > *i̯*). În Banat și cuvîntul *viță* a fost uitat, fiind înlocuit cu unul de origine slavă, *lozază*[10]. În Maramureș, termenul a pătruns din limba literară, deoarece în graiurile înconjurătoare *v* se palatalizează. Termenul *vin*, care a putut fi cunoscut mai mult prin comerț, apare în majoritatea punctelor cu labiala alterată (vezi harta 486 VIN). *V*, din *viță*, se palatalizează peste tot (iarăși cu excepția graiului din Petrova), termenul fiind viu în grai și datorită polisemantismului său : pentru *vrej* „tige (des légumes rampants)”, în numeroase puncte s-a răspuns, *ziță* (vezi harta 442 VREJ).

M urmat de *i̯e* > *mń*, inclusiv la Petrova (vezi harta 525 MIEZ (DE PÎINE)). Cînd *m* este urmat de *i* se păstrează în Petrova, dar devine *mń* în restul localităților (vezi, de exemplu, harta 481 OMIDĂ).

Idiomul vorbit în Maramureș cunoștea deosebiri în privința tratamentului labialelor și la sfîrșitul secolului trecut. Răspunzînd la întrebarea 377 [Se află pe acolo vreun sat în care oamenii să vorbească o limbă mai deosebită de cum vorbesc alți români?], din *Chestionarul istoric* al lui N. Densusianu[11], învățătorul maramureșan Petru D. Bilțiu notează următoarele :

„De-a rîndul, în satele românești spre nord-est de la Sighet, pe apele Vișeu, Iza, Coseu și Mara — în locul lui *v* la începutul

[5] În punctul 236, informatorul a răspuns *spic*, [k] *st'ic* ; *st'ičĕ*.

[6] Pentru *mătase* (*la porumb*), în Maramureș se întrebuințează termenul *čup*, pl. *čúpur'* sau *čupt́*.

[7] În unele puncte s-a obținut numai răspunsul *mńáună*, în altele *zd'ără*, iar în altele au fost dați ambii termeni.

[8] În cîteva puncte s-au obținut răspunsuri deosebite după generații : în graiul bătrînilor labiala este alterată, în al tinerilor ea se păstrează (vezi, spre exemplu, punctele 226 și 240).

[9] În graiul generațiilor mai tinere *f* se menține (vezi punctele 226 și 240). În punctul 227, spre Oaș, *f* > *h'*.

[10] Vezi I.-A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în GS, I, (1923—1924), p. 177.

[11] *Cestionariu despre tradițiunile istorice și anticitățile țerilor locuite de români*, de N. Densusianu, Partea I. *Epoca pînă la a 600 d. Chr.*, București, 1893.

unui cuvînt se pune *z*, iar de la Sighet spre nord-vest, *v* de la începutul cuvîntului se lasă afară.

Asemenea *p* de la începutul cuvîntului se înlocuiește cu *t* (exemple mai jos) ori se folosește după *p* și *t*. De la aceste reguli generale se abat numai românii din comuna Petrova (cercul Vișeului) cari exprimă cuvintele — de multe ori — chiar și prea regulat, de exemplu: *domii* = *domnii*, apoi *pită* în loc de *ptită*, *vină* în loc de *zină* ori *ină*, *eu viu* în loc de *eu ziu* ori *iŭŭ*, *piatră* în loc de *ptĭatră*, *pipă* în loc de *tipă*, Sîn-Petru în loc Sîn-Tetru, *popii noștri* în loc de *poptiĭ nopli*[12].

Moroșenii din satele ținutului de sus rîd pe petroveni că ,,grăiesc așa domnește'' și le zic ,,domii din Petrova''[13].

În același chestionar sînt puse întrebări despre felul în care sînt rostite labialele. Reproducem aici întrebările lui N. Densusianu, în paranteze drepte, și răspunsurile lui Petru D. Bilțiu, pentru că faptele prezintă o deosebită importanță pentru istoria graiului maramureșean.

,,[384. În ce ținut silaba *bi* se pronunță *ghi*?]

În Marmația (afară de Petrova) se exprimă *bine* = *binĭe* ori *bdinĭe*, *împodobit* = *împodobdit*, *corbi* = *corbdi*''[14].

,,[385. Poporul schimbă cumva pe acolo pe *f* în *h* înainte de *i* sau *e* muiat? (sic!)].

Pe *f* îl schimbă în *s*.

De ex.: *să fie* = *să siĭe*, *fiară* = *siară*, *fierbinte* = *serbintie*''[15].

,,[386. Cum zice poporul pe acolo: piele, chiele ori pșele? (sic!), piatră, chiatră, pșiatră? (sic!), pită, chită, pșită? (sic!)]

Se zice *piele*=*ptĭele*, *piatră* = *ptĭatră*, *pită* = *ptĭtă*''[16].

388. Se rostește:

zĭiață, iar de la Sighet în jos: iiață

zită [iar de la Sighet în jos]: iită

zițĭelŭ [iar de la Sighet în jos]: iițĕlŭ

zinŭ [iar de la Sighet în jos]: iinŭ''[17].

Se pare deci că Maramureșul nu era de la început o ,,vatră'' în care labialele se alterau. Fenomenul nu este mai vechi, în Maramureș, decît secolul al XVI-lea. El s-a petrecut mai întîi la labiodentala *f* (textele rotacizante nu-l înregistrează decît pentru acest sunet din seria labialelor). La începutul secolului al XIX-lea mai existau și în Oaș localități în care labialele nu se alterau (vezi I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, 1907, p. 15). Și Sever Pop, ALR I, notează forme cu labiala intactă în punctul cartografic 348 (Petrova)[18]. Deci, graiul vechi maramureșean, cu labialele nepalatalizate, se mai păstrează și azi (imperfect însă), în Petrova[19].

Urme de rotacism n-am găsit decît indirect, în forme hipercorecte, de falsă regresie, în puține cuvinte și în puține puncte cartografice: *mńinós* ,,miros'' (vezi harta 436 MĂRAR, punctul 240, nota II din l e g e n d ă), *ustu̯nói̯u* (harta 342 PIULIȚĂ 2, punctul 240, nota II din l e g e n d ă), *zńéună* (punctul 230), *zńĕună* (punctele 232 și 239) (harta 451 ZMEURĂ) *zńeᵘunárⁱ*[20] (harta 452 ZMEURIȘ, punctul 230). Avem cazuri de falsă regresie și pentru un *r* secundar: *l'íŋgună* (harta 337 LINGURĂ, punctele 234—238)[21]. În *furínğíńĕ* (punctul 221), *furínǯíńĕ* (punctul 222), *furínğíńĕ* (punctul 228) (harta 293 FUNINGINE), credem că avem mai degrabă a face cu o formă arhaică, în care *-l-* intervocalic > *-r-*, decît cu un fenomen de rotacism, petrecut după ce *r — n* > *n — n*. Deci, lat. *fuliginem* > **furigine* > *furingine*[22].

[12] Vezi citatul la Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, București, 1970, p. 389. Am păstrat notarea termenilor așa cum apar în cartea lui Dumitru Pop.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*, p. 390.

[15] *Ibidem*.

[16] *Ibidem*, p. 390—391.

[17] *Ibidem*, p. 391.

[18] Vezi și D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, 1965, p. 70.

[19] Locuitorii din Petrova se deosebeau de ceilalți maramureșeni și în privința portului (vezi răspunsurile lui Petru D. Bilțiu la *Chestionarul istoric* al lui N. Densusianu, în cartea lui Dumitru Pop, p. 388—389).

[20] Răspunsul este primit de la informatorul III. Primul informator a dat forma *săhĕlbĕ*.

[21] În punctele 238 și 234 coexistă formele *líŋgură*/*líŋgună*, pl. *líŋgurⁱ*/*líŋguń*.

în Maramureș *furingine* nu a mai devenit *funingine*[23].

În cuvîntul *perină* (< bg. *perina* – CADE) se păstrează *i* nesincopat, ca în cele mai multe graiuri din Transilvania, Banat și Oltenia (vezi ALRM II, vol. I, harta 364)[24].

Epenteza lui *ă/î* se întîlnește în cuvîntul *iesăle/iesîle* ,,iesle'' (harta 351 IESLE).

Apocopa silabelor finale neaccentuate, fenomen caracteristic subdialectului maramureșean[25], apare destul de des : *să bil̆ę̆* *(b)dil̆ę̆* pentru *se bilește* ,,se albește'' (harta 514 (PÎNZA) SE BILEŞTE), *să potolę̆, să potol̆ę̆* pentru *se potolește* (harta 294 SE STINGE (FOCUL)) etc.

Din morfologie, semnalăm preferința graiului maramureșean pentru pluralul în *-uri*, nu numai la substantivele neutre, ci deseori chiar și la cele de genul feminin : *căsúță*; *căsúțur*^{i}; *căsúcă*; *căsúcur*^{i} (harta 244 CĂSUȚĂ, punctul 240), *prísmă*; *prísmur*^{i} (harta 252 PRISPĂ, punctul 227), *clįánță*; *clénțur*^{i} (punctul 277), alături de *mîńér*^{i}; *mîńér*^{i}*ur*^{i} (din alte puncte) (harta 266 CLANȚĂ)[26], *(p)l'igńițur*^{i} (harta 270 PIVNIȚĂ [1]) *a(m)nár*^{i}*ur*^{i} (harta 287 AMNAR) etc.

Din lexic notăm păstrarea cîtorva elemente de origine latină : *teară* (< lat. *tela*) (harta 510 RĂZBOI (DE ȚESUT)), punctele 223, 225, 229, 233–236, 238; harta 511 URZEALĂ, punctele 221–223); *a asoga* ,,a rupe aluatul și a-l potrivi cu mîinile, ca să intre în tavă pentru copt'', ,,a frămînta (aluatul)'' (< lat. *subigere*) (harta 523 SOG (PÎINEA); *găleată* (< lat. pop. *gallēta*), în punctele 221, 223, 229, 240, alături de *víd'ĕre, zíd'ĕre,* ^{i}*íd'ĕre,* în alte puncte (harta 284 CIUTURĂ (LA FÎNTÎNĂ)); *ușt'ọră*; *-t'ór*^{i}, în punctele 234, 239, 240, ^{u}*ușt'*^{u}*ọ́ră*; *-t'ór*^{i}, în punctul 227 (< lat. *ostiolum*) (harta 260 PORTIȚĂ); *tare... tare* ,,ori... ori'' (< lat. *talis.... talis*) : *mńĕrța* e *tot atîta* de mare ca *féld'ĕra, táre féld'ĕra, táre mńĕrța* (harta 419 BANIȚĂ, punctul 238, în note) etc.

Foarte numeroase sînt cuvintele care se întind pe întreaga sau aproape pe întreaga arie teritorială a Maramureșului : *pită* (harta 518 PÎINE); *triboanță*, cu variante fonetice (harta 250 ROABĂ); *cojalcă, cujalcă* etc. (harta 506 FURCĂ (DE TORS)); *șatră* ,,pridvor'' (harta 251 PRIDVOR)[27]; *a asoga* (harta 523 SOG (PÎINEA)); *ocol* ,,curte'' (harta 257 CURTE)[28]; *vra(g)niță* ,,poartă'' (harta 259 POARTĂ); *cergă* ,,pătură'' (harta 326 PĂTURĂ); *scrijǫ̆*; *-jǫ̆le*, cu variante fonetice (harta 334 FELIE); *herńéu̯*, cu variante fonetice (harta 346 COVILTIR); *sékereș*, cu variante fonetice (harta 348 CĂRĂUȘ); *pulpă* ,,uger'' (harta 354 UGER); *groșt'ór* ,,smîntînă'' (harta 355 SMÎNTÎNĂ); *čup* (harta 404 MĂTASE (LA PORUMB)); *górńic* (harta 421 PAZNIC (DE CÎMP)); *pę́pińĕ* ,,castravete'' (harta 433 CASTRAVEȚI); *burác* ,,sfeclă roșie'' (harta 444 SFECLĂ ROȘIE); *pomńíță* ,,fragă'' (harta 450 FRAGI); *horincă* sau *horilcă* ,,țuică'' (hărțile 461 ȚUICĂ și 464 ȚUICĂ PROFRIPTĂ); *hrebd'iŋcă* ,,ragilă'' (harta 501 RAGILĂ) etc.

[22] În dialectul aromân lat. *fuliginem* > *furiḑine* (vezi Tache Papahagi, DDA, s.v. *furidzine*).

[23] Fenomenul ar fi asemănător cu cel din *sărin, fărină*, în care se păstrează *r* primar din lat. *serenus, farina*.

[24] Forma *pernă* din punctele 232, 236, 237 trebuie să fie mai nouă, datorată influenței limbii literare (vezi harta 320 PERNĂ).

[25] Fenomenul a fost observat deja de Petru D. Bilțiu : ,,Notă caracteristică a provincialismului marmațian e de a rosti cuvintele de la început, iar capătul a-l lăsa, de ex. : Măi Ioa ! = Ioane ! Măi Pe ! = Petre.

Ci nu toate cuvintele se rostesc pe jumătate, și anume : Substantivul se scurtează numai în vocativ, de ex. : Măi Dumni, zină la noi ! Măi Ște', blem acasă !

Verbul se înjumătățește în propozițiunile afirmative și negative, de ex. : Eu vreau a fà o besericǎ. El nu vre a fà... nemnică. Cîteodată se înjumătățește verbul și în zicerile poroncitorie, d.e. : Măi To', du-te și clăde, că ieu ți-oi arunca fîn (pe claie)'' (vezi Dumitru Pop, *op. cit.*, p. 391. Am păstrat și de data aceasta transcrierea din cartea lui Dumitru Pop).

[26] În cîteva puncte s-a primit și forma de pl. *mîńẹre*.

[27] În punctele 224, 225, 229, alături de *șatră*, există și termenul *tîrnaț* (*tărnaț*), iar în punctul 227 s-a dat o singură formă *tărnáț*; *-náțur*^{i}.

[28] În punctul 234, ca formă ieșită din uz, se dă *tráre, trár*^{i}. Să fie **untrare* (< *intrare*), prin deglutinare? În punctul 232 apare și forma (specifică generațiilor vîrstnice) *lọ́ntru, lọ́ntrur*^{i}.

Alteori, Maramureşul e împărţit în două arii: alături de termenul vechi *căldare*, a pătruns neologismul *cazan* (harta 492 CAZAN (DE FIERT ŢUICĂ)); în est apare termenul *col'ę̂șă*, în vest *tocánă* (harta 519 MĂMĂLIGĂ); în est se spune *col'ĕșą̆ri*, în vest *tocăńęri* sau *tocăńắu̯* (harta 520 FĂCĂLEŢ); în est apare *budî̦i̯*, în vest *t(u)on* (harta 331 PUTINĂ); în est se întrebuinţează *hîţ*, în vest *d'ĕplắu̯* (harta 373 HĂŢ); în est avem termenu *ḑăr* în vest *(i)izvárńiţă* (harta 380 ZER) etc.

Dintre numeroşii termeni de origine ucraineană, intraţi în lexicul maramureşean, semnalăm cîţiva: *haluşcă* (< ucr. *haluška*), în punctele 230, 233, 238, 239 (harta 530 SARMALE); *izvarniţă* „zer" (< ucr. **izvarnica* sau **izvarica* (cu schimb de sufix) din *(i)zvariti* „a fierbe" [29] (harta 380 ZER); *horincă*, *horilcă* (< ucr. *horinka* „rachiu") (harta 461 ŢUICĂ şi 464 ŢUICĂ PROFRIPTĂ); *cojệlcă*, *cują̆lcă* etc. „furcă de tors" (< *kyželika* (< *kuželŭ*) [30]; *coţaibă* „coteţ" (cf. ucr. *kotobanja* „coş în care se ţin găinile" [31]) (harta 386 COTEŢ); *dráńiţă* „şindrile" (< ucr. *dranyca*-CADE) (harta 277 ŞINDRILE şi harta 278 ŞIŢE) etc.

Influenţa limbii literare, mai ales asupra generaţiilor mai tinere, este destul de puternică. Astfel, alături de termenul mai vechi *legúme*, *legumúri*, a intrat termenul mai nou *zarzavátur* (harta 448 ZARZAVATURI); alături de *strujac* se găseşte termenul *salt'ę*, în punctele 222, 226, 228, 238, 240 (harta 321 SALTEA (CU PAIE)); alături de *t'inós* apare *murdár* (harta 299 MURDAR (DESPRE OM)); *t'inộsă/murdáră* (harta 300 MURDARĂ (DESPRE RUFE)); *ferhộŋg/perd'ę* (harta 268 PERDEA); *t'églă/cărămidă* (harta 245 CĂRĂMIZI) etc.

În privinţa derivării, semnalăm preferinţa pentru sufixul diminutival *-uc(ă)*: *căsucă* „căsuţă", în punctele 223, 229, 231, 234, 235, 239, 240 (harta 244 CĂSUŢĂ); *măsucă* „măsuţă", în punctele 223, 229—240 (harta 314 MĂSUŢĂ); *ulcelucă* (harta 303/224); *viţelucă* „viţea" (harta 360/240); *piucă* (< *piuă* + *-ucă*) (harta 342/236); *mielucă* „mieluţă" (harta 375/236, 237); *lăducă* (harta 280/237); *lesucă* (harta 459/229). Aceeaşi preferinţă o găsim şi pentru sufixul *-oc* (*-čoc*): *mîţoc* „motan" (harta 387/230, 234, 237), *mîčoc* „motan" (harta 387/221, 230, 239) etc.

S-ar putea face şi alte observaţii asupra materialului extrem de bogat pe care îl conţine volumul al II-lea din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş*. Noi am vrut să atragem atenţia doar asupra cîtorva. Imensul ajutor pe care îl vor da studiului limbii noastre aceste atlase o să reiasă, cu mai mare pregnanţă, după publicarea tuturor volumelor din cele opt atlase regionale proiectate să se elaboreze [32].

Decembrie 1971

VASILE FRĂŢILĂ
Universitatea Timişoara
B-dul V. Pârvan, 4

[29] Vezi DA.
[30] Vezi DA s.v. *cujeică*.
[31] Vezi DA.

[32] Pentru a facilita cititorului identificarea localităţilor în care s-au efectuat anchetele, credem că ar fi fost bine dacă s-ar fi publicat şi în volumul acesta o hartă cu numele oficial al localităţilor anchetate, aşa cum au făcut, spre exemplu, autorii *NALR-Olt.*, vol. II. Sperăm că acest deziderat al nostru va fi satisfăcut odată cu apariţia celorlalte volume din ALRR-Mar.

VALERIU RUSU, **Graiul din nord-vestul Olteniei**, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, 170 p.

Lucrarea lui V. Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei*, a atras încă de la început atenţia dialectologilor, datorită interesului pentru noi date privind o arie dialectală dacoromână, supusă anterior analizei de cîţiva încercaţi cercetători ai graiurilor noastre.

Nu încape nici o îndoială că lucrarea lui V. Rusu aduce un material dialectal cules

și clasificat cu multă migală. Ea are meritul că pune la îndemîna tuturor date care vor trebui să fie luate în considerație de toți cei ce se vor ocupa de acum înainte de graiul din nord-vestul Olteniei.

În continuare, vom face o serie de observații privitoare la unele principii de metodă, la unele formulări și afirmații și la unele concluzii ale autorului.

Titlul lucrării, *Graiul din nord-vestul Olteniei*, înscris pe copertă, este corectat la p. 1, prin adăugarea subtitlului *Fonetică. Considerații fonologice (cu 42 hărți lingvistice)*. Acest titlu nu corespunde însă realității și pentru că, în zona cercetată, nu se vorbește un grai unitar. Era mai bine dacă autorul și-ar fi intitulat lucrarea *Graiurile din nord-vestul Olteniei*, căci în nord-vestul extrem al acestei zone se vorbesc graiuri bănățene propriu-zise, graiuri ,,în *ă*'' și graiuri ,,în *s*'' ; în cea mai mare parte a ariei, se vorbesc graiuri oltenești cu substrat transcarpatic, iar în sudul ariei, graiuri oltenești de tip central și sud-vestic, sau, cel puțin, graiuri care fac trecerea între graiul de nord-vest și cele de tip muntenesc. Viziunea autorului, așa cum reiese chiar din titlul lucrării, are repercusiuni atît asupra prezentării materialului, cît și asupra concluziilor.

Studiul are trei capitole : *fonetică* (67 p.), *considerații fonologice* (14 p.) și *concluzii* (4, 1/2 p.), fiind precedat de o introducere (18 p.) și de o listă cu bibliografia selectivă. Urmează o anexă, care cuprinde 42 de hărți sintetice, elaborate pe baza hărților NALR *Oltenia*[1]. Un indice de autori încheie studiul.

Introducerea, care avea menirea să lumineze o serie de probleme și să introducă pe cititori în miezul temei, se rezumă la cîteva afirmații vagi sau inexacte[2]. Erau necesare un istoric al cercetărilor întreprinse asupra acestei zone și o prezentare critică a lor. Autorul, în descrierea faptelor de limbă, folosește pe larg o bibliografie căreia îi datorează foarte mult, fără a stabili însă raportul exact dintre contribuția lui și a predecesorilor. Nici în capitolul de concluzii autorul nu precizează ce a adus nou, în comparație cu înaintașii săi.

În schimb, cea mai mare parte a introducerii, destul de întinsă pentru dimensiunile lucrării, este ocupată de date foarte puțin importante pentru tema descrisă. După părerea sa : ,,Lexicul, morfologia, sintaxa vor putea să aducă în studierea graiurilor noi precizări, să confirme sau, eventual, să corecteze unele concluzii formulate pe baza criteriilor fonetico-fonologice, pe măsură ce metodele structurale vor îmbrățișa și aceste compartimente'' (p. 11). Dar numeroși cercetători, între care mulți și din zilele noastre, au făcut apel la aceste compartimente pentru descrierea și analiza graiurilor, fără să aștepte ca metodele structurale să le îmbrățișeze.

[1] Autorul se referă numai la hărțile NALR *Oltenia*, probabil pentru a da posibilitatea cititorilor să-și facă o impresie despre poziția graiului din nord-vest în contextul graiurilor din Oltenia. Ar fi fost necesare cîteva hărți (sau, eventual, tot atîtea hărți) sintetice, efectuate pe baza ALR I, ALR II, pentru o orientare cît mai completă. Se vede clar cum autorul își limitează, în acest fel, viziunea în spațiu.

[2] *Introducerea*, departe de obiectul lucrării, debutează cu formulări nefericite : ,,...graiul din nord-vestul Olteniei a constituit obiectul unor studii care *nu s-a rezumat* numai la descrierea graiului respectiv, ci *și-au propus...*'' (p. 7) [sublinierea noastră], care vădește un dezacord regretabil. Tot astfel, formularea : ,,evoluția istorică a acestui grai, în comparație cu celelalte graiuri de tip muntenesc, ocupă un loc aparte în procesul de formare a limbii române'' (p. 8) este cel puțin ambiguă.

Afirmația că o seamă de concordanțe lingvistice, etnografice și folclorice se explică prin poziția geografică a regiunii și prin condițiile specifice de viață socială și economică (p. 8) nu este suficientă. V. Rusu dă prea puțină atenție tocmai cauzei esențiale, pentru această regiune : factorul istoric, ceea ce îi limitează perspectiva în timp.

Fraza : ,,4. În sfîrșit, posibilitatea pe care ne-a oferit-o Centrul de fonetică și dialectologie al Academiei Republicii Socialiste România de a întreprinde anchete în zona din nord-vestul Olteniei, în vederea elaborării *Noului atlas lingvistic român (pe regiuni) Oltenia*'' (p. 8) nu are propoziție principală, chiar dacă fraza se înscrie în enumerarea factorilor care au determinat pe autor la alegerea temei. De fapt, dacă acesta ar fi unul dintre factorii determinanți, el ar fi cel mai puțin convingător.

V. Rusu avea datoria să spună : a) dacă metoda pe care şi-a ales-o este potrivită pentru întocmirea unui studiu monografic şi b) dacă materialul din întreaga arie pe care el a anchetat-o pentru atlas era necesar pentru întocmirea studiului.

Se cădea, încă din introducere, să se demonstreze dacă se poate face o monografie, contînd exclusiv pe materialul adunat pentru atlas, în care se ia ca bază un singur informator, şi acela bărbat din generaţia medie.

,,Folosind un singur informator principal, nu avem posibilitatea de a stabili diferenţele de pronunţare (fonetice) pe generaţii sau sexe — aceasta poate constitui, de fapt, tema unui studiu monografic — decît în măsura în care informatorul nostru a dat mai multe forme, precizînd totodată răspîndirea fiecăreia (pe sexe sau generaţii)'' (p. 23).

După părerea noastră, metoda de recoltare a materialului pentru o monografie diferă de cea pentru un atlas. Cu atît mai mult diferă de cea pentru elaborarea atlaselor lingvistice româneşti pe regiuni, care şi-au propus să urmărească în primul rînd dinamica graiurilor şi apoi limitele dialectale. Cu toate acestea, V. Rusu îşi construieşte studiul numai pe această bază, pe care el însuşi o pune la îndoială.

Neajunsurile acestei metode se văd încă de la începutul capitolului rezervat *foneticii*. Pe de o parte, faptele mai importante sînt puse alături de faptele mai puţin importante, pe de alta, punctele anchetate sînt înşirate fără a se avea în vedere ariile de răspîndire a fenomenelor.

V. Rusu nu precizează nicăieri ce înţelege prin ,,graiul din nord-vestul Olteniei'', ,,zona de nord-vest'' etc. Abia tîrziu, cititorul îşi dă seama că are a face cu aria pe care autorul însuşi a anchetat-o pentru NALR Oltenia, la care se adaugă o parte din nordul zonei anchetate de T. Teaha. De foarte multe ori, înşirarea faptelor nu spune nimic, căci pe baza ei nu se pot trage concluzii referitoare la întinderea fenomenului dialectal, nu se poate stabili gradul de individualizare a acelui fenomen şi nu se poate face raportarea interdialectală.

Să luăm primul exemplu privind accentul.

Autorul afirmă că ,,fonetismul, cît şi accentul etimologic sînt conservate în *blástăm* (chest. 1882), formă generală în zona de nord-vest [*sic* !]. Locul accentului este menţinut şi în sudul Olteniei, însă fonetismul a evoluat : *bléstem*. În pct. 941 şi 945 a fost înregistrată forma *blą̆stą̆m*, cu păstrarea fonetismului etimologic, dar cu deplasarea accentului pe finală.

În pct. 906 şi 913 a fost înregistrată o formă hibridă : *bléstăm*'' (p. 31—32).

Procedeul ales de autor se dovedeşte a fi defectuos, căci nu constituie decît simpla redare descriptivă a faptelor de limbă (în maniera unor neogramatici şi nu a celor care folosesc metodele moderne structurale !). Interpretarea lipseşte. În nord-vestul Olteniei (cît se întinde acest nord-vest ? !) se păstrează, într-adevăr, în cazul acesta, fonetismul şi accentul arhaic. Această particularitate nu este însă numai o caracteristică a graiului din nord-vestul Olteniei, căci o regăsim şi în graiurile transcarpatice. Fonetismul *blą̆stą̆m*, cu două accente egale şi cu *ą̆*, pare o curiozitate, probabil o notaţie greşită, căci, după părerea noastră, o astfel de pronunţare nu există. Însuşi fonetismul *blástăm*, categorisit ca arhaic, ridică probleme. Numai păstrarea lui *a* accentuat corespunde afirmaţiei, în timp ce *e* > *ă*, după *t* din grupul *st* e inovaţie dialectală, caracteristică graiurilor transcarpatice, la care aderă şi graiul din nord-vestul Olteniei.

În continuare, autorul înşiră forme, ca : ,,*poliţă* (chest. 797) : arii în vestul şi în sudul Olteniei. *ci(u)mpáv* [transcris astfel ! !] (chest. 864) : accentul pe ultima silabă este general în Oltenia (sic !).

măgúră (chest. 1645) : pct. 937 şi 910.

. . . .

ţăsắl (chest. 842) : arii în vestul (afară de pct. 935, 938—939, 943, 962) şi sudul Olteniei'' (toate pe p. 32, ca şi multe altele pe p. 33).

Încă de la început, trebuie să ne întrebăm ce valoare au aceste date pentru caracterizarea graiului în discuţie.

Trecînd la analiza vocalelor autorul amestecă fenomenele de ordin fonetic cu cele de

ordin morfologic. Întregul material discutat la p. 34—36, sub *a* devine *ă*, se referă la un fapt morfologic şi el nu-şi are locul aici, căci *a/ă* nu este o evoluţie fonetică, ci o alternanţă în formarea pluralului unor substantive şi a paradigmei unor timpuri verbale. Cu această ocazie, V. Rusu ne dezvăluie unul din criteriile sale de a aprecia calitatea individualizatoare a unui fenomen lingvistic: ,,Deşi fenomenul descris a fost atestat şi în celelalte părţi ale Olteniei, el a fost înregistrat constant şi în arii compacte în zona din nord-vestul Olteniei. Putem considera, în consecinţă, că el este specific graiului din nord-vestul acestei provincii" (p. 36). V. Rusu uită că fenomenul acesta are o arie foarte largă în graiurile transcarpatice [3].

Tot sub *a* devine *ă* este inserat fonetismul *dătorie* (p. 35), unde avem a face cu un arhaism, cu o mai mare răspîndire în graiurile transcarpatice [4], care ar fi figurat corect sub vocala *e*, căci *datorie*, din limba literară şi din unele graiuri dacoromâne, este refăcut, prin etimologie populară, după verbul *a da*.

Fenomenele descrise sub punctele 4—5: *a* devine *e*, în *barbă*: *berbe*, *brazdă*: *brezde* etc. (p. 37), nu ţin de fonetică, ci tot de morfologie, după cum însuşi autorul o recunoaşte (ibidem). Ele puteau fi cuprinse cel mult în capitolul de fonologie. Fonemul are şi rolul de a diferenţia forme morfologice.

Fonetismele *coperiş*, *muţeşte*, *surzăsc*, *sudez*, fără *a*- (,,transcrise", dacă se poate spune, astfel! p. 38), sînt particularităţi care ne îndreaptă tot spre graiurile de tip transcarpatic. Autorul ar fi trebuit să se oprească puţin asupra lor şi să le raporteze la alte fenomene asemănătoare. De fapt, tot pasajul este confuz. Răspîndirea fenomenului, ,,în zonă" şi ,,în celelalte părţi ale Olteniei", este raportată uneori la punctele de pe fişele cu materialul necartografiat încă, iar alteori la nişte hărţi, se înţelege la hărţile NALR Oltenia, de care nu pomeneşte însă, pentru a conduce pe unii cititori care n-au de unde să ştie despre ce hărţi este vorba.

La p. 38, sub vocala *ă*, era cazul să se delimiteze exact aria care prezintă fenomenul *ă* neacc. protonic > *a* (*ą̆*), să se facă trimiterile necesare la autorii care au înregistrat faptul şi să se încerce o explicaţie a originii fenomenului etc. Autorul nu aduce nimic nou faţă de ceea ce se ştia pînă în prezent. În schimb, pentru vocala *ă*, V. Rusu se opreşte asupra reacţiei subiectelor, problemă interesantă, dar care, după părerea noastră, nu-şi avea locul aici.

La p. 40—41, tot sub vocala *ă*, autorul înşiră faptele adunate pe fişe, fără nici un comentariu, subcapitolul luînd înfăţişarea unui inventar de particularităţi, unele sistematice, altele accidentale.

La vocala *e* (p. 44—49), autorul tratează numeroase fapte de morfologie: alternanţe fonetice, pentru îndepărtarea formelor de plural de cele de singular (în special, substantive terminate în consoane dure *s*, *ţ*, *z* (*ḑ*)).

Confuzia dintre datele valabile pentru capitolul de fonetică, pe de o parte, şi pentru capitolul de morfologie (inexistent), pe de altă parte, reiese şi cînd autorul discută pluralul lui *casă*. În această privinţă, trebuia să se aibă în vedere mai multe straturi. Pluralul *căş* (cu variantele fonetice corespunzătoare pentru *ş*) este o formă extinsă dinspre nord, fenomenul fiind caracteristic graiurilor transcarpatice. Situaţia pluralului *căs* este clară. Punctele în care a fost notată această formă sînt insule migrate din Transilvania sau graiuri care fac arie aparte în structura dialectală a Olteniei (chiar a nord-vestului Olteniei), căci pct. 907, anchetat de T. Teaha, este Vaideeni, aşezare de ungureni, iar pct. 940, 944, 945 sînt Izverna, Prejna şi Cireşu, *sate cu graiuri ,,în s"*, care cunosc general fenomenul *ş* > *s* (ca şi *j* > *z*). Mai ales pentru ultimele puncte, ne punem întrebarea dacă mai este valabilă concluzia autorului de la p. 47.

Şi la vocala *i* constatăm că autorul nu separă faptele de fonetică de cele de morfologie şi nu stabileşte microarii. Explicaţia cauzei generalizării lui *i* în locul lui *î*, la

[3] Pentru un plural *ărpi*, în Ţara Haţegului, vezi O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 28 (şi textul CCXXXII); pentru *a* — *ă*, în tema unor verbe, vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 48—49, şi T. Teaha, *Graiul din valea Crişului Negru*, Bucureşti, 1961, p. 94—96.

[4] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 28, cu explicarea fonetismului; T. Teaha, *op. cit.*, p. 40.

toate formele verbului *a vinde*, o dăduserăm şi noi în LR, XVII, 1968, 3, p. 225 şi urm., unde încercam să reconstituim o trăsătură morfologică îndepărtată, comună graiurilor din Banat, Ţara Haţegului şi Oltenia de nord-vest, să facem cronologia relativă şi să dovedim că „ceea ce pare un accident fonetic este, în realitate, rezultatul presiunii sistemului morfologic din perioada îndepărtată a constituirii paradigmelor verbale, care a preferat regularizarea temei în dauna alternanţei vocalice, lăsînd opoziţiile personale, la modurile personale, pe seama desinenţelor" (p. 226). V. Rusu trece cu vederea această explicaţie.

Cît priveşte fonetismul *ĉ* (*ś*, *ś*)*uréş*, autorul citează, la p. 56—57, părerile acad. Iorgu Iordan, I.-A. Candrea şi Mihail C. Gregorian, după care avem a face cu o infiltraţie bănăţeană. V. Rusu însuşi observă că fonetismul se rezumă la cîteva puncte dintr-o „arie restrînsă în extremitatea nord-vestică" (p. 56), adică — observăm noi — în aria graiurilor de tip bănăţean. Păcat că harta anexă la care trimite autorul nu se găseşte nicăieri!

Fonetismele *ᵘǫu̯ă* (*u̯áu̯ă*), *dǫu̯ă* (*du̯áu̯ă*), *nǫu̯ă* (*nu̯áu̯ă*), *ru̯áu̯ă*, discutate sub vocala *o*, la p. 57—58, sînt lipsite de explicaţii. Autorul n-a folosit nici de această dată bibliografia de specialitate. Pentru aceasta, îl trimitem la lucrarea lui I. Pătruţ [5] şi la lucrarea noastră citată.

Sub vocala *u*, fonetismul *lva*, la p. 60, dovedeşte că *u* este, în realitate, *u̯* şi deci *lva* provine dintr-un *lu̯a*, pe care trebuie să-l presupunem, cu *u̯*(*a*) > *v*, aşa că fenomenul trebuie explicat la tratamentul diftongului *u̯a*. Tot la aceeaşi pagină, V. Rusu interpretează greşit formele *usc*, *să úscă*, lăsîndu-se influenţat de reacţia vorbitorilor. El consideră că, în această situaţie, avem a face cu sincoparea lui *u*. Credem că explicaţia justă a acestui fenomen am dat-o noi în LR, XVII, 1968, 3, p. 226. Nici aici V. Rusu nu foloseşte aşa cum se cuvine bibliografia.

[5] *Rostirea nouă, două* etc., în „Omagiu lui Iorgu Iordan", Bucureşti, 1958, p. 660 şi urm.

Întregul material discutat sub *i* şi *u* finali silabici, deosebit de interesant, putea să fie punctul de plecare al unui articol aparte. Aşa cum se face analiza, expunerea de la p. 64—68 nu aduce servicii temei pe care o tratează autorul, sporind caracterul eclectic al lucrării.

Capitolul rezervat *consonantismului* suferă în întregime de repetare. Numeroase fapte discutate în capitolul de *vocalism* se reiau aici, încărcînd inutil lucrarea. Apar unele observaţii noi, dar nu ştim (şi nu se dau explicaţii) care au fost criteriile după care ele au fost separate.

Este semnificativ, încă o dată, pentru concepţia autorului şi pentru metoda pe care şi-a ales-o, faptul că el confundă zona anchetată pentru NALR Oltenia, cu aria graiului din nord-vestul Olteniei. Observaţia aceasta este mai evidentă atunci cînd descrie situaţia labialelor. Se ştie că graiul din nord-vestul Olteniei, ca unitate descrisă de Mihail C. Gregorian, la care ne-am referit şi noi în lucrările noastre, nu cunoaşte palatalizarea labialelor (cu excepţia situaţiei cu totul diferite a labialei *m*, pe care şi noi am notat-o ca palatalizată în unele idiolecte, la bufeni, ceea ce dovedeşte că ar merita mai multă atenţie). Cazurile de palatalizare a labialelor discutate de V. Rusu caracterizează, după cum singur remarcă, sudul zonei anchetate (dar pentru NALR Oltenia!), iar nu zona din nord-vestul Olteniei. Discuţia este de prisos, căci pct. 960 şi 964 nu pot fi socotite ca făcînd parte din graiurile vorbite în nord-vestul Olteniei. Este o neînţelegere din care V. Rusu n-a reuşit să iasă.

Nu ne putem declara de acord cu fraza: „Labialele se palatalizează în sudul Olteniei în poziţia consoană+*i̯e*, şi rămîn intacte cînd sînt urmate numai de o vocală palatală" (p. 70). Ideea este confuză. Pe lîngă că aria nu este fixată riguros şi nu sînt luate în consideraţie insulele din nordul judeţului Vîlcea, ar urma, mai ales că se pune virgulă după „şi", că înaintea altor vocale nepalatale încă am putea întîlni palatalizarea labialelor. De fapt, întreaga discuţie nu-şi găseşte locul, căci ce ar interesa pentru tema tratată existenţa palatalizării labialelor în sudul Olteniei?! În graiul oltenesc de nord-vest nu

există fenomenul și o arie trebuie caracterizată *mai întîi prin particularitățile pe care le prezintă și apoi prin particularitățile care îi lipsesc.*

Păstrarea vocalei *e* după labiala *p* (de ce oare e discutată la consonantism și nu la vocalism? !) este un fenomen care caracterizează aproape întreaga Oltenie, ca și fonetismele *de*, *din* (p. 71). Tot astfel, *ęa*, în *albeață*, este comun întregii Oltenii (p. 72). Gr. Brâncuș le-a discutat într-o lucrare, pe care V. Rusu o citează numai atunci cînd are ceva de combătut.

În capitolul rezervat palatalizării dentalelor *t*, *d*, V. Rusu comite o serioasă eroare, care ne dezvăluie felul cum a lucrat cu bibliografia pe care o citează la începutul lucrării. Autorul afirmă că palatalizarea a fost semnalată în nord-vestul Olteniei de diverși autori, dar a fost pusă pe seama influenței graiurilor bănățene limitrofe. El trimite la Mihail C. Gregorian și la noi. Să-i cităm lui V. Rusu din lucrarea noastră, publicată în LR XVII (1968), nr. 3, p. 221—222: ,,M. C. Gregorian și T. Gîlcescu atestă fenomenul atît în Mehedinți, cît și în Gorj, considerîndu-l ca infiltrație dinspre Banat. NALR Oltenia I aduce o precizare sigură, prin rețeaua deasă anchetată în nord și vest în legătură cu limita izofonei, corectînd în multe privințe pe cei doi autori de monografii (cf. hărțile interpretative XII—XVIII).

Extinderea mare a acestei particularități, care afectează un teritoriu întins, coborînd sub Vînju-Mare și trecînd spre est peste Jiu, iar în sud ajungînd pînă aproape de Strehaia, exclude explicația lui M. C. Gregorian și T. Gîlcescu, după care fenomenul ar fi o infiltrație dinspre Banat și Țara Hațegului.

Comparînd stadiul avansat al palatalizării din Banat, inclusiv pentru graiul bufenilor: *n'*, *l'*, *c'*, *đ*, cu stadiul intermediar al palatalizării din Oltenia de nord-vest: *ń*, *l*^{v}, *t*^{v}, *d*^{v}, constatăm că nu poate fi vorba, în nici un caz, de o infiltrare a graiurilor bănățene. Întreaga arie, la care adera în vechime și nord-vestul Olteniei, a fost cuprinsă de această inovație".

Credem că nu mai este nevoie de nici un comentariu. V. Rusu nu aduce, în această privință, nimic nou. În schimb, se înșeală — aici ne declarăm în dezacord cu el — cînd nu consideră că în graiurile de pe malul oltenesc al Cernei, cu *t'* > *c'*, *d'* > *đ*, avem a face cu o infiltrație bănățeană. Înseși aceste graiuri, prin tot ce au ele mai caracteristic, sînt graiuri de tip bănățean.

De repartiția ariei cu *ģ'* < *d'*, în *deget*, *dinte* și *lindină* (p. 81, 82) ne-am ocupat și noi, în *lucr. cit.*, p. 223—224, unde discutăm atît raporturile interdialectale care se desprind din analiza faptelor, cît și cronologia relativă a fenomenului. Din păcate, V. Rusu a trecut-o cu vederea, cum a trecut și alte numeroase fapte, pe care apoi le discută ca pentru prima dată: situația lui *-r* în sufixele *-ar*, *-or*, *-er* (p. 77), caracterul dur al lui *r*, în pluralul unor substantive neutre (p. 77—78), evoluția vocalelor anterioare și a diftongului *ęa* după consoana *t* în grupul consonantic *st* (p. 83—84). Toate acestea fuseseră discutate deja de noi, explicate și cronologizate, pe baza cronologiei relative.

Capitolul de *considerații fonologice* este departe de ceea ce ar trebui să fie în realitate. Constrîns de material, de diversitatea foarte mare a formelor fonetice adunate în mai multe microarii ale zonei destul de întinse pe care a anchetat-o pentru NALR Oltenia, V. Rusu declară, în sfîrșit, lipsa de omogenitate a ariei circumscrise prin ,,graiul din nord-vestul Olteniei", pe care, de data aceasta, îl pune (nu știm din ce motive) între ghilimele (p. 99). Cînd tocmai ne gîndeam că vom găsi cel puțin în acest capitol o clarificare a problemelor, căci începutul era promițător, autorul reintră pe vechiul făgaș.

Nu ne putem declara de acord cu autorul că nu se poate stabili sistemul fonologic al unui grai, dacă acesta este unitar. Pentru a se ajunge însă la posibilitatea de a se construi sistemul unui idiom unitar, trebuie să se facă o investigație aprofundată și să se stabilească inventarul fonemelor, pe bază de statistică, luîndu-se ca bază generațiile mai vîrstnice, care dau, în urma cercetării, imaginea poziției graiurilor într-o anumită structură dialectală

(pornind, deci, nemijlocit de la criteriul subordonării).

Autorul se justifică spunînd că există deja, în literatura noastră de specialitate, unele lucrări consacrate fonologiei limbii române și dialectelor ei (p. 99—100).

Deși V. Rusu recunoaște la începutul acestui capitol că aria dialectală cercetată de el este neunitară, cînd trece la relevarea acelor „trăsături fonologice (în special la nivelul distribuției alofonelor) care, prin poziția și prin randamentul lor funcțional, conferă graiului din nord-vestul Olteniei o fizionomie specială în raport cu limba standard și cu graiurile învecinate" (p. 100), el uită de tîrzia, dar justa lui observație și, în continuare, prezintă o mulțime de date, cu care nu ne putem declara de acord.

Ce valoare pot avea „trăsăturile fonologice" de care autorul vorbește în fraza citată, cînd cea mai mare parte dintre ele repetă idei formulate o dată la prezentarea vocalelor, a doua oară la prezentarea consoanelor și a treia oară în acest capitol (vezi, de exemplu, la vocala *e*, situația acestei vocale după sunetele dure ; la consoanele dure *s*, *ţ*, *z* (*ḑ*), influența acestor consoane asupra vocalei *e* iar în capitolul de considerații fonologice, discuția de sub vocala *e* și de sub aceleași consoane).

Credem că întregul capitol este greșit construit. Datele sînt prezentate fără discernămînt, defect al întregii lucrări, ca și cînd ele ar fi generale în zonă. Dacă la capitolul de fonetică se face apel la hărțile sintetice, după NALR Oltenia, și cercetătorul mai poate să-și formuleze, în felul acesta, o imagine a răspîndirii unor forme, căci pentru fiecare se dau punctele unde a fost înregistrată, la capitolul de fonologie și această posibilitate dispare. În acest fel, capitolul se dovedește nu numai defectuos construit, dar și inutil.

Slăbiciunile lucrării ies pregnant în evidență mai cu seamă în prea sumarul capitol de *concluzii*. Ajuns la capătul expunerii sale, autoul încearcă să caracterizeze poziția graiului din nord-vestul Olteniei în structura dialectală a dacoromânei. Concluziile nu decurg din materialul prezentat anterior și ele nu sînt demonstrate de fapte convingătoare. Ele constituie, de fapt, un eseu superficial. Pornind probabil de la impresia pe care i-a lăsat-o contactul cu terenul, autorul încearcă să ia atitudine față de unele cercetări anterioare, pe care le combate fără argumente hotărîtoare.

Întreaga discuție stîrnește nedumerire. După ce în introducere, la p. 8, acest „grai de tranziție" era pus în comparație cu *celelalte graiuri de tip muntenesc* (sublinierea noastră) și după ce, la p. 46, se vorbește de „influența centrului administrativ și a graiurilor muntenești învecinate", V. Rusu se fixează, în concluzii, la ideea că graiul din nord-vestul Olteniei are un fond banato-carpatin (p. 114), idee dezvoltată de Gr. Brâncuș și de noi în articole pe care le citează în bibliografia generală. Discuția referitoate la existența în Oltenia a două tipuri de graiuri, graiuri oltenești de tip muntenesc și graiuri oltenești de tip vestic, conține o mare notă de adevăr, dar fără argumente. În continuare, la p. 115, V. Rusu caracterizează graiul din nord-vestul Olteniei drept „o zonă *marginală*" a graiurilor dacoromâne de sud-vest. Prezentate în felul acesta lucrurile, deși de loc anunțate de capitolele precedente, reiese că, fie el o zonă marginală, graiul din nord-vestul Olteniei este un grai de tip bănățean (de mirare că pînă acum nu se spusese nimic, în acest sens, nici despre graiurile de pe Cerna, cu *ť* > *c*, *ď* > *đ*, *č* > *ś*, *ǧ* > *ź* etc.).

Probabil că autorul se oprește pînă la urmă la această părere, de vreme ce vorbește apoi, la p. 115, de infiltrația, de data aceasta, a graiurilor oltenești de tip muntenesc, din estul și sudul Olteniei și de influența limbii literare de coloratură muntenească.

Oricît ar fi de surprinzător, reiese că acest grai de tranziție s-a conturat în urma infiltrației graiurilor oltenești de tip muntenesc și a influenței limbii literare. Ideea ni se pare extrem de bizară.

Raționamentul autorului este greșit. Mai întîi, trebuie precizat că însăși zona cercetată este neunitară ; în al doilea rînd, V. Rusu neglijează unul din criteriile fundamentale pe care dialectologul le are în vedere atunci cînd încearcă stabilirea poziției unui grai în structura dialectală a unei unități, fie chiar acel grai un grai de tranziție : criteriul subordo

nării. Din această lipsă de perspectivă reiese de ce V. Rusu n-a înțeles caracterizarea pe care am făcut-o noi graiului din nord-vestul Olteniei în articolele noastre pe care le citează în capitolele de concluzii. Din felul cum trunchiază și selectează argumentația noastră, la p. 115—116 și în note, se vede că V. Rusu n-a priceput că, atunci cînd noi am caracterizat graiul din nord-vestul Olteniei drept un *grai mixt*, iar nu un *grai de tranziție*, am plecat de la realitatea că aria acestui grai (mult mai restrînsă decît cea pe care o descrie autorul) a aparținut cîndva graiurilor de tip transcarpatic, într-o mai veche distribuire dialectală, și că, după aceea, datorită condițiilor extralingvistice, la care aș adăuga acum și voința vorbitorilor, după constituirea provinciilor feudale, această arie a intrat în sfera de influență a dialectului muntean, căruia i s-a subordonat. Pînă la muntenizarea definitivă, acest grai, în procesul „bilingvismului interdialectal” [6], trece prin faza intermediară de *grai mixt*. Pentru noi, *graiul de tranziție* poate fi o realitate incontestabilă, rezultat natural al deplasării unor izoglose dintr-o arie peste o altă arie, în zona de contact. „Graiul din nord-vestul Olteniei” prezintă o situație deosebită. O lectură mai atentă a lucrărilor noastre l-ar fi lămurit mai bine pe V. Rusu.

Cînd autorul consideră că „se exagerează rolul limitelor administrative” (p. 116), el ignoră faptul că majoritatea dialectelor își au baza în fărămițarea feudală. Perspectiva istorică nu trebuie să fie pierdută din vedere de dialectolog nici o clipă.

[6] Am reținut termenul într-o discuție cu acad. prof. Iorgu Iordan.

Concluzia autorului, foarte puțin bazată pe fapte proprii, se apropie de cea a lui Gr. Brâncuș, pe care îl combate numai unde îi convine, fără ca, în final, să spună că aderă la punctul acestuia de vedere, cum că în nord-vestul Olteniei se vorbește un grai de tranziție.

Pentru a nu depăși spațiul pe care autorul chiar și l-a rezervat concluziilor sale, ne vom rezuma să observăm că nu această idee constituie lipsa importantă a lucrării, căci ea este numai o părere într-o problemă asupra căreia se vor pronunța și alți cercetători pe viitor. Altele sînt lipsurile de care păcătuiește această încercare de studiu monografic.

Cele mai mari slăbiciuni ale lucrării lui V. Rusu rămîn, însă, lipsa de perspectivă în spațiu și în timp. Numai așa se poate explica neputința lui de a preciza, mai întîi, structura interioară a ariei cercetate, pe care o confundă cu graiul din nord-vestul Olteniei, și poziția acestei arii în structura dacoromâniei și, în al doilea rînd, cronologia particularităților fonetice, hotărîtoare pentru concluziile de ordin teoretic.

Din aceste motive, studiul lui V. Rusu trebuie folosit cu foarte multă prudență.

Noiembrie 1971

MARIN PETRIȘOR
Centrul de științe sociale din Craiova al Academiei de științe sociale și politice a R.S. România Craiova, Al. I. Cuza 7

Pravila ritorului Lucaci. Text stabilit, studiu introductiv și indice de I. RIZESCU, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, 390 p.

Cercetătorii limbii române vechi au din nou prilejul de a saluta publicarea unui text aparținînd secolului al XVI-lea, *Pravila Ritorului Lucaci*, text de o deosebită importanță pentru că nu a mai fost editat și, în plus, nici nu a intrat anterior în orbita cercetării științifice. Oportunitatea editării *Pravilei Ritorului Lucaci* nu mai trebuie subliniată odată ce acest text deține un dublu primat reprezentînd, pe de o parte, c e l m a i v e c h i t e x t l i t e r a r m o l d o v e n e s c cunoscut pînă acum (1581) și, pe de altă parte, fiind c e l m a i v e c h i m a n u s c r i s

j u r i d i c r o m â n. În aceste condiţii este de la sine înţeles că Pravila este în măsură să suscite interesul nu numai al lingviştilor şi al filologilor, ci şi al istoricilor literari şi al juriştilor.

Lucrarea cuprinde, în afară de ,,Introducere'', un studiu al limbii textului, textul românesc al Pravilei în transcriere interpretativă însoţit de facsimile şi un indice exhaustiv de cuvinte.

Cunoscută şi sub numele de *Nomocanon* sau *Pravila de la Putna, Pravila Ritorului Lucaci* este alcătuită din trei părţi : una — cea mai mare — cuprinde în exclusivitate text slavon, alta de 134 p. text slavon cu traducere românească interliniară şi a treia — cea mai redusă, de 10 p. — numai text românesc. În ,,Introducere'' este foarte bine venită discuţia — bazată pe numeroase fapte de limbă — în legătură cu problema raportului între versiunea slavă şi cea română a Pravilei. Trebuie însă menţionat că într-un articol publicat în ,,Limba Română'', nr. 5/1968, p. 439—448, autorul a utilizat un material cu mult mai bogat, material, este drept, folosit aici dar oarecum ,,fărîmiţat'', în tot cursul ,,Introducerii'', în alte subcapitole şi nu valorificat într-un singur loc. Considerăm judicioase dovezile aduse de autor pentru a demonstra că *Pravila Ritorului Lucaci* nu este un original, ci o copie ; studiul textului dovedeşte însă că Lucaci — veritabil cărturar, după cum rezultă atît din conţinutul lucrării cît şi din titlul său de *ritor* ,,profesor de retorică şi de logică'' şi *sholastic* ,,om învăţat'' (p. 14) — nu s-a mărginit la simpla ,,copiere'', ci a intervenit atît în textul slav cît şi în textul românesc (p. 28). Remarcăm însă că autorul nu are suficiente argumente pentru a dovedi că alături de Lucaci a scris *Pravila* şi un alt copist conform afirmaţiilor autorului de la p. 30. (La p. 43 şi 44 se vorbeşte, la plural, de ,,copişti''). Ar fi fost necesar să se reliefeze acele caracteristici de la filele 240—250 care ar putea permite concluzia că ar aparţine ,,unui alt călugăr'' (p. 31). Ne întrebăm : de ce neapărat u n c ă l u g ă r? Nu avem nici un indiciu asupra acestei persoane şi, în plus, Pravila cuprinde nu numai norme de drept canonic ci şi de drept civil. De asemenea, nu sîntem întru totul de acord cu autorul după care (p. 16) scopul acestui text cu traducere românească interliniară este ,,didactic''. În ceea ce ne priveşte considerăm că formularea dată de autor în ,,Limba Română'', nr. 5/1968, p. 447 : ,,Traducerea în româneşte a «Nomocanonului» trebuiele gată pe de o parte de faptul că preoţii nu mai cunoşteau slavona, iar pe de alta de interesul acelor pături sociale (mica boierime, orăşenii) care cereau drepturi, între altele dreptul de a fi judecaţi după o lege pe care s-o poată înţelege. Aceasta nu înseamnă că trebuie exclusă şi posibilitatea ca unele scrieri bilingve interliniare să fi avut şi un anumit rol didactic'', este mai aproape de realitatea sec. al XVI-lea : rolul ,,didactic'' nu poate fi invocat decît în subsidiar şi nicidecum ca un element fundamental.

,,Studiul de limbă'' cuprinzînd mai bine de o sută de pagini a fost organizat în capitolele tradiţionale : grafia, fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul şi formarea cuvintelor. Materialul pe care se bazează ,,studiul'' este bogat, dar, în genere, nu vedem necesitatea de a se elabora pentru fiecare corpus în parte — ca în cazul Pravilei — o ,,gramatică'' parţială, în fond e x e m p l e de atribute (p. 100), de complemente indirecte (p. 103), de propoziţii circumstanţiale (p. 112 şi urm.) etc. În schimb autorul nu a urmărit cu consecvenţă să se achite de promisiunea făcută în ,,Cuvîntul înainte'', şi anume de a determina locul pe care îl deţine *Pravila Ritorului Lucaci* în istoria culturii noastre (p. 5). Ar fi trebuit subliniate cu mai multă tărie şi grupate la un loc toate acele elemente care constituie s p e c i f i c u l textului în raport cu ceea ce se ştie din lucrările fundamentale asupra limbii române din sec. al XVI-lea ale lui Ovid Densusianu şi Alexandru Rosetti. Este desigur dificil ca cititorul să facă operaţia de a ,,aduna'' faptele cuprinse în diferite părţi ale lucrării, de ex. la p. 72 (apariţia lui *î* protetic la pronumele aton în dativ şi acuzativ), p. 73—74 (apariţia lui *îns(u)* la exclusiv acuzativul cu prepoziţie), p. 84 (topica perfectului compus), p. 101—2 (construcţia cu *pre* la acuzativul numelor proprii sau comune de persoane), p. 104 (reluarea şi anticiparea

complementului direct și indirect), p. 110 (frecvența conjuncțiilor coordonate conclusive, rara utilizare a parataxei) etc. pentru a-și face o idee despre poziția ocupată de Pravilă printre celelalte texte din sec. al XVI-lea (vezi și p. 119, punctul 2). Această g r u p a r e l a u n l o c ar fi fost de datoria autorului. De asemenea, autorul nu a scos în evidență, particularitățile de limbă menite să demonstreze că manuscrisul Pravilei reflectă, în general, graiul din nordul Moldovei. Apartenența dialectală a textului pe baze fonetice, lexicale, morfologice ar fi meritat un spațiu mai larg decît cele 11 rînduri de la p. 130—131, cu atît mai mult cu cît ne aflăm în fața primului text moldovenesc din sec. al XVI-lea de o întindere relativ mare.

Considerațiile „stilistice" sînt puțin numeroase ; dacă ne gîndim că pentru perioada inițială a stilului juridic românesc *Pravila* are o importanță considerabilă, desigur că nu putem fi satisfăcuți de cele cîteva observații de stil de la p. 110 sau 135, este adevărat pertinente, dar mult prea reduse pentru a putea contura profilul stilului juridic la începuturile lui.

I se poate obiecta „studiului" și un anumit caracter prea expozitiv, descriptiv, în detrimentul caracterului explicativ. Un exemplu : în capitolul „Ordinea cuvintelor în propoziție" (p. 116—117) se constată numeroase cazuri (la care s-ar fi putut adăuga și altele, de pildă, „ce au *oarecînd* fost nori" 276 r_{14} ; „că se *mai de aproape* împreuneadză..." 276 v_1) în care secvențele nu au o ordine conformă structurii limbii române, dar nu se avansează nici un fel de explicație. Deși autorul a constatat că „în genere topica traducerii române nu imită topica textului slav" (p. 117) dacă, așa cum s-a procedat cu multă justețe în capitolul imediat următor (p. 117—118), s-ar fi alăturat textul slav celui românesc poate s-ar fi ajuns — cel puțin în anumite cazuri — la unele motivări.

În „Studiul de limbă" considerăm că prepoziția și conjuncția (p. 91—95) și-ar fi avut mai curînd locul în capitolul de „sintaxă" decît în cel de „morfologie", cu atît mai mult cu cît la sintaxă se reiau unele aspecte ale problemelor puse, în special, de conjuncții.

Unele interpretări ale autorului nu sînt suficient de convigătoare, de exemplu *alegîndu* (p. 88 și 91) este considerat verb la gerunziu deși lectura textului dovedește că forma verbală are valoare prepozițională.

Dintre toate capitolele „Studiului" cel care suscită cele mai multe observații este „Lexicul". Primul paragraf, intitulat „Cu privire la originea cuvintelor" (p. 121) începe *nu* prin clasificarea cuvintelor după origine — cum ar fi fost de așteptat — ci cu cîteva considerații despre f r e c v e n ț a termenilor, considerații despre care credem că și-ar fi găsit locul mai tîrziu după ce se discută lexicul general al textului. Dacă însă se poate trece mai ușor peste această problemă, în fond de economie internă a lucrării, nu se înțelege de ce la „distribuția procentuală" elementele latine sînt clasate î m p r e u n ă cu cele autohtone. Separarea lor s-ar fi impus de la sine ! De asemenea, creează nedumerire gruparea într-un singur loc a trei criterii diferite de clasificare a cuvintelor : astfel la elementul latin (p. 122) și la cel slav (p. 124) intră în aceeași clasificare „cuvintele dispărute, puțin cunoscute sau cu fonetisme diferite în limba contemporană". Observăm deci că se îmbină un criteriu cronologic cu unul de „uzaj" și cu un al treilea de fonetică, ceea ce este prea mult ! În plus cel fonetic — care nu ar avea de ce interveni într-o clasificare „lexicală" (vezi în această privință obiecțiile aduse ediției „Liturghierului" lui Coresi, în SCL, XXI, 1970, 5, p. 612)—se referă la „diferențe" față de „limba contemporană", ca și de altfel a doua grupă de cuvinte separată după criteriul semantic („cuvinte cu sensuri diferite de limba contemporană" p. 123, 126). Am criticat această carență metodologică — ce transpare, din păcate, și din alte capitole ale lucrării, de exemplu la p. 81, unde se afirmă că unele verbe apar la alte diateze decît în limba de azi etc. — care preconizează cercetarea limbii vechi din perspectiva limbii de astăzi și cu ocazia recenzării „Liturghierului" lui Coresi, (SCL, XXI, 1970, 5,

p. 610—611), așa încît nu considerăm necesar să revenim cu amănunte.

Altă obiecție de principiu se referă la trimiterile ce însoțesc cuvintele. De multe ori acestea nu sînt concludente. Astfel nu pot fi satisfăcătoare indicațiile de la *ispovedi* care apare, pe lîngă PS (p. 124) și în CV, C_2 CT; *năimi* nu este utilizat numai în C_2 (p. 124), ci și în T, *hiclean* apare pe lîngă PS, TB, CP (cum reiese de la p. 129) și în S, CV; *nevoi* (p. 128) este înregistrat pe lîngă CV și C_2 și în CT.

Alteori, din absența unei trimiteri nu trebuie dedus că termenul respectiv ar fi atestat pentru întîia oară în Pravilă așa cum ar părea, de ex. la *potrebi* (p. 125). Realitatea este că termenul apare înregistrat și în S. Un alt cuvînt cu o situație asemănătoare este *spăsi* (p. 125) care apare în multe alte texte de exemplu în S, CV, C_2 sau *tătăișe*, care la p. 130—132 este discutat fără nici o altă indicație, dar la p. 32 întîlnim mențiunea că este atestat în C_1, mențiune care ar fi fost necesar să se repete și la „lexic". În schimb ar fi fost interesant ca autorul să atragă atenția asupra acelor cuvinte care, realmente, apar e x c l u s i v în *Pravila Ritorului Lucaci*. S-ar părea că în această situație este verbul *înfeciora* (p. 127) „a lua de suflet", dar oare așa este? Mai trebuie insistat asupra faptului că preocuparea pentru primele atestări este una dintre principalele sarcini ale unui editor de texte vechi?

De altfel date neconcludente apar și în alte părți ale studiului de limbă, de ex. din lectura paginii 53, s-ar putea deduce că forma *atunce* apare numai în PS și CV, deci că s-ar contura o arie nord-vestică; în realitate, *atunce* este înregistrat într-o zonă mult mai largă în CP, PV, PH, TM, TB CMț, CT, CPr, C_1, C_2, PO (vezi Densusianu, HLR II, p. 254); un exemplu din morfologie: la cumulul de articole (p. 71) se dau exemple exclusiv din CTd și CV, în timp ce fenomenul este foarte răspîndit, fiind atestat și în CPr, TB, PH, IP, S, C_2 (vezi Densusianu, HLR, II, p. 378—8).

La capitolul „Lexic" ar fi trebuit să se discute, din punct de vedere semantic, și alte cuvinte, de exemplu la p. 123—124 s-ar fi cuvenit să se adauge *mesteca* (p. 205 r), *aduna* (p. 244 v), *dzace* (p. 230 r) cu sensul vechi „a se împreuna".

Unele cuvinte nu sînt menționate de loc la „lexic" deși ar fi fost interesante, de exemplu *procleat* (209^r_4), iar din lista de adverbe de la p. 90 lipsește *curundu*, altele sînt considerate de origine obscură fără a se fi menționat măcar unele ipoteze asupra etimologiei lor, de ex. cu privire la *prunc* (p. 130).

Transcrierea textului este, în genere, lucrată cu atenție; cîteva erori de transcriere trebuie însă semnalate: astfel se poate pune întrebarea conform căror norme вєрь se transcrie *ver*i (190^r_3, 209^v_4) sau анаѳема҃ poate fi „transcris" *anatema*tă (p. 206 r_2), de ce în transcrierea textului la p. 183 apare *întru doa nunti* cînd de fapt la p. 279 r_6 este *nuntii*, cum de altfel este corect transcris la p. 66 (aici însă remarcăm transcrierea arbitrară *într*e *doa*o pentru *întru doa*), sau de ce a fost preferată lectura *cu umă-sa* (p. 204 $^v{}_{12}$) în locul celei menționate ca posibilă în nota 12 (p. 162) *cu mă-sa*, mai plauzibilă: copistul a notat ȣ și apoi, din neatenție, a repetat pe ȣ sub forma оч.

Indicele este corect alcătuit, dar faptul că prezintă cuvintele în chirilică nu credem că este de natură să ușureze lectura sa. Considerăm că ar fi fost preferabil să se mențină în Indice transcrierea din text, mai ales că normele Dicționarului Academiei preconizează transcrierea. Nu ar fi fost inutil să se fi unificat sistemul de transcriere pentru ca materialul Pravilei să poată fi utilizat în Dicționar. Relativ la Indice nu credem că locuțiunile trebuie să fie tratate la primul cuvînt în loc să se discute la cuvîntul de bază. De ex. *cu adevăr* vezi *cu*, la fel *cu ales*, *cu destul*! De asemenea, nu vedem necesitatea separării în articole independente a numeralului cardinal de cel ordinal: *doi* și (*al*) *doilea* (p. 204), *opt* și (*a*) *opta* (p. 226) etc.

În fine, atragem atenția asupra unor detalii care și-ar fi găsit locul într-o eventuală „erată" și care se pretează la observații:

p. 49 *te va, întreba* apare la p. 219 v_9 nu la 219 v_{19}; p. 51 nota 5: trimiterea este de

fapt la p. 61 și nu la 67 iar cea de la p. 90 este inutilă ; p. 76 nota 37 : de adăugat 224^{v}_{17} (vezi 233 s.v. *se*) p. 83 nota 50 : cum în textul Pravilei nu apar forme de III plural, nu se vede utilitatea trimiterii la cele două articole în care se explică desinența *-u* a persoanei a III pl. a imperfectului indicativ ; p. 89 nota 64 : de citat DHLR II 252–3 și nu numai 253 ; p. 94 rîndul 9, de citit (nota) 73 și nu 77 ; p. 95 *iată* apare de patru ori (vezi indice pag. 212) și nu de două ori ; p. 123 § 2 este de fapt *5*, așa că întreaga numerotare ulterioară ar trebui revizuită ; p. 126 s-a omis etimonul lui *stîrci* ; p. 131 formulare nepotrivită : nu poate fi numai *probabilă* prezența în textul de față a unor expresii din limba vorbită odată ce se dau cîteva exemple ; p. 132 nota 29 : citatul din „Analele Universității. . .” apare la p. 39 și nu la p. 30 ; p. 182 ultimul rînd din text s-a omis să se noteze marginal 278 v ; p. 183 nota 263 : este necesar să se sublinieze că este scris дѣ? p. 205 de adăugat la perfectul simplu *gise* (p. 279 r_9) ; p. 233 pentru ↑*se* de adăugat 232 r_6 (v. 76 nota 37) ; p. 276 sus trebuie citit 219^{v} și nu 192^{v} .

Am lăsat pentru la sfîrșit o observație ce nu privește exclusiv ediția de față sau alte ediții de text cu facsimile, ci apare mai curînd ca o propunere pentru editurile care tipăresc texte de limbă veche : ar fi de dorit ca facsimilele să nu se dea *separat*, la sfîrșitul lucrării, ci *paralel* cu transcrierea textului, pe aceeași pagină. În felul acesta confruntarea ar fi mult ușurată.

Idealul ar fi ca, de fapt, o paginăa unei ediții de acest fel să fie împărțită în trei : o parte să cuprindă facsimilul paginei respective, o parte transcrierea interpretativă și altă parte tansliterația textului. În felul acesta toate exigențele ar fi satisfăcute, atît ale a) specialistului lingvist și filolog care vrea să facă o confruntare între textul original, imaginea sa perfect reflectată în transliterație și imaginea sa interpretată de autorul ediției și ale b) specialiștilor în istorie, literatură, teologie, filozofie, științe juridice etc., sau ale c) nespecialiștilor (de exemplu ale elevilor sau publicului larg) interesați exclusiv de *conținutul* textului care li se prezintă într-o lectură cursivă prin transcrierea interpretativă.

Prezentînd interes deopotrivă pentru lingviști, filologi, istoricii literari și juriști, apariția pentru prima dată a textului *Pravilei Ritorului Lucaci* constituie un eveniment de seamă în cultura românească. Utilă în special prin transcriere și indice, ediția acestui monument al vechiului drept românesc pune la îndemîna cercetărilor un text valoros de limbă din secolul al XVI-lea. Trebuie însă subliniat că „Studiul introductiv” nu ar fi avut nimic de pierdut dacă ar fi fost mai restrîns ; ar fi fost necesar să conțină numai faptele *esențiale, specifice* ale textului și acestea să fie supuse cercetării cu mai multă rigurozitate și cu mai mult discernămînt lingvistic.

Noiembrie 1971

FLORICA DIMITRESCU
Facultatea de limba și literatura română
București, Edgar Quinet 7

MOURIN, LOUIS et POHL, JACQUES, **Bibliographie de linguistique romane,** 4-ème édition remaniée et mise à jour, Presses Universitaires de Bruxelles, 1971, 178 p.

În 1965 a apărut *Encyclopédie de la philologie romane*, redactată de Louis Mourin și Jacques Pohl, lucrare care cuprinde o amplă bibliografie de lingvistică romanică. Ea a constituit un ajutor de seamă și un instrument de lucru foarte util pentru cei interesați de acest domeniu al lingvisticii.

A patra ediție a aceluiași volum, numită de această dată *Bibliographie de linguistique romane*, aduce un important complement de informație asupra celor mai recente publicații de lucrări privind lingvistica romanică, într-o epocă în care studiile lingvistice cunosc o dezvoltare fără precedent și în care, în

fiecare an, își fac apariția nenumărate lucrări, articole, teorii noi care nu trebuie ignorate.

În noua ediție, autorii și-au împărțit munca, astfel că J. Pohl s-a ocupat în mod deosebit de capitolul consacrat francezei, iar L. Mourin de celelalte capitole (lingvistică generală, stilistică, latină, celelalte limbi romanice, în afara francezei). El a inserat în *Bibliografie* anumite date conținute într-o altă lucrare, publicată împreună cu Liliane de Ryck-Tasmowski, primă asistentă la Universitatea din Gand. L. Mourin a beneficiat de colaborarea altor lingviști, printre care am putea cita pe G. Sanders, profesor la Universitatea din Gand, care a pus la dispoziție fișierul său de latină, Eugène Roegiest, asistent la aceeași Universitate, care l-a ajutat pe L. Mourin la partea de lingvistică generală. O contribuție importantă a adus Maria Iliescu, de la Institutul de lingvistică din București, redactînd în întregime capitolele : Dialectele retoromane, Limba dalmată și dialectele istriote, Addendum, și în același timp, dînd indicații prețioase pentru capitolul de latină.

Mai înainte de toate, această lucrare este însemnată pentru că se adresează în mod special studenților care, încă de la intrarea lor în facultate, iau contact cu studiile de lingvistică și apoi, pentru că pune la dispoziția fiecăruia ceea ce numai specialistul știa unde să găsească. Este de la sine înțeles că aici este vorba de o alegere dintr-un mare număr de lucrări, dar această alegere, foarte judicios făcută, privește atît lucrările ,,clasice'' de lingvistică romanică, cît și studiile mai recente făcute în acest domeniu.

O importantă inovație față de precedenta ediție a *Bibliografiei* se referă la conținutul lucrării. În prezenta ediție, pusă la zi, capitolul de lingvistică generală existent și în ediția din 1965 a fost îmbogățit atît cu lucrări care fuseseră omise sau care au apărut ulterior, cît și cu acele lucrări ilustrative pentru noile tendințe din lingvistica modernă. Iată titlurile celor trei capitole de lingvistică generală: I. Lucrări de inițiere în lingvistica generală ; II. Diversele curente ale lingvisticii secolului XX ; III. Diversele domenii ale lingvisticii. La această îmbunătățire substanțială a *Bibliografiei*, se adaugă o alta nu mai puțin importantă, aceea de a se fi atașat, în Addendum, un capitol de lingvistică contrastivă, al cărui scop este de a completa informațiile asupra uneia dintre cele mai noi preocupări ale lingvisticii.

Printre calitățile acestei ediții, mai putem constata și mărirea referințelor bibliografice privind limbile și dialectele romanice mai puțin cunoscute și anume sarda și dialectele retoromane, ca și introducerea dialectelor istriote în capitolul de limbă delmată. În ceea ce privește româna, indicațiile bibliografice sînt puse la zi cu numeroasele studii de lingvistică publicate în ultimii ani.

Pe de altă parte, planul riguros al *Bibliografiei*, materializat prin împărțirea capitolelor pe discipline lingvistice, permite ca autorul unei lucrări avînd puncte comune cu mai multe din aceste domenii să fie reprezentat în capitole diferite. Ca exemplu, ne mărginim să citām *Crestomația romanică*, redactată sub conducerea acad. Iorgu Iordan.

Ne bucură, de asemenea, inițiativa colectivului redacțional de a fi stabilit, la sfîrșitul lucrării, un indice de autori, fapt care facilitează considerabil consultarea ei. Avem, în acest fel, pe lîngă un indice tematic, și un indice de autori. În rest, noua ediție menține cele două capitole din Appendice (Evoluția limbii după Jurămintele de la Strasbourg și Dialectele romanice), ca și cele 11 hărți cu repartizarea pe teren a limbilor și dialectelor romanice.

Este normal ca, fiind vorba de o selectare a lucrărilor, *Bibliografia de lingvistică romanică* să nu poată cuprinde absolut toate publicațiile apărute în diferite țări. De aceea, considerăm că nu este inutil să semnalăm cîteva lucrări sau studii, demne de a fi menționate pentru includerea lor în edițiile viitoare :

I. Pentru capitolul de limbi romanice, semnalăm interesanta lucrare a lui Bengt Hasselrot, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*, Uppsala, 1957.

II. Pentru partea de franceză, am putea cita : a) cartea lui Jacques Chaurand, *Histoire de la langue française*, apărută în 1969, l-

colecţia „Que sais-je?", b) *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, 1964, rod al muncii unui colectiv aflat sub conducerea lui Jean-Claude Chevalier, c) *Grammaire transformationnelle du français. Syntaxe du verbe*, Larousse, Paris, 1968, lucrare a lui Maurice Gross, d) cele două volume de *Phonétique et linguistique romanes*, Lyon-Strasbourg, 1970, care reuneşte articole oferite în omagiu lui G. Straka.

III. Pentru partea consacrată portughezei, menţionăm două studii: unul de M. Said Ali, *Dificuldades da lingua portuguesa*, Rio de Janeiro, 1966 şi altul de I. H. Carvalho, *Estodos linguisticos*, 2 vol., Lisboa, 1964 şi 1969.

În concluzie, am dori să subliniem că cea de a patra ediţie a *Bibliografiei de lingvistică romanică* îşi îndeplineşte menirea sa de ghid util şi de instrument de lucru care poate aduce preţioase servicii oricărui cercetător. Ne-ar bucura ca lingviştii, dar în special studenţii, să ia act de apariţia acestei lucrări şi să o consulte cu încrederea că ea reflectă ceea ce s-a scris mai important şi mai valoros în lingvistica romanică.

Noiembrie 1971

Mihaela Pamfil
*Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22*

MARCEL DE GRÈVE – FRANS VAN PASSEL, **Lingüística y enseñanza de lenguas extranjeras**, Madrid, Editorial Fragua, 1971, 218 p.

Prin publicarea cărţii de faţă — reprezentînd versiunea în limba spaniolă a originalului francez apărut în 1968[1] — se inaugurează la Madrid o nouă colecţie, „Lenguas y Cultura", condusă de cei doi autori, Marcel De Grève şi Frans Van Passel, cărora li se adaugă Salvador García Bardón, autorul adaptării spaniole.

Bazată pe vasta experienţă a autorilor în domeniul predării limbilor străine şi în acela al cercetării metodologiei acestui proces[2], cartea este destinată cadrelor didactice cu scopul de a le oferi o informare sistematică şi la zi în legătură cu cele mai recente tendinţe şi orientări ale lingvisticii actuale care îşi găsesc o aplicare în procesul de predare.

Subliniind însemnătatea generală, din ce în ce mai mare, pe care o capătă în prezent procesul de învăţare a limbilor străine, succinta introducere care deschide cartea trece mai întîi în revistă cîteva din teoriile unor specialişti în materie (J. B. Caroll, W. Moulton, P. Guberina etc.), pentru a defini apoi înseşi concepţiile autorilor lucrării de faţă. Astfel, cei doi lingvişti consideră că procesul de predare trebuie axat pe două principii fundamentale: *principiul progresivităţii* (conform căruia fiecare treaptă a procesului trebuie structurată în funcţie de un scop bine determinat, parcurgîndu-se în mod obligatoriu următoarele etape: înţelegere şi asimilare — obişnuinţă — structurare şi automatizare dirijate — structurare spontană) şi *principiul logico-lingvistic* (constituit de relaţiile existente între structurile logice de bază şi structurile propriu-zis lingvistice ale limbilor luate în consideraţie).

Pornind de la convingerea că metodologia procesului de predare a limbilor străine trebuie să se bazeze pe rezultatele obţinute de cercetarea ştiinţifică actuală din cadrul diferitelor discipline, în primul rînd lingvistica şi psiholingvistica, autorii urmăresc să prezinte mai întîi concepţiile şi faptele cele mai semnificative din aceste domenii, pentru a putea apoi

[1] Bruxelles.
[2] Vezi M. De Grève, *Nouvelles méthodes d'enseignement des langues étrangères. Problèmes de recherches et d'enseignement*, în „Revue des langues vivantes", t. XVIII, 1968, 1, p. 79–92; M. De Grève — F. Van Passel, *Guide théorique a l'usage des professeurs de langues étrangères*, Bruxelles, 1967; F. Van Passel, *Enseñanza de idiomas a los adultos*, vol. 5 din „Lenguas y Cultura".

desprinde, din examinarea lor critică, acele elemente și puncte de sprijin care se pot aplica în procesul în discuție.

Acest mod de a concepe lucrarea a dat naștere unei structuri organizatorice corespunzătoare.

Astfel, în primele două din cele șase capitole ale cărții, se oferă o expunere generală a principalelor probleme caracteristice cercetării lingvistice și psiholingvistice. În lumina teoriilor lingvistice actuale, bazate pe concepțiile structuraliste asupra limbajului, se evidențiază că în procesul de predare a limbilor străine diferențele între limba maternă sau limbile deja asimilate, pe de o parte, și limba-obiectiv, pe de alta, apar ca esențiale. Metoda cea mai indicată este determinarea trăsăturilor specifice fiecăreia dintre limbile luate în considerație și apoi compararea structurilor de bază ale acestora, prin reliefarea aspectelor asemănătoare și a celor contrastante.

Din punct de vedere psiholingvistic, în predarea fiecărui element lingvistic este necesar să se parcurgă două etape distincte: prima, denumită etapa *structural-globală*, se bazează pe asimilarea globală a structurilor fonetice, conceptuale și sintactice ale limbii-obiectiv, iar cea de a doua, etapa *structural-analitică*, pe analiza și explicarea ansamblurilor — și nu a elementelor — structurale.

Modul în care concepțiile și principiile structuraliste se reflectă în cercetarea lingvistică întreprinsă pe sectoarele limbii constituie obiectul unei expuneri mai amănunțite, realizate pe parcursul următoarelor două capitole, intitulate *Fonetică, fonologie și structuralism* și *Probleme lexicologice*. În cadrul acestuia din urmă, se prezintă una din cele mai dezbătute probleme impuse de procesul de predare a limbilor străine, și anume alcătuirea și utilizarea listelor de frecvență. Acestea conțin așa-numitul „vocabular de bază", „elementar" sau „fundamental", care servește drept bază în prima fază a predării și însușirii limbii-obiectiv, și prin intermediul căruia se ajunge apoi, în faza ulterioară, la asimilarea unui vocabular mai larg, mai specializat. Autorii indică unele principii de care e necesar să se țină seama în alcătuirea listelor de frecvență, cum ar fi, de exemplu, luarea în considerare, pe lîngă frecvența lexicologică, și a criteriilor fonologice, pentru a se evita includerea cuvintelor cu foneme necunoscute.

Capitolul următor este destinat cercetării aspectelor pedagogice ale fenomenului bilingvismului. În concepția autorilor, a fi bilingv nu implică în mod obligatoriu cunoașterea perfectă a două limbi, ci numai cunoașterea lor *utilitară*, prin aceasta înțelegîndu-se posedarea unor cunoștințe utile asupra limbii străine în așa fel, încît să se mobilizeze toate resursele de expresie și înțelegere cu suficientă ușurință pentru a nu se simți legătura cu limba maternă.

În raport cu relațiile existente între cele două sisteme lingvistice presupuse de bilingvism, sînt stabilite două tipuri; în cadrul primului, sistemele lingvistice sînt coordonate, dar independente între ele, în timp ce, în cel de al doilea, sistemele se interferează. Autorii sînt de părere că, în cazul în care predarea urmărește asimilarea unui sistem complet nou și independent de limba maternă, este necesar să se apeleze la primul din cele două tipuri, respectiv la separarea, în mod deliberat, a sistemelor limbii-obiectiv și limbii materne.

Datorită importanței pe care o prezintă în procesul de predare a limbii străine diferența între limba scrisă și cea vorbită, se consacră un capitol aparte — ultimul al lucrării — cercetării aspectelor puse de această problemă. Metodologia procesului de predare acordă prioritate limbii vorbite, reflectînd astfel însemnătatea astăzi unanim recunoscută a acesteia ca principal mijlo de comunicare, fără a diminua însă rolul limbii scrise, al fenomenului literar. În dezbătuta chestiune metodologică referitoare la stabilirea momentului cel mai indicat pentru începerea predării limbii scrise, autorii sînt de părere că aceasta nu trebuie să se facă paralel cu pre-

darea limbii vorbite, ci abia după însuşirea pronunţării corecte a limbii-obiectiv.

Lucrarea se încheie cu un util aparat critic, constînd din bibliografie şi un dublu indice, de materii şi de autori. În organizarea bibliografiei, alcătuită după criterii selective (sînt incluse numai operele de bază, cele utile ca punct de plecare în cercetare, cele care aduc puncte noi de vedere şi, în sfîrşit, cele folosite pentru cercetarea de faţă), s-a urmat aceeaşi împărţire pe capitole ca în corpul lucrării.

Faţă de originalul francez, prezenta versiune în limba spaniolă aduce cîteva completări datorate lui Salvador García Bardón, autorul adaptării. Acestea nu afectează textul în sine, ci se rezumă numai la aparatul critic, contribuind efectiv la aducerea la zi a informaţiei şi, deci, la consultarea lucrării în cît mai bune condiţii.

Se remarcă în primul rînd îmbogăţirea notelor, în general prin includerea fie a unor lucrări recente, apărute după 1967, fie a unor informaţii asupra activităţii specialiştilor spanioli în domeniul predării limbilor străine (vezi nota 18, p. 105 ş. a.). În unele cazuri însă, aceste completări sînt mai substanţiale, constituind o contribuţie însemnată adusă de autorul adaptării spaniole în sensul întregirii şi actualizării informaţiei prin exprimarea unor interpretări şi puncte de vedere personale (vezi, de exemplu, nota 66, p. 52—54, în care se sintetizează direcţiile principale ale dezvoltării gramaticii generative transformaţionale de după 1963, explicîndu-se actuala ei orientare).

Bibliografia finală beneficiază şi ea de completări; nu este vorba atît de punerea la zi a informaţiei — se adaugă doar 7 lucrări apărute după publicarea ediţiei în limba franceză — ci mai ales de lărgirea substanţială a informaţiei generale, prin includerea a peste 60 de titluri de lucrări aparţinînd unor lingvişti renumiţi, ca Chomsky, Coseriu, Greimas, Hjelmslev, Pottier, Wartburg etc.

Ar fi fost însă, credem, util ca această binevenită completare, care oferă cititorului posibilitatea unei orientări mai ample şi mai precise, să fie însoţită şi de un criteriu mai unitar şi mai riguros în indicarea datelor. Astfel, se indică nediferenţiat cînd prima ediţie, cînd ultima, cînd ediţia originală, cînd doar versiunea spaniolă, cînd ambele, fără nici o precizare.

Apar apoi unele neconcordanţe de date: astfel, lucrarea *Méthodologie générale de l'enseignement des langues étrangères*, apare în nota 65, p. 51, drept vol. 2 al colecţiei ,,Langues et Culture'', dar ca vol. 9 în notele 19, p. 145 şi 2, p. 177. La nota 50, p. 43, apare lucrarea *Principes de grammaire générative* ca vol. 4 al aceleiaşi colecţii, volum constituit în realitate de o altă lucrare, *Enseignement des langues et information culturale.*

Menţionăm, în încheiere, cîteva precizări — lucrarea lui Rodríguez Adrados, *Lingüística estructural*, indicată la p. 194, cuprinde două volume; articolul lui Pottier citat la aceeaşi pagină a apărut în ,,Revue roumaine de linguistique'', IX, 1964, 1, p. 15 şi urm.- şi semnalăm cîteva greşeli de tipar: la p. 139 se arată că E desemnează stimulul, notat însă în schemă cu S; titlul corect al revistei în care a apărut articolul lui Buyssens indicat la p. 190 este ,,Studii şi cercetări lingvistice''; în transcrierea unor nume proprii, corect este Cazacu, p. 186, De Grève, Carmichaël, p. 186, Lévy Strauss, p. 193.

Decembrie 1971

TUDORA ŞANDRU-OLTEANU

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ANNEGRET ALSDORF-BOLÉE, **Die lateinischen Verbalabstrakta der** *u*- **Deklination und ihre Umbildungen im Romanischen,** Romanisches Seminar der Universität Bonn (Romanistische Versuche und Vorarbeiten, 34) Bonn, 1970, 259 p.

Lucrarea pe care o avem în vedere a fost prezentată ca teză de doctorat la Facultatea de filozofie a Universității din Bonn în semestrul de iarnă 1968/1969 și a fost multiplicată în 1970. Ea reprezintă un studiu diacronic care încearcă să înfățișeze evoluția unui fapt de gramatică și de formare a cuvintelor de la latină la limbile romanice : substantivele abstracte aparținînd declinării în *u*-. Bazîndu-se pe cunoașterea aprofundată a datelor problemei, autoarea discută în mod critic părerile unor romaniști ca W. Meyer-Lübke, C. Collin, E. S. Georges ș.a. care s-au ocupat de acest subiect și le completează cu observații proprii.

În introducerea lucrării se arată pe scurt care este ponderea substantivelor abstracte de declinarea a IV-a în *-tus*/*-sus* în latină și în limbile romanice. În literatura de specialitate, numeroasele abstracte verbale din limbile romanice a căror finală continuă lat. *-ātus*/*-āta*, *-ītus*/*-īta*, *-ūtus*/*-ūta* sau *-tus*/*-sus*, *-ta*/*-sa* și sînt identice cu forma masculină și feminină a participiului perfect sînt considerate, de obicei, fie ca participii substantivate, fie ca derivate cu sufixe, fie ca postverbale (formații regresive), lucruri pe care autoarea le infirmă în cursul studiului său, bazîndu-se pe mai multe fapte, printre care esențială este coincidența formală și, într-o măsură importantă, și semantică care apare în latină între participiile neutre substantivate (tipul *datum, dictum* etc.) și substantivele de declinarea a IV-a în *-tus*.

Cartea este structurată în două mari secțiuni : I *Die Verbalabstrakta auf* -tus/-sus *im Lateinischen* și II *Das Weiterleben der Verbalabstrakta auf* -tus/-sus *im Romanischen*.

În prima secțiune se fac observații morfologice privitoare la categoria de cuvinte avută în vedere și se circumscrie această categorie, din punct de vedere formal, printre alte grupuri de cuvinte în care se regăsește morfonemul *-t-* (participiile perfecte pasive în *-tus, -ta, -tum*, adjectivele denominative în *-atus, -itus, -utus*, colectivele în *-etum*, formațiile denominative în *-ātus*, *-ātūs* : *comitātus, equitātus*).

În continuare se arată cum, prin trecerea substantivelor de declinarea a IV-a la cele de a II-a, s-a ajuns la amestecul ambelor categorii. Acest fapt explică abstractele neutre din unele limbi romanice. În ceea ce privește originea abstractelor feminine trebuie invocați mai mulți factori : existența unor feminine izolate în latina clasică (*collecta, debita*), frecventa folosire la plural (în *-a*) a neutrelor, tendința de trecere la feminin a acestor neutre, rolul analogiei cu alte abstracte feminine (în *-tio* și *-tura*) etc.

Autoarea face apoi o analiză semantică atentă a abstractelor în *-tus* și *-tum*, arătînd că cele din urmă sînt mai concrete, numind de obicei obiectul sau rezultatul acțiunii. Să se compare *datus* „das Geben" cu *datum* „das Gabe, das Geschenk". Abstractele feminine se comportă din punctul de vedere al sensului, fie ca substantivele în *-tus*, fie ca cele în *-tum*. În dezacord cu alți autori, Annegret Alsdorf-Bolée e de părere că nu trebuie să presupunem o egalitate de sens a ambelor grupuri ca să motivăm amestecul lor formal. Secțiunea I se încheie cu unele remarci asupra răspîndirii sufixului *-tus* în latina vulgară.

În secțiunea a II-a autoarea se ocupă de continuarea existenței abstractelor în *-tus*/*-sus* în limbile romanice. Materialul romanic pe care autoarea își bazează demonstrația este foarte bogat, el cuprinzînd exemple din toate limbile romanice și din toate etapele istorice ale fiecărei limbi. Prezentarea situației abstractelor din limbile romanice, strîns legată de aceea a corespondentelor lor latine, a impus rezolvarea unor probleme teoretice, pe care le subliniem în cele ce urmează. În ciuda faptului că în limbile romanice se regăsesc puține abstracte în *-tus*/*-sus* moștenite (tipul fr. *chant*, it. *canto*, rom. *cînt* etc. < *cantus*), numeroasele abstracte cu finala identică cu a participiului sînt socotite în această lucrare ca un fel de continuatoare ale abstrac-

telor latine pomenite, datorită coincidenţei formale şi, în mare măsură, şi semantice, existente în latină, între aceste abstracte şi participiul neutru substantivat. În felul acesta se explică înlocuirea abstractelor în *-tus* prin abstracte identice formal cu participiul, care au preluat valoarea celor în *-tus*. Fenomenul lingvistic care a stat la baza formării numelor de acţiune omonime cu participiul este numit t r a n s p u n e r e (Umsetzung). Autoarea consideră mai potrivit acest termen decît alţii, curent folosiţi în acest caz (conversiunea, derivarea improprie sau implicită etc.), dar al căror conţinut se potriveşte pentru substantivarea obişnuită a participiului : tipul rom. *iubitul, iubita*, germ. *der Verwundete, die Geliebte* etc. (spre deosebire de tipul sp. *abatido* „acción de abatir el casco...", *abrida* „acción de abrir", port. *corrida* „acção de correr", fr. *venue* „arrivée", it. *nàscito, nàscita* „il nascere", rom. *cîntat* „faptul de a cînta" etc., care sînt exemple de transpunere).

Mai departe autoarea introduce alt termen privitor la domeniul formării cuvintelor : r e - c r e a r e a (Umbildung), ca un proces următor transpunerii. Recrearea implică diferenţă formală între prototipul latin şi cel romanic. De exemplu, lat. *casus* (despre care se spune că nu s-a moştenit în limbile romanice, vezi REW) a continuat să existe noţional prin creaţiile romanice de la verbele corespunzătoare lat. *cadĕre*. De pildă it. *caduta* (sec. al XIII-lea), vfr. *cheoite* (sec. al XII-lea), mfr., nfr. *chute*, vpr. *cazucha* (sec. al XIII-lea), sp. *caida* (sec. al XII-lea) etc. Toate aceste formaţii au sensul lui *casus*. După părerea autoarei ar fi greşit să se considere că în epoca preromanică ar fi dispărut abstractul *casus* şi că corespondentele lui romanice s-ar fi format abia în secolele următoare. Deci *casus* ar fi fost adaptat, recreat. Această ipoteză poate fi însă discutabilă. Nu ar fi imposibil, credem, nici ca formaţiile romanice în discuţie să fi fost create independent de corespondentul latin, atîta timp cît modelul de formare exista în limbile romanice.

Ne propunem să relevăm şi unele aspecte care ni s-au părut mai interesante în legătură cu prezentarea materialului românesc. Remarcăm că numărul de lucrări româneşti de specialitate inserate în bogata bibliografie de la începutul volumului şi comentate în cursul expunerii dovedeşte faptul că autoarea este familiarizată cu cercetările de la noi.

Examinînd situaţia numelor de acţiune exprimate prin substantive cu formă de supin, Annegret Alsdorf-Bolée se raliază acelor autori care susţin că la abstractele româneşti în discuţie a contribuit în cantitate însemnată şi supinul moştenit (dar şi participiul).

În ceea ce priveşte datele numerice prezentate de autoare pentru a ilustra productivitatea diferitelor forme de supin (în *-at, -it* etc.), ele ni se par destul de puţin semnificative pentru ansamblul limbii române. Urmărind substantivele în discuţie pe literele A—D din *Dicţionarul român-german* al lui M. Izbăşescu, autoarea ajunge la următoarele rezultate pe care le vom compara cu cele obţinute de noi[1], bazîndu-ne pe un material mai bogat (provenit din DA ms, completat cu alte surse). Din 67 de supine găsite de autoare raportul este următorul : 15 în *-at* (cca 23 %), 40 în *-it* (cca 60 %), 6 în *-ut* (cca 9 %) şi 6 în *-s/-t* (cca 9 %), în timp ce din cele 1850 de supine luate de noi în considerare, proporţia celor în *-at* era vizibil mai mare (cca 36 %) faţă de 58 % în *-it*, restul de 6 % fiind în *-ut* şi *-s/-t* (proporţional mult mai slab reprezentate).

În cursul expunerii sale despre „supinul" românesc autoarea arată că acesta aparţine categoriei neutrului. Ni s-a părut inoportună folosirea la un moment dat a termenului „ambigen" („ererbten Abstrakta sind in der Regel ambigen..." p. 99) pentru motive care au fost relevate de acad. Al. Graur într-o serie de articole dedicate neutrului (vezi, de exemplu, cel din BL V (1937), p. 5—12).

Teza elaborată de Annegret Alsdorf-Bolée ni s-a părut interesantă din mai multe puncte

[1] Elena Carabulea şi Magdalena Popescu-Marin, *Exprimarea numelui de acţiune prin substantive cu formă de infinitiv lung şi de supin*, în SMFC IV (1967), p. 291, 293.

de vedere : mai întîi ca model de studiu diacronic al unui fenomen lingvistic, apoi ca mod de prezentare a unor probleme teoretice mai dificile (în special ceea ce autoarea descrie sub numele de „transpunere") şi, în sfîrşit, prin felul detaliat de redare a materialului romanic (la care se urmăreşte nu numai evoluţia formală şi semantică, ci şi productivitatea procedeelor de creare a abstractelor în discuţie, ca şi repartiţia lor stilistică şi teritorială).

Decembrie 1971

MAGDALENA POPESCU-MARIN
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

MARIAN JURKOWSKI, **Ukraińska terminologia hidrograficzna**, Wroclav—Varşovia—Cracovia—Gdansk, Wydownictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971, 240 p.

În ultimul timp, în slavistică, se manifestă un interes deosebit pentru studiul terminologiei geografice — una din problemele importante ale onomasticii limbilor slave. Printre lucrările apărute în ultima perioadă menţionăm studiul lui I. Schütz, *Die geographische Terminologie des Serbocroatischen*, Berlin, 1957, care stabileşte şi clasifică termenii geografici din limba sîrbo-croată şi lucrarea lui P. Nitsch, *Die geographische Terminologie des Polnischen*, Köln-Graz, 1964, privitoare la limba polonă. Alături de aceste două mari monografii se înscrie şi studiul lui N. I. Tolstoi, *Terminologia geografică slavă. Studii semasiologice*, Moscova, 1969 — consacrată cercetării termenilor geografici de origine slavă din regiunea Polesie.

Avînd în vedere faptul că termenii geografici reflectă, în mare măsură, stratul lexical cel mai vechi din limbă, studierea acestora permite rezolvarea unor probleme fundamentale pentru slavistică, cum ar fi : patria străveche a slavilor, relaţiile dintre diferitele idiomuri slave, structura, etimologia şi clasificarea sistemului terminologic geografic slav. Studiul lui Marian Jurkowski privitor la terminologia hidrografică ucraineană constituie un important pas înainte făcut în cercetarea acestor probleme.

După ce se referă la stadiul cercetărilor întreprinse în acest domeniu şi la izvoarele de lucru, autorul prezintă un „dicţionar" al apelativelor ucrainene legate de apă, partea cea mai consistentă a studiului. Terminologia hidrografică ucraineană, cuprinzînd un număr de 1800 de elemente lexicale, este împărţită în 6 grupe mari, iar în cadrul fiecărei grupe în cuiburi semantice (în total 54) : I. termeni referitori la apa curgătoare : rîu, pîrîu, afluent etc. ; II. termeni referitori la apa stătătoare : mare, flux şi reflux, lac, baltă etc. ; III. termeni generali pentru I şi II : apă, val, bulboană, ochi, inundaţie etc. ; IV. termeni care reprezintă noţiuni legate de mal : mal, prag, insulă, peninsulă, vad etc. ; V. termeni referitori la mlaştină, mocirlă : noroi, nămol etc. ; VI. termeni referitori la diferite obiecte artificiale : şanţ, canal, fîntînă, port etc.

Materialul studiat este prezentat în ordine alfabetică. Cuvîntul titlu cuprinde : forma de bază, caracterizarea gramaticală, atestarea, localizarea din punct de vedere geografic, sensul, variante derivative (uneori şi fonetice), etimologia, corespondentele din alte limbi slave.

Unele cuiburi semantice se caracterizează printr-o mare diversitate lexicală. Astfel pentru *noroi*, *mlaştină*, *bahnă* au fost înregistrate pe teritoriul lingvistic ucrainean 90 de apelative şi 230 de variante derivate, pentru *baltă* — 70 de apelative şi 150 de variante, iar pentru *rîu*, *pîrîu* — 50 de apelative şi 120 de variante. Sufixele cele mai productive sînt *-ina* (160), *-ka* (110), *-ok* (90), *-ica* (40), *-ik* (30) etc.

Partea finală a studiului cuprinde o caracterizare generală a terminologiei hidrografice ucrainene. În acest capitol autorul se ocupă şi de originea elementelor lexicale, care din punctul de vedere al provenienţei sînt clasificate în 4 grupe : 1. împrumuturi din limba polonă, 2. împrumuturi din limba rusă, 3. îm-

prumuturi orientale, 4. împrumuturi din limbile română, maghiară şi bulgară.

Influenţa limbii române, exercitată mai ales asupra graiurilor ucrainene carpatice, este evidentă în cazul termenilor ca *balta*, *funtyna*, *gard*//*hard*, *gyrlo*//*hyrlo*//*hjerla*, *kašycja*, *krak*, *łak*, *rypa*, *salaturi*, *slatyna*, *wada*. Sub semnul întrebării este pusă de autor originea românească a cuvintelor *bul'bon* (*bul'bona*) şi *stinka* „mal abrupt, stîncos"; sîntem de părere că originea lor românească nu poate fi pusă la îndoială dacă avem în vedere atît identitatea de sens, cît şi aria de răspîndire geografică. Tot împrumut din limba română trebuie considerat şi *izwor* cu variantele *izwyr*, *zwir*, *yzwory* (înregistrate în graiurile ucrainene sud-vestice), şi nu împrumut din limba bulgară, cum crede autorul. Cu etimologie neclară apare în „dicţionar" termenul ucrainean dialectal *pohij* cu sensul „pîrîu, torent; val mare, spumegînd". Etimonul acestui cuvînt îl constituie corespondentul românesc *puhoi* „idem". Neclar din punct de vedere etimologic este considerat şi termenul *plaj* „loc inundat, luncă inundată de apă", care poate fi pus în legătură cu elementul românesc *plai*, mai ales dacă ţinem seama de faptul că *plaj* cunoaşte o largă răspîndire în unele graiuri ucrainene cu sensul de „potecă de munte, păşune".

Studiul lui Marian Jurkowski se remarcă prin bogatul material ilustrativ din dialectele limbii ucrainene şi prin profunzimea analizei acestuia. În mod deosebit atrage atenţia numărul mare de elemente lexicale din sfera terminologică cercetată, mai ales dacă avem în vedere că studiul lui I. Schütz referitor la întreaga terminologie geografică supune analizei doar un număr de 750 de termeni, iar P. Nitsch — 1500.

În concluzie, lucrarea lui Marian Jurkowski „Terminologia hidrografică ucraineană", prin consideraţiile de ordin ştiinţific pe care le conţine şi prin metoda interesantă de lucru, reprezintă o contribuţie originală şi importantă atît pentru limba ucraineană, cît şi pentru slavistică în general.

Decembrie 1971

CORNELIU REGUŞ
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

M. FILIPOVA-BAJROVA, **Гръцки заемки в съвременния български език, изд. БАН**, Sofia, 1969, 186 p.

Influenţa grecească în limba bulgară a preocupat pe cercetători mai ales în legătură cu perioadele vechi ale relaţiilor dintre cele două limbi. Cartea pe care o prezentăm este o tratare cuprinzătoare a elementelor greceşti, inclusiv a celor intrate mai recent în limba bulgară, precum şi a problemelor lingvistice şi istorice pe care le implică un asemenea subiect.

Lucrarea este constituită din două părţi mari, deosebite ca structură.

În prima parte (p. 5—62) sînt înfăţişate împrejurările istorice care au favorizat pătrunderea elementelor lexicale greceşti în limba bulgară, sferele de întrebuinţare a acestor împrumuturi, procesele fonetice şi morfologice la care au fost supuse în urma adaptării lor la sistemul limbii bulgare, evoluţia lor semantică. În capitolul de concluzii cu care se încheie această secţiune se face o periodizare a influenţei greceşti în limba bulgară: a) epoca cea mai veche, datînd din vremea aşezării slavilor în Peninsula Balcanică, în special secolul al IX-lea, după creştinarea bulgarilor, fapt care a permis pătrunderea a numeroşi termeni bisericeşti, prin intermediul cărţilor de cult; b) epoca stăpînirii bizantine (1018—1186) şi a celui de-al doilea imperiu bulgar, de cînd au rămas în limbă termeni administrativi şi numeroase cuvinte uzuale; c) epoca stăpînirii turceşti şi fanariote. Autoarea precizează că trebuie avut în vedere şi îndelungatul contact direct al populaţiei bulgăreşti din anumite regiuni de sud,

sud-est și est ale Bulgariei cu populația grecească vecină.

În partea a doua a lucrării (p. 67—183) sînt înșiruite alfabetic, sub formă de dicționar, cuvintele bulgărești împrumutate din limba greacă. Fiecare articol cuprinde cuvîntul-titlu, sensul, indicația de domeniu, aria de răspîndire și etimonul grecesc respectiv, care este adesea însoțit de ample explicații fonetice și morfologice.

În partea finală sînt date listele de abrevieri și de lucrări folosite.

Latura cea mai interesantă a lucrării o reprezintă cercetarea etimologică propriu-zisă, în care autoarea dovedește competență și o bogată informație. Între soluțiile propuse la unele cuvinte găsim însă și interpretări forțate. Ne vom referi la cîteva cuvinte, care se pot explica în mod simplu prin limba română.

Гъля́та (dial) „vas de lemn pentru muls, confecționat de ciobani" (Silistrensko) este considerat ca provenind din gr. γάλα „lapte", la care s-a adăugat articolul bulgăresc -та. Dificultățile fonetice și de derivare pe care le ridică această explicație sînt evidente. Cuvîntul trebuie privit ca un împrumut al rom. *găleată* (< lat. *galetta*), care a fost împrumutat și de alte idiomuri slave : ucr. *geleta* (deriv. *geletka*), *gelet'a*, pol. *gielata*, *gieleta*, *galata*, slovac *geleta* (deriv. *geletka*), ceh. morav. *geleta* (cf. Silvia Niță-Armaș și col., *L'Influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, Romanoslavica", XVI, 1968, p. 86).

Кавто́р (dial.) „cuptor" (Breznișko, Trăn) este explicat prin gr. καυτήρ, ~ ῆρος „ceva care arde". Este de neînțeles de ce a ales autoarea această cale complicată și nu a admis o etimologie mai veche, recunoscută de alți lingviști bulgari, anume rom. *cuptor* (cf. St. Mladenov, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, Sofia, 1941, p. 254, s.v. *кофтор*, *коптор*).

Кола́стра „primul lapte după naștere la femei sau la animale" este derivat din ngr. κολ(ι)άστρα, gr. κόλαστρον. Și acest cuvînt poate fi privit ca un împrumut din limba română, din care cuvîntul *colastră* (< lat. **colastra*) a intrat și în alte limbi : scr. *konastra*, *kunastra*, *kulizdra*, *kunuzdra*, ucr. *kol'astra*, *kul'astra*, *kulastra*, *kuljestra*, pol. *kulastra*, slovac *kulastra*, *kuljastra*, morav. *kurastvo* (cf. Silvia Niță-Armaș și col., *op. cit.*, p. 81).

Пе́тура (dial.) „1. foaie de aluat pentru plăcinte" (Panaghiuriște, Botevgrad, Kotlensko, Kiten etc.) ; „2. pîine tăiată" (Panaghiuriște) are, după autoare, origine grecească, și anume din πέταλον + sufixul *-ура*. Sensul și forma cuvîntului ne trimit la cuvîntul corespunzător din românește *pătură* (< lat. *pittula*), cu sensul regional „foaie de aluat" (DM, p. 598). Etimologia corectă a bg. *петура* este de mult cunoscută (cf. Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române. Influența limbii române asupra limbii bulgare*, „Dacoromania", III, p. 1924, p. 225).

Ту́рта (dial.) „pîine rotundă ; pîine țărănească", este derivat din ngr. τούρτα (< it. *torta*). Th Capidan (*op. cit.*, p. 195) a arătat că bg. *турта* provine din rom. *turtă*. Soluția sa este confirmată de unele date noi pe care le oferă graiurile bulgărești asupra sensului acestui cuvînt. Într-adevăr, bg. *Ту́рта* cunoaște și alte sensuri anume : „1. mică sărbătoare care are loc în urma nașterii unui copil" ; „2. floare de grădină" (cf. *Българска диалектология. Проучвания и материали*, II, Sofia, 1965, p. 108). Aceste accepțiuni fac necesară o interpretare mai atentă a originii bg. *турта* : gr. τούρτα are sensul restrîns de „preparat dulce", iar it. *torta* nu a putut da în bulgară decît cuvîntul *торта* „prăjitură din aluat de formă rotundă ; tort", neologism cu altă sferă de întrebuințare decît aceea a cuvîntului popular polisemantic în discuție.

Cuvîntul în care se găsesc toate sensurile bg. *турта* este rom. *turtă* (< lat. *turta*) : „1. pîine rotundă și turtită, făcută din mălai sau din aluat nedospit" (din care derivă expresia *a rupe turta* „a sărbători cu un anumit ritual împlinirea unui an de la nașterea unui copil") ; „2. nume generic pentru diferite prăjituri (de ex. *turtă dulce*)" ; „3. numele unei plante erbacee..." (DM, p. 889).

Щир (dial.) „sterp" (cu derivatul *ширица* „vacă, oaie, femeie stearpă"), explicat prin ngr. στεῖρος, στεῖρα, ca și în cazul altor termeni păstorești, credem că provine tot din română, unde *știră* (cf. alb. *shtierë*) are același înțeles. Adăugăm că rom. *știră* a fost împru-

mutat şi de alte limbi: ucr. *styr'a* (cf. Hrinčenko, *Словарь українськоі мови*, IV, Kiev, 1902, p. 514), ceh. *štira*, (cf. V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praga, 1957, p. 515), pol. *styra* (cf. K. Dobrowolski, *Studia nad pochodzeniem ludności pesterskiej w Karpatach Zachodnich*, în „Sprawozdania z czynności i posedzén Polskiej Akademii Umiejetności", t. LII, 1951, nr. 6, p. 483).

Lucrarea prezentată oferă sugestii interesante, care pot sta în atenţia lexicografilor noştri. Este de reţinut în această privinţă rezolvarea dată unor cuvinte de origine grecească, existente deopotrivă în limba bulgară şi în limba română. Ne vom opri numai la două cazuri.

Cuvîntul *тифон* „soi de pînză aspră pentru căptuşeală la haine", căruia i-ar corespunde rom. *tifon*, este provenit din ngr. τυφών. Dicţionarele noastre (Tiktin. CADE, DM) trimit pentru etimologia rom. *tifon* la engl. *tiffany*. Desigur, etimonul grecesc τυφών pare mult mai convingător.

La cuvîntul *макар* „măcar" (< gr. μακάρι) autoarea reia o afirmaţie a lui K. Mirčev, după care în acest caz este vorba de un împrumut foarte vechi din limba greacă (dinainte de secolul al VIII-lea). Pentru corespondentul românesc *măcar*, majoritatea dicţionarelor limbii noastre trimit tot la gr. μακάρι. Există însă temeiuri pentru a presupune o filieră slavă[1]; unul din acestea este faptul că documentele slavo-române îl atestă încă din secolul al XIV-lea: а Хто бы разбалит(т) мака(р) и г(с)во ми (anii 1384—1386)[2].

Prin cercul larg de probleme pe care le îmbrăţişează, cartea *Гръцки заемки в съвременния български език* aduce o reală contribuţie la studiul istoriei limbii bulgare, la cercetarea relaţiilor dintre limbile balcanice.

Decembrie 1971

VIRGIL NESTORESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[1] Cf. H. Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române pînă în sec. al XV-lea*, Bucureşti, 1966, p. 156.

[2] Cf. Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova, privitoare la legăturile cu Ardealul*, Bucureşti—Viena, 1931, p. 4.

EDITH IAROVICI, **Engleza americană**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1971, 358 [359] p.

Definirea raportului dintre idiomul anglo-saxon vorbit pe teritoriul Marii Britanii şi cel, apropiat lui ca tipologie, vorbit în Statele Unite ale Americii apare ca un punct viu dezbătut în literatura de specialitate. Poziţiile extreme au fost reprezentate pe de o parte de cei care au considerat cele două idiomuri limbi diferite (lucru care în unele cazuri se poate vedea din însăşi formularea titlurilor (cf. *The American Language* „Limba americană" de H. L. Mencken)), iar pe de altă parte de cei care au văzut, fie în una fie în cealaltă din ele, doar un dialect al celeilalte.

Se pare însă că aceste exagerări sînt din ce în ce mai rare în ultimul sfert de veac şi că poziţia care se impune cu tot mai multă autoritate este aceea conform căreia limba vorbită şi scrisă în Statele Unite ale Americii nu este de fapt nici „o limbă americană" nici „un dialect" al englezei vorbite în Marea Britanie, ci „*o variantă a limbii engleze*" (p. 8). „Deosebirile — relativ numeroase, dar neesenţiale, — dintre engleza americană şi cea britanică sînt inerente oricărei transplantări a unei limbi de pe un teritoriu pe altul, în condiţii geografice, economice, politice şi sociale diferite. Ele nu implică nici superioritatea, nici inferioritatea uneia sau a celeilalte, însă prezintă un interes teoretic şi practic deosebit [...] Dacă este foarte util ca deosebirile dintre engleza britanică şi engleza americană să fie cunoscute, este — pe de altă parte — absolut necesar ca ele să nu fie exagerate şi absolutizate" (*Cuvînt înainte*, p. 5).

După o scurtă prezentare a principalelor aspecte legate de formarea și evoluția englezei americane, lucrarea își propune să evidențieze particularitățile acesteia în domeniul lexicului (p. 26—203), al foneticii (p. 204—215), al ortografiei (p. 216—227) și al gramaticii (p. 228—258), schițînd apoi repartiția caracteristicilor dialectale pe teritoriul Statelor Unite (p. 259—270) și analizînd fenomene de toponimie și antroponomastică (p. 271—292).

După cum se poate observa, ponderea cea mai mare în economia lucrării o are lexicul — acesta constituind compartimentul în care deosebirile față de engleza britanică sînt mai numeroase, mai frapante și, cîteodată, mai subtile.

Strîns legată de istoria societății căreia i-a servit drept mijloc de comunicare, oricare limbă tezaurizează mărturii ale etapelor parcurse de societatea respectivă. În subcapitolul intitulat *Împrumuturile din limbile indienilor și ale populațiilor venite din diferite țări* (p. 28—49) se configurează principalii factori etnografici care și-au pus amprenta pe formarea vocabularului specific englezei americane : indienii, emigranții de origine franceză, olandeză, spaniolă, germană și, în mai mică măsură, sclavii negri.

Interesant pentru ilustrările pe care le aduce la teza caracterului conservator al ariilor laterale este subcapitolul intitulat *Arhaisme și provincialisme*, conținînd o trecere în revistă a acelor elemente lexicale americane care, din punctul de vedere al englezei britanice, sînt arhaice sau dialectale. În treacăt fie spus, nu împărtășim rezerva autoarei față de calificativul „conservator" folosit în legătură cu această situație (cf. p. 15). Credem că termenul este adecvat pentru a indica păstrarea pe plan lingvistic a anumitor trăsături arhaice — fără a implica prin aceasta sinonimia cu „învechit, demodat". Probabil însă că frecventa folosire a cuvîntului în limbajul politic, în Anglia în special, și conotațiile preponderent negative ce i s-au asociat pe acest plan sînt în măsură să explice întrucîtva reticența unora față de acest termen. Subliniem că a admite existența „caracterului conservator" nu înseamnă însă a nega inovațiile lingvistice ale unei anumite comunități. În fond dinamica acestui proces — elemente arhaice / spirit inovator — este sesizată de Edith Iarovici pe întreg cuprinsul lucrării.

În ceea ce privește lexicul, problema inovațiilor este pusă în lumină atît în partea care tratează modificările semantice survenite în engleza americană (p. 79—123), și anume : 1) lărgirea sensului, 2) restrîngerea sensului (cu sau fără pierderea celui inițial), 3) schimbări de sens bazate pe eufemism, cît și în cea dedicată mijloacelor de formare a cuvintelor : compunerea, derivarea (sau afixația), conversiunea sau schimbarea funcției gramaticale, abrevierea, formarea cuvintelor prin telescopare [1], derivarea regresivă, onomatopeea, crearea de „cuvinte artificiale"[2]. Tabloul inovațiilor lingvistice în domeniul lexical este completat de considerații privind frazeologia (p. 189—203).

Capitolul dedicat deosebirilor de ordin fonetic dintre engleza americană și cea britanică analizează principalele probleme legate de intonație, ritm, accentuarea cuvintelor și corespondențe fonetice. Considerăm că formularea „sunete care se deosebesc net în engleza americană față de engleza britanică" (p. 209) nu este adecvată. În cazurile discutate de autoare, æ/a: (din cuvintele *class*, *bath*, *path* etc.) nu „sunetele" ca elemente de inventar diferă propriu-zis de la engleza britanică la cea americană, ci distribuția lor. Cu alte cuvinte, atît [æ] cît și [a:] există în ambele variante ale limbii engleze, dar în contexte fonetice de tipul *class*, *grass*, *bath*, *path*, *half*, *laugh*, *ask*, *fast*, *after*, *shaft*, *sample*, *example*, *aunt*, *dance* (adică înainte de [s], [f] ± consoană sau [θ], [m], [n] + consoană)

[1] „Cuvintele formate prin telescopare țin în același timp de compunere și de abreviere, deoarece în ele se îmbină nu cuvinte, ci fragmente de cuvinte, iar îmbinarea privește atît forma cît și conținutul, sensul lor" (p. 168).

[2] În această categorie intră formații lexicale ocazionale, cu funcție preponderent expresivă, menite să frapeze, în majoritatea cazurilor acești termeni sînt greu de redat în altă limbă (de exemplu : *rambunctious* *tărăboinic, *zurbagiform, *splendiferous* *minunatiform, *angeliferous* *angeliferic — termeni pentru care, după cum se vede, am improvizat niște echivalente).

engleza americană selectează pe [æ], față de engleza britanică în care este selectat [a:].

Întrucît, cu excepția capitolului tratînd probleme de fonetică (p. 204—215), nu se dau decît izolat indicații cu privire la fonetismul specific american al cuvintelor discutate — deși acest lucru ar fi fost cît se poate de binevenit, în cazul toponimelor în special—considerăm că ar fi fost util ca termenii discutați în lucrare să apară în transcriere fonetică. La o viitoare ediție acest lucru s-ar putea realiza fără prea mare risipă de spațiu grafic în cadrul indicelui de cuvinte (chiar dacă în acest fel s-ar ajunge din punct de vedere bibliologic la un fel de hibrid indice/glosar). O rezolvare în acest sens a problemei pronunției ar impune desigur înglobarea în indice și a toponimelor.

În sfera gramaticii, trăsăturile specifice englezei americane sînt mai greu de sesizat decît în domeniile vocabularului și foneticii. Se poate afirma că de fapt ,,în numeroase cazuri, nu este vorba de diferențe clare și absolute între limba literară din Anglia și cea din Statele Unite, ci de forme care pot fi dialectale, necultivate sau cu o frecvență de folosire diferită într-una din cele două țări comparativ cu celalaltă'' (p. 228). În plus, engleza britanică este permanent supusă influenței limbii din S.U.A. și aceasta face ca în sfera lexicului, în primul rînd, și în cea a gramaticii, în al doilea rînd, o serie de deosebiri să se estompeze treptat. Într-o epocă cu mai puține înlesniri tehnice în domeniul comunicației decît secolul XX, cele două variante ar fi putut evolua în direcții diferite, distanțînd-se cu timpul. În condițiile specifice zilelor noastre însă, există toate premisele ca engleza americană și engleza britanică să urmeze în continuare trasee convergente.

La corpul lucrării au fost anexate trei texte adnotate, dintre care două sînt menite a ilustra o serie de probleme discutate pe parcursul lucrării, iar al treilea ca exemplificare a ,,slang''-ului american.

Cartea se încheie cu o scurtă bibliografie. Cititorului interesat în aprofundarea unor aspecte legate de diferențierea socială a englezei americane îi recomandăm și lectura lucrării lui W. Labov, *The Social Stratification of English in New York City*, Massachusetts, 1966. Pentru interpretarea nouă pe care o aduce în problema verbelor modale, este utilă de asemenea consultarea studiului *The Meanings of the Modals in Present-Day American English*, apărut în Editura Mouton, 1966, sub semnătura Madelinei E. Ehrman.

Edith Iarovici reușește să prezinte, atît pe plan sincronic cît și diacronic, particularitățile lexicale, fonetice, ortografice și gramaticale ale englezei americane. Lucrarea are la bază o documentare bogată. Sensul cuvintelor analizate este de cele mai multe ori precizat prin citate din literatura americană. Cititorul cu cunoștințe de engleză mai puțin temeinice dispune de traducerea citatelor în notele de subsol.

Engleza americană este prima lucrare de sinteză privind stadiul actual al idiomului vorbit în S.U.A. publicată în limba română. Stilul vioi și spiritual în care a fost scrisă face lectura cărții nu numai instructivă, ci și foarte atrăgătoare. Credem că, deși lucrarea se adresează în primul rînd celor care au studiat sau studiază limba engleză, lectura ei este utilă tuturor celor pe care îi interesează fenomenul lingvistic american.

Decembrie 1971

ILINCA CONSTANTINESCU
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

Papers from the Seventh Regional Meeting Chicago Linguistic Society, *April 16—18, 1971*, Chicago, Illinois, Chicago Linguistic Society, 1971, 568 p.

Volumul pe care îl prezentăm este al patrulea din seria volumelor în care se publică, începînd din anul 1968, comunicările susţinute în sesiunile anuale de primăvară ale Societăţii de lingvistică din Chicago. (Primele trei sesiuni, neurmate de publicarea comunicărilor, au avut loc în 1965, 1966 şi 1967.)

Impresionant ca număr de pagini, volumul reuneşte 52 de contribuţii oferite de 55 de lingvişti reprezentînd 29 de universităţi şi institute din Chicago şi alte centre universitare din Statele Unite şi chiar din afara ţării. Se vede de aici în mod clar că reuniunile organizate de Societatea de lingvistică din Chicago (numărul de participanţi întrece cu mult numărul celor care au prezentat comunicări) depăşesc cadrul unor reuniuni regionale obişnuite.

Articolele sînt grupate în două secţiuni mari, „sintaxă şi semantică" şi „alte domenii", şi una foarte mică, „lingvistica şi interesul public"[1].

Numărul mare de articole consacrat domeniilor sintaxei şi semanticii reflectă marele interes pe care îl manifestă lingvistica americană (şi credem că nu greşim spunînd că nu numai ea !) pentru cele două domenii de cercetare. Raportul dintre acest interes şi c a n t i t a t e a studiilor este însă numai aspectul superficial al faptului. Numeroasele studii sînt foarte variate ca tematică şi adesea foarte noi ca metodologie.

[1] Primele două rubrici apar întocmai şi în volumele din 1969 şi 1970. În volumul din 1968 apare o rubrică dedicată exclusiv sintaxei, în realitate însă semantica nu e nici aici cu totul absentă (vezi, de ex., James D. McCawley, *Lexical Insertion in a Transformational Grammar without Deep Structure)*.

Remarcăm studii care contribuie la precizarea şi rafinarea gramaticii transformaţionale prin construirea unor dispozitive noi referitoare la domenii mai mult sau mai puţin restrînse ale limbii (mai ales ale englezei şi, mai rar, ale altor limbi germanice, romanice sau slave) : *Passive Resistance* de Robin Lakoff (o fină analiză semantică a construcţiilor pasive cu *be*, *get* şi *have* comparate cu construcţii similare din alte limbi, completată cu informaţii asupra contextului extralingvistic, conduce la o soluţie nouă în tratarea pasivului), *Queclaratives* de Jerrold M. Sadock (analiza semantică a propoziţiilor interogative cu înţeles de declarative şi implicaţiile pe care le au ele pentru gramatică), *Identity Deletion and Regrouping in Coordinate Structures* de James H. Y. Tai, *Some Implications of an Interaction among Constraints* de Georgia M. Green (e vorba de constrîngerile impuse unor verbe şi expresii cu complemente indirecte), *Caught in the Act* de Tim Shopen (o categorie morfologică în curs de formare : verbele quasimodale *go, come, run, hurry, stay, sit, tray*), *The Applicability of Transformations to Idioms* de Quang Phuc Dong (= James D. McCawley). Reţinem, de asemenea, studii de respiraţie mai largă cum este *Conversational Postulates* de David Gordon şi George Lakoff în care se încearcă o formalizare a normelor conversaţiei şi o demonstraţie a faptului că anumite reguli ale gramaticii care guvernează distribuţia morfemelor în propoziţie depind de aceste norme. Dispozitivul propus (care urmează să fie ataşat la semantica generativă) va putea opera cu un foarte larg grup de fenomene lingvistice care pînă acum n-au fost cuprinse într-o descriere formală.

O dezvoltare importantă a modelului transformaţional a constituit-o în ultimii ani teoria *presupoziţiilor* (un ansamblu de propoziţii neexprimate la nivelul discursului, dar care sînt implicate de sensul unei propoziţii). Multe dintre comunicările cuprinse în volum

operează cu analiza presupozițională (vezi, de exemplu, articolul Susanei F. Schmerling, *Presupposition and the Notion of Normal Stress*), care se ocupă de relația *aserțiuni*, *presupoziții* și *accent* (al frazei).

Unele rafinări ale modelului transformațional sînt propuse și pe baza analizei unor limbi exotice; de exemplu, analiza unor împrumuturi lexicale ale limbii tamil din limba engleză (E. Annamalai, *Lexical Insertion in a Mixed Language*) oferă o serie de sugestii de reorganizare a mecanismului gramaticii transformaționale, precum și sugestii pentru abordarea problemelor de bilingvism în termenii unei gramatici de acest tip.

Deși majoritatea comunicărilor de sintaxă și semantică sînt de orientare transformaționalistă (de diverse tipuri), volumul conține și un număr de comunicări în care chestiunile de sintaxă și semantică sînt abordate din alte puncte de vedere. Astfel, articolul lui Wilbur A. Hass (*Truth-functional and Communicational Bases for Prescriptive Discourse*) face o serie de observații asupra sintaxei și semanticii limbajului prescriptiv, adoptînd punctul de vedere al „filozofiei limbajului ordinar" (este vorba de orientarea reprezentată de lucrările unor cercetători ca Austin, Ryle, Strawson etc.). Articolul lui E. Vasiliu (*Some Formal Properties of Non-semantic Items*) este consacrat analizei semantice a unor elemente lexicale ca *and*, *or*, *if... then*. Concluzia articolului este că modelul transformațional (fie în varianta lui chomskyană, fie în varianta lui mai nouă, numită „semantică generativă") nu este adecvat reprezentării formale a unor elemente de acest tip. Se propun o serie de definiții paralele cu cele care se dau în limbajele logice conjuncției, disjuncției și implicației. Problema pe care autorul o propune pentru o viitoare rezolvare este dacă acest tip de definiții este sau nu este compatibil cu tipurile de GT existente în prezent.

Ultima secțiune conține articole care nu se leagă între ele din punct de vedere tematic.

Unele articole tratează probleme de dialectologie din punctul de vedere al gramaticii transformaționale (Ronald R. Butters, *On the Notion „Rule of Grammar" in Dialectology*), de fonologie (Bill J. Darden, *Diachronic Evidence for Phonemics*, Wolfgang Dressler, *Some Constraints on Phonological Change*); alte articole tratează chestiuni de lingvistică comparată indo-europeană (Eric P. Hamp, *Tocharian 'one' and Paradigmatic Reconstruction*), de morfologie veche japoneză (J. Marshall Unger, *A Note on Old Japanese Verb Inflection*), de istorie a lingvisticii (Audrey Reynolds, *What Did Otto Jespersen Say?*, Peter H. Salus, *The Modistae as Proto-Generativists*) etc.

Trebuie remarcat însă faptul că, și în această secțiune a volumului, preponderența o au articolele de orientare transformaționalistă.

Secțiunea mediană „lingvistica și interesul public" este reprezentată printr-un singur articol (al lui Frederick J. Nawmeyer și Joseph Emonds) care abordează în mod critic o problemă de un tip care se bucură de atenția intelectualității americane în momentul de față anume „lingvistul în societatea americană".

LAURA VASILIU

MARÍA LUISA LÓPEZ, **Problemas y métodos en el análisis de preposiciones**, Madrid, 1970 (Biblioteca Románica Hispánica), 223 p.

Lucrarea urmărește să elucideze unele probleme privitoare la prepozițiile din limba spaniolă. Primele capitole sînt dedicate studiului aspectelor comune ale prepozițiilor: originea și istoria termenului, definiții, relațiile cu celelalte clase de cuvinte. În capitolele următoare sînt expuse principalele teorii aplicate la studiul prepozițiilor pînă în prezent, cum sînt relația dintre prepoziții și sistemul cazual, necesitatea utilizării prepozițiilor în limbile cu desinențe, dezvoltarea cazurilor, strîns legată de complexitatea sistemului prepozițiilor. Autoarea prezintă cîteva dintre cele mai originale încercări de sistematizare — parțială sau totală — a prepozițiilor, datorate unor autori ca B. Pottier, L. Tesnière, G. Gougenheim, G. Guillaume,

L. Hjelmslev ş.a., căutînd să vadă care ar fi cea mai adecvată pentru a fi luată în considerare în stadiul său.

Analizînd metodologia tradiţională privitoare la prepoziţii, autoarea arată că aceasta se caracterizează printr-o lipsă de sistematizare, autorii spanioli limitîndu-se în studiile lor la o analiză la nivelul vorbirii. Acest gen de cercetare duce la confuzii deoarece se ajunge la izolarea a 30–40 de valori pentru o singură prepoziţie. De aici necesitatea unificării valorilor şi a reducerii lor la liniile esenţiale. Acest lucru devine posibil din momentul în care se iau în considerare cele două nivele : nivelul limbii şi al vorbirii.

Autoarea porneşte de la ideea că prepoziţia nu are, în principiu, în limbă, decît o singură semnificaţie, formată prin reunirea unui anumit număr de trăsături pertinente, care formează o imagine susceptibilă de a fi reprezentată grafic. În felul acesta, semnificaţia unei prepoziţii în limbă este echivalentă cu reprezentarea ei grafică. Numai în vorbire au prepoziţiile numeroase nuanţe, născute din context.

Metoda folosită de autoare în căutarea de a studia semnificaţia fundamentală a fiecărei prepoziţii este bazată pe de o parte pe direcţia schiţată de B. Pottier în lucrările sale *Systématique des éléments de relation* şi *Introduction à l'étude de la morphosyntaxe espagnole*, iar pe de altă parte pe teoria lui G. Gougenheim expusă în *Système grammatical de la langue française*, pe baza căreia se schiţează un sistem de opoziţii între prepoziţiile spaniole.

Opoziţiile sînt stabilite după trei planuri : planul gramatical, format de construcţiile care în mod necesar cer o prepoziţie determinată, planul de sens („de sentido''), constituit din construcţii cu context asemănător dar cu prepoziţii diferite, care determină schimbarea sensului şi planul facultativ, cuprinzînd cazurile în care este indiferentă folosirea uneia sau alteia dintre două prepoziţii.

În ultima parte a cărţii, care este şi cea mai interesantă, reprezentînd contribuţia originală a autoarei, sînt stabilite, pe baza acestor principii, opoziţiile cele mai importante şi mai frecvente ale sistemului prepoziţiilor din limba spaniolă.

FLORENŢA SĂDEANU

ŽARKO MULJAČIĆ, **Introduzione allo studio della lingua italiana**, Torino, „Piccola Biblioteca Einaudi'', 1971, 388 p.

Lucrarea lui Z. Muljačić „Introducere în studiul limbii italiene'' se adresează mai ales studenţilor italieni şi străini, cărora li se oferă concise informaţii bibliografice destinate să-i orienteze în vasta literatură de specialitate referitoare la limba italiană în dimensiunile ei sincronice şi diacronice.

Autorul nu se rezumă numai la îmbogăţirea şi punerea la zi a bibliografiilor existente, ci îşi propune să indice şi metodele cele mai adecvate de utilizare a informaţiilor bibliografice. Aşa se explică înglobarea studiilor propriu-zise de italiană în cadrul mai vast al lingvisticii generale şi romanice.

Informaţiile bibliografice referitoare la domeniul literar sînt sumare, autorul considerînd că acela care studiază literatura italiană dispune de cîteva bune manuale ciritico-bibliografice. Analiza sa cuprinde operele demne de a fi semnalate, pînă la 31 decembrie 1969.

În prefaţa volumului se evidenţiază strădania depusă în evaluarea operelor, apărute la date diferite, sau în clasificarea materialului prin aplicarea principiilor lingvisticii moderne. Este subliniată încercarea de a extrage ceea ce este încă viu şi util în opera trecutului, iar referitor la operele recente se insistă asupra noului.

Deoarece volumul apare în italiană, sînt reliefate operele scrise în această limbă sau traduse din oricare altă limbă în italiană.

Pentru realizarea tehnică a prezentei bibliografii, autorul a dispus, ca modele, de două manuale generale (ale lui J. Hansel şi G. Müller-Schwefe), scrise cu rară precizie pedagogică, puse la dispoziţia studenţilor care se ocupă de germanistică şi anglistică.

Lingvistul iugoslav menţionează cîteva dintre dificultăţile întîmpinate, mai ales în

clasificarea operelor, deoarece multe dintre ele, chiar de dată recentă, nu se pot clasifica în mod clar după tratarea materialului studiat (care ar trebui să fie sincronic sau diacronic). Astfel, unul şi acelaşi studiu apare citat în cadrul a două sau trei paragrafe.

Cartea cuprinde trei părţi, organizate în şapte capitole, secţiuni şi paragrafe, conform clasificării decimale şi pornind de la necesar şi general spre mai puţin necesar şi particular. Fiecare paragraf este precedat de un text introductiv în care sînt descrise cărţile după conţinutul lor, iar datele bibliografice sînt reunite şi raportate în parte la sfîrşitul paragrafului respectiv. În felul acesta, lectura este mult facilitată şi, în acelaşi timp, sînt evitate notele din subsolul paginii. Operele de primă necesitate sînt însemnate cu un asterisc. Volumele mai puţin recente sînt menţionate în special pentru valoarea documentară, constituind mărturii ale drumului parcurs de lingvistica romanică sau italiană.

În prima parte, intitulată ,,Orientări critice'', cititorul face cunoştinţă cu manuale mai importante de lingvistică generală, dicţionare terminologice. Autorul, fără a se limita la simpla înregistrare a acestor cărţi, însoţeşte descrierea lor, atunci cînd este cazul, de consideraţii teoretice sau observaţii critice în jurul problemelor tratate în operele respective. De exemplu, ajunge la concluzia că metodele mai rafinate de analiză lingvistică şi literară nu sînt însoţite de o terminologie adecvată. Cu alte cuvinte, metalimbajul rămîne în urma dezvoltării acestor discipline.

Prezentarea manualelor de lingvistică romanică este însoţită de consideraţii de valoare (de altfel, unul dintre procedeele de lucru permanente şi cele mai lăudabile), precum şi de semnalarea unor necesităţi ce se fac simţite în anumite domenii ale cercetării romanice.

Partea a doua şi cea mai amplă, intitulată ,,Limba italiană'', reprezintă nucleul studiului. În primul capitol, ,,Tipologia gramaticilor sincronice'', Muljačić oferă o privire panoramică asupra principalelor probleme controversate ale lingvisticii contemporane de a căror soluţionare depinde, printre altele, şi clasificarea categoriilor gramaticale. Subliniază, în continuare, importanţa uneia dintre problemele fundamentale ale lingvisticii moderne — cum este aceea a raportului sintacticii cu semantica, propunînd ca, în locul discuţiilor de cele mai multe ori sterile, asupra importanţei mai mari a componentei sintactice sau a celei semantice, să se caute un model care ar coordona cele două tipuri de analiză şi ar reuşi să convertească rezultatele celei dintîi în optica celei de a doua şi invers.

Se analizează stadiul cercetărilor asupra limbii italiene la nivel sincronic contemporan. Autorul observă că nici o gramatică de pînă acum nu studiază toate structurile limbii.

Capitolul ,,Structuri formale ale lexicului'' este dedicat diferitelor tipuri de dicţionare, cu insistenţă asupra celor mai bune dicţionare ale italienei contemporane.

Un al tcapitol, intitulat ,,Italiana în perspectivă istorică'', prezintă cercetările întreprinse asupra tuturor domeniilor lingvistice din punct de vedere istoric. Reînnoirea structurilor lingvistice italiene, urmare firească a detoscanizării şi normării limbii italiene este atît de rapidă, încît studiile sînt inventariate ca depăşite foarte repede.

Puţin cam generoasă ni s-a părut aprecierea autorului în capitolul ,,Lingvistica contrastivă şi studiile de italiană'' despre studiul lui E. Arcaini ,,Principi di linguistica applicata. Proposte per una glottodidattica scientifica : struttura-funzione-transformazione'' (Bologna, 1967), în care consideră că se pot găsi utile materiale pentru elaborarea unei gramatici contrastive italo-franceze.

Ultimul capitol al părţii a doua conţine numai trimiteri indispensabile pentru teoria şi istoria literară.

Partea a treia urmăreşte completarea cunoştinţelor oferite în capitolele precedente. Ultimele liste completează cu cele mai recente apariţii informaţiile bibliografice oferite pînă acum.

Lingvistul iugoslav oferă, prin acest volum, celui care intenţionează să se dedice studiului ştiinţific al limbii italiene, o meditată selecţie bibliografică, o bibliografie raţională a operelor dedicate în întregime sau în parte limbii italiene sau dialectelor sale.

Instrument de lucru indispensabil, ,,Introducerea în studiul limbii italiene" reprezintă în acelaşi timp un model care ar trebui să fie realizat şi pentru alte limbi.

SIMONA BĂRBULESCU

MANUEL ALVAR, **Americanismos en la ,,Historia" de Bernal Díaz del Castillo,** Madrid, 1970 (= Revista de Filología Española, anejo LXXXIX), 129 p.

Problema abordată de Alvar în această interesantă carte este una dintre cele mai dezbătute în literatura consacrată spaniolei americane. Este vorba de rezultatul contactului dintre spaniola adusă în continentul american şi limbile populaţiilor indigene. Analizată în lucrări de ansamblu consacrate exclusiv acestei chestiuni (P. Henríquez Ureña, *Para la historia de los indigenismos*, Buenos Aires, 1938; T. Buesa Oliver, *Indoamericanismos léxicos en español*, Madrid, 1965) ea a fost dezbătută şi în cărţi sau articole care au ca scop expunerea influenţei indigene în diversele ţări latino-americane. În această bogată bibliografie a fost prezentată contribuţia diferitelor limbi indigene la îmbogăţirea vocabularului spaniol mai ales din punctul de vedere al situaţiei actuale. De aceea, cartea lui Alvar, care abordează chestiunea pe baza unui text din secolul al XVI-lea, completează în mod fericit bibliografia amintită.

Ideea lui Alvar de a studia americanismele în una dintre primele cronici spaniole consacrate istoriei descoperirii şi cuceririi unor regiuni din America (*Verdadera y notable relación del descubrimiento y conquista de la Nueva España y Guatemala*) datorată căpitanului Bernal Díaz del Castillo este excelentă, fiindcă astfel este analizat rezultatul primelor contacte dintre spaniolă şi limbile indigene. Interesul cronicii constă în faptul că asistăm pe de o parte la a d a p t a r e a cuvintelor spaniole la noile realităţi (se ştie că o serie de nume de animale şi de plante spaniole sînt folosite în primii ani pentru denumirea unor animale şi plante specifice continentului american) şi, pe de altă parte, la a d o p t a r e a cuvintelor indigene de spaniola importată în America. Bernal Díaz del Castillo este unul dintre martorii acestui proces şi prin aceasta el reprezintă un moment singular în literatura de specialitate. Nu este lipsit de interes faptul că aproape toţi termenii indigeni din cronica lui Bernal Diaz sînt frecvenţi şi astăzi în spaniola americană, iar mulţi dintre ei au pătruns şi în spaniola peninsulară.

Cartea prezentată are două secţiuni. În prima secţiune autorul analizează elementele constitutive ale lexicului cronicii: elementul spaniol adaptat la realităţile din noul continent şi împrumuturile din limbile indigene din Antile (în primul rînd *taíno*) şi din Mexic (*náhuatl* şi *maya*). Un capitol aparte, deosebit de interesant, este consacrat adaptării americanismelor la sistemul spaniolei. Secţiunea a doua cuprinde inventarul complet (aproape 100 de termeni), ordonat alfabetic, al indigenismelor din cronică. Fiecare cuvînt e tratat în cîte un articol format din două părţi: după ce se dau toate citatele din cronică conţinînd cuvîntul respectiv, se face o amplă analiză a istoriei şi a răspîndirii geografice actuale a termenului în discuţie. Un bogat indice încheie această lucrare.

Contribuţia lui Alvar este fundamentală pentru orice cercetător care se va ocupa în viitor de contactul dintre spaniolă şi limbile indigene americane. Ea se recomandă însă tuturor celor interesaţi de contactul între limbi şi, în mod special, de procesul adaptării împrumuturilor la un sistem lingvistic.

MARIUS SALA

ELSIE ALVARADO DE RICORD, **El Español de Panamá. Estudio Fonético y Fonológico,** Panamá, Editorial Universitaria, 1971, 170 p.

Cartea lui Elsie Alvarado de Ricord este a doua descriere fonologică a limbii spaniole vorbite în Panamá[1], considerată din punct de vedere sincronic.

[1] Stanley L. Robe, *The Spanish of rural Panama. Major dialectal features*, Berkeley and Los Angeles, 1960.

În primul capitol, autoarea delimitează geografic și istoric această variantă a limbii spaniole. Vorbită într-un stat din America Centrală, „loc de trecere" din punct de vedere geografic, spaniola din Panamá a fost expusă la cele mai diverse influențe. Cea mai importantă a fost, și continuă să fie, influența exercitată de limba engleză. Limbile indigene au lăsat foarte puține urme în intonație, lexic și toponimie.

Descrierea se bazează pe norma cultă din capitala țării, recurgînd din cînd în cînd și la comparații cu graiurile rurale. Delimitarea acestei norme culte constituie obiectul celui de-al doilea capitol. Autoarea a anchetat, între 1961—1970, o sută de persoane, de diferite profesii, între 18 și 65 de ani. Pentru prezentarea cît mai exactă a datelor, autoarea, la fel ca A. Rabanales și J. H. Matluck, distinge două grade în vorbirea cultă: cel îngrijit, formal, și cel familiar.

Sistemul fonologic al spaniolei din Panamá are 17 foneme consonantice și 5 vocalice. Acest sistem se diferențiază de cel al castilianei standard prin absența fonemelor /ḽ/ și /θ/. În ceea ce privește realizările fonetice, amintim următoarele particularități: evoluția africatei palatale surde [č] spre fricativa surdă [š]; numărul mare de ocurențe ale alofonului nazal velar care apare cîteodată chiar și în locul unor consoane velare orale ca /g/; realizarea vibrantei multiple cu puține vibrații, și a celei simple, în poziție implosivă, ca fricativă; articularea bilabială a fricativei labiodentale /f/; aspirarea lui /s/ în poziție implosivă; menținerea distincției între /r/ și /l/ finale; tendința de închidere a vocalelor /e/, /o/, /a/; o relativă nazalizare a vocalelor. În această variantă a limbii spaniole energia articulatorie este mai mică la nivelul cavității bucale și se concentrează la nivelul laringal.

Lucrarea lui Elsie Alvarado de Ricord se înscrie în seria analizelor moderne ale diferitelor variante ale spaniolei americane, deosebit de utile pentru o imagine de ansamblu a spaniolei vorbite pe continentul american.

MARIA GROSSMANN

B. MIGLIORINI — G. B. PELLEGRINI, **Dizionario del Feltrino Rustico**, Padova, 1971, 161 p.

Pentru toți cei care se ocupă de dialectele vorbite în nordul Italiei, dicționarul dialectului din Feltre (localitate așezată la 30 de km de orașul Belluno), mai exact al graiului din Arsòn (comună la 7 km depărtare de Feltre), este o carte deosebit de prețioasă, avînd în vedere că studiile dedicate belunezei sînt încă destul de puține, iar în ce privește lucrările lexicografice dedicate acestui dialect nu există decît dicționarul mai vechi și mediocru al lui Nazari (*Dizionario bellunese*, Oderzo, 1884).

Materialul a fost cules într-o primă fază, destul de îndepărtată, de prof. B. Migliorini originar, după mamă, din Arsòn. În ultimul deceniu fișele au fost reluate, completate și ordonate de prof. G. B. Pellegrini, și el belunez de origine, foarte bun cunoscător al dialectelor din această regiune a Italiei.

Dicționarul propriu-zis este precedat de o introducere care plasează dialectul din Feltre în coordonatele sale istorico-lingvistice și care cuprinde și cîteva texte elocvente pentru demonstrarea afinității graiului — rustic și arhaic — din Arsòn, cu dialectul trevisan și vechi belunez.

În materie de fonetică, ar fi de subliniat trecerea condiționată a lui *á* la *è* și conservarea diftongului *au*, căderea vocalelor atone finale și urmele sonorizării grupului *-cl-*(> *gl* > *ǧ*/*j*).

Pentru nume e caracteristic pl. în *-oi* de la -ōni (prin *óñ* > -ói(n)), pluralul în *i* al substantivelor terminate în *-li* și păstrarea pronumelui *tu*. Din morfologia verbală se remarcă desinența *-on* de la pers. 4, desinența *-est*(*o*) de la part. perf., cît și sinfixul *-*(*e*)*p-* de la prezentul conjunctivului.

Dicționarul propriu-zis, circa 8 000 cuvinte titlu, cuprinde și cuvinte arhaice extrase de B. Migliorini din texte vechi. Indicațiile gramaticale și traducerile sînt date în italiană. Identificările numelor de plante și de animale se pot face cu ușurință datorită numelor științifice latinești. Pronunțarea este indicată printr-un sistem de transcriere clar, ușor

accesibil și nespecialiștilor. Numărul relativ mare de expresii și proverbe sînt prețioase nu numai pentru lingviști dar și pentru cei care se ocupă de folclor. Deși numărul de cuvinte este relativ redus — au fost lăsate la o parte italienismele — dicționarul dă o imagine prețioasă a dialectului din Feltre.

Interesante și totodată frapante sînt concordanțele cu dialectele alpine și retoromane centrale și orientale, atît în ce privește unele trăsături fonetice și morfologice cît mai ales în ce privește lexicul.

Cartea, apărută în condiții grafice excepționale, și cu cîteva ilustrații inserate în paginile dicționarului, se încheie cu o culegere de texte: primele aparțin poetului Vittore Villabruna (1688—1707), iar ultimele poetului Manlio Pat (1905).

Maria Iliescu

Правопис на македонскиот литературен јазик со правописен речник, Skopje, 1970, 610 p.

Primul Îndreptar ortografic al limbii macedonene literare a apărut în 1945. Unele completări la această ediție s-au efectuat în 1948, iar în 1950 a apărut ediția a doua a Îndreptarului (sub redacția lui Blaže Koneski și Krum Tošev).

În 1969 a apărut *Правопис на македонскиот литературен јазик*, care cuprinde textul *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație*, urmat de un mic glosar. Această ediție este destinată uzului școlar.

Textul îndreptarului ortografic publicat în 1970 și pe care îl prezentăm aici este identic cu cel publicat în anul 1969. Micul glosar anexat la ediția precedentă este înlocuit cu un dicționar ortografic, care cuprinde circa 30 000 de cuvinte, în cea mai mare parte acele care pun probleme din punct de vedere ortografic sau ortoepic. Lucrarea a fost elaborată la Institutul de limba macedoneană, de un colectiv format din Krum Tošev (responsabil), Božo Vidoeski, Todor Dimitrovski, Kiril Koneski și Rada Ugrinova-Skalovska.

Față de edițiile precedente, cu excepția celei din 1969, *Îndreptarul* în discuție aduce o serie de lucruri noi:

— pentru ilustrarea regulilor și principiilor discutate se folosesc exemplele din literatura macedoneană contemporană;

— se aduc o serie de completări și lămuriri suplimentare la regulile stabilite prin *Îndreptarul* din 1950;

— se introduc capitole noi (transcrierea numelor străine, lista de abrevieri, semne de punctuație).

1. *Redarea sunetelor* (p. 1—29). Alfabetul limbii macedonene literare cuprinde 31 de litere. Scrierea se bazează pe principiul fonetic.

O serie de explicații privind ortografia și ortoepia nu sînt, după părerea noastră, suficient de clare. Ne referim în primul rînd la modul de redare a lui р̥ (r silabic) de la inițiala cuvîntului (redat prin *'р* p. 4), precum și la ortoepia sunetelor redate prin *л*, *лј*, љ (p. 5—7). Nemotivată ni se pare referirea, foarte frecventă, la dialectele macedonene (p. 2, 3, 4, 5 etc.).

Capitolul se încheie cu cîteva considerații privind asimilarea consoanelor după sonoritate, grupuri consonantice, statutul consoanelor finale, vocale geminate, reducerea unor grupuri consonantice.

2. *Scrierea cu litere majuscule* (p. 30—43).

3. *Scrierea cuvintelor compuse* (p. 44—59).

4. *Despărțirea cuvintelor în silabe* (p. 60—61).

5. *Abrevierile* (p. 62—67). La acest capitol se analizează numai modalitățile de formare a prescurtărilor și nu se dă lista tuturor prescurtărilor admise în limba macedoneană literară. Pe de altă parte se indică o serie de abrevieri a căror folosire poate să ducă la confuzii. Abrevierea *В*, de exemplu, este folosită pentru trei cuvinte diferite: ***види***, ***век***, ***весник*** (vezi, veac, ziar).

6. *Transcrierea numelor străine* (p. 68—100). La acest capitol se analizează modul de redare a numelor din latină, greacă, sîrbocroată, slovenă, bulgară, rusă, ucraineană, bielorusă, polonă, cehă, slovacă, franceză, italiană, spaniolă, engleză, germană, albaneză și turcă.

Întrucît la acest capitol nu se analizează şi transcrierea numelor din limba română, vom încerca să o redăm în prezentarea de faţă. Cea mai mare parte a sunetelor limbii române pot fi redate, fără nici o dificultate, cu ajutorul literelor macedonene: *a—а*; *b—б*; *c—k*; *d—д*; *e—е*; *f—ф*; *g—г*; *h—х*; *i—и*; *j—ж*; *k—k*; *l—л*; *m—м*; *n—н*; *o—о*; *p—п*; *r—р*; *s—с*; *ş—ш*; *t—t*; *ţ—ц*; *u—у*; *v—в*; *x—ks*; *z—з*.

Probleme mai dificile pun sunetele româneşti redate prin *ă*, *â*, *ce*, *ci*, *ge*, *gi*, *î*. Propunem următorul mod de transcriere: litera *ă* poate fi redată prin *a* (ca în limba sîrbocroată), iar *â* şi *î* prin apostrof ca şi sunetul apropiat din limba bulgară recomandat de „Îndreptar''. Sunetele româneşti redate prin *ce*, *ci*, *ge*, *gi*, pot fi transcrise în macedoneană în felul următor: *ce* prin *ќе* iar ge prin *ѓе*. Cînd se află la iniţiala sau în interiorul cuvîntului sunetele *ci* şi *gi* pot fi redate prin *ќи* respectiv prin *ѓи*, iar cînd apar la finală de cuvînt trebuie redate prin *ќ*, respectiv *ѓ*.

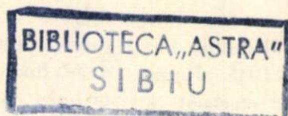
7. *Punctuaţia* (p. 101—142).

8. *Semnele ortografice* (p. 143—148).

Partea a doua a lucrării o constituie *Dicţionarul ortografic* (p. 155—607), precedat de un capitol introductiv în care se dau o serie de lămuriri privind structura şi modul de folosire al dicţionarului (p. 151—154).

Limba macedoneană literară cunoaşte un singur cuvînt pentru desemnarea noţiunilor de *românesc* şi *romanic*. Confuzia devine şi mai mare dacă avem în vedere şi faptul că adjectivul *романски* are o singură formă care se foloseşte atît la singular, cît şi la plural: *романски јазик* înseamnă „limba română'' iar *романски јазици* înseamnă „limbi romanice''. În alte situaţii este greu de înţeles despre ce este vorba, pentru că, de exemplu, *романска култура* înseamnă „cultura românească'', dar şi „cultura romană'', „cultura popoarelor romanice''. Similar stau lucrurile şi în ceea ce priveşte noţiunile de „român'' şi „roman'', cu toate că, în cazul de faţă, confuziile se întîlnesc mult mai rar. Desigur că specialiştii macedoneni vor găsi modalitatea cea mai potrivită de a marca conţinutul semantic diferit al celor patru cuvinte.

MILE TOMICI

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la Întreprinderea Rompresfilatelia, *Căsuţa poştală* 2001 – telex 011631, *Bucureşti* sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à Întreprinderea Rompresfilatelia. *Boîte postale* 2001–telex 011631, *Bucarest, Roumanie* ou à ses représentants à l'étranger.

R. P. d'ALBANIE, **Ndermarja Shtetnore e Bolimeve,** Tirana ;

R. D. ALLEMANDE, **Deutscher Buch Export und Import,** Leninstrasse 16 Leipzig 701 ;

R. P. de BULGARIE, **Hemus,** Place Slaweikov, 11, Sofia ;

R. P. de CHINE, **Waiwen Shudian,** P.O.B. 88, Pékin ;

R. P. D. CORÉENNE, **Chulphanmul,** Phenian ;

RÉPUBLIQUE CUBA, **Cubartimpex,** Simón Bolivar 1, Palacio Aldamo, Habana ;

R. P. de HONGRIE, **Kultura,** P.O.B. 149, Budapest 62 ;

R. P. MONGOLE, **Mongolgosknigotorg,** Ulan Bator ;

R. P. de POLOGNE, **Ruch.,** Ul. Wronia 23, Warszawa ;

R. S. TCHÉCOSLOVAQUE, **Artia,** Ve Smeckach 30, – Praha II ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga,** Moskva G-200 ;

R. D. du VIETNAM, **So Huat Nhap Sach Bao,** 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

R. S. F. de YOUGOSLAVIE, **Jugoslovenska Knjiga** Terazije 27, Belgrad ; **Prosveta** 16/1, Terazije, Belgrad ; **Forum,** Voivode Misica, Novi Sad ;

ARGENTINE, **Editorial Sudaminter S.A.,** Alsina 500, Buenos Aires ;

AUSTRALIE, **Current Books Ltd. Distributors** 168–174, Day Street, Sydney ;

AUTRICHE, **Globus Zeitungs Drucks und Verlagsanstalt** GmbH, 1200, Wien, Höchsstädplatz 3 ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier,** 5, Place St. Jean, Bruxelles, **Agence Messageries de la Presse,** 14–22, Rue du Persil Bruxelles ;

CANADA, **Progress Books** 44 Stafford St. Toronto, Ontario, **W. M. Dawson Subscriptions Service Ltd,** Six Thorneliffe Park Drive, Toronto 17, Ontario ;

COLOMBIE, **Libreria Buchholz Galeria,** av. Jiménez de Quesada 8–40, Bogotá ;

DANEMARK, **Ejnar Munksgaard,** Noregade, 6, Kobenhaven ;

ESPAGNE, **Libreria Herder,** Calle de Balmés 26, Barcelona 7 ;

ÉTATS-UNIS, **Fam Book Service** 69, Fifth Avenue, Suite 8 F., New York, 10003 N.Y. ; **Continental Publications,** 111, South Mermanec Ave., St. Louis Missouri, 63105 ; **Turner Subscription Agency** 235, Park Avenue South, New York 3 N.Y. ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa** P.O.B. 10128, Helsingfors, 10 ;

FRANCE, **Nouvelles Messageries de la Presse Parisienne,** 111, Rue Réaumur, Paris II **Europériodiques S.A.** 72, Boul. Senard, 22 Saint Cloud ;

GRANDE-BRETAGNE, **Collet's Holdings Ltd.,** Dennington Estate, Wellingborough, Northants **Central Books Ltd.,** 37, Inn Road, London W.C. 1 ;

ISRAEL, **Lepac Ltd.,** P.O.B. 1136 Tel-Aviv ; **Haiflepac Ltd.** P.O.B. 1794, Haifa ;

ITALIE, **So. Co. Lib. Ri.** Piazza Margana 33 – Roma ; **Messagerie Italiene Sp. A.** Milano, Via Priv. Renzo e Lucia 7 ;

JAPON, **Nauka Ltd.** 30–19 Minami – Ikebukuro 2 chome Toshima Ku, Tokyo ;

PAYS-BAS, **N. V. Martinus Nijhoff,** P.O.B. 269, Den Haag ; **Swetz & Zeitlinger** Keizersgracht 471–487, Amsterdam C. ;

NORVÈGE, **Tryggve uul Moller-Boekhandel Øvre,** Slottsgate 15, Oslo 1 ;

R. F. d'ALLEMAGNE, **Kubon & Sanger,** P.O.B. 68, München 34 ; **Presse Vertriebsgesellschaft GmbH** 6, Börsenstrasse 13–15, Frankfurt/Main ; **Kunst und Wissen,** Erich Biber P.O.B. 46, 7000 Stuttgart 1 ;

SUISSE, **Pinkus & Cie,** Froschaugasse 7, Zürich, **Fachbücherei Berne,** P.O.B. 397, 3001, Berne.

I.P.I. c. 1086

Lei 20.—

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIII

3

1972

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie : Adresse du comité de rédaction :

Bucureşti 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30.

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită toate manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

3–XXIII–1972

SUMAR

NOTE BIBLIOGRAFICE

THOMAS A. SEBEOK

'SEMIOTICS' ŞI TERMENII ÎNRUDIŢI *

Autorul precizează aria de folosire a termenilor *semiotics, semeiotics, semiology, semeiology, zoosemiotics, asemasia.*

„...un rezultat constant al studiului lingvistic din orice perioadă sau şcoală este negarea existenţei sinonimelor perfecte ... Sinonimele nu sînt substitutele cele mai probabile în orice situaţie, ci într-o situaţie numai şi limitarea este importantă" (Hill, 1958 : 412).

Epicurienii şi îndeosebi stoicii au dezvoltat o teorie a semnelor, ca modalitate de trecere de la ceea ce e dat la ceea ce e nepercepu t, analogă doctrinei în special medicale a evidenţei. Mişcările trupului erau interpretate ca semn al sufletului, îmbujorarea ca semn de ruşine şi febra ca un semn, mai precis simptom — ulterior considerat ca un „index neintenţionat" — de boală. Întrucît nici una dintre numeroasele lucrări ale logicienilor şi semanticienilor stoici, inclusiv cele ale lui Chrysippos (280 — 206 î.e.n.), şi nici o redare completă a acestora în criticile epicuriene nu s-au păstrat — ideile lor ne sînt cunoscute mai cu seamă prin surse de tipul Sextus Empiricus şi Diogenes Laërtius, care sînt la o distanţă de aproape jumătate de mileniu de epoca în care acestea cunoşteau momentul celei mai puternice înfloriri — detaliile filozofiei lor asupra limbajului rămîn "the most tantalizing problem in the history of semantics" (Kretzmann, 1967 : 363 ; cea mai completă şi relevantă expunere este dizertaţia lui Meltring din 1910). În orice caz, doctrina greacă a semnificaţiei, cu puternice accente medicale (vezi Galen) a dobîndit designaţia *semeiotiké* de la *sēma* „semn", *sēmeiōtikos* „observator al semnelor".

La sfîrşitul secolului al XVII-lea cuvîntul grecesc *semeiotiké* a fost inoculat în şuvoiul vorbirii filozofice engleze de către John Locke (1632 — 1704). Locke a declarat că „doctrina semnelor" este acea ramură a diviziunii lui tripartite a tuturor ştiinţelor — anume logica, fizica şi etica — „the business whereof is to consider the nature of signs, the mind makes use of for the understanding of things, or conveying its knowledge to others" (1690, cartea IV, capitolul XXI, § 4). Specialişti ca Aaron (1955 : 309) apreciază că folosirea de către Locke a cuvîntului *semeiotiké* pentru a denumi logica este generatoare de perplexitate deoarece gassendi-ştii se pare că nu au făcut uz de termen şi deoarece nu există dovada

* Materialul a fost tradus de Sanda Golopenţia Eretescu.

că Locke, care a fost medic de profesie, întîlnise cuvîntul în studiile lui medicale și l-a utilizat într-o accepție proprie (în orice caz, el nu îl leagă explicit de simptomatologie). Russell (1939) a demonstrat în mod convingător că Locke a adaptat termenul *semeiotiké* nu din scrieri de logică sau medicină, ci din scrieri asupra muzicii grecești. Sursa lui imediată a fost probabil ediția *Armonicelor* lui Ptolemeu, scoasă de John Wallis în 1682 (deși Russell nu o menționează, faptul că termenul nu apare în prima versiune a *Eseului* lui Locke, în 1671, îi întărește argumentul). Wallis, prietenul lui Locke și fost profesor de matematici la Oxford, pare, la rîndul lui, a atribui termenul *semeiotiké*, ca artă a notației muzicale, lui Marcus Meibomius, cu două referiri la *Antiquae musicae auctores sentem* (1652) a acestuia.

Cuvîntul englez și cîteva dintre cuvintele înrudite apar pentru prima dată două secole mai tîrziu, în lucrările lui C. S. Peirce (1839—1914), ca *semeiotic* (1.444), rareori *semeotic* (8.377), dar mai cu seamă ca *semiotic* (niciodată însă, pe cît am fost în măsură să cercetez, ca *semiotics*). În plus, Peirce folosește și *semeiosy* ,,or action of a sign" (5.473) și, desigur, *semiosis*, cu pluralul *semioses* (5.490) (el susține că varianta acestuia, *semeiosis* ,,in Greek of the Roman period, as early as Cicero's time, if I remember rightly, meant the action of almost any kind of sign" [5.484]). Peirce a preluat, fără îndoială, termenul ,,*semiotic (semeiotiké)*", cu definiția ,,quasi-necessary, or formal doctrine of signs" (2.227), direct de la Locke, despre care scrisese în altă parte : ,,The celebrated *Essay Concerning Humane Understanding* contains many passages which ... make the first steps in profound analyses which are not further developed" (2.649). Într-o remarcă celebră, Peirce se descrie pe sine ca ,,a pioneer, or rather a backwoodsman, in the work of clearing and opening up what I call *semiotic*, that is, the doctrine of the essential nature and fundamental varieties of possible semiosis ..." (5.488).

Deși Peirce se referă în repetate rînduri (e.g. în 4.353) la J. H. Lambert (1728—1777), pare, în mod destul de ciudat, a nu fi cunoscut remarcabilele zece capitole ale acestuia din ,,Semiotik oder Lehre von der Bezeichnung der Gedanken und Dinge" (Lambert 1764 : 5—214), unde principiile cardinale ale comunicării și semnificației sînt bine surprinse și lucid asamblate într-o formă consecvent semiotică (cf. Söder, 1964), prefigurînd propriul lui opus din cîteva puncte de vedere importante, între care și folosirea termenului *semiotic*. De fapt, așa cum a arătat Reznikov (1968 : 189), ,,în ciuda interesantelor lui contribuții ,,beeinflussten seine Arbeiten (Lambert / S.G-E.) die Entwicklung der logischsemiotischen Probleme Kaum". În uzajul german, pînă tîrziu, *Semiotik* a continuat să însemne simptomatologie. Rudolf Kleinpaul, de exemplu, autor al unuia dintre primele și cele mai cuprinzătoare volume de comunicare non-verbală, întrebuințează termenul cu sensul convențional ,,Die Mediziner haben eine Wissenschaft, die sie *Semiotik* nennen, die Lehre von den *Kennzeichen* der Krankheiten oder, wie wir gewöhnlich sagen, der Symptomen ..." (Kleimpaul 1888 : 103), deși tot el adaugă : ,,Es wäre nun wohl schön, wenn ... auch die Gesundheit ihre *Semiotik* hätte" (106). Uzajul lui Hermes (1938), care înțelegea prin *Semiotik* sintaxă generală pură, în contrast cu sintaxa descriptivă, apare cu totul izolat în zilele noastre ; influența pragmatismului american, în special al

lui Peirce, şi al ştiinţelor sociale quasi-behaviouristice, cu alte cuvinte a semioticii, mai ales aşa cum e reprezentată de Morris, este atît de puternică în Germania, încît *Semiotik* a ajuns să fie echivalat în mod covîrşitor şi, s-ar părea, definitiv, cu „Allgemeine Theorie der Zeichen" (cf., e.g., Bense 1967).

Între timp, în America, *semiotic* devenise un loc comun în uzajul filozofic şi, dincolo de acesta, graţie acţiunii stimulatoare şi persuasive a publicaţiilor consacrate de Charles Morris teoriei generale a semnelor, în special prin monografia clasică *Foundations of the theory of signs* (1938) şi prin lucrarea, mai elaborată, din 1946, *Signs, language and behavior* (ambele incluse în Morris 1971). După Read (1948 : 85), nici *semiotic*, nici *semeiotic* nu văzuseră lumina tiparului în timpul vieţii lui Peirce, dar, desigur, el a folosit variante ale termenului, încă din 1908, în corespondenţa cu Lady Victoria Welby (din care o parte a fost publicată pentru întîia dată în Ogden şi Richards 1925 : 281 f. ; cf. Peirce 8.342). Read îl citează pe matematicianul polonez Leon Chwistek ca folosind termenul *semeiotics* pentru a reda în engleză germanul *Semantik*, în 1924 ; dar *semiotic* nu a fost încetăţenit în engleza tipărită pînă la apariţia lui în opera lui Morris.

Morris le spunea cititorilor că „'Semantics' is perhaps the most widely accepted name for the discipline which studies signs. 'Semiotic', the term here chosen, was used by the Stoics, John Locke and Charles Peirce. Linguists and logicians restrict'semantics'to a part of the whole field, namely the part which deals with the significata of signs. Hence we use 'semiotic' as a general term ; 'semantics' will be employed for that part of semiotic which deals with significata" (Morris 1971 : 106). Terminologia lui Morris a fost imediat şi prestigios propagată de Carnap (1942 : 9), care a transferat asupra „întregii ştiinţe a limbii", constînd din sintaxă, semantică şi pragmatică, distincţia tripartită introdusă anterior de Morris în semiotică.

Lăsînd deoparte o abordare detaliată a întrepătrunderii istorice dintre *sem(e)iotic*, *semantics* şi a unui mare număr de forme rivale — unele dintre aspectele lexicografice sînt discutate de Read (1948) — sînt demne de enumerare, în această privinţă, cel puţin cele care pot fi puse în legătură cu grec. *sēmeion* : *sem(e)iology*, unicul termen din set la care voi reveni mai jos ; *Semasiologie* la Reisig (1939—) în engleză *semasiology* (1877—) ; *sematology* la Benjamin H. Smart (1831—) şi creaţia — poate independentă a lui Bühler — *Sematologie* (1934 : 34 f.), care, întrebuinţată de el cu un sens foarte apropiat de cel al lui *semiotic*, a dispărut astăzi aproape în întregime ; *semology*, popular în unele cercuri lingvistice americane contemporane (e.g. Joos 1958 sau Lamb 1966 : 31 f.). Să menţionăm, în treacăt, termenii creaţi de Lady Welby : *sensifics* (1896) şi, mai cunoscut, *significs*, care a devenit semnalul de raliere al unui grup de savanţi olandezi numit *significi* (Mannoury 1969).

Cazul curios al lui *semiotics*, care aparţine formal clasei „*-ics* words", l-a preocupat pe Hill, care considera că „at least a part of the confusion which learners experience in handling the *-ics* words ... is caused by the fact that no dictionary makes clear that the final *-s* in these words, no matter what its origin, is not identical with the familiar plural morpheme of nouns which happens to be homonymous with it (1948 : 11).

După cum remarcam anterior, Peirce nu a folosit niciodată termenul *semiotics*, iar Morris a cerut editorului seriei *Approaches to semiotics*, care i-a republicat de curînd scrierile, să adauge cărții o „Notă terminologică" specială, explicînd divergența dintre accepția în care folosește el termenul și uzajul general al seriei (Morris 1971 : 9—10). Aproape orice adevărat *semiotician* — o altă creație Morris-iană (1971 : 81), denumind pe practicant — care lucrează în tradiția Peirce-iană, îndeosebi filozofii grupați în jurul Societății Charles S. Peirce (vezi cele șapte volume din Transactions 1965—), precum și partizanii și promotorii lui Peirce, cum ar fi Roman Jakobson (1971, *passim*), combat în mod asiduu termenul *semiotics*, pe care-l califică drept barbarism. Cu toate acestea, termenul s-a infiltrat în tipărituri, uneori chiar într-o manieră fantomatică : astfel, în indicele de materii al volumului 5 din opera lui Peirce (p. 425) apare un articol „semiotics", dar, în paragraful la care se referă (488), această formă nu apare ; poate că același personaj este răspunzător pentru apariția termenului în indicele de materii al monografiei lui Bocheński (1968 : 134), deși singura variantă pe care am fost capabil s-o localizez în text este *semiotic* (30 ff.). Se poate presupune că fiecare dintre ocurențele sporadice ale lui *semiotics*, încă din 1940, a fost declanșată de un mecanism de re-creare analogică după modelul cuvintelor *-ics*, de care vorbea Hill, mai probabil după *semantics* (creație de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, aparținînd lui Michel Bréal, anticipată în engleza secolului al XVII-lea de *semantick*). Difuziunea lui ulterioară și, începînd cu 1965, acceptarea lui crescîndă — cum ar fi spus Hermann Paul, sumarea schimbărilor repetate din idiolecte, culminînd într-un nou Obicei Lingvistic, trebuie însă raportate la intervenția decisivă a lui Margaret Mead care, la 19 mai 1962, în ultimele momente ale primei conferințe ținute în America, în legătură cu domeniul, rostea : „It would be very nice if we could go away from here with at least a preliminary agreement on the use of some phrase that we could apply to this whole field ... If we had a word for patterned communications in all modalities, it would be useful. I am not enough of a specialist in this field to know what words to use, but many people here, who have looked as if they were on opposite sides of the fence, have used the word 'semiotics'. It seems to me the one word, in some form or other, that has been used by people who are arguing from quite different positions" (Sebeok 1964 : 275). Am scris atunci, în prefața editorială la *Approaches to Semiotics* (p. 5) : „Implying the identification of a single body of subject matter, this summative word was incorporated, overburdened as it is, and not without remonstrations from several quarters, into the main title of our work". Termenul a fost ulterior ales pentru a denumi o serie regrupînd volumele dedicate teoriei semnelor (Sebeok 1969 b). La adunarea de înființare a Societății Internaționale de Studii Semiotice, (IASS) din 21 ianuarie 1969, s-a discutat îndelung în legătură cu numele revistei asociației, în parte deoarece acesta trebuia să fie asociat unei reviste bilingve, în parte deoarece rivalitatea *semiotic* / *semiotics* devenise acută. Chestiunea a fost ingenios soluționată prin alegerea numelui de *Semiotica* (Sebeok 1969 a). Impresia mea este că, în prezent, în ciuda unui rezidiu de predilecții, diferit argumentate de savanți, pentru *semiotic*, *semiotics* a obținut avantaje ireversibile asupra competitorului și că, în aproximativ un deceniu, el îl va înlocui pe acesta. În sfîrșit, s-a argumentat și în fa-

voarea lui *semeiotics*, afirmîndu-se : „The spelling is better etymology than semiotics, and it avoids the ambiguity of semi-. Semi-otics would be nonsense" (Count 1969 : 76 n.).

În linii mari deci, familia de etichete care au fost ataşate teoriei semnelor este *sem(e)iotic(s)*. În Uniunea Sovietică, unde disciplina se dezvoltă cu incomparabilă concentrare şi rafinament (Meletinsky şi Segal 1971) şi unde primul colocviu dedicat fondării ei a fost ţinut în 1962 — aproape în acelaşi timp cu propriile noastre eforturi iniţiatoare din SUA—termenul favorizat este, de asemenea, *semiotic(s)*. E interesant de menţionat totuşi că binecunoscutul centru de studii semiotice, înfiinţat în 1964 pe lîngă Universitatea din Tartu şi oferind, la intervale regulate, conferinţe şi cursuri de vară asupra sistemelor secundare modelante, îşi publică lucrările sub stindardul reînviatului *Semeiotikè* (al cărui ecou se regăseşte în titlul lui Kristeva 1969), subintitulat în rusă „Lucrări asupra sistemelor de semne", iar în engleză şi estoniană „Works on semiotics — Tööd semiotika alalt" (Lotman 1964 —). În Polonia, care a contribuit din plin la progresul teoriei semnelor şi de unde a provenit impulsul pentru crearea IASS, este, în mod evident, preferat *semiotics* ; cf. numele „International Conference on Semiotics", dat întîlnirii din Polonia — septembrie 1966, raportul lui M. R. Mayenova „Semiotics today" (retipărit în Kristeva 1971 : 57—62) sau uzajul logicienilor polonezi, aşa cum se reflectă în studiile lui Pelc (1971, *passim*) etc. Situaţia este similară în celelalte ţări de limbă slavă. Cuvîntul folosit în maghiară este, de asemenea, *szemiotika* (cf. Voigt 1969 : 377 f.).

În contrast cu ceea ce ar putea fi denumit „tradiţia Locke-Peirce-Morris", pe care am discutat-o pînă acum, prevalînd în America, Europa de nord şi de est, există o altă tradiţie, larg răspîndită în aria romanică, dar nu limitată la aceasta, întrucît reflexe ale ei se regăsesc în Anglia. Această tradiţie, la care mă voi referi ca „tiparul Saussure", are două izvoare diferite : originar, medicina greacă ; suprapusă ulterior, moştenirea directă a lui Ferdinand de Saussure (1857—1913). Sincronic, avem de-a face cu o întrepătrundere plurilingvă simultană de polynymie şi polisemie. Pornind de la franceză ca prototip (cf. pentru date Robert 1967 : 1633), există două forme : a. *sémiologie* şi b. *séméiologie*, ambele cu două definiţii, 1. „Partie de la médecine qui étudie les signes des maladies" şi 2. „Science qui étudie la vie des signes au sein de la vie sociale", sau 'Science étudiant les systèmes de signes (langues, codes, signalisations, etc.)', pe scurt, 1., însemnînd simptomatologie, datat 1752 (*Dictionnaire de Trévoux*) şi 2., însemnînd teoria generală a semnelor, ilustrat printr-un citat din Saussure şi putînd fi datat 1910. Această situaţie poate fi reprezentată în modul următor :

Forme	a.	b.
Sensuri	1.	2.

Există, în plus, formele c. *sémiotique* şi d. *séméiotique*, datate 1555 (Ambroise Paré, livre XX bis, 23), corespunzînd aceloraşi 1. 'sémiologie'

şi 2. 'Théorie générale des signes'. Revenind la matricea de mai sus, o putem deci completa :

Forme	a.	b.	c.	d.
Sensuri	1.		2.	

Mutatis mutandis, situaţia este aceeaşi în celelalte limbi romanice. În italiană totuşi formele c. şi d. sînt polarizate ca 1. şi 2., *semiotica* referindu-se la teoria semnelor, iar *semeiotica* fiind limitată la contextul medical; în română, pe de altă parte, *semiologie* înseamnă numai 'parte a medicinii care se ocupă cu diagnosticarea bolilor după simptomele lor', pe cînd forma c. este utilizată pentru sensul 2. (e.g. Golopenţia-Eretescu, 1971; asupra activităţii crescînde în acest domeniu în România, vezi şi Pop, 1972); şi aşa mai departe [1].

Sensul 1 nu ne va reţine; în centrul atenţiei noastre stă *sémiologie* în accepţia 2., care, după cum se ştie, i-a fost conferită de Saussure. Într-una din variante, citatul cheie este :

La langue est un système de signes exprimant des idées, et par là, comparable à l'écriture à l'alphabet des sourds-muets, aux rites symboliques, aux formes de politesse, aux signaux militaires, etc., etc. Elle est simplement le plus important de ces systèmes.

On peut donc concevoir *une science qui étudie la vie des signes au sein de la vie sociale* : elle formerait une partie de la psychologie générale : nous la nummerons *sémiologie* (du grec *sēmeîon* 'signe'). Elle nous apprendrait en quoi consistent les signes, quelles lois les régissent. Puisqu'elle n'existe pas encore, on ne peut dire ce qu'elle sera : mais elle a droit à l'existence, sa place est déterminée d'avance. La linguistique n'est qu'une partie de cette science générale, les lois que découvrira la sémiologie seront applicables à la linguistique, et celle-ci se trouvera ainsi rattachée à un domaine bien défini dans l'ensemble des faits humains (Saussure 1967 : 46—49).

După cuvîntul *sémilogie*, *Cursul* are o trimitere la Naville,]1901 : 104, care a semnalat această primă versiune a gîndirii saussuriene.

După Godel, 1957 : p. 181, Saussure insistă asupra importanţei unei „science très générale, qu'il appelle *sémiologie*, et dont l'objet serait les lois de la création et de la transformation des signes et de leur sens. La sémiologie est une partie essentielle de la sociologie. Comme le plus important des systèmes de signes c'est le langage conventionnel des hommes, la science sémiologique la plus avancée c'est la *linguistique* ou science des lois de la vie du langage". Noţiunea şi desemnarea ei prin *sémiologie* apar într-o notă a lui Saussure datată noiembrie 1894 (Godel 1957 : 275).

[1] Pe lîngă uzajul medical, fr. *sémiotique* apare, către mijlocul secolului al XIX-lea, într-un context militar : „Art de faire manœuvrer les troupes en leur indiquant les mouvements par signes..." (Alain Rey, comunicare personală), un sens pentru care, uneori, s-a folosit şi *sémantique* (Rey, 1969 : 6).

Începînd din 1916 şi în special după monografia lui Buyssens (1943), termenul s-a încetăţenit în limbajul ştiinţific francez, lingvistic mai ales, şi se regăseşte în texte standard, cum ar fi Barthes (1964), Mounin (1970), Guiraud (1971). Această evoluţie consecventă a fost însă recent complicată de o dublă interferare : în timp ce *sémiologie* a traversat Canalul Mînecii sub forma *semiology*, însemnînd 'semiotic', *semiotic* a călătorit în sens opus, revitalizînd, peste Atlantic, termenul *sémiotique* cu sensul 'semiologie'. Astfel, eseul lui Barthes *Éléments de sémiologie* a fost publicat în Anglia (şi ulterior distribuit în America) sub titlul *Elements of semiology* şi acesta este termenul care, întărit de prestigiul vieţii intelectuale pariziene, revine în ziarele şi revistele britanice (vezi *The Times Literary Supplement*), precum şi volume consacrate artelor verbale sau nonverbale de la arhitectură („Semiology of architecture", partea I de Jencks şi Baird, 1969 ; într-un context comparabil, vezi spaniolul *Semiología* în Gandelsonas, 1970) la cinematografie : ca ilustrare la aceasta din urmă, vezi capitolul englez „The semiology of the cinema" (Wollen, 1969 : 116—62), contrastînd cu eseul publicat simultan în America „The development of a semiotic of film" (Worth, 1969). În acelaşi timp, *sémiotique* este atît de frecvent în franceză (e.g., cf. Kristeva, 1971), încît Mounin, 1970 : p. 57 n a emis chiar o clauză prescriptivă pentru traducerea lui *semiotics* : „La meilleure traduction française reste : sémiologie. Le terme *sémiotique* a pénétré en français ... pour désigner la sémiologie en général — usage à déconseiller ..." Rezumînd : în engleza britanică, forma *semiology* pare a fi ferm încetăţenită, în timp ce, în competiţie cu *semiotic(s)*, succesul ei este neglijabil în engleza americană ; în franceză, *sémiologie* are un rival în *sémiotique*, fără a se contura încă rezultatul competiţiei.

Chiar în sens restrîns, excluzînd, cu alte cuvinte, utilizarea lor în medicină, *semiotic*, *semiotics*, *semiology*, pentru a menţiona congenerii englezi cei mai obişnuiţi, nu sînt pe deplin substituibili între ei. Pentru a ilustra, menţionăm că, în timp ce fiecare dintre cei care publică în *Semiotica* îşi poate respecta gustul personal atunci cînd alege o etichetă pentru teoria semnelor, terminologia lui nu mai poate oscila ad libitum, în măsura în care această selecţie iniţială îl semnalează publicului cititor sofisticat ca aliniindu-se la tradiţia Locke-Peirce-Morris, la varianta Mead, la tiparul saussurean. Şi, deşi aceste cuvinte pot uneori avea acelaşi denotatum, ambianţa intelectuală evocată de fiecare este atît de diferită, încît afirmaţia lui Hill despre sinonimie, pusă în fruntea articolului de faţă, este o dată mai mult confirmată.

Cîţiva savanţi au menţinut în mod deliberat denotatum-ul lui *semiotic* distinct de denotatum-ul lui *semiology*. Acesta este cazul lui Hjelmslev, care a dat pentru *semiotic* (dan. *semiotik*) definiţia 'hierarchy, any of whose segments admits of a further division into classes defined by mutual relation, so that any of these classes admits of a division into derivatives defined by mutual mutation', iar pentru *semiology* (dan. *semiologi*) definiţia 'metasemiotic whose object semiotic is a non-scientific semiotic' (Hjelmslev, 1953 : 85, 87). Hjelmslev a folosit, neformal, şi pe *semiotics* (1953 : 69) şi este răspunzător pentru introducerea formală a lui *metasemiotic* (vs. *objet semiotic*) şi *metasemiology*. Continuatorii lui încearcă să perpetueze opoziţia : „The independent science that is sought turns out to be rather an immanent semiology — the science that studies semiotics

[*sic*], or sign systems in general" (Francis Whitfield, în Hill, 1969 : 258) sau „It may be useful to retain *semiology* to describe the study of *semiotics*, used as the plural of *semiotic*. In its turn, a *semiotic* is a sign system" (Ardener, 1971 : 1, XXXVI, n. 16). În franceză, distincţia dintre denotatele lui *sémiotique* şi *sémiologie* este făcută diferit, cf. Kristeva (1969, 1970) şi Mounin, care, aşa cum am menţionat, obiectează la desemnarea lui „sémiologie en général" prin termenul *sémiotique*, dar ar accepta ca uzajul acestuia să constea în „désigner un système de communication non linguistique particulier : le code de la route est une sémiotique, la peinture en est peut-être une autre, etc." (Mounin, 1970 : 57 n). În italiană, sensul lui *semiologia* e diferenţiat de sensul lui *semiotiche* de către autorul celui mai interesant volum asupra domeniului pînă acum nu atît pe baza uzajului existent, cît mai degrabă *ex cathedra*, în vederea stabilirii unei convenţii a cărei viabilitate rămîne de văzut (Eco, 1968 : 384).

În concluzie, aş dori să adaug, pe scurt, două observaţii :

1. În 1963 am pus în circulaţie un nou compus, *zoosemiotics*. De la prima lui apariţie în *Language*, am încercat să-i urmăresc atît trecerea dintr-un context lingvistic în contexte ştiinţifice de alt tip, eventual în beletristică, cît şi trecerea de la engleză spre alte limbi indo-europene, fino-ugrice, japoneză. Constatările mele pe această temă (Sebeok, 1968, 1970) pot fi privite ca piese adiţionale la articol.

2. Un comentariu asupra unui alt termen înrudit : *asemasia*. În articolul său asupra afecţiunilor vorbirii, Jackson exprimă rezerve asupra termenului afazie, pe motiv că „there is, at last in many cases, more than loss of *speech*; pantomime is impaired; there is often a loss defect in symbolising relations of things in any way" şi, în continuare : „Dr. Hamilton propune termenul Asemasia care pare adecvat" (Jackson, 1932 : 159). Referirea, întrucîtva obscură, se face la Allan McLane Hamilton, un neurolog proeminent care practica în New York City şi care a scris o carte asupra bolilor nervoase, în care remarca : „It has occurred to me that the word 'aphasia', as at present used, has too restricted a meaning to express the various forms of trouble of this nature, which not only consist of speech defects, but loss of gesticulating power, singing, reading, writing, and other functions by which the individual is enabled to put himself in communication with his fellows. I would, therefore, suggest 'asemasia', as a substitute for 'aphasia' (Hamilton, 1873 : 161 n). S-ar putea ca, aşa cum susţine Jakobson (1971 : 289), Hamilton nu numai să fi propus, ci să fi creat acest termen pentru a denumi deficitul de activităţi semiotice în general şi nu numai deficitul de activitate verbală. În acest caz însă, l-a anticipat Steinthal, care recunoscuse, cel puţin în 1871, că „die Aphasie... erweitert sich... zur allgemeinen Mangel an Erkenntnis von Zeichen, Asemie" (Steinthal, 1881 : 458).

REFERINŢE

AARON, R. I. 1955[2] [1937[1]], *John Locke*, London, Oxford University Press.

ARDENER, E. ed. 1971, *Social anthropology and language*, London, Tavistock Publications.

BARTHES, R. 1964, *Éléments de sémiologie*. Paris : Seuil. [În engleză, 1967, *Elements of semiology*, London, Jonathan Cape Ltd.].

BENSE, M. 1967, *Semiotik. Allgemeine der Zeichen*, Baden-Baden, Agis-Vlg.

BOCHEŃSKI, J. M. 1968² [1965¹], *The methods of contemporary thought*, New York, Harper & Row.

BÜHLER, K. 1965² [1934¹], *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Stuttgart, Gustav Fischer Vlg.

BUYSSENS, E. 1943, *Les langages et le discours. Éssai de linguistique fonctionnelle dans le cadre de la sémiologie*, Bruxelles, Office de Publicité.

CARNAP, R. 1942, *Introduction to semantics*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.

CONT, E. W. 1969, *Animal communication in man-science : an essay in perspective*, în T. A. Sebeok and A. Ramsay, eds., *Approaches to animal communication 71—130*, The Hague, Mouton,

ECO, U. 1968, *La struttura assente : introduzione alla ricerca semiologica*, Milan, Bompiani.

GANDELSONAS, M. et al. 1970, *Semiologia arquitectonica. Summa 32.69—82.*

GODEL, R. 1957, *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*, Geneva, E. Droz.

GOLOPENŢIA-ERETESCU, S. 1971, *Explorări semiotice*, în SCL, XXII, 283—91.

GUIRAUD, P. 1971, *La sémiologie*, Paris, Presses Universitaires de France.

HAMILTON, A. MC. 1878, *Nervous diseases : their description and treatment*, Philadelphia, Henry C. Lea.

HERMES, HANS 1938, *Semiotik : eine Theorie der Zeichengestalten als Grundlage für Untersuchungen von formalisierten Sprachen. Forschungen zur Logik und zur Grundlegung der Exakten Wissenschaften* 5, Leipzig, S. Hirzel.

HILL, A. A. 1948, *The use of dictionaries in language teaching*, în ,,Language learning'' I, 9—13.

— 1958, *Introduction to linguistic structures : from sound to sentence in English*, New York, Harcourt, Brace,

— ed. 1969, *Linguistics today*, New York, Basic Books.

HJELMSLEV, L. 1953 [original danez, 1943], *Prolegomena to a theory of language*, Baltimore, Indiana University Publications in Anthropology and Linguistics.

JACKSON, J. H. 1932, *On affection of speech from disease of the brain*, în ,,Selected writings of John Hughlings Jackson 2.155—70''. London, Hodder and Staughton.

JAKOBSON, R. 1971, *Word and language*, în ,,Selected writings'', 2, The Hague, Mouton.

JENCKS, C. ; BAIRD, G. 1969, *Meaning in arhitecture*, London, Barrie & Jenkins.

JOOS, M. 1958, *Semology : a linguistic theory of meaning*, în ,,Studies in linguistics'', 13, 53—70.

KLEINPAUL, R. 1888, *Sprache ohne Worte. Idee einer allgemeinen Wissenschaft der Sprache*, Leipzig, Vlg. Wilhelm Friedrich.

KRETZMANN, N. 1967, *History of semantics. The encyclopedia of philosophy* 7, 358—406.

KRISTEVA, J. 1969, *Semeiotiké. Recherches pour une sémanalyse*, Paris, Seuil.

— 1970, *La mutation sémiotique. Annales économies, sociétés, civilisations*, 25, 1497—522.

— et al., eds. 1971, *Essays in semiotics-Essais de sémiotique*, The Hague, Mouton.

LAMB, S. M. 1966, *Outline of stratificational grammar*, Washington, D.C., Georgetown University Press.

LAMBERT, J. H. 1764, *Neues Organon oder Gedanken über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung vom Irrthum und Schein*, 2, Band, Leipzig, Johann Wendler.

LOCKE, J. 1690, *Essay concerning humane understanding*, London, Thomas Basset.

LOTMAN, J. M. ed. 1964, *Semeiotiké. Trudy po znakovym systemam 1.* Tartu, Transactions of the Tartu State University.

MANNOURY, G. 1969, *A concise history of significs. Methodology and science*, 2, 171—80.

MELETINSKY, E., SEGAL, D. 1971, *Structuralism and semiotics in the USSR*, Diogenes, 73, 88—115.

MORRIS, C. S. 1971, *Writings on the general theory of signs*, The Hague, Mouton.
MOUNIN, G. 1970, *Introduction à la sémiologie*, Paris, Les Editions de Minuit.
NAVILLE, A. 1901², *Nouvelle classification des sciences*, Paris, Felix Alcan.
OGDEN, C. K.; RICHARDS, I. A. 1925, *The meaning of meaning*, London, Kegan Paul Trench, Trubner.
PEIRCE, C. S. 1965—1966, *Collected papers of Charles Sanders Peirce*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press. [Referinţele se fac la volume şi paragrafe, nu la pagini].
PELC, J. 1971, *Studies in functional logical semiotics of natural languages*, The Hague, Mouton.
POP, M. 1972, *Le laboratoire de sémiotique de l'Université de Bucarest*, Roumanie, în ,,Semiotica'' 5/3
READ, A. W. 1948, *An account of the word semantics*, în ,,Word'' 4, 78—97.
RESNIKOW, L. O. 1968, *Erkenntisstheoretische Fragen der Semiotik*, Berlin: VEB Deutscher Vlg, der Wissenschaften. [Ediţie lărgită, tradusă din rusă 1964: *Gnoseologičeskie voprosy semiotiki*, Leningrad].
REY, A. 1969, *Remarques sémantiques. Langue française*, 4, 5—29.
ROBERT, P. 1967, *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française*, Paris, Société du Nouveau Littré, Le Robert.
RUSSELL, L. J. 1939, *Note on the term semeiotike in Locke*, Mind, 64, 405—06.
SAUSSURE, F. de, 1967—[1916¹], *Cours de linguistique générale*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
SEBEOK, T. A. 1968, ,,*Zoosemiotics*'', în ,,American speech'' 43, 142—44.
— 1970, *The word ,,Zoosemiotics''*, în ,,Language sciences'' 10, 36—37.
— ed. 1969 a, ,,*Semiotica*'', în ,,Journal of the international association for semiotic studies'' 1, The Hague, Mouton.
— ed. 1969 b, *Approaches to semiotics* 1. The Hague, Mouton.
— et al., eds. 1964, *Approaches to semiotics*, The Hague, Mouton.
SÖDER, K. 1964, *Beiträge J. H. Lamberts zur formalen Logik und Semiotik*, Greifswald.
STEINTHAL, H. 1881² [1871¹], *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenchaft*, Berlin: Ferd Dümmlers. Vlg.
TRANSACTIONS OF THE CHARLES S. PEIRCE SOCIETY, 1965, în ,,A quarterly journal in American philosophy'', ed. R. Robin.
VOIGT, V. 1969, *Modellálás a folklorisztikában*, în ,,Studia Ethnographica'', 5, 347—430.
WELTRING, G. 1970, *Das Semeion in der aristotelischen, stoischen, epikureischen und skeptischen Philosophie*, în ,,Beitrag zur Geschichte der antiken Methodenlehre'', Bonn, Haupt mann'sche Buchdruckerei.
WOLLEN, P. 1969, *Signs and meaning in the cinema*, Bloomington, Indiana University Press.
WORTH, S. 1969, *The development of a semiotic of film*, în ,,Semiotica'', 1, 282—321.

,,Semiotics'' and its congeners

(Summary)

The use of ,,semiotics'' and its congeners is connected by the author with the European ,,Saussure pattern'' and the American ,,Locke-Morris-Peirce pattern''.

ANDREI AVRAM

PALATALIZAREA LABIALELOR ŞI PROBLEMA CORELAŢIEI DE TIMBRU PALATAL ÎN CONSONANTISMUL LIMBII ROMÂNE

Autorul susţine că grupurile consonantice « oclusivă labială + (pre)palatală » apărute ca urmare a palatalizării labialelor sînt bifonematice în unele dintre graiurile care cunosc acest fenomen şi că fonetismele de tipul [pomń] nu pot demonstra existenţa fonemelor consonantice palatalizate în limba română literară. Se discută şi unele probleme de morfologie şi de morfonologie legate de interpretarea fonologică a grupurilor « oclusivă labială + (pre)palatală ».

1. Termenul ,,palatalizarea labialelor'' este folosit în lingvistica românească pentru a desemna un grup de transformări fonetice în care este implicată, într-un fel sau altul, consoana iot; producerea într-un anumit grai a unuia dintre următoarele trei fenomene constituie ,,minimumul'' necesar pentru a putea să afirmăm că, în graiul respectiv, labialele sînt palatalizate măcar într-un stadiu incipient:

a) apariţia unui iot în contextul ,,consoană labială... [i]'';

b) transformarea în iot a lui [^{i}] [1] în contextul ,,consoană labială... ...#'';

c) accentuarea caracterului consonantic al lui iot, prin creşterea zgomotului de fricţiune (eventual, după labialele surde, şi prin pierderea sonorităţii) sau prin transformarea lui iot în oclusivă (pre)palatală sau în africată prepalatală, în contextul ,,consoană labială... vocală (diferită de [i])''[2].

După cum se ştie, consoana iot apărută în contextele menţionate sub *a* şi *b* poate, la rîndul ei, să devină oclusivă sau africată, ca în contextul specificat sub *c*, şi, în toate trei poziţiile, labiala poate să dispară; amîndouă aceste procese au avut loc, de fapt, în mai multe graiuri. Pe de altă parte, o serie de transformări fonetice au dus la apariţia, în cîteva graiuri, a unor fonetisme ca [zin] = *vin*. [sḱer] = *fier* etc.

[1] Este vorba de aşa-numitul ,,*i* final''. După unii lingvişti, acest element, nesilabic, nu este decît o trăsătură fonetică a consoanei finale ,,palatalizate'' (o formă ca *lupi* este notată fonetic [lup'], nu [lup^{i}] sau [lup$^{\text{i̯}}$]; această ultimă transcriere este cea ,,tradiţională''). În ciuda terminologiei, consoanele labiale pe care unii le consideră a fi, în limba literară sau în graiuri, ,,palatalizate'' (în forme ca [lup^{i}], [mik], [bẹată]) nu au nimic a face cu ,,palatalizarea labialelor'' (vezi mai jos).

[2] Vezi studiul monografic al lui Dimitrie Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în ,,Dacoromania'' IX, 1936—1938, p. 92—160, şi bibliografia citată acolo (studiul a fost republicat, cu modificări, în volumul aceluiaşi autor, *Probleme de fonetică*, [Bucureşti], 1953, p. 41—102).

Conform celor arătate mai sus, labialele sînt ,,nepalatalizate'' în graiurile în care, întocmai ca în limba literară, se pronunță:

a) [pi], [bi], [fi], [vi], [mi] în *picior*, respectiv, *bine*, *fir*, *vis*, *mic*;

b) [p^{i}], [v^{i}], [m^{i}] etc. în *lupi*, *țevi*, *pomi* etc.;

c) [pye], [fye], [myo] etc. în *piatră*, *fier*, *mi-or da* etc.

Tot ,,nepalatalizate'' sînt labialele în graiurile în care caracterul consonantic al elementului palatal nesilabic următor este atenuat sau anulat (lui iot din limba literară îi corespunde un element v o c a l i c nesilabic, mai mult sau mai puțin perceptibil: [fi̯er] [3], [f^{i}er]; [pe̯atră]) sau în care grupului ,,labială + iot + vocală'' din limba literară îi corespunde grupul ,,labială + vocală'' ([pept], [fer] etc.) [4].

Labialele sînt ,,palatalizate'' acolo unde se întîlnesc pronunțări de tipul:

a) [pyi]*cior*, [byi]*ne*, [pt'i]*cior*, [bǵi]*ne*, [ḱi]*cior*, [bği]*ne* etc.;

b) *po*[my], *lu*[pḱ], *lu*[pt'], *po*[mń], *lu*[pĉ], *po*[ń], *lu*[ḱ] etc.;

c) [fḱe]*r*, [pḱa]*tră*, [pt'a]*tră*, [pĉa]*tră*, [t'a]*tră*, [mńe]*re*, [ńe]*re* etc.

S-a arătat[5] că termenul ,,palatalizarea labialelor'' nu este adecvat, dat fiind că în [pḱi]*cior* sau [ḱi]*cior*, *po*[mń] sau *po* [ń], de exemplu, nu s-a produs transformarea labialelor [p], respectiv, [m] în palatalele [ḱ] și [ń], ci palatalele au apărut prin ,,întărirea''' caracterului consonantic al lui iot [6]; singura transformare pe care o suferă labialele în cadrul proceselor numite ,,palatalizarea labialelor'' este dispariția lor.

Referindu-se numai la formele de tipul *piept*, *biet*, *fier*, *vier*, *miere*, E. Petrovici[7] scrie: ,,După labiale, în unele graiuri și în limba literară, acest iod romanic s-a păstrat pînă astăzi... În alte graiuri, iod după labiale a fost articulat tot mai puternic îngustîndu-și constricțiunea palatală și devenind chiar o oclusivă palatală, ceea ce a cauzat căderea labialei precedente. Este așa-numita « palatalizare a labialelor »: *pyept* > *pχ' ept* > *pḱept* > *ḱept* etc.''. Tot numai formele de acest fel sînt avute în

[3] Folosim litera [i̯] pentru a nota un element vocalic nesilabic de timbru [i], diferit de consoana iot, pe care o notăm [y].

[4] Cf. E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română*, în SCL VII, 1956, 3—4, p. 166.

[5] Vezi, de exemplu, articolul relativ recent al lui Gr. Rusu, *Evoluția în limba română a lui iod precedat de consoanele labiale și consecințele pe plan fonologic*, în ,,Fonetică și dialectologie'' IV, 1962, p. 75—90 (problema care ne interesează aici este discutată la p. 76).

[6] C o n s o n a n t i c este și iot din limba literară (chiar dacă, fiind apropiat de [i], el poate fi numit semiconsoană sau semivocală); prin urmare, nu ni se pare potrivit să vorbim despre ,,transformarea lui într-o consoană palatală'' (Gr. Rusu, *op. cit.*, p. 87). Din formularea pe care o găsim la Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 119, și din transcrierea folosită de acest autor (de exemplu, [b] > [by] în contextul ''— [j]'', unde [j] = iot) ar rezulta că prima fază a palatalizării în cuvinte de tipul *piept* constă în apariția unui ,,element fricativ palatal'' după labială și î n a i n t e d e iot; dar iot însuși este un element fricativ palatal. Liliana Ionescu, *Palatalizarea labialelor în graiurile din Moldova*, în ,,Fonetică și dialectologie'' VI, 1969, p. 49—50, afirmă, în mod explicit, că ,,prima etapă a alterării labialelor... constă în introducerea unui element constrictiv palatal între labială și iot''. Dar în forme ca *bine*, *lupi* elementul constrictiv apare înainte de vocala [i], respectiv, în poziție finală, iar în forme ca *fier* acest element nu ,,se introduce'' între labială și iot, ci e s t e însuși iot (în acest caz, ,,palatalizarea'' — care nu este nicidecum o ,,alterare a labialelor'' — constă, după cum am văzut, într-o transformare a lui iot).

[7] *Loc. cit.*

vedere de Gr. Rusu [8], care lasă să se înţeleagă că, după părerea sa, fenomenele desemnate prin termenul „palatalizarea labialelor" constau în „evoluţia lui iod precedat de consoanele labiale", ceea ce, de altfel, este, în mare parte, adevărat. Totuşi, nici acest ultim termen nu este pe deplin satisfăcător, din moment ce în forme de tipul *bine*, *lupi* „palatalizarea" începe prin a p a r i ţ i a unui iot. Aşa stînd lucrurile, credem că — după precizările din rîndurile precedente — putem folosi termenul consacrat, „palatalizarea labialelor", fără nici un neajuns.

În cele ce urmează ne vom ocupa numai de cîteva dintre fonetismele apărute în graiurile dacoromâne ca rezultat al palatalizării consoanelor [p], [b] şi [m]; ele au fost aduse în discuţie de I. Pătruţ, într-un articol [9] în care autorul îşi propune să prezinte argumente de ordin morfologic în sprijinul cunoscutei teorii a regretatului Emil Petrovici cu privire la existenţa corelaţiilor de timbru în consonantismul limbii române. Mai înainte însă, este necesar să ne oprim la cîteva probleme de fonologie şi de morfologie care nu se referă exclusiv la graiurile care cunosc palatalizarea labialelor.

2. Plecînd de la constatarea că la unele verbe persoana a II-a a indicativului şi a conjunctivului prezent are desinenţa « zero » (cf. *eu tai — tu tai*, *pun — pui*, *fug — fugi* [fuĝ]), I. Pătruţ scrie următoarele: „După părerea noastră, nu se poate susţine că celelalte verbe, care nu au tema prezentului terminată într-o palatală (*i̯*, *č*, *ğ* etc.), posedă o desinenţă la persoana a II-a singular" (p. 24); aşadar, am avea *dor*/m/ : *dor*/m'/ (cu alternanţă consonantică în temă), nu *dorm* : *dorm-i* (cu o desinenţă realizată ca [ʲ]), cum admit alţi cercetători. Problema se pune la fel pentru pluralul substantivelor şi adjectivelor (cf. *lupi*, *buni* faţă de *ochi*, *dulci*). Argumentele invocate în favoarea acestei interpretări nu sînt însă convingătoare:

a) Este, în linii mari, adevărat că „cele două categorii de verbe... s-au dezvoltat paralel şi din punct de vedere istoric; toate au pierdut pe vechiul *-i* postconsonantic" (p. 24—25), dar — întrucît într-o descriere trebuie să ţinem seamă nu de procesele istorice, ci de rezultatele la care s-a ajuns — nu putem trece peste faptul că într-un caz elementul vocalic final nu mai există, deoarece el a fost total „absorbit" de consoana precedentă (aceasta a devenit, de exemplu, prepalatală în *fugi*), pe cînd în celălalt caz s-a pierdut numai caracterul silabic al vocalei [i]; ea continuă oarecum s ă e x i s t e, ca „*i* surd nesilabic" [10]. După părerea noastră, în *dormi* există un fonem corespunzător acestui „pseudo-*i*", iar opoziţia dintre el şi « zero » de la persoana I îndeplineşte aceeaşi funcţie ca opoziţia (alternanţa) /g/ : /ğ/ din *fug* : *fugi* şi ca opoziţia /u/ : /i/ din *umbl-u* : *umbl-i*.

[8] *Op. cit.*, p. 76.

[9] *Morfologie şi fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, în „Cercetări de lingvistică" V, 1960, 1—2, p. 23—27. În absenţa altor indicaţii, trimiterile la pagini se referă, în rîndurile următoare, la acest articol.

[10] Alf Lombard, *La prononciation du roumain*. Extrait de „Uppsala Universitets Årsskrift" 1936, Uppsala, [1935], p. 116. Vezi, acum în urmă, Valeriu Şuteu, *Despre natura acustică a lui* [-i] *final din limba română*, în „Fonetică şi dialectologie" VII, 1971, p. 123—129.

b) După I. Pătruț, „caracterul monofonematic a ceea ce notăm *-ți*, *-zi*, *-și*, *-ji* (*cînți*, *bărbați*, *părți*, *lauzi*, *uzi*, *urși*, *vreji*) în limba literară este confirmat, pe plan morfologic, de formele din graiurile în care fonemele *ț*, *z*, *ș*, *j* sînt totdeauna dure (*cînț*, *uz*, *urș*, *vrej*)", (p. 25). Ca problemă de principiu, poate fi făcută, mai întîi, observația că nu este indicat ca situația întîlnită în unele graiuri să fie invocată ca argument în favoarea unei anumite interpretări a faptelor aparținînd altor graiuri sau limbii literare. Lăsînd la o parte acest lucru, nu vedem cum caracterul indiscutabil monofonematic al unei consoane neurmate de [ⁱ] poate „confirma" caracterul monofonematic al grupului „consoană + [ⁱ]". Monofonematic este și [r] din forma de persoana a III-a singular indicativ prezent [kar] = *cară*, la care s-a ajuns, în unele graiuri, prin amuțirea vocalei finale, dar această constatare nu dovedește că [ră] din forma literară *cară* reprezintă un singur fonem, întocmai cum faptul că succesiunile de sunete [bu], [bi] din dial. [albu], [albi] (forme nearticulate) reprezintă grupurile de foneme /bu/, respectiv, /bi/ nu ne dă dreptul să susținem că am avea aceleași grupuri și în lit. *alb*, *albi* [albⁱ].

Întrucît după grupurile „muta cum liquida" vocalele [u] și [i] s-au menținut, în forme ca *umblu*, *umbli*, *socru*, *socri*, este clar că, indiferent dacă acceptăm sau nu teoria corelațiilor de timbru, nu putem să ajungem la o singură categorie de opoziții morfologice în flexiunea verbală (între persoanele I și a II-a singular de la indicativul și conjunctivul prezent) și în cea nominală (între singularul și pluralul unor substantive și adjective). După părerea celor care nu acceptă teoria menționată [11], aceste opoziții sînt marcate cînd prin desinențe, pozitive sau nule (*lup* — *lupi*, *umblu* — *umbli*), cînd prin desinențe și alternanțe în același timp (*cad*—*cazi*), cînd numai prin alternanțe (*fug* — *fugi*) [12]. Evident, ultima categorie apare și la adepții teoriei corelațiilor de timbru. În ce privește celelalte tipuri de opoziții, e de remarcat că simplificarea introdusă prin interpretarea conform căreia în *lup* — *lupi*, *cad* — *cazi* am avea a face numai cu alternanțe, nu și cu o desinență pozitivă la plural, respectiv, la persoana a II-a — — /lup/ : /lup'/, /kad/ : /kaz'/ — este întovărășită de o complicație care constă în faptul că se recunoaște o alternanță /l°/ (consoană labializată) /l'/ (consoană palatalizată) în formele de tipul *umblu* — *umbli*; această alternanță nu apare în cadrul descrierilor în care lichida din *umblu* și cea din *umbli* reprezintă unul și același fonem. Prin urmare, în ultimă instanță, „dispar" desinențele din *lupi*, *cazi* etc. și rămîn numai alternanțele /p/ ~ /p'/, /d/ ~ /z'/, dar, pe de altă parte, alternanțele „apar", alături de desinențe, în forme ca *umblu* — *umbli*, *socru* — *socri*, *aspru* — *aspri*.

Ce e drept, o simplificare reală se introduce prin acceptarea teoriei corelațiilor de timbru în analiza formelor de imperfect : dacă într-o formă ca *puteam* grupul de litere *tea* corespunde succesiunii de foneme /t' a/, înseamnă că sufixul este unul și același la toate verbele, *-a-* (nu *-a-* în *cîntam* și *-ea-* în *puteam*). Acest lucru nu ne poate determina însă să renunțăm la

[11] Sau, în ce privește tipul *fug* — *fugi*, cel puțin după părerea celor mai mulți dintre aceștia (după unii, am avea aici și alternanță, și desinență : *fug* : [fuĝ]-[ⁱ], interpretare care ni se pare nesatisfăcătoare).

[12] Lăsăm la o parte cazurile în care termenii perechilor de forme în discuție sînt identici : *eu tai* — *tu tai*, *un pui* — *doi pui*.

interpretarea „tradiţională" (pe care, de altfel, o accepta altădată şi I. Pătruţ [13]), conform căreia în *puteam* avem a face cu sufixul *-ea-*.

3. Susţinîndu-şi propria părere, I. Pătruţ contestă valabilitatea metodei comutării, prin folosirea căreia alţi cercetători au ajuns la o părere diferită de cea a autorului citat : „Metoda comutării, cel puţin aşa cum este aplicată în cazul pe care îl discutăm, avem impresia că se învîrteşte într-un cerc vicios : aflarea unei necunoscute prin ea însăşi. Argumentele morfologice aduse de noi mai sus infirmă concluzia asupra caracterului fonematic al aşa-numitului *i* final (din *lupi*), la care au ajuns acad. Al. Rosetti şi A. Avram, aplicînd această metodă"[14]. Nici argumentele la care se referă autorul în acest pasaj (şi care au fost deja discutate mai sus), nici alte argumente nu sprijină însă aspra critică făcută de I. Pătruţ metodei comutării. Urmează să vedem dacă este îndreptăţită critica pe care acelaşi autor o face, în continuare, interpretării propuse de noi pentru grupul de sunete [mń] apărut ca rezultat al palatalizării lui [m].

Am susţinut [15] că „*pomń* e compus din patru foneme, ca şi *pumń* şi *pumn* ; *ń* reprezintă un fonem independent, care se opune lui « zero » în *pomń* : *pom* şi lui *n* în *pumń* : *pumn*". Plecînd de la această afirmaţie a noastră, I. Pătruţ deduce, pe bună dreptate, că, dacă [mń] din [pomń] este considerat bifonematic, o interpretare analogă trebuie admisă şi pentru [pt'], [pḱ], [pĉ], [bd'] etc. din forme ca [skapt'], [slabĝ] (= lit. *scapi*, *slabi*). Dar autorul citat adaugă : „Analizînd însă formele *pomń*, *lupt'*, *scapt'* etc., menţionate mai sus, în sistemul morfologic al graiului respectiv — care în privinţa indicativului prezent, respectiv a pluralului cuvintelor ca cele amintite, este identic cu sistemul limbii literare — se vădeşte că aici grupurile *mń*, *pt'*, *bd'* etc. nu pot fi considerate bifonematice, ci cu valoare monofonematică, întrucît formele gramaticale respective (pluralul şi indicativul prezent, pers. a II-a sg.) nu au nici o desinenţă (aşa ca în limba literară, cf. mai sus). Ar şi fi ciudat să aibă atîtea desinenţe : zero (*pui̯* pl., tu *tai̯*), *-t'* (sau *-ḱ*, *-ĉ*) (*lupt'*, *scapt'*), *-d'* (*slabd'*, *întrebd'*), *-ń* (*pomń*, *dormń* „dormi" etc.)" (p. 26). Altfel spus, după I. Pătruţ, în forme ca [lupt'], [skapt'], întîlnite în unele graiuri, avem a face cu grupuri consonantice finale monofonematice, deoarece aceste forme nu au nici o desinenţă şi ele nu au nici o desinenţă pentru că, în cazul contrar, n-ar mai fi valabile premisele de la care s-a pornit : a) absenţa desinenţelor în formele literare corespunzătoare ; b) identitatea morfologică a graiurilor în cauză şi a limbii literare.

Surprinzătoare ni se pare însă, înainte de toate, absenţa distincţiei între analiza fonologică şi analiza morfologică. După I. Pătruţ, din interpretarea bifonematică a grupurilor consonantice finale din forme ca [skapt'], [slabd'], [pomń] rezultă cu necesitate că elementele finale ale grupurilor sînt desinenţe (ceea ce noi n-am afirmat !). Această opinie a autorului este

[13] Într-un articol publicat în „Limba română" IV, 1955, 6, p. 65—71, la care autorul trimite în nota 14 (anul este indicat greşit : 1956).

[14] Autorul trimite, în nota 16 (vezi şi notele 2 şi 5), la articolul acad. Al. Rosetti, *Consideraţii asupra sistemului fonologic al limbii române*, publicat în SCL VIII, 1957 (nu 1958), 1, p. 43—46, şi la articolul nostru *Contribuţii la studiul fonologiei limbii române*, în SCL VII, 1956 (nu 1957), 3—4, p. 193—204.

[15] În articolul *Constituirea corelaţiei consonantice de timbru palatal în limba română*, publicat în SCL VIII, 1957, 1, p. 55—61 (pasajul reprodus aici se află la p. 59).

exprimată şi în următorul pasaj : „Dacă grupurile provenite prin palatalizare, amintite mai sus, sînt considerate bifonematice, d e c i dacă, în *dormń*, *scapt'* (*scapĉ*), *întrebd'* (*întrebĝ*), *-ń*, *-t'* (*-ĉ*), *-d'* (*-ĝ*) ar fi desinenţe..." (p. 26 ; spaţiat de noi) ; folosirea lui d e c i nu are, aici, nici o justificare.

După părerea noastră — care coincide cu aceea a lui Gr. Rusu [16], un adept al teoriei corelaţiilor de timbru — [pt'], [pḱ], [bd'], [mń], [pĉ], [bĝ] etc. reprezintă succesiuni de cîte două foneme în graiurile în care elementele finale ale grupurilor enumerate apar şi neprecedate de oclusive labiale (ceea ce se întîmplă în multe dintre graiurile care cunosc palatalizarea labialelor). De exemplu, într-un grai în care coexistă formele [lup], [lupḱ] şi [pădúḱ], posibilitatea de a comuta (aici, cu « zero ») ambele elemente ale grupului [pḱ] în contextul „vocală ... #" dovedeşte caracterul bifonematic al grupului. În mod analog, compararea lui [pom] cu [pomń] şi cu [buń] dovedeşte că, în graiurile în care [ń] apare şi ca rezultat al palatalizării dentalelor (deci acolo unde [ń] nu este precedat în mod obligatoriu de [m]), grupul [mń] este bifonematic. În sfîrşit, pentru a adăuga un exemplu cu grupul „labială + palatală" la iniţială, în graiurile în care [pt'ei̯] = *piei* coexistă cu [t'ei̯] = *tei* sau *chei* nu încape nici o îndoială că [pt'] reprezintă o succesiune de două foneme.

Este suficient, pentru moment, să avem în vedere numai graiuri care îndeplinesc condiţii cum sînt cele formulate în rîndurile precedente. Din exemplele date de I. Pătruţ rezultă că, după părerea autorului, grupurile „labială + (pre)palatală" apărute prin palatalizarea labialelor sînt monofonematice şi în acest tip de graiuri [17]. Vom încerca, în continuare, să vedem dacă şi în ce măsură o soluţie fonologică diferită impune o analiză morfologică potrivit căreia, în contextul „labială... #", palatalele ar fi desinenţe.

5. Odată admis faptul că [lupt'], [slabd'], [pomń] au structura f o n o l o g i c ă /lupt'/, /slabd'/,[18] /pomń/, se pune problema segmentării acestor forme în unităţi m o r f o l o g i c e. Este posibil, î n p r i n c i p i u, ca [t'] (sau [ḱ], [ĉ]), [d'], [ń] etc. din formele dialectale corespunzătoare formelor literare *lupi*, *slabi*, *pomi* să fie considerate desinenţe : /lup/-/t'/, /slab/-/d'/, /pom/-/ń/ ; nu credem că ar fi „ciudat" ca segmente fonologic distincte să aibă o funcţie identică. Este însă a v a n t a j o s ca, în descrierea morfologiei unui idiom, să alegem, dintre două soluţii în egală măsură posibile, pe aceea care duce la stabilirea unui inventar de morfeme gramaticale mai restrîns. În cazul nostru, vom prefera deci să considerăm că formele terminate în grupul „labială + (pre)palatală"

[16] *Op. cit.*, p. 89 (de menţionat însă că autorul nu are în vedere posibilitatea ca grupul „labială + palatală" să fie realizarea unui singur fonem ; vezi cele arătate mai jos). Aceeaşi părere este susţinută de Gr. Rusu la p. 67 a articolului său *Schiţă a sistemului fonologic al graiului bistriţean* („Cercetări de lingvistică" IV, 1959, p. 61—70), unde se trimite la articolul nostru din 1957 (vezi nota precedentă), în care ne-am ocupat de statutul fonologic al grupului [mń].

[17] Vezi mai jos (de altfel, este clar că un grai aparţinînd acestui tip am avut şi noi în vedere cînd am propus interpretarea [pomń] = /pomń/, combătută de I. Pătruţ).

[18] Sau, ţinînd seamă de neutralizarea opoziţiei de sonoritate, /luPt'/, /slaPd'/ (în general, vom neglija, în cele ce urmează, acest detaliu, care nu prezintă importanţă pentru problemele discutate în acest articol ; vezi însă nota 20).

nu au desinenţa /t'/ sau /d'/ etc., ci desinenţa « zero »: nu /lup/-/t'/, /slab/-/d'/, /pom/-/ń/, ci /lupt'/-Ø, /slabd'/-Ø, /pomń/-Ø. În felul acesta, substantivele şi adjectivele *lup*, *slab*, *pom* etc. intră, din punctul de vedere al formării pluralului, în aceeaşi categorie cu *sac* — *saci*, *lung*— *lungi* etc., iar verbele de tipul *a rupe* , *a sorbi*, *a dormi* intră, din punctul de vedere al felului cum se formează persoana a II-a de la indicativul şi conjunctivul prezent, în aceeaşi categorie cu *a face*, *a merge* etc. În toate aceste cazuri, avem a face cu perechi de forme ai căror termeni au desinenţa « zero », opoziţia dintre ei fiind marcată prin alternanţa consonantică din temă[19].

Rezultă din cele arătate mai sus că interpretarea bifonematică a grupurilor consonantice finale [pt'], [bd'] etc. nu implică nici introducerea unor noi tipuri de flexiune, nici sporirea inventarului de desinenţe, nici identificarea unui nou tip de teme (teme variabile, datorită alternanţelor, avem şi în *sac*, *lung*, *a pune* etc.).

Făcînd abstracţie de neutralizare, respectiv, de caracterul nedistinctiv al trăsăturii fonetice « surd » la primul element al grupului [pt'] şi considerînd că nu aparţin unui segment alternant fonemele constante în diversele alomorfe ale unui morfem, vom spune că în /lup/ — /lupt'/, de exemplu, alternanţa este « zero » ~ /t'/ (după o altă interpretare, alternanţa ar fi /p/ ~ /pt'/[20]). Deosebirea dintre /lup/ — /lupt'/, pe de o parte, şi, să zicem, /fug/ — /fuğ/, pe de altă parte, este analogă cu cea existentă între rus. *ljubiš* (persoana a II-a a indicativului prezent) — *ljublju* (persoana I) şi rus. *gudis* — *gužu* (în primul caz alternează « zero » cu /l'/ sau, după o altă interpretare, o consoană cu un grup de consoane; în celălalt caz termenii alternanţei sînt constituiţi, fiecare, dintr-o consoană). Este adevărat că alternanţa între « zero » şi o consoană nu este obişnuită în flexiunea limbii literare [21] (din dialectul istroromân se pot cita forme ca [bęt] = *beat*—pl. [bęl'ţ], [åb]=*alb*—pl. [ål'b][22]); această constatare nu ne poate împiedica însă să admitem că tipul de alternanţă menţionat apare în unele dintre graiurile dacoromâne caracterizate prin palatalizarea labialelor, căci dacă palatala precedată de labială ar fi atribuită segmentului desinenţial s-ar ajunge — aşa cum am văzut mai sus — la o soluţie neavantajoasă din punctul de vedere al simplităţii.

[19] La p. 67 a articolului citat în nota 16, Gr. Rusu observă că „deosebirea între diferitele forme gramaticale se face, în graiul bistriţean, altfel decît în limba literară" şi anume „prin opoziţia zero la singular şi la pers. I — /č/, /ğ/, /ń/ la plural şi la pers. a II-a", dar nu precizează dacă, după părerea sa, în /lupč/, /albğ/, /dormń/, consoanele /č/, respectiv, /ğ/, /ń/ sînt desinenţe sau aparţin radicalului.

[20] Pentru argumente în favoarea primei interpretări (valabilă numai dacă facem abstracţie de neutralizarea opoziţiei de sonoritate), vezi articolul nostru *Caracteristici sintagmatice ale alternanţelor fonologice în limba română*, în SCL XXIII, 1972, 2, p. 119—128. Ţinînd seamă de neutralizarea opoziţiei de sonoritate, segmentele alternante din [lup]—[lupt'] le vom transcrie fonologic /p/, /Pt'/. În acest caz, se pune problema dacă avem a face cu un morfonem polifonematic, /p/ (+ « zero ») ~ /Pt'/, sau cu două morfoneme, /p/ ~ /P/, « zero » ~ ~ /t'/. Întrucît alternanţa « zero » ~ /t'/ nu apare în alte contexte, ci numai precedată de alternanţa /p/ ~ /P/, considerăm că ne găsim în prezenţa unui singur morfonem, polifonematic: /p/ ~ /Pt'/ (vezi, pentru principiu, articolul nostru citat în această notă).

[21] Cf., totuşi, *mînă — mîini*, cu alternanţa « zero » ~ /y/.

[22] August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, 1971, p. 41 şi, respectiv, 79.

5. După părerea lui I. Pătruț, ,,grupurile *mń*, *pt'* (*pĉ*), *bd'* etc., din *pomń*, *dormńam*, *lupt'*, *întrebd'* etc. sînt diferite deci de *mń* din *pumń*, *pt'* din *lupt'e*, *bd'* din *rabd'e*, aceste din urmă fiind constituite din două foneme, după cum ne arată formele *pumn*, *lupt* — *luptă*, *rabd* — *rabdă*" (p. 26). În continuare, autorul afirmă că în [pomń], [lupt'] articulația labială și cea palatală ,,se suprapun" (ceea ce nu se întîmplă în [pumń] = *pumni*, [lupt'e] = *lupte*) și emite presupunerea că în formele articulate [pomńi] = *pomii*, [lupt'i] = *lupii* cele două elemente ale grupului consonantic aparțin aceleiași silabe, spre deosebire de situația întîlnită în [pumńi], [lupt'e], unde tăietura silabică se află între labială și palatală : [po-mńi], [lu-pt'i], dar [pum-ńi] [lup-t'e][23].

Credem că afirmațiile privitoare la ,,suprapunerea" celor două articulații (labială și palatală) și la silabație au toate șansele să fie contrazise de rezultatele unor cercetări experimentale. Pînă la efectuarea acestora, întrucît nu ni se furnizează nici o probă contrară, sîntem obligați să admitem că nu s-au înșelat dialectologii și foneticienii care — fără excepție — au notat absolut la fel grupurile consonantice din [pomń], [lupt'], pe de o parte, și din [pumń], [lupt'e], pe de alta.

6. Susținînd că [pt'], [mń] etc. din forme ca *lupi*, *pomi* (cu fonetismul caracteristic zonelor în care se produce palatalizarea labialelor) reprezintă foneme unice, I. Pătruț nu precizează, în articolul citat, c a r e a n u m e sînt aceste foneme. Într-un alt articol [24], autorul scrie următoarele : ,,existența fonemelor consonantice moi e, credem noi, evidentă sau, oricum, mult mai ușor de dovedit [decît în limba literară — *n.n.*] în graiurile în care dentalele și labialele s-au palatalizat ... în aceste graiuri, labialelor și dentalelor moi [= ,,palatalizate" — *n. n.*] din limba literară le corespund foneme palatale : *luḱ* (*lupt'*, *lupĉ*) « lupi », *orǵ* (*orbd'*, *orbĝ*) « orbi », *dorń* (*dormń*) « dormi » ..."[25] (în nota 3 se trimite, ,,pentru valoarea monofonematică" a grupurilor ,,labială + palatală" din formele citate, la articolul pe care l-am avut în vedere în paginile precedente).

Textul reprodus, nu destul de clar, pare a admite două interpretări :

a) Consoanele p a l a t a l e pe plan fonetic l-a care s-a ajuns, în unele graiuri, în forme ca [luḱ], precum și grupurile de tipul lui [pt'] din [lupt'] sînt, din punct de vedere fonologic, consoane p a l a t a l i z a t e (moi), ca în limba literară ; am avea a face deci, atît în [lupi], cît și în [lupt'], cu același fonem, /p'/. Această interpretare (spre care ne conduce faptul că autorul vorbește despre caracterul ,,evident" al ,,existenței fonemelor consonantice moi" tocmai în graiurile în care consoanelor ,,moi" din limba literară le corespund palatale în [luḱ], [dorń] etc.) este însă incompatibilă cu rezultatele obținute de analiza fonologică a altor forme, chiar î n c o n f o r m i t a t e cu teoria corelațiilor de timbru. Dacă

[23] Fără să se refere la articolul lui I. Pătruț, Liliana Ionescu, *op. cit.*, p. 53, susține un punct de vedere identic în ce privește locul tăieturii silabice în grupurile consonantice apărute prin palatalizarea labialelor ; și de data aceasta, este vorba de o simplă afirmație, neînsoțită de dovezi.

[24] *Morfologie și fonologie. II. Referitor la sistemul fonologic consonantic al limbii române*, în ,,Cercetări de lingvistică" VII, 1962, 2, p. 217—222.

[25] *Ibidem*, p. 220.

termenii perechilor [p'] (= [p] urmat de o vocală sau de o semivocală palatală) şi [pt'], [b'] şi [bd'], [m'] şi [mń] ar reprezenta realizări ale aceluiaşi fonem, /p'/, respectiv, /b'/, /m'/, aceşti termeni ar trebui sau să fie în distribuţie complementară (şi atunci s-ar putea vorbi, în cadrul concepţiei adoptate de I. Pătruţ, de variante combinatorii ale fonemelor enumerate), sau să fie variante facultative ale lui /p'/, /b'/, /m'/. Este însă uşor de arătat că, de exemplu, deosebirea de ordin fonetic dintre [pt'] şi [p] (sau, notînd caracterul „palatalizat" al consoanei, [p']) e utilizată pentru a diferenţia sensuri. Segmentele [p'] şi [pt'], [b'] şi [bd'], [m'] şi [mń] apar în acelaşi context; cf. pronunţarea, în graiurile care cunosc palatalizarea labialelor, a unor perechi de cuvinte ca *peri* — *piei*, *bete* — *biete*, *mere* — *miere*, *rupeam* — *lipeam*, *minte* — *mintă* subst. etc. (formelor literare scrise *popii* le corespund, în unele graiuri, [pop'i] la genitiv-dativ singular, dar [popt'i] la nominativ-acuzativ plural, ceea ce demonstrează că [p'] şi [pt'] pot să se opună chiar în cadrul paradigmei unui cuvînt). Pe de altă parte, se ştie că în graiurile care cunosc palatalizarea oclusivelor labiale în stadiul „labială + oclusivă (pre) palatală" (şi pe care le-am avut în vedere şi în rîndurile precedente) este la fel de obligatorie prezenţa grupurilor în discuţie în *piei*, *biete*, *miere*, ca şi prezenţa consoanelor [p'], [b'], [m'] (niciodată [pt'], [bd'], [mń]!) în *peri*, *bete*, *mere*. Aşadar, [p'] şi [pt'] (la fel, [b'] şi [bd'], [m'] şi [mń]) nu sînt nici variante combinatorii, nici variante facultative ale aceluiaşi fonem.

b) Consoana palatală din [luḱ], de exemplu, precum şi grupurile consonantice din [lupt'], [lupĉ] sînt realizări ale unor segmente fonologice d i s t i n c t e de cel realizat ca [p'] în *pe*, *rupeam* etc. Din această interpretare, cu care sîntem de acord, rezultă că între limba literară şi graiurile avute în vedere de I. Pătruţ nu există, în cazul care ne interesează, un sistem de corespondenţe ai căror termeni ar fi segmente f o n e t i c e diferite, dar fonologic identice — /p'/ = [p'] : /p'/ = [ḱ] sau [pt'] sau [pĉ] —, ci un sistem de corespondenţe între f o n e m e diferite (în treacăt fie spus, dacă aşa stau lucrurile, ne întrebăm cum poate fi „evidentă" existenţa fonemelor consonantice „moi" în graiurile în care labialelor şi dentalelor aparţinînd, în limba literară, acestei categorii de foneme le corespunde un a l t t i p de foneme). Nu mai putem fi însă de acord cu I. Pătruţ atunci cînd autorul susţine că o formă ca [lupt'] sau [lupĉ] conţine numai trei foneme în graiurile care cunosc palatalizarea labialelor şi a dentalelor [26].

Ocupîndu-se de consecinţele fonologice ale palatalizării labialelor, Emanuel Vasiliu [27] afirmă că „realizarea fonemului /ń/ este [ń] sau [mń] în dialectele care cunosc palatalizarea labialelor". Ar fi fost necesar să se spună „care cunosc n u m a i palatalizarea labialelor" (deci nu şi a dentalelor), căci [mń] poate fi considerat variantă a lui /ń/ numai în graiurile în care prezenţa labialei înainte de palatală are un caracter „automat", în sensul că orice [ń] este precedat de [m] (o observaţie analogă este valabilă şi pentru palatalele orale precedate de [p] sau de [b]). Iată deci că grupul [mń] din [pomń] poate fi monofonematic î n u n e l e g r a i u r i, dar nu din motive de ordin morfologic, ci din

[26] Vezi mai sus.
[27] *Op. cit.*, p. 189.

cauză că primul element al grupului, fiind „automat”, nu are rol distinctiv : [mami] (sau [mam'i]) = *mamei* = *ma*/m'/*i* (după teoria corelațiilor de timbru), dar [pomńi] = *po*/ń/*i*, /m'/*ere* = *mere*, dar /ń/*ere* = [mń]*ere* = *miere* etc. (în graiurile în care însă [mń]*ere* coexistă cu [ń]*egru*, de exemplu, este evident că la inițiala primei forme citate avem un grup b i f o n e m a t i c).

7. „Pentru noi *mń*, *pt'*, *bd'* etc., din *pomń* etc., au, din punct de vedere morfologic, funcție identică cu *m'*, *p'*, *b'* etc. (din *pomi*, *lupi* etc.)...”, scrie I. Pătruț în încheierea articolului de la care am plecat (p. 27). Dar identitatea de f u n c ț i e m o r f o l o g i c ă nu poate fi confundată cu identitatea f o n o l o g i c ă. Chiar dacă, de exemplu, forma literară *lupi* și forma dialectală [lupt'] ar avea o structură morfologică identică, în sensul că desinența ar fi « zero » în ambele cazuri, din acest fapt nu ar rezulta că fonemele sînt neapărat aceleași în cele două forme.

După părerea noastră, între limba literară și graiurile care cunosc palatalizarea ocusivelor labiale în stadiul cu oclusivă sau africată (pre) palatală, precedată sau nu de labială, există o deosebire și în ce privește structura m o r f o l o g i c ă a formelor de plural (la substantive și adjective) sau de persoana a II-a (la verbe), și sub aspectul structurii f o n o l o g i c e a acestor forme. Pe de altă parte, în graiurile în care, de exemplu, coexistă [pomń] și [pumń] grupurile consonantice din cele două forme sînt fonologic identice ; originea lor diferită (care se reflectă în faptul că palatala participă la alternanțe fonologice diferite) nu poate influența statutul fonologic al acestor grupuri. Întîlnim o situație analogă comparînd pe [lupt'] cu [lupt'e] (/t'/ din această formă alternează cu /t/), pe [întrebd'] = *întrebi* cu [rabd'e] = (*să*) *rabde* etc. Căderea primului element al grupului „labială + dentală” înseamnă, totodată, o modificare a structurii fonologice a unor forme, în anumite graiuri (de exemplu, /pomń/ > / poń/) ; în alte graiuri, în care labiala este un element pur fonetic ([mń] = /ń/[28]), simplificarea este fără urmări la nivelul structurii fonologice [29].

Faptele din graiurile dacoromâne care cunosc fenomenul palatalizării labialelor — fapte pe care I. Pătruț le analizează plecînd de la ideea că o serie întreagă de forme au o structură fonologică identică în limba literară și în graiuri și punînd, uneori, semnul egalității între „funcție morfologică identică” și „statut fonologic identic” — nu oferă, după părerea noastră, argumente în favoarea tezei potrivit căreia limba literară ar poseda foneme consonantice palatalizate („diezate”).

Februarie 1972

Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei 194

[28] Vezi mai sus.

[29] Liliana Ionescu, *op. cit.*, p. 53—54, stabilește o regulă conform căreia labiala ar fi eliminată „numai din grupurile în care ea apare la inițială de silabă”. Regula este, evident, greșită : din forme ca [alĝ], [ald'], [alĝ] labiala a dispărut deși ea nu era inițială de silabă.

La palatalisation des labiales et le problème de la corrélation de timbre palatal dans le consonantisme du roumain

(Résumé)

Dans beaucoup de parlers daco-roumains qui connaissent la soi-disant « palatalisation des labiales » il existe des groupes consonantiques formés d'une occlusive labiale et d'une (pré)palatale (occlusive ou affriquée), par exemple dans [lupt′] ou [lupč], [slabd′], [pomń] (= roum. litt. *lupi* [lup^{i}] « loups », *slabi* « faibles [masc.] », *pomi* « arbres [fruitiers] »). On a attribué une valeur monophonématique à ces groupes de consonnes et on a soutenu, d'une part, qu'ils constituent une preuve de l'existence en roumain littéraire de la corrélation « consonne neutre : consonne palatalisée » (/p/ : /p'/ etc. : sg. *lu*/p/ — pl. *lu*/ṗ'/) et, d'autre part, que, si [pt′], [bd′], [mń] étaient biphonématiques, on serait obligé d'ajouter les consonnes /t′/, /d′/, /ń/ à l'inventaire des désinences (nominales ou verbales) : sg. *lup*-Ø : pl. *lup*-/t′/, etc.

Selon l'interprétation proposée par l'auteur de l'article, les groupes consonantiques mentionnés peuvent être biphonématiques — et ils le sont, réellement, dans certains parlers — tout en restant inséparables du point de vue morphologique : dans une forme comme /lupt′/, non seulement /p/, mais aussi la consonne prépalatale appartient au morphème radical, la désinence étant « zéro » : /lupt′/-Ø (cf. *fugi* = /fuğ/.-Ø).

L'auteur est d'avis que les phonétismes du type [lupt′] (avec leurs conséquences d'ordre phonologique et morphologique) ne peuvent prouver ni l'absence d'une désinence positive dans *lupi* [lup^{i}], par exemple, ni l'existence de la corrélation de timbre palatal dans la langue roumaine littéraire.

PAULA DIACONESCU

EPITETUL ÎN POEZIA ROMÂNĂ MODERNĂ (II)

III. Tradiție și inovație în asociația semantică a epitetului cu determinatul său în poezia română modernă

1. Noutatea asociației semantice de termeni în poezia lui M. Eminescu. Epitetul rar. În lirica română de pînă la M. Eminescu, trăsătura caracteristică a epitetului este generalitatea lui [1]. Epitetul fizic exprimă, de obicei, o calitate evidentă, intrinsecă noțiunii exprimate prin substantivul de care acel epitet se leagă : *fluturi* **albi**, *zăpadă* **albă**, *verde* **plai**, *rază* **aurie** etc. (Alecsandri). Epitetul apreciativ exprimă direct [2], prin categoria epitetelor morale, o anumită atitudine lirică a poetului : **mîndri** *curcubei*, *insule* **frumoase**, **splendide** *orașe*, **vesela** *natură*, **cumplita** *iarnă* etc. (Alecsandri).

Eminescu realizează neașteptate efecte poetice prin întrebuințarea epitetului.

În afara epitetelor impuse prin tradiție literară, în poezia de după 1870—1874, poetul utilizează asociația semantică rară a epitetului. T. Vianu [3] precizează : „Raritatea provine din faptul că epitetul și cuvîntul pe care el îl determină provin din regiuni deosebite și mai mult sau mai puțin îndepărtate ale realității". Epitetul clasic, care exprimă o însușire reală a obiectelor, apare alături de epitetul nou care evocă însușiri neașteptate ale obiectelor, ale fenomenelor, senzațiilor, stărilor morale etc. : *mireasmă* **piperată** ; *luna* **moale** (*Călin*) ; *lumină* **aromată** (*Miradoniz*) ; *umbra* **umedă**(*Scrisoarea V*) ; **albă** *veselie* (*Care-o fi în lume*) ; *neguri* **albe** (*Crăiasa din povești*) ; **dulce** *și* **fermecătoare** *jale* (*Scrisoarea V*) etc. T. Vianu (*op. cit.*, p. 164) remarca faptul că în poezia lui Eminescu epitetele individuale sînt și epitete rare.

Epitetul cu funcție pur descriptivă, care înfățișează natura ca aspect, de multe ori nu mai are un caracter generalizator ornant, ci el evocă

[1] Cf. observațiile asupra epitetului în stilul lui I. H. Rădulescu la acad. Al. Rosetti și Ion Gheție, *Limba și stilul lui Ion Heliade Rădulescu*, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, vol. II, 1969, p. 30—31, în stilul lui D. Bolintineanu la C. Cruceru, *Limba și stilul scrierilor lui D. Bolintineanu*, *ib.*, p. 126—130, în stilul lui V. Alecsandri la Boris Cazacu, Liliana Ionescu, Maria Mărdărescu, Mihai Zamfir, *Limba și stilul operelor lui Vasile Alecsandri*, *ib.*, p. 181, 183, 190.

[2] T. Vianu, *Epitetul eminescian*, în *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 154, precizează în legătură cu reducerea numărului de epitete apreciative în poezia lui Eminescu : „Faptul că, în cîntecele de dragoste și în pastelurile perioadelor mai noi de creație ale poetului, epitetele apreciative se răresc, nu arată o slăbire a atitudinii sentimentale și apreciative a poetului față de realitate. Schimbînd însă tehnica lui, poetul nu mai exprimă acum aprecierile sale în chip direct, ci le face să rezulte din evocarea stărilor morale și a înfățișărilor naturii".

[3] *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 158.

aspecte particulare ale naturii sau se detaşează de obiect: [luna] *păstrează umbra* **verde** *cu misterioase dungi* (*Scrisoarea V*), **vînăta** *umbră a serii* (*Diamantul Nordului*), **Subţirile** *neguri păreau pînzărie de brum*-**argintoasă**, *lucind* **viorie** (ib.), *aer* **bolnav**[4] (*Înger și demon*), *Lacul care-n tremur* **somnoros** *și lin se bate* (*Călin*) etc. Asocieri între un nume de culoare sau care indică transparenţa şi altul care se referă la luminozitate, strălucire, luciu, apar mai tîrziu şi în poezia lui I. Barbu sau L. Blaga. Nu rareori, epitetul descriptiv are, în poezia lui Eminescu, o dublă funcţie s e n s i b i l i z a t o a r e: exprimă, în acelaşi timp, direct s e n z a ţ i a şi indirect, prin sensuri secundare, difuze, contextuale, s e n t i m e n t u l. Astfel, în sintagma: *arbori* **răsfiraţi** (*Cînd amintirile* ...), izolarea exprimată prin adjectiv, în ansamblul altor efecte stilistice ale poeziei, amplifică sentimentul de singurătate, tristeţe, nefericire. În versurile: *Lacul care-n tremur* **somnoros** *și* **lin** *se bate* şi *Flori* **albastre** *tremur ude în văzduhul* **tămîiet** (*Călin*), epitetele sugerează şi amplifică atmosefera de reverie.

Alteori, noutatea asocierii semantice a epitetului în poezia lui Eminescu provine şi din faptul că adjectivul, în loc să califice simplu substantivul, îl determină pe baza unei analogii şi are, de obicei, rol personificator: *Mucuri* [de lumînare] **ostenite**, *luna* *moale*, **sfiicioasă** *și* **smerită** (*Călin*), *Apa sună* **somnoroasă** (*Freamăt de codru*) etc. sau intră în asociaţii sinestezice.

Epitetul rar prezintă noutate nu numai prin ineditul asociaţiei de termeni, ci şi prin acela al selectării lexicale, întrucît poetul nu se mai supune la norma tradiţională a alegerii cuvintelor poetice. Epitetul poate înnobila sau nu, poetul depăşind astfel eleganţa şi nobleţea stilului poetic de convenienţă: [mîna] **zbîrcită** (*Diamantul Nordului*), **Hîrîită**, **noduroasă**, *stă în colb rîşniţa veche* (*Călin*), **gîngavele** [5] *glasuri* (*Strigoii*), *privirea* — **mpăroşată** *și la fălci* **umflat** *și* **buget** (*Scrisoarea III*) etc. Prin asemenea epitete, Eminescu practică în poezie un ton familiar, cultivat îndeosebi în poezia germană [6]. Alteori, poetul caută termenul tehnic: **microscopice** *popoare* (*Scrisoarea I*), utilizează formaţii rare sau personale: *neguri* **mormîntare** [7] (*Ondina*) *faţa noastră* **sceptic rece** (*Scrisoarea III*), *unda cea* **visător-bolnavă** (*Stam în fereastra susă*)[8], neologismul rar: *ochiul* **vil** (*Impărat şi proletar*) etc.

Spiritul de libertate în crearea unei limbi şi a unui stil propriu îl apropie pe Eminescu, fără îndoială, de tendinţele novatoare ale liricii moderne mai noi.

[4] Adj. *bolnav* devine frecvent în poezia lui Bacovia.

[5] Cf. asociaţia inedită: *Braţul e* **gîngav** la Arghezi, p. 301. Termeni ai limbajului cotidian, termeni argotici, precum şi termeni ştiinţifici tehnici apar într-o largă circulaţie în limbajul poetic „antipoetic'' al poeziei moderne mai noi în general.

[6] Cf. Ch. Bruneau, *Petite histoire de la langue française*, Paris, 1962, p. 52.

[7] Cu sinonimul *funerare* în poezia modernă mai nouă (de ex. la Bacovia).

[8] T. Vianu, *op. cit.*, p. 168, precizează că determinarea adverbială a unui adjectiv este un procedeu al limbii germane şi reprezintă la Eminescu o influenţă provenind din această limbă. Procedeul reapare şi în poezia lui L. Blaga, probabil sub aceeaşi influenţă: *sprîncene pămîntene, / lungi*, **pieziş-răsăritene** (II, p. 81), *ţinuturi* **uitat-legendare** (II, 159). Poetul foloseşte mai ales cuvinte compuse prin juxtapunere a două substantive: *jar-viaţă* (II, 42), *vînătoare-vis* (II, 56), *muşchiul-covor* (II, 95), *vrajă-vînt* (II, 217) etc. La Ion Barbu se întîlneşte, de asemenea, procedeul: *obrazul-jar* (p. 56), *amurg-venin* (p. 64), *fum-volute* (p. 65) etc. La Eminescu: *îngerului-ideal*, *îngerului-geniu* (Venere şi madonă).

2. Conexiuni semantice compatibile în poezia română modernă mai nouă. Caracterul marcat sau non-marcat al epitetului. În limbajul poetic cuvîntul nu se limitează, de obicei, la un sens unic, întrucît funcția lui principală este sugestia. Astfel, adj. *bîrsană* în *Domniță din țara bîrsană* (Blaga, I, 243) nu are numai o funcție de localizare în spațiu, ci și de localizare în timp, poetul intuind ținutul cu străvechi temeiuri și, simultan, de caracterizare, poetul evocînd,prin reactualizarea unui trecut, un anumit mediu de civilizație. Tocmai prin cultivarea sugestiei, limbajul poetic a atins să se diferențieze dintotdeauna de limbajul comun, a cărui funcție principală este comunicarea. Deși în lirica mai nouă această diferențiere devine uneori dezorientare prin renunțarea la caracterul discursiv al enunțului poetic, prin conexiunile semantice disonante dintre termeni etc., ea nu este, totuși, radicală. Astfel, limitîndu-ne exemplificarea la aspectul cercetării noastre observăm că legăturile de cuvinte care nu violează norma comună a asocierilor semantice dintre cuvinte sînt numeroase și în poezia mai nouă. Pentru ilustrare vom semnala cîteva dintre variatele asocieri compatibile ale unor epitete importante în poezia modernă. Importanța acestor epitete nu este determinată în primul rînd prin frecvența ridicată a unora dintre ele (de ex. *mare*, *vast*, *sfînt* etc.) sau prin sinonimia bogată pe care altele o reprezintă (de ex. **vast**, *necuprins*, *infinit* etc. ; **vechi**, *străvechi*, *bătrîn*, *arhaic*, *antic*, *legendar*, *secular* etc.) sau prin varietatea sensurilor pe care ele le realizează în context (de ex. adj. *mare*, *înalt*), ci mai ales prin valorile lor stilistice reliefate prin diverse procedee în context. Vom menționa cîteva dintre aceste procedee de ordin sintactic, morfo-sintactic, semantic sau chiar grafic :

Antepunerea epitetului față de substantivul pe care-l determină : **adînca** *undă* (Barbu, 14), **marea** *voce* (id., 29), *În* **marea** *trecere* (Blaga), **marea** *ta poveste* (Arghezi, 65) etc.

Independența epitetului realizată prin : a) articularea adjectivului care reia sau anticipează substantivul într-o construcție sintactică identică : *Îmi pare, / că ochii tăi,* **adîncii**, *sunt izvorul* (Blaga, I, 30) ; *și plopii tremurau,* **străvechii** (ib, I, 61) ; *Pe subt brazi, pe subt* **bătrînii** (id. II, 38) ; *Sub bolțile-acestea, sub* **sfintele** (id. I, 245) ; *Mamă, — nimicul —* **marele** ! *Spaima* de **marele** (id., I, 193) ; *Cine-l aduce,* **caldul,** *cutremurul* ? (id., I, 211). Procedeul este caracteristic poeziei lui L. Blaga ; b) articularea adjectivului și descompunerea, fragmentarea sintagmei nominale în structura versului : *Că intrăm / Să ospătăm / În cămara Soarelui /* **Marelui** / *Nun și stea, / Abur verde să ne dea* (Barbu, 188). Tonul ritmic amintește pe cel al descîntecelor. *Marelui* devine el însuși un simbol care semnifică o entitate supremă. Acest procedeu apare în poezia lui I. Barbu ; c) articularea adjectivului și dislocarea lui de termenul pe care-l determină. Procedeul apare mai ales în poezia lui T. Arghezi : *Aceluia ce-atinge nestins noroiul / Si poate duce drum și peste cer, / Printre aramă, cremene și fier* : / **Giganticul, molatecul, vioiul** (*Suiș*) ; d) substantivizarea absolută a adjectivului care devine un simbol, un nume al unei entități unice : *Nepătrunsul* (Blaga, I, 4), *Înaltul* (id. 235) ; *Celui Veșnic* (id., 86) etc. sau marchează impresia obsesivă prin însușirea abstrasă obiectului

căruia inițial a fost atribuită : *Cînd fîlfîie pe lume*, **violetul** (Bacovia, 60) ; *vibrări de* **violet** (id. 69). Aici, numele de culoare sugerează un spațiu pur al culorii.

Izolările, inversiunile, dislocările, fragmentările sînt procedee frecvente în realizarea discontinuității discursului poetic modern. Distanța, poziția neobișnuită a determinantului față de determinatul său creează un efect de surpriză, amplifică sugestia cuvintelor care intră într-o asemenea structură.

Reluarea aceluiași adjectiv cu determinați diferiți : *Ne-apropiem. Văzduhul miroase* **vechi** *prin noapte, / Flori* **vechi** *răsar de-a pururi cu* **vechile** *lumini.* (Arghezi, 84). Adjectivul nu descrie obiecte, ci semnifică o stare de spirit.

Reliefarea prin contrast: *Cerul* **scund** *și plopul* **nalt** (Arghezi, 29) ; *Sînt leacuri* **vechi** *pentru dureri mai* **noi** (ib. 67). *Icoana lor e* **vie** *dar sufletul* **defunct** *e* (id., 84) ; *Necazul tău* **mare** *să dea voce* **mică** (id., 106) ; *Grădina* **bogată** *și ograda* **săracă** (id., 104). Procedeul apare mai ales în poezia lui T. Arghezi.

Determinarea unor cuvinte-temă sau a unor nume cu valoare de simbol: **marele** *ocol* (Arghezi, 66) ; **Marele** *orb* (Blaga, I, 112), **Marea** *Noapte* (Barbu, 11), *a* **Marelui** *sărut* (id., 11), *Drumul* **Sacru** (id., 11) etc. În aceste grupuri, substantivele comune capătă, prin semnificația lor simbolică, valoarea unor nume proprii și, ca atare, de multe ori sînt scrise cu majusculă (la I. Barbu și L. Blaga). Nu numai ele, ci și adjectivul care le determină sau numai adjectivul. Alteori, substantivul și adjectivul se contopesc într-o singură unitate, formînd un cuvînt compus : *Acordul-Pur* (Barbu, 15).

Unele epitete au funcția de a sugera semnificații lirice fundamentale ale textului. Astfel, în poezia lui L. Blaga, adj. *rotund*, (*rotat*), *sferic* sugerează „cercuri de mister", misterul închis în sine însuși. Cu aceeași conotație la L. Blaga și I. Barbu este folosit și subst. *roată* : *A morții frunte acolo-i toată, / În gălbenuș, / să roadă spornicul albuș, / Durata înscrie-în noi o* **roată**. */ Întocma-dogma* (*Oul dogmatic*) ; **roatele** *interioare* (Barbu, 186). Comp. și **rotirilor** *deșarte* (id., 20) ; *străvechile* **rotiri** (Blaga, II 33) ; *Un uliu tîlcuiește /* **rotire** *de soartă* (id., I, 156), **Roata** *stelelor e-n tine* (id., II. 148). În poezia lui T. Arghezi, I. Barbu și L. Blaga, năzuința către „înalturile și adîncurile", elevarea la absolut, deschiderea către nemărginire se vădesc și prin înclinația spre epitete din zonele „ilimitatului în timp și în spațiu" (*mare*, *vast*, *infinit*, *înalt*, *adînc*, *vechi*, *etern*, *tîrziu* etc.)[9], „cosmicului" (*cosmic*, *solar*, *stelar*, *ceresc* etc.).

A. Epitete cu funcție diferențiatoare. Epitetul individualizator. Menționăm cîteva din combinațiile adjectivelor :

Mare : **marea** *rugăciune* (Arghezi, 40) ; **Marii** *codri fremătători de plîngeri* (Barbu, 28), **un mare** *imn august* (id., 26), **marea** *îndoire* (id., 6) ; **marea** *poveste* (Blaga, I, 129), *taina* **marilor** *ape* (Blaga, I. 160), *lacrimi* **mari** (Bacovia, 55). La Bacovia, adj, *mare* nu are încărcătura stilistică a aceluiași adjectiv din poezia lui Arghezi, Barbu sau Blaga.

[9] Pentru a exprima imensitatea, necuprinsul în timp și spațiu, Eminescu folosește epitetele : *vechi*, *vecinic*, *nemărginit* etc.

Vast (*necuprins, nesfîrşit, infinit, larg, lung, uriaş* etc.) : **vastul** *cavou* (Bacovia, 23), *oraşul* **vast** (id. 77), **vasta** *strălucire* (Barbu, 8) **vastele** *păduri* (id. 22), *cîmpia* **vastă** (id., 17), *Să las s-o umple cerul cu* **vastul** *lui tezaur?* (Arghezi, 53); **necuprinsa** *zărilor cîmpie* (Barbu, 8); undirea *infinită* (id., 29). *Şi altoită pe ființa mea* **imensa** *lume* (Blaga, I, 43), *un* **imens** *rotund* (Bacovia, 44); *Cadrave ale florei* **uriaşe** (Barbu, 32); **Multipla** *fremătare* (id. 36); *reverberarea* **largă** (id. 36); **lungi** *stoluri de destine* (id., 39); *E murmur alb, neprihănit, / Pustiu şi* **nesfîrşit** (Arghezi, 60).

Adînc (*afund, profund*) : *Prin rîpi şi gropi* **adînci** (Arghezi, 19), *Fîntîni* **adînci** (Barbu, 18), **adîncilor** *mistere* (id., 12), *ardere* **adîncă** (id.20), **adînca** *undă* (id., 14); *bolțile*-**adînci** (Blaga, I, 175), *ison* **profund** (id.,II, 171), *Mărturisiri* **afunde** (id., I, 32).

Înalt : *molift* **înalt** *şi mîndru* (Arghezi, 128), *Hotar* **înalt** (id., 20), *drumul cel* **înalt** (id., 39), *Uitat să fie visul şi zborul lui* **înalt** (Barbu, 13), *Un zbor prea* **înalt** (Blaga, I, 209).

Vechi (*străvechi, bătrîn, arhaic, antic, legendar, secular, străbun*) : *ziduri* **vechi** (Bacovia, 26), *banca* **veche** (id., 110), *a mării* **veche** *duşmănie* (Arghezi, 25), **vechi** *mărgăritar* (id., 74), **vechea** ta mîndrie (Barbu, 27), *crăci* **vechi** (id., 43), *Toiagul* **vechi** (id., 45), *Cîntecul* **vechi** (Blaga, I, 175); **străvechile** *zodii* (Blaga, I, 127); **bătrînele** *zodii*(id., I, 150); *aud țărîna doar a vocilor* **străbune** (Arghezi, 56); **străbune** *furtuni* (Blaga, I, 144); *trunchiului* **bătrîn** (Barbu, 43); **arhaice** *izvoare* (Blaga, II, 188); *parcul falnic*, **antic** (Bacovia, 118), *amurg* **antic** (id., 47); *parcul* **secular** (id. 20), *cruce* **seculară** (Arghezi, 83); *Zvon* **legendar** (Blaga, I, 114).

Sfînt (*sacru*) : *Glasul tău depărtat şi* **sfînt** (Arghezi, 69), *focuri* **sfinte** (id., 37) **sfintele** *păduri* (Barbu, 27), **sfînta** *ta durere* (id., 11), **Sfîntul** *Cuvînt* (id., 23); *Fugarnic* **sfînt** (id., 28), **sfînt** *mister* (Blaga, I, 3), *Pasărea* **sfîntă** (id., 139), **sacră** *uimire* (id., II, 24), *Sarcina* **sacră** (Arghezi, 363).

Neprihănit (la Arghezi şi antonimul *prihănit*), *curat, cast, candid, nevinovat, pur* : *murmur alb*, **neprihănit** (Arghezi, 60), **neprihănite** *zări* (Barbu, 10), *floarea* / **Neprihănitului** *sărut* (id., 23), *cer* **neprihănit** (id., 38); *Firul gingaş*, **curat** *şi sfînt* (Arghezi, 35); *in* **curat** (Blaga, I, 69); *Eu să fiu boul tău alb şi* **nevinovat** (Arghezi, 188); *ape* **caste** (Barbu, 189), *spiralelor* **candide** (Arghezi, 95); *O, Mercur, / Frate* **pur**, (Barbu, 187), *ființa noastră* **pură** (id., 26); *un joc secund, mai* **pur** (id., 154); *Mugur alb şi roz şi* **pur** (Bacovia, 105).

Rotund (*sferic*) : *Călătoare şi răzleață — / umbra e de nor* **rotund** (Blaga, II., 171); *un cutreier* **sferic** (id., I, 249); *zbor* **rotat** (id., II, 179).

Nume de culori : *pene* **albe**, *pene* **negre** (Bacovia, 20); *odăjdii* **violete** (id., 33); *voaluri* **albe** (id., 73), *frunză* **galbenă** (id., 85); *statui* **albe** (Arghezi, 102); *păsările* **negre** (id., 43); *plopii* **negri** (id., 97); *carpenul* **sur** (id., 43), *zarea* **argintie** (id. 239); *plopii* **vineți** (id., 40); *cerul* **vînăt** (Barbu, 24); **vînătul** *cer* (Blaga, I, 209); **vinete** *lacuri* (id., 178).

B. Epitete cu funcție nediferențiatoare. Redundanța epitetului: *fulgi* **moi** (Blaga, I, 69), *fulgii* **moi** (Barbu, 145); *pături* **moi** *de puf* (id., 42); *melc* **încetinel** (Barbu, 146); Epitetul redundant este relativ mai frecvent în poezia lui T. Arghezi : **neliniştită** *patimă cerească* (27), *crîmpeie* **mici** *de gingăşie* (37), *moile* **omizi** (37), *pulbere* **măruntă** (99), *nămolurile* **negre** (114), *scame* **moi** (130),

mocirla murdară (301), *viață* vie (443), *solemnă* majestate (537), *ocări* spurcate (658), *fuiorul* moale, (664) etc. Efectul stilistic produs de epitetul redundant este un efect de intensificare a unei însușiri definitorii pentru o clasă de obiecte, datorită exprimării ei printr-un cuvînt diferit. În felul acesta, însușirea devine pregnantă pentru cititor.

Expresivitatea unui epitet este de multe ori în funcție de contextul poetic mai larg în care el este actualizat. Există un fel de presiune a contextului semantic, gramatical, fonetic, ritmic etc. asupra cuvîntului ale cărui virtuți expresive pot deveni, teoretic, nelimitate. Înnoirea tipului de asocieri compatibile de termeni se situează așadar pe un plan artistic superior al interpretării lor, anume la nivelul conotativ al limbajului poetic. Iată cîteva ilustrări :

Poezia lui Bacovia este, într-un fel, o poezie a stingerii ; sentimentul ei dominant este tristețea. Procedeul de a sugera sentimentul sfîrșitului este îndeosebi descriptiv. Amurgul, toamna, iarna sînt teme preferate (cf. poeziile : *Pastel*, *Decor*, *Amurg*, *Amurg de toamnă*, *Tablou de iarnă*, *Amurg violet*, *Decembre*, *Moină*, *Amurg de iarnă*, *Amurg antic*, *Toamnă*, *Plumb de iarnă*, *Plumb de toamnă*, *Nervi de toamnă*, *Note de toamnă*, *Monosilab de toamnă*, *Vals de toamnă* etc.) Atitudinea poetică nu se reduce pur și simplu la înfățișarea naturii ca aspect. „Descrierea" se detașează de obiect chiar atunci cînd ea rămîne la reprezentări din cîmpul percepției exterioare, întrucît obiectul descris (toamna, iarna, amurgul) constituie el însuși un obiect de orientare, devine un semn al unei realități interioare. În planul semantic al expresiei, cuvintele devin bivalente sau plurivalente, ca rezultat al suprapunerii a două categorii de sensuri : denotativ (explicit, manifest) și conotativ (implicit, latent). Joncțiunea dintre cele două categorii de sensuri nu are neapărat sau imediat o bază obiectivă. Ea se dezvăluie numai în interiorul structurii poetice care o generează și poate rămîne străină cititorului care nu descoperă structura lirică a textului pe o anumită temă.

Iată, de pildă, structura în care se integrează epitetele în poezia *Decor* :

Copacii albi, copacii negri
Stau goi în parcul solitar :
Decor de doliu, funerar...
Copacii albi, copacii negri.

. . . .

Cu pene albe, pene negre
O pasăre cu glas amar
Străbate parcul secular...
Cu pene albe, pene negre.

. . . .

Și frunze albe, frunze negre ;
Copacii albi, copacii negri ;
Și pene albe, pene negre
Decor de doliu, funerar...

. . . .

Tensiunea lirică nu este exprimată direct, ci printr-un procedeu „descriptiv" specific. Un „decor" depresiv își găsește corespondent într-unul cromatic care-l sugerează. Cromatica este proiectată dintr-un

climat lăuntric asupra lucrurilor. Două culori contrastante *alb/negru* încheagă imaginea coloristică a decorului. Structura stilistică a textului nu separă însă cele două culori în contrast, ci le asociază, le unifică, precizîndu-le funcția comună: simbolizarea unui decor de doliu. Versul *Decor de doliu, funerar* constituie versul-temă al poeziei și este reluat în ultima strofă într-o poziție-cheie; coincide cu ultimul vers al strofei, ca o explicitare a fixației cromatice *alb/negru*, realizată prin acumularea-enumerativă a paralelismelor: *Și frunze albe, frunze negre*; *Copacii albi, copacii negri*; / *Și pene albe, pene negre*. Peisaj încremenit în jocul de umbre *alb/negru*, peisaj al tăcerii, al solitudinii, al morții [10].

Linia culorii este instrumentul sugestiei. Structura sintactică a versurilor (coordonarea prin juxtapunere a sintagmelor care alcătuiesc paralelismul cromatic) asociază culorile *alb/negru* și, printr-o simetrie specifică, 1) le proiectează ca un cadru închis al peisajului (în primele două strofe) sau 2) le izolează și reliefează într-un cadru pur al căderii lor obsesiv dominante (în ultima strofă):

1.
aA, aN
. . . .
. . . .
aA, aN
bA, bN
. . . .
. . . .
bA, bN

2.
cA, cN
aA, aN
bA, bN

Pauza (marcată gramatical prin virgulă), care desparte sintagmele paralelismului separă elementele spațiului dezolant și intensifică sugestia.

Prezența conjuncției *și* la începutul primului și celui de al treilea vers din ultima strofă, cu care se încheie lanțul paralelismelor sintactice, are o funcție exclusiv stilistică: în primul vers conjuncția *și* stabilește legătura cu paralelismele din primele două strofe și, reluată, sugerează impresia statornicirii de *alb/negru*, proiectată, nu numai la nivelul fiecărei strofe, ci și la nivelul poeziei, într-un cerc închis:

aA, aN *Copacii albi, copacii negri*
bA, bN *Cu pene albe, pene negre*
cA, cN *Și frunze albe, frunze negre*
aA, aN *Copacii albi, copacii negri*
bA, bN *Și pene albe, pene negre*

Culoarea nu descrie, ci exprimă un spațiu al culorii și are o funcție pur metaforică. Invariabilitatea coloristică este realizată nu numai prin abstragere și împletirea de culori *alb/negru* atribuite aceluiași obiect

[10] Comp. și conotația epitetelor *goi, solitar*.

(*copacii*, *pene* sau *frunze*), ci și prin reluarea celor două epitete cromatice, cu forme de plural, în rime interioare (*alb*) sau finale (*negru*) :

— albi, — negri
. . . . . solitar
Prima strofă :
. . . . . funerar
— albi, — negru

— albe, — negre
A doua strofă : . . . . . amar
. . . . . secular
— albe, — negre

— albe, — negre
— albi, — negri
Ultima strofă :
— albe, — negre
. . . . . funerar

Formele de plural ale adjectivelor *alb/negru*, în relații simetrice identice, sporesc, amplifică impresia obsesivă a unui spațiu nelimitat al morții.

Este știut că rima constituie o poziție pertinentă în vers. Reluarea aceluiași cuvînt în poziția rimată a versului reliefează, prin dublă accentuare — rimă și repetiție — pertinența acelui cuvînt în structura lirică a versului. În poezia *Decor*, pe plan conotativ, cuvintele rimate (*negri*(*negre*), *solitar*, *funerar*, *amar*, *secular*) converg din punct de vedere semantic. Repetarea aceluiași cuvînt în rimă [11] constituie cazul limită de conturare netă a unui sens unic. În ultima strofă, nu numai repetarea în rimă contureazǎ strict un sens unic. Atît simetria culorilor *alb/negru* (asociate pe linia orizontală a versurilor și fiecare dintre ele repetată pe linia verticală a versurilor), cît și reluarea, în versul final, a versului-temă au aceeași funcție.

L i n i a c u l o r i i ca instrument al sugestiei nu este un procedeu izolat în poezia lui Bacovia. R e p e t i ț i a este mijlocul lui de realizare. Efectul stilistic este de sugerare intensivă a unei ordini statornice, invariabile, obsesiv dominante (Vezi, spre ilustrare, și poeziile *Amurg violet*, *Matinală*, *Negru*).

În poezia *Decor*, repetiția, punerea în contrast și alternarea celor două tonalități cromatice într-o construcție simetrică a paralelismului imită compoziția muzicală și oferă poeziei posibilitatea de a realiza efectele muzicii.

[11] Sanda Golopenția-Eretescu, *Reliefarea motivului în poezia lui* G. Bacovia, în *Studii de poetică și stilistică*, București, 1966, p. 270—271, subliniază că această schemă a rimei este frecventă în poezia lui Bacovia. Henri Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, 1961, precizează că poziția finală a elementelor repetate conferă acestora un aspect durativ. În această poziție, repetiția convine formelor care traduc o obsesie a unei stări de spirit.

În studiul semnalat, Sanda Golopenţia-Eretescu menţionează (p. 269–270), pe baza asocierilor, puternic configurate, *amor/trist*, *amor/ /bolnav*, *amor/moarte*, *floare/moarte*, *vis/moarte*, tendinţa definitorie pentru poezia lui Bacovia de atragere a elementelor din cadrul cîmpurilor semantice *amor*, *suav* în sfera depresivă (*trist*, *moarte*). Precizăm că în cadrul determinărilor nominale, epitetul cu această funcţie stilistică nu rămîne izolat. Cuvinte care de obicei, prin conţinutul lor, se integrează în sfere semantice „pozitive" (*iubire*, *lumină*, *viaţă*, *cîntec*, *veselie* etc.) sau „neutre" sînt însumate, prin epitetele care le determină, într-o zonă semantică „negativă"; efectul stilistic este de profilare generală a elementului sumbru, depresiv. Iată cîteva ilustrări din ciclul *Plumb* (1916): *amor defunct* (p. 28), *Carbonizate flori* (p. 37); *Carbonizat, amorul fumega* (p. 37), *Parfum de pene arse* (p. 37), *iubita mea uitată* (p. 64), *Venus, pală de fiori, / / Pare o stinsă violetă* (p. 72), *o bolnavă fată* (p. 67), *pală lumină* (p. 31), *razele pale* (p. 31), *stele — înghețate* (p. 61), *Cei vii se mişcă şi ei descompuşi* (p. 49), *Azi a murit chiar visul meu final* (p. 53), *cîntec de mort* (p. 54), *o roză galbenă* (p. 63), *rîsul hidos* (p. 31), *cîmpiile pustii* (p. 45), *palatului mort* (p. 47), *funerar vestmînt* (p. 17), *afumate, triste felinare* (p. 26), *sinistre şoapte* (p. 28), *tristele becuri* (p. 31), *tristul , tăcutul salon* (p. 54), *hîde şi fixe priviri* (p. 58), *piaţa tristă* (p. 62), *trist bagaj* (p. 63) etc.

În poezia lui Bacovia, adjectivul nu are o variaţie semantică mare. Cîmpurile semantice pregnante ale epitetului fizic sau moral se orientează spre zona depresivului. Asociaţiile compatibile de termeni sînt numeroase. Asocierea unor epitete ca *trist*, *mort*, cu termeni caracterizaţi semantic prin trăsătura „non-uman" (*palat*, *salon*, *cîntec* etc.) este frecventă în limbă şi nu numai în limbajul poetic. Caracteristic pentru epitetul în poezia lui Bacovia este îndeosebi numărul mare al apariţiilor epitetului fizic ce cumulează, pe plan conotativ, un sens moral şi utilizarea frecventă a epitetului evocator şi ca epitet apreciativ. Gama epitetului cromatic nu este bogată, deşi epitetul cromatic ca instrument al sugestiei este pertinent în ansamblul epitetelor fizice cu aceeaşi funcţie. Procedeul specific care reliefează funcţia de sugestie a epitetului cromatic este r e p e t i ţ i a , realizată de obicei în tipare puţin variate ale paralelismului sintactic şi mai ales la sfîrşit de vers. Utilizarea unor procedee sintactice şi asocierea epitetului cromatic cu termeni care converg spre aceeaşi semnificaţie morală (de ex. *negru*, *funerar*, *solitar*, *amar*) detaşează net sugestia colorată [12] în poezia lui Bacovia în comparaţie cu acelaşi tip de sugestie în lirica română modernă. Astfel, culori care sugerează tristeţea: *negru*, *vînăt*, *cenuşiu* (*sur*), *galben* nu au în poezia lui T. Arghezi şi nici în poezia lui L. Blaga intensitatea lirică a culorilor care sugerează acelaşi sentiment în poezia lui Bacovia.

Analiza contextuală a epitetului în lirica modernă delimitează procedee specifice de reliefare a epitetului cu funcţie de sugestie. Unele dintre ele au fost amintite şi cînd am precizat criteriile de selectare a unor epitete importante în lirica modernă. Preferinţa pentru un procedeu sau altul în stilul individual al unui anumit autor se poate stabili printr-un

[12] O analiză rafinată a monocromiei sau policromiei ca instrument al sugestiei în poezia lui Bacovia vezi la Edgar Papu, *Glosă la cromatismul bacovian*, în „Ateneu", nr. 9 (86), anul VIII, septembrie, 1971, p. 19.

criteriu statistic. Astfel, dacă la Bacovia procedeul sintactic preferat este repetiția, la Arghezi procedeul sintactic preferat este determinarea explicativă, prin care se exprimă direct ceea ce poetul vrea să sugereze şi prin epitetul fizic: *ziua* **cenuşie, vînata** *zi* **tristă**, (*Ziua cenuşie*); *Statuia* **zveltă** *şi*-**nsemnînd**, *se pare* / **Iubire, tinereţe** *sau* **credinţă** (*Înviere*) etc.

În asocierile compatibile de termeni, lanțurile de epitete care determină un substantiv pot dezorienta, în poezia lui Arghezi, prin juxtapunerea unor epitete care, de obicei, nu pot fi atribuite simultan aceluiaşi substantiv: *Stihuri* **sprintene** *şi* **grele** (*Psalm*); **Giganticul, molatecul, vioiul** (*Suiş*).

Din punct de vedere semantic, în poezia lui Arghezi, adjectivele sînt orientate către cîmpuri semantice variate. O caracteristică a lor este polaritatea (*nou — vechi*, *clar — obscur*, *transparent — opac*, *curat — murdar*, *greu — uşor*, *viu — mort*, *limitat — nelimitat* (în timp sau spaţiu), *pămîntesc — ceresc*, *prihănit — neprihănit* etc.). Ca şi Baudelaire în poezia franceză, Arghezi continuă mai ales gustul romanticilor pentru antinomiile *bine — rău*, *frumos — urît*. Contextul în care apare „o înfruntare" între zone semantice „pozitive" şi altele „negative" constituie o trăsătură pertinentă pentru stilul lui Arghezi: *Căci neştiută-ncepe să-ncolţească — Pe* **trupu-i alb** *o* **bubă pămîntească** *(Heruvim bolnav)*; *Fii ca o* **apă pură**, *în care se ascund* / **Nămolurile negre** *cu pietrele la fund* (*Stihuri*) etc. Nu rareori, determinantul aparţine uneia dintre zone, iar determinatul, alteia: **duiosul gîde** (*Horă de şoareci*); *Şi-are* **dreptul ticălos** / *Să nu cînte nici frumos* (*Greierele*); *Şi-ar voi să culeagă* **roade** / **Fîstîcite** *şi* **neroade** *(Cuvinte stricate)*; **ilustrul animal** (*Coconu Alecu*); **pacinici şi veseli asasini** *(Rugă de vecernie)* etc. Comp. şi *mocirle cu stele* / *De cositor* (*Cuvinte stricate*). Asemenea construcţii constituie, de obicei, mijloace de exprimare a unei atitudini de ordin intelectual (*umor*, *ironie*, *reprobare* a unor stări de lucruri).

Concluzia care se impune din aceste comentarii este evidentă. Cuvintele într-un text fac parte dintr-o structură, adică prezintă anumite afinităţi, intră în relaţii semantice, gramaticale, fonetice unele cu altele şi alcătuiesc o unitate stilistică în care fiecare element i se subordonează. Virtual, orice cuvînt poate fi un termen al unei structuri poetice, întrucît pertinenţa lui se stabileşte nu prin ceea ce el este (natura lui), ci prin ceea ce el face (funcţia lui). În poezia modernă, de numeroase ori, adjectivul nu mai are o funcţie pur descriptivă, de precizare a numelui. În loc să califice simplu numele, adjectivul realizează o suprapunere de sfere semantice difuze. Repetiţia, paralelismul, contrastul, sinonimia (pe plan denotativ sau conotativ) etc. îi precizează de multe ori funcţia de sugestie.

3. Conexiuni semantice incompatibile în poezia română modernă mai nouă. Anomalia semantică (neutralitatea) a epitetului. Prezenţa unor asociaţii semantice disonante în poezia modernă mai nouă nu constituie o inovaţie care să creeze o opoziţie absolută între poezia mai veche şi poezia mai nouă. Opoziţia este din acest punct de vedere graduală. Studiul ocurenţelor acestor tipuri de asocieri semantice conduce însă la stabilirea unei diferenţieri calitative, de adîncime, a liricii clasice în raport cu lirica

modernă. „La métaphore éloignée", o schimbare de sens ce nu mai are, aparent, la bază nici o analogie obiectivă, caracterizează mai ales poezia modernă [13]. Astfel, în poezia clasică, epitetul care reprezintă nume de culori nu realizează aproape niciodată o anomalie în asocierea lui cu substantivul pe care-l determină. Mai toate aceste epitete au, fie un sens propriu, fie un sens metaforic obișnuit. Poezia modernă, de ex. cea simbolistă, dar mai ales lirica postsimbolistă, practică însă frecvent procedeul de a atribui obiectelor, fenomenelor naturii etc. culori diferite de cele pe care ele le posedă în mod obișnuit [cf. *curcubee* **negre** (Arghezi, p. 382), **violetă** *ceață* (Bacovia, 196), *nopți* **albastre** (id., 196), *Amurg* de *toamnă* **violet** (id., 33), *asfințitul* **verde** (Barbu, 50), *nuit* **verte** (Rimbaud), *crépuscules* **blancs**; *Nuit* **blanche** (Mallarmé)] sau chiar procedeul de a atribui culori unor obiecte, fenomene, stări etc. care nu au culoare [cf. *vecie* **albă** (Arghezi, 92), *ceasul* **verde**-*al pădurii* (Blaga, I, 175), *Vîntul* **alb** (id., 179), *moartea își pune sărutul* **galben** (id., 165), **albele** *uitării* (id., II, 43), **verzi** *investiri* (Barbu, 177), **blanche** *agonie*; **pâle** *clarté* (Mallarmé)].

Atribuind obiectelor culori diferite de cele pe care ele le posedă în mod obișnuit, se realizează într-un fel o negare a realului, exprimată prin conexiuni semantice diferite de cele obișnuite. Nu mai avem pur și simplu natura fenomenală exprimată în imagini imitative, ci una transfigurată, care-și găsește expresia într-un limbaj specific. Decodajul este barat mai ales în asocierea unui epitet cromatic cu un substantiv abstract, întrucît prima semnificație (din planul manifest, semnificația literală) a sintagmei (sau a termenilor ei) nu funcționează decît ca un semn al unei semnificații secunde, care poate rămîne nedescoperită de cititor.

În poezia lui L. Blaga, comunicarea între regnuri, asimilarea anorganicului, a obiectelor abstracte materiei vii explică prezența unor astfel de asociații: *sori* **păduratici** (I, 128), *veac* **pădureț** (II, 11), **vegetale** *scuturi* (I, 257), *basm* **vegetal** (II, 84), *fabula* **verde** *și cald — a naturii* (II, 84), *ceasul* **verde** *al pădurii* (I, 175).

În poezia mai nouă (de ex. la I. Barbu), obiectele se dematerializează, concretul capătă o semnificație abstractă. În planul expresiei apare metafora neplasticizantă, revelatorie, inițiatică, de cunoaștere a unor zone ascunse ale lucrurilor, care imprimă stilului o notă intelectualizantă. În această situație, adjectivul concret se detașează de numele pe care-l determină, dar în același timp sintagma întreagă capătă un sens metaforic ce conferă existență spiritualizată lucrurilor numite:

„Și mai ales te înfioară
De acel galben icusar
Ceasornic fără minutar
Ce singur scrie cînd să moară
Și ou și lume. Te înfioară
De *ceasul galben*, necesar . . ." (I. BARBU, *Oul dogmatic*)

Dacă poezia modernă mai nouă folosește frecvent termeni senzoriali, scopul nu este să introducă un element concret în universul ei poetic. Într-adevăr, în multe asociații, de pildă, numele de culoare nu trimite la culoare. În acest fel, epitetul nici nu înnobilează, nici nu precizează

[13] Romanticii au deschis, în această direcție, drumul.

substantivul pe care-l determină, ci, dimpotrivă, îl izolează, îl îndepărtează de semnificația reală.

Un efect de surpriză produce tehnica de substituire a epitetului unui substantiv prin epitetul substantivului vecin sau tehnica de asociere la un substantiv a epitetului substantivului vecin. Pe plan semantic, aceste procedee „inserează în semnificația unui cuvînt pe aceea a altuia din apropierea lui" [14]. Epitetul capătă de obicei un sens metaforic : *din iaduri și-a mutat în sălcii / a jale — părul lung și* **verde** ; *mătasea* **grea** *și jalea* **verde** (Blaga, *Sălcii plîngătoare*, II, 157—158) ; *Iunie este /* **Verde** *poveste* (Blaga, II, 17) ; *În toamnă pe-aici se stingea* **aurie** *povestea* (id., I, 208) ; *miros* **verde** *de ienuperi* (id., 256) etc. ; *O, ceasuri* **verticale**, *frunți* **tîrzii** (Barbu, 166) ; *Cimpoiul* **veșted** *luncii* (Barbu, 155). În ultimul exemplu incifrarea expresiei se produce și prin sublimarea ei [15].

În cele de urmează ne propunem să precizăm unele conexiuni semantice disonante la nivelul sintagmei atributive alcătuite din substantiv (determinat) + epitet (determinant) și să urmărim modalitățile lor de realizare în stilul cîtorva poeți reprezentativi în literatura română modernă. Aceste conexiuni de termeni pot fi reduse la două tipuri de invariante: 1) Asocieri prin care unui obiect [16] i se atribuie o însușire improprie la nivelul clasei acelei însușiri. De ex., un obiect nu este susceptibil de culoare, dar i se atribuie o anumită culoare. 2) Asocieri prin care unui obiect i se atribuie o însușire improprie la nivelul membrilor clasei acelei însușiri. De ex., un obiect este susceptibil de o anumită culoare, dar i se atribuie impropriu alta.

3.1. Determinatul și determinantul se referă la o realitate fizică (percepută senzorial).

A_1 Asocieri sinestezice

Acceptăm noțiunea de sinestezie în sensul ei mai larg — de asociație a două senzații diferite — ceea ce dă posibilitatea unei ierarhizări a tipurilor de sinestezii după gradul lor de generalitate : a) asocieri a două senzații aparținînd la zone senzoriale diferite (vizual, auditiv, olfactiv etc.) ; b) asocieri a două senzații aparținînd la domenii diferite ale aceleiași zone senzoriale (de ex., culoare, formă, dimensiune etc. ale zonei **vizual**) ; c) asocieri a două senzații diferite aparținînd aceluiași domeniu al unei zone senzoriale (de ex. unirea a două culori diferite).

A_{1a} Asocieri în care termenii sînt selectați din zone senzoriale diferite.

S-a arătat [17] că sinestezia nu apare în poezia română numai ca rezultat al contactului cu diferitele direcții ale modernismului. Astfel, la Alecsandri s-au semnalat [18] 180 de sinestezii, dar cele mai multe dintre

[14] Cf. H. Friedrich, *Structura liricii moderne*, București, 1969, p. 122.

[15] Pentru unele aspecte ale poeziei ermetice românești vezi Ș. Cioculescu, *Aspecte lirice contemporane*, București, 1942, p. 3—23 ; T. Vianu, *Introducere în opera lui Ion Barbu*, București, 1970.

[16] Obiect are aici, ca și în gramatică, o accepție largă.

[17] Cf. Mihaela Mancaș, *La synesthésie dans la création artistique de M. Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I, 1962, p. 61 ; 68.

[18] Cf. Mihaela Mancaș, *op. cit.*, p. 68.

ele sînt sau au devenit „clişee", în special adjectivele *dulce* şi *amar* intrînd în sintagme deja fixate în limbă. Eminescu inovează [19] în utilizarea acestui tip de asocieri ale cuvintelor nu numai prin folosirea largă a procedeului, ci şi prin ineditul termenilor asociaţi sau prin lărgirea schemelor de structuri prin care se realizează o asociaţie sinestezică. În ansamblul procedeelor stilistice utilizate în poezia lui Eminescu, asociaţia sinestezică constituie un reflex romantic. Tendinţa spre particular şi concret determină în lirica descriptivă a poetului de după 1870 şi folosirea epitetului fizic individualizator rar, cu ajutorul căruia poetul înregistrează nuanţele cele mai diferite ale obiectelor privitoare la dimensiune, formă, culoare, sunet, gust, miros. T. Vianu a precizat că prin aceste notaţii Eminescu se dovedeşte un puternic tip senzorial. În general, acelaşi efect stilistic îl are epitetul şi în asociaţiile sinestezice întîlnite în poezia lui Eminescu.

Vom urmări asociaţiile sinestezice realizate într-o sintagmă nominală de tip s u b s t. + a d j. la poeţii: T. Arghezi [20] G. Bacovia, I. Barbu, L. Blaga.

Pentru a evalua distanţa între diversele senzaţii asociate, dăm ordinea lor ierarhică:

vizual
auditiv
olfactiv
gustativ
caloric
tactil

Combinaţiile între aceste zone senzoriale indică 30 de tipuri de sinestezii posibile. Asocierea poate fi orientată de jos în sus: furnizorul transpoziţiei reprezintă o zonă inferioară, iar destinatarul, una superioară [de ex. *vizual* (destinatar) + *caloric* (furnizor): *calda strălucire* (Barbu, p. 11)] sau invers: furnizorul transpoziţiei reprezintă o zonă superioară, iar destinatarul, una inferioară [de ex. *caloric* (destinatar) + *vizual* (furnizor): *geruri albe* (Barbu, 50)].

Precizăm că atît criteriul distanţei dintre zonele senzoriale asociate, cît şi cel al orientării transpoziţiei sînt criterii prea generale şi pertinenţa lor în stabilirea originalităţii unui stil individual este redusă. Astfel, în exemplele menţionate, singur criteriul orientării nu ne poate furniza asupra originalităţii şi a expresivităţii acelor sintagme decît informaţii generale şi anume în primul rînd aprecieri de ordin cantitativ, considerînd sau nu, pe baza unei statistici, asemenea asociaţii ca a b a t e r i de la o anumită normă (a limbii comune sau a limbajului artistic în general). De asemenea, nu putem spune, pe baza criteriului distanţei dintre zonele senzoriale asociate, că sintagma *beznă rece* (Arghezi, p. 147), între zonele senzoriale asociate distanţa este 4, ar fi mai expresivă decît sintagma *lavandă sonoră* (Arghezi, p. 34), între zonele senzoriale asociate distanţa este 1.

[19] Pentru sinestezia în poezia lui M. Eminescu, vezi Mihaela Mancaş, studiul citat mai sus.

[20] Vezi şi Mihaela Mancaş, studiul citat.

În primul rînd, în stabilirea individualității unui stil interesează distanța semică dintre termenii asociați, ineditul alegerii lor, precum și efectul stilistic al metaforei sinestezice într-un context dat. Aceasta pentru că, așa cum am mai precizat, cu cît criteriul ales în evaluarea unui stil individual se plasează la un nivel mai coborît de generalitate, cu atît pertinența lui este mai ridicată. Ca urmare, și în cazul sinesteziei, analiza contextuală este o metodă mai adecvată. Astfel, deși în următoarele trei sintagme: *tăcere moale* (Arghezi, p. 286), *liniște lînoasă* (Arghezi, p. 286), *liniștea puhavă* (Barbu, p. 39), destinatarul reprezintă aceeași zonă senzorială (*auditiv*) iar furnizorul, tot o singură zonă senzorială (*tactil*), este evident că ele nu au totuși același grad de expresivitate, dat fiind termenii diferiți (dar cu același sens) prin care este exprimat epitetul (furnizorul transpoziției). În sintagmele: *liniștea puhavă, liniști grele* (Blaga, I, p. 103) sau în sintagmele: *vîntul alb* (Blaga, I, 179), *galbene vînturi* (Blaga, I, 144), destinatarul reprezintă aceeași zonă senzorială (*auditiv* în primele, *auditiv-tactil* în ultimele), iar furnizorul tot o singură zonă senzorială (*tactil* în primele, *vizual* în ultimele). Efectul stilistic este însă altul în fiecare cuplu din cele două perechi de sintagme menționate, tocmai datorită sensului diferit al epitetelor (furnizorul reprezintă domenii distincte ale aceleiași zone senzoriale în primele sintagme sau culori distincte în ultimele sintagme). În poezia modernă mai nouă (mai ales la Bacovia, Barbu, Blaga) sinestezia nu mai este în primul rînd un procedeu expresiv de notare a realității exterioare, ci unul care ascunde, adăpostește o realitate interioară. De aici și asociațiile sinestezice neașteptate (de ex. cele în care furnizorul este un nume de culoare) al căror sens metaforic se dezvăluie mai greu și de multe ori în contextul mai larg, specific universului liric al poetului. Ca urmare, nu atît numărul de sinestezii este pertinent în stabilirea caracterului novator al poeziei mai noi, ci ineditul asociației în raport direct cu gradul de incompatibilitate semantică dintre termenii asociați.

Tipurile de sinestezii menționate mai jos, avînd în vedere furnizorul transpoziției senzoriale (epitetul), trebuie apreciate din acest punct de vedere.

1. Vizual: 1. Culoare: *văpăile* **livide** (Arghezi, 95), *a lumii* **vînătă** *dogoare* (id., 51), *șuer* **vînăt** (id., 704); *E murmur* **alb**, *neprihănit*, / *Pustiu și nesfîrșit* (Arghezi, 60); *liniștea se rotunjește* **albastră** (Blaga, I, 158), *șipote* **negre** (id., 197), *miros* **verde** *de ienuperi* (id., 256), **albastră** *văpaie* (id., 253), *Vîntul* **alb** (Id., I, 179), **galbene** *vînturi* (id., 144); *geruri* **albe** (Barbu, 50), *tusea* **verde** *a spumelor putride* (id., 82), **alb** *auz* (id., 118). 2. Strălucire: *gîngurit* **de aur** (Blaga, I, 61); *Un cînt* **de mat argint** (Barbu, 81). 3. Dimensiune: *ritmuri* **largi** (Barbu, 11). 4. Formă (linie): *Asprime* **sveltă**[21] (Barbu, 80). 5. Mișcare: *sunete* **fluide** (Barbu, 28), *sunet* **unduios** (id., 36), *parfumul* **lunecător** (id., 30).

[21] Cf. și **sveltei** *libertăți* (Barbu, 85), *Fum* **zvelt**, **înalt** (id., 47) etc. Poate și vigoarea sculpturală a parnasianismului impune în poezia lui I. Barbu tendința de marcare a liniei (Comp. și poezia *Munții*). În poezia lui I. Barbu, adjectivele *svelt*, *înalt*, *vertical* (cf. *ceasuri* verticale) sînt sinonime pe plan conotativ, sugerînd un sens moral unic.

Asociaţia de sub 4 (*tactil* + *vizual-formă*) este inedită. Adjectivul, ca şi substantivul pe care-l determină, are un sens moral. Şi asociaţiile *auditiv* + *vizual-mişcare* caracterizează tot limbajul poetic al lui I. Barbu. Ele se înscriu în ansamblul asociaţiilor numeroase [22] în care epitetul exprimă *Undirea infinită* (Barbu, 29), *Multipla aparenţă şi veşnica schimbare* (Barbu, 21).

Anomalia semantică realizată prin asocierea zonelor *auditiv* + *culoare* este caracteristică liricii mai noi. La Bacovia, acest tip de sinestezie se realizează în structuri mai complexe : *Cînd* **fîlfîie** *pe lume*, **violetul** (p. 60), *O pictură parfumată cu vibrări de violet* (p. 69).

II. A u d i t i v. Predomină s o n o r i t a t e a : *lavandă* **sonoră** (Arghezi, 34), *noaptea* **sunătoare** (id., 102), *Spre nevăzutul unde arpegii de fanfare / Desfac în flori* **sonore** *o limpede chemare* (Barbu, 26), *sori* **cînţăreţi** (Blaga, I, 125). Determinantul nu este un adjectiv : *noapte cu* **ecouri de şivoaie** (Bacovia, 128). Trăsătura „scurt'' este exprimată printr-un corespondent auditiv în sintagma : *fulger* **monosilabic** (Blaga, I, 222). Cu excepţia exemplului din poezia lui Arghezi, în celelalte asociaţii sinestezice, destinatarul este reprezentat prin zona v i z u a l.

III. O l f a c t i v. Această zonă furnizează rar punctul de plecare al unei transpoziţii senzoriale. În această calitate, am întîlnit epitetul la Bacovia : *clar de noapte* **parfumat** (p. 110), *o pictură* **parfumată**... (p. 69) ; la Arghezi : **aromate**, *calde promoroace* (p. 189).

IV. G u s t a t i v. Punctul de plecare al transpoziţiei senzoriale îl realizează mai ales adjectivele *amar* — *dulce*. Asociaţiile lor nu prezintă în general noutate : *glas* **amar** (Bacovia, 20), *tusă-n sec* **amar** (id., 26), *noaptea lui* **amară** (id., 57), *note* **dulci** (id., 103), *coarde* **dulci** *de linişte* (Blaga, I, 15), *adieri* **amare** (id., II, 167), **Dulceagul** *glas* (Barbu, 202). Asociaţii mai puţin obişnuite apar la I. Barbu : *Luceferii marini*, **amari** *în vale* ; / **Sălciu** *muia şi racul fosforos* (p. 168) ; *a ploii* **acidă** *melopee* (p. 14). Sintagma *miresme* **pipărate** (Arghezi, 85) apare şi în poezia lui M. Eminescu (*Călin*) ; **oţăţitul** *întuneric tare* (Arghezi, 143).

Se observă că în aceste asociaţii, destinatarul reprezintă zone senzoriale distincte : *auditiv*, *vizual*, *olfactiv*.

V. C a l o r i c. Adjectivele exprimă polaritatea de sensuri „cald'' (*cald*, *fierbinte*, *arzînd*) / „rece'' (*rece*) : *noapte atît de* **rece** *şi pustie* (Bacovia, 107), *Umbra e* **rece** *în pădurea sonoră* (id., 108), *ecoul* **rece** (id., 130), *liniştea* **rece** (id., 144), *umbre* **reci** (id., 168) ; *umbră* **caldă** (Arghezi, 95), *bezna* **rece** (id., 147) ; *stele* **calde** (Blaga, II, 225), *amarul prea* **cald** (id., II, 215), *zborul bufniţei e* **cald** *şi moale* / id., II, 127), *miresmele* **fierbinţi**, (id., II, 132), *cîntecul* **fierbinte** (id. 12), **arzîndul** *albastru* (id., 23), **caldă**

[22] **călătoarea** *undă* (p. 6), **fluida-**ţ*i formă* (p. 7), **Şerpuitoarea** *formă* (p. 8), *înflorirea reflexelor* **fluide** (p. 10), *trupul vostru* **frînt** (p. 19), *sînul adîncimii* **fluide** (p. 21), *crengi* **rătăcitoare** (p. 22), *vis* **fugar** (p. 22), *Miraj* **fluid**, *formă* **fugară** (p. 23), *forme* **călătoare** (p. 24), **Fugarnic** *sfînt* (p. 28), *Oglindă* **călătoare**, *cer* **mobil** (p. 32), *Brumă* **fugară**,/ *Străbate* **curbele** *poteci* (p. 47), *duhul* **curb** (p. 112), *Tentacule* **lichide** (p. 7). Adj. *lichid* sugerează forma fluidă, labilă. Toate exemplele aparţin ciclului de poezii publicate în periodice.

paloare (id., 24); **calda** *strălucire* (Barbu 11), **calda** *revărsare de lumină* (id., 16), *miresme* **calde**, *lîncezi* (id., 44), *Şi dintr-al lumii* **rece**, *fierăstuit* **pătrar** (id., 51), *Acestei* **reci** *acustici de firizi* (id., 79).

Destinatarul reprezintă zone senzoriale distincte: *auditiv*, *vizual*, *olfactiv*, *gustativ*.

În poezia lui Bacovia apare epitetul *rece* care se însumează, pe plan conotativ, ansamblului de cuvinte din zona depresivului.

În poezia lui L. Blaga, ca şi în cea a lui I. Barbu, predomină adjectivul *cald* (*fierbinte*, *arzînd*). În poezia lui L. Blaga, adjectivele *cald*, *fierbinte*, *arzînd* sînt cuvinte importante şi se înscriu în cîmpul semantic pe care-l putem numi prin cuvîntul-temă **foc**, unul dintre cîmpurile semantice fundamentale în poezia lui L. Blaga, reprezentat prin cuvinte ca: *foc*, *flacără*, *văpaie*, *scînteie*, *jar*, (*jeratic*), *ardere*, *căldură*, *dogoare*; *a incendia*, *a arde*, *a scînteia*, *a aprinde*, *arzînd*, *aprins*, *cald*, *fierbinte* etc. Nu numai adjectivele din această sferă semantică sînt determinanţi ai numelui, ci chiar şi substantivele (cf. *Ochilor* **de foc**, I, p. 78; *lacrimi* **de văpaie, I, 51**) care capătă în felul acesta un spor de expresivitate lirică. Cîmpul semantic opus este cel pe care-l putem numi prin cuvîntul-temă **cenuşă**, reprezentat prin cuvinte ca: *cenuşă*, *spuză*, *scrum*, *lavă*, *fum*; *a incinera*; *ars*, *stins* etc. Şi substantivele din această sferă funcţionează ca determinanţi ai numelui (cf. *vălul lor subţire* **de cenuşă**, I, p. 52; *aureolă* **de cenuşă** I, p. 147; *fum* **de arsură**, II, p. 118; *braţe* **de lavă**, II, p. 131 etc.). Opoziţia cîmpurilor semantice **foc** / **cenuşă** reliefează opoziţia motivelor **Viaţă** (dinamic) / **Moarte** (static) în poezia lui L. Blaga.

VI. T a c t i l. 1. U m e d / u s c a t: noapte **udă**, *grea* (Bacovia, 26), *vînt* **umed** (id., 99), *umbre* **ude** (id., 128), *viorîul* **umed** al *prunelor gîltane* (Barbu, 200); *Un foşnet* **uscat** *mă usucă* (Bacovia, 108). 2. G r e u / u ş o r: *noapte* **udă**, **grea** (Bacovia, 26), *tăcerea* **grea** (id., 80), *Ce noapte groasă, ce noapte* **grea** (Arghezi, p. 108), *cîntecele* **grele** (id., 67), *linişti* **grele** (Blaga, I, 103), *amurgurile* **grele** *şi pustii* (Blaga, I, 44), **grele** *curg miresmele de tei* (id., II, 127), *lumină* **grea** (Barbu, 171), *negura* **greoaie** (id., 14); *Şi sfîrîie o ploaie* **uşoară** (Bacovia, 109), **uşoară** *şi fierbinte văpaie* (Barbu, 30). 3. M o a l e / t a r e: *tăcere* **moale** (Arghezi, 286), *şoapte* **moi** (id., 148), **moale** *căldură* (Blaga, II, 118), *zborul bufniţei e cald şi* **moale** (id., 127), *umbrei* **moi** (Barbu, 181), *nori* **molateci** (Barbu, 46), *linişte* **puhavă** (id., 39), *Undă, untelemn* **călîi**, / *Vîntul lunecă, înmoaie* (Barbu, 205), *Nopţi... întîi subţiri*, **călîi** (Barbu, 213), *liniştea* **lînoasă** (Arghezi, 286), *Foşnirea* **mătăsoasă** [23] *a mărilor cu sare* (Barbu, 155), *drojdiile nopţii* **uleioase** (T. Arghezi, 198), *mireasmă* **uleioasă** (id., 244), *pîlpîie gălbuie* / *Şi* **uleioasă**, *dîra caicului turcesc* (Barbu, 202), **unsuroase** *linişti* (id., 202). *Prin oţăţitul întuneric* **tare** (Arghezi, 143), *arşiţă* **tare** (id., 508).

În aceste asociaţii, destinatarul reprezintă frecvent zonele *vizual* şi *auditiv*; rar, zonele *olfactiv* şi *caloric*.

O b s e r v a ţ i i g e n e r a l e a s u p r a s i n e s t e z i i l o r î n l i m b a j u l l i r i c i i m o d e r n e. Asociaţiile sinestezice în care numele de culori reprezintă furnizorul transpoziţiei senzoriale sînt ocurente

[23] Comp. la Arghezi, p. 75: *susure de mătasă*.

în toate stilurile poeţilor studiaţi. Dintre aceste asociaţii, cele în care destinatarul reprezintă zona *auditiv* sau *olfactiv* sînt semnificative prin ineditul lor.

Asociaţiile sinestezice în care furnizorul reprezintă zona *tactil*, *caloric* sau *gustativ* sînt semnificative, prin ocurenţa lor, pentru caracterizarea unor stiluri individuale. Asociaţiile în care furnizorul reprezintă zona *gustativ* sînt pertinente pentru poezia lui Arghezi şi a lui I. Barbu; cele în care furnizorul reprezintă zona *caloric*, mai ales pentru poezia lui L. Blaga. *Tactilul* constituie furnizorul unei transpoziţii în special prin epitetele *ud* (*umed*), *greu* (cu conotaţii asemănătoare celor ale adjectivului *ud*), *moale* (cu sinonime mai numeroase). În poezia lui Bacovia în care, ca un reflex simbolist, se preferă în primul rînd notaţiile de *culoare*, *sunet*, *miros* (*parfum*), adjectivele din zona tactilului, *ud* (*umed*), *greu* sau din zona caloricului : *rece* se asociază pe plan conotativ cuvintelor din zona depresivului. Prin ineditul lor, sinesteziile în care furnizorul este un termen din zona *tactil* sînt semnificative mai ales pentru stilul lui Arghezi şi al lui I. Barbu. La acesta din urmă, asemenea asociaţii sinestezice apar atît în ciclul de poezii publicate în periodice, cît şi în *Joc secund* (mai puţin) sau *Isarlîk*.

După un criteriu statistic, destinatarul diferitelor asociaţii sinestezice nu reprezintă în general zone senzoriale variate. Transpoziţia se orientează frecvent către zonele *auditiv* şi *vizual*. Urmează apoi zonele *olfactiv*, *caloric*, *tactil* şi *gustativ*. *Tactilul* apare însă ca destinatar şi în alte structuri decît cele alcătuite din *subst.* + *adj*. De ex., în poezia lui Arghezi, această situaţie este caracteristică : *scamă de zare* (*Cuvînt*) sau în poezia *Miere şi ceară* :

,,Fetele, albinele,
Au furat sulfinele,
Ţărîna de soare
De pe flori uşoare,
Pulberea de lună,
De pe mătrăgună
Scrumul de şofran,
Nea de mărghiran,
De pe izma-creaţă
Broboane de ceaţă,
Lînă de tămîie
Şi smirnă, mîlţie —
Soiuri de lumină
Făcută făină''.

În poezia lui T. Arghezi cele mai multe sinestezii amintesc de maniera romantică şi numai unele apar ca un reflex simbolist (de ex. *lavandă sonoră*). Dimpotrivă, la Bacovia, marea majoritate a sinesteziilor, prin asociaţii complexe uneori între diferite zone senzoriale — *vizual*, *auditiv*, *olfactiv* (cf. *O pictură parfumată cu vibrări de violet*), dar mai ales prin funcţia de simbolizare a unei stări sufleteşti prin diferite asocieri de senzaţii, constituie un reflex simbolist. În poezia lui I. Barbu sau în cea a lui L. Blaga, modernitatea sinesteziilor constă mai ales în funcţia de simbolizare a unui concept prin diferite asocieri de senzaţii.

A_{1b}. Asocieri (nu totdeauna incompatibile) în care termenii sînt selectați din domenii diferite ale aceleiași zone senzoriale.

Fiind mai variate, mai frecvent se asociază domenii diferite din zona vizualului. Menționăm unele asociații, avînd în vedere furnizorul transpoziției senzoriale (epitetul).

Culoare: **Blondul** *șir de forme* (Barbu, 6), *lumină* **rubinie** (Barbu, 48), *un strălucit* **albastru** (id., 9), *luciul* **albastru** (Blaga, II, 101), **albă** *umbră* (id., II, 201).

Transparență: **limpedea** *lumină* (Barbu, 9), **străvezia** *noapte* (Barbu, 28), *noapte* **groasă** (Arghezi, 108 ; Barbu, 49), *Sinteze* **transparente** *de străluciri avide* (Barbu, 10), *fosforescența* **străvezie** (Blaga, II, 38).

Curățenie: *Sclipirea ei* **curată** (Barbu, 7).

Dimensiune: **adînca** *și limpedea lumină* (Barbu, 9), **înaltă** *lumină* (Blaga, II, 11), *lumina ce* **largă** *e* (id., II, 27).

Mișcare: **fluida-ți** *formă* (Barbu, 7), **Șerpuitoarea** *formă* (id., 8), *formă* **fugară** (id., 23), *reflexelor* **fluide** (id., 10), *adîncimi* **fluide** (id., 21).

Asocieri între domenii diferite ale tactilului: *umezeală* **grea** (Bacovia, 62).

A_{1c}. Asocieri în care termenii sînt selectați din același domeniu al unei zone senzoriale.

De obicei, în asemenea asocieri cei doi termeni se opun. Cînd termenii sînt contradictorii, se realizează epitetul antitetic (oxymoron).

Asocieri între două senzații de culoare: *nopți* **albastre** (Bacovia, 193), *întuneric* **alb** (Arghezi, 123).

Asocieri între două senzații de lumină: *lumină* *mioapă* (Barbu, 165)

Asocieri (nu totdeauna incompatibile) între două senzații auditive: **surdă** *clocotire* (Barbu, 7), **surda** *picurare* (Barbu, 11), *zgomot* **surd** (Blaga, I, 59), *pașii* **guralivi** (id., I, 59), *pașii* **sonori** (Arghezi, 155), *cîntec* **mut** (Arghezi, 155).

Asocieri între două senzații ale caloricului: *o plasă* **caldă** *de* **răcoare** (Arghezi, 89).

A_2. Asocieri prin care se atribuie unui obiect material, unui fenomen, unui act perceput senzorial o anumită culoare, deși el nu este susceptibil de culoare sau posedă în mod obișnuit altă culoare: *lacrimi* **roze** (Bacovia, 53), *miere* **neagră** (Blaga, I, 164), *Cai* **galbeni** (id., 142 ; comp. *vulturi* **galbeni**, id., 82), *cîni* **roșii** (id., I, 143), *lapte* **albastru** (id., 142), *ziuă* **verde** (id., II, 205 ; un țesut de *verde*, simbol al rodirii, al împlinirii, este caracteristic poeziei lui L. Blaga. Comp. *ape* **verzi**, I, 103 ; *painjeni* **verzi**, I, 151 ; **verde** *imperiu*, I, 201 ; *patria* **verde**, I, 197 ; *pleoapele* **verzi**, II, 94 ; *semne* **verzi**, I, 141 etc.), *plasa* **verde** *a zilei* (Arghezi, 39), *balul* **alb** (Bacovia, 73), *umbra lumii* **albe** (Arghezi, 44), *stele* **albe** (id., 127), *soare* **alb** (id., 129), *sori* **negri** (Blaga, I, 100), **negrele** *flori* (id., I, 243), *mersul* **albastru** *al lunii* (Blaga, I, 217), *privirile tale erau* **albastre** *și-nalte de tot* (id., 114), *ploi* **negre** (Arghezi, 445), *fulger* **negru** (id., 96), *curcubee* **negre** (id., 382), *asfințitul* **verde** (Barbu, 50),

aurul **verde** (id., 41), *zîmbetu-i* **albastru** (id., 7), *amurg de argint* (Bacovia, 22), *Abur* **verde** (Barbu, 188), *curtea* **galbenă** (id., 161), *Pod* **albastru** (id., 162).

Cel puţin în planul manifest al limbajului poetic, prin acest tip de asocieri se creează uneori impresia de irealitate senzorială sau se sugerează emoţia misterului, lucrurile situîndu-se adeseori într-o lume cu iz de legendă. Şi nu numai epitetul cromatic are această funcţie. Această trăsătură este specifică poeziei lui L. Blaga : *Pe patru vînturi adînci / pătrunde somnul în fagi bătrîni. / Subt scut de stînci, undeva / un bălaur cu ochii întorşi spre steaua polară / visează lapte albastru furat din stîni* (Blaga, *În munţi*) ; *Cai galbeni şi-adună sarea vieţii din ierburi* (id.). *Subt porţi fiinţele somnului / intră — cîni roşii şi griji. / Pe uliţi — subţire şi-naltă / ploaia umblă pe cataligi* (Blaga, *Oraş vechi*) ; *Vînt vechi şi lung între ziduri / mai scutură luturi şi fier. / Mari semeni de altădată / o clipă s-arată şi pier* (id.). *Turn negru stă în picioare / şi-şi numără anii învins* (id.)

A_3 Asocieri prin care se atribuie *a*) însuşiri specifice unor părţi ale corpului omenesc altora sau *b*) însuşiri legate de activitatea unor organe de simţ (sau de actul vorbirii) altor organe de simţ : *fruntea* **cîrnă** (Arghezi, 409), *capete* **cîrne, rînjite, scrişnite** (id., 107) ; *curtenilor de viţă li-i nasul* **surd** *şi* **mut** (id., 400 ; comp. şi *Urechea să ţipe şi nasul să-ţi cînte*, id., 106), *faţă* **cîrnă** (Barbu, 201) ; *cu gura lacomă şi* **oarbă** (Arghezi, 289).

Procedeul apare mai ales în poezia lui T. Arghezi şi imprimă stilului său, de cele mai multe ori, o notă de ironie sau de sarcasm (cf. *Blesteme*, *A mai trecut o vreme*).

A_4. Asocieri prin care se atribuie anumite însuşiri senzoriale unor obiecte materiale care sînt indiferente la aceste însuşiri: *lemnul* **mut** (Bacovia, 80), *lacrimile* **mute** (Arghezi, 305), *lacrimi* **sunătoare** (Blaga, I, 165), *ciocan* **mut** (Arghezi, 148), *viole* **mute** (id., 124), *luna-n zăbranice*, **mută** (id., 104), *pămîntu-acesta ucigător de* **mut** (Blaga, I, 7), *spaţiul* **mut** (id., II, 123), *iarbă* **oarbă** (Arghezi, 190), *Pe bomba mare /* **Oarbă**, *de cercetătoare* (Barbu, 187), **orb** *Nil* (id., 79), *Tencuirii* **oarbe** (id., 78), *Braţul e* **gîngav** (Arghezi, 301).

A_5. Asocieri prin care se atribuie însuşiri specifice unor părţi ale corpului omenesc altor obiecte: *ghiuleaua* **cîrnă** (Arghezi), *toamna* **despletită** (Bacovia, 87), *crengi* **crispate** (Barbu, 9), **stîngi** *cuburi* (id., 177), *aerul* **lăcrămat** (id., 161).

A_6. Asocieri prin care însuşiri referitoare la substanţa unor obiecte se atribuie altora: *perlele* **lichide** (Arghezi, 95), *Tentacule* **lichide** (Barbu, 7), *scuturi* **vegetale** (Blaga, I, 257).

A_7. Asocieri prin care însuşiri legate de o anumită stare fizică proprie clasei „animatelor" se atribuie unor obiecte din clasa „inanimatelor" : **bolnavul** *amurg* (Bacovia, 57), *floare* **som-**

noroasă (id., 71), *ulcior* **mort** (Blaga, I, 173), *văi* **defuncte** (Barbu, 79), *luna* **suie** (id., 214), **viul** *ou* (*oul* **sterp**) (Barbu, 183).

A_8. Asocieri prin care însuşiri referitoare la stări ale unor obiecte, fenomene în raport cu un anotimp (de ex. **tomnaticul** *soare*, Blaga, II, 147), sînt atribuite şi altora: *mîni* **tomnatice** (Blaga, I, 51), *surîs* **tomnatic** (id., I, 165), *gest* **tomnatic** (id., II, 229). Procedeul este caracteristic pentru poezia lui L. Blaga, mai ales prin frecvenţa ridicată a adjectivului *tomnatic*, care, prin extinderea asocierii lui, sugerează îmbătrînirea, sfîrşitul tuturor lucrurilor.

3.2. Determinantul şi determinatul se referă la o realitate morală.

În categoria acestor conexiuni, pentru care este greu de operat clasificări, se detaşează mai net ca asocieri incompatibile de termeni sintagmele ale căror membre aparţin unor zone semantice de obicei disjuncte: *Hoţiile* **sublime**, *afaceri aşa-zise* (Arghezi, 474), *Frumuseţea* **meschină** (id., 29), *indignare* **graţioasă**, *tristeţă* **armonioasă** (Bacovia, 73), *harmonii* **cerşitoare** (id., 113) sau sintagmele în care epitetul are funcţie personificatoare: **întrebătoarele** *mele tristeţi* (Blaga, 93), *eres* **vinovat** (id., I, 171).

3.3 Determinatul se referă la o realitate fizică, determinantul la una morală.

Se detaşează mai net ca asocieri incompatibile de termeni sintagmele în care epitetul exprimă o însuşire compatibilă cu trăsătura semică „uman": *străluciri* **avide**, *soare* **avar** (Barbu, 10), **cinic** *puf* (id., 22), *acestei* **calme** *creste*, **mîntuit** *azur* (id., 154), **nedemn** *pămînt*, **virgin** *triunghi* (id., 156), *văi* **agere** (id., 157), *mahalaua* **bleagă** (Bacovia, 120) sau exprimă un principiu filozofic: *Oul dogmatic* (Barbu) etc.

3.4. Determinatul se referă la o realitate morală, determinantul la una fizică.

În asemenea conexiuni, epitetul fizic capătă un sens moral (cf. *ceasul acela* **înalt**, Blaga, II, 104; *Un secol* **cefal** [24] *şi* **apter**, Barbu, 173) sau are un sens numai raportat la termenul propriu substituit de termenul-metaforă pe care-l determină (cf. *ceas galben*, Barbu, 184).

A_1. Asocieri în care epitetul aparţine unei zone senzoriale

I. Vizual. 1. Culoare: *vecie* **albă** (Arghezi, 92), *ore* **sure** (Blaga, I, 205), *ora* **albă** (Barbu, 75), **albe** *timpuri* (id., 167), *dragoste* **alburie** (Arghezi, 702), *dragostea* **albă** (Blaga, II, 184), **albă** *frumuseţe* (id., I, 266), **verde** *dor* (id., 58), *jalea* **verde** (id., 158), **verzile** *zodii* (id., I, 150), *răbdarea* **neagră** (id., 149), **albelor** *uitări* (id., II, 43), *tinereţea ta* **albastră** (*id.*, 227), *Iunie este* **verde** *poveste* (id., 17), *înalte şi* **albe** *biruinţi* (Barbu, 26). În aceste asocieri, epitetul cromatic nu trimite la culoare, ci este numai un instrument al sugestiei. 2. Lumină, strălucire:

[24] Adjectivul este o formaţie proprie a poetului, probabil nu de la *cefalic*, cum a precizat T. Vianu, ci de la *cefalopod*, de care se apropie mai mult prin semnificaţia contextuală pe care o dezvoltă.

rațiunea **aurită** (Bacovia, 96), *glorii* **aurii** (Blaga, II, 222), *Semne verzi subt șovăiri* **solare** (Blaga, I, 141). Epitetul *solar*, ca și alte cuvinte din cîmpul semantic al focului, al luminii [25], sugerează, în poezia lui L. Blaga, „o sete de lume și soare". Uneori, termenul regent al acestui epitet face parte din aceeași zonă semantică: (*foc* **solar**, I, p. 139), **solare** *incendii* (II, 92); *suflet* **orb** (Bacovia, 170), *E umed fiecare gînd / Și* **orb** (Arghezi, 701), **oarbe** *năzuinți* (Blaga, I, 45). **3.** Formă, linie, dimensiune: *veacul* **pătrat** (Arghezi, 99), *Duhul* **curb** (Barbu, 112), *stări* **concave** (id., 78); *ceasuri* **verticale** (id., 166), *extaz de seve*, **vertical** (Blaga, II, 177); *vreme* **înaltă** (Blaga, I, 178), *geometria* **înaltă** *și sfîntă* (id., I, 139). **4.** Mișcare: *lene* **tremurată** *ca damblaua* (Arghezi, 291).

II. Auditiv: *Durerea noastră* **surdă** *și amară* (Arghezi, 20); *avîntul* **surd** (Barbu, 22), **surdă** *simpatie* (Barbu, 24), **surde** *doruri* (id., 27), *mărturii* **mute** (Arghezi, 386), *suferință* **mută** (id.), *vis* **mut** (Barbu, 83), **gureșe** *ardori* (Blaga, II, 221).

III. Gustativ: *aureole* **amare** (Blaga, I, 202), **amarul** *lor farmec* (id., I, 245), **amara** *plăcere* (id. II, 159), **dulci** *suferinți* (id., I, 211), **dulci** *otrăvuri* (id., II, 93), **dulcele** *chin* (id., II, 159).

IV. Caloric: *ora* **rece** (Arghezi, 174), *veacuri* **fierbinți** (Blaga, I, 135), *Duhul lumilor prea* **cald** (id., II, 51), *fabula verde* și **cald**-a *naturii* (id., 84), *Speriat de-nțelepciunea* **caldă** (id., I, 82), **fierbintea**, *frenetica viață* (Barbu, 13). În poezia lui I. Barbu adjectivele *fierbinte*, *cald* (*vîltoarea efluviilor* **calde**, p. 18, **calda** *impudică Cybelă*, p. 13) sînt sinonime prin conotațiile lor, cu adjectivele *vital*, *frenetic*, *avid*, *teluric*, *fecund* etc. Vezi poezia *Panteism*.

V. Tactil: *ispitele* **ușoare** *și blajine* (Arghezi, 31), *ispită* **moale** (Arghezi, 68), *mîngîierea* **moale** (id., 57), *vlaga e* **moale** (id., 301), *gîndurile* **grele** (id.), *dor* **dur** (id., 57), *E* **umed** *fiecare gînd / Și orb* (id., 701), *ora e* **umedă** *și rece* (id., 174), **aspra** *contopire* (Barbu, 10), *A toamnei* **ude** (id., 46), **Umed** *sfîrșit de Făurar* (id., 19), *Aprilie era* **moale**, (Blaga, II, 225); *mîngîieri* **ușoare** (Blaga, I, 49), *sălbaticele mele gînduri* **aspre** *ca de foc* (Blaga, I, 82).

A_2 Asocieri prin care însușiri referitoare la substanța unor obiecte se atribuie unei realități morale: *basm* **vegetal**, *al răsurii* (Blaga, II, 84), *veac* **pădureț** (id., II, 11).

A_3 Asocieri prin care însușiri legate de o anumită stare fizică proprie clasei „animatelor" se atribuie unei realități morale: **somnorosul** *noian originar* (Barbu, 10), *întrebări* **schiloade** (Blaga, I, 85), *enigme* **moarte** (id., I, 139).

[25] Cf. Dumitru Micu, *Lirica lui Lucian Blaga*, București, 1967, p. 10—16, cap. *Simbolica „Luminii"*.

IV. Considerații finale

Analiza semantică și stilistică a epitetului în poezia română modernă dezvăluie structuri semantice variate (compatibile sau incompatibile) la nivelul sintagmei nominale alcătuite din s u b s t a n t i v + a d j e c t i v. Sub aspect semantic, în planul manifest al limbajului poetic, epitetul constituie o determinare a numelui prin p r e z e n ț ă sau a b s e n ț ă semantică. (Pentru ultima situație, de ex. numele de culori care determină un substantiv abstract). În cazul din urmă epitetul rămîne numai un instrument al sugestiei.

Conexiunile semantice distruse în planul manifest al limbajului poetic sînt restabilite, recreate în planul interpretării lor figurative sau conotative. Ca factor activ al unei noi creații, din absență, cuvîntul devine prezență virtuală, care presupune actul de revelare a ei. Imaginea are nu caracter static, ci unul dinamic.

Poezia mai nouă pune problema nu atît a distingerii epitetelor după c i r c u l a ț i a lor (e p i t e t r a r / e p i t e t s t e r e o t i p) sau după n a t u r a lor (e p i t e t f i z i c / e p i t e t m o r a l), ci mai ales a distingerii epitetelor după c o m b i n a ț i a (c o m p a t i b i l ă sau i n c o m p a t i b i l ă) și f u n c ț i a lor.

În ceea ce privește combinația incompatibilă de termeni, între poezia mai veche și poezia mai nouă nu există o opoziție absolută, ci una graduală.

O diferență calitativă, de adîncime, între poezia mai veche și poezia mai nouă nu apare nici la nivelul i n v a r i a n t e l o r la care se reduc diferitele tipuri de conexiuni semantice incompatibile de termeni. Această diferențiere se manifestă la nivelul v a r i a n t e l o r, a tipurilor de conexiuni semantice incompatibile (mai numeroase în poezia modernă), dar mai ales la nivelul termenilor selectați care intră într-o asemenea combinație. Astfel, nu ca tip de asociație sinestezică (v i z u a l + a u d i t i v) este pertinentă asociația sinestezică *fulger monosilabic* în poezia lui L. Blaga, ci ca asociație prin care o trăsătură a dimensionalității („scurt") este redată printr-un corespondent sonor. Tot așa, nu ca tip de asociație între un termen concret (determinatul) și altul abstract (determinantul) este pertinentă asociația *Oul dogmatic* în poezia lui I. Barbu, ci ca asociație prin care un obiect concret este înfățișat în esențialitatea sa, prin care sensibilul se spiritualizează, epitetul notînd „peisajul interior" al unor realități materiale. Așadar, ineditul asociațiilor incompatibile de termeni se impune în primul rînd prin f u n c ț i a termenilor înșiși.

După acest ultim criteriu, obținem aprecierea caracterului pertinent novator al epitetului în lirica modernă, care nu este nici cel o r n a n t - g e n e r a l i z a t o r, dar nici cel c a r a c t e r i z a n t - i n d i v i d u a l i z a t o r. Pe lîngă epitetul cu funcție de c a l i f i c a r e (generalizatoare sau individualizatoare), de î n n o b i l a r e, de p l a s t i c i z a r e sau de s e n s i b i l i z a r e, lirica mai nouă, care descinde din poezia de orientare romantică, recurge și la următoarele categorii de epitete: **a.** epitete cu funcție de s i m b o l i z a r e (de ex. epitetul cromatic în poezia lui G. Bacovia); **b.** epitete cu funcție de d e n o b i -

l a r e (cf. opoziţiile binare realizate de cîmpurile semantice ale epitetului în poezia lui T. Arghezi : *bine / rău*, *frumos / urît*, *grandios / grotesc* etc.) ; c. epitete cu funcţie de e s e n ţ i a l i z a r e, care sînt în acelaşi timp şi d. epitete cu funcţie de s p i r i t u a l i z a r e a lucrurilor. Se realizează mai ales în poezia modernă postsimbolistă (de ex. în poezia de notaţie conceptuală a lui I. Barbu şi L. Blaga. Vezi spre ilustrare, I. Barbu, *Oul dogmatic*). Faţă de vechea poezie, în care lucrurile sînt înfăţişate prin i m a g i n i i m i t a t i v e, corespunzătoare unui model real, poezia mai nouă preferă imagini t r a n s f i g u r a t i v e care dau impresia de i r e a l i t a t e s e n z o r i a l ă ; uneori semne ale unor veacuri uitate sau ale sfîrşitului apar ca într-o lume de vis (vezi, spre ilustrare, L. Blaga, *Peisaj transcendent*). L. Blaga [26] subliniază aspectul intuitiv de ,,plăsmuire'' al poeziei şi mitului. Notaţia unor viziuni stranii, cu reflectări de mit, în poezia lui L. Blaga se înscrie în sfera de influenţă a expresionismului [27] asupra poetului : *Ce arătare* ! *Ah ce lumină / Stea alb — a căzut în grădină* (I, 185) ; *În chip de rune, de veacuri uitate, / poart-o semnătură făpturile toate. / Slăvitele păsări sub aripi o poartă / 'n liturgice zboruri prelungi ca vieața* (I, 187) ; *Fără duminecă şi fără de-nceputuri / mă ascundeam tăcut sub vegetale scuturi* (I, 257) ; *din peşteri de ne-lume* (II, p. 228) ; *Cocoşi apocaliptici tot strigă, / tot strigă din sate româneşti* (I, 145) etc. În aceste exemple şi în multe altele, notaţiile epitetului sugerează emoţia misterului. Termeni, epitete sau nu, care se grupează în zona semantică filozofico-religioasă amplifică sugestia.

În concluzie, raportate la factorul tradiţie şi inovaţie, funcţiile epitetului în poezia modernă pot fi precizate prin următorul sistem de opoziţii :

	Tradiţie	Inovaţie
Tipul funcţiilor epitetului	calificare	simbolizare
	înnobilare	denobilare
	plasticizare	esenţializare
	sensibilizare	spiritualizare
Tipul de imagini	imagini imitative	imagini transfigurative
Tipul de productivitate poetică	creativitate imitativă ; poetul imită realul	creativitate imaginativă ; poetul inventează, imaginează, transfigurînd realul

Prin funcţiile lui, epitetul devine un factor de orientare în suma părţilor care alcătuiesc structura limbajului poetic modern, un instru-

[26] *Trilogia culturii*, Bucureşti, 1969, p. 290—308 ; 309—326.

[27] Pentru ecoul expresionismului în literatura română vezi Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română şi expresionismul*, Ed. Eminescu, 1971.

ment de apreciere a tipului de imagini şi a tipului de productivitate poetică în limbajul liricii moderne mai noi.

Februarie 1972

Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

L'épithète dans la poésie roumaine moderne

(Résumé)

Dans ce travail on étudie quelques aspects sémantiques et stylistiques de l'épithète dans la poésie roumaine moderne (Bacovia, Arghezi, Blaga, Barbu). La méthode d'analyse est suggérée par des travaux comme ceux de J. Cohen, S. Levin, T. Todorov, l'outil de base étant le concept de « degré de grammaticalité » dû à N. Chomsky.

L'épithète est définie comme terme d'une structure d'habitude binaire, où elle est exprimée par un adjectif qui manifeste, par rapport à un nom (ou et à un nom), sa fonction déterminative (attributive ou prédicative) et une certaine valeur stylistique. L'épithète proprement dite exprime d'une manière directe une qualité d'un objet, sa pertinence stylistique étant d'ordre purement syntagmatique (*lînă* **moale** — laine molle — Arghezi). L'épithète métaphorique exprime d'une manière indirecte, figurative, une qualité d'un objet, sa pertinence stylistique étant d'ordre syntagmatique et paradigmatique à la fois (*tăcere* **moale** — silence mou — Arghezi). Dans le plan syntagmatique, l'épithète métaphorique réalise une incompatibilité sémantique entre le déterminant et le déterminé ; dans le plan paradigmatique on en a une métaphore. Le sens métaphorique de l'épithète réduit l'incompatibilité sémantique entre les deux termes, faisant possible leur association.

L'incompatibilité sémantique d'une épithète avec le terme qu'elle détermine est envisagée comme une anomalie sémantique. Dans les textes littéraires, l'anomalie sémantique devient une faute voulue et, par ce fait, elle est un fait de style. Au niveau des anomalies sémantiques de l'épithète, on cherche à établir les types d'invariantes et de grouper, par rapport à ces types, les variantes réalisées dans les styles individuels des poètes annalysés. Dans ce but, on distingue des degrés de compatibilité sémantique dans l'association de l'épithète avec son déterminant. L'innovation stylistique concerne sourtout les plus bas niveaux de grammaticalité ; c'est pourquoi l'analyse est dirigée vers ces niveaux de grammaticalité.

Sans doute, on peut distinguer les épithètes du point de vue de leur circulation (épithète rare / épithète stéreotypée) ou du point de vue de leur nature (épithète physique / épithète morale). Mais ce qui se révèle important dans la poésie roumaine moderne c'est de distinguer les épithètes du point de vue de leur compatibilité (avec les noms qu'elles déterminent) et de leur fonction, dont le caractère novateur est mis en évidence par le schéma qui se trouve à la fin de notre travail.

BRUNO MAZZONI și MARIA GROSSMANN

ANALIZA SEMANTICĂ A TERMENILOR DE CULOARE ÎN ITALIANA STANDARD *

Analizăm în acest articol structura semantică a cîmpului lexical al termenilor de culoare în limba italiană standard prin 273 de lexii grupate în nouă paradigme : BIANCO, NERO, GRIGIO, MARRONE, GIALLO, ROSSO, AZZURRO, VERDE, VIOLETTO. Opozițiile principale sînt următoarele : deschis/închis ; aprins/stins ; bătînd în altă culoare / nebătînd în altă culoare ; aproximat/non-aproximat ; aproximat în plus / aproximat în minus ; animat/inanimat ; uman/non-uman.

1.1. Lucrarea noastră este o încercare de structurare a lexiilor care au drept conținut unitar aprecierea adjectivală a culorii.

1.2. Gama culorilor este un *continuum* care nu are linii precise de demarcare. Limba le grupează în jurul unor termeni de bază. Acești termeni constituie un ansamblu închis ale cărui elemente se exclud reciproc. În jurul fiecărui termen de bază se grupează diferiți termeni subordonați care formează o paradigmă în cadrul căreia există opoziții și identități. Din punct de vedere conceptual, *rosso*, de exemplu, include toți termenii care exprimă noțiunea de roșu, pe de altă parte, din punct de vedere semic, fiecare dintre acești termeni are ca trăsătură distinctivă semul 'roșu'.

2.1. Analiza noastră este sincronică și are ca obiect limba italiană standard. Inventarul lexiilor analizate a fost stabilit pe baza dicționarelor generale ale limbii italiene [1], deci trăsăturile semantice distinctive au fost obținute din contexte făcute anume, adică din definiții. Lexiile au fost analizate numai din punctul de vedere al semnificației de apreciere adjectivală a culorii.

2.2. Am inclus în analiză și substantive folosite cu funcție adjectivală. Am exclus termenii dialectali, învechiți și cei folosiți numai în

* Comunicare prezentată la cel de-al XIII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (Québec, 1971). Textul original, în limba italiană, va apărea în Actele acestui congres.

[1] S. Battaglia, *Grande dizionario della lingua italiana*, Torino, UTET, vol. I A—Balb, 1961, 952 p. ; vol. II Balc—Cerr, 1962, 1004 p. ; vol. III Cert—Dag, 1964, 1095 p. ; vol. IV Dah—Duu, 1966, 1044 p. ; vol. V E—Fin, 1968, 1057 p. ; vol. VI Fio—Grau, 1970, 1083 p. ; F. PALAZZI, *Novissimo dizionario della lingua italiana. Etimologico fraseologico, grammaticale, ideologico, nomenclatore e dei sinonimi con 74 paradigmi di nomenclatura, 41 illustrazioni, 8 tavole a colori e 4 appendici*, Milano, Ceschina, 1964², 1406 p. ; *Dizionario Garzanti della lingua italiana*, Milano, Garzanti, 1965, 1990 p. ; M. Alinei, *Dizionario inverso italiano con indici e liste di frequenza delle terminazioni. A Reverse Index of the Italian Language with Frequency Count and Frequency List of Terminations*, The Hague, 1962, 607 p. ; M. e T. Sansone, *Dizionario ideologico. Sinonimi e contrari della lingua italiana*, Milano, Ceschina, 1968³, 725 p.

stil poetic. Am eliminat, de asemenea, termenii compuşi din două lexii folosite şi separat (de ex. *verdazzurro*, *grigioverde* etc.), combinaţiile sintagmatice mai largi (de ex. *fumo di Londra*) şi termenii compuşi dintr-un adjectiv de culoare şi un substantiv cu care se stabileşte o comparaţie sau un adjectiv care îşi adaugă sememul la semnificaţia de culoare (de ex. *verderame*, *grigioperla*, *blu notte*, *verdecupo*, *blu scuro*, *biancosporco* etc.).

3.1. Cele 273 de lexii analizate, care au ca sem comun 'apreciere adjectivală a culorii', pot fi grupate în nouă paradigme:

a) lexii care au în comun semul 'alb';
b) lexii care au în comun semul 'negru';
c) lexii care au în comun semul 'gri';
d) lexii care au în comun semul 'maro';
e) lexii care au în comun semul 'galben';
f) lexii care au în comun semul 'roşu';
g) lexii care au în comun semul 'albastru';
h) lexii care au în comun semul 'verde';
i) lexii care au în comun semul 'violet'.

3.2. Analizînd fiecare paradigmă, am constatat opoziţii care se repetă în mai multe paradigme şi opoziţii care sînt relevante numai la nivelul unei singure paradigme [2]. Trăsăturile semantice partinente care diferenţiază lexiile analizate sînt de două tipuri: descriptive şi combinatorii. Primele desemnează calităţile coloristice intrinsece ale unei lexii date, cele din al doilea tip caracterizează posibilităţile ei de aplicare.

Opoziţiile principale sînt următoarele:

A) deschis/închis;
B) aprins/stins;
C) bătînd în altă culoare / nebătînd în altă culoare;
D) aproximat / non-aproximat [3];
E) aproximat în plus / aproximat în minus;
F) animat / inanimat;
G) uman / non-uman;

4.1. În cadrul paradigmei ai cărei termeni au ca seme comune (= arhisemem) 'apreciere adjectivală a culorii', 'alb' (v. tabelul I) este relevantă opoziţia 'aproximat' / 'non-aproximat' între următorii termeni:

{ *bianchissimo*, *biancone*, *biancastrone*, *biancastronaccio*, *biancolino*, *biancuccio*, *bianchiccio*, *bianchetto*, *biancheggiante*, *biancastro*, *biancastrino* } /v/ *bianco*;

argentino /v/ *argento*;
lattescente /v/ *latte*;
canapino /v/ *canapa*.

[2] Pentru alte tipuri de opoziţii în subansamblul termenilor de culoare (în limba română), v.: A. Bidu-Vrănceanu, *Esquisse de système lexico-sémantique*: *les noms de couleur dans la langue roumaine contemporaine* (I), RRL XV, 1970, p. 129–140; id., *Esquisse de système lexico-sémantique*... (II), *ibid.*, p. 267–278; id., *Une modalité de description paradigmatique au niveau du lexique*, *ibid.*, p. 545–568.

[3] Definim *aproximaţi* termenii care realizează formal valoarea semantică 'aproximare' prin deficit sau exces faţă de alt sau alţi termeni ai paradigmei, aceştia din urmă fiind cei *non-aproximaţi*.

4.1.1. În seria termenilor aproximaţi cei cu semul 'aproximat în plus' se opun termenilor cu 'aproximat în minus' ;

{*bianchissimo, biancone, biancastrone, biancastronaccio*} /v/ {*biancolino, biancuccio, bianchiccio, bianchetto, biancheggiante, biancastro, biancastrino.*}

4.2. Termenii *albino, canuto, platino, platinato* sînt marcaţi de semul 'animat', în opoziţie cu *biancone, biancastrone, biancastronaccio, bianchetto, biancastrino, lattescente, madreperlaceo, crema*, care au semul 'inanimat'. Ceilalţi termeni ai paradigmei sînt indiferenţi la această opoziţie.

4.2.1. *Canuto, platino, platinato* se caracterizează prin semul 'uman'. *Albino* este indiferent la opoziţia 'uman' / 'non-uman'.

5.1. Arhisememul termenilor cuprinşi în paradigma NERO (v. tabelul II) este 'apreciere adjectivală a culorii', 'negru'. Opoziţia 'aproximat' / 'non-aproximat' diferenţiază următorii termeni :

{*nerissimo, neraccio, nerastro, nereggiante, nericcio, nerigno nerognolo*} /v/ *nero* ;
morello /v/ *moro* ;
arboniccio /v/ *carbone.*

5.1.1. Opoziţia 'aproximat în plus' / 'aproximat în minus' este partinentă pentru :

{*nerissimo, neraccio*} /v/ {*nerastro, nereggiante, nericcio, nerigno, nerognolo.*}

5.2. *Corvino, moro, morato, morello* sînt marcaţi de trăsătura 'animat' faţă de *vaio, invaiato, carbone, carboniccio*, care au semul 'inanimat'.

5.2.1. *Corvino, moro* se opun lui *morato, morello* prin trăsătura distinctivă 'uman'.

5.2.2. 'Pentru ochi şi păr' este trăsătură pertinentă în cazul lui *corvino*, iar *moro* are semul 'pentru carnaţie'.

6.1. Termenii paradigmei GRIGIO (v. tabelul II) au ca arhisemem 'apreciere adjectivală a culorii', 'gri'. Termenii care prezintă trăsătura distinctivă 'deschis' se opun celor care sînt caracterizaţi prin semul 'închis' :

{*cinericcio, cinerino, cinerognolo, cinerastro, cinereo*} /v/ {*ferrigno, ardesia, lavagna, plumbeo.*}

6.2. Opoziţia 'aproximat' / 'non-aproximat' este relevantă pentru :

grigiastro /v/ *grigio* ;
bigiognolo /v/ *bigio* ;
{*ceneraccio, cinericcio, cenerino, cenerognolo, cinerastro, cinereo*} /v/ *cenere.*

6.3. Următorii termeni sînt marcaţi prin semele :
'bătînd în negru' : *ardesia, lavagna* ;
'bătînd în galben' : *cenerognolo* ;
'bătînd în maro' : *seppia.*

6.4. Opoziţia 'animat' / 'non-animat' distinge :

{*leardo, sorcino*} /v/ {*cenere, ceneraccio, cinericcio, cenerino, cenerognolo, cinerastro, cinereo, ferrigno, ardesia, lavagna, plumbeo, terrigno, seppia.*}

6.4.1. *Leardo* şi *sorcino* se caracterizează şi prin 'non-uman'.

7.1. Arhisememul termenilor din paradigma MARRONE (v. tabelul IV) este : 'apreciere adjectivală a culorii', 'maro'. Opoziţia 'deschis' / 'închis' se realizează între termenii :

{ *bronzato, bronzeo, bronzino, abbronzato, bruciato, cioccolata, moro, ruggine, rugginoso, tabacco, bruno, brunastro, brunazzo, brunetto, bruniccio, brunotto, brunissimo, scuro, scurissimo* } /v/ { *caffellatte, cammello, cannella, nocciola, tortora, sabbia, avana, beige.* }

7.2. Termenii cu trăsătura distinctivă 'aproximat' se opun celor cu 'non-aproximat' :

{ *marroniccio, marroncino* } /v/ *marrone* ;

{ *castagniccio, castagnolo, castaneo* } /v/ { *castagno, castano* } ;

rugginoso /v/ *ruggine* ;

{ *brunastro, brunazzo, brunetto, bruniccio, brunotto, brunissimo* } /v/ *bruno* ;

scurissimo /v/ *scuro.*

7.2.1. Opoziţia 'aproximat în plus' / 'aproximat în minus' este relevantă pentru :

brunissimo /v/ { *brunastro, brunazzo, brunetto, bruniccio, brunotto.* }

7.3. Cîţiva termeni se caracterizează prin prezenţa semelor :
'bătînd în gri' : *sabbia, pulce* ;
'bătînd în roşu' : *ruggine, rugginoso* ;
'bătînd în negru' : *bruno, brunissimo, brunastro, brunazzo, brunetto, bruniccio, brunotto, scuro, scurissimo.*

7.4. Termenii care prezintă trăsătura distinctivă 'animat' se opun celor cu trăsătura 'inanimat' :

{ *castagno, castano, castagniccio, castagnolo, castaneo, bronzato, bronzeo, abbronzato, bruciato, moro, bruno, brunastro, brunazzo, brunetto, bruniccio, brunotto, brunissimo, scuro, scurissimo* } /v/ { *marroniccio, marroncino, caffè, caffellatte, cammello, cannella, nocciola, ruggine, rugginoso, tabacco, tortora, sabbia, pulce, avana, beige, tanè.* }

7.4.1. Printre termenii marcaţi prin 'animat', *bronzato, bronzeo, abbronzato, moro, bruno, brunastro, brunazzo, brunetto, bruniccio, brunotto, brunissimo, scuro, scurissimo* au trăsătura distinctivă 'uman'. Sînt indiferenţi la opoziţia 'uman' / 'non-uman' *castagno* : *castano, castagniccio, castagnolo, castaneo, bruciato.*

7.4.2. Lexiile *castagno, castano, castagniccio, castagnolo, castaneo* au trăsătura distinctivă 'pentru ochi şi păr'. *Bronzato, bronzeo, abbronzato, bruciato, moro, bruno, brunastro, brunazzo, brunetto, bruniccio, brunotto, brunissimo* prezintă semul 'pentru carnaţie'.

8.1. În paradigma GIALLO (v. tabelul V), al cărui arhisemem este 'apreciere adjectivală a culorii', 'galben', am constatat opoziţia 'deschis' / 'închis' între următorii termeni :

{*giallolino, giallino, gialluccio, albicocca, impagliatino, paglia, pagliato, paglierino, paglino, canarino, pesca, cereo, coloniale, limone.*} /v/ {*ambra, ambrato, croceo, falbo, senape, terreo.*}

8.2. Prin opoziţia 'aprins' / 'stins' se disting :

{*giallissimo, ranciato, aranciato, arancio, arancione, tango, limone, fulvo, biondissimo*} /v/ {*biondiccio, bionduccio, biondastro, biondaccio, impagliatino, paglia, pagliato, paglierino, paglino, cachi, cereo, coloniale, senape, terreo.*}

8.3. Am constatat opoziţia 'aproximat' / 'non-aproximat' între:

{*impagliatino, paglierino, paglino, pagliato*} /v/ *paglia*;

{*arancione, aranciato, ranciato*} /v/ *arancio*;

ambrato /v/ *ambra*;

{*giallissimo, giallone, giallolino, giallognolo, giallino, gialligno, gialliccio, gialletto, gialleggiante, giallastro, giallaccio, giallonaccio, giallotto, gialluccio*} /v/ *giallo*;

{*biondissimo, biondetto, biondiccio, biondino, bionduccio, biondeggiante, biondastro, biondaccio*} /v/ *biondo.*

8.3.1. Există şi termeni care se disting prin 'aproximat în plus' / 'aproximat în minus' :

arancione /v/ *aranciato*;

{*giallissimo, giallone*} /v/ {*giallolino, giallognolo, giallino, gialligno, gialletto, gialleggiante, giallastro, giallaccio, giallonaccio, giallotto, gialluccio*};

biondissimo /v/ {*biondetto, biondiccio, biondino, bionduccio, biondeggiante, biondastro, biondaccio.*}

8.4. Se caracterizează prin semele :

'bătînd în roşu' : *fulvo, lionato, arancio, aranciato, ranciato, arancione, tango*;

'bătînd în maro' : *falbo, ambra, ambrato*;

'bătînd în verde' : *limone, senape.*

8.5. Termenii *biondo, biondissimo, biondetto, biondiccio, biondino, bionduccio, biondastro, biondaccio, falbo, fulvo, lionato, cereo, terreo* sînt marcaţi cu semul 'animat' şi se opun celor cu trăsătura 'inanimat' : *giallone, arancio, aranciato, ranciato, arancione, pagliato, impagliatino, limone, cachi, canarino, coloniale, croceo, senape, tango.*

8.5.1. *Biondo, biondissimo, biondetto, biondiccio, biondino, bionduccio, biondastro, biondaccio, cereo, terreo* prezintă trăsătura pertinentă 'uman', în opoziţie cu *falbo*, care are semul 'non-uman'. *Fulvo* şi *lionato* sînt indiferenţi la această opoziţie.

8.5.2. Semul 'pentru păr' caracterizează termenii : *biondo, biondissimo, biondetto, biondiccio, biondino, bionduccio, biondastro, biondaccio,*

fulvo. *Lionato* are acelaşi sem şi, în plus, 'pentru ochi'. *Cereo* şi *terreo* au trăsătura distinctivă 'pentru carnaţie'.

9.1. Arhisememul termenilor din paradigma ROSSO (v. tabelul VI) este 'apreciere adjectivală a culorii', 'roşu'. O parte din termenii cuprinşi în această paradigmă au semul 'deschis' şi se opun celor cu semul 'închis':

{*ponsò, scarlatto, carne, carneo, carnicino, incarnato, incarnatino, rosa, roseo, rosato, rosaceo, carota, cinabro, fragola, salmone, corallino*} /v/ {*vermiglio, vermigliotto, vermigliuzzo, acagiù, bordò, carminio, solferino, baio, focato, amaranto, amarantino, vinato, avvinato, vinaccio, granata, rubino, sanguigno, mattone, ramato.*}

9.2. Opoziţia 'aprins' / 'stins' este pertinentă pentru următorii termeni:

{*rossissimo, strarosso, cremisi, cremisino, vermiglio, vermigliotto, vermigliuzzo, ponsò, carminio, scarlatto, solferino, rubicondo, ciliegia, ciliegiuolo, porpora, porporino, purpureo, coccineo, cocciniglia, rubino, fragola*} /v/ {*rossaccio, rossastro, acagiù, vinato, avvinato, vinaccio, salmone, sanguigno, corallino, mattone.*}

9.3. Termenii cu trăsătura distinctă 'aproximat' se opun celor cu 'non-aproximat':

{*rossissimo, strarosso, rossaccio, rossastro, rosseggiante, rossellino, rossello, rossetto, rossiccio, rossigno*} /v/ *rosso*;
cremisino /v/ *cremisi*;
{*vermigliotto, vermigluzzo*} /v/ *vermiglio*;
amarantino /v/ *amaranto*;
{*carneo, carnicino, incarnatino*} /v/ {*carne, incarnato*};
ciliegiuolo /v/ *ciliegia*;
porporino /v/ {*porpora, purpureo*};
{*rosaceo, roseo, rosato*} /v/ *rosa*;
vinaccio /v/ {*vinato, avvinato*}.

9.3.1. Opoziţia 'aproximat în plus' / 'aproximat în minus' este relevantă pentru:

{*rossissimo, strarosso*} /v/ {*rossaccio, rossastro, rosseggiante, rossellino, rossello, rossetto, rossiccio, rossigno.*}

9.4. *Baio* şi *focato* se caracterizează prin 'bătînd în maro', în timp ce *vinaccio*, are semul 'bătînd în violet'.

9.5. Am constatat opoziţia 'animat' / 'inanimat' între termenii:

{*rubicoudo, baio, sauro, focato, carneo, incarnato, incarnatino, ramato*} /v/ {*cremisi, cremisino, acagiù, bordò, ponsò, carminio, scarlatto, solferino, amaranto, amarantino, ciliegia, ciliegiuolo, vinato, vinaccio, granata, coccineo, cocciniglia, rubino, fragola, salmone, mattone.*}

9.5.1. Termenii cu trăsătura 'uman' se opun celor cu trăsătura 'non-uman':

{*rubicondo, carneo, incarnato, incarnatino, ramato*} /v/ {*baio, sauro, focato*}.

9.5.2. *Rubicondo, carneo, incarnato, incarnatino* se caracterizează prin semul 'pentru carnaţie', faţă de *ramato*, care are trăsătura pertinentă 'pentru păr'.

10.1. În paradigma AZZURRO (v. tabelul VII) sînt cuprinşi termenii care au în comun semele 'apreciere adjectivală a culorii', 'albastru'. Opoziţia 'deschis' / 'închis' diferenţiază termenii:

{*azzurro, azzurrissimo, azzurrastro, azzurreggiante, azzurrigno, azzurrino, azzurrognolo, azzurrato, inazzurrato, maví, acquamarina, celeste, celestino, celestone*} /v/ {*blu, bluastro, cobalto, indaco, oltremare, oltremarino, petrolio, turchino, turchiniccio, turchinissimo, turchese.*}

10.2. Este relevantă opoziţia 'aproximat' / 'non-aproximat':

{*azzurrissimo, azzurrastro, azzurreggiante, azzurrigno, azzurrino, azzurrognolo, azzurrato, inazzurrato*} /v/ *azzurro*;

bluastro /v/ *blu*;

{*celestino, celestone*} /v/ *celeste*;

{*turchiniccio, turchinissimo*} /v/ *turchino.*

10.2.1. În cadrul termenilor aproximaţi se constată opoziţia 'aproximat în plus' / 'aproximat în minus':

azzurrissimo /v/ {*azzurrastro, azzurreggiante, azzurrigno, azzurino, azzurrognolo, azzurrato, inazzurrato.*}

celestone /v/ *celestino*;

turchinissimo /v/ *turchiniccio.*

10.3. *Pervinca* prezintă semul 'bătînd în violet'.

10.4. *Azzurrato, inazzurrato, maví, celestone, indaco, oltremare, oltremarino, petrolio, pervinca, turchese* se caracterizează prin trăsătura distinctivă 'inanimat'. Ceilalţi termeni ai paradigmei sînt indiferenţi la opoziţia 'animat' / 'inanimat'.

11.1. Paradigma VERDE (v. tabelul VIII) cuprinde lexiile care au ca arhisemem 'apreciere adjectivală a culorii', 'verde'. Termenii cu trăsătura pertinentă 'deschis' se opun celor cu trăsătura 'închis':

{*verdigno, verdino, verdognolo, verdolino, giada, pistacchio, pisello, pisellino*} /v/ {*verdone, olivastro, olivigno.*}

11.2. Opoziţia 'aprins' / 'stins' este pertinentă pentru:

{*verdissimo, verdeggiante*} /v/ {*verdone, verdiccio, verdigno, verdino, verodocio, verdastro, verdaccio, verdacchio, verdognolo, verdolino, verduccio, olivastro, olivigno.*}

11.3. Următorii termeni se disting prin 'aproximat' / 'non-aproximat':

{*verdissimo, verdone, verdeggiante, verdiccio, verdigno, verdino, verdoccio, verdastro, verdaccio, verdacchio, verdognolo, verdolino, verduccio*} /v/ *verde*;

pisellino /v/ *pisello.*

11.3.1. *Verdeggiante*, *verdiccio*, *verdigno*, *verdino*, *verdoccio*, *verdastro*, *verdaccio*, *verdacchio*, *verdognolo*, *verdolino*, *verduccio*, marcaţi cu 'aproximat în minus', se opun lui *verdissimo*, *verdone*, care au trăsătura 'aproximat în plus'.

11.4. *Giada* are trăsătura distinctivă 'bătînd în albastru'. Termenii *olivastro*, *olivigno* au semul 'bătînd în maro'.

11.5. Opoziţia 'animat' / 'inanimat' este relevantă pentru:

{*olivastro*, *olivigno*} /v/ {*verdeggiante*, *verdigno*, *verdoccio*, *verdaccio*, *verdacchio*, *verduccio*, *giada*, *pistacchio*, *pisello*, *pisellino*.}

11.5.1. În seria termenilor cu trăsătura 'inanimat', *verdeggiante* se caracterizează faţă de toţi ceilalţi prin semul 'pentru vegetaţie'.

12.1. Lexiile care au ca arhisemem 'apreciere adjectivală a culorii', 'violet' constituie paradigma VIOLETTO (v. tabelul IX). Termenii cu semul 'deschis' se opun celor cu semul 'închis':

{*malvaceo*, *ciclamino*, *gridellino*, *lilla*} /v/ {*paonazzo*, *prugna*, *melanzana*.}

12.2. Lexiile care prezintă trăsătura pertinentă 'aprins' se opun celor cu trăsătura 'stins':

ciclamino /v/ {*paonazzo*, *melanzana*, *livido*, *lividastro*, *lividiccio*, *lividigno*.}

12.3. Opoziţia 'aproximat' / 'non-aproximat' distinge următorii termeni:

violaceo /v/ *viola*;

{*lividastro*, *lividiccio*, *lividigno*} /v/ *livido*.

12.4. Termenii care prezintă semul 'animat' se opun celor cu 'inanimat':

{*livido*, *lividastro*, *lividiccio*, *lividigno*} /v/ {*malvaceo*, *ciclamino*, *prugna*, *melanzana*, *lilla*, *gridellino*, *mauve*.}

12.4.1. Toate lexiile cu semul 'animat' se caracterizează şi prin trăsătura 'uman'.

13. Din analiza celor nouă paradigme cuprinse în cîmpul lexical al termenilor de culoare reiese că majoritatea opoziţiilor şi identităţilor nu sînt şi de natură formală. Structurarea paralelă a expresiei şi a conţinutului iese în evidenţă numai în cazul opoziţiilor 'aproximat' / 'non-aproximat' şi 'aproximat în plus' / 'aproximat în minus'. Astfel, în cadrul acestui cîmp putem stabili următoarele tipuri derivative omogene:

lexem + Ø /v/ lexem + *-issimo*, *-one*;

lexem + Ø /v/ lexem + *-ino*, *-olino*, *-cino*, *-igno*, *-ognolo*, *-accio*, *-iccio*, *-uccio*, *-astro*, *-eggiante*, *-etto*, *-otto*, *-ello*, *-ato*, *-eo*, *-aceo*.

Morfemele de primul tip au semul relaţional 'aproximat în plus', iar cele din cel de-al doilea tip 'aproximat în minus'.

*ANEXĂ**

TABELUL I : **BIANCO**

seme / lexii	apreciere adjectivală a culorii	alb	aproximat		bătînd în galben	animat	uman
			în plus	în minus			
bianco	+	+	–	–	–	0	0
bianchissimo	+	+	+	–	–	0	0
biancone	+	+	+	–	–	–	
biancastrone	+	+	+	–	–	–	
biancastronaccio	+	+	+	–	–	–	
biancolino	+	+	–	+	–	0	0
biancuccio	+	+	–	+	–	0	0
bianchiccio	+	+	–	+	–	0	0
bianchetto	+	+	–	+	–	–	
biancheggiante	+	+	–	+	–	0	0
biancastro	+	+	–	+	–	0	0
biancastrino	+	+	–	+	–	–	
candido	+	+	0	0	–	0	0
canuto	+	+	0	0	–	+	+
platino	+	+	0	0	–	+	+
platinato	+	+	0	0	–	+	+
albino	+	+	0	0	–	+	+/–
latte	+	+	–	–	–	0	0
latteo	+	+	–	–	–	0	0
lattescente	+	+	+/–	+/–	–	–	
canapa	+	+	–	–	+	0	0
canapino	+	+	+/–	+/–	+	0	0
argento	+	+	–	–	–	0	0
argenteo	+	+	–	–	–	0	0
argentino	+	+	+/–	+/–	–	0	0
argentato	+	+	0	0	–	0	0
inargentato	+	+	0	0	–	0	0
madreperlaceo	+	+	0	0	–	–	
alabastrino	+	+	0	0	–	0	0
crema	+	+	0	0	+	–	
avorio	+	+	0	0	+	0	0

* + = marcat
– = nemarcat
0 = nerelevant

TABELUL II: **NERO**

lexii \ seme	apreciere adjectivală a culorii	negru	aproximat		animat	uman	pentru ochi și păr	pentru carnație
			în plus	în minus				
nero	+	+	–	–	0	0		
nerissimo	+	+	+	–	0	0		
neraccio	+	+	+	–	0	0		
nerastro	+	+	–	+	0	0		
nereggiante	+	+	–	+	0	0		
nericcio	+	+	–	+	0	0		
nerigno	+	+	–	+	0	0		
nerognolo	+	+	–	+	0	0		
vaio	+	+	0	0	–			
invaiato	+	+	0	0	–			
corvino	+	+	0	0	+	+	+	–
moro	+	+	–	–	+	+	–	+
morello	+	+	+/–	+/–	+	–		
morato	+	+	0	0	+	–		
moraiuolo	+	+	0	0	–			
carbone	+	+	–	–	–			
carboniccio	+	+	+/–	+/–	–			

TABELUL III: **GRIGIO**

lexii \ seme	apreciere adjectivală a culorii	gri	închis	aproximat	bătînd în			animat	uman
					negru	gri	maro		
grigio	+	+	0	–	–	–	–	0	0
grigiastro	+	+	0	+	–	–	–	0	0
bigio	+	+	0	–	–	–	–	0	0
bigiognolo	+	+	0	+	–	–	–	0	0
leardo	+	+	0	0	–	–	–	+	–
sorcino	+	+	0	0	–	–	–	+	–
cenere	+	+	0	–	–	–	–	–	
ceneraccio	+	+	0	+	–	–	–	–	
cinericcio	+	+	–	+	–	–	–	–	
cenerino	+	+	–	+	–	–	–	–	
cenerognolo	+	+	–	+	–	+	–	–	
cinerastro	+	+	–	+	–	–	–	–	
cinereo	+	+	–	+	–	–	–	–	
ferrigno	+	+	+	0	–	–	–	–	
ardesia	+	+	+	0	+	–	–	–	
lavagna	+	+	+	0	+	–	–	–	
plumbeo	+	+	+	0	–	–	–	–	
terrigno	+	+	0	0	–	–	–	–	
seppia	+	+	0	0	–	–	+	–	

TABELUL IV: **MARRONE**

seme / lexii	apreciere adjectivală a culorii	maro	închis	aproximat în plus	aproximat în minus	bătînd în negru	bătînd în roșu	bătînd în gri	animat	uman	pentru păr	pentru carnație
marrone	+	+	0	—	—	—	—	—	0	0		
marroniccio	+	+	0	+/—	+/—	—	—	—	—			
marroncino	+	+	0	+/—	+/—	—	—	—	—			
castagno	+	+	0	—	—	—	—	—	+	+/—	+	—
castano	+	+	0	—	—	—	—	—	+	+/—	+	—
castagniccio	+	+	0	+/—	+/—	—	—	—	+	+/—	+	—
castagnolo	+	+	0	+/—	+/0	—	—	—	+	+/—	+	—
castaneo	+	+	0	+/—	+/—	—	—	—	+	+/—	+	—
bronzato	+	+	+	0	0	—	—	—	+	+	—	+
bronzeo	+	+	+	0	0	—	—	—	+	+	—	+
bronzino	+	+	+	0	0	—	—	—	0	0		
abbronzato	+	+	+	0	0	—	—	—	+	+	—	+
bruciato	+	+	+	0	0	—	—	—	+	+/—	—	+
caffè	+	+	0	0	0	—	—	—	—			
caffellatte	+	+	—	0	0	—	—	—	—			
cioccolata	+	+	+	0	0	—	—	—	0	0		
cammello	+	+	—	0	0	—	—	—	—			
cannella	+	+	—	0	0	—	—	—	—			
moro	+	+	+	0	0	—	—	—	+	+	—	+
nocciola	+	+	—	0	0	—	—	—	—			
ruggine	+	+	+	—	—	—	+	—	—			
rugginoso	+	+	+	+/—	+/—	—	+	—	—			
tabacco	+	+	+	0	0	—	—	—	—			
tortora	+	+	—	0	0	—	—	—	—			
sabbia	+	+	—	0	0	—	—	+	—			
pulce	+	+	0	0	0	—	—	+	—			
avana	+	+	—	0	0	—	—	—	—			
beige	+	+	—	0	0	—	—	—	—			
bruno	+	+	+	—	—	+	—	—	+	+	—	+
brunastro	+	+	+	—	+	+	—	—	+	+	—	+
brunazzo	+	+	+	—	+	+	—	—	+	+	—	+
brunetto	+	+	+	—	+	+	—	—	+	+	—	+
bruniccio	+	+	+	—	+	+	—	—	+	+	—	+
brunotto	+	+	+	—	+	—	—	—	+	+	—	+
brunissimo	+	+	+	+	—	+	—	—	+	+	—	+
scuro	+	+	+	—	—	+	—	—	+	+	+/—	+/—
scurissimo	+	+	+	+/—	+/—	+	—	—	+	+	+/—	+/—
tanè	+	+	0	0	0	—	—	—	—			

TABELUL V: **GIALLO**

seme / lexii	apreciere adjectivală a culorii	galben	închis	aprins	aproximat: în plus	aproximat: în minus	bătînd în: roșu	bătînd în: maro	bătînd în: verde	animat	uman	pentru păr	pentru carnație	pentru ochi
giallo	+	+	0	0	−	−	−	−	−	0	0			
giallissimo	+	+	0	+	+	−	−	−	−	0	0			
giallone	+	+	0	0	+	−	−	−	−	−				
giallolino	+	+	−	0	−	+	−	−	−	0	0			
giallognolo	+	+	0	0	−	+	−	−	−	0	0			
giallino	+	+	−	0	−	+	−	−	−	0	0			
gialligno	+	+	0	0	−	+	−	−	−	0	0			
gialliccio	+	+	0	0	−	+	−	−	−	0	0			
gialletto	+	+	0	0	−	+	−	−	−	0	0			
gialleggiante	+	+	0	0	−	+	−	−	−	0	0			
giallastro	+	+	0	0	−	+	−	−	−	0	0			
giallaccio	+	+	0	0	−	+	−	−	−	0	0			
giallonaccio	+	+	0	0	−	+	−	−	−	0	0			
giallotto	+	+	0	0	−	+	−	−	−	0	0			
gialluccio	+	+	−	0	−	+	−	−	−	0	0			
biondo	+	+	0	0	−	−	−	−	−	+	+	+	−	−
biondissimo	+	+	0	+	+	−	−	−	−	+	+	+	−	−
biondetto	+	+	0	0	−	+	−	−	−	+	+	+	−	−
biondiccio	+	+	0	−	−	+	−	−	−	+	+	+	−	−
biondino	+	+	0	0	−	+	−	−	−	+	+	+	−	−
bionduccio	+	+	0	−	−	+	−	−	−	+	+	+	−	−
biondeggiante	+	+	0	0	−	+	−	−	−	0	0			
biondastro	+	+	0	−	−	+	−	−	−	+	+	+	−	−
biondaccio	+	+	0	−	−	+	−	−	−	+	+	+	−	−
falbo	+	+	+	0	0	0	−	+	−	+	−			
fulvo	+	+	0	+	0	0	+	−	−	+	+/−	+	−	−
lionato	+	+	0	0	0	0	+	−	−	+	+/−	+/−	−	+/−
arancio	+	+	0	+	−	−	+	−	−	−				
aranciato	+	+	0	+	+/−	+/−	+	−	−	−				
ranciato	+	+	0	+	+/−	+/−	+	−	−	−				
arancione	+	+	0	+	+/−	+/−	+	−	−	−				
ambra	+	+	+	0	−	−	−	+	−	0	0			
ambrato	+	+	+	0	+/−	+/−	−	+	−	0	0			
paglia	+	+	−	−	−	−	−	−	−	0	0			
pagliato	+	+	−	−	+/−	+/−	−	−	−	−				
paglierino	+	+	−	−	+/−	+/−	−	−	−	0	0			
paglino	+	+	−	−	+/−	+/−	−	−	−	0	0			
impagliatino	+	+	−	−	+/−	+/−	−	−	−	−				
dorato	+	+	0	0	0	0	−	−	−	0	0			
albicocca	+	+	−	0	0	0	−	−	−	0	0			
limone	+	+	−	+	0	0	−	−	+	−				
cachi	+	+	0	−	0	0	−	−	−	−				
canarino	+	+	−	0	0	0	−	−	−	−				
pesca	+	+	−	0	0	0	−	−	−	0	0			
cereo	+	+	−	−	0	0	−	−	−	+	+	−	+	−
coloniale	+	+	−	−	0	0	−	−	−	−				
croceo	+	+	+	0	0	0	−	−	−	−				
senape	+	+	+	−	0	0	−	−	+	−				
terreo	+	+	+	−	0	0	−	−	−	+	+	−	+	−
tango	+	+	0	+	0	0	+	−	−	−				

TABELUL VI: **ROSSO**

seme / lexii	apreciere adjectivală a culorii	roșu	închis	aprins	aproximat: în plus	aproximat: în minus	bătînd în: maro	bătînd în: violet	animat	uman	pentru păr	pentru carnație
rosso	+	+	0	0	–	–	–	–	0	0		
rossissimo	+	+	0	+	+	–	–	–	0	0		
strarosso	+	+	0	+	+	–	–	–	0	0		
rossaccio	+	+	0	–	–	+	–	–	0	0		
rossastro	+	+	0	–	–	+	–	–	0	0		
rosseggiante	+	+	0	0	–	+	–	–	0	0		
rossellino	+	+	0	0	–	+	–	–	0	0		
rossello	+	+	0	0	–	+	–	–	0	0		
rossetto	+	+	0	0	–	+	–	–	0	0		
rossiccio	+	+	0	0	–	+	–	–	0	0		
rossigno	+	+	0	0	–	+	–	–	0	0		
cremisi (chermisi)	+	+	0	+	–	–	–	–	–			
cremisino (chermisino)	+	+	0	+	+/–	+/–	–	–	–			
vermiglio	+	+	+	+	–	–	–	–	0	0		
vermigliotto	+	+	+	+	+/–	+/–	–	–	0	0		
vermigliuzzo	+	+	+	+	+/–	+/–	–	–	0	0		
acagiù	+	+	+	–	0	0	–	–	–			
bordò	+	+	+	0	0	0	–	–	–			
ponsò	+	+	–	+	0	0	–	–	–			
carminio	+	+	+	+	0	0	–	–	–			
scarlatto	+	+	–	+	0	0	–	–	–			
solferino	+	+	+	+	0	0	–	–	–			
rubicondo	+	+	0	+	0	0	–	–	+	+	–	+
baio	+	+	+	0	0	0	+	–	+	–		
sauro	+	+	0	0	0	0	–	–	+	–		
focato	+	+	+	0	0	0	+	–	+	–		
amaranto	+	+	+	0	–	–	–	–	–			
amarantino	+	+	+	0	+/–	+/–	–	–	–			
carne	+	+	–	0	–	–	–	–	0	0		
carneo	+	+	–	0	+/–	+/–	–	–	+	+	–	+
carnicino	+	+	–	0	+/–	+/–	–	–	0	0		
incarnato	+	+	–	0	–	–	–	–	+	+	–	+
incarnatino	+	+	–	0	+/–	+/–	–	–	+	+	–	+
ciliegia	+	+	0	+	–	–	–	–	–			
ciliegiuolo	+	+	0	+	+/–	+/–	–	–	–			
porpora	+	+	0	+	–	–	–	–	0	0		
porporino	+	+	0	+	+/–	+/–	–	–	0	0		
purpureo	+	+	0	+	–	–	–	–	0	0		
rosa	+	+	–	0	–	–	–	–	0	0		
rosaceo	+	+	–	0	+/–	+/–	–	–	0	0		
roseo	+	+	–	0	+/–	+/–	–	–	0	0		
rosato	+	+	–	0	+/–	+/–	–	–	0	0		
vinato	+	+	+	–	–	–	–	–	–			
avvinato	+	+	+	–	–	–	–	–	0	0		
vinaccio	+	+	+	–	+/–	+/–	–	+	–			
carota	+	+	–	0	0	0	–	–	0	0		
granata	+	+	+	0	0	0	–	–	–			
cinabro	+	+	–	0	0	0	–	–	0	0		

(Continuare tabelul VI)

seme / lexii	apreciere adjectivală a culorii	roșu	închis	aprins	aproximat: în plus	aproximat: în minus	bătînd în: maro	bătînd în: violet	animat	uman	pentru păr	pentru carnație
coccineo	+	+	0	+	0	0	−	−	−			
cocciniglia	+	+	0	+	0	0	−	−	−			
rubino	+	+	+	+	0	0	−	−	−			
fragola	+	+	−	+	0	0	−	−	−			
salmone	+	+	−	−	0	0	−	−	−			
sanguigno	+	+	+	−	0	0	−	−	0	0		
corallino	+	+	−	−	0	0	−	−	0	0		
mattone	+	+	+	−	0	0	−	−	−			
ramato	+	+	+	0	0	0	−	−	+	+	+	−

TABELUL VII: **AZZURRO**

seme / lexii	apreciere adjectivală a culorii	albastru	închis	aproximat: în plus	aproximat: în minus	bătînd în violet	animat
azzurro	+	+	−	−	−	−	0
azzurrissimo	+	+	−	+	−	−	0
azzurrastro	+	+	−	−	+	−	0
azzurreggiante	+	+	−	−	+	−	0
azzurrigno	+	+	−	−	+	−	0
azzurrino	+	+	−	−	+	−	0
azzurrognolo	+	+	−	−	+	−	0
azzurrato	+	+	−	+/−	+/−	−	−
inazzurrato	+	+	−	+/−	+/−	−	−
blu	+	+	+	−	−	−	0
bluastro	+	+	+	+/−	+/−	−	0
mavì	+	+	−	0	0	−	−
acquamarina	+	+	−	0	0	−	0
celeste	+	+	−	−	−	−	0
celestino	+	+	−	−	+	−	0
celestone	+	+	−	+	−	−	−
cobalto	+	+	+	0	0	−	0
indaco	+	+	+	0	0	−	−
oltremare	+	+	+	0	0	−	−
oltremarino	+	+	+	0	0	−	−
petrolio	+	+	+	0	0	−	−
pervinca	+	+	0	0	0	+	−
turchino	+	+	+	−	−	−	0
turchiniccio	+	+	+	−	+	−	0
turchinissimo	+	+	+	+	−	−	0
turchese	+	+	+	0	0	−	−

TABELUL VIII: **VERDE**

lexii \ seme	apreciere adjectivală a culorii	verde	închis	aprins	aproximat: în plus	aproximat: minus	bătînd în: albastru	bătînd în: maro	animat	uman	pentru vegetație
verde	+	+	0	0	—	—	—	—	0	0	
verdissimo	+	+	0	+	+	—	—	—	0	0	
verdone	+	+	+	—	+	—	—	—	0	0	
verdeggiante	+	+	0	+	—	+	—	—	—		+
verdiccio	+	+	0	—	—	+	—	—	0	0	
verdigno	+	+	—	—	—	+	—	—	—		—
verdino	+	+	—	—	—	+	—	—	0	0	
verdoccio	+	+	0	—	—	+	—	—	—		—
verdastro	+	+	0	—	—	+	—	—	0	0	
verdaccio	+	+	0	—	—	+	—	—	—		—
verdacchio	+	+	0	—	—	+	—	—	—		—
verdognolo	+	+	—	—	—	+	—	—	0	0	
verdolino	+	+	—	—	—	+	—	—	0	0	
verduccio	+	+	0	—	—	+	—	—	—		—
olivastro	+	+	+	—	0	0	—	+	+	+	
olivigno	+	+	+	—	0	0	—	+	+	+	
giada	+	+	—	0	0	0	+	—	—		—
pistacchio	+	+	—	0	0	0	—	—	—		—
pisello	+	+	—	0	—	—	—	—	—		—
pisellino	+	+	—	0	+/—	+/—	—	—	—		—

TABELUL IX: **VIOLETTO**

lexii \ seme	apreciere adjectivală a culorii	violet	închis	aprins	aproximat	animat	uman
violetto	+	+	0	0	0	0	0
viola	+	+	0	0	—	0	0
violaceo	+	+	0	0	+	0	0
malvaceo	+	+	—	0	0	—	
paonazzo (pavonazzo)	+	+	+	—	0	0	0
ciclamino	+	+	—	+	0	—	
prugna	+	+	+	0	0	—	
melanzana	+	+	+	—	0	—	
lilla	+	+	—	0	0	—	
gridellino (grisellino)	+	+	—	0	0	—	
mauve	+	+	0	0	0	—	
livido	+	+	0	—	—	+	+
lividastro	+	+	0	—	+	+	+
lividiccio	+	+	0	—	+	+	+
lividigno	+	+	0	—	+	+	+

Iulie 1971

Facultatea de limbi romanice
București, Edgar Quinet 5—7

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

Analisi semantica dei termini di colore nella lingua italiana standard

(Riassunto)

Il nostro articolo è un tentativo di strutturazione delle lessie che hanno come contenuto unitario l'apprezzamento aggettivale del colore. L'inventario delle lessie analizzate è stato stabilito mediante lo spoglio di dizionari generali della lingua italiana. I 273 termini analizzati possono essere raggruppati in nove paradigmi : BIANCO, NERO, GRIGIO, MARRONE, GIALLO, ROSSO, AZZURRO, VERDE, VIOLETTO. Le opposizioni principali sono le seguenti : chiaro/scuro ; acceso/spento ; tendente ad altro colore/non-tendente ad altro colore ; approssimato/non-approssimato ; approssimato in piú/approssimato in meno ; animato/inanimato ; umano/non-umano. La strutturazione parallela dell'espressione e del contenuto viene in evidenza soltanto nel caso delle opposizioni : approssimato/non-approssimato e approssimato in piú/approssimato in meno.

MIOARA AVRAM

UN TIP RECENT DE COMPUSE CU SINTAXĂ APARTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Articolul atrage atenția asupra unor nume proprii compuse cu topica determinant + determinat care se explică în limba română actuală prin influența directă a unor denumiri internaționale de coloratură engleză, dar care pot fi puse în legătură cu diverse alte tipuri de compuse existente anterior sau dezvoltate concomitent în română : atît compuse din cuvinte întregi (reprezentînd diferite straturi de influențe străine), cît mai ales compuse tematice și compuse din abrevieri.

1. În limba română actuală au apărut și se înmulțesc în ultima vreme, în domeniul larg al „firmelor" de tot felul, o serie de formații cu rol de nume proprii sau cvasiproprii care prezintă anumite particularități de construcție. Este vorba de denumirea unor întreprinderi și instituții — mai ales hoteluri, restaurante și cluburi —, a unor rubrici din presă, a unor emisiuni de radio și televiziune sau a unor spectacole, mai rar și a unor mijloace de transport public prin formații compuse cu topica determinant + determinat.

În cadrul acestora se disting două tipuri principale, după cum determinantul este a) un adjectiv: *Intim-bar* (în stațiunea Neptun), *Tehnic Club* (în București), *Central Studio* (atelier fotografic în același oraș), *Universal șotron* (emisiune de televiziune) sau b) un substantiv — a') comun: *Debarcader-bar* (în stațiunea Neptun), *Reporter Club* (rubrică în revista „Cutezătorii", vezi nr. 47 (218) — 25 XI 1971 — p. 10), *Petrolexport* (întreprindere de stat pentru comerțul exterior) sau b') propriu[1]: *Gorj hotel* (în Tîrgu-Jiu) *România-film*, *Sahia-film*, *Toto-car* (minicar în Neptun). Alte cîteva tipuri sînt mai mult sau mai puțin izolate. Într-o singură denumire determinantul este numeral și apare exprimat de două ori, în ambele poziții posibile, adică înaintea și în urma substantivului determinat : mă refer la titlul *'72 circ '72* (spectacol dat la București de circul „Globus" în ianuarie 1972), care amintește formula publicitară *mare bal mare*. Se întîlnesc de asemenea unele tipuri complexe, în care determinantul[2] este reprezentat de două substantive coordonate : **Schi-bob Club** *Sinaia* (abreviat *S.B.C. Sinaia*, vezi „Scînteia", nr. 9044 — 31 I 1972 — p. 1, col. 7) sau de un substantiv

[1] În această categorie pot fi încadrate și situațiile în care determinantul este un cuvînt străin folosit ca denumire ; este cazul unor formații ca „*Femina*"-*club* (la Reșița, vezi „Scînteia", nr. 9048 — 4 II 1972 — p. 5 col. 3), eventual și *Animafilm* (dacă nu cumva aici *anima* e o abreviere a lui *animat*).

[2] Caracterul complex al unor formații se poate datora și determinatului, dacă acesta constă, de pildă, din două substantive coordonate : *Mineralimportexport* (întreprindere de stat pentru comerțul exterior), sau prezenței unui determinant al compusului : **Fotbal Club** *Argeș*, **Automobil Clubul** *Român* etc.

ș i u n n u m e r a l: *Quinet 7 Club* (la Facultatea de limba și literatura română din București).

În interiorul grupului (b) de denumiri alcătuite din substantiv (comun sau propriu) + substantiv, se pot distinge din alt punct de vedere două (sub)tipuri, după cum primul substantiv, determinantul, cu formă de nominativ-acuzativ are funcțiune de α) apoziție: *Parc-hotel* (la Mamaia), *Jumbo-car* (minicar în stațiunea Neptun) sau de ß) atribut genitival sau prepozițional: *Turist transport* (inscripție pe autocarele O.N.T.), *Meridiane melodii* (emisiune radiofonică).

E ușor de văzut că aceste clasificări se întrepătrund și că unele formații pot fi clasate în diverse locuri. În primul rînd, în formațiile cu adjectiv + substantiv determinantul adjectival funcționează de obicei ca un substantiv (propriu) cu rol de apoziție — denumire — a celui de al doilea, *Intim-bar* grupîndu-se din acest punct de vedere cu *Parc-hotel*, de exemplu. De altfel, uneori e greu de hotărît însuși faptul dacă avem a face cu un determinant adjectival sau substantival: e cazul lui *expres* din *Expres-Bar* (în stațiunea Neptun) și mai ales din *Expres melodii* (emisiune radiofonică). Pe de altă parte, în formațiile cu substantiv + substantiv, substantivul determinant poate fi interpretat uneori atît ca apoziție, cît și ca atribut genitival sau prepozițional pe lîngă substantivul următor: în *Debarcader-bar* avem, desigur, o denumire, căreia i se poate presupune însă o interpretare prepozițională „barul de la debarcader"; *Ucenic-club* (de la casa de cultură a sectorului 8 din București) poate fi interpretat gramatical după două modele diferite oferite de cluburi paralele din aceeași instituție — *clubul „Femina"*, respectiv *Clubul pionierilor* [3].

2. În general, despre toate aceste formații se poate spune că ele nu sînt alcătuite pe baza regulilor sintactice tradiționale de îmbinare a cuvintelor în limba română, căci dacă se pot cita unele formații relativ paralele, mai mult sau mai puțin izolate, existente anterior în limbă, acestea fac parte și ele din rîndul compuselor numite „asintactice" și au explicația lor prin diverse influențe străine: vezi printre substantivele comune turcisme învechite ca *alai-ceauș* sau *ogeac-tătar*, un împrumut din germană cum e *concertmaistru* sau din maghiară ca regionalul *strajameșter*, iar printre cele proprii toponime ca *Ghiol-Ceair*, *Vasili-Ostrov* [4]; de dată mai recentă și mai aproape de tipul nostru sînt calcurile unor termeni internaționali de felul lui *cal-putere* [5].

Denumirile recente pe care le-am luat în discuție aici se explică prin influența unor denumiri internaționale de coloratură engleză, cel

[3] Vezi citatul din „Informația Bucureștiului", nr. 5681 reprodus la p. 291. Pentru interpretarea genitivală pledează în mod special denumirea aceluiași club și în varianta *Clubul ucenicului*: în „Scînteia tineretului", nr. 6980 — 26 X 1971 — p. 2 col. 5 o fotografie cu legenda *Un membru al „Ucenic clubului" ajuns astăzi calfă!* însoțește un text în care se vorbește de *„Clubul ucenicului"*.

[4] Pentru toate compusele „asintactice" citate aici vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I *Compunerea* de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, [București] 1970, p. 62—66 (abreviat mai departe FORM. CUV. I). Singurele reprezentante ale acestui tip de formații care sînt de mult asimilate în limbă — chiar dacă au avut și ele vreun model străin (vezi *lucr. cit.*, p. 65) — sînt numele proprii de persoană compuse cu numele funcției respective: *Alb-împărat*, *Ștefan-voievod*, *Ginghis-han*.

[5] Engl. *horse-power*. Vezi în DA, s.v. *cal*, *putere-de-cal*; tot acolo sinonimul *cal-vapor* după fr. *cheval-vapeur*.

puţin la origine. Elementele de structură englezească identificabile în aceste îmbinări sînt mai multe. În toate, un asemenea element este topica determinant + determinat, neobişnuită în română mai ales la tipul b ß. La unele dintre ele se adaugă fenomenul de ştergere a graniţelor dintre părţile de vorbire, în speţă dintre substantiv şi adjectiv, şi dintre cazuri (vezi discuţia de la p. 288 asupra formaţiilor pasibile de cîte două interpretări formale sau funcţionale şi cea din nota 10 asupra caracterului nedistinct al cuvîntului *top* în unele formaţii). În sfîrşit, la unele dintre formaţiile de tipul b ß şi anume la formaţiile în care determinantul nu denumeşte, ca în *Ecran-Club* (în Bucureşti), un domeniu de activitate, ci indivizi, se constată folosirea substantivului determinant la singular cu valoare de plural: *Turist transport*, *Student-club* [6].

Majoritatea formaţiilor citate sînt internaţionale în ansamblul lor — sintaxă şi lexic —, încît adesea ne putem întreba dacă sîntem în prezenţa unor denumiri româneşti sau a unora străine, create la noi cu destinaţie internaţională. În această situaţie sînt, în orice caz, numele trenurilor internaţionale [7] *Carpaţi Expres* şi *Mamaia Expres*, în a căror denumire intră cîte un toponimic românesc. De asemenea se întîlneşte această caracteristică la denumiri din domeniul larg al diverselor servicii turistice: din moment ce în Bucureşti există un *Melody Bar*, un local numit *Mon Jardin* şi un hotel-restaurant *Athénée Palace* — să nu uităm nici de vechiul *Grand-hotel* —, deci se întîlnesc firme în limbi străine, nu se mai poate şti dacă *Atlantic Bar* sau *Nord Hotel* sînt gîndite ca româneşti; în aceeaşi categorie de formaţii ambigue se înscriu denumiri ca *Turist transport* şi seria fantezistelor embleme cu aspect infantin ale minicarelor din staţiunile Mamaia şi Neptun, de tipul *Bobo-car*, *Bombo-car*, *Coco-car*, *Jumbo-car*, *Kiki-car*, *Toto-car*, *Zaza-car* etc. Echivocul poate fi intenţionat, pornind de la ideea ca turiştii străini să aibă posibilitatea de a le ,,citi'' în limba lor proprie sau în limba de circulaţie internaţională pe care o cunosc; pe această linie se ajunge însă şi la denumiri hibride în care nu se poate recunoaşte nici o limbă concretă, cum sînt grafiile *Mozaic-Variété* din reclamele pentru un spectacol la cabaretul ,,Mon Jardin'' din Bucureşti sau *Baby foto* de pe firma unui atelier din acelaşi oraş. Motivul presupus mai înainte pentru denumirile unor vehicule şi localuri cu clientelă internaţională nu se poate invoca însă la firme de uz intern, de felul rubricilor din presă sau al cluburilor de la case de cultură: aici singura explicaţie o constituie moda acestui gen de formaţii, de dragul căreia se trece şi peste riscul ca unele denumiri româneşti să fie interpretate ca străine. Semnalez astfel faptul că *Student Club* este pronunţat adesea ,,englezeşte'', ˈstjuːdənt klʌb [8]. Cît despre clubul studenţilor de

[6] Iar dacă pe *expres* din *Expres melodii* îl interpretăm drept adjectiv (vezi p. 288), se adaugă şi folosirea invariabilă a determinantului adjectival pe lîngă un substantiv la plural.

[7] De remarcat că pentru trenurile interne cărora li s-a dat un ,,nume'' s-a recurs la topica normală: *Rapid Maramureş*, *Rapid Moldova*, *Rapid Tomis*, *Rapid Decebal* etc.

[8] Desigur, nu neapărat din confuzie de limbi sau nu dintr-o confuzie reală, ci în glumă, pentru a conferi mai multă ,,distincţie'' sau mister instituţiei în cauză. Cf. cazurile relativ similare ale unor pronunţări ca *Obör* = *Obor* şi *Plögăr* = (ţigări) *Plugar* discutate de acad. Al. Graur în BL XV (1947), p. 15 şi 18—19 (vezi acum şi *Scrieri de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1970, p. 56—57, 59); pentru *Plögăr* vezi şi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 39.

la Facultatea de limba şi literatura română a Universităţii din Bucureşti, pur şi simplu nu se poate şti în ce limbă trebuie citită denumirea cu următoarea înfăţişare grafică : *Quinet 7 Club* (în care s-a speculat şi numele străin al străzii de reşedinţă, numeralul rămînînd în exprimarea orală unicul indiciu naţional) [9].

Moda aceasta aduce de altfel şi folosirea, în denumirile în discuţie, a unor elemente lexicale străine (de origine engleză), preluate direct din modelele internaţionale ale formaţiilor respective : este cazul lui *car* din denumirile de vehicule estivale citate (inexistent în română ca un cuvînt independent cu acest sens, cu care apare numai în compuse ca *auto-*, *electro-* şi *minicar*), al lui *service* din *Cutezătorii-service*, rubrică în revista „Cutezătorii" (de asemenea extras din compuse, folosite în legătură cu automobilismul, de tipul *autoservice*, *Fiat-service* etc. ; vezi şi *tractor-service* în „Scînteia", nr. 9073 — 29 II 1972 — p. 3 col. 6), al lui *top* din *Săptămîna top '71*[10], rubrică în revista „Săptămîna" (vezi în aceeaşi publicaţie pagina permanentă *Top*, cu rubrici ca *Top „U"*, *Top „P"*, *Curier-top*, şi întrebuinţarea liberă a acestui cuvînt, în diverse construcţii, ca substantiv[11] cu formele flexionare *topul* [12], *topuri*, *topurile*) sau al lui *turing* (sic) din *Turingclub* (de la casa de cultură a sectorului 4 din Bucureşti, vezi „Munca", nr. 7541 — 14 II 1972 — p. 4 col. 8).

3. Împotriva unei mode este în general greu de luptat, mai exact opoziţia are puţine şanse de reuşită. Nu trebuie uitat totuşi că pînă şi în moda vestimentară se respectă de obicei unele limite care ţin, de exemplu, de o anumită decenţă sau convenţie socială. În moda care interesează discuţia noastră, limitele de care ar trebui să se ţină seama sînt atît de natură lexicală, cît şi de natură gramaticală.

Limitele de ordin lexical privesc în primul rînd distincţia dintre vocabularul neologic, mai mult sau mai puţin internaţional, şi cuvintele din vechiul fond al limbii. În timp ce formaţiile din prima categorie, cu termenii componenţi neologici, sînt tolerabile, cele în care intră un element din fondul vechi şochează prin discrepanţa dintre lexicul tradiţional

[9] Mi se pare o ironie a soartei faptul că acest club este al unor „studenţi ai literelor române" (vezi afişul care anunţă înfiinţarea clubului : *Quinet 7 Club / Studenţi ai literelor române / Dacă doriţi să deveniţi membri ai clubului, daţi 25 lei la tov...*).

[10] Despre compusul *Top-film*, rubrică din aceeaşi revistă, e greu de spus dacă intră sau nu în obiectul discuţiei noastre, ceea ce depinde de interpretarea raporturilor semantico-sintactice dintre termenii componenţi : a) Dacă înţelegem compusul ca reprezentînd un „top de (referitor la) film(e)", după cum *top „U"* e un „top de muzică uşoară" (iar *top „P"* un „top de muzică populară"), atunci el nu ne interesează, fiind un compus (tot „asintactic", datorită lipsei prepoziţiei) cu topica normală determinat + determinant, de tipul *porumbel-poştă, sapă-foraj, zi-muncă* ; spre această interpretare ne duce atît analogia cu rubricile citate, cît mai ales sensul cu care apare *top* liber chiar în rubrica respectivă : „clasament după ierarhia preferinţelor", „buletin de indicare a preferinţelor". b) Comportarea gramaticală a compusului (flexiunea *Top-filmului*, vezi „Săptămîna" nr. 49 — 12 XI 1971 — p. 6 col. 3) pare să indice însă că totuşi *top* ar fi determinantul şi în această situaţie compusul ar trebui interpretat „film(e) de top" sau „film(e) top", intrînd astfel în categoria formaţiilor de care e vorba aici.

[11] În vorbirea afectat englezită a unor intelectuali români cuvîntul circulă mai mult ca adjectiv, cu sensul de calificativ superlativ. În engleză *top* este substantiv, adjectiv şi verb ; substantivul, polisemantic, pare mai bine reprezentat decît adjectivul, dar în numeroasele compuse al căror prim termen îl constituie *top* este mai mult adjectiv (şi adverb).

[12] Uneori scris *top-ul* („Săptămîna", nr. 59 — 21 I 1972 — p. 9 col. 2 ; în acelaşi număr se întîlneşte şi grafia sudată *topul* — p. 13 col. 2 şi 3 — şi cea cu ghilimele care marchează ineditul : *„topul"* — p. 10 col. 1).

și sintaxa de import recent. Astfel, dacă *Tehnic Club* (sau *Intim* ~, *Modern*~, *Universal*~ ; primul din Petroșani, celelalte două din București), *Ecran-Club* (sau *Sport Club*) și chiar *Reporter Club* (sau *Student Club*) pot fi acceptate, trebuie să recunoaștem că *Ucenic-club* este o formație susceptibilă de a i se atribui intenții de parodie, amintind de îmbinări de tipul *Napoleon Tănase*! Pe alt plan, între *Universal-Club* și *Universal șotron* e ușor de văzut că a doua denumire citată păcătuiește [13] prin distanța de ordin stilistic dintre termenii componenți.

Din punct de vedere gramatical limitele sînt mai numeroase. Încercînd să stabilim o ierarhie a diverselor subtipuri după măsura în care par admisibile sau nu, mi se pare că toleranța merge descrescînd după cum determinantul aflat pe primul loc este adjectiv (*Tehnic Club*) [14], substantiv apoziție (*Toto-car*) ori substantiv atribut genitival sau prepozițional (*Glob-comentar*, rubrică în revista „Flacăra"). În privința formelor flexionare se constată o predominare netă a îmbinărilor în care termenii componenți au formă de masculin-neutru singular (nearticulat) : dintre acestea *Ecran-Club* — sau *Sport Club* (Bacău), *Fotbal Club* (Argeș) —, în care primul termen are și valoare clară de singular, sună mai bine decît *Reporter Club* — sau *Student Club*, *Ucenic Club* — și mai ales decît *Turist transport*, în care primul termen are valoare de plural; cu atît mai nefirești apar formațiile în care intervin substantive feminine (articulate) [15] ca *Flacăra-album*, *Săptămîna top '71*, *Româniafilm*, *Tehnica Club* (pentru ultimul vezi „Scînteia" nr. 9008 — 24 XII 1971 — p. 5 col. 6) sau forme de plural ca *Meridiane melodii*.

4. Trebuie amintite aici și problemele de comportare gramaticală a formațiilor discutate. În calitatea lor de nume proprii, alcătuite după un anumit model, ne-am aștepta să manifeste incompatibilitate cu articularea. Într-adevăr majoritatea formațiilor au formă fixă nearticulată — cf. o enumerare de tipul **clubul** „*Femina*", *Ucenic*-**club**, **Clubul** *pionierilor* („Informația Bucureștiului", nr. 5681 — 1 XII 1971 — p. 2 col. 4) — și se poate constata cel mult o evitare a construcțiilor în care această formă ar putea șoca [16].

Evitarea se poate face prin două procedee opuse : lungirea sau scurtarea exprimării, respectiv a) prin precedarea numelui propriu de un substantiv comun, denumire a genului proxim sau b) prin elipsa substantivului determinat din cadrul compusului, reținîndu-se numai

[13] Spre deosebire de aprecierea cronicarului de televiziune Călin Căliman, care găsește „destul de inspirat" titlul emisiunii enciclopedice pentru copii *Universal-șotron* (vezi „Munca", nr. 7040 — 10 VIII 1970 — p. 2 col. 8).

[14] Formațiile cu determinantul adjectival sînt de altfel singurele pentru care se poate găsi o justificare a preferinței pentru topica determinant + determinat : denumiri ca *Modern-club(ul)* evită confuzia dintre compusul nume propriu și o îmbinare liberă alcătuită din substantiv și un adjectiv calificativ, confuzie posibilă într-o structură de tipul *Clubul Modern*, care poate fi înțeleasă drept apelativ („clubul modern", „modernul club"). Cf. situația variantelor de tipul *Alb-împărat / împăratul Alb* discutate în FORM. CUV. I p. 50.

[15] Este aici o limită pe care se pare că a simțit-o și o respectă redacția revistei „Magazin", în care paginii cu știri externe intitulate *Glob-Magazin* și celei cu știri sportive denumite *Sport Magazin* li se opune o pagină *Magazin de familie* și nu **Familie Magazin*.

[16] Cf. totuși construcții ca : **Modern Grup** *își montează „sculele"* („Săptămîna", nr. 61 — 4 II 1972 — p. 13 col. 1) în aceeași cronică în care, în alt pasaj, se spune : **septetul Modern Grup**... *electrizează sala* (col. 2). Vezi și : *își desfășoară activitatea* **„Turingclub"**, *o asociație a turiștilor* („Munca", nr. 7541— 14 II 1972 — p. 4 col. 8).

determinantul. De exemplu, în loc de *Sport Club Bacău*, în contexte care ar impune articularea sau forme de caz oblic, se folosește fie o construcție ca **echipa (echipei) Sport Club** *Bacău*, fie elipsa **Sportul** *Bacău*, *comportarea* **Sportului** etc. Adesea se recurge însă la înlocuirea denumirii prin varianta ei cu topică normală : pentru **Schi-bob Club** *Sinaia* („Scînteia", nr. 9040 — 27 I 1972 — p. 5 col. 3) nu întîlnim forma articulată **Schi-bob Clubul*, ci **Clubul Schi-bob** *Sinaia* („Scînteia", nr. 9037 — 24 I 1972 — p. 3 col. 1) ; vezi și *Ucenic-club / Clubul ucenicului* la nota 3. Posibilitățile de reducere în sensul arătat și mai ales de inversare arată de fapt instabilitatea compuselor în cauză, cu atît mai mult cu cît se dovedește nesigură însăși apartenența determinatului la numele propriu (compus) : vezi formule ca *hotelul Parc* (pentru *Parc-hotel*) sau *barul Expres* (pentru *Expres-Bar*), unde avem a face evident cu apelative urmate de nume proprii simple [17].

Există însă și unele excepții de la regula folosirii denumirilor discutate în formă fixă nearticulată, în special în rîndul formațiilor cu (-)*club*. Dacă în exemplul următor *Deunăzi, meseria m-a purtat prin încăperile Casei de cultură a studenților. Am revăzut cu emoție sala de spectacole, holul expoziției și* **student-clubul** *cu muzica lui zgomotoasă* („Scînteia tineretului", nr. 7011 — 1 XII 1971 — p. 2 col. 3) se poate spune că avem a face cu o trecere în clasa substantivelor comune a denumirii *Student-club*, trecere pe care o indică și grafia prin renunțarea la inițiala majusculă, alteori cauza e construcția sintactică : *Automobil Clubul Român* are articol la substantivul *club* pentru că acesta e determinat nu numai de substantivul precedent, *automobil*, ci și de adjectivul următor, *român*. Pentru funcțiunea de subiect *Modern Grup* poate lua (vezi însă nota 16) forma articulată *Modern Grupul*, ca în următorul șir de propoziții : **Modern Grupul**, *în schismă?...* **Modern Grupul** *se va reuni...* **Modern Grupul** *a reușit piese originale* („Săptămîna", nr. 62 — 11 II 1972 — p. 13 col. 1).

Puținele forme de genitiv-dativ întîlnite sînt cu articolul enclitic normal la numele de neînsuflețite : *acest ultim prilej în care soundul* (sic) **Modern Grupului** *mai poate fi captat* („Săptămîna", nr. 62 loc. cit.), *membrii* **Automobil Clubului Român** („Almanahul Sportul 72", p. 29), *un membru al* **„Ucenic clubului"** („Scînteia tineretului", nr. 6980 — 26 X 1971 — p. 2 col. 5), *sala* **Ecran clubului** („Informația Bucureștiului", nr. 5749 — 19 II 1972 — p. 3 col. 4), *întîlnirile membrilor* **„Turing-clubului"** („Munca", nr. 7541 — 14 II 1972 — p. 4 col. 8), *în sala* **Tehnic-clubului** („Informația Bucureștiului", nr. 5743 — 12 II 1972 — p. 5 col. 7). E interesant însă că ultima formă citată apare scrisă, în alt loc din aceeași publicație (p. 2 col. 6), și cu o cratimă care separă elementele flexionare de forma-tip a compusului : *brigada artistică a* **Tehnic-club-ului**, ceea ce denotă o oarecare timiditate în aplicarea flexiunii și un tratament asemănător cu al cuvintelor străine [18].

Exemplele citate aici în ultimele două alineate atestă deci caracterul de compuse unitare din punct de vedere morfologic al formațiilor

[17] Cf. și titlul *„Femina"-club* dat în „Scînteia", nr. 9048 — 4 II 1972 — p. 5 col. 3 unei corespondențe în care se anunță că *la Reșița a luat ființă* **un club „Femina"**.

[18] Vezi nota 12.

în discuție și în același timp tendința lor de încadrare în sistemul flexionar românesc. Sub acest aspect se relevă o dată în plus nefirescul unor formații ca *Quinet 7 Club*, de la care ar fi imposibil de realizat o formă de genitiv-dativ (*membrii* ***Quinet 7 clubului?**).

5. Formațiile discutate pun și diverse probleme de scriere și de pronunțare. Cele de scriere se referă în primul rînd la prezența sau absența cratimei între termenii componenți (vezi în revista „Magazin" rubrica *GLOB-MAGAZIN* față de *SPORT MAGAZIN*) [19] și, în cazul absenței ei, la scrierea într-un singur cuvînt sau în două (vezi în „Lista abonaților la serviciul telefonic din București 1970" grafia *PETROLEXPORT* față de *METAL IMPORT*); legată de cele două probleme este aceea a folosirii majusculei la al doilea termen component atunci cînd apare unit prin cratimă sau independent (vezi grafiile *Ecran-Club* în „Săptămîna", nr. 49—12 XI 1971 — p. 4 col. 1 și *Ecran Club* în „Informația Bucureștiului", nr. 5743 — 12 II 1972 — p. 5 col. 7 [20] față de *Ecran-club* și *Ecran club(ului)*, ambele în același ziar, nr. 5749 — 19 II 1972 — p. 3 col. 4). În cazuri rare se observă renunțarea la semne diacritice specifice scrierii limbii române: *România(-)film* apare scris uneori *Romania(-)film*. De asemenea o situație întîlnită mai rar este folosirea ghilimelelor în interiorul [21] compusului, la determinantul cu funcțiune de apoziție: *„Femina"-club* (vezi trimiterea în nota 1).

Probleme de pronunțare pun pe de o parte formațiile despre care nu se știe dacă trebuie citite ca românești sau străine (vezi discuția de la p. 289—290 și exemplul *Romania(-)film*, pe care înclin să-l consider formație „românească") și pe de alta cele care conțin elemente lexicale străine (fie nume proprii, fie cuvinte comune neasimilate de tipul lui *service* discutat la p.290); un exemplu ca *Jumbo-car* s-ar încadra la ambele categorii. Unele formații par să ridice și probleme legate de structura accentuală, cel puțin la vorbitorii care mențin marcarea accentelor la ambii termeni: formațiile cu accente succesive (*Debarcader-Bar*, *Ecran-Club*, *Student-Club*) se pronunță de obicei mai puțin sudat, cu o pauză care poate lipsi la cele cu o silabă neaccentuată între accentele termenilor componenți (*Intim-Bar*, *Fotbal-Club*, *Reporter Club*; în exemple de tipul *Petrolexport*, *Mineralimportexport* e perceptibilă însă pauza dintre termenii componenți, nefăcîndu-se trecerea consoanei finale a primului termen în aceeași silabă cu vocala inițială a celui de-al doilea); e, poate, și acesta un motiv care explică pronunțarea „englezească", cu accentul pe prima silabă, a unor formații ca *Student-Club* [22].

[19] De astă dată nu ne interesează cratima care apare numai în forme flexionare (vezi paragraful anterior).

[20] În același loc alte două nume de cluburi apar scrise diferit: *Tehnic-club(ului)* și, respectiv, *Modern club*, deci trei grafii în aceeași coloană de ziar.

[21] Încadrarea întregului compus între ghilimele este un aspect banal al scrierii numelor proprii care nu are de ce să rețină atenția (vezi grafii ca *„MAMAIA EXPRES"* în „Mersul trenurilor de călători 23 V 1971—27 V 1972", *paznicul de la „Modern club"* sau *Casa de cultură „Ecran Club"*, ambele în „Informația Bucureștiului", nr. 5743 — 12 II 1972 —, p. 5 col. 7, de asemenea *„Ucenic clubului"* din citatul dat în nota 3).

[22] Vezi p. 289. Uneori nu e vorba de o pronunțare integral englezească, ci numai de deplasarea accentului: ˈstudent klub; la fel *Modern-club*, *Modern Grup* sînt pronunțate de unii ˈmodern klub, respectiv ˈmodern grup. Pentru modificări fonetice care dau unei formații „o rezonanță străină" cf. discuția din FORM. CUV. I p. 159 asupra compusului *Compescaria*.

Din coroborarea caracteristicilor care atestă unitatea morfologică a compuselor în discuţie cu relativa independenţă fonetică a termenilor componenţi rezultă că scrierea corectă [23], în conformitate cu normele generale aplicate în ortografia compuselor româneşti, este în două cuvinte cu cratimă între ele ; în ce priveşte folosirea majusculei la al doilea termen, ea se justifică numai atunci cînd acesta este constituit de un nume propriu, de exemplu *Sport-Magazin* (rubrică în revista ,,Magazin''), nu şi atunci cînd avem a face cu un substativ comun : deci *Ecran-club* (şi *Modern-club*, *Automobil-clubul român*), *Petrol-export* etc. Desigur, formaţii complexe ca *Schi-bob Club* sau *Quinet 7 Club* prezintă complicaţii şi din punctul de vedere al scrierii.

În cazul în care constatăm încălcarea simultană a unor limite lexicale şi gramaticale, ca şi prezenţa unor dificultăţi de pronunţare datorite scrierii etimologice (străine) a unui termen component, este cu atît mai evident că formaţia respectivă e neinspirat creată. Avînd în vedere în mod special formaţia *Cutezătorii-service*, mă întreb dacă, atunci cînd redacţia revistei ,,Cutezătorii'' a fixat această denumire pentru noua rubrică de poştă (complexă) a redacţiei [24] — lărgind deci şi sfera de întrebuinţare semantică a termenului *service* —, şi-a pus problema felului cum o vor citi micii cititori nedeprinşi cu pronunţarea engleză.

6. Datarea tipului de compuse discutate în limba română este greu de făcut. Începuturile le-au constituit, desigur, unele denumiri de tip internaţional preluate direct din alte limbi. Cea mai veche formaţie căreia i-am putut identifica data apariţiei în română este *Automobil Clubul Român*, denumire a instituţiei înfiinţate în 1904[25] ; vechi sînt şi alte denumiri de cluburi ca *Jockey-club*[26], *Fotbal-club* (vezi şi un *Intim-club* ca marcă a unor ţigări, formaţie atestată la I.-Al. Brătescu-Voineşti, *Întuneric şi lumină* [1912]). În domeniul firmelor de localuri se pot cita modele în limbi străine folosite tale quale ca *Melody-Bar*, iar pentru numele de trenuri internaţionale cu toponime autohtone există modele mai vechi şi de mai largă circulaţie ca *Simplon Expres*, *Orient Expres* (şi *Balt Orient Expres*, *Nord Orient Expres*), după care s-au ghidat şi recentele *Danubius Expres*, *Varna Expres*, *Bulgaria Expres*. Pentru modele mai îndepărtate în timp şi ca domeniu semantic vezi şi cele arătate la p. 288 ; la acestea se pot adăuga într-o oarecare măsură denumirile administrative de localităţi ca *Borşa-Cătun*, *Burdujeni-Sat* [27] sau staţii C.F.R. ca *Sîngiorz-Băi* [28], *Tulcea Port* etc. cu structura nume propriu + apelativ generic, care, indiferent de raportul sintactic iniţial, permit interpretarea primului termen ca determinant.

7. Terenul a fost pregătit (şi mereu consolidat) însă şi indirect prin compuse care aparţin unor categorii cu totul diferite la prima vedere

[23] Pînă aici am redat compusele discutate în grafia cu care le-am întîlnit.

[24] Vezi în numărul 2/1972 = VI (225) — 13 I 1972 — p. 2 col. 1 : *a luat de curînd fiinţă, în redacţie, secţia specială ,,CUTEZĂTORII-SERVICE'', secţie în cadrul căreia... îşi vor desfăşura activitatea de poştaşi năzdrăvani cîteva ilustre personaje...''.*

[25] Vezi *Almanahul Sportul 72*, p. 29.

[26] În DA (1937) s.v. *jocheu*. M. Sadoveanu pomeneşte de un asemenea club existent la Iaşi în 1890 în *Venea o moară pe Siret* (vezi *Opere*, VIII, 1957, p. 216).

[27] Vezi FORM. CUV. I p. 51.

[28] Faţă de *Băile Tuşnad* (vezi ,,Mersul trenurilor de călători 23 V 1971—27 V 1972'', p. 37, 45).

şi anume prin compusele de tip tematic şi prin compusele din abrevieri, în care topica determinant + determinat — evident, tot de influenţă străină — este o trăsătură obişnuită. Pentru compusele de tip tematic această topică e considerată de regulă — excepţiile fiind aproape neînsemnate, cel puţin la substantivele comune [29] — ; vezi pentru numele proprii toponimice vechi ca *Dobroneagul*, *Lazărfalău*, *Vizir-Tepe* şi mai ales nume de întreprinderi şi instituţii din epoca modernă : *Electroputere*, *Frigotehnica* etc.[30]. La compusele din abrevieri exemplele de acest fel sînt mai puţin numeroase; vezi totuşi formaţii ca *aragaz* (= *ARA* + *gaz* [31]), *CARTIMEX* [32], *Prestagent*, *Universalcoop* şi diversele compuse cu abrevierea *rom-* : *Romarta*, *Romtrans*, *Romvared*, chiar dacă pentru unele dintre acestea formaţia originară nu oferă datele necesare pentru identificarea unui raport de determinare între termenii compusului din abrevieri [33]. Vezi aceeaşi topică şi la formaţii care se pot încadra la fel de bine la ambele tipuri de compuse amintite, avînd abrevieri combinate cu teme : *AGROSEM* [34]; cu acest tip mixt seamănă compusele tematice a căror temă provine, cel puţin ca încărcătură semantică, dintr-o abreviere (care poate fi folosită în general şi ca un cuvînt independent) : este cazul unor formaţii cu *aero-*, *auto-*, *tele-* cu sensuri extrase din *aeronautic*, *automobil*, *televiziune*, de exemplu *aeromodel*, *autostradă*, *telejurnal* [35].

În ce măsură compusele tematice sau din abrevieri au putut servi ca model compuselor din cuvinte întregi cu topica determinant + determinat se poate vedea din formaţii direct paralele cum sînt : alături de *Tehnoimport* sau *Mecanoexport*, formaţii ca *Industrialimport* (sau *~export*), *Metalimport*, *Petrolexport*; alături de *TV-comentar* („Munca", nr. 7040 — 10 VIII 1970 — p. 2 col. 8) formaţia *Glob-comentar*; alături de mai vechile *aeroclub* [36] şi *cineclub* [37] foarte recentul *Filo-club* (club studenţesc la Facultatea de filologie din Cluj ,vezi „Săptămîna", nr. 60 — 28 I 1972 — p. 2 col. 3, „Scînteia", nr. 9044 — 31 I 1972 — p. 2 col. 7), formaţie în care *filo-* înseamnă „filologie".

De altfel pentru unele formaţii e şi greu de decis natura lor după „felul termenilor componenţi", adică e greu de precizat dacă avem a face cu compuse din a) cuvinte întregi existente şi independent în limba noastră, b) elemente de compunere inexistente independent în limba noastră, c) abrevieri ale unor cuvinte; vezi clasificarea din recentul volum consacrat compunerii din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română*. Privind problema exclusiv prin prisma primului termen al compusului, determinantul aşezat pe locul întîi în denumiri din sfera celor luate în discuţie, constatăm că, dacă în *Industrialexport* primul termen e clar

[29] Vezi FORM. CUV. I p. 137.

[30] Vezi FORM. CUV. I p. 144—145.

[31] Vezi explicarea compusului în FORM. CUV. I p. 153.

[32] Singurul exemplu dat în FORM. CUV. (I p. 152) pentru „abrevierile... aşezate în altă ordine decît termenii abreviaţi în formaţia care a servit ca punct de plecare".

[33] Deci chiar dacă *Romtrans*, să spunem, provine dintr-o construcţie ca „Întreprindere *românească pentru transporturi* [şi expediţii internaţionale]", abrevierea este înţeleasă ca „transporturi româneşti".

[34] FORM. CUV. I încadrează acest tip de compunere la compusele din abrevieri.

[35] Vezi pentru acestea FORM. CUV. I p. 24—25.

[36] Vezi FORM. CUV. I p. 24.

[37] *Ibid.*, p. 139.

un cuvînt, iar în *Mecanoexport* clar o temă, în altele încadrarea e mai puțin sigură : pe *Fructexport* am fi tentați să-l considerăm un compus din cuvinte întregi după modelul lui *Petrolexport* și în această interpretare ar prezenta interes pentru discuția noastră folosirea singularului cu înțeles de plural (ca la *Turist transport*), dar exemple de tipul *Conservexport*, *Mașinexport*, *Mașinimport*, *Uzinexport* pot duce spre trei interpretări diferite, în sensul că primul termen (*conserv-*, *mașin-*, *uzin-*) reprezintă a) o abreviere (cf. interpretarea dată în FORM. CUV. I lui CART*IMEX*, p. 152, sau lui puri*cid*, p. 156), b) o temă (cf. în FORM. CUV. I p. 133 interpretarea dată lui moli*cid*) sau c) un cuvînt existent și independent, cu finala omisă din motive fonetice (cf. în FORM. CUV. I p. 35 interpretarea dată lui sin*ucigaș*) ; or, dacă adoptăm ultima interpretare, deci dacă admitem că în *Conservexport* sau *Uzinexport*, *conserv-* este *conserve* și *uzin-* este *uzine* cu eliziunea (sau contragerea) lui *e* final urmat de alt *e*, nu mai avem nici un motiv să nu considerăm că și în *Fructexport* primul termen e un plural (*fructe* cu *e* elidat). Desigur, variatele posibilități de încadrare a unei formații pot arăta defecte de principiu ale clasificării adoptate de lucrarea citată sau greșelile ei de amănunt în practica clasării unor exemple susceptibile să atragă altele în detrimentul teoriei. În orice caz tipul de formații discutate relevă existența unor legături între categorii de compuse adesea prea tranșant distinse între ele. Singurele relații evidențiate între cele trei categorii par a se limita la tipurile mixte : compuse tematice care pornesc de la abrevieri (*ozenolog*) sau compusele din abrevieri combinate cu cuvinte întregi (*Romarta*, *Universalcoop*) sau cu elemente de compunere (*Centrocoop*). Punctele vulnerabile ale clasificării sînt însă admiterea la compunerea tematică a unor elemente de compunere reprezentate de cuvinte întregi românești sau străine (conform acestui punct de vedere *Turingclub* ar trebui încadrat la compusele tematice cu elemente inexistente în limba română) și absența unor criterii clare de distincție între unele teme și abrevieri [38] (de exemplu, *chim* din *Chimimport* [39]).

8. Fără a fi vorba propriu-zis de modele și nici măcar de asemănări directe de structură, mi se pare că dezvoltarea tipului de compuse discutate trebuie pusă în legătură și cu dezvoltarea oarecum concomitentă a altor tipuri de compuse „asintactice" (cu ordine normală, dar cu raporturi sintactice nemarcate formal, de exemplu cu omiterea prepozițiilor), cum ar fi apelative ca *obelisc-frontieră*, *zi-muncă*, *hîrtie-carbon*, *amper-oră* etc. sau nume proprii ca *Afiniș-Vale* [40] ; vezi și titlul emisiunii radiofonice *Panoramic opera* (alături de *Panoramic sportiv*).

[38] În FORM. CUV. I p. 36 se amintește într-o notă (6) cu titlu informativ că „unii lingviști, în special cei sovietici, grupează împreună substantivele formate din abrevieri (...) și cele care conțin teme (...), avînd în vedere faptul că și unele și celelalte reprezintă părți ale unor cuvinte întregi", respingîndu-se prea ușor această poziție : „Această clasificare nu se justifică, deoarece deosebirii de aspect, origine, structură, conținut semantic etc. dintre teme și abrevieri îi corespunde deosebirea dintre compusele alcătuite din teme și cele formate din abrevieri, după cum va reieși din capitolele...".

[39] În FORM. CUV. I *chim* e abreviere (de exemplu în *IPROCHIM*), iar *chimi-* e element de compunere tematică. În *Chimimport* putem avea a face însă atît cu *chim*, cît și cu *chimi-* cu *i* elidat (sau contras) în prezența altui *i*.

[40] Vezi pentru acestea FORM. CUV. I p. 56–57.

O formaţie ca *Exportlemn* (întreprindere de stat pentru comerţul exterior), diferită ca topică de seria denumirilor de tip *Petrolexport*, *Metalimport*, se încadrează în serie prin neexprimarea raportului atributiv (prepoziţional); mai mult, din cauza modelului devenit curent la numele de întreprinderi similare, cu determinantul pe primul loc, ea riscă să fie înţeleasă ca „lemn de export" şi nu ca „export de lemn". Cu atît mai mult se pretează la o dublă interpretare, în aceste condiţii, compusul cu abreviere *Prodexport*: deşi se pare că el înseamnă „(Întreprindere de) produse pentru export" [41], deci are topica determinat + determinant, e înţeles mai curînd ca „export de produse", după modelul lui *Chimimport*, *Tehnoimport* etc. Asemenea interpretări sînt de natură să ateste o anumită deprindere a vorbitorilor, cel puţin în unele sfere de denumiri, cu tipul de compuse prezentat.

Dar nu numai printre compusele „asintactice" datorită neexprimării prepoziţiei dintre termenii componenţi se pot găsi formaţii care permit şi o interpretare în spiritul tipului de compuse discutate aici. Pasibile de două interpretări sînt şi unele compuse — tot din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ — la care avem de ales între un raport de coordonare sau un raport apozitiv cu topica normală determinat + determinant, pe de o parte, şi un raport atributiv prepoziţional sau apozitiv cu topica determinant + determinat pe de altă parte [42]. În această situaţie sînt exemple de tipul *cafe-bar* [43] şi *cafe-expres* (categorii de localuri), care admit atît interpretarea „cafe(nea) şi bar (sau expres)" sau „cafe(nea) c a r e e bar (expres)", cît şi interpretarea „bar (sau expres) c u cafe(nea)", „bar (expres) d e cafea" [44] sau „bar (expres) c a r e e cafe(nea)". Dacă la aceste două formaţii joacă un rol şi ambiguitatea semantică a primului termen (*cafe* = *cafeu* „cafenea" sau *cafea*), alteori ambiguitatea provine exclusiv din structura compusului, care poate fi raportată la modele diferite; vezi formaţia *FONOTECA-BAR* (la restaurantul „Berlin" din Bucureşti, vezi „România liberă", nr. 8505 — 27 II 1972 — p. 4 col. 1): „fonotecă şi bar" („fonotecă care e bar") sau „bar cu fonotecă"?

9. Găsindu-i-se atîtea puncte de sprijin [45], pe lîngă influenţa străină directă, e greu de presupus că moda compuselor în discuţie va putea fi

[41] Vezi FORM. CUV. I p. 152.

[42] Pentru posibilitatea unei duble interpretări la unele compuse din două substantive juxtapuse, în sensul ezitării între un raport de coordonare şi unul atributiv (dar fără schimbarea topicii termenilor componenţi) vezi în FORM. CUV. I p. 53 discuţia asupra lui *cîine-lup*: „cîine şi lup" sau „cîine ca un lup".

[43] Scris uneori *cafée(-)bar* (vezi „Lista abonaţilor la serviciul telefonic din Bucureşti 1970", p. 1059)!

[44] Cf. turc. *kahve-hane* (> rom. *cafenea*) „han de cafea".

[45] Pe lîngă diverse tipuri de compuse propriu-zize, trebuie luat în consideraţie — ca un factor care a putut favoriza tipul de formaţii în discuţie — şi modul special de scriere a unor firme sau titluri. Desigur, nu orice firmă de local în care numele (propriu) este urmat de apelativul generic, scris cu alte litere, eventual pe alt rînd (de exemplu *NEPTUN hotel*), reprezintă un compus — vezi şi p. 292 —, dar această situaţie poate fi un punct de plecare. De asemenea obiceiul de a repeta fie determinatul: *BUFET EXPRES BUFET* (în Bucureşti), fie determinantul: *extern MAGAZIN extern* („Fotbal" nr. 305 — 29 III 1972 — p. 11; cf. *'72 circ '72*, citat la p. 287) poate duce la segmentări ca *Expres bufet* (vezi *Expres bar*) sau *Extern* Magazin* (vezi *Glob-Magazin*), căci după modelul lui *mare bal mare*, care admite o dublă echivalenţă: *mare bal* şi *bal mare*, se poate aplica şi aici segmentarea *bufet Expres *Expres bufet*, **Extern Magazin/Magazin extern*.

stăvilită. Articolul de față a urmărit să atragă atenția asupra unui tip de formații în folosirea cărora ar fi de dorit măcar evitarea exceselor, dacă nu vrem să ajungem la o „firme-limbă" — ca să compun și eu un astfel de cuvînt — „romengleză"[46]. În această direcție apariția unor inovații de structură sintactică a unui tip de compuse deranjează mai mult decît împrumutul lexical[47].

Februarie 1972

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

Un type récent de noms composés à syntaxe spéciale en roumain

(Résumé)

L'auteur signale un type de formations qui, avec la valeur de noms propres, sont de plus en plus fréquents dans la langue roumaine actuelle, en tant qu',,enseignes" *largo sensu* (noms d'entreprises et institutions, rubriques dans les publications périodiques, émissions radiophoniques et de télévision, titres de spectacles et — moins souvent — noms de certains moyens de transport public), et qui possèdent un trait commun consistant dans le fait qu'ils sont composés selon le schéma déterminant + déterminé : *Tehnic-club, Sport-Magazin, Turist-transport.*

Après avoir classifié, du point de vue formel et fonctionnel, les mots appartenant au type en question, l'auteur expose les circonstances extra-linguistiques qui expliquent la ,,mode" de leur utilisation et établit les limites lexicales et grammaticales qui devraient être respectées dans la création de tels mots ; on décrit le comportement grammatical et on discute des problèmes concernant l'ortographe et la prononciation de ces formations.

Quant à leur origine, les composés du type *Tehnic-club* trahissent, du moins, l'influence de certains mots ,,internationaux" ayant une allure anglaise, s'ils ne sont, simplement, des emprunts proprement-dits. On peut, quand même, les mettre aussi en rapport avec d'autres types de composés préexistants ou crées parallèlement, en roumain ; il s'agit de formations dont les éléments sont des mots entiers (et qui reflètent plusieurs couches d'influences étrangères : *alai-ceauș, straja-meșter*) et, surtout, de composés thématiques (*Tehnoimport* : cf. *Metalimport*) ou de composés comprenant des abréviations (*TV-comentar* : cf. *Glob-comentar*). Il existe, d'ailleurs, des composés formés d'éléments dont la nature est difficile à établir ou dans lesquels on constate une certaine ambiguïté du point de vue syntaxique.

On fait une critique des excès qui pourraient mener à la création d'une langue des enseignes susceptible d'être nommée ,,roumanglais" (équivalent roumain du ,,franglais").

[46] Dată fiind frecvența acestor formații în anumite domenii de activitate, nu e greu de imaginat aglomerarea lor în contexte asemănătoare cu cele construite demonstrativ de Etiemble în celebra sa carte *Parlez-vous franglais?*, [Paris], Gallimard, 1964. De exemplu: *La Student-club se audiază Meridiane-melodii cîntate de Modern-grup, se vizionează Universal-șotron sau o producție România-film și se lecturează Glob-Magazin* sau *De la Parc hotel la Intim-bar se merge cu un turist-transport sau cu Jumbo-car* etc.

[47] Cf. părerea lui Pierre Guiraud despre compusele din franceză cu topică regresivă calchiate după engleză sau germană: ,,Ces exemples et quelques autres, s'ils se multiplient, risquent d'altérer dangereusement l'économie de la langue, dans une mesure où ils touchent à la syntaxe "(*Les mots étrangers*, Paris 1965, p. 111).

ALBANO – ROMANICA. II

Cuvinte autohtone probabile

Începînd cu numărul 4 al revistei de lingvistică de la Tirana, Eqrem Çabej publică în paginile acesteia lungi serii de *Studii asupra etimologiei albaneze* [1]. Cuvintele sînt alese în funcție de importanța și de dificultățile pe care le prezintă în cercetarea originii lor. Cuprinzînd fondul lexical cel mai greu din punctul de vedere al studiului etimologiei, lucrarea constituie o bază solidă pentru un viitor dicționar etimologic albanez. Fiind o operă extrem de importantă nu numai pentru albanistică, ci și pentru balcanistică în general, reeditarea ei în volum separat, în una din limbile de largă circulație, ar fi de o mare utilitate.

Deși *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache* al lui Gustav Meyer, publicat la Strassburg în 1891, este încă lucrarea fundamentală în materie de etimologie albaneză, trebuie recunoscut totuși că aceasta rămîne legată, prin forța lucrurilor, de nivelul științific al epocii în care a fost elaborată. De atunci încoace s-au făcut numeroase cercetări și completări etimologice (datorate în special lui Holger Pedersen, Norbert Jokl și Henrik Barić), s-a adunat material nou (dialectal sau de limbă veche), util mai ales pentru compararea variantelor, albanistica a evoluat mult în toate ramurile ei, raporturile lingvistice interbalcanice au fost aprofundate, idiomurile preromane din Balcani, ca și latina dunăreană, au format obiectul unor largi cercetări. Toate acestea impun necesitatea întocmirii unui nou dicționar etimologic albanez. Singurul savant care își poate asuma astăzi această sarcină este Çabej, cunoscător al limbilor balcanice (inclusiv româna), editor al celui mai vechi text albanez (*Meshari* lui Gjon Buzuku, din 1555), autor a numeroase studii de fonetică, dialectologie și istorie a limbii albaneze, creator la Tirana al unei veritabile școli de albanistică.

Cu cele peste două mii două sute de titluri redactate, sub care figurează, alături de cuvintele de bază, un număr imens de derivate (în albanistică, reconstituirea familiilor de cuvinte este deosebit de dificilă),

[1] Sub titlul : *Studime rreth etimologjisë së gjuhës shqipe*, I, în „Buletin i Universitetit shtetëror të Tiranës”, seria shk. shoq., Tiranë, 1960, nr. 4, p. 9–82 ; II, 1961, nr. 1, p. 60–92 ; III, nr. 2, p. 47–70 ; IV, nr. 3, p. 53–71 ; V, nr. 4, p. 106–128 ; VI, 1962, nr. 1, p. 83–116 ; VII, nr. 2, p. 225–232 ; VIII, nr. 3, p. 49–71 ; IX, 1963, nr. 1, p. 110–125 ; X, nr. 2, p. 127–148 ; XI, nr. 4, p. 83–95 ; XII, în „Studime filologjike”, Tiranë, 1964, nr. 1, p. 63–91 ; XIII, nr. 2, p. 11–37 ; XIV, nr. 3, p. 15–48 ; XV, nr. 4, p. 81–110 ; XVI, 1965, nr. 1, p. 3–37 ; XVII, nr. 2, p. 6–46 ; XVIII, nr. 3, p. 41–76 ; XIX, nr. 4, p. 41–65 ; XX, 1966, nr. 1, p. 3–46 ; XXI, nr. 2, p. 51–95 ; XXII, nr. 3, p. 51–64 ; XXIII, nr. 4, p. 53–78 ; XXIV, 1967, nr. 1, p. 65–91 ; XXV, nr. 2, p. 3–17 ; XXVI, nr. 3, p. 31–43 ; XXVII, 1968, nr. 1, p. 107–136 ; XXVIII, nr. 3, p. 85–110.

se poate spune că partea cea mai grea a acestui dicționar a fost deja realizată.

Dirijîndu-și eforturile cu precădere spre fondul vechi al limbii (autohton, latin, vechi grecesc și vechi slav), era și firesc ca în preocupările autorului să intre și elementele lexicale pe care albaneza le are în comun cu româna. Acești termeni, considerați din perspectivă albaneză, sînt însoțiți de variantele dialectale, de formele lor arhaice (apel constant la Buzuku, Bogdan, Budi, Bardhi etc., autori din secolele *XVI—XVII*), de cuvinte care aparțin aceluiași tip de derivare ori aceluiași cîmp semantic. Toponimia și onomastica sînt exploatate la maximum și, la fel, pentru alte aspecte ale cuvîntului, etnografia, folclorul, istoria socială etc. Prin studiu comparativ și istoric, autorul reface formele și sensurile din albaneza străveche (Uralbanisch) ale cuvintelor comune cu româna, precum și prototipurile indo-europene ale acestora. Pentru română aceste investigații etimologice sînt de o mare importanță, chiar dacă în concepția generală a lui Çabej elementele românești preromane sînt considerate „împrumuturi" din albaneză.

În afară de cuvintele a căror proveniență din substrat este deja dovedită și unanim acceptată, în seriile lui Çabej figurează și alte cuvinte românești care concordă parțial cu corespondentele albaneze. Pentru unele dintre acestea, apropierile cu albaneza au fost făcute, incidental, mai de mult, pentru altele însă paralelismul este identificat de Çabej pentru prima oară.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra cîtorva dintre acestea, încercînd să arătăm în ce măsură ipotezele lui Çabej pot fi menținute sau infirmate de etimologia românească.

Vom repune, deci, în discuție cuvinte care numai printr-o anumită trăsătură (formală sau semantică) se pretează la raportări albaneze. E foarte posibil că, în unele cazuri, etimologiile latine, slave etc. ale cuvintelor românești respective vor trebui considerate cu oarecare îndoială. De asemenea, unele împrumuturi balcanice (din slavă sau din greacă), efectuate de română, pot fi interpretate altfel, prin comparație cu albaneza.

Acă-, în dacorom. *acătare*, arom. *ahtare*, adj. înv., adv., e pus în legătură cu alb. *akë-*, particulă întîlnită la unele pronume nehotărîte și adverbe pronominale: *akëcili* „oarecare", *akëkush* „oarecine", *akëku* „undeva" etc. (Meyer, EWA, 6; Gaster, RIAF, 21; Xhuvani-Çabej, Parashtesat, 69). Alți învățați îl consideră descendent din lat. *eccum-*, *ecce-*, atașat la *tare* (< *talis*), paralel cu formațiile *atare*, *cutare* (Miklosich, *Beiträge zur rum. Lautlehre*, IV, 65; Tiktin, DRG, *s.v.*; Procopovici, DR, I, 162; Philippide, OR, II, 625; Rosetti, ILR, I[4], 138). Se invocă și influența v.sl. *kotoryĭ*, *koteryĭ* „quis" (DA, 12).

În DA, *s.v.*, se face o distincție semantică bună: 1. anumit, oarecare (învechit); 2. de seamă. Cu primul sens, *acătare* pare un derivat din *tare* cu *acă-* (comparabil cu alb. *akë-*), iar cu sensul al doilea, o formație pe teren românesc cu *a-*: *a cătare* „vrednic de privit" (cf. *a mirare* etc.), *a cătării* (cf. și DLRM., *s.v.*).

De observat că în albaneză folosirea lui *akë-*, în derivatele arătate, e limitată la dialectul tosc, cu care, după cum se știe, româna are cele mai numeroase raporturi.

Originea alb. *akë-* este neclară. S-ar putea să fie o unire de două prefixe deictice: *a-* și *kë-* (cf. La Piana, *Studi linguistici albanesi*, I, 98).

O analiză similară făcuse Barić (*Arhiv za arban. star.*, I, 139) : *kë-* < i-e. **quo* „cine, cineva", iar *a-*, analogic cu *a* din *ai* „el; acel", *ashtu* „așa". Se ivește însă o dificultate care privește accentul : dacă *a-* a fost întotdeauna neaccentuat, înseamnă că derivatele *akëcili*, *akëcila* etc. trebuie să fie destul de recente, căci altfel *a-* ar fi urmat să dispară. Dacă însă derivatele cu *akë-* sînt străvechi, înseamnă că *a-* a fost accentuat (cf. Çabej, BUT, 4, 1960, 16). Oricum, fiind un element deictic și comportînd pe inițială accentul secundar al derivatului, *akë-* s-a putut menține neredus la *kë*. A intervenit probabil și opoziția *a* : *k(ë)* pentru exprimarea raportului de „apropiere" — „depărtare" : *ai* — *ky* „acela — acesta", *aty* — *këtu* „acolo — aici" etc.

Prin urmare, explicarea alb. *akë-* prin criterii autohtone face îndoielnică descendența rom. *acătare* din lat. *eccum* — *talis*.

Arichiță, s.f. „ce qui reste du petit-lait après avoir extrait le fromage blanc", comp. alb. *ajkë*, *alkë* „smîntînă; unsoarea lînii de pe oaie" (dintr-o bază **olka* „unsoare", cf. Çabej, BUT, 4, 1960, 15—16). Explicația prin lat. *alica* „bob de orz sau de grîu" (P.Papahagi, *Notițe etimologice*, 1—2) sau dimin. **alicula* (> **ariche*) cu suf. *-iță* (Hasdeu, EMR, II, 1643) se izbește de dificultăți semantice.

E foarte probabil că în româna comună a existat o formă *aică* „smîntînă", pe care o găsim nu numai în aromână, ci și în dacoromâna veche (la *Anon. Car.*, p. 327 : *ajke*, ap. Drăganu, *Rom.*, 143, unde e dat și ca nume topic și de persoană din documentele din sec. XIII—XIV).

Cu toate acestea, *arichiță* rămîne neexplicat. „Împrumutul" albanez este exclus. Argumentul semantic invocat de Çabej, că termenul albanez are un înțeles mai larg decît cel românesc, nu rezistă, chiar dacă e vorba de un termen tehnic păstoresc.

Bal'u, *bal'e* (în aromână) „cheval ou chien de couleur bigarrée, surtout à la tête" și, probabil, dacorom. *băl*, *bălai*, *bălaș* pot fi puse în legătură cu alb. *bal-* (în *ballë* „frunte"), care stă la baza multor derivate ca : *balash*, *balosh* „cal sau bou cu o pată în frunte", *bal(o)*, *baluk* „cîine ciobănesc (sau bou) cu o pată albă" etc. (comp. și gr. mod. μπάλιος). Pentru alte derivate, v. Çabej, BUT, 4, 1960, 38. Reconstruindu-se un prototip i-e. **bhel-* „alb; cap" (cf. Poghirc, RRL, XIII, 23), termenii au fost raportați la frig. βάλην (la Hesychius, cf. Hasdeu, EMR, III, 2940) și βάλαν, numele calului lui Belisarius (la Procopius, cf. Bogrea, DR, III, 808). Marea răspîndire și ramificare a derivatelor albaneze dovedesc originea autohtonă a cuvîntului (cf. Çabej, *loc. cit.*).

Pentru originea autohtonă a dacorom. *băl* etc., v. și Poghirc (în ILR, II, 328).

Borț, s.n. „gros ventre (de femme enceinte)", cu deriv. *borțos*. *borțoasă* (și *boarță* „un fel de pește", *borțoi*, *id.*, cf. DA, *s.v.*), se comp. cu alb. *mbarsë*, *barsë id.* (cf. *barrë* „sarcină", din **barnë* < i-e. **bhorno-*), care trebuie să fie avut în albaneza comună o formă mai apropiată de cea din română, dacă îl explicăm printr-un **bartja* (Meyer, EWA, 28). Totuși cuvîntul românesc, care conservă fonetismul străvechi *o*, nu poate fi explicat ca împrumut albanez, dar nici cercetat independent de acesta. Trebuie adus în discuție și alb. *bark* „burtă; uter" (Çabej, BUT, 4, 1960, 45, 46).

Brîncă, s.f. „erezipel; umflătură la gît; boală la vite; plantă erbacee întrebuințată ca medicament contra umflăturii de gît la porci" (DA, *s.v.*; DLRM, *s.v.*) e pus în legătură cu alb. *brengë*, s.f. „boală de vite; umflătură; supărare, suferință" (Fjalor, 46); comp. și *brengé thiu*, bot. „Asparagus acutifolius" (*ibid.*). Pentru amîndoi termeni, Çabej pare să accepte etimologia greacă: βραγχος „răgușeală; anghină, boală de gît", dată de Philippide (în „Viața românească", XVII, 1910, 39) și de Diculescu (în „Dacoromania", IV, 477), considerînd, cu dreptate, că pe baza rom. *brîncă* se poate reconstrui o formă albaneză străveche **brenkë*, cu oclusivă surdă (BUT, 4, 1960, 69). Aparținînd la domeniul păstoritului, cei doi termeni apar înrudiți (formal și semantic), indiferent că provin sau nu din greacă. Etimologia slavă e mai greu de susținut.

Brînză, s.f., cu o etimologie mult discutată, a fost, în general, atribuit substratului, fără să i se găsească însă corespondente albaneze directe. Barić (*Albanorum. Stud.*, 87) considera că „das rum. *brînză* mit rum. *rînză* identisch ist", reconstruind chiar un primitiv alb. **vrëndës*, corespunzător lui *rëndës*, din care rom. *rînză*. În alt loc (*Etimološki i gramatički prilozi*, 138—159), Barić reconstituie, pe baza dubletului *brînză* : *bunț* (< **bundză)*, o formă străveche albaneză **brundzë* (<**brondia:* **brundia*, raportată, în ultimă instanță, la o rădăcină i-e. **bhere-* „fervere", recunoscută și în lat. *fermentum*). Çabej („Rev. Shkodra", I (1964), 26) renunță la aceste paralele, semnalînd forme albaneze reale care trebuie luate în seamă pentru explicarea cuvîntului românesc: *brëndësa-t*, *përbrëndësa-t*, pl. „organes intérieurs du corps, l'intérieur de l'estomac de l'agneau utilisé pour la fabrication du fromage". Atestarea e destul de veche: *përbréndësa-t*, pl. „interius, viscera" la Buzuku, a. 1555. În ghega din Dibra, a fost înregistrată o formă foarte apropiată de rom. *brînză: brenza-t*, pl. „interius, viscera", care provine, evident, din *brenda*, adv., adj. „înăuntru", cu un sufix diminutival, prin fazele de evoluție: **bréndëza* *(*bréndësa)*, **bréndza* (cu căderea lui *ë* neaccentuat). Pentru evoluția semantică albaneză *brenda* →*brenza* („înăuntru" → „viscere") se invocă paralela latină: *internus* → *intestina* (Çabej, *Stud. fil.*, 4 (1970), 13).

Trecerea semantică de la „viscere" la „cheag" și apoi la „brînză" este posibilă (comp. și dacorom. *rînză* „stomac", arom. *arăndză* „cheag"; alb. *mullë* „stomac; cheag"), dar rămîne totuși îndoielnică explicarea unui cuvînt atît de vechi, cum este *brînză*, printr-un derivat albanez relativ tîrziu și a cărui ultimă evoluție semantică, aceea de „fromage", nu e cunoscută și domeniului albanez.

Brustur, s.m. „buruiană cu frunze mari; frunză de varză nelegată". (Pentru alte sensuri și pentru derivate, v. DA, *s.v.*) În aromână apare cu fonetismul *ș*: *bruștir*, *bruștură* (Papahagi, DDA, 220), probabil sub influență albaneză. Cuvîntul e foarte răspîndit în toponimie: *Brustura*, *Brusturata*, *Brusturei*, *Brusturetul*, *Brusturațul*, *Brusturoasa* etc. (Iordan, *Toponimia românească*, 62). Nu i se cunoaște etimologia. Explicația prin germanică (cf. Gamillscheg, Romania Germanica, II, 1935, 250) e greu de admis (Rosetti, ILR, II, 4, 79). Se compară cu alb. *brushtull* „Calluna vulgaris; gemeine Heide", folosit în Puka, din nordul Albaniei (cf. Gazulli, 72; Fjalor, s. *brushtull-a*, (bot.) „Erica; Hedera helix"). Fonetismul *s* al cuvîntului românesc exclude împrumutul din albaneză, dar

atît rom. *brustur*, cît şi alb. *brushtull* pot fi raportaţi la dac. *riborasta* „brusture; Arctium lappa" (la Pseudo-Apuleius, *De herbis*, 36). Asemănarea lui *brustur* cu *riborasta* a fost făcută mai întîi de botanistul Dim. Brandza, în 1878. (Vezi acum, în urmă, cu probabilitate, I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, 117; Id., *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, 1970, 142—143; Poghirc, RRL, 1, 1967, 23). E probabil ca *brustur(e)* să fie un singular refăcut după plural (comp. *strugure*, care presupune, după Georgiev, un străvechi sing. **strug*). În cazul acesta, va trebui să admitem un vechi sing. * *brust* (de altfel derivatul *brustan* presupune o formă de bază * *brust*). Cît priveşte albaneza, Xhuvani-Çabej (*Prapashtesat*, 101) analizează cu îndoială cuvîntul ca derivat cu suf. *-ull*, din cauza etimologiei necunoscute.

Nu este exclus însă ca în albaneza comună să fi existat un sing. * *brusht*, care concordă întru totul cu sing. * *brust* din româna comună.

Bua sau *abua* „interjecţie (întrebuinţată mai ales ca refren în cîntecele de leagăn) cu care se îndeamnă copiii mici să doarmă" (DA, *s.v.*). Apare în graiurile din Transilvania şi Bucovina.

În unele texte (v. DA) e folosit în funcţie de verb la imperativ: *aboa! abua-te! te abuă!* Hasdeu, care a cercetat pentru prima oară sensurile cuvîntului, notează pentru comparaţie alb. gheg *buj* „a dormi" (EMR, II, *Addenda*), fără să se hazardeze la o concluzie privind înrudirea celor doi termeni. Comparaţia e reluată, în acelaşi mod, de Capidan (în „Dacoromania", VII, 131), iar acum, în urmă, de Çabej (BUT, 4, 1960, 74), care precizează, pe baza diverselor atestări, sensul cuvîntului albanez: „passer la nuit, dormir, habiter" şi al derivatului *përbuj* „veiller sur un malade ou un mort". Cu acest din urmă sens, alb. *buj* (< *bunj* < **budni*) s-ar apropia mai cu seamă de slav. *buditi* „réveiller", cu o descendenţă indo-europeană comună. Sînt temeiuri suficiente pentru ca rom. dial. *bua* (var. *abua* s-a ivit prin repetarea cuvîntului) să fie cercetat, etimologic, în raport de alb. *buj*.

Crăciun „Noël", cunoscut în toate dialectele româneşti, a fost explicat de curînd prin alb. *kërcu-ni* (v. alb. **kërcun*) „buturugă" (Çabej, SCL XIII, 313; Id., *Studime fil.*, 1, 1964, 61). Româna comună ar fi avut deci termenul *crăciun* cu sensul profan de „buturugă". Sensul „Noël" s-ar fi dezvoltat prin intermediul construcţiei *seara crăciunului*, paralelă cu alb. *nata e buzmit* „noaptea butucului". Din română, termenul ar fi intrat în limbile slave. Obiecţii la această etimologie: nu există nici o dovadă că rom. com. *crăciun* avea sensul de „buturugă"; alb. *kërcu-ni* nu are sensul religios din română. Totuşi, în societatea pastorală, buturuga aprinsă este indispensabilă în nopţile de veghe ale sărbătorilor. La români, colindătorii, în timp ce urează, scurmă cu ciomegele (numite şi „colinde") în vatra cu focul nestins, de unde scot dovleac copt, castane, turte.

Pentru explicaţia termenului prin lat. *creatio, -onem*, pătruns în română prin filiera slavei meridionale, v. Rosetti, „Romanoslavica", IV, 1960, 65 ş.u. (cu bibliografie critică).

Al. Graur (*Etimologii româneşti*, 78) explică termenul direct din latină. Cu probabilitate, presupunînd o formă cu rotacism, *Crăciur*, se pronunţase pentru originea latină a cuvîntului şi S. Puşcariu (*Études*, 92).

Creț, adj. a fost explicat în diverse chipuri : din latină (Pușcariu, DR, III, 843 ; Densusianu, GS., I, 164), din germanică (Giuglea, DR, II, 393), din slavă (Weigand, BA, III, 107). Nu este exclus să fie un termen autohton (cf. I. I. Russu, CL, VII, 124 ; Id., *Elemente autohtone în limba română*, p. 101), pe care îl comparăm cu alb. *krec*, adj. (despre smochine) : *fik crec* „smochină cu pielița plesnită din loc în loc" (Xhuvani, BUT, 4, 1960, 3). În limbile slave de sud (ser. *krecov*, bg. *krecavo*) a intrat, probabil, din română (Capidan, DR, III, 229) sau din albaneză.

Dărîma (var. *dărma*), vb., a fost explicat, ca și alb. *dërmoj* „a fărîma, a îmbucătăți ; a distruge", din lat. *deramare (< ramus)*. Corespondentul albanez pare însă un derivat din *dromë* „fărîmă" *(*dromonj > drëmonj > dërmoj)*, avînd sensul inițial de „a fărîma" (cf. Çabej, RIEB, II, 179 ; Id. BUT, 2, 1961, 55—56). Originea autohtonă e susținută și de I. I. Russu (*Elemente autohtone în limba română*, 157). Rom. *dărîma* trebuie să fi avut inițial un sens pastoral, acela de „a tăia crengile unui copac pentru hrană la vite" (cf. sensul de bază de „a fărîma" al alb. *dërmoj < dromë, dromcë* „fărîmă"), ceea ce ar trimite, pentru etimologie, la lat. *deramare*. Totuși legătura derivată *dërmoj < dromë* face improbabilă originea latină a lui *dărîma, dërmoj*. De remarcat și paralelismul : alb. *dërmoj — thërmoj* : rom. *dărîma — fărîma*.

Flacără, s.f., descinde din lat. *facula* (diminutiv al lui *fax* „torță"), cu o var. **flacula*, reconstruită din comparația cuvîntului românesc cu corespondentul italian *fiaccola*. Pentru alb. *flakë*, cu același sens ca rom. *flacără*, raportarea la un lat. **flaca (<facla, facula)* este evidentă. Ușoara schimbare semantică de la latină la română și albaneză îl face pe Çabej (BUT, 1, 1962, 99) să se îndoiască de continuitatea termenului latin în Balcani și să considere alb. *flakë* o „creație elementară" (în sensul dat de W. Oehl), iar rom. *flacără* un reflex al acestuia. S-ar fi putut întîmpla, adaugă el, și o încrucișare, în latina balcanică, a cuvîntului autohton cu lat. *facla*.

Trebuie arătat că lat. *facla* s-a conservat în rom. *fache, fachie*. Privitor la *flacără*, împrumutul albanez este exclus (cum s-ar explica finala *-ără*? Dar ital. *fiaccola*?), după cum explicația prin latină a alb. *flakë* nu întîmpină nici o dificultate (nici măcar semantică). De o onomatopee vizuală („Bildwort", după concepția lui Oehl) în cazul alb. *flakë*, nu cred că poate fi vorba.

Mondașe, s.f. pl. (Olt.) „rufe mărunte (ciorapi, batiste)". Cu sens specializat : „fîșii de cîrpă din care se țes preșuri ; resturi de pînză sau de stofă ; zdrențe" (DLR, *s.v.*). Se poate compara cu alb. *mëndafshë (<* lat. *metaxa)* „mătase", devenit, în ghega de nord și de est, *mëndash, mondash, mundash*. Etimologia propusă aici a fost acceptată în DLR.

Mură, s.f. (reg.) „stomac de animal rumegător", ar. *(a)mură* (Capidan, DR, II, 455). Se comp. cu alb. *mullë* „stomac" (der. *mullëz -a* „cheag"). Din albaneză și română, cuvîntul a intrat și în celelalte limbi balcanice : gr. μούλα „Magen", bg. *mura* „Labmagen"). Explicația alb. *mullë* prin lat. **mūla* (cf. v. fr. *mule* „Magen, Tasche", *mulette* „Fleischemagen der Falken", Meyer-Lübke, REW, 5724) se izbește de dificultăți fonetice. Raportarea termenului românesc la cel albanez a fost acceptată în DLR.

Murză, s.f. (reg., Transilv.) „intestinul gros" (DLR, *s.v.*) poate fi raportat la alb. *mullëz -a*, s.f. „ultima cavitate a stomacului rumegător ;

stomac de miel care servește pentru cheag; zeama în care a stat „mura" ca să se moaie și care servește de cheag; cheag (Fjalor, *s.v.*), derivat diminutival din *mullë* „stomac" (v. *mură*). În DLR, *murză*[1] „zeamă sărată" și *murză*[2] „intestionul gros" trebuiau unificate sub un singur titlu și raportate la același alb. *mullëz, -a*.

Negură, s.f., cu o etimologie atît de neclară, e considerat de obicei, ca și alb. *njegull(ë)*, descendent al lat. *nebula* (cu var. neatestată **negula*). Çabej consideră că alb. *njegull*, atestat încă din sec. al XVI-lea: *niegull*, la Buzuku, a. 1555), nu e de origine latină, ci o variantă ghegă a lui *mjegull* (în albaneză din Dibra: *mj* > *nj*, deci *mjegull* > *njegull*). Originea autohtonă a termenului de bază este neîndoielnică (*Stud. fil.*, 3, 1964, 38). În acest caz, rom. *negură* este, după opinia lui Çabej (*Stud. fil.*, 4, 1964, 107), un împrumut albanez dialectal, influențat probabil și de lat. *nebula*. Ideea că *negură* e „împrumut" albanez nu e convingătoare, pentru că alb. *njegull* e o formă regională, deci relativ tîrzie, chiar dacă apare în sec. al XVI-lea. Apoi, dacă pentru explicarea menținerii silabei *ne-* e nevoie să invocăm „influența" lat. *nebula*, e de la sine înțeles că admitem prin aceasta că cuvîntul latin s-a conservat în română. În orice caz, explicarea ca element autohton a alb. *njegull* pune și mai mult sub semnul îndoielii descendența din lat. *nebula* a rom. *negură*.

Oacar(ă), adj. „(oaie) albă cu pete negre pe bot" (v. alte sensuri în DLR, *s.v.*). Astăzi mai e cunoscut în Transilvania (cf. Viorica Pamfil, în CL, III, 1958, 232). În aromână: *oacărn(ă)* (Dalametra, *s.v.*). Explicația prin lat. **obaquilus* (Densusianu, GS, VI, 317—319; Candrea, GS, VII, 291) întîmpină dificultăți fonetice.

Termenul poate fi pus în legătură cu alb. *vakër* „(oaie) cu botul și picioarele negre" (Figalor, *s.v.*), cunoscut numai în dialectul tosc. Cum alb. *va-* (gheg *vo-*) este reflexul unui *o-* (*vaj*, *voj* < lat. *oleum*, *varfër* < lat. *orphanus*, gr. ὀρφανος), înseamnează că alb. *vakër* e un împrumut din română (din aromână, Çabej, *Stud. fil.*, 2, 1967, 7—8). Cu fonetismul *va-*, cuvîntul e cunoscut și în bulgară (*vakăl*) și în maghiară (*vakara*) și în greacă βάκρου).

Pălărie, s.f., explicat în DLRM din alb. *palarë — ja*, pe care Kristoforidhi și *Fjalor i Inst.* îl definesc: „farfurie întinsă; farfurie (tipsie) cu grîu fiert pe care credincioșii ortodocși o duc la biserică pentru «iertarea» morților". Spre această etimologie înclină Çabej (*Studime fil.*, 1, 1965, 7-8), care derivă termenul albanez din gr. mod. ἀπαλαρέα, neogr. ἀπαλαρία „farfurie". Serb. *poralija* „farfurie, blid" (Meyer, *EWA*, 320) și arom. *pălărie* „vas în care se adună bani pentru mireasă; cadou de nuntă pentru mireasă" pot fi explicate direct din albaneză (Capidan „Dacoromania", VII, 126-127 și Papahagi, *DDA*, 824). Între dacorom. *pălărie* și termenul grecesc nu e de presupus intermediul albanezei, cum crede Çabej, care are în vedere un fapt simplu de fonetică, afereza lui *a-*, pentru că aceasta se putea petrece, în mod independent, și în română (cf. *firosi*, *irosi* alături de *afierosi* < ngr. ἀφιερώνω). Mai mult chiar, cuvîntul românesc, care nu e prea vechi, nu poate fi explicat nici direct din greacă, nu pentru că evoluția semantică: *farfurie* → *pălărie* ar fi imposibilă, ci pentru că sensul inițial, de „farfurie", indispensabil unei asemenea evoluții și cu care e folosit alb. *palarë — ja*, serb. *poralija*, nu a fost cunoscut în română niciodată.

Etimologia dată de Tiktin, DRG, *s.v.*: *păr* „Haar" + *-ărie*, cu disimilarea lui *r*, pare neconvingătoare din pricina valorii sufixului.

Pielm, s. „făină de cea mai bună calitate; pospai; făină de grîu care se amestecă cu cea de porumb pentru ca aluatul să fie mai legat" (cu deriv. *a împielma* „a amesteca făina de grîu cu cea de porumb; a amesteca", cf. DA, *s.v.*; *a pielmui*, cf. TDRG, s. *pielm*). Tiktin pune cuvîntul în legătură cu formele romanice: retorom. *pelma* „prăjitură subţire", lomb. *pelma* „fagure de miere", andal. *pelma* „bulgăre, grămadă", span. *pelmazo* „întărit, legat bine", explicîndu-le pe toate din gr. πέλμα „talpă, pingea", etimologie greu de susţinut atît semantic, cît şi fonetic. După Jokl („Indogerm. Jahrbuch", XX, VII, 138), rom. *pielm* este alb. *pjalm* „făină de bună calitate; praf fin; zăpadă fină spulberată de vînt; spoială subţire de făină, pospai". Etimologia lui Jokl e reluată de Çabej (*Stud. fil.*, 2, 1965, 16—17), care precizează că împrumutul românesc a fost făcut sub forma variantei din ghegă *pjelm*. Dar, dacă pentru amîndouă variantele albaneze reconstruim o formă primitivă **pelm*, să nu uităm că aceeaşi formă e de presupus şi în româna comună, ceea ce înseamnă că nu e nevoie să apelăm la o variantă dialectală albaneză. Rom. *pielm*, alb. *pjelm*, *pjalm* se grupează separat de formele romanice occidentale şi de gr. πέλμα şi presupunem o origine comună.

Pururi, adv., a fost raportat de *Capidan* (DR, I, 563) la alb. *përherë* (< *për* + *herë*) „întotdeauna, mereu", presupunîndu-se fazele de evoluţie: **părere* > **purere* > *purure*, deci cu *-re* aparţinînd radicalului cuvîntului (cf. SCL, XIII, 200). Explicaţia termenului românesc prin albaneză (cf. I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, 189) este exclusă, pentru că alb. *përherë* este un compus relativ recent cu prefixul *për*, extrem de frecvent (cf. Xhuvani-Çabej, *Parashtesat*, în „Buletin për shkencat shoqërore", 4, 1956, 88—90).

Rîcăi, vb. (în Transilvania) „a se opinti, a se sforţa", de ex.: „îi beteag că *s-a rîcăit* cu sacii", Viciu, *Glosar*; „*nu te rîcîi* atît cu lemnele că-ţi căşunează în şele", Paşca, *Glosar*; „a se zbate, a se vînzoli" (Arpaşu de Jos-Victoria, ALR, II, 3, 591/172), DLR, ms.). Cu acest sens, cuvîntul poate fi comparat cu alb. *rrek(em)* „a se sforţa, a se obosi, a se chinui" (*rekës* „uriaş", în albaneza din Grecia, un derivat din *rrek*, cf. Çabej, *Studime fil.*, 3, 1965, 49), a cărui etimologie încă nu este elucidată.

Scorbură, s.f., poate fi comparat cu alb. *korbull-a*, fem. „scorbură, ciubăr" (der. *korbullac-i*, m. „trunchi scobit în care se păstrează porumbul", *korbullak-u*, m. „stup de albine primitiv", Haxhihasani, în BSS, 3, 1955, 179). Termenul albanez, cu care rom. *scorbură* este, evident, înrudit, nu se poate explica decît cu dificultăţi din lat. **scorbula* (< scrŏbis). După Reichenkron (*Das Dakische*, 149), *scorbură* este termen dac cu un sufix de origine latină. Etimologia acceptată în ILR, II, 154: „*scrobis* > rom. *scorbură*, refăcut din pl., cu specializare de sens", nu rezistă de îndată ce luăm în discuţie şi alb. *korbull*.

Februarie 1972

GR. BRÂNCUŞ
Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

CU PRIVIRE LA TENDINȚA ÎNLOCUIRII INFINITIVULUI CU CONJUNCTIVUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ

C. Frîncu, într-un studiu publicat în 1969 și în teza pentru obținerea titlului de doctor în filologie, la Universitatea din Iași, a reluat problema tendinței de înlocuire a infinitivului, în limba română, cu conjunctivul [1].

Fenomenul a fost explicat prin influența limbii grecești asupra limbii române. Autorul admite această influență, dar numai pentru aromână; la nordul Dunării, fenomenul ar avea cauze interne [2].

Dar faptele dezmint această interpretare, întrucît graiurile din nordul domeniului dacoromânesc au păstrat pînă astăzi infinitivul. Autorul nu ne spune de ce, dacă e vorba de o cauză internă care a acționat în limba română, ea s-a manifestat numai în dacoromână, și încă numai în jumătatea ei de sud?

După C. Frîncu, fenomenul e recent în dacoromână : sec. XIII–XVI, și legat de întrebuințarea conj. *să* (< lat. *si*) la formele de conjunctiv, fenomen care nu se încheiase în secolul al XVI-lea [3].

Teoria lui C. Frîncu e eronată, din motivele următoare :

1. Fenomenul din limba română nu se regăsește în nici o altă limbă romanică, în afară de dialectele din sudul Italiei (sudul Calabriei și Terra d'Otranto), unde coloniile grecești sînt stabilite din antichitate.

În graiurile italiene din aceste regiuni, tendința este de a înlocui infinitivul cu forme personale, introduse printr-o conjuncție, ca în limba greacă [4].

2. Fenomenul se regăsește în limbile balcanice (albaneza, bulgara), unde e moștenit din limba greacă [5].

3. Autorul separă explicația fenomenului din dacoromână, de fenomenul similar din aromână, fără nici un argument valabil, căci el neagă posibilitatea unei influențe a limbii grecești la nordul Dunării, ignorînd condițiile contactului dintre limbile „Uniunii lingvistice balcanice", în cursul antichității și evului mediu [6].

[1] C. Frîncu, *Cu privire la „Uniunea lingvistică balcanică". Înlocuirea infinitivului prin construcțiile personale în limba română veche*, în Anuar de lingvistică și istorie literară, t. XX, *Academia R. S. România. Filiala Iași.* 1969, p. 69–116; Id., *Conjunctivul românesc și raporturile lui cu alte moduri. Privire diacronică.* Teză de doctorat, rezumat, Iași, 1971.

[2] Anuarul cit., p. 73, 114.

[3] Anuarul cit., p. 75.

[4] ILR, 1968, p. 256–258.

[5] O tendință recentă a lingviștilor albanezi este de a explica prin criterii interne fenomenele din epoca veche a limbii albaneze; v. de ex. Shaban Demiraj, *De la perte de l'infinitif en albanais*, în „Studia albanica", VII, 1970, p. 125–130.

[6] Vezi expunerea noastră din ILR, 1968, p. 203–210.

Existența fenomenului în aromână [7], la fel ca în dacoromână, dovedește existența lui în româna comună [8], și infirmă, prin urmare, explicația separată a inovației, propusă de Frîncu.

4. Cercetările recente întăresc explicația prin limba greacă. Într-adevăr, considerațiile asupra ariei fenomenului în secolul al XVI-lea și în zilele noastre sînt grăitoare. În genere, se poate spune că zona de nord a dacoromânei a rămas fidelă construcțiilor cu infinitivul, pe cînd zona central-sudică a inovat, ca și limbile balcanice vecine [9].

Neglijarea informației existente, și lipsa unei bune metode de lucru au condus pe C. Frîncu la susținerea unei teze care se înlătură de la sine [10].

Martie 1972

Acad. AL. ROSETTI
Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei 194

[7] Vezi expunerea noastră din ILR, 1958, p. 256—258 și Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 445—449 și 477—478, 548 („infinitivul lipsește în dialectul aromân"). Ca și în dacoromână (sec. XVI), aromâna cunoaște conj. *să* < lat. *si*, cu sensul fr. *que*, folosită la formarea conjunctivului, și cu sensul „dacă". V. T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1963, p. 917 și 943.

[8] Vezi Ist. lb. rom., II, Ed. Academiei, București, 1969, p. 269 (conjunctivul prezent cu *se*, în româna comună), și 291.

[9] Ion Diaconescu, *Unele aspecte ale înlocuirii infinitivului cu conjunctivul în limba română din secolul al XVI-lea*, în *Omagiu lui Al. Rosetti*, București, 1965, p. 167—170; p. 169: în zona nordică — nordul Moldovei și nordul Ardealului, construcțiile cu infinitivul sînt predominante față de cele cu conjunctivul: 55% infinitiv, 45% conjunctiv; în zona central sudică, 27% construcții cu infinitivul, față de 73% cu conjunctivul; Magdalena Vulpe, *Repartiția geografică a construcțiilor cu infinitivul și cu conjunctivul în limba română*, în *Fonetică și dialectologie*, V, 1963, p. 123—155; p. 141: „infinitivul și-a păstrat maximum de vitalitate într-o arie nordică (Maramureș, nordul Crișanei)", iar „conjunctivul s-a impus ca prototip sintactic în regiunea de sud și sud-est a țării (Muntenia, Dobrogea, Moldova de sud, mai puțin consecvent Oltenia)".

Această repartiție pe teren a formelor de infinitiv și de conjunctiv în limba veche, reiese și din propriile statistici ale autorului (anexa dintre p. 112—113); ea nu a avut însă darul să-l lămurească asupra soluției juste a problemei.

[10] Încercarea lui C. Frîncu de a explica fenomenul prin criterii de evoluție internă a limbii (Anuarul cit., p. 79 ș.u.) nu au dat nici un rezultat valabil, la fel ca și cercetările lui Ilie Bacinschi (*L'infinitif et ses moyens de remplacement*, Bucarest, 1945), partizan al aceluiași criteriu de explicație. După M. Iliescu (*Encore sur la perte de l'infinitif en roumain*, în *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, Sofia, 1968, p. 115—118), originea fenomenului trebuie căutată în limba latină, la care s-a adăugat, mai tîrziu, influența limbii grecești.

DIN NOU DESPRE *U* FINAL LA NECULCE

Într-o cercetare recentă [1], am susţinut că graiul moldovenesc din jurul Iaşului prezenta, la începutul secolului al XVIII-lea, pe *-u* final şi că, prin urmare, -ȣ reproduce în cronica lui Neculce, după toate probabilităţile, o realitate fonetică. Afirmaţiile noastre se întemeiau pe analiza grafiei dintr-un vocabular italian-român (*Breve vocabolario italiano-muldavo,* alcătuit la Iaşi, în 1719, de călugărul italian Silvestro Amelio), în care o serie de cuvinte, terminate astăzi în consoană, prezintă pe *-u* final (notat *u* sau *ŭ*). În numărul precedent al revistei „Studii şi cercetări lingvistice", acad. Al. Rosetti se ridică împotriva punctului nostru de vedere [2]. Referindu-se la analiza pe care am întreprins-o, autorul formulează o unică observaţie. După părerea d-sale, nu ar fi justificat să se susţină că în vocabularul italian-român, *ŭ* ar nota un *u* „scurt": „delimitarea între valoarea lui *u* şi *ŭ* e zadarnică, întrucît Amelio nu o respectă. Astfel, *-u* din *nu* (de 2 ori) e notat şi cu litera *ŭ* (*op. cit.*, p. 300)". După ce-şi expune propria opinie asupra grafiilor existente la Silvestro Amelio (asupra căreia vom reveni), acad. Al. Rosetti îşi încheie scurta contribuţie formulînd cîteva judecăţi severe la adresa noastră: „interpretarea grafiilor dată de Gheţie nu corespunde cu stadiul actual al cunoştinţelor noastre" şi aceasta pentru că „din punct de vedere al metodei, Gheţie a rămas mult în urmă; căci, încă din 1894, Al. Philippide arătase drumul de urmat pentru justa lămurire a acestor probleme".

Vom spune de la început că, aşa cum s-a întîmplat şi cu alte prilejuri[3], observaţiile acad. Al. Rosetti pornesc de la o interpretare inexactă a afirmaţiilor noastre. Rezumîndu-se la cele spuse de d-sa, cititorul ar putea crede că întreaga noastră demonstraţie se reduce la delimitarea valorilor lui *-u* şi *-ŭ* din manuscrisul călugărului italian, ceea ce e departe de a corespunde realităţii. Noi înşine am formulat cu rezerve părerea că *ŭ* reda un *u* nesilabic (scurt). Astfel, am arătat că „în textul vocabularului, *ŭ* notează de regulă [deci nu întotdeauna!] un /*u*/" [4]; la fel am subliniat faptul că *-u* îl redă, cîteodată, şi pe /*u̯*/ (p. 495). Concluzia la care ajungeam era că nu se poate afirma cu absolută certitudine că *ŭ* ar nota un *u* „scurt", iar *u* un *u* plenison, deşi există un oarecare grad de probabilitate ca lucrurile să fi stat aşa. Că n-am formulat o distincţie categorică între valoarea lui *-u* şi *-ŭ* o arată şi cuvintele din concluziile

[1] *U final la Neculce,* în LR XX, 1971, nr. 5, p. 493–496.

[2] *Despre* u *final la I. Neculce,* în SCL XXIII, 1972, nr. 2, p. 167–169.

[3] Vezi precizările noastre din SCL XVI, 1965, nr. 5, p. 605–609, LR XVIII, 1969, nr. 3, p. 279–281.

[4] Cf. p. 495 a lucrării noastre: „*După cît se pare,* acest *ŭ* reda, în sistemul grafic întrebuinţat de Silvestro Amelio, un *u* semivocalic, adică un *u* « scurt ».

lucrării noastre : „e posibil ca în unele din cazurile consemnate în vocabular să fie vorba de *u* silabic, iar în altele de *u* «scurt», după cum nu e exclus ca în toate situaţiile să ne aflăm în prezenţa lui *u* «scurt» (p. 496). Important pentru noi era faptul că Silvestro Amelio nota la sfîrşitul cuvintelor terminate astăzi în consoană un *u* sau un *ŭ*, ceea ce dovedeşte că graiul moldovenesc din jurul Iaşului cunoştea un -*u* („şoptit" sau plenison), căci „e cu neputinţă de imaginat motivul pentru care călugărul italian... i-ar fi scris pe -*u* şi pe -*ŭ*", de vreme ce „în vorbirea curentă cuvintele mai sus citate s-ar fi terminat în consoană" (p. 495). De observat că Densusianu interpretează la fel ca noi grafiile din vocabularul lui Amelio : „Păstrarea lui *u* final, în special după un grup consonantic, reiese din grafii ca *dobondeskŭ*, *fireskŭ* (după o singură consoană găsim iarăşi foarte des pe *ŭ*: *alesŭ*, *askútŭ*, dar alteori lipseşte, *aud* etc.)" [5].

O altă interpretare lipsită de temei a afirmaţiilor noastre face acad. Al. Rosetti şi atunci cînd susţine că noi am fi negat existenţa în lucrările d-sale a unei metode de interpretare a grafiilor din textele noastre vechi. De fapt, sprijinind punctul d-sale de vedere asupra interpretării grafiei chirilice la Neculce, spuneam în contribuţia noastră : „Aşa cum a arătat acad. Al. Rosetti (dar fără a-şi pune în practică afirmaţiile), «pentru a şti *cum vorbea* (adică cum *pronunţa* sunetele) Ion Neculce, ne putem folosi de datele culese în scrierile sale şi în monumentele contemporane, interpretate în lumina fonologiei»" (p. 494). Se vede, fără greutate, că noi ne referim la cazul particular al cronicii lui Neculce şi nu contestăm activitatea notorie a autorului în domeniul interpretării grafiei chirilice româneşti.

Să vedem, după aceste precizări preliminare, cum se explică, după acad. Al. Rosetti, notarea lui -*u* în vocabularul lui Amelio. „Explicaţia prezenţei lui *u* final, în manuscrisul lui Amelio, trebuie bazată pe criterii ortografice, şi anume pe analogia cu scrierea limbii italiene, în care cuvintele comportă o finală vocalică", arată d-sa, şi citează o serie de cuvinte italieneşti terminate în *o*. Să admitem că Amelio ar fi conferit cuvintelor româneşti o finală vocalică, după modelul limbii italiene. De ce, în acest caz, dintre toate vocalele el a ales-o tocmai pe *u* (şi nu pe *o*) şi de ce, în numeroase cazuri, el a făcut o distincţie grafică între -*u* şi -*ŭ*? De unde l-a luat pe acest *u* final, dacă el nu se găsea în vorbirea de toate zilele? S-a adresat textelor româneşti chirilice, mai vechi sau mai noi, care-l notau pe -*u*? Explicaţia aceasta se exclude, dacă avem în vedere faptul că Silvestro Amelio nu cunoştea, după toate probabilităţile, tradiţia grafică chirilică românească (el redă consecvent în scris palatalizarea labialelor) [6]. Dacă cercetăm vocabularul din 1719, observăm că unele cuvinte româneşti (nu prea numeroase, însă) sînt scrise cu -*o*: *aretato* (300), *bukataro* (301), *ciabuottaro* (301) etc. În aceste cazuri (şi *numai* în acestea, căci altminteri notaţia cu -*o* ar fi generală sau cel puţin

[5] O. Densusianu, *Manuscrisul românesc al lui Silvestro Amelio, din 1719*, în GS I, 1924, fasc. 2, p. 289.

[6] Vezi lucrarea noastră, p. 494 ; vezi şi O. Densusianu, *loc. cit.*, p. 288–289.

foarte răspîndită), Silvestro Amelio se orienta după situaţia din italiană „în care cuvintele comportă o finală vocalică". În celelalte însă (cînd scrie *-u* şi *-ŭ*), influenţa italiană nu mai poate fi invocată. Iată deci că raportarea la ortografia italiană, departe de a anula explicaţia noastră, sfîrşeşte prin a-i oferi un suport în plus.

Ţinînd seama şi de observaţiile făcute mai sus, cititorul avizat şi obiectiv va judeca în ce măsură cercetarea noastră asupra lui *u* final în graiurile moldoveneşti din prima jumătate a secolului al XVIII-lea este sau nu conformă „stadiului actual al cunoştinţelor noastre" în ceea ce priveşte interpretarea grafiei chirilice româneşti.

Ianuarie 1972

ION GHEŢIE
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

SORIN STATI, **Interferenţe lingvistice**, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1971, 287 p.

Relaţiile lingvisticii cu alte ştiinţe constituie o preocupare constantă a autorului acestei cărţi. După mai multe studii apărute în reviste sau în volume scrise în colaborare cu alţi autori, lucrarea de faţă are, cum era de aşteptat, un caracter de sinteză. Ea se adresează, ni se spune, unui public larg de intelectuali şi îşi justifică pe deplin apariţia într-un moment în care interesul pentru problemele limbajului a depăşit cu mult sfera specialiştilor în ştiinţe umaniste.

Subtitlul cărţii — *Din istoria relaţiilor lingvisticii cu alte ştiinţe* — sugerează o perspectivă istorică asupra tuturor problemelor abordate. Există capitole în care punctul de vedere istoric este precumpănitor (în primul rînd capitolul I, *Privire generală*, care are un caracter introductiv) şi altele, în care raportările la trecutul ştiinţei limbii sînt prezente doar în măsura în care diverse teorii lingvistice din epoca modernă pot fi puse în legătură cu unele sugestii din lucrări aparţinînd antichităţii sau evului mediu. O prezentare clară şi sintetică a concepţiei autorului apare din prima diviziune a cărţii, care debutează sugestiv cu un capitol consacrat ştiinţelor care studiază limbajul. Preocuparea filozofiei, logicii, psihologiei pentru limbă este firească, ţine de ,,bunul simţ", cum repetă de cîteva ori Sorin Stati, şi accentuarea ei în epoca modernă nu este decît o încununare a unei tradiţii foarte îndelungate. Diverse ştiinţe ca matematica, fizica, biologia etc. pot fi şi ele interesate de unele aspecte ale limbii şi numărul lor este atît de mare încît, spune autorul, ,,e mai uşor să spui astăzi ce este limbajul ca obiect de studiu pentru un logician sau pentru un acustician, decît să defineşti limbajul ca obiect al lingvisticii" (p. 8). Se pune, deci, problema autonomiei lingvisticii şi Sorin Stati atrage atenţia asupra faptului că se poate vorbi în mod propriu despre ,,relaţii interdisciplinare", mai ales din momentul în care avem a face cu o tendinţă de ,,autonomizare", de ,,precizare a graniţelor" lingvisticii, chiar dacă acest proces nu începe la o anumită dată şi nici nu poate fi considerat încheiat. Etapa structuralistă este considerată importantă şi în sensul că, afirmînd principiul imanenţei, accentuează tendinţa spre autonomie, şi în sensul că, odată cu ea, ştiinţa limbii ajunge la nivelul altor ştiinţe din epoca modernă. Etapa actuală este văzută sub semnul îmbinării ,,autonomiei" cu ,,integrarea" şi, în acelaşi timp, sub semnul naşterii disciplinelor de frontieră. Din această perspectivă îşi concepe şi Sorin Stati cartea : toate problemele sînt tratate din punctul de vedere al unui lingvist, adînc ancorat în disciplina sa, dar cu o largă deschidere asupra tuturor perspectivelor utile pentru ştiinţa modernă a limbii şi, în acelaşi timp, cu un sentiment acut al relativităţii metodelor şi al caracterului lor trecător. În lingvistică, ca în orice ştiinţă, ,,valoarea unei metode este istoriceşte limitată" (p. 24), dar, pe de altă parte, despre nici o metodă nu se poate spune, din principiu, că nu-şi are locul în lingvistică. În cea de a doua diviziune a cărţii sale, autorul trece în revistă cîteva metode proprii lingvisticii şi se opreşte mai pe larg asupra felului în care lingvistica aplică unele metode generale, comune tuturor ştiinţelor : ipoteza, inducţia, deducţia, observaţia, experimentul, modelarea.

Capitolele care urmează se referă la o problematică mai restrînsă, la diverse teme de cercetare interdisciplinare, cum ar fi : *Arbitrarul semnului lingvistic*, *Imperfecţiunile logice ale limbajului*, *Varietatea limbilor şi problema cunoaşterii*, *Sensul cuvîntului* —

o problemă a lingvisticii și a logicii, *Semantica lingvistică și logică a enunțului*. Se poate lesne observa, din simpla enunțare a titlurilor, că logica și filozofia sînt disciplinele la care se face apel pentru elucidarea unor probleme esențiale și pentru lingvistică. Există însă unele diferențe de nivel între felul în care sînt tratate problemele în aceste capitole. În capitolul consacrat arbitrarului semnului lingvistic, Sorin Stati se referă la mai multe categorii de probleme, dintre care unele nu par a avea legătură cu titlul capitolului. Se vorbește, de exemplu, despre aspecte ale limbajului care interesează pe filozofi, despre reflecția filozofică contemporană asupra limbajului, se fac referiri la relațiile dintre filozofie și lingvistică începînd de la gînditorii greci și pînă în prezent, se discută pe larg relațiile dintre limbă și gîndire, dintre limbă și logică și, în acord cu titlul, în sfîrșit, se examinează și raportul dintre conținutul de exprimat și forma sonoră, așa cum a fost el privit din antichitate încoace și mai ales în teoria lui Saussure. Aici se aduc unele precizări, pe linia unor dezbateri mai noi, privind conceptul de arbitrar la Saussure. Teza arbitrarului semnului lingvistic este demonstrată de obicei arătîndu-se că, în limbi diferite, același *signifié* se asociază cu un alt *signifiant* : ,,Numai că, în realitate — arată Sorin Stati —, nu e vorba de același *signifié*, ci de același *obiect* extralingvistic, deci Saussure a căzut și el în binecunoscuta cursă a confuziei sens-obiect'' (p. 68). Sînt reluate de autor probleme mult dezbătute în lingvistica și filozofia actuală, ca cele privind imperfecțiunile limbajului (cap. IV) și, ca o contrapondere, cele legate de rolul activ al limbajului în cunoaștere (cap. VI), negîndu-se ideea că diferențele lexicale și de structură gramaticală traduc diferențe în conceperea realității. Autorul se referă, în legătură cu aceasta, la posibilitatea traducerii și la limitele comunicabilității în genere, conchizînd că :,, « Tragedia limbajului », « incomunicabilitatea » există, fără îndoială, în anumite limite (nu putem transmite și exprima chiar tot ce gîndim și simțim), dar ele nu trebuie absolutizate'' (p. 168).

Capitolul VII, *Sensul cuvîntului — o problemă a lingvisticii și a logicii*, aduce în discuție cîțiva termeni care se bucură de mare circulație nu numai în lingvistică, ci și în alte științe legate de om : ce este semnificația, ce este referentul, ce este denotația și conotația, ce este analiza componențială, ce sînt cîmpurile semantice etc. Mai puțin convingătoare apare partea finală a acestui capitol, *Problema adevărului în analiza sintactică*, în care autorul adoptă o perspectivă pur lingvistică asupra problemei. O referire în plus la *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale* a lui Em. Vasiliu ar fi fost aici, credem, utilă.

Un loc aparte, ca problematică, printre capitolele acestei cărți îl ocupă capitolul V, *Probleme de filozofia limbajului în epoca gramaticilor raționale*. Autorul cărții se apleacă atent asupra unor precursori revendicați de gramatica transformațională nu pentru a vedea în ce măsură pot fi sau nu identificate rădăcini ale gîndirii chomskiene în gramaticile raționale (originalitatea modelului chomskian și importanța sa pentru lingvistica actuală nu ar avea nimic de cîștigat sau de pierdut din aceste apropieri, ni se spune), ci pentru a spulbera unele confuzii sau aprecieri false asupra acestui moment din istoria lingvisticii, provenite din niște judecăți pripite perpetuate pînă în zilele noastre. Este un model de analiză la obiect, fără prejudecăți, care relevă că explicația rațională n-a fost pentru autorii gramaticii de la Port-Royal un principiu absolut și că există numeroase afirmații ,,care dovedesc că autorii au ținut seama de fapte, de empirie, împotriva exigențelor principiului de a explica totul prin rațiune'' (p. 128). Este un capitol de pură istorie a lingvisticii într-o carte în care referirile la tradiție sînt permanente și fructuoase. Prin aceste raportări la istoria unor concepte lingvistice care pot părea foarte moderne, Sorin Stati împinge cu multe secole în urmă începuturile științei limbii, pe care unii le plasează în secolul al XIX-lea. Ar fi trebuit, credem, ca autorul acestei cărți să se refere

şi la lingvistica indiană şi la cea arabă, ambele subiect al unor reevaluări intense în ultimii ani.

Rod al unei informaţii deosebit de largi, accesibilă — cum şi-a dorit autorul — unui larg cerc de cititori, cartea lui Sorin Stati se numără printre lucrările româneşti cele mai semnificative pentru momentul istoric în care se află ştiinţa limbii pe plan mondial.

Februarie 1972

NADIA ANGHELESCU
Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

AL. ZUB, **Mihail Kogălniceanu 1817—1891. Biobibliografie**, Editura enciclopedică română — Editura militară, Bucureşti, 1971, 634 p.

Mihail Kogălniceanu, impunătoare figură a culturii româneşti, formează obiectul unei ample cercetări biobibliografice, care face parte dintr-un plan vast de editare a unor lucrări similare. Concepute ca opere de informare bibliografică minuţioasă, ele devin adevărate instrumente de lucru, absolut indispensabile în acţiunea cuprinzătoare de cunoaştere şi valorificare a bogatei noastre moşteniri culturale. Numai printr-o informare amplă se poate realiza cunoaşterea exactă, de care nu se poate lipsi nici o lucrare de prezentare şi exegeză.

Biobibliografia de care ne ocupăm impresionează, în primul rînd, prin volumul de muncă pe care îl presupune. Strîngerea, ordonarea şi verificarea celor 8149 de informaţii bibliografice reprezintă o muncă susţinută şi îndelungată, care merită să fie semnalată şi apreciată.

Partea consacrată prezentării generale cuprinde: introducerea (24 de pagini) şi cronologia (52 de pagini). Urmează anexele obligatorii: abrevieri (5 pagini), indice de materii (22 de pagini) şi indice de persoane (23 de pagini), la care se pot adăuga: addenda (9 pagini) şi 13 pagini cu reproduceri fotografice, nesemnalate în cuprins.

Bibliografia propriu-zisă are două părţi. În prima se prezintă opera lui Mihail Kogălniceanu împărţită în şapte categorii: scrieri literare; critică, istorie literară şi culturală; scrieri istorice şi social-politice; corespondenţă particulară; varia; proiecte, scrieri probabile; publicaţii editate. Cea de-a doua parte, intitulată „Despre opera şi personalitatea lui Mihail Kogălniceanu", cuprinde două mari diviziuni: lucrări cu caracter general şi lucrări despre viaţa şi activitatea lui Kogălniceanu (cu 19 subdiviziuni).

Am arătat principalele puncte ale cuprinsului pentru a semnala că în prezentarea operei lui M. Kogălniceanu, adică în prima parte, nu se indică prin nici un punct sau subpunct preocupări în legătură cu limba română. Este adevărat că scriitorul nu a fost lingvist şi nici măcar gramatic, dar tot atît de adevărat este că a scris într-o perioadă în care orice scriitor sau om de cultură român a luat parte, mai mult sau mai puţin, la dezbaterile pricinuite de discuţiile diverselor aspecte vizînd dezvoltarea limbii române. De aceea, pare de neînţeles o asemenea omisiune.

Dacă se consultă şi partea a doua a cuprinsului se constată că la punctul **d**) se prezintă lucrările privitoare la „*Activitatea în domeniul* l i m b i i (*s.n.*, *A.N.*), *literaturii, istoriei şi criticii literare*". Se recunoaşte astfel, indirect, că Mihail Kogălniceanu a avut o activitate şi în domeniul limbii.

O confirmare a acestei constatări se găseşte şi în indicele de materii al volumului, unde la cuvîntul *limbă* se adaugă *probleme de* —. Aici se dau mai multe numere care trimit la notele bibliografice din prima parte, adică acolo unde nu s-a acordat nici o subdiviziune unor probleme privitoare la limba română. Numerele din indice sînt: 43, 46, 54, 56, 57, 69, 70, 95, 96, 107, 108, 109, 110, 112, 125,

132, 137, 145, 148, 208, 336, 1167—1171, 1173, 1175, 1176, 3456, 4341, 4349, 5815.

După numerele date în indice, am cercetat şi verificat pe rînd lucrările semnalate de autor. Chiar de la prima indicaţie (43) se evidenţiază o astfel de omisiune, deoarece ne este prezentată lucrarea sa de debut *Moldau und Wallachei, Romänische oder Wallachische Sprache und Literatur*, concepută ca replică la afirmaţia filologului Eichhoff că limba noastră ar fi incultă şi ,,de puţin interes". Această primă lucrare a lui Kogălniceanu era considerată de Iorga drept : ,,una din acele minuni care vestesc răsărirea unei minţi geniale" [1].

De altfel în aceeaşi notă se arată că lucrarea a fost tradusă în 1894 de I. G. Sbiera sub titlul ,,semnificativ" (adăugăm noi) *Limba românească sau valahică 1837*.

Numărul următor (46) trimite la recenzia pe care o publică la trei luni după întoarcerea sa în ţară, unde critică sistemul ortografic preconizat de Scriban. Cu alte cuvinte, abia întors în patrie, ia atitudine în una dintre cele mai dezbătute probleme ale limbii române din acea epocă, ortografia.

Şi, în felul acesta, urmînd informaţiile date în indice, se constată — ceea ce se ştia, de altfel, dinainte — că M. Kogălniceanu a avut lucrări care interesează limba română şi că nevalorificarea lor, din acest punct de vedere, într-o bibliografie consacrată figurii marelui om de cultură român, constituie o lacună.

S-ar putea crede însă că indicele ar avea calitatea să suplinească lipsurile, deoarece oricare cercetător obişnuit să folosească indicele unei lucrări ar reuşi să reconstituie singur capitolul omis. Presupunerea se dovedeşte însă neîndreptăţită odată cu verificarea atentă a trimiterilor din indice. Se constată, mai întîi, că problema limbii nu este prezentă, în mod explicit, în toate notele indicate. În această situaţie se găsesc notele 57, 107, 109, 110, 125, 132, 145, 1137, 1175, 1176. Toate aceste note din indice nu trimit la *probleme de limbă* sau, în orice caz, din prezentarea notei bibliografice nu reiese — în mod explicit — o cît de slabă legătură cu limba română. Aparent această constatare complică problema, deoarece ar reduce şi mai mult numărul lucrărilor privitoare la limba română şi, deci, ar îndreptăţi atitudinea autorului care a omis limba română din rîndul temelor prezente în activitatea lui Kogălniceanu. În realitate, chiar dacă s-ar micşora numărul notelor, cele rămase sînt suficiente pentru a îndreptăţi *problemele de limbă* să figureze alături de literatură, istorie şi critică literară. De altfel, numai în cazul cînd *limba* reprezintă o temă reală şi prezentă în activitatea lui Kogălniceanu, se justifică acel punct despre *Activitatea în domeniul limbii, literaturii, istoriei şi criticii literare* din partea a doua a cuprinsului ,,Despre opera şi personalitatea lui Mihail Kogălniceanu".

Parcurgerea integrală şi cercetarea atentă a biobibliografiei arată că numărul notelor unde se fac referiri la limba română este mai mare. Această constatare impune — evident — şi o modificare a indicelui la termenul *limbă*, prin adăugarea altor numere. Întrucît socotim că această biobibliografie va fi utilizată şi de către cei pe care îi preocupă problemele de limbă, dăm în continuare numerele care se referă, într-un fel sau în altul, la ele : 1, 13, 43*, 46*, 51, 54*, 56*, 69*, 70*, 95*, 96*, 97, 108*, 112*, 133, 148*, 176, 207*, 208*, 209*, 220, 236, 249, 273, 298, 304, 306, 327, 333, 336, 375, 457, 665, 675, 1201, 1536, 1626, 1822, 1946, 2014, 2048, 2254, 3187, 3258, 3409, 3456*, 3595, 3631, 4341*, 4349*, 4449, 4534, 5638, 5721, 5726, 5815*, 5932, 5956, 5958, 5959, 6114, 6141, 6503, 6504, 6506, 6511, 6514, 6539, 6540, 6663d, 6686, 6689*, 6697*, 6720*, 6721*, 6722*, 6724*, 6725*, 6726*, 6728*, 6738*.

În legătură cu notele bibliografice de la punctul **d**, la care ne-am referit, semnalăm strecurarea unei erori care poate deruta pe cel care consultă biobibliografia. Nota de la numărul 6733 trebuie ştearsă în întregime, deoarece reprezintă o reluare eronată a notei

[1] Ambele citate sînt luate din lucrare, dar de la altă pagină (XXXIII) decît cea la care este dată nota (43).

* Numerele cu asterisc figurează şi în indicele lucrării.

6720. Aceeaşi rectificare trebuie operată şi în indice.

S-ar putea aminti că, în legătură cu domeniul limbii, există în biobibliografie numeroase informaţii de filologie română privitoare la cronici, documente, manuscrise etc., care nici măcar nu figurează în indicele de materii.

Biobibliografia publicată interesează limba română şi pentru informaţiile pe care le cuprinde în legătură cu limba folosită de Kogălniceanu. Cu toate că citatele reproduse sînt destul de reduse ca număr şi ca întindere, se întîlnesc numeroase cuvinte, forme sau construcţii care pot interesa în mod egal pe lexicograf, ca şi pe cercetătorul limbii române literare. Din păcate, aceste cuvinte nu sînt strînse — aşa cum ar fi fost de dorit — într-un indice de cuvinte. Deşi nu intenţionăm să le prezentăm aici, vom da totuşi cîteva exemple pentru a arăta că cercetarea lor este pe deplin justificată. Ne-am oprit, în acest sens, la cuvintele care încep cu literele M, N, O, pentru a le putea verifica în cele trei volume corespunzătoare ale celui mai complet dicţionar al limbii române [3]. Dintre cuvintele excerptate, la multe lipseşte atestarea din scrierile lui Kogălniceanu, la unele nu se dă sensul folosit de scriitor, iar altele lipsesc cu totul din dicţionar. Din această ultimă categorie fac parte : *maişti* (2165)[4], *mădărani* (4006), *metacritică* (481), *nagrajdenie* (5962), *necondiţional* (361), *neconstituţional* (2088), *neînţeles* (268), *nematur* (2643), *neoficial* (305), *neoficios* (305), *nepardonabil* (268), *nepărtinitor* (493), *originaluri* (250).

Din biobibliografia de care ne ocupăm se mai desprinde o problemă de limbă literară care poate interesa viitoarele cercetări asupra limbii lui Mihail Kogălniceanu. Este vorba de particularităţile de stil ale scriitorului, pe care biobibliograful s-a sprijinit în operaţia de identificare, în cazul lucrărilor nesemnate. Cu toate că în bibliografie nu se arată care sînt aceste particularităţi sau, mai bine zis, tocmai fiindcă nu sînt indicate, semnalarea lor este necesară. De aceea înşirăm aici numerele notelor unde problema stilului este invocată, rămînînd ca cercetările ulterioare să arate dacă semnalările sînt justificate şi în ce măsură ele interesează stilul autorului sau probleme generale de stilistică (244, 418, 425, 426, 427, 437, 438, 442, 443, 445, 446, 460, 474, 484, 486, 493, 495, 517, 566 (nota 1), 576, 577, 581, 585, 822, 1673, 3510, 4310).

Din aspectele prezentate aici rezultă că biobibliografia consacrată activităţii desfăşurate de Mihail Kogălniceanu în secolul al XIX-lea cuprinde informaţii care pot interesa şi pe cercetătorii limbii române, chiar dacă lucrarea nu cuprinde nici un capitol special acordat acestui domeniu.

Decembrie 1971

AUREL NICOLESCU
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

[3] *Dicţionarul limbii române*. M, N, O, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1965.
[4] Numărul dat în paranteză indică nota bibliografică în care se găseşte cuvîntul.

RADU FLORA, **Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije**, Belgrad, 1971, 528 p. + 44 hărţi (în anexă legată separat).

Facultatea de filologie a Universităţii din Belgrad a publicat de curînd, sub redacţia profesorului Dimitrije Vučenov, cel de al XXIV-lea volum al seriei de „Monografii", cuprinzînd teza de doctorat a profesorului Radu Flora, *Graiurile româneşti din Banat în lumina geografiei lingvistice*, susţinută la Universitatea din Zagreb la 20 decembrie 1959. Lucrarea se referă, cu precădere, la graiurile româneşti din Banatul iugoslav, cercetate de autor între anii 1951 şi 1957, cu scopul principal de a întocmi *Atlasul*

lingvistic al graiurilor românești din Banatul iugoslav (ALBI), despre care a informat în mai multe rînduri [1] și al cărui prim volum (*Introducere* + 350 hărți) a fost predat, de mai multă vreme, la Editura « Matica srpska » din Novi Sad [2].

În anchetele efectuate în cele 36 de localități cu populație românească din Banatul iugoslav — însumînd circa 65 000 de locuitori —, R. Flora a folosit două chestionare : unul dezvoltat, cuprinzînd 1 052 de întrebări cu caracter lexical, și altul redus, cuprinzînd 218 întrebări referitoare, mai cu seamă, la domeniul foneticii și gramaticii. Răspunsurile notate la întrebările din aceste două chestionare se cifrează la 50 000. În afară de acestea, anchetatorul a mai notat cîteva sute de prenume, peste 1 000 de nume de familie, circa 3 000 de porecle și supranume, peste 1 000 de toponime și hidronime, circa 7 000 de alți termeni, peste 200 de texte dialectale și circa 700 de piese folclorice, în majoritate poezii lirice.

Folosind materialul bogat cules de pe teren sau cel oferit de documente și studiile de specialitate, R. Flora a încercat, în studiul de care ne ocupăm, să cuprindă „întregul, precum și totalitatea trăsăturilor și caracteristicilor" graiurilor românești din Banatul iugoslav [3]. Graiurile din Banatul românesc sînt abordate în lucrare numai pentru comparație (vezi p. 7).

Volumul se deschide cu un *Cuvînt înainte* (p. 5—6), în care, printre altele, se arată că textul se tipărește fără schimbări esențiale față de forma din 1959, urmează o *Prefață* (p. 7—9), unde se fac precizări în legătură cu obiectul cercetării și modul de abordare a materialului. *Introducerea* (p. 11—32) conține informații referitoare la anchetele efectuate de autor pe teren (p. 11—15), lista localităților anchetate, cu indicarea numărului de locuitori și a poziției geografic-administrative (p. 15—17), abrevierile lexicale (p. 17—20), sistemul de transcriere (p. 20—22), semnele folosite (p. 22—24) și abrevierile bibliografice (p. 24—32).

Studiul propriu-zis este alcătuit din două părți. *Partea întîi* (p. 33—235) cuprinde următoarele cinci capitole : I. *Bibliografia critică a lucrărilor anterioare* (p. 37—91), II. *Considerații metodologice* (p. 93—107), III. *Profilul general al graiurilor bănățene și locul lor în cadrul limbii române* (p. 109—158), IV. *Retrospecții istorice și stadiile mai vechi pe teritoriul ALBI* (p. 159—189) și V. *Documentele bănățene și dezvoltarea graiurilor bănățene din secolul al XVI-lea încoace* (p. 191—235).

Partea a doua este formată din capitolele : I. *Momente lexicale* (p. 239—355), II. *Fenomene fonetice* (p. 357—433), III. *Trăsături morfologico-sintactice* (p. 435—487), IV. *Concluzii* (p. 489—506) și V. *Harta dialectală a graiurilor românești din Banatul iugoslav*. Urmează *Cuvîntul de încheiere* (p. 515—519) și *Indicele de nume* (p. 521—525). În *Anexă*, legată separat, se dau 44 de hărți în alb-negru.

Bibliografia folosită de R. Flora este bogată, cuprinzînd aproape tot ceea ce putea interesa tema cercetată [4] : studii de specialitate — începînd cu cele ale lui E. Picot, G. Weigand, B. P. Hasdeu și terminînd cu contribuțiile proprii ale autorului —, texte — de la *Palia de la Orăștie* și *Cartea de cîntece* pînă la *Textele dialectale* publicate de E. Petrovici —, scrieri referitoare la istoria Banatului — la loc de frunte sînt citați N. Iorga, S. Dragomir, D. J. Popović —,

[1] Vezi „Orbis", t. V—1, p. 20—27, *Fonetică și dialectologie* I, 1958, p. 123—144, „Lumina", XIII—2, Vîrșeț, 1959, p. 33—34, *Dijalektološki profil rumunskih banatskih govora sa vršačkog područja*, « Matica srpska », Novi Sad, 1962.

[2] Cf. p. 13.

[3] După ce, mai înainte, publicase o seamă de studii de amănunt sau tratînd probleme speciale ale acestui domeniu (vezi p. 88—91).

[4] Printre puținele lucrări care ar mai fi putut figura aici, cităm : I. Popovici, *Balade populare din Bănat*, Oravița, 1909; *Anonymus Caransebesiensis*, publicat în „Tinerimea română", serie nouă, vol. I (1898), fasc. III, p. 326—380 (R. Flora folosește numai fragmentul publicat de Hasdeu) ; M. Gregorian, *Graiul și folklorul din Oltenia nord-vestică și Banatul răsăritean*, Craiova, 1938, și, mai cu seamă, DA (care nu figurează printre abrevieri).

glosare dialectale şi, de bună seamă, atlasele lingvistice [5]. Printre acestea din urmă, pe un loc aparte se situează ALBI, de care autorul se ocupă pe larg, abordînd şi unele chestiuni teoretice, în capitolul *Consideraţii metodologice* (p. 93—107) [6].

Capitolul următor — al treilea — este consacrat stabilirii profilului graiurilor româneşti din Banatul iugoslav şi a locului lor în cadrul limbii române. Faţă de graiurile din Banatul românesc, acestea, după autor, sînt graiuri periferice. Totodată ele au conservat o seamă de elemente „nebănăţene" şi sînt mai sărace în privinţa inovaţiilor. Influenţa sîrbă asupra lor este mai intensă.

Folosind documentele, studiile de istorie şi sprijinindu-se pe analiza materialului lingvistic oferit de graiuri, R. Flora ne oferă un tablou succint al aşezărilor româneşti din Banatul iugoslav (vezi cap. IV). Cele mai vechi sînt aşezările din jurul Vîrşeţului, locuite de bănăţeni şi olteni, atestate documentar încă din perioada ocupaţiei turceşti. Celelalte localităţi sînt de dată mai recentă, dar nu ulterioară secolului al XVIII-lea, cînd repartizarea graiurilor româneşti din Banatul iugoslav era identică cu cea actuală.

Capitolul al cincilea este elaborat, aproape în exclusivitate, pe baza documentelor provenind din Banatul românesc. În cadrul lui, autorul urmăreşte evoluţia graiurilor bănăţene, începînd cu secolul al XVI-lea, în domeniul foneticii (p. 198—216), morfologiei (p. 217—224), sintaxei (p. 225—226) şi al lexicului (p. 226—235).

Primul capitol al celei de-a doua părţi a studiului, intitulat *Momente lexicale*, are aspectul unei suite de studii speciale, axate pe materialul ALBI : *Cuvinte şi lucruri* (p. 241—270), *Arii* (p. 271—295), *Creaţie şi distrugere în domeniul semanticii* (p. 296—337) şi *Călătoria cuvintelor şi stratificarea lingvistică* (p. 337—355).

După părerea noastră, cele mai importante capitole ale lucrării, pentru cunoaşterea graiurilor româneşti din Banatul iugoslav, sînt cele dedicate foneticii (p. 359—433) şi trăsăturilor morfologico-sintactice (p. 437—506). Graiurile sînt cercetate diacronic şi sincronic, de sine stătător şi în comparaţie cu celelalte graiuri româneşti. Tocmai în aceste capitole se află la dispoziţia dialectologului o ilustraţie bogată şi sistematică a unor graiuri româneşti puţin cercetate şi puţin cunoscute, făcută pe baza unui material inedit. Păcat însă că imaginea de ansamblu are de suferit din cauză că autorul nu dă în anexă şi un număr de texte [7], iar cea mai mare parte a exemplelor este extrasă dintr-un material — ALBI — care, de asemenea, nu se află încă la îndemîna specialiştilor.

Date interesante cuprinde şi capitolul al cincilea (p. 509—513), clasificarea graiurilor şi localităţilor româneşti din Banatul iugoslav, oferind material nou şi precizări în plus faţă de cea schiţată anterior de R. Flora în „Fonetică şi dialectologie", I, Bucureşti, 1958. Clară şi sugestivă este şi harta nr. 44, din care rezultă cu pregnanţă vechimea, caracterul şi repartizarea graiurilor româneşti din Banatul iugoslav.

[5] Sursele bibliografice, de altfel inegale ca valoare, nivel ştiinţific şi întindere, sînt prezentate pe larg şi apreciate (uneori) foarte critic. Pe alocuri însă, îndeosebi în acest capitol, se face, parcă, simţită nevoia unei mai energice struniri a condeiului, care, lăsat în voia lui, îl angajează pe autor într-o seamă de digresiuni prea depărtate de obiectul cercetării sau în aprecieri insuficient fundamentate şi formulări exagerate, cu atît mai mult cu cît aceasta îi poate atrage critici ce puteau fi evitate cu uşurinţă.

[6] După opinia noastră, acest capitol, care tratează probleme de elaborare a atlaselor lingvistice, în strînsă legătură cu ALBI, iar nu metodologia lucrării propriu-zise, ar fi fost mai nimerit să constituie un compartiment al capitolului precedent, căci, în fond, ALBI, la fel cu celelalte atlase lingvistice, este, în lucrarea de faţă, o simplă sursă bibliografică, şi nu un scop în sine. Acest lucru a fost observat şi de autor, care însumează concluziile capitolelor I şi II într-un singur paragraf (§ 94, cf. p. 491—494).

[7] Autorul ne informează că a renunţat la publicarea unor texte pentru a nu mări prea mult volumul lucrării şi că are în vedere publicarea lor separată. Pînă atunci, trebuie să ne mulţumim cu cele 32 de texte dialectale publicate de autor în lucrarea amintită, *Dijalektološki profil rumunskih banatskih govora sa vršačkog područja*, « Matica srpska », Novi Sad, 1962.

Lucrarea profesorului Radu Flora, bun cunoscător şi cercetător neobosit al graiurilor româneşti din Banatul iugoslav, constituie, după opinia noastră, o cercetare temeinică. Girul acordat, la susţinerea ei ca teză de doctorat, de către specialişti de prestigiu, cum sînt acad. Al. Rosetti, profesorii P. Guberina, M. Deanović şi V. Vinja, o recomandă cu prisosinţă. Totuşi, o mai mare concentrare în descrierea faptelor de limbă, paralel cu diminuarea unei anumite tendinţe de teoretizare, care uneori îndepărtează pe autor de tema cercetată, poate că ar fi avut darul să asigure o legătură mai organică între capitolele lucrării şi ar fi permis oferirea de material în plus pentru cunoaşterea graiurilor în sine [8]. Dar, luată în ansamblu şi trecînd peste observaţiile de amănunt care se pot face, considerăm că lucrarea corespunde obiectivului pe care şi l-a propus autorul ei : ,,Ceea ce e dominant aici [în lucrare — *n.n. D.G.*] este, înainte de toate, năzuinţa spre sinteză şi observarea principalelor tendinţe ale evoluţiei limbii. În acest scop, adesea e necesar să se renunţe la bogăţia detaliilor pentru a nu se pierde în ea ceea ce este esenţial şi fundamental. Şi încă ceva, foarte important : totdeauna trebuie avut în faţa ochilor *întregul* căruia trebuie să-i fie subordonate aspectele particulare, izolate.

De aceea, la prima vedere, se poate căpăta impresia că în anumite chestiuni nu s-a mers în profunzime. Însă pot adăuga numaidecît că nu s-a mers nici în extensiune. *Selectarea* elementelor necesare a trebuit să fie ridicată la rang de criteriu'' (p. 515).

Indiferent de sugestiile noastre, lucrarea, realizată aşa cum a conceput-o autorul ei, îmbogăţeşte literatura dialectologică şi ne oferă date noi asupra unor graiuri româneşti puţin cercetate.

Ianuarie 1972

DORIN GĂMULESCU
Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7

[8] Iată ce spune autorul însuşi în legătură cu aceasta : ,,Dacă astăzi, după zece ani, aş revedea anumite părţi ale textului, s-ar impune două lucruri : a) aplicarea unor noi concepţii asupra problemelor de dialectologie (aş face măcar o încercare de clasificare şi sistematizare a sistemului fonologic vocalic şi consonantic în locul trecerii în revistă pur fonetice care a fost făcută aici) ; b) completarea bibliografiei pentru ultimii zece ani. . .'' (cf. p. 5).

PIERRE R. LÉON, GEORGES FAURE, ANDRÉ RIGAULT, **Prosodic Feature Analysis. Analyse des faits prosodiques**, Montréal, Paris, Bruxelles, Librairie Didier, [1970], X + 219 p.

După cum se menţionează la p. VI, volumul cuprinde textele comunicărilor prezentate în cadrul unui colocviu care a avut loc în zilele de 14 şi 15 noiembrie 1969 la Universitatea din Toronto şi la care au participat aproximativ 150 de lingvişti, mai ales din Canada şi din Statele Unite. Partea I a volumului (al treilea din seria ,,Studia phonetica'', publicată de Pierre R. Léon, directorul Laboratorului de fonetică al Universităţii din Toronto) cuprinde zece comunicări cu subiecte variate, subordonate temei generale ; în partea a II-a sînt grupate cele trei comunicări prezentate la o ,,masă rotundă'', avînd ca obiect detectarea melodiei, recunoaşterea contururilor intonaţionale şi sinteza vorbirii. Printre autorii contribuţiilor incluse în culegere (numele lor figurează şi pe pagina de titlu) se numără cunoscuţi specialişti în fonetica experimentală şi în analiza (instrumentală sau structurală) a faptelor prozodice ; este suficient să menţionăm, alături de cei trei editori, pe Philip Lieberman, Dwight L. Bolinger, Kenneth L. Pike, Peter Denes.

Comunicarea lui André Rigault, *L'accent dans deux langues à accent fixe : le français*

et le tchèque (p. 2—10), prezintă rezultate parțiale ale unei cercetări în curs de desfășurare ; sperăm că încheierea ei va modifica — în urma obținerii unor date mai bogate — concluzia care, pentru moment, poate părea descurajatoare, dacă este formulată în acest fel : „l'accent est, dans ces deux langues, un phénomène extrêmement fuyant, très difficile à saisir, sinon insaisissable : il est là, sans y être, tout en y étant" (p. 1, în rezumatul francez), deși ea nu este nejustificată ; de exemplu, în forma *píšíce* din cehă vocala din silaba inițială, percepută ca accentuată, a fost pronunțată cu o durată numai cu puțin mai mare decît a celui de al doilea [i :] (diferența nu depășește 2 centisecunde) de trei dintre cele patru subiecte, dar la toate subiectele înălțimea din prima silabă a fost mai mică decît în celelalte două, iar maximumul de intensitate s-a înregistrat în silaba finală (p. 7). În fața acestei situații, la care se adaugă constatarea, făcută mai demult, că accentul din franceză nu se bazează pe intensitate (cf. p. 3), devine explicabilă și afirmația reprodusă mai sus, și, pe de altă parte, recomandarea de ordin general potrivit căreia „toute la terminologie de l'accent (accent expiratoire, dynamique, d'intensité) est à réviser" (p. 3), făcută, și cu alte ocazii, de André Rigault, specialist recunoscut în problemele accentului.

În *Problems of Accent in the Eastern Slavic Languages* (p. 14—19), John G. Nicholson se ocupă de cîteva probleme (natura accentului, originea sistemelor accentologice, regulile de accentuare în limbile slave răsăritene etc.) care ar fi necesitat un spațiu mai întins pentru a fi tratate la un nivel superior celui al observațiilor sumare și disparate (deși nu neinteresante).

Autor al unei cărți (apărută în 1968) despre ritm și melodie în franceză, Marcel Boudreault revine asupra primei probleme într-o comunicare intitulată *Le rythme en langue franco-canadienne* (p. 21—30). După cum era de așteptat, franceza canadiană este comparată cu franceza din Franța și acest lucru îi permite autorului să stabilească — pe fondul unei identități în ce privește aspectele esențiale — cîteva deosebiri între cele două variante (ca, de exemplu, faptul că în varianta canadiană diferența dintre durata silabelor accentuate și cea a silabelor neaccentuate este mai mică decît în franceza din Franța).

Utilizînd un material foarte bogat (2500 de fraze scurte ; fiecare dintre cele cinci subiecte a pronunțat circa 500 de fraze), Philip Lieberman, Katherine S. Harris și Masayuki Sawashima, autorii comunicării *On the Physical Correlates of Some Prosodic Features* (p. 34—53), se ocupă mai ales de corelatele articulatorii ale elementelor prozodice (deci fizic nu este, aici, sinonim cu acustic). Comunicarea se bazează, în primul rînd, pe datele electromiografice obținute cu privire la activitatea mușchilor laringieni și supralaringieni, studiată în legătură cu variația frecvenței tonului fundamental în fraze de diverse tipuri. După părerea noastră, ar fi fost de preferat ca prezentării acestor date (ele însele, importante) să nu li se asocieze afirmațiile (făcute pe un ton insistent) inspirate de „teoria motorie a percepției", expusă de primul dintre cei trei autori în cîteva lucrări anterioare. Trimiterile la acestea nu au darul de a ne convinge că „under certain conditions, listeners appear to « decode » intonational signals in terms of the articulatory mechanisms that could underlie the acoustic signal" (p. 37). Întrevăzînd o obiecție posibilă (mișcări articulatorii diferite pot produce aceeași frecvență a tonului fundamental), autorii susțin că auditorul decodează „in terms of the « archetypal » pattern of articulatory activity", care ar fi „the simplest or basic state of muscular control that would produce the intonational signal" (p. 38), lucru care rămîne însă insuficient demonstrat.

O comunicare care se remarcă prin noutatea modului de abordare a unor probleme foarte dificile este aceea a lui P. R. Léon, intitulată *Systématique des fonctions expressives de l'intonation* (p. 58—72). Autorul a utilizat un corpus alcătuit în cea mai mare parte din fraze pronunțate spontan, în diverse situații, și un ansamblu de metode din care n-a lipsit confruntarea rezultatelor cercetării instrumentale cu rezultatele testelor psiholingvistice. Ocupîndu-se de așa-numitele „mar-

ques *émotives* (émotions et caractères) de la fonction *identificatrice*" (p. 63), P. R. Léon observă că, în absența unei corespondențe univoce între o anumită formă a curbei melodice și o anumită „semnificație" (aceleași curbe pot să-i corespundă mai multe interpretări semantice), decodarea se bazează pe un ansamblu de trăsături fonostilistice, în care conturul intonațional nu este decît un element, alături de : registru, ecart între înălțimea maximă și cea minimă, intensitate și durată (p. 63—64 ; din aceste motive, în studiul problemei enunțate în titlul comunicării se dovedește necesară adoptarea unei definiții în care prin intonație nu se înțelege numai variația melodică). De reținut deosebirea (ilustrată, parțial, în figurile care însoțesc textul) dintre felul cum se repartizează în enunț mărcile funcției impresive — „celle qui permet au locuteur d'imposer volontairement à sa parole des effets de style" (p. 59) — și cele ale funcției de identificare — „caractérisant le sujet parlant, à son insu le plus souvent" (p. 58) —, care alcătuiesc, după părerea autorului (p. 62), categoriile de bază ale sistemului expresiv al intonației : „les marques intonatives de la fonction impressive constituent un procédé très intellectuel, conscient, volontaire puisqu'il ne caractérise qu'une partie de l'énoncé, à l'opposé du procédé affectif, émotif, de la fonction identificatrice qui, lui, affecte l'énoncé dans sa totalité" (p. 69). Încercarea lui P. R. Léon de a sistematiza fapte care par a se opune sistematizării (de exemplu, se vorbește, la p. 64 — ce e drept, într-o formulare destul de prudentă — de trăsăturile care compun „realizarea prozodică a tristeții") va fi, probabil, întîmpinată cu scepticism (în primul rînd, de cei obișnuiți cu „optica literară" a unor studii de fonostilistică). Pe de altă parte, paralelismul dintre fonem și „fonostilem", subliniat de autor mai ales în răspunsurile date la unele întrebări (p. 73) este discutabil, din motive pe care le observă însuși susținătorul acestui paralelism : trăsăturile fonostilemului „ne sont pas réunis forcément en un même point de la chaîne parlée mais disséminés, voire hétérogènes" (ibidem). Cu toate acestea, contribuția lui P. R. Léon, plină de sugestii, rămîne una dintre cele mai interesante din volumul de care ne ocupăm.

Comunicarea lui David Crystal, *Prosodic Systems and Language Acquisition* (p. 78—89), pleacă de la constatarea că fonologia trăsăturilor suprasegmentale este neglijată în cele mai multe dintre studiile consacrate limbajului infantil. În opoziție cu alți cercetători, autorul susține că intonația la copiii mici nu este legată exclusiv de stările afective, ci, foarte de timpuriu, îndeplinește o funcție gramaticală importantă (p. 79—80). Diversele stadii ale procesului de achiziție a limbajului sînt urmărite în detaliu, cu multe observații asupra rolului elementelor prozodice în fiecare stadiu, dar, din păcate, cu foarte puține exemple.

Ideea existenței unor analogii între elementele prozodice și unitățile sistemelor fonematice, idee pe care am întîlnit-o la P. R. Léon, apare și în comunicarea lui G. Faure, *Contribution à l'étude du statut phonologique des structures prosodématiques* (p. 93—107). Nu putem fi de acord cu autorul atunci cînd, combătînd pe cei care exagerează importanța deosebirilor dintre elementele segmentale și cele suprasegmentale și acordînd accepții derutante unor termeni consacrați, ajunge să afirme că și fonemul, întocmai ca prozodemul, este „suprasegmental au niveau phonologique" (p. 97) ; considerăm însă că este perfect îndreptățit protestul lui G. Faure împotriva minimalizării importanței lingvistice a elementelor prozodice. Autorul insistă asupra rolului d i s t i n c t i v al acestor elemente în limba franceză ; unul dintre exemplele date : în *C'est bien ce que tu dis* cuvîntul *bien* poate avea două sensuri lexicale diferite, în funcție de locul accentului — pe acest cuvînt sau pe *dis* — și de alte trăsături prozodice. Dar oare avem a face aici (și în cazurile similare), într-adevăr, cu o „opoziție prozodematică" (p. 105) și nu cu un c o n t r a s t, care implică o comparație între cel puțin două puncte ale enunțului (vezi situația diferită a opozițiilor fonematice) ? Deși subscriem la părerea lui G. Faure că elementele prozodice sînt susceptibile, într-o măsură mai mare decît se admite de obicei, de a fi analizate

cu ajutorul unor metode asemănătoare celor folosite în analiza elementelor segmentale, avem, totuşi, impresia că autorul trece prea uşor peste unele deosebiri importante existente între cele două categorii de fenomene.

În *Relative Height* (p. 110—125), Dwight L. Bolinger expune o teorie conform căreia trebuie să distingem, în intonaţia unui text, mai multe ,,straturi melodice" : în funcţie de extensiunea segmentelor considerate, putem degaja mai multe curbe ,,suprapuse" (de exemplu, unei curbe alcătuite din elementele ton înalt — coborîre a tonului — ton jos — urcare a tonului — ton înalt poate să-i corespundă, la un nivel unde se ţine seamă numai de vîrfurile de înălţime, o ,,tangentă", coborîtoare sau urcătoare, după cum primul ton înalt este sau nu superior celui de al doilea ; variaţia în înălţime a ,,tangentei" îndeplineşte funcţii specifice, altele decît cele corespunzătoare variaţiilor ,,de detaliu" din curba ,,subordonată"). Este de regretat faptul că interpretările, foarte subtile, nu sînt ilustrate cu rezultatele unor cercetări instrumentale şi, eventual, ale unor teste de percepţie.

Conţinutul comunicării lui Jean-Paul Vinay, *Traduction automatique et analyse des faits prosodiques* (p. 130—152), nu corespunde titlului ei decît într-o mică măsură. Problema traducerii automate apare odar sub forma unor consideraţii asupra posibilităţii ca limba ,,de intrare" să fie un şir de sunete, nu de semne scrise. Este evident că, în acest caz, are o importanţă deosebită segmentarea textului (în cuvinte şi în morfeme), dar lucrurile se prezintă la fel şi cînd e vorba, pur şi simplu, de utilizarea unor maşini capabile să imprime un text dictat (sau înregistrat, în prealabil, pe bandă de magnetofon), nedestinat unei traduceri ulterioare. Una dintre părţile cele mai interesante ale comunicării este consacrată mijloacelor utilizabile pentru a elimina ambiguităţile de felul celei existente, de exemplu, în succesiunea de foneme /siptitru/, care corespunde, în franceză, la două succesiuni de cuvinte : *six petits trous* şi *six petites roues* (p. 135). În acest exemplu, deosebirea dintre cele două sintagme ar fi, după părerea autorului, marcată, pe plan fonetic, de o particularitate segmentală (absenţa sonorităţii la vibranta din *trous*, respectiv, sonoritatea vibrantei din *roues*) ; în alte cazuri, segmentarea automată este posibilă datorită unor particularităţi de durată, prezenţei unor pauze, accentului sau melodiei (rolul acestor elemente este discutat însă foarte pe scurt, la p. 136—140). Interesantă este prezentarea (ce e drept, sumară) a principiilor de funcţionare şi a performanţelor unor maşini de recunoaştere automată a sunetelor vorbite.

Partea I a volumului se încheie cu comunicarea lui Kenneth L. Pike, *The Role of Nuclei of Feet in the Analysis of Tone in Tibeto-Burman Languages of Nepal* (p. 155—161), singura contribuţie în care se discută probleme specifice limbilor tonale.

După cum am mai spus, comunicările din partea a II-a sînt în număr de trei :

E. F. James, în *The Speech Analyzer of the University of Toronto* (p. 169—173), prezintă un aparat folosit în predarea intonaţiei (curba-model şi curba corespunzătoare pronunţării celui care încearcă să imite modelul apar, una sub alta, pe un ecran).

În comunicarea lui Ph. Martin, *Reconnaissance des patrons intonatifs* (p. 175—191), se regăsesc unele dintre punctele de vedere exprimate de P. R. Léon (împreună cu care autorul comunicării a publicat o carte despre ,,structurile intonaţionale" ; vezi bibliografia de la p. 191) şi de G. Faure asupra posibilităţii (şi necesităţii) unei analize structurale a faptelor prozodice. De data aceasta, problema este pusă în termeni matematici. ,,Par la reconnaissance de patrons (« pattern recognition »)" — arată autorul — ,,on entend la répartition d'un groupe d'objets en un certain nombre de classes déterminées en général sur la base d'une fonction particulière" (p. 178). Clasificarea binară a celor 6 tonuri ale unei limbi monosilabice ipotetice (p. 189) este menită să ilustreze procedeul preconizat ; rămîne de văzut în ce măsură este posibilă extinderea lui de la t o n u r i la i n t o n a ţ i e.

În comunicarea *The Use of Speech Analysis and Synthesis in Speech Training* (p. 193—201), P. B. Denes a insistat asupra rezultatelor

spectaculare care pot fi obținute, în analiza și în sinteza vorbirii, cu ajutorul calculatoarelor (expunerea a fost însoțită de demonstrații).

Interesante sînt paginile (205–218) consacrate „discuției generale", referitoare mai ales (dar nu exclusiv) la conținutul comunicărilor din partea a II-a a volumului. Prin cantitatea și prin obiectul lor, comentariile, întrebările și răspunsurile consemnate în această parte a cărții, precum și cele care urmează după majoritatea comunicărilor din partea I ilustrează atmosfera „de lucru" a colocviului și, implicit, dovedesc cît de avantajoase sînt, din punctul de vedere al profitului științific rezultat din discuții, reuniunile dedicate unui domeniu de cercetare bine delimitat și nu prea vast (am menționa, totuși, că, după părerea noastră, ar fi putut să lipsească din actele unui colocviu științific unele detalii care constituie, de fapt, o „ceartă" pornită de la o chestiune de prioritate și despre care însuși unul dintre participanți a spus : „this conversation is a sort of pointless" ; p. 211).

În ansamblu, volumul produce o foarte bună impresie. Mai mult, poate, decît prin expunerea rezultatelor (uneori, provizorii) ale cercetărilor întreprinse în diverse centre și prin soluțiile (nu întotdeauna convingătoare) propuse pentru o serie întreagă de probleme, volumul solicită atenția specialiștilor prin faptul că schițează, explicit sau nu, programul unor cercetări viitoare în domeniul încă insuficient studiat și atît de interesant al faptelor prozodice.

Februarie 1972

ANDREI AVRAM
Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei 194

JOHANNES KRAMER, **Etymologisches Wörterbuch des Gadertalischen (Dolomitenladinisch)**, Köln, 1971, Fasc. 3 (C-D-E), 46 p. și Fasc. 4 (F-G-I), 50 p.

În SCL XXII, 1971, 4, p. 441–442 am semnalat apariția primului dicționar etimologic al dialectului din Val Gadera (literele A și B), întocmit de Johannes Kramer de la Universitatea din Köln. Ne exprimam atunci speranța ca celelalte fascicule să apară cît de curînd : iată că sîntem în posesia a încă două fascicule : 3 (C–D–E) și 4 (F–G–I), apărute în cursul anului 1971.

La litera C autorul face distincția, foarte bine venită, între sunetul mediopalatal [c̈] — caracteristic pentru dialectele numite retoromane, provenind de la lat. *c* urmat de *a* — și africata [č] — provenind de la lat. *c* urmat de *e* și *i*, deși în marea majoritate a graiurilor retoromane centrale *c̈* nu mai are statut de fonem, trecînd cu încetul (prin faza *ć* la *č*[1].

Etimologia cuvintelor cu prefixul *da-*, *de-* și *des-* se face la cuvîntul-bază.

Datorită unor propuneri ale lui G. Plangg, A. Widmer și G. Caduff, fascicula 3 conține unele corectări și adausuri la literele A și B, ca și un supliment de bibliografie.

În continuare, cîteva observații marginale și completări privind în special friulana și româna :

c̈amo „încă" din lat. **anque* + *ad* + *modo.* În seria formelor romanice înșirate ca provenind de la același etimon se potrivește mai bine, atît ca formă cît și ca sens, rom. *încă* „encore" < **anque* și nu *acmu* „maintenant" < *eccum* + *modo* sau *amu* „id." < *ad* + *modo.*

c̈àšpa „o mînă de..." din **caspa* (prin metateză în loc de *capsa*). Ar fi de reflectat dacă cuvîntul gaderez, ca și celelalte citate, nu trebuie puse în legătură și cu friul. *ciesp* „tufiș", engad. *tschisp* „gazon" ; *tschispa* „bucată de gazon" < lat. *caespes* (?) „gazon".

[1] O situație analogă se întîlnește în friulană, unde în dialectele conservatoare (mai ales occidentale) se păstrează [c̈], în timp ce în cele inovatoare se găsește [č] în loc de [c̈]. Deosebirea constă însă în faptul că în dialectele centrale c̈ > *ć*, în timp ce în friulană în dialectele inovatoare c̈ (< c + a) > *č* iar *č* (< c + e/i) > *s*.

čavàla „iapă" din lat. *caballa* lipsește. Cf. gard., friul. *ciavale*, engad. *chavalla*, surs. *cavalla*.

čazadafûk „bucătărie". La lista formelor ar trebui adăugat și surmiranul *tgadafi*. În friulana populară și în româna din Banat (regiune conservatoare) *casă* are sens de bucătărie.

čëst(a) „coș de mînă" din lat. *cista*. Formelor romanice citate trebuie alăturat și friul. *ciast* „pod (de grîne)".

čük „trunchi de copac" are, după J. Kramer, etimonul gall. **tsūkka*. Credem că de acest cuvînt de origine încă obscură trebuie legate și forme ca friul. *cio(n)c*, liv. *ćont*, *čonk* „id.", it. *cioncio*, precum și alb. *tšunk* „invalid", rom. *ciung*, *ciunt* (cf. Tagliavini, *Il dialetto del Livinallongo*, Bologna, 1934; DEI, = Battisti-Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, Firenze, 1950—1957, s.v. *cionco*; DER, = A. Ciorănescu, *Diccionario etimológico romeno*, La Laguna, 1958—1966, s.v. *ciung*).

demà „numai" din lat. *non magis*: lipsesc formele friulane *noma* și *doma* „id.".

deramà „a curăța de crengi" din lat. **deramare*. Și rom. *dărîma* „détruire, écrouler, renverser" cu sensul etimologic păstrat în limba veche și regional.

deškuts „desculț" din lat. **disculceus*. Cuvîntul latin este atestat în sec. VI în Lex Salica.

deštudé „a stinge" din lat **dē-ex-tūtāre*. Friulana are și forma cu prefix: *distudâ*, nu numai *tudâ*.

dôi „doi" din lat. *duo*. *Doi* se găsește, pe lîngă formele indicate, și în dialectul romanș din Val Müstair.

fioč „fiu" din lat. **filioceus*. Lipsește forma friulană *fioz* [fioč] (cf. Pirona-Carletti-Corgnali, *Vocabolario friulano*, Udine, 1935, s.v. și AIS I h. 73). DEI consideră că forma it. *figlioccio* e derivată de la *figlio*. La Vicenza în 1264 e atestată forma lat. med. *filioceus* (cf. DEI). Cuvîntul pare într-adevăr moștenit din latină și nu luat din venețiană (cum crede Lardschneider-Ciampac, *Wörterbuch der Grödner Mundart*, Innsbruck, 1933, pentru gardeneză).

frut „fruct" din lat. *frūctus*. E necesar să se precizeze că rom. *frupt* are alt sens și anume „produse lactate", iar friul. *frut* în primul rînd pe cel de „copil".

guštè „a lua micul dejun" din lat. *gustare*. Rom. *gusta* nu are acest sens (cf. *Dicționarul limbii române*, București, s.v.).

inče „și" din **anca*, **anque*. Lipsește friul. *àncie* „și" („aussi"). Rom. *încă* are sensul „encore".

indurmedì „a adormi" din lat. *in-dormitāre*. Mai aproape decît forma friul. *intramundî* este friul. *indurmidî* (cf. Pirona sau AIS IV h. 648).

intl(e)r „întreg" din lat. *integer*. friul. *intîr*.

išté „vară" de la lat. *aestas*. În friulană există și forma *istat*. *àter* „alt" din lat. *alter*. Formele friulane mai frecvente sînt *atri* și *ati*.

ABREVIERI

alb.	=	albaneză
engad.	=	engadineză
friul.	=	friulană
gal.	=	galic
gard.	=	gardeneză
lat.	=	latină
liv.	=	dialectul din Livinallongo
rom.	=	română
surs.	=	sursilvană

Februarie 1972

Maria Iliescu
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

SPRACHE UND GESCHICHTE. **Festschrift für Harri Meier zum 65. Geburtstag.** Herausgegeben von Eugenio Coseriu und Wolf-Dieter Stempel, Wilhelm Finck Verlag, München, 1971, 607 p.

Volumul de față, editat ca omagiu adus cunoscutului romanist de la Universitatea din Bonn, cuprinde 39 de contribuții ale unor specialiști din R.F. a Germaniei și din multe alte țări. Varietatea tematicii, care reflectă și variatele preocupări ale romanistului german, se referă la domeniile de cercetare (lingvistică generală, latină, lingvistică romanică, germanistică), la metodele utilizate (tradiționale și moderne) și la compartimentele limbii (fonetică, morfologie, sintaxă, formarea cuvintelor, lexic), ceea ce face ca volumul să prezinte interes pentru un număr mare de lingviști. Predomină, fără îndoială, studiile cu caracter istoric, fapt explicabil la un volum dedicat unuia dintre romaniștii care s-au ocupat de evoluția limbilor romanice (două dintre lucrările de bază ale prof. Harri Meier discută chestiuni fundamentale în această privință: *Beiträge zur sprachlichen Gliederung der Pyrenäenhalbinsel und ihrer historischen Begründung*, Hamburg, 1930; *Die Entstehung der romanischen Sprachen und Nationen*, Frankfurt, 1941).

În selectarea articolelor care urmează reținem pe cele care tratează chestiuni generale sau pe cele care pot fi utile romaniștilor și, în primul rînd, cercetătorilor limbii române.

Dintre lucrările de lingvistică generală semnalăm pe cele ale lui Giuliano Bonfante (*Le norme della linguistica spaziale*, p. 51—76, o aplicare a conceptului lui Bartoli la studierea indo-europenei), Leiv Flydal (*Von Figurativen und Nicht-Figurativen in der Sprache*, p. 149—166), Manfred Sandmann (*Die Zusammenziehung einfacher S—P Fügungen*, p. 427—442), Wolf-Dieter Stempel (*Perspektiven der Zeichenmotivation*, p. 507—526) și Mario Wandruszka (*Lexikalische Polymorphie: Diachronie und Synchronie*, p. 563—574).

În economia volumului, contribuțiile care se referă la limbile romanice sau la latină, privită din punctul de vedere al limbilor romanice, sînt cele mai numeroase. Se detașează, prin importanța pe care o prezintă pentru latină și continuatoarele ei, articolul lui Eugenio Coseriu (*Das Problem des griechischen Einflusses auf das Vulgärlatein*, p. 135—148). Celelalte studii care abordează întregul domeniu al Romaniei aparțin lui Friedrich Schürr (*Umlautdiphtonge und satzphonetische Hiatusepenthese*, p. 443—449, o nouă contribuție la rezolvarea problemei diftongării romanice, căreia romanistul german i-a consacrat numeroase lucrări) și lui Artur Greive (*Zur Wortfamilie von lat. FŪSTIS / FŪSTIGARE im Romanischen*, p. 167—178, elev al sărbătoritului, autor și al altor articole de lexicologie romanică).

Dintre articolele care discută situația din anumite limbi romanice menționăm în primul rînd pe cele care se referă în mod direct sau indirect la română. Fundamental pentru cunoașterea latinei din Peninsula Balcanică este articolul lui József Herman (*Essai sur la latinité du littoral adriatique à l'époque de l'empire*, p. 199—226). Două lucrări, una semnată de Vasile Arvinte (*TĔSTU(M) „Backglocke", TESTA „Schädel", troacă „Schädel" în română*, p. 9—16) și alta de autorul acestei note (*Lat. B, U en rumano*, p. 417—426), tratează chestiuni de limbă română. Apariția unor astfel de articole se explică prin interesul manifestat de prof. Harri Meier pentru limba noastră (cf. articolul „Span.-port. *cama*, rum. *pat* 'Bett'", *Vox Romanica* 10, p. 73—86).

Celelalte contribuții se ocupă mai ales de limbile iberoromanice, domeniu preferat al sărbătoritului. Singurul articol care se referă la domeniul iberoromanic în întregimea lui este al lui Gerald Hilty (*ZELOSUS im Iberoromanischen*, p. 227—252). Între cele

referitoare la cîte o singură limbă, sînt bine reprezentate cercetările de fonetică (Diego Catalán, *En torno a la estructura silábica del español de ayer y del español de mañana*, p. 77—110; Guillermo L. Guitarte, *Notas para la historia del yeísmo*, p. 179—198, două excelente studii) şi cele de morfologie (Rafael Lapesa, *Sobre el artículo ante posesivo en castellano antiguo*, p. 277—296; regretatul Joaquim Mattoso Câmara jr., *Uma evolução em marcha*: *a relação entre* êste *e* êsse, p. 327—332). Remarcăm şi contribuţia lui Juan M. Lope Blanch (*Sobre el origen del sufijo* -eco, *como designador de defectos*, p. 305—312). Lexicul este ilustrat de articolul lui Germà Colon (*Sobre el mot* petxina *i sobre el seu menlleu* pechina, p. 125—134) şi de cel al lui Joseph M. Piel (*Neue Beiträge zur galicisch-westgotischen Toponomastik*, p. 373—402).

Domeniul galoromanic (mai ales franceza) este prezent prin contribuţiile lui Bernard Pottier (*Phonétique et syntaxe*, p. 403—412, o analiză a fenomenului „liaison" din franceză), Leif Sletsjöe (*La vocalisation du* l *et les formes* as *et* des *en ancien français*, p. 449—458), Heinrich Lausberg (*Die französische Konjunktivform* souriât, p. 297—304), Ludwig Söll (*Der neufranzösische direkte Fragesatz in einem Corpus der Kindersprache*, p. 493—506), Holger Sten (*De guerre lasse*, p. 527—530), Werner Krauss (*Über franz.* enthousiasme *im 18. Jahrhundert*, p. 259—276), Gunnar Tilander (*Origine de l'adjectif* blond, p. 527—531), Knud Togeby (Maint *et* néant, p. 549—556).

În sfîrşit, semnalăm lucrările care au ca obiect prezentarea unor fapte din italiană: Oronzo Parlangèli (*Note di storia linguistica italiana* (*a proposito dell'* „*area Lausberg*", p. 353—372), Vittore Pisani (*Zur italienischen Wortkunde*, p. 403—412) şi Henry and Renée Kahane (*From Landmarkt to Toponym*, p. 253—258).

În afara autorilor amintiţi, volumul reuneşte şi nume ca Ch. A. Aubrun, W. Betz, H. H. Christmann, H. Marchand, W. Mettmann, F. Munari, G. Sobejano, D. Szemerényi, A. Tovar.

O bibliografie a lucrărilor prof. Harri Meier şi un bogat indice de nume şi de cuvinte încheie acest interesant volum omagial.

MARIUS SALA

HEINRICH KUEN, **Romanistische Aufsätze**, herausgegeben vom Romanischen Seminar der Universität Erlangen—Nürnberg, Verlag Haus Carl, Nürnberg, 1970, 437 p.

Cu ocazia împlinirii vîrstei de 70 de ani de către prof. H. Kuen, seminarul de limbi romanice al universităţilor Erlangen şi Nürnberg publică *Studii de romanistică*, volum care adună 19 articole ale sărbătoritului, apărute în diferite reviste în perioada 1923—1928, ca şi trei recenzii deosebit de valoroase şi două lucrări inedite. Articolele sînt grupate conform unei anumite tematici, şi anume: Istoria limbii (1—8), Împrumuturi (9—12), Geografie lingvistică (13—14), Limbă şi literatură (15—18), Didactica şi învăţarea limbilor moderne (19—20), Tipologie (21—24). Din punctul de vedere al limbilor de care se ocupă autorul în studiile de lingvistică, se pot deosebi mai multe categorii: articole care se ocupă de retoromana centrală, în special de dialectul din Val Gardena, articole care se ocupă de limbile ibero-romanice, în special de catalană, şi, în sfîrşit, cele care se ocupă de limbile romanice în ansamblul lor. Volumul cuprinde şi un articol consacrat limbii române, şi anume: *Das Athanasische Glaubensbekenntnis der Psaltirea Scheiană*, publicat prima dată în volumul în memoria lui Adalbert Hämel, Würzburg, 1923. Dintre studiile de interes general pentru romanişti semnalăm: *Methode kontra Zufall in der Wortgeschichte* (Metodă contra întîmplării în istoria cuvintelor), *Rückläufige Bewegungen in der Entwicklung der romanischen Sprachen zum analytischen Typus*: dabis — dare habes — darás (Dezvoltarea limbilor romanice către un tip analitic...), *Die Gewohnheit der mehrfachen Bezeichnung des Subjekts in der Romania und die Gründe ihres Aufkommens* (Obiceiul dublei desemnări a subiectului în Ro-

mania şi cauzele apariţiei lui), *Einheit und Mannigfaltigkeit des Rätoromanischen* (Unitate şi diversitate ale retoromanei), *Die sprachlichen Verhältnisse auf der Pyrenäenhalbinsel* (Situaţia lingvistică în Peninsula Iberică), *Versuch einer vergleichenden Charakteristik der romanischen Schriftsprachen* (Încercarea unei caracterizări comparate a limbilor literare romanice). Toate aceste articole sînt deosebit de preţioase pentru cei care se ocupă de studiul limbilor romanice, unele dintre ele echivalînd, prin conţinutul lor bogat în idei originale, importanţa unor cărţi bogate numai în pagini.

Deosebit de binevenită ni se pare includerea în volum a celor trei recenzii amintite mai sus, care se ocupă de cărţi fundamentale ale lingvisticii romanice, şi anume : W. von Wartburg, *Évolution et structure de la langue française*, Leipzig—Berlin, 1934, H. Lausberg, *Romanische Sprachwissenschaft*, I, II, Berlin, 1956, şi K. Baldinger, *Die Herausbildung der Sprachräume auf der Pyrenäenhalbinsel*, Berlin, 1958.

Nu putem termina semnalarea acestei cărţi binevenite şi valoroase fără să amintim de deosebit de frumoasa prezentare a sărbătoritului ca om şi savant, scrisă cu cuvinte sobre, din care se desprinde însă o profundă preţuire, de către Arnulf Stefenelli şi Gustav Siebenmann.

MARIA ILIESCU

Принципы и методы лексикологии как социолингвистической дисциплины, Moscova, 1971, 171 p.

Volumul, întocmit de un colectiv sub redacţia lingvistei O. S. Ahmanova, este, de fapt, un curs universitar.

În *Introducere*, semnată de O. S. Ahmanova şi A. N. Marcenko, se încearcă o definire a sociolingvisticii, analizîndu-se unele accepţiuni care i s-au dat pînă acum.

Se insistă asupra importanţei studiilor de sociolingvistică atît pentru lingvistică, cît şi pentru sociologie. Tipic pentru acest curent este colaborarea strînsă dintre lingvişti şi antropologi, pentru că din sociolingvistică fac parte şi tipurile de cercetări care se numesc „etnolingvistică", „etnografie a comunicării" etc.

Problemele studiate de sociolingvistică stau în atenţia lingviştilor sovietici (fapt dovedit şi prin bogata bibliografie indicată de autori).

După părerea autorilor, sociolingvistica are două orientări principale : 1. sociolingvistica în sensul larg al cuvîntului, care are în vedere abaterile de la forma ideală, bilingvismul, diglosia, interferenţele lingvistice şi încercările de a soluţiona problemele lingvistice ale statului multinaţional, şi 2. sociolingvistica ca ştiinţă despre „existenţa lingvistică", deosebită principial de prima, care se ocupă de cultivarea limbii naţionale.

Primul curent îşi concentrează atenţia asupra varietăţii lingvistice în cadrul unei singure comunităţi sociale şi se interesează în primul rînd de înlăturarea abaterilor de la norma lingvistică. Al doilea pune pe primul plan studiul acelor probleme sociolingvistice a căror rezolvare este necesară pentru perfecţionarea, cizelarea, îmbunătăţirea limbii unitare.

Sociolingvistica trebuie să se ocupe, în primul rînd, de studierea lexicului, pentru că acest aspect al limbii este cel care reacţionează nemijlocit la toate schimbările din viaţa socială. Corelaţiile sociolingvistice în domeniul lexicului sînt vizibile şi mai uşor de depistat, în timp ce, în domeniul morfologiei şi al sintaxei, ele sînt ascunse observaţiei nemijlocite.

Al doilea domeniu în care diferenţele sociale se relevă clar este fonetica.

Volumul cuprinde trei mari capitole :

I. *Sociolingvistica vocabularului*, în care sînt discutate probleme ca : sociolingvistica cuvîntului, realizarea sociolingvistică a modelelor de formare a cuvintelor ş.a.

II. *Sociolingvistica îmbinărilor de cuvinte*, limitat la două probleme : determinarea sociolingvistică a sintagmelor calificative şi aspectul sociolingvistic al identificării deictice.

III. *Sociolingvistica clasificărilor din dicţionare şi a definiţiilor lexicografice*. În primul

subcapitol, consacrat bazelor sociolingvistice ale denominaţiei, se arată ce determină din punct de vedere sociolingvistic graniţele dintre diferitele tipuri de cuvinte şi că mobilitatea lor este determinată de schimbările intervenite în viaţa socială a celor ce vorbesc o anumită limbă. Al doilea subcapitol discută sociolingvistica definiţiilor din dicţionar (este vorba despre dicţionarele unilingve, explicative). Este relevată, pe baza unor exemple, determinarea socială a definiţiilor din dicţionar, mai ales la cuvintele care reflectă evident particularităţi ale unei anumite concepţii despre lume. Felul în care sînt definite cuvintele în dicţionar are o importanţă practică şi educativă, pentru că dicţionarele sînt sursa de informare şi de cultivare a limbii pentru toţi vorbitorii.

Se relevă caracterul sociolingvistic al lexicografiei, pentru că aici se oglindeşte mai clar decît în alte domenii ale lingvisticii legătura dintre limbă şi societate.

În ANEXA volumului se fac cîteva consideraţii în legătură cu sociolingvistica traducerii.

Volumul se încheie cu o bibliografie care cuprinde 50 de titluri de lucrări ale autorilor sovietici şi străini.

LUCREŢIA MAREŞ

I. RIZESCU, **H. Tiktin. Omul şi opera.** Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1971, 185 p.

Cartea lui I. Rizescu despre H. Tiktin face parte din seria de lucrări monografice care abordează viaţa şi activitatea ştiinţifică a unor iluştri cărturari din secolul trecut şi de la începutul secolului nostru, personalităţi deosebite, care s-au dovedit a fi autentici deschizători de drum în domeniul cercetării lingvistice şi filologice româneşti[1]. H. Tiktin a fost, printre aceştia, o figură remarcabilă de cercetător, a cărui operă constituie un moment important în dezvoltarea lingvisticii româneşti; de aceea prezentarea cercetărilor sale şi a rezultatelor la care a ajuns este binevenită.

Lucrarea cuprinde 8 capitole. După o *Privire generală asupra vieţii şi operei lui H. Tiktin*, celelalte 7 capitole tratează fiecare o latură a activităţii lingvistice a savantului: *Preocupări de teorie a limbii*, *Activitatea filologică*, *Preocupări de dialectologie*, *Concepţia despre scrierea limbii române*, *Contribuţia lui Tiktin la studiul sistemului fonetic al limbii române*, *Studiile de gramatică ale lui Tiktin* şi *Opera lexicografică*.

În legătură cu ultimele trei capitole ale lucrării — capitole ample, în care se tratează aspectele cele mai importante din opera lingvistică a lui Tiktin — ţinem să subliniem ca un merit al monografiei modul de organizare a materialului expus: se arată, mai întîi, stadiul în care se găsea problema cercetată, apoi se prezintă contribuţia lui Tiktin (indicîndu-se atît soluţiile care au rămas valabile pînă astăzi, cît şi cele ce s-au dovedit a fi incomplete sau eronate), pentru ca, în cadrul comentariului, să se expună rezultatele unora dintre cercetările ulterioare. Nu lipsesc nici contribuţiile autorului monografiei, care propune interpretări personale în legătură cu: evoluţia formei *nobis* din latină în română (p. 76—77), transformările suferite de cuvintele latine cu grupul *cl* (p. 88—89), cele mai vechi atestări ale formelor pronominale *îmi*, *îţi*, *îşi* etc. în *Pravila ritorului Lucaci* (p. 104) etc. În felul acesta, o serie de probleme controversate din domeniul foneticii, gramaticii şi lexicografiei româneşti sînt aduse la zi, iar cititorul dobîndeşte o imagine clară a etapelor lor de soluţionare.

În *Anexe*, I. Rizescu prezintă fragmente din corespondenţa lui Tiktin (cartea conţine şi fotocopii ale unor scrisori ce i-au fost adresate de către scriitori sau savanţi ai vremii), o discuţie în legătură cu preocupările literare ale savantului, repertoriul bibliografic al operelor lui Tiktin (menţionîndu-se şi recenziile făcute acestora în momentul apariţiei lor) şi lista de abrevieri.

[1] Ne gîndim la unele cărţi, ca *Philippide* de acad. Iorgu Iordan, *B. P. Hasdeu* de C. Poghirc, *Ovid Densusianu* de Marin Bucur, *Ion Budai-Deleanu* de Ion Gheţie.

În concluzie, putem spune că lucrarea este reușită prin bogăția materialului faptic prezentat și comentat și, de aceea, o recomandăm cititorilor interesați de problemele istoriei lingvistice românești.

MARINA RĂDULESCU-MENDEA

KURT BALDINGER, avec la collaboration de JEAN-DENIS GENDRON et GEORGES STRAKA, **Dictionnaire étymologique pe l'ancien français, DEAF,** Les Presses de l'Université Laval, Québec, Canada, Niemeyer, Tübingen, Klincksieck, Paris, 1971, fasc. 1 G-GARDER, XXV + + 76 p.

După cum aflăm din introducerea semnată de Kurt Baldinger, DEAF își propune să descrie ansamblul vocabularului francez de la *Serments de Strasbourg* pînă la mijlocul secolului al XIV-lea, materialul fiind prezentat pe familii de cuvinte.

Dedicat lui W. W. Wartburg și elaborat de două colective, unul la Heidelberg și unul la Québec, coordonate de Kurt Baldinger, dicționarul este legat și de cel de al XII-lea Congres de lingvistică și filologie romanică ținut la București în 1968, deoarece cu această ocazie cele două colective au aflat de preocupările lor paralele și au hotărît să-și unească eforturile, la sugestia profesorului Georges Straka, devenit ulterior colaborator al dicționarului.

Ca orice dicționar, DEAF va folosi în mod critic dicționarele deja existente, mai ales Godefroy și Tobler-Lommatsch. Dar, spre deosebire de acestea, DEAF își propune să fie mai mult *lingvistic* decît *filologic*, la fel ca FEW, care, de altfel, va juca un rol deosebit de mare în elaborarea sa. Ultimul fapt i-a determinat pe autori să înceapă cu litera G, în așteptarea reelaborării primelor fascicule din FEW, actualmente depășite, lucru explicabil dacă ne gîndim că au apărut cu o jumătate de secol în urmă.

Kurt Baldinger apreciază că dicționarul va fi elaborat integral în următorii zece ani și că va însuma circa 5000 de pagini. Deosebit de interesant ni se pare faptul că, pe baza aceluiași material, vor fi elaborate simultan încă patru dicționare (*Dictionnaire étymologique abrégé de l'ancien français*, *Petit dictionnaire étymologique de l'ancien français*, *Dictionnaire inverse de l'ancien français*, *Dictionnaire onomasiologique de l'ancien français*). Acest lucru va fi posibil datorită folosirii procedeelor tehnice cele mai perfecționate (la photocomposition — système RCA), care permit utilizarea ordinatoarelor.

Între DEAF și FEW există multe asemănări și unele deosebiri. Diferențele nu privesc numai perioada istorică, ci și modul de prezentare a materialului. Am amintit deja gruparea pe familii de cuvinte. La p. XX a introducerii sale, K. Baldinger precizează și celelalte caracteristici „tehnice" ale DEAF : a) cuvîntul-titlu nu este etimonul (ca în FEW), ci cuvîntul de bază al familiei etimologice ; b) cuvîntul ca unitate lexicală rămîne intact (deci se dau toate sensurile în același articol) ; c) se face o distincție între sistemul grafic și sistemul semantic (adică sub fiecare sens sînt trecute grafiile atestate, cu trimiterile respective).

Deși este alcătuit de un colectiv, fiecare colaborator semnează articolele redactate de el. În prima fasciculă, cele mai multe și cele mai ample articole sînt semnate de K. Baldinger.

Pentru a da o imagine mai concretă a concepției autorilor, menționăm că ultimul articol din fasciculă, GARDER și familia de cuvinte derivate din el, însumează șapte pagini a două coloane fiecare, deci coloanele 139—152. Numai discuția cuvîntului-titlu, pentru care K. Baldinger stabilește 27 de sensuri, se întinde pe aproape opt coloane, care cuprind : discuții etimologice (cu referiri la alte dicționare, la diferite studii sau monografii, inclusiv la unele recenzii), grafiile atestate, sensurile (cu citate, trimiteri la texte, eventual referiri la unele studii sau dicționare) și expresiile care țin de ele. Cele 15 cuvinte incluse în familia lui GARDER sînt discutate și ele cu multă minuțiozitate,

respectîndu-se în mare schema cuvîntului-titlu.

În concluzie, putem spune că DEAF se anunţă ca un instrument de lucru valoros, cu un specific bine precizat, elaborat cu multă competenţă, calităţi care îi vor asigura fără îndoială un loc important în lingvistică şi filologie.

În măsura în care şi celelalte lucrări anunţate, care vor fi elaborate *automat*, cu ordinatoare electronice, pe baza aceluiaşi material, vor fi de un bun nivel ştiinţific, acest dicţionar va fi şi o pledoarie elocventă pentru folosirea tehnicii celei mai moderne în lexicografie, în scopul valorificării mai complete a unor cercetări.

VASILE COVACI

LOUIS-FERNAND FLUTRE, **Le moyen picard d'après les textes littéraires du temps (1560 — 1660). Textes-Lexique-Grammaire**, Musée de Picardie, Amiens, 1970, 551 p.

Consacrată studiului dialectului picard din perioada cuprinsă între anii 1560—1660, lucrarea se împarte în trei mari diviziuni: cea dintîi cuprinde texte literare care ilustrează dialectul sus-menţionat, cea de a doua reprezintă glosarul necesar înţelegerii textelor din punct de vedere lexical, iar ultima conţine un studiu asupra faptelor de gramatică mai des întîlnite.

Autorul defineşte noţiunea de „dialect picard mediu" anunţată în titlu, şi anume precizează că este vorba despre etapa care face legătura între vechea picardă şi picarda modernă, aceasta din urmă prezentînd caracteristicile actuale — după cum se ştie — încă din secolul al XVIII-lea. Întreaga perioadă medie se întinde de-a lungul a trei sute de ani (sec. al XV-lea, al XVI-lea şi al XVII-lea), dar textele publicate şi comentate în lucrarea de faţă se referă la un interval de timp de numai o sută de ani.

Autorul are meritul de a fi reunit pentru prima oară 10 texte din regiunea de est a dialectului picard, ilustrative pentru o etapă considerată mai săracă în monumente scrise. Cele mai multe dintre aceste texte sînt dificil de găsit: două dintre ele există într-un singur exemplar original, la Biblioteca Municipală din Amiens, alte patru se conservă doar în rare exemplare, în ediţii de la începutul secolului al XIX-lea, iar celelalte, reeditate mai de curînd, figurează numai în culegeri care se află în colecţiile marilor biblioteci.

Fiecare text este însoţit de o notă introductivă de amploare, care dă indicaţii în legătură cu data şi locul în care acesta a fost alcătuit. Se menţionează, de asemenea, variantele faţă de versiunea originală, semnalîndu-se modificările survenite. Urmează lămuriri asupra împrejurărilor în care s-a scris textul, a condiţiilor în care s-a transmis şi a ediţiilor în care a fost publicat.

Din amplul comentariu, se desprind informaţii legate de diversele variante ale titlului original. Atunci cînd rezumă subiectul sau face scurte caracterizări ale personajelor care apar, autorul precizează cadrul istorico-geografic şi momentul politico-social în care se desfăşoară acţiunea.

Aparatul critic care însoţeşte fiecare text oferă o listă a variantelor, cu toate modificările făcute faţă de ediţia de bază.

Notele explicative de la subsolul fiecărei pagini ajută interpretarea corectă, prin sugerarea unor soluţii menite să rezolve dificultăţile legate de înţelegerea textelor. În secţiunea consacrată lexicului — foarte bogată, de altfel — figurează, în ordine alfabetică, cu trimiteri la texte, toate formele care pot fi întîlnite, precum şi sensul fiecărui cuvînt. În secţiunea referitoare la gramatică se explică, din punct de vedere fonetic şi morfosintactic, particularităţile dialectale. Materialul este riguros sistematizat. Capitolele de fonetică se încheie cu tabele rezumative ale evoluţiei vocalelor, diftongilor şi consoanelor. La indice se arată paragraful în care se găseşte explicaţia necesară. Succinta bibliografie care precedă textele notează gramaticile, dicţionarele şi lucrările de filologie şi istorie completate în vederea întocmirii

lucrării. O hartă a domeniului picard marchează punctele reprezentate de texte.

Analizînd conţinutul textelor, autorul este de părere că acestea au fost scrise de persoane cultivate, cu solide cunoştinţe de latină şi franceză, după cum dovedesc unele trăsături existente în special în grafie, ca şi în lexic sau construcţii gramaticale. Trăsături de stil caracteristice limbii culte deosebesc în mod vădit această literatură de obişnuitele documente de arhivă. Studiul de faţă permite nu numai completarea informaţiilor privitoare la dialectul picard, în general, dar, pe baza unui material de limbă reprezentativ, pune în lumină o etapă mai rar cercetată şi mai puţin cunoscută.

LILIANA MACARIE

GUNNAR TILANDER, **Gaston Phébus. Livre de chasse**, édité avec introduction, glossaire et reproduction des 87 miniatures du manuscrit 616 de la Bibliothèque Nationale de Paris, AB EG Johanssons Boktryckeri, Karlshamn, 1971, (Cynegetica XVIII), 453 p.

Începînd din 1953, cînd Gunnar Tilander a publicat în colecţia Cynegetica *Essais d'étymologie cynégétique*, filologul suedez a elaborat, cu remarcabilă asiduitate şi constanţă, optsprezece lucrări care studiază lexicul diferitelor texte de vînătoare. Ultima ediţie critică, *Gaston Phébus. Livre de chasse*, apărută nu de mult în aceeaşi colecţie, completează seria studiilor lui Tilander privind cinegetica.

Lucrarea se compune dintr-o amplă introducere, urmată de textul comentat al *Cărţii de vînătoare* a lui Gaston Phébus şi se încheie cu un glosar care reprezintă o treime în economia volumului. Textul cărţii lui Phébus este însoţit de reproduceri după 87 de miniaturi aflate în manuscrisul 616 din Biblioteca Naţională din Paris.

În introducere, Tilander se ocupă de biografia şi evenimentele mai importante ale vieţii lui Gaston Phébus, acel nobil de la curtea lui Charles VI care şi-a dobîndit celebritatea literară prin *Livre de chasse*, începută în 1387 şi terminată în 1389. Lucrarea lui Phébus a fost păstrată în 46 de manuscrise, indicate de Tilander, ceea ce dovedeşte larga ei răspîndire, şi a cunoscut, pînă la Tilander, şase ediţii (prima în 1507 şi ultima, tradusă în franceza modernă, în 1931).

Filologul suedez discută în continuare limba cărţii, atît din punctul de vedere al grafiei, cît şi din punctul de vedere al faptelor de gramatică. Cartea lui Phébus este scrisă într-o bună franceză, cu uşoare influenţe normando-picarde (trecerea lui *e* la *i* în poziţie atonă, în faţa unei palatale, reducerea lui *-iée* în *-ie*, forme în *-iau* pentru *-eau*, forme în *-el* etc.) şi presărată cu unele provensalisme (expresia corelativă *plus... plus* este exprimată prin *on mais... mais* sau prin *on plus... plus*).

Textul *Cărţii de vînătoare* a lui Gaston Phébus este reprodus după manuscrisul L (Ermitaj, Leningrad), considerat de autor ca cel mai corect dintre toate manuscrisele, în sensul că aici se întîmplă mai rar să lipsească silabe, cuvinte sau chiar pagini întregi, iar adăugirile apocrife ale diferiţilor copişti nu sînt prea frecvente. Pe de altă parte, acest manuscris conţine mai puţine învăţături vînătoreşti, deci textul nu are un caracter excesiv de didactic. În acelaşi timp, există numeroase referinţe la alte trei manuscrise: două aparţinînd Bibliotecii Naţionale din Paris (după unul din ele au fost reproduse miniaturile), al treilea aparţinînd Clarei Peck. Referinţele notate în subsolul paginii redau unele variante ale acestor trei manuscrise, deosebite de textul manuscrisului de bază prin absenţa anumitor cuvinte uneori, iar alteori printr-o grafie diferită.

Comentariile lingvistice ale autorului sînt prezentate îndeosebi în glosarul lucrării, care înregistrează termenii francezi aparţinînd lexicului de vînătoare, precum şi arhaismele întîlnite în cartea lui Phébus. Fiecare termen este explicat din punct de vedere semantic, în multe cazuri fiind redat în context.

Uneori, filologul suedez își sprijină afirmațiile prin lucrări similare sau dicționare, menționate în bogata bibliografie consultată și indicată la sfîrșitul volumului.

În sfîrșit, reține atenția o listă alfabetică de nume proprii întîlnite în tratatul lui Gaston Phébus și explicate de Tilander, precum și proverbele și zicătorile vînătorești cu care este pitoresc presărată cartea amintită. Poate că n-ar fi lipsit de interes un studiu al acestor proverbe, unele dispărute în franceza de azi.

MIHAELA PAMFIL

J. LEITE DE VASCONCELLOS, **Esquisse d'une dialectologie portugaise**, 2ª. edição com aditamentos e correcções do autor, preparada com base no exemplar conservado no Museu Etnológico „Dr. Leite de Vasconcellos" por Maria Adelaide Valle Cintra, Lisboa, Centro de Estudos Filológicos, 1970, 175 p. (= „Publicações do Atlas Etnográfico-Linguístico de Portugal e da Galiza" 1).

Scrisă în urmă cu aproape șapte decenii, lucrarea lui Leite de Vasconcellos continuă să fie considerată și azi o carte indispensabilă studiului dialectelor și graiurilor galego-portugheze, fără ca nici o altă lucrare să i se substituie în tot acest interval de timp.

Prezenta ediție nu este o simplă reeditare a textului apărut în 1901, ci cuprinde, alături de textul propriu-zis, notele și corectările făcute de autor pe un exemplar care s-a păstrat la Muzeul Etnologic din Belém. Autoarea ediției, Maria Adelaide Valle Cintra, a încercat, în plus, aducerea la zi a materialului lingvistic prin publicarea, e drept cam pe scurt și rareori, a rezultatelor cîtorva dintre lucrările mai recente de dialectologie portugheză.

Observațiile autorului, făcute evident în portugheză, au fost traduse în franceză și introduse în textul lucrării, iar adăugirile și completările autoarei apar între paranteze drepte, în subsolul paginii.

Înainte de a prezenta contribuțiile autoarei ediției, vom arăta pe scurt caracteristicile manualului de care ne ocupăm.

Lucrarea este formată din trei părți. În prima, autorul discută unele chestiuni teoretice și stabilește unitățile dialectale ale limbii (*dialectele continentale* — interamnense, transmontano, beirão și meridional, — *dialectele insulare* — azoric și madeiric —, *dialectele de peste mare* — idiomurile vorbite în fostele și actualele provincii portugheze din Asia și Africa (cu excepția insulelor Azore și Madeira) —, *dialectul iudeo-portughez* — în comunitățile evreiești din Hamburg și Amsterdam). Codialectele portugheze au o situație oarecum diferită, ele fiind idiomuri particulare într-un raport intim cu limba portugheză. În această categorie se află limba vorbită în Galiția și în trei sate (Riodonor, Guadramil, Terra-de-Miranda) din provinciile Bragança și Tras-os-Montes.

Accepțiunea pe care o dăm azi termenului de dialectologie nu corespunde sensului în care Leite de Vasconcellos își realizează lucrarea. Toate observațiile autorului nu se bazează pe studiul anchetă al limbii vorbite, ci pe analiza unui grup de texte (texte ce sînt prezentate și analizate tot în prima parte a lucrării), care cuprind literatură de colportaj, diverse scrieri literare cu expresii uzuale populare, precum și documente oficiale cu caracter local. La acestea se adaugă o serie de studii, puține la număr, de dialectologie și folclor, conținînd note și observații asupra limbajului popular.

Partea a doua a lucrării, cea mai dezvoltată de altfel, conține prezentarea faptelor de fonetică, morfologie, sintaxă și lexic. În studiul dialectelor de peste mare autorul s-a folosit de lucrări consacrate în parte fenomenelor lingvistice care îl interesau (ex. analiza dialectului creol din Diu are la bază lucrarea lui Schuchardt *Kreolische Studien*, III, Viena, 1883), de documente locale particulare sau oficiale, precum și de propriile sale observații lingvistice (analiza dialectului din Macau).

Ultima parte a lucrării cuprinde observații asupra importanței studiului dialec-

tologic din punctul de vedere al glotologiei generale.

Contribuţia autoarei Maria Adelaide Valle Cintra a constat în traducerea în franceză a notelor autorului şi integrarea lor în text (deşi ar fi fost de dorit ca aceste note să poarte într-un fel un semn distinctiv pentru a fi deosebite de textul iniţial). De asemenea, a indicat o serie de lucrări recente care tratează probleme asemănătoare celor discutate de Leite de Vasconcellos.

Remarcăm, în schimb, absenţa unor informaţii mai precise în legătură cu stadiul actual al unora dintre dialectele portugheze. Ar fi fost interesant de ştiut care este situaţia limbii portugheze în unele provincii în care influenţa limbii populaţiei băştinaşe este puternică, iar dominaţia portugheză a încetat (cf. *The Far Est Australasia*, London, ed. III, 1971, p. 163–194, unde se arată că în Ceylon portugheza a pierdut teren în favoarea limbii vorbite de sinhalezi, limbă înrudită cu indoariana din nordul Indiei).

Fără să fie un model de analiză dialectologică, cartea lui Leite de Vasconcellos rămîne o lucrare de bază, prima de acest fel în dialectologia portugheză.

MARIANA PLOAE

WILLIAM NEMSER, **An Experimental Study of the Phonological Interference in the English of Hungarians**. Published for the Center for Applied Linguistics by Indiana University, Bloomington, Mouton and Co., The Hague, 1971, 191 p.

Lucrarea se situează în aria de convergenţă a foneticii experimentale şi a lingvisticii aplicate. Sînt analizate unele particularităţi fonologice ivite în cazul contactului lingvistic dintre limbile maghiară şi engleză, mai precis — distorsiunile ce apar în percepere şi reproducerea fricativelor interdentale şi oclusivelor engleze de către persoane a căror limbă maternă este maghiara.

În paginile acestui studiu, autorul reia şi dezvoltă o parte din problemele care au făcut obiectul unei lucrări de disertaţie elaborată în 1961 (*The Interpretation of English Stops and Interdental Fricatives by Native Speakers of Hungarian*).

Minuţioasa interpretare a rezultatelor experimentale permite autorului o reevaluare a unor teze formulate de Uriel Weinreich şi Einar Haugen cu privire la dinamica interferenţei lingvistice.

În prima fază a contactului cu un sistem fonologic străin distingem două laturi: are loc, pe de o parte, o analiză (conştientă sau nu) a elementelor ce alcătuiesc acest sistem, dictată de necesitatea de a diferenţia între ele unităţile noului inventar, iar pe de altă parte, un act de sinteză, în încercarea de a reda, de a reconstitui trăsăturile acestor unităţi. Atît în planul analizei, cît şi în cel al sintezei, subiectul vorbitor operează în termenii anumitor aproximări. Datele experimentale luate în discuţie pun în evidenţă existenţa unui decalaj între aproximările pe care unul şi acelaşi subiect le efectuează în sfera perceptivă, faţă de cele pe care le realizează în sfera reproductiv-imitativă.

În paginile lucrării se conturează concluzia că tipurile şi gradele de distorsiune fonologică datorate interferenţei nu pot fi prevăzute în limita comparării dialingvistice a celor două sisteme, contactul dintre două limbi (limbă maternă/limbă străină) fiind un proces complex, realizat prin declanşarea unui mecanism complicat, ce implică atît factori lingvistici, cît şi psihologici — aceştia din urmă deocamdată insuficient studiaţi.

ILINCA CONSTANTINESCU

EINAR LUNDEBY, **LEXI, Nye ord — Vanskelige ord — Fremmedord**, Aschehoug, Oslo, 1971, [IV] + 379 p.

Editura Aschehoug, cunoscută scandinaviştilor prin publicarea a numeroase lucrări de limbă şi literatură, a tipărit de curînd această lucrare lexicografică cu un pronunţat

caracter practic, elaborată de un colectiv condus de prof. Einar Lundeby, de la Universitatea din Oslo. Intenţia autorilor a fost de a pune la dispoziţia publicului larg un dicţionar explicativ cuprinzînd „cuvinte noi, cuvinte dificile, cuvinte de origine străină". În acest scop sînt înregistraţi 15 000 de termeni din *Bokmål* (unul din cele două idiomuri de origine germanică avînd rangul de limbi oficiale ale statului norvegian. Aceste două idiomuri sînt cunoscute sub numele de *Bokmål* şi *Nynorsk*, sau — în terminologia mai veche — *Riksmål* şi *Landsmål*).

Dacă interpretăm materialul din acest dicţionar ca pe un corpus reprezentativ pentru desemnarea principalelor mijloace de îmbogăţire a vocabularului, distingem existenţa în *Bokmål* a următoarelor mecanisme tradiţionale de proliferare lexicală :

I. Resurse interne :

a) compunere (cf. *fremmedgjørelse* „înstrăinare; alienare", din *fremmed* „străin" + *å gjøre*> *gjørelse* „a face> facere"; *høyspenning* „înaltă tensiune", din *høy* „înalt" + *spenning* „tensiune, voltaj" etc.);

b) derivare (cf. *yndling* „favorit", din *å ynde* „a plăcea" + sufixul substantival *-ling*; *umyndig* „minor, nematur", din prefixul cu sens negativ *u-* şi adjectivul *myndig* „matur" etc.);

c) diverse forme de prescurtare a cuvintelor, de exemplu alăturarea iniţialelor unui grup de cuvinte : *NRK* (din *Norsk rikskringkasting* „Radiodifuziunea norvegiană"), *NSB* (din *Norges statsbaner* „căile ferate de stat din Norvegia") etc.;

d) modificări semantice (cf. *skjelm* sensul vechi „escroc", sensul nou „hîtru, poznăş"; *restaurasjon* sensul vechi „restaurant", sensul nou „restaurare", etc.);

e) împrumuturi interne (folosirea unor termeni dialectali) : dial. *tjor* = bokmål *okse* „bou; taur", dial. *øskje* = bokmål *eske* „cutie", etc.

II. Împrumuturi lexicale din alte limbi.

În această categorie intră mai ales cuvinte preluate din engleză, franceză, germană, suedeză, daneză şi, în număr ceva mai restrîns, din italiană, spaniolă, rusă şi alte limbi. Majoritatea cuvintelor din această categorie sînt termeni din vocabularul internaţional (cf. *anestesi*, *bulevard*, *balalaika*, *elektron*, *embargo*, *finish*, *imperialisme*, *kondensator*, *kongress*, *komsomol*, *panorama*, *rumba*, *solist*, *sosialisme*, *sputnik*, *team*, *telex*, *trafikant*, *univers*, *vitamin*, *vulkanisere*, *zoolog* etc.). Numărul mare de împrumuturi lexicale din diverse limbi dovedeşte că în privinţa capacităţii de asimilare a cuvintelor străine *Bokmål*-ul se aseamănă cu engleza (spre deosebire de *Nynorsk*, în care, ca şi în germană, predomină mijloacele interne de formare a cuvintelor).

Precizarea sensurilor termenilor analizaţi se face, de la caz la caz, prin sinonime, scurte explicaţii, exemple şi ilustraţii. Definiţiile se remarcă prin claritate şi concizie. Cuvintele dificile din punctul de vedere al pronunţării sînt redate într-o transcriere fonetică simplificată, bazată pe alfabetul A.P.I. La cuvintele care nu apar în transcriere fonetică, accentuarea este indicată în cuvîntul titlu (**mono'ton, stra'teg**).

Înregistrarea în dicţionar a termenilor a implicat totodată şi optarea în favoarea unei anumite forme, atît în ceea ce priveşte ortografia cuvîntului, cît şi pronunţarea sa. Este deci de presupus că majoritatea formelor acreditate prin această lucrare se va impune treptat şi va reduce noianul de variante fonetice şi grafice în circulaţie actualmente. În felul acesta, dicţionarul *Lexi* răspunde străduinţelor de normare a limbii — imperativ major pentru comunitatea lingvistică norvegiană.

ILINCA CONSTANTINESCU

CARLOS A. SOLÉ, **Bibliografía sobre el español en América 1920—1967**, Georgetown University Press, Washington, 1970, 175 p.

Apariţia bibliografiei lui Carlos A. Solé răspunde unei necesităţi de prim ordin manifestate în lingvistica hispano-americană din ultimii ani, aceea de a oferi o orientare sigură

în varietatea şi bogăţia lucrărilor consacrate descrierii diferitelor aspecte ale spaniolei americane.

Pentru realizarea acestui obiectiv se impunea o bibliografie care să nu se limiteze la o simplă înşirare, neselectivă, de autori şi titluri, ci să urmărească în mod permanent reliefarea valorii lucrărilor înregistrate, prin observaţii şi aprecieri de natură critică.

Concepută în acest fel, recenta bibliografie asupra spaniolei americane reuneşte aproximativ 1500 de titluri din perioada cea mai rodnică în dezvoltarea activităţii legate de cercetarea limbii spaniole vorbite în America, între anii 1920–1967.

În introducerea care deschide lucrarea, se prezintă o scurtă, dar densă privire de ansamblu asupra principalelor probleme şi aspecte fundamentale ridicate de studierea spaniolei americane, însoţită de o prezentare a stadiului actual al cercetării şi de unele indicaţii orientative, care ar trebui luate în considerare în viitor de către lingvistica hispano-americană. Se dau apoi unele indicaţii, poate prea sumare, asupra modului în care a fost concepută şi alcătuită bibliografia.

Cu excepţia primelor două capitole, cu caracter general, referitoare la ,,bibliografii'' şi la ,,studiile de filologie în America Latină'', materialul înregistrat este împărţit în două mari grupe : studii cu caracter general şi studii pe ţări. La rîndul său, primul grup cuprinde următoarele subdiviziuni : ,,opere de ansamblu'', ,,fonologie şi fonetică'', ,,morfologie'', ,,voseo'', ,,sintaxă'', ,,studii de lexicologie'' — alcătuite din : ,,arhaisme şi neologisme'', ,,semantică'', ,,etimologie'', ,,americanisme şi indigenisme'', — ,,probleme de metodă'', ,,chestionare lingvistice'', ,,atlase lingvistice'', ,,zone dialectale'', ,,unitatea limbii'', ,,« andalucismul » spaniolei americane'', ,,substratul indigen''.

Cel de al doilea grup, referitor la studiile pe ţări, cuprinde 21 de subgrupe, dedicate celor 19 ţări hispano-americane, în ordine alfabetică, la care se adaugă o subgrupă aparte pentru regiunea Río de la Plata şi alta pentru spaniola vorbită în Statele Unite. În cadrul fiecărei ţări, materialul este divizat, în linii generale, în subgrupele următoare : ,,studii generale'', ,,fonologie şi fonetică'', ,,morfologie'', ,,sintaxă'', ,,studii de lexicologie'', ,,studii regionale'', ,,fauna şi flora'', ,,indigenisme'', ,,toponimie şi onomastică''. Desigur, la zonele care nu dispun de o bibliografie întinsă referitoare la cercetările de limbă, unele din subgrupele menţionate lipsesc şi, invers, cînd este vorba de o bibliografie mai bogată, se adaugă noi subdiviziuni (,,vorbirea argotică'', de exemplu, pentru Argentina).

În general, bibliografia se remarcă prin două calităţi de primă însemnătate pentru lucrările cu un asemenea profil : este foarte bogată şi oferă, cu puţine excepţii, aprecieri critice exacte şi obiective. Există, fireşte, şi unele lacune de informare (semnalăm astfel lipsa unor lucrări fundamentale în lingvistica hispano-americană, apărute în perioada în discuţie, cum sînt : *Diccionario manual de americanismos*, de Marcos Morínigo, apărut la Buenos Aires, în 1966, 738 p., *Catálogo de las lenguas de América del Sur. Enumeración, con indicaciones tipológicas, bibliografía y mapas*, de Antonio Tovar, Buenos Aires, 1961, 405 p.), precum şi cîteva inadvertenţe în aprecierile emise (aşa, de exemplu, la unele lucrări de deosebită valoare, indicaţiile şi comentariile lipsesc cu desăvîrşire, cf. nr. 114 a, 383, 1183 etc., în timp ce alte lucrări, de un interes evident mai redus, beneficiază de astfel de indicaţii (cf. nr. 65)).

Lucrarea lui Carlos Solé — încheiată de lista abrevierilor folosite şi de indicele de autori — constituie un foarte util instrument de informare la zi în literatura de specialitate şi, în acelaşi timp, un mijloc de orientare critică sistematică pus la dispoziţia tuturor celor interesaţi de cercetarea şi studierea spaniolei vorbite în America.

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

Anuario de Letras. Facultad de Filosofía y Letras. Centro de Lingüística Hispánica, Universidad Nacional Autónoma de México, México, vol. VIII, 1970, 276 p.

Revista mexicană *Anuario de Letras* — una din cele mai prestigioase publicaţii hispano-americane destinate cercetării filologice,

lingvistice şi literare — manifestă în cel de al VIII-lea volum, apărut în 1970, un pronunţat interes pentru studiile de limbă. Astfel, din totalul de 14 articole şi note şi 8 recenzii cuprinse în sumar, 11 articole şi 5 recenzii au caracter lingvistic.

Articolele şi notele lingvistice se referă, cu o singură excepţie, la problematica variată ridicată de cercetarea complexă a variantei mexicane a spaniolei americane.

Excepţia amintită este constituită de articolul care deschide volumul, intitulat *El nuevo enfoque de la gramática general* (p. 5—18), în care autorul, profesorul Edward Blansitt, tratează o problemă de lingvistică generală, urmărind justificarea conceptului de „gramatică generală" prin prezentarea unor opoziţii lingvistice universale (opoziţia dintre propoziţia afirmativă şi cea interogativă, dintre enunţul afirmativ şi cel negativ) şi a categoriei generale formate de mărcile de relaţie care apar în construcţia nominală, în scopul distingerii funcţiilor sale sintactice.

Abordarea unor aspecte inedite, ori mai puţin cunoscute şi studiate, oferite de spaniola veche mexicană din secolele XVI—XVII, este obiectul de investigaţie a două articole : primul, de Ernesto Mejía Sánchez (p. 19—38), are caracter lexical, referindu-se la vocabularul de indigenisme americane inserat într-un poem compus în 1697. Cel de al doilea articol, scris de cunoscutul lingvist Juan M. Lope Blanch — care este şi directorul revistei —, analizează construcţiile verbale înregistrate într-un document din secolul al XVI-lea, constînd din şapte scrisori ale mexicanului Diego de Ordaz (p. 39—55).

Pe aceeaşi linie de cercetare se înscrie şi nota Claudiei Parodi de Teresa, *Para el estudio de la lengua traída a la Nueva España* (p. 205—218). Pornind de la sublinierea importanţei pe care o prezintă primele documente scrise în această zonă americană, unde se găsesc reflectate particularităţile lingvistice ale spaniolei de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, perioadă de însemnătate decisivă în istoria acestei limbi, autoarea propune o mostră de ediţie critică ştiinţifică, bazată pe interpretarea faptelor fonetice.

Celelalte articole şi note de limbă din volum oferă rezultatele obţinute în investigarea diferitelor probleme şi aspecte caracteristice spaniolei actuale din Mexic, aşa cum se reflectă mai ales în norma cultă din capitala ţării. În general, este vorba de fragmente de studii mai ample, alcătuite de autori în cadrul colaborării la realizarea *Proiectului de studiu coordonat al normei lingvistice culte din principalele oraşe din America Latină şi din Peninsula Iberică* — proiect care va servi drept fundament unei vaste lucrări colective, de primă însemnătate pentru întreg domeniul lingvistic hispanic.

În majoritatea lor, contribuţiile publicate abordează probleme referitoare la morfosintaxă : din cele 5 articole şi note încadrate aici, 3 sînt consacrate flexiunii şi sintaxei verbale (*Observaciones sobre el infinitivo final en el español mexicano*, de Elisabeth Luna Traill, p. 57—79 ; *Vitalidad del futuro de indicativo en la norma culta del español hablado en México*, de José G. Moreno de Alba, p. 81—102 ; *Oraciones independientes de gerundio en el español de México*, de Dulce Ma. Magallanes, p. 235—239), unul flexiunii nominale (*Anomalías en la concordancia del nombre en el español de la ciudad de México*, de Antonio Millán Orozco, p. 125—146), iar ultimul, semnat de Cecilia Rojas Nieto, se ocupă de elementele de relaţie cu valoare adversativă folosite în norma cultă în discuţie (p. 103—124).

În cadrul investigaţiei cu caracter fonetic şi regional, menţionăm contribuţia lui Lourdes Gavaldón la cunoaşterea şi descrierea fenomenelor fonetice reprezentative pentru o zonă lingvistică mexicană determinată (*Aspectos fonéticos del habla de Múzquiz, Coahuila*, p. 219—234).

În sfîrşit, un aspect lexical, de detaliu, tratează Hermina E. Torres Villaseñor în nota dedicată prezentării termenilor referitori la îmbrăcămintea de copil, aşa cum rezultă din anchetele efectuate asupra vorbirii mexicane actuale (p. 241—253).

Recenziile cuprinse în volum, avînd, aproape toate, un caracter mai mult expozitiv decît critic, prezintă cititorilor cîteva importante lucrări recente de spaniolă americană

(Carlos Solé, *Bibliografía sobre el español en América 1920—1967*; Olga Cock Hincapié, *El seseo en el Nuevo Reino de Granada : 1550—1650*, şi Nélida Donni de Mirande, *El español hablado en Rosario*), precum şi de spaniolă peninsulară (Manuel Alvar, *El dialecto riojano*; Joseph Szertics, *Tiempo y verbo en el Romancero viejo*).

Prin varietatea şi calităţile de conţinut ale studiilor pe care le cuprinde, ultimul volum al revistei *Anuario de Letras* reprezintă, în ansamblul său, un valoros aport adus în direcţia cunoaşterii ştiinţifice şi cercetării riguroase a cîtorva aspecte fundamentale ale spaniolei vorbite în Mexic.

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

Parole e metodi — Bollettino dell'Atlante linguistico italiano, nr. 1, 1971, Torino, 145 p.

În noul număr al „Buletinului Atlasului lingvistic italian" apărut la Torino sub egida Institutului Atlasului lingvistic italian, putem semnala articolul lui A. Sobrero *Fenomeni di disgregazione recentemente osservati nel Tabarchino* (Fenomene de dezagregare recent observate în graiul tabarchin), o comparare a situaţiei graiurilor coloniilor ligure din Carloforte şi Calasetta (Sardinia) descrise de Gino Bottiglioni în 1928 cu cea actuală. Autorul corectează unele dintre afirmaţiile lui Bottiglioni pe baza unor noi exemple, mai ales din domeniul lexical. De exemplu, împrumuturile sarde privind terminologia agricolă ar putea să nu fie atît de vechi cum apar la prima vedere. Cercetarea unei liste de cuvinte introduse din sardă în acest dialect impune concluzia că penetraţia de tip sard este relativ recentă. Studiul palatalizării din cadrul sistemului consonantic îi permite să identifice două momente semnificative în dialectul tabarchin, corespunzătoare trecerii respectivului grai de tip ligur la dialect autonom.

De problema confruntării unor anchete dialectale de dată diversă se ocupă Tullio Telmon în articolul *Confronto tra l'inchiesta dell'A.I.S. e l'inchiesta del CSDI a Rochemolles (Torino)* („O confruntare între ancheta AIS şi ancheta CSDI la Rochemolles (Torino)). Fără ambiţia de a putea răspunde la multiplele probleme ridicate de o astfel de cercetare, studiul se limitează la o confruntare cît mai amplu posibil, între o anchetă desfăşurată de Scheuermeier în localitatea Rochemolles în 1922 şi aceea întreprinsă de T. Telmon în acelaşi loc, dar în iulie 1967. Concluziile contrazic aşteptărilor, deoarece divergenţele înregistrate nu aparţin timpului scurs (patruzeci şi cinci ani), ci faptului că Scheuermeier nu era italian, precum şi datorită îmbogăţirii metodelor de investigaţie dialectală de la acea dată şi pînă acum.

Problematica raporturilor între limbă şi dialect a stat în centrul atenţiei multor lingvişti. Discuţia este reluată şi de Gaetano Berruto în articolul *Per una semiologia dei rapporti tra lingua e dialetto* (Pentru o semiologie a raporturilor între limbă şi dialect). Sînt propuse cîteva direcţii de analiză ale raportului limbă-dialect, condiţionate de gradul integrării sociale a subiectului dialectal, cît şi de acţiunea modelelor semiologice care operează la nivelul cîmpului de semne al graiului, dialectului şi, în sfîrşit, al limbii. Fenomenologia raportului dintre limbă şi dialect îi permite autorului disocierea, în cadrul aceleiaşi analize semiologice, a două tipuri de consideraţii, primul desfăşurat la nivelul corespondenţei între sisteme de semne lingvistice şi realitatea descrisă şi interpretată de ele, iar cel de al doilea tip la nivelul structurii autonome a codului sau mesajelor codificate. În ambele cazuri se pătrunde în problematica italienei regionale.

Articolul lui G. Berruto clarifică cîteva aspecte legate de acel moment delicat, cum îl consideră, care este părăsirea dialectului în favoarea limbii naţionale, reprezentînd una dintre problemele principale ale lingvisticii italiene.

La pagina 24, C. Grassi, în articolul intitulat *Una nota di Temistocle Franceschi sulla carta di prova. Capo/testa dell'ALI* (O notă a lui Temistocle Franceschi la harta de probă capo/testa a ALI), respinge pe bază de argu-

mente toate observațiile critice aduse de Temistocle Franceschi la o hartă de probă a noului Atlas.

Volumul se încheie cu o privire panoramică oferită de Gabriella Avanzini, Gaetano Berruto și Emanuela Salvemini asupra principalelor orientări înregistrate în cercetările de sociologie lingvistică, urmată de obișnuitele recenzii și note informative la cele mai recente lucrări.

SIMONA BĂRBULESCU

Analele Societății de limba română, 1, Zrenjanin, 1970, 210 p.

În anul 1971 a apărut în Iugoslavia, sub auspiciile Societății de limba română (SLR) din P.S.A. Voivodina, cu sediul la Zrenjanin, primul număr din „Analele Societății de limba română", avînd ca redactor responsabil pe Radu Flora, profesor la Facultatea de filologie din Belgrad.

Volumul reprezintă o culegere de articole grupate în 5 părți : „Limba română și metodologia ei (p. 29–74), „Stilistică și teorie literară" (p. 75–104), „Diapazon literar" (p. 105–128), „Teoria și practica traducerii" (p. 129–154), „Folclor literar" (p. 155–182), precedate de un „Cuvînt introductiv" și un articol-bilanț intitulat sugestiv : *Opt ani de ascensiune. Societatea de limba română, 1962–1970* și urmate de rubricile „Cronică" și „Cărți" (p. 183–204).

Majoritatea articolelor care alcătuiesc acest volum sînt, de fapt, comunicări prezentate la întrunirile și consfătuirile SLR și reflectă preocupările pentru limba și literatura română ale membrilor societății, indicînd, în general, îmbinarea activității didactice cu cea de cercetare. Fără să reprezinte o contribuție originală în întregul lui, după cum se atrage atenția și în „Cuvîntul introductiv" („articolele și studiile cuprinse în acest prim volum nu au un caracter de cercetare propriu-zisă, ci rezultă din considerarea unor fapte impuse mai mult de către practica zilnică"), varietatea tematică, punctele de vedere susținute conferă volumului o inițiativă lăudabilă.

Din cele 18 articole ale culegerii, le menționăm pe cele de interes lingvistic. În *Contribuții la cercetarea aoristului sîrbocroat și a perfectului romînesc în limba literară*, Momčilo Savić, pe baza unei analize comparative a originalului sîrbocroat și a traducerii românești a operei *Cronica din Travnik* de Ivo Andrić, ajunge la concluzia că perfectul simplu din limba română nu este un echivalent perfect al aoristului sîrbocroat nici în ce privește valorile stilistice, nici cele gramaticale de aspect.

Problema traducerii constituie obiectul studiului semnat de Radu Flora (*Despre traducere în general și despre traducerea prozei în mod special*), care, după unele considerații teoretice generale asupra importanței actului traducerii, analizează diferite aspecte lingvistice ale unor traduceri din limba sîrbă în limba română, atrăgînd atenția, pe baza unor statistici, asupra tipurilor de greșeli mai frecvente.

Interesant prin modul de abordare a problemelor este și articolul lui Dušan Jović, *Unele probleme ale analizei lingvistic-stilistice*, ca și cel semnat de Emil Filip, *Un repertoriu de criterii de determinare a valorilor stilistice ale unui text literar*.

Revista, deschisă și colaboratorilor din alte țări „membri sau prieteni ai SLR", publică și un articol al unui cercetător din țara noastră : Valeriu Rusu, *Observații asupra raportului scris-oral în comunicarea lingvistică*.

ELENA CARABULEA

Comenzile din străinătate se primesc la: ROMPRESFILATELIA, *Căsuța poștală 2001—telex 011631—București, R. S. România*, sau la reprezentanții săi din străintate.

Les abonnements doivent être adressése à ROMPRESFILATELIA, *Boîte poștale 2001 — telex 011631 — Bucarest, Roumanie*, ou à ses représentants à l'étranger.

R. P. d'ALBANIE, **Ndermarja Shtetnore e Bolimeve**, Tirana ;

R. D. ALLEMANDE, **Deutscher Buch Export und Import**, Leninstrasse 16, Leipzig 701 ;

R. P. de BULGARIE, **Hemus**, Place Slaweikov, 11, Sofia ;

R. P. de CHINE, **Waiwen Shudian**, P.O.B., 88, Pékin ;

R. P. D. CORÉENNE, **Chulphanmul**, Phenian ;

RÉPUBLIQUE CUBA, **Cubartimpex**, Simón Bolivar 1, Palacio Aldamo, Habana ;

R. P. de HONGRIE, **Kultura**, P.O.B., 149, Budapest 62 ;

R. P. MONGOLE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

R. P. de POLOGNE, **Ruch.**, Ul. Wronia, 23, Warszawa ;

R. S. TCHÉCOSLOVAQUE, **Artia**, Ve Smeckach 30, — Praha II ;

U.R.S.S., **Nejdunarodnaia Kniga**, Moskva G-200 ;

R. D. du VIETNAM, **So Haut Nhap Khau Sach Bao**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

R. S. F. de YOUGOSLAVIE, **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27, Belgrad ; **Prosveta** 16/1, Terazije, Belgrad ; **Forum**, Voivode Misica, Novi Sad ;

ARGENTINE, **Editorial Sudaminter S.A.**, Alsina 500, Buenos Aires ;

AUSTRALIE, **Current Books Ltd. Distributors**, 168—174, Day Street, Sydney ;

AUTRICHE, **Globus Zeitungs Drucks und Verlagsanstalt** GmbH, 1200, Wien, Höchstädplatz 3 ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles, **Agence Messageries de la Presse**, 14—22, Rue du Persil, Bruxelles ;

CANADA, **Progress Books** 44 Stafford St. Toronto, Ontario, **W. M. Dawson Subscriptions Service Ltd**, Six Thorneliffe Park Drive, Toronto 17, Ontario ;

COLOMBIE, **Libreria Buchholz Galeria**, av. Jiménez de Quesada 8—40, Bogotá ;

DANEMARK, **Ejnar Munksgaard**, Noregade, 6, Kobenhavn ;

ESPAGNE, **Librería Herder**, Calle de Balmés 26, Barcelona 7 ;

ÉTATS-UNIS, **Fam Book Service** 69, Fifth Avenue, Suite 8 F., New York, 10003 N. Y. ; **Continental Publications**, 111, South Mermanec Ave., St. Louis Missouri, 63105 ; **Turner Subscription Agency** 235, Park Avenue South, New York 3, N.Y. ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa** P.O.B. 10128, Helsingfors, 10 ;

FRANCE, **Nouvelles Messageries de la Presse Parisienne**, 111, Rue Réaumur, Paris II, **Europériodiques S.A.** 72, Boul. Senard, 22 Saint Cloud ;

GRANDE-BRETAGNE, **Collet's Holdings Ltd.**, Dennington Estate Wellingborough, Northants **Central Books Ltd.**, 37, Inn Road, London W.C. 1 ;

ISRAËL, **Lepac Ltd.**, P.O.B. 1136 Tel-Aviv ; **Haiflepac Ltd.** P.O.B. 1794, Haifa ;

ITALIE, **So Co. Lib. Ri.** Piazza Margana 33 — Roma ; **Messagerie Italiene Sp. A.** Milano, Via Priv. Renzo e Lucia 7 ;

JAPON, **Nauka Ltd.** 30—19 Minami — Ikebukuro 2 chome Toshima Ku, Tokyo ;

PAYS-BAS, **N. V. Martinus Nijhoff**, P.O.B. 269, Den Haag ; **Swetz Zeitlinger** Keizersgracht 471 — 487, Amsterdam C. ;

NORVÈGE, **Tryggve Juul Moller-Boekhandel Ovre**, Slottsgate 15, Oslo 1 ;

R. F. d'ALLEMAGNE, **Kubon Sanger**, P.O.B. 68, München 34 ; **Presse Vertriebsgesellschaft GmbH** 6, Börsenstrasse 13—15, Frankfurt/Main ; **Kunst und Wissen**, Erich Biber P.O.B. 46, 7000 Stuttgart 1 ;

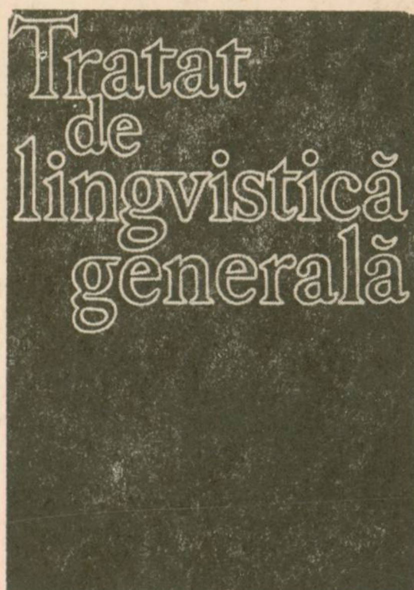
SUISSE, **Pinkus Cie**, Froschaugasse 7, Zürich, **Fachbücherei Berne**, P.O.B. 397, 3001, Berne.

În Editura Academiei Republicii Socialiste România

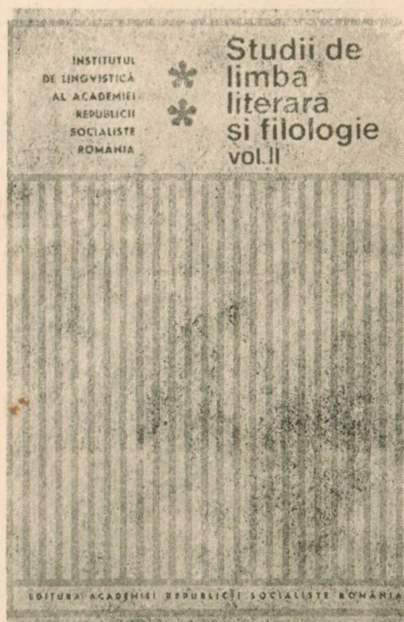
a u a p ă r u t:

Lei 20

I.P.I. c. 1285

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIII
4
1972

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie : Adresse du comité de rédaction :

Bucureşti 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30.

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită toate manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, Bucureşti

Studii și cercetări

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

LINGVISTICE

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

4 — XXIII — 1972

SUMAR

NOTE BIBLIOGRAFICE

REVISTA REVISTELOR

NECROLOG

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

ANALIZA REFLEXIVULUI ROMÂNESC DIN PERSPECTIVA UNEI GRAMATICI TRANSFORMAȚIONALE (I)

Se descriu, pe baza unui model de tip Chomsky modificat, construcţiile reflexive din limba română,
Lucrarea scoate în evidenţă atît caracterul eterogen al construcţiilor reflexive în genere, cît și al fiecărei categorii de reflexiv, urmărindu-le ,,sursa profundă''.

1. Din punctul de vedere al sintaxei transformaţionale, reflexivul românesc este o categorie profund eterogenă.

Se deosebesc net cinci modalităţi de introducere în gramatică a simbolului Refl (= Reflexiv) :

I. simbolul Refl apare, ca simbol facultativ, în expansiunea simbolului Predicat, deci se introduce prin regula de rescriere a Predicatului şi anume :

(1) # P # → GV⁀(GCirc)
(2) GV → Predicat⁀(Subiect)⁀(Ob direct) ...
(3) Predicat → (Refl)⁀V⁀MP [1]

II. simbolul Refl apare sub dominanţa simbolului Reciproc, ca purtător al semnificaţiei reciproce; simbolul Reciproc are în derivaţie o poziţie similară cu a simbolului Coord (= Coordonare) [2].

III. simbolul Refl se găseşte sub dominanţa simbolului Pas (= Pasiv), fiind purtătorul semnificaţiei pasive; la rîndul său, simbolul Pas face parte din expansiunea lui GV.

IV. simbolul Refl se găseşte sub dominanţa simbolului Impers (= Impersonal), fiind purtătorul semnificaţiei impersonale; ca şi Pas, simbolul Impers face parte din expansiunea lui GV.

V. simbolul Refl apare, ca simbol facultativ, în expansiunea simbolului GV, deci se introduce în gramatică prin regula de rescriere a lui GV :

GV → Predicat⁀(Subiect)⁀(Ob direct)⁀(Ob ind)⁀(Refl) ...

Din cele cinci situaţii prezentate mai sus, numai simbolul Refl din V, adică de sub dominanţa directă a nodului GV, este purtătorul semnificaţiei

---

[1] MP — morfemele predicaţiei. Vezi mai jos (nota 3) descrierea generală a structurii propoziţiei.

[2] Pentru simbolul Coord, vezi regula C_1 de la Vasiliu, Golopenţia, *Sintaxa*, p. 67.

reflexive și este semnalul unei transformări obligatorii de reflexivizare. (Prin *semnificație reflexivă* înțelegem că acțiunea verbului se răsfrînge asupra unui obiect — direct sau indirect, — care este același cu autorul acțiunii. Deci autorul face acțiunea și tot el suferă efectele ei.

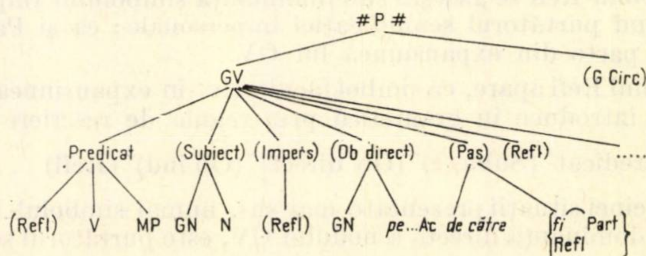
1.1. Rescrierea simbolului Refl prin reguli lexicale diferă în funcție de modalitatea de introducere în gramatică a acestuia și, de aceea, regulile vor fi formulate pentru fiecare modalitate în parte [3].

2. Am considerat că simbolul Refl face parte din expansiunea Predicatului în următoarele două situații:

a) cînd verbul nu cunoaște în limba română decît construcția reflexivă, ca în enunțurile: *Ion se bizuie pe* $\begin{Bmatrix} \textit{cineva} \\ \textit{ceva} \end{Bmatrix}$, *Ion se bosumflă, Ion s-a burzuluit, Ion se căciulește, Ion se chiorăște la* $\begin{Bmatrix} \textit{cineva} \\ \textit{ceva} \end{Bmatrix}$, *Ion se codește, Ion se cramponează de ceva, Ion se crucește de ceva, Ion s-a dedat băuturii, Ion se erijează în atotștiutor, Ion se eschivează de la ceva, Ion se extaziază, Ion se grozăvește cu* $\begin{Bmatrix} \textit{ceva} \\ \textit{cineva} \end{Bmatrix}$, *Cîinele se gudură, Ion se hazardează la ceva, Ion se holbează la* $\begin{Bmatrix} \textit{cineva} \\ \textit{ceva} \end{Bmatrix}$, *Ion se ițește la cineva, Ion se izmenește, Ion se lamentează, Ion se lăfăie în belșug, Ion se milogește, Ion se mîndrește cu cineva, Ion se mocăie, Ion se opintește, Ion se oțărăște, Ion se pocăiește, Ion se poticnește, Ion se pretează la orice, Ion se prevalează de un drept, Cîinele s-a pripășit la noi, Ion se prosternează în fața cuiva, Ion se proțăpește în fața cuiva, Ion s-a ramolit, Ion se răstește, Ion se rățoiește la cineva, Ion se răzgîndește, Ion se recreează, Ion se reculege, Ion se repauzează, Ion se revanșează, Ion se sclifosește, Ion se sfiește de* $\begin{Bmatrix} \textit{cineva} \\ \textit{ceva} \end{Bmatrix}$, *Ion se sforțează, Ion se sinchisește de* $\begin{Bmatrix} \textit{cineva} \\ \textit{ceva} \end{Bmatrix}$, *Ion se smerește, Ion se spetește muncind, Ion se spuzește la gură, Ion se străduiește pentru* $\begin{Bmatrix} \textit{cineva} \\ \textit{ceva} \end{Bmatrix}$,

---

[3] Gramatica reflexivului propusă în această lucrare se încadrează într-un anume mod de concepere a structurii propoziției, pe care-l ilustrăm schematic prin următorul arbore:

unde P = Propoziție, GV = Grup verbal, GCirc = Grup circumstanțial, Ob direct = Obiect direct, Pas = Pasiv, Impers = Impersonal, V = Verb, MP = Morfemele predicației, GN = Grup nominal, N, Ac = simbolurile cazurilor Nominativ, respectiv Acuzativ, Refl = Reflexiv, Part = Participiu.

Ion se teme, Ion se tînguiește, Ion se tolănește, Ion se văicărește, Ion se vînzolește, Ion se zbînțuie, Ion se zbenguie, Ion se zgîiește la {*ceva* / *cineva*}, *Ion se zgribulește*[4];
Ion se aliază cu Gh., Ion se ciorovăiește cu Gh., Ion se ciondănește cu Gh., Ion se sfădește cu Gh., Ion se solidarizează cu Gh., Ion se gîlcevește cu Gh.;
Se cuvine să pleci, I s-a nălucit faptul că vine cineva.

Nu introducem în categoria (a) construcții de tipul : *Ion s-a sinucis, Ion se complace în situația aceasta*, unde, din motive semantice (e vorba de semantica internă a verbului, care cere identitatea obiect direct — subiect[5]), nu se poate realiza decît construcția reflexivă, deși sensul reflexiv -obiectiv (= autorul face și suferă acțiunea) este evident.

b) cînd aceeași reprezentare fonologică realizează în limba română cel puțin două construcții, una reflexivă, cealaltă nereflexivă, fiecare din acestea conținînd un verb cu configurație semantică proprie. În asemenea cazuri, lipsa reflexivului face construcția ambiguă din punct de vedere semantic.

Ex. *Ion* < *a ajuns acasă*
  s-a ajuns
  „a se căpătui, a parveni".

Ion < *alege ceva*
  s-a ales cu ceva
  „a rămîne cu ceva (folositor sau păgubitor)"

Ion < *apucă mingea*
  se apucă de treabă
  „a începe"

Ion < *așteaptă* {*ceva* / *pe cineva*}
  se așteaptă la ceva
  „a prevedea că ceva se întîmplă într-un anumit fel"

< *Acțiunea comportă riscuri*
  „a aduce cu sine"
  Ion se comportă corect
  „a se purta"

Ion < *crede* {*pe cineva* / *ceva*}
  se crede
  „a fi înfumurat"

---

[4] În aceste construcții apar verbe din două categorii lexicale : fie verbe neologice, recent intrate în limbă, fie verbe din fondul vechi (mai ales din fondul familiar al limbii), cu puternică încărcătură stilistică.

[5] Această caracteristică sintactică constînd în identitatea obligatorie dintre obiect și subiect este urmarea unei trăsături semantice inerente a acestor verbe și anume : prezența în configurația lor semantică a mărcii [+ Reflexiv]. Vezi analiza acestor verbe mai departe, § 6.3 și 6.4. partea a II-a.

Ion < *jelește pe cineva*
se jelește că ...
„a se văita"

< *Gulerul îl jenează*
Ion se jenează de cineva
„a simți rușine"

Ion < *a legat* { *pe cineva* / *ceva* }
s-a legat să plece
„a făgădui solemn"

Ea < *moșește pe cineva*
se moșește
„a lucra încet"

Ion < *ocupă un loc*
se ocupă de { *cineva* / *ceva* }
„a avea grijă de ..."

Ion < *pilește un obiect*
se pilește
„a se ameți de băutură"

Ion < *preface un obiect*
se preface că ...
„a simula o acțiune cu scopul de a induce în eroare"

Ion < *pricepe orice*
se pricepe la orice
„a dovedi iscusință, a avea cunoștințe dintr-o materie, într-un domeniu"

Ion < *a prins* { *pe cineva* / *ceva* }
s-a prins că vreau să plec
„a bănui ceva"
s-a prins să vină
„a se angaja la ceva"

Ion < *a pronunțat un cuvînt*
s-a pronunțat despre ...
„a-și spune părerea"

Ion < *poartă* { *copilul* / *sacul* } / *se poartă corect*

„a se comporta"

Ion < *a scumpit brînza* / *s-a scumpit la cîțiva lei*

„a se tocmi mult, a se arăta zgîrcit"

< *Copacul a trăsnit*[6] / *Ion s-a trăsnit*

„a-și pierde mințile"

Ion < *uită* { *pe cineva* / *ceva* } / *se uită spre* { *cineva* / *ceva* }

„a privi"

< { *Mingea* / *Copilul* } *a căzut* / *Se cade să pleci*

„a se cuveni"

< *Ion cheamă cîinele* / *Se cheamă că n-ai înțeles*

„înseamnă"

< *Ion a nimerit acasă* / *S-a nimerit să plecăm împreună*

„a se întîmpla"

Ion < *socotește ceva* / *se socotește cu cineva*

„a se răfui, a lichida un diferend"

Ion < *tîrguiește ceva* / *se tîrguiește cu cineva*

„a negocia prețul, a se tocmi"

etc.

2.1. Raportînd inventarul de verbe reflexive (a)—(b) la ceea ce dau gramaticile curente cu privire la valorile reflexivului, constatăm că se includ aici reflexive dinamice (ex. *a se ajunge, a se crede, a se moși, a se*

[6] Construcția *copacul a trăsnit* este, de fapt, a structurii de suprafață. În structura de adîncime îi corespunde o construcție tranzitivă cu caracteristicile : { + Nominal / + Indef } ⁀ Subiect ⁀*trăsnește*⁀*copacul*, asupra căreia acționează o transformare reflexiv-pasivă (cu rezultatul : *copacul se trăsnește de către cineva*), urmată de o transformare de nedefinire a agentului (cu rezultatul : *copacul se trăsnește*) și de o transformare de suprimare a reflexivului (cu rezultatul : *copacul trăsnește*).

Vezi mai departe § 4.3., unde sînt analizate construcții de acest fel.

pili, a se gîndi etc.), reflexive impersonale (ex. *a se cuveni, a se năluci, a se cădea, a se nimeri* etc.) și reflexive reciproce (ex. *a se alia, a se sfădi, a se solidariza* etc.), care prezintă în comun aceeași modalitate de generare.

2.2. Simbolul Refl aflat sub dominanța nodului Predicat participă la subcategorizarea strictă a verbului. Clasele de subcategorizare sînt :

I. $\begin{bmatrix} +\text{V} \\ +[\text{Refl}\text{———}] \end{bmatrix}$ II. $\begin{bmatrix} +\text{V} \\ -[\text{Refl}\text{———}] \end{bmatrix}$

ex. *a se bizui, a se bosumfla, a se burzului, a se căciuli* etc. ex. *a spăla, a lucra, a citi* etc.

Există o clasă de verbe care, în structura de suprafață, se caracterizează prin : $\pm$ [Refl———], deci printr-un fenomen de variație liberă în ce privește ocurența reflexivului. Exemple : *Ion (se) afectează* „a-și da aere pentru a impresiona", *Ion (se) albește la față, Ion (se) bîlbîie, Ion (se) bocește, Ion (se) gîndește la* $\left\{\begin{matrix}\textit{cineva}\\ \textit{ceva}\end{matrix}\right\}$, *Ion (se) jură pe* $\left\{\begin{matrix}\textit{copii}\\ \textit{fericirea lui}\end{matrix}\right\}$ *că ..., Ion (se) lăcomește la ceva, Ion (se) lenevește, Găina (se) ouă, Cîinele (se) rînjește la cineva, Ion (se) roșește la față, Copilul (se) scîncește ;*

Îi abate (i se abate) că am fost necuviincios ; I-a cășunat (i s-a cășunat) să plece ; Merită (se merită) să plece ;

Ion (se) coalizează cu Gheorghe ; A (se) interferează cu B.

În acest caz, se optează pentru una din construcții ca aparținînd structurii de adîncime — anume construcția nereflexivă [7]. Construcția reflexivă apare numai în structura de suprafață, fiind obținută din cea nereflexivă, printr-o transformare de inserare a reflexivului. Este posibilă inserarea reflexivului — deci includerea unui simbol fără modificare de informație semantică —, dat fiind asemantismul reflexivului în aceste construcții [8].

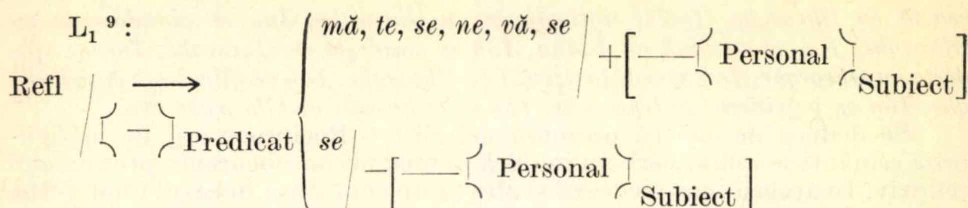
2.3. Opoziția +[Refl———]/−[Refl———] este semnificativă în operația de distingere a unităților lexico-sintactice. De altfel, în toate exemplele din clasa (b), distingerea celor două unități se realizează pe baza acestei opoziții. Este adevărat că în puține cazuri două formative se opun exclusiv pe baza trăsăturii $\pm$ [Refl———] (ex. *Ion a ajuns / Ion s-a ajuns*). De obicei, la distingerea a două formative verbale concură mai multe trăsături sintactico-selecționale.

2.4. Pentru modalitatea de generare I, rescrierea simbolului Refl prin formative lexicale este determinată de caracteristici contextuale ale verbului, și anume :

---

[7] Alegerea construcției nereflexive se întemeiază, printre altele, și pe raportul real dintre cele două construcții : în cele mai multe exemple, opoziția construcție nereflexivă — construcție reflexivă este opoziția literar—neliterar.

[8] Opoziția semantică [+ intensitate] / [—intensitate], adusă în discuție frecvent pentru interpretarea unor construcții de acest fel (vezi interpretarea reflexivului dinamic în opoziție cu activul), nu ni se pare reală.

S-ar putea continua subcategorizarea verbului, în funcţie de caracteristica verbului de a selecta formative reflexive de acuzativ sau de dativ (ex. *a bizui* faţă de *a reveni*). Subcategorizarea, în această accepţie, depăşeşte limitele teoretic admise, întrucît are în vedere formative şi deci se situează nu la nivelul structurii de adîncime, ci în structura de suprafaţă, la nivelul constituenţilor concreţi. Este vorba aici de subcategorizare în sensul curent al termenului, şi nu în sens transformaţional.

3. *Generarea construcţiilor cu valoare reciprocă* [10].

3.0. Construcţiile verbale care exprimă ideea de reciprocitate formează o clasă eterogenă : ele se subîmpart în două categorii, după cum verbul construcţiei cuprinde sau nu în configuraţia lui semantică ideea de reciprocitate [11] ; o altă subîmpărţire are drept criteriu diferenţele în modul de generare.

Vom organiza materialul prezentării noastre în două mari părţi : întîi, construcţii cu valoare reciprocă care cuprind verbe caracterizate semantic prin trăsătura [+ Reciprocitate] ; după aceea, construcţii cu valoare reciprocă ale căror verbe se caracterizează prin [— Reciprocitate] [12].

3.1. Verbele în a căror configuraţie semantică se include trăsătura [+ Reciprocitate] se întîlnesc în limba română în :

— construcţii verbale fără pronume reflexiv, de tipul : *A coexistă cu B*, *A coincide cu B*, *Ion colaborează cu Gheorghe*, *O cameră comunică cu alta*, *A comută cu B*, *A concordă cu B*, *A contrastează cu B*, *Ion convine cu Gheorghe asupra unui fapt*, *Ion convieţuieşte cu Gheorghe*, *Ion seamănă cu Gheorghe*, *Ion trăieşte cu Ioana*, *Versul 1 rimează cu 3*, *Ion vine cumătru cu Gheorghe*, *Ion şuşoteşte cu Gheorghe* etc. ;

— construcţii verbale cu pronume reflexiv, de tipul : *Ion se aseamănă cu Gheorghe*, *Ion se aliază cu Gheorghe*, *Ion se căsătoreşte cu Ioana*, *Ion se*

---

[9] Dacă avem în vedere şi dativul reflexivului, regula L_1 se completează astfel :

Refl ⟶ { : : : / *îmi, îţi, îşi, ne, vă, îşi* }
ex. *Ion îşi revine.*

[10] În cuprinsul acestui capitol vom analiza construcţiile cu valoare reciprocă în general, şi nu numai construcţiile reflexiv-reciproce.

Această lărgire a cîmpului de analiză are următoarele explicaţii : a) ocurenţa reflexivului într-o construcţie cu valoare reciprocă nu este absolut obligatorie, ideea de reciprocitate nefiind, în mod necesar, legată de un reflexiv ; b) enunţurile reflexiv-reciproce, deci enunţurile cu valoare reciprocă în care este ocurent un reflexiv nu constituie o clasă omogenă din punctul de vedere al analizei transformaţionale.

[11] Vezi observaţiile Laurei Vasiliu, *Some Grammatical and Semantic Remarks on the Reflexive Constructions*, în RRL, 1969, XIV, nr. 4, p. 365—372.

[12] Vezi mai jos, § 3.2., tipurile de construcţii cu valoare reciprocă.

ceartă cu Gheorghe, Ion se ciorovăiește cu Gheorghe, Ion se ciondănește cu Gheorghe, Ion se cunună cu Ioana, Ion se socotește cu Gheorghe, Ion se sfădește cu Gheorghe, Ion se solidarizează cu Gheorghe, Ion se gîlcevește cu Gheorghe, Ion se potrivește cu Gheorghe, Ion se tîrguiește cu Gheorghe etc.

Se deduce de aici că prezența mărcii [+ Reciprocitate] în configurația semantică a unui verb nu implică în mod necesar ocurența pronumelui reflexiv. În același sens pledează și alte fapte cum sînt : în cazul unor verbe care prezintă marca semantică [+ Reciprocitate], construcția cu pronume reflexiv apare în variație liberă cu construcția fără reflexiv (ex. *Ion coalizează cu Gheorghe* // *Ion se coalizează cu Gheorghe, Segmentul A interferează cu B* // *Segmentul A se interferează cu B*) ; verbe perfect sinonime, caracterizate prin marca semantică [+ Reciprocitate], se pot deosebi între ele prin ocurența și respectiv nonocurența pronumelui reflexiv (ex. *Ion se aseamănă cu Gheorghe* dar *Ion seamănă cu Gheorghe*).

3.1.1. Prezența mărcii semantice [+ Reciprocitate] implică o anumită particularitate sintactică.

Faptul că aceste verbe sînt ocurente în contextul [GN_1 — *cu*⁀GN_2] nu este suficient pentru definirea sintactică a acestei clase — pe care o vom desemna prin (a), întrucît contextul [GN_1 — *cu*⁀GN_2] este admis și de verbe aparținînd altor clase : clasa (b) pe care o exemplificăm prin :

a se alege (cu) „a rămîne cu ceva”	: *Ion s-a ales cu o fractură*
a culmina (cu)	: *Frămîntările au culminat cu o grevă*
a se identifica (cu)	: *Ion se identifică cu interesele (poporului).*
a se mîndri (cu)	*Ion se mîndrește cu fiii* (lui)
a opera (cu) „a se folosi de ...”	: *Știința operează cu abstracțiuni*
a se pomeni (cu) „a se vedea pe neașteptate în fața cuiva sau a unei situații care provoacă surpriză”	: *Ion s-a pomenit cu Gheorghe*
a simpatiza (cu) „a împărtăși sentimentele și aspirațiile cuiva”	: *Ion simpatizează cu cineva*

și clasa (c) pe care o exemplificăm prin :

a merge : *Ion merge cu Gheorghe*
a lucra : *Ion lucrează cu Gheorghe*
a mînca : *Ion mănîncă cu Gheorghe*

În cazul verbelor din clasa (c), contextul [— *cu*⁀GN] nu intervine în subcategorizare, fiind numai al structurii de suprafață, unde apare prin aplicarea unei transformări de asociere, care presupune în prealabil aplicarea obligatorie a unei transformări de coordonare. Adică, structurii de adîncime *Ion merge și Gheorghe merge* i se aplică mai întîi o transformare de coordonare a constituenților[13], prin care se obține structura *Ion și Gheorghe merg*, căreia i se aplică în continuare o transformare facultativă

---

[13] Pentru transformarea de coordonare, cf. Vasiliu, Golopenția, *Sintaxa*, p. 147 și urm.

de asociere, din care se obţine structura prepoziţională *Ion merge cu Gheorghe.*

Spre deosebire de clasa (c), verbele din clasa (b) se caracterizează prin ocurenţa obligatorie în contextul $[- cu^\frown GN]$, context aparţinînd, de data aceasta, structurii de adîncime.

Faţă de verbele din clasa (c) şi (b), verbele din clasa (a) se caracterizează prin particularitatea sintactică $+ [[GN_1 - cu^\frown GN_2]^\frown Coord^\frown [GN_2 - cu^\frown GN_1]]$.

Dacă pentru verbele din clasa (b) relevant în subcategorizare este contextul $[- cu^\frown GN]$, pentru verbele din clasa (a) relevant în subcategorizare este contextul $[[GN_1 - cu^\frown GN_2]^\frown Coord^\frown [GN_2 - cu^\frown GN_1]]$.

3.1.2. Contextul $[[GN_1 - cu^\frown GN_2]^\frown Coord^\frown [GN_2 - cu^\frown GN_1]]$ asigură delimitarea în cadrul clasei verbului a mai multor unităţi lexico-sintactice, uneori chiar în interiorul aceleiaşi reprezentări fonologice, ca în exemplele :

1) [*Ion a convenit cu Gheorghe*]⌢Coord⌢[*Gheorghe a convenit cu Ion*] ⌢*asupra plecării.*
„a fi sau a cădea de acord (cu cineva)"
2) *Situaţia (creată) îmi convine*
„a fi pe placul cuiva"

1) [*A comunică cu B*]⌢Coord⌢[*B comunică cu A*]
„a fi puse în legătură"
2) *Ion mi-a comunicat o noutate*
„a face cunoscut"

1) [*Ion seamănă cu Gheorghe*]⌢Coord⌢[*Gheorghe seamănă cu Ion*]
„a avea trăsături, defecte, calităţi comune"
2) *Ion seamănă grîu*
„a însămînţa"
3) *Ion seamănă a hoţ*
„a da impresia de..."

1) [*Ion se ceartă cu Gheorghe*]⌢Coord⌢[*Gheorghe se ceartă cu Ion*]
„a se sfădi"
2) *Ion ceartă pe Gheorghe*
„a mustra"

În exemplele date, fiecare verb din construcţia (1) se distinge de (2) şi de celelalte prin opoziţia sintactică $+ [[GN_1 - cu^\frown GN_2]^\frown Coord^\frown [GN_2 - cu^\frown GN_1]] / - [[GN_1 - cu^\frown GN_2]^\frown Coord^\frown [GN_2 - cu^\frown GN_1]]$[14].

---

[14] Se observă că mare parte din verbele din § 3.1 sînt compuse cu prefixele *co-*, *con-*, care aduc cuvîntului ideea de reciprocitate. În acest caz, în expansiunea simbolului V s-ar putea include şi prefixul verbal, interpretabil ca prepoziţie antepusă radicalului verbal. (Soluţia este sugerată în Vasiliu, Golopenţia, *Sintaxa*, p. 112.) Conform acestei interpretări, *a coexista (cu)* s-ar putea reprezenta ca :

$$[\text{co-}]_{Prep} {}^\frown [\text{exist-}]_{vb} {}^\frown [\text{-a}]_{Vt} {}^\frown [\text{cu}]_{Prep}$$

Această soluţie, avantajoasă pentru un verb cum este *a coexista*, dat fiind caracterul lui analizabil în limba română, este, însă, neavantajoasă, în ansamblu, deoarece majoritatea verbelor compuse cu *co-*, *con-* sînt neanalizabile din punctul de vedere al limbii române şi, în plus, există un număr de verbe la care ideea de reciprocitate apare în condiţiile neprefixării (ex. *a semăna (cu)*, *a trăi (cu)*, *a rima (cu)*, *a şuşoti (cu)* etc.)

De aceea, am adoptat soluţia inseparării prefixului de radicalul verbal.

Unele forme verbale din clasa (a) realizează în limba română o singură construcţie — cea prepoziţională cu *cu* — (ex. *a coexista, a coincide, a concorda, a contrasta*), în timp ce alte forme verbale din (a) realizează şi alte construcţii pe lîngă cea cu prepoziţia *cu*, fiecare construcţie reprezentînd o unitate lexico-sintactică distinctă (ex. *a comunica, a trăi, a semăna*). Se deduce de aici că pentru prima categorie marca semantică [+ Reciprocitate] aparţine configuraţiei semantice proprii verbului, iar pentru cealaltă, marca [+ Reciprocitate] apare în configuraţia semantică a verbului, ca urmare a unui transfer semantic cu direcţia Determinant → Verb.

3.2. Construcţiile reciproce ale structurii de suprafaţă se subîmpart în trei categorii :

A. construcţii verbale, reflexive sau nereflexive, al căror transformandum conţine un verb discutat în § 3.1., adică un verb caracterizat prin trăsătura sintactică + $[[GN_1 - cu^\frown GN_2]^\frown Coord^\frown [GN_2 - cu^\frown GN_1]]$ şi prin marca semantică [+ Reciprocitate]. Exemplificăm tipul A de construcţii prin : *Ion şi Gheorghe se sfădesc* sau *Ion se sfădeşte cu Gheorghe ; Ion şi Gheorghe seamănă* sau *Ion seamănă cu Gheorghe.*

B. construcţii verbale, reflexive sau nereflexive, al căror transformandum cuprinde un verb caracterizat prin — $[[GN_1 - cu^\frown GN_2]^\frown Coord^\frown [GN_2 - cu^\frown GN_1]]$ şi [— Reciprocitate], pe care le exemplificăm prin : *Ion şi Gheorghe depind unul de altul, Ion şi Gheorghe au sărit unul asupra altuia, Ion şi Gheorghe se bizuie unul pe altul.*

C. construcţii verbale, totdeauna reflexive, al căror transformandum cuprinde un verb caracterizat prin — $[[GN_1 - cu^\frown GN_2]^\frown Coord^\frown [GN_2 - cu^\frown GN_1]]$ şi [— Reciprocitate], dar care, spre deosebire de (B), se caracterizează în structura de suprafaţă prin ocurenţa obligatorie a unui pronume reflexiv, purtător al valorii de reciprocitate.

Exemplificăm tipul C de construcţii prin : *Ion şi Gheorghe se salută* sau *Ion se salută cu Gheorghe ; Ion şi Gheorghe îşi zîmbesc*[15].

Construcţiile (A), (B) şi (C) sînt rezultatul aplicării unei *transformări de reciprocitate.* Se va observa, însă, că pentru fiecare tip apar note specifice ale transformării de reciprocitate, care au determinat, de altfel, stabilirea celor trei clase.

3.3. *Transformarea de reciprocitate prin care se obţin construcţiile de tip (B).*

Transformandumul, în acest caz, are structura : $[GN_1^\frown(Refl)^\frown V^\frown GN_2^\frown \left\{\begin{matrix} Prep_x \ldots X \\ D \end{matrix}\right\}]^\frown Coord^\frown Reciproc^\frown [GN_2^\frown(Refl)^\frown V^\frown GN_1^\frown \left\{\begin{matrix} Prep_x \ldots X \\ D \end{matrix}\right\}]$.

Construcţiilor verbale cu care am exemplificat structurile de suprafaţă de tip (B) le corespund următoarele structuri de adîncime[16] :

[*Ion depinde de Gheorghe*]⌢Coord⌢Reciproc⌢ [*Gheorghe depinde de Ion*].

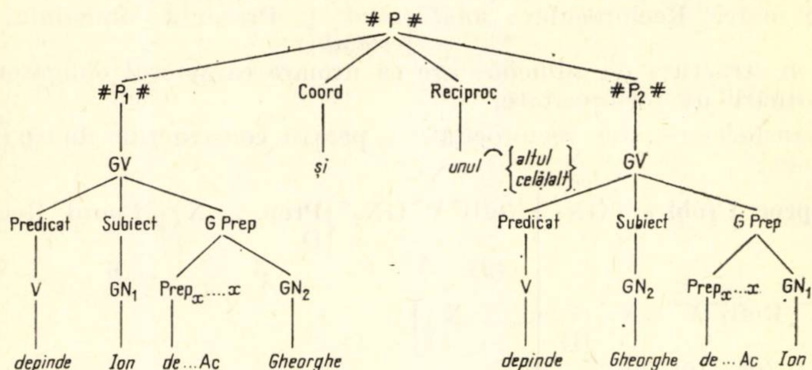
[15] Numai în construcţiile de tip C există o legătură necesară între valoarea de reciprocitate a construcţiei şi ocurenţa reflexivului. Spre deosebire de C, în A şi B, unde ocurenţa reflexivului nu este obligatorie, nu se stabileşte nici o relaţie necesară între valoarea de reciprocitate şi reflexiv. Reflexivul — după cum se va vedea mai departe — are altă istorie derivativă în C faţă de A şi B. În A şi B, simbolul Refl se găseşte sub dominanţa nodului Predicat ; în C, simbolul Refl apare ca reprezentare fonologică a simbolului Reciproc.

[16] Atragem atenţia asupra faptului că, urmărind un scop în exclusivitate ilustrativ, am introdus, cu bună ştiinţă, în structura de adîncime formative lexicale. Observaţia este valabilă pentru întreaga lucrare.

[*Ion a sărit asupra lui Gheorghe*]⁀Coord⁀Reciproc⁀[*Gheorghe a sărit asupra lui Ion*]

[*Ion se bizuie pe Gh.*]⁀Coord⁀Reciproc⁀[*Gh. se bizuie pe Ion*].

Pentru prima și ultima structură dăm și arborii corespunzători:

P

P_1 # Coord Reciproc # P_2

GV și unul⁀{altul / celălalt} GV

Predicat Subiect G Prep Predicat Subiect G Prep

Refl V GN_1 $Prep_x$...x GN_2 Refl V GN_2 $Prep_x$...x GN_1

se bizuie Ion pe...Ac Gheorghe se bizuie Gheorghe pe...Ac Ion

Structura de adîncime conține două secvențe coordonate P_1 și P_2, cu aceiași constituenți GN_1 și GN_2, cu deosebirea că în P_2 cei doi constituenți își schimbă între ei poziția în arbore, adică GN_2 ocupă poziția avută de GN_1 în P_1, iar GN_1 ocupă poziția avută de GN_2 în P_1 [17].

În structura de adîncime apare simbolul Refl (= Reflexiv) inclus între paranteze — ceea ce indică ocurența facultativă a acestuia, — deoarece transformandumul are în vedere atît verbe reflexive (ex. [*Ion se bizuie pe Gheorghe*]⁀Coord⁀Reciproc⁀[*Gheorghe se bizuie pe Ion*], cît și verbe nereflexive (ex. [*Ion a sărit asupra lui Gheorghe*]⁀Coord⁀Reciproc⁀[*Gheorghe a sărit asupra lui Ion*]).

Parantezele acolade includ simbolurile D și X indicînd cazurile Dativ și respectiv cazul regim al Prepoziției (= Prep). Includerea acestor simboluri între parantezele acolade notează faptul că — în funcție de re-

---

[17] Prin această caracteristică, structura de bază din transformarea de reciprocitate se deosebește de structura de bază din transformarea de coordonare, unde GN_1 și GN_2 din P_1 și P_2 sînt constituenți de același tip (cf. Vasiliu, Golopenția, *Sintaxa*, p. 149).

gimul verbului, prepoziţional sau cazual — se alege fie construcţia prepoziţională (ex. *Ion se bizuie pe Gheorghe*), fie construcţia cu dativul (ex. *Ion se destăinuie lui Gheorghe*).

Structura de adîncime cuprinde şi simbolul Reciproc, reprezentînd semnalul transformării de reciprocitate. Sub dominaţia acestui simbol se găseşte marca Reciprocului : $unul^\frown\begin{Bmatrix}altul \\ celălalt\end{Bmatrix}$. Prezenţa simbolului Reciproc în structura de adîncime are ca urmare caracterul obligatoriu al transformării de reciprocitate.

Transformarea de reciprocitate — pentru construcţiile de tip (B) — constă în :

T Reciproc 1 (obl.) : $\left[\underset{1}{GN_1}{}^\frown\underset{(2)}{(Refl)}{}^\frown\underset{3}{V}{}^\frown\underset{4}{GN_2}{}^\frown\underset{5}{\begin{Bmatrix}Prep_x\ldots X \\ D\end{Bmatrix}}\right]{}^\frown\underset{6}{Coord}{}^\frown\underset{7}{Reciproc}$

$^\frown\left[\underset{8}{GN_2}{}^\frown\underset{(9)}{(Refl)}{}^\frown\underset{10}{V}{}^\frown\underset{11}{GN_1}{}^\frown\underset{12}{\begin{Bmatrix}Prep_x\ldots X \\ D\end{Bmatrix}}\right]$

$\Rightarrow$ 1 6 8 ∅ (2) 3 7 5 ∅ ∅ ∅ ∅

Unde : (1) $1-6-8-(2)-3-7-5 > P_1 > P$

(2) $1-6-8 >$ Subiect

(3) $7-5 > \begin{Bmatrix}G\ Prep \\ Ob\ ind\end{Bmatrix} > GV$

Condiţii de aplicare : (1) $\left.\begin{matrix}1-(2)-3-4-5 > P_1 \\ 8-(9)-10-11-12 > P_2\end{matrix}\right\} > P$

(2) $1 >$ Subiect

(3) $4-5 > \begin{Bmatrix}G\ Prep \\ Ob\ ind\end{Bmatrix} > GV$

(4) $1 > Q_1$
$4-5 > Q_2$ $\quad Q_1 = Q_3$
şi
$8 > Q_3$ $\quad Q_2 = Q_4$
$11-12 > Q_4$

(5) $7 > P$

Rezultatul aplicării transformării de reciprocitate constă în : a) suprimarea elementelor din P_2 identice cu cele din P_1 (= 9 şi 10) şi, odată cu acestea, suprimarea lui P_2 ; b) trecerea simbolului 8 (= GN_2 din P_2) de sub dominanţa Subiectului din P_2 sub dominanţa Subiectului din P_1, adică sub aceeaşi dominanţă cu simbolul 1 ; c) suprimarea simbolurilor 4 (= GN_2 din P_1) şi 11 (GN_1 din P_2) şi înlocuirea lor cu simbolul Reciproc ; d) trecerea simbolului 7(= Reciproc) sub dominanţa lui GPrep sau a lui Ob ind din P_1.

Se observă că în $TReciproc_1$ simbolul Reciproc, care şi-a schimbat poziţia în arbore, se păstrează obligatoriu în structura de suprafaţă, pre-

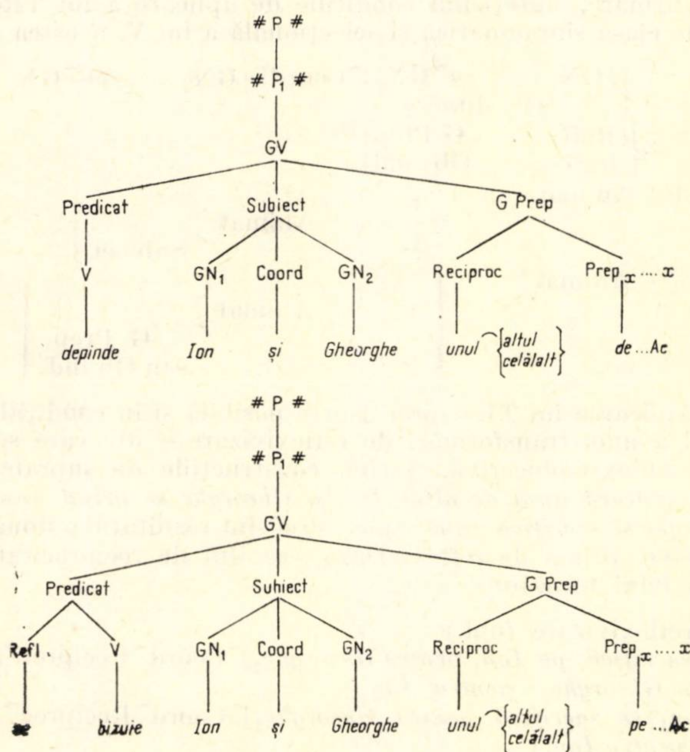
zenţa lui fiind determinată de necesitatea menţinerii valorii de reciprocitate şi în structura de suprafaţă [18].

Se observă, de asemenea, că marca Reciprocului $\left(= \textit{unul}^\frown \begin{Bmatrix} \textit{altul} \\ \textit{celălalt} \end{Bmatrix}\right)$ înlocuieşte în arbore simbolurile GN_2 din P_1 şi GN_1 din P_2. Se deduce de aici că aceasta îndeplineşte o dublă funcţie : marcă de reciprocitate şi, în plus, marcă de pronominalizare. De altfel, faptul că *unul⁀altul (celălalt)* îşi schimbă forma după gen şi număr în funcţie de genul şi numărul numelor substituite (ex. *Ei depind unii de alţii*, dar *Ele depind unele de altele*) arată caracteristica de substitut a acestuia şi deci caracteristica de marcă de pronominalizare.

Prin urmare, TReciproc 1 este în acelaşi timp transformare de reciprocitate şi de pronominalizare.

Condiţiile de aplicare a transformării TReciproc 1 sînt : a) constituenţii 1—12 să facă parte din aceeaşi frază P ; b) constituentul 1 să apară sub dominanţa Subiectului ; c) 4—5 să apară fie sub dominanţa lui GPrep, fie sub dominanţa simbolului Ob ind ; d) constituenţii 1,8 din P_1 şi respectiv 4,11 din P_2 să fie de acelaşi tip, adică să se găsească în arbore sub dominanţa aceluiaşi nod.

În urma aplicării lui TReciproc 1, arborii anteriori iau următoarea formă :

[18] Să se compare cu TReciproc 1a.

În cazul unui regim prepozițional al verbului, deci în cazul selectării simbolurilor $Prep_x$ ... X, T Reciproc 1 este urmată de o transformare obligatorie de repoziționare, constînd în :

	... *unul*	*altul (celălalt)*	$Prep_x$	...X
	1	2	3	4
⇒	1	3	2	4

Prin aplicarea acestei transformări, precum și prin aplicarea unor reguli morfofonemice : o regulă de înglobare a simbolului Ac (= Acuzativ) și reguli de acord privind forma verbului și a mărcii de reciprocitate, secvențele * *Ion și Gheorghe depinde unul altul de* ... *Ac* și * *Ion și Gheorghe se bizuie unul altul pe* ... *Ac* devin secvențele reale *Ion și Gheorghe depind unul de altul*, *Ion și Gheorghe se bizuie unul pe altul*.

Aplicarea transformării TReciproc 1 se limitează la construcții verbale conținînd verbe care în structura de adîncime se caracterizează prin [—Reciprocitate] și — [[GN_1 —— *cu*⁀GN_2]⁀Coord⁀[GN_2 —— *cu*⁀GN_1]]. O circumscriere mai precisă a funcționării acestei transformări arată că TReciproc 1 presupune verbe reflexive sau nereflexive, intranzitive și cu regim prepozițional sau verbe reflexive, intranzitive și cu regim de dativ. TReciproc 1 cere, de asemenea, ca Subiectul și Grupul prepozițional (sau Obiectul indirect) să se caracterizeze prin marca semantică [+Animat]. Prin urmare, sintetizînd condițiile de aplicare a lui TReciproc 1, în funcție de clasa sintagmatică și selecțională a lui V, acestea sînt :

[— [[GN_1 —— *cu*⁀GN_2]⁀Coord⁀[GN_2 —— *cu*⁀GN_1]]
— [—— Ob direct]
+ {(Refl) —— G Prep / Refl —— Ob ind}[19]
[+ Animat] / +[—— {Animat} Subiect]
[+ Animat] / +[—— {Animat} G Prep sau Ob ind]]

3.3.1. Aplicarea lui TReciproc 1 este posibilă și în condițiile aplicării în prealabil a unei transformări de reflexivizare — din care se obține o construcție reflexiv-obiectivă. Astfel, construcțiile de suprafață *Ion și Gheorghe se alătură unul de altul*, *Ion și Gheorghe se prind unul de altul*, *Ion și Gheorghe se sacrifică unul pentru altul* sînt rezultatul a două transformări succesive, prima de reflexivizare, cealaltă de reciprocitate (TReciproc 1), în felul următor :

(1) T reflexivizare (obl.)
[*Ion*$_1$ *sacrifică pe Ion*$_1$ *pentru Gheorghe*$_2$]⁀Coord⁀Reciproc⁀[*Gheorghe*$_2$ *sacrifică pe Gheorghe*$_2$ *pentru Ion*$_1$]
⇒ [*Ion*$_1$ *se sacrifică pentru Gheorghe*$_2$]⁀Coord⁀Reciproc⁀[*Gheorghe*$_2$ *se sacrifică pentru Ion*$_1$]

---

[19] Prin Ob ind desemnăm numai determinanții verbului în dativ.

(2) TReciproc 1 (obl).
⇒ *Ion şi Gheorghe se sacrifică unul pentru altul.*

3.4. *Transformarea de reciprocitate prin care se obţin construcţiile verbale de tip (A).*

Faţă de construcţiile discutate la § 3.3., apar aici cîteva note particulare, determinate de specificul clasei de verbe, specific care constă în trăsătura sintactică + [[GN_1 — *cu*⌒GN_2]⌒Coord⌒[GN_2 — *cu*⌒GN_1]] şi marca semantică [+ Reciprocitate].

Astfel, spre deosebire de TReciproc 1, în cazul căreia ocurenţa simbolului Reciproc este obligatorie în structura de suprafaţă, în cazul construcţiilor de tip (A), ocurenţa aceluiaşi simbol este facultativă, simbolul Reciproc fiind aici redundant din punct de vedere semantic. Faptul că în configuraţia semantică a verbelor din (A) se include trăsătura [+ Reciprocitate] asigură recuperarea semantică a simbolului Reciproc şi deci permite suprimarea acestuia în cursul transformării.

Pentru această clasă de verbe, TReciproc 1 ia forma TReciproc 1a.

TReciproc 1a (obl):

1—(2)—3—4—5—6—7—8—(9)—10—11—12

⇒1 6 8 ∅ (2) 3 (7) (5) ∅ ∅ ∅ ∅,

unde simbolul 7 (= Reciproc) şi simbolul 5 sînt incluse între paranteze rotunde, dat fiind prezenţa lor facultativă.

Exemplificăm TReciproc 1a prin:

[*Ion se sfădeşte cu Gheorghe*]⌒Coord⌒Reciproc⌒[*Gheorghe se sfădeşte cu Ion*] ⇒ *Ion şi Gh. se sfădesc (unul cu altul);* [*Ion seamănă cu Gh.*]⌒ ⌒Coord⌒Reciproc⌒[*Gh. seamănă cu Ion*] ⇒ *Ion şi Gheorghe seamănă (unul cu altul).*

3.4.1. Verbele din (A) admit două transformări de reciprocitate: una apropiată de TReciproc 1 — cu forma TReciproc 1a —, iar cealaltă de tip diferit, TReciproc 2.

TReciproc 2 (obl) constă în:

[GN_1⌒(Refl)⌒V⌒GN_2⌒*cu* . . . Ac]⌒Coord⌒Reciproc⌒[GN_2⌒(Refl)⌒V⌒ ⌒GN_1⌒*cu* . . . Ac]

1	(2)	3	4	5	6	7	8	(9)	10	11	12
⇒ 1	(2)	3	4	5	∅	∅	∅	∅	∅	∅	∅.

TReciproc 2 este o transformare de suprimare, constînd în suprimarea simbolurilor 6—12. Faţă de TReciproc 1, este posibilă suprimarea acestor simboluri, inclusiv a simbolului Reciproc, deoarece structura de bază cuprinde verbe în a căror configuraţie semantică este inclusă trăsătura [+ Reciprocitate], ceea ce asigură recuperarea semantică a valorilor suprimate.

Cum din transformat lipseşte simbolul Reciproc, înseamnă că TReciproc 2, spre deosebire de TReciproc 1, şi-a pierdut caracteristica de pronominalizare, rămînînd numai o transformare de reciprocitate.

O altă deosebire față de TReciproc 1 constă în faptul că în transformandum, în locul simbolurilor $\left\{\begin{matrix}Prep_x \ldots X \\ D\end{matrix}\right\}$, apare realizarea concretă: *cu* ... Ac, deoarece aplicarea lui TReciproc 2 este precis circumscrisă la verbe cu regim prepozițional, și anume la verbe cu prepoziția *cu*.

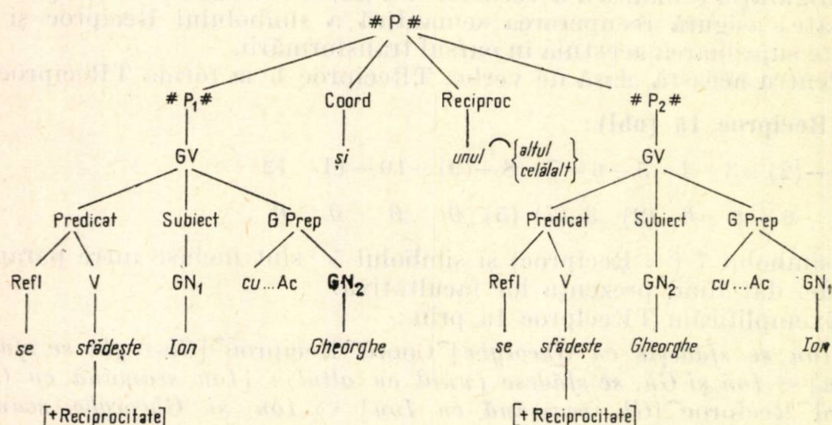
Exemplificăm TReciproc 2:

[*Ion se sfădește cu Gh.*]⁀Coord⁀Reciproc⁀[*Gh. se sfădește cu Ion*] ⟹ *Ion se sfădește cu Gheorghe;*

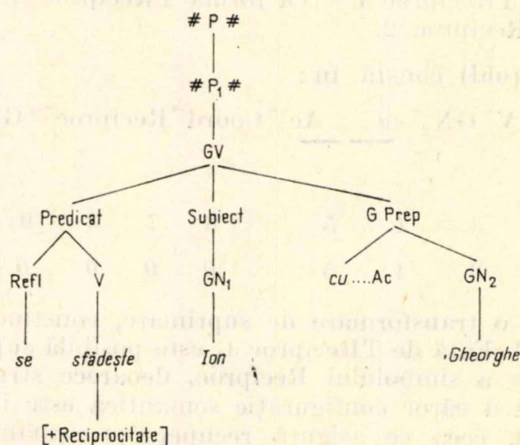
[*Ion conviețuiește cu Gh.*]⁀Coord⁀Reciproc⁀[*Gh. conviețuiește cu Ion*] ⟹ *Ion conviețuiește cu Gheorghe.*

Primului exemplu îi corespund următorii arbori:

Arborele transformandum 1:

Arborele transformat:

Comparînd TReciproc 2 cu TReciproc 1a, se observă că ambele pornesc de la aceeași structură de adîncime, pe care o convertesc, însă, în structuri de suprafață diferite. Avem aici un caz de sinonimie sintactică,

rezultat din aplicarea a două transformări diferite la aceeaşi structură de bază.

TReciproc 2 şi TReciproc 1a admit aceeaşi clasă de verbe, net distinctă faţă de clasa admisă de TReciproc 1. Aceste transformări sînt cerute în mod necesar de caracteristica sintactică a clasei de verbe [20], ceea ce permite formularea următoarei reguli de redundanţă sintactică :

$$V/+[GN_1 __ cu^\frown GN_2]^\frown Coord^\frown[GN_2 __ cu^\frown GN_1] \rightarrow \begin{Bmatrix} \text{TReciproc 1a} \\ \text{TReciproc 2} \end{Bmatrix}$$

Indicele aflat la dreapta lui V notează clasa sintactică de verbe. Regula formulată aici arată că orice verb din clasa indicată presupune în mod necesar aplicarea, la alegere, a uneia din transformările de reciprocitate TReciproc 1a sau TReciproc 2. Formularea acestei reguli are ca urmare simplificarea indicaţiilor din lexicon, în sensul că pentru orice verb din clasa sintactică $+[[GN_1 __ cu^\frown GN_2]^\frown Coord^\frown[GN_2 __ cu^\frown GN_1]]$ nu se introduc indicaţii suplimentare privind transformarea de reciprocitate.

3.5. *Generarea construcţiilor de tip C.* Construcţiile de suprafaţă de tip (C), caracterizate prin ocurenţa obligatorie a unui pronume reflexiv, purtător al valorii de reciprocitate, se obţin printr-o transformare de reciprocitate, pe care o vom numi TReciproc 1b [21].

Structura de bază în TReciproc 1b cuprinde obligatoriu un verb nereflexiv [22]. Simbolul Refl apare în structura de bază, dar nu sub dominanţa simbolului Predicat, ci sub dominanţa simbolului Reciproc, fiind, alături de *unul^altul (celălalt)*, marcă a Reciprocului $\left(\text{Refl}^\frown \textit{unul}^\frown \begin{Bmatrix} \textit{altul} \\ \textit{celălalt} \end{Bmatrix}\right)$.

Am inclus sub dominanţa simbolului Reciproc cele două mărci şi nu numai marca Refl, avînd în vedere că în structura de suprafaţă se înregistrează, pe lîngă construcţiile *Ion şi Gheorghe se salută*, *Ion şi Gheorghe îşi zîmbesc*, şi construcţiile *Ion şi Gh. se salută unul pe altul*, *Ion şi Gh. îşi zîmbesc unul altuia*, unde apar ambele mărci ale Reciprocului.

TReciproc 1b (obl).

$$\left[GN_1 - V - GN_2^\frown \begin{Bmatrix} pe\ldots Ac \\ D \end{Bmatrix}\right]^\frown Coord^\frown Refl^\frown \underline{\textit{unul}^\frown \begin{Bmatrix} \textit{altul} \\ \textit{celălalt} \end{Bmatrix}}^\frown$$

$$\begin{matrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \end{matrix}$$

$$^\frown\left[GN_2 - V - GN_1 - \begin{Bmatrix} pe\ldots Ac \\ D \end{Bmatrix}\right]$$

$$\begin{matrix} 8 & 9 & 10 & 11 \end{matrix}$$

$$\Rightarrow \; 1 \quad 5 \quad 8 \quad 2 \quad 6 \quad (7) \quad 4$$

[20] În structura de suprafaţă, o construcţie de tipul *Ion se sfădeşte cu Gheorghe* şi *Gheorghe se sfădeşte cu Ion* este pleonastică şi de aceea nefolosită. În acest sens afirmăm că aplicarea uneia din transformările TReciproc 2 sau TReciproc 1a este obligatorie.

[21] Indicele (1) sugerează trăsături asemănătoare cu TReciproc 1, iar indicele (b) sugerează existenţa unor note specifice faţă de TReciproc 1.

[22] Să se compare cu TReciproc 1 şi TReciproc 1a, unde structura de bază cuprinde un verb care poate fi reflexiv sau nereflexiv.

unde : a) $1-5-8-2-6-(7)-4 > P_1 > P$

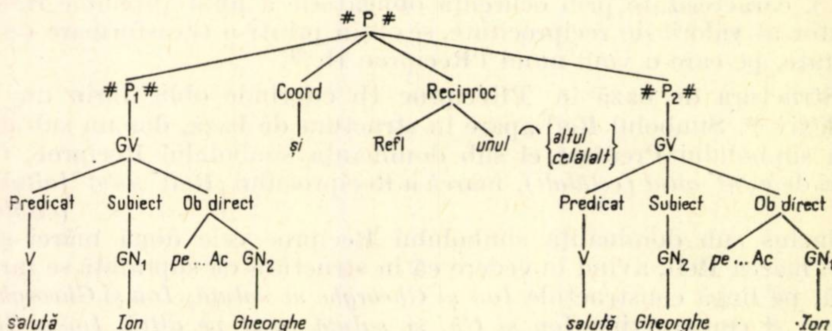
b) $1-5-8 >$ Subiect

c) $6-(7) >$ Reciproc $> \begin{Bmatrix} \text{Ob direct} \\ \text{Ob ind} \end{Bmatrix} >$ GV

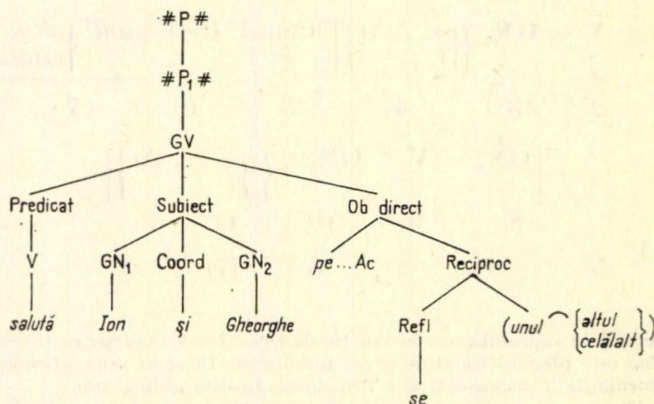
Deci, față de TReciproc 1, TReciproc 1 b se distinge printr-o structură de bază conținînd un Refl sub dominanța simbolului Reciproc și printr-un transformat conținînd două mărci ale Reciprocului, una cu ocurență obligatorie (= Refl), iar cealaltă cu ocurență facultativă (= *unul⁀altul (celălalt)*).

Ca și TReciproc 1, TReciproc 1b este în același timp transformare de reciprocitate și de pronominalizare, dat fiind faptul că simbolul Reciproc, sub a cărui dominanță apare Refl⁀*unul⁀altul (celălalt)*, înlocuiește pe GN_2 din P_1 și pe GN_1 din P_2. Iar Refl îndeplinește, în același timp, funcția unei mărci de reciprocitate și pronominalizare[23].

Construcției de adîncime [*Ion salută pe Gh.*]⁀Coord⁀Reciproc⁀⁀[*Gh. salută pe Ion*] îi corespunde arborele :

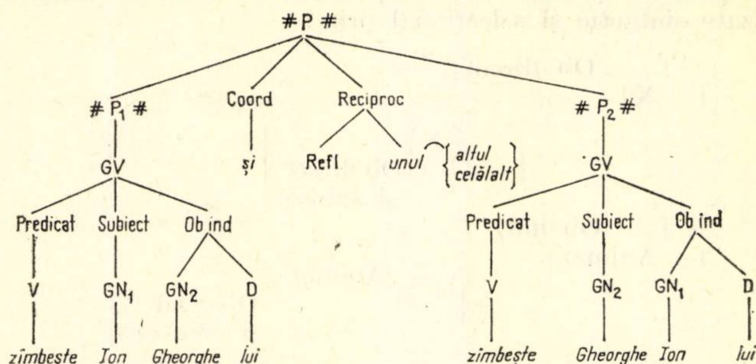

Arborele obținut din transformare este :

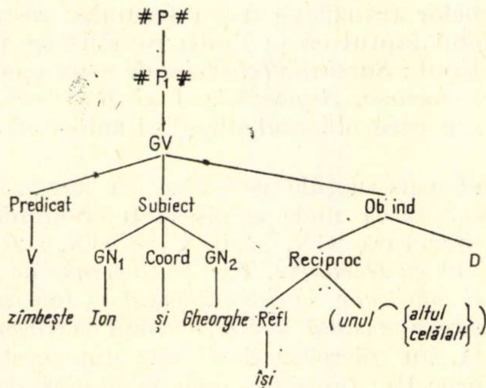

[23] Se verifică, în felul acesta o observație a gramaticii românești, potrivit căreia reflexivul reciproc alături de cel obiectiv reprezintă cazuri de substituție nominală — ceea ce în concepția transformațională corespunde unei transformări de pronominalizare, — fapt pentru care sînt

Arborele structurii de bază [*Ion zîmbește lui Gh.*]⁀Coord⁀Reciproc⁀[*Gh. zîmbește lui Ion*] este:

Arborele rezultat din transformare este:

Pentru a obține secvențe reale ale limbii române, TReciproc 1b trebuie urmată de o transformare obligatorie de repoziționare, care constă în trecerea simbolului Refl înaintea simbolului V, precum și de aplicarea unor reguli morfofonemice, care să înglobeze simbolurile $\begin{Bmatrix} pe \ldots Ac \\ D \end{Bmatrix}$ în forma Reflexivului și respectiv a mărcii de reciprocitate *unul*⁀ *altul (celălalt)* și să realizeze acordul.

Aplicînd transformarea de repoziționare și regulile morfofonemice, construcțiile de mai sus iau forma:

**Ion și Gheorghe salută*⁀Refl⁀*(unul altul)*⁀*pe* . . . Ac ⟹ *Ion și Gheorghe se salută (unul pe altul).*

---

eliminate din diateza reflexivă și subordonate activului (cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, vol. 1, p. 211, § 205).

Însă atragem atenția asupra faptului că nu orice reflexiv cu valoare reciprocă se găsește într-o situație similară. Reflexivul în cazul verbelor discutate la § 3.1. și 3.3. nu este rezultatul unei transformări de pronominalizare, ci apare în structura de adîncime, sub dominanța simbolului Predicat.

* *Ion și Gheorghe zîmbește*⁀Refl⁀*(unul altul)*⁀*D* ⟹ *Ion și Gheorghe își zîmbesc (unul altuia).*

TReciproc 1b își limitează funcționarea la structuri conținînd verbe caracterizate sintactic și selecțional prin :

$$(1)\quad \left\{ \begin{array}{l} +[\,__\ \text{Ob direct}] \\ [+\text{X}] \end{array} \right/ \; + \left[__ \left\{ \text{X} \right\} \begin{array}{l} \text{Ob direct} \\ \text{și Subiect} \end{array} \right]$$

$$(2)\quad \left\{ \begin{array}{l} +[\,__\ \text{Ob ind}] \\ [+\text{Animat}] \end{array} \right/ \; + \left[__ \left\{ \text{Animat} \right\} \begin{array}{l} \text{Ob ind} \\ \text{și Subiect} \end{array} \right]$$

X notează o trăsătură selecțională ; este vorba deci de verbe tranzitive cu aceeași trăsătură selecțională pentru Obiectul direct și Subiect și de verbe care admit Obiect indirect [24] și Subiect din clasa semantică [+ Animat]. În cazul verbelor tranzitive n-am formulat restricția selecțională [+ Animat], dat fiind faptul că în limba română se înregistrează construcții reciproce de tipul : *Sarcinile (electrice de semn opus) se atrag*, *Merele se bat*, *Trenurile se ciocnesc*, *Segmentele A și B se interferează*, *Forțele A și B se echilibrează*, în care obiectul direct și subiectul sînt caracterizate prin [—Animat].

3.5.1. Urmărind construcțiile reflexive cu acuzativul obținute din TReciproc 1b, se constată că unele se găsesc în sinonimie perfectă cu altă construcție avînd structura GN_1⁀Refl⁀V⁀*cu*⁀GN_2 : *Ion și Gheorghe se salută* = *Ion se salută cu Gheorghe*, *Ion și Gheorghe se bat* = *Ion se bate cu Gheorghe*, *Ion și Gheorghe se îmbrățișează* = *Ion se îmbrățișează cu Gheorghe*, *Ion și Gheorghe se caută* = *Ion se caută cu Gheorghe* etc.

Alte verbe, însă, nu tolerează decît una din aceste construcții, cea obținută din TReciproc 1b : *Ion și Gheorghe se admiră*, dar * *Ion se admiră cu Gheorghe*, *Ion și Gheorghe se apără (unul pe altul)*, dar * *Ion se apără cu Gheorghe*, *Ion și Gheorghe se bănuiesc (unul pe altul)*, dar * *Ion se bănuiește cu Gh.*, *Ion și Gh. se aprobă (unul pe altul)*, dar **Ion se aprobă cu Gh.* etc.

Cele două construcții reciproce (tipul *Ion și Gheorghe se salută* și tipul *Ion se salută cu Gheorghe*) aparțin amîndouă structurii de suprafață : prima construcție este obținută din TReciproc 1b, iar cealaltă construcție, cu prepoziția *cu*, se obține din prima prin aplicarea unei transformări facultative TReciproc 1 c. Am considerat construcția prepozițională cu *cu* aparținînd structurii de suprafață și nu celei de adîncime, deoarece verbele cuprinse în ea nu admit în structura de adîncime regimul prepozițional cu *cu* (ex. * *a saluta cu*, * *a îmbrățișa cu*).

Spre deosebire de transformările discutate anterior, TReciproc 1c este facultativă, avînd în vedere că această transformare se aplică unei construcții existente în limba română, obținute prin aplicarea transformării obligatorii TReciproc 1b și a celei de repoziționare.

[24] Se au în vedere aici atît verbele intranzitive cu dativul, cît și verbele tranzitive care pe lîngă un obiect direct, admit și un obiect indirect în dativ.

TReciproc 1 c (fac):

$$\begin{array}{lllllll} & GN_1 & - \text{Coord} & - GN_2 & - \text{Refl} & - V & \\ & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & \\ \Rightarrow & 1 & \emptyset & 4 & 5 & cu & 3 \end{array}$$

Unde : *cu* — 3 > GPrep > GV

Exemplu : *Ion şi Gheorghe se salută* ⇒ *Ion se salută cu Gheorghe* [25].

Prin aplicarea lui TReciproc 1c se ajunge în structura de suprafaţă la un caz de sinonimie sintactică, determinat de aplicarea succesivă a două transformări de reciprocitate, prima obligatorie, cealaltă facultativă [26].

În clasa verbelor care admit TReciproc 1b se poate realiza o subclasificare în funcţie de toleranţa sau nontoleranţa lui TReciproc 1c; în lexicon vom înregistra această indicaţie sub forma distincţiei

$$\begin{bmatrix} +\text{TReciproc 1b} \\ +\text{TReciproc 1c} \end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix} +\text{TReciproc 1 b} \\ -\text{TReciproc 1 c} \end{bmatrix}.$$

Deci, în cazul unui verb ca *a saluta*, apar indicaţiile :

$$\begin{bmatrix} + \cdot V \\ \cdot \\ \cdot \\ + \ \text{TReciproc 1b} \\ + \ \text{TReciproc 1c} \end{bmatrix}$$

iar în cazul unui verb ca *a admira*, apar indicaţiile :

$$\begin{bmatrix} + \cdot V \\ \cdot \\ \cdot \\ + \ \text{TReciproc 1b} \\ - \ \text{TReciproc 1c} \end{bmatrix}$$

3.6. Regula lexicală de rescriere a simbolului Refl aflat sub dominaţia Reciprocului este :

L_2 [27] :

$$\text{Refl} \Big/ \overline{} \text{Reciproc} \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} ne,\ vă,\ se \Big/ [+ \text{TReciproc 1 b}] \\ mă,\ te,\ se,\ ne,\ vă,\ se \Big/ [+ \text{TReciproc 1 c}] \end{array} \right\}$$

[25] Se observă că, sub aspect formal, TReciproc 1c este similară cu transformarea de asociere discutată în § 3.1.1. (ex. *Ion şi Gheorghe merg* ⇒ *Ion merge cu Gheorghe*). Dar, în timp ce în transformarea de asociere transformandumul conţine valoarea [+Asociere], în TReciproc 1c, transformandumul conţine valoarea [+ Reciprocitate].

[26] Să se compare cu cazul de sinonimie sintactică din § 3.4.1., a cărui provenienţă este diferită.

[27] Dacă avem în vedere şi reflexivul în dativ, regula L_2 se completează cu :

$$\text{Refl} \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \vdots \\ ne,\ vă,\ îşi \end{array} \right\}$$

ex. *Ei îşi zîmbesc (unul altuia)*,

adică Refl de sub dominanţa simbolului Reciproc admite rescrierea lui şi prin formative în dativ.

Regula L_2 se citește : simbolul Refl, cu istoria derivativă Refl > Reciproc, se rescrie prin formativele *mă*, *te*, *se*, *ne*, *vă*, *se*, în condițiile satisfacerii transformării de reciprocitate 1(c) și se rescrie prin formativele *ne*, *vă*, *se*, în condițiile satisfacerii transformării de reciprocitate 1 (b).

3.7. Sintetizînd observațiile anterioare cu privire la construcțiile reciproce în gramatica transformațională a limbii române, stabilim următoarele distincții : construcții reciproce ale structurii de adîncime / construcții reciproce ale structurii de suprafață ; verbe caracterizate semantic și sintactic prin trăsătura reciprocității / verbe care nu prezintă trăsătura reciprocității.

Construcțiile reciproce ale structurii de adîncime conținînd verbe caracterizate semantic și sintactic prin trăsătura reciprocității sînt convertite în construcții de suprafață prin aplicarea, la alegere, a transformărilor TReciproc 1a și TReciproc 2.

Construcțiile reciproce ale structurii de adîncime conținînd verbe caracterizate prin trăsătura [— Reciprocitate] se împart în două categorii, în funcție de tipul de transformare de reciprocitate pe care-l suportă : construcții asupra cărora acționează TReciproc 1, față de altele asupra cărora acționează TReciproc 1b (eventual, și TReciproc 1c) [28].

Distincțiilor realizate în interiorul construcțiilor reciproce de adîncime, în funcție de tipul de transformare de reciprocitate admis, le corespund delimitări similare în interiorul clasei verbului.

Uneori, în cadrul aceleiași reprezentări fonologice, găsim verbe aparținînd la clase distincte din punctul de vedere al tipului de construcție reciprocă pe care-l realizează.

De exemplu, în cazul reprezentării fonologice *a vorbi*, sînt mai multe unități lexico-sintactice, fiecăreia corespunzîndu-i construcții reciproce de tip diferit :

a) *a vorbi*
„a discuta cu cineva" : { *Ion vorbește cu Gh. despre* {*ceva* / *cineva*}
Ion și Gh. vorbesc despre {*ceva* / *cineva*} }

Unitatea lexico-sintactică avută în vedere aici se caracterizează semantic prin trăsătura [+Reciprocitate] și sintactic prin +[[GN_1 ___ *cu*⁀GN_2]⁀Coord⁀[GN_2 ___ *cu*⁀GN_1]]. În acest caz, în structura de suprafață apar două construcții reciproce sinonime, ca rezultat al aplicării transformărilor TReciproc 1 a și TReciproc 2.

---

[28] Raportînd rezultatele acestei descrieri la observațiile Laurei Vasiliu, *Some Grammatical and Semantic Remarks on the Reflexive Constructions*, ca deosebiri mai importante semnalăm următoarele : am introdus și am descris mai multe transformări de reciprocitate ; am considerat transformările de reciprocitate ca transformări obligatorii, prin includerea în structura de bază a simbolului Reciproc, semnal al transformării de reciprocitate ; am considerat ca marcă a Reciprocului, în afara pronumelui reflexiv, gruparea *unul*⁀{*altul* / *celălalt*} (căreia la Laura Vasiliu îi corespunde *între ei*), ceea ce ne-a permis extinderea cercetării și asupra construcțiilor de tip B : *Ion și Gheorghe depind unul de altul*, *Ion și Gh. au sărit unul asupra altuia*, *Ion și Gh. se bizuie unul pe altul*, în cazul cărora ocurența grupării *între ei* nu este posibilă : * *Ion și Gh. depind între ei*, * *Ion și Gh. au sărit între ei*, * *Ion și Gh. se bizuie între ei*.

TReciproc 1 a: [*Ion vorbeşte cu Gh. despre* {*ceva* / *cineva*}]⌢Coord⌢Reciproc⌢[*Gh. vorbeşte cu Ion despre* {*ceva* / *cineva*}] ⟹ *Ion şi Gh. vorbesc (unul cu altul) despre* {*ceva* / *cineva*}.

TReciproc 2: ∼[29] ⟹ *Ion vorbeşte cu Gh. despre* {*ceva* / *cineva*}.

b) *a se vorbi* : { *Ion se vorbeşte cu Gh.* {*ceva* / *să plece*} ; *Ion şi Gh. se vorbesc* {*ceva* / *să plece*} }
„a se înţelege, a se învoi"

Ca şi în (a), verbul se caracterizează semantic şi sintactic prin marca reciprocităţii. Dar spre deosebire de (a), e vorba aici de un verb reflexiv, adică de prezenţa în structura de adîncime a simbolului Refl, aflat sub dominanţa simbolului Predicat. Ca şi în (a), se înregistrează două construcţii reciproce de suprafaţă, obţinute prin TReciproc 1a şi TReciproc 2. TReciproc 1a : [*Ion se vorbeşte cu Gheorghe ceva*]⌢Coord⌢Reciproc⌢[*Gh. se vorbeşte cu Ion ceva*] ⟹ *Ion şi Gh. se vorbesc (unul cu altul) ceva*. TReciproc 2 : ∼ ⟹ *Ion se vorbeşte cu Gh. ceva.*

c) *a vorbi* : *Ion şi Gheorghe îşi vorbesc (unul altuia).*
„a se adresa cuiva prin cuvinte"

În acest caz, verbul se caracterizează semantic şi sintactic prin [—Reciprocitate]. Construcţia reciprocă de adîncime conţine simbolul Refl, dar nu sub dominanţa simbolului Predicat, ci sub dominanţa simbolului Reciproc. Construcţia reciprocă de suprafaţă, obţinută prin aplicarea transformării TReciproc 1b, cuprinde ca marcă obligatorie a reciprocităţii reflexivul în dativ.

TReciproc 1b : [*Ion vorbeşte lui Gh.*]⌢Coord⌢Reciproc⌢[*Gh. vorbeşte lui Ion*] ⟹ *Ion şi Gh. îşi vorbesc (unul altuia).*

d) *a vorbi* (de rău) : *Ion şi Gh. se vorbesc de rău (unul pe altul).*
„a calomnia, a bîrfi"

Găsim aici o situaţie asemănătoare cu (c), singura deosebire constînd în regimul verbului, intranzitiv în (c), tranzitiv în (d). Ca urmare a acestui fapt, construcţia reciprocă de suprafaţă, obţinută prin aceeaşi transformare TReciproc 1b, cuprinde ca marcă obligatorie a reciprocităţii reflexivul în acuzativ.

TReciproc 1b : [*Ion vorbeşte de rău pe Gh.*]⌢Coord⌢Reciproc⌢[*Gh. vorbeşte de rău pe Ion*] ⟹ *Ion şi Gh. se vorbesc de rău (unul pe altul).*

Aprilie 1972

Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Edgar Quinet, 5—7

[29] Prin semnul ∼ am indicat faptul că e vorba de acelaşi transformandum ca în TReciproc 1a.

FRONTIÈRE LINGUISTIQUE ET COHÉSION DE L'AIRE DIALECTALE*

Il est normal qu'après avoir découpé le territoire gallo-roman en chantiers dialectologiques, on se demande sur quoi reposent ces divisions. Forment-elles les pièces d'un puzzle qu'il faut nécessairement rassembler, si l'on ne veut pas se contenter d'un fragment bizarre qui ne prend sa signification que s'il retrouve sa place dans un ensemble ? Ou bien le découpage initial a-t-il été suffisamment étudié pour que chaque pièce comporte un dessin cohérent et satisfaisant à lui seul ? Qui suis-je par rapport à mes voisins ? Voilà la question que chacun d'entre nous a dû se poser un jour ou l'autre, devant ses propres cartes régionales.

Au début de l'entreprise, l'*Atlas du Jura et des Alpes du Nord* a été délimité pour couvrir le francoprovençal de France que l'*Atlas du Lyonnais* n'avait pas étudié. Il en résulte qu'à l'Ouest, cet atlas régional confine à l'*ALLy*, c'est-à-dire en gros au couloir Saône-Rhône et qu'à l'Est, il s'arrête sur les frontières d'Etats.

Mais au Nord et au Sud, le découpage procédait du principe que le francoprovençal était non seulement une notion claire et distincte, mais encore qu'il formait un espace dialectal parfaitement délimitable. L'*Atlas du Jura et des Alpes du Nord* a été en quelque sorte un banc d'essai sur lequel ont été éprouvées les notions de « frontière linguistique » ou de « limite dialectale » et aussi la cohésion interne d'une famille de parlers. Dans un colloque qui propose ces sujets à notre réflexion, je voudrais exposer ce que l'expérience m'a appris sur la façon dont on passe du francoprovençal au français, et sur la cohésion interne du francoprovençal.

I. LA CASSURE ROANNE-NEUCHÂTEL

Pour étudier l'affrontement du français et du francoprovençal, la carte n° 1 présente quelques données géographiques : le fond de carte est celui de l'*ALF*, dans sa partie Sud-Est. Dans cet espace géographique, les cartes suivantes, de 2 à 5, vous présentent quelques isophones, dont vous voyez au premier coup d'œil qu'ils passent à peu près aux mêmes endroits. La carte synthétique n° 6 rassemble ces données, en indiquant par un trait fort les endroits où les isophones s'unissent dans un faisceau cohérent et en délimitant ailleurs les régions où on constate des écarts dans leur cheminement. Le point 914 (Rhône), qui est le village de Saint-Lager, en Beaujolais, a des résultats cohérents de type francoprovençal, dans l'*ALF* du moins, mais dans l'*ALLy*, cette région (voir carte n° 7) ne connaît

* Texte remanié du rapport présenté au colloque « Les dialectes romans de France à la lumière des atlas régionaux » (Strasbourg, 24—28 mai 1971).

plus d'atones finales dans les mots féminins. Ce recul de l'articulation francoprovençale pendant le début du XXe siècle ou pendant l'agonie des patois a été intégré à la carte synthétique.

Nul ne contestera l'importance de la carte n° 2 qui signale la possibilité d'une accentuation paroxytonique, face à l'oxytonisme généralisé du français. Cette carte est tirée de l'*ALF* 118 « belle ». Pour avoir comparé le tracé de cet isophone avec au moins une trentaine d'autres cas, je puis affirmer que la carte « belle » présente le rendement maximum de l'articulation paroxytonique dans les mots féminins. D'autres exemples donnent un tracé plus méridional, dans le Jura et le Doubs, et des pertes d'atones finales à l'intérieur de l'aire, en Suisse, autour des points 40 et 50, même derrière consonne non palatalisante. Le tracé en escalier entre les points 20, 22 et 21 tient compte du résultat de nos enquêtes. La carte « la lune » de l'*Atlas du Jura et des Alpes du Nord* montre que les points 3, 15, 9 de cet atlas régional perdent les atones finales et que les points 16, 5, 2, 1 les conservent. Ces données peuvent s'installer sur un fond de carte de l'*ALF* : le point 16, Montpont, permet d'accorder à l'aire paroxytonique le triangle sud-est de la Saône-et-Loire ; le point 5, Neuvilley, permet d'approcher l'isophone très près du point 22 de l'*ALF*, Gatey ; les relevés à Villevieux (point 9 de l'Atlas régional) imposent à l'isophone un tracé très proche du point 20 de l'*ALF*, Montain. Toutes ces précisions dans la localisation n'ont qu'une importance limitée, et d'ailleurs M. Lobeck avait déjà tracé cet isophone de façon précise et si nous avons choisi des villages où ni lui, ni Edmont, n'étaient passés, nous n'avons obtenu que des résultats de confirmation du tracé général. Nous reparlerons tout à l'heure des pointillés qui s'avancent plus ou moins, au nord de l'isophone, ils signalent la présence plus ou moins constante d'une accentuation paroxytonique dans les sixièmes personnes.

La carte n° 3 ne propose pas à votre réflexion un simple fait isolé ; la forme *õ* porte témoignage d'un état linguistique antérieur au nivellement par le français des particularités francoprovençales. Le francoprovençal n'a pas adopté l'articulation palatale *ü* pour le U long latin, en même temps que le reste du gallo-roman ; encore aujourd'hui deux régions, le Valais et le Bugey, sont parfaitement étrangères à cette palatalisation vocalique si générale en gallo-roman. Mais tout autour de ces deux conservatismes absolus, on observe des voyelles vélaires isolées qui témoignent de l'époque antérieure à l'acceptation du timbre palatal. Différents contextes favorisent le conservatisme, mais aucun contexte plus que celui de la nasalisation n'a été favorable au conservatisme du timbre vélaire, si bien que, par le moyen de cette seule forme *õ*, il est possible de présenter de façon simple une vaste aire de timbres issus d'un U long latin, qui sont restés exemple de palatalisation. Si l'on compare l'isophone de la carte n° 2 et le front nord de cette aire, on constate que les formes vélaires originelles gagnent quelques points (908, 914, 916) en Beaujolais et en Mâconnais, qu'elles en perdent deux (21 et 32) sur le plateau du Jura et qu'elles gagnent le point 63 en Suisse : légers reculs ou avancées qui ne doivent pas masquer l'orientation générale commune.

Le tracé présenté sur la carte n° 4 n'est que la partie nord-est de l'aire où C + A aboutit à *ts*. L'étonnant est que ce tracé concorde avec les deux tracés déjà présentés, non pas point par point, mais presque. A l'Est de

la Montagne Bourbonnaise, le Charolais (points 906, 909) se place sur la rive sud de l'isophone, le Mâconnais sur la rive nord : à l'Est de la Saône, l'écart entre l'isophone de l'oxytonisme et celui des *ts* n'affecte qu'un seul point de l'*ALF*, le point 32 Vuillafans (Doubs), résultat confirmé par les enquêtes de M. Lobeck et par le point 2 de l'*Atlas régional*, Reugney. Plus de 200 kilomètres séparent les rives de la Saône, à la hauteur de Mâcon, des rives du lac de Neuchâtel. Que deux isophones aussi importants pour le français que celui de l'oxytonisme et celui de la palatalisation de CA soient associés sur plus de 200 kilomètres, cela est un fait linguistique à ne pas négliger, d'autant plus que ces deux traitements très caractéristiques du gallo-roman sont parfaitement étrangers l'un à l'autre : accentuation et palatalisation consonantique n'ont pas coutume d'interférer l'une sur l'autre.

Une observation extra-linguistique doit compléter la description: dans leur cheminement commun, les isophones traversent des pays qui, géographiquement, n'ont rien de commun entre eux. La plaine de Bresse diffère des différents étages du plateau jurassien et les versants français et suisse de chaque côté du Noirmont et de la frontière n'ont pas de très fréquents échanges.

La carte n° 5 semble présenter un fait de peu d'importance, la prononciation du *é* instable à l'intérieur de groupe. On sait qu'il faut que cette voyelle possible soit précédée de deux consonnes réellement prononcées, pour que, dans ce contexte, elle forme l'appui d'une syllabe : *Allemagne* est un mot de deux syllabes et *Angleterre* de trois ; dans le groupe *un cheval*, *cheval* est monosyllabique, mais dans le groupe *une chemise*, la première syllabe graphique de *chemise* est prononcée avec un *e* réel, parce que les deux consonnes ε précèdent immédiatement cette voyelle possible. Cette bizarrerie phonétique dont la plupart des Français n'ont pas conscience, bien qu'ils appliquent fidèlement ce principe phonétique, donne une image géographique intéressante. La carte 269 de l'*ALF* présente la forme *chevaux* dans le contexte *deux chevaux*, c'est-à-dire dans un contexte qui, selon les habitudes articulatoires du français, impose la prononciation monosyllabique de la forme *chevaux*. L'isophone qui sépare les formes monosyllabiques du nord et les formes dissyllabiques du sud s'associe de Bordeaux à Neuchâtel, c'est-à-dire sur un trajet de 800 kilomètres, à l'isophone de l'oxytonisme généralisé, et à celui de ε/*ts*, à quelques points près, bien sûr. Mais une association géographique sur 800 kilomètres est une vérité linguistique de première grandeur. La carte n° 5 vous présente la portion nord-est de cette vérité. Si vous comparez ce parcours aux précédents vous notez que 21, 32, et 41 sont sur la rive nord, alors qu'il arrive à ces points d'être parfois sur la rive-sud de l'isophone tandis, que le point 63 (Suisse), habituellement au Nord-est, cette fois-ci, au Sud. Pour un trajet sinueux qui va de Bordeaux à Neuchâtel, ce sont de faibles écarts, de part et d'autre d'une direction générale remarquablement constante.

La synthèse de ces données sur la carte n° 6 doit satisfaire les esprits qui apprécient et recherchent les délimitations claires dans l'espace et

l'installation précise des familles linguistiques sur la carte des parlers gallo-romans. Ainsi les choses semblent en ordre. Le rectangle qui délimite les écarts sur les plateaux jurassiens n'étonnera personne; sa minceur allongée dans l'axe général du faisceau d'isophones lui sert d'excuse ou plutôt présente la forme idéale pour les aires de transition. Le large rectangle qui couvre le Roannais, le Sud du Charolais, le Mâconnais et le Beaujolais offre un cas plus déroutant pour une bonne mise en ordre de la maison gallo-romane. On peut, pour ce désordre local, apporter une explication historique. La comparaison de l'*ALF* et de l'*ALLy* prouve que la perte de l'accentuation paroxytonique dans les féminins date de la première moitié du XXe siècle pour le point 914 de l'*ALF* et pour la région avoisinante, le Beaujolais. Un témoignage de Jeanton nous apprend que le même phénomène date de la fin du XIXe siècle pour la région mâconnaise, c'est à dire pour le point 916 de l'*ALF*. Cette pénétration du phonétisme français que l'on peut suivre d'une façon sûre pour le plus important des quatre phénomènes explique vraisemblablement la nature de toute cette aire de contact : il s'agit d'une région dont la couche profonde doit être francoprovençale et qui a accepté ou qui est en train d'accepter les articulations du français. La géographie humaine ne contredit pas cette explication de l'état linguistique de la région. Cette pénétration du français n'est sensible que sur la rive droite de la Saône, qui est la rive des voies de passage et des petites villes bourguignonnes, Mâcon, Tournus et, plus loin de la rivière, Cluny; tandis que la rive gauche des petits villages ruraux bressans constitue une zone où résistent les particularités phonétiques locales.

Voici donc un tracé flottant ou précis de ce qu'on peut appeler une frontière linguistique. J'ai fait de mon mieux pour l'établir d'une façon à la fois nette et solide. Les quatre faits qui servent de bases au dessin général devraient obtenir l'adhésion des spécialistes de typologie linguistique. En effet la palatalisation de C + A est typique du gallo-roman; l'oxytonisme généralisé et le *ė* instable sont typiques du français d'ouï; la non-palatalisation du U long latin est typique du francoprovençal. En conclusion, nous sommes bien obligés d'admettre qu'il se passe quelque chose de part et d'autre de cet axe plus ou moins nettement dessiné qui va de Roanne à Neuchâtel.

La carte n° 2, par ses pointillés sur la rive-nord de l'isophone, et la carte n° 7 montrent que l'affrontement des parlers oxytoniques et des parlers à intonation paroxytonique est un front mou. La densité du réseau de l'*ALLy* permet de préciser les localisations. Au Nord-Ouest, le centre de gravité du gallo-roman est bien représenté par le point 12 (oxytonisme pur), par les points 13 et 15 (paroxytonisme rare et réservé aux sixièmes personnes), les 14, 22, 23 (paroxytonisme ordinaire). Cette carte demande aussi une remarque de méthode. Je ne l'ai pas tirée, pour les sixièmes personnes, de la partie morphologique de l'*ALLy*, mais de trois cartes lexicales qui traitent du vocabulaire de la basse-cour : 342 « elles s'épouillent »; 347 « elles caquettent »; 350 « (les poussins) éclosent ». Une carte morphologique aurait inévitablement uniformisé les données. Ces trois cartes, pour lesquelles l'attention de l'informateur et celle de l'enquêteur étaient occupées par autre chose, présentent des faits bruts et non grammaticalisés, en quelque sorte. Pour ces trois verbes, aucun point de l'*ALLy*,

sauf le point 12, n'est, une fois ou l'autre, exempt d'intonation pyroxytonique. Cette situation dont les cartes de l'*ALLy* montrent l'étalement, je l'ai examinée une fois, au cours de mes enquêtes, dans le village de Villevieux (Jura), point 9 de l'*Atlas du Jura et des Alpes du Nord.*

Un informateur avait toujours des formes oxytoniques, un autre variait, tandis que sa femme prononçait presque toujours des formes paroxytoniques. Cette observation en cours d'enquête, menée sous forme de conversation hors questionnaire, m'a permis, je pense, de lire plus attentivement l'*ALLy*. Et ce n'est pas le moindre fruit des enquêtes. L'enseignement de la carte 7 est que même pour un phénomène isolé (ici l'oxytonisme), l'isophone tracé d'un seul coup de plume est une figure qui peut fausser la réalité et faire croire aux linguistes non habitués aux enquêtes sur le terrain qu'il existe des frontières brutales.

Avec la carte n° 8, je vous propose une autre réflexion qui nous conduit aussi à la même conclusion sur la « mollesse » de la frontière linguistique. Le francoprovençal possède pour les mots féminins deux séries morpho-phonétiques : *bẹla*, *bạla* (belle)/*blạ̃tsi* (blanche). Dans la zone en croissant, hachurée sur la carte n° 8, cette opposition se conserve, mais avec les deux formes suivantes : *bẹla bạla* / *blãts*. Que ce croissant est orienté par la cassure Roanne-Neuchâtel, c'est trop évident pour insister. L'axe en est même le front nord et l'épaisseur du croissant est à peu près constante sauf à l'ouest de la Saône. On pourrait même dire que l'épaisseur du croissant est proportionnelle à l'épaisseur globale du francoprovençal. Il s'agit donc bien d'une aire qui est en rapport à la fois avec la frontière-nord et avec l'ensemble du domaine. Or cette bande permet de décrire le paysage dialectal de la façon suivante :

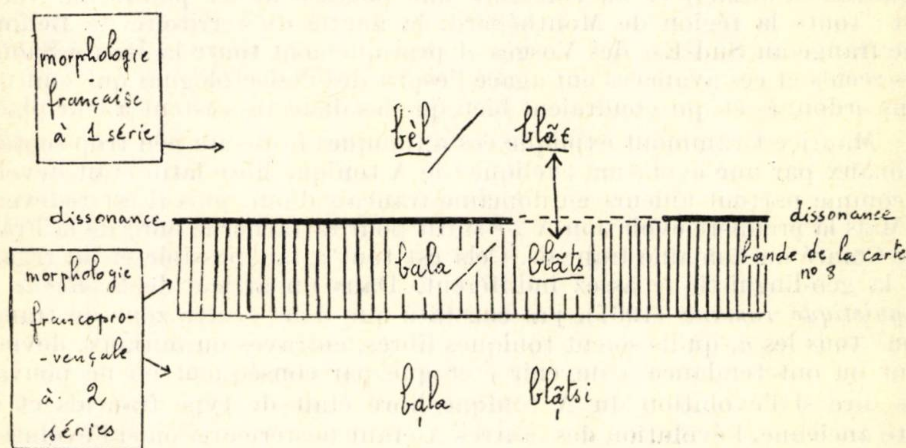

Schéma 1

Commentaire du schéma :

L'opposition morphologique s'arrête de façon ferme sur la ligne de dissonance qui sépare l'oxytonisme généralisé du français et le paroxytonisme francoprovençal. Quelle que soit la forme des mots féminins, le

francoprovençal a *toujours* deux séries qui s'opposent à la série unique du français. Mais la constante opposition morphologique est adoucie, dans la bande hachurée, par la similitude phonétique d'un tiers au moins des mots, qui sont oxytons de part et d'autre de l'isoglosse morphologique. De ce schéma il ressort que la forme *blãts* de la bande hachurée ne modifie absolument pas la morphologie francoprovençale des féminins dont le caractère essentiel est qu'ils se répartissent en deux séries fondées sur des terminaisons différentes. Mais la forme *blãts* et tous les très nombreux féminins de cette sorte, que j'estime à un tiers des cas environ, assurent une transition progressive avec le bourguignon et le comtois où, comme en français, tous les féminins se terminent comme *blãts* de la bande présentée sur la carte n° 8, c'est-à-dire par une consonne. Je ne pense pas que la frontière par un fait comme celui-ci perde de sa précision. En effet c'est la frontière virtuelle qui explique la forme *blãts*, la frontière phonétique s'incurve vers le sud, sans rompre les structures morphologiques.

Il n'est pas indifférent de montrer la diversité des aspects géographiques qu'engendre une dissonance linguistique certaine au milieu d'un domaine linguistique cohérent comme le gallo-roman. La carte n° 9 traite de ce qui a été, depuis l'article d'Ascoli (1873) qui est la date de naissance de la notion de francoprovençal, le fait distinctif fondamental de ce dialecte face au français : la conservation du A tonique libre : *le pra* non *le pré.* Cette carte est tirée des infinitifs en *ARE* : ils ne fournissent pas toujours des exemples simples notamment en Val d'Aoste et en Maurienne ; mais sur la partie qui nous intéresse, ils fonctionent comme les autres exemples. Et cela donne par rapport à la frontière théorique établie ci-dessus, dans la partie sud-ouest une perte de 9 à 10 points d'*ALF* (917 : résultats hésitants) et au contraire une poussée de 17 points au Nord-Est : toute la région de Montbéliard, la moitié du territoire de Belfort, une frange au Sud-Est des Vosges et pratiquement toute la Haute-Saône. Ces reculs et ces avancées ont agacé l'esprit des dialectologues qui sont des gens ordonnés et qui voudraient bien que les dialectes restent à leur place.

Maurice Grammont explique ces *a* toniques libres un peu trop septentrionaux par une évolution cyclique : le A tonique libre latin était devenu *é*, comme partout ailleurs en domaine français d'ouï, puis il est redevenu *a*. Mais la première évolution A>*é* suffit pour rattacher le nord de la Franche-Comté au domaine français. Cela est tout à fait possible et au regard de la géo-linguistique assez indifférent. Dans un article de la *Revue de linguistique romane* (1967), j'ai constaté que dans « cette zone de transition » tous les *a*, qu'ils soient toniques libres, entravés ou initiaux, deviennent ou ont tendance à devenir *é* et que par conséquent on ne pouvait pas dire si l'évolution du A tonique libre était de type français et de date ancienne, l'évolution des autres A étant postérieure, ou si l'évolution du A tonique libre avait d'abord connu là un long maintien du timbre *a* comme en francoprovençal et qu'ensuite tous les *a* s'étaient fermés en *é*, quelle que soit leur position. J'en concluais que cette aire ne fournissait pas de distinction pertinente pour la délimitation des dialectes, puisqu'on pouvait lui imaginer une histoire linguistique française ou une histoire linguistique francoprovençale. Cela est d'ailleurs assez indifférent à la géo-linguistique qui procède de façon plus simple.

Par rapport à la frontière théorique, les représentants actuels du A tonique libre forment une bosse et un trou. Et il faut expliquer en même temps la bosse et le trou. Des deux explications précédentes, l'inconvénient majeur est leur caractère partiel. Nous sommes devant des timbres *a* « trop » septentrionaux, en pays d'oxytonisme généralisé et devant des timbres *é* « trop » méridionaux en pays d'intonation paroxytonique possible. L'aspect géographique de ce que les linguistes épris de délimitation claire appelleraient un désordre, montre que la frontière théorique est l'axe autour duquel s'équilibrent cette bosse et ce trou. Tout cela doit se tenir et avoir une explication commune. Cette bosse et ce trou sont des remèdes à la dissonance linguistique ressentie sur les deux rives du faisceau d'isophones. Le remède est d'autant plus efficace qu'il porte sur le timbre vocalique qui a la plus grande fréquence. Ce phénomène peut se représenter par un schéma.

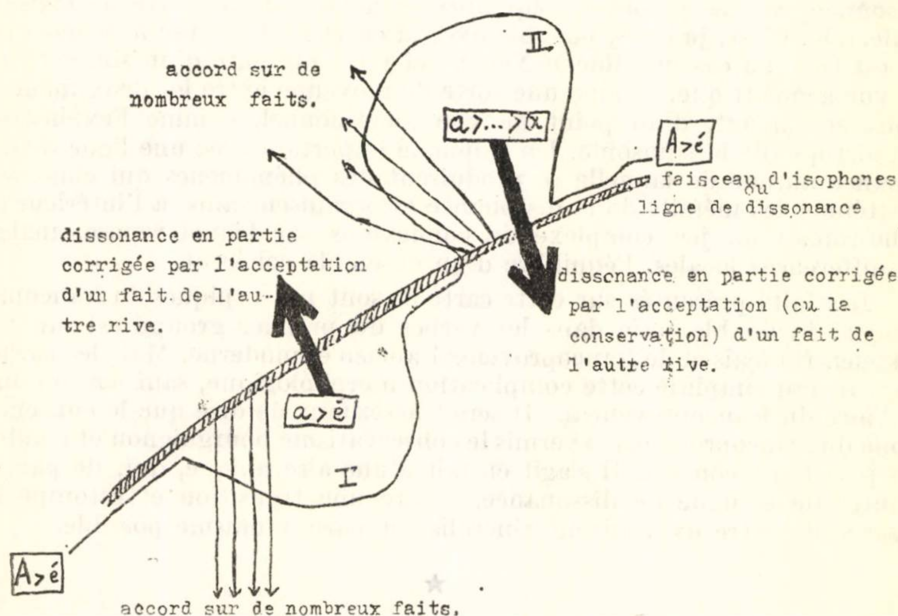

Schéma 2

Les parlers de la zone I sont en accord avec leurs voisins du Sud et de l'Est par la plus grande partie des faits ; les parlers de la zone II connaissent le même accord avec tous leurs voisins sauf ceux du Sud. Mais les uns et les autres sont en dissonance sensible avec leurs voisins de l'autre rive de l'isophone. L'acceptation (ou la conservation — le point de vue diachronique est ici indifférent) d'un timbre qui leur est commun avec ceux de la rive d'en face ne les désunit pas trop de leurs voisins de la même rive et a le grand avantage d'établir un pont par-dessus le faisceau d'isophones dont on diminue ainsi la nocivité. Cette image de l'espace dialectal est exactement à l'opposé de la carte linguistique de la Confédération Helvétique. Entre les langues vraiment différentes de la Confédération, les

différences par-dessus la frontière linguistique sont brutales. Mais dans un espace linguistique infiniment moins hétéroglotte, dans un espace linguistique dont les différences relèvent d'une autre nature, les frontières linguistiques sont d'une tout autre nature aussi. Elles sont les lieux d'une créativité linguistique originale et intéressante à observer, par une méthode de comparaison progressive.

L'accumulation de tous les isophones d'une région sur une même carte synthétique est une méthode simple qui donne des résultats parfaitement convaincants, mais il faut que les données soient cohérentes. Le Forez le permet ; en Franche-Comté on aboutirait à un foisonnement inintelligible et à des arabesques compliquées, déroutantes pour l'esprit et pour le cartographe. La comparaison de quelques isophones entre eux et, quand on a trouvé par ce moyen un axe directeur, la comparaison de chaque isophone avec cette direction générale permet d'entrevoir, au milieu du foisonnement des patois, les équilibres généraux d'une sorte de statique dialectale. C'est, je crois, possible avec la carte n° 9 et avec le schéma qui en est tiré. La cassure Mâcon-Neuchâtel y est présente d'un simple point de vue géométrique, comme une sorte de moyenne entre les deux incurvations et surtout, d'un point de vue fonctinonnel, comme l'explication linguistique de la sinusoïde. Un isophone important crée une ligne de dissonance autour de laquelle se produisent des phénomènes qui cherchent à atténuer les méfaits de la dissonance et organisent ainsi à l'intérieur du gallo-roman un jeu complexe de connexions sur lequel repose, malgré les différences locales, l'équilibre d'un ensemble cohérent.

Les faits présentés sur cette carte ne sont pas typiques du francoprovençal : la double série dans les verbes du premier groupe est un fait d'ancien français et de francoprovençal ancien et moderne. Mais les parlers français ont simplifié cette complication morphologique, sauf en bordure de l'aire du francoprovençal. Il serait assez faux de dire que le conservatisme du francoprovençal a permis le conservatisme bourguignon et comtois des parlers en contact. Il s'agit en fait d'une aire unique, qui, de part et d'autre de la ligne de dissonance, assure une transition et estompe les désaccords entre oxytonisme généralisé et paroxytonisme possible.

Après ce long défilé de cartes, venons-en aux conclusions sur cette première partie de mon propos : la frontière linguistique. Qui sommes-nous par rapport à nos voisins ? Cette question que je me posais en commençant, je me la suis souvent posée sur le terrain, soit dans le Dauphiné, soit en Franche-Comté, régions où l'*Atlas du Jura et des Alpes du Nord* est délimité par des « isophones-frontières ». Sur le terrain, j'étais toujours plus sensible aux ressemblances d'ensemble de part et d'autre de l'isophone choisi comme frontière qu'aux différences partielles sur lesquelles justement était fondé le tracé de l'isophone. Quand on analyse des cartes dialectales, on ne s'occupe que des dissemblances, on les délimite et on les confronte, heureux si l'on constate qu'elles se superposent. Et quand elles ne se superposent pas, on cherche des explications historiques, sociologiques, administratives, militaires même, romanesques souvent. Cette observation qui donne la priorité aux contrastes et ce besoin de classer les

patois en familles bien définies théoriquement et bien localisées sur le terrain risquent de nous conduire à une idée fausse de la réalité. Certes la vérité scientifique ne sera toujours qu'une vérité approchée, encore faut-il employer une méthode qui nous en rapproche au lieu de nous en éloigner. Dans sa forme la plus tranchée la notion de frontière linguistique dans l'espace gallo-roman risque de diminuer fortement la part de vérité qu'il y a dans toute vision des choses.

Dès le début de son entreprise, l'atlas régional s'était fixé une limite-nord correspondant à l'important isophone de l'oxytonisme généralisé. Nous avons néanmoins installé trois points au-delà. Aujourd'hui après les enquêtes sur le terrain et après une plus attentive lecture des cartes de l'*ALF*, car on apprend peu à peu à mieux lire, notamment en faisant des enquêtes sur le terrain, aujourd'hui donc, devant ce que nous avions cru être une frontière linguistique, une limite dialectale, nous parlons plutôt de ligne de dissonance traversant un espace dialectal cohérent. Ce n'est pas un simple changement de vocabulaire ; c'est l'acceptation de deux données contradictoires dont l'observation révèle qu'elles sont étroitement unies entre elles. Il n'est pas scientifique de considérer les contraires comme les deux maillons extrêmes d'une chaîne dont on accepte de ne pas voir le milieu. On doit donc tenter d'imaginer une théorie de l'espace dialectal qui permette de résoudre l'antinomie proposée au dialectologue par les résultats directs de son observation sur le terrain ou par la lecture des cartes.

Si nous avons l'impression que ces données sont contradictoires, c'est avant tout parce que nous localisons les faits dialectaux sur un espace géométrique simple. Nous avons intérêt à imaginer un espace plus complexe, une sorte d'espace continu, une surface cohérente. Prenons des exemples des deux catégories d'espace. Sur une surface géométrique ordinaire, chaque point est parfaitement étranger à son voisin : la définition du point P est d'être le point P et de n'être pas les autres points de la surface. Sur une cible par exemple, qu'on la vise avec des fléchettes ou avec des balles, ou même avec des obus, parce que cette cible est la surface même de la terre, représentée par une carte d'état-major, sur une cible donc, l'impact du projectile se localise sur un espace discontinu. Qu'on le mesure en millimètres, en centimètres ou en dizaines de mètres correspondant au trou d'obus et à sa gerbe d'éclats, l'impact se définit comme le point P de tout à l'heure : à l'intérieur de l'impact on est atteint, à l'extérieur de l'impact, qu'on se trouve à dix centimètres de l'impact ou à deux mètres, ou à cent mètres, ou à des kilomètres, on est également non atteint, non blessé, indemne. Sur une surface discontinue, la localisation d'un point ou d'une petite surface intérieure à la grande, s'obtient de façon binaire. La proximité ou l'éloignement n'interviennent pas. Autre exemple d'espace discontinu : une carte administrative, la carte des départements français par exemple. Tout lieu de France, tout point, toute commune s'y localisent de façon binaire.

Comme exemple de surface cohérente, on peut commencer par un exemple simple : un tissu sommairement tissé, par une trame sur une chaîne. Brûlez un point quelconque du tissu avec une cigarette. Tous les points du tissu sont affectés par cette détérioration d'un endroit quelcon-

que : d'abord l'endroit de la brûlure, l'impact, mais aussi tous les points qui se trouvent dans les coordonnées verticales et horizontales du trou, sur le fils de la chaîne et de la trame qui ont été coupés par la brûlure. Puis comme la tension de ces fils coupés dans la chaîne et dans la trame a fortement diminué, la tension des fils voisins associée à la tension des fils coupés diminue elle aussi de proche en proche. Dans un espace vraiment continu, sur une surface cohérente, tous les points sont théoriquement solidaires de proche en proche. L'espace dialectal est, en infiniment plus complexe, un espace continu de ce type : aucun point n'est vraiment étranger aux autres. Mais ici, il est superflu de continuer la métaphore du tissu, il n'y a ici, ni chaîne ni trame ; il est même inutile de voir dans cette image une valeur symbolique des intercommunications humaines. Abandonnons toute comparaison et décrivons le réel en termes abstraits, c'est-à-dire en termes de connaissance. Chaque point de l'espace dialectal, chaque patois a un certain nombre de caractères qui sont du gallo-roman général. Chaque patois possède d'autres caractères qui l'associent à telles grandes aires régionales superposables ou non superposables. Chaque patois a encore des caractères qui sont le fait de petites aires locales, elles aussi superposables ou non. A l'intérieur de petites unités humaines, le canton par exemple, les associations des caractères se font selon des dessins compliqués. Et enfin chaque patois détient aussi, quand on lui a enlevé ce qui lui est commun avec d'autres points de l'espace dialectal, un tout petit nombre de traits linguistiques qui lui sont propres. Voilà sommairement décrites la structure interne d'un patois et les diverses associations qui le lient avec plus on moins de force, à tous les points de l'espace dialectal. Il n'est pas de bonne méthode de transposer sur un espace cohérent de façon si complexe, les habitudes de la géométrie plane ou de la géographie ordinaire, administrative surtout. Et c'est sans doute parce que notre esprit est tyrannisé par les notions sommaires des surfaces géométriques simples que nous trouvons contradictoires les données de l'observation : dissonance et espace cohérent. A l'intérieur de chaque patois, des caractéristiques peuvent varier et créer des dissonances importantes ou faibles entre ce patois et tel ou tel de ses voisins ; mais malgré ces variations, un nombre bien plus grand de caractéristiques reste stable et assure la cohérence. Dissonances locales plus ou moins fortes sur un espace essentiellement cohérent, voilà la nature profonde de l'objet de notre science.

Ceci n'est pas un retour à la métaphore de la tapisserie aux couleurs progressivement changeantes. Il y a parfois des lignes ou des zones de plus grande dissonance. Entre la région de Lyon-Genève d'une part et celle de Dijon-Besançon d'autre part, on peut établir le trajet de cette ligne. Mais ne prenons pas cette ligne pour une frontière, ou une limite. Frontière et limite sont des termes qui appartiennent à une autre géométrie, celle de la discontinuité. Entre Neuchâtel et Berne passe une ligne de discontinuité linguistique séparant les parlers romans des parlers germaniques. Cette ligne est une frontière, mais celle qui va de Mâcon à Neuchâtel n'en est pas une. Mais la ligne Mâcon-Neuchâtel existe pourtant et les phénomènes linguistiques qui se produisent sur son passage sont très intéressants à observer. Les cartes vous en ont montré quelques-uns. Tout se passe comme si la cohésion de l'espace dialectal réagissait à la

trop grande dissonance et tâchait d'y apporter des remèdes par des connexions et des imbrications diverses. Lorsqu'on transcrit quelques-uns de ces correctifs sur une carte cumulative, la ligne de dissonance apparaît sous la forme d'une bande tout le long de laquelle l'espace dialectal se craquèle en toutes petites aires. Cette craquelure de l'espage dialectal sur le parcours d'une dissonance témoigne d'un changement rapide des traits linguistiques de part et d'autre de la bande et de la ligne de dissonance qui la provoque. Entre les lignes de grande dissonance, les traits dialectaux sont plus stables et ces vastes plages de moins grande variabilité interne établissent les aires dialectales. Mais il faut admettre que ces aires dialectales ne peuvent pas être bornées comme on borne son champ et qu'on ne doit pas tenter d'appliquer à l'espace dialectal complexe les notions trop sommaires de la géométrie plane, sous peine de n'appréhender qu'une faible partie de la réalité.

II. LA COHÉSION FRANCOPROVENÇALE

Il faudrait avoir la déformation professionnelle d'un employé du cadastre pour penser que ce qui ne peut pas se délimiter ne peut pas être. Le francoprovençal, comme la plupart des dialectes, défie toute géométrie cadastrale mais il existe et peut se définir par l'aire de variabilité nulle — et, sur les pourtours, de variabilité faible des doubles séries morphologiques pour les adjectifs féminins (*bụna, blạ̃tsi*) et pour les verbes du premier groupe (*purta mẽdzi*). Ces doubles séries reposent sur diverses évolutions phonétiques : conservation des atones finales féminines et de l'accentuation paroxytonique (comme en occitan) ; conservation de l'A tonique libre (comme en occitan) ; palatalisation de l'A derrière consonne palatale (comme en français, quand le français conserve cette voyelle). A ce mélange linguistique fondamental on peut ajouter d'autres traits qui donnent au francoprovençal une description plus nourrie. Mais plus la description est riche plus la délimitation est douteuse. Qu'importe? puisque établir le cadastre des dialectes est une opération impossible, ou un désir provoqué par une sorte de maladie infantile de la dialectologie.

Parmi les traits qui peuvent entrer dans la description du francoprovençal, je choisis le transfert de l'accent tonique sur une finale atone. Pendant cette description, je me poserai constamment la question de savoir si j'ai le droit d'employer le mot francoprovençal. Ce ne serait pas un mince avantage pour la dialectologie de savoir quand on peut et quand on ne doit pas se servir d'un terme propre à cette science. Je vous convie donc à un exercice de contrôle d'une appellation.

On observe quatre cas de transfert d'accent sur la finale atone :

1) les seules sixièmes personnes :
PORTANT > *pọrtã > portạ̃*

2) Bascule d'accent dans un hiatus :
NUDA > *nụa / nụ̈a > nwạ/nẅạ*

Certaines sixièmes personnes peuvent entrer dans ce cas :
MUTANT > *mwạ̃ / mwọ̃.*

3) Transfert par dessus consonne :
LUNA > *lụ̈na > lüną.*

Dans les patois où *luna* est oxyton, les sixièmes personnes le sont aussi, le plus souvent.

4) Transfert d'accent accompagné de (ou dû à) la disparition de la tonique :
LUNA > *lną* ; GALLINA > *žarną*
FARINA > *farną* ; SŬPPA > *spą*.

Premier cas de transfert d'accent : les aires où seules les sixièmes personnes connaissent un déplacement sur une atone finale. La carte nº 11, tirée d'*ALF* 1064 « ils portent », montre immédiatement que cette évolution phonétique dépasse largement le francoprovençal. Pour la sixième personne *portent*, seul le gallo-roman du Nord, de l'Ile de France et de l'Ouest présente des formes terminées par la consonne radicale. Voici ce que pourrait être la définition géographique de ce transfert restreint aux sixièmes personnes : En gallo-roman du Centre et de l'Est, les morphèmes latins de sixième personne ne s'amuïssent pas et même deviennent accentués. Ce transfert s'étend même, de façon plus ou moins constante, au Sud de la ligne de dissonance qu'on peut établir de Roanne à Neuchâtel. Mais il s'agit d'un trait du gallo-roman du Centre et de l'Est.

Pour le deuxième cas de transfert d'accent sur une finale atone, celui de NUDA > *nwa/nŵa*, les cartes nº 12, 13 et 14 tirées de l'*ALF*, « perdue » 1001, « pourrie » 1076 et « queue » 1120 permettent de constater que le francoprovençal est la région de plus haute fréquence d'un phénomène que d'autres régions connaissent. En somme, ce transfert d'accent est une des possibilités d'évolution après un hiatus formé par la voyelle tonique et la voyelle atone finale. Certains de ces hiatus sont latins : VIA > *vya* en francoprovençal ; d'autres peuvent se former en cours d'évolution après l'amuissement d'une consonne intervocalique : l'amuissement des sonores (CAUDA > *kwå* en *ALF* 695, dans les Hautes-Pyrénées) provoque des hiatus sur de vastes espaces de l'occitan, tandis que les sourdes ne s'amuissent qu'en francoprovençal et sur une tranche plus ou moins large qui part du Sud des Mont du Forez pour atteindre la mer à Menton. Cette région est bien visible sur les cartes 12 et 13 « perdue » et « pourrie ». Après l'hiatus, trois évolutions sont possibles :

a) conservation de l'hiatus descendant : *ṳa*
b) insertion d'une semi-consonne : *üwa* / *üva*
c) bascule de l'accent / *üą* / *ŵa*.

Je crois que l'on peut dire que tous les patois francoprovençaux connaissent ce transfert d'accent sur la finale, dans tel ou tel cas. Mais la carte nº 14 CAUDA > *kwa*, *kwo* montre bien que ce transfert d'accent n'est pas exclusivement francoprovençal, bien que ce soient les parlers francoprovençaux qui en fournissent les plus fréquents exemples. Il ne s'agit pas d'un phénomène francoprovençal, mais d'un cas phonétique pouvant intéresser, selon la fragilité des intervocaliques, toute la région qui conserve la voyelle atone finale.

La carte « lune » de l'*Atlas du Jura et des Alpes du Nord* permet d'étudier les deux autres cas de transfert d'accent : *lṳna* > *lüną*
> *lna*

Les quadrillés du Nord-Ouest isolent les formes *lün* sans voyelle finale. Les parties non hachurées, les plus importantes tout de même,

indiquent que l'accent reste à sa place originelle. Les hachures obliques signalent les formes *lna* : on en trouve cinq implantations :

a) au nord, autour des points 1, 2, 5.

b) à l'Est de Genève (13, 24, 25, 26).

c) presque toute la Haute-Savoie plus trois points contigus de Savoie (48, 49, 56).

d) le point 58, isolé au centre de la Tarentaise ;

e) le point 70 dans l'Isère.

Les formes oxytoniques assurées en toute position forment deux aires méridionales et nettement distinctes, l'une en Haute-Maurienne et sur le versant italien du Mont-Cenis (63, 84), l'autre, plus vaste, autour de Grenoble. Les formes indécises *lóẹną* (23) et *lų̧ną* (76) sont en contact avec des aires à déplacement d'accent certain.

Comme il semble qu'on soit en présence d'un fait uniquement francoprovençal, j'ai voulu étendre l'étude à l'ensemble du domaine. A l'ouest, la situation est parfaitement claire, l'*ALLy* ne présente aucun exemple de déplacement d'accent, ni du type *luną*, ni du type *lna*. Le Val d'Aoste, à l'Est de 53 et de 45, semble dans la même situation : maintien de l'accent à sa place. La situation de la Suisse Romande est plus compliquée. Les formes *lna* des *Tableaux* ainsi que celle de l'*ALF* permettent d'étendre la mince aire septentrionale jusqu'aux parlers germaniques : l'aire reste aussi étroite mais s'allonge jusqu'à Morat. Les indications des *Tableaux* et de L'*ALF* permettent d'allonger, mais très peu, l'aire qui se trouve à l'Est de Genève et elles permettent aussi d'affirmer que cette aire n'est pas contiguë à l'aire de Haute-Savoie. Quant aux formes dissyllabiques avec l'accent sur la finale, elles abondent dans les colonnes des *Tableaux* ; mais, quelle que soit la minutie qui a présidé à la rédaction des *Tableaux*, ou plutôt grâce à cette minutie des indications, on doit douter de ces formes.

Quoi qu'il en soit du détail de ces implantations, le phénomène ou les deux phénomènes de transfert semblent assez bien localisés et assez clairs, pour que nous nous posions maintenant la question : « Peut-on appeler ce transfert d'accent un trait francoprovençal ? » Je ne crois pas qu'on trouve des phénomènes de ce genre ailleurs en gallo-roman. Mais évidemment, ils n'intéressent pas toute la région francoprovençale. L'exigence logique « au seul défini » est remplie ; mais l'autre exigence « à tout le défini » ne l'est pas. Pourtant je ne verrais pas d'inconvénient à ce qu'on appelle francoprovençaux, les transferts d'accent de ce type. En effet ce serait vraiment trop beau si un dialecte pouvait se définir et se délimiter par des formes aussi originales que *lna* ou *lüną* oxytonique. A défaut d'une cohésion aussi absolue, ces formes originales permettent d'observer une certaine cohésion relative de la famille francoprovençale. En effet il est significatif que les aires à déplacement d'accent s'étalent du Nord au Sud. Au Nord d'ALF 32 et des points 1 et 2 de *l'Atlas du Jura et des Alpes du Nord* le déplacement d'accent est impossible : il n'y a pas d'atone finale. Au Sud des aires grenobloises et mauriennaises s'entendent les premiers traits occitans. A défaut de tout l'espace francoprovençal, toute la hauteur Nord-Sud est intéressée par cette évolution. L'aire septentrionale de Pontarlier semble travaillée par le même malaise de l'accent que les régions

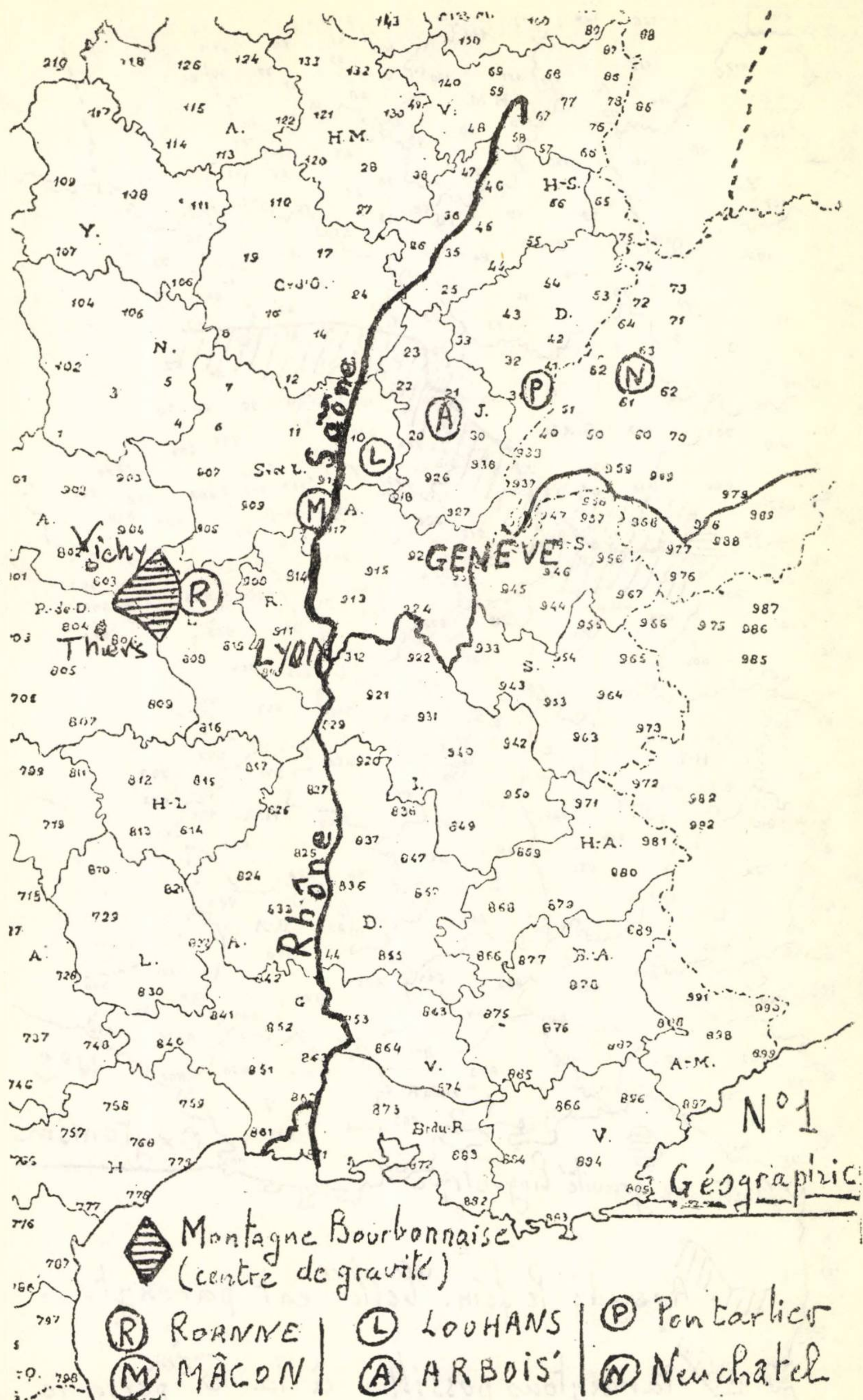
méridionales de l'aire francoprovençale et entre les deux extrêmes l'aire compacte de Haute-Savoie signale l'emplacement approximatif de l'épicentre du phénomène. D'un dialecte assez clairement défini par les doubles séries morphologiques et les trois traits phonétiques qui les produisent, cet étalement des aires à transfert d'accent apporte une image supplémentaire d'une cohésion interne que Duraffour, dans ses *Phénomènes généraux*, a nommée « le malaise de l'accent ».

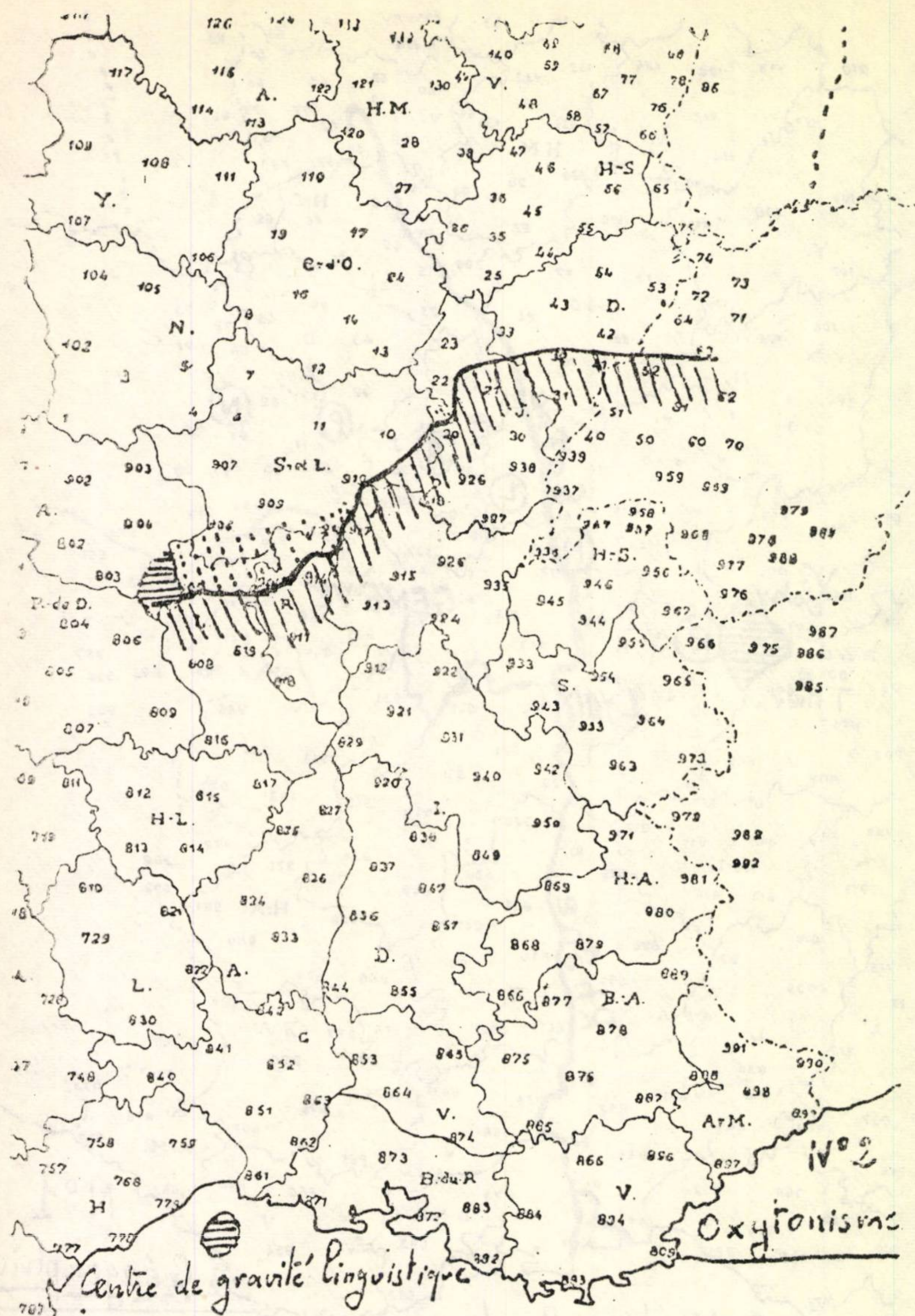
La frontière précise d'un dialecte est, le plus souvent, une chimère insaisissable. Je crois même qu'il y a incompatibilité entre le métier de dialectologue et celui de géomètre cadastral. Car, si entre deux domaines voisins, les propriétaires ont assez souvent coutume d'élever une barrière ou un mur, les patois jettent au contraire tout un jeu complexe de passerelles, dès que risque de s'installer entre eux une trop grande dissonance. Et pourtant le champ dialectal existe ; on peut, sinon le borner, du moins le définir grâce à quelques traits particuliers. On saisit même certains comportements d'ensemble ; ou bien on voit que des comportements qui existent ailleurs aussi en gallo-roman, à l'état de tendances, sont la règle habituelle du domaine dialectal particulier. C'est alors que se pose à notre esprit trop cartésien pour observer un espace aussi complexe que l'espace dialectal, le problème du bon usage des termes spécifiques : „s'appliquent-ils à tout le défini ? au seul défini ?" Les réponses parfaites n'existent pas, du moins les réponses claires que désirent nos esprits déformés par la simplicité de la géographie ordinaire. Pour la géographie linguistique, pour son espace cohérent aux points inter-connectés de façon très complexe, il faudrait soit une observation méticuleuse d'une infinité de faits à laquelle personne ne pourra jamais parvenir ; soit une méthode écrite par un anti-Descartes, dont le premier principe serait qu'on pût recevoir une chose pour vraie, sans qu'on lac onnût évidemment être telle, parce que toute science n'est pas nécessairement certaine et évidente et que celui qui doute de beaucoup de choses n'est pas moins savant que celui qui n'y a jamais songé.

Iunie 1971

Centre de dialectologie Francoprovençale
Université des langues et lettres, Grenoble

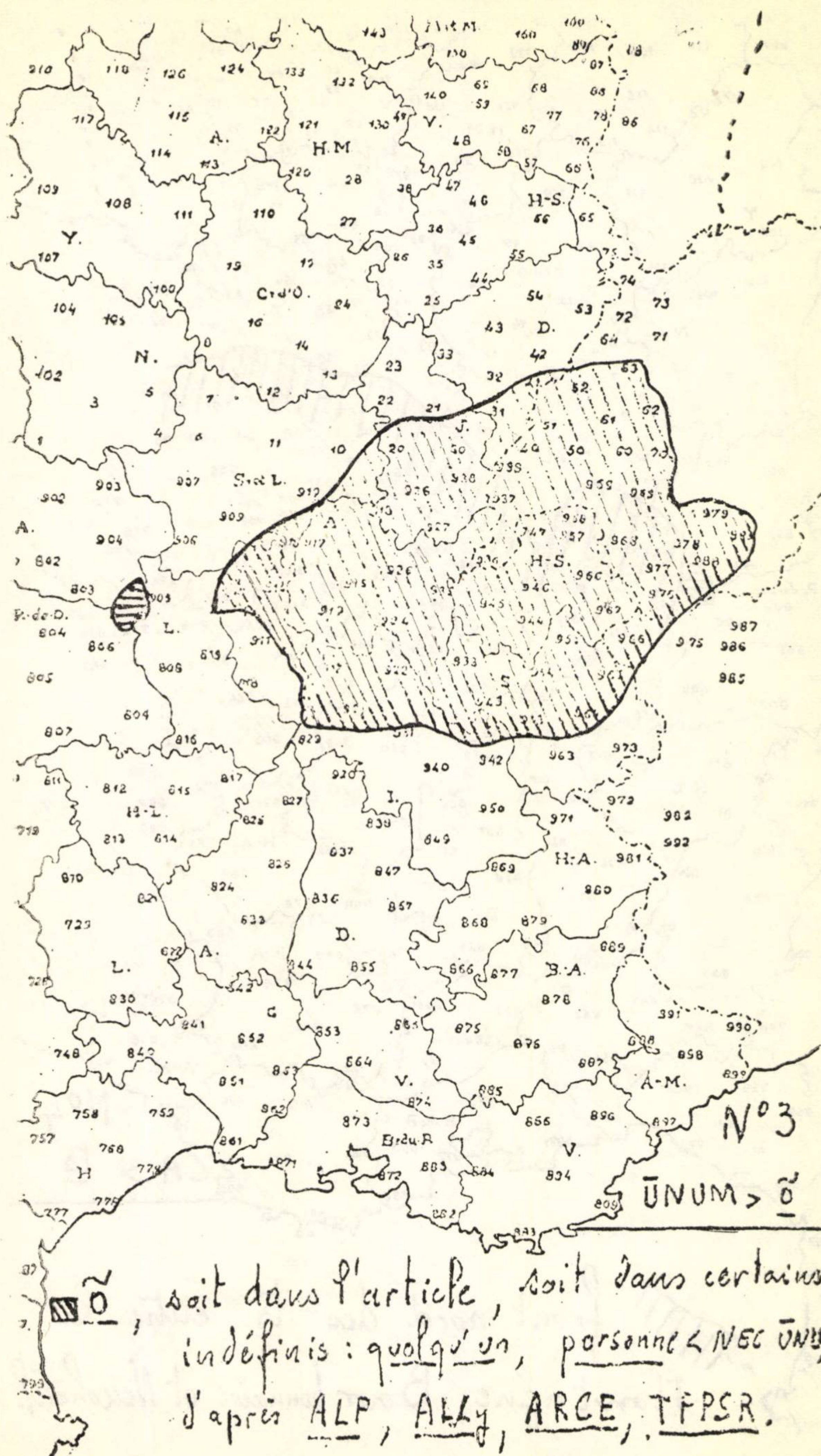

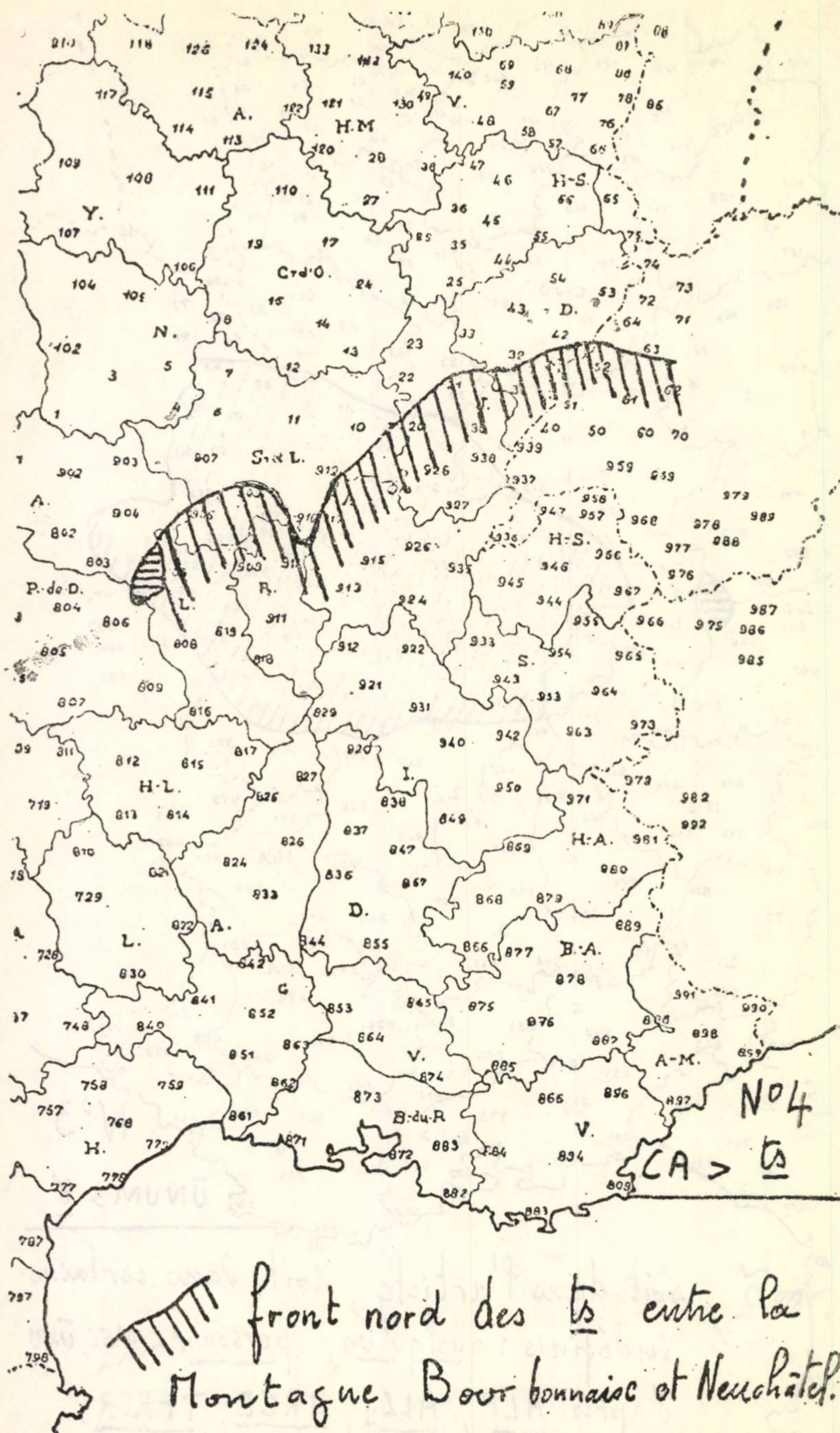
Vichy
Thiers
Lyon
Saône
Rhône
GENÈVE
N°1
Montagne Bourbonnaise
(centre de gravité)
R ROANNE
M MÂCON
L LOUHANS
A ARBOIS
P Pontarlier
N Neuchatel

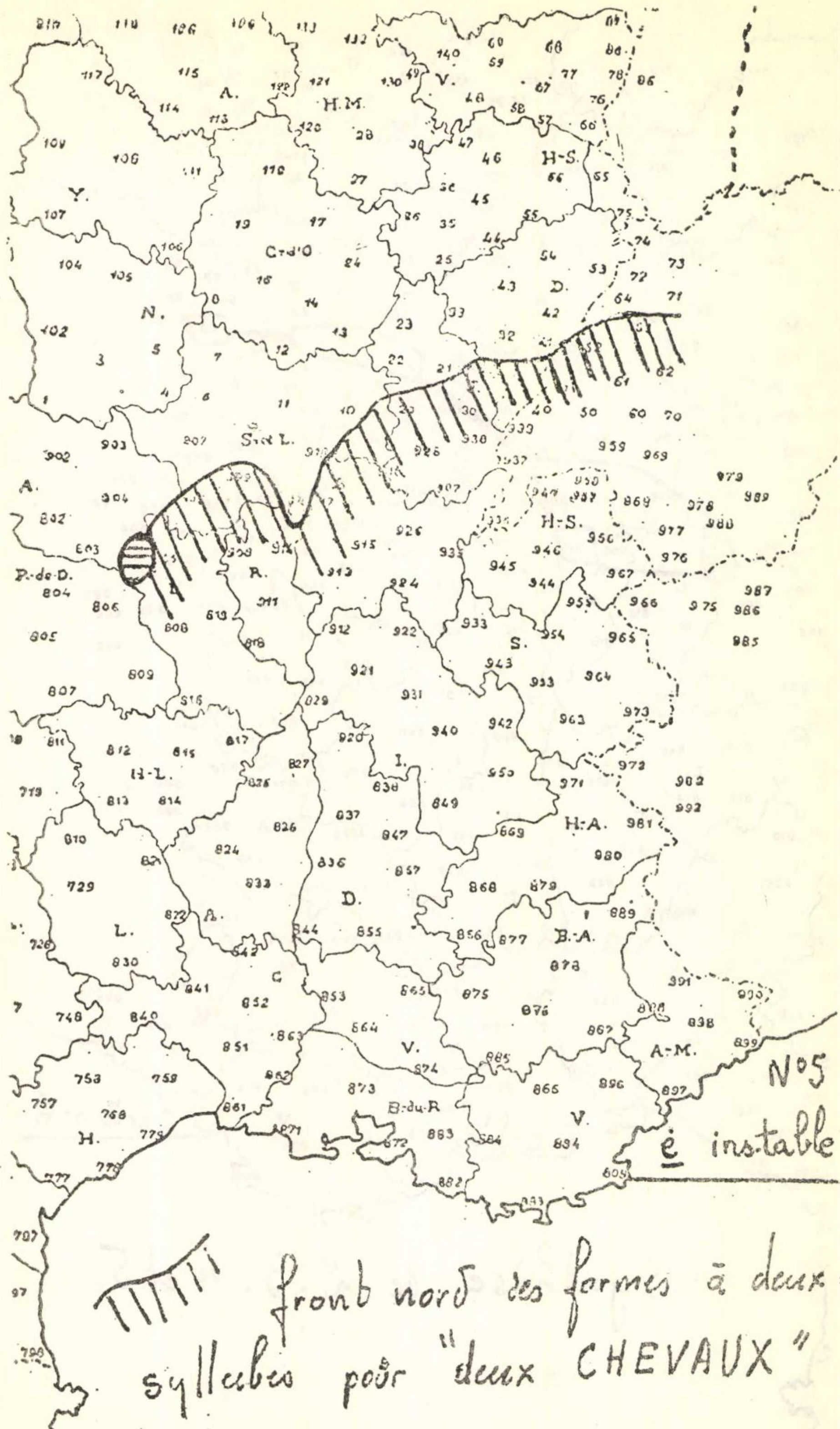

Au sud : le fém. "belle" est paroxyton.

Paroxytons possibles à la 6ème personne

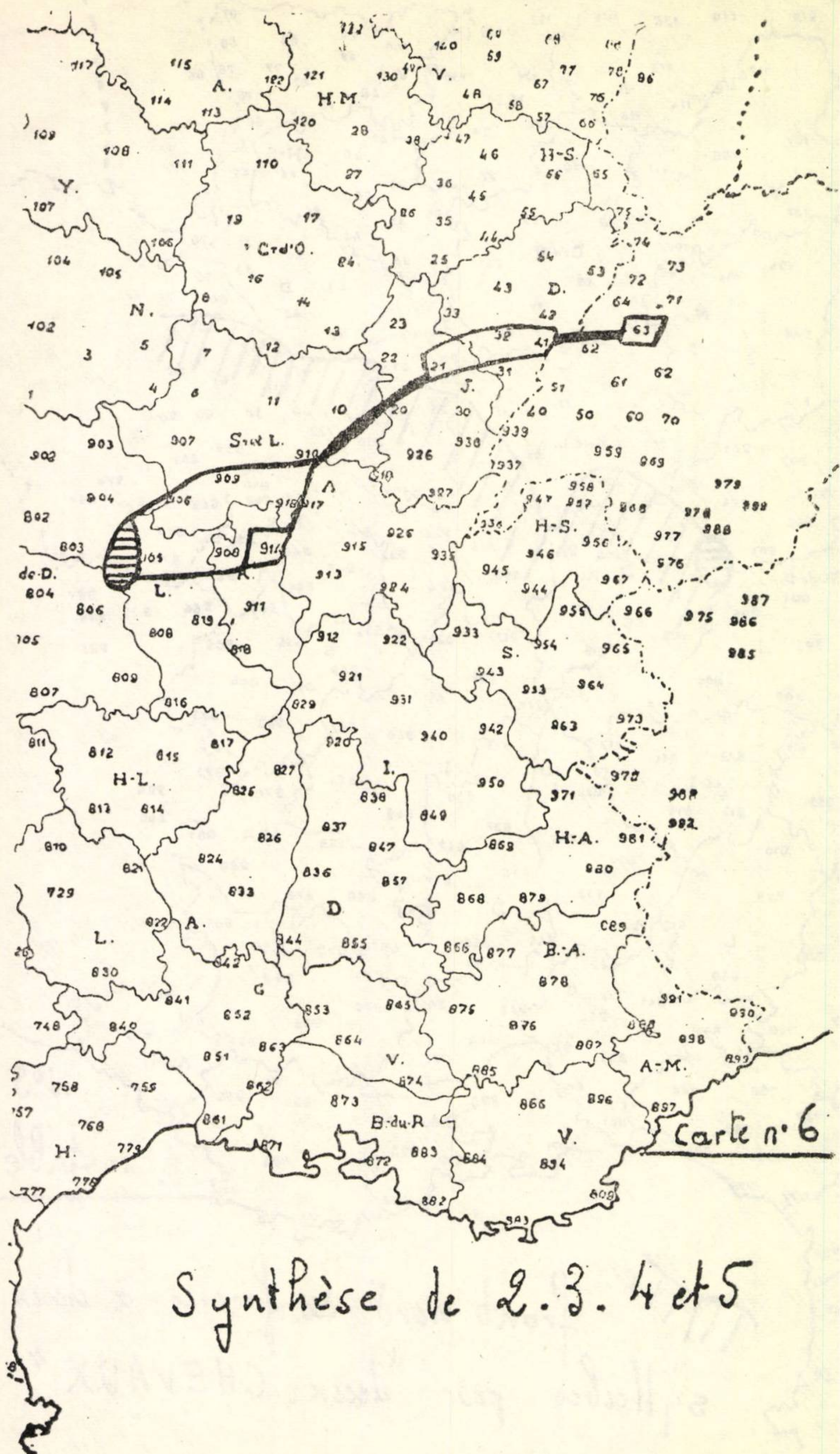

N°3
ŪNUM > ō
ō, soit dans l'article, soit dans certains indéfinis : quolqu'on, porsonne < NEC ŪNU, d'après ALF, ALLy, ARCE, TFPSR.

front nord des ts entre la Montagne Bourbonnaise et Neuchâtel.

A.
H.M.
V.
H-S.
Y.
Cᵗᵈ'O
N.
D.
S.ᵉᵗ L.
A.
P.-de-D.
R.
H-S.
S.
I.
H.-L.
H.-A.
L.
A.
D.
B.-A.
G
V.
A.-M.
B.-du-R.
V.
H.
N°5
ė instable
front nord des formes à deux syllabes pour "deux CHEVAUX"

Synthèse de 2.3. 4 et 5

CARTE N° 7

909

906

916

915

MÂCON

905

908

914

ROANNE

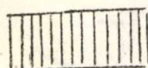
VILLEFRANCHE

819

911

LYON

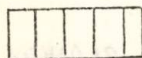
808

situation franceprovençale pure:

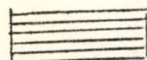
pomme de terre = trufa : ALLy 265

sixièmes personnes paroxytoniques: ALLy 342, 347, 350.

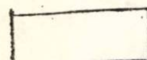

situation franceprovençale dégradée:

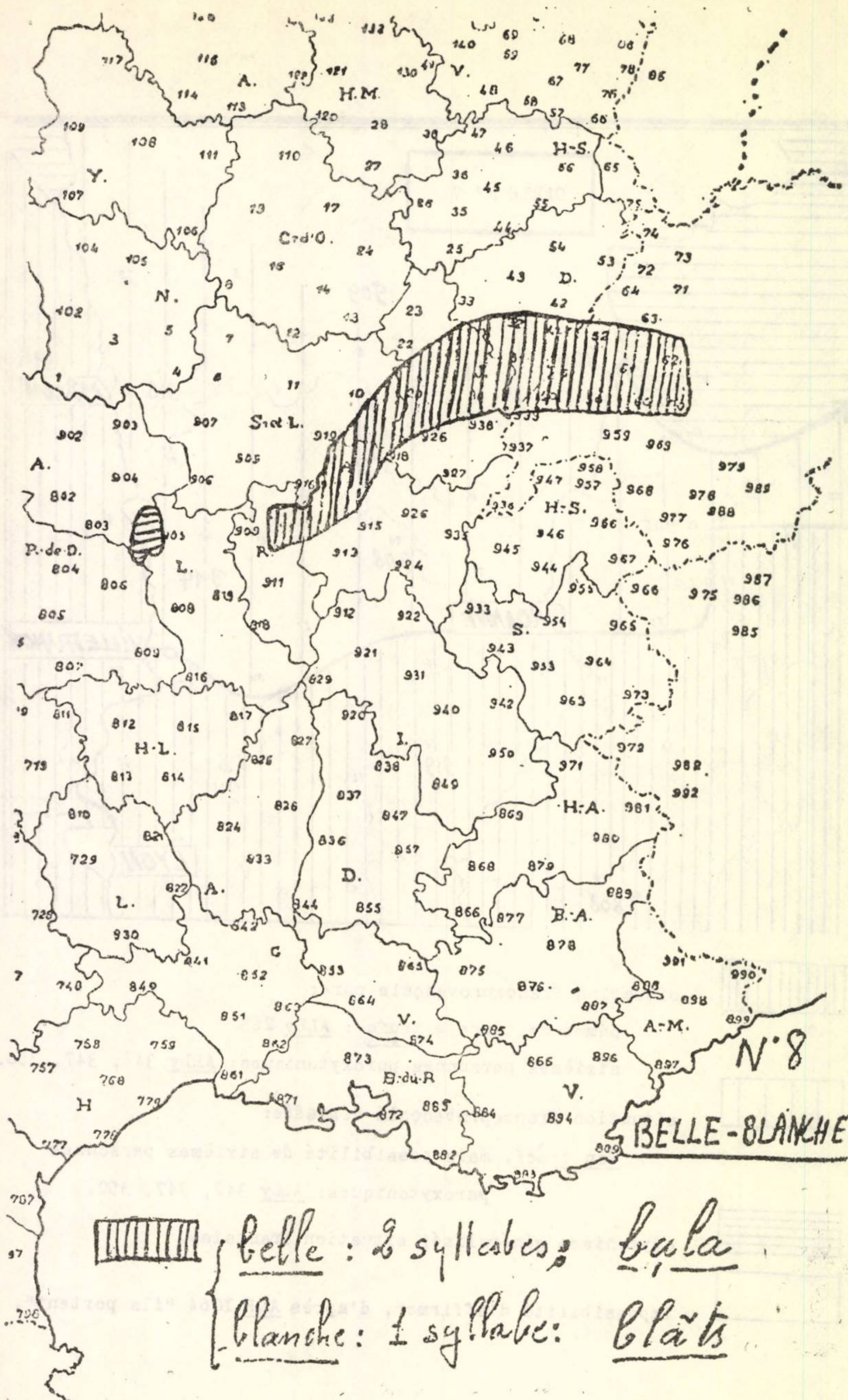
cen troef, mais possibilité de sixièmes personnes paroxytoniques: ALLy 342, 347, 350.

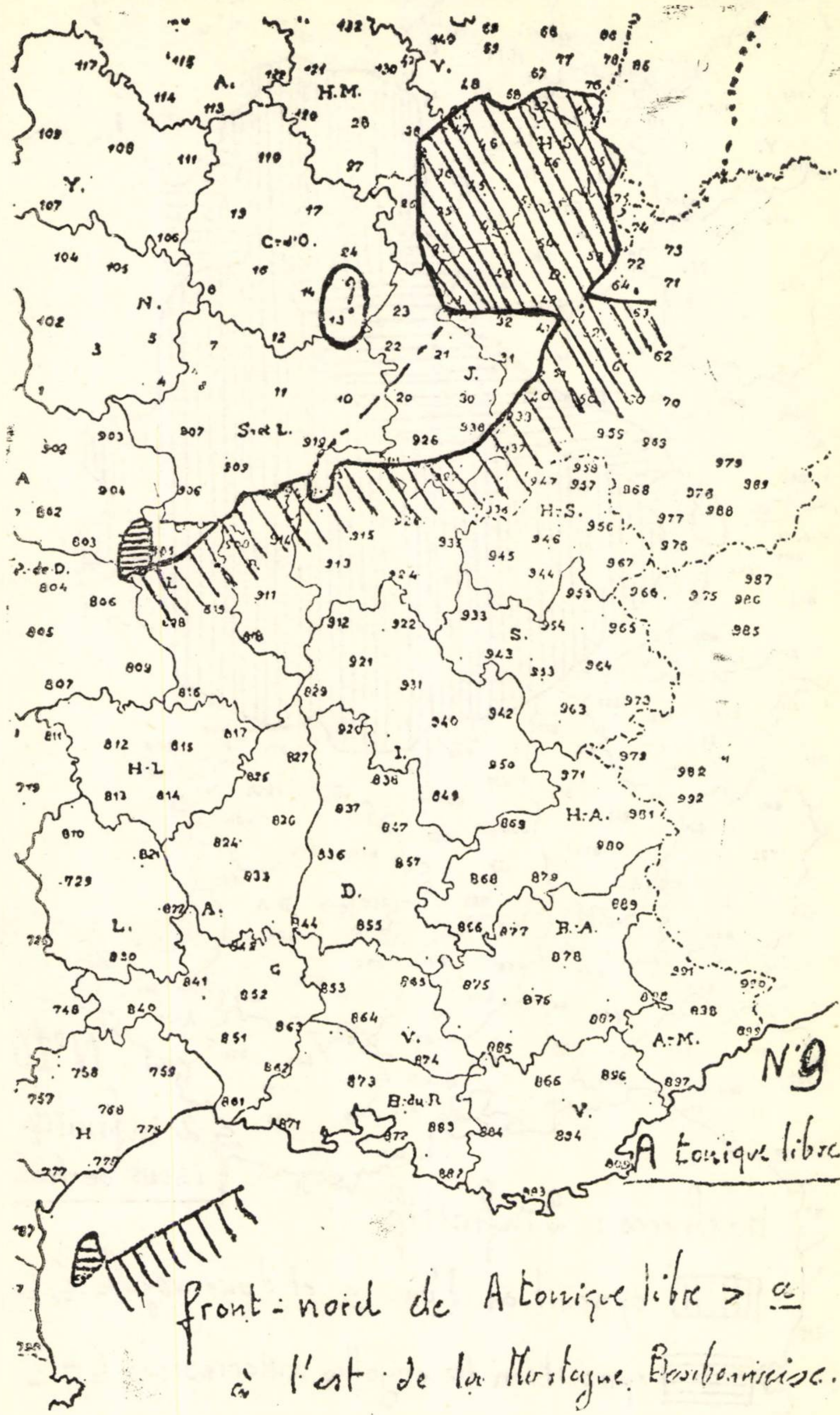
oxytonisme généralisé; situation française.

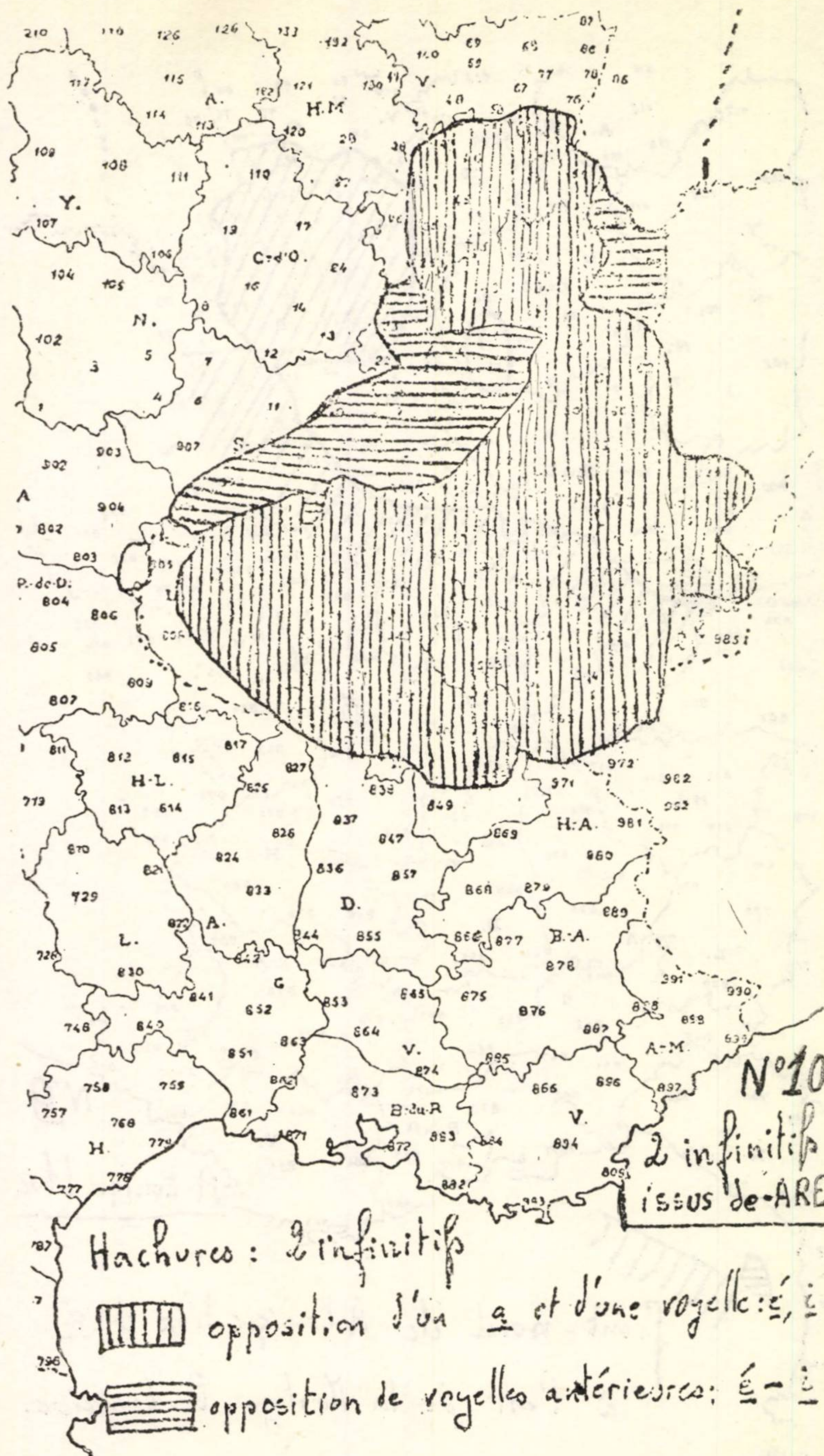

impossibilité d'affirmer, d'après ALF 1064 "ils portent".

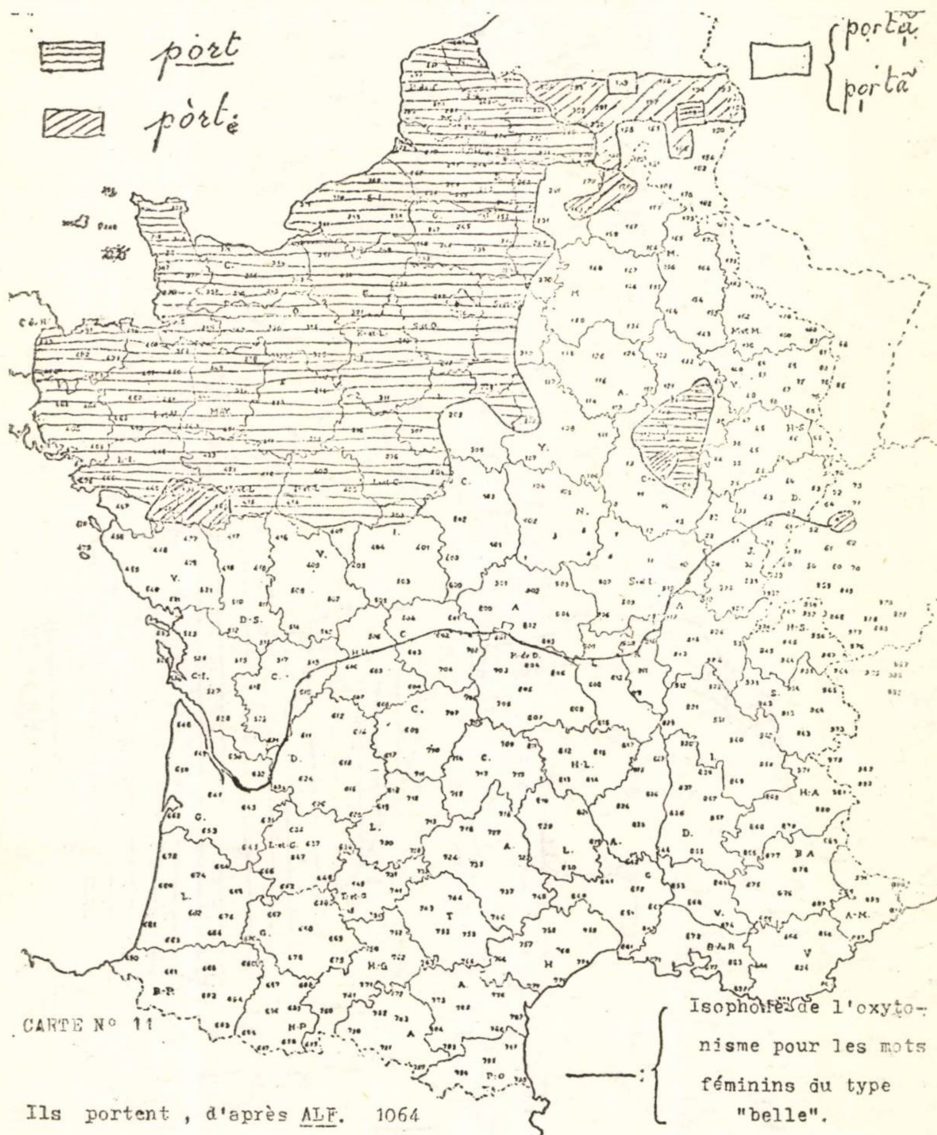

N°8
BELLE-BLANCHE
belle : 2 syllabes, bęla
blanche : 1 syllabe : blãts

N°9
A tonique libre
front-nord de A tonique libre > a
à l'est de la Montagne Bourbonnaise.
A.
H.M.
Y.
C.d'O.
N.
J.
S. et L.
H.S.
D.
S.
I.
H.L
H.A.
L.
A.
B.A.
G
V.
A.M.
B.du R.
H
P.de D.

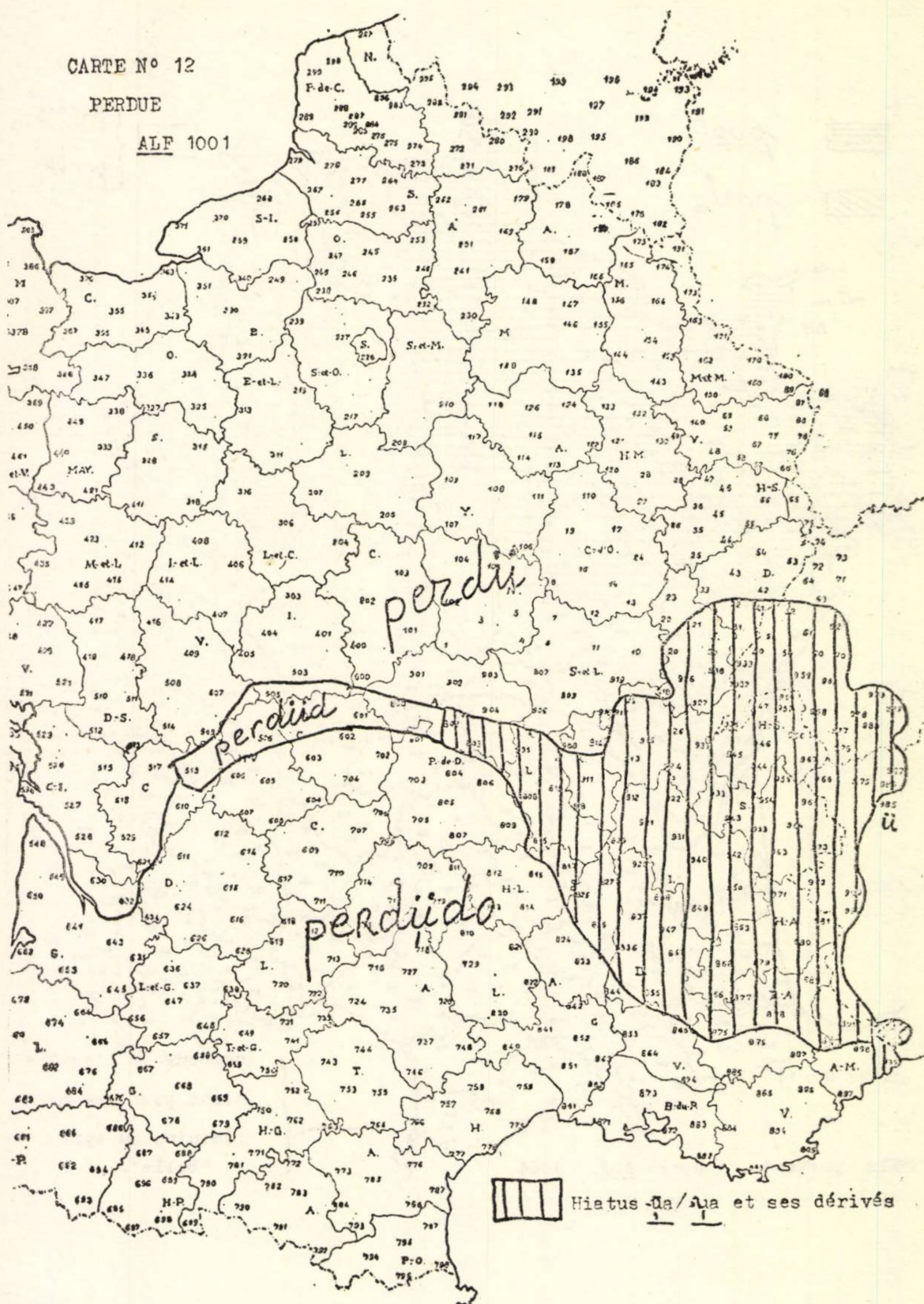
N°10
2 infinitifs issus de -ARE
Hachures : 2 infinitifs
opposition d'un a et d'une voyelle : é, i.
opposition de voyelles antérieures : é - i
Y.
A.
H.M
V.
C.-d'O.
N.
S.
A
P.-de-D.
H.-L.
L.
A.
D.
H.-A.
B.-A.
G
V.
B.-du-R
V.
A.-M.
H.

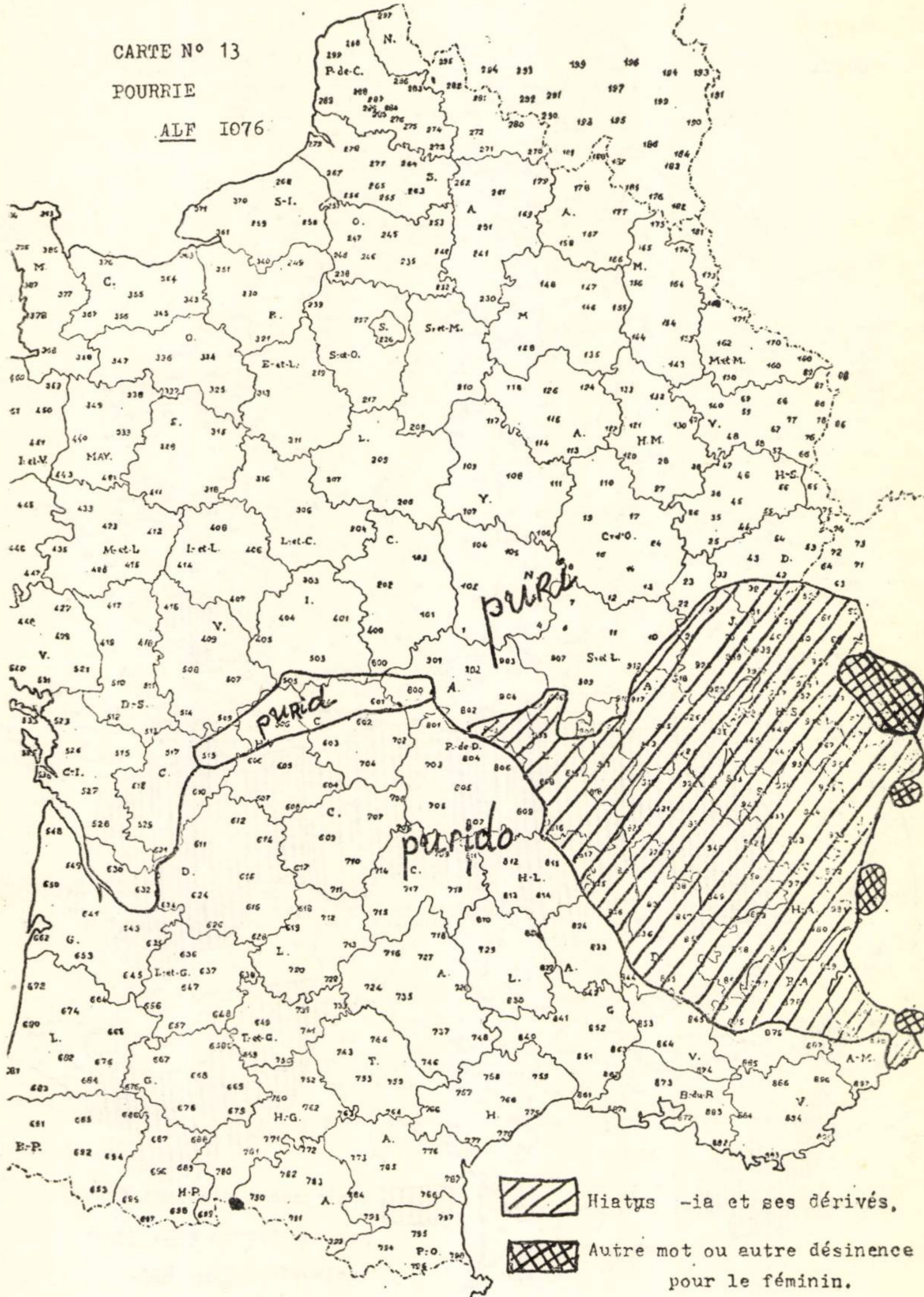

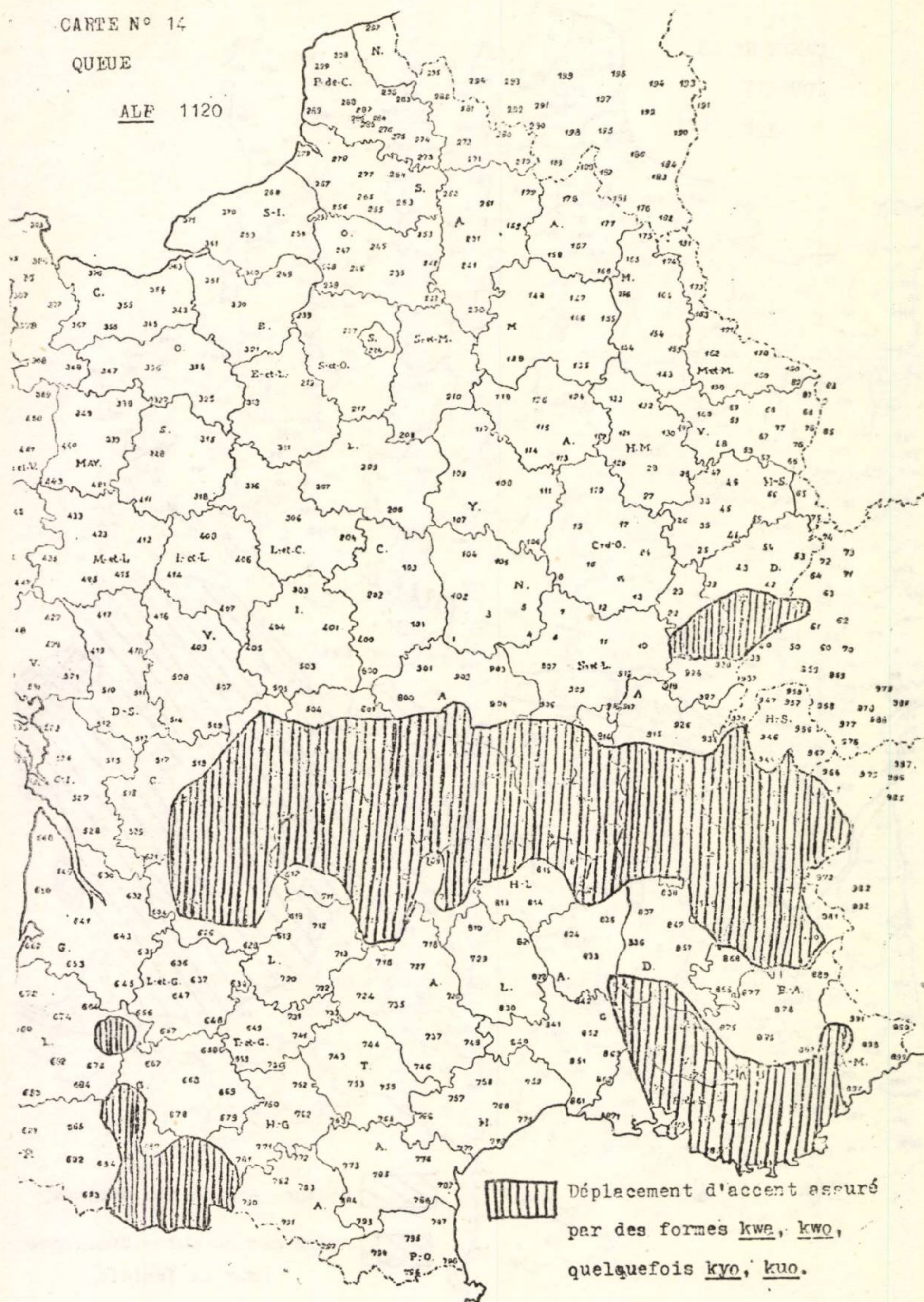

CARTE N° 11

Ils portent , d'après ALF. 1064

——— : Isophone de l'oxytonisme pour les mots féminins du type "belle".

CARTE N° 12
PERDUE
ALF 1001
perdü
perdüa
perdüdo
ü
Hiatus -üa/-ua et ses dérivés

CARTE N° 13
POURRIE
ALF 1076
puri
purid
purido
Hiatus -ia et ses dérivés.
Autre mot ou autre désinence
pour le féminin.

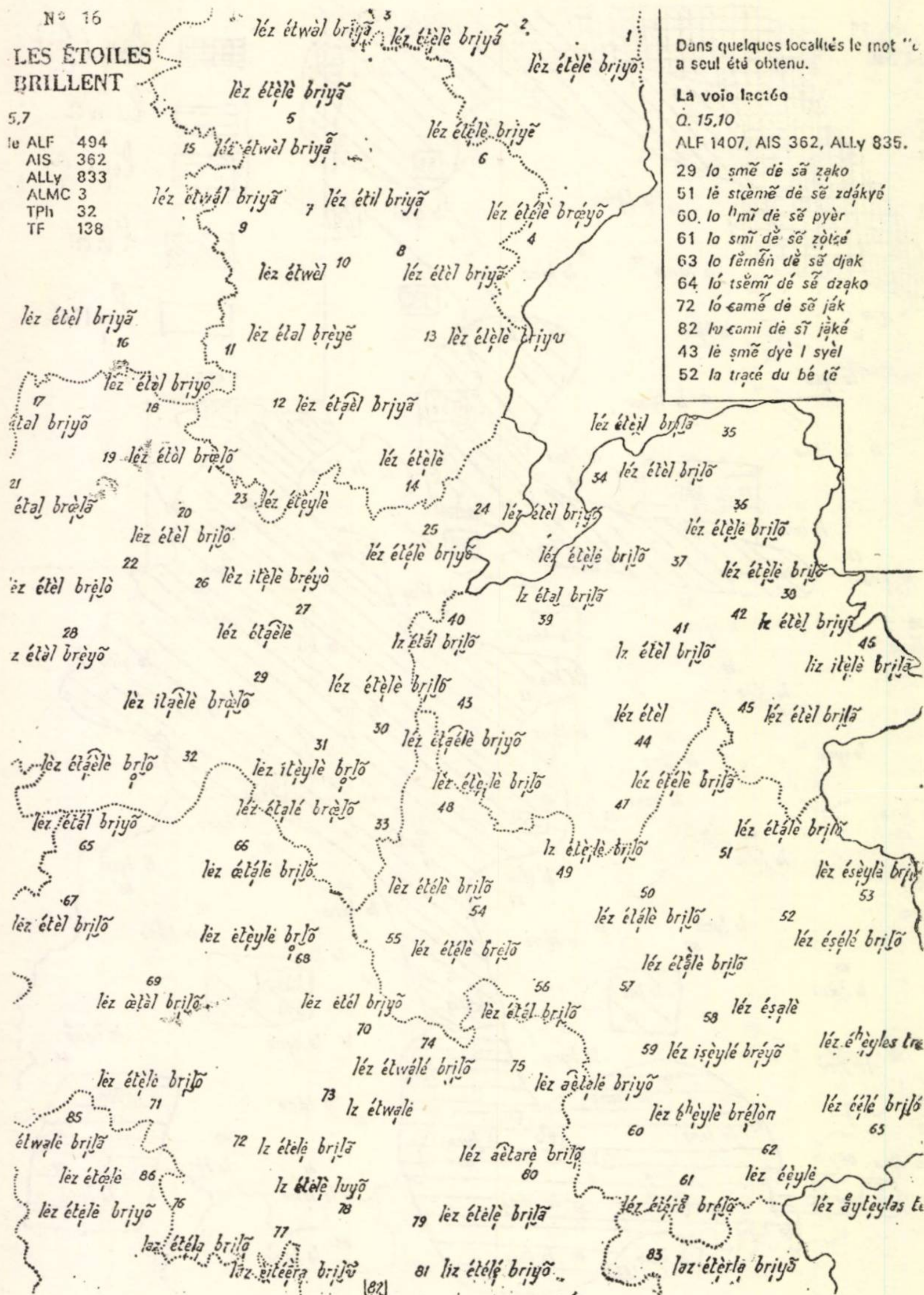

CARTE N° 14
QUEUE
ALF 1120
Déplacement d'accent assuré par des formes kwe, kwo, quelquefois kyo, kuo.

N° 15
LUNE

lün (fr.)
luna
luna
lna
luna

CARTE N° 15

lò lnò
la lna
la lnã
la lün
la lün
lò lœnò
la lœma
la lunò
la lœma
la léna
la lena
la lœna
la luna
la lœmò
la lna
la lüna
la lena
la lœna
la luna
la lna
la lna
la lena
la lna
la léna
la lénò
la léna
la luna
la lœna
la lœna
la lna
la lna
la lna
la lna
la lna
la lna
la lna
la lna
la lœna
la luna
la léna
la lna
la luna
la lœna
la léna
la lena
la lna
la lnè
la lena
la lunè
la lœna
la luna
la lura
la lena
la luna
la léna
la luna
la lunò
la lunò
la lina
la lena
la lœna
la lénò
la lœna
la lunò
la lunò
GRENOBLE

N° 16
LES ÉTOILES BRILLENT
5.7
le ALF 494
AIS 362
ALLy 833
ALMC 3
TPh 32
TF 138
Dans quelques localités le mot "ɩ
a seul été obtenu.
La voie lactée
Q. 15,10
ALF 1407, AIS 362, ALLy 835.
29 lo ṣmẽ dė sã ẓạko
51 lė stœ̀mẽ dė sẽ zdạ́kyé
60. lo ʰmĩ dė sẽ pyèr
61 lo smĩ dė̀ sẽ ẓọ̀tsé
63 lo fe̊rnẽn dė̀ sẽ djak
64 ló tse̊mĩ dé sẽ dzạko
72 ló ɛamẽ dė sẽ ják
82 lu ɛami dė sĩ jạ̀ké
43 lė ṣmẽ dyė l syėl
52 la trạcé du bé tẽ
lėz étwàl briyã
lėz étėlė briyã
lėz étėlė briyõ
lėz étėlė briyẽ
lėz étwėl briyã
lėz étil briyã
lėz étėlė brœyõ
lėz étwėl
lėz étėl briyã
lėz étal brėyẽ
lėz élėlė briyu
lėz étėl briyõ
lėz étėl brilõ
lėz étėlė brilõ
lėz étėlė briyõ
lėz itėlė brėyò
lėz itėylė brlõ
lėz étalé brœlõ
lėz œtalé brilõ
lėz étėlė brilã
lėz ésalė
lėz éseylė brilõ
lėz étwalé brilõ
lz étwalė
lz étėlė brilã
lėz étėlė brilã
liz étėlė briyõ
laz étėrlė briyõ
laz étéla brilã
lėz étėlė briyõ

CARMEN VLAD

UN TIP DE ENUNŢ ÎN LIMBAJUL CRITIC LITERAR

Pornind de la o concepţie funcţională în baza căreia limbajului critic literar îi este specifică componenta metalingvistică, propunem interpretarea *enunţului ecuaţional* drept una dintre posibilităţile de realizare lingvistică a acestei componente. Printr-un asemenea enunţ se pot pune în relaţie de echivalenţă doi termeni nominali (două grupuri nominale), unul aparţinînd limbii-obiect (operei literare) sau metalimbii (terminologiei criticii literare), iar cel de al doilea reprezentînd o definiţie particulară. Se stabilesc deosebiri ale echivalenţei semantico-sintactice în raport cu aceeaşi relaţie matematică. Structura celor două grupuri nominale constituie criteriul de descriere şi clasare a enunţurilor în discuţie.

1.1. Tipul de enunţ pe care ne propunem să-l analizăm aici din punct de vedere sintactic, fără consideraţii de ordin semantic — exceptînd pe cele strict indispensabile analizei sintactice — este cunoscut sub diferite denumiri : *propoziţie* sau *frază ecuaţională* [1], *enunţ asertiv* [2], *enunţ predicativ* [3] sau, în majoritatea gramaticilor tradiţionale, *propoziţie cu copulă*. Termenul pe care îl vom utiliza în continuare este *enunţ ecuaţional* (*A este B*, în care A şi B sînt grupuri nominale de întindere variabilă, cu structuri proprii variabile, dar care îndeplinesc condiţia de a fi reductibile la structura de bază *Nume*$_1$ *este Nume*$_2$).

1.2. Alegerea enunţului ecuaţional ca o structură de bază a descrierii limbajului critic literar se justifică prin concepţia noastră despre acest limbaj. Sumar, ea poate fi schiţată în următoarele elemente :

1.2.1. Limbajul în discuţie este o structură lingvistică funcţional complexă, în care componenta *metalingvistică* şi cea *de atitudine* (convertită lingvistic în expresii axiologice) se detaşează în raport cu celelalte componente. Acest proces de reorganizare, în ordinea ierarhică a funcţiunilor în limbajul critic literar, poate fi probat şi printr-o analiză cantitativă şi comparativă a expresiilor corespunzătoare (la limită) fiecărei funcţiuni.

1.2.2. Componenta metalingvistică, aşa cum se prezintă ea în limbajul critic literar, are caracter *discontinuu*, *necoerent* şi *nesistematic*. Prin caracter

---

[1] Cf. L. Bloomfield, *Language*, Londra, 1961 ; R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 204.

[2] Y. L. Austin, *Comment parler ? Quelques moyens très simples*, în „Langages", 2, 1966, p. 66 ; Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, 1966, p. 189.

[3] Georges Van Hout, *Structures et significations de l'énoncé prédicatif*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", Bucureşti, 1969, VI, p. 43—59.

discontinuu înțelegem însușirea expresiilor metalingvistice de a apărea secvențial și nu sub forma unei desfășurări continue, lipsite de intercalări de altă natură. Caracterul *necoerent* și *nesistematic* al componentei metalingvistice rezidă în inexistența unui inventar (finit) de reguli de corespondență strictă între un element (sau o expresie) al limbii-obiect și o secvență metalingvistică, condiție fundamentală pentru constituirea oricărui metalimbaj științific elaborat.

1.2.3. Componenta metalingvistică asigură „traducerea" *unor* informații semantice și „transpoziția aproximativă"[4] a *unor* informații estetice, din infinitatea posibilă.

2. Prin analogie cu metalimbajele create pentru descrierea unor limbaje artificiale[5], vom considera de natură metalingvistică enunțurile dintr-un text de critică literară prin care se realizează *echivalarea semantică* (o echivalare coreferențială) a două secvențe.

2.1. Conform modelului elaborat de A. Tarski pentru analiza limbajului logicii claselor, metalimbajul cuprinde semne, termeni specifici, expresii cu caracter logic general și axiome[6], toate reprezentînd „traducerea" în metalimbaj a expresiilor și semnelor din limba-obiect. În mod analog, *vom considera metalingvistice doar acele enunțuri ecuaționale în care una dintre cele două secvențe echivalente este sau o expresie din limba operei literare comentate, sau o expresie conținînd un termen specific din vocabularul criticii literare.* În primul caz, enunțul va cuprinde o secvență (sau un cuvînt) *autonimică*, iar în cel de-al doilea caz, un *concept*.

2.2. Materialul lingvistic ce stă la baza acestei cercetări este alcătuit dintr-un corpus de aproximativ 50 000 de cuvinte text[7] (circa 200 de pagini), selectate din volume de cronici literare sau eseuri[8] și din reviste[9].

3. În această primă etapă a analizei (treapta descrierii sintactice), am considerat obligatorie adoptarea unui criteriu formal (de expresie) în selectarea enunțurilor ecuaționale. Astfel, s-au excerptat : **3.1.** enunțuri cu copula *a fi* și **3.2.** enunțuri cu variante grafice ale raportului de echivalare semantico-sintactică, în ambele cazuri respectîndu-se restricția semantică semnalată sub **2.1.** pentru unul din cei doi termeni ai relației, A sau B.

---

[4] Cf. Abraham Moles, *Théorie de l'information et perception esthétique*, Paris, 1958, p. 153.

[5] Modelul unor metalimbaje construite pentru descrierea limbajelor formalizate îl întîlnim la Rudolf Carnap (capitolul al IV-lea al lucrării *Meaning and Necessity*) sau la A. Tarski, *The Concept of Truth in Formalized Languages*.

[6] Prezentarea, însoțită de comentarii, a acestei concepții se găsește la Gheorghe Enescu, *Semantica logică*, în vol. „Limbaj, logică, filozofie", București, 1968, p. 196—203.

[7] Am menționat cifra cuvintelor text doar pentru orientarea cititorului asupra întinderii materialului consultat, neavînd vreo semnificație statistică, deoarece se operează cu enunțul (ca unitate) și nu cu cuvîntul.

[8] G. Călinescu, *Ulysse*, București, 1967, Ștefan Aug. Doinaș, *Lampa lui Diogene*, București, 1970, E. Lovinescu, *Scrieri, I. Critice*, București, 1969, I. Negoițescu, *Scriitori moderni*, București, 1966, Basarab Nicolescu, *Ion Barbu : Cosmologia „Jocului secund"*, București, 1968, Vladimir Streinu, *Pagini de critică literară*, I, București, 1968, Tudor Vianu, *Ion Barbu*, București, 1970. În text este menționat doar autorul și pagina din volumul indicat mai sus pentru fiecare critic.

[9] *Contemporanul*, 1971, *România literară* (RL), I, 1968.

3.1. Verbul „a fi" *copulativ*, în opoziție cu „a fi" existențial, mediază o *relație de echivalență semantică* a celor doi termeni nominali (A și B), echivalență « définie comme identité sémique partielle »[10]. Mai mult chiar, din perspectiva teoriei mulțimilor, analiza efectuată de G. Van Hout[11] demonstrează că : „*la copule exprime exclusivement l'égalité de deux ensembles : les variations de la relation unissant l'extension du suget et l'extension de l'attribut* (et non le sujet et l'attribut) *proviennent des variations des articles formant le sujet et l'attribut*". Emile Benveniste[12] consideră că verbul „a fi" *copulativ* stabilește identitatea între doi termeni nominali, „oricare ar fi, din punct de vedere logic, modalitatea acestei identități".

Vom considera verbul *a fi* expresie a raportului de echivalare semantică dintre doi termeni nominali (sau grupuri), recurgînd, pentru verificarea acestei afirmații, la conceptul matematic de echivalență[13]. Se știe că, pentru a fi echivalente, două elemente trebuie să satisfacă trei proprietăți :

1) proprietatea de reflexivitate
2) proprietatea de simetrie
3) proprietatea de tranzitivitate, adică

1') pentru orice $x \in V$ (unde x = cuvînt sau grup de cuvinte, iar V = mulțimea cuvintelor ce formează vocabularul limbii române) avem xRx (R = relație de echivalență) ;

2') dacă $x \in V$, $y \in V$, și xRy, atunci yRx ;

3') dacă $x \in V$, $y \in V$, $z \in V$, xRy și yRz, atunci xRz.

Vom indica două dintre enunțurile excerptate, prin care cele trei proprietăți pot fi puse în evidență : « *Cazul de conștiință* ce formează temelia psihologică a romanului **este** *sentimentul păcatului* și *frica de sancțiunea divină*, adică *un aspect al problemei salvării* », Călinescu, 104. Convenim să notăm cu *a* = *cazul de conștiință*, cu *b* = *sentimentul păcatului și frica de sancțiunea divină*, cu *c* = *un aspect al problemei salvării*, iar cu *R* pe *este*.

În « [. . .] *filozofia* **este** *Atlanticul d-lui Camil Petrescu, întinderea mișcătoare* ce-l cheamă mereu cu urletele sale surde [. . .] », Călinescu, 113, folosind aceleași notații, vom avea : *a* = filozofia ; *b* = Atlanticul d-lui Camil Petrescu ; *c* = întinderea mișcătoare ; *R* = este.

1'' Proprietatea de reflexivitate rezultă din posibilitatea de a construi enunțurile următoare :

Cazul de conștiință este *cazul de conștiință* (aRa)
filozofia este *filozofia* (aRa)

2'' Simetria rezultă din :

dacă aRb, atunci bRa. Substituind, obținem : *Cazul de conștiință . . . este sentimentul păcatului și frica de sancțiunea divină*, și *sentimentul păcatului și frica de sancțiunea divină este cazul de conștiință* sau *filozofia este Atlanticul d-lui Camil Petrescu*, și *Atlanticul d-lui Camil Petrescu este filozofia*.

---

[10] A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966, p. 115.

[11] *Structures et significations de l'énoncé predicatif*, CLTA, 1969, VI, p. 43.

[12] *Op. cit.*, p. 188.

[13] Vezi : Solomon Marcus, *Lingvistica matematică*, București, 1966, p. 28 ; Lászlo Kalmár, *Le langage comme structure algébrique*, CLTA, IV, 1967, p. 73—82.

3'' Segmentele notate prin *c*, *un aspect al problemei salvării* (în primul exemplu), şi *întinderea mişcătoare* (în al doilea exemplu), sînt în relaţie de echivalenţă semantico-sintactică cu segmentele *b*, ca apoziţii ale acestora [14].

Enunţurile rămîn corecte şi dacă eliminăm termenii *b*, în care caz relaţia se stabileşte între *a* şi *c*, adică : în primul exemplu « *Cazul de conştiinţă . . . este un aspect al salvării* », iar în al doilea « *. . . filozofia este întinderea mişcătoare. . .* ».

În felul acesta, valoarea verbului copulativ *a fi* ca element mediator al unei relaţii de echivalare semantică a doi termeni nominali (sau două grupuri nominale) s-a demonstrat. Fără a intra în detalii care ar presupune o analiză semantică efectuată în prealabil, vom nota cîteva observaţii privind natura echivalenţei. Aşa cum s-a văzut deja, am înlocuit termenul matematic de *echivalenţă* cu acela de *echivalare*, considerînd că între echivalenţa matematică şi cea semantică e o diferenţă de grad de generalitate, produsă de *existenţa unor limite contextuale în relaţia lingvistică*. Pe de altă parte, termenul *echivalare* are calitatea de a sugera caracterul procesual şi intenţional al relaţiei, în condiţiile unui mesaj lingvistic obişnuit, neformalizat, aşa cum este şi limbajul critic literar. Echivalarea semantico-sintactică a doi termeni nominali (diferită de sinonimia lexicală) presupune nu o relaţie dată şi definitiv stabilă între cei doi termeni (sau două secvenţe), ci un act de decizie prin care autorul comunicării (criticul) corelează doi termeni, impunînd echivalenţa acestora în limitele stricte ale unor condiţii precizate în context. Astfel spus, se realizează o *echivalenţă factuală* şi nu o *L — echivalenţă*. Dacă din punctul de vedere al unei analize logico-matematice copula *a fi* «*pare* (s.n. — C.V.) ar corespunde unui semn logic (. . .), şi anume semnului de implicaţie : '$\supset$' » [15], din perspectiva unei semantici coreferenţiale, valoarea copulei *a fi* se diversifică, dobîndind, în anumite cazuri, şi semnificaţia semnului '='.

3.2. În afara verbului *a fi*, ca semne ale echivalării semantice a două secvenţe mai considerăm :

3.2.1. ,' (*virgula*) cînd este sau poate fi urmată de *adică* ; iată un exemplu :

« Să ne oprim la *această expresie, sublimată mărturisire de credinţă* » B. Nicolescu, 16.

3.2.2. '( )' (paranteza), cu satisfacerea condiţiei de mai sus *(*este sau poate fi urmată de *adică)* :

« În acelaşi timp, o asemenea structură ni se prezintă nu ca o *sferă poetică* (conglomerat de teme, motive, idei etc.), ci ca un *univers poetic*, ca un *corpus* (s.a.) viu, ca un organism care-şi trădează substanţa în cel mai mărunt din mădularele sale » Doinaş, 42.

Acest enunţ are o suită de două echivalenţe : „o sferă poetică“ (conglomerat de teme, motive, idei etc.)”, unde paranteza e marca echivalenţei,

---

[14] Pentru descrierea apoziţiei, ca expresie a unui raport de echivalenţă semantico-sintactică, a se vedea V. Hodiş, *Echivalenţa semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv*, în CL, XI, 1966, nr. 1 ; *idem*, CL, XII, 1967, nr. 2.

[15] Emanuel Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Bucureşti, 1970, p. 183.

şi a doua : „ca un *univers poetic*, ca un *corpus viu*, ca un *organism*", enunţ în care virgulele reprezintă mărcile echivalenţei, acceptînd pe *adică* după ele.

3.2.3. ' : ' (două puncte) cînd sînt urmate de semnele citării, ca în exemplele :

« Imaginile lui, uneori banale, alteori insolite, vibrează abia perceptibil în dimensiunile unui spaţiu halucinant : „Departe plopii s-apleacă la pămînt / în larg balans lenevos de gumă" » Doinaş, 51 (enunţul antonim, citatul, e echivalat cu enunţul autorului) sau

« Viaţa e vis, euforie calmă, frumuseţe hipnotică : „erai atît de frumoasă / încît mi se făcea somn" » RL, nr. 4, p. 9, sau « *Cercul* (s.a.) defineşte îngrădirea cunoaşterii noastre, dincolo de care, nerăzbătute, se întind lumile eterne : Pe cărări spre luna moartă, / dincolo de scări de apă, / unde gîndul ca o grapă / nefiinţa mai dezgroapă . . . » Călinescu, 114.

Fiind redundante, din cauza organizării prozodice specifice, semnele citării au fost eliminate. Alteori ele urmează nu după „două puncte", ci după paranteză, ca în :

« [. . .] percepţia acustică şi vizuală are o uimitoare putere de reducere la unitate („Aud materia plîngînd" sau . . .) » Doinaş, 50.

3.2.4. O serie de verbe ca : *a reprezenta, a însemna, a semnifica, a se defini ca (prin)* etc. constituie o clasă de sinonimie împreună cu verbul *a fi*. Caracterul parţial al sinonimiei e dat nu atît de diferenţele semantice (în condiţii de sinonimie toate actualizează trăsătura semantică [+ Echivalenţă]), cît mai ales de regimul sintactic diferit. Verbele din seria amintită impun o anumită *direcţie a subordonării*, care, în cazul verbului *a fi*, se poate neutraliza, termenii A şi B fiind intervertibili sintactic. Din punct de vedere logic, s-a pus însă în evidenţă existenţa *direcţiei adaptării*[16] celor doi termeni din relaţia A este B.

În exemple ca :

« [. . .] ele [poeziile lui Barbu — n.n.] reprezintă exemplul rar al unei vorbiri fără reprezentarea unui convorbitor » Vianu, 79, sau « La Bacovia, *selecţia şi aranjamentul* elementelor poetice **reprezintă** *un dat fundamental*, nu **este** *rezultatul* unui proces de elaborare conştient » Doinaş, 48, utilizarea verbului *a reprezenta*, în dauna verbului *a fi*, poate primi o explicaţie de natură morfologică. În situaţii ca cele de mai sus, cînd termenii prin care se exprimă A şi B manifestă dezacord în număr, omonimia formelor de singular şi plural la persoana a III-a a verbului *a reprezenta (el, ea reprezintă; ei, ele reprezintă)* face ca impresia de neconcordanţă în număr să dispară, aceleiaşi expresii atribuindu-i-se concomitent cele două valori de număr diferite. Fenomenul devine pregnant în cel de-al doilea exemplu citat, unde forma *reprezintă* apare în corelaţie cu *este*, ultimul fiind întrebuinţat doar cu subiectul subînţeles, distanţat în enunţ, ceea ce produce estomparea dezacordului.

Fără a preciza acum distincţiile de ordin semantic, date, de fapt, de *natura şi structura termenilor echivalaţi*, exemplele următoare pot fi grupate în aceeaşi clasă, ca variante, în măsura în care avem în vedere

[16] Cf. Y. L. Austin, *lucr. cit.*

termenul *r* (din relația de echivalență ArB) și expresiile prin care *acesta* se realizează :

« Și astfel, arta poetică, promovată și proclamată de autorul *Libertății de a trage cu pușca* însemna în primul rînd demistificare semantică » Negoițescu, 403, « Automorfismul semnifică proprietatea unei mulțimi de elemente de a coincide cu ea însăși la o anumită transformare » B. Nicolescu, 17, sau « Cum nu tinde spre creație obiectivă — în afară de Bătrînul, [. . .] — opera scriitoarei se definește, deci, prin asocierea unui lirism violent cu o analiză incisivă » Lovinescu, 357.

3.3. După natura numelui predicativ (sau a Predicativului [17]), enunțurile conținînd verbul copulativ sau o variantă formală a acestuia pot fi grupate în următoarele trei tipuri :

3.3.1. P = GN + Copulativ + Adj [18], ca în exemplele : « [. . .] romanul d-nei Papadat-Bengescu este magistral [. . .] » Călinescu, 260, sau « Descrierea [. . .] este excepțională » Călinescu, 260. Prin acest tip de structură nu se realizează o echivalare a doi termeni, ci se atribuie însușirea denumită prin Adj obiectului denumit prin GN. Ne găsim aici nu în fața unei structuri metalingvistice, ci a uneia „de atitudine", reprezentînd o formulă elementară a expresiei axiologice, și ea esențială în limbajul critic literar.

3.3.2. P = GN_1 + Copulativ + Pos + GN_2 (numele predicativ în genitiv), ca în : « Itinerariul critic [. . .] este al unui Ullysses modern [. . .] » Contemporanul, nr. 5, 1971, sau « Metoda aceasta este a lui Balzac [. . .] » Călinescu, 258. Nici această structură sintactică nu intră în obiectul analizei noastre, deoarece :

a) ea ar putea fi tratată ca rezultat al unei transformări „sum pro habeo" [19], caz în care ar avea la bază o construcție cu verbul *a avea* ;

b) semantic, *a fi* nu realizează aici o echivalare a celor doi termeni în relație de dependență sintactică.

3.3.3. P = GN_1 + Copulativ + GN_2 reprezintă structura sintactică de bază cu valoare metalingvistică. În limbajul critic literar, ea se prezintă în următoarele realizări [20].

3.3.3.1. Atît GN_1, cît și GN_2, pot fi exprimate fie prin Nume, fie prin Nume + Atribute, fie prin Nume + Atributive : « Tipul verbal al *Jocului secund* este solilocul interior » Vianu, 79 ; « [. . .] această *inovație* formală, susținută pe o mare bogăție de resurse, a poeziei minulesciene este *însușirea* ei de căpetenie » Lovinescu, 387 ; « Însă *tipul* poeziei sale, cu mai mult artificiu și în accepțiunea cea mai generală, este *acea poezie* „neglijentă" pe care Gide o pune în socoteala lui Jammes » Călinescu, 286.

Cînd cuvîntul este autonim (în text marcat prin ghilimele sau prin subliniere), oricare ar fi valoarea lui gramaticală de bază, în enunțul ecua-

[17] Vezi E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969, p. 99—101, 130—132.

[18] În redarea structurii sintactice a enunțurilor prin simboluri ne-am orientat după modelul din E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, fără a-l respecta însă întru totul.

[19] Cf. E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, p. 131.

[20] Gruparea exemplelor s-a efectuat după criteriul structurii de suprafață, și nu după acela al transformărilor.

ţional se nominalizează [21] : « Din acest punct de vedere, *Labirint* (s.a.) era un titlu cum nu se poate mai nimerit pentru o culegere de eseuri [. . .] » *Contemporanul*, nr. 4, 1971, « „Zidurile'' sînt limitele pe care cunoaşterea umană le are la un moment dat » Nicolescu, 16—17, « În această situaţie, *a fi afară* (s.a.) e riscul şi condiţia inevitabilă a poetului » Doinaş, 47, « [. . .] *noapte, udă, grea, te-neci* şi *afară* sînt adevărate nuclee în jurul cărora gravitează sensurile poeziei bacoviene » Doinaş, 44.

În descrierea semantică a fiecărui grup nominal va trebui să se ţină seama de structura semică (inclusiv de semele gramaticale) a tuturor componentelor grupului, urmărindu-se relaţia (ceea ce presupune o disociere iniţială) dintre elementele paradigmatice şi cele sintagmatice, precum şi consecinţele lingvistice ale raporturilor eteroplane [22]. O analiză limitată la aspectul strict formal, ignorînd latura semantică, în ciuda aparenţei sale sistematice şi generalizante, ar putea conduce la interpretări eronate, născute tocmai din tendinţa maximă de simplificare a unor fapte ce rămîn complexe în structura limbii [23].

3.3.3.2. Adeseori unul dintre cele două grupuri nominale este exprimat printr-un „substitut propoziţional'' [24], pronumele demonstrativ *acesta*, pentru valoarea sa de deictic, trimiţînd în mod particular la condiţiile mesajului ; conţinutul de „apropiere spaţială'' se converteşte astfel în „apropiere în lanţul vorbirii'' [25].

P = *Acesta* + Copulativ + GN sau

P = GN + Copulativ + *Acesta*, ca în : « Acesta e subiectul brut » Călinescu, 259 ; « Mecanismul narativ al romanului este acesta » (urmează o suită de fraze ce redau rezumatul cărţii lui G. Galaction — n. n., C.V.), Călinescu, 104 ; « Tema ar fi dar aceasta », Călinescu, 220. În toate exemplele de mai sus, pronumele *acesta* substituie o frază sau o suită de fraze ce urmează imediat sau care îl precedă imediat. El poate substitui însă şi elemente prezente chiar în interiorul aceleiaşi fraze, ca în : « Interiorurile preţioase, recepţiunile protocolare, sanatoriile mondene [. . .], acestea sînt elementele de predilecţie ale autoarei », Călinescu, 128.

3.3.3.3. O altă structură, mai complexă, este aceea în care GN_1 este o propoziţie (subiectivă), introdusă prin *ceea ce*, cu valoare semantică neutră : $P = P_1$ + Copulativ + GN_2, unde P_1 = *ceea ce* + Vb. Examinînd genul demonstrativului paralel cu genul substantivului — centru al grupului nominal — se constată că, în timp ce primul apare doar la feminin, substantivul poate fi atît feminin, cît şi masculin. Exemplele ce urmează vor ilustra afirmaţia : « Ceea ce face meritul excepţional al acestor traduceri este intuirea inefabilului fiecărei piese », Călinescu, 200, « Ceea ce caracterizează operele [. . .] d-lui A. Holban, este voinţa continuă de luciditate », Călinescu, 219, dar « Ceea ce i se drămuieşte Hortensiei Pa-

---

[21] O analiză semantică şi funcţională a cuvintelor autonime se găseşte la J. Rey-Debove, *Autonymie et métalangue*, „Cahiers de lexicologie'', Paris, 1967, II, p. 15—27.

[22] Analiza semantică nuanţată a substitutelor limbii române realizată de Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Bucureşti, 1968, evidenţiază necesitatea operării acestor distincţii.

[23] Pentru o astfel de atitudine ni se pare că pledează şi cercetarea *fenomenului articulării* în limba română, care, pentru înţelegerea mecanismului său, reclamă o investigaţie eteroplană.

[24] E. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *op. cit.*, p. 76.

[25] M. Manoliu-Manea, *op. cit.*, p. 42.

padat-Bengescu este stilul », Vl. Streinu, 124, și « Ceea ce caută în general romancierul este un subiect tare, plin de mișcare, ușor compendiabil », Călinescu, 258, sau « [. . .] ceea ce interesează pe d. Camil Petrescu nu este conținutul problemei, ci forma ei [. . .] », Călinescu, 113, unde în GN_2 apar două substantive, unul feminin, altul masculin.

3.3.3.4. E frecvent enunțul ecuațional în care copula e precedată de negație, aceasta negînd de fapt GN_2, urmat de un GN_3, coordonat adversativ cu GN_2, adică în următoarea structură :

P = GN_1 + Negație + Copulativ + GN_2 + Conjuncție adversativă + GN_3

sau, mai schematic, P = A nu este B, ci C. « [. . .] poezia nu e o transcripție, ci o sugestie », Lovinescu, 384, « [. . .] arta [. . .] nu este o reproducere a realității, ci o replică la realitate », Doinaș, 42 , « [. . .] lirismul [. . .] nu reprezintă o ascensiune spre idee, ci, dimpotrivă, fuga de concept » Lovinescu, 384. Tipul de structură apare și simplificat, prin eliminarea lui GN_3 și a conjuncției adversative, adică în varianta :

P = GN_1 + Negație + Copulativ + GN_2

ca în : « [. . .] poezia lui Bacovia nu este expresia unei conștiințe estetice care se apleacă asupra materialului verbal, spre a-l șlefui », Doinaș, 48, sau « Noaptea bacoviană nu e nici noaptea primordială [. . .], nici noaptea lui Novalis [. . .] ; nici clipa [. . .] ; nici pragul [. . .] ; nici condiția [. . .] », Doinaș, 44. Prin suprimarea lui GN_3, se produce un efect semantic de ,,deschidere'' a enunțului.

3.3.3.5. Ultima structură pe care o semnalăm este :

P = GN_1 + Negație + Copulativ + (altceva) + decît + GN_2, în care forma negativă a verbului copulativ, urmată de adverbul *decît*, devine expresia *identității în exclusivitate* a lui GN_1 cu GN_2 [26]. Exemplele ce urmează ilustrează afirmația : « Pădurea, ca laitmotiv a numeroase texte, nu e altceva decît proiecția imagistică a acestei împrejurări, universul silvestru [. . .] », RL, 22, 1971, p. 3, sau « Poezia dificilă nu va fi astfel decît fructul mai bogat și mai delectabil oferit aceluia care se pricepe să-l culeagă de pe înaltele platouri unde speța lui rară se reproduce », Vianu, *Ion Barbu*, p. 7, « [. . .] singurătatea, beția, nevroza nu sînt decît trei coordonate ale nebuniei », Doinaș, *Lampa*, p. 48.

Concluzii

1. Tipul de enunț prezentat, *GN_1 este GN_2*, poate fi întîlnit și în alte situații de comunicare avînd ca instrument limba română [27]. În limbajul

---

[26] O astfel de structură — cu verb copulativ — întărește ideea expusă de Fulvia Ciobanu, *Cu privire la construcțiile care exprimă cumulul și excepția*, în LR, XI, 1962, nr. 4, și, recent, reluată de Ecaterina Teodorescu, *Pe marginea raportului de excepție*, în LR, XX, 1971, nr. 5, conform căreia sensul lui *decît*, în combinație cu forma negativă a verbului, e restrictiv sau exclusiv cu privire la termenul pe care îl precedă și căruia nu-i modifică funcția sintactică.

[27] Cf. Sanda Golopenția-Eretescu, *La structure linguistique des proverbes equationnels*, în CLTA, II, 1965 ; la E. Nistor și E. Roman, *Transformations in automatical abstracting*, în CLTA, VII, 1970, structura *N_1 este N_2* apare ca una dintre propozițiile-nucleu prezente în textele științifice.

critic literar, însă, el se particularizează prin diversitatea şi complexitatea structurilor în care se realizează (a se vedea **3.3.3.1.–3.3.3.5.**) şi prin valoarea metalingvistică pe care i-o conferă prezenţa unor restricţii semantice (autonimia sau natura conceptuală a unuia dintre cei doi termeni ai relaţiei).

2. Numai în anumite porţiuni ale sale limbajul critic literar poate fi tratat ca un metalimbaj.

3. Echivalenţa semantică a celor doi termeni ai relaţiei, în limbajul critic literar, este precară, fiind strict limitată la condiţiile unui anumit context. Am numit fenomenul : *echivalare coreferenţială*.

4. Nu există o concordanţă perfectă între clasele de structuri sintactice şi cele semantice ; o cercetare viitoare, propunîndu-şi abordarea laturii semantice, va face posibilă confruntarea celor două aspecte (sintactic şi semantic), confirmînd această observaţie. Dacă, sintactic, esenţială rămîne echivalenţa celor doi termeni, semantic, pe primul plan se situează *modalitatea* acestei echivalări determinată de natura termenilor nominali în relaţie. Tot aici, la nivel semantic, se rezolvă (dacă se rezolvă) şi chestiunea valorii funcţionale a enunţurilor în sfera actului complex al comunicării.

Aprilie 1972

Facultatea de filologie
Catedra de limba română
Cluj, Horia 31

UN TYPE D'ÉNONCÉ DANS LE LANGAGE DE LA CRITIQUE LITTÉRAIRE

(R é s u m é)

Le présent article constitue un essai de traiter la structure *A c'est B* (GN_1 c'est GN_2) comme une des expressions possibles de la composante métalinguistique dans le langage de la critique littéraire. Dans l'énoncé mentionné, la copule *être* agit en tant que signe de l'équivalence des deux termes nominaux lorsque les trois propriétés de l'équivalence mathématique sont accomplies : la réflexivité, la symétrie et la transitivité de la relation. Entre l'équivalence mathématique et celle sémantique et syntaxique il y a une différence concernant le degré de généralité, occasionnée autant par l'existence de certaines conditions textuelles, qui limitent la validité de la relation à un *acte particulier* de communication linguistique (par des *deixis*, des présuppositions, etc.) que par le caractère dynamique et intentionnel de la deuxième. Une série de signes graphiques (la virgule, la parenthèse, les deux points, les guillemets) fonctionne, à côté de la copule *être*, comme indicateurs de la relation d'équivalence, de même qu'une classe de verbes, passibles de se substituer à la copule *être*.

L'énoncé dont on y parle, possible aussi dans d'autres situations de communication, se particularise dans le langage de la critique littéraire, par la diversité et la complexité des structures dans lesquelles il se réalise et par la valeur métalinguistique déterminée par l'accomplissement de certaines relations sémantiques (la qualité *d'autonyme* ou de *terme* de A ou de B)

[illegible] literar, însă, el se particularizează prin diversitatea și complexitatea [illegible] în care se realizează (a se vedea 3.3.3.1 – 3.3.3.5) și prin [illegible] metalingvistică [illegible] prezenta unor restricții semantice [illegible] concepte [illegible]

2. Numai în anumite porțiuni ale sale limbajul criticii literare poate fi [illegible] ca un metalimbaj.

3. Echivalența semantică a celor doi termeni ai relației, în limbajul criticii literare, este precară, fiind strict limitată la condițiile unui anumit context. Am numit fenomenul: *echivalare referențială*.

4. Nu există o concordanță perfectă între clasele de structuri sintactice și cele semantice: o cercetare viitoare, propunându-și abordarea fenomenelor semantice, va face posibilă confruntarea celor două aspecte (sintactic și semantic), confirmând această observație. Dacă, aparent, esențială rămâne echivalența celor doi termeni, semantic, pe primul plan se situează [illegible] determinată de natura termenilor [illegible]. Tot aici, la nivel semantic, se [illegible] [illegible] valorilor [illegible] complex al comunicării.

[illegible] 1972

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] D'ÉNONCÉ DANS LE LANGAGE DE LA CRITIQUE LITTÉRAIRE

[illegible]

Le [illegible] traite la [illegible] de la [illegible] dans le langage de la critique littéraire. [illegible] de l'équivalence [illegible] sont [illegible] la [illegible] de la relation. [illegible] du degré de [illegible] la validité de la [illegible] de communication linguistique [illegible] des présuppositions [illegible] dans le [illegible] de la [illegible]

[illegible] dans le langage de la critique littéraire, par la diversité et la complexité des [illegible] dans lesquelles il se réalise et par la valeur métalinguistique [illegible] de certaines relations sémantiques [illegible]

NOI CERCETĂRI DE LEXICOLOGIE ŞI SEMASIOLOGIE GENERALĂ ŞI ROMANICĂ ALE PROFESORULUI R. A. BUDAGOV

De curînd, în 1971, prof. R. A. Budagov, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., bine cunoscut pentru lucrările sale de romanistică şi limba română, a publicat la Editura Universităţii din Moscova un volum de 300 p., intitulat *Язык, история и современность* [*Limbă, istorie şi contemporaneitate*]. Este o utilă selecţie din studiile şi articolele sale tipărite în cursul a 25 de ani (1946–1970).

Studiile sînt grupate în cinci secţiuni : I. *Probleme teoretice generale* ; II. *Semantică şi semasiologie* ; III. *Limbi literare şi stilistică* ; IV. *Probleme de sintaxă* ; V. *Varia*.

Din prima secţiune remarcăm trei dintre articole, care reprezintă o tratare originală a cîtorva din dihotomiile lingvistice stabilite de F. de Saussure şi au, prin aceasta, o mare însemnătate pentru interpretarea faptelor de limbă : *Sistemul limbii în legătură cu delimitarea istoriei şi stării ei actuale* ; *Ferdinand de Saussure şi lingvistica epocii noastre* (*Cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la apariţia « Cursului de lingvistică generală »*, 1916–1966) ; *Categoria sensului în teoria generală a limbii.*

În completarea problemelor teoretice generale, se publică studiile *Despre tipologia vorbirii* şi *Charles Bally despre limbă şi stil* (tipărit iniţial ca introducere la versiunea rusă a cărţii lingvistului elveţian, *Linguistique générale et linguistique française*, Moscova, 1955).

Articolul *Unele chestiuni controversate ale semasiologiei actuale*, din secţiunea a doua, reprezintă o sinteză a concepţiilor autorului privind categoriile fundamentale ale semasiologiei.

R. A. Budagov e de părere că, ,,din toate ramurile lingvisticii, semasiologia a avut cel mai puţin noroc. Abia constituită, la sfîrşitul secolului al XIX-lea, ca ramură relativ independentă a ştiinţei limbii, şi în deceniul al doilea al secolului nostru mulţi lingvişti au şi început să se îndoiască de legitimitatea individualizării ei ... Curentul antisemantic sau, cum a început să fie numit mai tîrziu, antimentalist s-a întărit în 1933, cînd a apărut cartea lui L. Bloomfield, *Language*. Pasul următor pe calea excluderii semasiologiei din lingvistică l-au făcut, la mijlocul secolului nostru, acei structuralişti cărora limba le apare pînă astăzi drept o « formă pură », fără nici o legătură cu substanţa. Formalizarea unilaterală a tuturor categoriilor limbii a devenit stindardul acestei orientări'' (p. 93). ,,Generaţiilor viitoare — conchide el, folosind cuvintele lui W. von Wartburg — le va provoca zîmbete dispreţul faţă de semantică şi faţă de viaţa multilaterală a cuvîntului, dispreţ caracteristic pentru lingvistica actuală, tot aşa cum nouă ne provoacă zîmbetul naivitatea cu care Ménage privea în secolul al XVII-lea fenomenele fonetice'' (p. 107).

Considerînd că legile și categoriile semasiologiei nu pot fi deduse în mod abstract, ci din studiul concret al limbilor, în cazul de față — al celor romanice, în studiul *Tipurile de corespondențe între sensurile cuvintelor în limbile înrudite*, autorul stabilește două serii de corespondențe semantice : una — *funcțională*, specifică limbilor înrudite, alta — *noțională*, prezentă atît în limbile înrudite (unde are o expresie formală mai clară), cît și în cele neînrudite.

Secțiunea a treia debutează cu o interesantă caracterizare a stilului științific și o pledoarie, în același timp, pentru cultivarea lui (*Ce este stilul științific?*). După părerea autorului, s t i l u l ș t i i n ț i f i c ,,tinde: 1) spre exactitate, simplitate și claritate ; 2) spre structură logică și impresionare emoțională ; 3) spre interacțiune permanentă cu limba literară comună ; 4) spre stricta determinare a termenilor bine gîndiți ; 5) spre larga folosire a diverselor resurse stilistice ale limbii ; 6) spre utilizarea rațională a cifrelor, simbolurilor și semnelor necesare''. Evident, adaugă R. A. Budagov, ,,deși anumite trăsături enumerate mai sus sînt posibile și în alte stiluri ale limbii, î m b i n a r e a lor într-un anumit fel este caracteristică tocmai pentru stilul expunerii științifice'' (p. 150) [1].

Celelalte studii tratează chestiuni variate de romanistică, rusistică sau de teorie, dovedind diapazonul larg al preocupărilor romanistului sovietic.

A doua carte publicată de R. A. Budagov în 1971, la Editura ,,Просвещение'' din Moscova, însumînd 270 p., este *История слов в истории общества* [*Istoria cuvintelor în istoria societății*], care se leagă, prin tematica sa, de secțiunea a doua a volumului precedent și de preocupările sale din lucrarea *Сравнительно-семасиологические исследования. Романские языки* [*Cercetări de semasiologie comparată. Limbile romanice*], apărută la Editura Universității din Moscova, în 1963.

După o scurtă *Prefață*, în care se justifică obiectul lucrării — o serie de ,,cuvinte culturale'', ,,cuvinte-cheie'', — în primul capitol, *Cuvinte, lucruri noțiuni, relații*, se fundamentează unele din ideile preferate ale autorului, dintre care reținem aici cîteva.

Raporturile reciproce dintre cuvinte și noțiuni reprezintă problema centrală a lexicologiei, lexicografiei și semasiologiei. Celelalte probleme ale lexicului sînt derivate în raport cu această chestiune fundamentală, ,,cuvîntul și noțiunea''. Caracterul social al limbii trebuie descoperit nu numai în manifestările interacțiunii dintre limbă și alte ,,institute sociale'', ci în primul rînd în *limbă însăși*, ca mijloc de comunicare între oameni, ca ,,existență reală a gîndirii'' (de ex., stilurile limbii, terminologia profesională etc.).

Studiul ,,cuvintelor culturale'' este nu mai puțin interesant decît acela al cuvintelor dialectale sau rare, căci el ne apropie de istoria culturii unui popor sau a unui grup de popoare, ca cele europene. Căci, după cum spunea Diderot : ,,E suficient să comparăm vocabularul limbii în diverse epoci, ca să ne putem reprezenta caracterul progresului poporului'' (citat la p. 13).

Unii lingviști ai secolului XX, încercînd să ,,corecteze'' pe Saussure, au încetat de a mai interpreta sensul cuvîntului prin interacțiunea perma-

---

[1] Vezi și capitolul *Despre stilul expunerii științifice* din cartea *Литературные языки и языковые стили*, Moscova, 1967, p. 215—245.

nentă dintre „signifié" și „signifiant". În cartea sa *Language* (1933), L. Bloomfield a exclus „semnificatul" (signifié) din sfera sensului, procedeu preluat și dus mai departe de N. Chomsky și adepții săi. Or, după R. A. Budagov, „s e n s u l c u v î n t u l u i este legătura istoricește constituită dintre aspectul sonor al cuvîntului și imaginea obiectului sau fenomenului care se produce în conștiința noastră. Dimpotrivă, n o ț i u n e a este ideea despre obiect, care distinge în el trăsăturile cele mai generale și esențiale. Noțiunea este, de regulă, o categorie general-umană, dar ea însăși depinde de gradul de dezvoltare a gîndirii. Sensul cuvîntului, dimpotrivă, este o categorie a unei anumite limbi și aparține sistemului acesteia" (p. 22). Sensurile cuvintelor și noțiunile se află într-o strînsă corelație, dar nu sînt identice. De aceea lingvistica nu se poate ocupa de noțiuni, nu poate deveni o „știință a științelor" : obiectul ei îl constituie numai „sensurile apropiate" („ближайшие значения", după A. A. Potebnea), nu și cele „îndepărtate" („дальнейшие значения").

În raport cu noțiunea de sistem în limbă, dar și cu sociologia și cultura, cel mai fructuos pare, după autorul sovietic, studiul lexicului „ca un sistem aflat în mișcare, cu luarea în considerație a factorilor aparținînd evoluției societății, care reprezintă o anumită structură a relațiilor sociale" (p. 27). De altfel, continuă R. A. Budagov, „c u v i n t e l e n u - ș i p i e r d n i c i o d a t ă i n d i v i d u a l i t a t e a î n s i s t e m, în special atunci cînd, într-un fel sau altul, sînt accentuate" (p. 30—31). Acestea sînt așa numitele „cuvinte-cheie" (*mots-clés*), fie în limitele unui context dat, al unei opere literare (de ex., la Paul Eluard : *soleil*, *eau*, *feu*, *visage* etc.), fie într-o anumită epocă din evoluția unei limbi etc. (de ex., *magazin*, în limba franceză, între anii 1820—1830, odată cu dezvoltarea comerțului modern).

Ocupîndu-se de raportul dintre cuvinte și lucruri, autorul amintește aici despre interesanta revistă „Wörter und Sachen", întemeiată de H. Schuchard și R. Mehringer (1909), care „a făcut mult pentru apropierea istoriei cuvintelor de istoria lucrurilor" (p. 41), dar nu și de aceea a noțiunilor abstracte. Or, conchide autorul, „o n o m a s i o l o g i a — ramura semasiologiei care studiază principiile și legile denumirii obiectelor și noțiunilor — s-a dezvoltat pînă acum mai ales sub semnul cercetării lucrurilor și mult mai puțin a noțiunilor" (p. 43). Răspunzînd la întrebarea : „Ce apare mai întîi — noțiunea sau cuvîntul?", se poate spune că, „de regulă, cuvintele se creează odată cu lucrurile (noțiunile), în virtutea principiului însuși al legăturii indestructibile dintre limbă și gîndire, deși uneori raportul dintre cuvinte și lucruri (noțiuni) se poate complica"(p. 47), întrucît unii termeni au apărut înaintea obiectelor (nu și a *noțiunilor*, credem noi) sau, după cum se știe, unele cuvinte denumesc obiecte inexistente. În concluzie, sistemul lexical are două planuri — propriu-zis lingvistic și noțional, acest din urmă aspect incluzînd și „obiectele realității" (p. 48—49).

După aceste considerații teoretice, autorul trece la studierea unui bogat material lexical din principalele limbi europene, privind apariția și evoluția, din antichitate pînă astăzi, a unor termeni fundamentali pentru civilizația modernă, grupați în șapte capitole : *Influența științei, tehnicii și artei asupra lexicului limbilor europene* (**știință, artă, tehnică, mașină**) ;

Natura și cultura în istoria societății (**natură, cultură, civilizație**) ; *Procese de diferențiere în vocabular* (**persoană, umanism**) ; *Omul și calitățile sale superioare* (**talent, geniu**) ; *Omul și stările lui sufletești* (**umor, ironie**) ; *Omul și arta* (**dramă, comedie, tragedie**) ; *Contactele dintre termeni și cuvintele polisemantice* (**romantic, romantism**). Legat de acest capitol este studiul *Istoria cuvîntului* **roman** din cartea *Limbă, istorie și contemporaneitate* (p. 131–140).

După cîteva *Observații finale*, urmează *Două studii despre cuvinte* : 1. *Dilema etică a lui Balzac* (**mandarin**) și 2. *Despre cuvîntul* **современник** (**contemporan**) *în « Istoria unui contemporan »* a lui V. G. Korolenko, precum și un comentariu critic pe marginea *Dicționarului de expresii și cuvinte străine întrebuințate în limba rusă fără traducere* de A. M. Babkin și V. V. Șendețov (*Словарь иноязычных выражений и слов, употребляющихся в русском языке без перевода*, 2 vol., Moscova-Leningrad, 1966).

Nu putem încheia această scurtă prezentare fără a sublinia bogata informație a autorului, stilul elegant și îngrijit, expunerea clară și accesibilă — trăsături caracteristice și altor studii și monografii ale profesorului R. A. Budagov, apreciate nu numai în patria sa, ci și în alte țări. Ele reprezintă una din direcțiile de cercetare ale lingvisticii actuale, care se străduiește să dezvolte acele ramuri „tradiționale" care au fost neglijate în ultimele decenii, nu fără a ține seama de inovațiile introduse de curentele noi, pe care însă le interpretează de pe o poziție proprie.

Aprilie 1972

G. Mihăilă
Facultatea de limbi slave
București, Pitar Moș 7

PROBLEMELE SEGMENTĂRII ÎN CONSTITUENȚI IMEDIAȚI A CUVINTELOR ROMÂNEȘTI

0. Lingvistica modernă concepe cuvîntul ca o unitate semnificativă, separabilă de altele prin entități asemănătoare, eventual permutabilă cu acestea în cadrul enunțului [1].

De cele mai multe ori, cuvîntul se disociază în două părți componente principale[2] : a) una purtătoare a sensului fundamental (lexical)—tema —, iar b) cealaltă, aptă să deosebească diferitele lui forme (caracteristica), exprimînd anumite sensuri gramaticale (de ex. genul, numărul, cazul, timpul, persoana) [3]. Din punctul de vedere al ansamblului de forme ale unui cuvînt dat, tema constituie elementul constant, caracteristica — elementul variabil.

Considerarea cuvîntului drept o sintagmă bimembră (cuvîntul → T + C) satisface atît paradigmatica (studiul opozițiilor existente între diferitele forme ale aceluiași cuvînt și al organizării acestora în anumite grupări), cît și segmentarea enunțului sau a unei porțiuni de enunț în așa-numiții constituenți imediați [4].

În articolul de față, ne propunem să examinăm problemele care ne întîmpină atunci cînd operăm segmentarea cuvintelor românești în temă și caracteristică.

1.1.1. Delimitarea celor doi constituenți se poate realiza fără mari dificultăți în cazuri ca [5] :

codru = *codr*+*u*	*exemplu* = *exempl*+*u*
codri = *codr*+*i*	*exemple* = *exempl*+*e*
casă = *cas*+*ă*	*femeie* = *femei̯*+*e*
case = *cas*+*e*	*femei* = *femei̯*+*Ø*
casa = *cas*+*a*	*femeia* = *femei̯*+*a*
acru = *acr*+*u*	*verzui* = *verzui̯*+*Ø*
acri = *acr*+*i*	*verzui* = *verzui̯*+*Ø*
acră = *acr*+*ă*	*verzuie* = *verzui̯*+*e*
acre = *acr*+*e*	*verzui* = *verzui̯*+*Ø*
intru = *intr*+*u*	*încui* = *încui̯*+*Ø*

[1] Vezi, de ex., L. Hjelmslev, *Essai d'une théorie des morphèmes*, în „Travaux du Cercle linguistique de Copenhague", XII[2], 1970, p. 152—164 ; B. Trnka, *Morfologické protiklady*, în „O vědeckém poznání soudobých jazyků", Praha, 1958, p. 94 ; J. Lyons, *Linguistique générale*, Paris, 1970, p. 155—157.

[2] Comp. L. Hjelmslev, *La nature du pronom*, în „Essais linguistiques", 1970, p. 194 ; H. -A. Gleason, *Introduction à la linguistique*, Paris, 1969, p. 51.

[3] Pentru denumirea acestor componente se folosesc și alți termeni echivalenți, de ex. *bază* (în loc de temă), *flectiv*, *modificator* (în loc de caracteristică) etc.

[4] Vezi, de ex., S. Marcus—E. Nicolau—S. Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, București, 1966, p. 37 ș.u.

[5] Pentru o mai mare claritate a expunerii, dăm ambii componenți în transcriere fonetică.

intri	*= intr + i*	*încui*	*= încui̯ + Ø*
intră	*= intr + ă*	*încuie*	*= încui̯ + e*
intram	*= intr + am*	*încuiam*	*= încui̯ + am*

1.1.2. Deseori, granița dintre temă și caracteristică rămîne clară, chiar dacă modificarea caracteristicii este însoțită de alternanțe în temă ; de exemplu :

ministru = ministr + u	comp.	*codru = codr + u*	
miniștri = miniștr + i		*codri = codr + i*	
cuvînt = cuvînt + Ø	comp.	*bilet = bilet + Ø*	
cuvinte = cuvînt + e		*bilete = bilet + e*	
algă = alg + ă	comp.	*casă = cas + ă*	
alge = alǧ + e		*case = cas + e*	
broșurică = broșuric + ă	comp.	*casă = cas + ă*	
broșurele = broșurel + e		*case = cas + e*	

1.1.3. Uneori, granița dintre cei doi componenți nu este evidentă la prima vedere, dată fiind întrepătrunderea lor. Și aici alternanțele din temă au un caracter accesoriu :

nimeni = nimen...i̯+...Ø...
nimănui = nimăn...i̯+...u...

celălalt = čel...lalt...+...ă...Ø
cealaltă = ča...lalt...+...Ø...ă [6]
celuilalt = čel...lalt...+...ui̯...Ø
ceilalți = če...lalț...+...i̯...i̯

1.1.4. Desigur că descrierea unor asemenea paradigme trebuie completată cu lista alternanțelor respective. Acest lucru poate fi evitat cu condiția ca alternanțele să se considere drept parte componentă a caracteristicii [7]. În consecință, am segmenta precum urmează :

ministru = mini...tr...+...s...u
miniștri = mini...tr...+...ș...i

cuvînt = cuv...nt...+...î...Ø
cuvinte = cuv...nt...+...i...e

algă = al + gă
alge = al + ǧe

[6] Segmentînd astfel, avem în vedere că, după [č], [ǧ], [ḱ], [ǵ], nu apare *e* nesilabic. În cuvinte ca *ceară, fugea*, „e'' are valoarea unui simplu semn grafic. Vezi I. Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 216.

[7] Comp., de ex., I. Poldauf, *Tvoření slov* în „O vědeckém poznání soudobých jazyků'', Praha, 1958, p. 147 și urm. ; Z. S. Harris, *Structural linguistics*, Chicago, 1960, p. 222 ; M. Manoliu-Manea și colaboratorii, *Quelques remarques sur la flexion nominale romane*, București, 1970, p. 45 ș.u.

broșurică	= *broșur+ică*
broșurele	= *broșur+ele*
nimeni	= *nim...n...+...e...i*
nimănui	= *nim...n...+...ă...ui̯*
celălalt	= *č...lal...+...elă...tØ*
cealaltă	= *č...lal...+...a...tă*
celuilalt	= *č...lal...+...elui̯...tØ*
ceilalți	= *č...lal...+...ei̯...ți̯*

Este evident că acest fel de segmentare duce la o mare amplificare a inventarului de caracteristici, complicîndu-i descrierea [8].

1.1.5. La formele următoare, problema segmentării este legată și de modul de interpretare a alternanțelor (*l∼Ø* sau: *l∼i̯*; *Ø∼u∼r* sau: *i̯∼u∼r*):

vale [9]	= *val+e*	sau	*val+e*	sau	*v+ale*
văi	= *vă+i̯*		*văi̯+Ø*		*v+ăi̯*
văii	= *vă+i̯i*		*văii̯+i*		*v+ăi̯i*
amîndoi	= *amîndo+i̯* [10]		*amîndoi̯+Ø*		*amînd+oi̯*
amîndouă	= *amîndou̯+ă*		*amîndou̯+ă*		*amînd+ou̯ă*
amînduror	= *amîndur+or*		*amîndur+or*		*amînd+uror*

1.2.1. Alături de alternanțele uzuale (uneori concomitent cu acestea), în formele unor cuvinte constatăm și modificări accesorii neregulate [11]. Includerea lor în caracteristică duce la rezultate curioase; de exemplu:

soră [12]	= *sor+ă*	sau:	*s...r...+...o...ă*
surori	= *suror+i̯*		*s...r...+...u...ori̯*
om	= *om+Ø*	sau:	*...m...+ o...Ø*
oameni	= *oamen+i̯*		*...m...+ o̯a...eni̯*
cap	= *cap+Ø*	sau:	*cap+Ø*
capete	= *capet+e*		*cap+ete*

[8] Numai sub aspectul unora dintre teme, înglobarea alternanțelor în caracteristică poate fi socotită ca o simplificare: *basma* = *basma* + Ø sau: *basma*+Ø, *basmaua* = *basmau̯*+*a* sau: *basma*+*u̯a*, *basmale* = *basmal*+*e* sau: *basma*+*le*. (În mod analog segmentăm formele *șa*, *șaua*, *șei*...; *zi*, *ziua*, *zile* etc.). De îndată ce apar mai multe alternanțe deodată, caracterul complicat al acestei modalități de segmentare devine din nou clar: *stea* = *stea*+Ø sau: *st*+*e̯a*, *steaua* = *ste̯au̯*+*a* sau: *st*+*e̯au̯a*, *stele*=*stel*+*e* sau: *st*+*ele*. (De comparat și: *tău*, *ta*, *tăi*, *tale*...; *rău*, *rea*, *răi*, *rele*...; *alu*, *aluul*, *alale*...; *caro*, *caroul*, *carale*...; *dumneata*, *dumitale*; *dumneasa*, *dumisale*.)

[9] La fel: *cale*, *căi*, *căii*...; *piele*, *piei*, *pielii* etc.

[10] Comp. *mulț*+*i̯*, *mult*+*e*, *mult*+*or*. — Despre caracteristica -*i̯* vezi mai jos.

[11] Vezi P. Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 109. — Dacă am admite că, de ex., „pictor" și „pictoriță" sînt forme ale aceleiași paradigme, numărul modificărilor neregulate ar spori cu mult: Ø∼*iț* (*pictor* — *pictoriță*), Ø∼*es* (*prinț* — *prințesă*), Ø∼*e̯asă* (*mire* — *mireasă*), Ø∼*in* (*erou* — *eroină*), Ø∼*oaic* (*leu*—*leoaică*), Ø∼*ic* (*fiu* — *fiică*), *or*∼*ez* (*coafor* — *coafeză*), *oi̯* ∼ Ø (*vulpoi* — *vulpe*) etc. De comparat Gr. C. Moisil, *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclination en roumain écrit*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", 1, 1962, p. 123, 127; M. Manoliu-Manea și colaboratorii, *op. cit.*, p. 57 și urm.

[12] La fel: *noră*, *nurori*.

toți [13]	= *toț+i̯*	sau :	*t+oți̯*
toate	= *to̯at+e*		*t+o̯ate*
tuturor	= *tutur+or*		*t+uturor*
oricine	= *ori̯čin+e*	sau :	*ori̯+čine*
oricui	= *ori̯c+ui̯*		*ori̯+cui̯*
cineva [14]	= *čin...va+...e*	sau :	*...va..+čine...*
cuiva	= *c...va+...ui̯...*		*...va+cui̯...*
mănînc	= *mănînc+Ø*[15]	sau	*m...n...+...ă...încØ*
mănînce	= *mănînč+e*		*m...n...+...ă...înče*
mîncăm	= *mînc+ăm*		*m...n...+...î...căm*
dau	= *da+u̯* [16]	sau	*d+au̯*
dă	= *d+ă*		*d+ă*
dădu	= *dăd+u*		*d+ădu*
dea	= *de̯a+Ø*		*d+e̯a*
vreau	= *vre̯a+u̯*	sau	*v+re̯au̯*
vrei	= *vre+i̯*		*v+rei̯*
vor	= *vor+Ø*		*v+or*
vrînd	= *vr+înd*		*v+rînd*
voiam	= *voi̯+am*		*v+oi̯am*

1.2.2. Dacă în cadrul unei paradigme apar forme supletive (adică forme complet diferite sub aspectul structurii lor fonematice), posibilitatea de a repartiza alternanțele și modificările neregulate la caracteristică este, firește, exclusă; de exemplu:

cine	= *čin+e* [17]
cui	= *c+ui̯*
iau	= *i̯a+u̯*
iei	= *i̯e+i̯*
luăm	= *lu+u̯ăm* [18]
luat	= *lu+u̯at* [18]

---

[13] Comp. *mulț+i̯, mult+e, mult+or.*

[14] La fel: *altcineva, altcuiva.*

[15] Vezi V. Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968, p. 249.

[16] Comp. *intr+u, intr+i, intr+ă* etc. Vezi V. Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 250.

[17] Comp. *car+e, căr+ui̯.*

[18] Realizarea lui *u* (și *i*) nesilabic depinde nu numai de contextul sonor, ci și de vechimea sau de valoarea stilistică a cuvîntului (apartenența lui la una dintre varietățile funcționale ale limbii). Avînd același loc de articulare ca și vocala următoare, *u̯* [*i̯*] se pronunță mai slab; de exemplu, *u* este mai perceptibil în ,,fiu'' [*fiu̯*] decît în ,,fiul'' [*fiu̯l*], *i̯* este mai perceptibil în ,,tai'' [*tai̯*] decît în ,,taie'' [*tai̯e*]. Vezi A. Avram, *Interpretarea fonologică a semivocalelor inițiale de silabă în limba română*, în SCL, XVII, 5, 1966, p. 536, 538. După S. Pușcariu, *Limba română*, II, București, 1959, p. 161: ,,Cuvinte ca *lua, luînd* ... se rostesc în limbajul îngrijit fără *u̯*; în unele regiuni, se aude însă și rostirea *luu̯a, luu̯înd* ...''. — I. Pătruț, *Probleme de morfologie și ortografie*, în CL, III, 1958, nota 8: ,,Aceste forme (=*lua, aciua, accentua, continua*) nu se rostesc și nu pot fi rostite fără *wau*''. GLR, I, 1963, p. 254: ,,*continua* (în transcriere fonetică ... *continuu̯a*)''. E. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, 1965, p. 99: ,,pronunțările [... *akčent'ʷa*, ... *akčentu'ʷînd* ...] aparțin vorbitorilor care nu fac distincția pronunție literară/pronunție non-literară''.

1.2.3. Foarte complicată și neeconomică ar fi segmentarea în temă și caracteristică a cuvintelor ale căror forme dispun de unele variante condiționate heterosintagmatic [19] :

eu × *mie* / *îmi* / *mi* × *mine* / *mă* / *m*
tu × *ție* / *îți* / *ți* × *tine* / *te*
noi × *nouă* / *ne* / *ni* × *noi* / *ne*
voi × *vouă* / *vă* / *vi* / *v* × *voi* / *vă* / *v*
el × *lui* / *îi* / *i* × *el* / *îl* / *l*
ea × *ei* / *îi* / *i* × *ea* / *o*
ei × *lor* / *le* / *li* × *ei* / *îi* / *i*
ele × *lor* / *le* / *li* × *ele* / *le*

2.1.1. O și mai mare complicație întîlnim în cazurile cînd distingerea formelor (cu caracteristică omonimă) depinde exclusiv de alternanțe. De exemplu :

fag	= *fag* + *Ø*	*judec*	= *judec* + *Ø*
fagi	= *fağ* + *Ø*	*judeci*	= *judeč* + *Ø*
fagul	= *fag* + *ul*	*judecă*	= *judec* + *ă*

Această modalitate de a segmenta formele *fag*, *fagi*, *fagul*, ...,*judec*, *judeci*, *judecă* etc. pornește de la segmentarea analogă a formelor *socru*, *socri*, *socrul*, ..., *intru*, *intri*, *intră*, ..., și de la faptul cunoscut că, la sfîrșit de cuvînt, după [*č*], [*ğ*], [*ḱ*], [*ǵ*][20], nu se poate ivi nici o variantă a lui *i* neaccentuat [21]. Cu privire la existența unei astfel de variante a lui *i* după celelalte consoane (cu excepția grupului consoană + *l* sau *r*), părerile diferă [22]. În funcție de concepția spre care înclinăm, vom segmenta, de exemplu :

lup	= *lup* + *θ*	sau	*lup* + *θ*
lupi	= *luṕ* + *θ*		*lup* + *i̯*
lupul	= *lup* + *ul*		*lup* + *ul*

[19] Vezi, de ex., I. Iordan — V. Guțu Romalo — A. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 122.

[20] Comp. E. Vasiliu, *Consoanele* [*ḱ*, *ǵ*] *în sistemul fonologic al limbii române*, în SCL, XIX, 5, 1968, p. 561—564.

[21] *-i* final, din cuvinte ca *fagi*, *judeci*, *ochi*, *unghi*, este un simplu semn grafic. Comp. A. Lombard, *La prononciation du roumain*, 1936, p. 116—117 : ,,Après *ch*, *gh* [*ḱ*, *ǵ*], on n'entend à peu près rien en dehors de la mouillure que *k* et *g* subissent devant tout *i* ... Après *c*, *g* [*tʃ*, *dʃ*], notre *i* est muet, ou presque muet ...''. — S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 89—90 : ,,După *h́*, *ḱ* și *ǵ* — de exemplu în pluralele *monahi*, *urechi* ... — nu se mai aude nici o urmă de *i* afonizat ... Tot astfel a dispărut *i* pe cea mai mare parte a teritoriului dacoromân în cuvinte ca : *faci*, *legi* ...''.

[22] Comp. A. Lombard, *ibidem* : ,,À notre avis, c'est un *i* dévocalisé asyllabique''. S. Pușcariu, *ibidem* : ,,Mai bine s-a păstrat cu valoarea asilabică de *i* afonizat, după labiale și după dentale : *vulpi*, *slabi*, *zarafi*, *otrăvi*, *adormi*, *bivoli*, *miercuri*, *aduni*, *Ploiești*, *nădejdi*, *căsi* (= *case*), *auzi* ... '. A. Rosetti, *Considérations sur le système phonologique du roumain littéraire*, în ,,Recherches sur les diphtongues roumaines'', 1959, p. 95 : ,,Dans *lupi*, il y a 4 éléments distincts : *p* et *i* sont commutables (zéro *-i*) : *lup* — *lupi* ...''. A. Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, 1961, p.45 : ,,credem că așa-numitul *i* final este, cel puțin după anumite consoane, un sunet, și nu o parte componentă a unui sunet''. V. Șuteu, *Despre natura acustică a lui* [*i*] *final din limba română*, în FD, 1971, p. 129 : ,,din punct de vedere acustic [-*i*] final este un sunet vocalic de sine stătător''. Dar E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL, 1, 1950, p. 172—232. I. Pătruț, *Morfologie și fonologie*, în CL, 1—2, 1960, p. 24—25 : ,,Verbele românești — cu excepția celor cu tema prezentului în consoană

sper = *sper*+*Ø* sau *sper*+*Ø*
speri = *sper̋*+*Ø* *sper*+*i̯*
spera = *sper*+*a* *sper*+*a*

2.1.2. Deoarece considerarea termenilor alternanței drept parte componentă a caracteristicii ne pare — în asemenea cazuri — pe deplin îndreptățită [23], ar trebui să segmentăm, de fapt, astfel :

fag = *fa*+*g* *lup* = *lu*+*p*
fagi = *fa*+*ğ* *lupi* = *lu*+*p'*
fagul = *fa*+*gul* *lupul* = *lu*+*pul*

judec = *jude*+*c* *sper* = *spe*+*r*
judeci = *jude*+*č* *speri* = *spe*+*ŕ*
judeca = *jude*+*ca* *spera* = *spe*+*ra*

Tot așa : *ca*+*l*, *ca*+*i̯* [24], *ca*+*lul*, . . . ; *ți*+*n*, *ți*+*i̯*, *ți*+*ne* etc.

2.1.3. Aplicarea acestei soluții, al cărei caracter consecvent e de netăgăduit, ar duce însă la o creștere disproporționată a numărului de caracteristici și, prin urmare, la nerespectarea principiului conform căruia descrierea lingvistică urmează să fie nu numai completă și lipsită de contradicții, dar și cît mai simplă [25]. În acord cu acest ultim deziderat, considerăm avantajos :

a) să se admită că, la sfîrșit de cuvînt, varianta neaccentuată (nesilabică) a lui *i* poate apărea după toate consoanele, cu excepția lui [*č*], [*ğ*], [*ḱ*], [*ǵ*], consoană + [*l*] sau [*r*] și poate servi, așadar, la deosebirea unor forme ca *lup* × *lupi*, *sper* × *speri* etc. [26].

b), ca, ținînd seama de faptul că, în unele contexte (de ex. . . .*ul*), „fag", „cal" etc. pot fi înlocuite cu teme ca „codr", să segmentăm formele *fag*, *fagi*, *fagul*, . . ., *cal*, *cai*, *calul* etc. în mod analog cu *codru* /*codr*+*u*/, *codri* / *codr*+*i*/, *codrul*/*codr*+*ul*/. . . [27]. La fel să procedăm și în segmentarea unor forme ca : *mișel*, *mișea*, *mișei*, *mișele* (după : *acr*+*u*, *acr*+*i*, *acr*+*e*) ; *judec*, *judeci*, *judeca* (după : *intr*+*u*, *intr*+*i*, *intr*+*a*) etc.

2.2.1. În unele situații, alternanța (funcțională) poate fi privită drept componentă a caracteristicii discontinue :

decern = *deč*. . .*rn*. . . + . . .*e*. . .*Ø*
decerni = *deč*. . .*rn*. . . + . . .*e*. . .*i̯*

+ *r*, *l* . . . și lăsînd la o parte pe cele neregulate . . . — la indicativ și conjunctiv prezent, persoana a II-a sg. (ca, de altfel, și la I sg.) nu au nici o desinență . . . Deosebirea între persoana I și a II-a, în cazul verbelor care au tema prezentului și în consoană dură, e marcată numai de alternanțe consonantice de la sfîrșitul temei . . . În aceeași situație sînt și consoanele finale ale substantivelor și adjectivelor care au forma de plural egală cu tema . . . Sîntem de părere că sistemul morfologic ne duce la punctul de vedere al acad. E. Petrovici . . .". GLR, I, 1963, p. 47 : „De cele mai multe ori, unul dintre termenii unei alternanțe consonantice este o consoană finală palatalizată, rezultată din contopirea (numită adesea fuziune) cu fosta desinență *-i* . . .".

[23] A. Martinet (*Slovo*, în „12 eseju o jazyce", Praha, 1970, p. 60) vorbește de amalgamarea temei și a caracteristicii (de pildă : *animal* × *animaux*).

[24] Comp. Gr. C. Moisil, *op. cit.*, p. 125.

[25] Vezi L. Hjelmslev, *Prolegomena to a theory of language* (versiunea românească, 1967, p. 31).

[26] Comp. A. Ionașcu, *Despre structura cuvîntului, morfeme, procedee gramaticale*, în LR, 1953, 4, p. 78—79.

[27] Comp. P. Diaconescu, *op. cit.*, p. 42.

decernă	= *deč...rn...+...e...ă*
decearnă	= *deč...rn...+...a...ă*
preced [28]	= *preč...d...+...e...ø*
precezi [29]	= *preč...z...+...e...i̯*
precedă	= *preč...d...+...e...ă*
preceadă	= *preč...d...+...a...ă*

Și aici considerentele de natură pragmatică (necesitatea unei descrieri cît mai simple) ne fac să optăm pentru segmentarea analogă (de ex. *preček+ø*, *prečez+i̯*, *prečed+ă*, *prečad+ă*, după : *sper+ø*, *sper+i̯*, *sper+ă*, *sper+e*) și pentru completarea celor trei paradigme discutate cu nota privitoare la alternanțele *e*~*a*, respectiv *d*~*z*.

2.2.2. Alternanțe, ca componenți ai caracteristicii discontinue, mai întîlnim în următoarele forme :

acesta	= *ač...st...a+...e...ø...*
aceasta	= *ač...st...a+...a...ø...*
acestuia	= *ač...st...a+...e...ui̯...*
aceștia [30]	= *ač...șt...a+...e...i̯...*
ăsta	= *...st...a+ă...ø...*
asta	= *...st...a+a...ø...*
ăstuia	= *...st...a+ă...ui̯...*
ăștia	= *...șt...a+ă...i̯...*
acela [31]	= *ače...a+...l...*
aceea	= *ače...a+...e̯...*
aceluia	= *ače...a+...lui̯...*
aceia	= *ače...a+...i̯...*

3.1. *i*, din diftongul neaccentuat *iu* [32], are un comportament asemănător cu al lui „i final". Compară segmentarea următoarelor forme, de exemplu :

fotoliu	= *fotoli̯+u*	sau :	*fotol+i̯u*
fotoliul	= *fotoli̯+ul*		*fotol+i̯ul*
fotolii [33]	= *fotoli + i̯*		*fotol+ii̯*

[28] La fel : *succed, succezi, succeadă, succeadă*.

[29] În timp ce alternanța *e*~*a* singură face posibilă distincția dintre două forme (deci suplinește caracteristica), alternanța *d*~*z* nu reprezintă decît un fenomen accesoriu, determinat de aspectul unei anumite caracteristici.

[30] Alternanța *s*~*ș* este determinată de aspectul caracteristicii.

[31] La fel : *același, aceeași, aceluiași, aceiași* etc.

[32] Conform lui S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 54, pronunțarea acestui diftong, rostit de unii [*iu̯*], este nestabilizată. De comp. A. Lombard, *op. cit.*, p. 165 : „c'est en général *i̯u* chez notre sujet ... ; ... *luciu, adagiu,* où A. P. a-*tʃu, dʒu* et Pop *-tʃiu, dʒiu*, et où il existe aussi une prononciation *-t i̯ʃi̯u, -dʒi̯u* ...". I. Iordan, *op. cit.*, p. 194 : „În legătură cu *-iu* final, ar mai fi de spus că sînt vorbitori care-l rostesc ca pe un diftong descendent [*-iŭ*] : *cortegiŭ, mediŭ, orologiŭ* etc. Cred că intervine influența sufixului (accentuat — n.n.) *-iu*, din cuvinte ca *albăstriu, căpriu, portocaliu* etc. Astfel de pronunțări trebuie evitate ...". — I. Pătruț, *Structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Philologia, 1961, p. 22 : „Se pare că rostirea predominantă a formei nearticulate este *consili̯u, omaŭu*, căreia îi corespund formele articulate *consili̯ul, omaŭul*". E. Vasiliu, *Fonologia* ..., p. 133 : „*armistiți̯u* ... fonetic [*armistiți̯u*]". V. Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 62 : „pare mai frecventă pronunțarea *-i̯u*". B. Cazacu și colaboratorii, *Cours de langue roumaine*, 1967, p. 40, 519, 527, 513 : *fotoliu* [*fotoliu̯*], *propriu* [*propriu̯*], *teritoriu* [*teritoriu̯*], *oficiu* [*ofitʃu*]".

[33] Vezi V. Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 63 : „Indiferent de calitatea fonică a lui *i* din forma de singular, ... la plural ... terminația este ... *ii̯* : [*doménii̯*], de exemplu.

Dar :

omagiu	= *omağ+u*	sau :	*omağ+u*
omagiul	= *omağ+ul*		*omağ+ul*
omagii	= *omaği+i̯*		*omağ+ii̯*

La fel : *mediu (medi̯+u* sau : *med+i̯u)*, *medie (medi+i̯e* sau : *med+ii̯e)*, *medii (medi+i̯* sau : *med+ii̯)*, ... Dar : *luciu (luč+u* sau : *luč+u*), *lucie (luči+i̯e* sau : *luč+ii̯e)*, *lucii (luči+i̯* sau : *luč+ii̯)* etc.

3.2. Acceptînd pronunțarea *-i̯u̯* [34], segmentarea poate urma modelul formelor care cuprind o vocală accentuată +*u̯*, adică :

fotoliu	= *fotoli+u̯*	comp. :	*muze+u̯*
fotoliul	= *fotoli+u̯l*		*muze+u̯l*
fotolii	= *fotoli+i̯*		*muze+e*
luciu	= *luči+u̯*	comp. :	*vi+u̯*
lucie	= *luči+i̯e*		*vi+i̯e*
lucii	= *luči+i̯*		*vi+i̯*

4. Cîteodată uzul ortografic este în contradicție cu definiția cuvîntului (vezi mai sus), mascînd limita existentă între temă și caracteristică :

al treilea [35]	= *al...le̯a+...trei̯..*
a treia	= *a...a+...trei̯...*

5. Unele sensuri gramaticale nu sînt totdeauna exprimabile în cadrul unui singur cuvînt (homosintagmatic). Acest lucru intervine mai ales la așa-numitele forme compuse ale verbului, de exemplu :

va fi intrat [36]	= *va fi ... at+...intr...*
ar fi intrat	= *ar fi...at+...intr...*
să fi intrat	= *să fi...at +...intr...*
a fi intrat	= *a fi...at+...intr...*
va fi intrînd [36]	= *va fi...înd+...intr...*
ar fi intrînd	= *ar fi...înd+...intr...*
să fi intrînd	= *să fi...înd+...intr...*
a intrat	= *a...at+...intr...*
va intra	= *va...a+...intr...*
ar intra	= *ar...a+...intr...*
o să intre [36]	= *o+să...e+intr...*
să intre	= *să...e+intr...*

---

[34] Comp. și I. Pătruț, *Structura morfologică* ..., p. 22 : „Mai puțin răspîndită apare, în vorbirea lentă și mai îngrijită, rostirea *consíliu̯u, omáği̯u̯u*, cu formele articulate *consíliu̯ul, omaği̯u̯l*. Și mai rară este rostirea *consíliu̯, omágiu̯ ...*".

[35] La fel : *al doilea, a doua* etc. Vezi I. Iordan—V. Guțu Romalo—A. Niculescu, *op. cit.*, p. 158, 160 ; M. Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, 1968, p. 73.

[36] Uzul ortografic maschează faptul că, în realitate, este vorba de numai două componente separabile : *va (ar, să, a)* și *fi+intrat; va (ar, să)* și *fi+intrînd; o+să* și *intre.*

Abia prin îmbinarea acestor două componente, tema „intr" capătă o caracteristică completă (discontinuă), datorită căreia intră în opoziție față de „intră", „intrase", „intrînd"... [37].

Din punct de vedere sintagmatic, este vorba de formații separabile (de exemplu, *va -mai -fi+intrat*)[38]. Între unele dintre acestea există un raport de interdependență (în contextul dat, nici o componentă nu poate fi eliminată; de comparat: *Ar fi intrat în gară* × **Ar în gară*, **Fi+intrat în gară*), iar între altele, unul de dependență unilaterală (în contextul dat, prima componentă poate fi omisă; comp. *Va intra în gară. Intra în gară*).

Avînd în vedere raporturile sintagmatice posibile ale componentelor privite separat, precum și necesitatea de a păstra coerența descrierii, credem că este mai avantajos să considerăm asemenea construcții drept îmbinări de două cuvinte, și anume a) exocentrice [39]: *va fi+intrat, ar fi+intrat, să fi + intrat, a fi + intrat; va fi + intrînd, ar fi + intrînd, să fi + intrînd; a intrat/intrat-a;* b) endocentrice[40]: *o + să intre, să intre; a intra, ar intra/intra(re)-ar, va intra/intra-va.*

6. Dubla modalitate de segmentare în temă și caracteristică a formelor poate rezulta din considerente impuse de situații analoge curente; de exemplu:

	lucru	= *lucru+Ø*		
	lucruri	= *lucru+rị*		
	lucrului	= *lucru+luị*		
sau:				
		lucr+u	după:	*exempl+u*
		lucr+urị		*exempl+e*
		lucr+uluị		*exempl+uluị*
	luntre	= *luntre+Ø*		
	luntrea	= *luntrẹ+a*		
	luntre	= *luntre+Ø*		
sau:				
		luntr+e	după:	*vulp+e*
		luntr+ẹa		*vulp+ẹa*
		luntr+e		*vulp+ị*

[37] Face excepție tipul „să intre", a cărui primă componentă nu este totdeauna strict necesară. Vezi V. Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 179.

[38] În trei cazuri — chiar deplasabile unele față de celelalte: *va intra / intra-va; ar intra/intra(re)-ar; a intrat / intrat-a.* Vezi V. Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 186, 185, 183.

[39] Distribuția lor comună nu coincide cu a nici uneia dintre componente. Vezi E. P. Hamp, *A glossary of American technical linguistic usage*, 1966, p. 29. De comparat: „al nostru", „al vecinului" (*Al nostru rămîne, al vecinului pleacă*); „cel mic" (*Cel mic are patru ani*); „celui de al treilea" (*Datorită celui de al treilea am reușit*); „lui decembrie" (*Sfîrșitul lui decembrie*); „alt elev" (*Alt elev răspunde*); „această studentă" (*Această studentă e romancă*).

[40] Distribuția lor comună coincide cel puțin cu distribuția uneia dintre componente. Vezi E. P. Hamp, *ibidem*; S. Stati, *Aspecte ale analizei sintactice în lingvistica structurală*, în „Elemente de lingvistică structurală", 1967, p. 75; P. Diaconescu, *op. cit.*, p. 73.

Această segmentare bazată pe analogie înlătură caracteristica exprimată prin zero [41], nu însă și omonimia unora dintre caracteristici ; comp. *luntre* (alături de *vulpe*, *vulpi*).

7. Observațiile de mai sus rezultă din segmentarea unui mare număr de forme [42]. În cîteva situații mai puțin frecvente (cuvinte de tipul *fotoliu*, *lucru*, *luntre*), motive diferite ne fac să nu recomandăm, cel puțin deocamdată, una sau alta dintre modalitățile de segmentare posibile. De altfel, nu acest lucru l-am urmărit în articolul de față, ci sesizarea și prezentarea problemelor care se leagă de diviziunea cuvintelor românești în cei doi constituenți imediați.

Jiří Felix
Facultatea de litere
Catedra de limbi romanice
Praga

[41] Totuși, în numeroase cazuri, aceasta se menține. De ex., *bilet* + 0, *bilet* + *e* etc.

[42] Totdeauna s-a ținut seamă de paradigma întreagă, dar, pentru simplificarea expunerii, în text apar, de fiecare dată, numai cîteva forme reprezentative.

Tratat de lingvistică generală, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, 558 p. Redactori responsabili: acad. Al. Graur, S. Stati, Lucia Wald

Prezentul *Tratat* este o operă de mari proporţii a specialiştilor bucureşteni, care încearcă să dea răspuns la ,,toate problemele cercetate de lingvistică'' (Al. Graur, *Cuvînt înainte*, p. 5). Cititorul găseşte în paginile cărţii multe lucruri noi şi interesante, fapt explicabil, în parte, prin larga colaborare şi competenţa autorilor (în număr de 14), formaţi la Catedra de Lingvistică generală a Universităţii din Bucureşti, sub îndrumarea acad. Al. Graur, dar şi — în egală măsură — prin exigenţa şi responsabilitatea de care a dat dovadă colectivul de redacţie. În afară de redactori — ei înşişi autori ai unor capitole importante — colectivul de elaborare a acestei lucrări impunătoare a fost alcătuit din: Nadia Anghelescu, I. Coja, C. Dominte, Finuţa Hasan, Al. Ionaşcu, Iulia Marian, P. Miclău, G. Mihăilă, Teodora Popa-Tomescu, Ioana Prioteasa şi Elena Slave; secretar ştiinţific: C. Dominte.

Divizat în patru mari compartimente, *Tratatul* dezbate următoarele probleme centrale ale lingvisticii generale: I. *Obiectul şi istoria lingvisticii* (p. 9—161); II. *Lingvistica sincronică* (p. 163—293); III. *Lingvistica diacronică* (p. 295—366); IV. *Ramificaţiile şi clasificarea limbilor* (p. 367—548). Urmează: *sigle şi abrevieri* (p. 549—551) şi un amănunţit *sumar* (p. 553—558).

Lucrarea de faţă poate fi consultată cu folos de toţi cei care se îndreaptă spre ea din dorinţa de a se informa într-o chestiune oarecare sau de a-şi preciza vreo nedumerire. Monografia este aproape o enciclopedie de lingvistică generală, la nivelul actual al acestei ştiinţe în plan mondial.

De la început se cuvine subliniată partea de contribuţie originală, prezentă, cu unele excepţii, în întregul text. Lucrul este evident din primele pagini ale cărţii, în care I. Coja examinează *natura şi funcţiunile limbajului* (p. 9—19). Deşi paginile afectate acestor probleme sînt relativ puţine, totuşi autorul a ştiut să surprindă, cu multă fineţe, aspecte necercetate sau cercetate nesatisfăcător de specialişti. De pildă, referindu-se la *natura socială a limbii*, el precizează, între altele, că, în dezacord cu ceea ce au susţinut — şi susţin şi astăzi — unii lingvişti, ,,originea limbii nu poate fi atrasă în demonstraţia caracterului social al limbii, întrucît natura socială a limbajului este o premisă, un punct de plecare al deducţiilor cu privire la originea limbii. Ca atare, ipotezele asupra originii limbii nu le putem folosi pentru a argumenta şi certifica natura socială a limbii, punctul de plecare al acestor ipoteze'' (p. 9). Interesantă ni se pare şi tentativa de a explica arbitrarul şi linearitatea semnului lingvistic prin natura socială şi umană a limbajului (p. 13). Preţioase sînt, desigur, şi precizările aceluiaşi autor, cînd acesta arată că ,,limba este un sistem care se deschide în direcţia fonologie→semantică şi se închide în direcţia inversă'' (p. 14). Şi mai interesantă, cred, este următoarea constatare a lui I. Coja: ,,Într-o istorie a ştiinţelor, a cunoştinţelor şi concepţiilor despre realitate, ar trebui arătat, măcar cu titlu de curiozitate, că şi filogenetic şi ontogenetic limba este prima concepţie a realităţii la care ajung oamenii, conţinută în categoriile limbii, în organizarea acestora etc.'' (p. 14).

În ceea ce priveşte *funcţiunile limbii*, autorul degajează corect funcţiunea esenţială a limbii, aceea de *mijloc de comunicare*, de care este legată, evident, *funcţiunea denominativă* (numită şi *constitutivă* sau *mentală*). Interesante ni s-au părut disocierile făcute, în continuare, între *funcţiunea expresivă* şi *funcţiunea poetică* a limbajului (p. 16—17),

ca şi atragerea în discuţie a funcţiunilor *fatică* şi *metalinguală*, delimitate de Roman Jakobson. Acelaşi lucru îl pot spune şi despre opoziţia dintre *continuitate* şi *discontinuitate*, între realitate şi limbaj. La p. 24—25 însă, funcţiunile limbii sînt considerate, de Iulia Marian, puţin diferit (şi chiar cu nume diferite) : ,,funcţiunea primordială a limbii, aceea de a exprima gîndurile ...", p. 24 ; ,,cea de-a doua funcţiune a limbii, aceea de a servi drept instrument al formării ideii, de a participa nemijlocit la formarea ideii", p. 25.

Autoarea afirmă însă, în acelaşi loc (p. 25), că principalele funcţiuni ale limbii sînt cele de ,,comunicare şi de formulare a gîndirii" [1]. Tot I. Marian discută şi raportul dintre *limbă şi gîndire* (p. 19—31). Sînt reunite aici consideraţii judicioase privind istoricul problemei, legătura dintre limbă şi gîndire, relaţia dintre noţiune şi sens, categoriile logice şi categoriile gramaticale, judecată şi propoziţie. Considerăm că *aici* şi-ar fi avut loc discutarea problemei (ce se impunea lămurită) privind influenţa exercitată de structura limbilor asupra modalităţii de gîndire a vorbitorilor, cu alte cuvinte, în ce măsură ,,limbajul predetermină viziunea noastră despre lume" (p. 72). Cele spuse, de exemplu la p. 72, 77 ori 492, în legătură cu *ipoteza Sapir-Whorf* sînt — credem — insuficiente.

Aspectele deosebit de importante ale interacţiunii dintre limbă şi gîndire au fost cercetate, cu contribuţii foarte personale, într-o monografie recentă a lui V. Z. Panfilov [2] şi ar putea fi comentate într-o viitoare ediţie a *Tratatului*.

Importanţa limbii ca mijloc de comunicare (p. 31—32), *diversitatea aspectelor limbajului* (p. 32—33) şi *limbajul ca obiect de studiu interdisciplinar* (p. 34—39) sînt paragrafele imediat următoare, scrise de I. Coja. Nu împărtăşim integral ideea autorului după care lingvistica este o disciplină ,,esenţial teoretică" (p. 32). Avem chiar certitudinea că, în raport cu lingvistica deceniilor anterioare, cînd domina empirismul, lingvistica este, în prezent, ,,esenţial teoretică" [3]. Dar nu se poate trece, astăzi, peste deosebita ei valoare practică. Din nefericire, nu s-a realizat încă o legătură perfectă între lingvistica teoretică şi cea practică.

În ceea ce priveşte *filozofia limbii*, trebuie spus că ea nu se identifică cu *lingvistica generală*. Aceasta din urmă constituie, evident, o ramură a lingvisticii, pe cînd filozofia limbii reprezintă o parte a filozofiei ; tot aşa stau lucrurile cu *psihologia limbii* [4] ca ramură a psihologiei, după cum *lingvistica matematică* este o ramură a matematicii. Desigur, nu putem ignora faptul că, înainte de apariţia lingvisticii ştiinţifice, filozofia limbii a fost unica teorie a limbii. În afară de aceasta, lingvistica generală nu se poate dispensa de aportul filozofiei limbii (de pildă, în problema relaţiei dintre limbă şi gîndire). De problemele discutate aici se leagă cea tratată de S. Stati în paragraful *Limbajul ca obiect al lingvisticii* (p. 39—41)[5]. *Lingvistica — ştiinţă socială* (p. 42—45) prilejuieşte academicianului Al. Graur enunţarea cîtorva principii de care trebuie neapărat ţinut seamă [6].

După ce, în secţiunea *A*, autorii s-au ocupat de *obiectul lingvisticii*, în secţiunea *B* a primei părţi (p. 47—161), ei studiază *concepţiile şi metodele* acestei discipline. Ioana Prioteasa face un *scurt istoric al concepţiilor lingvistice*

[1] Vezi şi cele spuse de S. Stati, la p. 122, unde se arată că *funcţiunea comunicativă* este funcţiunea principală a limbajului.

[2] Este vorba de *Vzaimootnošenie jazyka i myšlenija*, Moscova, 1971.

[3] V. A. Zvegincev, *Teoretičeskaja i prikladnaja lingvistika*, Moscova, 1968, p. 3.

[4] Vezi, în acest sens, cîteva lucrări fundamentale : *Voprosy psichologii myšlenija i reči*, Moscova, 1956 (Izvestija Akademii Pedagogičeskich Nauk RSFSR, vypusk 81. Trudy Instituta psichologii) ; N. I. Žinkin, *Mechanizmy reči*, Moscova, 1958 ; Tatiana Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, Bucureşti, 1968.

[5] Vezi şi monografia lui S. Stati, *Interferenţe lingvistice. Din istoria relaţiilor lingvisticii cu alte ştiinţe*, Bucureşti, 1971, p. 5—15 (cu detalii).

[6] Unele precizări în legătură cu locul lingvisticii în cadrul ştiinţelor sociale a făcut, recent, Ion Tudosescu, în articolul *Clasificarea ştiinţelor sociale*, în vol. ,,Epistemologia socială" (reprezentînd nr. 2/1971 al revistei *Forum. Ştiinţe sociale*), p. 7—13 (vezi — mai ales — schema de la p. 8).

(*lingvistica pînă în secolul al XIX-lea*, *lingvistica în secolul al XIX-lea* și *lingvistica în secolul al XX-lea*) (p. 47—72) [7]. Ideea de continuitate în cercetarea unor aspecte ale limbii, de la primele preocupări pînă astăzi, este susținută cu diferite exemple de autoare și întărește concepția noastră că lingvistica modernă nu a apărut pe un loc gol. În examinarea concepțiilor lingvistice sau de filozofie a limbii se urmărește — cum, de altfel, se și impunea — lupta dintre materialism și idealism. Am avea de subliniat că W. von Humboldt nu poate fi considerat întemeietorul *lingvisticii generale* [8] sau al *filozofiei limbajului* (p. 55), în sensul că *lingvistica generală* nu se suprapune integral *filozofiei limbii*. Noi credem că W. von Humboldt a fost un reprezentant strălucit al *filozofiei limbii* [9], deși concepțiile lui au influențat de la început elaborarea lingvisticii generale.

În capitolul consacrat *metodologiei lingvisticii* (p. 73—152), S. Stati tratează despre *metodele comune cu alte științe*, *metodele moderne* [10], *comparația între metode* [11], iar Lucia Wald — despre *metodele specifice și raportul dintre concepții și metode*. În privința *metodelor*, relev ca foarte important faptul că autorii citați nu exagerează și nu absolutizează vreuna ; pe de altă parte, metodele sînt examinate de pe diverse poziții (pro și contra), arătîndu-se avantajele și dezavantajele lor. Indicînd, pe de o parte, eficiența și lipsa metodelor, iar pe de alta, caracterul lor complementar (vezi, de exemplu, p. 144 și urm.), L. Wald și S. Stati subliniază o idee fructuoasă, ce trebuie reținută. În ceea ce privește *raportul dintre concepții și metode*, nu putem releva decît că el este bine pus în lumină în *Tratat* și am trimite, în acest sens, la p. 151 și la p. 152.

În următoarele două paragrafe care închid secțiunea *B* a *Tratatului*, L. Wald face unele considerații asupra *progresului în istoria lingvisticii* (p. 153—155), iar S. Stati ne vorbește despre *lingvistică la ora actuală* (p. 156—161). În ambele cazuri sînt surprinse elementele esențiale, dar ceea ce este, poate, mai important este faptul că și cu acest prilej cei doi autori nu exagerează în nici un sens, evaluînd curentele, școlile și metodele speciale de analiză lingvistică în mod obiectiv, cu calitățile și deficiențele lor.

Partea a doua a *Tratatului*, *Lingvistica sincronică* (p. 163—293), cuprinde trei mari sectoare : *A. procesul de comunicare*, *B. principiile analizei sincronice* și *C. compartimentele limbii*.

În prima din aceste trei secțiuni, autorii (Teodora Popa-Tomescu, P. Miclău și I. Coja), după unele observații preliminare, insistă asupra interpretării pavloviste și cibernetice a procesului de comunicare, asupra transmiterii și recepționării mesajului și limitelor comunicabilității prin limbaj. Ne permitem să facem, aici, două mențiuni cu caracter mai general :

1. Ar fi trebuit să se arate că actele de vorbire sînt, totuși, individuale, dar că scopul lor este interindividual, adică social ;

2. În legătură cu întrebarea pusă de I. Coja (p. 175) : ,,Avem oare atîtea sensuri ale cuvîntului *acasă* cîți vorbitori există? Și dacă e așa, cum ne mai înțelegem între noi?'' Desigur, întrebarea este justificată nu numai în acest caz concret, ci în toate cazurile cînd utilizăm cuvinte cu sens deplin (spre deosebire de cele

[7] Din nefericire, la elaborarea acestui capitol nu au fost puse la contribuție lucrări foarte valoroase, ca, de pildă, Bertil Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, și Georges Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris, 1967 (mai ales pentru preocupări ale egiptenilor, sumerienilor, acadienilor, chinezilor, indienilor, fenicienilor și evreilor). Pentru unele aspecte privind dezvoltarea lingvisticii la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, în Rusia, ar putea fi recomandată monografia lui F. M. Berezin, *Očerki po istorii jazykoznanija v Rossii* (*konec XIX-načalo XX cv.*), Moscova, 1968.

[8] Vezi și afirmația de la p. 20 (autor : Iulia Marian).

[9] În privința *filozofiei limbii*, vezi S. Stati, S. Marcus, C. Popa, Gh. Enescu, Al. Boboc, *Limbaj, logică, filozofie*, București, 1968 ; *Logică, Metodologie, Filozofia Științei*, București, 1971 ; *IVth International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science. Abstracts*, Bucharest, 1971, p. 365—414 ; *Filozofia Științei* (nr. 1/1971 din revista ,,Forum. Științe sociale'') ; *Recherches sur la philosophie de la science*, Bucarest, 1971, p. 437—561 ; S. Stati, *op. cit.*

[10] Minus *glottocronologia* (p. 142—143), scrisă de Lucia Wald.

[11] Vezi și lucrarea precitată a autorului, p. 22—55.

cu sens adăugat sau, cum li se mai spune, cu simbol nul). Aici trebuie făcută distincţie între două lucruri : momentul subiectiv şi momentul obiectiv al sensului cuvîntului. Momentul subiectiv, prezent la fiecare vorbitor şi determinat de cauze multiple, pe care nu avem cum să le analizăm aici, este subordonat celui obiectiv, prin care se asigură înţelegerea. În felul acesta, cititorul s-ar edifica, cred eu, mult mai bine în esenţa fenomenului discutat la p. 174 şi urm.

Dintre ideile mai importante, pe care le-am putea reţine din paragrafele amintite, aş vrea să subliniez :

1. precizarea, implicită şi explicită (vezi, de ex., p. 174), că procesul de comunicare este un fenomen obiectiv ;

2. ,,Singurătatea (sau incomunicabilitatea) este relativă . . .'' (p. 179).

În cea de-a doua secţiune a părţii a doua din *Tratat* sînt discutate, după cum am mai spus, *principiile analizei sincronice* : analiza semnului lingvistic (conţinut şi expresie — expresia şi conţinutul semnului lingvistic, manifestarea structurală a expresiei şi a conţinutului ; arbitrar şi nemotivat), planuri, nivele, stratificare (nivelul trăsăturilor distinctive, nivelul unităţilor monoplane : fonemul şi semantemul, nivele biplane : nivelul morfemelor, nivelul cuvîntului, nivelul enunţului), sistem şi structură, limbă şi vorbire.

În legătură cu cele de mai sus, importante ni s-au părut mai ales faptele următoare :

1. Cele două laturi ale limbajului (*expresia* şi *conţinutul*) sînt abordate de autori (în ordinea tratării materialului : P. Miclău, Al. Graur, Elena Slave, Teodora Popa-Tomescu şi Nadia Anghelescu) în raport cu suportul lor dialectic (vezi p. 181 şi urm.) ;

2. Ideea că cele trei accepţii date semnului lingvistic deja de F. de Saussure ,,sînt oarecum complementare'' (p. 182) ;

3. Asimetria raportului dintre expresie şi conţinut (vezi, de exemplu, p. 184 şi 200) ;

4. Trăsătura informaţională a semnului lingvistic, indisolubil legată de caracterul lui liniar ;

5. ,,Categoria dialectică de conţinut nu coincide cu noţiunea de conţinut din glossematică : dialectic vorbind, există atît un conţinut al expresiei, cît şi un conţinut al semnificaţiei. Categoria de conţinut trebuie să se interpună deci între aceea de substanţă şi formă'' (p. 186) ;

6. Precizări şi contribuţii noi, net superioare celor de pînă acum, în problema raportului dintre *arbitrar* şi *motivat* (p. 190—196) ;

7. Nivelele de organizare a limbii, pomenite mai sus, delimitate pe baza principiului stratificării ;

8. Ideea că, sub raport structural, ,,nivelele au o organizare arborescentă care merge mai departe decît analiza în constituenţi imediaţi'' (p. 202) ;

9. Delimitarea dintre *sistem* şi *structură* (p. 202—208).

Este cert că deosebirile dintre /*par*/ ~ ~/*far*/~/*bar*/, /*gară*/ şi/*gheară*/ nu sînt determinate de comutare (cum citim la p. 187), ele existau în limbă anterior, ceea ce dovedeşte iar că lingvistica sincronică nu poate fi net opusă celei diacronice ; acelaşi lucru despre opoziţiile de la p. 189 (*mere-mare-mire*), *pat-bat* (p. 197) şi altele (p. 314, 327 şi 385).

În ultima secţiune a părţii a doua din *Tratat* sînt examinate pe larg *compartimentele limbii* : unităţile limbii (tipuri de unităţi, variante şi invariante, fonemele, morfemele, unităţi de conţinut, cuvintele, unităţi sintactice, intonaţia în sintaxă), relaţiile dintre unităţi, fonetica şi fonologia, lexicul, semantica şi gramatica, interdependenţa compartimentelor limbii în sincronie (fonetica şi morfologia, fonetica şi sintaxa, fonetica şi vocabularul, morfologia şi sintaxa, lexicul şi morfologia, lexicul şi sintaxa). Autorii capitolelor menţionate acum sînt : S. Stati, Al. Ionaşcu, Elena Slave şi Finuţa Hasan.

În capitolul rezervat *foneticii* şi *fonologiei* sînt studiate probleme privind raportul dintre cele două discipline, articularea fonetică a limbajului, sunetele vorbirii şi producerea lor, clasificarea sunetelor, fonetica combinatorie, fonetica, scrierea şi ortografia. Din acest capitol am releva, îndeosebi, ideea că fonologia nu poate fi separată de fonetică (vezi p. 261—263), deoarece diviziunea ,,nu se justifică din punct de vedere teoretic şi este de neconceput în practică'' (p. 261). Argumentul invocat

(p. 263) ni se pare foarte concludent : ,,Ceea ce nu trebuie niciodată scăpat din vedere este faptul că funcţiunea elementelor fonetice şi natura lor fiziologic-acustică sînt strîns legate, întrucît, pentru a se opune funcţional, două sau mai multe elemente trebuie să se deosebească şi material în contextul respectiv, iar pentru a fi identificate ca reprezentînd aceeaşi unitate funcţională trebuie ca însuşirile lor fiziologic-acustice, care nu depind de contextul respectiv, să fie identice".

Două observaţii. Despre *slava comună* se spune că este o limbă indo-europeană veche (p. 251). Cred că formularea este aplicabilă numai *slavei vechi*, căci *slava comună* nu este atestată (spre deosebire de greaca sau armeana veche).

La p. 259—260 era indicat să fie menţionate şi limbile fără accent sau cu accent slab dezvoltat (erziană, komi etc.).

Capitolul imediat următor tratează despre lexic şi semantică, domenii în care (mai cu seamă cel de-al doilea) disputele sînt astăzi foarte vii. Aici ne vom limita numai la cîteva observaţii critice.

1. *Dinamica vocabularului*, chiar succint expusă (p. 267—268), nu are ce căuta într-o secţiune consacrată *lingvisticii sincronice* (cu toate legăturile existente între cele două modalităţi de studiere a faptelor de limbă).

2. În ceea ce priveşte *gramatica* (p. 278—287), ar fi trebuit să se precizeze în ce sens conjuncţia şi prepoziţia se numără printre cele mai noi părţi de vorbire (p. 287) ; cît de noi sînt? Căci se întîlnesc, de pildă, în limbile indo-europene vechi, iar unele provin din indo-europeana comună (ca să ne limităm numai la această familie lingvistică).

3. De asemenea, ce valoare are afirmaţia, de la p. 287, că teoretic ,,s-ar putea admite existenţa unor limbi complet lipsite de flexiune şi de clase morfologice"?

4. În sfîrşit, observaţia în legătură cu vechimea mai mare a numelui şi verbului ca părţi de vorbire (p. 287, autor Finuţa Hasan) este anulată de afirmaţia de la p. 298 (autor : I. Coja) : primele cuvinte au avut valoarea unor propoziţii, ,,nu au fost, deci, nici nume, nici verbe".

Partea a treia a *Tratatului* (p. 295—366) este rezervată *lingvisticii diacronice*. Autorii (I. Coja, Al. Graur, P. Miclău, Teodora Popa-Tomescu, Finuţa Hasan şi G. Mihăilă) discută aici naşterea şi dispariţia limbilor, cauzele schimbărilor lingvistice, ritmul şi sensul evoluţiei limbii, raportul dintre sincronie şi diacronie. Autorii aduc şi aici numeroase contribuţii originale. De pildă, se precizează, între altele, că :

1. ,,Factorii externi acţionează în limbă prin intermediul factorilor interni" ; prin urmare, cauzele interne şi cele externe din evoluţia limbii nu pot fi delimitate prea riguros (vezi p. 304 şi urm. ; vezi şi p. 337).

2. Inovaţiile ,,reprezintă *transformări calitative* doar atunci cînd aduc modificări de inventar şi, mai mult, cînd schimbă sistemul de opoziţii" (p. 325) ;

3. Schimbările lingvistice avînd o bază social-istorică (p. 331 şi urm.) nu trebuie, deci, căutate numai în sistem.

4. Modul de abordare sincronic nu se opune categoric cercetării diacronice, ,,ci apare ca o completare necesară, obligatorie chiar, a acesteia, atît din motive teoretice, cît mai ales practice" (p. 350), ceea ce denotă o atitudine neexclusivistă în interpretarea faptului lingvistic.

5. În concepţia lingvistică a lui F. de Saussure există elemente dialectice (p. 352 şi urm.), ca şi la W. von Humboldt.

Am face însă şi cîteva menţiuni critice pe marginea problemelor discutate în acest capitol.

1. Este drept că slava a împrumutat pe *f* din greceşte (vezi p. 324, 333), dar ulterior, s-a dezvoltat şi în interiorul sistemului, prin afonizarea lui *v* (după dispariţia ierurilor) ; de fapt, numai din acest moment se poate vorbi de existenţa *fonemului* f în slavă (anterior era numai *sunet*) ;

2. *h* din română a fost explicat şi în alt mod decît cel adoptat de Finuţa Hasan (p. 333) : se poate ca el să nu fie împrumutat din slavă, ci transmis din substrat (vezi, de exemplu, *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 321).

Ultima parte a *Tratatului* este consacrată *ramificaţiilor şi clasificării limbilor* (p. 367—

548) (autori : P. Miclău, Lucia Wald, Al. Graur, C. Dominte, Ioana Prioteasa, Al. Ionașcu, Elena Slave și Teodora Popa-Tomescu). Este vorba, mai întîi, de *stilurile limbii* (istoric, stilistica limbii, criteriile de delimitare a stilurilor, stilurile și varietățile lor, stilistica literară), unde trebuie să remarcăm aplicarea unor metode foarte moderne de analiză și interpretare, în opoziție cu modalitatea tradițională de cercetare a acestor probleme, modalitate destul de răspîndită, de altfel. Pornind de la ideea că există o *stilistică lingvistică* și una *literară* (aceasta din urmă subordonată celei dintîi), P. Miclău arată că, deși delimitarea dintre aceste diviziuni nu a putut fi încă stabilită în mod net, în prezenta lucrare examinarea lor s-a făcut separat.

În delimitarea stilurilor s-au utilizat trei criterii de bază : criteriul social-cultural, criteriul informațional și criteriul structural.

Într-un alt capitol (p. 398—409) sînt luate în discuție, la același nivel, *ramificațiile antropologice* ale limbii (raporturile dintre limbă și rasă, particularitățile lingvistice în graiul femeilor și limbajul copiilor). Ca și în celelalte sectoare ale cărții, vom degaja și aici contribuții ce trebuie reținute și din care cităm :

— ideea că ,,nu există o legătură necesară între o limbă și tipul rasial al oamenilor care o folosesc'' (p. 399) ; ,,ariile lingvistice nu coincid cu ariile culturale, iar acestea din urmă nu concordă cu ariile rasiale'' (p. 401) ; pe de altă parte însă : ,,Acolo unde, din cauza izolării, nu au avut loc amestecuri etnice, rasă și popor coincid'' (*ibid.*) ;

— conservatorismul și tendințele inovatoare ale limbajului feminin, particularități care au la bază cauze sociale (vezi p. 402—406) ;

— particularități lingvistice în limbajul copiilor (p. 406—409) ;

— caracterul absolut al diversificării lingvistice în lume (p. 410 și urm.).

În capitolul următor (p. 414—430), ni se vorbește despre *ramificațiile teritoriale ale limbii*, insistîndu-se, în primul rînd, asupra unităților de acest tip ; se face apoi un scurt istoric al dialectologiei ; în continuare, sînt expuse modalitățile de studiere a ramificațiilor teritoriale, factorii (extralingvistici și lingvistici) care duc la apariția acestor ramificații și, în fine — pe larg — criteriile de delimitare a limbii de dialect (criteriul genealogic, criteriul structural, criteriul verigilor intermediare, numit și criteriul continuității teritoriale, criteriul posibilității de tranziție sau de transpunere, criteriul extinderii funcțiunilor sau criteriul filologic, criteriul înțelegerii, criteriul apartenenței la același stat, criteriul conștiinței, criteriul posibilității de contopire și criteriul subordonării), precizîndu-se că nici unul nu poate fi absolutizat.

Capitolul despre *Clasificarea limbilor* (p. 431—519) începe cu problema *limbilor artificiale*, dispuse în limbi *apriori* (fără legătură cu limbile naturale), *mixte* (care au trăsături comune cu limbile apriori, dar și elemente din limbile naturale) și *aposteriori* (create pe baza uneia sau a mai multor limbi naturale). Tipurile sînt explicate satisfăcător și criticate cu temeinicie. În continuare, se vorbește despre diversitatea limbilor, clasificarea tipologică (tradițională, a lui E. Sapir, cercetările tipologice și analiza contrastivă, critica noțiunilor tipologiei tradiționale, criterii fonologice, sintactice și lexicale în tipologie, tipologia sistematică și universaliile lingvistice, relații și implicații ale tipologiei), clasificarea genealogică, echivalența idiomurilor, posibilitatea traducerii și traducerea automată, aducîndu-se, destul de des, idei și contribuții noi.

N-aș spune, referindu-mă la *diversitatea lingvistică* a lumii, că, în sintaxă, diferențele sînt mai puține (vezi p. 447) (a se vedea, de pildă, limbile cu structură ergativă, în raport cu cele care se caracterizează printr-o structură nominativă a propoziției). Căci nu trebuie să ne gîndim numai la unitățile fundamentale ale sintaxei, ci și, așa cum preconizează aceeași autoare (L. Wald, *ibid.*), — mai vîrtos — la modul de exprimare a raporturilor în propoziție.

Împărțirea limbilor slave în slave de răsărit, de apus și de sud (p. 486) este bazată mai curînd pe criterii geografice și cultural-istorice decît lingvistice și nu se justifică întotdeauna.

Dacă în secțiunile *A* și *B* ale ultimei părți din *Tratat* se vorbea despre *ramificațiile limbii*

și *clasificarea limbilor* (cu unele probleme care depășeau, în parte, cadrul strict al domeniului — am în vedere: echivalența idiomurilor, posibilitatea traducerii și traducerea automată), diviziunea *C* (p. 520—548) privește direct *contactul dintre limbi* (substrat, superstrat, adstrat, împrumutul lingvistic, bilingvismul, vocabularul internațional, limbile mixte, dialectele intermediare, limbile internaționale și limba unică a viitorului). Și chestiunile dezbătute aici merită întreaga noastră atenție, căci, pe de o parte, țin de problematica majoră a lingvisticii generale, iar pe de alta, denotă preocupări și puncte de vedere personale, originale. Noi nu am vrea decît să semnalăm două lucruri: astfel, dacă la p. 333 *h* din română era explicat prin slavă (vezi și p. 531, 532), totuși la p. 530 sîntem trimiși și la o posibilă influență a substratului; originea sistemului de numărare de la 11 la 19, întărirea și dezvoltarea genului neutru la substantive pot fi interpretate în limba română și în alt mod, nu neapărat prin influență slavă (vezi, de pildă, *Istoria limbii române*, vol. II, p. 325, unde se arată că am putea avea de-a face cu perpetuări din substratul daco-moesian).

Înainte de a încheia, consemnăm și unele greșeli mai mărunte (inclusiv erorile de tipar): mai întîi, nu sînt respectate, peste tot, normele ortografice; de pildă: p. 21: curent logico-*gramatic* (poate ar fi fost mai bine — *gramatical*); p. 59: *Fr.* de Saussure (față de abrevierea corectă, folosită frecvent în *Tratat*, *F.*); la p. 61, rîndul 6 de sus, după numele lui B. Croce trebuie pusă virgulă; la p. 65, în trimiterea 42 din citatul după Meillet, trebuie închise ghilimelele; la p. 71, rîndul 11 de sus: la cuvîntul ultim de pe rînd (*modelu*) lipsește forma literară a articolului enclitic; la p. 77, rîndul 24 de sus, la sfîrșitul propoziției lipsește punctul; la aceeași p., în nota 33, se face mențiunea: ,,Vezi mai departe, p. 72''; sîntem însă la p. 77!; la p. 90, rîndul 20—21 de sus: *principiile* este scris pe două rînduri, dar greșit; la p. 91, după sp. *sol*, trebuie virgulă, nu punct; în lituaniană la ,,valoare, preț'' se spune *káina*, nu *kainé* (p. 93); la p. 94, v. sl. *desętĭ* este scris greșit la inițială (cu literă chirilică), cu *a* în loc de *d*; tot astfel, la p. 96, trebuia *drěvo* (în locul celei de-a treia litere stă ierul dur); dacă și în alte cazuri în lituaniană s-a notat accentul, aceasta trebuia să se facă și la p. 97, în cuvîntul *avìs*; la p. 100, *1* din rîndul doi de sus e întors; la aceeași p., rîndul 4 de jos, în numele lui *Kuryłowicz* s-a scris *l* în loc de *ł*; la p. 101 *u̯er- trebuie separat de ,,s-a creat''; de ce *sanscrita* este abreviată *skr.*? pentru că așa e în franceză, germană etc. sau pentru a nu se confunda cu s.cr. (= sîrbo-croată)?; nu cred însă că s-ar fi produs confuzie; p. 113, nota 140, în loc de Бя, trebuia ВЯ (căci e vorba de *Voprosy*); *Trubetzkoy* e scris în mai multe feluri: cum l-am reprodus noi (vezi p. 113, 479, nota 71), dar și *Trubețkoi* (p. 114, 142, 261, 361, 479), *Troubetskoy* (p. 225, nota 40, p. 233); p. 136: *cel* fel, în loc de, corect, *ce* fel; p. 270, rîndul doi de jos (minus nota): *fînt*, în loc de *sînt*; la p. 271, rîndul 4 de sus, cred că avem un acord greșit (*ele*, în loc de *el*); la p. 335, în cuvîntul rusesc *bremja*, prima literă este redată, greșit, prin delta grecesc; la p. 386: *sezisat*, cum se recomanda într-un timp; la p. 323: *ceva* trebuie separat de *individual*; la p. 360, în notele 56 și 58, niște cuvinte, în loc să fie scrise la un loc, au fost despărțite; la p. 364: *e historia* (în loc de, greșit scris, *ehistoria*); la p. 376, rîndurile 9—10 de jos (fără a număra și nota 7: s-au intervertit locurile ocupate de *că* și *de* (*că* este pe rîndul 9, iar *de* — pe rîndul 10); la p. 397, în cuvîntul *laborioasă* lipsește litera *l*; la p. 420: *concep*, nu *conced*; p. 434: unei *limbii* (!); p. 437: e*x*peranto; la p. 441: *International* (nu cu *ț*); la p. 442, în *scopului* lipsește *i*; la p. 457, ultimul rînd: *d* este întors (în cuvîntul *sudură*); la p. 404; es*k*imose, dar la p. 463: eschimoșilor, p. 493: es*ch*imoși; în sfîrșit, în rusă se spune skol'ko *tebe* let?, nu skol'ko *tebja* let? (p. 491).

În ansamblu, alături de multe lucruri cunoscute specialiștilor, *Tratatul* de față cuprinde, după cum s-a văzut, în parte, din expunerea de mai sus, și *numeroase* contribuții originale, rod al unor preocupări permanente, și va fi, fără îndoială, de un real folos tuturor celor care se interesează sau intenționează să se inițieze în acest domeniu. Îmbinînd în mod fericit metode și rezultate mai vechi

cu concepţii, observaţii şi atitudini noi, autorii ne-au dat o cercetare la nivelul actual al lingvisticii generale. O anumită inconsecvenţă în tratarea cîtorva probleme de amănunt (inclusiv nivelul, inevitabil, diferit al contribuţiilor), explicabilă prin heterogeneitatea colectivului, ar putea fi înlăturată la o eventuală nouă ediţie a monografiei.

Alături de alte lucrări de mare amploare redactate de colective largi de cercetători, în cadrul Academiei Republicii Socialiste România (*Tratatul de istorie a limbii române*, *Tratatul de formare a cuvintelor în limba română*), *Tratatul de lingvistică generală* se înscrie ca o contribuţie remarcabilă a ştiinţei româneşti din ultimii ani, în acest important domeniu al cunoaşterii umane.

Aprilie 1972

A. Vraciu
Universitatea ,,Al. I. Cuza''
Facultatea de Filologie
Iaşi, Calea 23 August 11

Studii de limbă literară şi filologie, vol II, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1972, 435 p.

Cel de-al doilea volum al *Studiilor de limbă literară şi filologie*, apărut sub îngrijirea unui colectiv din sectorul de limbă literară şi filologie al Institutului de lingvistică din Bucureşti, reprezintă o continuare şi, în acelaşi timp, o diversificare, sub aspecttematic şi metodologic, a preocupărilor inaugurate în volumul anterior. Cercetările (subordonate aceluiaşi scop : însumarea unor contribuţii preliminare, pregătitoare ale unei ,,Istorii a limbii române literare'') se opresc, şi de data aceasta, asupra unor momente esenţiale sau mai puţin cunoscute ale procesului de constituire şi dezvoltare a românei literare, într-un efort de îmbogăţire a informaţiilor, de investigare cît mai completă a problemelor, de abordare a acestora în lumina unor noi interpretări. În acest sens, studiile cuprinse în cadrul secţiunii de istorie a limbii literare (asupra cărora vom stărui în continuare), cît şi cele care alcătuiesc capitolul de filologie (o documentată investigare a vieţii şi activităţii diacului Lorinţ, semnată de Arnold Huttmann şi Pavel Binder [1], cercetarea minuţioasă şi cu rezultate importante pentru istoria limbii a unor texte manuscrise din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, în studii datorate lui Alexandru Mareş [2], G. Mihăilă [3], Liviu Onu[4], I. Rizescu [5], sau prezentarea şi analiza manuscriselor eminesciene din colecţia Kremnitz, întreprinse de Flora Şuteu şi Octavian Şchiau [6]) reprezintă contribuţii preţioase. În structura volumului, o secţiune nouă, cea de stilistică, reunind studii cu caracter teoretic şi analize, orientează cercetarea spre aspectele multiple şi complexe ale stilurilor limbii literare, lărgind astfel domeniul discuţiei prin includerea unei perspective noi asupra materialului — cea a evoluţiei stilistice a limbii.

În cuprinsul primei secţiuni, studiile privind limba literară se remarcă prin diversitatea subiectelor, prilejuind incursiuni în istoria gramaticii, lexicografiei sau ortografiei româneşti. Mariana Costinescu semnează articolul *Normă şi dialect în primele gramatici româneşti*, consacrat valorificării gramaticilor lui Eustatievici şi Macarie ca ,,izvoare ale istoriei limbii române, în special ale românei literare''. Autoarea îşi propune o prezentare selectivă a materialului cercetat (gramatica

[1] *Contribuţii la cunoaşterea vieţii şi activităţii diacului Lorinţ.*

[2] *O nouă psaltire slavo-română manuscrisă din secolul al XVI-lea.*

[3] *Observaţii asupra manuscrisului slavo-român al popii Bratul (1559—1560).*

[4] *Glose româneşti din secolul al XVII-lea gravate cu condei de os pe un manuscris slavon.*

[5] *Lexiconul greco-român dintr-un codice miscelaneu de la 1625.*

[6] *Manuscrisele eminesciene din colecţia Mite Kremnitz.*

lui Macarie este acum, pentru prima dată, obiect al unui studiu lingvistic), încercînd, printr-o raportare consecventă la fenomenul dialectal, la formele uzitate în epocă, să degajeze normele caracteristice zonelor lingvistice din care provin cele două lucrări. Interpretarea textelor lui Eustatievici şi Macarie, ca reflectare a realităţii lingvistice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (promovarea normei munteneşti în gramatica lui Eustatievici, coexistenţa normei munteneşti cu cea moldovenească, încă puternică la acea dată, rezistentă la influenţele unei norme supradialectale, în opera lui Macarie), subliniază importanţa pe care cele două prime gramatici ale limbii noastre o au în elucidarea problemelor legate de apariţia şi impunerea unei norme literare unice. În aceeaşi sferă de preocupări, studiul lui Ion Gheţie, ***Biblia** de la Bucureşti şi procesul de unificare a limbii române literare*, se evidenţiază prin noutatea punctului de vedere propus. Întemeindu-se pe observarea atentă a particularităţilor, în special fonetice, ale *Bibliei* de la Bucureşti, I. Gheţie combate opinia de largă circulaţie potrivit căreia tipăritura de la 1688 a lui Şerban Cantacuzino a impus definitiv graiul muntean ca bază a limbii române literare, a contribuit la unificarea acesteia, la consolidarea trăsăturilor ei munteneşti. Demonstraţia urmăreşte îndeaproape ,,abaterile" textului studiat de la normele tradiţionale ale scrierilor munteneşti (autorul ne previne asupra faptului că a renunţat la numeroase exemple, preferînd aducerea în discuţie, pentru comparaţie, şi a altor tipărituri din aceeaşi regiune, din anii 1679—1714); sînt detectate influenţele dialectale nordice (precumpănitor moldoveneşti), este căutată explicaţia lor. Reevaluarea rolului *Bibliei* de la Bucureşti în dezvoltarea românei literare propune dezbaterii, într-o perspectivă nouă, problema momentului impunerii graiului muntean ca bază a limbii literare, îndeamnă la continuarea cercetării condiţiilor în care aceasta s-a realizat.

Din istoria ortografiei româneşti, Flora Şuteu (*Lepsius şi ortografia românească cu litere latine*) desprinde un capitol mai puţin cunoscut: elaborarea, în 1863, de către Richard Lepsius, profesor de egiptologie la Universitatea din Berlin, a unui sistem alfabetic cu litere latine destinat aplicării la scrierea limbii române. Amplu documentat, articolul e un comentariu competent al cauzelor interesului scăzut pe care sistemul lui Lepsius l-a trezit în epocă; autoarea atrage însă atenţia asupra însemnătăţii lui în susţinerea principiului fonetic în ortografie, în întărirea ,,presiunii împotriva concepţiilor fixiste şi dogmatice interne". Preocupările de cercetare a vechii lexicografii sînt reprezentate de studiul Mirelei Teodorescu, *Elemente regionale în ,,Lexiconul" lui Mardarie Cozianul*, minuţioasă înregistrare a particularităţilor lingvistice de provenienţă dialectală diversă prezente în acest glosar bilingv din secolul al XVII-lea.

O contribuţie interesantă este cea a lui C. Frîncu, *Din istoria demonstrativelor româneşti: formele (a)celei(a), aceleiaşi, (a)celeilalte, (a)cestei(a)*. Abordînd o problemă de gramatică istorică (pătrunderea şi reţinerea în limba literară a unor inovaţii gramaticale), autorul îşi organizează judicios materialul, urmărind fenomenul sub aspecte diverse, de la originea dialectală a noilor forme, la generalizarea lor în limba literară, de la cauzele de natură morfologică prin care se explică apariţia lor, la situaţia din graiurile populare actuale. Analiza se bazează pe numeroase exemple din texte literare şi neliterare (secolele XVI—XIX); au fost consultate antologii dialectale, gramatici din secolele XVIII, XIX, *Atlasul lingvistic român*. Meritul evident al lucrării e depăşirea stadiului descriptiv, capacitatea de interpretare şi corelaţie a observaţiilor, rigoarea demonstraţiei.

Grupajul de studii care formează cea de-a doua secţiune a volumului e consacrat problemelor de stilistică, abordate la nivelul discuţiei teoretice (Ion Coteanu, *Reflecţii asupra stilisticii funcţionale*) sau în cercetări destinate analizei fenomenului stilistic concret (Mircea Borcilă, *Despre lexicul poeziei lui Lucian Blaga*; Lidia Sfîrlea, *Delimitarea stilurilor literare româneşti*; G. I. Tohăneanu, *Prestigiul stilistic al rimei*). Definirea stilisticii funcţionale, a conceptelor ei fundamentale, circumscrierea unei problematici şi

metodologii proprii acesteia reprezintă una din preocupările constante ale lui Ion Coteanu. *Reflecții asupra stilisticii funcționale* afirmă un punct de vedere consecvent, reia, cu o argumentație nouă, îmbogățită, și precizări utile distincțiile propuse anterior. Cîteva postulate esențiale sînt formulate cu limpezime: funcționarea prin variante, condiționate (în perspectivă stilistică) de factori social-culturali, a oricărui idiom natural, organizarea acestora într-un sistem de relații care presupune o ierarhizare riguroasă a invariantelor și variantelor (orice variantă fiind concepută ca un aspect particular al limbii, subordonat altuia, aflat pe o treaptă de generalizare superioară), includerea stilului individual în stilistică, în virtutea definirii lui ca ,,punct de convergență a schemei cu variantele". Autorul propune astfel o reprezentare în același timp unitară și diferențiată a structurii limbii, bazată pe înțelegerea raporturilor specifice dintre general și particular, dintre schemă și manifestările ei concrete. Adoptarea punctului de vedere funcțional se dovedește de maximă eficiență, permițînd includerea în ansamblul stilistic a tuturor aspectelor limbii, încadrate la diferite nivele ale sistemului; consecințele, în planul dezvoltării unei metodologii a cercetării stilistice, sînt evidente. Înțeleasă ca studiu al ierarhiei, structurii și modului de funcționare a variantelor social-culturale ale limbii, stilistica funcțională își constituie astfel un domeniu de cercetare autonom, cuprinzînd manifestările limbii în totalitatea lor, depășind exclusivismul direcțiilor stilistice psihologice sau estetice, afirmîndu-se ca un studiu specializat, complex, al limbajului.

O aplicare fructuoasă a principiilor și metodelor stilisticii funcționale realizează Lidia Sfîrlea în încercarea de delimitare a stilurilor literare românești, care face obiectul studiului amintit. Autoarea își desfășoară cercetarea pe baza analizei a 15 texte aparținînd unor sectoare de comunicare diverse, reprezentative pentru limba literară dintr-o perioadă determinată (epoca dintre cele două războaie mondiale). E urmărită, după criterii statistice, organizarea lexico-semantică, morfo-sintactică, fonetică și prozodică, a textelor; frecvența, distribuția și combinația unităților lingvistice la toate nivelele sînt interpretate ca indici diferențiatori ai unor tipuri stilistice distincte (subliniem atenția constantă acordată poziției contextuale a elementelor, factor de maximă importanță în aprecierea valorii reale a informației statistice). Compararea nivelurilor de realizare a structurii stilistice permite autoarei nu numai stabilirea individualității lor, ci și unele observații privind raportul stilurilor cu factorii extralingvistici care acționează pe diferite trepte ale ierarhiei stilistice; continuarea și aprofundarea investigațiilor în acest sens e una din sugestiile fertile ale studiului.

Un examen stilistic la nivelul stilului individual întreprinde Mircea Borcilă într-o amplă incursiune în lexicul poeziei lui Blaga. Ambiția cercetătorului e de a stabili raporturile limbajului specific creației lui Blaga cu limbajul poetic românesc, fundamentarea obiectivă a unor aserțiuni critice prestigioase referitoare la opera poetului. Rezultatele unei cercetări statistice îl conduc pe autor la delimitarea unui fond de bază al vocabularului blagian, ,,care să circumscrie grupul de cuvinte esențiale pentru creația sa" (criteriul frecvenței este corelat cu cel al repartiției semnificanților ,,în configurații semnificative distincte"; ar fi fost util ca o exemplificare a funcționării acestei corelații în practica analizei să apară în studiu) și de aici, mai departe, la configurarea unui nucleu lexical în care poate fi identificat un element comun, unificator. Dincolo de justețea observațiilor, studiul lui Mircea Borcilă e o demonstrație de eficiență a unei metode, dovedită suficient de suplă pentru a putea ajuta la fixarea unei individualități artistice. Desigur, stabilirea particularităților distinctive ale stilului poetic individual, pentru care limbajul poetic general e un reper esențial, rămîne o problemă deschisă. Trăsăturile limbajului poetic sînt încă insuficient delimitate; numeroase studii de stilistică și le propun ca obiect al cercetării. E ceea ce încearcă și G. I. Tohăneanu, într-o tentativă meritorie de analiză a funcției

stilistice a rimei în poezie: valorile pe care le, dobîndesc cuvintele, în dependență de poziția finală în structura versului (examinate într-o suită de exemple judicios selectate), atestă „prestigiul stilistic al rimei", posibilitatea ca locul cuvîntului, în ansamblul versului, să fie un element stilistic marcant, care trebuie avut în considerație într-o descriere completă a aspectelor limbajului poetic.

Aprilie 1972

ILEANA LITTERA,
Facultatea de limbă și literatură română
București, Edgar Quinet 5—7

The Romanian-English Contrastive Analysis Project. Reports and Studies, Bucharest, University Press, 1971, 170 p. (Volum litografiat, îngrijit de Tatiana Slama-Cazacu, Sanda Golopenția-Eretescu și Dumitru Chițoran).

Prin contribuția pe care își propune să o aducă la elucidarea unor probleme de ordin teoretic, dar mai ales (și explicit) practic[1], *Proiectul de analiză contrastivă a limbilor română și engleză* constituie un program care se impune în egală măsură atenției lingviștilor, psiholingviștilor și pedagogilor.

Proiectul s-a înfiripat în baza unei colaborări stabilite, la sfîrșitul anului 1969, între Universitatea București și Centrul de cercetări fonetice și dialectale al Academiei R. S. România, pe de o parte, și Centrul de lingvistică aplicată din Washington D. C., pe de altă parte (p. 9).

Volumul de care ne ocupăm a apărut către sfîrșitul anului 1971, punînd la dispoziția celor interesați materialele prezentate cu ocazia primei sesiuni dedicată analizei contrastive, ce a avut loc la București, în zilele de 1 și 2 februarie 1971.

Această publicație, cu caracter preponderent informativ, cuprinde:

1. O *parte introductivă*, consemnînd cuvîntul de deschidere rostit cu ocazia sesiunii de prof. Jean Livescu și o scurtă informare asupra scopului și dimensiunilor proiectului, semnată de acad. Alexandru Rosetti și prof. Ana Cartianu, în care se precizează că, în final, proiectul urmează a se materializa prin: a) publicarea unei serii de monografii individuale; b) tipărirea unui volum de sinteză, cuprinzînd principalele concluzii ce s-au conturat pe parcurs și c) elaborarea unor materiale ilustrative, cu caracter practic, menite a exemplifica aplicabilitatea rezultatelor obținute prin cercetare la procesul de predare (p. 10).

2. *Rapoarte* (semnate de V. Ștefănescu Drăgănești, D. Chițoran și S. Golopenția-Eretescu, E. Iarovici și R. Mihăilă, T. Slama-Cazacu și D. Chițoran) asupra activității celor patru colective de lucru (respectiv de fonetică și fonologie, de gramatică, de vocabular, de psiholingvistică) și un raport informativ asupra participării delegației române la Conferința de analiză contrastivă de la Zagreb, din decembrie 1970.

Rapoartele conțin o trecere în revistă a principalelor probleme care au stat în atenția grupurilor de lucru amintite și pun în discuție o serie de propuneri cu caracter organizatoric. Sînt schițate, în linii mari, și unele tendințe privind orientarea teoretică a activității și obiectivele anvizajate de fiecare colectiv în parte.

3. Zece *studii*, dintre care patru axate pe probleme generale de teorie și metodologie (T. Slama-Cazacu, *Contrastive Study „in Abstracto", or Function of the Meeting of Linguistic Systems in the Learner?*, D. Chițoran, *Contrastive Analysis: Questions Other than Linguistic Theory and Research Methodology*, L. Theban, *On the Theoretical Basis of Contrastive Syntax* și I. Vincenz, *Contrastive Analysis and the Transformational Method*) și șase studii prezentînd unele rezultate preliminarii, ce pot fi grupate pe probleme de

[1] P. 71 „the contrastive analysis of English and Romanian is regarded as having a *well defined practical finality*" (sublinierea noastră).

fonetică și morfonologie, lexic și structură gramaticală (*Contrastive Analysis of the Consonants of English and Romanian* de V. Ștefănescu Drăgănești, *Some Aspects of the Contrastive Analysis of English and Romanian Morphophonemics* de Anca Belchiță, *The Front Vowels of Romanian and English* de Laurenția Dascălu, *A Tentative Approach to Romanian-English Lexical Contrastive Analysis* de Edith Iarovici și Rodica Mihăilă, *Productive and Non-Productive Structures in the Contrastive Analysis of English and Romanian* de Pompiliu Georgescu și *Aspects of Nominalization in English and Romanian* de Alexandra Petrovan).

Chiar dacă în cîteva din studiile menționate opțiunea în favoarea abordării subiectului de pe pozițiile gramaticii transformaționale este evidentă (de exemplu, cele semnate de A. Belchită, A. Petrovan, I. Vincenz și L. Theban), nu putem afirma — cel puțin ,,în faza 1971'' — că ar fi în mod net vorba de un proiect cu orientare transformațională. Într-unul din rapoarte se spune, de altfel, ,,one of the first problems is that of the fundamental direction of our activity, that is, if we are to carry out a contrastive analysis only on the basis of descriptive phonology or whether we are to start from a transformational phonology basis in the light of generative grammar. *This problem will be solved in the light of the general line adopted by the contrastive analysis of Romanian and English as a whole*'' (p. 13, sublinierea noastră).

Ar fi, desigur, interesant ca un asemenea deziderat să poată fi atins. Nu putem totuși să nu ne exprimăm o oarecare rezervă cu privire la șansele lui de realizare, dacă ținem seama de o serie de factori, cum ar fi :

— Grupul mare de colaboratori — cu preferințe teoretice diferite — din cadrul proiectului.

— Neutralitatea analizei contrastive față de metoda de cercetare utilizată (cf. studiul semnat de Edith Iarovici și Rodica Mihăilă, p. 128 ; cf. și Dumitru Chițoran, *Analiza contrastivă și procesul de predare și învățare a limbilor străine*, în SCL, 1970, nr. 2, p. 245), din care decurge imposibilitatea de a proclama *a priori* utilitatea unei anumite metode și de a condamna o alta.

— Gradul diferit de penetrabilitate manifestat de diversele compartimente (și subcompartimente) ale limbii față de o metodă sau alta de investigație.

Acest din urmă factor este în măsură să pună în balanță cele două modalități de a soluționa problema, anume, dacă este necesar să se recurgă la o metodă de investigare unică, aplicată fenomenului global, sau să se practice o abordare diferențiată, în funcție de particularitățile compartimentului studiat.

Principalele probleme care par a frămînta colectivul angrenat în realizarea proiectului se arată a fi, deci, de natură opțională și se concentrează asupra : a) alegerii unei anume abordări a faptelor de limbă (tradițională, descriptivistă, transformațională) ; b) punctului de pornire. Mai exact — orientarea proiectului în una din cele două direcții, numite în literatura de specialitate *the strong version* și *the weak version* (,,varianta forte'' și ,,varianta moderată'') a analizei contrastive [2]. Comun celor două variante le este scopul final, și anume, eradicarea (sau măcar reducerea considerabilă) a erorilor pe care subiecții le comit în învățarea și folosirea unei limbi străine.

Varianta ,,forte'' își propune ca, prin contrastarea celor două sisteme (limbă maternă / limbă străină) în termenii unitari ai unui diasistem, să hașureze zonele de diferență [3] și, pe baza acestora, să schițeze o prognoză a erorilor — urmînd ca practica să confirme sau să infirme acuratețea descrierii. Varianta ,,moderată'', pe de altă parte, propune ca bază de plecare înregistrarea sistematică a unui număr suficient de mare de erori *de facto*, care, filtrate ulterior printr-o analiză riguroasă, să poată duce la o taxonomie a erorilor, atît în ceea ce privește cauzele care le generează, cît și rolul pe care ele îl joacă în comunicare.

[2] Cf. Ronald Wardhaugh, *The contrastive analysis hypothesis* (în TESOL Quarterly, 1970, nr. 2, p. 123—130).

[3] Cf. Clement Mîrza, *Aspectele teoretice ale analizei contrastive* (în ,,Sistemele limbii'', 1970, p. 51—57) : ,,Termenii *contrast* și analiză *contrastivă* pun accentul pe stabilirea unor diferențe structurale și funcționale ale unor sisteme în contact'', p. 52 ș.u.

Nu vom intra în amănunte în legătură cu aceste două direcții de cercetare, cărora li s-a acordat suficient spațiu în literatura de specialitate, credem însă că este necesar să subliniem utilitatea ambelor variante, care, e drept, din unghiuri diferite, urmăresc să pună în evidență aspectele subtile ale procesului de achiziționare a unei a doua limbi.

Sintetizînd problematica abordată în lucrarea de față, constatăm că în cadrul proiectului se conturează o gamă variată de preocupări, dintre care amintim pe cele de fonetică descriptivă, fonetică instrumentală, fonologie, morfonologie, sintaxă transformațională, interpretarea psiholingvistică a erorilor, descrierea formalizată a unităților lexicale și a uzajului.

Este normal ca acest prim bilanț pe care îl face volumul să poarte amprenta unor tatonări, a unor incertitudini care vor fi eliminate treptat, pe măsura omogenizării colectivului de lucru și a clarificării obiectivelor. Ne-au surprins însă, prin numărul lor, o serie de scăpări în ceea ce privește a) corectarea greșelilor de dactilografie, cît și b) unele greșeli de limbă (topică, colocații, utilizarea prepozițiilor, a articolului etc.) care s-au strecurat în lucrare, de exemplu : (a) p. 21, ,,sunmary'' (*summary*); p. 37, ,,beeb clased'' (*been classed*); p. 39, ,,not throught earphones but throught loudspeaker'' (*through*); p. 40, ,,izolate'' (*isolate*)' p. 53 ; ,,wiil'' (*will*); p. 55, ,,meatings'' (*meetings*); p. 66, ,,clas-room'' (*class-room*); ,,sequency'' (*sequence*); p. 72, ,,Wardaugh'' (*Wardhaugh*); p. 78, ,,will not doubt benefit from'' (*will no doubt benefit from*); p. 84, ,,corelated'' (*correlated*); p. 94, cartea menționată la nota 6 a apărut în *1969*, nu 1959; p. 103, ,,the English of American listener'' (*the English or American listener*); ,,since the interprets lack of aspiration'' (*since he interprets*); p. 110, ,,inventary'' (*inventory*); p. 124, ,,oposition'' (*opposition*); p. 129, ,,does nor represent a purely semantic abalysis'' (*does not represent a purely semantic analysis*) etc. ; (b) în *Foreword*, ,,based in'' (*based on*); p. 40, ,,applying of them'' (*applying them*); p. 68, ,,pertaining of the level'' (*pertaining to the level*); p. 86, ,,adopted in the generative grammar of the, say, Romanian language'' (*adopted in the generative grammar of, say, the Romanian language*); p. 96, ,,had been already formulated'' (*had already been formulated*); p. 109, ,,the dictionary Michael West'' (*the Michael West dictionary*); ,,on the basis of a so limited corpus'' (*on the basis of so limited a corpus* sau *on the basis of such a limited corpus*); p. 110, ,,the Dictionary of Romanian Modern Language'' (*the Dictionary of Modern Romanian* sau *the Dictionary of the Modern Romanian Language*); p. 111, ,,the second question we shall concern here'' (*the second question we shall concern ourselves with*); ,,in this stage'' (*at this stage*); p. 115, ,,For the contrastive phonetical study of the English and the Romanian languages, were selected for this first stage several subjects'' (*Several subjects were selected for the first stage of the contrastive phonetical study of English and Romanian*); p. 129, ,,The segmentable unit of the form'' (*the segmentable unit of form*); ,,in connection with the divisible unit of the meaning'' (*in connection with the divisible unit of meaning*); p. 149, ,,we are going to deal with the non-productive structures and especially to follow the way they operate'' (*to examine the way they operate*) etc.

Deși în paginile volumului găsim în treacăt referiri la cursul introductiv de analiză contrastivă ținut de prof. Frederick B. Agard la Universitatea București, în calitatea sa de consultant, în perioada 1969–1970, și la modelul de întabelare a erorilor sugerat de domnia sa, cît și la sprijinul acordat ulterior de prof. William Nemser, în timpul vizitelor sale ocazionale în România, din materialul cuprins în paginile lucrării de față nu ne putem face o idee concludentă asupra contribuției pe care partea americană o are (sau și-a propus să o aibă) la efectuarea cercetărilor prevăzute în cadrul proiectului.

În încheiere, considerăm bilanțul pe care îl prezintă publicului acest volum-pionier realizat în domeniul analizei contrastive a limbilor română și engleză ca pe o etapă necesară, utilă atît pentru ,,insideri'', cît și pentru ,,outsideri''.

Martie 1972

ILINCA CONSTANTINESCU
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

K. J. HOLLYMAN, **A Short Descriptive Grammar of Old French wit Texts**, Auckland, University of Auckland, 1968, 127 p.

Lucrarea este rezultatul seminariilor de limbă franceză veche ţinute de profesorul Hollyman la Universitatea din Auckland (Noua Zeelandă). Intenţia autorului de a pune la dispoziţia studenţilor o introducere practică în studiul limbii franceze vechi explică şi justifică tipul de prezentare structuralistă — şi, pe alocuri, dar nemărturisit, transformaţională — a faptelor. Modalitatea descriptivă a expunerii conferă astfel lucrării un aspect nu numai riguros, ci şi imediat accesibil.

Materialul este împărţit în trei mari capitole a căror ordonare (1. *The Sound System*; 2. *General Syntax* şi 3. *Morphology*) ni se pare pedagogic justificată. O succintă discuţie generală despre foneme, variante, neutralizare, elemente suprasegmentale deschide primul capitol, *The Sound System*. Sistemul consoanelor este prezentat în diagrame cuprinzînd pe orizontală ,,seria'', iar pe verticală ,,ordinul''. În analiza sistemului vocalic se scot în evidenţă diferenţele de comportament a vocalelor în funcţie de accent. Sînt analizate vocalele simple, diftongii şi monoftongii, făcîndu-se în acelaşi timp o prezentare a principalelor schimbări survenite în sistemul sunetelor în vechea franceză, în secolele al XII-lea şi XIII-lea.

În *Introducerea* la cel de-al doilea capitol, *General Syntax*, se clarifică principalele probleme ale unei sintaxe descriptive. Mai mult decît în prima parte, autorul adoptă aici teoria lingvistică a lui A. Martinet. Sînt definite în maniera lingvistului francez noţiunile de ,,monem'', ,,lexem'', ,,morfem'' — modificator şi funcţional —, ,,sintagmă'' independentă şi autonomă. Tratarea sintactică propriu-zisă abordează descrierea propoziţiilor afirmative, precum şi ordinea monemelor componente şi, legat de aceasta, problema expansiunii elementelor respective. Un spaţiu larg este acordat analizei expansiunii coordinative şi subordinative, influenţei determinanţilor şi a predeterminanţilor asupra ordinii monemelor într-o sintagmă. În legătură cu ordinea celor trei elemente de bază ale propoziţiei standard (S. V. O), credem că ar fi fost bine venită o statistică făcută pe baza textelor de la sfîrşitul cărţii. Relaţiile dintre S, V, O abordate deja în prima parte a sintaxei sînt reluate în subcapitolul *Other Relations*, în care funcţiile S, O sau sintagmă prepoziţională sînt îndeplinite de substitutele substantivului — sau moneme supletive, în terminologia autorului. O definiţie în acelaşi timp morfologică şi funcţional-transformaţională a obiectului direct, văzut ca ,,obiectul care este marcat de flexiunea cazului obiect şi care devine subiect al unei transformări pasive'', deschide discuţia despre construcţiile sintactice cu două obiecte — direct şi indirect — despre locul substantivelor şi pronumelor în propoziţie, despre posibilitatea omiterii unuia dintre ele. Autorul consideră tot transformări, de data aceasta însă a propoziţiilor intranzitive, construcţiile în care pronumele personale nu au rol nici de subiect, nici de obiect, în care deci nu reprezintă un nume, ci au doar rolul de a prezenta, de a introduce predicatul într-o propoziţie. Aceste construcţii, de tipul *il m'advint une merveilleuse aventure* < *une merveilleuse aventure m'advint*, le numeşte prezentative. Ar fi fost important de explicat cauza care a determinat apariţia pronumelui, în acest caz, pe lîngă verb şi mai întîi tocmai în construcţii de acest tip. Paginile următoare tratează problema construcţiilor complexe — coordonarea şi subordonarea. Se face o distincţie netă, la nivel semantic, între conjuncţii şi adverbele care au valoare conjunctivă, deosebire care rezultă din întrebuinţarea conjuncţiilor întotdeauna între propoziţiile pe care le leagă, în timp ce adverbele pot ţine şi de propoziţia a doua, afectînd prin urmare ordinea elementelor componente ale propoziţiei (S+V→V+S). Coordonarea şi subordonarea propoziţiilor se face cu aceleaşi mijloace ca şi în cazul expansiunii, cu deosebirea însă că, în cadrul subordonării, morfemul funcţional poartă numele de *subjuncţie* (= conjuncţie subordonatoare). Problemele urmărite în cadrul analizei fiecărui tip de propoziţie subordonată

(substantivale, determinative și adverbiale) sînt ordinea elementelor componente, posibilitatea transformării unei propoziții subordonate în propoziție infinitivală, cu condiția Sp = Ss, unde Sp = subiectul principalei, iar Ss = subiectul subordonatei. Ultimele chestiuni de sintaxă analizate sînt tipurile de propoziții negative, non-declarative, precum și problema acordului participiului cu obiectul direct, în propozițiile al căror verb este conjugat cu auxiliarul *aveir*. Un tablou privind locul participiului în propoziție și, implicit, ordinea elementelor componente ale propoziției, precum și acordul sau nonacordul participiului cu subiectul direct, în funcție de locul pe care acesta îl ocupă în propoziție, sintetizează întreaga discuție.

Ultima parte a lucrării se ocupă de morfologia vechii franceze. În partea introductivă se discută pe scurt metoda delimitării morfemelor de lexemele care formează radicalul unui monem, schimbările survenite în cadrul lexemelor, se reamintește împărțirea deja făcută la începutul lucrării a morfemelor în morfeme modificatoare (care marchează numărul, genul, modul, timpul, aspectul, persoana) și funcționale (care marchează cazurile subiect, obiect). Două sînt problemele mai importante studiate în acest capitol: verbul și numele. Cînd vorbește despre modificatorii de persoană, autorul admite, convențional, existența a șase persoane, deși pluralul nu înseamnă multiplicarea unei persoane de la singular. Luînd ca bază în clasificarea verbelor în vechea franceză persoana a III-a singular, profesorul Hollyman admite existența a trei tipuri principale (tipul 100 /-ə(ə̃)/, tipul 200 /-st/ și tipul 300 /-t/ și a unui tip (400), care cuprinde verbe foarte frecvente, dar care nu pot fi încadrate în nici unul din tipurile principale, întrucît persoana a VI-a în loc să fie */-ent/*, este */-vnt/*, unde v = /ə/ sau /u/. Urmează o descriere amănunțită a tuturor tipurilor principale, cu subtipurile respective, la indicativ prezent, subjonctiv prezent, imperfect, aorist (prin care autorul înțelege perfectul simplu), subjonctiv imperfect, scoțînd în evidență schimbările fonetice survenite în radical, sub influența accentului, Este făcută o repartiție a verbelor după cum se conjugă la timpurile compuse cu *estre* sau cu *aveir*. Preferința, în multe cazuri, pentru cel de-al doilea auxiliar este explicată prin ambiguitatea la care se preta *estre*, putînd apărea în același timp în propoziții tranzitive și intranzitive (*est morz* = 1° ,,a fost omorît" și 2° ,,a murit". Pe scurt, se dau cîteva indicații cu privire la formarea timpurilor analitice, în franceză, formarea imperativului la toate cele patru tipuri de verbe analizate mai sus.

Caracteristicile comune substantivului și determinanților săi sînt studiate într-un singur subcapitol, *Noun Morphology*. Partea teoretică consacrată morfemelor modificatoare de gen, număr și caz specifice numelui este urmată de două tablouri ilustrative. Considerații de ordin cronologic, privind soarta declinării în limba franceză, precum și instaurarea cazului obiect ca unic caz în limbă pentru majoritatea numelor, întregesc tabloul general al morfologiei nominale în vechea franceză. Explicația dată de autor preferinței limbii pentru cazul cel mai des întrebuințat ni se pare convingătoare mai mult pentru substantivele care, fiind des întrebuințate în formule de adresare, au păstrat cazul subiect (*peintre*, *Charles*). Autorul nu arată însă care este cauza care a stat la baza instaurării cazului regim în defavoarea cazului subiect. În subcapitolul următor, *Other Modifiers*, este făcută analiza predeterminanților, categorie care, în concepția autorului, cuprinde totalitatea modificatorilor care pun substantivul în diferite relații de timp sau în diverse circumstanțe. Alături de articol propriu-zis, sub același titlu apar adjectivele demonstrative și posesive. Interesează în primul rînd forma predeterminanților, declinarea lor, precum și locul lor în propoziție, mai ales cînd numărul acestora este mai mare de unu. Pronumele formează un subcapitol aparte, deși multe din formele lui au apărut deja la predeterminanți. Unele forme funcționează însă numai ca pronume. Am remarca însă că separarea netă a acestor forme este neîntemeiată pentru perioada respectivă întrucît o aceeași formă putea funcționa și ca predeterminant, dar și ca pronume. Ultimele pagini sînt consacrate adverbului, conjuncțiilor și prepozițiilor.

Spre a ilustra cele expuse în prima parte a lucrării, precum și pentru a da cititorului posibilitatea aplicării cunoștințelor la text, autorul a inclus în partea a doua a cărții un număr de șapte fragmente de texte aparținînd secolelor XII și XIII. Alegerea textelor, explicațiile referitoare la autori, la evenimentele narate, observațiile cu privire la particularitățile limbii în care este scris textul, precum și glosarul bine întocmit care încheie lucrarea sînt de un real folos cititorului. Celor care abordează pentru prima dată studiul limbii franceze vechi K. J. Hołlyman le pune la dispoziție o lucrare remarcabilă prin bogăția faptelor analizate, prin interpretarea lor sigură și clară.

Aprilie 1972

MARIA THEBAN
Institutul de lingvistică
București, I.C. Frimu 22

Московский государственный педагогический Институт иностранных языков имени Мориса Тореза, **Ученые записки.** Том 60. *Исследования языка и речи*, Moscova, 1971, 510 (–511) p.

După cum se menționează pe versoul paginii de titlu, al 60-lea volum de lucrări științifice ale Institutului pedagogic de limbi străine ,,Maurice Thorez'' din Moscova a fost publicat cu ocazia celei de a 40-a aniversări a Laboratorului de fonetică experimentală și de psihologia vorbirii de la acest institut și, totodată, a celei de a 70-a aniversări a eminentului savant V. A. Artemov. Bine cunoscut în țara sa și în afara ei, autor a numeroase lucrări de valoare (printre care unul dintre puținele manuale de fonetică experimentală existente), profesorul V. A. Artemov a desfășurat și desfășoară o rodnică activitate științifică în domeniul foneticii, al lingvisticii generale și al psihologiei, remarcîndu-se, în același timp, prin competența și generozitatea cu care îndrumă și sprijină activitatea altor cercetători, fie că aceștia lucrează permanent sub direcția sa, fie că vin din diverse centre ale Uniunii Sovietice sau din alte țări pentru a se specializa în cadrul ospitalierului laborator pe care savantul sărbătorit îl conduce, fără întrerupere, de la înființare.

Volumul cuprinde patru părți: I. *Fiziologia vorbirii* (p. 3–91); II. *Psihologia vorbirii* (p. 93–236), cu șase subdiviziuni; III. *Fonetică* (p. 237–481), cu trei subdiviziuni; IV. *Metode de cercetare* (p. 483–505).

În cele ce urmează, vom menționa doar cîteva dintre articolele care ni s-au părut mai interesante sau asupra cărora avem de făcut unele observații; vom acorda atenție mai mare părții a III-a a volumului, cea mai întinsă (aproape jumătate din numărul paginilor) și situată pe primul loc și în ce privește numărul contribuțiilor (45 din 82). O serie dintre problemele studiate de colaboratorii volumului vor fi amintite (cu indicarea, în unele cazuri, a numelor autorilor care le-au tratat) fără a se cita titlurile articolelor respective.

Iată, mai întîi, cîteva dintre subiectele abordate în contribuțiile din partea intitulată *Fiziologia vorbirii*: rolul imitației în perceperea de către copiii sub un an a sunetelor vorbite, activitatea mușchilor care participă la procesul articulației (la copii și la adulți), fenomene legate de reacția în timpul somnului la semnalele vorbite. Articolul lui V. F. Ostanin despre spectrul vocalelor pronunțate de persoane cu despicătura palatului este, înainte de toate, o cercetare de fonetică acustică și, prin urmare, credem că ar fi trebuit să figureze în partea a III-a.

Secțiunea a II-a a volumului, *Psihologia vorbirii*, cuprinde 24 de contribuții. Menționăm, în primul rînd, articolul lui M. A. Mazmanjan și E. A. Aleksandrjan, *Роль интонации в развитии речи ребенка* (p. 107–110), consacrat unuia dintre aspectele mai puțin studiate ale ,,lingvisticii infantine'' (sau ,,pedolingvisticii''). Dintre celelalte două arti-

cele despre intonaţie incluse în această secţiune, ne-a atras atenţia cel semnat de G. I. Rožkova, *Распознавание эмоциональных интонаций* (p. 129—133).

În *О вероятностном характере речевого восприятия* (p. 142—145), I. A. Zimnjaja aduce noi argumente (bazate pe o cercetare experimentală) în favoarea tezei potrivit căreia percepţia vorbirii are un caracter probabilistic, în sensul că ea depinde nu numai de proprietăţile fizice ale semnalului, ci, în mare măsură, şi de ceea ce, în funcţie de context, auditorul s e a ş t e a p t ă să perceapă (autoarea a făcut teste cu o vocală izolată şi cu aceeaşi vocală precedată de o consoană, plasată într-un cuvînt şi într-o frază). Rezultatele cercetării concordă, în esenţă, cu cele obţinute în experimentele de predicţie (de altfel, în bibliografia de la sfîrşitul articolului, autoarea menţionează şi lucrarea *Статистика фонем и значение „опыта предсказывания"* de T. Slama-Cazacu şi A. Roceric, făr‸ ‸ indica însă locul în care a apărut această l‸crare; este vorba de « Revue de linguistique » IV, 1959, 2, p. 147—152).

Lăsînd la o parte alte contribuţii din secţiunea a II-a (şapte dintre ele sînt grupate în subdiviziunea *Particularităţi psihologice ale învăţării unei limbi străine*), menţionăm articolul *Письмо и шрифт (взаимосвязь и особенности)* de A. G. Šicgal (p. 230—236), a cărui prezenţă în această parte a volumului nu se justifică însă. După cîteva generalităţi cu privire la tipurile de scriere, autorul se ocupă mai mult de „forma grafică a literelor unui anumit sistem de scriere" (aşa este definit, la p. 232, termenul *шрифт*); în ce priveşte aspectul lingvistic al problemei, autorul aduce puţine lucruri noi (de remarcat că bibliografia folosită nu cuprinde nici o lucrare apărută în afara Uniunii Sovietice).

Dintre articolele grupate în subdiviziunea *Probleme generale* din partea intitulată *Fonetică*, considerăm că trebuie să fie amintite cel puţin următoarele patru : K. K. Baryšnikova, *О фоностилистическом аспекте типов устных высказываний* (p. 239—244); O. X. Caxer, *Фонология фразового ударения* (p. 258—261); R. K. Potapova, *Еще об одном показателе фонетической типологии языков* (p. 270—274; este vorba despre junctură); O. S. Axmanova i G. I. Devjatnikova, *Чем же*, en fin de compte, *определяется восприятие речи?* (p. 248—249). În acest din urmă articol se arată, mai întîi, că importanţa contextului (lingvistic şi extralingvistic) în procesul percepţiei este atît de mare încît, în unele cazuri, nerealizarea a 50% din elementele lanţului vorbit nu afectează înţelegerea mesajului (cf. articolul *A propos de la relevance sémiologique des sons du langage*, publicat de prima dintre autoarele contribuţiei discutate aici în SCL XI, 1960, 3, p. 311—316). În continuare însă, se atrage atenţia asupra faptului că, în anumite împrejurări, nu poate fi vorba „despre nici un fel de context situaţional, despre nici un fel de redundanţă sau predictabilitate" (p. 249), aşa încît sunetul dobîndeşte o importanţă mai mare în transmiterea informaţiei; de aceea, „rolul foneticii instrumentale în sistemul ştiinţelor creşte an de an" (*ibidem*). Faptul că această concluzie este formulată de o cunoscută reprezentantă a lingvisticii structurale, în timp ce — pentru a da un singur exemplu, luat din volumul de care ne ocupăm — I. A. Zimnjaja (vezi mai sus) insistă tocmai asupra caracterului predictabil al unor elemente ale mesajului, ni se pare foarte semnificativ pentru etapa actuală de dezvoltare a ştiinţelor fonetice; atît progresele realizate pe plan teoretic, cît şi necesităţile de ordin practic ale epocii noastre (legate, de exemplu, de comunicarea la mari distanţe) impun renunţarea definitivă la dou‸ puncte de vedere în egală măsură nejustificate: primul, cel după care fonetica instrumentală (experimentală) trebuie să studieze exclusiv sunetul în sine, independent de caracteristicile structurale şi probabilistice ale mesajului (şi, implicit, fără raportare la codul lingvistic corespunzător); al doilea (care a avut adepţi mai ales în perioada imediat următoare apariţiei fonologiei), cel după care fonetica instrumentală nu este (sau chiar nu poate fi) o parte componentă a ansamblului de teorii şi de metode de cercetare proprii lingvisticii.

Nu mai puţin de 21 de articole găsim în a doua subdiviziune, *Intonaţie*, a părţii a III-a (am văzut că intonaţia constituie şi obiectul unor contribuţii care figurează în partea de *Psihologia vorbirii* ; de adăugat că altele apar sub rubrica *Probleme generale* din partea rezervată foneticii). Ne-a reţinut atenţia, în special, articolul lui A. T. Čenušě, *Интонация некоторых видов повествования в современном молдавском языке* (p. 340—344) ; pe baza unei cercetări experimentale, autorul prezintă cîteva date interesante asupra intonaţiei diverselor tipuri de propoziţii enunţiative, dar, din păcate, nu citează nici măcar una dintre propoziţiile studiate şi — întocmai ca în marea majoritate a celorlalte articole consacrate intonaţiei — nu găsim figuri în care să se poată urmări curbele intonaţionale. Mai amintim articolele semnate de M. K. Rumjancev (despre ton şi intonaţie în chineză), A. A. Smol'evskij (despre unele aspecte ale intonaţiei în dialectul engadin de jos al limbii retoromane) şi E. A. Glikina (despre corelatele acustice ale accentului frazei în limba engleză).

Ultima subiviziune a părţii a III-a este intitulată *Analiză spectrală*. Efectuat cu variate mijloace de cercetare şi bazat pe un bogat material, articolul lui G. M. Gožin, *О частичной назализации гласных (На материале современного молдавского языка)* (p. 434—438), stabileşte, printre altele, existenţa unor deosebiri între vocale în ce priveşte gradul în care se nazalizează cînd sînt precedate, urmate sau şi precedate, şi urmate de consoane nazale (vezi, de exemplu, p. 436 : [î] suferă influenţa consoanelor nazale vecine într-o măsură mai mare decît [ă] şi [a]) ; interesante sînt şi datele referitoare la modificările care intervin în frecvenţa şi în amplitudinea formanţilor vocalici ca urmare a influenţei contextului ,,nazalizant''. Dintre celelalte 13 contribuţii grupate în această subdiviziune, menţionăm o cercetare despre semnalele demarcative în franceză (V. S. Sokolova), una despre consoanele duble la junctura dintre cuvinte în aceeaşi limbă (R. G. Megrelišvili) şi una despre accent în ucraineană (T. A. Brovčenko).

Partea a IV-a a volumului, *Metode de cercetare*, cuprinde două interesante articole (semnate de E. R. Orlov şi, respectiv, de R. R. Kaspranskij), consacrate, amîndouă, metodelor optice de cercetare a sunetelor vorbite ; sînt descrise aparate care efectuează analiza acustică a sunetelor şi înregistrează rezultatele sub forma unor spectrograme asemănătoare, într-o anumită măsură, acelora obţinute cu ajutorul sonagrafului.

Deşi n-am menţionat, în paginile precedente, decît o mică parte dintre articolele reunite în volum, rezultă, credem, că el prezintă interes nu numai pentru psiholingvişti şi pentru specialiştii în fonetică. În ce-i priveşte pe cei din urmă, trebuie să spunem însă că ei ar putea să nu fie pe deplin satisfăcuţi de calitatea unor articole, care suferă de pe urma faptului că autorii lor nu cunosc în suficientă măsură cercetările similare întreprinse în afara Uniunii Sovietice. Desigur, dacă I. G. Žgenti, care publică un articol despre semivocalele limbii franceze (p. 417—420), nu cunoaşte lucrarea lui Alf Lombard, *Le rôle des semi-voyelles et leur concurrence avec les voyelles correspondantes dans la prononciation parisienne*, Lund, [1964], nu avem dreptul să formulăm o critică, întrucît autorul (al cărui articol cuprinde, totuşi, o bibliografie de 14 titluri) a efectuat, spre deosebire de Alf Lombard, o cercetare de fonetică acustică. Socotim însă că s-ar fi cuvenit ca aceeaşi lucrare să fie utilizată de V. S. Sokolova, care, în articolul pomenit mai sus, se referă (la p. 415) la problema semivocalelor după grupurile *muta cum liquida*, studiată în detaliu de lingvistul suedez citat. Mai gravă ni se pare constatarea că A. A. Isengel'dina'autoarea unui articol intitulat *К вопросу о слоге и слогоделении* (p. 379—382), pare a nu avea cunoştinţă de nici unul dintre autorii care s-au ocupat de problema silabei în lucrări apărute în afara Uniunii Sovietice (F. de Saussure, O. Jespersen, R. H. Stetson, B. Hála, A. Rosetti, B. Malmberg, pentru a cita doar cîteva nume). În sfîrşit, este destul de surprinzătoare, în unele articole, absenţa oricăror referinţe (vezi, de exemplu, A. S. Litvinenko, *Понимание и перевод*, p. 157—164).

Repartizarea articolelor sub diverse rubrici stîrneşte unele nedumeriri. De exemplu, articolul despre silabă menţionat în alineatul

precedent apare în subdiviziunea *Intonație*, unde însă nu a fost inclus articolul *К вопросу о функции ровного терминального тона в английском языке* (p. 275—277) de A. M. Antipova, pe care îl găsim la *Probleme generale* (vezi și cele spuse cu privire la articolele lui A. G. Šicgal și V. F. Ostanin).

Condițiile grafice în care a apărut volumul nu sînt cele mai bune cu putință, ceea ce, uneori, îngreunează examinarea figurilor (vezi, de exemplu, p. 46, 332—335, 352—353). De adăugat că unele articole de fonetică experimentală ar fi avut de cîștigat dacă numărul figurilor ar fi fost mai mare (adesea ele lipsesc cu desăvîrșire din texte în care prezența lor ar fi fost utilă sau chiar necesară). În mod cu totul ciudat, la p. 382 a articolului semnat de A. A. Isengel'dina găsim trimiteri la figurile 5 și 6, precum și textul care ar fi trebuit să se afle sub aceste figuri („Рис. 5", „Рис. 6"), dar nu găsim nicăieri nici figurile în cauză, nici pe cele care ar fi trebuit să fie numerotate de la 1 la 4.

Menționăm, pentru a încheia, numărul mare al greșelilor de tipar, care ne întîmpină mai ales în părțile imprimate cu caractere latine (în primul rînd, listele bibliografice și sumarul în limba engleză de la p. 509—511). Unele trimiteri devin adevărate enigme: „Acta linguistce studia", în loc de „Studia linguistica" (p. 438); „A. M a r t i n e t, Modernebulletin de la Sociétéde linguistiqu de Paris, 1934" (p. 420) vrea să fie, după toate probabilitățile, „A. Martinet, *Remarques sur le système phonologique du français*, BSL XXXIV, 1933". Recordul este atins însă la p. 419, unde cunoscutul *Traité de phonétique* al lui M. Grammont se metamorfozează în „Traitérique".

Regretabile, scăderile menționate mai sus nu ne împiedică, totuși, să rămînem cu o bună impresie de ansamblu asupra volumului discutat, care ilustrează, printre altele, amploarea cercetărilor de fonetică, în general, și de fonetică experimentală, în special, efectuate în Uniunea Sovietică.

Aprilie 1972

ANDREI AVRAM
Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei 194

Mélanges Marcel Cohen, Études de linguistique, ethnographie et sciences connexes offertes par ses amis et ses élèves à l'occasion de son 80-ème anniversaire, avec des articles et études inédits de Marcel Cohen, réunis par David Cohen, The Hague—Paris, Mouton, 1970, 461 p.

Volumul omagial Marcel Cohen, prin conținutul său, este de un interes larg pentru specialiștii din mai multe domenii ale științelor umane (istorici, literați, etnografi etc.) și, în mod special, pentru lingviști.

Volumul se deschide cu o scurtă introducere semnată de Régis Blanchère, în care este omagiat sărbătoritul (*En guise de propos liminaire*) și în care se arată, printre altele, contribuția științifică a lui Marcel Cohen în anii care s-au scurs de la apariția culegerii *Cinquante années de recherches*, conținînd studii ale celui omagiat. Urmează o bibliografie a operelor lui Marcel Cohen, începînd din 1955.

Spre deosebire de alte volume omagiale, care conțin fie numai articole ale sărbătoritului, fie numai ale altora, scrise în cinstea lui, prezentul omagiu cuprinde studii de ambele categorii. Lucrările sînt grupate în 9 secțiuni. Secțiunea I este alcătuită dintr-un număr de articole inedite, cu subiecte variate, ale lui Marcel Cohen, dintre care cităm : *Techniques et vocabulaires*, *Discontinuité et dépassement*, *Langues et nations*, *Quelques considérations sur langage et pensée*, *La linguistique dans l'enseignement général*, *Ecriture et cinéma* etc.

Celelalte secțiuni (partea cea mai întinsă din volum) conțin un număr de 55 de articole scrise de diferiți specialiști. Aceste articole sînt împărțite pe domenii care oglindesc, în general, preocupările lui Marcel Cohen : lingvistică generală, studii de franceză, studii hamito-semitice, studii lingvistice diverse, epigrafie și paleografie, literatură, etnografie și istorie. Cele mai numeroase sînt articolele scrise de lingviști. În afară de romaniști francezi cunoscuți, ca Jean Dubois (*Étude des règles morphologiques d'un type de transformation en français*), G. Gougenheim (*La preposition „en" devant certains compléments de matière dans la langue du XVI-e siècle*), P. Guiraud (*En marge des ballades en jargon*), Henri Mitterand (*Retour sur l'épithète et l'apposition en français*) sau de specialiști francezi în alte domenii ale lingvisticii, ca André Vaillant (*L'édition des textes vieux-slaves*), și-au adus omagiul lor, în acest volum, și numeroase personalități străine, cu preocupări diverse, dintre care cităm pe Olga Akhmanova (*Compréhensions et méta-compréhensions*), Jerzy Kuryłowicz (*Le mètre quantitatif en arabe et ailleurs*), Vladimir Georgiev (*Common Slavic and Indo-European*), Roman Jakobson (*Tempus←Rotatio→Adulterium*).

Lingvistica românească este reprezentată prin acad. Al. Graur și acad. Iorgu Iordan. Ambii lingviști români se ocupă de probleme ale formării cuvintelor. Acad. Al. Graur, în articolul *Formations erronées*, studiază formarea anumitor compuse cu elemente greco-latine în vocabularul internațional, ajungînd la concluzia că acest tip de formații (chiar dacă uneori sînt greșite din punctul de vedere al limbilor latină și greacă) contribuie la întărirea elementului clasic, în special latin, în vocabularul internațional și la unificarea limbilor (mai ales a vocabularului tehnic). Studiul acad. Iorgu Iordan, *Le suffixe roumain -(i)tate*, are în vedere evoluția sufixului menționat și factorii care au determinat marea lui productivitate pe terenul limbii noastre. Situația sufixului în română este comparată cu aceea a corespondentelor lui din alte limbi romanice.

MAGDALENA POPESCU-MARIN

GEORGES MOUNIN, **Clefs pour la sémantique**, Paris, Editions Seghers, 1972, 226 p.

Recent apărută, lucrarea lui Georges Mounin, *Clefs pour la sémantique*, reprezintă

o sinteză a studiilor şi cercetărilor efectuate pînă în prezent în domeniul mult discutat şi controversat al semanticii, ocupîndu-se în acelaşi timp de aspectele teoretice, cît şi de posibilităţile de aplicare a diferitelor teorii semantice.

O problemă care stă în centrul preocupărilor autorului este aceea a posibilităţilor de demonstrare a structurii lexicului, fapt care reiese din atenţia deosebită cu care este discutată această chestiune. O atitudine oarecum sceptică pare a se desprinde din afirmaţia sa că semantica a rezistat şi mai rezistă încă metodelor de analiză structurală, care în alte domenii ale lingvisticii au dat rezultate incontestabile, cît şi din constatarea că, la ora actuală, în semantică este imposibil de a expune altceva decît ipoteze contradictorii şi fragmente de teorii contestate.

Departe de a fi o simplă expunere neordonată de fapte, lucrarea lui G. Mounin reprezintă o sistematizare care nu este lipsită de o privire critică a tuturor rezultatelor obţinute în acest domeniu.

În mare, în construcţia lucrării se observă două părţi : prima, care expune problemele generale teoretice şi practice ale semanticii actuale, şi cea de-a doua, în care autorul se opreşte asupra unor aspecte mai importante ale cercetărilor semantice efectuate de diferiţi autori. Deşi diferitele capitole ale acestei a doua părţi se ocupă fiecare de cîte un autor, nu lipseşte totuşi o unitate, iar studiile autorilor cercetaţi sînt încadrate în preocupările semanticii actuale. De asemenea, nu lipsesc nici sugestiile autorului în problemele de detaliu.

Dintre aspectele teoretice generale la care se opreşte autorul în prima parte a lucrării fac parte diferitele posibilităţi de definire şi delimitare a semanticii atît de *semiologie*, care este caracterizată drept ştiinţa procedeelor sau sistemelor de comunicare, cît şi de *onomasiologie*, *lexicografie* şi *lexicologie*, problemele puse de terminologia bogată în semantică şi de numeroasele accepţii pe care le au aceşti termeni la diferiţi autori.

În acelaşi capitol, autorul încearcă o clasificare a diferitelor tipuri de analiză semantică propuse pînă în prezent. El distinge, în mare, cinci modalităţi de analiză : *analize semantice formale*, bazate pe existenţa mărcilor formale reperabile în forma cuvîntului, *analize semantice conceptuale*, bazate pe trăsăturile caracteristice ale cuvintelor care nu apar în forma acestor cuvinte, *analize semantice logice*, care încearcă nu numai analizarea structurii raporturilor între semnificaţi, ci şi structura semnificatului izolat, *analize semantice artificiale* şi *analize semantice statistice*.

Pentru ca cititorul să-şi poată forma o imagine completă asupra situaţiei reale din semantică, autorul îşi propune să-l introducă în problemele puse de tentativele de a elabora structuri semantice, mai degrabă decît să-i expună o teorie izolată a unui cercetător. Sînt prezentate descrieri ale vocabularului politic, ale sub-ansamblului termenilor care denumesc locuinţa, denumirile animalelor domestice şi unele aspecte mai importante ale teoriei semantice a lui Katz şi Fodor, Conklin, Lounsbury, Granger.

Problemele generale ale semanticii, şi anume discutarea noţiunii de *cîmp*, a noţiunii de *sistem*, principalele tipuri de analiză semantică şi, în special, aspectele practice ale analizei semantice preocupă în mod evident pe autor, deşi lucrarea de faţă nu oferă cercetătorilor soluţii, nu propune metode noi, ci reprezintă o descriere largă a stadiului actual al cercetărilor în semantică.

Într-un capitol mai larg, *Les analyses sémantiques*, autorul insistă în mod deosebit asupra posibilităţilor de analiză semantică, reformulînd un deziderat mai vechi de altfel, şi anume că singura posibilitate de a structura ansambluri de semnificaţi, adică de a demonstra că există obiectiv relaţii semantice între doi sau mai mulţi semnificaţi, ar consta în descompunerea acestor semnificaţi în unităţi constitutive mai mici, ale căror combinaţii variate ar construi conţinutul semantic al fiecărui semnificat (p. 23).

În situaţia în care astăzi majoritatea studiilor de semantică se concentrează în jurul demonstrării existenţei unei structuri, a unui sistem de vocabular, structură care, dificil de relevat în întregime, este căutată mai întîi la nivelul sub-ansamblurilor vocabularului, este firesc ca G. Mounin să fie preocupat în

mod deosebit de existența sau non-existența acestei structuri, problemă pe care o dezbate pe larg în capitolul *Les structurations sémantiques*.

Dificultatea principală în descoperirea acestei structuri, consideră autorul, pare să fie modalitatea abordării realității semantice fără ajutorul unei realități concrete corespunzătoare (fonică sau grafică), greutățile izvorîte din analiza semnificațiilor fără semnificanții lingvistici. Alături de mărcile formale, lingvistul ar putea recurge în analizele sale la criteriul, tot formal, al locului unei unități lexicale într-un enunț sau altul, dar studiul acestor distribuții, consideră autorul, nu conduce la descrieri cu adevărat structurale ale faptelor lexicale; acest procedeu pare a fi impracticabil pentru descrierea în întregime a lexicului.

Autorul își exprimă o poziție critică în legătură cu structurările formale, care par neputincioase în construirea structurii unui lexic *în întregime*. Mai operante i se par metodele de analiză conceptuală, care, indiferent dacă sînt lingvistice sau nu, sînt utile pentru a face ordine în ansamblul aparent neorganizat al cuvintelor unei limbi.

Concluziile de ordin teoretic care se desprind din volum, în urma expunerii modalităților practice de efectuare a unei analize semantice, privesc în general demonstrarea caracterului sistematic al lexicului și necesitatea de a lua în considerație într-o măsură oarecare datele extralingvistice. Exprimîndu-și explicit această convingere, autorul afirmă că obstacolul oricărei structurări complete a lexicului, care să fie lingvistică propriu-zisă, provine, probabil, din arbitrarul semnului sau din ceea ce am putea numi arbitrarul lexicalizării. Dat fiind paralelismul dintre structurarea experienței non-lingvistice și structurarea lexicului, autorul subliniază că pentru fiecare sistem semantic în parte va trebui efectuată o cercetare diferită, pentru că trăsăturile semantic pertinente ilustrează de fiecare dată relații non-lingvistice diferite.

Adevărata problemă a semanticii structurale, subliniază autorul, nu este formalizarea structurării lexemelor în trăsături pertinente, ci stabilirea acestora din urmă, adică descoperirea lor, și, mai ales, demonstrarea pertinenței lor semantice și lingvistice.

Fără a-și propune să ofere soluții cercetătorului, cartea lui Georges Mounin reprezintă o sinteză largă (dar care nu se pretinde totuși completă) a stadiului actual al studiilor de semantică și a cercetărilor practice realizate pînă în prezent. Diferitele probleme nu sînt prezentate pur și simplu, ci sînt analizate dintr-un punct de vedere critic, formulîndu-se concluzii teoretice de o însemnătate reală pentru domeniul atît de larg disputat al semanticii. Exprimîndu-și convingerea că studiile parțiale asupra sub-ansamblurilor din ansamblul vocabularului reprezintă un real proces al semanticii, autorul afirmă că aceste progrese, departe de a-l descuraja pe cercetător, ar trebui, dimpotrivă, să-l stimuleze în munca dificilă de a supune semantica rigorilor unei descrieri structurale.

NARCISA FORĂSCU

MARIO WANDRUSZKA, **Interlinguistik. Umriss einer neuen sprachwissenschaft**, München, Piper-Verlag, 1971, 184 p.

Lingvistica este azi preocupată să ne prezinte limbile ca sisteme închegate și logice de forme și funcții. Mario Wandruszka, romanistul de la Tübingen, își propune să demonstreze că nu se poate vorbi de monosisteme lingvistice, căci fiecare limbă în parte reprezintă „un sistem complex,format din variante constante și variante regionale, din variante sociale și culturale". În acest sens, arată autorul, „fiecare limbă este de fapt un conglomerat de limbi, fiecare limbă reprezintă un polisistem" (p. 8), care trebuie să stea în atenția sociolingvisticii.

Învățînd limba altor popoare, însușindu-și alte culturi, o mare parte a omenirii a devenit — măcar parțial — poliglotă, a dobîndit „competență" în acest sens. Numai datorită acestei competențe oamenii pot traduce dintr-o limbă într-alta. Și, dacă traducerile sînt imperfecte, conchide Wandruszka, aceasta

se datorează următoarelor cauze : este vorba de însăşi imperfecţiunea fiecărei limbi în parte, de imperfecţiunea corespondenţelor dintre cele două limbi şi, nu în ultimă instanţă, de ,,bilingvismul imperfect" al traducătorului. Dar azi, peste tot unde există limbaj, există şi traducere. Wandruszka pare să atribuie cuvîntului *traducere* două accepţii : aceea curentă, uzuală, de transpunere dintr-o limbă într-alta, dar şi o ,,traducere" în cadrul limbii materne, o transpunere din limbajul popular, uzual, regional, în cel literar sau invers.

Astfel ia naştere o nouă lingvistică, cu un domeniu nou de cercetare. Ea e o sociolingvistică a amestecului de limbi şi a limbilor mixte (*Soziolinguistik der Sprachmischungen und Mischsprachen*), o lingvistică a traducerilor şi a comparaţiei dintre aceste traduceri. De două decenii îşi caută numele : unii o numesc lingvistică comparativ-descriptivă, alţii preferă termeni ca lingvistică confrontativă, lingvistică contrastivă, lingvistică diferenţială. Mario Wandruszka optează pentru termenul interlingvistică.

Obiectul interlingvisticii îl constituie plurilingvismul omului, adică tot ce există între polul uniformităţii monolingve şi polul universalităţii în limbile noastre pe de o parte şi între limbile noastre, pe de altă parte, tot ce diminuează şi înlătură stavilele şi zidurile în comunicarea dintre oameni. (*Der Gegenstand der Interlinguistik ist die Mehrsprachigkeit des Menschen, ist alles, was zwischen den beiden Polen der einzelsprachlichen Uniformität und der menschheitssprachlichen Universalität in unseren Sprachen, zwischen unseren Sprachen vorgeht; alles, was die sprachlichen Schranken und Mauern zwischen den Menschen abbaut und beseitigt*; p. 11).

Comune tuturor limbilor sînt universaliile (*sprachliche Universalien*) ; ele corespund unor necesităţi spirituale comune. Universaliile nu sînt numai elementele materiale şi formale caracteristice aspectului sonor al limbilor. Wandruszka atribuie caracter universal şi legii spirituale de formare (*das geistige Bildungsgesetz*) a limbilor. ,,Procesul de a denumi" şi ,,procesul de a spune" (*das Nennen und das Sagen*) sînt proprii tuturor limbilor, oricît de variate ar fi ele ca structură. Aceste procese îşi găsesc expresia în cuvinte şi propoziţii.

Structurile instrumentale diferite lasă totuşi să se întrezărească structurile mentale ce stau la baza lor (p. 29).

Uneori, structurile instrumentale corespund întru totul structurilor mentale, alteori — şi acesta pare să fie cazul cel mai frecvent — diferă unele faţă de altele, diferă de la o limbă la alta.

Un inventar al universaliilor lipseşte astăzi încă, consideră autorul. El va putea fi înregistrat abia după ce vor fi fost comparate toate limbile. Pornind de la acest inventar al universaliilor, se va putea stabili cît de mare este varietatea, diversitatea limbilor pe glob. Pornind de la aceste universalii, vor trebui date, totodată, răspunsuri la întrebări stringente. Căror necesităţi le corespund miile de deosebiri, de particularităţi ale limbilor? Care diferenţe în structura instrumentală sînt expresia unor condiţii de viaţă diferite, ale unor experienţe diferite? Ce e necesitate spirituală şi ce e întîmplare istorică în limbă?

Wandruszka îşi exprimă dorinţa ca interlingvistica să devină, în primul rînd, o lingvistică critică, dorinţa ca ea să renunţe la conceptul de sistem monolitic şi să acorde atenţia cuvenită pînă şi întîmplării în limbă. Căci, spune autorul, asociindu-se părerii lui Hockett, azi limbile nu mai pot fi concepute ca sisteme perfect determinate (p. 32). În concepţia lui Wandruszka, limbile pot fi înţelese numai în mod dialectic ca fiind constituite dintr-o reţea de relaţii contradictorii, ca un cîmp tensional (*Netz von Spannungsverhältnissen, Spannungsfeld*) dintre : 1. anomalii şi analogii, 2. polimorfie şi polisemie, 3. redundanţă şi deficienţă, 4. explicaţie şi implicaţie, 5. constante şi variante.

Capitolele volumului poartă titlurile acestor contrarii.

Pe baza unui material comparativ foarte bogat, selectat din şase limbi (germană, engleză, franceză, italiană, spaniolă, portugheză) şi vizînd atît planul fonetic, cît şi pe cel lexical şi pe cel gramatical al acestor limbi, autorul demonstrează enunţurile teoretice din paginile introductive, lărgindu-le totodată.

Analogia face din limbile noastre sisteme, anomalia face din ele sisteme asistematice. Dar amîndouă aparțin limbii, analogiile și anomaliile, regulile și excepțiile, majoritățile și minoritățile și trebuie acceptate ca atare.

Polimorfia și polisemia sînt considerate de autor fenomene complementare. La prima vedere, polimorfia pare deosebit de irațională și neeconomică, ca o supraofertă convențională. Polisemia apare ca o subofertă de forme clar diferențiatoare, ca o lipsă care poate duce la ambiguități, la neînțelegeri care cer explicații suplimentare. În acest sens, polimorfia favorizează redundanța, iar polisemia informația deficitară. Dar polimorfia ne permite întrebuințarea variată, nuanțată, diferențiată a formelor, polimorfia înseamnă selecție. Polisemia aduce cu sine mobilitate, elasticitate, eleganță și plasticitate în expresie. Deoarece polisemia poate duce la informații deficitare, acestea sînt înlăturate prin explicații (în loc de *Schirm*, se precizează, *Radarschirm*, *Lampenschirm*), sau, acolo unde este posibil, prin implicații (*Ich habe meinen Schirm vergessen* = *Regenschirm*). În cazul implicațiilor, contextul lingvistic sau situația au cuvîntul hotărîtor.

Analiza interlingvistică i-a permis autorului să descrie identități și diferențe de forme și structuri instrumentale în mai multe limbi. Ea i-a facilitat recunoașterea structurilor mentale corespunzătoare, identice sau diferite.

Cu ajutorul analizei interlingvistice, Wandruszka a căutat să contureze noțiunile (fundamentale, în optica sa) pentru elucidarea structurilor instrumentale ale diferitelor limbi : motivația, convenția, identificarea și raportul dintre ele.

Volumul este, în mod evident, o ripostă dată gramaticii referitoare la conținut (*inhaltbezogene Grammatik*) și afirmației lui Weisgerber că limbile determină concepția, imaginea despre lume (*sprachliches Weltbild*). Dar volumul se cere înțeles și ca o negare a unor teze ale lingvisticii structurale („limbile noastre nu sînt sisteme imanente de opoziții, corelații, solidarități ; ele nu sînt macrosisteme construite din microsisteme opozitive" p. 136) și ale gramaticii transformaționale, precum și ale lingvistivcii cibernetice. Volumul este o caldă pledoarie pentru limba vie, pentru bogăția ei de forme, pentru elasticitatea și plasticitatea ei. Fiecare limbă este un polisistem complex și subtil, legat prin mii de fibre de toate celelalte limbi, formînd cu acestea rețeaua mondială a limbajului uman.

YVONNE LUCUȚA

A. A. LEONT'EV, **Sprache — Sprechen — Sprachtätigkeit**, Übersetzt und heraus gegeben von C. Heeschen und W. Stölting, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, Berlin—Köln—Mainz, 1971, 163 p.

Cartea reprezintă traducerea în limba germană a volumului *Jazyk, reč', rečnaja dejatel'nost*, apărut la Moscova, în 1969, și cuprinde, într-o prelucrare nouă, textul unor studii și comunicări publicate în cursul anilor 1960—1970. Scopul lucrării este „introducerea cititorului în sfera unor probleme care preocupă lingvistica de azi, dîndu-i o idee mai mult sau mai puțin generală despre stadiul actual al acestora". Volumul constă din patru capitole. În capitolul întîi (*Teoria activității lingvistice* „Sprachtätigkeit") sînt prezentate cele mai importante probleme teoretice cu caracter general, care sînt legate de tematica lucrării. În capitolul al doilea (*Cercetarea activității lingvistice și unele probleme ale lingvisticii*), autorul încearcă să aplice concret principiile expuse pentru a ajunge la soluționarea unor probleme științifice. Capitolul al treilea este consacrat psiholingvisticii ca știință a activității vorbirii și constă dintr-o prezentare succintă a realizărilor psiholingvisticii occidentale. Capitolul al patrulea are în vedere latura aplicativă a teoriei expuse (*Activitatea vorbirii și problemele învățămîntului*).

Lucrarea se înscrie în tendința lingvisticii sovietice de a nu se limita la studierea limbii ca sistem (*langue*), ci de a se preocupa și de vorbire (*parole*) și de toate problemele legate de aceasta (limbă și gîndire, lingvistica normativă, viitorul limbilor etc.). Ea se înscrie,

de asemenea, în tendinţele lingvisticii moderne de a se ocupa de domenii ştiinţifice la limita între două discipline, cum ar fi sociolingvistica, etnolingvistica şi psiholingvistica, care toate cercetează nu atît limba, cît omul ca fiinţă socială vorbitoare.

Valoarea lucrării constă mai puţin în soluţiile pe care le dă diferitelor probleme abordate şi mai mult în sugestiile pe care le oferă cititorului. Cartea dă totodată o binevenită privire de ansamblu asupra discuţiilor lingvistice actuale din U.R.S.S.

MARIA ILIESCU

ALAIN REY, **La lexicologie. Lectures**, Paris, Klincksieck, 1970, 323 p.

Apărută în seria *Initiation à la Linguistique*, Série A, cartea cunoscutului lingvist, lexicolog şi lexicograf Alain Rey oferă o foarte interesantă antologie metalingvistică privitoare la lexicologie, ştiinţă care înglobează şi semantica, azi atît de dezbătută de către toate şcolile lingvistice.

Textele alese cu multă pricepere fac din această carte un adevărat tratat de istorie a lexicologiei, care permite însă cititorului să ia contact direct cu ideile marilor personalităţi care au contribuit, în decursul veacurilor, la constituirea acestui domeniu al lingvisticii. Autorul a încercat ,,să prezinte unele reflecţii care au făcut posibilă lexicologia *ca ştiinţă virtuală*''. Comentariile sobre şi competente uşurează înţelegerea pasajelor citate şi scot în relief ideile cele mai importante din textul dat.

Felul cum e făcută împărţirea în capitole şi subcapitole vine, de asemenea, în ajutorul cititorului care vrea să se orienteze în problemele şi în filozofia lexicului. Redăm aici numai titlul capitolelor: capitolul I: *Geneza lexicologiei* (cuprinde texte de la Pānini pînă la Bréal); capitolul II: *Lexicul în limbă: unităţi şi relaţii* (cuprinde texte de la Saussure pînă la Coseriu şi Dubois) şi e consacrat de fapt integrării lexicologiei în lingvistica secolului al XX-lea; capitolul III: *Lexicul şi experienţa umană* (cuprinde texte de la W. von Wartburg la Hockett şi U. Weinreich) şi caută să ilustreze caracterul de ştiinţă, la limita dintre mai multe discipline, pe care-l are lexicologia: capitolul IV: *Lexicologie şi lingvistică contemporană* (cuprinde texte de bază din scrierile lui Pottier, Apresjan, Martinet, Muller, Guiraud, Jakobson, Chomsky şi Revzin); capitolul V: *Lexicologie aplicată* (cuprinde texte din scrierile lui Nida, Mounin şi Ullmann). Autorul îşi exprimă speranţa că textele din acest capitol vor folosi drept introducere pentru alte culegeri.

Cartea se încheie cu scurte concluzii şi cu indicele autorilor, al limbilor şi al formelor studiate. Subliniem prezenţa unui indice-glosar, care constituie, de fapt, un dicţionar de terminologie lexicologică, foarte bine venit, şi a unei bogate bibliografii, ce nu se limitează la volume, ci indică şi articolele teoretice cele mai importante.

Socotim că cel mai mare merit al acestei frumoase culegeri este invitaţia adresată indirect cititorului de a recurge la izvoare, în mod critic şi fără păreri preconcepute.

MARIA ILIESCU

ANDZREJ BLIKLE, **Automaty i gramatyki. Wstęp do lingwistyki matematycznej**, Varşovia, 1971, 230 p.

Cartea de faţă este scrisă de un matematician, dar interesează, în egală măsură, pe lingvist. Ea reprezintă prelucrarea unor lecţii ţinute fără întrerupere de autor la Facultatea de Matematică şi Mecanică a Universităţii din Varşovia, între anii 1966 şi 1969. Materialul cuprins aici este consacrat mai ales teoriei *gramaticilor combinatorii* sau *generative* (*gramatici Chomsky*) (vezi îndeosebi p. 110–198) şi, legat de aceasta, unor aspecte ale teoriei automatelor. Aşa cum, de altfel, A. Blikle precizează în prefaţă (p. 7), pentru înţelegerea lucrării, cititorul trebuie să cunoască teoria mulţimilor şi să fie iniţiat în tainele matematicii.

Atenția mai accentuată acordată de matematicianul Blikle gramaticilor de tip Chomsky este explicabilă. Pe de o parte, aceste gramatici manifestă relații strînse cu așa-numitele *semisteme Thue (teoria algoritmilor)*, iar pe de alta, cu unele tipuri de automate abstracte.

În prima parte a cărții (p. 19–29), autorul explică *noțiunile fundamentale de matematică și teorie a limbilor formale*. În partea a doua (p. 30–109), el examinează *automatele abstracte*. Un loc important a fost rezervat aici discutării automatelor Rabin-Scott și definirii, cu ajutorul lor, a limbilor de tip Kleene (cu un număr finit de stări)[1]. După o definiție generală a automatelor, sînt expuse, între altele, teoremele lui Myhill și Nerode privind caracterizarea algebrică a limbilor numite de autorul cărții *regulate* (cu un număr finit de stări), prin relația de congruență în semigrup liber sau teoremele privind executarea operațiilor fundamentale în limbile amintite. În acest ultim caz, A. Blikle folosește rezultatele obținute de Kleene-Myhill în legătură cu generalizarea clasei de limbi regulate prin clasa tuturor limbilor cu un număr finit de stări, ca și suma, concatenarea și iterația limbilor. În continuare sînt prezentate automatele : Rabin-Scott, pushdown, deterministe, cu memorie liniar limitată ș.a. Toate teoremele sînt însoțite de demonstrații, atît în partea a doua, cît și în a treia, ambele strîns legate între ele, căci într-un caz se are în vedere teoria automatelor, în celălalt — teoria gramaticilor chomskyene.

Gramaticile numite de A. Blikle *combinatorii* constituie, după cum am mai spus, obiectul celei de-a treia părți din cartea prezentată aici. Autorul folosește, în locul termenului engl. *phrase-structure grammar* (căruia în pol. îi corespunde *gramatyka struktur frazowych*), întîlnit la S. Ginsburg și alții, pe cel de *gramatică combinatorie*. El pornește de la ideea că primul din termenii pomeniți are deja un sens încetățenit în lingvistică, unde este aplicat numai gramaticilor contextuale și gramaticilor cu context liber. Termenul *combinator* a fost adoptat de A. Blikle din logica matematică, unde sînt cunoscute sistemele așa-zise combinatorii (de ex., sistemele lui Post sau Thue), deoarece noțiunile sînt foarte apropiate de gramaticile la care el se referă în cartea sa.

Noțiunea de *gramatică* este derivată de autor din noțiunea de semisistem Thue. Întrucît aceste semisisteme sînt încadrate la clasa sistemelor așa-zise combinatorii, este explicabilă preferința lui A. Blikle pentru acest termen. Capitolul III este consacrat integral tipurilor de gramatici combinatorii : *gramatici monotone, gramatici cu context liber* și *gramatici lineare la dreapta* (gramatici Kleene). Tot aici se fac și unele precizări privind gramaticile ambigue și neambigue. În linii generale, autorul demonstrează că :

1. gramaticilor monotone le corespund automate liniar limitate ;

2. gramaticilor cu context liber — automate pushdown ;

3. gramaticilor lineare la dreapta — automate Rabin-Scott.

În afară de aceasta, întrucît pentru teoria automatelor și a gramaticilor teoria funcțiilor recurente prezintă o foarte mare importanță, autorul o evidențiază peste tot și oferă în text (cu petit) unele indicații deosebit de utile cititorului. De altfel, același scop este urmărit și în *anexă* (p. 199–207), rezervată *funcțiilor și mulțimilor recurente*.

Pe lîngă *bibliografie* (p. 208–211), cartea mai cuprinde : scurte glosare terminologice (englez-polon, p. 212–214, francez-polon, p. 215–217, polon-englez, p. 218–220 și polon-francez, p. 221–223), lista simbolurilor folosite (p. 224–225), indice de nume (p. 226), indice de materii (p. 227–228) și un scurt rezumat în limba engleză (p. 229–230).

Este prima lucrare de asemenea proporții care apare în Polonia. Ea prezintă, desigur, interes pentru toți cei care se ocupă cu studierea raporturilor existente între teoria gramaticilor și teoria automatelor, privite în aspectele lor formale cu ajutorul riguroaselor metode ale matematicii.

ARITON VRACIU

[1] La bibliografie, autorul citează (p. 210) două lucrări de S. Marcus (apărute la New York, în 1966 și, respectiv, la Paris, în 1967), nu însă și *Gramatici și automate finite* (București, 1964), mai legată de cele tratate aici.

ALOIS JEDLIČKA, VĚRA FORMÁNKOVÁ, MILOSLAVA REJMÁNKOVÁ, **Základy české stylistiky**, Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1970, 226 p.

Stilistica cehă, disciplină de veche tradiție, ale cărei începuturi ca știință se leagă de Școala lingvistică din Praga, a ajuns la un moment semnificativ al dezvoltării sale, moment în care poate face bilanțul succeselor ei, oglindite de bogăția și calitatea cercetărilor din acest domeniu. În *Základy české stylistiky*, problemele actuale ale stilisticii cehe sînt legate de întreaga lor evoluție anterioară, prezentată în capitolele finale ale cărții, sub forma unei schițe a evoluției cercetărilor de stilistică cehă (capitolul VI) și a unei liste bibliografice complete, cuprinzînd literatura stilistică, grupată pe teme, pînă în anul 1970 (capitolul VII).

Menită, inițial, să servească unor scopuri practice, să fie un instrument de lucru util în mîna profesorilor de limba cehă, a studenților de la facultățile de filologie, *Základy české stylistiky* își depășește destinația. Din dorința de a imprima lucrării un caracter unitar și accesibil, colectivul de autori a mers pe linia prezentării închegate a concepției relativ unitare, general adoptate în stilistica cehă, cu privire la fenomenele stilistice fundamentale.

În primul capitol al lucrării, intitulat *Conceptul de stil și stilistică* (redactat de Al. Jedlička), se precizează noțiunea fundamentală de stil în limbă, esența și diferitele lui tipuri, pentru a se putea ajunge, în încheierea capitolului, la definirea stilisticii ca disciplină științifică. Aceeași realitate poate fi exprimată lingvistic diferit, în funcție de condițiile obiective ale comunicării și de particularitățile individuale ale autorului ei. Într-un enunț concret (*v konkrétním projevu*), totul depinde de procedeele pe care le alegem din sistemul mijloacelor de exprimare ale limbii, de felul cum le folosim, le organizăm în vorbire. Această modalitate specifică de organizare a vorbirii (*jazykový projev*), bazată pe alegerea și folosirea mijloacelor lingvistice, o numim stil (p. 9)[1].

Studiul acestei modalități specifice de exprimare, sub toate aspectele, și al fenomenelor legate de ea, aparține stilisticii. Întrucît, în concepția autorilor, stilul este o categorie lingvistică (*jazykový styl*), stilistica se încadrează în lingvistică. Aceasta este stilistica lingvistică (*jazykovědná, lingvistická stylistika*, mai rar *lingvostylistika*).

Esențial pentru întreg conținutul cărții este capitolul al II-lea, referitor la stilurile funcționale ale cehei literare. Odată stabilit factorul esențial al diferențierii stilistice — funcția, Al. Jedlička propune următoarea clasificare a stilurilor funcționale ale cehei literare : stilul familiar (*hovorový*), așa-numitul stil *odborný* „de specialitate" (teoretic și practic), stilul publicistic și stilul artistic. După forma comunicării, există pentru fiecare stil o variantă scrisă și una orală. Alegerea mijloacelor lingvistice, devenite caracteristice pentru fiecare stil, se face în strînsă dependență de funcția pe care trebuie s-o îndeplinească în stilul respectiv, altfel spus, fiecare stil își alege din tezaurul mijloacelor generale ale limbii pe acelea care convin specificului comunicării în domeniul respectiv. În cazul în care mijloace sinonime apar paralel în diferite stiluri, ele au funcție diferită în fiecare din acestea și, ca urmare, valoare stilistică diferită. Specificul sistemului stilistic al cehei literare se evidențiază prin relevarea specificului fiecărui stil, în domeniul lexicului, al foneticii și al gramaticii. În general, problema diferențierii stilistice sub raport fonetic și gramatical este mai puțin cercetată, sublinierea ei reprezentînd un merit al autorilor.

Dacă prima parte a cărții (capitolele I — II) lămurește noțiunile fundamentale ale stilisticii, analizează fenomene stilistice cu

[1] Lingvistica structuralistă praghează vorbește diferențiat despre : *jazyk — jazykový systém* (langue), *řeč* (langage), *promluva — jazykový projev* (parole). Acest din urmă termen este definit de lucrarea luată în discuție ca unitatea semantică închegată, relativ independentă a limbajului (*řeč*), realizată cu un scop concret și în împrejurări temporale și spațiale concrete, de un vorbitor (p. 18).

valoare generală și se ocupă de stilurile funcționale, ca una din sarcinile de bază ale stilisticii sistematice, cea de a doua secțiune are în vedere probleme legate mai strîns de specificul limbii cehe. În capitolul III (redactat de M. Rejmánková), sînt cercetate valorile stilistice și întrebuințarea stilistică a mijloacelor lingvistice concrete (fonetice, morfologice, sintactice, lexicale) și extralingvistice (capitolele IV,V redactate de V. Formánková).

Ca principiu conducător, se pornește de la ideea că punctul de vedere stilistic trebuie aplicat în interpretarea faptelor din toate compartimentele limbii. Variat și multilateral diferențiat este, în primul rînd, lexicul, de aceea delimitarea stilistică din domeniul lexicului este mai bine studiată în comparație cu alte sectoare ale limbii. Autoarea capitolului III (în subcapitolul *Stil și lexic. Stratificarea vocabularului*) propune o clasificare a unităților vocabularului după diferite criterii, însoțită de aprecierea stilistică a fiecărei categorii. Pagini numeroase sînt dedicate aprecierii stilistice a procedeelor fonetice și gramaticale ale cehei literare. Despre o diferențiere stilistică, e adevărat, mai puțin variată, de obicei numai pe axa familiar/livresc, putem vorbi și în cazul mijloacelor fonetice, morfologice și sintactice. Procedeele sinonime, diferențiate sau nu stilistic, din aceste sectoare ale limbii (fonetică, gramatică) autoarea le numește variante (lărgind astfel sfera termenului prin care, în sens restrîns, se înțeleg doar procedeele echivalente din punct de vedere semantic, gramatical și stilistic). O sinonimie a mijloacelor lingvistice există și în domeniul sintaxei, căci aceeași realitate poate fi exprimată prin construcții sintactice diferite. Variantele stilistice din domeniul sintaxei limbii literare, alături de cele lexicale, sînt foarte importante, deoarece în aceste domenii se manifestă cel mai strîns legătura dintre limbă și gîndire. Urmează, de fapt, un studiu al sintaxei limbii cehe contemporane, din punctul de vedere al stilisticii funcționale. Fiecare stil se caracterizează prin prezența a diferite fenomene gramaticale, forme și construcții specifice. Specificul gramatical al stilurilor funcționale trebuie însă căutat, în primul rînd, în rolul deosebit pe care același fenomen gramatical îl joacă în diverse stiluri, în legătura specifică dintre el și celelalte fenomene gramaticale din diferite stiluri.

Următoarele două capitole, chiar dacă ating și unele aspecte speciale, sînt destinate, în esență, tot caracterizării stilurilor funcționale, din punctul de vedere al utilizării unor procedee extralingvistice (compoziționale). Capitolul IV se referă la posibilitatea reorganizării materialului în varianta scrisă a stilurilor, prin împărțirea în paragrafe și capitole, exemplificînd cu texte din diferite stiluri ale limbii cehe.

Capitolul V cuprinde o prezentare a procedeelor stilistice utilizate în stilurile funcționale. V. Formánková distinge: procedeul descriptiv (pe care se bazează descrierea întîlnită în toate stilurile, caracterizarea), procedeul narativ — mai ales în stilul artistic, procedeul explicativ — specific stilului *odborný* „de specialitate", procedeul informativ — care reunește caracteristicile elementare ale tuturor celorlalte procedee.

Ceea ce specialistul în stilistică ar putea reproșa acestei lucrări ține de caracterul ei de manual. Această destinație a cărții i-a obligat pe autori la o interpretare concentrată a faptelor, uneori chiar schematizată și simplificată. În problemele discutate sau controversate, autorii au preferat să expună doar punctul de vedere general adoptat sau, cînd au susținut un punct de vedere propriu, acesta nu se conturează prin raportarea la alte păreri. Astfel, bogăția de vederi și opinii a stilisticii cehe nu apare în întregime. Unele aspecte ale cercetării stilistice teoretice din ultimul timp, ca raportul stilisticii lingvistice cu stilistica literară, aplicarea metodelor cantitative (statistice) în analiza structurii operelor literare, ar fi putut să influențeze în mai mare măsură imaginea pe care o dă acest îndreptar de stilistică cu caracter de sinteză. Sînt neajunsuri pe care autorii le-au prevăzut și le-au motivat, pe drept cuvînt, prin destinația oarecum limitată a cărții.

Prin calități reale, ca bogata posibilitate de informare pe care o oferă, abordarea problemelor fundamentale ale stilisticii la nivelul ultimelor cercetări, în termenii lingvisticii

structurale şi funcţionale pragheze, lucrarea prezintă un real interes pentru cercurile mai largi ale specialiştilor de pretutindeni.

DOINA BABEU

P. P. PANAITESCU, **Contribuţii la istoria culturii româneşti,** Bucureşti, Editura Minerva, 1971, XVI+637 p.

Volumul, care reuneşte unele din cele mai importante studii de istoria culturii româneşti ale lui P. P. Panaitescu, apare sub îngrijirea soţiei autorului şi cu o prefaţă de Dan Zamfirescu. Împărţite în trei secţiuni, contribuţiile privesc cultura slavo-română din secolele al XV-lea – al XVII-lea, perioada trecerii de la cultura slavonă la cultura în limba română şi relaţiile româno-slave pe tărîmul culturii. Prin prima secţiune, în care se urmăresc formele de manifestare a culturii după întemeierea statelor feudale româneşti, volumul face legătura între cele două vaste sinteze ale lui P. P. Panaitescu: *Introducere la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969 şi *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965. Dintre contribuţii, se impun atenţiei cele referitoare la cronicile moldoveneşti în limba slavonă, la *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*, la începuturile istoriografiei în limba română şi la legăturile lui Teodor Corbea cu Rusia reformelor lui Petru I. În schimb, nu poate fi alăturat acestora studiul asupra începuturilor literaturii în limba română, care este întemeiat pe o serie de afirmaţii contestabile (vezi acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 654–658, şi Ion Gheţie în SLLF I, 1969, p. 221–222). Atragem atenţia în mod special asupra lui, deoarece concluziile pe care le cuprinde, extinse şi adîncite în ampla lucrare *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, sînt acceptate în ultima vreme cu o prea mare uşurinţă, în pofida slabei lor argumentări. Depăşit de unele cercetări mai noi este şi studiul asupra începuturilor dreptului scris în limba română (vezi articolul nostru din SLLF I, p. 269–293).

O bibliografie selectivă a scrierilor lui P. P. Panaitescu încheie volumul. Fiind vorba de o carte care înmănunchiază contribuţii valoroase ale unuia din cei mai buni cunoscători ai culturii româneşti, recomandările sînt de prisos.

AL. MAREŞ

Texte dialectale, publicate sub conducerea şi sub redacţia lui R. Ia. Udler, de A. N. Dumbrăveanu şi E. N. Konstantinovici, volumul II, partea I, Supliment la *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM), Chişinău, Editura Ştiinţa, 1971, 303 p.

Culegerea de faţă a fost alcătuită în cadrul sectorului de dialectologie moldovenească şi de fonetică experimentală de la Institutul de limbi şi literaturi al Academiei de Ştiinţe a R. S. S. Moldoveneşti.

Ea se înscrie pe linia preocupării autorilor *Atlasului lingvistic moldovenesc* de a publica, paralel cu acesta, o serie de texte dialectale care să constituie o completare a materialului prezentat în hărţile lingvistice.

Primul volum a fost editat în două părţi, publicate în 1969 şi, respectiv, în 1971.

Deşi este destinată în special studenţilor şi cadrelor didactice de la facultăţile de filologie şi istorie, prin conţinutul ei, lucrarea prezintă un mare interes şi în studierea monografică a graiurilor moldoveneşti sub multiple aspecte: lingvistic, folcloric, etnografic şi istoric. Pentru lingvişti, interesul este sporit, întrucît materialul permite cercetarea unor fenomene fonetice, lexicale, morfologice sau sintactice, a raporturilor dintre limba literară şi graiuri, precum şi a influenţei reciproce dintre graiurile moldoveneşti şi cele ucrainene, ruseşti, bulgăreşti ş.a.

Volumul al II-lea cuprinde mostre de variante locale ale limbii, înregistrate într-un număr de 27 de localităţi (15 din R. S. S. Moldovenească, 8 din R. S. S. Ucraineană, 2 din R.S.F.S.R., 1 din R. S. S. Kazahă şi 1 din R. S. S. Kirghiză). Ancheta a fost realizată

între anii 1961—1964, de către V. N. Stati şi R. Ia. Udler.

Textele reflectă starea actuală a graiurilor populare moldoveneşti care se dezvoltă în diverse condiţii concrete : în R. S. S. Moldovenească, sub influenţa limbii literare şi a graiurilor moldoveneşti, învecinate, în Ucraina, R.S.F.S.R., Kazahstan şi Kirghizia, sub înrîurirea limbii literare şi a graiurilor alogene ale populaţiei conlocuitoare.

Materialul de interes lingvistic se împarte, ca şi în volumul anterior, în două categorii :

a) *textele obligatorii*, care au fost înregistrate în fiecare sat, cu scopul de a pune la dispoziţia cercetătorilor un material comparabil din punct de vedere fonetic, morfologic, lexical şi stilistic. Acestea privesc, de exemplu, prelucrarea cînepii şi ţesutul (înregistrate în 17 localităţi) sau felul cum se face o nuntă (în 13 localităţi).

b) *textele libere*, care variază de la un sat la altul, după specificul local, profesia informatorului etc. şi au ca temă : cum se coace pîinea (înregistrate în 11 localităţi), cum se face o casă (în 6 localităţi), din biografia informatorului (în 6 localităţi), toponimia satului (în 2 localităţi), cum am fost poreclit (1 localitate), cum îşi petrece tineretul timpul liber (1 localitate).

În categoria textelor libere au fost considerate şi materialele folclorice (poveşti, cîntece, descîntece, urături). Deşi nu au aceeaşi valoare lingvistică, acestea conţin anumite fenomene tradiţionale, care reflectă structura graiului anchetat şi asigură, prin înregistrare, continuitatea tradiţiei. În comparaţie cu volumul anterior, numărul lor este redus (12).

În subsolul paginii sînt menţionate cuvintele, expresiile regionale, formele gramaticale specifice graiului, precum şi acele cuvinte al căror sens este diferit de cel din limba literară.

Transcrierea fonetică adoptată de autori este unitară ambelor volume, principiile care au stat la baza ei fiind indicate în introducere.

Textele se succedă în ordinea punctelor anchetate în *Atlas*, titlurile lor fiind date în limba literară. După numele fiecărei localităţi este pus, între paranteze, numărul cartografic corespunzător localităţii respective. La sfîrşitul fiecărui text sînt indicate datele biografice ale informatorilor şi data înregistrării. Volumul se încheie cu o hartă cuprinzînd punctele în care s-a efectuat ancheta.

Datorită materialului ilustrativ numeros şi variat (158 de texte), culegerea prezintă interes pentru cercetători.

MONICA BUSUIOC

MARIA ILIESCU, AL. ROMAN, **Wörterbuch Rumänisch-Deutsch, Deutsch-Rumänisch**, Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1971, 655 p.

Dicţionarul român-german şi germanromân apărut anul trecut se încadrează pe linia unor lucrări a căror utilitate este de mult recunoscută.

Aşa cum autorii menţionează în prefaţă, lucrarea se adresează în special vorbitorilor de limbă germană care doresc să înveţe româneşte, să citească un text în română sau să viziteze România.

Cele 25 000 de articole cuprind un vocabular bine ales, menit să acopere necesităţile comunicării şi înţelegerii în toate stilurile limbii moderne. Pe lîngă corespondentele cuvintelor-titlu, articolele cuprind : explicarea unor locuţiuni şi expresii uzuale, indicaţii morfologice şi stilistice, care măresc foarte mult valoarea practică a lucrării, devenită astfel, la proporţiile respective, un instrument de lucru complet, dovedind o lungă experienţă lexicografică.

Deosebit de interesant este breviarul de gramatică română pentru germani (intitulat cu modestie *Anmerkungen zu Form und Gebrauch rumänischer Wortarten*) al prof. dr. Maria Iliescu, care a izbutit, în circa 40 de pagini, să prezinte contrastiv o schiţă a morfologiei şi inventarul fonologic al limbii române.

Ideea de a prezenta concordanţa sau nonconcordanţa anumitor categorii gramaticale (ca genul, cazul, persoana), sistematic şi prin mijloacele cele mai simple şi uşor acce-

sibile, este deosebit de utilă și a fost realizată de autoare cu mult succes. Ne vom opri în următoarele rînduri asupra acestei părți, care poate constitui un model și pentru alte lucrări de acest gen.

Prezentarea problemelor de grafie și pronunțare cuprinde indicațiile necesare interpretării cuvintelor românești, relevînd principalele deosebiri dintre sistemele fonologice ale celor două limbi, fără a recurge la explicații cu caracter savant, inaccesibile unui public mai larg. Ca sugestie pentru o ediție viitoare semnalăm lipsa unor scurte indicații privind despărțirea în silabe și necesitatea de a se amplifica explicațiile privitoare la accentuare.

După o scurtă trecere în revistă a afixelor lexicale, breviarul de gramatică tratează principalele probleme în legătură cu flexiunea nominală și verbală. Și în această parte se remarcă expunerea făcută cu talent pedagogic, care arată în același timp o bună cunoaștere a problemelor celor două sisteme. Ar fi de dorit ca această parte să fie amplificată și transformată într-o lucrare de sine stătătoare, care, împreună cu o parte de morfosintaxă, ar constitui o bună bază pentru o gramatică contrastivă româno-germană.

Lucrarea pe care am prezentat-o, pe lîngă incontestabilele calități de fond, are și o prezentare editorială bună, un exemplu de urmat și în această privință.

În încheiere, ținem să arătăm că *Dicționarul român-german* și *german-român* al Mariei Iliescu și Al. Roman este o valoroasă contribuție lexicografică, care vine să completeze seria dicționarelor uzuale bilingve.

C. M. MANECA

Studi linguistici friulani, Società Filologica Friulana Aldine, vol. I, 1969, 315 p., vol. II, 1970, 150 p.

Apărută din inițiativa Societății Filologice Friulane, sub direcția lui G. B. Pellegrini, seria de *Studii lingvistice friulane* cunoaște pînă în prezent două volume. Aria dialectală friulană, cu numeroasele ei probleme încă insuficient studiate, oferă un bogat material cercetătorilor.

Volumele sînt precedate de cîte o scurtă prezentare a conținutului articolelor și o motivare a apariției acestor studii, semnată de G. B. Pellegrini.

Preocupările tematice sînt variate. Se remarcă, în primul rînd, articolele ce tratează probleme de metodologie generală. În articolul *Saggio di carte e di commenti dell'ASLEF (Atlasul istoric-lingvistic-etnografic al Friulului)* (vol. I), G. B. Pellegrini anunță că, după trei ani de la începutul lucrărilor, *ASLEF* a intrat în faza redacțională (acum se găsesc deja sub tipar introducerea și primul volum). *ASLEF* va fi mai amplu decît *AIS* și *ALI*, deoarece va utiliza dublul sistem al hărților și al listelor de cuvinte scoase din materialele *AIS* și din anchetele lui U. Pellis pentru *ALI*.

În noul atlas a fost adoptată o transcriere fonetică simplificată, în comparație cu semnele foarte numeroase, chiar abundente, și după părerea autorului, inconsecvente utilizate de Pellis pentru *ALI*, iar comentariile care trebuie să constituie un ghid pentru lectura și interpretarea hărților conțin, în primul rînd, date asupra situației generale a Italiei de Nord, pentru a fixa apoi punctele de convergență și diferențierile pe care le înregistrează friulana, în comparație cu ariile lingvistice învecinate.

Deși își propune să discute, pe bază de exemple, numai anumite probleme care apar în transcrierea graiurilor friulane (referitoare la cantitatea vocalică, grad de apertură, reduplicare vocalică etc.), G. Francescato formulează, în articolul *Alcuni problemi nella trascrizione delle parlate friulane* (vol. I), o serie de considerații metodologice referitoare la transcrierea faptelor dialectale. Deoarece în unele cazuri, ca de exemplu în situația vocalelor reduplicate, distincția este greu de identificat în condițiile unei pronunții neîngrijite, se impune apelarea la o transcriere orientată după criterii fonologice, în care să se țină seamă de anumite paralelisme care se impun pe plan sintagmatic.

Dialectologia modernă, consideră autorul, se află într-o situaţie dificilă, aceea de a găsi un echilibru just, de a proporţiona un compromis inevitabil între interpretarea fonologică posibil rigidă şi interpretarea fonetică, nerealizabilă practic, datorită imposibilităţii de a compara multitudinea varietăţilor fonetice particulare. Celelalte articole se referă la diverse domenii ale limbii (morfologic, lexic). O atenţie deosebită este acordată problemelor de lexic tratate în lumina materialului ASLEF.

Astfel, în articolul *Criteri per una classificazione del lessico „ladino"* (vol. I), G. B. Pellegrini propune o nouă clasificare a lexicului retoroman, aducînd precizări asupra poziţiei retoromanei între limbile neolatine, pe baza unei analize complexe a vocabularului (este luat în consideraţie mai ales fondul lexical vechi, şi anume terminologia agricolă). Încearcă o definire mai precisă, pe baze istorice, a ariilor în care se vorbesc dialectele italiene de nord (în special cele venete) şi dialectele retoromane (friulana şi retoromana centrală) şi relaţiile care se stabilesc între ele. Concluziile autorului resping afirmaţia lui Carlo Tagliavini referitoare la existenţa unei unităţi de netăgăduit a retoromanei, pe care o admite doar ca o unitate diacronică. Relativa independenţă a friulanei între dialectele retoromane va fi confirmată odată cu publicarea materialului ASLEF.

O încercare de a determina ariile lexicale ale numelor de insecte, pe baza materialului *ASLEF (Commenti all'Aslef — Sezione entomologica)* (vol. I), este considerată dificilă datorită unei mari cantităţi de „tipuri", cele mai multe fiind, după părerea autorului, „P. Benincà Ferraboschi", creaţii noi de tip descriptiv sau afectiv. Sînt comentate, din punct de vedere etimologic şi semantic, două hărţi ale atlasului referitoare la unităţile lexicale *lucciola* şi *grillotalpa* şi listele de cuvinte stabilite de Ugo Pellis pentru *grillo* şi *mosca*.

Tot ca o interpretare a unor hărţi ale ASLEF se înscrie şi articolul lui G. B. Pellegrini, *L'ASLEF come strumento di lavoro* (vol. II). Autorul urmăreşte să anticipeze unele rezultate, obţinute în urma anchetelor completate cu materiale inedite, culese de Pellis pentru *ALI* şi Scheuermeier pentru *AIS*. Pellegrini atrage atenţia asupra precizărilor minuţioase aduse ariilor fiecărui tip lexical, individualizării cuvintelor rare, adesea neatestate, confruntărilor, confirmărilor sau corectărilor aduse de acest atlas tezaurului lexical deja cunoscut şi înregistrat. Alege, spre exemplificare, 22 de noţiuni aparţinînd unor secţiuni diferite ale lexicului *(l'arcobaleno, pratolena, la scodella, piattofondo, l'altalena)*.

Articolul lui A. Zamboni, *Un'etimologia friulana: rundúgne (con alcune osservazioni sui nomi della „cannarecchia" Sorghum halepense Pers, nel dominio linguistico italiano)* (vol. II), individualizează o particularitate lexicală friulană.

De problema stabilirii trăsăturilor friulane în toponimia regiunii Carso (provincia Triest) se ocupă M. Doria în studiul *Alla ricerca di tracce di friulanità nella toponomastica dell Carso triestino* (vol. I).

Mai putem semnala articolul lui G. Frau, *I nomi dei castelli friulani* (vol. I) şi pe cel al lui M. Cortelazzo, *Il friulano nella commedia pluridialettale veneziana del 500* (vol. I).

Domeniul morfologic este prezent cu articolul *Saggio di morfologia friulana* (vol. II) al Mariei Iliescu, considerat de Pellegrini, în prefaţa pe care o semnează, fundamental. Studiul se bazează, pentru foarte multe aspecte, pe materialele culese de la coloniile de friulani care locuiesc în România. Amplul articol (p. 41—103) prezintă „un studiu organic şi una dintre primele interpretări complexe, pe baze ştiinţifice, a morfologiei friulane". Deşi analiza este sincronică, acolo unde consideră necesar, autoarea prezintă cîteva consideraţii diacronice. De exemplu, propune o nouă etimologie pentru articolul contras *intal*. Putem remarca o interpretare proprie a originii persoanei I singular, la indicativ şi conjunctiv, în friulană, şi o primă încercare de clasificare a verbelor neregulate, în cadrul unei sistematizări a verbelor friulane.

Slavistul român Emil Vrabie oferă o culegere de unsprezece texte, culese de la friulanul Giovanni Spadon, născut în România din părinţi friulani, originar din satul Greci (Dobrogea), foarte interesante şi din

punctul de vedere al tehnicii narative populare.

Nicolo Persici, în articolul *Contributo allo studio dei dialetti slavi in Friuli* (vol. I), urmăreşte, prin ancheta realizată în localitatea Cergneu, situată la graniţa lingvistică friulană, să stabilească în ce măsură friulana a pătruns în lexicul slav local, dar şi stabilirea unor caracteristici fundamentale ale acestei vechi oaze lingvistice slave a Friulului.

Anexa la primul volum cuprinde cîteva hărţi de probă ale *ASLEF*.

SIMONA BĂRBULESCU

FERNAND CARTON, PIERRE DESCAMPS, **Les parlers d'Aubers-en-Weppes**, Arras, (Société de dialectologie picarde), 1971, 175 p.

Monografia asupra unui aspect al dialectului picard din Aubers şi regiunea înconjurătoare este elaborată de doi cunoscuţi dialectologi, autori ai mai multor studii, dintre care amintim comentariul intitulat *Texte établi, annoté et présenté*, de Fernand Carton, la antologia lui Jules Watteeuw, *Pasquilles et chansons du Broutteux, Anthologie des „Amis de Tourcoing"* şi cîteva articole de Pierre Descamps, apărute în *Revue du Nord*, *Bulletin du Comité Flamand de France* şi *Nos Patois du Nord*.

Harta dialectală care ilustrează lucrarea cuprinde planul detaliat al ţinutului. Planul are ca centru satul Aubers şi locurile învecinate, cuprinse între următoarele puncte: la nord-est „Fromelles", la nord-vest „Laventie", la vest „Chapelle", la sud„Lorgie", „Illies" şi „Herlies". Sînt notate, de asemenea, locurile unde trăiesc corespondenţii anchetaţi.

Studiul este format din trei părţi: la început, autorii dau informaţii amănunţite asupra regiunii luate în discuţie. După o succintă trecere în revistă a datelor istorice mai importante, îndeosebi sub aspectul diverselor redistribuiri de ordin juridico-administrativ din ultimele secole, se enumeră cele 7 puncte ilustrate prin texte. Sînt amintite, cu acest prilej, persoanele care au servit drept informatori. Acestea prezintă deosebiri de vîrstă şi ocupaţie, dar au ca trăsătură comună nu numai faptul că sînt originare din ţinut, ci şi pe acela că ascendenţa lor nu a părăsit locurile natale timp de mai multe generaţii.

Textele propriu-zise, care reprezintă de fapt nişte povestiri spontane, sînt precedate de un capitol de fonetică şi fonologie constituit din descrierea sistemelor vocalic şi consonantic şi din prezentarea trăsăturilor distinctive şi articulatorii ale acestora. De altfel, autorii subliniază în *Introducere* că publică primul studiu fonologic din Franţa asupra acestui domeniu dialectal.

O remarcă, nu lipsită de interes, se poate face în legătură cu modul original în care s-au cules textele. Acestea au fost obţinute fără chestionar, în urma conversaţiilor obişnuite, notate sistematic de către un localnic. El a înregistrat, timp de 10 ani, cuvinte cu variantele lor, expresii şi fraze auzite în familie, la prieteni şi cunoscuţi. Aprofundata cunoaştere a graiului de către anchetator oferă o serioasă garanţie de autenticitate. Ulterior, un specialist a făcut asupra înregistrărilor un control legat mai ales de aspectele fonetice.

Textele sînt prezentate pe două coloane: cea din stînga publică textul în transcriere fonetică, iar cea din dreapta dă interpretarea lui în franceza literară.

Ultima parte a lucrării o constituie un bogat glosar în care figurează şi cuvinte arhaice şi rare, care lipsesc din alte glosare ale graiului, alături de un număr apreciabil de expresii şi proverbe inedite. Procedeul trimiterilor, folosit adesea, facilitează sistematizarea variantelor şi a sinonimelor. Nu se dau, în general, indicaţii cu privire la etimoane, această preocupare constituind obiectul unei alte lucrări, în curs de efectuare. Referirile la aspectul etimologic, atunci cînd apar totuşi, la unele cuvinte rare, au menirea de a rectifica explicaţii inexacte aparţinînd altor autori.

Rigoarea selectării materialului însoţit de o interpretare făcută cu pasiune şi competenţă îndreptăţesc pe cel care consultă cartea

să o considere drept una din importantele contribuţii la dezvoltarea dialectologiei franceze moderne.

LILIANA MACARIE

LUBOMÍR BARTOŠ, **El presente y el porvenir del español en América**, Brno, Universita J. E. Purkyně, 1971, 86 p.

După o serie de articole şi studii de mai mică întindere, hispanistul ceh Lubomír Bartoš şi-a concentrat preocupările referitoare la limba spaniolă din America în alcătuirea unei lucrări mai ample, cu caracter de sinteză, care prezintă principalele probleme şi aspecte generale legate de stadiul actual al activităţii de cercetare în domeniul lingvistic hispano-american, precum şi de perspectivele de dezvoltare ale acesteia.

În introducere se evidenţiază mai întîi importanţa pe care o are studierea tendinţelor de evoluţie ale spaniolei vorbite în America nu numai pentru lingvistica hispanică, ci şi pentru metodologia lingvisticii generale, istorice şi comparate. Se fac, în continuare, cîteva precizări asupra scopului propus, arătîndu-se că nu s-a urmărit prezentarea unui material nou, ci realizarea unei imagini de ansamblu asupra spaniolei americane, pe baza trecerii în revistă şi analizei critice a celor mai reprezentative teorii şi concepţii existente în această direcţie de cercetare, la care se adaugă propriile interpretări şi observaţii ale autorului.

Întrucît problematica presupusă de cercetarea spaniolei americane este deosebit de vastă şi complexă, structura de organizare a lucrării se întemeiază pe selectarea şi sistematizarea aspectelor mai importante, prin gruparea lor în patru mari capitole. Primul dintre ele, intitulat *Conceptul şi termenul de spaniolă americană*, prezintă problemele referitoare la esenţa însăşi a spaniolei vorbite în America şi la variantele sale dialectale, urmărindu-se mai întîi definirea acestor variante, apoi precizarea relaţiilor mutuale stabilite între ele, pe de o parte, şi a raportului pe care îl au cu spaniola peninsulară, pe de alta.

În cadrul celui de-al doilea capitol, *Omogenitate sau eterogenitate în spaniola americană*, se încearcă o descriere pe plan sincronic a spaniolei americane, în scopul elucidării întrebării dacă vorbirea hispano-americană reprezintă o unitate lingvistică omogenă sau dacă ea atestă prezenţa unor factori care tind spre fragmentare. Adoptînd o poziţie asemănătoare cu cea a lui José Pedro Rona, hispanistul ceh este de părere că „realitatea eterogenă a spaniolei americane se manifestă astăzi cu claritate".

Tendinţele de dezvoltare în viitor a spaniolei din America formează obiectul următorului capitol, *Convergenţă sau divergenţă?*. După ce desprinde factorii care ilustrează ambele direcţii de evoluţie, L. Bartoš conchide că „unificarea pan-hispanică nu are o bază atît de amplă, cum se susţine adesea", considerînd mai aproape de realitatea lingvistică din continentul latino-american concepţia conform căreia ne aflăm în prezenţa fenomenului îndepărtării treptate a limbii vorbite aici de spaniola din Europa.

Ultimul capitol, intitulat *Norma idiomatică în spaniola americană*, abordează probleme legate de codificarea normei în comunitatea lingvistică hispano-americană.

Lucrarea pe care o semnalăm constituie o remarcabilă încercare de analiză critică sistematică şi, în acelaşi timp, de clarificare a cîtorva din aspectele fundamentale caracteristice stadiului actual al cercetării spaniolei americane. Ea oferă unele interpretări şi puncte de vedere noi, originale, care contribuie efectiv la orientarea metodologică a activităţii în domeniul lingvistic hispano-american pe linia obiectivităţii şi rigurozităţii ştiinţifice.

TUDORA ŞANDRU-OLTEANU

Historia de los amores de París y Viana, Edición, estudio y materiales par Álvaro Galmés de Fuentes, Madrid, Editorial Gredos, 1970, 350 p.

Lucrarea deschide o nouă colecţie publicată de Editura Gredos : *Colección de literatura española aljamiado-morisca* — iniţiativă lăudabilă, dată fiind importanţa acestei literaturi. După cum este cunoscut, literatura aljamiado-moriscă este scrisă într-o limbă sau dialect romanic iberic (portugheză, castiliană, catalană, aragoneză), de către arabi stabiliţi în peninsulă, între secolele XIV—XVII. Cele circa două sute de manuscrise în caractere arabe, conţinînd aceste producţii literare, reprezintă un capitol imens şi aproape inedit al literaturii hispanice.

Literatura aljamiado-moriscă prezintă un dublu interes : atît literar propriu-zis, cît şi lingvistic. În afara bogatului fond narativ (legende, povestiri, romane) şi poetic, pe de o parte, şi pe de altă parte, a interferenţelor dintre literatura creştină şi cea moriscă, puse în lumină de analiza acestor producţii literare, literatura aljamiado-moriscă oferă un tot atît de bogat material lingvistic. Limba textelor de literatură aljamiado-moriscă se caracterizează prin prezenţa a numeroase arhaisme, a unor fenomene dialectale şi a unor arabisme inexistente în celelalte variante ale spaniolei. Editorul acestui text este Álvaro Galmés de Fuentes, unul dintre lingviştii spanioli care s-a ocupat îndeaproape de raporturile dintre spaniolă şi arabă şi a publicat, între altele, volumele : *Influencias sintácticas y estilísticas del árabe en la prosa medieval castellana* şi *El libro de las batallas (Narraciones caballerescas aljamiado-moriscas)*.

După consideraţii privind originea şi răspîndirea romanului cavaleresc *París şi Viana* în Europa Evului Mediu, autorul conchide, în amplul studiu introductiv ce deschide volumul, că versiunea aljamiado-moriscă de care se ocupă este o transpunere, în alfabet arab, a ediţiei spaniole a romanului (Burgos, 1524 — traducere din catalană) ; versiunea aljamiado-moriscă prezintă însă importante transformări de ordin lingvistic. Tot în introducere sînt reproduse pasaje din versiunile catalană, spaniolă şi aljamiado-moriscă, însoţite de comentariile editorului. În încheierea studiului introductiv, după ce se ocupă, pe scurt, de izvoarele şi stilul romanului, Galmés de Fuentes analizează ediţia din 1876 a manuscrisului, cu caractere latine, insistînd asupra greşelilor de transliteraţie.

Volumul conţine reproducerea fotografică a manuscrisului aljamiado-morisc, deteriorat pe alocuri. Urmează transcrierea textului în caractere arabe şi, în sfîrşit, acelaşi text în caractere latine, precedat de un detaliat studiu explicativ al sistemului de transliteraţie. Editorul arată că, în alegerea sistemului de transliteraţie, a avut în vedere două criterii : reproducerea transliterată a textului să permită interpretarea corectă şi exactă a originalului arab, iar textul cu caractere latine să se îndepărteze cît mai puţin de ortografia spaniolă medievală sau modernă.

Urmează un capitol de analiză lingvistică a textului aljamiado-morisc. Galmés de Fuentes studiază, în primul rînd, caracteristicile fonetice (sistemul sibilantelor), relevînd că textul (din a doua jumătate a secolului al XVI-lea) prezintă încă sistemul sibilantelor din spaniola medievală, caracterizat prin trei perechi (surde-sonore) de predorsodentale africate (sau fricative), apicoalveolare fricative şi palatale fricative. În următoarele subcapitole, editorul se ocupă de arhaismele lexicale, aragonismele şi arabismele textului, precum şi de alte trăsături lingvistice ce pot fi deduse din comparaţia între textul castilian şi cel aljamiado-morisc. Printre acestea menţionăm ca deosebit de interesante : evoluţia sufixului *-aticu*, folosirea articolului însoţind un posesiv (existentă şi azi în dialectul leonez), oscilaţia în folosirea verbelor *ser* şi *estar* cu valoare locativă. În ultima parte a analizei lingvistice, Galmés de Fuentes înregistrează o serie de cuvinte din textul arab inexistente în textul castilian, interesante din punct de vedere lingvistic.

Concluziile lui Galmés de Fuentes sînt că textul reprodus și analizat prezintă toate caracteristicile literaturii morisce (arhaisme, dialectalisme și arabisme), deși, în fond, este vorba doar de reproducerea unui text castilian în arabă.

Într-un apendice, care, în economia volumului, reprezintă aproape o treime, Galmés de Fuentes publică pasaje din versiunea castiliană corespunzătoare textului arab, textul versiunii catalane corespunzătoare celui arab și pasaje din versiunea franceză relaționate cu cele din textul aljamiado-morisc.

Lucrarea se încheie cu un tabel al corespondențelor între semnele grafice arabe și cele latine.

DAN MUNTEANU

Linguistics, an international review, nr. 65–76, 1971, The Hague, Mouton.

Revista *Linguistics*, pe care o prezentăm în continuare, este o revistă lunară de lingvistică, apărută la Haga. După cum arată şi subtitlul, este vorba de o revistă internaţională, care publică colaborări ale lingviştilor din întreaga lume.

Profilul revistei este foarte larg, cuprinzînd studii de lingvistică generală şi de lingvistică aplicată la un domeniu idiomatic variat.

În cuprinsul celor 12 numere ale anului 1971, ponderea cea mai mare o au studiile de lingvistică generală. Alături de acestea, apare un număr mai restrîns de articole referitoare la diferite idiomuri, începînd cu cele de circulaţie internaţională: limbi romanice (3 articole), germanice (7 articole), slave (6 articole) şi terminînd cu limbi mai puţin cunoscute din toate continentele (16 articole).

Remarcăm, în primul rînd, interesul în studierea unor limbi ne-indo-europene. Astfel, numărul 75 al publicaţiei este dedicat prezentării cîtorva aspecte din limbi indigene puţin cunoscute din America de Nord (arapaho, hanis) şi din America de Sud (yagua, cubeo, barasano). Articolele urmăresc în special o descriere fonologică a acestor limbi. De asemenea, în nr. 76 se analizează aspecte ale unor limbi din Extremul Orient (chineza, indoneziana, japoneza, coreeana).

Dintre articolele dedicate limbilor germanice, englezei în special, remarcăm cîteva: Walter L. Magnussen, *Stages of Linguistic Change in Modern English* (nr. 71, p. 42–86) — un studiu al schimbărilor fonologice în diferite varietăţi ale englezei europene şi americane; Joe E. Pierce, *A Look of the so-called Past Tenses and Participial Formes of English Verbs* (nr. 71, p. 87–94), prezintă rezultatele obţinute din analiza tuturor ocurenţelor de forme verbale studiate asupra unui corpus de 6 000 cuvinte, determinînd distribuţia funcţională şi implicaţiile semantice ale formelor studiate; Donald A. Sears, *The Noun Adjuncts of Modern English* (nr. 72, p. 61–77), analizează modul de compunere al unor termeni tehnici moderni, din diferite domenii; studiul fonologic al lui Christian Poeters, e_1 *in Gothic, Old English, and Old High German* (nr. 72, p. 26–30).

Idiomurile slave se bucură de o atenţie deosebită. Nr. 69 cuprinde studii fonologice, lexicale, morfologice asupra limbilor rusă, poloneză, croată, slovacă; adăugăm şi articolul apărut în nr. 72 al revistei: Michael Shapiro, *Markedness and Russian Stress* (p. 61–75).

Studiile asupra limbilor romanice ocupă un loc mai restrîns, dar cele trei articole cu acest profil prezintă aspecte interesante şi actuale.

Robert N. St. Clair, *The Portuguese Plural Formation* (nr. 68, p. 90–102), într-un studiu diacronic, face o analiză a formării pluralului în limba portugheză, încercînd să opereze o simplificare în clasificarea tipurilor de plural, ţinînd seama de complicaţiile fonologice ale acestui proces. Se face o prezentare descriptivă a acestor tipuri şi se consideră că, de fapt, actuala clasificare pentru plural (la categoriile gramaticale: substantiv, adjectiv, articol) are la bază o singură opoziţie sg/pl = = $\emptyset$/s. Varietatea de forme de plural se datorează schimbărilor fonologice ce însoţesc formarea acestui număr. Aceste modificări au acţionat şi acţionează independent asupra substantivelor şi adjectivelor, indiferent dacă posedă sau nu marca [+plural].

Al doilea studiu se referă la limba italiană. Robert A. Hall Jr., *The Syllable in Italian Phonology* (nr. 67, p. 26–33), trece în revistă mai multe teorii asupra accentului în cuvintele italieneşti (Saltarelli, Valesio, Romeo) şi discută cîteva probleme legate de acesta. Autorul se pronunţă în favoarea unui aspect referitor la sunetele vorbirii şi pronunţarea lor: silaba şi împărţirea silabică. Se afirmă necesitatea considerării silabei ca o unitate

lingvistică, identificînd patru tipuri silabice pentru limba italiană.

Apare tot mai des ideea că dialectele gascone s-au dezvoltat independent de provensală și ar avea statut propriu de limbă romanică. Reine Cardaillac Kelly, *The Sound System of a Gascon Dialect* (nr. 68, p. 5—12), se înscrie pe această linie. Prezentul articol reprezintă o descriere sincronică, care încearcă să prezinte sistemul fonologic cu trăsăturile speciale ale unui dialect gascon (donzacais), bazîndu-se pe o anchetă realizată în 1963. Pentru sistemul vocalic se remarcă asimetria lui, cele patru grade de deschidere, poziția finală a vocalelor *e*, *i*, *o*, singura vocală rotunjită existentă *ü*. În cadrul sistemului consonantic se disting mai multe trăsături care-l apropie de spaniola peninsulară: distribuția fricativelor și oclusivelor /b d g/, lipsa unei corelative sonore pentru fricativa surdă /f/, prezența palatalei /ļ/, prezența și distribuția lui /r̄/.

Necondiționarea domeniului de cercetare și caracterului pe care trebuie să-l posede articolele publicate conduce la o mare varietate și complexitate de problematică și metodologie. Se evidențiază, din ansamblul de studii tipărite în cursul anului 1971, preferința pentru metodele de cercetare foarte noi, aplicate la diferite secțiuni ale lingvisticii generale și particular-idiomatice.

Fonologia este domeniul lingvistic spre care se îndreaptă atenția specialiștilor. Apariția unor articole interesante confirmă preocuparea constantă pentru acest domeniu, în timp ce sintaxa și morfologia sînt aproape ignorate. Notăm pentru fonologie articolele:

W. L. Ballard, *Controversial Speculations on Phonological Complexity* (nr. 70, p. 5—15), propune o analiză generativă mai complexă a fonologiei, care ar trebui studiată sub cele două aspecte: 1) non-autonom, linear și sintagmatic (similar fonologiei generative tradiționale) și 2) autonom, non-linear și paradigmatic.

J. R. Hurford, *The Stage of Phonology* (nr. 71, p. 5—41), studiază noua etapă de cercetare generativă a fonologiei, analizînd studiile lui Chomsky și Halle în comparație cu Postal, notînd diferențele care există între ei, diferențe de detaliu și nu de esență.

Tae-Yong Pak, *Convertibility between Distinctive Features and Phonemes* (nr. 66, p. 95—114), pornind de la o contradicție a teoriei jakobsoniene, își propune să realizeze un sistem mai consistent de trăsături distinctive.

Se remarcă interesul pentru studiile teoretice de semantică și lexicologie: G. Berry-Rogghe, *The Scope of Semantics* (nr. 73, p. 5—16). Autorul își propune să compare două atitudini în lingvistica modernă: teoria semantică în concepția americanilor Fodor, Katz, Postal, Weinreich („componential" approach) și cea a școlii londoneze „firthiene — Halliday, Mc Intosh, Sinclair, Mitchell („collocational" approach) și să delimiteze la mai multe „subnivele" scopul analizei semantice, al analizei sintactice și al referințelor la lumea ne-lingvistică. Amintim studiul lui L. G. Kelly, *Punning and the Linguistic Sign* (nr. 66, p. 5—11). O altă lucrare care analizează domeniul gramaticii și al lexicului, stabilind legăturile dintre ele, este cea a lui Joseph L. Malone, *Monitors: Mediators of Grammar and Lexicon* (nr. 74, p. 22—35).

Stilistica rămîne, în continuare, un domeniu mult studiat. Numărul 66 al revistei este consacrat în totalitate stilisticii. De asemenea, nr. 65 publică articolul lui William M. Russel, *Linguistic Stylistics* (p. 75—82), în care se opinează pentru o „onestă" stilistică lingvistică și nu pentru o stilistică literară.

Din cuprinsul revistei din anul 1971 se mai impun preocupări teoretice legate de probleme lingvistice foarte variate:

— delimitarea limbii și dialectului: Frederick B. Agard, *Language and Dialect* (nr. 65, p. 5—24);

— studii asupra criteriilor de clasificare tipologică a limbilor: Jurij Levickij, *World-Sectioning and Language Typology* (nr.74, p. 11—21), propune o clasificare după sistemul semantic;

— studiul controversatelor unități de bază ale limbii: propoziția și silaba: Leon Zawadowski, *The Problem of Sentence and its Holistic Definitions* (nr. 70, p. 90—105) și *Sentence, its Grammatical Definition* (nr. 72,

p. 95—112); Jiří Krámský, *On the Funtional Conception of the Syllable* (nr. 70, p. 45—56);

— problema distincției chomskiene între competență și performanță este reluată de Nathan Stemmer, *A Note on Competence and Performance* (nr. 65, p. 83—89), care încearcă să arate că este greșit a separa metodologic cele două teorii, neexistînd o diferență fundamentală, dat fiind că teoria competenței se determină pe baza performanței;

— se observă preocupări pentru noua teorie tagmemică: Karl J. Franklin, *Tagmemics and Tagmemic Rules* (nr. 70, p. 25—44) și Marc L. Schnitzer, *A Note on Tagmemic Discours Analysis: Philosophical Argument* (nr. 67, p. 72—82);

— articolul lui Karl C. Diller, *„Resonance" and Language Learning* (nr. 70, p. 16—24), analizează cîteva probleme legate de modul cum își însușesc copiii limbajul și se opune explicării prin conceptul de „rezonanță" (= copiere automată);

În continuare, amintim două articole care reflectă preocupări pentru analiza unor materiale lingvistice cu ajutorul mașinilor („computational linguistics"). Diana S. Natalicio și Luis F. S. Natalicio, în studiul *Data Menagement Considerations in Linguistic Research* (nr. 73, p. 90—104), apreciază utilitatea computerilor în clasificarea și pregătirea materialului lingvistic asupra căruia va lucra cercetătorul; se prezintă și o aplicare a metodei asupra studierii formei negative în sintaxa portughezei braziliene. Jacob Mey, *Computational Linguistics in the „Seventies"* (nr. 74, p. 36—61), analizînd situația acestei metode de lucru în ultimul deceniu, consideră că trebuie să o socotim o ramură a lingvisticii și nu a științei computerilor;

— preocupări pentru studiul diacronic: Henri Wittmann, *Recent Developments in Diachronic Linguistics* (nr. 65, p. 90—101), discută cîteva aspecte ale dezvoltării acestuia.

Remarcăm două valoroase contribuții ale lingviștilor români.

Este vorba, în primul rînd, de lucrarea prof. Lucia Wald, *On the Formation of the Opposition between Noun and Verb* (nr. 67, p. 83—90), o reluare a unui articol publicat în *Probleme de Lingvistică Generală*, V (1967), în care se urmărește diacronic diferențierea acestor două părți de vorbire: opoziția semantică la început, opoziția funcțională și apoi opoziția morfologică; schimbarea situației sub aspectul mărcilor — din substantiv / sens, funcție sintactică, flexiune bogată / și verb / caracterizat multă vreme doar prin sens și funcție sintactică / în substantiv-slab marcat flexionar, în comparație cu verbul. Autoarea aduce cîteva considerații asupra propoziției nominale și verbale.

Notăm, de asemenea, articolul acad. prof. A. Rosetti — *Sur la Grammaire Générative* (nr. 66, p. 111—118), care aduce cîteva obiecții de concepție la analiza efectuată de gramatica generativă. Astfel, aceasta nu trebuie să se sprijine pe intuiție, analiza structurilor de adîncime nu este relevantă pentru toate limbile, în schimb gramatica generativă ar trebui să se bazeze pe funcții. Se apreciază aportul noii gramatici.

Recomandăm aparițiile revistei *Linguistics* pentru utilitatea lor în studiul unor aspecte interesante de lingvistică generală și aplicată, reflectînd direcțiile și domeniile de cercetare actuale.

VALERIA NEAGU

Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, nr. 29 — 30 — 31 — 32, 1970 — 1971. [—*Mirko Deanović octogenario. In honorem*].

Revista pe care o prezentăm publică lucrările corpului didactic al Facultății de litere a Universității din Zagreb. Așa cum rezultă și din titlu, sînt publicate articole referitoare la limbile romanice și la engleză. De cele mai multe ori există un echilibru între spațiul acordat celor două domenii, după cum există și un echilibru între contribuțiile de lingvistică și cele de literatură.

Ne interesează, în ceea ce urmează, domeniul lingvisticii romanice. Se poate observa că, în numerele apărute pînă în prezent, în general sînt studiate idiomurile romanice

vorbite pe teritoriul Iugoslaviei sau cele din imediata vecinătate a acestuia.

Cele mai multe lucrări sînt consacrate italienei. J. Jernej, D. Cernecca, P. Tekavčić sînt numele care discută mai ales aspecte ale gramaticii italiene (ultimul se ocupă și de chestiuni de fonologie și de formarea cuvintelor). Bine reprezentată este și dalmata, datorită unor articole semnate de V. Vinja cu corecțiuni etimologice la dicționarul etimologic al lui W. Meyer-Lübke. Același autor publică și note de ihtionimie dalmată. P. Guberina analizează problema diftongării în vegliotă.

Cercetările întreprinse de prof. M. Deanović, fondatorul revistei, asupra dialectelor istroromanice (primul număr al revistei se deschide cu un articol de sinteză despre aceste idiomuri semnat de Deanović) explică atenția deosebită acordată acestor idiomuri romanice în revista prezentată. D. Cernecca și P. Tekavčić analizează într-o serie de articole sistemul fonologic, aspecte ale structurii gramaticale și ale lexicului istroromanic. În sfîrșit, un loc important îl ocupă în numerele precedente ale revistei studiile dedicate istoromânei, datorate lui A. Kovačec, autorul excelentei monografii apărute în Editura Academiei R. S. România.

În general, în studiile consacrate idiomurilor istroromanice și istroromânei se insistă atît asupra unor noi modalități de descriere a structurii acestor idiomuri, cît și asupra unor probleme de bilingvism (felul cum dialectele istroromanice și istroromâna și-au modificat structura datorită influenței sîrbo-croate). Efectele bilingvismului, evidente într-o regiune în care se întîlnesc limbi și dialecte variate, au fost urmărite și în alte lucrări ale romaniștilor de la Zagreb: V. Vinja (*Alcuni tipi di incroci linguistici neolatino-slavi*), M. Pavlović (*L'elemento romanzo e non romanzo nella posposizione dell'articolo nelle lingue balcaniche*), J. Jernej (*Sugli italianismi penetrati nel serbo-croato negli ultimi centi anni*), P. Tekavčić (*Due voci romene in un dialetto serbo-croato dell'isola di Veglia, Krk*). În aceeași ordine de idei poate fi amintit domeniul contactelor realizate în cadrul terminologiei maritime în bazinul Adriaticii, de asemenea bine prezentat în revista de față tot datorită impulsurilor date de M. Deanović, inițiatorul Atlasului lingvistic mediteranean (cf. *Intorno all'Atlante Linguistico Mediterraneo*). Cele mai multe contribuții sînt semnate de V. Vinja.

Numărul omagial luat în discuție ilustrează aproape toate domeniile menționate mai sus (mai puțin dalmata). Există articole consacrate italienei (P. Tekavčić, *Attrazione formale e contatto semantico*; J. Jernej, *I due tipi del predicativo in italiano*), altele dedicate idiomurilor istroromanice (D. Cernecca, *Morfologia del dialetto di Valle d'Istria. Il nome e il pronome*; P. Tekavčić, *Intorno al dignanese „zon", „zoyn" 'andiamo'*), unul care discută un fenomen din istroromână (A. Kovačec, *La place de l'adjectif épithète en istroroumain*) și unul în care sînt analizate efectele bilingvismului (V. Vinja, *Le lat. *BABA et ses continuateurs dans l'ichtyonymie croate. Illustration d'un compromis sémantique*). Remarcăm în afară de aceste teme, care continuă tradiția revistei, două articole de lingvistică romanică: J. Tarle, *Sur le style, la signification et la vraisemblance de „La Peste" d'Albert Camus*; K. Budov, *Eslavismos en el español. (Notas a propósito de la 19ª edición del Diccionario de la Real Academia Española)*, și un articol de engleză, care prezintă un interes mai general pentru cei ce se ocupă de elaborarea unor gramatici contrastive (R. Filipović, *Problems of Contrastive Work. The Yugoslav Serbo-Croatian—English Contrastive Project So Far*).

Articolul lui Kovačec interesează îndeaproape pe cei ce se preocupă de studiul limbii române, autorul discutînd pe larg una dintre particularitățile istroromânei, în opoziție cu dacoromâna și aromâna. Bazîndu-se pe un examen atent al textelor istroromâne, Kovačec precizează că de fapt plasarea adjectivului epitet înaintea substantivului din istroromână nu este un fenomen general, așa cum s-ar putea crede la prima vedere. Există și numeroase cazuri, explicate de autor ca un stadiu vechi care datează din epoca românei comune, în care topica este la fel ca în dacoromână și aromână. Antepunerea epitetului din istroromână este explicată ca rezultat al

interferenței sistemului vechi românesc cu un alt sistem lingvistic (croata). Analiza lui Kovačec ia în discuție diferitele tipuri de epitete și compară situația din istroromână cu cea din croată.

Volumul omagial închinat prof. M. Deanović reprezintă o bună ocazie de a cunoaște direcțiile și metodele de cercetare ale romaniștilor din Zagreb.

MARIUS SALA

Langages, nr. 23, 1971, Paris, Didier/ Larousse

Al treilea număr din 1971 al revistei trimestriale *Langages*, revistă care se deosebește de altele prin aceea că fiecare fascicul are caracter tematic, este consacrat discursului politic, cei patru autori cărora le-a fost încredințată alcătuirea numărului încercînd să delimiteze problemele de ordin teoretic și metodologic pe care le impune studierea acestui domeniu.

În *Problématique des travaux sur le discours politique* (p. 3–24), L. Guespin face mai întîi o critică a teoriei cîmpurilor semantice, metodă pe care o consideră imposibil de aplicat la un domeniu mai larg al vocabularului (și de aceea ,,ce point de vue a abouti à des études brillantes, mais limitées''), argumentînd apoi de ce, după părerea sa, nici metodele statistice nu sînt concludente pentru domeniul de care se ocupă.

Pentru necesitățile teoretice și practice ale analizei, autorul propune introducerea termenului de *discours*, considerat în opoziție cu *énoncé* : ,,L'énoncé c'est la suite de phrases émises entre deux blancs sémantiques, deux arrêts de la communication ; le discours, c'est l'énoncé considéré du point de vue du mécanisme discursif qui le conditionne''.

Deși articolul este pur teoretic, prefațîndu-le într-un fel pe cele care urmează, L. Guespin nu optează pînă la urmă pentru vreo școală lingvistică, metoda distribuțională, gramatica transformațională și cea a cazurilor putînd contribui în aceeași măsură la constituirea unei metodologii adecvate pentru analiza discursului în general, discursul politic fiind cel mai indicat, deoarece regulile după care este compus sînt mai puțin aleatorii.

J.-B. Marcellesi analizează, în *Éléments pour une analyse contrastive du discours politique* (p. 25–56), cuvîntările rostite de diverși participanți la Congresul P.S.F., care a avut loc la Tours, în 1920. Metoda este, în general, cea distribuțională, elementele contrastante fiind grupările politice.

Tot un studiu al unei probleme concrete este și articolul semnat de D. Maldidier, *Le discours politique de la guerre d'Algérie: approche synchronique et diachronique* (p. 57–86), în care autoarea își propune să analizeze discursul politic prin mijlocirea a șase cotidiene reprezentative pentru păturile sociale ale comunității franceze din acel timp.

Articolul care ni se pare cel mai interesant, deoarece depășește cadrul strict al problemei în discuție, este cel al lui D. Slatka, *Esquisse d'une théorie lexico-sémantique: Pour une analyse d'un texte politique (Cahiers de doléances)* (p. 87–134). Dînd dovadă de un ascuțit spirit analitic, autorul face o comparație între diferitele școli lingvistice de la F. de Saussure pînă în zilele noastre, scoțînd în evidență raporturile dintre ele și avantajele și inconvenientele fiecăreia. Chiar dacă unele afirmații sînt discutabile și chiar dacă opțiunea autorului pentru gramatica tip Fillmore nu este inatacabilă, discuția pe care o face merită o lectură mai atentă.

În ansamblul său, acest număr din *Langages* este, fără îndoială, și o ilustrare elocventă a continuității școlii socio-lingvistice în Franța.

V. COVACI

Cahiers de lexicologie, Paris, XVIII, 1, 1971.

Revista apare din 1959 ca o publicație a ,,Centrului de studii pentru vocabularul francez'' de la Universitatea din Besançon,

sub redacţia prof. B. Quemada. Axată pe problemele moderne ale cercetării lexicului, ea este, în momentul de faţă, una din cele mai bune reviste de specialitate.

Tematica prezentului număr al excelentei reviste *Cahiers de lexicologie* se axează pe trei mari probleme: 1) încercări de găsire a unei metode adecvate de cercetare a lexicului, în special a semanticii (P. Charaudeau, *L'analyse lexico-sémantique, Recherche d'une procédure d'analyse* I); 2) realizări ale lingvisticii cantitative în domeniul lexicului (H. J. Neuhaus, *Towards a diachronic Analysis of Vocabulary*, şi R. Michéa, *De la relation entre le nombre des mots d'une fréquence déterminée et celui des mots différents employés dans le texte*); 3) metode moderne de cercetare în domeniul formării cuvintelor (G. Stein, *La dérivation française et le problème des consonnes intercalaires*, şi B. Combette, R. Tomassone: *La formation des collectifs de végétaux en langue d'oc après les noms de lieux*); 4) terminologie specială (M. Cagnon. S. Smith, *Le vocabulaire de l'architecture en France de 1500 à 1550* I). Într-un ultim articol se abordează problema mai specială a onomatopeelor (P. Fresnault-Dervelle, *Aux frontières de la langue: quelques réflexions sur les onomatopées dans la bande dessinée*).

În mod special ne reţine atenţia articolul lui P. Charaudeau, care reprezintă prima parte, teoretică (cu subtitlul *Contribution à une problématique de l'analyse lexico-sémantique*), a unui studiu mai vast, ce va putea fi citit în următoarele numere ale revistei. Autorul expune în mod succint şi clar problemele cheie ale analizei semantice, dezvoltînd unele principii ale lui Pottier, Coseriu, Greimas şi Guiraud. Această primă parte a studiului lui Charaudeau poate servi nu numai ca introducere la articolul anunţat, dar şi ca un îndreptar pentru cei care doresc să se orienteze în semantica modernă funcţională.

Deosebit de interesant metodologic ni se pare şi articolul lui B. Combettes şi R. Tomassone, care se străduiesc să descopere legile generale ce stau la baza repartiţiei sufixelor colective de plante. Corpusul a fost format prin despuierea unor dicţionare topografice. Materialul a fost prelucrat de un ordinator şi a fost organizat, în primul rînd, pe baza analizei corespondenţelor (cf. B. Escofier-Cordier, *L'analyse factorielle des correspondances*, în ,,Cahiers du Bureau universitaire de Recherches opérationnelles'', 13 (1969), p. 25–29).

MARIA ILIESCU

Español Actual, nr. 20, decembrie, Madrid, 1971.

Revista *Español Actual* este buletinul editat de către Oficina Internacional de Información y Observación del Español (OFINES), instituţie creată în 1963, la Madrid, în urma primului Congres al Instituţiilor Hispanice, în vederea coordonării activităţii de dezvoltare, cercetare şi cultivare a limbii spaniole.

Obiectivele fundamentale ale revistei, condusă de profesorul Manuel Criado de Val, urmăresc să ofere, pe de o parte, materiale lingvistice care să contribuie la o mai bună cunoaştere a condiţiilor şi stadiului actual al limbii spaniole, iar pe de alta, informaţii referitoare la activitatea hispanistică de pretutindeni.

Ultimul număr al revistei, apărut în decembrie 1971, cuprinde, în prima parte, articole şi note cu caracter lingvistic, dintre care menţionăm mai întîi contribuţia lui Sebastián Marriner Bigorra, *Criterios morfológicos para la categorización gramatical*. Articolul tratează problema definirii categoriilor gramaticale, aşa cum se reflectă în gramaticile limbii spaniole, urmărind să evidenţieze în ce măsură elementele semantice prezente în aceste categorii corespund unei realităţi lingvistice autentice şi permit, deci, o clasificare corectă. Autorul schiţează o definire a categoriilor gramaticale fundamentale ale limbii spaniole — verbul, pronumele, substantivul, adjectivul — pe baza criteriilor morfologice.

Unui aspect important, frecvent dezbătut în lingvistica romanică actuală, şi anume situaţia neologismelor lexicale, îi consacră

Bernard Quemada, profesor la Universitatea Sorbona, articolul *Para una politica de la neologia. Ensayo de delimitación de los objetivos y de los medios.*

Un interes deosebit oferă contribuția lui Hernán Urrutia Cárdenas, de la Universitatea din Valdivia (Chile), intitulată *Aproximaciones metodológicas en el estudio de la formación de palabras*, care urmărește să aplice la formarea cuvintelor o serie de concepte și reguli ale gramaticii transformaționale, arătînd că transformările afixale au funcția de a integra, în cuvîntul format, relațiile sintactice ale unui enunț de bază.

Menționăm, în sfîrșit, nota autoarei Beatriz V. Cuellar, de la Universitatea din Louisiana, care semnalează prezența, în spaniola cubaneză, a unor variante ale fonemelor /r̄/ și /y/, respectiv „rr" velar și „y" africat.

Dintre informațiile cuprinse în partea a doua a revistei, rubrica *Anuario del español* — care prezintă date referitoare la activitatea de cercetare și predare a limbii spaniole în întreaga lume — este consacrată României. Sînt incluse aici trei tipuri de informații, despre: 1. instituțiile de interes lingvistic hispanic, 2. bibliotecile de interes lingvistic hispanic și 3. universitățile și institutele de învățămînt superior în care se predă limba spaniolă.

În cadrul rubricii *Informes académicos*, care încheie ultimul număr al revistei *Español Actual*, se continuă publicarea listei de îndreptări și adăugiri efectuate pe marginea Dicționarului limbii spaniole, aprobate de Academia de limbă în perioada mai-august 1968.

TUDORA ȘANDRU-OLTEANU

MAXIMILIAN KŘEPINSKY (1875—1971)

După o lungă şi grea suferinţă, s-a stins din viaţă la Praga, în ziua de 7 mai 1971, Nestorul de vîrstă al filologiei romanice din Cehoslovacia, prof. Maximilian Křepinský. Născut la 9 octombrie 1875, în orăşelul Turnov, din nordul Cehiei, dintr-o modestă familie de feroviari, Křepinský şi-a făcut studiile gimnaziale la Praga, după care a urmat cursurile facultăţii de filologie de la universitatea Carol al IV-lea. Dovedind de timpuriu o neobişnuită receptivitate faţă de problemele de limbă, tînărul Křepinský s-a specializat îndeosebi în disciplinele filologiei romanice, şi anume gramatica istorică a limbii franceze şi gramatica comparată a limbilor romanice. În perioada studiilor universitare, prof. Jan Urban Jarník, cel dintîi romanist în cadrul universităţii cehe, i-a fost dascălul cel mai apropiat. În 1898 Křepinský pleacă la Paris pentru a continua studiile la Sorbona, la ,,Collège de France'' şi la ,,Hautes Études'', unde audiază cu asiduitate prelegerile lui Gaston Paris şi ale lui Antoine Thomas. În acelaşi timp, Křepinský se familiarizează atît cu problemele foneticii experimentale, cît şi cu metodele geografiei lingvistice, foarte la modă la data aceea, în capitala Franţei.

După 1899, funcţionează aproape zece ani ca profesor secundar, fără a pierde însă nici un moment contactul cu universitatea şi mai ales cu Jarník. În 1908, în urma unui examen de abilitare, Křepinský e însărcinat să facă un curs de filologie romanică pe lîngă catedra lui Jarnìk, care, după cum se ştie, se consacră tot mai stăruitor studiilor de limbă română. Între timp e numit ,,privat-docent'' şi continuă să funcţioneze, în această calitate, pînă în 1919, cînd titularul catedrei retrăgîndu-se din învăţămînt pentru limită de vîrstă, toate sarcinile legate de catedra de romanistică sînt preluate de Křepinský. Noul profesor a desfăşurat o laborioasă activitate universitară, dublată de o remarcabilă muncă ştiinţifică, pînă în ajunul ultimului război.

Cu toată vîrsta sa înaintată, Křepinský a continuat să lucreze în cadrul universităţii şi după eliberarea de sub ocupaţie germană, organizînd seminarii şi prelegeri în jurul catedrei, de astă dată completată şi cu alţi specialişti.

Privită în perspectiva celor aproape cinci decenii — cu excepţia anilor de ocupaţie germană — activitatea ştiinţifică a prof. M. Křepinský apare foarte variată şi complexă. Pe lîngă cercetările de hispanistică, italiană şi veche franceză — pentru a continua tradiţia lui Jarník —, Křepinský a îmbrăţişat în studiile sale şi probleme privitoare la limba română, mai cu seamă pe linia interferenţelor cu slavona.

În această privinţă, el a publicat o serie de studii — inegale ca volum — însă foarte sugestive şi interesante, pentru cei care cercetează

raporturile lingvistice slavo-române. De pildă, influenţa morfologiei slave asupra morfologiei române, elemente slave intrate în lexicul românesc sau studiul despre verbul în limba română sînt numai cîteva din aspectele pe care Křepinský le-a tratat cu perspicacitate ştiinţifică şi competenţă.

Nu numai atît, dar fostul discipol al lui Jarník a nutrit faţă de români şi de limba noastră o profundă simpatie, pe care nu şi-o ascundea niciodată. Cu Maximilian Křepinský dispare încă unul din suita marilor dascăli care a dat o deosebită strălucire universităţii Carol al IV-lea, în prima jumătate a secolului nostru [1].

TR. IONESCU-NIŞCOV
Bucureşti, B-dul Banu Manta 31

[1] Cîteva date din acest necrolog le-am luat din articolul festiv al lui Vladimír Uhlíř intitulat *90 ans du professeur Maximilian Křepinský*, în „Romanistica Pragensia", IV, Praga, 1966, p. 109–121.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la Întreprinderea Rompresfilatelia, *Căsuţa poştală* 2001 — telex 011631, *Bucureşti, Republica Socialistă România*, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à Întreprinderea Rompresfilatelia, *Boîte postale* 2001—telex 011631,—*Bucarest, Roumanie* ou à ses représentants à l'étranger.

R. P. d'ALBANIE, **Ndermarja Shtetnore e Bolimeve**, Tirana ;

R. D. ALLEMANDE, **Deutscher Buch Export und Import**, Leninstrasse 16 Leipzig 701 ;

R. P. de BULGARIE, **Hemus**, Place Slaweikov, 11, Sofia ;

R. P. de CHINE, **Waiwen Shudian**, P.O.B. 88, Pékin;

R. P. D. COREÉNNE, **Chulphanmul**, Phenian ;

RÉPUBLIQUE CUBA, **Cubartimpex**, Simón Bolivar 1, Palacio Aldamo, Habana ;

R. P. de HONGRIE, **Kultura**, P.O.B. 149, Budapest 62 ;

R. P. MONGOLE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

R. P. de POLOGNE, **Ruch.**, Ul. Wronia 23, Warszawa ;

R. S. TCHÉCOSLOVAQUE, **Artia**, Ve Smeckach 30, — Praha II ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga**, Moskva G-200 ;

R. D. du VIETNAM, **So Huat Nhap Sach Bao**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

R. S. F. de YOUGOSLAVIE, **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27, Belgrad ; **Prosveta** 16/1, Terazije, Belgrad ; **Forum**, Voivode Misica, Novi Sad ;

ARGENTINE, **Editorial Sudaminter S.A.**, Alsina 500, Buenos Aires ;

AUSTRALIE, **Current Books Ltd. Distributors** 168 —174, Day Street, Sydney ;

AUTRICHE, **Globus Zeitungs Drucks und Verlagsanstalt** GmbH, 1200, Wien, Höchsstädplatz 3 ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles, **Agence Messageries de la Presse**, 14—22, Rue du Persil Bruxelles ;

CANADA, **Progress Books** 44 Stafford St. Toronto, Ontario, **W. M. Dawson Subscriptions Service Ltd**, Six Thorneliffe Park Drive, Toronto 17, Ontario ;

COLOMBIE, **Libreria Buchholz Galeria**, av. Jiménez de Quesada 8—40, Bogotá ;

DANEMARK, **Ejnar Munksgaard**, Noregade, 6, Kobenhaven ;

ESPAGNE, **Libreria Herder**, Calle de Balmés 26, Barcelona 7 ;

ÉTATS-UNIS, **Fam Book Service** 69, Fifth Avenue, Suite 8 F., New York, 10003 N.Y. ; **Continental Publications**, 111, South Mermanec Ave., St. Louis Missouri, 63105 ; **Turner Subscription Agency** 235, Park Avenue South, New York 3, N.Y. ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa** P.O.B. 10128, Helsingfors, 10 ;

FRANCE, **Nouvelles Messageries de la Presse Parisienne**, 111, Rue Réaumur, Paris II **Europériodiques S.A.** 72, Boul. Senard, 22 Saint Cloud ;

GRANDE-BRETAGNE, **Collet's Holdings Ltd.**, Dennington Estate, Wellingborough, Northants **Central Books Ltd.**, 37, Inn Road, London W.C. 1 ;

ISRAEL, **Lepac Ltd.**, P.O.B. 1136 Tel-Aviv ; **Haiflepac Ltd.** P.O.B. 1794, Haifa ;

ITALIE, **So. Co. Lib. Ri.** Piazza Margana 33 — Roma ; **Messagerie Italiene Sp. A.** Milano, Via Priv. Renzo e Lucia 7 ;

JAPON, **Nauka Ltd.** 30—19 Minami — Ikebukuro 2 chome Toshima Ku, Tokyo ;

PAYS-BAS, **N. V. Martinus Nijhoff**, P.O.B. 269, Den Haag ; **Swetz & Zeitlinger** Keizersgracht 471—487, Amsterdam C;

NORVÈGE, **Tryggve uul Moller-Boekhandel Øvre**, Slottsgate 15, Oslo 1 ;

R. F. d'ALLEMAGNE, **Kubon & Sanger**, P.O.B. 68, München 34 ; **Presse Vertriebsgesellschaft** GmbH 6, Börsenstrasse 13—15, Frankfurt/Main ; **Kunst und Wissen**, Erich Biber P.O.B. 46, 7000 Stuttgart 1 ;

SUISSE, **Pinkus & Cie**, Froschaugasse 7, Zürich, **Fachbücherei Berne**, P.O.B. 397, 3001, Berne.

I.P.I. c. 1285

Lei 20

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIII

5
1972

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie : Adresse du comité de rédaction :

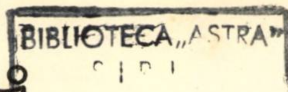
Bucureşti 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30.

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită toate manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Revistele se pot procura şi prin PUNCTUL DE DESFACERE al EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poştă), str. Gutenberg 3 bis, sectorul VI, Bucureşti. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Întreprinderea de comerţ exterior ROMPRESFILATELIA, Căsuţa poştală 2001, telex 011631, Bucureşti, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanţii săi din străinătate.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

5 — XXIII — 1972

SUMAR

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

ANALIZA REFLEXIVULUI ROMÂNESC DIN PERSPECTIVA UNEI GRAMATICI TRANSFORMAŢIONALE (II)

4. Generarea construcţiilor reflexiv-pasive

4.1. Simbolul Refl, purtătorul semnificaţiei pasive, se introduce în gramatică prin următoarele reguli de constituenţi:

(a) # P # → GV⁀(GCirc)

(b) GV → Predicat⁀(Subiect)⁀(Ob direct)⁀(Pas)....

(c) Pas → *de către*⁀$\left\{\begin{matrix} fi\text{⁀Part} \\ \text{Refl} \end{matrix}\right\}$ [30]

Construcţiile de suprafaţă pasive şi reflexiv-pasive se obţin prin aplicarea transformării pasive unei structuri de bază în care sînt ocurente obligatoriu simbolurile Ob direct şi Pas [31].

Între simbolurile Ob direct şi Pas, ambele făcînd parte din expansiunea lui GV, deci fiecare dominat de simbolul GV, se stabileşte un *raport de implicaţie*, în sensul că ocurenţa în expansiune a simbolului Pas cere cu necesitate ocurenţa simbolului Ob direct, dar nu şi invers [32]. Orice structură conţinînd simbolul Pas este supusă în mod obligatoriu transformării pasive, transformare care funcţionează numai în condiţiile ocurenţei unui obiect direct; în schimb, nu orice structură tranzitivă, deci conţinînd un obiect direct, admite aplicarea transformării pasive.

Din cele prezentate mai sus, se constată că, spre deosebire de N. Chomsky, care condiţionează transformarea pasivă de ocurenţa Modalului în structura de adîncime [33], noi am adoptat punctul de vedere Vasiliu, Golopenţia, care condiţionează această transformare de ocurenţa în enunţ a unui verb tranzitiv, restrîngîndu-i astfel posibilităţile de aplicare. Această limitare a transformării pasive la structurile tranzitive este impusă de specificul limbii române faţă de engleză.

[30] Regula (c), care detaliază simbolul Pas, are aceeaşi formulare ca în Vasiliu, Golopenţia, *Sintaxa*, p. 113.

[31] Pentru funcţionarea transformării pasive, vezi Vasiliu, Golopenţia, *Sintaxa*, p. 276–281.

[32] *Raportul de implicaţie* este un *raport de coocurenţă obligatorie între două simboluri făcînd parte din aceeaşi expansiune, deci dominate de acelaşi nod, obligativitatea fiind dirijată într-un singur sens*. (În cazul nostru, simbolul Pas implică ocurenţa simbolului Ob direct, nu şi invers).

[33] Vezi *Aspects*, p. 103–105.

În analiza construcţiilor reflexiv-pasive, ne deosebim de Vasiliu, Golopenţia în: a) interpretarea construcţiilor reflexiv-pasive în care agentul sau obiectul, sau şi agentul şi obiectul sînt neexprimate, deci a construcţiilor reflexiv—pasive cu valoare nedefinită [34]; b) modul de descriere a simbolului Refl, de sub dominanţa simbolului Pas, introducînd, pe lîngă formativul *se*, formative reflexive din seria *mă*, *te*, *se*, *ne*, *vă*, *se*. Deci, în locul unei reguli de tipul:

$$L_3 \quad \text{Refl} / \langle - \rangle_{\text{Pas}} \rightarrow \textit{se},$$

propunem o regulă lexicală de forma:

$$L_3 \quad \text{Refl} / \langle - \rangle_{\text{Pas}} \rightarrow \begin{Bmatrix} \textit{se} \\ \textit{mă, te, se, ne, vă, se,} \end{Bmatrix}^{35}$$

Modificarea (b) se întemeiază pe luarea în considerație a construcţiilor de tipul: *Mă impresionez de* $\begin{Bmatrix} \textit{oricine} \\ \textit{orice} \end{Bmatrix}$, *Mă indignez de orice*, *Mă interesez de* $\begin{Bmatrix} \textit{oricine} \\ \textit{orice} \end{Bmatrix}$, *Mă intimidez de* $\begin{Bmatrix} \textit{oricine} \\ \textit{orice} \end{Bmatrix}$, *Mă irit de orice*, *Mă enervez de orice*, *Mă entuziasmez de orice*, *Mă mîhnesc de orice*, *Mă preocup de* $\begin{Bmatrix} \textit{oricine} \\ \textit{orice} \end{Bmatrix}$, *Mă pasionez de orice* etc., pe care le considerăm ca rezultînd tot dintr-o transformare pasivă: $\begin{Bmatrix} \textit{Oricine} \\ \textit{Orice} \end{Bmatrix}$ *mă pasionează* ⇒ ⇒ *Mă pasionez de* $\begin{Bmatrix} \textit{oricine} \\ \textit{orice} \end{Bmatrix}$, *Orice mă irită* ⇒ *Mă irit de orice* [36].

Ceea ce a determinat interpretarea acestor construcţii ca fiind rezultatul unei transformări pasive este raportul de variaţie liberă dintre aceste construcţii şi construcţiile pasive cu *a fi*: *Mă impresionez de orice* = *Sînt impresionată de orice*, *Mă pasionez de orice* = *Sînt pasionată de orice* etc.

Această interpretare are şi avantajul unei descrieri mai economice, deoarece verbele din aceste construcţii se înregistrează în lexicon o singură dată — ca făcînd parte dintr-o construcţie de bază tranzitivă, în care obiectul direct se caracterizează selecţional prin marca [+Personal]. Cum cealaltă construcţie, construcţia reflexivă, nu este a structurii de adîncime, ci este o structură derivată din prima prin transformare, verbul ocurent în construcţia reflexivă nu constituie o unitate lexicală distinctă de prima.

[34] Vezi mai jos, § 4.2., felul în care au fost analizate.

[35] Spre deosebire de L_1 şi L_2, unde simbolul Refl admite rescrierea şi prin formative în dativ (cf. subsolul 9 şi subsolul 26), în L_3, simbolul Refl nu admite rescrierea prin formative în dativ.

[36] Avînd în vedere intenţia urmărită aici, în exclusivitate ilustrativă, atragem atenţia asupra faptului că am introdus, cu bună ştiinţă, în structurile de adîncime formative lexicale şi că am ignorat, cu bună ştiinţă, simbolul Pas, ocurent obligatoriu în structura de adîncime.

Această observaţie este valabilă pentru întreaga lucrare.

Respingerea acestei interpretări ar avea ca urmare înregistrarea în lexicon a două unități lexicale distincte, un verb ocurent într-o construcție reflexivă, alt verb ocurent într-o construcție tranzitivă, ceea ce ar mări, în mod inutil, numărul articolelor de lexicon.

4.2. Cum rescrierea simbolului Refl se poate face prin *se* sau prin întreaga serie de formative reflexive în acuzativ (*mă, te, se, ne, vă, se*), este posibilă subcategorizarea verbului [37] în funcție de selecția lui *se* sau a întregii serii de formative în acuzativ. Astfel se vor deosebi verbe ca : *a citi, a mînca, a lucra, a spune, a crede*, care admit numai formativul *se*, de verbe ca : *a impresiona, a indigna, a interesa, a intimida*, care admit întreaga serie de formative în acuzativ.

4.3. Construcțiile reflexiv-pasive, obținute dintr-o transformare pasivă, admit aplicarea în continuare a uneia sau a mai multor transformări. Aceste transformări sînt :

a) „nedefinirea agentului", transformare din care rezultă construcțiile : *Fereastra se aburește, Pulsul se accelerează, Ridurile se adîncesc, Mîncarea se afumă, Boala se agravează, Mîncarea se alterează, Dinții se cariază, Mușchii se contractă, Vaporii se condensează, Durerea se calmează, Pierderea se datorește neglijenței, Mașina se defectează, Terenul se degradează, Apa se evaporă, Țesutul se hipertrofiază, Piciorul se inflamează, Cartea se intitulează, Metalul se oxidează, Ploaia se pornește, Lumina se reflectă, Piatra se rostogolește, Mîncarea se strică, Malul se surpă, Oasele se sudează, Zahărul se topește, Țesutul se tumefiază, Piciorul se umflă, Ochii se umezesc, Temperatura se urcă, Pantofii se uzează, Apa se vaporizează, Rana se vindecă, Florile se vestejesc, Fața se zbîrcește* etc.

Aceste construcții sînt generate printr-un proces transformațional de tipul : *Ceva vindecă piciorul* $\Rightarrow$ *Piciorul se vindecă de ceva* (= pasivizare) $\Rightarrow$ *Piciorul se vindecă* (= nedefinirea agentului).

Transformarea de „nedefinire a constituenților" funcționează în condițiile ocurenței în structura de bază a simbolului Nedef (= Nedefinit), simbol care semnalează conținutul semantic al acestei transformări. După cum simbolul GN din expansiunea căruia face parte simbolul Nedef, se găsește sub dominanța nodului Subiect, a lui Ob direct, a lui Ob ind, a lui Ob secundar sau a lui GPrep, vom avea o transformare de nedefinire a subiectului, nedefinirea obiectului direct, a obiectului indirect etc [38]. În cazul de față, este vorba de nedefinirea agentului, adică nedefinirea acelui constituent care, în urma transformării pasive, a ajuns din subiect al secvenței complement de agent.

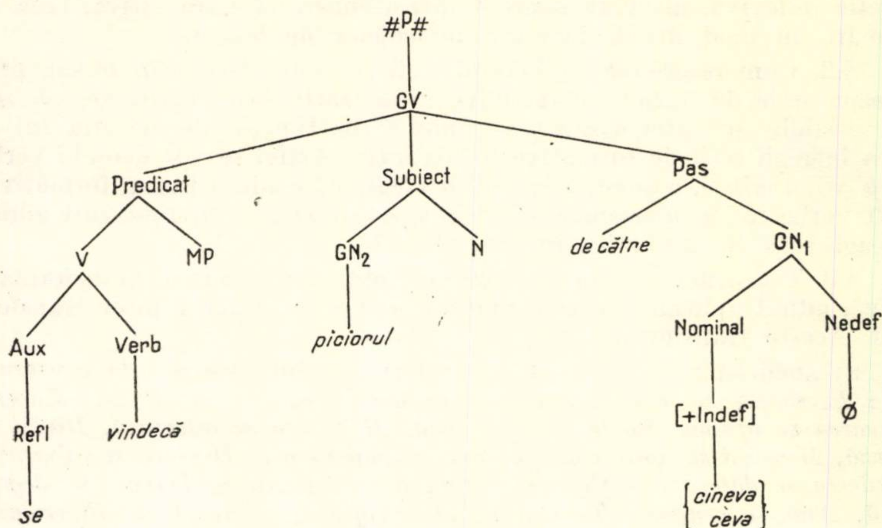
Ilustrăm rezultatul acestei transformări prin : *Piciorul se vindecă de ceva* $\Rightarrow$ *Piciorul se vindecă.*

[37] Și aici este valabilă observația făcută în § 2.4. cu privire la accepția termenului de *subcategorizare*.

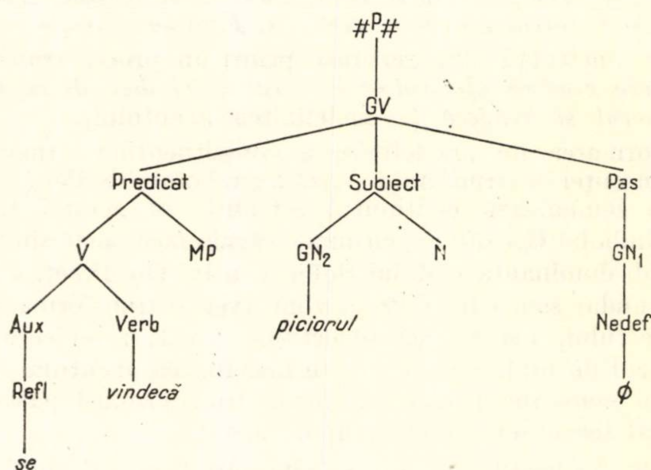
[38] Pentru regula transformării constituenților nedefiniți vezi art. ns., *Transformational Aspects of the Romanian Verb : the Transformation of Indefinite Constituents and the Impersonal Transformation*, în CLTA, VIII (1971).

Atragem atenția asupra faptului că simbolul Nedef, găsindu-se în expansiunea lui GN, poate apărea sub dominanța oricăruia din simbolurile Ob direct, Ob ind, Subiect etc., ceea ce explică caracterul de mare generalitate pentru transformarea de nedefinire.

Arborele structurii de bază :

Arborele obținut :

În același mod cu enunțurile de la (a) sînt obținute și enunțuri cu pronume reflexiv la alte persoane decît a III-a, de exemplu : *Mă asfixiez*, *Mă blazez*, *Mă curentez*, *Mă moleșesc*, *Mă nasc*, *Mă numesc Ion*, *Mă neurastenizez*, *Mă sufoc*, *Mă șubrezesc*, *Mă tulbur* etc., rezultate deci prin două transformări succesive, una de pasivizare, cealaltă de nedefinire a agentului ({*Cineva* / *Ceva*} *mă tulbură* ⇒ *Mă tulbur de* {*cineva* / *ceva*} (= transformare pasivă) ⇒ *Mă tulbur* (= transformare de nedefinire a agentului).

b) „nedefinirea agentului şi a obiectului", transformări prin care se obţin construcţiile : *Aici se mănîncă*, *Aici se citeşte*, *Aici se lucrează* etc. În acest caz, transformarea pasivă este urmată de două transformări de nedefinire, a agentului şi a obiectului (devenit subiect în urma pasivizării) : *Aici cineva citeşte ceva* ⇒ *Aici se citeşte ceva de către cineva* (= pasivizare) ⇒ *Aici se citeşte ceva* (= nedefinirea agentului) ⇒ *Aici se citeşte* (= nedefinirea obiectului) [39].

c) „nedefinirea agentului" şi „suprimarea reflexivului", transformări în urma cărora se obţin construcţiile : *Bate clopotul*, *Trage clopotul*, *Cuţitul cocleşte*, *Discuţia continuă*, *Ploaia porneşte*, *Boala recidivează*, *Untura rîncezeşte*, *Coasa rugineşte*, *Producţia sporeşte*, *Discuţia sfîrşeşte*, *Copacul a trăsnit* etc.

Transformarea pasivă este urmată aici de „nedefinirea agentului" şi de „suprimarea reflexivului" : *Cineva continuă discuţia* ⇒ *Discuţia se continuă de către cineva* (= pasivizare) ⇒ *Discuţia se continuă* (= nedefinirea agentului) ⇒ *Discuţia continuă* (= suprimarea reflexivului).

Acest mod de interpretare se întemeiază pe înregistrarea variaţiei libere între construcţia reflexiv-pasivă şi cea nereflexivă (ex. *Discuţia* {*continuă* / *se continuă*}). Preferăm această interpretare şi pentru caracterul ei simplificator, în sensul că verbele conţinute în aceste construcţii se înregistrează în lexicon o singură dată, considerîndu-se construcţia tranzitivă ca fiind construcţie de bază, din care derivă, prin transformare, construcţia nereflexivă. Altfel, aceste verbe trebuie înregistrate în lexicon de două ori, odată cu construcţia tranzitivă (*Cineva continuă discuţia*), a doua oară cu construcţia intranzitiv-nereflexivă (*Discuţia continuă*), ceea ce ar mări, în mod neeconomic, numărul articolelor de lexicon.

Cum în structura de suprafaţă se înregistrează atît construcţia reflexiv-pasivă, cît şi cea nereflexivă, înseamnă că transformarea de suprimare a reflexivului are un caracter opţional.

Ca urmare a aplicării acestei transformări, în structura de suprafaţă ne găsim în faţa unui caz de neutralizare sintactică (neutralizarea opoziţiilor activ/pasiv, tranzitiv/intranzitiv) [40].

5. Generarea construcţiilor reflexiv-impersonale.

5.0. Construcţiile reflexiv-impersonale la care ne referim aici nu acoperă decît o mică parte din clasa construcţiilor pe care gramaticile

[39] Valoarea „impersonală" a construcţiilor de la (a) şi (b), constatată frecvent în gramaticile româneşti (vezi Iorgu Iordan, Alex. Niculescu, V. Guţu Romalo, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, p. 193 ; Vasiliu, Golopenţia, *Sintaxa*, p. 279), se explică prin efectele transformării de nedefinire (nedefinirea agentului, sau a agentului şi a obiectului), transformare care acţionează asupra unei structuri pasive. Valoarea „impersonală" din aceste construcţii are cu totul *altă sursă* în comparaţie cu sensul impersonal din construcţiile cu verbe intranzitive : *Se merge pe jos, Se călătoreşte bine*, pe care le vom discuta mai departe, § 5.1.

[40] Se relevă aici modul de rezolvare — într-un model transformaţional apropiat de modelul chomskyan din *Aspects* — a unui caz de neutralizare sintactică.

Pentru o rezolvare esenţial diferită, care afectează însăşi natura modelului, vezi Ch. J. Fillmore, "teoria cazurilor".

româneşti le numesc în mod curent *construcţii reflexive cu valoare impersonală*.

Am restrîns utilizarea acestui concept ca urmare a aspectului profund eterogen al construcţiilor numite în mod curent *impersonale*, eterogenitatea acestor construcţii fiind atît de natură structurală, cît şi transformaţională [41].

Sub aspect transformaţional, construcţiile impersonale din gramaticile curente se generează în mod diferit, fiecare modalitate de generare corespunzînd unui tip distinct de construcţie.

În cursul acestei lucrări vom numi prin *construcţie reflexiv-impersonală* construcţiile reflexive de suprafaţă obţinute printr-o *transformare impersonală* şi vom încerca delimitarea lor strictă faţă de alte construcţii cu sens impersonal.

5.1. *Transformarea impersonală* are ca rezultat generarea construcţiilor reflexiv-impersonale de tipul : *Se pleacă mîine*, *Nu se vine tîrziu acasă*, *Se merge pe jos*, *Se ajunge acasă*, *Se munceşte bine* etc., a căror caracteristică structurală o constituie imposibilitatea ocurenţei în enunţ a unui nominativ subiect.

5.2. Transformarea impersonală acţionează în condiţiile ocurenţei în transformandum a simbolului Impersonal (Impers). Simbolul Impers este de acelaşi tip cu simbolurile Pas (= Pasiv), Neg (= Negaţie), Int (= Interogaţie). Rolul lui este să specifice conţinutul semantic al transformării şi să asigure recuperarea semantică a simbolului suprimat.

Simbolul Impers face parte din expansiunea lui GV, deci se introduce în gramatică prin regula :

(1) GV → Predicat⁀(Subiect)⁀(Impers)...

În ceea ce priveşte relaţia simbolului Impers cu alţi constituenţi din expansiunea lui GV, se poate formula următoarea regulă de redundanţă :

$$\begin{bmatrix} +\mathrm{V} \\ +[\text{—Impers}] \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} +\mathrm{V} \\ +[\text{—Subiect}] \\ -[\text{—Ob direct}] \end{bmatrix}.$$

Prin această regulă se stabileşte o *relaţie de incompatibilitate* între simbolurile Impers şi Ob direct şi o *relaţie de implicaţie* între simbolurile Impers şi Subiect, în sensul că, în cadrul expansiunii lui GV, ocurenţa simbolului Impers implică în mod necesar ocurenţa simbolului Subiect, dar nu şi invers [42]. Altfel spus, nu orice enunţ intranzitiv cu subiect acceptă transformarea impersonală.

5.3. Simbolul Impers se rescrie printr-un reflexiv. Deci,

2) Impers → Refl,

iar regula lexicală de rescriere a acestui reflexiv este :

$$L_4 : \mathrm{Refl} / \langle - \rangle_{\mathrm{Impers}} \rightarrow \textit{se}$$

[41] Vezi mai jos, § 5.6., structura lor diferită şi modul diferit de generare.

[42] Amintim faptul că o relaţie de acelaşi tip — anume o *relaţie de implicaţie* — am constatat între simbolurile Pas şi Ob direct (§ 4.1.).

Se constată că în condiţiile unui Refl de sub dominanţa simbolului Impers, singurul formativ admis este *se*[43]. Ca atare, o subcategorizare a verbului realizată pe baza formativelor admise nu se poate efectua[44].

5.4. Transformarea impersonală se aplică unei structuri de bază personale şi intranzitive, adică o structură care cuprinde, în mod obligatoriu, constituentul Subiect şi exclude, în mod obligatoriu, constituentul Ob direct.

Condiţia de aplicare a transformării impersonale este : Nominalul de sub dominanţa nodului Subiect să se caracterizeze prin $\begin{bmatrix} +\text{Uman} \\ +\text{Indef} \end{bmatrix}$.

Rezultatele acestei transformări constau în : (a) suprimarea simbolurilor Nominal şi N (= Nominativ), amîndouă aflate sub dominanţa Subiectului ; (b) trecerea simbolului Impers de sub dominanţa directă a lui GV sub dominanţa directă a Subiectului, deci simbolul Impers ia în derivaţie locul simbolurilor suprimate[45].

Ceea ce asigură suprimarea simbolurilor GN şi N fără pierdere de informaţie semantică este caracteristica nominalului subiect [+ Indef], trăsătură care, în prezenţa simbolului Impers, conferă nominalului caracter redundant.

Regula de transformare impersonală[46] este :

T impers (obl.)

GN—N—V—Impers—(X)

1 2 3 4 (5)

⇒ Ø Ø 3 4 (5)

Unde : 4 > Subiect > GV

Condiţii de aplicare : (1) 1—2 > Subiect > GV

(2) 4 > GV

(3) Nominal > Subiect caracterizat prin $\begin{bmatrix} +\text{Uman} \\ +\text{Indef} \end{bmatrix}$.

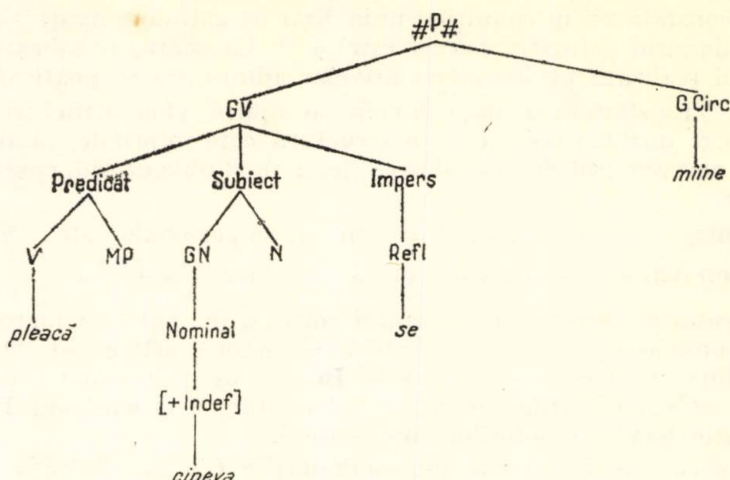
Ilustrăm regula de transformare impersonală cu următorul exemplu : *Cineva pleacă mîine ⇒ Se pleacă mîine.*

[43] Comparînd pe L_4 cu L_1, L_2 şi L_3, se constată că, spre deosebire de L_1 şi L_2, unde Refl se rescrie atît prin formative de acuzativ, cît şi prin formative de dativ, în L_4, ca şi în L_3, Refl se rescrie numai prin acuzativ.

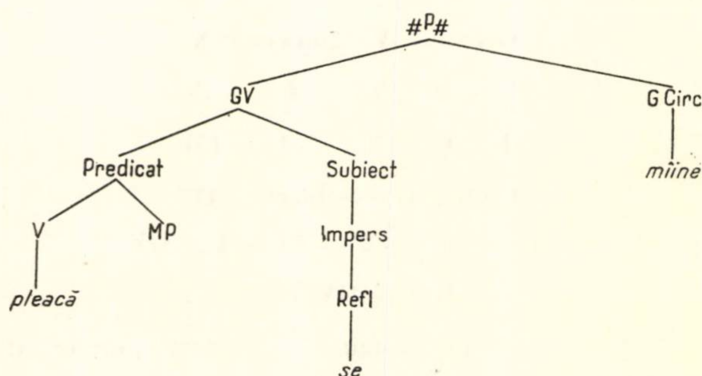
[44] Aşa cum s-a realizat în § 4.1. pentru reflexivul pasiv, şi în § 2.4. pentru reflexivul avînd istoria derivativă : Refl > Predicat.

[45] Aşa se explică faptul, pe care-l constatăm în structura de suprafaţă, că în construcţiile obţinute dintr-o transformare impersonală nu este posibilă inserarea unui nominativ subiect. *Se*, ca reprezentare a simbolului Impers, ia locul nominalului suprimat, îndeplinind, într-un fel, funcţia de subiect. (Pentru o concluzie asemănătoare, cităm comunicarea prof. Ion Coteanu, sesiunea ştiinţifică a Facultăţii de limba şi literatura română, oct. 1967).

[46] Vezi şi lucrarea ns. din CLTA, VIII.

Prin aplicarea transformării impersonale, arborele sintactic ajunge să aibă forma :

5.5. Transformarea impersonală reprezintă, în sistemul sintactic al propoziţiei, pandantul transformării pasive, deosebirea dintre ele fiind aceea că „pasivizarea'' acţionează asupra structurilor tranzitive, iar „impersonalizarea'' asupra celor intranzitive.

5.6. Construcţiile generate prin aplicarea transformării impersonale (*Se pleacă mîine*, *Se merge pe jos*, *Se ajunge acasă* etc.) trebuie deosebite de :

(a) construcţiile *Nu-mi pasă de* $\begin{Bmatrix}\textit{cineva}\\ \textit{ceva}\end{Bmatrix}$, *Nu-mi arde de şcoală*, *Îmi pare bine de ceva*, *I se abate de plecare*, *I s-a acrit de şcoală*, *I s-a urît de* $\begin{Bmatrix}\textit{cineva}\\ \textit{ceva}\end{Bmatrix}$, *E bine de tine*, cu care prezintă în comun caracteristica imposibilităţii inserării în enunţ a unui nominativ-subiect.

Dar, în timp ce pentru construcțiile de la (a), această caracteristică apare în structura de adîncime, construcțiile de acest fel fiind introduse în gramatică prin expansiunea lui GV din care lipsește Subiectul, pentru tipul *Se pleacă mîine*, lipsa subiectului este a structurii de suprafață, ca rezultat al aplicării transformării impersonale.

De asemenea, dacă pentru construcțiile de la (a), ocurența reflexivului nu caracterizează toate construcțiile, neexistînd un raport necesar între prezența reflexivului și lipsa subiectului [47], pentru tipul *Se pleacă mîine*, ocurența reflexivului este obligatorie, reflexivul fiind aici reprezentarea fonologică a simbolului Impers.

b) construcțiile de tipul : *Se știe*, *Se spune*, *Se crede*, *Se învață*, cu care prezintă în comun sensul impersonal și ocurența obligatorie a reflexivului *se*.

Sub aspect structural, cele două tipuri de construcții se deosebesc net : tipul de la (b) tolerează inserarea unui nominativ subiect (= *Se știe ceva*, *Se citește ceva*), iar verbul construcției este ocurent la persoanele 3, 6 (= *Se citește ceva*, *Se citesc multe*), în timp ce tipul *Se pleacă mîine* nu tolerează inserarea nominativului subiect și include un verb cu formă numai de persoana a III-a singular.

Aceste deosebiri de natură structurală, constatate la nivelul structurii de suprafață, au cauze mai profunde la nivelul structurii de adîncime. Cele două tipuri corespund la structuri de adîncime diferite și sînt rezultatul unor transformări diferite și anume : tipul *Se pleacă mîine* presupune o structură de adîncime intranzitivă și rezultă dintr-o transformare impersonală (ex. *Cineva pleacă mîine* ⇒ *Se pleacă mîine*), iar construcțiile de la (b) presupun o structură de adîncime tranzitivă și rezultă din aplicarea succesivă a trei transformări : de pasivizare, de nedefinire a agentului, de nedefinire a obiectului (ex. *Cineva citește ceva* ⇒ *Ceva se citește de către cineva* ⇒ *Ceva se citește* ⇒ *Se citește*) [48].

Pe de altă parte, deși reflexivul *se* este ocurent obligatoriu în ambele tipuri de construcții, el are istorii derivative diferite în fiecare din ele. În construcțiile de la (b), reflexivul apare ca reprezentare fonologică a simbolului Pas (= Pasiv), în timp ce în celelalte construcții, *se* este reprezentarea fonologică a simbolului Impers (= Impersonal).

c) construcțiile de tipul *Mi se cade ceva*, *Mi se cuvine ceva* [49], cu care au în comun : 1) sensul impersonal al construcției, 2) o caracteristică flexionară a verbului — flexiune incompletă de persoană, limitată la forma de persoana a III-a, 3) ocurența reflexivului *se*.

Aceste trăsături comune apar, însă, numai în structura de suprafață, explicația lor fiind profund diferită.

[47] În exemplele *I s-a acrit de școală*, *I s-a urît de* $\left\{\begin{array}{c}\textit{cineva} \\ \textit{ceva}\end{array}\right\}$, *I se abate de plecare*, unde este prezent reflexivul, ocurența lui nu are nici o legătură cu sensul impersonal al construcției. Istoria derivativă a reflexivului este, în acest caz, cea formulată de noi la I și discutată în § 2, adică Refl > Predicat.

[48] Construcțiile de tip (b) au fost discutate în § 4.3.

[49] Includem în aceeași clasă — pentru motive care vor apărea mai departe — și construcțiile impersonale cu subiective : *Se cade să pleci*, *Se cheamă că n-ai înțeles*, *Se cuvine să pleci*, *S-a nimerit să plecăm împreună*, *I s-a căşunat să plece*, *I s-a năzărit că aude ceva suspect*, *Mi se pare că ai plecat* etc.

Construcţiile de la (c) cuprind verbe caracterizate selecţional prin trăsătura — [—— ⟨Animat⟩$_{\text{Subiect}}$][50], ceea ce explică flexiunea personală incompletă a verbului (adică forme numai pentru persoana 3 sau pentru persoanele 3, 6) şi valoarea impersonală a construcţiei (faptul că referirea la persoană nu se realizează niciodată prin subiect)[51].

Spre deosebire de acestea, construcţiile de tipul *Se pleacă mîine* cuprind verbe caracterizate selecţional prin + [—— ⟨Uman⟩$_{\text{Subiect}}$], ceea ce determină o flexiune completă de persoană. Aceste verbe *dobîndesc* caracteristica impersonalităţii numai în structurile de suprafaţă, ca urmare a aplicării transformării impersonale.

Şi reflexivul are explicaţii diferite în cele două tipuri de construcţii, deşi aceeaşi formă a reflexivului (*se*) este ocurentă în amîndouă.

În construcţiile de la (c) avem a face cu simbolul Refl de sub dominanţa nodului Predicat, deci neexistînd nici o relaţie necesară între sensul impersonal al construcţiei şi ocurenţa reflexivului. Acest fapt se poate proba prin existenţa unor construcţii conţinînd verbe cu aceleaşi caracteristici, însă nereflexive: *Nu contează că întîrzii*, *Nu-mi convine că plec*, *Din demonstraţie decurge că ai greşit*, *Depinde de tine dacă pleci sau nu*, *Nu importă că vii, ci cînd vii*, *Nu merită să te zbaţi*, *Îmi place să citesc*, *Îmi prieşte să stau la munte*, *Rămîne între noi că ne-am văzut*, *Reiese că eşti vinovat*, *Rezultă că eşti neatent*, *Nu mi-ar strica să mă odihnesc*, *Trebuie să pleci*, *Urmează să pleci* etc.

Spre deosebire de (c), în construcţiile pe care le-am numit reflexiv-impersonale (tipul *Se merge pe jos*), reflexivul este ocurent obligatoriu, el fiind unica reprezentare fonologică a simbolului Impers.

6. Generarea construcţiilor reflexiv — obiective.

6.1. Construcţiile reflexiv — obiective se obţin printr-o *transformare de reflexivizare*, aplicată acelor expansiuni ale lui GV care cuprind simbolul Refl[52].

[50] Construcţiile impersonale cu subiective presupun o structură de bază de tipul:

$$\ldots V^\frown \left[\left[\begin{array}{l} + \text{Nominal} \\ - \text{Animat} \\ + \text{Indef} \\ + \text{Abstract} \end{array}\right]^\frown \text{Conj}^\frown \#P\# \right]_{\text{Subiect}},$$

pe care o ilustrăm prin: *Se cuvine faptul să pleci*. Cum Nominalul subiect prezintă trăsătura [— Animat], acesta este motivul discutării construcţiilor cu subiective în aceeaşi clasă cu cele enumerate la (c).

[51] În exemplele *Mi se cade ceva*, *Mi se cuvine ceva*, referirea la persoană se realizează printr-un constituent de altă natură decît subiectul — prin obiect indirect. În alte situaţii, se poate realiza prin obiect direct: *Mă cuprinde tristeţea*, prin grup prepoziţional: *Pentru mine nu contează banii* sau nu se realizează de loc: *A survenit ceva*.

[52] Ne deosebim de Vasiliu, Golopenţia, *Sintaxa*, şi de Laura Vasiliu, *op. cit.*, prin introducerea simbolului Refl — semnal al transformării de reflexivizare — în structura de adîncime, sub dominanţa directă a nodului GV.

Se realizează, în felul acesta, o descriere unitară a reflexivului, în sensul că Refl, semnalul transformării de reflexivizare, apare sub dominanţa lui GV, ca şi Pas sau Impers. Pe de altă parte, se disting la nivelul structurii de adîncime semnificaţiile reflexivă, pasivă, reciprocă, impersonală, asigurîndu-se astfel cuprinderea în structura de adîncime a întregii informaţii semantice pe care o procură construcţiile reflexive româneşti.

Simbolul Refl intră într-un *raport de implicaţie* fie cu simbolurile Subiect şi Ob direct, fie cu simbolurile Subiect şi Ob ind, în sensul că ocurenţa simbolului Refl în expansiunea lui GV cere cu necesitate prezenţa a încă două simboluri : fie Subiect şi Ob direct, fie Subiect şi Ob ind. În schimb, ocurenţa simbolurilor Subiect şi Ob direct sau Subiect şi Ob ind nu implică ocurenţa simbolului Refl, întrucît nu orice structură Predicat⁀Subiect⁀Ob direct şi Predicat⁀Subiect⁀Ob ind admite transformarea de reflexivizare.

Transformarea de reflexivizare funcţionează în cazul satisfacerii uneia din condiţiile :

a) $\langle \text{Nominal} \rangle_{\text{Ob direct}} = \langle \text{Nominal} \rangle_{\text{Subiect}}$

b) $\langle \text{Nominal} \rangle_{\text{Ob ind}} = \langle \text{Nominal} \rangle_{\text{Subiect}}$

adică fie identitatea Nominalului obiect direct şi a Nominalului subiect, fie identitatea Nominalului obiect indirect şi a Nominalului subiect.

Transformarea de reflexivizare constă în :

T. Refl (**obl.**) :

$$\text{V} - \text{Nominal} - \text{N} - \text{Nominal} - \begin{Bmatrix} pe\ldots\ \text{Ac} \\ \text{D} \end{Bmatrix} - \text{Refl}$$

$$\begin{matrix} & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ \Rightarrow & 1 & 2 & 3 & \varnothing & 6 & 5 \end{matrix}$$

Unde : (1) $6 - 5 > \begin{Bmatrix} \text{Ob direct} \\ \text{Ob ind} \end{Bmatrix} > \text{G V}$

(2) $2 - 3 >$ Subiect $>$ GV

Condiţii de aplicare : (1) $6 >$ GV

(2) $2 - 3 >$ Subiect

(3) $4 - 5 > \begin{Bmatrix} \text{Ob direct} \\ \text{Ob ind} \end{Bmatrix}$

(4) $2 = 4$

(5) 2 şi 4 se caracterizează prin

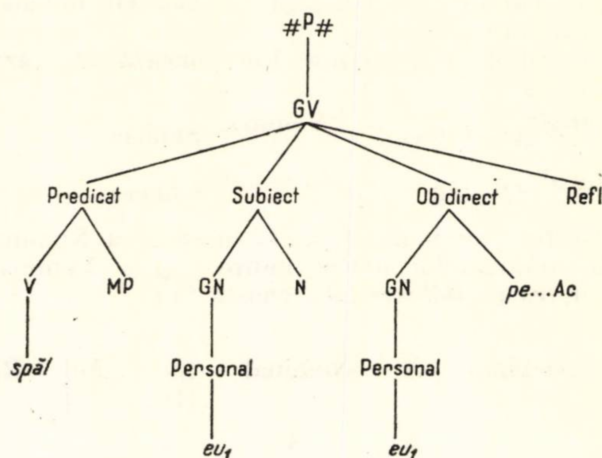
[+ Personal] sau $\begin{bmatrix} +\text{S} \\ +\text{Animat} \end{bmatrix}$[53].

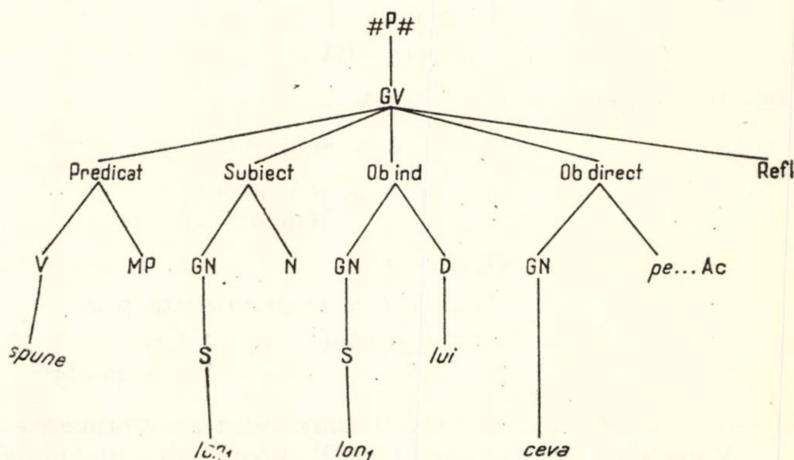
Efectele transformării de reflexivizare sînt : a) suprimarea simbolului 4 (=Nominal de sub dominanţa lui Ob direct sau a lui Ob ind) şi b)

[53] Prin *Personal* reprezentăm pronumele personale de persoana I, II, iar prin S — substantivele. Deci simbolurile 2 şi 4 pot fi sau pronume personale de persoana I, II sau substantive cu marca semantică [+ Animat]. Am introdus restricţia selecţională [+ Animat], şi nu [+ Uman], avînd în vedere construcţii ca *Pisica se spală, Calul se adapă,* unde subiectul şi obiectul sînt animate, dar nonumane. De fapt, numai pentru *a adăpa* subiectul şi obiectul se caracterizează prin [— Uman] (această situaţie este foarte rară); în cazul lui *a spăla*, subiectul şi obiectul se caracterizează prin [± Uman]. Pe acest considerent, în subcategorizarea verbului în funcţie de admisibilitatea transformării de reflexivizare (vezi § 6.3.), vom pleca de la trăsăturile [+ Personal] şi [+ Uman].

trecerea simbolului 6 (= Refl) în locul simbolului suprimat, deci în locul Nominalului[54], sub dominanța nodului Ob direct sau Ob ind.

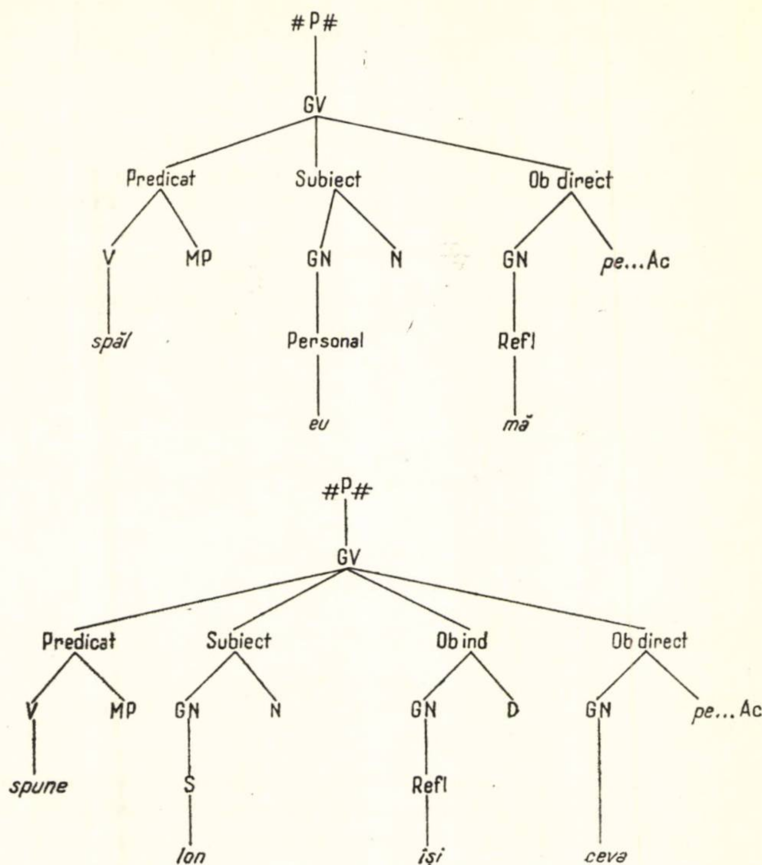
Luăm, pentru exemplificare, enunțurile: *eu₁ spăl eu₁* ⟹ *eu mă spăl*, *Ion₁ spune lui Ion₁* ⟹ *Ion își spune.*

[54] Suprimarea Nominalului și înlocuirea lui prin formative ale reflexivului, efecte ale transformării de reflexivizare, apropie această transformare de transformarea pronominală, cu deosebirea că în transformarea pronominală, simbolul Pro, semnalul acestei transformări, apare în expansiunea simbolului Nominal (vezi regula C_8 de la Vasiliu, Golopenția *Sintaxa*, p. 85), păstrîndu-și, în urma transformării, aceeași poziție în arborele sintactic, în timp ce simbolul Refl, semnalul transformării de reflexivizare, se găsește în structura de bază sub dominanța nodului GV și-și schimbă, prin transformare, poziția: de sub dominanța nodului GV ajunge sub dominanța nodului GN.

Rezultatul transformării de reflexivizare :

6.2. Simbolul Refl din transformarea de reflexivizare este rescriibil prin regula :

$$L_5 : \text{Refl} / \overline{\langle - \rangle_{GV}} \rightarrow \left\{ \begin{matrix} \textit{mă, te, se, ne, vă, se} \\ \textit{îmi, îţi, îşi, ne, vă, îşi} \end{matrix} \right\}^{55}$$

6.3. Subcategorizarea verbelor în funcţie de acceptarea transformării de reflexivizare operează asupra uneia din clasele de verbe :

a) [+ V
+ [— Subiect]
+ [— Ob direct]
+ [— ⟨Personal⟩ $\overline{\text{Subiect}}$ ⟨Personal⟩ Ob direct]]

[55] Spre deosebire de L_3 şi L_4, unde Refl se rescrie numai prin formative în acuzativ, în L_5 — ca şi în L_1, L_2 — Refl se rescrie atît prin formative de acuzativ, cît şi prin formative de dativ.

b) [+ V
+ [— Subiect]
+ [— Ob ind]
+ [— ⊂Personal⊃ Subiect ⁀ ⊂Personal⊃ Ob ind]]

unde trăsătura contextuală [+ Personal] sub dominanța Subiectului și a lui Ob direct sau sub dominanța Subiectului și a lui Ob ind reprezintă o condiție de funcționare a transformării. Clasa de verbe caracterizată contextual prin admiterea unui subiect cu trăsătura [+ Personal] admite implicit și subiecte cu caracteristicile [+ N, + Uman].

Pentru verbele din clasa (a), rezultatul subcategorizării în funcție de acceptarea transformării de reflexivizare este:

I. [+ V
+ [— Subiect]
+ [— Ob direct]
+ [— ⊂Personal⊃ Subiect ⁀ ⊂Personal⊃ Ob direct]
+ [T. de reflexivizare]]

ex. *a spăla, a îmbrăca* etc.

II. [+ V
+ [— Subiect]
+ [— Ob direct]
+ [— ⊂[Personal⊃ Subiect ⁀ ⊂Personal⊃ Ob direct]
− [T. de reflexivizare]]

ex.: *a absolvi (pe cineva de ceva), a aclama, a acționa (pe cineva în judecată), a acuza, a ademeni, a admonesta, a adopta (un copil), a adormi (pe cineva), a agrea, a amenda, a amenința, a amnistia, a ancheta (pe cineva), a anunța (pe cineva ceva), a aplauda, a aresta, a asasina, a asupri, a ataca, a atrage (pe cineva în ceva), a avansa (pe cineva), a avertiza, a bănui, a binecuvînta, a bîrfi, a brusca, a brutaliza, a calomnia, a certa, a chema (pe cineva), a chestiona, a cicăli, a cleveti, a cointeresa, a combate, a compătimi, a concedia, a consulta (pe cineva în problema...), a convoca, a coopta, a deferi (pe cineva justiției), a denigra, a deochea, a deplînge, a deporta, a deposeda, a eclipsa, a epata, a escorta, a escroca, a evita, a examina (pe cineva ceva), a exmatricula, a exploata, a expropia, a expulza, a găsi, a găzdui, a goni, a grația, a hărțui, a hipnotiza, a huidui, a huli* etc.

Clasa II grupează verbele tranzitive care, din motive semantice, nu tolerează identitatea subiect = obiect.

Urmărind comportamentul verbelor din clasa I, deci verbele care admit transformarea de reflexivizare, constatăm în structura de suprafață două situații distincte: verbe care realizează atît construcția tranzitiv — reflexivă, cît și construcția tranzitiv — nereflexivă (ex. *eu spăl copilul, eu mă spăl*) și verbe care realizează numai construcția tranzitiv — reflexivă (ex. *eu mă sinucid*). Această distincție se exprimă — în termenii

gramaticii transformaţionale — astfel: în prima situaţie, aplicarea transformării de reflexivizare are caracter opţional, iar în a doua situaţie, aceeaşi transformare are caracter obligatoriu. Vom deosebi deci în lexicon:

I. [+V
+ [—— Subiect]
+ [—— Ob direct]
+ [T. de reflexivizare (obl.)]]

ex.: *a se abţine, a se angaja (cu ceva)* „a-şi lua angajamentul", *a se ataşa* (*de* {*cineva*, *ceva*}) „a se lega sufleteşte", *a se complace, a se conforma (ordinului), a se consacra, a se dedica, a se realiza (în ceva), a se refugia, a se sinucide, a se stăpîni* „a avea stăpînire de sine", *a se spovedi (preotului)* etc.

II. [+V
+ [—— Subiect]
+ [—— Ob direct]
+ [T. de reflexivizare (fac.)]]

ex.: *a se abate (din drum), a se adăposti, a se amăgi, a se amesteca (în ceva), a se antrena (în ceva), a se ascunde, a se cîntări, a se compromite, a se cruţa, a se demasca, a se deprinde, a se descălţa* etc.

6.4. Diferenţa dintre cele trei subclase de verbe caracterizate prin: (1) [— T. de reflexivizare], (2) [+ T. de reflexivizare (obl.)], (3) [+ T. de reflexivizare (fac.)] este urmarea unor diferenţe privind semantica internă a acestor verbe şi, implicit, a unor diferenţe sintactico-selecţionale.

Clasa (2) caracterizată prin [+ T. de reflexivizare (obl.)] cuprinde verbe în a căror configuraţie semantică intră obligatoriu trăsătura [+ Reflexiv]. Această caracteristică semantică are repercusiuni în construcţia sintactico-selecţională a acestor verbe şi anume: ocurenţa lor exclusiv în contextul + [—— $\left[\begin{matrix} N_1 \\ \text{Personal} \end{matrix}\right]_{\text{Subiect}}$ $\left[\begin{matrix} N_1 \\ \text{Personal} \end{matrix}\right]_{\text{Ob direct}}$], unde prezenţa aceluiaşi indice aşezat lîngă cei doi N notează identitatea acestora.

Clasa (1), pe care am circumscris-o prin [— T. de reflexivizare], cuprinde verbe caracterizate semantic prin marca [— Reflexiv], ceea ce are ca urmare imposibilitatea lor de a apărea în contextul definitoriu al clasei (2). Ele admit contextul + [—— $\left[\begin{matrix} N_1 \\ \text{Personal} \end{matrix}\right]_{\text{Subiect}}$ $\left[\begin{matrix} N_2 \\ \text{Personal} \end{matrix}\right]_{\text{Ob direct}}$], unde indicii 1 şi 2 aşezaţi lîngă cei doi N arată nonidentitatea acestora.

În cazul clasei (3), prezența trăsăturii [+ T. de reflexivizare (fac.)], sau altfel spus [± T. de reflexivizare], indică faptul că, din punct de vedere semantic, aceste verbe se caracterizează prin [— Reflexiv]. Trăsătura reflexivității este exterioară verbului, verbul *dobîndind* această caracteristică numai în construcții reflexiv-obiective. Sub aspect sintactico-selecțional, aceste verbe au capacitatea de a fi ocurente atît în contextul definitoriu al clasei (2), cît și în contextul clasei (1).

7. Prezentăm, în continuare, cîteva articole de dicționar, conținînd verbe în a căror reprezentare sintactică se găsesc informații asupra reflexivului. În caracterizarea verbelor apar informații privind Reflexivul de tip I, deci Reflexivul de sub dominanța Predicatului, precum și informații asupra Reflexivului de tip V, implicate în trăsătura [± T. de reflexivizare]. Reflexivele de tip II, III, IV, de sub dominanța simbolurilor Reciproc, Pas, Impers nu apar nemijlocit în caracterizarea verbelor, fiind implicate în trăsăturile [± T. impersonal], [± T. de pasivizare], [+ T Reciproc 1 (b)], [+ T Reciproc 1 (c)].

Folosim, pentru exemplificare, formative verbale cu aceeași reprezentare fonologică, cu scopul de a evidenția rolul distinctiv semantic pe care îl au opozițiile + [Refl —]/— [Refl —] sau [+ T. de reflexivizare] / [— T. de reflexivizare].

a executa ⟷ „a supune un condamnat la pedeapsa cu moartea"

+ V
+ [— Subiect]
+ [— Ob direct
+ [— ⟨Personal⟩$_{Subiect}$ ⟨Personal⟩$_{Ob\ direct}$]
— [T. de reflexivizare]

a se executa ⟷ „a se supune"

+ V
+ [—Subiect]
+ [Refl—]
+ [—⟨Personal⟩ $_{Subiect}$]

a depăși ⟷ (verb de mișcare, ex. *El m-a depășit cu mașina*).

+ V
+ [— Subiect]
+ [— Ob direct]
+ [—⟨Personal⟩$_{Subiect}$ ⟨Personal⟩$_{Ob\ direct}$]
— [T. de reflexivizare]

a depăși ⟷ (ex. *El m-a depășit la învățătură*).

+ V
+ [—Subiect]
+ [—Ob direct]
+ [—⟨Personal ⟩$_{Subiect}$ ⟨Personal⟩$_{Ob\ direct}$]
+ [T. de reflexivizare (fac).]

a concentra ↔ „a chema vremelnic sub arme în timp de pace"	+ V + [—Subiect] + [—Ob direct] + [— ⟨Personal⟩$_{Subiect}$ ⌒ ⟨Personal⟩$_{Ob\ direct}$] — [T. de reflexivizare]
a concentra ↔ „a-şi încorda întreaga atenţie într-o singură direcţie" (ex. *Ion s-a concentrat asupra...*)	+ V + [—Subiect] + [—Ob direct] + [— ⟨Personal⟩$_{Subiect}$ ⌒ ⟨Personal⟩$_{Ob\ direct}$] + [T. de reflexivizare (obl.)]
a linguşi ↔ (ex. *El mă linguşeşte*).	+ V + [—Subiect] + [—Ob direct] + [—⟨Personal⟩$_{Subiect}$ ⌒ ⟨Personal⟩$_{Ob\ direct}$ — [T. de reflexivizare]
a se linguşi ↔ (ex. *El se linguşeşte pe lîngă cineva*)	+ V + [——Subiect] + [Refl ——]

7.1. Dat fiind statutul sintactic diferit al simbolului Refl, se înregistrează în structura de suprafaţă construcţii în care Reflexivul are istorii derivative diferite, ceea ce determină ambiguitatea construcţiei sub raport semantic.

"Dezambiguizarea" are loc pentru enunţuri de tipul : *m-am vindecat, m-am inhibat, m-am enervat, m-am ticăloşit* etc., care apar în structura de suprafaţă ca rezultat a două procese transformaţionale distincte :

a) eu_1 *vindec* eu_1 ⇒ *eu mă vindec* (= transformare de reflexivizare).

b) {*cineva* / *ceva*} *mă vindecă* ⇒ *mă vindec de (către)* {*cineva* / *ceva*} (= pasivizare) = *mă vindec* (= nedefinirea agentului).

8. Concluzii

— Reflexivul este o categorie eterogenă din punctul de vedere al gramaticii transformaţionale, prezentînd cinci modalităţi de introducere în gramatică : a) prin regula de rescriere a Predicatului ; b) prin regula de rescriere a simbolului Reciproc ; c) prin regula de rescriere a simbolului Pas ; d) prin regula de rescriere a simbolului Impers ; e) prin regula de rescriere a simbolului GV[56] .

Structurile în care este ocurent simbolul Refl avînd istoria derivativă Refl > Reciproc sînt supuse obligatoriu unei transformări de

[56] N-au fost cuprinse aici *reflexivul eventiv* şi *reflexivul posesiv* pentru care o analiză din perspectivă transformaţială a făcut Ileana Vincenz, *The Reflexive Voice in Contemporary Romanian and the Romanian—English Contrastive Analysis*, în RRL XVI, 1971, nr. 6.

reciprocitate ; structurile în care este ocurent simbolul Refl avînd istoria derivativă Refl > Pas suferă, în mod obligatoriu, transformarea pasivă ; structurile conținînd pe Refl de sub dominanța simbolului Impers suferă obligatoriu transformarea impersonală ; structurile conținînd pe Refl de sub dominanța nodului GV sînt supuse obligatoriu transformării de reflexivizare.

— În subcategorizarea verbului intervine nemijlocit numai simbolul Refl de sub dominanța Predicatului, determinînd subcategorizarea strictă a verbului în funcție de trăsătura categorială ± [Refl——]. Celelalte reflexive sînt implicate în subcategorizare prin indicații asupra acceptării sau nonacceptării transformărilor reciprocă, pasivă, impersonală sau de reflexivizare.

— Reflexivul este o categorie eterogenă și din punct de vedere semantic : singurul simbol purtător al semnificației reflexive este cel din modalitatea de generare (V), adică simbolul Refl aflat sub dominanța simbolului GV ; în afară de acesta, distingem simbolul Refl — purtătorul semnificației reciproce, simbolul Refl — purtătorul semnificației pasive, simbolul Refl — purtătorul semnificației impersonale și un simbol Refl — asemantic, cel introdus prin regula de rescriere a Predicatului.

— Regulile lexicale de rescriere a simbolului Refl sînt diferite, în funcție de modalitatea de generare ; simbolurile Refl de sub dominanța Predicatului, Refl de sub dominanța simbolului Reciproc și Refl dominat de GV se rescriu atît prin formative de acuzativ, cît și prin formative de dativ ; simbolurile Refl dominat de Pas și Refl dominat de Impers acceptă numai rescrierea prin formative de acuzativ și anume : Refl dominat de Pas acceptă fie formativul *se*, fie întreaga serie de formative în acuzativ *(mă, te, se, ne, vă, se)*, iar Refl dominat de Impers acceptă rescrierea exclusiv prin *se*.

— Simbolul Refl, prin istoria lui derivativă diferită, are în vedere concepte de tip diferit : a) Refl de sub dominanța simbolurilor Impers, Pas, Reciproc are în vedere elemente cu semnificație gramaticală, de tipul morfemelor negației, interogației, exclamației, nominalizării, deci mărci gramaticale ale unor categorii sintactice ; b) Refl de sub dominanța Predicatului este un simbol categorial de tip constitutiv, asemantic ; c) Refl din expansiunea lui GV este un simbol categorial de tipul simbolurilor Impers, Pas, Reciproc, Neg (= Negație), Excl (= Exclamație), Int (= Interogație), toate semnalînd conținutul semantic al unor transformări obligatorii.

8.1. Raportînd rezultatele acestei lucrări la ceea ce dau gramaticile curente cu privire la reflexiv, constatăm următoarele aspecte :

— Nu există o corespondență perfectă între cele cinci valori ale reflexivului (= obiectiv, reciproc, pasiv, dinamic, impersonal) și cele cinci modalități de generare a construcțiilor reflexive : a) modalității I de generare îi corespund reflexive dinamice, impersonale și reciproce ; b) construcțiile impersonale și reciproce se obțin fiecare prin mai multe modalități de generare ; c) net distincte, din punctul de vedere al modalității de generare, sînt numai reflexivele pasive și cele obiective.

— Nu există o legătură necesară între reflexiv și reciproc sau între reflexiv și impersonal (în felul în care *Gramatica Academiei* concepe

categoria impersonalului), întrucît există construcții impersonale și reciproce în care reflexivul nu e ocurent.

— Din punctul de vedere al gramaticii transformaționale, se constată eterogenitatea construcțiilor reflexive în ansamblu și, în aceeași măsură, eterogenitatea fiecărei categorii de reflexiv.

— Construcțiile reflexiv — impersonale din gramaticile curente sînt eterogene, fiind obținute atît prin reguli de constituenți cît și prin reguli de transformare. Amintim aici faptul că intervin mai multe reguli de constituenți și mai multe reguli de transformare (= transformarea impersonală, transformarea de nedefinire a subiectului, transformarea pasivă + nedefinirea agentului, transformarea pasivă + nedefinirea agentului + nedefinirea obiectului).

— Construcțiile reflexiv-reciproce din gramaticile curente sînt eterogene, obținîndu-se, ca și cele impersonale, prin reguli de constituenți și de transformare.

— Eterogenitatea categoriilor de reflexiv din gramatica tradițională are următoarele cauze : a) categoriile sînt definite larg și extrem de vag (Impersonalul, de exemplu, grupează construcțiile verbale fără subiect și pe cele cu subiect, cu condiția unui subiect nonanimat și nonautor al acțiunii) ; b) nu se realizează distincția între construcții purtătoare *în ansamblu* a unei valori și verbe cuprinzînd *în ele însele* o anumită valoare (ex. Valoarea reciprocă poate fi conținută în verb : *a se asemăna, a se alia, a se căsători, a se certa, a se sfădi, a se solidariza* etc. sau se realizează numai în ansamblul construcției : *Ion și Gh. se salută, Ion se salută cu Gh.*) ; c) nu se realizează distincția între construcții ale structurii de adîncime și construcții ale structurii de suprafață (ex. În gramaticile curente fac parte din aceeași categorie construcții de tipul : *Se pleacă mîine* și *I s-a urît de școală*, pentru că ambele se caracterizează în structura de suprafață prin nonocurența subiectului).

Aprilie 1972

Facultatea de limbă și literatură română

București, Edgar Quinet 5—7

BIBLIOGRAFIE

N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, The M.I.T. Press Cambridge, Massachusetts, 1965.

M. Combiescu, *Despre definirea diatezei în limba română*, în LR XVII, 1968, nr. 1, p. 87—91.

Gramatica limbii române, Academia R.S. România, București, ediția a II-a, 1965.

Al. Graur, *Les verbes „réfléchis" en roumain*, în BL VI (1938), p. 42—89.

Al. Graur, *Notes sur les verbes réfléchis en roumain*, în BL XIII (1945), p. 161—162.

Al. Graur, *Diatezele*, în SCL XX, 1969, nr. 1, p. 13—22.

Maurice Gross, *Grammaire transformationnelle du français. Syntaxe du verbe*, Larousse, Paris, 1968.

Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, București, 1967, p. 192—200.

George LaKoff and Stanley Peters, *Phrasal Conjunction and Symmetric Predicates*, în ,,Modern Studies in English'', edited by D. A. Reibel and S. A. Schane, 1969, p. 113–142.

R. W. Langacker, *On Pronominalization and the Chain of Command*, în ,,Modern Studies in English'', p. 160–186.

R. B. Lees and E. S. Klima, *Rules for English Pronominalization*, în ,,Modern Studies in English'', p. 145–159.

M. Manoliu-Manea, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, Bucureşti, 1971, p. 200–209.

Gabriela Pană, *Tranzitivitate şi diateză*, în SCL XVIII, 1967, nr. 1, p. 15–24.

Gabriela Pană-Dindelegan, *Consideraţii pe marginea unor discuţii despre diateză*, în LR, 1968, nr. 4, p. 319–323.

Paul M. Postal, *On So-Called ,,Pronouns'' in English*, în ,,Modern Studies in English'', p.201–224.

M. Rădulescu-Mendea, *Caracteristicile sintagmatice ale reflexivului*, în LR 1969, nr. 6

Sorin Stati, *Verbe ,,reflexive'' construite cu dativul*, în SCL V, 1954, nr. 1–2, p. 135–146.

E. Teodorescu, *Reflexiv şi pronominal*, în LR XIV, 1965, nr. 5, p. 545–553.

E. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, 1969.

Laura Vasiliu, *Some Grammatical and Semantic Remarks on the Reflexive Constructions*, în RRL XIV, nr. 4, p. 365–372.

The analysis of the Romanian reflexive from the perspective of a transformational grammar

(Sumary)

The work comprises a description of the reflexive constructions in Romanian, from a transformational point of view. We have used Chomsky's model, but with many and important differences.

The work points out the semantic, structural and derivative heterogeneity of the reflexive constructions, taken as a whole, and, equally, the heterogeneity of each category of reflexive. We tried to find out the ''deep source'' of this heterogeneity.

The work is intended to solve a complicated case of syntactic homonyms and to interpret the semantic and syntactic ambiguity of some reflexive constructions.

There are five main possibilities of introducing the symbol *Reflexive* into the grammar : a) by means of the rule rewriting the *Predicate*; b) by means of the rule rewriting the symbol *Reciprocal*; c) by means of the rule rewriting the symbol *Passive*; d) by means of the rule rewriting the symbol *Impersonal*; e) by means of the rule rewriting the symbol *VP*.

Only the symbol *Refl* dominated by the *VP* is the carrier of a reflexive signification. One can also identify a *Refl* – carrier of a passive signification, a *Refl* carrier of a reciprocal signification, a *Refl* carrier of an impersonal signification, and non-semantic *Refl* (the *Refl* introduced by means of the rule rewriting the Predicate).

In the first part (published in SCL, 4), the constructions obtained by means of (a) and (b) (i.e. the reflexive dominated by *Predicate* and the reciprocal reflexive) have been analysed.

In the second part (published in the present issue), the constructions obtained by means of (c), (d), (e) (that is the passive and impersonal reflexive and the reflexive proper) are being analysed.

LUCREȚIA MAREȘ

TERMENI REFERITORI LA O NOȚIUNE PROFUND MARCATĂ DE AFECTIVITATE: *PROST*

Caracterul expresiv al noțiunii de „prost" a determinat reacția afectivă a subiectului vorbitor (ironie, dispreț, batjocură) și, ca urmare, pentru denumirea ei s-au format numeroși termeni (cuvinte, sintagme, expresii). Dintre procedeele de formare a termenilor reținem: derivarea cu sufixe depreciative, metafora și creația expresivă. Se remarcă și faptul că majoritatea termenilor conțin note semantice secundare, pe care vorbitorii le-au alăturat acestei noțiuni (naivitate, nepricepere, vulgaritate, moliciune, încăpățînare, ignoranță etc.).

A.I. Ne-am oprit asupra noțiunii de prost în limba română datorită bogăției terminologice pe care spiritul viu al poporului nostru a creat-o în jurul ei. Pentru vorbitorii limbii române, *prost* nu înseamnă numai „lipsit de inteligență", ci și „care pare sau căruia i se atribuie, într-un anumit moment, într-o anumită împrejurare sau referitor la un anumit domeniu, lipsă de judecată". Am dorit să relevăm și faptul că disprețul, batjocura, ironia cu care este privit un om prost au devenit pregnante și prin termenii folosiți pentru a-l denumi. Dar această situație nu este specifică limbii române. Au fost relevați numeroși termeni și pentru alte limbi [1].

Cele mai multe studii onomasiologice s-au ocupat de noțiuni concrete (și aceasta nu numai în limba română) [2]. Posibilitatea studierii onomasiologice a unor noțiuni abstracte și a rezultatelor la care s-ar putea ajunge a constituit subiectul mai multor lucrări de specialitate. U. Ricken, în articolul *Observații asupra onomasiologiei* [3], face un scurt istoric al discuțiilor din aceste lucrări și demonstrează, analizînd noțiunea de „învățat", nu numai că astfel de studii sînt posibile, dar și faptul că ele pot duce la concluzii interesante. De altfel, acest punct de vedere este susținut și demonstrat practic de lucrările românești de onomasio-

[1] Vezi Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, 1962, p. 324, de unde aflăm că „pentru teritoriul de limbă franceză (în sens larg), W. v. Wartburg, FEW I, p. V—VI, enumeră 164 de termeni cu etimologie cunoscută și peste 20 obscuri" pentru denumirea de *prost*.

[2] Vezi, pentru limba română, bibliografia dată de I. Coteanu și I. Dănăilă în *Introducere în lingvistica și filologia românească*, București, 1970, p. 121—123, iar pentru limbile romanice de Iorgu Iordan în *Lingvistica romanică*, p. 248—254.

[3] În LR XI, 1960, nr. 4, p. 3—24. Abrevierile folosite de noi sînt acelea din *Dicționarul limbii române* — DLR —, tomul al VI-lea (litera M), București, 1965—1968, p. XXIII și urm. și tomul al VIII-lea (litera P), București, 1972, p. V—VIII.

logie care au avut ca subiect noţiuni abstracte, ca: *muncă*[4], *război*[5], *inteligenţă*[6].

II. 1. Materialul pe care îl vom discuta a fost extras din DA şi DLR (tipărit şi manuscris), precum şi din izvoare care nu au putut fi incluse în DA, dar care figurează în bibliografia DLR. Este vorba mai ales de glosarele regionale apărute în ultimii ani, fie în periodicele de specialitate (CV, L. ROM.), fie în volume separate (LEXIC REG. vol. I şi II, GLOSAR REG., MAT. DIALECT. I, GL. OLT., UDRESCU, GL). Am inclus în cercetarea noastră şi răspunsurile înregistrate în ALR SN V h 1240 pentru noţiunea de „prostănacă, prostănac"[7],precum şi răspunsurile primite la întrebarea 1518 „copil prost" din ALR I.

2. Dacă ne oprim, deocamdată, numai la răspunsurile înregistrate în ancheta dialectală a atlasului constatăm cu uşurinţă că ele sînt foarte variate. Uneori s-au înregistrat mai multe răspunsuri chiar în unul şi acelaşi punct geografic. Pe harta 1240 din ALR SN V unele arii mici, formate din cîteva puncte, ne reţin atenţia.

În Maramureş s-a răspuns cu *mută*, *mut* (în pct. 130, 349, 353, 362). Răspunsuri identice sau asemănătoare au mai fost înregistrate în pct. 219 (*mutălaucă*, *mutălău*), pct. 279 (*mutălău*). Şi *năroadă*, *nărod* formează o arie, în Oltenia, în pct. 812, 833, 836 (împreună cu 876, unde s-a răspuns *nărodoaie*, *nărodoi*). În cîteva puncte oarecum depărtate între ele, dar care se izolează totuşi la o privire de ansamblu, s-a dat răspunsul *mohoandă* (cu variante şi derivate): *mohoandă dă muiere* (pct. 64, 279), *bohoandră de muiere* (pct. 284), *mohoandă* (pct. 95, 105, 235), *bohondeie* (pct. 141), *muiere mohondoasă* şi *mohondos* (pct. 310).

În afară de *prost* şi de derivatele sale (*prostănac*, *prostănatic*, *-ă*, *prostălancă*, *prostălan*, *prostălău*, *prostovan*, *-ă*), care reprezintă pe hartă termenul cel mai răspîndit, s-a mai răspuns, la ancheta dialectală amintită, şi cu următorii termeni (grupaţi în ordine alfabetică): *balamut* (pct. 605), *beciznic* (pct. 310), *bibolos* (pct. 64), *bleg* (pct. 762), *blioată* (pct. 605), *bolînd*, *-ă* (pct. 386), *bondrălaucă*, *bondralău* (pct. 219), *pisamoi* (pct. 130), *deliu* (pct. 182), *greoaie*, *greoi* (pct. 531), *hăbăucă*, *hăbăuc* (pct. 157), *ludă clătită*, *lud* (pct. 316), *metehău* (pct. 260), *mocnită* (pct. 520), *mohonie* (pct. 762), *mormăită*, *mormăit* (pct. 514), *morocănos* (pct. 520), *moşmoandă*, *moşmond* (pct. 899), *mulă* (pct. 325), *nanalău* (pct. 310), *nătăraică*, *nătărău* (pct. 784), *nătîntoc* (pct. 141), *năucă*, *năuc* (pct. 928), *năvîrcă* (pct. 2), *năzdrăvan* (pct. 872), *nebun*, *-ă* (pct. 250), *negîndit* (pct. 284), *nesimţit*, *-ă* (pct. 728), *nevleagă*, *nevleg* (pct. 784), *tănănău* (pct. 105), *tăulatică*, *tăulatic* (pct. 36), *tîmpit* (pct. 235), *toantă*, *tont*

[4] Iorgu Iordan, *Noţiunea de „muncă" în limbile romanice*, în „Arhiva", XXIX, p. 216—237; C. Racoviţă, *„Travail" et „soufrance"*, în BL VII (1939), p. 98—101; G. Mihăilă, *Cîteva verbe româneşti de origine slavă (a munci, a se trudi, a obosi, a se odihni)*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan", Bucureşti, 1958, p. 611—616.

[5] Pia Gradea, *Termeni pentru „bellum" în ALR*, în CL, 1963, nr. 2, p. 245—263.

[6] Alexandra Vlăduţ, *Le champ conceptuel de l'"intelligence" en français et en roumain*, în „Actele celui de al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică", tomul I, Bucureşti, 1970, p. 829—834.

[7] În majoritatea punctelor au fost înregistrate răspunsuri diferite pentru cele două forme.

(pct. 987 ; cu variante și derivate : *tăntălău* pct. 95, *tăntălancă* pct. 272, *tîntălaucă, tîntălău* pct. 537, *tontălană, tontălău* pct. 365, *tontoloancă* pct. 260), *trucic, -ă* (pct. 76), *tuihoș, -ă* (pct. 334), *tutuluc, -ă* (pct. 76), *uluită* (pct. 872), *zăpăcit* (pct. 682), *nu prea-i tot* (pct. 182).

Răspunsuri relativ variate s-au obținut și la întrebarea 1518 „copil prost" din ALR I. S-a răspuns cu *prost, cam prost, tare prost* în 111 puncte, dar, alături de termenul-bază, au mai fost înregistrați : *bleg* (pct. 200), *bolînd* și *bolund* (pct. 40, 90, 164, 351), *bolomoc* (pct. 49), *dăzmințit* (pct. 782), *dobitoc* (pct. 588, 898), *hăbăuc* (pct. 357), *idiot* (pct. 926), *leneș* (pct. 528, 556, 584, 684, 764), *nărod* (pct. 810, 835, 837), *năuc* (pct. 215, 357), *nebun* (pct. 160, 178, 223, 229, 354, 360, 900), *neînțelegător* (pct. 695), *neînțelept* (pct. 249), *netrebnic* (pct. 388), *stricat* (pct. 782), *tîmpit* (pct. 56, 61, 112, 159, 194, 424, 508, 740), *uituc* (pct. 103, 178), *zălud* (pct. 375), *zăpăcit* (pct. 880), precum și numeroase sintagme și expresii, ca : *bătucit la cap* (pct. 359), *cap prost* (pct. 341), *cu capu strîcat* (pct. 131), *fără minte* (pct. 75, 98, 109, 174, 247), *greu de* (sau *la*) *cap* (pct. 26, 28, 63, 65, 69, 80, 85, 87, 100, 107, 138, 150, 158, 186, 378, 394, 412, 536, 590, 596, 704, 748, 750, 780, 874), *năuc de cap* (pct. 831), *n-ai glagorie în cap* (pct. 885), *n-ai sămînță în tiugă* (pct. 885), *n-are cap* (pct. 990), *n-are cap bun* (pct. 298), *n-are gragoriile bune în cap* (pct. 772), *n-are minte, n-are minte în* (sau *la*) *cap* (pct. 289, 315, 347, 594, 795), *nu-i capu bun* (pct. 93), *prost la cap* (pct. 116), *prost la minte* (pct. 922), *i rău capu* (pct. 136), *sec la cap* (pct. 578), *slab la creier* (pct. 890), *slab de cap* (pct. 93, 94), *slab de minte* (pct. 420, 526), *tare de cap* (pct. 839), *tăhui la cap* (pct. 370), *tuiăș la cap* (pct. 350), *zmintit la cap* (pct. 1).

Dar, după cum se va vedea, înmulțirea izvoarelor de cercetare va duce în mod implicit la îmbogățirea termenilor și unităților frazeologice legate de noțiunea de „prost".

3. Din materialul cercetat am obținut un număr de aproape 430 de termeni simpli pentru noțiunea de *prost*, precum și cîteva compuse și un număr mare de sintagme și expresii. În lista întocmită de noi (vezi ANEXA) sînt însă incluși și termeni vechi, care au ieșit de mult din uz, precum și formații înregistrate într-un singur izvor. Din termenii înregistrați, peste 140 sînt sensuri ale unor cuvinte polisemantice, iar restul cuvinte monosemantice.

4. În legătură cu cercetarea de față, se impun cîteva precizări :

4.1. Datorită caracterului prin excelență afectiv al noțiunii discutate, n-am considerat necesar să deosebim, în cursul expunerii, substantivele de adjective [8]. Problema substantivării adjectivelor care denumesc o însușire negativă a fost convingător discutată de acad. Iorgu Iordan [9] și reluată, pe baza unui material mai bogat, dar cu aceleași concluzii, de I. Coja [10].

[8] Pentru probleme generale privitoare la distincția dintre substantive și adjective, vezi A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 16—22.

[9] *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 120—121.

[10] *Substantivarea adjectivelor care denumesc însușiri omenești negative*, în SFC III, p. 277—283.

4.2. N-am considerat, de asemenea, necesar să facem deosebire între cuvintele populare, familiare şi argotice, pentru că adesea sferele lor de circulaţie şi de stil se întrepătrund.

4.3. În lucrarea de faţă am luat în consideraţie atît termenii cu circulaţie reală în limbă (la nivelul limbii literare, al graiului etc.), cît şi formaţiile izolate, care s-ar putea să reprezinte creaţii mai mult sau mai puţin spontane, să aparţină deci vorbirii individuale. Acestea din urmă sînt, în marea majoritate, formaţii expresive, a căror etimologie rămîne necunoscută, pentru că formarea lor a fost determinată de cauze care scapă cercetării noastre. În analiza procedeelor de formare a termenilor nu vom face deosebire între cei pe care îi considerăm aparţinînd limbii şi cei aparţinînd vorbirii individuale, pentru că, în acest caz, s-ar fi impus o delimitare netă, pe care o considerăm greu de realizat. Vom menţiona însă, în cursul expunerii, observaţiile noastre în legătură cu frecvenţa unor procedee în cele două serii de fapte.

B. În cele ce urmează, vom încerca să analizăm unele aspecte ale felului în care s-au format pe teren românesc termenii care denumesc pe omul *prost*. Am luat în consideraţie în această discuţie numai cuvintele monosemantice. Considerăm că modul de formare al cuvintelor polisemantice, la care sensul *prost* este derivat prin transfer semantic de la un sens-bază, nu este semnificativ pentru cercetarea de faţă.

I.1. Derivarea cu prefixe este slab reprezentată. Amintim aici formaţiile cu prefixul *nă-*, avînd sensul urmărit de noi, discutate de Florica Ficşinescu [11]: *nåblejnic (neblejnic)*, *năcoabă*, *năfufănă (nefufănă)*, *năgîrd*, *năhău*, *năhui (năui)*, *nănălău*, *năprui*, *nătîntoc (natantoc, notîntoc)*, *năvleg*. Dar acestea sînt mai degrabă formaţii expresive cu *nă-*, nu totdeauna analizabile.

2. Mult mai numeroase sînt *derivatele cu sufixe peiorative* [12].

Am împărţit formaţiile cu sufixe în două mari categorii:

2.1. *Cuvinte analizabile*, formate de la teme în general peiorative, la care sufixul întăreşte puterea expresivă a cuvîntului:

— derivate cu sufixe augmentative:

-an, -olan, -ovan: *diugan, dudan, prostan, prostolan, prostovan, tontan, ţolan, zabalan;*

-aucă, -ălaucă: *bondrălaucă, ceacanaucă, drugălaucă, mutălaucă, nătăraucă, prostălaucă, tontălaucă;*

-ău, -ălău: *blendău, boncălău, căscălău, drongălău, hăplău, nănălău, prostălău, prostănău, rablău, tontălău, trăncănău, tutălău, zabalău;*

-ea: *mondrea, motrocea;*

-olog: *tontolog;*

-oi: *blendoi, durdoi, nerodoi;*

-os: *bibolos, bleoncos, căpăţînos, boos, mocofănos, motănos, năplădos, năvligos;*

-man, -oman: *guşman, moloman, prostoman;*

[11] Florica Ficşinescu, *Prefixul regional nă-*, în SFC V, p. 9—15.

[12] Pentru întreaga problemă vezi, Zorela Creţa, *Sufixele peiorative*, în SFC IV, p. 177—194.

— derivate cu sufixe diminutivale;
-el: *prostănel, tulușcanel;*
-ic: *prostic;*
-icel: *prosticel;*
-ișor: *prostișor;*
-uc, -uluc: *tutuc, tutuluc;*
-uleț: *prostuleț;*
-uț(ă): *nălveguț, prostuț, toncuță, tontuț.*

Toate cuvintele formate cu sufixe diminutivale provin de la teme peiorative: sufixul nu conferă, ci diminuează valoarea peiorativă a temei [13].

2.2. *Cuvinte neanalizabile* sau *semianalizabile*, care par a conține un sufix. Temele, dacă se poate spune așa, sînt în marea lor majoritate cuvinte expresive, care au dus la formații noi cu diverse sufixe: **-an**: *dodîrlan, dulan, guguian, măgădan, miogîlțan, mîrlan, mocodan, mocofan, moglan, moroiman, motodan, motoran, pătrășcan, tulușcan*; **-ău, -ălău**: *băndălău, bliumbău, bondrălău, ceacanău, harhalău, măgădău, metehău, nahău, năgîrlău, nătălău, popîrștău, puncău, tălălău, tănău, tăncărău*; **-oi**: *bădăroi, geatroi, mătăhoi, mohoi, mototoi;* **-oc**: *bolomoc, didimoc, motroc, mundoc, năpîntoc.*

Numărul mare al acestor formații, față de cele analizabile discutate mai sus, confirmă afirmația acad. Iorgu Iordan [14] în legătură cu posibilitatea unor sufixe peiorative de a imprima această valoare și unor teme cu sens necunoscut, la care se atașează.

La o privire de ansamblu asupra derivării, constatăm că cele mai multe derivate s-au format de la cuvintele: **mut** — *mutahăț, mutălaucă, mutălău, mutulică, muturez;* **prost** — *prostan, prostăciune, prostălancă, prostălaucă, prostălău, prostănău, prostănac, prostănatic, prostănel, prostic, prosticel, prosticios, prostișor, prostolan, prostolete, prostoman, prostovan, prostovoi, prostuleț, prostuț;* **tont** — *tontan, tontălancă, tontălaucă, tontălău, tontolete, tontoloancă, tontolog, tontovan, tontuț.*

3. Termeni expresivi s-au format și prin *contaminare.* Considerăm formații prin contaminare: *nătînat (< nătîng* și *tînt), nătăfleț (< nătărău* și *fleț), tălîng (< tălîmb* și *nătîng), zăbăuc (< zăpăcit* și *hăbăuc).*

Observăm că, aproape în toate cazurile citate, termenii care au contribuit la crearea unui al treilea, considerat mai expresiv, sînt ei înșiși peiorativi și expresivi [15].

Atît termenii rezultați prin contaminare, cît și cei care au contribuit la formarea lor, aparțin limbii vorbite, populare sau familiare [16].

4. În lista întocmită de noi, cuprinzînd termenii care denumesc pe omul *prost* (v. ANEXA), numărul cuvintelor care au etimologia necunoscută sau nesigură este foarte mare (cca 220). Ele aparțin mai ales vorbirii populare și regionale. Multe sînt *formații expresive.* Puterea

[13] La această concluzie ajunge și Zorela Creța în *art. cit.*, p. 182.
[14] *Lucr. cit.*, p. 199. Problema a fost reluată și de Zorela Creța în *art. cit.*, p. 180.
[15] Cf. Tatiana Slama-Cazacu, *Observații și cercetări experimentale cu privire la „contaminări"*, în SCL VII, 1956, nr. 3—4, p. 225—226.
[16] Cf. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 346; Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine,* Cluj—București, 1937, p. 430.

expresivă a sunetelor, pe baza unor exemple din limba română, a fost discutată cu deosebire de acad. Iorgu Iordan în *Stilistica limbii române*, cap. *Simbolismul fonetic*[17]. A fost remarcată valoarea expresivă a cuvintelor care conțin un grup de sunete format din labială (îndeosebi *b*, *f*, *p*) + *l*. Dintre formațiile de acest fel care au, bineînțeles, sensul discutat de noi aici, în lucrarea citată au fost amintite: *bleancă*, *bleandă*, *bleg*, *bleot*[18], *bobletic*, *boblеț*, *flaimuc*, *pliurd*.

La ele mai putem adăuga pe: *bliumbău*, *bleomb*, *bloj*, *bobleagă*, *durubleac*, *terebleacă*.

Ne-a atras atenția mulțimea cuvintelor care conțin consoana *b* sau *t* + vocală (cu deosebire vocala *o* sau *e*): *bolomoc*, *boncălău*, *bondărău*, *bozometic*, *metearcă*, *metehău*, *nebereagă*, *neberez*, *terfeleac*, *toaipă*, *toancă*, *toanchin* și altele. Putem aminti aici și pe *tont*, care, poate datorită formei sale expresive, a format atît de multe derivate. Uneori aceste grupuri de sunete se repetă în interiorul aceluiași cuvînt: *tentereu*, *teretec*, *teter*, *torontoc*.

Se remarcă și prezența unor grupuri mai mari de sunete comune mai multor cuvinte. Enumerăm cîteva: **blea***hă*, **blea***ncă*, **blea***ndă*; **bleo***mb*, **bleo***nc*, **bleo***ncos*, **bleo***ntorog*, **bleo***t*; **boble***agă*, **boble***tic*; **boble***ț*; **moho***andă*, **moho***i*, **moho***ieș*, **moho***ndos*, **moho***nie*; **moto***dan*, **moto***flete*, **moto***flocea*, **moto***gină*, **moto***log*, **moto***ran*, **moto***toi*, **moto***tol*; **nătă***bîz*, **nătă***fleț*, **nătă***lău*, **nătă***log*, **nătă***raucă*, **nătă***rău*, **nătă***rîncă*, **nătă***roaică*, **nătă***ruz*, **nătă***ul*; **nete**, **nete***rează*, **nete***teu*.

Pentru limba română a fost consemnată și valoarea expresivă a următoarelor grupuri de sunete: *rl*, *rț*[19] și *rc*, *rd*, *rg*, *rl*, *rn*, *rș*, *rț*[20]. În materialul înregistrat de noi, așa cum era de așteptat, formațiile de acest fel, sînt relativ numeroase: *dodîrlan*, *dodîrlancă*, *durlaucă*, *marțafoi*, *mîrlan*, *modîrlău*, *momarcă* (și *momîrcă*), *momîrlan*, *năbîrgeac*, *năgîrcea*, *năgîrd* *năgîrlău*, *năpîrț*, *nîrniță*, *popîrștău*.

5. Față de numărul total al termenilor care denumesc pe omul *prost*, numărul cuvintelor monosemantice împrumutate este surprinzător de redus:

5.1. cuvinte, avînd același sens, cu arii de circulație restrînse, provenite din limbile învecinate; de exemplu: *bangău*, *butac*, pătrunse din maghiară (care circulă prin Transilvania); iar altele care, în limba de origine, au avut sensuri apropiate, denumind, de obicei, tot o însușire negativă: *dabilă* (< magh. *debella* „femeie înaltă"), *hălăucă* (< ucr. холовка > *холова* „cap"), *mang* (< magh. *mankó* „înalt, cu picioare lungi"), *trămpălău* (< germ. *Trampel* „om stîngaci, greoi");

5.2. cuvinte vechi, (probabil) ieșite astăzi din uz, provenite din limba turcă: *budala*;

5.3. cuvinte neologice, împrumutate din franceză, acceptate de limba literară: *idiot*, *imbecil*, *inept*, *naiv*.

[17] Vezi și idem, *Lingvistica romanică*, București, 1962, p. 60—61 și 364.

[18] Pentru cuvîntul românesc *bleot*, DA dă și un corespondent german *blöd*, cu același sens.

[19] Al. Graur, *Grupuri simbolice în fonetismul românesc*, în SCL X, 1959, p. 205—210 (vezi și bogata bibliografie referitoare la simbolismul fonetic).

[20] Laura Vasiliu, *Sufixe substantivale cu -r- expresiv*, în SFC V, p. 37—46.

După cum se vede, limba populară n-a apelat la împrumuturi. Numai limba literară, sub aspectul ei livresc, a acceptat neologismul.

6.1. *Sintagmele* care denumesc noţiunea de *prost* au, de obicei, în centrul lor substantivele *cap*, sediu al gîndirii, al puterii de judecată, al inteligenţei omului, şi *minte*, deci facultatea de a gîndi. Determinantul, legat de *cap* sau *minte* prin *de* sau *la*, este, în cele mai multe cazuri, unul din sinonimele lui *prost*. De aici provine gradul înalt de expresivitate al acestor construcţii. Un om prost este *bătucit la cap*, *bătut la cap*, *bocciu la cap*, *dunav de cap*, *greu de cap*, *năuc de cap*, *neajuns de cap*, *prost (rău) la cap*, *sec la cap*, *slab de cap*, *smintit la cap*, *tare de cap*, *tehui de cap*, *teşit la cap* sau *izidit de minte*, *neajuns de* (sau *la*) *minte*, *mic la minte*, *orb de minte*, *prost la minte*, *puţin la minte*, *scrintit la minte*, *sec de minte*, *slab de minte*, *strîmt la minte*.

Capul apare şi în unele construcţii verbale: *n-are cap*, *n-are capu bun*, *i rău capu*, *n-are minte în* (sau *la*) *cap*, *nu-l prea duce capul*, *nu-l prea taie capul*, *nu-i prea poate capul*, sau în construcţii de tipul: *cap de gîscă*, *cap de bou*, *minte de găină*, *minte de vrabie* (în care se produce transferul din lumea animală) etc.

Cum însuşirile omului prost au fost privite ca însuşiri ale minţii lui, multe dintre sinonimele cuvîntului *cap* au devenit denumiri pentru *prost* [21].

Alte sintagme sînt formate dintr-un substantiv, sinonim al lui *prost*, cu un determinant menit să-i mărească puterea expresivă. În cazul acestora, expresivitatea provine din faptul că determinantul este legat de o însuşire omenească, iar determinatul este un nume de animal: *vită încălţată* şi, prin derivaţie sinonimică, *vacă încălţată*, *bou încălţat* [22].

Amintim şi denumirile formate cu ajutorul comparaţiilor, de tipul *prost ca oaia* sau *ca noaptea*, *ca o cizmă*, *ca o ciubotă* etc., în care al doilea termen al comparaţiei conferă celui dintîi valoare de superlativ.

6.2. Pentru omul prost, pentru nătîngia, nepriceperea lui, s-au creat numeroase *expresii* şi *zicale*. În ele prostul este caracterizat mai ales prin nepriceperea în acţiunile sau în reacţiile lui, prin faptul că face lucrurile pe dos, anapoda, ca neoamenii: *el bagă lumina în sac*, *nu ştie nici cum se mănîncă mămăliga*, *cînd îl mănîncă într-o parte se scarpină în alta*, *dă foc casei ca să ardă şoarecii*, *îi pică măru-n mînă şi nu ştie cum să-l ducă la gură*, *nu-l taie capul nici cît două mere degerate*, *nu deosebeşte glasul cucului de glasul pupezii*, *îi mănîncă raţele din traistă*, *a auzit că a tocat*, *dar nu ştie la ce biserică*, *a pierdut şi drumul şi cărarea*, *dă în gropi (de prost ce e)* sau *e prost de dă în gropi*, *dă în gropi ziua mare*, *cu lumînarea*, *îi zboară minţile pe dealuri*, *e veşnic cu căciula pe cap*, *stă sub căciulă* etc. etc.

II. Faptul că prostia omului, cu multiplele ei forme de manifestare, a impresionat diferit subiectele vorbitoare, pe de o parte, nevoia de expresivitate, pe de altă parte, au dus la apariţia unui mare număr de metafore. A fost remarcat faptul că metafora este mult mai frecventă în injurii, în exprimarea unor însuşiri negative.

[21] Vezi Iorgu Iordan, *Les dénominations du „crâne" d'après l'ALR*, în BL VIII (1940), p. 95–141.

[22] Vezi şi explicaţia dată de Iorgu Iordan, în *Stilistica...*, p. 333.

Nu putem trece însă peste un alt fapt, deosebit de important. Noțiunea discutată de noi este o noțiune abstractă și, la apariția unui număr mare de metafore pentru a o denumi, a contribuit, fără îndoială, și nevoia de concretizare. „Sîntem tentați — spune Marouzeau — să trecem noțiunile de ordin abstract în plan concret printr-un artificiu de stil... Este procedeul metaforei" [23].

Dată fiind mulțimea faptelor, am încercat o clasificare a termenilor în funcție de natura sferei semantice cu care s-a făcut comparația, deci în funcție de domeniul din care a fost împrumutat *tertium comparationes*.

Distingem în felul acesta două mari categorii de formații metaforice :

1. substantive concrete (animate și inanimate) ;
2. denumirea unor însușiri.

1.1. Prima categorie a metaforei, exprimată prin substantive, cuprinde termenii cei mai expresivi. Se știe că metafora este mai expresivă cînd termenul de la care s-a pornit este concret [24].

1.1.1. Pentru noțiunea de *prost* constatăm că metafora pornește în multe cazuri de la numele unor animale și păsări domestice. Sînt ființele pe care omul le-a cunoscut mai bine, le-a observat și le-a folosit, pentru multe din trăsăturile lor, ca termen de comparație. Numele animalelor domestice a furnizat metafore în multe sfere semantice. Remarcînd importanța deosebită a acestor metafore, L. Șăineanu observa că „în nici o altă parte nu se manifestă mai bine fertilitatea inteligenței populare" [25]. Considerăm că, în ce privește noțiunea de *prost*, la alegerea metaforei din lumea animalelor domestice a contribuit, în mare măsură, atitudinea vorbitorului, felul în care este privită de el această însușire. Comparația nu putea fi făcută cu ființe a căror forță omul n-o putea domina, pentru că o forță nesupusă puterii lui i-ar fi inspirat teamă sau chiar admirație și respect, iar nu dispreț [26]. A contribuit, desigur, și gradul mare de expresivitate al acestor metafore, în care se realizează transferul de la animal la om [27].

— Au dezvoltat, prin metaforă, sensul de *prost* nume ca [28] : *animal*, *berbec*, *bou* (chiar mai mult, prin derivație sinonimică, unele nume de boi — *bolocan*, *cornilă*, *mîndrilă*, *talașman*), *dobitoc* „animal, vită", *hanșiță* „iapă mare și urîtă", *mangul* „mangaliță", *marhă*, *măgar* (și derivatele lui : *măgăraș*, *măgăreață*), *mînzoc*, *mulă* „catîr", dar și „epitet pentru un cal urît, mare și greoi", *păhai* „cîine jigărit", *talan* „termen depreciativ pentru un cal bătrîn și slab", *vacă*, *vițel* (și *vițică*), *vită*.

— Metafora provenită de la numele de păsări redă o nuanță mai atenuată a prostiei, sugerînd mai mult naivitatea (de exemplu *boboc* sau

[23] J. Marouzeau, *La linguistique ou science du langage*, Paris, 1921, p. 60.

[24] Vezi și Elena Slave, *Expresivitatea metaforei lingvistice*, în LR XV, 1966, nr. 4, p. 329–338.

[25] L. Sainéan, *Les sources indigènes de l'étymologie française*, vol. I, Paris, 1925, p. 52.

[26] O confirmare a acestei păreri am găsit-o și în faptul că nici unul dintre termenii referitori la *deștept* nu denumește un animal domestic, dar sînt relativ numeroși cei care denumesc animale sălbatice.

[27] Vezi și Elena Slave, *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, în LL XI, 1966, p. 397–413.

[28] Exemplele vor fi date în ordine alfabetică, deși nu toate au aceeași putere expresivă.

crişcă) sau o uşoară îngîmfare (*păunaş*). Mai putem aminti aici pe *gîscă* (şi derivatul *gîsculiţă*), *gîscan*, *guguştiuc*.

1.1.2. Cu totul izolat apare un nume de animal sălbatic. Este *gligan* „porc sălbatic", a cărui folosire, pentru a denumi pe omul prost, o atribuim mai degrabă sensului derivat al cuvîntului („lungan").

1.1.3. Includem tot aici şi cîţiva termeni care au sensul de „om de nimic, secătură" care, printr-un transfer semantic lesne de înţeles, au căpătat şi sensul de „prost". Aşa : *loază*, *marţafoi*, *parpalec*.

1.1.4. De la nume de plante am înregistrat numai cîţiva termeni. Este vorba de *dovleac* (şi *dovlecel*), *mostochină* „fructul mostochinului", *paţachină* „numele mai multor specii de arbuşti sălbatici". Ca să ajungem la *dovleac* „om prost", cred că trebuie să pornim de la *dovleac* (termen peiorativ pentru) „ţeastă, cap" > „cap gol sau sec" > „prost".

1.2. Metafore formate de la nume de obiecte :

— de la numele unor obiecte lipsite de valoare : *abcherţ* „deşeu", *bleau* „tinichea" şi „cuţit care nu taie bine, gioarsă", *morofleacă* „ţuică slabă", *păcăneaţă* „clopot mic care se pune la oi", *rablă* „obiect uzat, rău, care nu mai poate fi folosit" ;

— de la numele unor obiecte care au comun faptul că sînt mari şi, de obicei, lucrate din topor, grosolan : *buduroi* „putină mare" sau „poloboc mare făcut dintr-un copac gros" ; *ghioagă* „bîtă cu măciucă în vîrf" ; *hahău* „băţ gros, par" ; *măcău* „bîtă" ;

— de la numele unor obiecte goale în interior : *dudă* „ţeavă, burlan", *teacă* „înveliş, toc în care se păstrează anumite instrumente", *ţest* „carapace" ;

— de la numele unor obiecte care se prezintă sub formă de pastă vîscoasă, cleioasă : *morîndău* „pastă obţinută prin amestecarea unor materii", *năcădău* „aluat care nu s-a copt bine, aluat clisos" sau *clei* şi *cleios* (mai ales în expresia *a fi clei*) ;

— de la numele unor obiecte în formă de ghemotoc, de cocoloş : *mătăuz*, *mototol*.

2. Metafore dezvoltate de la denumirea unor însuşiri :

2.1. de la însuşiri negative ale obiectelor :

— cuvinte care indică aspectul „bont, tocit, teşit" al unui obiect : *butac*, *teşit*, *tîmp*, *tîmpit* ; desigur, opoziţia subînţeleasă se face cu „ascuţit (la minte = deştept)" ;

— cuvinte care denumesc aspectul „din topor, grosolan" al unui obiect : *bleonc*, *bleontorog*, *bucciu*, *gros* ;

— cuvinte care indică un obiect lipsit de transparenţă, de lumină : *întunecat*, *opac* ;

2.2. de la însuşiri negative ale oamenilor :

2.2.1. — însuşiri fizice care cuprind ideea de „lipsit de ceva, imperfect ; care are o meteahnă, un defect". Chiar cuvîntul *lipsit* „care este sau a rămas fără ceva" a avut cîndva şi accepţiunea de „care nu este întreg la minte".

A fost considerat prost un om care nu poate să vorbească sau care nu vorbeşte desluşit, cu defect de vorbire : *balamut*, *fonf*, *găgăuţă* (pe care DA îl derivă de la *gîgîi* „unul care gîgîie ca gîştele, în loc să vorbească desluşit"), *mormăit*, *mut*, *mutălău*, *mutulică* ; cel lipsit de vedere

(chiomb), sau de auz *(pliurd)*; un om „fără putere, neputincios, plăpînd" *(băbălău, beciznic, belaliu, slăbănog)*; un om „lipsit de energie, moale" *(bleg, bobletic)*.

Şi alte defecte fizice au dus la ideea de prost: „mare, gros" *(bahahuie, bocciu, gros, huidumă, matahală, tolomac)*, sau „cu capul mare" *(captalan)*, „urît, slut" *(pogan)*, „cu guşe" *(guşat, guşman)*, „foarte gras" *(mogîrzan)* etc.;

2.2.2. — însuşiri morale [29]: un om cu fire tăcută, închisă, deci un om care nu comunică cu cei din jur a fost socotit prost *(mocnit, modoroi)*;

2.3. de la însuşiri pozitive ale oamenilor.

În cadrul acestei categorii acordăm un spaţiu mai larg termenului literar, propriu pentru denumirea celui „lipsit de inteligenţă": termenului *prost*.

Cuvîntul *prost*, de origine slavă, atestat în limba română începînd cu cele mai vechi texte, are o evoluţie semantică bogată. O analiză a felului în care s-au dezvoltat principalele sensuri ale acestui cuvînt, deci un studiu semasiologic, a făcut G. Mihăilă, în articolul *Adjective de origine slavă în limba română* [30]. Considerăm că nu este necesar să reluăm aici toate constatările din studiul amintit. Se impun însă cîteva observaţii în legătură cu drumul parcurs între sensul originar („sincer, cinstit; simplu, natural, firesc"), pe care-l găsim în textele vechi româneşti cu caracter religios, şi cel, curent astăzi, de „lipsit de inteligenţă, fără minte, fără judecată", care constituie subiectul cercetării de faţă.

Destul de timpuriu, de pe la jumătatea sec. al XVII-lea, cuvîntul *prost* a început să fie folosit pentru a denumi pe cel „care nu este ajutat din fire, care nu este bine înzestrat la minte". Este adevărat că din sec. al XVII-lea deţinem puţine atestări pentru această accepţiune, dar în secolul următor ele se înmulţesc şi în limba română contemporană cuvîntul *prost* este folosit mai ales, dacă nu exclusiv, cu sensurile depreciative de „lipsit de inteligenţă" şi „de calitate inferioară, necorespunzător, rău".

Dacă urmărim evoluţia semantică a cuvîntului slav comun *prostъ* în limbile slave care l-au moştenit [31] (o analiză amănunţită a făcut în acest sens G. Mihăilă, în articolul citat), aflăm că toate limbile slave au păstrat cuvîntul *prost* cu sensurile originare şi că, în general, termenul amintit a avut în aceste limbi aceeaşi evoluţie semantică. Mai mult chiar, diverse studii de lingvistică generală relevă evoluţii semantice similare în limbi foarte diferite [32]. Vendryes, bazîndu-se pe un mare

[29] Am inclus în această categorie numai termenii formaţi prin transfer semantic. Pentru cei proveniţi prin deplasare, prin alunecare semantică, vezi discuţia despre Cîmpul semantic.

[30] În *Romanoslavica*, III (1958), p. 72 şi urm., reluat în *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Bucureşti, 1960, p. 185—186.

[31] Cuvîntul slav se găseşte şi în maghiară (*paraszt*), cu sensul, curent astăzi, de „ţăran" (de altfel singurul sens care nu se întîlneşte în limbile slave). Istoricul cuvîntului maghiar a fost studiat de P. Király, într-un articol publicat în „Acta linguistica", tomul III (1953), fasc. 1—2, Budapesta, p. 63—123.

[32] Pentru noţiunea de *prost* în limba română şi în alte limbi romanice, vezi şi Ovid Densusianu, *Evoluţii semantice*, Bucureşti, 1936—1937 (curs litografiat), p. 32—34.

număr de exemple, pe care nu le mai amintim aici, remarcă faptul că, „în numeroase limbi, cuvinte care se referă la ideea de bunătate, de blîndeţe, de linişte, au fost folosite pentru a denumi prostia" [33]. Autorul menţionează, pentru aceste evoluţii semantice, importanţa factorului social şi, mai ales, a celui psihologic.

Dezvoltarea semantică a cuvîntului *prost* nu este izolată în ansamblul lexicului limbii române. Evoluţii semantice similare (deci cuvinte care denumeau iniţial o calitate şi ajung să denumească un defect, adică treceri de la o însuşire pozitivă la una negativă) au avut şi alte cuvinte în limba noastră (de exemplu, cuvîntul *ticălos*). Din sfera semantică a noţiunii de *prost* pot fi menţionate aici cuvinte ca : *prostatic* „simplu, sincer, natural, firesc", *citov* „întreg, sănătos (la minte), zdravăn", *deliu* „viteaz, voinic, îndrăzneţ", *neder* „bărbat tînăr, voinic, puternic".

Apoi denumiri (ironice) prin antonime, cuvinte care numai în anumite împrejurări şi mai ales rostite cu o anumită intonaţie capătă un sens opus pozitivului. Este cazul lui *deştept*, *mintos* şi altele.

C. Cîmpul semantic al noţiunii de *prost* a constituit subiectul unei lucrări ample, datorate cercetătoarei Bärbel Techtmeier [34], şi considerăm că nu mai este necesar să revenim aici asupra acestei probleme. Dar, cum autoarea s-a referit numai la termenii consideraţi literari, vom încerca, pe baza unei clasificări oarecum apropiate, să aducem un material mai bogat, aparţinînd vorbirii populare şi regionale.

Ne-am oprit asupra notelor secundare care se ataşează noţiunii de *prost* şi care fac parte din aceeaşi sferă semantică, sfera însuşirilor negative.

1. naiv, credul : *boboc*, *fraier*, *guguştiuc*, *mîndrilă*, *naiv*, *păunaş*, *prostuţ*, *tutuc* ;

2. nepriceput, neîndemînatic, neiscusit : *bleau*, *merintic*, *natantol*, *năsărîmb* ;

3. cu aspect şi comportament vulgar, grosolan, necioplit : *animal*, *bocciu*, *gros*, *marfă*, *mîrlan*, *mocan*, *mocofan*, *mocofănos*, *modîrlău*, *moglan*, *momîrlan*, *motodan*, *năzdrîmb*, *ţolan*, *vită* ;

4. care se mişcă greu, molatic, leneş : *bleahă*, *bleg*, *bobletic*, *bobleţ*, *harhalău*, *lălîu*, *matahală*, *măcălău*, *metehău*, *mîngală*, *moclit*, *moloman*, *morîndău*, *motoflete*, *motoflocea*, *motolog*, *motoran*, *mototol*, *mulă*, *năcădău*, *năsilnic*, *parpalec*, *rablă*, *rablău*, *tolomac*, *tontălău* ;

5. ursuz, necomunicativ : *mocleac*, *mocnit*, *modoroi*, *motănos*, *mut*, *mutălău*, *muturez*, *tălmut* ;

6. încăpăţînat, îndărătnic : *măgar*, *măgăreţ*, *opac* ;

7. nebun, idiot : *chereut*, *chiant*, *dudan*, *dudă*, *durdoi*, *hăbăuc*, *hăibat*, *idiot*, *meciurd*, *năprui* ;

8. aiurit, zăpăcit : *cant*, *chiaun*, *hututui*, *nătrui*, *nătruţ*, *năuc*, *năzdravăn*, *neajuns*, *neder*, *paliu*, *panc*, *păhui*, *prui*, *tehui*, *teşmenit*, *trantaliu*, *trencheş*, *tui*, *zăbăuc* ;

[33] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 243.

[34] Bärbel Techtmeier, *Über die Synonymie der Bezeichnungen für „dumm" und „klug, gescheit" in der rumänischen Gegenwartssprache*, în „Beiträge zur rumänischen Philologie", Berlin, 1968, p. 73—92.

9. lipsit de cunoştinţe elementare (în general sau într-un domeniu oarecare); ignorant: *întunecat, limitat, mărginit, redus.*

D. Concluzii

1. Noţiune foarte expresivă, denumind o însuşire negativă, *prost* a determinat formarea unui număr impresionant de termeni.

2. Din punctul de vedere al originii lor, termenii pentru noţiunea de *prost* sînt de obicei: a. derivate cu sufixe; b. formaţii expresive; c. contaminări; d. împrumuturi; e. formaţii metaforice (în cadrul cuvintelor polisemantice).

3. Termenul metaforic s-a format, în general, prin cele mai expresive procedee, şi anume de la substantive concrete şi prin transferul animal — om.

4. Trebuie remarcată preferinţa limbii (mai ales a limbii vorbite, populare şi regionale) pentru creaţiile spontane, expresive. De aici numărul mare al cuvintelor monosemantice cu etimologia necunoscută.

5. Dintre cuvintele care denumesc pe omul *prost* sînt relativ puţine sinonime totale. Majoritatea termenilor constituie sinonime parţiale, care, pe lîngă sensul de *prost*, conţin şi note semantice secundare, pe care vorbitorii le-au alăturat acestei însuşiri.

Iunie 1972

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ANEXĂ *

abchérţ (LEXIC REG. 97)
animál (DA, CADE)
bahahúie (CADE, LEXIC REG. II, 94)
balamút (ALR SN V h 1240/605)
bangắu (DA)
băbălắu (MAT. DIALECT. I, 280)
bădărói (PAŞCA, GL.)
băndălắu (LEXIC REG. II, 48)
becíznic, -ă (ALR SN V h 1240/310)
belalíu, -ie (LEXIC REG. 74)
berbéc (UDRESCU, GL.)
bibolós (ALR SN V h 1240/64)
bleáncă (DA)
bleándă (DA)
bleau (DA)
bleg, -eágă, *bleáhă* (DA, CADE, DM, ALR SN V h 1240/762)
blendắu (DA)
blendói (DA)
bleomb (CADE)
bleonc, -oáncă (UDRESCU, GL.)
bleontoróg, -oágă (UDRESCU, GL.)
bleont, -oátă (DA, CADE, ALR SN V h 1240/605)
bliumbắu (LEXIC REG. II, 122)
bloj, -oáje (DA)
boámbă (LEXIC REG. 33)
bobleágă (LEXIC REG. II, 56)
boblétic, -ă (DA, DM)
bobléţ, -eáţă, *bobléte* (DA, CADE, DM)
bobóc (CADE)
boccíu, -íe (DA, DM, LEXIC REG. II, 127)
bolî́nd, -ă (ALR SN V 1240/386)
bolmetéu (DA)
bolocán, -ă (DA)
bolomóc, -oácă (LEXIC REG. II, 39)
boncălắu (DA)
bondrăláucă (ALR SN V h 1240/219)

* Am menţionat în paranteză numai izvorul sau izvoarele principale şi în acelaşi timp accesibile, astfel încît trimiterea la DAms. sau DLRms. s-a făcut *numai în cazuri extreme.*

bondrălău (LEXIC REG. II, 56, ALR SN V h 1240/219)
bóndrăş (CADE)
bou (DA, CADE)
bozométic, -ă (I. CR. V, 220)
budalá (DA, CADE)
budalác, *budulác* (DA)
budurói (LEXIC REG. II, 20)
butác, -ă (DA)
cant, -ă (DA)
cantaúl, -ă, *cantaúr, -ă* (LEXIC REG. II, 12)
capsomán, -ă (CADE, DA)
carapáncă (L. ROM. 1959, nr. 3, 65)
cáuc, -ă (DA)
căpăţînós, -oásă (DA)
căpcăún, *cătcăun* (DA)
căptălán (L. ROM. 1962, nr. 6, 650)
căscălău (UDRESCU, GL.)
căscăúnd, -ă (DA)
ceacanáucă (DA)
ceacanău (DA, LEXIC REG. II, 123)
cheantaúr (DA, CV 1951, nr. 11, 36)
cheáun, -ă (MAT. DIALECT. I, 60)
cherapléş (CADE, DA)
chereút, -ă (MAT. DIALECT. I, 208)
chiant, -ă (DA)
chiomb, -oámbă (CADE, L. ROM. 1959, nr. 1, 62)
cidíu, -íe (DA)
cítov, -ă (ARH. OLT. XXI, 261, CV 1951, nr. 9–10, 45)
ciutác (DA)
conér (LEXIC REG. 78)
cornílă (DA)
corobéte (UDRESCU, GL.)
corobéţ (UDRESCU, GL.)
críşcă (DA)
dábilă (LEXIC REG. II, 78)
dărăúş (L. COSTIN, GR. BĂN. II, 84)
delíu (ALR SN V h 1240/182)
didimóc (COMAN, GL.)
diugán (LEXIC REG. 101)
dobitóc, -oácă (CADE, DM)
dod, *dud* (BUL. FIL. I, 137)
dodîrlán (I. CR. IV, 123)
dodîrláncă (I. CR. IV, 123)
dosădít, -ă (CADE)
dovleác (DA ms.)
dovlecél (DA ms.)
drong (GLOSAR REG.)
drongălău (GLOSAR REG.)
drungăláucă (GLOSAR REG.)
dudán, -ă (PAŞCA, GL, TEAHA, C. N. 222)
dúdă (ŞEZ. XVIII, 168, PAŞCA, GL.)
dudurúz, -ă (CADE)
dulán (LEXIC REG. 101)
dúnav, -ă (DA ms., TEAHA, C.N. 222)
durdói (LEXIC REG. II, 24)
durláucă (LEXIC REG. 116)
durubleác, -ă (UDRESCU, GL.)
flaimúc, *flaimóc* (DA, DM)
fonf, foánfă (DA)
fráier, -ă (UDRESCU, GL.)
găgăúţă (CADE, DA, DM)
geatrói (LEXIC REG. 117)
ghioágă (LEXIC REG. II, 25)
gîscán (DA ms.)
gîscă (CADE)
gîsculíţă (DL)
gligán (CADE, DA)
gloán (DA)
glog (LEXIC REG. 41)
glúpav, -ă (DA)
gog, *gong* (DA)
gogomán (CADE, DA)
greói, -oáie (ALR SN V h 1240/531)
gros, -oásă (DA)
guguián (LEXIC REG. 80)
guguştiúc (DA ms.)
guşát, -ă (CADE, DA)
guşmán (UDRESCU, GL.)
hahău (DA)
handracúcă (I. CR. IV, 369, DR. IV, 876)
hánşiţă (CIAUŞANU, V. 166)
háplea, *háple* (DA, DM)
haramínă (DA)
harhalău (LEXIC REG. II, 74)
haţaţúi, -úie (BL IX, 59)
hăbăúc, -ă (CADE, DA, DM)
hăibát, -ă (LEXIC REG. II, 89)
hălăúcă (GLOSAR REG.)
hămăláie (VICIU, S. GL.)
hăplău (DA)
hîmb, -ă (UDRESCU, GL.)
huidúmă (CADE)
hututúi, -úie (CADE, DA)
idiót, -oátă (CADE, DA, DM)
imbecíl, -ă (CADE, DA, DM)
inépt, -ă (CADE, DA, DM)

întunecát, -ă (LEXIC REG. 9, LEXIC REG. II, 46)
lălîu, -îie, *leleu, lîu, lîie* (CADE, DA, DM, UDRESCU, GL.)
limitát, -ă (DM)
lipsít, -ă (CADE, DA, DM)
loázā (CADE)
loáznic, -ă (LEXIC REG. II, 100)
lólă (VICIU, GL.)
lolétce (L. COSTIN, GR. BĂN. II, 120)
lud, -ă (CADE, LEXIC REG. 66, ALR SN V h 1240/316)
malcavéte (L. ROM. 1959, nr. 2, 53)
mang (GLOSAR REG.)
mangafá (DLR)
manghíniță (L. ROM. 1961, nr. 4, 320)
mangosít, -ă (DLR)
mángul, -ă (UDRESCU, GL.)
márfă (DLR)
marmangiós, -oásă (DLR)
marțafói (DLR)
matahálă (DLR)
matracúcă, *matrucă* (DLR)
măcălău (UDRESCU, GL.)
măcău (DLR)
măgár (DLR)
măgădán (DLR)
măgădău (DLR)
măgăráș (DLR)
măgăreáță (DLR, UDRESCU, GL.)
măgăréț (DLR)
mărginít, -ă (DLR)
mătăhói (DLR)
mătăúz (LEXIC REG. II, 28)
meciúrd, -ă (DLR)
meríntic, -ă (UDRESCU, GL.)
meteárcă (DLR)
metehău (DLR)
microcefál, -ă (DLR)
miogîlțán (DLR)
mișárcă (DLR)
mișél, -eá, (DLR)
mícă (DLR)
mîndrílă (UDRESCU, GL.)
mîngálă (DLR)
mînzóc (DLR)
mîrlán (DLR)
moáchiță (DLR)
mocán (DLR)
mocleác (DLR)
moclít (DLR)
mocnít, -ă (ALR SN V h 1240/520)
mocodán (DLR)
mocofán (DLR)
mocofănós, -oásă (DLR)
modîrlău (DLR)
modorói, -oáie (DLR)
mogîrzán (LEXIC REG. II, 76)
moglán (DLR)
mohoándă (DLR)
mohói (DLR)
mohoiéș (DLR)
mohónie (DLR)
molomán, -ă (DLR)
momárcă (DLR)
momîie (DLR)
momîrlán (DLR)
móndrea (DLR)
mong, moángă (DLR)
morhoánghină (DLR)
morîndău (DLR)
mormăít, -ă (ALR SN V h 1240/514)
mormócea, *mormónea* (LEXIC REG. II, 61)
morocănós (ALR SN V 1240/520)
moroimán, -ă (DLR)
morofleácă (DLR)
mostochínă (DLR)
moșmónd, -oándă (ALR SN V h 1240/899)
motănós, -oásă (DLR)
motodán, -ă (DLR)
motofléte (DLR)
motoflócea (DLR)
motogínă (GLOSAR REG.)
motológ, -oágă (DLR)
motorán (DLR)
mototói (DLR)
mototól, -oálă (DLR)
motróc (DLR)
motrócea (MAT. DIALECT. I, 81)
motrón (DLR)
múghiu (LEXIC REG. II, 126)
muhondós (ALR SN V h 1240/310)
múlă (DLR)
mundóc, -oácă (DLR)
mut, -ă (DLR)
mutahăț (DLR)
mutăláucă (DLR)
mutălău (DLR)
mutulícă (DLR)
muturéz (DLR)

nahắu (DLR)
naív, -ă (DLR)
nándraş (DLR)
nástur, -ă (DLR)
naştrónţ, -oánţă (LEXIC REG. II, 29)
natantól, -oálă (DLR)
năbîrgeác (DLR)
năcădắu (DLR)
năcăfíu (DLR)
năfúfănă (DLR)
năgădúi (DLR)
năgîrcea (DLR)
năgírd (DLR)
năgîrlắu (DLR)
năhúi, -úie (DLR)
nălăucă (acc. nec., DLR)
nănălắu, -áie (DLR)
năpîntóc (DLR)
năpírţ, -ă (DLR)
năplădós, -oásă (DLR)
năprúi, -úie (DLR)
năsărímb, -ă (DLR)
năsílnic, -ă (DLR)
nătăbîz, -ă (DLR)
nătăfléţ, -eáţă (DLR)
nătălắu, -áie (DLR)
nătălóg, -oágă (DLR)
nătăráucă (DLR)
nătărắu (DLR)
nătăríncă (DLR)
nătăroáică, *nătăráică* (DLR)
nătărúz, -ă (UDRESCU, GL.)
nătăúl, -ă (L. COSTIN, GR. BĂN. II, 135)
nătíng, -ă (DLR)
nătîngúţ, -ă (DLR)
nătínt, -ă (DLR)
nătîntáv, -ă (DLR)
nătîntóc, -oácă (DLR)
nătrúi, -úie (DLR)
nătrúţ, -ă (DLR)
năúc, -ă (DLR)
năvírc, -ă (DLR)
năvlég, -eágă (DLR)
năvlegúţ, -ă (UDRESCU, GL.)
năvligós, -oásă (DLR)
năzdrăván, -ă (DLR)
năzdrímb, -ă (UDRESCU, GL.)
neajúns, -ă (DLR)
nebereágă (UDRESCU, GL.)
neberéz, -eáză (DLR)
nebléznic, -ă (DLR)
nebún, -ă (DLR)
necălít, -ă (DLR)
nechífăr (DLR)
néder (DLR)
nefleter (acc. nec., DLR)
neghiób, -oábă (DLR)
negîndít, -ă (DLR)
nemintós, -oásă (DLR)
nepricepător, -oáre (DLR)
nepricepút, -ă (DLR)
neród, -oádă (DLR)
nerodói, -oáie (DLR)
nesimţít, -ă (DLR)
néte (DLR)
netereáză (DLR)
netetéu (DLR)
netót, -oátă (DLR)
nitológ, -oágă (DLR)
nírniţă (DLR)
nocorobúţ, -ă (DLR)
notovrác (LEXIC REG. II, 37)
obtúz, -ă (DLR)
opác [1], -ă (DLR)
opác [2], -ă (DLR)
pachioánă (DLR)
palélă (DLR)
palíu, -íe (DLR)
panc, -ă (L. ROM. 1959, nr. 1, 65, LEXIC REG. II, 16)
papleágă (DLR)
paraoáche (DLR)
parpaléc (DLR)
paţachínă (DLR)
păcăneáţă (DLR)
păhái, -áie (DLR)
păhắu (DLR)
păhúi, -ie (DLR)
pălăvátic, -ă (DLR)
pătrăşcán, -ă (DLR)
pătrunchiós, -oásă (DLR)
păunáş (DLR)
pliurd, -ă (DLR ms.)
pogán, -ă (GLOSAR REG.)
ponivós, -oásă (LEXIC REG. II, 47)
popîrştắu (COMAN, GL.)
proclét (L. COSTIN, GR. BĂN. II, 161)
prost, proástă (DLR ms.)
prostán, -ă (DLR ms.)
prostátic, -ă (DM)

prostăciúne (COMAN, GL.)
prostăláncă (ALR SN V h 1240/346)
prostăláucă (DLR ms.)
prostăláu (CADE, DM)
prostănác, -ă, *prostonác* (CADE, DM)
prostănátic, -ă (ALR SN V h 1240/705)
prostănáu (CADE, DM)
prostănél (DM)
prostíc, -ă (DLR ms.)
prosticél, -eá, -ícă (CADE, DM)
prosticiós, -oásă (LEXIC REG. 117)
prostolán, -ă (CADE, DM)
prostoléte (L. COSTIN, GR. BĂN. II, 162)
prostomán (DM)
prostován, -ă (DM)
prostovátic (CADE)
prostovói (GL. OLT.)
prostuléț (CADE, DM)
prostúț, -ă (CADE, DM)
prui, -úie (UDRESCU, GL.)
púcăr (L. ROM. 1959, nr. 2, 54, LEXIC REG. 84)
puncáu (GLOSAR REG.)
ráblă (DAms.)
redús, -ă (DM)
sec, seácă (CADE, DM)
slăbănóg, -oágă (DA ms.)
spînzác (ARH. OLT. III, 385)
talán, -ă (GLOSAR REG.)
talașmán, -ă (ȘEZ. V, 161)
tălălău, *tănănău* (CADE, ALR SN V h 1240/105)
tălălíngă (CIAUȘANU, GL.)
tălímb (CADE)
tălíng, -ă (DA ms.)
tălmút, -ă (GLOSAR REG.)
tălpíz, -ă (GLOSAR REG.)
tănáu (CADE)
tăncăráu (LEXIC REG. 86)
tăulátic, -ă (ALR SN V h 1240/36)
teácă (CV 1950, nr. 2, 31, UDRESCU, GL.)
teácăr (CV 1950, nr. 2, 31, LEXIC REG. 86)
tearhúz (DA ms.)
tehúi, -ie (MAT. DIALECT. I, 194)
téncher (L. ROM. 1959, nr. 2, 55, LEXIC REG. 86)
tenteréu (LEXIC REG. II, 32)
terebleácă (UDRESCU, GL.)
teretéc, -eácă (COMAN, GL.)
terfeleác (LEXIC REG. 86)
teșít, -ă (CADE)
téter (DA ms.)
tiutiuléte (CV 1952, nr. 4, 32)
tîmp, -ă (CADE, DA ms.)
tîmpít, -ă (CADE, DM)
tîntăít, -ă (LEXIC REG. II, 64)
toáipă (I. CR. III, 251)
toáncă (COMAN, GL.)
toánchin, -ă (LEXIC REG. II, 64)
toc (PAMFILE, A. R. 262)
tolomác, -ă (UDRESCU, GL., COMAN, GL.)
toncúță (COMAN, GL.)
tont, toántă (CADE, DM)
tontán (ȘEZ. V, 164)
tontălánă (ALR SN V h 1240/365)
tontăláucă, *tîntăláucă* (DA ms., ALR SN V h 1240/537)
tontălău (DA ms., MAT. DIALECT. I, 195, ALR SN V h 1240)
tontoléte (CADE, DM)
tontoloáncă, *tăntăláncă* (ALR SN V h 1240/260)
tontológ (CADE)
tontován, -ă, *tîntăván* (DA ms.)
torontóc, -oácă (CADE, LEXIC REG. 26, UDRESCU, GL.)
trantalíu, -íe (UDRESCU, GL.)
trașcalíu, -íe (CV 1952, nr. 1, 34)
trămpăláu (LEXIC REG. II, 104)
trăncăláu, -áie (MAT. DIALECT. I, 99)
trăncănáu (L. ROM. 1959, nr. 3, 67)
tréncheș, -ă (COMAN, GL.)
troálă (LEXIC REG. 39)
tronc, troáncă (L. COSTIN, GR. BĂN. II, 197)
trucic (1 sil.) trucică (2 sil.) (ALR SN V 1240/76)
trud, -ă (DA ms.)
túihoș, -ă (LEXIC REG. 10, ALR SN V h 1240/334)
tui, -úie (ARH. OLT. XXI, 277, CIAUȘANU, GL.)
tulușcán (LEXIC REG. 118)
tulușcanél (LEXIC REG. 118)
tunát, -ă (CV 1950, nr. 4, 41)
tut, -ă (DA ms.)
tutăláu (LEXIC REG. 73)
tutúc (COMAN, GL.)
tutulúc, -ă (ALR SN V h 1240/76)
tutunác, -ă (LEXIC REG. II, 87)

tutunít, -ă (DA ms.)
tuturúz (LEXIC REG. II, 33)
țest (UDRESCU, GL.)
țolán, -ă (DA ms.)
țugúică (DA ms.)
țugúle (DA ms.)
uluítă (ALR SN V h 1240/872)
vácă (DM)
vítă (DM)
vițél (DA ms.)
vițícă (DA ms.)
vlăjgán (CADE)
zabalán (DA ms.)
zabaláu (DA ms.)
zăbăúc, -ă (TOMESCU, GL.)
zălúd, -ă (CADE, DM)
zăpăcíți [pl.] (ALR SN V h 1240/682)
zevzéc, -eácă (CADE, DM)
zgîitúră (LEXIC REG. 112)
zmîrd, -ă (GLOSAR REG.)

Termes concernant une notion profondément marquée par l'affectivité : sot

(Résumé)

L'article analyse, sous différents aspects, les termes par lesquels on nomme, en roumain, un homme dépourvu d'intelligence, donc les termes désignant la notion de « sot ». Notion expressive, elle a déterminé la réaction affective des sujets parlants (ironie, mépris, moquerie) et, comme suite, autour de cette notion s'est créée une très riche terminologie. L'article a enregistré environ 430 mots pris à l'*Atlas linguistique roumain*, aux dictionnaires et aux glossaires régionaux, de même que des composés, des syntagmes, des expressions. On y enregistre des mots littéraires et populaires, de même que des mots anciens, régionaux et un très grand nombre de mots expressifs, créés spontanément, appartenant probablement au parler individuel, donc sans circulation réelle dans la langue. On y discute ensuite la manière dans laquelle ces termes se sont formés : par dérivation (surtout avec des suffixes dépréciatifs), par contamination, par la création de certains mots expressifs, métaphores partant de noms concrets (surtout de noms d'animaux domestiques), de la dénomination de certains défauts (des objets ou des hommes) et même de la dénomination de certaines qualités (voir, par exemple, l'évolution sémantique du mot *sot*). On y remarque également le fait que la majorité des termes en discussion contiennent des notes sémantiques secondaires que les sujets parlants ont associées à cette notion (naïveté, gaucherie, vulgarité, mollesse, entêtement, ignorance etc.).

ELENA CARABULEA

DUBLA DIMINUTIVARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Se discută cumulul de mărci folosite pentru exprimarea diminutivării fie în cadrul unui singur procedeu, derivarea, fie prin folosirea simultană a unor procedee diferite.

1. Diminutivarea, atenuarea semnificației unui substantiv, se realizează, în diferitele stiluri ale limbii, prin mijloace sintetice (care au ca rezultat crearea de noi cuvinte) sau prin mijloace analitice. Dintre procedeele sintetice face parte, în primul rînd, d e r i v a r e a cu ajutorul sufixelor diminutivale, procedeu vechi, frecvent și foarte productiv mai ales în aspectul familiar al limbii comune și, mai recent, c o m p u n e r e a cu ajutorul unor elemente, ca *micro-*, *mini-*, elemente care, folosite inițial în limbajul tehnico-științific, au început să devină productive și în limba comună. Aspectul analitic este reprezentat prin folosirea unor a d j e c t i v e cu sensul de „mic", care însoțesc (precedînd sau urmînd) substantivul.

Diminutivarea cu ajutorul elementelor de compunere reprezintă trecerea de la analitism la sintetism, elementele *micro-*, *mini-* fiind în limba de origine (uneori și în limba română) cuvinte cu existență independentă, cu sensul general de „mic, minuscul"; de aceea, în compusele în care apar, ele au un grad de sudură diferit de la vorbitor la vorbitor, în funcție și de elementele cu care se combină (fapt care se reflectă și în aspectul lor grafic: unele sînt scrise cu cratimă, altele într-un singur cuvînt: *minitelevizor*, *microstadion*, dar *mini-radio*, *micro-gravură*).

În ce privește diminutivarea derivațională, deși, de obicei, sufixele sînt polisemantice, ele au totuși un sens fundamental care justifică încadrarea unui sufix într-o clasă semantică sau alta; în acest sens, se poate vorbi de sufixe diminutivale ca *-aș(ă)*, *-el(-ea)*, *-etă*, *-ică*, *-ior(-ioară)*, *-iță*, *-uc(ă)*, *-uș(ă)*.

În articolul de față, ne propunem să discutăm un singur aspect: cumulul de mărci pentru exprimarea diminutivării în limba română, atît în cadrul unui singur procedeu (derivarea), cît și prin folosirea simultană a unor procedee diferite. Acest fenomen se încadrează în tendința mai generală a limbii române, semnalată de Al. Graur în *Tendințele actuale ale limbii române* (București, Editura științifică, 1968, p. 264—265), de a marca fiecare categorie gramaticală de mai multe ori în același timp (prin desinențe, alternanțe vocalice, alternanțe consonantice), tendință exemplificată și în domeniul formării cuvintelor prin folosirea unor sufixe complexe [1].

[1] „L'élargissement des suffixes semble être dû à la même tendance à souligner les marques de la formation. Plus le suffixe e long, plus il attire sur lui l'attention de l'auditeur" (Id., *Suffixes roumains élargis*, în RRL XIV, 1969, nr. 4, p. 331).

2. O caracteristică a diminutivelor este folosirea unor segmente derivative amplificate, dezvoltate sau compuse.

2.1. La sufixele dezvoltate [2], e de remarcat frecvenţa interfixelor vocală + *-l-* sau *-r-*, mai ales *-ul-*, *-ur-* ; *-elaş*, *-ulaş*, *-uraş* ; *-ulean* ; *-ulel*, *-ărel*, *-urel* ; *-leţ*, *-ăleţ*, *-oleţ*, *-uleţ* ; *-ălică*, *-ilică*, *-ulică*, *-ărică*, *-urică* ; *-ulie* ; *-ulină* ; *-ăluţ*, *-eluţ*, *-iluţ*, *-uluţ*, *-uruţ* etc. E de menţionat faptul că unele sufixe simple au accidental valoare diminutivală, în timp ce aceleaşi sufixe, precedate de interfixul *-ul-*, de exemplu, sînt mai ales diminutivale [3].

2.2. Preferinţa diminutivelor pentru afixe cu corp fonetic amplificat poate fi ilustrată nu numai prin sufixe dezvoltate, ci şi prin sufixe compuse. Deşi mai puţin frecvent [4], procedeul combinării a două sufixe pentru redarea valorii diminutivale este folosit atît pentru nume de lucruri, cît şi pentru prenume ; el se explică iniţial ca o derivare în trepte, prin adăugarea unui nou sufix la o bază secundară formată cu un sufix diminutival : *pod-eţ/podecior*, *lăd-iţă/lădicioară*, *păt-uc/pătucel*, *pis-oc/pisocel*, *măi-ug/măiugel*, *pumn-aş/pumnăşel*, *lemn-uş/lemnuşel*, *burt-ică/burticică*, *căl-uţ/căluţuc*, *sor-ică/soric-uţă/soricuţică*, *măm-ucă/mămucuţă*, *tăt-ucă/tătucuţă*, *Gheorgh-iţă/Gheorghiţică*, *Mări-uţa/Măriuţica*, *Mări-oara/Măriorel*, *An-ica/Anicuţa*, *Doch-iţa/Dochiţuca* etc. Procedeul apare şi la alte părţi de vorbire, ca adjectivul : *mic-uţ-el*, *mic-şor-el*, *mitit-ioc-uţ*, *olec-uţ-ică* etc. Din astfel de formaţii cu analiză dublă s-au detaşat derivative compuse, de tipul *-icel*, *-ucel*, *ucică*, *-ucior*, *-ăşică*, *-uşică*, care au putut fi considerate ca un grup constituit, formînd un singur derivativ şi cu care s-au format derivate ca *buricică*, *luntricică*, *stăricică*, *deluşor*, *măluşor*, *făşăşea*, *cucuşel*, *mînuşică*, *gheruşică*, *bortăşică* etc.

În combinarea a două sufixe diminutivale nu se poate stabili totdeauna o anumită ordine : acelaşi sufix poate sta uneori pe ultimul loc, alteori pe primul loc, în lanţul sufixal ; de asemenea, se pot combina sufixe de origini diferite, moştenite sau împrumutate, cu o singură restricţie : se combină de obicei sufixe vechi, acumularea de sufixe fiind o caracteristică a limbajului popular şi familiar [5].

Dubla diminutivare se explică ca o redundanţă : vorbitorul este preocupat de a conferi o valoare mai mare, nu numai informativă, ci şi emoţională, unităţilor pe care le foloseşte într-un anumit context şi într-o situaţie specifică ; uneori redundanţa este o acumulare de două

[2] Derivative dezvoltate apar şi în alte limbi. Astfel, G. Stein (*La dérivation française et le problème des consonnes intercalaires*, în ,,Cahiers de lexicologie" XVIII (1971), nr.1, p. 43–64) consideră consoanele intercalate în derivarea din limba franceză ca avînd funcţie semnalizatoare (,,d'effectuer une nette coupe de syllabe", p. 54) ; ele contribuie la păstrarea integrităţii unităţilor cuvîntului (,,l'accent oxyton mettant en jeu l'intégrité du lexème et du dérivé", p. 64).

[3] Pentru statutul segmentelor cu *-l-*, combinaţiile pe care le formează şi valorile care se detaşează din derivativele complexe, vezi Elena Carabulea, *Interfixul* [*vocală* +] *-l- în derivarea nonverbală din limba română*, în SMFC VI, p. 117–135.

[4] După Szabó Zoltán, *Cîteva caracteristici tipologice în derivarea prin sufixe*, în SCL XX, 1969, nr. 3, p. 321, acumularea sufixelor sinonimice este sporadică.

[5] Cumulul de sufixe diminutivale apare şi în latină (cf. F. T. Cooper, *Word Formation in the Roman sermo plebeius*, New York, 1895, p. 165, 169 : *arca*, *arcula*, *arcella*, *arcellula* ; *homo*, *homuncio*, *homunculus*, *homullus*, *homullulus* ; derivate cu dublă sufixaţie diminutivală apar şi în italiană şi în spaniolă : it. *-att-olo*, *-ett-uolo*, *-icci-uola*, sp. *-ill-ejo*, *-irr-ilo* (*id. ib.*, p. 170).

procedee aproape echivalente, folosite cu scopul de a sublinia diminutivarea care, prin uz frecvent, s-a putut estompa; alteori redundanța se explică prin necesități de ritm și rimă (mai ales în poezia populară).

Cumulul de mărci poate fi exemplificat nu numai prin derivarea cu două sufixe, ci și prin compunere, unde se folosesc fie două elemente de compunere diferite, fie același element repetat, ambele cu sensul de „mic", dar care, asociate, echivalează ca valoare cu un superlativ sau cu îmbinarea *mic-mic*: *micro-mini-rochie* (comunicat oral), *mini-mini-jupă*, *mini-mini-rochie* (exemple notate din presă de Luiza Seche, *Elementul de compunere mini-*, în SMFC V, p. 77,80).

3. Un alt aspect redundant al diminutivării unui substantiv este reprezentat prin îmbinarea a două procedee sintetice: derivare și compunere, în exemple de tipul: **micro-mini-***roch***iță**, **mini-***star***letă**, **mini-***străd***uță** (la Luiza Seche, *lucr. cit.*, p. 75, 77, 81), **mini***fust***iță**, întîlnit în vorbirea uzuală. Procedeul, folosit în limbajul familiar, este de dată foarte recentă [6].

4. Tot un aspect redundant al diminutivării în limba română îl constituie și îmbinarea procedeului sintetic, derivațional, cu cel analitic [7]: derivatul substantival este precedat sau urmat de un cuvînt cu sensul de „mic", cel mai adesea de adjectivul *mic*; la rîndul lui, adjectivul poate fi folosit nederivat sau poate avea marca diminutivării.

Exemple cu adjectivul postpus, nederivat sau derivat: *Bordeuț mic* DOSOFTEI [8], V. S. 11, *prunc mitiutel* VARLAAM, C. 134, *cărticică mitiutică* CAT. MAN. (a. 1789) 149, *luntriță mitutea* RETEGANUL, TR. 36, *păserică mititea* HODOȘ, P. P. 145, *covățea mititică* ISPIRESCU, L. 280, *ploschiți mititea* DIACONU, VR. 166, *copilași mititei* ANT. LIT. POP. I. 437, *mielușei mici* id. ib. 247, *lelița mititea* ȘEZ. VIII 58, *pătuț mic* SAHIA, URSS, 135, *moșuc mititel* SBIERA, P. 78, *căsuță micuță* GOROVEI, C. 129, *colăcuț micuț* ALRT 35, *clopoțel micuț* MARIAN, Î. 100, *slujbuliță micșoară* PANN, H. 82/10, *crușiță micuță* ALRT 19, *copilaș micuț* HODOȘ, P. P. 181, *pruncuții cei micuței* ȚICHINDEAL, F. 139, *bășicuțe mici* PAMFILE, I. C. 22 etc.

Exemple cu adjectivul prepus, de obicei nederivat: *mică cîrmiță* GCR I (a. 1569 — 1575) 9/33, *o mititea căsuță* DOSOFTEI, V. S. 99/16, *mici bucățeale* id. ib. 109/9, *mica jigăniuță* CANTEMIR, IST. 31, *mica*

[6] În aceeași ordine de idei, poate fi amintită folosirea lui *mini-* sau *micro-* în compunere cu un substantiv sau adjectiv care exprimă noțiunea de „mic": *mini-miniatură*, notat din presă de Florica Dimitrescu (*Observații asupra lui mini-*, în SMFC VI, p. 139), *microminiaturiza* (id., *Quelques aspects de la pseudopréfixation dans la langue roumaine actuelle*, în „Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard", Lund, 1969, p. 80), *microminiaturizare* (la Iorgu Iordan, *Formații prefixate în romāna actuală*, în SCL XXI, 1970, nr. 4, p. 395), (*rochie*) *miniscurtată* (la Luiza Seche, *lucr. cit.*, p. 76).

[7] Fenomenul este semnalat și în alte limbi romanice (cf. Bengt Hasselrot, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*, Uppsala-Wiesbaden, 1957, p. 207—208, 305—306: it. *piccoli pesciolini*, fr. *petits poissonnets*. Mai ales în franceză, unde nu se folosește dubla diminutivare sintetică, Hasselrot vorbește de o adevărată „tendință", atît pentru nume de lucruri, cît și pentru numele proprii, în vorbirea persoanelor mai în vîrstă cu copiii. Frecvența acestui procedeu se poate vedea și din faptul că A. V. Thomas, *Dictionnaire des difficultés de la langue française*, Paris, 1956, s.v. *diminutif*, atrage astfel atenția: „se garder d'ajouter un adjectif qui les diminue à des mots qui sont eux-mêmes de diminutifs (ex. *une petite chambrette, un petit monticule, un petit agnelet*).

[8] Siglele folosite în lucrarea de față sînt cele din *Dicționarul limbii române* (DLR).

mńiorică DENSUSIANU, Ț. H. 218, cf. ALR I 1774/609, A V 34, *mica cămăruță* NEGRUZZI [9].

Cînd și adjectivul este diminutivat, sufixul poate fi același ca la substantiv sau poate fi diferit : *-uț/-uț*, *-el/-uț*, *-iță/-uță*, *-aș/-uț* etc.

Valoarea care se degajă este, pe de o parte, diminutivală propriu-zisă, pe de alta, afectiv-dezmierdătoare. Cea diminutivală propriu-zisă este pusă în evidență prin folosirea procedeului analitic prin care ideea de diminutiv nu mai este implicită și secundară, ci devine tot atît de importantă ca și cea redată prin substantiv [10]. Nuanța afectiv-dezmierdătoare este dată de sufixul diminutival folosit fie numai la substantiv, fie atît la substantiv, cît și la adjectiv. Procedeul menționat se întîlnește mai ales la substantive comune, nume de lucruri, mai rar la nume de ființe.

Există și alte cuvinte care apar uneori ca o marcă suplimentară a diminutivării în cadrul procedeului menționat. Astfel, pentru nume de lucruri se folosesc *o țîră*, *un picuț*, *puțintel*, *oleacă*, pentru nume de ființe adjectivul *tînăr* : *O țîr de șetruță* RETEGANUL, P. II 78, *jamurile . . . numai om picuț de okiu.* BÎRLEA, ANT. P. III 220, *căsuță puțintică* SADOVEANU, V. F. 32, *oleacă de stăricică* ȘEZ. I 52, *sorică tinerea* C. Brăiloiu, *Bocete din Oaș*, în GS VII (1937), p. 23, *soricuță tînăruță* id. ib. 33, *pruncuț tinerel* BÎRLEA, LPM I, 7, *tînărelul mieu găzduț* GS VII 16, *frățiuluț tînăruț* ib. 22. De asemenea, în culegerea de bocete a lui C. Brăiloiu apare frecvent îmbinarea procedeului analitic cu cel sintetic, îmbinare exprimată prin adjectivul *bun* (mai rar *scump*), urmat de un substantiv care indică un grad de rudenie apropiat (*mamă*, *frate*, *gazdă* „soț”), ambele unități marcate, de obicei, cu un sufix diminutival, uneori același, alteori diferit, cu valoare afectiv-dezmierdătoare : ***bunuleoara mea mămucă*** 14, 19, 20, 27, 28, 30, ***bunuleoara mea măicuță*** 29, ***bunulioara mea mămuță*** 58, ***bunișoara mea mămucă*** 20, ***bunuca mea mămucă*** 19, ***scumpuluța mea mămuță*** 39, ***bunucu mieu tătuță*** 7, ***bunulioru mieu tătucă*** 29, ***bunulioru mieu tătuță*** 57, 58, ***bunuliuțu mieu tătuț*** 7, ***bunuțu mieu tătuță*** 7, ***bunulioru mieu găzducă*** 25, 26, ***bunulioru mieu găzduță*** 21, 58, ***bunuliucu meu găzduță*** 15, ***bunucu mieu găzduță*** 34, ***bunulioara mea sorică*** 29, 30, ***bunucu mieu frățuț*** 42, ***bunuțu ńeu frățuț*** 31.

Exemplele ilustrează atît vechimea procedeului (este atestat încă din secolul al XVI-lea, vezi exemplul din GCR, și al XVII-lea, vezi exemplele din DOSOFTEI, VARLAAM), cît și repartiția teritorială și stilistică : este prin excelență un procedeu popular, folosit mai ales în anumite genuri de literatură populară. El se întîlnește însă uneori și în limbajul cultivat, mai ales cu adjectivul prepus, în exemple de tipul *mic orășel* (vezi și exemplele de mai sus din NEGRUZZI, SAHIA).

Iunie 1972

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

[9] La S. Pușcariu (*Au sujet des diminutifs roumains*, în „Études de linguistique roumaine”, Cluj—București, 1937, p. 307) care consideră astfel de exemple expresii pleonastice.

[10] Cf. Al. Graur, *Diminutivele*, în „Reporter” 1937, republicat în „Scrieri de ieri și de azi”, Editura științifică, București, 1970, p. 192—194.

Diminutifs à deux marques en roumain

(Résumé)

A partir d'une tendance plus générale de la langue roumaine de marquer par plusieurs indices, en même temps, un même contenu, l'auteur traite le problème du cumule de marques employées pour obtenir le diminutif d'un substantif. On remarque ce phénomène soit dans le cadre d'un seul procédé — la dérivation ou la composition — suite à l'emploi de certains éléments dérivatifs amplifiés (élargis ou composés), respectivement suite à l'emploi de deux éléments de composition, soit lorsqu'il s'agit de l'association de deux procédés différents : la dérivation et la composition ou bien l'emploi de certains procédés synthétiques et analytiques à la fois.

La tendance de marquer deux fois le diminutif, interprétée comme un phénomène de redondance dans la langue roumaine, présente certains aspects anciens ainsi que d'autres aspects plus récents et caractérise le langage populaire et familier.

SCL, an XXIII, nr. 5, p. 509–513, București, 1972.

MAGDALENA POPESCU-MARIN

FINALA NEACCENTUATĂ *-IU* LA SUBSTANTIVELE ȘI ADJECTIVELE ROMÂNEȘTI

Lucrarea relevă proveniența și funcțiunile finalei neaccentuate *iu* la substantivele și adjectivele românești. Se demonstrează că *-iu*, motivat parțial sau total din punct de vedere etimologic, poate fi: element de adaptare a unor finale străine, variantă a unor finale românești și sufix.

1. Într-un articol mai vechi am studiat finala neaccentuată *-ie* cu valoare multiplă în română (sufix, element de adaptare, variantă a altor finale etc.). Am arătat acolo că între finalele neaccentuate *-ie* și *-iu* se stabilesc anumite relații [1].

În cele ce urmează, ne propunem să descriem situațiile în care apare și funcțiunile pe care le are finala neaccentuată *-iu* la substantive și adjective, în limba română. Această finală se realizează în marea majoritate a cazurilor ca diftong [2]. Nu ne interesează aici faptul că în pronunțare acest diftong este ascendent sau descendent (semivocala fiind sau *-i-* sau *-u*) [3]. Deși îndreptarele ortoepice nu fac nici o specificare cu privire la pronunțarea diftongului *-iu* la finală, credem că în limba literară actuală pronunția corectă este *-ĭu (armistițĭu, criterĭu* și nu *armistițiŭ, criteriŭ).*

Excludem din discuția de față finala *-iu* după vocale sau semivocale (cazul *puiu, raiu, războiu* etc.), în care *-u* nu are valoare fonologică sau fonetică, chiar dacă în limba veche sau regional ar fi putut să aibă [4].

[1] Magdalena Popescu-Marin, *Finala neaccentuată* -ie *a substantivelor românești*, în SCL XX, 1969, nr. 4, p. 385—397. Înlocuirea finalei *-iu* cu *-ie* a fost relevată și de Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a substantivelor neologice în limba română din perioada 1760—1860*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", Iași, tomul XVI (1965), p. 116—117. Siglele folosite în lucrarea de față sînt cele din DLR.

[2] În unele situații dicționarele oscilează în indicarea pronunțării finalei: hiat sau diftong. De exemplu, *cadmiu* este indicat în DM ca avînd cele două vocale finale în hiat, iar în noul *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a III-a, București, 1971, este notată finala ca diftong. Întrucît marea majoritate a substantivelor de acest tip se pronunță cu diftong la finală, socotim că aceasta este norma în cazurile oscilante. Pronunțarea finalei neaccentuate *-iu* în hiat este o raritate. De exemplu: *atriu.*

[3] Posibilitatea de pronunțare în ambele feluri a segmentului fonic în discuție (adică *-ĭu* sau *-iŭ*) a fost relevată în mai multe lucrări. Vezi, de exemplu, Iorgu Iordan, *Pluralul substantivelor în limba română actuală*, în BPh V (1938), p. 8, nota 2 și G. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică*, în SC Șt., Iași, *Filologie*, anul VII (1956), fasc. 2, p. 19.

[4] Cu privire la valoarea unor grafii în ю în limba veche, vezi Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, în SCL XV, 1964, p. 160—164, 167. Nu ne preocupă aici problema controversată a dispariției lui *-u* final în română.

Nu luăm în considerare nici grafii de tipul *ochiu*, *unghiu* etc., în care *-u* nu are valoare fonologică în limba literară.

Ne exprimăm rezerva cu privire la cuvintele a căror pronunțare ne este necunoscută și în care prezența lui *-u* ar putea fi un simplu fapt de grafie.

În lucrarea de față nu vom avea în vedere cuvintele derivate cu unele sufixe, care au și o variantă (fonetică sau grafică) în *-iu*. De exemplu, derivatele în *-aci (-aciu)*, *-aj (-agiu)*, *-ar (-ariu)*, *-er (-eriu)*, *-tor (-toriu)* etc.

Nu ne putem pronunța cu privire la valoarea sau proveniența finalei neaccentuate *-iu* în cuvinte a căror etimologie nu este rezolvată: ***budugániu*** (reg.) s.n. „copac scorburos" KLEIN, D. 227, ***dichíciu*** s.n. „unealtă a cizmarului" (CADE), ***izulétiu*** (reg.) s.n. „duhoare", ***jápiu*** (pop.) s.n. „așternutul de sub șea", ***pénțiu*** s.m. „cinteză", ***súlgiu*** s.n. „veche dare pe vaci", ***vóiniu*** s.m. „logodnic", ***brúdiu*** adj. „tînăr, crud, frumos" etc. Cuvintele de acest tip ne interesează totuși în cazul în care finala *-iu* intră în raport de variație cu alte finale (în același cuvînt).

2. După cum se știe, finala *-iu* nu s-a moștenit în română (cu excepția derivatelor cu unele sufixe, vezi mai sus) [5]. Marea majoritate a cuvintelor la care ne-am oprit sînt împrumuturi din latină (și din franceză, germană etc.) în *-ium*, mai rar în *-ius* [6].

Substantive

-iu < *-ium*: *actiniu* „element radioactiv", cf. fr. *actinium*, germ. *Aktinium*; *adagiu* „maximă, sentință", cf. lat. *adagium*; *alodiu* „domeniu ereditar scutit de impozite", cf. lat. *allodium*; *amoniu*, cf. fr. *ammonium*; *armistițiu*, cf. lat. *armistitium* (pol. *armistycyum*, fr. *armistice*); *artificiu*, cf. lat. *artificium* (fr. *artifice*); *atriu*, cf. lat. *atrium*; *auguriu*, cf. lat. *augurium*; *auspiciu*, cf. lat. *auspicium*; *auxiliu*, cf. lat. *auxilium*; *bariu*, cf. fr. *baryum*; *beneficiu*, cf. lat. *beneficium* (fr. *bénéfice*, it. *beneficio*); *beriliu*, cf. fr. *béryllium*; *bieniu*, cf. lat. *biennium*; *cadmiu*, cf. fr. *cadmium*; *calciu*, cf. fr. *calcium* (lat. *calx-cis*); *compendiu*, cf. lat. *compendium*; *craniu*, cf. lat. *cranium* (fr. *crâne*); *criteriu*, cf. fr. *critérium*, lat. *criterium*; *doliu*, cf. lat. *dolium* (fr. *deuil*, it. *doglia*); *dubiu*, cf. lat. *dubium*; *gimnaziu*, cf. germ. *Gymnasium*, gr. γυμνάσιον, (fr. *gymnase*) etc. Substantivele românești în *-iu* care au corespondente străine în *-ium* sînt neutre (cu foarte rare excepții — masculine; de exemplu *megateriu* „mamifer fosil uriaș", cf. lat. *megatherium*, germ. *Megatherium*, fr. *mégathérium*) [7].

[5] Pentru că nu s-a menținut în română *-u* final latin. Vezi Al. Rosetti, *Despre u final*, reprodus în *Istoria limbii române*, 1968, p. 681—687; vezi și părerea că dialectal mai apare o rămășiță a lui *u* final latin: E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL III, 1952, p. 127 și urm.

[6] Unele au etimologie multiplă în care se include însă și un cuvînt cu finala *-ium* sau *-ius*. Vezi și Despina Ursu, *loc. cit.*

[7] Pentru unele substantive în *-iu*, DI (DA ms.) dă în mod greșit indicația de gen, socotind masculine substantive ca: *patrocíniu* „patronaj", cf. lat. *patrocinium*, *podiu*, cf. germ. *Podium*, *potasiu*, *stibiu*, *taliu* și altele.

-*iu* < -*ius* (într-un număr restrîns de substantive) : *fluviu*, cf. lat. *fluvius*; *geniu*, cf. lat. *genius* (it. *genio*, fr. *génie*) ; *noniu* „dispozitiv al unor instrumente de măsură", cf. germ. *Nonius*; *nunţiu* s.m., cf. lat. *nuntius*, germ. *Nuntius* (it. *nunzio*) ; *patriciu*, cf. lat. *patricius*; *sardiu* „piatră preţioasă", cf. lat. *sardius*.

Adjective

-*iu*, -*ie* < -*ius*, -*ia*, -*ium* (foarte rar) : *propriu*, cf. lat. *proprius* -*a* -*um* ; *variu*, cf. lat. *varius* -*a* -*um* şi unele adjective formate cu -*(t)orius* -*a* -*um* în latină, neanalizabile în română : *accesoriu*, *aleatoriu*, *comisoriu*, *derizoriu*, *notoriu* [8] etc.

3. O serie de împrumuturi în -*iu* au căpătat în română statut de cuvinte formate, datorită posibilităţii de a fi analizate într-o temă (existentă şi independent) şi finala *ˍiu*, care, în acest caz, capătă statut de sufix. De exemplu, substantivele neutre analizabile prin raportare la substantive comune sau proprii, la adjective sau la verbe.

a. raportabile la substantive :

— comune :

aluminiu, cf. *alumină* „oxid natural de aluminiu" ; *colegiu* (numai cu sensul de „asociaţie a unor persoane care au aceeaşi profesie sau demnitate, categorie electorală care îngloba cetăţeni de acelaşi rang"), cf. *coleg*; *consorţiu* „tovărăşie, asociaţie", cf. *consort*; *pretoriu* „locuinţa pretorului" ; *prezbiteriu* „casă parohială", cf. *prezbiter*; *sacerdoţiu* „demnitate de *sacerdot*" ; *siliciu*, cf. *silice*; *sodiu*, cf. *sodă*; *zirconiu* „nume de metaloid", cf. *zircon* „piatră preţioasă care conţine zirconiu" ;

— proprii [9] :

americiu, *einsteiniu*, *europiu*, *mendeleeviu*, *neptuniu*, *niobiu*, cf. *Niobe*, *plutoniu*, *poloniu*, *seleniu* ;

b. raportabile la adjective :

solariu „teren, terasă, încăpere pentru băi de soare", cf. *solar* „de soare" ;

c. raportabile la verbe :

edificiu, cf. *edifica*; *exerciţiu*, *indiciu*, *preludiu*, cf. *preluda* „a face o acţiune introductivă" ; *prezidiu*, *sacrificiu*, *sigiliu*.

d. raportabile la substantive sau verbe :

memoriu, cf. *memorie*, *memora*.

Anumite cuvinte permit numai o semianaliză (prin schimb de sufix sau de finală cu alte cuvinte) : *amoniu*/*amoniac*, *deliciu*/*delicat*, *juriu*/*jurat*, *prejudiciu*/*prejudecată* etc.

Deşi -*iu* apare într-o serie de cuvinte analizabile, el este totuşi, ca sufix, neproductiv în limba română, toate cuvintele de mai sus fiind

[8] În afară de cazurile de mai sus, finala neaccentuată -*iu* se explică, în mod accidental, prin finala corespunzătoare a unui cuvînt împrumutat din altă limbă; de exemplu : *uliu* din maghiarul *öl(y)ü*.

[9] Cuvintele raportabile la substantive proprii sînt toate numele unor elemente chimice.

împrumuturi, care păstrează valoarea sufixului (în raport cu tema) din limba (limbile) de origine. Formaţiile respective denumesc :

a. o substanţă, un element chimic în raport cu :

α) un nume propriu :

— de loc : *americiu*, *europiu* etc.

— de persoană (numele descoperitorului) : *einsteiniu*, *mendeleeviu* etc.

— de zeu sau personaj legendar : *neptuniu*, *plutoniu* etc.

β) numele minereului sau substanţei din care se extrage sau în componenţa căruia se găseşte :

aluminiu (alumină), *sodiu (sodă)* etc.

b. obiectul (în sens larg) care participă la sau rezultă din acţiunea verbului bază :

edificiu, *indiciu*, *preludiu*, *sigiliu* etc.

c. agentul :

prezidiu ;

d. colectivitatea :

colegiu, *sacerdoţiu* „cler" ;

e. locul

α) în care se găseşte sau domeniul în care activează substantivul bază : *pretoriu*, *prezbiteriu* ;

β) caracterizat prin însuşirea adjectivului bază : *solariu*.

De altfel, o parte din cuvintele „formate" oscilează încă în ceea ce priveşte finala, unele prezentînd şi o variantă etimologică a sufixului : *-ium*. Această formă le dă un aspect străin (cf. *californium* faţă de *californiu*, tot aşa *aluminium*, *sicilium*, *sodium* etc.).

4. În unele cuvinte vechi sau populare, *-iu* are un statut intermediar între sufix şi finală propriu-zisă. De exemplu, în substantivele *cruciu* s.n. „răspîntie" LEXIC REG. I 44 şi *legiu* s.n. (Trans.) „lege" în expresia *nu-i legiu* = nu-i exact, nu-i permis PAŞCA, GL. adăugarea lui *-u* marchează schimbarea de gen (de la feminin la neutru) [10].

Aceeaşi opoziţie, de data aceasta *-iu*/*-ie*, pentru marcarea schimbării de gen, este şi în cazul lui *rodiu* „numele arborelui al cărui fruct este *rodia*" şi *capiu* adj. şi s.m. „ameţit, buimac, nebun", cf. *capie* „boală de oi" < vsl. *kapl'a*. Opoziţia poate fi *-iu*/consoană ; de exemplu, *ciúliu* s.n. „partea care rămîne la trunchiul arborelui dintr-o creangă tăiată", cf. *ciul* adj. „cu urechi mici, fără un corn" (vezi DA).

5. În numeroase situaţii, *-iu* nu se poate explica prin finala etimonului. Cu *-iu* pot fi adaptate diferite finale străine, care conţin un *i*. De exemplu, cuvinte greceşti terminate în -ι, -ιον, -ιος, italieneşti în *-io*, slave în *-ij* (este interesant de observat că aceste finale sînt redate în română şi prin *-ie* [11]) : *arhontologiu* „cartea nobilimii, catalogul sau registrul familiilor boiereşti din ţară", cf. gr. ἀρχοντολόγ(ον) *'echiu* „nume de plantă", cf. gr. ἔχιον, *enchiridiu* „manual", cf. gr. ἐγχειρίδιον *'engolpiu* „iconiţă pe care o poartă arhiereul la piept", cf. gr. ἐγκόλπιον, *evhologiu*,

[10] În acest cadru ar fi trebuit discutat şi adjectivul *regiu* „regal" (înregistrat de Şăineanu, DU în această formă), dar care apare de fapt numai în forma de feminin *regie* (*umbra gîndurilor regie* Eminescu, la Şăineanu, DU).

[11] Vezi articolul citat despre finala neaccentuată *-ie*, p. 387.

cf. gr. εὐχολόγιον, *falchidiu* „partea din avere la care au dreptul moștenitorii", cf. gr. φαλκίδιον, *modiu* „găleată" Dosoftei în DLR, cf. gr. μόδιον (lat. *modius*), *praxiu*, cf. gr. πρᾶξις, gen. pl. πραξίων, *pronomiu*, cf. gr. προνόμιον, *sinedriu* „sfat, consiliu bisericesc", cf. gr. συνέδριον, *lulachiu* „indigo", cf. gr. λουλάκι, *ipopsifiu* „candidat la episcopie", cf. gr. ὑποψήφιος; aceste împrumuturi din greacă sînt destul de vechi în limba română; ele sînt atestate începînd din secolul al XVII-lea.

Împrumuturi în -*iu*, în care etimonul (sau unul din etimoane), este italian în -*io* : *antimoniu*, cf. it. *antimonio* (fr. *antimoine*, germ. *Antimon*), *arpegiu*, cf. it. *arpeggio*, *asediu*, cf. it. *assedio*, *cortegiu*, cf. it. *corteggio*, *detaliu*, cf. it. *dettaglio* (fr. *détail*), *omagiu*, cf. it. *omaggio* (fr. *hommage*), *orgoliu*, cf. it. *orgoglio*; tot așa sînt *orologiu*, *portofoliu*, *sediu*, *solfegiu*, *studiu*, *travaliu* și adjectivul *straniu*.

Cuvintele de origine slavă sînt rar prezente în română cu finala -*iu* : *erodiu* „stîrc alb" < vsl. *erodij*.

Cu finala -*iu* se adaptează în română și unele cuvinte străine care au în tranșa finală consoanele *č*, *ǧ* sau *k'*, *g'* : *caliciu*, cf. *calix-icis* (fr. *calice*), *cuciu* s.m. „cîine", cf. bg. *kuče* sau magh. *kutya*, *fălnogiu* „primar de sat", cf. magh. *falnagy*, *giulgiu*, cf. magh. *gyolcs*; aici s-ar încadra și *sarghiu*, *sîrghiu* „tarabă" (cf. turc. *serghi* „etalaj") dacă -*iu* ar reprezenta o realitate fonetică.

În aceeași situație se află și unele nume proprii împrumutate, de tipul *Carágiu*, *Comaniciu*, *Lucaciu* etc. În cazul unor nume ca *Daicoviciu*, *Petroviciu*, -*u* este adăugat pentru a marca etnicitatea română a purtătorului [12].

6. În unele cuvinte, -*iu* apare ca finală nemotivată din punct de vedere etimologic sau gramatical. Dintre acestea, remarcăm cîteva împrumuturi franceze (sau franco-latine), cunoscute în limba standard : *fotoliu*, cf. *fauteuil*, *linţoliu*, cf. fr. *linceul*, lat. *linteolum* și adjectivul *vermeliu* „roșu închis" din fr. *vermeil*. La păstrarea lui *l* a contribuit grafia etimonului (în cazul lui *linceul* și pronunția). Apariția lui *i* din finala românească este influențată, în cazul lui *fotoliu* și *vermeliu*, de pronunția etimonului francez. În cuvinte ca *frontispiciu* (cf. fr. *frontispice*), finala e influențată de alte împrumuturi asemănătoare formal, în care tranșa terminală este motivată. Vezi *artificiu* < lat. *artificium*, fr. *artifice*, *capriciu* < lat. *capricium* (atestat la Despina Ursu, *lucr. cit.*, p. 116), fr. *caprice*, it. *capriccio*. Lista cuvintelor cu finală nemotivată ar putea fi mărită prin adăugarea unor împrumuturi din limbi neromanice (germană, greacă, maghiară), a căror pronunțare ne este necunoscută : *clenodiu* (Trans.), cf. germ. *Kleinod*, *colachiu* „flatteur" GALDI, M. PHAN. 174, cf. gr. κόλακας, *discopotiriu* „calice et patène" GALDI, M. PHAN. 174, cf. gr. δισκοπότηρον, *saláfiu* „talisman", cf. tc. *silah* „armă", *zéfchiu* „petrecere, amuzament", cf. tc. *zevk*. În cazul în care aceste împrumuturi sînt vechi (atestările ne lipsesc), iar finala -*iu* este o realitate fonetică, tipul acesta de cuvinte ar putea constitui un argument în favoarea ipotezei că finala -*iu* funcționa ca element de adaptare înainte de pătrunderea

[12] Ca și la nume de tipul *Barițiu*, vezi Al. Graur, *Nume de persoane*, București, p. 96, 149.

valului masiv de neologisme latino-romanice. Presupunem că finala *-iu* s-a răspîndit odată cu împrumuturile grecești în -ιον, -ιος, deși o influență mai mare au avut formele în *-iu* ale unor sufixe moștenite : *-ariu*, *-toriu* etc., frecvente în limba veche și populară (vezi opoziția *călcătoriu/călcător*, *oieriu/oier* etc.).

7. De foarte multe ori, *-iu* apare în raport de variație liberă cu alte finale : *-ă*, *-e*, *-ie*, consoană etc. Finala de care ne ocupăm poate fi întîlnită atît în cuvinte literare, cît și în cuvinte regionale sau populare. De asemenea, ea poate figura atît în cuvintele tratate ca articol în dicționar, cît și în variantele lor (populare, învechite, regionale etc.). Situațiile în care *-iu* este nemotivat etimologic interesează în mod deosebit formarea cuvintelor, întrucît opoziția dintre cuvîntul în *-iu* și același cuvînt avînd altă finală dă posibilitatea unui anumit fel de analiză, e drept, numai formală (căci semantic nu se schimbă nimic prin alternarea diferitelor elemente finale) [13]. Vom exemplifica mai jos alternanțele între *-iu* și celelalte finale :

-ă/-iu

Forma în *-ă* este mai aproape de etimon (reproduce cu aproximație pronunțarea lui *e* mut din franceză) :

apostilă „însemnare pusă pe un act oficial" < fr. *apostille* ; *apostiliu* I. Negruzzi, II 69 ;

fosilă < fr. *fossile*, lat. *fossilis*, germ. *Fossil* ; *fosiliu* ;

insignă < fr. *insigne*, lat. *insignia* ; *insigniu*.

Forma literară a cuvîntului are totdeauna finala *-ă* ; *-iu* este învechit și rar.

-e/-iu

a. ambele finale adaptează finala etimonului :

novice < fr. *novice* (adaptează forma grafică) ; *noviciu* < lat. *novicius*, it. *novizio*.

Aici s-ar încadra și următoarele cuvinte în care forma în *-iu* pare dubioasă (probabil numai grafică) :

helge „nevăstuică" ; *helciu* < magh. *hölgy* ;

vidomoste „însemnare, listă" ; *viedomóstiu* < rus. *vĕdomostj* (CADE) ;

b. ambele cuvinte cu etimologia nerezolvată :

bade ; *badiu* (ultima formă explicată în DA ca trecută la declinarea a II-a, din pricina faptului că este termen de adresare pentru bărbați) ; aici s-ar încadra și opoziția :

corlete (corleț) „scaun covățit pe care se pune troaca de aluat" ; *corlétiu*, formă suspectă.

Forma literară (sau, în cazul regionalismelor, forma cea mai răspîndită) este cea în *-e* [14].

[13] Finalele asemănătoare cu un sufix, fără valoare semantică, sînt tratate printre alții și de Y. Malkiel (*Patterns of Derivational Affixation in the Cabraniego Dialect of East-Central Asturian*, University of California Press, Berkeley—Los Angeles, Londra, 1970 și recenzia făcută de noi acestei cărți, în SCL XXII, 1971, nr. 4, p. 432—433), care le numește sufixoide (spaniolul dialectal *-aya*, *-iya* în cuvinte neanalizabile semantic) sau dezvoltări de tip sufixoidal (ca *-ara* în dialectalul *abiespara* „viespe" față de *abiespa* „idem").

[14] Aici s-ar putea încadra și opoziția în care ambele forme au etimologia necunoscută, ca *moacă/mochiu* Cihac II 200, dacă *-iu* nu este numai grafie.

-ie/-iu

În afară de opoziţiile menţionate în articolul despre finala *-ie* (unde *-iu* reprezenta forma literară), mai adăugăm următoarele :

a. forma în *-ie* este mai apropiată de etimon :

afelie „punctul cel mai îndepărtat de soare de pe orbita unei planete” < fr. *aphélie* ; *afeliu* (în DA figurează drept cuvînt-titlu forma în *-ie*, în DN forma în *-iu*) ;

chinovie „mînăstire de călugări care trăiesc în comun” < sl. *kinovija*, *kinovije*, gr. κοινόβιον ; *chinoviu* ;

fáchie „faclă” < lat. *fac[u]la* ; *fáchiu* (explicat în DA ca o formaţie greşită de singular din pluralul *fachi*) ;

jabie „muşchi care creşte pe pămînt” < sl. *žabija* (trava) „iarba broaştei” ; *jabghiu*, *jábiu* ;

scolie „comentariu, remarcă” < fr. *scolie*, germ. *Scholie* (gr. σχόλιον) ; *sholiu* ;

b. forma în *-iu* este mai aproape de etimon [15] :

suburbiu < lat. *suburbium* ; *suburbie* ;

c. ambele cuvinte au finala explicabilă parţial prin etimon [16] :

engomiu (encomiu) şi *engomie* < gr. ἐγκώμιον ;

pelargoniu, *pelargonie* „nume de floare” < gr. πελαργόνιον.

În această categorie trebuie încadrate şi numele lunilor (explicabile prin cuvinte slave terminate în *-ij* sau prin cuvinte greceşti, cu finala -ιος), care au în mod normal finala *-ie* [17], dar în limba veche şi regional şi *-iu*. De exemplu : *ghenarie/ghenuariu (ghenvariu)*, *iunie/iuniu* Coresi, Ev. 1/23 ; *martie/martiu* ; unele dintre acestea au şi o variantă în consoană : *ghenuar*, *mart*. În aceste exemple, *-ie* este de obicei forma care s-a impus.

-eu/-iu

-eu este mai apropiată de finala etimonului (şi apare în cuvîntul literar) :

peritoneu < lat. *peritonaeum*, it. *peritoneu* (fr. *peritoine*, gr. περιτόναιον) ; *peritóniu* ;

-u/-iu

Ambele finale adaptează o finală străină ; finala *-iu* este parţial motivată, dar forma literară este cea în *-u* :

hipogastru < fr. *hypogastre* ; *ipogastriu* < gr. ὑπογάστριον ;

-uu/-iu

Ambele finale se explică prin etimoane diferite (forma literară este cea în *-uu*) :

reziduu < lat. *residuus* (it. *residuo*) ; *rezidiu* < fr. *résidu* ;

-i̯/-liu

[15] În articolul despre finala *-ie*, p. 392, la această clasă mai figurează exemplele : *ascidiu/ascidie*, *decasteriu/decasterie*, *compendiu/compendie*, *privilegiu/privileghie*, *stadiu/stadie*. Vezi la Despina Ursu, *loc. cit.*, exemple din jurul anului 1800, ca *asediu/asedie*, *geniu/genie*, *spaţiu/spaţie* etc.

[16] Vezi şi variantele în *-iu/-ie*, explicabile prin etimoane diferite (*colegiu* < lat. *collegium*, *coleghie* < rus. *kollegija*, *premiu* < lat. *praemium*, *premie* < rus. *premija*) sau nemotivate de finala etimonului (*concediu*, cf. it. *congedo*, fr. *congé*, *congedie*, *concetie* Sadoveanu, P. S. 80) în articolul despre finala *-ie*, p. 392.

[17] Vezi *art. cit.*, despre finala *-ie*, p. 387.

evantai < fr. *evantail*; *evantaliu*; prima variantă e literară;

-iune/*-iu*

Ambele finale se explică prin forme paradigmatice diferite ale etimonului. Literară este finala *-iune*, în timp ce *-iu* este învechită.

aluviune / *aluviu* < lat. *alluvionem*, fr. *alluvion*;

suspiciune / *suspiciu* < lat. *suspicionem*.

Este interesant de observat că în perechea *auspiciu* — *suspiciu* s-a impus prima formă cu *-iu*, în timp ce cea de-a doua s-a pierdut, impunîndu-se forma cu *-iune*: *suspiciune*.

consoană / *-iu*

Opoziția dintre *-iu* și finala consonantică este cea mai frecventă. Din punctul de vedere al etimonului, se justifică fie finala consonantică, fie *-iu*, fie ambele.

a. finala consonantică este mai aproape de etimon:

— substantive:

amor < lat. *amor*; *amoriu* Conaki, P. 88;

caracter < gr. χαρακτήρ, lat. *character*, rus. характер, fr. *caractère*; *caractiriu*;

donț (*dronț*) (Trans.) „coltuc de pîine" < rus. донце; *dronțiu* (*druțiu*);

endocarp < fr. *endocarpe*; *endocarpiu*;

epolet < fr. *épaulette*; *epuletiu*;

jeț < germ. *Sitz* (probabil prin intermediul altei limbi); *jețiu* (a. 1644) în DA;

laminor < fr. *laminoir*; *laminoriu*;

petrol < fr. *pétrole*; *petroliu*;

potcap < sl. *podŭkap(ok)ŭ*; *potcapiu*;

sarcofag < lat. *sarcophagum*, gr. σαρκόφαγος; *sarcofagiu*;

telur „nume de metal"; *teluriu* < lat. *tellus*, *tellúris*;

verticil „mod de așezare a florilor, a frunzelor sau a ramurilor în jurul unui singur punct al tulpinii" < fr. *verticille*, lat. *verticillus*; *verticiliu*;

vizir (*vezir*) < tc. *vezir*; *vezíriu*.

Aici s-ar încadra și următoarele opoziții, în cazul în care forma în *-iu* nu este numai grafică: *exponenș* (împrumut prin filieră maghiară) < lat. *exponens*; *exponenșiu*; *feleleat* „răspundere, garanție; apărare, justificare" < magh. *felelet*; *feleleatiu* Cod. Vor. 37; *fiscuș* (împrumut prin filieră maghiară) „vistierie, trezorerie" < lat. *fiscus*; *fiscușiu*; *hendec* (*handic*, *hidic*...) „șanț de întărire; jgheabul teascului" < tc. *handak* (bg., srb. *hendek*); *hindíchiu*; *tituluș* „capitol" (împrumut prin filieră maghiară) < lat. *titulus*; *titulușiu*; *zăton* (reg.) „lac lung și îngust pe litoralul mării; zăgaz pe un rîu" < rus., ucr. *zaton*; *zătoniu*.

— adjective:

antecesor (și subst.) „predecesor, premergător" < lat. *antecessor* (it. *antecessore*); *antecesoriu* Șincai, Hr. I 268/9;

aerob < fr. *aérobe*; *aerobiu*;

centrifug < fr. *centrifuge*, germ. *zentrifugal*; *centrifugiu*;

muscular < fr. *musculaire*; *muscularium*;

sanitar < fr. *sanitaire*, germ. *sanitär*; *sanitariu*;

vermifug < fr. *vermifuge*; *vermifugiu*.

Cu excepţia cuvintelor regionale la care atît forma în -*iu*, cît şi cea în consoană au circulaţie limitată (şi poate egală), la celelalte exemple forma în consoană este literară, forma în -*iu* fiind de obicei o variantă învechită de adaptare a împrumutului.

b. -*iu* este mai aproape de etimon:

hotnog (Trans.) „comandant al oştirilor" Palia (1582) la GCR I 37; *hotnogiu* < magh. *hadnagy*;

iobag, *iobagiu* < magh. *jobbagy*;

necrolog, *necrologiu* < gr. νεκρολόγιον, *it*. *necrologio*, fr. *nécrologe*;

sesterţ „monedă romană"; *sesterţiu* < lat. *sestertius*;

vitaliţ, *vitaliţiu* „rentă viageră" Gheţie, R.M. < lat. *vitalitium*.

Şi în acest caz, forma în -*iu* este o variantă învechită de adaptare.

c. ambele finale sînt motivate (uneori numai parţial) din punct de vedere etimologic:

dicaster < fr. *dicastère*; *dicasteriu* < gr. δικαστήριον;

epitaf < fr. *épitaphe*; *epitáfiu* < lat. *epitaphius*, gr. ἐπιτάφιον;

clistir < germ. *Klystir*; *glistiriu* < gr. γλυστήρι(ον);

hidrogen < fr. *hydrogène*, germ. *Hydrogen*; *hidrogeniu* < lat. *hydrogenium*;

itinerar < fr. *itinéraire*; *itinerariu* < lat. *itinerarium*;

laborator < fr. *laboratoire*; *laboratoriu* < lat. *laboratorium*, germ. *Laboratorium*;

mercur < fr. *mercure*, germ. *Merkur*; *mercuriu* < lat. *mercurium*, it. *mercurio*;

microscop < fr. *microscope*; *microscopiu* < gr. μικροσκόπιον, lat. *microscopium*, it. *microscopio*;

mister < fr. *mystère*; *misteriu* < lat. *mysterium*;

monom < fr. *monôme*; *monomiu* < lat. *monomius*, it. *monomio* (cuvîntul *monom* e atestat şi ca adjectiv);

ovar < fr. *ovaire*; *ovariu* < lat. *ovarium*, it. *ovario*;

oxigen < fr. *oxygène*, it. *ossigeno*; *oxigheniu* < lat. *oxygenium*;

pericard < fr. *péricarde*; *pericardiu* < lat. *pericardium*, it. *pericardio*;

pericarp < fr. *péricarpe*; *pericarpiu* < lat. *pericarpium*, it. *pericarpio*;

telescop < fr. *télescope*; *telescopiu* < gr. τηλεσκόπιον, lat. *telescopium*, it. *telescopio*;

topaz < fr. *topaze*, germ. *Topas*; *topaziu* < lat. *topazius*, gr. τοπάζι(ον), it. *topazio*;

— adjective:

deleter „vătămător" < fr. *délétère*; *deleteriu* < gr. δηλητήριος;

funerar < fr. *funéraire*; *funerariu* < lat. *funerarius*, it. *funerario*.

Forma cu finală consonantică este cea literară. De remarcat frecvenţa relativ mare a opoziţiei -*r*/-*riu*, în care forma în -*r* s-a impus. În sprijinul acestei realităţi vine şi situaţia din limba veche, unde opoziţia aceasta era frecventă mai ales în cazul sufixelor -*ar(iu)*, -*(t)or(iu)*, dar şi în exemple de tipul *ceriu*, în care -*iu* ar putea reprezenta o realitate fonetică.

Variante multiple
consoană, -*ă*/-*iu*

Forma mai apropiată de etimon este cea cu finala consonantică : *acroter* „soclu așezat pe un fronton pentru a susține statui" < fr. *acrotère* ; *acroteră*, *acroteriu* ;

consign (*consemn*) < fr. *consigne* ; *consignă*, *consigniu* ;

fortăreț < fr. *forteresse* ; *fortăreață*, *foartelițiu* R. Popescu în Mag. Ist. V 108/16.

Forma literară este mai des cea în consoană (*acroter*, *consemn*) și mai rar cea în *-ă* (*fortăreață*).

consoană, *-ie*/*-iu*

a. finalele în consoană și în *-ie* sînt explicabile prin etimoane diferite :

acaț „salcîm" < magh. *akác* ; *acație* < germ. *Akazie* (< lat. *acacia*) ; *acațiu* Marian, O. I 170 ;

conced (*concet*) < it. *concedo* ; *concetie*, *concediu* ;

b. finala consonantică și *-iu* sînt explicabile etimologic :

preput < fr. *prépuce* ; *prepuție* ; *prepuțiu* < lat. *praeputium*.

Formele literare sînt *acaț*, *preput* și *concediu*.

consoană, *-e*/*-iu*

custod, *custos*, *custode*, < lat. *custos-odem* ; *custodiu*.

Forma literară este cea în *-e*, explicabilă și etimologic.

-ie, *-iune*/*-iu*

infuzie, *infuziune* < lat. *infusio*, fr. *infusion* ; *infuziu*.

S-a impus forma în *-ie*.

consoană, *-ĭ*/*-iu*

artofor „vas în care se păstrează sfînta pîine", *artofori* ; *artoforiu* < gr. ἀρτοφόριον.

S-a impus forma în consoană.

consoană, *-ă*, *-e*/*-iu*

dead „bunic, moș, moșneag" < sl. *dĕdŭ*, rus. *ded*, bg. *dĕdo* ; *dedă*, *dede* ; *deádiu*.

S-a răspîndit forma cu finala în *-iu* (vezi DA ms. s.v. *deádiu*).

consoană, *-e*, *-ie*/*-iu*

-iu este mai apropiat de finala etimonului :

seminar, *seminare*, *seminarie* BPh V 7, 8 ; *seminariu* < lat. *seminarium*.

S-a impus forma terminată în consoană.

Opoziția dintre finala *-iu* și celelalte finale arată că, în majoritatea cazurilor, *-iu* apare ca o finală de adaptare, învechită sau regională. Sînt foarte rare excepțiile în care s-a impus forma în *-iu* (*concediu*, *privelegiu*, *stadiu* etc., în opoziție cu forma în *-ie*) în limba literară.

Această situație ne permite să tragem și următoarea concluzie referitoare la etimologia finalelor de cuvînt în română : mai ales în cazurile de etimologie multiplă (romanică sau grecească, germană), s-a impus mai ușor finala corespunzătoare cuvîntului francez (care era mai simplă, de exemplu în cazul opoziției *-iu*/consoană, care este cea mai bine reprezentată ; vezi *decaster*, *epitaf*, *hidrogen*, *laborator* etc.).

Pierderea finalei *-iu* în limba literară dovedește și faptul că, în multe cazuri, limba română a tratat cuvintele în *-iu* împrumutate, ca pe cele moștenite (în care această finală s-a pierdut, de asemenea). Vezi cuvinte ca *seserț*, *vitaliț* etc., în care s-a pierdut finala *-iu* (motivată etimo-

logic), dar şi altele, ca *iobag — iobagiu*, *necrolog — necrologiu* etc., care nu sînt împrumutate din latină şi în care forma în -*iu* este mai aproape de etimon, au rămas în limbă cu finala consonantică.

-*iu* ca variantă finală apare în mare măsură în secolul trecut (în perioada de adaptare a neologismelor romanice). Această situaţie este oglindită în glosarul dat de N. A. Ursu în cartea sa *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti* (Bucureşti, 1962), unde figurează variante ca *hidrogeniu*, *oxidiu* etc., care nu s-au menţinut în limba literară.

8. La numele proprii de familie, ´*iu* funcţionează adesea ca finală de adaptare (autohtonizare). Avînd în vedere că numele gentilice latineşti se terminau în -*ius*, în română s-a adăugat ´*iu* la nume de origine străină, pentru a le da un aspect „autohton". De exemplu: *Lucaciu* (magh. *Lukács* „Luca"), *Răţiu* (magh. *Racz* < *rác* „sîrb")[18] etc.

În Ardeal, -*iu* s-a adăugat şi la nume româneşti terminate în consoană: *Bariţiu* < *Báriţ*, *Bărnuţiu* < *Bărnuţ*, *Cipariu* < *Ţipar* etc., unele dintre ele şi-au schimbat accentul pe finală: *Răduţiu* < *Rădúţ*, după sufixul -*iu* din *Vasiliu* etc.

´*iu* mai apare şi în unele nume la care -*i*- este nejustificat etimologic, fiind introdus din aceleaşi motive de „românizare" a numelui: în loc de *Cizmáşu*, *Cizmáşiu*, *Surláşiu* pentru *Surlaşu* etc.[19]. Cîteodată numele acestea sînt scrise *Cizmasiu*, *Surlasiu*, în care caz -*si(u)* este un fapt de grafie pentru redarea lui -*ş(u)*.

Numele de botez latineşti în -*ius* şi cele greceşti în -ιος au fost adaptate, în română, în general prin corespondente terminate în ´*iu*, în -*ie* (cînd veneau prin filieră slavă) sau în consoană (prin pierderea sufixului din etimon): *Properţiu*, *Salustiu*, *Terenţiu* (pentru *Propertius*, *Sallustius*, *Terentius*), *Octav* pentru *Octavius*, dar *Eusebiu* (şi *Evsevie*) pentru Εὐσέβιος, *Gervasiu* (şi *Ghervasiu*) pentru lat. *Gervasius*. Existenţa mai multor variante finale pentru o singură finală a cuvîntului-etimon a făcut posibilă şi în aceste cazuri o anumită analiză formală a numelor în ´*iu*. De exemplu: *Anton — Antoniu — Antonie*; *Cornel — Corneliu*; *Ovid — Ovidiu*; *Valer — Valeriu*; *Virgil — Virgiliu* sau *Desideriu — Desiderie*; *Eusebiu — Evsevie*; *Gervasiu — Ghervasie*; *Ghenadiu — Ghenadie* etc.[20]. Alternanţa s-a extins şi cu alte finale. De exemplu: *Evdochiu — Evdochim* < gr. Εὐδόκιμος.

9. Din cele spuse pînă aici, rezultă că finala neaccentuată -*iu* are funcţiuni variate în limba română cînd este atît motivată, cît şi nemotivată din punct de vedere etimologic. În primul caz, ´*iu* poate fi: element de adaptare total sau parţial motivat de etimon (*amoniu* < lat. *amonium*, *fluviu* < lat. *fluvius* etc.; *engolpiu* < gr. ἐγκόλπιον, *orgoliu* < it. *orgoglio* etc.), variantă a altor finale (*suburbiu* < lat. *suburbium*; *suburbie)*

[18] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 96. Numele proprii (de persoane şi de locuri) terminate în -*iu* sînt numeroase, dar nu le putem lua în considerare, deoarece scrierea noastră nu diferenţiază hiatul de diftong, iar în DO, de exemplu, nu se indică nici accentul la numele înregistrate.

[19] Vezi exemple mai numeroase la Al. Graur, *op. cit.*, p. 149—150.

[20] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 43 şi Despina Ursu, *lucr. cit.*, p. 117, care citează şi următoarele nume proprii: *Claudie* şi *Clavdie*, *Horaţie* şi *Oraţie*, *Iulie*, *Ovidie*, *Svetonie*, *Virghilie* şi *Virgilie*.

şi sufix (potenţial, în exemple ca *neptuniu*, cf. *Neptun*, *edificiu*, cf. *edifica* etc.). În al doilea caz, *-́iu* funcţionează ca : element final cu rol gramatical (de schimbare a genului sau a categoriei gramaticale a cuvîntului ; vezi *cruciu*, *legiu*, *ciuliu*), finală cu rol de adaptare (vezi *fotoliu*, *linţoliu* etc.) şi de autohtonizare (în cazul numelor proprii : *Lucaciu*, *Raţiu*, *Cizmaşiu* etc.), variantă învechită şi regională a altor finale (*laminoriu*, *petroliu* etc. ; adj. *aerobiu*, *centrifugiu* etc.).

În comparaţie cu finala *-ie*, *-́iu* prezintă unele aspecte funcţionale noi : apare ca element cu rol gramatical şi ca finală de autohtonizare şi intră într-o gamă mai largă de opoziţii cu alte finale. Astfel, în afară de opoziţiile comune şi lui *-ie* şi anume cu *-ă*, *-e* şi consoană, *-iu* mai intră în opoziţie şi cu *-eu*, *-u*, *-uu*, *-iune* şi *-ĭ*.

Iunie 1972

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

La finale atone *-iu* des substantifs et des adjectifs roumains

(*Résumé*)

Le présent article révèle la provenance de la finale atone *-iu* des substantifs et des adjectifs roumains ainsi que les fonctions de cette finale. On prouve que *-́iu*, lorsqu'elle est, du point de vue étymologique, motivée partiellement ou totalement, représente soit un élément d'adaptation de certaines finales étrangères, soit une variante de certaines finales roumaines, soit un suffixe. Lorsque *-́iu* n'est pas motivée, elle fonctionne en tant que finale ayant un rôle grammatical (change le genre ou la cathégorie grammaticale de certains mots), en tant que finale qui rend autochtones les noms propres et aussi en tant que variante vieillie ou régionale d'autres finales roumaines. Toutes les oppositions que la finale atone *-iu* établit dans la langue roumaine sont mentionnées dans l'article ci-dessus.

PETRU ZUGUN

U FINAL ÎN SECOLELE AL XVII-LEA ŞI AL XVIII-LEA, DUPĂ TEXTELE ÎN VERSURI

Se demonstrează că în versurile lui Dosoftei, Miron Costin, Varlaam, Tudor Corbea şi alţii, *u* final postconsonantic nu conta în numărul de silabe la alcătuirea rimelor sau la respectarea ritmului. Prin urmare, el nu se pronunţa nici vocalic (nefiind silabic) şi nici semivocalic.

Rigorile prozodice cărora li se conformează exprimarea în versuri pot prilejui şi constatări originale pur lingvistice, cu caracter obiectiv şi sigure, care altfel n-ar putea fi făcute [1].

Încercăm să stabilim în cele ce urmează dacă *u* final postconsonantic a avut vreun rol în prozodia românească veche.

Studiul categoriilor prozodice din limba română literară veche, în legătură cu eventualele roluri pe care le putea avea *u* final în realizarea lor, poate indica precis care anume din următoarele două concluzii generale corespunde realităţilor lingvistice de atunci :

1) *u* final se rostea ;

2) *u* final nu se rostea.

Dacă prima concluzie corespunde realităţii din limba română literară veche, putem avea trei situaţii :

a) -*u* se pronunţa vocalic

b) -*u* se pronunţa semivocalic

c) -*u* se pronunţa vocalic în anumite condiţii şi semivocalic în alte condiţii (care vor trebui identificate).

Credem că metoda utilizată de noi duce la formularea unui răspuns neechivoc. Aplicînd-o, obţinem date şi argumente verificabile, în baza cărora se poate afla cu siguranţă maximă care anume dintre cele două concluzii generale este justă.

I. Materialul documentar va fi înfăţişat şi clasificat pe categorii prozodice.

Măsura. Unii autori de lucrări în versuri, din limba română veche, au indicat numărul silabelor din care se compun versurile lor. Dacă în limba română literară veche -*u* s-ar fi pronunţat vocalic după un grup de consoane, el ar fi trebuit să formeze silabă împreună cu acestea. Această silabă ar fi trebuit să conteze, ca şi celelalte, la constituirea măsurii versurilor şi, implicit, a numărului de picioare metrice. Dacă -*u* era semivocalic, ori nu se rostea deloc, nu putea avea, bineînţeles, rolul de a forma silabă.

[1] Vezi Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, în ediţia 1971, p. 60 ; vezi şi Albert Dauzat, *La Philosophie du Langage*, Paris, 1929, p. 250–251.

Comparînd indicaţiile privitoare la numărul silabelor acestor versuri cu o „realitate" prozodică în care, în condiţia menţionată (-*u* precedat de un grup de consoane), lui *u* final i se atribuie valoare vocalică [2], se observă, în toate cazurile, discordanţe : indicaţiile nu corespund niciodată „realităţii" prozodice concepute astfel. Dacă, însă, lui -*u* din aceste versuri nu i se atribuie valoare vocalică (deci silabică), indicaţiile privitoare la numărul silabelor, date de autorii versurilor, corespund cu realitatea prozodică. Aceasta înseamnă că *u* final nu avea în limba română literară veche valoare silabică şi, implicit, nu avea nici valoare vocalică. Valoarea silabică a altei vocale nu poate fi pusă în discuţie.

Am identificat aceste situaţii parcurgînd, în acest scop, în măsura în care ne-au fost accesibile, unele dintre cele mai importante lucrări în versuri din limba română veche. Nu credem că concluzia bazată pe studiul lor ar putea fi infirmată de supunerea, la aceeaşi verificare, a părţilor care nu ne-au fost accesibile din lucrările cercetate, ori a altor opere versificate, din limba română veche.

Exemple :

În *Cuvîntŭ cătră cetitoriŭ* din *Psaltirea în versuri*, Dosoftei spune : „A lui David Sfîntŭ Proorocŭ şi împăratŭ Psăltire, tlăcuită rumâniaşte pre stihuri ca numărŭ tocma în slovenitŭ : — Adecă în coadele stihurilorŭ pre o glasnicî într-unŭ chipŭ tocmite" [3] („egalitatea numărului silabelor în versurile de aceeaşi mărime" şi „legarea versurilor între dînsele prin rimă ori asonanţă" [4], explică editorul său).

Primele opt exemple pe care le dăm, din mai multe posibile, sînt din Psalmul 88, din această psaltire, pe marginea căruia Dosoftei a scris de două ori slova care semnifică cifra 4, aceasta însemnînd că fiecare dintre versurile acestui psalm are 8 silabe. Sînt luate în consideraţie :

Versul 52 din contextul :
51 *Cu neguri iaste Ftarorulŭ*
52 *Ermonulŭ i-i naltŭ pogorulŭ.*
Versul 100 din contextul :
99 *Că-i voi tăia de la faţî*
100 *Pre pizmaşi ce-i sîntŭ cu greaţî.*
Versul 102 din contextul :
101 *Mila mia şi dereptatia*
102 *Cu dînsŭ va fi-n toatî partia.*
Versurile 116 şi 117 :
116 *Tocmala cu dînsŭ legatî*
117 *Cu giurămîntŭ de credinţî.*
Versul 138 din contextul :
137 *Ce-mi voi ţinia legătura*
138 *Şi cuvîntŭ ce-amŭ ḑisŭ cu gura.*
Versul 156 din contextul :
155 *Şi sfinţiia-i stă spurcatî*
156 *Pre pămîntŭ şi răsturnatî.*

[2] Deci silabică, deoarece în limba română silabismul implică obligatoriu vocalismul.
[3] *Dosofteiu Mitropolitul Moldovei: 1671—1686. Psaltirea în versuri*, publicată de pe manuscrisul original şi de pe ediţiunea de la 1673 de prof. I. Bianu, Bucureşti, 1887, p. 9.
[4] *Ibidem*, p. XVI.

Versul 159 din contextul:

159 *De-lŭ jăcmescŭ cu ocarî*
160 *Drumeţii ce trecŭ prin ţarî*

Alte exemple sînt din Psalmul 22, în faţa căruia, ca şi la alţi psalmi — 24, 30 ş.a. —, Dosoftei a scris „5 părechi" (aceasta însemnînd că versurile au cîte 10 silabe). Versul 39 din contextul:

39 *Ca aurulŭ celŭ bunŭ sîntŭ dorite*
40 *Si ca piatra cea scumpî iubite;*

din Psalmul 10, în marginea căruia Dosoftei a scris slovele care semnifică cifrele 2 şi 10 (aceasta însemnînd că versurile au cîte 12 silabe); versul 8 din contextul:

8 *Pun sîgeţi în tulbe, să grijească de lance;*

din Psalmul 6, în marginea căruia Dosoftei a scris semnele care semnifică cifrele 7 şi 6 (deci fiecare vers are 13 silabe); versul 13 din contextul:

13 *Mă trudescŭ fără vriame cu suspini cu jiale*
14 *Spălŭ în nopţile toate perinile miale;*

din Psalmul 55, în marginea căruia Dosoftei a scris de trei ori slova care semnifică cifra 4 şi o dată slova care înseamnă cifra 2 (deci fiecare vers din acest psalm este format din 14 silabe), versul 10:

10 *De rău ce mi-arŭ face omulŭ nu gîndescŭ nemicî.*

Trebuie să menţionăm următoarele două afirmaţii, juste, privitoare la prozodia şi la limba *Psaltirii în versuri* a mitropolitului Dosoftei. Ambele aparţin editorului ei, I. Bianu: „Egalitatea numărului silabelor este peste tot observată de Dosoftei, aşa încît defectele de această natură sînt foarte puţine în versurile sale" [5] şi „Dosoftei scrie moldoveneşte, aşa încît în cărţile lui se găsesc, mai mult decît în celelalte, particularităţile dialectale ale vorbirii moldovenilor, din care cauză aceste cărţi sînt un izvor foarte preţios pentru studiile filologice româneşti" [6].

Şi investigaţia, în acelaşi scop şi cu aceeaşi metodă, a versurilor româneşti ale lui Miron Costin, contemporanul lui Dosoftei, sprijină concluzia de mai sus. Şi cronicarul moldovean a indicat, ca şi Dosoftei, ori, cum se va vedea mai jos, Tudor Ianovici Corbea, numărul silabelor din care se compun versurile sale. Referindu-se la numărul silabelor din care se compune fiecare vers din poema sa *Viiaţa lumii*, însuşi Miron Costin spune: „Deci, de acéste silave stihurile céste ce scriu într-acésta cărţulie au 13 silave" [7]. În această poemă, „scrisă în versuri de 13 silabe, „vers îndeobşte folosit în poezia polonă din secolul al XVII-lea"[8], apare uneori,

[5] *Ibidem*, p. XI. I. Bianu nu dă nici un exemplu de nerespectare, de către Dosoftei, a măsurii versurilor pe care singur mitropolitul moldovean şi-o impusese, şi nici noi nu am observat vreuna, bineînţeles, neluînd în seamă eventuala valoare de vocală a lui *u* final.

[6] *Ibidem*, p. XV. Această concluzie este susţinută şi de Al. Rosetti — B. Cazacu, în *Istoria limbii române literare*, vol. I, 1961, p. 118.

[7] Miron Costin, *Opere*, Ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, 1958, p. 319; în ediţia 1965, vol. II, p. 114.

[8] P. P. Panaitescu, în ediţia sa din 1958, Miron Costin, *Opere*, p. 343; în ediţia 1965, vol. II, p. 189.

după sfîrşitul consonantic al cuvintelor, *-u*. În asemenea situaţii, dacă l-am socoti silabic, deci vocalic, versurile ar avea mai mult decît 13 silabe. Versul 1 : *A lumii cîntŭ cu jéle cumplită viiaţa;* versul 13 : *Fum şi umbră sîntŭ toate, visuri şi părére;* versul 39 : *Suptŭ vréme stăm, cu vréme ne mutăm viiaţa;* versul 44 : *Sau primejdii cîndŭ ne vin, sau cîte o nevoie;* versul 64 : *Pre toţi i-au stinsŭ cu vrémea, ca pe nişte spume;* versul 114 : *Mulţi au fostŭ şi mulţi sîntem şi mulţi te aşteaptă.* Alte versuri au 12 silabe şi, dacă l-am socoti silabic pe *-u*, ar avea 13, de exemplu versul 6 : *Céle ce trec nu mai vin, nici să-ntorcŭ iară* şi versul 15 : *Spuma mării şi nor suptŭ cer trecătoriŭ.* Există însă şi versuri care au tot 12 silabe, fără ca *-u* să fie implicat, de exemplu versul 99 : *Pre bogaţi şi săraci, cei frumoşi şi tare*, după cum sînt şi versuri care au 15 (!) silabe, de exemplu versurile 114 şi 117 (*Ceriul de gîndurile noastre bate jocurile* şi *Orice ieste muritoriŭ cu vrémea se petréce*). Aceasta nu înseamnă că în versurile 6 şi 15 *-u* se pronunţă vocalic, ci înseamnă că nu toate versurile din *Viiaţa lumii* au 13 silabe, unele au mai multe silabe, iar altele mai puţine şi *u* final nu are nici un rol în această privinţă. Remarcăm ca pe un fapt semnificativ, în sensul acestei discuţii, că, transcriind în *Istoria ieroglifică* primul vers din *Viiaţa lumii*, Dimitrie Cantemir ,,uită'' să-l noteze pe *-u* din *cînt*, el scriind astfel: *A lumii cînt cu jéle cumplită viiaţa* [9]. Dacă D. Cantemir l-ar fi pronunţat pe *-u*, este evident că l-ar fi scris. Miron Costin l-a transcris nu fiindcă îl rostea, ci, foarte probabil, ca urmare a unei tradiţii grafice, despre care se vorbeşte, în general [10].

Ultimele patru exemple pe care le dăm sînt din *Psaltirea versificată* a lui Tudor Corbea. Din ,,Psalmulŭ 114, în silave 5'', versurile 15–16 :

15 *L-oi chiema pre dînsŭ*
16 *Cu plînsŭ într-adinsŭ*

şi versurile 39–40 :

39 *Ş-al nostru înnalt*
40 *Cerescŭ împărat.*

Am transcris mai sus numai o parte din exemplele posibile de dat. Celelalte exemple, netranscrise din economie de spaţiu, sprijină aceeaşi concluzie (după cum se poate verifica relativ uşor). Cu atît mai mult nu putea fi silabic *-u* precedat de o singură consoană.

Rima. Argumentele referitoare la măsura versurilor scrise în secolul al XVII-lea au putut demonstra, convingător sperăm, că nu exista, în acel timp şi în acel loc, un sunet vocalic *u* final, dar nu au putut demonstra dacă semnele grafice cărora li s-a atribuit rolul de a fi notat un astfel de sunet (ъ,ь, ericul şi paericul) transcriau o semivocală asemănătoare sau erau scrise numai datorită unei tradiţii grafice (necorespunzîndu-le, deci, nici un sunet). Însă rimele versurilor româneşti din aceeaşi perioadă veche a limbii române demonstrează la fel de convingător, credem, că *u* final postconsonantic nu era pronunţat nici asilabic, că, deci, nu exista, în limba română literară veche, nici un sunet semivocalic *u* final şi că, deci, scrierea slovelor ъ, ь etc. după finala conso-

[9] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, I, Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de P. P. Panaitescu, I. Verdeş, Bucureşti, 1965, p. 254.

[10] Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic în Textele Române din veacul XVI şi XVII*, Bucureşti, 1904, p. 297–321 ; Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, Bucureşti, 1968, p. 1973 ; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 695–700.

nantică a cuvintelor se datora fie tradiţiei grafice, fie înclinaţiei spre ornament grafic. Numai aşa se poate explica de ce în versurile lui Dosoftei, ca şi în versurile unor contemporani ai lui, rimează, de multe ori, un cuvînt în care *u* final este notat cu un cuvînt în care *-u* nu este notat. Din exemplele, destul de numeroase, care se pot da în acest sens, citām :
din *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, Psalmul 23, versurile 1—2 :

1 *A ta iaste, Doamne, lumia şi pămîntulŭ*
2 *Că tu l-ai făcutu-lŭ numai cu cuvîntul*

(această rimă se repetă de multe ori : vezi şi Psalmul 67, versurile 145—146 ; Psalmul 104, versurile 55—56 şi altele ; alteori, însă ambele cuvinte din rimă au la sfîrşit *-u*) ;
din Psalmul 22[T], versurile 3—4 :

3 *Sălaşul pre ape de răpoasŭ*
4 *Şi cu hranî sufletŭ mi-au adaos ;*

din Psalmul 7, versurile 3—4 şi versurile 27—28 :

3 *Cînd ai să nu-mi apuce sufletulŭ ca leulŭ*
4 *Cînd nu-i cine mă scoate, cîndu-mi vine greul ;*
. . . .
27 *Că tu cerci deamănuntulŭ inema şi zgăulŭ*
28 *Şi ştii cu adevărulŭ, dreptulŭ şi răul ;*

din Psalmul 46, versurile 5—6 :

5 *Lăudîndŭ pre Domnulŭ*
6 *Să cînte totŭ omul*

(vezi aceeaşi rimă şi în Psalmul 39, versurile 13—14),
din Psalmul 39, versurile 15—16 :

15 *Ferice va fi de acela sufletŭ*
16 *Ce nu-i va lipsi Domnulŭ din cuget*

(vezi aceeaşi rimă şi în Psalmul 102, versurile 85—86).

S-ar părea că, în baza următoarei constatări (juste numai într-o oarecare măsură) a lui I. Bianu, care a minimalizat calităţile prozodice ale versurilor lui Dosoftei : „Dosoftei nu ştie lămurit nici ce este rima'' [11], argumentele privitoare la rimă trebuie privite cu prudenţă maximă. Nu credem, însă, că imperfecţiunile rimelor lui Dosoftei ar avea vreo legătură cu pronunţarea lui *u* final. Oricum, constatarea lui I. Bianu nu avea în vedere această eventualitate şi, odată cu el, subînţelegem nerostirea acestui sunet de către Dosoftei, în cuvintele rimate, ca şi în toate celelalte cuvinte.

O rimă asemănătoare întîlnim în *Cazania* lui Varlaam, la versurile 7—8, aflate la p. 349 în ediţia lui Jak Byck [12] : *păcătosъ-sănătos*.

În „epigrama'' lui Miron Costin *Apostrof*, publicată „sub ochii autorului'' [13], la sfîrşitul *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei, versurile 5—6 au rima *omul* — *Domnulŭ* [14].

[11] *Psaltirea în versuri*, p. XVII.
[12] Vezi Varlaam, *Cazania*, 1643, ediţia Jak Byck, 1943.
[13] Vezi Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, p. 516.
[14] Vezi Miron Costin, *Opere*, ed. 1958, p. 327 ; în ed. 1965, vol. II, p. 123.

În *Psaltirea* versificată a lui Tudor Ivanovici Corbea („circa 1710”, spune I. Bianu[15], care a transcris-o parţial în ediţia sa din Dosoftei[16]) se găsesc rime asemănătoare, de exemplu în „Psalmulŭ 114, în silave 5” versurile 9—10 şi 23—24 :

9 *Cu elŭ au plecatŭ*
10 *Dintr-al său înnalt*
23 *Ahŭ cum m-au aflatŭ*
24 *Şi m-au supărat!*

Rime din aceeaşi categorie : în „Psalmulŭ 49, în silave 13”, versurile 7—8 *(arătatŭ — împărat)*, 43—44 *(taurŭ — bălaur)*, 57—58 *(dînsulŭ — rîsul)*.

Nescrierea lui *-u* în aceste rime, ca şi în altele, este o inadvertenţă pur grafică şi explicabilă prin nerostirea lui de către autorii versurilor citate. Este evident că, dacă *-u* s-ar fi pronunţat, fie şi semivocalic (asilabic, deci), asemenea rime nu ar fi fost posibile, ci ambele cuvinte din rimă s-ar fi terminat în acelaşi sunet semivocalic. Reamintim, nu întîmplător (altfel reamintirea ar părea superfluă) că generaţiile anterioare citeau cu „voce tare” operele poetice (pentru a le încerca şi sonoritatea, foarte importantă în poeziile bune), nu numai „în gînd”, cum se obişnuieşte acum.

Ritmul. În încercarea de discuţie de faţă, argumentele bazate pe studiul ritmului, din operele scrise în limba română literară veche, nu pot fi concludente în aceeaşi măsură ca argumentele expuse anterior. Spunem aceasta pentru că, indiferent de rostirea vocalică ori semivocalică, ori de nepronunţarea lui *-u*, greşelile de ritm sînt laDosoftei (aşa cum a remarcat editorul său[17]) şi la autorii care vor fi citaţi mai jos, destul de frecvente. Menţionăm totuşi că, încercînd să-l pronunţăm vocalic pe *u* final, numărul neregularităţilor ritmice din versurile scrise în limba română veche ar creşte într-o măsură foarte mare, ceea ce nu este de acceptat. Desigur că gradul de nerespectare a ritmului diferă de la autor la autor : mai ridicat la Varlaam, în versurile din *Cazania*[18] sa, şi mai scăzut la Dosoftei, Miron Costin, Tudor Corbea şi alţii. Astfel, avem convingerea că, oricît de multe greşeli de ritm s-ar găsi în *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, acestea nu s-ar putea explica prin rostirea silabică a lui *u* final. Dosoftei a fost un poet de mare talent, atent şi la forma poeziei. „Neglijarea ritmului scade foarte mult din valoarea poeziei : o lipseşte de unul din elementele de bază ale armoniei”[19], constată Al. Rosetti şi B. Cazacu. Dar, se observă just în continuare, „cei mai realizaţi psalmi, sub raport poetic, sînt fără îndoială cei cu versuri de 6 silabe, deoarece aici versul are un ritm”[20]. Examinarea ritmului versurilor de şase silabe

[15] În ediţia sa din Dosoftei, p. XLIX. De fapt este vorba de anul 1725 (vezi *Istoria literaturii române*, I, 1964, p. 548—552. Capitolul despre Tudor Corbea este redactat de Ion Gheţie). *Psaltirea în versuri* a lui Tudor Corbea nu a fost editată pînă acum.

[16] La p. XLIX—LV.

[17] Afirmaţia lui I. Bianu : „Oriunde deschidem psalmii versificaţi de Dosoftei găsim peste tot locul această abatere de la accentuarea reală a cuvintelor” (p. XVIII, în ediţia sa), este, totuşi, exagerată.

[18] Vezi ediţia citată, p. 2, 348—349 şi 498.

[19] *Op. cit.*, p. 135.

[20] *Loc. cit.*

duce la constatarea că pronunţarea silabică a lui *-u*, în cuvintele din aceste versuri, ar desfiinţa totdeauna ritmul. Pot fi luate în discuţie, în acest sens, versurile de şase silabe din Psalmii 46, 47 şi 53, care, tocmai prin scurtimea lor, sînt mai probante cu privire la ritm, decît cele cu măsuri mai mari. De exemplu, versurile 13—14 din Psalmul 46 :

13 *De ni-să subtŭ picioare*
14 *Limbi de pre subtŭ soare*,

versurile 3—4 şi 41—42 din Psalmul 47 :

3 *Mai cu dédinsŭ iaste* 41 *Ca vase pre mare*
4 *Lăudatŭ cu viaste* 42 *Cînd le ia vîntŭ tare*,

ori versurile 17—19 din Psalmul 53 :

16 *Ce mie mi-i razî*
17 *Domnulŭ sufletiaşte*
18 *De sîntŭ şi trupiaşte.*

Bineînţeles că, în acelaşi scop, adică pentru verificarea ritmului în legătură cu pronunţarea silabică a lui *u* final, pot fi luate în consideraţie şi exemplele date la paragraful privitor la *măsura* versurilor, aparţinînd atît lui Dosoftei, cît şi lui Miron Costin.

În toate aceste exemple, ca şi în celelalte similare, dacă l-am pronunţa pe *-u*, şi măsura şi ritmul şi rima ar fi greşite, ceea ce nu ni se pare a fi, iarăşi, deloc acceptabil.

Semnificativ ni se pare, în acest sens, faptul următor: pentru a obţine ritmul şi numărul de silabe pe care singur şi-l propunea şi indica, Dosoftei recurgea uneori la afonizări vocalice iniţiale şi finale (apocope) [21], dar niciodată la pronunţarea silabică a lui *-u*; - *întindŭ* (în versul 64 din Psalmul 9, de 12 silabe *Ntindŭ sîlţe şi laţuri să strice pre alţîi*) pentru *întindŭ*; *ţ'sîntŭ* (în versul 22 din Psalmul 11, în 12 silabe; *Ţ-sîntŭ sfinte cuvinte curate cu totulŭ*) pentru *îţi sîntŭ; M'va da* (în versul 53 din Psalmul 26, în 12 silabe: *M'va da să vădŭ şi eu ţara cea de viaţî*) pentru *îmi va da; ţ'voi aduce* (în versul 46 din Psalmul 65, în 10 silabe: *Ţ-voi aduce cu dragŭ şi cu voae*) pentru *îţi voi aduce*. Alteori, Dosoftei scurtează, în acelaşi scop, formele verbale: *să te ştî totŭ omulŭ*, în versul 83 din Psalmul 47, în 7 silabe. Şi numărul exemplelor de acest fel ar putea fi înmulţit, dar nu numărul lor contează, ci faptul ca atare.

Deoarece din toate exemplele date pînă acum se poate observa clar că notarea cu *-u* este nu numai imprevizibilă, ci şi indiferentă atît faţă de cezuri, cît şi faţă de numărul şi de mărimea picioarelor metrice, putem conchide că nu-şi poate găsi justificare convingătoare nici un eventual contraargument care, bazat pe silabisire, să încerce să găsească, în condiţiile speciale ale acesteia, corespondent real, vocalic ori semivocalic, scrierii lui *-u* în operele în versuri din limba română veche.

II. *Alte argumente*. Şi argumentele care nu ţin direct de prozodie duc la concluzia că, în *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, precum şi în

[21] Pe care I. Bianu, cu prea puţină înţelegere a greutăţilor versificaţiei, mai ales a versificaţiei în limba română veche, le condamnă prea categoric şi chiar nejustificat: „greşeală gravă, adică eliziuni cu totul nejustificate" (p. XXIV, în *Introducere* la ediţia sa). În limba poetică, asemenea modificări fonetice sînt, în general, obişnuite.

alte opere în versuri, din limba română veche, notării lui *u* final nu-i corespunde o realitate fonetică, că scrierea cu ь şi cu ъ se făcea, cînd se făcea [22], datorită unei obişnuinţe grafice ori înclinaţiei spre ornament grafic. Astfel, la Dosoftei se întîmplă de multe ori ca acelaşi cuvînt să apară scris, uneori pe aceeaşi pagină şi la mică distanţă, cînd cu *-u*, cînd fără *-u*. Din numeroasele exemple care se pot da în acest sens, alegem cîteva. În Psalmul 23, în versul 1 apare forma grafică *pămîntulŭ*, iar în versul al 5-lea, forma grafică *pămîntul*; în Psalmul 39, în versul 25, aceeaşi formă de auxiliar apare scrisă diferit: *spus-amŭ ş-am grăit preste măsură*. Alte exemple sînt: *Dinŭ nevoi, din grijile dinŭ toate* (Psalmul 39, v. 64); *vor* şi *vorŭ* (Psalmul 36, v. 54, respectiv 55), *direptul* şi *direptulŭ* (Psalmul 36, versurile 52, 63, 75, respectiv 66). Numărul exemplelor de acest tip este deosebit de mare. Astfel de exemple apar şi în versurile citate pînă acum. Se poate considera că situaţia este generală. Şi în versurile din *Cazania* lui Varlaam notarea cu *-ŭ* este inconsecventă: *duminicilor, condeiul, cinstit*, dar *svărşitulŭ, săntŭ, lăudatŭ*. La fel se întîmplă şi în versurile din *Evanghelie învăţătoare, Mănăstirea Deal*, 1644: *pieptul, semn, om*, dar *fericitŭ, scutŭ* [23]. În versurile din *Tîlcuirea Liturghiei* (Iaşi, 1717) apar două gerunziuri, cu următoarele grafii: *arătîndŭ* şi *lăcuind* [24]. În versurile din *Divanul* lui Cantemir (Iaşi, 1698, prima ediţie), *-u* nu este notat de obicei: *buâr, nuâr, braţul, vădut, slăvit, tot*, dar *biruindŭ, avîndu-lŭ* [25].

Alt argument îl constituie nescrierea lui *u* final acolo unde ne-am aştepta (din motive de ordin etimologic) şi scrierea lui acolo unde nu se justifică din acelaşi punct de vedere [26]. Astfel, la Dosoftei, în Psalmul 22 Ms şi T, se găsesc forme ca: *deschid* (v. 12 Ms), subst. *vin* (v. 18 Ms), *să cust* (v. 22 Ms) — deci chiar cu nescrierea lui *-u* după un grup de consoane —, *adaos* (v. 4 T), pe cînd în Psalmul 7, v. 7, Psalmul 106, v. 25 şi v. 40, apare forma *prinŭ*, iar în Psalmul 39, v. 64, apare de două ori forma *dinŭ* şi o dată forma *din* (cum s-a văzut mai sus). Numărul exemplelor în care *-u* nu se justifică etimologic se poate înmulţi substanţial: *bolovanŭ* şi *izvorŭ* (Psalmul 113, v. 22 şi Psalmul 106, v. 80), *darŭ* (Psalmul 113, v. 42), *oraşŭ* (Psalmul 106, v. 10), *trupŭ* (Psalmul 59, v. 27) ş.a.

S-ar părea că argumentul scrierii lui *-u* şi la cuvintele de altă origine decît latină are o valoare la fel de mare ca şi celelalte argumente. Dar, fiindcă noi credem (vezi mai jos) că *-u* se rostea, totuşi, regional, şi în limba română veche (notarea lui regulată cu ȣ în *Psaltirea Scheiană* este

[22] „Rezonanţele vocalice finale numite *u* şi *i* scurte [astfel sînt concepute şi numite de editorul lui Dosoftei impresiile acustice din metastaza oclusivelor finale], pe lîngă semnele obişnuite ь şi ъ sunt adeseori neînsemnate", constată I. Bianu în *Introducerea* la ediţia sa, nota 1, de la p. XXXIX.

[23] Vezi Ion Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, I, Bucureşti, 1903, p. 145.

[24] *Ibidem*, p. 344.

[25] *Ibidem*, p. 358. Pentru exemple similare, din opere în versuri, cu profil divers, vezi, în aceeaşi lucrare, p. 191, 192, 217, 232 ş.a.

[26] Însoţit de exemple din alte opere vechi româneşti, argumentul este folosit de acad. Al. Rosetti pentru a demonstra teza că *u* final a dispărut încă înainte de secolul al XIII-lea şi că apariţia lui regională, astăzi, se datoreşte suflului exploziv al ocluzivelor finale (vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 500 şi 697).

suficient de convingătoare în acest sens) și, din acest motiv, era normal să apară la toate cuvintele, indiferent de originea lor, vom considera că acest argument nu are nici o importanță din punctul de vedere în discuție aici.

În favoarea nerostirii lui *u* final, în *Psaltirea în versuri*, ca și în celelalte lucrări în versuri, stă și faptul de grafie că, după sfîrșitul consonantic al cuvintelor, Dosoftei (ca și ceilalți autori) scrie (atunci cînd scrie) nu ȣ (ucu) ori оу (unicu), ci ь și ъ, ori numai ericul și paericul[27] (ѕ, ч), al căror rol pur grafic este susținut, în literatura de specialitate, într-o măsură mult mai largă decît pentru celelalte slove (ь, ъ)[28].

În sfîrșit, credem că notarea sistematică *Domnulŭ* (totdeauna cu *-ŭ*), în *Psaltirea* lui Dosoftei, în opoziție cu notarea altor cuvinte, unde scrierea lui *-u* este imprevizibilă, vine, ca fapt secundar, în sprijinul explicației prezenței lui *-u*, în scris, numai prin tradiție grafică și prin tendința spre integritate, în scriere, a numelui supremei divinități creștine.

Din unele rime din „Psalmulŭ 49, în silave 13", din *Psaltirea* în versuri a lui Tudor Corbea, se poate deduce că, încă în limba vorbită la începutul secolului al XVIII-lea, și articolul enclitic *-l* începuse să dispară, funcțiunile lui rămînînd să fie îndeplinite, încă de pe atunci, de desinența *-u* care îl preceda. Este vorba de rimele versurilor 3—4 și 9—10 din acest psalm :

2 *Și de la răsăritulŭ soarelui au chemat*
3 *Pîn'la apus, de grabŭ, lumea și pămîntu*
4 *Ca să le descopere voia-și și cuvîntu*
9 *Cu măriri și cu slava D-zăulŭ nostru*
10 *Va veni și n-a tăcea, nici ș-a-nchide rostu*

Și în „Psalmulŭ 50, în silave 10", întîlnim aceeași situație, în versurile 7—8 :

7 *Spăla-mă-vei și decît omătu*
Mai alb mi s-oa face portu[29].

În cazul acestor substantive din rimă, fonetica sintactică nu poate fi invocată pentru a explica eliminarea articolului hotărît enclitic *-l*. Credem că aceste rime, care atestă și căderea articolului enclitic *-l*, sînt cu deosebire convingătoare în privința nerostirii, în limba română literară veche, a lui *-u* în discuție (din cuvintele terminate astăzi în consoană).

În manuscrisele cuprinzînd legende versificate din secolul al XVIII-lea, a căror paternitate o discută N. A. Ursu[30], nu apare niciodată notat *-u*.

[27] Semne pe care editorul le-a înlocuit cu ь (= *ŭ*) ; vezi ediția citată, nota 1, p. XXXIX.

[28] Vezi Ilie Bărbulescu, *op. cit.*, p. 314—315. După Ilie Bărbulescu, ȣ (= оу) notează pe *-u* „jumătățit", deci semivocalic (această slovă apare des numai în textele rotacizante, mai ales în *Psaltirea Șcheiană*, și foarte rar în celelalte texte de limbă română veche), pe cînd ierurilor nu le corespundea nici un sunet (vezi p. 378—383) ; vezi Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 121, 102, 107, 120 și 122 ; vezi și I. Bianu, N. Cartojan, *Album de paleografie românească*, București, 1940, p. 10.

[29] În ediția I. Bianu din Dosftei, p. XLIX și p. LI.

[30] În LR, XV, 1965, nr. 5, p. 583—592 ; *id.*, XVI, 1966, nr. 1, p. 53—72 ; *id.*, XVIII, 1968, nr. 6, p. 485—495. Aceeași situație se află și în legendele din secolul al XVIII-lea editate de Dan Simonescu, *Cronici și povestiri românești versificate* (*sec. XVII—XVIII*), București, 1967.

Din exemplele date de Lászlo Gáldi în *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine* (Budapesta, 1964, la p. 42—46), transcrise din *Fragmentul Todorescu* (Oradea, 1570—1573) mai ales, se poate deduce că -*u*, niciodată notat, nu se pronunța deloc în secolul al XVI-lea, nici în regiunile de peste munți [31]. Stă mărturie, în același sens, și limba versurilor Psaltirii versificate, la 1697, de calviniștii din Transilvania, reprodusă parțial de I. Bianu în ediția sa din Dosoftei [32], versuri în care -*u* nu este niciodată notat. Din recenta *Introducere în istoria versului românesc* [33] a lui Lászlo Gáldi se observă că, neavînd în vedere vreun eventual rol silabic al lui -*u*, lingvistul maghiar a descoperit, în mai multe pagini din tipăriturile coresiene și din *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir [34], unele structuri ritmice. Dacă lui -*u* i se acordă valoare silabică, aceste structuri ritmice nu mai pot fi identificate. Credem că asemenea structuri ritmice există așa cum au fost identificate de Lászlo Gáldi.

Nici în cele 14 stihuri în metru antic, de la p. 406 din *Biblia de la București* (1688) [35], -*u* nu-și dezvăluie vreun rol prozodic. Aceeași situație se găsește și în cunoscutele versuri de la începutul aceleiași biblii [36].

Concluzia care reiese firesc din toate exemplele date pînă acum este că, în limba operelor în versuri din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, nu există *u* final, nici cu valoare de vocală, nici cu valoare de semivocală. Slovelor ъ, ь, ericului și paericului, adăugate la sfîrșitul consonantic al cuvintelor, nu le corespundea, deci, în limba veche literară, nici un sunet. Aceste slove apar numai din tradiție grafică și din înclinație spre ornament grafic. Dacă Neculce le scrie regulat, mai ales după un grup consonantic [37], nu înseamnă, credem, în lumina celor spuse pînă aici, că în Moldova de sus se pronunțau pe timpul lui sunetele -*u* ori -*ŭ* corespunzătoare, de vreme ce contemporanii lui (Dosoftei, Miron Costin, Cantemir și alții) nu le rosteau în nici un fel, cum a reieșit din argumentele expuse mai sus. Este foarte probabil că nici Neculce nu pronunța pe -*u* și -*ŭ*. La Prigoreni (jud. Iași), satul său natal, astăzi, la numai 300 de ani de la nașterea marelui cronicar, nu se aude, după cum am constatat personal, nici -*u*, nici -*ŭ*.

Demonstrația de mai sus, privind nepronunțarea lui *u* final în limba română veche, se referă la aspectul literar. Ea nu exclude de loc

[31] Vezi și Ladislau Gáldi, *Introducere în istoria versului românesc*, București, 1971, p. 72 și 90.

[32] La p. XLI—XLVII.

[33] Vezi nota 31 din lucrarea noastră.

[34] Vezi, în lucrarea citată, p. 65—69 și 396.

[35] Vezi G. F. Țepelea, *Versuri în metru antic în Biblia de la București (1688)*, în LR, XII, 1963, p. 81—85.

[36] Vezi verso-ul, nenumerotat, al foii de titlu.

[37] Vezi Iorgu Iordan, *Studiul manuscriselor și problema transcrierii cronicii lui Ion Neculce*, în SCILF, II, 1953, p. 233—246; *idem*, *Despre limba lui Neculce*, în SCL, V, 1954, nr. 3—4, p. 337—346 (mai ales p. 347); Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte*. Ediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan, București, 1955, p. 51 și 96—97; vezi și ediția a II-a revăzută, București, 1959, text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de Iorgu Iordan, p. LXVII și p. CXXIII—CXXIV; vezi și Ion Gheție, *U final la Neculce*, în LR XX, 1971, nr. 5, p. 493—496 și Diomid Strungaru, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. III. Problema „dispariției" lui* u *final în limba română*, în LR XI, 1962, nr. 5, p. 582—594. Din cele prezentate mai sus, se vede că nu împărtășim această opinie.

posibilitatea ca acest sunet să se fi pronunţat (vocalic şi semivocalic) regional. Este normal să considerăm că, măcar în ariile unde astăzi se pronunţă *u* final, mai ales *u* final vocalic [38], acesta continuă sunetul etimologic (latin) extins prin analogie şi la cuvintele de altă origine decît latină. Dacă acest sunet ar fi reapărut din necesităţi articulatorii [39], după ce ar fi dispărut în întregime din toate graiurile româneşti, ar fi fost normal ca pronunţarea lui să fie generală acum, în toate graiurile dacoromâneşti (şi, eventual, în toate limbile în care finala consonantică a cuvintelor este constituită din oclusive explozive). Să fi devenit recent atît de puternic suflul expirator al consoanelor oclusive explozive din finala cuvintelor româneşti, încît să dea naştere unei vocale şi, în acest mod, să contribuie decisiv la formarea unei silabe noi, cînd tendinţa generală a rostirii este să se reducă volumul cuvîntului, mai ales prin suprimarea sfîrşitului lui? Ne îndoim de aceasta. -*U* latin vocalic s-a semivocalizat şi apoi, în cele mai multe graiuri dacoromâneşti, a dispărut tocmai ca urmare a acestei tendinţe (care n-a avut, însă, în alte graiuri, acelaşi efect). Apoi, în vorbire, cuvintele nu se rostesc izolate, cum se ştie, ci în „lanţuri" acustice, încît o finală consonantică este sprijinită, de multe ori, de timbrul vocalic iniţial al cuvîntului următor. Trebuie să constatăm, totuşi, că limba lucrărilor în versuri din perioda veche a literaturii române nu oferă nici un argument temeinic privitor la pronunţarea lui *u* final în cuvintele în care acest sunet nu este rostit în varianta literară a limbii române contemporane.

Concluzia generală este că, în limba română literară veche, ca şi în limba literară contemporană, după finalele consonantice ale cuvintelor, nu se pronunţa, în toate situaţiile, nici sunetul -*u* vocalic şi nici sunetul -*u* semivocalic. Aceste sunete dispăruseră în întregime în cele mai multe graiuri dacoromâneşti, pînă la formarea variantei literare a limbii române vechi, indiferent atît de locul lor faţă de accentul principal din cuvîntul fonetic, cît şi de numărul consoanelor care le preceda [40].

Februarie 1972

Facultatea de filologie
Iaşi, Calea 23 August 11

[38] Vezi Teofil Teaha, *Vocale finale silabice* (-u, -i) *în graiurile din Crişana*, în SCL XIX, 1968, nr. 1, p. 3—10; *idem*, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Bucureşti, 1961, p. 51—53; P. Neiescu, *Un arhaism în fonetismul bănăţean*, în CL VIII, 1963, p. 45—48. -*U* semivocalic (uneori numai şoptit) se aude astăzi dialectal într-o arie, întreruptă de mai multe ori, de forma aproximativă a unui S întors şi puţin aplecat spre stînga, care porneşte din Oaş şi nordul Crişanei, se continuă cu vestul şi sudul Ardealului (fostele judeţe Braşov, Făgăraş, Sibiu), sudul Moldovei, şi sfîrşeşte în estul Munteniei (după harta 302 din ALRM, I, partea I).

[39] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, 1968, p. 681—700. Pentru întreaga problematică în discuţie, vezi în aceeaşi lucrare, aceste pagini, precum şi p. 498—501 şi 450.

[40] Concluzia lui Ovid Densusianu era că -*u* se rostea, în limba română literară veche, în cuvintele oxitone şi în cuvintele în care era precedat de un grup consonantic (vezi *Din istoria amuţirii lui -u final în limba română*, extras, Bucureşti, 1904; *Histoire de la langue roumaine*. Tome second. Fascicule I. *Le seizième siècle (Phonétique, Morphologie)*, Paris, 1914, p. 93—96).

U final au XVIIᵉ et au XVIIIᵉ siècles d'après les textes en vers

(Résumé)

Dans cette étude on démontre que, dans les vers de Dosoftei, Miron Costin, Varlaam, Tudor Corbea et d'autres, *u* final postconsonantique ne comptait pas pour le nombre de syllabes, pour la formation des rimes ou pour l'observation du rythme. Par conséquent, il ne se prononçait ni en tant que voyelle (n' étant pas syllabique) ni en tant que semivoyelle.

A. JACIKEVIČIUS, **Daugiakalbystės psichologija (Apybraiža) [Psihologia multilingvismului, Schiță]**, Vilnius, 1970, 279 p.

Lucrările mai dezvoltate consacrate *bilingvismului* sau *polilingvismului* nu sînt prea numeroase. Cartea de față a lui A. Jacikevičius (în continuare: A. J.), specialist care a realizat lucrări foarte valoroase (unele dintre ele sînt citate la p. 269), este consacrată analizei mecanismului care generează fapte de limbaj, în condițiile *psihologiei multilingvismului*. În cele șase capitole care urmează *prefeței* (p. 3—4) și, mai ales, în *introducere* (p. 5—16), găsim răspunsuri competente și originale la diferite chestiuni care preocupă atît pe lingvist, cît și pe psiholog.

Astfel, în capitolul I (p. 17—57), A. J. face un scurt istoric al cercetărilor de psihologie a *multilingvismului*, insistînd, mai ales, asupra începuturilor cercetărilor de psihologie multilingvă, problemelor de poliglosie în psihologia contemporană a învățării limbilor și cercetărilor actuale de psihologie a multilingvismului.

Capitolul II (p. 58—80) tratează *bilingvismul* copiilor de vîrstă preșcolară, A. J. oprindu-se la asimilarea limbii materne (prima învățată); la organizarea bilingvismului prematur; la bilingvismul spontan; la avantajele și la dezavantajele bilingvismului la copiii de vîrstă preșcolară.

În capitolul III (p. 81—127) sînt discutate mai multe chestiuni referitoare la *învățarea limbilor în școală*: organizarea învățării limbii comune; teoria predării limbilor; metodica învățării lor; probleme ridicate de cercetarea procedeului de învățare a celei de-a doua limbi; predarea vocabularului; selectarea cuvintelor și utilizarea lor în sintagme și propoziții; formarea gramaticii funcționale a celei de-a doua limbi; interacțiunea limbilor în cadrul bilingvismului format în școli.

Capitolul IV (p. 128—149) este consacrat *studierii independente a limbilor de către adulți*[1]. El tratează, între altele, condițiile și motivele care declanșează poliglotismul, metoda de studiere independentă a limbilor; învățarea uniformă a limbilor de către poligloți.

În capitolul V (p. 150—217), A. J. vorbește despre *dinamica fenomenelor specifice multilingvismului*, cercetînd legile psihologice ale traducerii; realizarea comenzilor; memoria verbală, limba și gîndirea în multilingvism; interacțiunea limbilor în multilingvism.

Ultimul capitol, al VI-lea (p. 218—247), se ocupă de două probleme fundamentale: *principiile metodice de preparare a testelor psiholingvistice* și *experimentări practice ale testelor psiholingvistice*[2].

Monografia lui A. J. mai cuprinde: o încheiere (p. 248—259), bibliografie în limbile rusă (p. 260—266), engleză, franceză, germană (p. 267—269) și lituaniană (p. 269—270), în total 198 de titluri, un rezumat în limba rusă (p. 271—273) și un altul în engleză (p. 274—276).

După cum se poate ușor constata, autorul este preocupat de stabilirea legilor specifice ale multilingvismului. Dintre aceste legi, ar fi de amintit: învățarea limbii străine, memorarea și comutarea informației în mai multe limbi, dezvoltarea traducerii, executarea unor reacții senzoriale și motrice în funcție de comenzile date în diferite limbi, interacțiunea dintre limbi etc.

[1] Aici putea fi menționată o carte, în limba polonă, care cuprinde un capitol special dedicat acestei probleme: Witold Paweł Cienkowski, *Poligloci i hieroglify* (*Poligloții și hieroglifele*), Varșovia, 1967, p. 251—303.

[2] Pentru amănunte, vezi lucrarea capitală scrisă de Tatiana Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, București, 1968.

A. J. dovedeşte că aparatul psihofiziologic al copilului are posibilitatea de a asimila concomitent nu numai limba maternă, ci şi alte limbi. Într-adevăr, învăţînd o limbă, el îşi măreşte potenţele de a asimila alte limbi, căci dispune de acum de capacitatea de a asocia semnele sonore cu reprezentarea obiectelor din realitate, poate exprima raporturile dintre obiecte prin şiruri de cuvinte şi fraze, capătă deprinderea de a-şi planifica comportamentul verbal şi devine apt de a exprima idei prin mijloace lingvistice diferite. În acest sens, formarea bilingvismului şi a multilingvismului reprezintă un fenomen cu totul firesc.

Asimilarea elementelor noii limbi este dictată, după cum precizează A. J., de contradicţiile ce există între exigenţele mediului multilingv sau ale şcolii şi posibilităţile individului. Elementele fiecărei limbi formează în psihic un sistem aparte de asociaţii intraverbale. Părţile componente ale acestui sistem au tendinţa de a se asocia direct cu anumite sfere ale cîmpurilor semantice. Regulile de grupare a elementelor (cu alte cuvinte, gramatica funcţională) nu pot ţine pasul cu acumularea faptelor de limbaj. În comportarea verbală, aceasta se exprimă prin stadiul limbajului agramatical, în faza iniţială de asimilare a noii limbi, iar ulterior, prin greşeli de acord, explicabile, pe de o parte, prin generalizarea pripită a fenomenelor gramaticale ale limbii noi, pe de alta, prin transferul unor reguli ale gramaticii funcţionale specifice limbii asimilate anterior.

Modul de abordare a problemelor multilingvismului diferă, la A. J., de ceea ce ştim din concepţiile unor autori, după care, în procesul de asimilare a limbilor noi, se formează sisteme de sensuri şi procedee de gîndire speciale pentru fiecare limbă. După A. J., nu există două tipuri de *multilingvism* (*subordonat* şi *coordonat*) [3], deoarece multilingvismul subordonat nu constituie decît momente izolate de formare a multilingvismului coordonat. În afară de aceasta, acceptînd diviziunea de mai sus, ar însemna să acceptăm că termenul *coordonat* denumeşte existenţa separată a sistemelor de asociaţii intraverbale în fiecare limbă şi nu prezenţa unui echilibru sau a unei egalităţi a limbilor în psihicul individual. Într-adevăr, cum arată A. J., realitatea demonstrează, cu fapte concrete, că, din cauza experienţei diferite în utilizarea fiecărei limbi, un asemenea echilibru este iluzoriu.

Studierea implicaţiilor psihologice ale multilingvismului permite autorului formularea unor consideraţii importante privitoare la dirijarea conştientă a formării acestui fenomen.

Cercetarea lui A. Jacikevičius se impune atenţiei specialiştilor atît prin fapte, cît şi prin interpretarea multiplelor aspecte psihologice implicate în procesul complex al multilingvismului. O monografie cu foarte multe observaţii şi contribuţii (verificate pe cale experimentală), care îmbogăţesc sensibil cunoştinţele noastre în acest domeniu.

Aprilie 1972

ARITON VRACIU
Facultatea de filologie,
Iaşi, Calea 23 August 11

BERTIL MALMBERG, **Phonétique générale et phonétique romane. Études en allemand, anglais, espagnol et français**, The Hague—Paris, Mouton, 1971, 478 p. [= **Janua Linguarum Series Maior, 42**].

Acest impozant volum reuneşte articolele cunoscutului profesor de la Universitatea din Lund consacrate unor chestiuni de fonetică generală sau romanică. Este o iniţiativă care trebuie salutată cu atît mai mult cu cît unele dintre cele 45 de lucrări sînt aproape inaccesibile astăzi (cîteva articole au fost publicate în urmă cu trei decenii, altele în volume omagiale sau reviste mai puţin cunoscute).

[3] În primul caz, sistemul lingvistic este încălcat; dimpotrivă, în cel de-al doilea sînt respectate integral registrele limbilor învăţate sau asimilate ulterior.

Autorul a grupat articolele în două mari secţiuni : în prima, cu articole de fonetică generală, sînt date 27 de contribuţii, iar a doua, consacrată foneticii romanice, conţine restul de 18 articole. În ambele părţi, ordonarea articolelor nu este cronologică, ci are la bază conţinutul : sînt puse la începutul fiecărei secţiuni articolele cu un conţinut mai general (fonetica generală începe cu o analiză a concepţiei lui Trubetzkoy — *Die „Grundzüge" von N. S. Trubetzkoy*, p. 9—15 —, iar fonetica romanică are la început cunoscutul articol *La structure phonétique de quelques langues romanes*, p. 301—342).

În prima secţiune sînt abordate o serie de chestiuni fundamentale pentru fonetica şi fonologia generală. Sînt discutate probleme privind domeniul foneticii în general (scurte, dar excelente prezentări ale evoluţiei acestei ştiinţe sînt articolele : *La phonétique, science de sons et de valeurs*, p. 16—29 ; *Changements de perspectives en phonétique*, p. 287—297) şi unităţile cu care aceasta operează (amintim numai cîteva titluri : *Voyelles longues et voyelles brèves*, p. 36—53; *Le problème du classement des sons du langage et quelques questions connexes*, p. 67—108 ; *Voyelle, consonne, syllabe, mot*, p. 131—140 ; *Analyse instrumentale et structurale des faits d'accents*, p. 211—221). Un loc aparte ocupă şi chestiunile generale referitoare la evoluţia structurii fonetice şi fonologice (*Stabilité et instabilité des structures phonologiques*, p. 152—176 ; *Stability and Instability of Syllabic Structures*, p. 177—180 ; *La notion de „force" et les changements phonétiques*, p. 281—286).

Secţiunea a doua este o aplicare concretă la fonetica limbilor romanice a cîtorva dintre principiile discutate în prima secţiune. Este vorba, în primul rînd, de principiile care se referă la evoluţia structurii fonetice a cîtorva limbi romanice occidentale (spaniola, franceza, italiana şi portugheza). Alături de articolul deja citat, consacrat analizei structurii fonetice a cîtorva limbi romanice, printre articolele care se referă la întregul domeniu romanic occidental pot fi citate : *Gémination, force et structure syllabique en latin et en roman*, p. 343—348 şi *Note sur l'articulation du* [s] *et le traitement de l'affriquée* [ts] *en roman occidental*, p. 349—352. Din restul articolelor se detaşează cele referitoare la spaniolă (le amintim pe cele mai importante : *La structure syllabique de l'espagnol*, p. 382—388 ; *Phonèmes labiovélaires en espagnol?*, p. 414—420 ; *Tradición hispánica e influencia indigena en la fonética hispanoamericana*, p. 421—438 ; *Notas sobre la fonética del español en el Paraguay*, p. 439—449 ; *Le passage castillan* f > h — *perte d'un trait redondant?*, p. 459—463 ; *A propos d'un fait de phonétique historique castillane*, p. 464—466). Trei contribuţii se referă la franceză (*Sur quelques faits de différenciation vocalique*, p. 353—375 ; *Le passage* en > an *en français et en picard*, p. 376—381 ; *Le développement* lectio > laisse *au point de vue phonétique*, p. 382—388). Din păcate, româna nu este luată în considerare nici chiar în articolele care se referă la întregul domeniu romanic.

În cele ce urmează, vom sublinia cîteva dintre ideile lui Malmberg, insistînd asupra celor care, aplicate la studiul evoluţiei limbilor romanice, au adus noi explicaţii unor fapte cunoscute. Procedînd astfel, vrem să subliniem valoarea acestor idei şi perspectivele pe care le deschid unor cercetări ulterioare.

Ideea care stă la baza explicaţiilor oferite de Malmberg este luată de la Saussure, Martinet şi Jakobson şi anume considerarea limbii ca o structură. Datorită caracterului structural, între diferitele elemente ale unei limbi există o serie de raporturi de care trebuie să se ţină seama în orice evoluţie lingvistică.

Trecînd de la analiza diferitelor tipuri de structuri din fonologie, autorul subliniază că în diversele limbi există structuri fonologice simple şi structuri fonologice complexe (noţiunea de complexitate şi simplitate se referă în acest context la numărul de elemente şi la posibilităţile lor de combinare). Între limbile romanice există deosebiri din acest punct de vedere : vocalismul spaniol se opune prin extrema lui simplitate vocalismului francez. Important este, de asemenea, faptul că într-un sistem dat nu toate opoziţiile admise de paradigmă au aceeaşi stabilitate : pe lîngă unele de bază, care apar într-un număr mare de contexte şi a căror respectare este necesară pentru înţelegerea dintre vorbitori,

există altele, mai puţin stabile, mai rare şi mai slab caracterizate din punct de vedere fonetic (acestea din urmă implică deosebiri articulatorii mici şi nuanţe auditive slabe). Pornind de la această constatare, Malmberg dezvoltă ideea lui Jakobson şi propune noţiunile de sistem m a x i m a l *(système maxima)* şi sistem m i n i m a l *(système minima)* pentru a caracteriza de o parte toate posibilităţile, chiar cele mai puţin stabile şi mai rare, de care dispune o limbă (deci distincţiile sale potenţiale) şi, de altă parte, sistemul de bază, denominator comun al tuturor subsistemelor, minimul absolut care trebuie să fie respectat pentru a se face înţeles. Sistemul minimal presupune deci un sistem maximal; la primul se ajunge printr-o reducere a celui de-al doilea, dar, fapt important, totdeauna în dauna distincţiilor mai subtile. De exemplu, paradigma vocalismului cu trei membri / *i*, *a*, *u* / este sistemul de bază al tuturor sistemelor vocalice din lume, care implică toate o extensie, cu ajutorul unor distincţii intermediare, a acestui minim. Prin alegerea pentru sistemul de comunicare a calităţilor acustice cele mai net diferenţiate unele de altele, în cazul triunghiului vocalic / *i*, *a*, *u* / se respectă principiul economiei şi se garantează maximul de eficacitate a mesajului. Observaţia este valabilă şi în planul sintagmatic: silaba închisă, mai complexă, implică existenţa silabei deschise, dar nu invers. O silabă închisă [PAP] implică existenţa silabei deschise [PA].

Distincţiile din planul paradigmatic sau sintagmatic presupun, pentru a se realiza, anumite condiţii. Nerespectarea acestor condiţii duce la o serie de transformări determinate toate de faptul că se suprimă trăsăturile şi unităţile cele mai subtile. Aceasta este ideea de bază a tuturor explicaţiilor oferite de Malmberg. El insistă atît în teorie, cît şi în aplicaţia concretă a acestei teorii asupra ideii că între diversele părţi ale cuvîntului, există deosebiri în ceea ce priveşte rezistenţa la forţele destructive care duc la simplificarea structurii fonologice. Aplicînd teoria informaţiei, savantul suedez subliniază că datorită bogăţiei de informaţie pe care o conţine, iniţiala este partea cea mai rezistentă a sintagmei şi de aceea opoziţiile de la începutul sintagmei nu sînt reduse, aşa cum sînt reduse cînd se găsesc în interiorul sintagmei. Astfel se explică forţa de rezistenţă a iniţialei la tendinţele evolutive.

Faptele expuse i-au permis lui Malmberg să explice diversele fenomene din istoria limbilor romanice urmărind două principii: primul este al priorităţii explicaţiei generale asupra explicaţiei particulare şi al doilea, principiul explicaţiei interne. Conform primului principiu, pentru explicarea unui fapt de evoluţie fonetică romanică el preferă să invoce o tendinţă generală de evoluţie fonetică, existentă şi în alte limbi, neromanice, decît să dea explicaţii pentru fiecare caz în parte. Exemplul clasic este cel al tendinţei spre silabă deschisă. Conform celui de-al doilea principiu, al explicaţiei interne, Malmberg preferă să explice o evoluţie fonetică romanică printr-o tendinţă atestată în latină sau în alte limbi romanice decît să apeleze la un substrat neromanic.

Acestea sînt principiile generale pe baza cărora Malmberg a degajat cîteva tendinţe structurale de evoluţie (reducerea vocalelor neaccentuate, slăbirea şi dispariţia opoziţiei la sfîrşit de silabă) pe care le-a identificat în numeroase fapte fonetice şi fonologice din istoria şi variantele geografice ale limbilor romanice. Fiind vorba de tendinţe romanice ele ar trebui să se manifeste în toată Romania. O serie de factori lingvistici sau extralingvistici au contracarat într-o mare măsură tendinţele romanice moştenite. Exemplul elocvent este franceza, unde fenomene extralingvistice (influenţa savantă manifestată după formarea limbii literare) şi anumite tendinţe cu caracter special (căderea vocalelor neaccentuate) au făcut ca tendinţa spre silaba deschisă să nu se realizeze cu forţa cu care s-a realizat în limbile iberoromanice.

Aplicînd aceste principii la analiza foneticii spaniole, Malmberg aduce, în cîteva contribuţii din acest volum, numeroase explicaţii noi pentru fenomene mult discutate din istoria limbii spaniole (trecerea lui *f*- la *h*-) sau din variantele geografice ale spaniolei contemporane (simplificări şi transformări ale consoanei implozive: *doctor* > *dotor*, *pa*_

dre > *paire*, transformări la inițială de silabă : *bueno* > *gueno*, *huevo* > *guevo* etc.).

Considerăm că ideile lui Malmberg își dovedesc utilitatea și atunci cînd ele sînt aplicate la studiul foneticii istorice a limbii române. Am arătat cu alt prilej (vezi *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970) cum, pornind de la tendințele structurale invocate de Malmberg, pot fi puse într-o lumină nouă anumite aspecte ale foneticii istorice românești, privită din perspectivă romanică. O serie de fenomene atribuite pînă acum substratului (apariția lui [ə], închiderea vocalelor neaccentuate, rotacismul lui *-n-*), influenței slave (preiotarea lui *e-*) sau al căror mecanism n a fost explicat (reducerea geminatelor, slăbirea sau dispariția anumitor opoziții consonantice) pot fi puse în legătură cu tendințe existente și în restul Romaniei. Sîntem convinși că cercetarea atentă a tuturor contribuțiilor din acest frumos volum va scoate la iveală și alte soluții pentru fapte fonetice și fonologice românești.

Iunie 1972

MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

OLGA AKHMANOVA, **Phonology, Morphonology, Morphology**, The Hague, Paris, Mouton, 1971, 135 p. (Janua linguarum. Series minor, 101).

Mențiunea de la p. 4 a volumului („traducere din rusă") este departe de a indica exact raportul dintre textul acestei lucrări și cel apărut în 1966, în Editura Universității din Moscova, sub titlul *Фонология, морфонология, морфология. Учебное пособие* (108 p.). Confruntînd cele două versiuni, am constatat că deosebirile dintre ele sînt chiar mai mari decît ar rezulta din precizările făcute de autoare în prefața versiunii englezești, unde, deși se afirmă că „o traducere autorizată este întotdeauna o a doua ediție", se subliniază mai ales modificările și completările introduse în bibliografie. În realitate, s-au operat și schimbări de altă natură : adăugarea sau eliminarea unor pasaje, schimbarea locului unor paragrafe, înlocuirea unor exemple etc.

Utilă, fără îndoială, categoriei de cititori pe care autoarea a avut-o în vedere cînd a elaborat versiunea originală (vezi p. 7 : „language students in the remoter parts of the USSR, where the more recent foreign publications are not always readily available"), lucrarea conține reflecții asupra problematicii celor trei discipline numite în titlul ei și observații critice — asupra unor opinii privind teoria generală sau metodele de analiză — care, tot atît de neîndoielnic, prezintă interes pentru lingviștii de orice fel.

Fiindcă am vorbit de t r e i discipline, trebuie să adăugăm numaidecît că, spre deosebire de cei care încadrează morfonologia în morfologie sau văd în ea o subdiviziune a fonologiei, Olga Akhmanova consideră morfonologia o „disciplină lingvistică de legătură" (între fonologie și morfologie), „the science concerned with the ways and means by which the 'series' (or 'cortèges' or 'ensembles' or 'sequences') of phonologic entities are transposed into the morphological ones" (p. 8 ; formulată mai concis, aceeași definiție apare în titlul unui paragraf, la p. 69).

Partea cea mai întinsă este cea consacrată fonologiei (p. 9—68) ; morfologia se situează, ca număr de pagini, pe locul al doilea (p. 85—116) ; morfonologiei îi sînt consacrate doar 16 pagini (69—84), dar autoarea (care notează, la p. 8, că această disciplină nu s-a bucurat de atenția meritată) dovedește, totuși, prin însăși structura cărții sale, că acordă „disciplinei de legătură" un interes deosebit. La sfîrșitul volumului găsim o amplă bibliografie (p. 117—126), un indice de autori (p. 127—129) și un indice de termeni (p. 130—135).

În primul capitol din partea rezervată onologiei, *Phonology as the science of semiological relevance of speech-sounds* (p. 9—47), sînt trecute în revistă — pornindu-se de la o expunere a lui R. Jakobson — principalele direcţii ale fonologiei şi sînt discutate cîteva probleme de metodologie şi de tehnică a analizei fonologice.

În ce priveşte primul aspect, remarcăm o ,,aducere la zi", care poate fi ilustrată, de exemplu, prin faptul că sub rubrica ,,The Algebraic view" în centrul atenţiei nu se află L. Hjelmslev (la care se referise R. Jakobson), ci S. K. Šaumjan. Concepţia acestuia nu este însă supusă unui examen amănunţit (ceea ce nici n-ar fi fost posibil în cadrul pe care şi l-a fixat autoarea), considerîndu-se suficient să se menţioneze că modul ,,algebric" de abordare a fonologiei a fost ,,criticat în mod concludent" de o serie de lingvişti.

În general, savanta sovietică se situează pe poziţiile unui ,,realism" din care emană, de exemplu, afirmaţii ca următoarea : ,,complete 'estrangement' between phonology and phonetics is inadmissible on methodological grounds" (p. 19). Întrucît s-a susţinut (şi se susţine) de către unii lingvişti că, în cadrul unei descrieri fonologice, ne putem dispensa de nivelul reprezentării fonematice, atenţia acordată de Olga Akhmanova conceptului de fonem — fundamental în fonologia ,,clasică" — ar putea fi, eventual, interpretată ca indiciu al unei orientări ,,conservatoare". Problema importanţei (şi a necesităţii !) acestui concept este însă de actualitate şi ni se pare puţin probabil că va fi socotit insuficient de ,,modern" punctul de vedere susţinut, recent, de Sanford A. Schane, într-un articol purtînd titlul semnificativ *The Phoneme Revisited* (« Language » XLVII, 1971, 3, p. 503—521) : ,,the 'phoneme' does in fact have a place within generative phonology, in spite of claims to the contrary" (p. 504).

Chestiuni de tehnică a analizei fonologice sînt discutate mai ales în paragraful *The 'Inner' Approaches in Detail* (p. 27—34). După definirea fonologiei (vezi, mai sus, titlul primului capitol din partea I) şi după cîteva comentarii asupra unor noţiuni de bază ale fonologiei (fonem, opoziţie fonologică etc.), sînt prezentate, pe scurt, patru moduri de rezolvare a unor dificultăţi legate de fenomenul neutralizării.

Primul capitol se încheie cu o expunere consacrată ,,sistemului conceptelor fonologice" (p. 35—47), interesantă, dar, după părerea noastră, insuficient organizată, ca şi capitolul următor, *Phonology as the Object of Interdisciplinary Research*. La p. 35—37 se discută deosebirea dintre fonemele segmentale şi ,,fonemele" prozodice ; după cîteva observaţii asupra noţiunii de pereche minimală şi asupra unor chestiuni privitoare la combinaţiile de foneme, problema trăsăturilor prozodice este reluată la p. 44—47, pentru ca, în capitolul al cărui titlu a fost citat în rîndurile precedente, să întîlnim, la p. 62—64, un paragraf despre *Prosodies in Detail*. Pe de altă parte, noţiunea de cod lingvistic este reexaminată la p. 54—55, după ce ea fusese abordată la p. 14—15 ; remarcăm, cu acest prilej, că definiţia codului dată la p. 54 — ,,A 'code' is a rule (or a set of rules) by means of which messages can be transduced into a combination of distinctive signals" — este scutită de greşeala strecurată la p. 15, unde termenul al cărui sens este explicat figurează în definiţie : ,,A code is a set of conventional rules, which establishes a simple one-to-one correspondence between the signals of the code and the elements of all the messages transmitted with his help".

Partea a doua a cărţii este interesantă, înainte de toate, chiar prin faptul că obiectul ei — morfonologia — este considerat de autoare demn de a fi pus pe acelaşi plan cu fonologia şi cu morfologia, în sensul că morfonologia nu este subordonată nici uneia dintre celelalte două discipline (vezi mai sus). Acest punct de vedere nefiind admis de toată lumea, insistenţa cu care îl susţine autoarea nu este superfluă. Am fi dorit însă să găsim în lucrare o discuţie mai amplă asupra unei probleme şi mai controversate, aceea a morfonemului ca unitate lingvistică. După cum observă Olga Akhmanova, în capitolul al doilea din partea intitulată *Morphonology*, ,,not only the 'morphoneme' but also the wider appelation 'morphonology' is too often either extolled or denounced *in toto*" (p. 81), dar,

dincolo de chestiunile de terminologie, important este mai ales răspunsul pe care-l dăm la întrebarea dacă morfonemul este o unitate fictivă (cum susţine, printre alţii, Miroslav Komárek, în « Travaux linguistiques de Prague » I, 1964, p. 145—146) sau una reală (la p. 80—81, autoarea pare a accepta această ultimă opinie, în favoarea căreia ne-am pronunţat şi noi, într-un articol recent ; vezi SCL XXIII, 1972, nr. 2, p. 121, nota 9).

Am rămas cu impresia că partea a III-a a volumului, *Morphology*, are un caracter diferit de al celorlalte două. În timp ce în primele două părţi predomină pasajele care conţin ,,reflecţii'' asupra problemelor abordate, într-o succesiune care pare, uneori, capricioasă şi cu numeroase digresiuni (ce e drept, nu neinteresante), morfologiei i se consacră o expunere destul de sistematică ; ea ar semăna întrucîtva cu o ,,introducere'' în morfologie scrisă în scopuri didactice, dacă n-ar fi atît de numeroase referinţele (totuşi, mai puţine în această parte). Cele două laturi ale morfemului, relaţia dintre sens şi noţiune, conţinut şi expresie în limbă, obiectul morfologiei în sens larg, tipuri de morfeme, morfemele flexionare şi fonologia în sens restrîns, categorizare şi categorii — iată problemele cărora li se rezervă cîte un paragraf în cele 32 de pagini ale părţii a III-a.

Distincţia stabilită între ,,morfologie în sens larg'' şi ,,morfologie în sens restrîns'' este în legătură cu tipurile de morfeme. La p. 97, se arată că, ,,in terms of Russian metalinguistics'', morfologiei îi aparţine atît flexiunea, cît şi formarea cuvintelor. Tot aici, sînt enumerate mai multe trăsături comune celor două categorii de fenomene, dar nu sînt menţionate şi deosebirile dintre ele ; într-un alt paragraf, se susţine, totuşi, necesitatea de a distinge morfemele derivative de cele flexionare şi se ajunge la delimitarea obiectului ,,morfologiei în sens restrîns'' : ,,the system of grammatical inflections of a language'' (p. 103).

Ultimul paragraf al cărţii, cel mai întins din partea a III-a (p. 104—116), este consacrat, în majoritatea lui, unei expuneri asupra categoriilor gramaticale, bazată, în general, pe un studiu al lui A. I. Smirnickij.

Deşi lucrarea nu este prea voluminoasă, iar tabla de materii (p. 5—6) este destul de amănunţită, indicele de termeni aduce mari foloase cititorului ; el cuprinde şi unii dintre termenii ruseşti care însoţesc, adesea, pe cei englezeşti (notăm absenţa din indice a rus. *dierema*, precum şi a engl. *diareme*, sinonim — după cum se arată la p. 96 — cu *disjuncture*).

Remarcabilă prin ,,densitatea'' conţinutului şi bogăţia informaţiei, cartea posedă cel puţin încă o calitate care se cuvine să fie subliniată : faptul că se citeşte cu plăcere (cît de rar se întîlneşte această calitate în lucrările recente cu preocupări similare !).

Iunie 1972

ANDREI AVRAM
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

VALERIA GUŢU ROMALO, **Corectitudine şi greşeală (Limba română de azi)**, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972, 285 p.

Avem în faţa noastră o preţioasă contribuţie la studierea românei actuale şi în acelaşi timp o călăuză în ascunzişurile gramaticii şi lexicului.

Autoarea este conştientă (vezi p. 1—2) că nu se poate ajunge la delimitări tranşante nici între categoriile de cuvinte, nici între diversele moduri de a folosi una şi aceeaşi construcţie : există pe de o parte clase intermediare stabile, pe de altă parte treceri de la o formulă la alta care se rezolvă cu scurgerea timpului. Subliniez acest fapt, deoarece nu numai amatorii, ci şi unii specialişti îl ignorează adesea şi pretind soluţii categorice.

De asemenea, autoarea a văzut just (p. 25 şi urm.) că diversele stiluri ale limbii

se influenţează reciproc, ceea ce îndreptăţeşte cerinţa de a se studia toate stilurile şi de a se da atenţie cultivării limbii, astfel încît, în lupta pentru întîietate, să nu învingă formulele greşite.

Alt merit al lucrării este că a consemnat numeroase fapte din presă, care vor putea fi de folos în munca noastră, chiar dacă unele dintre ele vor fi repede eliminate. În felul acesta s-a dat un ajutor şi *Dicţionarului limbii române* în curs de elaborare.

Iată cîteva exemple de cuvinte întrebuinţate greşit (adesea în carte se dă şi indicaţia locului unde au fost întîlnite : *virulent* cu înţelesul de „puternic" (p. 137), evident prin confundarea lui *virus* cu familia latinului *uis* ; *speculativ* pentru *speculant* (p. 147 ; se ştie că sufixul *-ativ* e foarte pe gustul semidocţilor, care zic *primitiv* în loc de *primitor*, *vindicativ* în loc de *vindecător* etc.) ; *imemorabil* pentru *imemorial* (p. 148) ; *a enumera* pentru *a număra* (p. 149 ; am întîlnit şi eu formula *mă enumăr printre cei care*...) ; *condescendent* cu sensul de „respectuos" (p. 156) ; *a solicita* întrebuinţat pentru „a cere" în relaţiile de la superior la inferior (p. 160) etc.

Alte exemple privesc construcţia unor neologisme : *a servi* în loc de *a se servi* (p. 160 ; de fapt, *a servi* e folosit aproape general cu sensul de „a mînca"), *a necesita* ca verb personal (p. 227) etc.

Şi unele cuvinte tradiţionale sînt întrebuinţate greşit de cei care doresc să se arate savanţi : *a săvîrşi cumpărături*, *a dobîndi proporţii* (p. 164). Este foarte agreat de un anumit public *a cunoaşte* în loc de *a şti* (p. 172 ; exemplele poate că nu sînt din cele mai concludente). Mai adaug aici şi un cuvînt mai nou, *a întreprinde* (*a întreprinde măsuri*, p. 164).

Desigur, faţă de bogăţia materialului oferit de Valeria Guţu Romalo, ar fi de mirare dacă nu s-ar găsi amănunte în care să nu fiu de acord cu dînsa. Iată cîteva exemple :

În materie de prepoziţii, am arătat şi eu în *Tendinţele actuale ale limbii române* că prepoziţiile noastre trec printr-o perioadă de radicală primenire şi exemple se găsesc destule şi în cartea pe care o prezint aici. Dar relaţia în care se găsesc *din* şi *dintre*, *din* şi *în* nu mi se pare suficient clarificată. De exemplu eu cred că formula *unul din evenimentele* este tradiţională şi, chiar dacă e sortită să fie eliminată, nu cred că de pe acum poate fi taxată de greşeală (cum se face la p. 70). *Programele în care nu lipsesc titlurile* (aceeaşi pagină) poate n-aş zice, dar cam acelaşi raport îl găsim la *între* şi *dintre* (p. 71) şi mi se pare că nu e obligator să zicem *raporturile dintre ei*, ci cred că e permisă formula *raporturile* (care se găsesc) *între ei*.

Şi în privinţa înlocuirii dativului cu acuzativul precedat de *la* mă deosebesc în păreri de Valeria Guţu Romalo, numai că de data aceasta raportul este invers : aici eu sînt îngăduitor cu formula nouă, cu prepoziţie, pe care o consider pe linia normală a evoluţiei unei limbi romanice.

Nici mie nu-mi place formula *sentimentul îşi va avea un greu cuvînt de spus*, dar nu văd de ce sînt puse alături expresii ca *privirile ne erau atrase* (p. 101), care după mine sînt normale.

Se citează ca un exemplu care nu s-ar putea folosi construcţia *l-am chemat şi a venit* (p. 119) ; cred însă că unui ardelean nu i se pare străină.

La p. 140 este discutată expresia *a-şi adjudeca premiul*. În presa sportivă dinainte de război era foarte mult folosit verbul (*îşi adjudecă meciul*, ba uneori chiar *adjudecă*, fără pronume), formula fiind copiată din presa franceză, unde *s'adjuger la victoire* nu prezintă nimic curios.

Coproducţie, discutat la p. 219, se explică probabil prin *coproducător*. Ar fi trebuit citat şi *coraport*, care este evident format de la *coraportor* : cineva poate fi producător sau raportor împreună cu altcineva, dar rezultatul nu este un produs, un raport împreună cu altul. Punctul de plecare îl constituie fără îndoială formaţiile ruseşti de tipul *sodoklad*.

Dar dacă asemenea observaţii pot fi înmulţite, aceasta nu ne împiedică de a socoti că lucrarea e bine făcută şi utilă.

Iunie 1972

AL. GRAUR

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

AURÉLIEN SAUVAGEOT, **Analyse du français parlé**, Paris, Hachette, 1972, 189 p.

Scopul mărturisit al lucrării este reabilitarea limbii vorbite, pe care mulţi au început să o nesocotească în favoarea celei scrise (am relevat un caz în SCL, XVIII, 1967, nr. 1, p. 98). După o perioadă în care limba scrisă părea că e gata să o detroneze pe cea vorbită, au venit la timp maşinile moderne, gramofonul, radio, cinematograful vorbitor, magnetofonul, televiziunea, ca să consolideze limba vorbită (nu mai vorbesc de faptul că astăzi deplasarea vorbitorilor este mult uşurată). Aspectul vorbit este singurul care-l interesează pe autor în cartea pe care o prezint aici. Este o lucrare scrisă simplu, în general fără termeni tehnici; acolo unde n-au putut fi evitaţi, au fost explicaţi (introducerea începe cu o declaraţie în această privinţă).

Sauvageot se situează pe poziţiile lingvisticii tradiţionale, fără a fi sectar. La p. 23 şi urm., critică definiţia părţilor de vorbire, afirmînd că toate definiţiile sînt defectuoase; dar, zic eu, în practica învăţămîntului elementar, aceste definiţii ne sînt suficiente. Şi cuvîntul e greu de delimitat, dar, cum arată autorul (la p. 34—35), nici aici practica nu întîmpină piedici serioase.

Desigur, franceza nu prezintă pentru cercetător mai puţine dificultăţi decît alte limbi. Sauvageot e sever cu ea: ,,appareil passablement compliqué et lourd" (p. 57) şi alte asemenea aprecieri negative se găsesc în tot cuprinsul lucrării. Din cauza împrumuturilor de vocabular tot mai frecvente, limba devine ,,pestriţă" (p. 174). În general, atitudinea e pesimistă, deşi autorul e conştient de faptul că limba nu poate să nu se schimbe cu timpul.

Este însă vorba aici mai mult de sentimente decît de concepţii şi nu cred că ar fi cazul să combat ceva din ideile pe care ni le prezintă volumul. Socotesc că oricare dintre noi, recunoscînd că se generalizează o formulă cu care nu e de acord, are dreptul să ia o atitudine melancolică, deşi cu aceasta nu izbuteşte să apere punctul de vedere tradiţional.

În această ordine de idei, aş releva cîteva amănunte, numai cu scopul de ,,a-şi săra inima": constat că unele dintre greşelile pe care nu le putem împiedica de a se generaliza în româneşte pătrund şi în franţuzeşte: tipul *mai superior*, de exemplu (p. 153); vocabularul pretenţios în textele administrative şi comerciale face ravagii şi acolo, de exemplu se întîlneşte *commercialiser* în loc de *vendre* (p. 110; mă tem că, dacă cineva din comerţul nostru citeşte aceste rînduri, îi dau ideea să zică şi pe româneşte aşa).

Am relevat în presa noastră tot mai frecvente exemple de plasare a adjectivului *modern* înaintea substantivului (*moderna secţie, un modern complex* etc.) şi am subliniat faptul că am luat-o, în acest punct, înaintea francezei, de la care ne-am inspirat în ansamblu. Iată însă că firma *Moderne Hôtel* apare în Franţa, iar Sauvageot o apără (p. 102; vezi totuşi cele spuse la p. 100 despre imposibilitatea prepunerii unor adjective).

Numele autorului este suficientă garanţie pentru lucrare, astfel că e inutil să-i aduc elogii. Dar (şi aici din nou ,,ne sărăm inima") e regretabil că sînt foarte multe greşeli de tipar, mai puţin scuzabile într-o carte de lingvistică decît în oricare alta. Tot pe seama unei confuzii grafice aş pune faptul că, la p. 55, *mourir* e trecut printre verbele cu participiul în *-u*.

Iunie 1972

AL. GRAUR
Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti Edgar Quinet 5—7

Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, Izdatel'stvo „Nauka", Moscova, 1970, 767 p.

Noua gramatică a limbii ruse, apărută cu aproape doi ani în urmă, constituie cea mai recentă încercare de prezentare sistematică, cu eforturi colective, a cîtorva din principalele niveluri ale limbii ruse literare a c t u a l e, sub raport sincronic.

Avînd un caracter experimental, nonnormativ, fapt subliniat atît de autorii lucrării (vezi *Prefața,* p. 4), cît și de directorul[1] Institutului de limba rusă al Academiei de științe din U.R.S.S., sub a cărui egidă a fost publicată, noua *Gramatică* (redactor responsabil N. Ju. Švedova) este rodul unor căutări în domeniul descrierii f o r m a l e a faptelor de limbă, în spiritul concilierii metodelor moderne, structurale, cu cele tradiționale, „clasice". Principiile acestei descrieri au fost expuse, în 1966, într-o machetă[2], ale cărei linii directoare, pe măsura elaborării lucrării, au suferit modificări, pe-alocuri destul de sensibile (vezi, de ex., clasificarea părților de vorbire în machetă, pe de o parte, și în *Gramatică,* pe de alta).

Lucrarea se compune din următoarele secțiuni: *Noțiuni de fonologie* (p. 7—29, autor S. N. Dmitrenko) și *Introducere în morfematică* (p. 30—36, autor V. V. Lopatin), două capitole destul de sumare; *Formarea cuvintelor* (p. 37—301, autori V. V. Lopatin și I. S. Uluchanov), cel mai important capitol al lucrării, *Morfologia* (p. 302—424, autori V. A. Plotnikova și N. S. Avilova), *Accentul* (p. 425—461) și *Alternanțele fonetice* (p. 462—485), capitole elaborate de V.A. Red'kin, și, în sfîrșit, *Sintaxa* (p. 486—740), la a cărei elaborare au contribuit N. Ju. Švedova, I. I. Kovtunova și V. A. Belošapkova. Lucrarea se încheie cu un substanțial *Indice de materii* (p. 741—754).

Reflectînd preocupările științifice și înclinațiile personale ale fiecăruia dintre autori pentru o temă sau alta, dezbătută de ei în lucrări anterioare, *Gramatica* nu este străbătută de o concepție teoretică unică, fapt pe care nu se sfiesc să-l declare alcătuitorii înșiși (vezi, de ex., *Prefața,* p. 5, și interviul dat de autorii gramaticii membrului corespondent al Academiei de științe pedagogice din U.R.S.S., I. F. Protčenko, din „Russkij jazyk za rubežom", 1971, 3, p. 57—64). O altă particularitate a lucrării, subliniată, la rîndul ei, de autori, constă în aceea că, spre deosebire de proiectul expus în machetă, cartea nu poate fi considerată drept gramatică de tip academic, întrucît, în opoziție cu gramaticile academice de pînă acum[3], caracterizate prin accesibilitate, caracter obligatoriu (în ceea ce privește regulile gramaticale) și normativ, lucrarea de față nu-și propune asemenea obiective și, în concluzie, nu este un îndreptar de tip „universal".

În recenzia care face obiectul discuției noastre, ne vom referi mai ales la capitolele *Formarea cuvintelor* și *Morfologia,* care prezintă un interes deosebit. *Formarea cuvintelor* ocupă un loc important în lucrare. Autorii s-au străduit să înmănuncheze într-un capitol de sine stătător toate tipurile de formare a noilor cuvinte, pe care le grupează astfel la p. 41—42:

a) un tip cu o singură temă motivată, unde se include derivarea cu sufixe *(učitel'),* derivarea cu prefixe *(napisat'),* postfixarea[4]

[1] Vezi cele declarate de F. P. Filin în *Russkaja reč,* 1969, p. 3.

[2] Intitulată *Osnovy postroenija opisatel'noj grammatiki sovremennogo literaturnogo azyka,* Moscova, 1966, p. 211.

[3] Vezi, de ex., Akademija nauk SSSR, *Grammatika russkogo jazyka,* I—II, Moscova, 1952—1954 și *Grammatika russkogo jazyka,* I—II, Moscova, 1960.

[4] Se caracterizează prin prezența morfemului *-sja* (*-s'*) (*myt'sja, umyvajus'*), specific verbelor reflexive și altor forme verbale. Principala funcțiune gramaticală a postfixului *-sja* (*-s'*) este exprimarea formală a valorii intranzitive (*mal'čik moitsja*). Cuvîntul format cu ajutorul formantului *-sja* aparține aceleiași părți de vorbire ca și tema primitivă (*učit' — učit'sja*).

(poznakomit'sja), substantivizarea adjectivelor *(bol'noj, prijutnaja, detskaja, sutočnye, avtorskie)* (p. 159–160) substantivizarea participiilor *(zavedujuščij, trudjaščijsja)* (p. 161);

b) alt tip, cu două sau mai multe teme motivate, din care fac parte: compunerea *(parovoz, iznosostoikij, Leningrad)*; compunerea combinată cu derivarea cu sufixe *(raznojazyčnyj)*; compusele abreviate (p. 175) care pot fi: alcătuite din inițiale, fie din îmbinarea sunetelor inițiale ale cuvintelor: *vuz, vtuz, zags*, fie din îmbinarea literelor inițiale: SSSR (ès-ès-ès-èr); compuse din fragmente de cuvinte: *sovhoz, kolhoz*; mixte: *sel'po, sobes*; alcătuite din îmbinarea unui fragment de cuvînt și a unui cuvînt întreg: *strojploščadka, orgrabota*, formate din asocierea unui fragment de cuvînt cu un alt cuvînt, la un caz oblic: *zavkafedroj*; rezultate din îmbinarea primului fragment al unui cuvînt cu începutul și sfîrșitul celuilalt cuvînt: *esminec.*

Sistemul de *formare a cuvintelor*, conceput ca o totalitate a tipurilor de formare, este structurat pe părți de vorbire, folosindu-se toate procedeele cunoscute și în Gramatica Academică din 1952–1954. Fiecare procedeu de formare a cuvintelor se cercetează în funcție de tema care motivează, de valoarea termenilor formați prin derivare și de elementul formativ.

Morfologia cuprinde următoarele subcapitole: ,,Categorii gramaticale de cuvinte'' (p. 303–316), ,,Categoriile gramaticale propriu-zise'' (p. 317–366) și ,,Paradigmatica'' (p. 367–424). În cadrul acestui capitol, autorii analizează zece părți de vorbire: substantivul, pronumele substantival, adjectivul, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția, interjecția și particulele.

Autorii se îndepărtează, uneori considerabil, de la normele stabilite în gramaticile anterioare. Astfel, pronumele personal *on (ona, ono, oni)* este considerat pronume demonstrativ prin analogie paradigmatică cu pronumele demonstrativ. Numeralul cardinal *odin*, la fel și cele ordinale *(pervyj, vtoroj)*, sînt trecute în clasa adjectivelor după corelația paradigmatică dintre numeralul ordinal și adjectiv: *pervogo-krasnogo*. Acest punct de vedere a mai fost împărtășit și de alți lingviști, ca Vostokov, Aksakov, Peškovskij, Vinogradov, Baudouin de Courtenay, Fortunatov.

Din capitolul *Morfologia*, reținem noțiunea de derivate sintactice [5] (p. 304), din care fac parte predicativele *(veselo, vremja, nedosug)* și așa-zisele cuvinte modale *(bukval'no, glavnoe, pravda, v častnosti, priznajus', znaješ li)*. Predicativele se studiază în cadrul adverbului și substantivului, iar cuvintele modale în cadrul adjectivului, substantivului și verbului.

Adverbele care sînt omonime cu formele scurte ale adjectivelor de genul neutru *(krasivo, prijatno)*, precum și cu formele cazului instrumental ale substantivelor la singular *(utrom, zimoj)* se analizează ca forme independente în cadrul adverbului (p. 309).

Categoriile gramaticale sînt studiate pe părți de vorbire. Aici autorii se situează pe poziții tradiționaliste. Dar, atunci cînd vorbesc de categoria gradelor de comparație, scot în evidență doar două forme: pozitivul *(sil'nyj, veselo)* și comparativul *(sil'nee, veselee* p. 336), gradul superlativ fiind analizat aparte, în capitolul *Formarea cuvintelor* (p. 207–208).

Alcătuitorii *Gramaticii* înfățișează paradigma ca o totalitate a formelor flexionare ale cuvintelor, în care disting paradigma parțială și cea completă. ,,Paradigma completă reprezintă suma paradigmelor parțiale, de exemplu, paradigma completă a substantivului formează două paradigme parțiale ale numărului singular și plural'' (p. 367). Paradigma cuprinde forme analitice și sintetice. Din formele analitice ale verbului se desprind: viitorul compus, persoana a treia singular și plural ale modului imperativ, precum și formele modului condițional (p. 368).

Interesant este și felul cum au grupat autorii declinarea părților de vorbire: declinarea substantivală, adjectivală și mixtă. Din declinarea substantivală fac parte:

a. prima declinare substantivală cu trei variante care se deosebesc între ele prin

[5] Prin noțiunea de derivat sintactic se înțelege situația în care unul și același cuvînt, în diferite sensuri lexicale, poate avea forme flexionare diferite.

formele flexionare cazuale ; declinarea numelor de gen masculin cu desinenţa zero, respectiv consoană dură *(zavod)*; consoană muiată *(pisatel', muzej)*; declinarea feminină cu desinenţa *-a, ja (karta, linija)*; tot aici intră substantivele masculine şi substantivele de gen comun cu aceeaşi desinenţă *(muščina, plaksa)*; declinarea substantivelor neutre cu desinenţa *-o, -e, -ë, boloto, pole, pit'ë* (p. 370–371);

b. declinarea a doua substantivală, care întruneşte substantivele feminine în consoană muiată la cazul nominativ singular *(oblast', noč)*, substantivul masculin *put'*, substantivele neutre în *-mja*, precum şi substantivul *ditja* (p. 375);

c. declinarea zero, din care fac parte substantivele de provenienţă străină *(kakao, radio)*, unele abrevieri *(OON, rajono)*, de asemenea, toponimele terminate în *-ovo, -evo, -ino, -yno*, de exemplu : *Ivanovo, Birjuljovo, Knjazevo, Boldino, Golicyno* (p. 377).

La rîndul ei, *Sintaxa* constituie un capitol important din lucrare, reprezentînd o utilă şi documentată privire de ansamblu asupra orientărilor actuale în domeniul respectiv. Părţile *Sintaxei* sînt : ,,Relaţiile de subordonare şi sintagmele" (p. 486–540); ,,Propoziţia" (p. 541–650); ,,Fraza" (p. 652–740).

Materialul ilustrativ este extras din literatura secolului al XX-lea şi aparţine celor mai diferite genuri şi specii. Elementele familiare neliterare, dialectale şi arhaice se folosesc sporadic în capitolele despre formarea cuvintelor, accent, alternanţe şi flexiune. Pentru alcătuirea capitolelor *Formarea cuvintelor* şi *Morfologia* s-au folosit mai toate dicţionarele moderne.

Ne permitem, în continuare, cîteva observaţii critice, privind mai ales o seamă de scăpări şi inconsecvenţe.

Morfologia este tratată destul de sumar, faţă de multitudinea problemelor pe care le cuprinde, în general, acest domeniu de cercetare. Astfel, la clasificarea substantivelor, nu se aminteşte de substantivele colective (p. 305), cum ar fi *zelen', meloč*. Uneori problemele teoretice rămîn neexemplificate ; se vorbeşte de substantive abstracte, însufleţite, neînsufleţite (p. 305), dar lipsesc exemplificările. La declinarea substantivală sînt cuprinse în aceeaşi categorie cele trei variante, care se deosebesc între ele prin formele flexionare cazuale (p. 370). În realitate, declinarea substantivelor feminine în *-a, -ja* reprezintă un tip independent. Autorii, analizînd declinarea zero, includ în această categorie şi abrevierile de diferite tipuri (p. 377), fără să facă precizările de rigoare. Or, se ştie că în cadrul compuselor abreviate există anumite tipuri declinabile, cum sînt cele alcătuite din fragmente de cuvinte *(sovhoz, kolhoz)* sau cele rezultate din îmbinarea sunetelor iniţiale *(vuz, vtuz)*.

Nu există întotdeauna o anumită consecvenţă în clasificarea părţilor de vorbire. Astfel, numeralele se împart, după sens, în cardinale şi colective (p. 308), dar la p. 393 (la declinare) apar numerale cardinale nehotărîte ca *mnogo, nemnogo, skol'ko* etc. La adjectiv, autorii vorbesc de gradul comparativ ca despre o categorie gramaticală cu o singură valoare (p. 306), în timp ce, la p. 336, comparativul este arătat ca o categorie formată din valorile gramaticale ale gradului pozitiv şi comparativ.

Aspectul verbului este privit ca o categorie *gramaticală* (cu valori de perfectiv şi imperfectiv, p. 338), însă la pagina următoare, 339, aspectul este considerat drept categorie... *lexico-gramaticală* (ceea ce reprezintă două lucruri complet diferite).

În definiţia diatezei se arată că, prin aceasta, se înţelege categoria lexico-gramaticală care exprimă relaţia acţiune→ subiect (p. 351). În realitate, se ştie că diateza verbului exprimă relaţia subiect ← acţiune → obiect.

În ciuda unor neajunsuri, parţial semnalate mai sus, lucrarea constituie o încercare interesantă de stabilire a unui model formal de descriere a faptelor de limbă şi, implicit, un punct de plecare, cu caracter experimental, pentru viitoarea gramatică academică a limbii ruse.

Martie 1972

AURELIA SURJICOV
*Institutul de construcţii
Bucureşti*

DIMITAR TILKOV, **Le vocalisme bulgare. Les mouvements articulatoires et leur effet acoustique dans la formation des voyelles bulgares** (Collection linguistique publiée par la Société de linguistique de Paris, LXV), Paris, Librairie C. Klincksieck, 1970, 294 p.

Cartea lui D. Tilkov (teză elaborată, sub conducerea lui G. Straka, în cadrul Institutului de fonetică din Strasbourg) se întemeiază pe cercetări experimentale efectuate cu mijloace a căror natură i-a permis autorului să îmbogăţească în mod considerabil cunoştinţele noastre despre vocalele limbii bulgare : pe lîngă faptul că ni se oferă o descriere a structurii acustice a acestor sunete, problemele legate de articulaţia lor — abordate cu predilecţie în lucrările predecesorilor — sînt reluate și examinate amănunţit, cu ajutorul unor aparate moderne.

Studiul propriu-zis ocupă primele 183 de pagini ale volumului. În afara unei *Introduceri*, a unui scurt capitol de *Concluzii* și a unei *Bibliografii*, această secţiune a cărţii cuprinde patru părţi : *Mécanisme de la production des voyelles* (p. 9—43), *Mouvements articulatoires des voyelles* (p. 45—69), *Articulation des voyelles bulgares, vue par la méthode radiocinématographique* (p. 71—146), *Nature acoustique des voyelles bulgares* (p. 147—176). Secţiunea a doua cuprinde material ilustrativ : 87 de planșe cu roentgenograme (crochiuri), o planșă cu palatograme (după St. Stojkov), 13 planșe cu sonagrame și oscilograme. De menţionat că roentgenograme apar și în unele dintre cele 28 de figuri intercalate (ca și tablourile) în text.

În primele două părţi ale cărţii găsim, în primul rînd, expuse succint și clar, noţiunile fundamentale de fonetică generală și experimentală, a căror cunoaştere este fie necesară, fie, în unele cazuri, măcar utilă pentru cine vrea să urmărească în detaliu rezultatele prezentate și discutate în restul volumului (menţionăm, totuși, că, după părerea noastră, capitolul *Synthèse des voyelles*, p. 39—43, ar fi putut să lipsească aproape în întregime, dat fiind că metoda sintezei nu a fost folosită de autor ; de adăugat că acest capitol nu este cu informaţia tocmai la zi).

La p. 66—68 este prezentată aparatura cu care s-au realizat filmele radiologice și se dau cîteva indicaţii asupra tehnicii de lucru. S-au folosit, printre altele, un puternic amplificator de luminozitate şi o cameră de luat vederi cu viteza de 50 de imagini pe secundă (aceleași aparate au fost utilizate și descrise ceva mai pe larg de Péla Simon, autoarea unei valoroase lucrări despre consoanele limbii franceze ; vezi recenzia noastră din « Fonetică și dialectologie » VI, 1969, p. 274—276, în care am atras atenţia asupra amplorii cercetărilor de fonetică articulatorică desfășurate la Institutul de fonetică al Universităţii din Strasbourg, condus, acum, de autoarea citată).

Pentru partea din lucrare bazată pe radiocinematografie, materialul provine de la un singur subiect (autorul), care a pronunţat 29 de fraze scurte, conţinînd vocalele bulgăreşti în diverse contexte (p. 66, 69).

Descrierea trăsăturilor articulatorii ale fiecărei vocale este extrem de amănunţită ; de exemplu, vocalei [i] îi sînt consacrate șase pagini (132—137), fără a mai pune la socoteală materialul ilustrativ de la sfîrșitul cărţii. Se urmăresc opt caracteristici : unghiul maxilar, înălţimea limbii, distanţa dintre partea posterioară a limbii şi peretele faringelui etc. Rezultatele măsurătorilor sînt expuse în *Conclusions sur l'aspect articulatoire des voyelles bulgares* (p. 139—146), dintre care unele sînt destul de neașteptate (vezi, de exemplu, p. 143 : [a] este „la voyelle la plus postérieure").

Materialul utilizat în analiza acustică cuprinde silabe deschise, cuvinte izolate şi fraze, pronunţate de trei subiecte (p. 151—152). Datele obţinute sînt prezentate în cea de a IV-a parte a volumului (frecvenţele formanţilor 1, 2 şi 3, după sonagrame ; frecvenţa lui F_0, intensitatea şi durata vocalelor, după oscilograme).

Concepută ca o lucrare de fonetică articulatorică și acustică, monografia lui D. Tilkov lasă, totuși, să se vadă că preferinţele autorului se îndreaptă spre primul aspect. Partea consacrată analizei acustice nu are nici jumătate din întinderea celei în care se descrie

articulaţia vocalelor bulgăreşti, iar comentariile pe marginea datelor acustice sînt reduse la minimum (cele mai multe dintre paginile părţii a IV-a nu conţin decît cifre). Deşi un capitol (p. 147—167) este intitulat *Rapport entre l'articulation et l'effet acoustique*, marea majoritate a subtilelor observaţii privitoare la articulaţie nu au nici un ,,echivalent" în partea de acustică. Ce e drept, din motivele obiective arătate la p. 152, înregistrarea pe bandă de magnetofon făcută în timpul filmării nu a putut fi utilizată pentru obţinerea sonagramelor, aşa încît nu avem exact acelaşi material în crochiurile-roentgenograme şi în sonagrame (care reflectă, şi ele, pronunţarea autorului), dar ar fi fost, totuşi, posibil ca ,,raportul" menţionat în titlul acestui capitol să fie discutat în termeni mai puţin generali.

Ni se pare curioasă evitarea criteriilor de clasificare şi a terminologiei acustice oarecum consacrate, în paragraful *Classement acoustique des voyelles bulgares* ; de ce ,,voyelles de haute tonalité" (p. 174) sau ,,voyelles pour lesquelles le F_2 est très *éloigné* du F_1" (p. 175) şi nu ,,voyelles aiguës"? Nu se face o clasificare a vocalelor după poziţia primului formant ([a] — vocala cea mai compactă ; [i] — vocala cea mai difuză) ; în schimb, se stabileşte, la p. 175, existenţa unei categorii de ,,voyelles pour lesquelles les deux premiers formants sont *séparés*", în care intră [ə], [e] şi [i], ceea ce nu concordă cu faptul că, la aceeaşi pagină, [ə] este inclus printre vocalele ,,pour lesquelles le F_2 est *rapproché* du F_1".

Interesantă ar fi fost o comparaţie, din punctul de vedere al structurii acustice a vocalelor, între bulgară şi alte limbi. Ar fi fost de dorit ca măcar vocala [ə] — adesea adusă în discuţie în studiile despre aşa-numita uniune lingvistică balcanică — să constituie obiectul unor comentarii mai ample, cu referire, cel puţin, la vocalele similare din română, a căror structură acustică se cunoaşte (nu ştim dacă vocala ortografiată *ë* în albaneză a fost descrisă din punct de vedere acustic). Întrucît [ə] este ,,cel mai caracteristic sunet în sistemul fonetic bulgar" şi el ,,separă limba bulgară de toate celelalte limbi slave" (St. Stojkov, *Uvod văv fonetikata na bălgarskija ezik*. Treto popraveno izdanie, Sofia, 1966, p. 78), ni se pare prea puţin ceea ce se spune despre această vocală la p. 170—171 a cărţii lui D. Tilkov. Româna este pomenită, la p. 100, numai în legătură cu articulaţia lui [ə] ; autorul pleacă de la o afirmaţie a lui G. Weigand (vezi mai jos), dar nu cunoaşte lucrările de fonetică românească ale lui Iosif Popovici, acad. Al. Rosetti şi N. I. Dukel'skij.

În *Bibliografia* de la p. 181—183 (care conţine 51 de titluri, lucrări de fonetică generală şi experimentală şi de fonetică a limbii bulgare) nu este menţionat studiul lui R. Ekblom, *Zur bulgarischen Aussprache* (« Studier i modern språkvetenskap utgivna av Nyfilologiska sällskapet i Stockholm » VI, 1917, p. 137—171). Joseph Popovici, *Une prononciation bulgare. Recherches de phonétique expérimentale*, Cluj, 1921, s-ar fi cuvenit să figureze în bibliografie cel puţin pentru faptul că, întocmai ca D. Tilkov (p. 100), foneticianul român (*op. cit.*, p. 13) combate părerea lui G. Weigand după care, în română şi în bulgară, [ə] n-ar fi altceva decît un [o] lipsit de rotunjirea buzelor. Ne întrebăm de ce, la p. 183 a bibliografiei (dar nu numai aici ; cf. p. 58, nota), în cuvinte ca *bălgarski*, bg. ъ n-a fost transliterat *ă*, conform uzului, ci *a* (de remarcat că şi prenumele autorului este tipărit, pe pagina de titlu, DIMITAR, în loc de DIMITĂR) ; semnele diacritice (accentele) lipsesc, cu consecvenţă, şi la numele foneticienilor cehi J. Chlumský şi B. Hála (vezi, de exemplu, p. 22, 64, 181, 182).

Sonagramele şi oscilogramele reproduse sînt mai mult decît satisfăcătoare în ce priveşte claritatea. La sonagrame s-a ,,retezat" însă o mică zonă din apropierea liniei de referinţă, aşa încît, dat fiind că măsurătorile nu s-au făcut pe secţiuni, ne întrebăm cum s-a determinat ,,d'après le centre de la bande" (p. 152) frecvenţa primului formant al vocalelor închise (vezi, de exemplu, sonagrama de la p. 281), din care partea inferioară (cît de mare?) lipseşte.

După cum reiese, în parte, din cele arătate mai sus, capitolele de fonetică acustică ni se par mai puţin reuşite decît celelalte ;

aceasta nu înseamnă însă nicidecum că nu apreciem valoarea datelor pe care ni le pune la dispoziţie autorul, în urma unei minuţioase cercetări. Ceea ce este remarcabil și foarte nou în cartea lui D. Tilkov este contribuţia, bazată pe radiocinematografie, la cunoașterea articulaţiei vocalelor bulgărești ; în acest sens, rezultatele consemnate în volumul discutat pot fi considerate definitive. D. Tilkov a publicat, printre altele, un studiu de fonetică acustică asupra unor consoane ale limbii bulgare (în « Bălgarski ezik » XIX, 1969, 6, p. 507—522). Am fi bucuroşi să ştim că este vorba de o cercetare cu caracter preliminar şi că autorul ne va oferi, în curînd, şi o descriere completă (sub aspect articulatoric şi acustic) a consonantismului bulgar, asemănătoare cu cea consacrată vocalismului.

Iunie 1972

ANDREI AVRAM
Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei 194

MÁRTON GYULA, **A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai**, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1972, 601 p.

Este cunoscut faptul că mai mulţi lingvişti de la Catedra de limbă maghiară a Universităţii ,,Babeş-Bolyai" din Cluj lucrează — pe baza unui plan conceput încă în 1958 — la mai multe monografii al căror scop este prezentarea amănunţită, documentată, a influenţei limbii române asupra celei maghiare. Monografia recenzată face parte din această serie și este scrisă de un specialist, bun cunoscător nu numai al graiurilor maghiare din România, dar și al influenţei limbii române exercitate asupra acestor graiuri.

Graiul ceangăilor din Moldova, aflîndu-se într-un mediu lingvistic, economic, cultural și politic românesc, în mod firesc, a suferit influenţa limbii române literare şi a subdialectului moldovenesc. Această influenţă, prezentată în lucrare, este mărită considerabil și prin faptul că vorbitorii acestui grai sînt, în general, bilingvi.

Lucrarea cuprinde două părţi mari : o parte teoretică şi alta de prezentare, glosare și comentare a materialului lingvistic care justifică titlul ei. Partea teoretică se deschide cu un capitol consacrat cercetărilor din trecut. Prima lucrare citată în acest sens este acea a lui Dimitrie Cantemir *(Descriptio Moldaviae)*, care a făcut primele observaţii cu privire la bilingvismul ceangăilor, iar ultima, sinteza etnografică a omului de ştiinţă maghiar Béla Gunda (*Ethnographica Carpatica*, 1966). Sursele folosite de autor (cca 80 la număr), în parte tipărite, în parte în manuscris (respectiv texte păstrate pe benzi de magnetofon), sînt, în marea lor majoritate, lucrări de lingvistică (monografii, studii, glosare şi dicţionarul lingvistului finlandez Yryö Wichmann), dar se găsesc printre ele, în mod firesc, și lucrări de etnografie, de folclor și de onomastică. După cum reiese din acest capitol, materialul adunat de către dialectologii, folcloriştii şi etnografii clujeni în perioada 1949—1962 este deosebit de bogat. Scopul cercetărilor dialectale efectuate la faţa locului a fost, după cum este cunoscut, adunarea materialului pentru un atlas regional al acestui grai. Paralel cu aceasta însă, cercetătorii (printre ei şi autorul lucrării) au acordat o atenţie deosebită influenţei româneşti, ea fiind importantă nu numai pentru cunoaşterea temeinică a acestui grai arhaic, dar şi pentru lingvistica generală.

În capitolul de lexicologie (p. 26—44) se arată că numărul total al cuvintelor glosate este de 2 730, însă numărul real al cuvintelor româneşti folosite de ceangăi este mai mare. Se face, în primul rînd, o împărţire a cuvintelor împrumutate pe sfere semantice, ca : omul (380 cuvinte), rudenii și alte relaţii omenești (70 cuvinte), îmbrăcăminte (190 cuvinte), mîncări și băuturi (120 cuvinte), casa și împrejurimile ei (360 cuvinte), satul şi

împrejurimile lui (19 cuvinte), agricultura (175 cuvinte), creşterea animalelor (180 cuvinte), alte îndeletniciri ţărăneşti (115 cuvinte), natura (345 cuvinte), industrie şi comerţ (260 cuvinte), obiceiuri, datini, distracţii, jocuri (150 cuvinte), administraţie, viaţă organizatorică, armată (220 cuvinte), varia (150 cuvinte). În continuare, sînt prezentate unele probleme referitoare la prezenţa cantitativă a împrumuturilor româneşti în fondul lexical principal şi în celelalte compartimente ale lexicului, în graiul de toate zilele şi în limba textelor folclorice (proză şi vers), precum şi frecvenţa în medie a cuvintelor româneşti (2,30%). Tot aici se remarcă bogăţia mare de derivate formate de la unele cuvinte româneşti pe terenul propriu al graiului, ca, de ex., *puj* 'porumb': *pujas, pujoskas, pujbab, pujcsókány, p'ujcső, pujcsuga, pujember, pujfiók, pujhaj, pujliszt, pujmuhar, pujpili, pujsuska, pujszál, pujszem, pujtakaritás, pujvirág, csőpuj, suskapuj* etc. Este interesantă şi prezentarea cuvintelor împrumutate pe părţi de vorbire: substantive: 2000–2100 (80–81%), verbe: 220 (9%), adjective: 180 (7,7%), adverbe: 32 (1,3%), interjecţii: 16 (0,6%), cuvinte relaţionale: 5 (0,00 %) şi pronume: 2 (0,08%). Autorul constată că „nu se află printre cuvintele împrumutate numerale, articole şi postpoziţii" (p. 28).

Deşi capitolul de semantică este relativ scurt (p. 45–50), totuşi cuprinde o serie de constatări interesante. În prima categorie sînt grupate acele cuvinte care au intrat în graiul ceangău fără a-şi schimba sensul. Unele din ele sînt de factură populară (ex. *brád, mireásza, ográda*), altele de provenienţă orăşenească, respectiv din limba literară, denumind unele aspecte ale vieţii şi tehnicii moderne (ex. *fábrika, tunel, zsudekëtor*). O serie de cuvinte însă, intrînd în lexicul graiului ceangău, şi-au modificat sensul. Astfel, cuvîntul *puj* 'porumb' în limba română are următoarele sensuri: 'orice animal de la naştere pînă la maturitate; copil (adresare afectivă); copac tînăr; puiet, vlăstar (DLRM) acesta în Ardeal (vezi R. Todoran, "Graiul din Vîlcele, raionul Turda", în *Materiale şi cercetări dialectale* I, Bucureşti, 1960), înseamnă şi 'vlăstarii care cresc la rădăcina porumbului', de unde, spune autorul, s-a putut extinde, denumind planta mamă şi nu firavele fire dăunătoare plantei, care, în punctul 69 (Săbăoani), sînt identificate cu un cuvînt originar: *filyuka*. În cazul cuvîntului *bëtëtura* (*rom. bătătură*), în graiul ceangău apar două nuanţe noi faţă de limba română. Pe lîngă semnificaţiile: 'teren bătătorit; îngroşare a pielii ca urmare a frecării repetate; bătează' (DLRM), mai apar şi sensurile: 'băşică mică, plină de apă, după a cărei spargere se formează bătătura; pîrloagă, loc de arătură lăsat necultivat'. În categoria a treia intră acele cuvinte care s-au încadrat în lexicul graiului ceangău ca elemente componente ale unor perechi de cuvinte, cu sensuri apropiate, ca, de exemplu, *kos* 'coş de mînă'; ceang. *koszár* 'coş rotund'; *csokány* 'ciocan mare': ceang. *kalapács* 'ciocan de mînă'.

Capitolul de fonetică este cel mai amplu (p. 51–138) din toată partea teoretică, aici fiind discutate o serie de fenomene legate de încadrarea, din punct de vedere fonetic, a cuvintelor româneşti. În legătură cu vocalele, problemele mai importante sînt următoarele: realizarea vocalelor româneşti *a, o, u, e, i* ca foneme scurte sau lungi (respectiv semilungi) în graiul ceangău; încadrarea vocalelor specifice limbii române *ă* şi *î*; realizarea armoniei vocalice. Cu privire la consoane, problema centrală este încadrarea variantelor palatalizate ale consoanelor, precum şi comportarea grupurilor consonantice pe care limba maghiară, cum este ştiut, nu le tolerează. Din întreg capitolul de fonetică, constatările cele mai interesante se referă, fără îndoială, la rolul accentului în încadrarea vocalelor româneşti. Fenomenele fonetice cele mai semnificative sînt prezentate şi pe hărţi lingvistice, putîndu-se astfel urmări şi repartizarea lor teritorială.

În capitolul de morfologie (p. 140–152), se reliefează felul în care se încadrează în sistemul morfologic al graiului ceangău temele nominale şi verbale româneşti. Încadrarea lor — sistemul celor două limbi avînd cu totul alt caracter — are o serie de aspecte interesante, toate conducîndu-ne la consta-

tarea generală că ele se încadrează complet în sistemul tradițional al temelor. De asemenea, referitor la sistemul desinențelor nominale și verbale și al celorlalte morfeme, se face constatarea că din ele nu s-a înrădăcinat nici un element, sistemul morfologic al graiului ceangău rămînînd intact față de influența sistemului morfologic al limbii române.

Partea teoretică a lucrării se încheie cu un capitol consacrat consecințelor mai importante ale influenței limbii române. Aici sînt generalizate unele chestiuni tratate anterior, aducîndu-se totodată și fapte noi în discuție. Iată cîteva dintre ele : vocalele *ă* și *î* apar în sistemul fonetic al graiului ceangău, însă numai ca variante ale unor foneme originare ; în sistemul fonetic al graiului ceangău își fac apariția o serie de consoane palatalizate ; se constată unele concesii referitoare la armonia vocalică și la dizolvarea grupurilor consonantice ; existența unor calcuri în domeniul lexicului, respectiv al expresiilor calchiate și a unor schimbări semantice combinatorii, precum și folosirea, după modelul românesc, a unor terminații nominale (de ex., *dolgozott a fábrikánál* — „a lucrat la fabrică"). În general, structura fonologică și cea morfologică a graiului ceangău au rămas neschimbate, cuvintele împrumutate din limba română încadrîndu-se complet în acest sistem.

Partea a doua a lucrării (p. 164—600) cuprinde glosarul cuvintelor studiate. Cuvîntul titlu este întotdeauna forma cea mai răspîndită a cuvîntului în graiul ceangău. Urmează apoi variantele fonetice atestate în graiul studiat și sensurile cuvintelor. Localitățile sînt indicate cu numerotarea punctelor anchetate din atlasul graiului ceangău, de la 1 la 92. În cazul cuvintelor mai importante, se dă și un scurt context. Partea a doua a fiecărui articol o formează constatările referitoare la etimologia cuvintelor, semnalarea fenomenelor celor mai importante cu privire la încadrarea lor, bibliografia cu privire la cuvînt și etimologia sa etc.

Avînd în vedere faptul că ultima lucrare de sinteză consacrată influenței limbii române asupra celei maghiare, lucrarea lui Géza Blédy, publicată în 1942, nu cuprinde decît circa 900 de cuvinte împrumutate din limba română, precum și faptul că G. Blédy n-a epuizat nici o sursă cu privire la graiul ceangău, lucrarea lui Gyula Márton constituie o completare prețioasă a cunoștințelor noastre cu privire la stratul împrumuturilor de origine românească al limbii maghiare. De asemenea, partea teoretică a lucrării este, cel puțin în momentul de față, sinteza cea mai completă a cunoștințelor privitoare la încadrarea cuvintelor românești în limba maghiară. Lucrarea cuprinde, totodată, și o serie de date prețioase cu privire la datinile, obiceiurile și felul de viață al ceangăilor, la bilingvismul lor, precum și la încadrarea lor din punct de vedere material și cultural în mediul înconjurător românesc.

Fiind originar dintr-unul din punctele anchetate (Săbăoani), sînt cu totul de acord cu autorul cînd menționează într-un loc că, în materialul lingvistic prelucrat, mai sînt lacune. Ne mulțumim cu cîteva ilustrări : *fermekëtoare, tëbënil* nu există în Săbăoani, altele sînt atestate, dar au și alte sensuri, pe lîngă cele date de autor (de exemplu : *burdu*, care, pe lîngă cele trei sensuri arătate în lucrare, mai înseamnă și „floarea cepei", fiind folosit și ca poreclă) : *këruça*, care, spre deosebire de cuvîntul originar *szekér* 'mijloc de transport cu coș înalt pentru a căra cantități mai mari', înseamnă 'mijloc de transport cu coș mic'. În alte cazuri, se pot completa variantele fonetice prelucrate de autor cu altele, neatestate, din Săbăoani. Astfel, cuvîntul *göntyil* are și varianta *göncsil*, *tukëlosz* are și forma *csikëlosz*, iar cuvîntul *szervics* are și forma *szervis szërvis*.

Accentuînd încă o dată meritele teoretice și practice ale lucrării, care se încadrează în șirul lucrărilor consacrate problemei interacțiunii limbilor, atît de actuală în lingvistica zilelor noastre, nu putem să încheiem fără a mulțumi pentru excelentele condiții grafice în care a apărut cartea Editurii Kriterion din București.

Mai 1972

FRANȚ DUMEA
*Facultatea de filologie
Cluj, Horea 31*

O. URIBE-VILLEGAS, **Sociolingüística concreta,** (algunas facetas), México, 1970, 118 p.

Studiilor de sociolingvistică, mult abordate în ultima vreme, li se adaugă acum lucrarea lui Oscar Uribe-Villegas.

Într-un scurt capitol introductiv, autorul stabilește momentul apariției sociolingvisticii : momentul în care lingviștii au descoperit că faptele de limbă sînt condiționate și de contextul socio-cultural și în care sociologii au descoperit importanța faptelor de limbă pentru stabilirea identificării sau nonidentificării unui individ cu un anumit grup social.

Un spațiu larg este acordat legăturii dintre limbă, societate, cultură și civilizație. Relațiile dintre civilizații au numeroase consecințe lingvistice : pot duce la dispariția unei limbi sau pot favoriza conservarea ei, pot duce la situații de bilingvism, plurilingvism etc. Cucerirea, colonizarea, migrația sînt fenomene sociale care influențează schimburile lingvistice.

Pe baza a numeroase exemple, autorul discută și probleme ca impunerea unei limbi sau formarea limbilor naționale (cauzele și condițiile de care depind sau care le favorizează).

Bilingvismul este analizat sub diversele lui aspecte sociale și lingvistice. Cauzele extinderii actuale a bilingvismului (considerat o necesitate socială), consecințele bilingvismului asupra limbilor în contact, cazuri în care s-a ajuns la crearea unei *koiné* (deci de la unilingvism la bilingvism și de la acesta la un nou unilingvism) sînt numai cîteva dintre problemele care rețin atenția autorului.

Al doilea mare capitol al lucrării este consacrat problemelor sociolingvistice care decurg din apariția națiunilor și a statelor noi. Se remarcă aici discuțiile purtate în legătură cu alegerea unei limbi naționale. După eliberare, unele state coloniale au revenit la limba indigenă, iar altele au adoptat limba fostei metropole. Adoptarea limbilor indigene este dificilă pentru că vocabularul acestora nu răspunde necesităților vieții moderne, civilizației, tehnologiei avansate. De aceea sînt împrumutați numeroși termeni noi. Pentru multe limbi indigene se ridică, în scopul consolidării și păstrării lor, și problema scrierii.

Ca o consecință a situațiilor sociolingvistice, acute și complexe, pe care le-am amintit, este discutată și problema necesității istorice a unei limbi internaționale. Autorul remarcă faptul că organizațiile internaționale adoptă numai unele limbi. ONU, de exemplu, a autorizat ca limbi oficiale franceza, engleza, spaniola, rusa și chineza. Este cunoscut de altfel că, încă din antichitate, în diplomație s-au folosit numai anumite limbi.

Se preconizează o limbă auxiliară internațională, insistîndu-se asupra condițiilor pe care aceasta ar trebui să le îndeplinească (pronunție ușoară, structură gramaticală simplă, posibilitate de traducere fără ambiguități în limbile existente etc.). În legătură cu aceste discuții, reține atenția și problema scrierii cuvintelor internaționale.

În ultimul capitol al lucrării, autorul se oprește cu deosebire asupra schimburilor lingvistice și, firește, asupra factorilor sociali care le favorizează. Volumul se încheie cu o bibliografie sumară, cuprinzînd titluri privitoare la probleme generale de sociolingvistică.

LUCREȚIA MAREȘ

GERHARD ROHLFS, **Le Gascon. Études de philologie pyrénéenne,** Tübingen, Max Niemayer Verlag, 1970, 248 p.

Cartea de față reprezintă volumul 85 din seria Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie și constituie ediția a doua, refăcută, a lucrării cu același nume apărută în

1936. Intenţia autorului, după cum reiese din prefaţă, este scoaterea în evidenţă a celor mai importante fenomene care pot fi socotite caracteristice pentru gasconă. Căci, ca toţi cei care au aprofundat studierea acestui idiom, G. Rohlfs susţine că gascona trebuie considerată limbă independentă în aceeaşi măsură în care este considerată independentă şi catalana. Concluzia aceasta se desprinde dintr-o cercetare aprofundată de lingvistică comparată tradiţională, care caută să fixeze locul gasconei între franceză şi idiomele de dincolo de Pirinei. Analiza metodică şi minuţioasă a autorului, care se bazează, în primul rînd, pe nouă ani de anchete personale întreprinse la faţa locului, a dat trei rezultate importante: 1. latina din Aquitania a avut o evoluţie cu totul originală; 2. există importante corespondenţe lingvistice între gasconă, catalană şi aragoneză; 3. influenţa limbii preromane autohtone de tip hispanic sau euscarion se manifestă în lexic şi în fonetica gasconei.

Lucrarea cuprinde şase mari capitole (I. Originile istorice; II. Originile lingvistice preromane; III. Vocabularul gascon comparat cu vocabularul spaniol; IV. Cuvintele gascone; vocabularul cuvintelor rare şi tipice; V. Fonetica istorică; VI. Morfologie şi sintaxă inclusiv formarea cuvintelor şi topica), o bogată bibliografie, un indice lexical şi două hărţi.

Cartea este un model de monografie comparată a unui idiom puţin cunoscut şi, ca toate operele lui G. Rohlfs, un izvor inepuizabil de fapte, oglindă a unei impresionante erudiţii.

MARIA ILIESCU

Lucrări ştiinţifice. Filologie, Institutul Pedagogic Oradea, 1971, 208 p.

Sub titlul de *Lucrări ştiinţifice*, Institutul Pedagogic din Oradea editează, alături de seriile de geografie, matematică-fizică-chimie etc., un volum de *Filologie*, reunind studii de critică literară, de istorie a literaturii române şi universale şi de lingvistică.

Volumul este împărţit în două rubrici, inegale ca întindere: 27 de studii sînt grupate în prima parte, intitulată *Filologie*, iar în partea a doua sînt incluse 3 recenzii ale unor cărţi variate ca structură şi tematică.

Articolele de lingvistică, mai puţin numeroase decît cele de critică literară şi istorie a literaturii române şi universale, se referă la limba română (*Consideraţii cu privire la substantivele defective de singular* de Alexandrina Pop, *Corespondenţe de sens şi construcţie la complemente şi atribute* de Valeria Botiş, *Cu privire la funcţia şi corelatele accentului* de I. T. Stan etc.), la limba franceză (*Une conséquence de l'ellipse du complément prépositionnel* de Maria Marcu) şi la limba germană, comparată uneori cu româna (*Complement indirect cu prepoziţii în limba română şi germană* de Maria Vulişici şi Ursula Binder, *Stadiul actual al cercetărilor în domeniul sintaxei limbii germane* de Ursula Binder, *Leistung und Stellung der Negation im deutschen und rumänischen Satz* de Ursula Binder şi Maria Vulişici etc.).

Articolele *Orientarea lingvistică a „Albinei Carpaţilor"* de Victor V. Grecu şi *Preocupări pentru unele probleme ale limbii române la G. Călinescu* de Traian Blajovici se situează la graniţa dintre istoria literaturii şi lingvistică.

Dintre articolele de lingvistică am reţinut, printre altele, studiul Valeriei Botiş, *Corespondenţe de sens şi construcţie la complemente şi atribute*, în care se semnalează unele sensuri comune atributului substantival prepoziţional şi diferitelor complemente circumstanţiale. Autoarea consideră că între unele complemente circumstanţiale şi unele atribute substantivale prepoziţionale există o corespondenţă totală de sens, dar nu şi una de structură, complementul dispunînd de un număr mai mare de prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale faţă de atributul substantival prepoziţional. Nu se analizează însă cauzele acestei situaţii, după cum nu se face nici o precizare în legătură cu limitele celor două corespondenţe.

Maria Vulişici şi Ursula Binder semnează articolul *Complementul indirect cu prepoziţii în limba română şi germană*, în care este

analizată situaţia verbelor cu regim prepoziţional constant în cele două limbi, verbe care cer complement indirect construit cu prepoziţii. Pornind de la faptul că, în gramaticile germane, acest complement poartă numele de *complement prepoziţional*, iar verbele care îl presupun se numesc *verbe prepoziţionale*, autoarele cred că, în gramatica limbii române, acestei probleme nu i s-a acordat atenţia cuvenită, cu toate că ea are mare importanţă pentru complementul indirect. După ce se dau exemple de verbe cu regim prepoziţional constant atît în limba română, cît şi în germană (*abhängen von* — „a depinde de", *sich erfreuen an* — „a se bucura de", *zweifeln an* — „a se îndoi de" etc.), se trec în revistă particularităţile verbelor şi adjectivelor cu regim prepoziţional. În încheiere, Maria Vulişici şi Ursula Binder propun introducerea termenului de *complement prepoziţional* în terminologia gramaticii româneşti pentru faptul că interpretarea complementului verbelor cu regim prepoziţional drept complemente circumstanţiale nu corespunde întotdeauna realităţii.

În articolul *Consideraţii cu privire la substantivele defective de singular*, Alexandrina Pop analizează statistic substantivele defective de singular, clasificîndu-le după noţiunile exprimate, după origine, după frecvenţă şi în raport cu fondul lexical principal. Substantivele defective de singular, mult mai puţin numeroase decît cele defective de plural, aparţin mai ales limbajelor profesionale din domenii foarte variate, majoritatea fiind de origine franceză. Unele dintre cele defective de singular au formă de plural şi înţeles de singular *(ochelari)*, în timp ce altele au atît formă, cît şi înţeles de plural *(crudităţi)*.

Mai semnalăm din sumar, pentru a demonstra varietatea tematică, articolul de dialectologie semnat de Radu Sp. Popescu, *Cu privire la „rotunjirea" lui* ĭ. Autorul, după ce analizează diferitele soluţii propuse pentru explicarea fenomenului, care este semnalat mai ales în Oltenia şi Banat, crede că, dacă unele transformări, cum este trecerea lui *ce, ci* la *cio, ciu*, pot fi explicate prin diferite accidente fonetice, exemplele sînt prea numeroase pentru a nu admite existenţa unei tendinţe generale, caracteristice limbii române într-o perioadă mai veche.

Menţionăm ca o trăsătură pozitivă faptul că majoritatea studiilor incluse în *Lucrări ştiinţifice. Filologie* au, la început sau la sfîrşit, rezumate foarte concentrate în una din limbile de circulaţie internaţională, volumul conţinînd un articol în limba germană, un altul şi o recenzie în franceză (cu aceleaşi intenţii, sumarul seriei este reprodus în patru limbi). De asemenea, unii autori pun la dispoziţie celor interesaţi, acolo unde este cazul, materialul bibliografic consultat.

Am regretat însă prezenţa a numeroase greşeli de tipar, mai ales în textul românesc.

Volumul *Lucrări ştiinţifice. Filologie*, variat din punct de vedere al conţinutului, atrage atenţia asupra unor fenomene lingvistice interesante, reflectînd preocupările multiple ale cercetătorilor orădeni.

MIOARA CATRANI POPESCU

VICTOR BARBEAU, **Le français du Canada**, Nouvelle édition revue et considérablement augmentée, Québec, Garneau, 1970, 303 p.

Adresîndu-se unui public larg, simplă şi metodică, noua ediţie revăzută şi adăugită a cărţii lui V. Barbeau pune la dispoziţie un inventar al particularităţilor şi devierilor francezei canadiene de la norma standard a francezei europene. Ca şi în ediţia din 1963, autorul prezintă lexicul francezei canadiene, bazîndu-se atît pe limba scrisă, cît şi, mai ales, pe cea vorbită, în care abundă solecismele, barbarismele şi impurităţile termenilor. Cartea nu are pretenţia să explice faptele de limbă, ci doar să le semnaleze, constituind un fel de carte a greşelilor şi abaterilor de la franceza standard. Lucrarea cuprinde, în afară de o scurtă introducere, trei mari părţi : *Fondul francez, Fondul anglo-saxon* şi *Fondul canadian*.

În prima parte, autorul face un scurt istoric al francezei canadiene de la începuturile ei, adică din secolul al XIV-lea pînă în zilele noastre, cînd franceza canadiană, amalgam de regionalisme franceze, tinde să se uniformizeze. Autorul dă, în continuare, o listă de arhaisme (*beau dommage* ,,naturellement'', *dret* ,,droit'', *malcommode* ,,incommode'', *postillon* ,,facteur'' etc.) constituită din cuvinte provenite din diverse dialecte franceze (din Normandia, Picardia, Berry, Poitou, Anjou, Beauce etc.), pe care franceza vorbită în Franța de azi nu le mai păstrează decît, poate, unele, dialectal și care fac să retrăiască secolul clasicismului francez pe continentul american.

În partea consacrată fondului anglo-saxon, se arată cum au pătruns cuvintele engleze și americane în limbajul cotidian, prin intermediul comerțului și industriei. Menținerea și înmulțirea mereu crescîndă a acestor cuvinte au fost favorizate, în primul rînd, de vecinătatea Statelor Unite și, în al doilea rînd, de pasivitatea manifestată de școală față de sărăcirea din ce în ce mai vizibilă a francezei. Sînt discutate două grupe mari de anglicisme : unele luate ca atare din engleză, cu sensul lor respectiv, iar altele formate din calcuri semantice sau lexicale. Prima grupă cuprinde, la rîndul ei, anglicisme ,,nedeghizate'', care păstrează, cel mai adesea, pronunțarea engleză (*feeling*, *loader*, *policeman*, *rough*) și anglicisme ,,deghizate'', a căror pronunțare și grafie au fost adaptate sistemului limbii franceze (*acter* < *to act*, *balloune* < *balloon*, *djomper* < *to jump*, *strapper* < *to strap*). A doua grupă de anglicisme înglobează calcuri semantice prin care se conferă unei sintagme franceze un sens existent numai în engleză (*argent de papier* < *paper money*, *chambre simple* < *single room*, *passer des remarques* < *to pass remarks*) și calcuri lexicale, așa-numiții ,,faux amis'' — cuvinte comune celor două limbi, dar cu accepții diferite în engleză și franceză (*entrer* ,,to enter'' și ,,enregistrer'', *forger* ,,to forge'' și ,,imiter'', *supporter* ,,to support'' și ,,appuyer''). Amintim în treacăt că multe din aceste anglicisme au pătruns și în Franța, de foarte multe ori ajungînd chiar să-și găsească locul în dicționare. Este cazul unor cuvinte ca : *approche*, *camping*, *contacter*, *doping*, *standing* etc.

Autorul examinează, în ultima parte a volumului, *Fondul canadian*, evoluția și individualitatea francezei canadiene, barbarismele limbii (*patte d'une table* ,,pied d'une table'', *vacance* ,,vacances'', *châssis* ,,fenêtre'', *bourreur* ,,tapissier'' etc.). Se trec apoi în revistă termenii de origine canadiană (formații pe teren canadian sau sensuri noi ale unor cuvinte vechi franceze), dintre care unii — în număr foarte redus — au trecut în franceza europeană (*parcage*, *patinoire*, *pressage*).

Lucrarea se încheie cu un capitol inexistent în ediția din 1963, și anume capitolul consacrat faptelor de gramatică diferite de cele ale francezei din Franța. Ar fi fost util să se păstreze din ediția precedentă și micul capitol despre pronunțarea francezei populare în Canada, caracterizată prin trei trăsături principale : conservatorism față de pronunțarea vechii franceze populare, asemănare a francezei populare canadiene cu cea din Franța, articulare slabă a sunetelor.

Acest volum prezintă interes prin faptul că examinează încercarea unei limbi de a-și păstra personalitatea în condițiile fenomenului atît de complex al bilingvismului, ale cărui consecințe sînt ilustrate printr-o abundență de exemple.

MIHAELA PAMFIL

SYLVA HAMPLOVÁ, **Algunos problemas de la voz perifrástica pasiva y las perífrasis factitivas en español**, Praga, Instituto de Lenguas y Literaturas de la Academia Checoslovaca de Ciencias, 1970, 96 p.

Autoarea se ocupă de un domeniu puțin cercetat pînă în prezent : analiza formală a diatezei pasive și a construcțiilor factitive (cauzative). Perspectiva din care se face descrierea acestor forme este sincronică și funcțională.

Studiul începe cu o scurtă *Notă preliminară* (p. 5–6), în care ni se înfățișează scopul cercetării și cîteva principii metodologice. Materialul asupra căruia se face cercetarea este reprezentat de texte latino-americane aparținînd diferitelor stiluri funcționale. Lucrarea este organizată în două mari secțiuni.

În prima parte, *Perífrasis que expresan la voz pasiva* (p. 7–67), după ce se încearcă o definire a conceptului de *diateză pasivă*, sînt prezentate principalele construcții verbale perifrastice *ser* + participiul trecut, *estar* + participiul trecut, alături de altele, în care verbul „auxiliar" *(quedar, hallarse, encontrarse, resultar, permanecer, verse, ir, venir, andar)* nu este lipsit complet de sensul semantic de bază, iar valoarea lui de auxiliar este determinată adeseori de context.

Remarcăm concepția autoarei, după care construcția *estar* + participiul trecut are valoare pasivă. Sînt aduse argumente, insuficient de convingătoare, credem, în sprijinul ideii propuse.

Hamplová recurge, în prezentarea construcțiilor perifrastice, la compararea diatezei pasive spaniole cu cea din limba cehă. Pentru aceasta, stabilește o identificare a aspectului perfectiv / imperfectiv la diferite moduri și timpuri verbale ale diatezei pasive din spaniolă. Autoarea consideră că verbele auxiliare *ser, estar*, complet gramaticalizate, nu se pot caracteriza prin aspect. Ca urmare, în spaniolă, spre deosebire de cehă, valoarea aspectuală se va stabili în funcție de timpul auxiliarului, conținutul semantic al participiului și, în sfîrșit, de context.

Concluziile autoarei asupra construcțiilor pasive cu verbul *ser* (p. 41–43) dovedesc frecvența ridicată a întrebuințării diatezei pasive (se analizează 409 exemple de construcții pasive cu *ser*), mai ales la indicativ: prezent, perfect simplu și perfect compus, dar inegală ca răspîndire în stilurile funcționale (stilul colocvial înregistrează 12 exemple, în timp ce stilul publicistic 266). Analizîndu-se frecvența acestei construcții după persoana gramaticală, rezultă că 403 exemple sînt folosite la persoana a III-a singular-plural și numai 6 la persoana I și a II-a singular-plural.

Analiza perifrazei pasive *estar* + participiul trecut conduce la concluzii asemănătoare (p. 51). Sînt cercetate 249 exemple și sînt prezentate tabele de frecvență la diferite timpuri și moduri (156 la indicativ prezent, 58 la indicativ imperfect), conform cu stilurile funcționale (102 exemple pentru stilul publicistic, 38 pentru cel colocvial) și cu persoana gramaticală (239 exemple – pers. a III-a sg. pl.).

În partea a doua a lucrării, *Perífrasis factitivas* (p. 69–87), autoarea definește conceptul de perifrază factitivă (sau cauzativă) și își propune să analizeze acest tip de construcție verbală, în general ignorată de gramaticile spaniole. Se consideră că verbele din construcțiile factitive (*hacer, hacerse, poner a, dar a, dar de, echar a, dejar* + infinitivul) ar avea rol de auxiliar, deoarece atenuarea conținutului semantic este mai frecventă decît păstrarea lui.

Analiza merge paralel cu construcțiile echivalente din limba cehă. Perifraza verbală factitivă cea mai frecventă în limba spaniolă este *hacer* + infinitivul. Din analiza celor 115 apariții în texte (p. 79) ale acestei construcții rezultă frecvența ridicată la indicativ prezent și perfect simplu, în stilurile narativ (47 exemple) și colocvial (33 exemple).

Partea a doua, care se anunța a fi cea mai interesantă a lucrării, prezintă o analiză destul de sumară. Poate ar fi fost aici util un studiu comparativ cu alte limbi romanice (respectiv franceza), care cunosc construcții asemănătoare.

Cartea se încheie cu lista textelor hispano-americane folosite pentru exemple și cu un rezumat în limba cehă.

Lucrarea este o încercare de analiză a unor delicate probleme din gramatica spaniolă de pe pozițiile lingvisticii moderne cehoslovace, încercînd să se stabilească corespondențe prin studierea comparativă a celor două limbi.

VALERIA NEAGU

ANTONI M. BADIA MARGARIT, **La llengua dels barcelonins,** Resultats d'una enquesta sociològico-linguistica. Volum primer: L'enquesta. La llengua i els seus condicionaments, 1, Barcelona [1969], 687 p.

Preocupat de multă vreme de diferitele aspecte ale bilingvismului — de altfel, problemă de actualitate nu numai cu privire la Catalonia —, autorul motivează apariţia lucrării sale prin interesul special al acestui fenomen cultural şi prin efectele sociale şi psihologice pe care le implică.

Volumul de faţă, primul dintr-o operă de mai mare întindere privitoare la limba catalană vorbită la Barcelona, are o structură de sine stătătoare şi oferă date statistice însoţite de ample comentarii asupra situaţiei lingvistice din centrul cultural, lingvistic şi demografic al Cataloniei. Autorul anunţă că următoarele volume vor conţine elemente importante, ca: asimilarea, două limbi în contact, concluzii generale. Cercetarea se adresează în primul rînd specialiştilor, dar şi celor interesaţi, în general, de modul de dezvoltare a unor limbi romanice în contact.

Cele două mari secţiuni în care se grupează materialul cuprind informaţii amănunţite despre ancheta cu ajutorul căreia s-a efectuat studiul şi constatările rezultate din interpretarea datelor menite să stabilească, în societatea contemporană, realele condiţii de dezvoltare ale catalanei alături de castiliană.

În *Introducere*, autorul expune criteriile anchetei şi principiile pe care se bazează metoda de lucru. El a fost călăuzit în permanenţă de ideea de a aplica un sistem de informare precis şi detaliat şi de a asigura lucrărilor obiectivitatea necesară.

În continuare, se descriu în amănunt fazele anchetei. Aceasta a urmărit trei obiective principale: 1. poziţia catalanilor faţă de propria lor limbă; 2. influenţa exercitată asupra catalanei de către elementul imigrant; 3. trezirea interesului vorbitorilor pentru problemele sociolingvistice caracteristice mediilor bilingve. Totodată modul de formulare a chestionarelor asigură persoanelor anchetate libertatea de a alege, pentru răspuns, pe cea mai convenabilă dintre cele două limbi.

Autorul apreciază pozitiv colaborarea cu straturi largi de populaţie, în vederea redactării acestei lucrări, pentru a cărei elaborare a fost necesar efortul colectiv al cercetătorilor care au întreprins anchetele şi al celor care — rămaşi adesea în anonimat — au răspuns cu exactitate şi promptitudine.

Ancheta propriu-zisă s-a efectuat pe întregul teritoriu, împărţit în districte. Colaboratorii profesorului Badia, în mare parte studenţi şi studente ai facultăţii de litere şi filozofie din Barcelona, au vizitat la domiciliu persoanele selecţionate ca informatori. Autorul nu uită să sublinieze, cu acest prilej, dificultăţile legate de o acţiune atît de vastă, desfăşurată în medii foarte diferite ca nivel social şi cultural.

Rezultatele grupate în partea a doua a cărţii privesc repartiţia pe districte a celor două limbi în contact şi ponderea acestora în vorbirea familială curentă. Hărţile care însoţesc comentariul înregistrează, pe etape, constatările. Se conturează astfel, printre altele, profilul raporturilor lingvistice dintre părinţi, dintre părinţi şi fii, dintre fii şi dintre părinţi şi părinţii lor. Trebuie subliniată existenţa unor deosebiri destul de accentuate între districte, în ceea ce priveşte preponderenţa elementului catalan.

Lucrarea este de o importanţă incontestabilă, în special pentru că tratează probleme legate de cultivarea limbii catalane. Bogăţia impresionantă a informaţiilor pe care le aduce în discuţie, rigoarea interpretării tuturor datelor, stricteţea clasificărilor şi, drept urmare, precizia constatărilor şi a concluziilor situează acest volum printre cele mai utile instrumente de lucru moderne.

LILIANA MACARIE

MARIJA DEJANOVA, **Istorija na složnite minali vremena v bălgarski, sărbochărvatski i slovenski ezik,** Izdatelstvo na Bălgarskata Akademija na naukite, Sofia, 1970, 236 p.

Volumul consacrat istoriei timpurilor trecute compuse — perfectul şi mai mult ca perfectul — în limbile bulgară, sîrbocroată

şi slovenă reprezintă, în concepţia autoarei, o etapă dintr-un ciclu de studii avînd drept obiect evoluţia sistemului temporal slav, mai precis o continuare a lucrării sale despre timpurile simple, sintetice, *Imperfekt i aorist v slavjanskite ezici*, Sofia, 1966. La baza întregii cercetări stă ideea că restructurarea sistemului temporal plurimembru al slavei comune într-un sistem trimembru, în majoritatea limbilor slave, se datorează, în primul rînd, dezvoltării funcţionale a perfectului, în detrimentul tuturor celorlalte forme de trecut.

În concordanţă cu titlul, cartea de faţă se împarte în două mari secţiuni: Istoria mai mult ca perfectului (p. 9—128) şi Istoria perfectului (p. 129—209). Prima secţiune cuprinde capitolele: ,,limba bulgară" (p. 9—59), ,,sîrbocroată" (p. 60—98) şi ,,slovenă" (p. 99—128), iar a doua: ,,limba bulgară" (p. 129—187) şi ,,sîrbocroată" (p. 188—209). Capitolul ,,limba bulgară" e alcătuit, în ambele secţiuni, din următoarele subdiviziuni: limba bulgară veche, limba mediobulgară, limba neobulgară timpurie, dialectele bulgare, limba bulgară literară contemporană. La fel, capitolul ,,limba sîrbocroată" include subdiviziunile: limba sîrbocroată veche, dialectele sîrbocroate, limba sîrbocroată literară contemporană. Subdiviziunile capitolului ,,limba slovenă", din prima secţiune, sînt intitulate similar cu cele din capitolul ,,limba sîrbocroată". Urmează, la sfîrşit, o ,,Încheiere" (p. 210—226), precum şi o listă de ,,Abrevieri ale izvoarelor" (p. 227—234), printre care figurează trei ediţii de texte şi documente, semnate de Ioan Bogdan.

Autoarea conduce investigaţia, pentru fiecare limbă în parte, de pe poziţiile analizei funcţionale a formelor lingvistice. Se porneşte de la posibilitatea aplicării, la domeniul categoriilor morfologice, a tezelor de bază ale fonologiei cu privire la opoziţii şi la neutralizarea lor. Se acordă atenţie şi proprietăţilor distribuţionale ale structurilor considerate.

Din examinarea, cuprinzătoare şi temeinică, a faptelor, rezultă că, în limbile slave sudice, timpurile trecute relative din slava comună, perfectul şi mai mult ca perfectul, s-au dezvoltat, din secolul al X-lea pînă în zilele noastre, în două direcţii: pe cîtă vreme spre apus şi-a croit drum, în ritmuri şi perioade diferite — cel mai timpuriu în slovenă şi cel mai tîrziu în dialectele sîrbeşti sudice şi estice —, tendinţa de a le desfiinţa ca forme temporale relative, spre răsărit — în limba bulgară — ele s-au menţinut, continuînd, cu rare excepţii, să fie şi azi de uz curent.

Autoarea ajunge, între altele, la concluzia că specificul sistemului temporal bulgar, în comparaţie cu alte limbi slave, se datorează unui complex de cauze, printre care un loc însemnat ocupă contactele strînse cu celelalte limbi balcanice. În această ordine de idei, sînt trecute în revistă — ce e drept, foarte sumar — cîteva momente legate de funcţionarea formelor de trecut în limbile balcanice neslave, care le apropie de formele slave corespunzătoare. Astfel, se schiţează, la p. 225—226, analogii româno-sud-slave în ceea ce priveşte: 1) vechiul sistem de patru timpuri trecute, dintre care două — aoristul (= perfectul simplu) şi perfectul, în terminologia autoarei — au astăzi valoare absolută (după Gr. Brîncuş, în limba literară, ele se comportă ca dublete [*Sur la valeur du passé simple en roumain*, în ,,Mélanges linguistiques , Bucureşti, 1957, p. 159]); 2) marea viabilitate a aoristului, fie şi restrîns la sfera dialogului, atunci cînd este vorba de marcarea unui trecut foarte apropiat (Al. Rosetti, *Despre valoarea perfectului simplu*, în LR IV, 1955, nr. 4, p. 72), căruia îi conferă, sub raport stilistic, o tentă caracteristică, întocmai ca în sîrbocroată. Dimpotrivă, perfectul e o formă neutră, prin intermediul căreia se exprimă consideraţii generale, remarci preliminare sau incidente, acţiuni relatate după spusele altora, la fel ca în sîrbocroată. Întrucît o asemenea repartiţie a funcţiunilor stilistice nu reprezintă o trăsătură panromanică (să se compare, bunăoară, formele româneşti cu cele corespunzătoare din franceză) şi întrucît există părerea că întrebuinţarea perfectului s-a extins nu numai pe seama aoristului, ci şi a imperfectului (E. Seidel, *Zu den Funktionen der Vergangenheitstempora im Rumänischen*, în ,,Bulletin linguistique" VII, 1939, p. 68), româna se prezintă astfel ca singurul idiom romanic în care se face simţită restricţia

ambelor forme simple de preterit. Fenomenul acesta, apreciază autoarea, se înscrie, poate, de asemenea printre efectele interacţiunii dintre limba română şi limbile slave de sud.

Evident, cele de mai sus au drept scop, în viziunea autoarei, doar să demonstreze că studierea amănunţită a sistemelor temporale din limbile balcanice, în interferenţele lor istorice, constituie o problemă de netăgăduită actualitate, a cărei soluţionare reclamă unirea eforturilor slavisticii şi balcanisticii.

S. VAIMBERG

DAVID A. REIBEL & SANDFORD A. SCHANE (eds.), **Modern Studies in English**, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1969, 482 p.

Apărută în 1969, cartea este o culegere de articole de sintaxă transformaţională engleză. Cele 29 de articole acoperă o perioadă de mai mult de zece ani (1957—1968) şi sînt grupate în şase secţiuni, cu scopuri oarecum diferite.

Partea întîi, *Background*, se adresează cititorului neavizat, în dorinţa de a-l familiariza cu conceptele de bază ale gramaticii generative transformaţionale.

Astfel, articolul lui N. Chomsky, *The Current Scene in Linguistics*, plasează gramatica generativă în perspectiva istorică, vorbind despre două tradiţii majore în gîndirea lingvistică, pe de o parte ,,gramatica universală'' sau ,,filozofică'', care a înflorit în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea[1], pe de altă parte gramatica descriptivă, care culminează cu structuralismul american. Semnalăm faptul că, deşi gramatica generativă transformaţională aparţine prin excelenţă tipului de gramatică universală, Chomsky o consideră o sinteză a celor două tradiţii, capabilă să incorporeze rezultatele incontestabile obţinute de gramatica structurală. Urmează un fragment din *Aspects*[2], care clarifică noţiunea de gramatică generativă, înţeleasă ca teorie a competenţei lingvistice a unui vorbitor sau ascultător ideal, ca ansamblu de reguli capabile să genereze toate enunţurile corecte dintr-o limbă şi numai pe ele.

În *Underlying and Superficial Linguistic Structure*, Paul Postal argumentează în favoarea a două nivele de analiză sintactică: structura de adîncime şi structura de suprafaţă. Ultimele două articole ale acestei secţiuni au un caracter ilustrativ, prezentînd segmente de gramatică transformaţională (Morris Halle[3] discută constituentul auxiliar, Chomsky[4] prezintă cîteva transformări, ca pasivizarea, interogativizarea.

Secţiunile II—V tratează chestiuni specifice de sintaxă engleză, grupate în jurul unor probleme care s-au discutat mai mult (coordonarea [II], pronominalizarea [III], relativizarea [IV], alte aspecte [V]). În fiecare secţiune, articolele sînt aranjate cronologic şi ele se ,,concurează'' mai mult decît se completează, analizînd aceleaşi enunţuri într-o manieră oarecum diferită. Acest principiu de organizare serveşte un dublu scop: ,,First, it provides a thorough understanding of some fundamental principles of English syntax. Second, a collection of articles on the same topic demonstrates that although the writers share a commom theoretical viewpoint about how to investigate English syntax, there is by no means unanimity in the solutions proposed for specific problems. It should become clear that transformational grammar is far from being a 'fait accompli' and that there are still many unsolved issues''[5].

Tipic pentru acest mod de organizare ni se pare capitolul despre pronominalizare, cuprinzînd patru articole. Primul aparţine lui Lees[6] şi formulează binecunoscutele reguli

[1] Vezi şi Chomsky N., *Cartesian Linguistics*, 1966.

[2] Chomsky N., *Aspects of a Theory of Syntax*, 1965.

[3] Halle M., *Questions of Linguistics*, în M.S.E., p. 45—53.

[4] Chomsky N., *Some Transformations in English*, în M.S.E., p. 53—70.

[5] M.S.E., p. VII.

[6] Lees R. L., Klima E., *Rules for English Pronominalisation*, în M.S.E., p. 145—160.

de generare a pronumelor personale reflexive şi reciproce.

Bazîndu-se pe articolul lui Lees şi pe *Aspects*, următoarele două articole aparţinînd lui Langacker [7] şi, respectiv, Ross [8] studiază aceeaşi problemă a restricţiilor asupra transformării de pronominalizare. Pe căi diferite, ambii ajung la formularea unor condiţii echivalente. Astfel, Langacker introduce noţiunea de ,,comandă": nodul A comandă nodul B dacă (1) A şi B nu se domină unul pe altul (2) nodul P, care domină nemijlocit pe A, îl domină şi pe B.

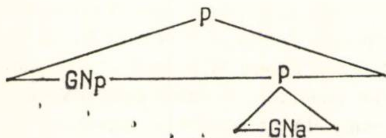
Folosind această noţiune, Langacker formulează următoarea condiţie de pronominalizare. Un grup nominal GNa [9] poate pronominaliza un alt grup GNp cu condiţia ca:

(1) GNa să preceadă pe GNp

(2) GNp să nu comande pe GNa (vezi mai sus).

Astfel, fraza (1), unde GNa comandă pe GNp, este inacceptabilă, pe cînd fraza (2), unde condiţia de 'comandă' nu este îndeplinită, este acceptabilă.

(1)**He is much more intelligent than Ralph looks.*

(2) *The picture which she painted was snapped up by an art dealer who thought that Penelope had great talent.*

Discutînd legătura între transformarea de pronominalizare şi transformările de pasivizare şi extrapoziţie, Ross ajunge la concluzia că pronominalizarea este o transformare ciclică şi formulează următoarele condiţii pentru pronominalizare.

$$\text{DS}: X - \begin{bmatrix} \text{GN1} \\ \\ \text{-pro} \end{bmatrix} - Y \begin{bmatrix} \text{GN2} \\ \\ \text{-pro} \end{bmatrix} - Z \text{ (oblig)}$$

$$\begin{array}{ccccc} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 \end{array}$$

$$\text{SS(a)} \quad 1 \quad 2 \quad 3 \begin{bmatrix} 4 \\ +\text{pro} \end{bmatrix} 5$$

$$\text{(b)} \quad 1 \begin{bmatrix} 2 \\ +\text{pro} \end{bmatrix} 3 \quad 4 \quad 5$$

Condiţii (i) 2 = 4

(ii) Cazul (a) este valabil pentru pronominalizarea progresivă.

(iii) Cazul (b) este valabil pentru pronominalizarea regresivă şi este permis numai dacă GN1 este dominat de o propoziţie subordonată care nu conţine pe GN2.

Soluţia propusă de Langacker e mai formalizată, noţiunea de comandă fiind definită prin poziţia în arbore. Soluţia lui Ross cere o definiţie mai exactă din punctul de vedere al gramaticii transformaţionale a noţiunii de propoziţie subordonată. Se observă uşor că soluţiile propuse sînt echivalente.

În ultima parte a cărţii, intitulată *Applications and Implications*, sînt prezentate aplicaţii ale gramaticii transformaţionale în alte ramuri de studiu.

Astfel, Elisabeth Closs[10], discutînd structura auxiliarului englez din perspectiva gramaticii transformaţionale, în diferite etape ale evoluţiei limbii engleze, ajunge la formularea unor ipoteze despre natura schimbărilor gramaticale. O importantă parte a acestei secţiuni este consacrată psiholingvisticii [11], gramatica transformaţională fiind aplicată la studiul unei probleme deosebit de importante achiziţia limbajului.

[7] Langacker R., *On Pronominalization and the Chain of Command*, în M.S.E., p. 160—187.

[8] Ross R. R., *On the Cyclic Nature of English Pronominalization*, în M.S.E., p. 187—201.

[9] GNa — grup nominal antecedent
GNp — grup nominal pronominalizat

[10] Elisabeth Closs, *Diachronic Syntax and Generative Grammar*, în M.S.E., p. 35 — 408.

[11] Menyuk R., *Alternation of Rules in Children's Grammar*; Klima E., şi Beluggi U., *Syntactic Regularities in the Speech of Children*; Gruber J., *Topicalization in Child Language*, în M.S.E., p. 409—467.

Ultimul articol aparţinînd lui Rosenbaum[12] discută cu destul de puţin succes posibilitatea introducerii gramaticii transformaţionale în predarea limbii.

Deşi adresată în primul rînd specialiştilor de limbă engleză, cartea este interesantă pentru orice lingvist, nu numai pentru că majoritatea literaturii transformaţionale studiază limba engleză, dar şi pentru că ea oferă o perspectivă interesantă asupra evoluţiei acestui curent.

Articolele s-ar putea grupa şi după modelul transformaţional avut în vedere.

Un număr destul de mare de articole, devenite clasice, au la bază modelul formulat de Chomsky în *Syntactic Structures*, ale cărui caracteristici se recunosc uşor. Sînt discutate transformări care schimbă sensul, cum ar fi transformarea opţională care converteşte arborele unei propoziţii afirmative într-o propoziţie negativă sau interogativă (vezi articolele *Some Transformations in English* de Chomsky, *Syntactic Regularities in the Speech of Children* de Klima şi Bellugi).

La fel, frazele sînt generate prin transformări generalizate (vezi articolele *Determiners and Relative Clauses in a Generative Grammar of English*, de C. Smith, *Gramatical Analysis of the English comparative Constructions*, de R. Lees).

Un alt grup de articole are la bază modelul formulat în *Aspects* şi consecinţele se văd imediat. Morfemele de tipul Q (interogaţie) sau Neg (negaţie) sînt prezente în structura de profunzime şi ele atrag aplicarea unor transformări obligatorii, care nu schimbă sensul (articolul lui Kuroda, *On Relativization and Certain Related Problems*).

Regulile de structură a frazei fiind recurente, simbolul P poate să apară în rescrierea unui alt simbol. Transformările se aplică ciclic de la baza arborelui spre vîrf (ex. articolele lui Ross, *A Proposed Rule of Tree of Tree Pruning*, *On the Cyclic Nature of English Pronominalization*, al lui Rosenbaum *Phrase Structure Principles of English Complex Sentence Formation* etc.).

Este, de asemenea, evident că în articolele mai vechi se face o delimitare clară între sintaxă şi semantică. În studiile mai recente, distincţia limită este din ce în ce mai greu de stabilit. Argumentele de natură semantică sînt aduse pentru a delimita grupe de propoziţii înrudite şi pentru a justifica structurile de profunzime propuse (Ross, *Adjectives as Noun-Phrases*).

Cîteva articole prezintă poziţii teoretice mai noi, diferite de *Aspects*. Kuroda discută transformarea de ataşare a unui constituent, transformare care afectează sensul (*The Attachment Transformations*). În fine, Fillmore prezintă o schiţă a teoriei sale, în *Toward a Modern Theory of Case*.

În ansamblu, lucrarea constituie o destul de completă prezentare a gramaticii generative în perioada 1957–1968.

ALEXANDRA PETROVANU

[12] Rosenbaum P. L., *On the Role of Linguistics in the Teaching of English*, în M.S.E., p. 467–480.

La linguistique — Revue internationale de linguistique générale, Fascicolele 1, 2/1971, Presses Universitaires de France, Paris.

Publicată sub îngrijirea unui comitet de redacţie condus de André Martinet, revista, care apare de două ori pe an, se ocupă, aşa cum se specifică în subtitlu, de probleme de lingvistică generală. Sumarele celor două numere pe 1971 sînt ilustrative în acest sens. Astfel, alături de titluri ca *La connotation* de J. Molino, *Notions in the manipulation of non-denotational meaning in speech* de S. G. J. Hervey, *Linguistic sign, word and grammateme* de J. W. F. Mulder, *Le signe conventionnel motivé — un débat millénaire* de J. Fónagy, *Du sens des énoncés contradictoires* de F. François, care tratează chestiuni referitoare la teoria limbii, găsim o serie de articole avînd ca temă diferite situaţii sau aspecte dintr-o limbă anumită. Dintre acestea reţinem *La théorie de la racine en indo-européen* de G. Jucquois, *Les formations savantes greco-latines en français, anglais, italien, espagnol, allemand et russe. Normes et déviations récentes*, *Structure d'un point particulier du système des prépositions spatiales en latin classique* de Ph. Marcq, *L'épithète en birman* de D. Bernot sau *Le vocabulaire boursier* de Ph. Dominique, precum şi studii privind relaţia dintre lingvistică şi alte domenii ale vieţii sociale : *L'articulation en musique* de Nicole Montard.

Revista mai are o rubrică de ,,note şi discuţii'', din al cărei sumar reţinem : *Les modalités nominales en français littéraire contemporain : quelques statistiques* de M. Mahmoudian, *Considérations sur les théories phonétiques* de H. Lüdtke, *Système phonologique produit. Système phonologique perçu* de J. L. Duchet.

Ultima parte a publicaţiei conţine o rubrică de note bibliografice.

Atenţia ne-a fost reţinută, în mod deosebit, de articolul lui Jean Molino, citat mai sus. Autorul îşi propune să delimiteze şi să explice cîmpul semantic al *conotaţiei*, termen preluat din terminologia scolastică şi aplicat la lingvistică, literatură, psihologie. J. Molino porneşte în analiza sa de la definiţia propusă de Arnauld şi Lancelot în *Grammaire générale et raisonnée*. După ce face o trecere în revistă a accepţiilor date acestui termen de-a lungul anilor de diferiţi lingvişti, printre care Keynes, Bloomfield, Hjemslev sau Barthes, autorul conchide că termenul de *conotaţie* este ,,numele lingvistic al unei realităţi ce nu ţine de ordinul limbajului'', putînd însă marca un nivel al limbajului, sau avînd caracter afectiv.

În prima parte a articolului *Les formations savantes greco-latines en français, anglais, italien, espagnol, allemand et russe. Normes et déviations récentes*, publicată în nr. 2/1971 al revistei, Claude Tchekhoff porneşte de la ideea că dezvoltarea tot mai rapidă a ştiinţei şi tehnicii reclamă formarea de cuvinte noi, care să exprime realităţi şi idei noi. Limbile, arată autorul, dispun de un lexic internaţional alcătuit din împrumuturi din greacă, adaptate la necesităţile lingvistice ale fiecărei limbi. În mod tradiţional, limbile moderne cu alfabet latin au preluat aceste împrumuturi din latină. În prezent, se constată tot mai multe abateri de la această normă. Tchekhoff îşi propune să delimiteze norma greco-latină tradiţională pentru fiecare din limbile examinate şi să stabilească principalele abateri de la normă. Concluziile primei părţi a articolului sînt următoarele : a) abaterile de la norma tradiţională devin din ce în ce mai numeroase, punînd în discuţie însăşi existenţa acestei norme şi b) este necesar să fie repusă în drepturi această normă sau să se stabilească o alta, bazată mai direct pe limba greacă, în vederea salvgardării principiului unui lexic internaţional la dispoziţia diferitelor comunităţi lingvistice.

Reţinem şi articolul lui Nicole Montard despre articularea în muzică, unde, în prima parte publicată în nr. 2/1971, autoarea încearcă să aplice analiza structurală în muzică. Ea îşi propune să analizeze în ce măsură muzica poate fi supusă unei cercetări semiologice; arătînd că, în prezent, o serie de legi de origine lingvistică sînt aplicate la semiologie (diferite domenii ale vieţii) şi că între semiologia lingvistică şi cea a artei se poate stabili un paralelism, în articol sînt studiate structura şi articularea sunetelor.

DAN MUNTEANU

Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap 1971, Bind XXIV (338 p.), XXV (129 p.), Universitetsforlaget, Oslo.

De un caracter cu mult mai exoteric decît ne-am putea imagina din simpla lectură a titlului, *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* ,,Revista norvegiană de lingvistică'' publică, în limbi de largă circulaţie, materiale ce abordează o gamă variată de probleme din sfera lingvisticii.

Publicaţia nu are o periodicitate fixă. Anul 1971, marcat prin apariţia a două volume — XXIV (338 p.) şi XXV (129 p.) — poate fi deci considerat unul foarte rodnic. Ca suplimente ale revistei *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* (NTS) apar, la intervale neregulate, seriile *Lochlann* (publicaţie dedicată studiilor celtice) şi *A Linguistic Survey of the Gaelic Dialects of Scotland* (pe teme de dialectologie scoţiană), precum şi unele monografii, cum ar fi de exemplu studiul intitulat *Icelandic-Norwegian Linguistic Relationships*, publicat de Kenneth G. Chapman, în 1962.

În linii mari, volumele XXIV şi XXV conţin contribuţii ce se încadrează în domeniul indo-europenisticii, al slavisticii, al germanisticii şi al orientalisticii, elaborate de lingvişti norvegieni, revista fiind un ,,organe exclusif des linguistes norvégiens''. Un spaţiu relativ restrîns este rezervat recenziilor — în cele două volume din 1971 sînt recenzate 3 lucrări.

Întrucît criteriul importanţei domeniului nu poate fi adus în discuţie — fiecare din aceste ramuri ale lingvisticii existînd de mult în virtutea unei bineîntemeiate şi larg acceptate raţiuni, iar criteriul valorii studiilor individuale ar fi greu de urmărit, atît din cauza diversităţii acestor materiale, cît şi a faptului că majoritatea articolelor reunite în volumele de faţă au o ţinută ştiinţifică remarcabilă — vom prezenta domeniile reprezentate în aceste volume în ordinea spaţiului ce le-a fost acordat.

Prin numărul de pagini, pe primul loc se situează cercetările de germanistică. În volumul XXV remarcăm contribuţiile semnate de Gerd Høst. După ce aduce un pios omagiu celui care a fost Wolfgang Krause — renumit indo-europenist şi germanist decedat în 1970, Gerd Høst ne prezintă sub titlul *Spuren der Goten im Osten* (p. 45—90) o cuprinzătoare trecere în revistă — cu aprecieri critice — a bibliografiei existente pe tema urmelor lăsate de goţi în părţile de răsărit ale continentului nostru, analizînd pe rînd dovezile materiale ale trecerii triburilor gotice, la începutul primului mileniu al erei noastre, prin ţinuturile Daciei, ale Moesiei, ale Asiei Mici, ale Munţilor Caucaz şi mărturiile ceva mai recente ale existenţei lor în părţile Crimeii pînă în secolele XV—XVI. Acordînd 6 pagini tezaurului de la Pietroasa şi discuţiilor care s-au purtat pe marginea inscripţiei runice de pe colan, autorul indică principalele lucrări publicate cu privire la acest renumit tezaur. Întrucît din bibliografia românească este menţionată doar lucrarea lui C. Diculescu *Die Wandalen und die Goten* (Leipzig, 1923), considerăm necesară completarea informaţiei cu

cel puţin următoarele două titluri : *Le trésor de Pétrossa*, studiu amplu publicat de Al. Odobescu la sfîrşitul veacului trecut (3 vol., J. Rothschild, Paris, 1889—1900), şi cea mai recentă contribuţie filologică românească cu privire la tezaur, articolul lui Mihai Isbăşescu, *Inscripţia de pe colanul tezaurului de la Pietroasa* (în ,,Revista de filologie romanică şi germanică" I, 1957, p. 107—133), articol care se impune atenţiei runologilor nu numai prin bogata informare bibliografică (străină şi autohtonă), ci şi prin ipoteza originală de descifrare a inscripţiei pe care o lansează.

Tot sub semnătura lui Høst apare în acelaşi volum şi comentariul *Zu den Runogrammen von Väsby und Äskatorp* (p. 91—93) ,,Cu privire la runogramele de la Väsby şi Äskatorp" — inscripţii păstrate pe aşa-numitele ,,Brakteaten" — monede subţiri de aur (sau argint), bătute pe o singură parte.

Specialiştii în germana veche de sus găsesc în paginile acestei publicaţii un interesant articol de sintaxă intitulat de către Oddleif Leirbukt *Zur Beschreibung von Althochdeutschen Relativsätzen in Sequenzen mit alleinstehendem* **der** (XXV, p. 108—115), în care analiza se bazează pe exemple din textele lui Otfrid von Weissenburg (sec. IX).

Preocupări de sintaxă vădeşte şi Thorstein Fretheim prin publicarea articolului *'Nødig' and 'gjerene' two Norwegian Sentence Adverbs* (XXV, p. 94—107) în care, cu metodele gramaticii transformaţionale, diferenţiază aceste două adverbiale propoziţionale de celelalte elemente adverbiale cu care prezintă unele asemănări semantice şi structurale : *sannsynlig, mulig, kanskje.*

Observaţiile pe care Jakob Mey le face sub titlul *Norwegian Generative Grammar : Some Antilegomena* (XXIV, p. 218—268), deşi constituie mai curînd un competent comentariu pe marginea unor aspecte de ordin teoretic implicate într-o abordare transformaţională, poate fi totuşi încadrat şi în aria germanisticii prin materialul folosit spre exemplificare : fapte de limbă norvegiană.

Al doilea domeniu amplu reprezentat în cercetările lingviştilor norvegieni este indo-europenistica. În volumul XXIV avem prilejul să parcurgem următoarele trei articole : *Hetitisch* **ganeš** — *und tocharisch* **A kñaşäst** (p. 7—12) de Fredrik Otto Lindeman, *Litauisch* **kliáutis** — *altnordisch* **kljóta** (p. 13—20) de Chr. S. Stang, şi cuprinzătorul studiu dedicat controversatei probleme a spirantelor dentale indo-europene de către Jón Gunnarsson *On the Indo-European ,,Dental Spirants"* (p. 21—82) — care face o apreciere critică şi o completare a teoriilor emise de M. Durante, W. Merlingen, A. Cuny, E. Benveniste, P. Kretschmer.

În cadrul contribuţiilor de indo-europenistică menţionăm şi observaţiile făcute de Chr. Stang, în vol. XXV, cu privire la originea termenilor lituanieni *ugnìs* ,,foc" şi *ùpė* ,,apă" (p. 7—13) şi articolul lui Fredirk Otto Lindeman, *Zu den griechischen Aoristen vom Typus* ἐστόρεσα (p. 35—42).

De un interes deosebit pentru orientalişti este articolul lui Even Hovdhaugen *Turkish Words in Khotanese Texts* (XXIV, p. 163—209), în care autorul întreprinde analiza unor vechi termeni turcici care apar în documente emise în veacul al X-lea, în provinciile Santşu şi Kanţşu din nord-vestul Chinei — mărturii ale unor contacte militare şi negustoreşti dintre locuitorii acelor ţinuturi şi populaţiile turcice.

Tot în vol. XXIV apar şi trei articole privind limbi mai puţin cercetate ; este vorba de contribuţia lui Jacob Mey privind reflexivul în eschimosă (p. 210—217) şi două studii privind malgaşa : *Un Cockney parlant malgache vers 1710* (p. 83—153) şi *La forme locative du nom malgache* (p. 154—162), ambele semnate de Otto Chr. Dahl.

Cercetările de slavistică, axate pe probleme de morfonologie, sînt reprezentate de articolele *Some morphophonemic alternations in Old Church Slavonic* (XXV, p. 14—22) de Even Hovdhaugen şi *Der Wechsel von* **i** *und* **ė** *im slavischen Wortauslaut* (XXV, p. 23—34) de Terje Mathiassen.

The Phonetic-Phonemic Development of a Norwegian Child (XXIV, p. 269—325), de Arne Vanvik, prezintă interes pentru psiholingviști, fiind un studiu longitudinal minuțios, extins pe perioada primilor opt ani de viață ai fetiței autorului — studiu ce înregistrează atît inventarul fonetic (cronologia elementelor în perioade prefonemică și fonemică a formării limbajului), cît și cristalizarea treptată a sistemului fonologic.

După cum se poate vedea din succinta prezentare a materialelor cuprinse în volumele XXIV și XXV (1971), revista *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* se impune atenției cititorilor prin spectrul larg de preocupări oglindite în paginile sale.

ILINCA CONSTANTINESCU

Kurier der Rumänischstudenten II SS 1971, Ruhr Universität Bochum, 82 p. [litografiat].

Semnalăm inițiativa lăudabilă a studenților de limba română de la Ruhr-Universität Bochum de a scoate o revistă cu profil special, dedicată limbii și literaturii române (sub redacția lui Helmut Frisch, Sonnhild Hasenkampf și Christian Schlecht).

Posibilitățile de studiere a limbii române și importanța studiului acestei limbi sînt prezentate în numărul pe care-l prezentăm, de către Axel Hillebrand.

În ceea ce privește contribuțiile de lingvistică, spicuim din cuprins : Jürgen Kristophson, *Zu den Namen der Wochentage im Rumänischen (În legătură cu zilele săptămînii în limba română)* și Jürgen Vollmer, *Die Bestimmung des Substantivs im Rumänischen (Determinarea substantivului în limba română).*

Foarte binevenită ni se pare, în cadrul notelor bibliografice și a recenziilor, discutarea unor articole mai interesante din reviste, ca, de ex., cel al lui G. Ivănescu, *Vérité et erreur dans la recherche des dialectes proto-indoeuropéens*, din ,,Philologica'' I, București, 1970 și al lui H. H. Baumann, *Zwei kleine Studien zur romanischen Sprachgeschichte.* Relevăm remarca justă a recenzentului acestui din urmă articol, Helmut Frisch, că, în cadrul studiilor de romanistică, ,,limbii române nu i se acordă întotdeauna locul pe care-l merită'', ținînd seama de interesul pe care-l prezintă pentru cunoașterea limbilor romanice.

Revista cuprinde, de asemenea, o cronică referitoare la al VIII-lea colocviu al Societății ,,Mihai Eminescu'' de la Freiburg, cu tema : *Zeugnisse der geistigen Einheit bei den Rumänen (Mărturii ale unității spirituale la români).* Cu ocazia acestui colocviu, au ținut comunicări profesori și cercetători specialiști în română din țară și din străinătate.

MARIA ILIESCU

Romance Philology, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, vol. XXIII, nr. 3, 4, vol. XXIV, nr. 1, 2, 1970.

Revista, condusă de un comitet de redacție format din filologi și lingviști de seamă din Europa și America și avînd ca redactor-editor pe Yakov Malkiel, publică articole și recenzii privitoare la lingvistica și filologia romanică.

Două dintre numerele pe anul 1970 (mai și august) sînt dedicate memoriei savantului spaniol Ramón Menéndez Pidal.

Preocupările de filologie par a ocupa un loc mai larg în profilul revistei. În numerele din acest an apar numeroase articole care reflectă interesul pentru analiza unor texte romanice vechi și medievale ca: *Florimont*[1], *Joseph d'Arimathie*[2], *Libro de buen amor*[3], *El Conde Lucanor*[4], *Divina Commedia*[5] etc.

Dintre articolele de lingvistică se remarcă cele privitoare la limba spaniolă, cum sînt *La duplicación de objetos directos e indirectos en el español hablado en Buenos Aires*, de Ana María Barrenechea y Teresa Orecchia de la Instituto Di Tella, Buenos Aires (vol. XXIV, nr. 1, p. 58–83). Trăsătură caracteristică a limbii spaniole, reduplicarea obiectului direct este studiată pe baza a numeroase exemple culese din limba vorbită în Buenos Aires. Pe baza acestora, autoarele stabilesc în primul rînd care dintre cele două elemente este cel de bază și care cel de întărire, fapt de care depinde modul de a stabili opoziția dintre obiectele simple și cele dedublate. Se arată că, în grupul substantiv–pronume, substantivul trebuie considerat element de bază, iar pronumele personal aton, ca întărire. În ceea ce privește situația pronumelor duble, pronumele aton trebuie considerat ca element de bază, iar cel tonic element de întărire.

În analiza lor, autoarele iau în considerare factorii care influențează asupra frecvenței reduplicării: cazul, categoriile de cuvinte care sînt nuclee de obiect (ex. pron. pers./non pron. pers.), opoziția uman/non uman, opoziția dintre categoriile determinare/indeterminare etc.

Din exemplele înregistrate s-au extras datele statistice care indică frecvența cazurilor de exprimare reduplicate sau nu, determinîndu-se, în felul acesta, ponderea reală a factorilor analizați. Se constată, printre altele, că exemplele de întărire a substantivelor determinate întrec pe cele ale substantivelor nedeterminate cu 7,50%.

În *Gender Switch in Spanish* (vol. XXIV, nr. 1, p. 39–54), autoarea, Erica C. García, arată, bazîndu-se pe date statistice, că în limba spaniolă opoziția masculin/feminin oferă o axă morfologică pentru diferențierea lexicală și semantică. Morfemul de gen, care, în cazul animatelor, are rolul de a diferenția masculii de femele, are, în cazul inanimatelor, un rol important în derivarea numelui.

Din materialul cules din vorbirea din Río de la Plata (Argentina) se analizează perechi ca: *tinto/tinta* (vin roșu / cerneală), *cinto/cinta* (cordon/panglică), *quinto/quinta* (cincime/grăpină de zarzavat), precum și derivate cu sufixe ca *bombón/bombonera, sopa/sopera, llavero/llavera* (inel de chei/ gaura cheii), *pechero / pechera* (pieptar la ham / plastron de cămașă), *sementero/ sementera* (sac de semințe / pămînt semănat) etc.

Pe baza numeroaselor exemple analizate, autoarea ajunge la concluzia că genul are un sens în spaniolă și anume un sens strict de relație, indicînd o opoziție fără nici o aluzie la o substanță semantică.

Probleme legate de limba franceză sînt discutate în articolele: *La théorie celtique des substrats* (vol. XXIII, nr. 4, p. 480–491) de Pierre Delattre și *Derivational Models in French Choreonyms Before 1588* (vol. XXIII, nr. 4, p. 293–300) de Peggy R. Berman.

[1] *The Composition of Aimon de Varenes' Florimont*, de Douglas Kelly (vol. XXIII, nr. 3, p. 277–292).

[2] *The Prose Version of Robert de Baron's Joseph d'Arimathie*, de Richard O'Gorman (vol. XXIII, nr. 4, p. 449–461).

[3] *Lo stato originale del Ms. G. del Libro de buen amor di Juan Ruis*, de Alberto Várvaro (vol. XXIII, nr. 4, p. 549–559).

[4] *Dios y el mundo — the Didacticism of El Conde Lucanor*, de Jan MacPherson (vol. XXIV, nr. 1, p. 26–38).

[5] *The Rock of Peter and Inferno, XIX*, de John A. Scott (vol. XXIII, nr. 4, p. 462–479) și *Patterns of Easthly Pilgrimage in Dante's Commedia*, de John G. Demary (vol. XXIV, nr. 2, p. 239–258).

Cîteva dintre articolele de lingvistică se ocupă de fenomene general romanice. În *The Romance ,,Stambaum'' in the West* (vol. XXIII, nr. 3, p. 261—276), autorul, Clifford S. Leonard, Jr., construiește un ,,arbore genealogic'' al idiomurilor romanice din Vest, bazîndu-se pe dezvoltarea sistemului vocalelor accentuate. Menționăm, de asemenea, articolul *A Neo-Schuchardtian Theory of General Romance Diphtongization* de Julius Purczinsky (vol. XXIII, nr. 4, p. 492—528). Autorul analizează fenomenul diftongării lui ę și ǫ în limbile romanice, sprijinind explicația dată acestuia de Schuchardt, în ,,Vokalismus des Vulgärlateins'', și reformulînd-o în termeni mai moderni. Este de remarcat că în acest articol se fac ample referințe și la limba română.

Revista cuprinde numeroase recenzii privitoare la lucrări de specialitate, cît și așa numite ,,Review Articles'' (articole-recenzii), dintre care cităm : *Modes of Modality in Spanish and English*, de Dwight Bolinger (vol. XXIII, nr. 4, p. 572—580), *Linguistics (Including his History) and the Humanities: Two New Approaches to a Fluid Relationship*, de Yakov Malkiel (vol. XXIII, nr. 3, p. 332—335), *Wagner's Etymological Dictionary of Sardinian*, de Jonathan L. Butler (vol. XXIV, nr. 1, p. 108—119), *Reconstructing the Diachronic Phonology of Romance*, de Noel Corbett (vol. XXIV, nr. 2, p. 273—290).

FLORENȚA SĂDEANU

Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane (S.R.L.R.), Nr. VII/1970.

Ilustrînd activitatea deosebit de bogată a filialelor Societății Române de Lingvistică Romanică, volumul al VII-lea al acestui buletin publică opt articole din domenii variate (lingvistică generală, lingvistică comparată, probleme de istoria limbii etc.).

Maria Manoliu-Manea analizează în *Les conjonctions de coordination dans une grammaire transformationnelle romane* situația conjuncțiilor de acest fel din română, franceză și spaniolă.

Într-un articol succint, dar deosebit de interesant *(Structures profondes et Language Universals)*, Em. Vasiliu propune trei gramatici posibile ale grupului verbal în latină, franceză și română, pentru a-și susține părerea în problema relației dintre structurile de adîncime și ,,universaliile lingvistice'', ajungînd la concluzia că ,,la seule possibilité de « vérifier » une hypothèse sur l'identité universelle de la structure des langues n'est que la capacité de cette hypothèse d'expliquer les d i f f é r e n c e s entre les langues'', concluzie din care reiese implicit că, după părerea sa, ,,universaliile lingvistice'' nu există decît într-un sens foarte general și abstract.

Rezultat al unui laborios studiu al semantismului cuvintelor latine moștenite în limbile romanice, articolul semnat de Florența Sădeanu analizează cu deosebită competență cîteva dintre numele de animale moștenite în spaniolă și română. Tot un studiu comparat al situației din spaniolă și română este articolul semnat de Domnița Dumitrescu : *El infinitivo en español y en rumano.*

Celelalte patru articole studiază probleme dintr-o singură limbă. Teodora Cristea analizează, în lumina gramaticii transformaționale, cuplul de prepoziții « avec »/« sans » în franceza contemporană, propunîndu-și, printre altele, să precizeze relațiile dintre raporturile logice și cele gramaticale în această problemă.

Intitulat *La Rôtisserie de la Reine Pédauque*, articolul Sandei Golopenția-Eretescu expune cîteva dintre rezultatele unui studiu mai amplu despre firmele unor restaurante pariziene, studiu de semiotică elaborat în lumina teoriilor celor mai recente.

Gramatica istorică este reprezentată, în acest volum, prin articolul semnat de Lisette Iacob despre trecerea de la „ce suis-je" la „c'est moi".

Frieda Edelstein aduce unele precizări în legătură cu subordonata circumstanțială de excepție în limba română.

Buletinul cuprinde, de asemenea, cîteva miscellanea, dintre care o amintim pe cea semnată de Bruno Mazzoni despre corespondența dintre G. I. Ascoli și B. P. Hasdeu, precum și scurte note bibliografice.

Ca de obicei, buletinul publică scurte procese-verbale ale ședințelor filialelor S.R.L.R.

VASILE COVACI

Boletín de la Academia Colombiana, XX (81, 82, 83, 84, 85), 1970, Bogotá.

Publicația Academiei columbiene de limbă, apărută sub direcția lui Manuel José Forero, are un profil filologic tradițional, îmbinînd studiile de istorie și critică literară cu cele de lingvistică generală, dar mai ales cu cele de lingvistică hispanică. În paginile revistei mai pot fi întîlnite eseuri eterogene ca temă, producții literare, precum și discursuri rostite, în cadrul ședințelor Academiei, cu diferite prilejuri.

Pentru o ilustrare mai exactă a celor spuse, spicuim din sumarul celor cinci numere (tomul XX) apărute în 1970, titlurile cîtorva studii de lingvistică: L. Flórez, *Ponencias presentadas al Congreso de Lexicografía Hispanoamericana*; J. A. León Rey, *El Congreso de Lexicografía Hispanoamericana, Ponencias presentadas al Congreso, El porvenir del idioma español en Hispanoamérica*; M. Aguilera, *La paronimia, simbolismo filológico*; M. G. Romero, *Nuevos textos litúrgicos* (însoțite de comentarii lingvistice).

Trebuie să menționăm, de asemenea, prezența în tomul XX a numeroase articole, comunicări și intervenții, prilejuite de „Săptămîna Andrés Bello", organizată în cursul anului 1970 de guvernul Venezuelei, manifestare la care au participat și o serie de lingviști columbieni.

Fiecare număr al revistei mai cuprinde rubrica intitulată *Vida del lenguaje* și o *Crónica de la Academia* cu informații privind activitatea curentă a Academiei. În cadrul rubricii *Vida del lenguaje* sînt publicate modificările și adăugirile la dicționarul limbii spaniole acceptate de Real Academia Española după apariția ultimei ediții a dicționarului. Tot aici sînt publicate scurte comunicări și opinii cu privire la diverse probleme de limbă controversate, de obicei — răspunsurile diferiților specialiști la cererile Academiei de a studia și elucida o anumită problemă de limbă contemporană. Pentru exemplificare, iată cîteva dintre acestea (nr. 85/1970): definirea sensului cuvîntului *enzima cítrica*; folosirea termenilor *gerenciar, almádana, supia, balancín*; o bibliografie selectivă de autori columbieni în vederea elaborării unui studiu despre substratul indigen în Columbia.

În cele ce urmează ne vom opri asupra cîtorva articole de lingvistică, după părerea noastră, mai interesante. Menționăm, în primul rînd, raportul prezentat Academiei Columbiene de José Antonio León Ley privind lucrările primului congres de lexicografie hispanoamericană (25 nov. — 5 dec. 1969, San Juan, Puerto Rico). Raportul arată că la congres s-a hotărît, între altele, crearea Institutului de lexicografie hispanoamericană „Augusto Malaret", cu sediul la San Juan. Au fost adoptate definițiile termenilor: *americanism* și *columbianism, peruanism* etc., normele pentru acceptarea cuvintelor autohtone și a accepțiilor autoh-

tone ale cuvintelor castiliene ce urmează să fie propuse Academiei Spaniole. Potrivit congresului, ,,se consideră *americanisme* cuvintele şi locuţiunile cu sens unitar folosite în arii lingvistice întinse sau dens populate din Hispanoamérica, care nu aparţin spaniolei generale şi nu sînt privative în Spania''. Sînt, de asemenea, americanisme cuvintele şi locuţiunile care în Hispanoamérica oferă un conţinut semantic particular şi deosebit de cel acceptat în dicţionarul uzual. Cînd aria lingvistică se circumscrie la o singură ţară hispanoamericană, cuvîntul sau locuţiunea admisă se va desemna prin adjectivul derivat de la numele respectivei ţări (panamenism, argentinism etc.).

În articolul *El porvenir del idioma español en Hispanoamérica* — de fapt, un discurs pronunţat la San Juan de acelaşi lingvist —,autorul trece în revistă diferitele teorii cu privire la viitorul limbii spaniole în America Latină. Acestea, după cum este ştiut, pot fi grupate în două clase : cele care susţin unitatea limbii spaniole, reprezentate de Ménéndez Pidal, Juan Valera, Herrera Mayor, Miguel Antonio Caro, Juan Mera, şi cele care susţin dezmembrarea spaniolei în *limbi naţionale* ale căror apărători au fost, printre alţii, Rufino José Cuervo, Domingo F. Sarmiento, Esteban Echeverría, Juan Bautista Alberdi, Juan María Gutierrez. Ocupîndu-se de evoluţia limbii, León Rey atrage atenţia asupra ,,viciilor contra sintaxei'' de tipul *estufas a gas, está siendo enviada, un siniestro ocurrió a la altura de la calle,* şi a ,,neologismelor ştiinţifice'', care, potrivit părerii autorului, trebuie să fie adoptate în întreaga arie hispanică, pentru a nu da naştere la confuzii. Subliniind că ,,în America (latină — *D. M.*) distanţa dintre limba populară şi cea literară devine tot mai mică, datorită, în bună parte, *culturalizării* poporului, termen introdus de sociologi'', autorul afirmă că, în prezent, se impune cu tot mai multă vigoare ideea unităţii şi conturării limbii spaniole, atît la nivelul maselor, cît şi, mai ales, prin activitatea lingviştilor şi a instituţiilor specializate.

Influencias anglicanizantes en el español contemporáneo de Emilio B. Labrada este o continuare a unui studiu apărut în tomul anterior al revistei. Autorul îşi propune să semnaleze categorii de greşeli şi ,,deficienţe'' apărute în limbajul ziaristic sub influenţa engleză, arătînd, în acelaşi timp, posibilităţile de exprimare corectă ale limbii spaniole. Sînt analizate expresii cu adverbul *como,* sub influenţa englezescului *as,* de tipul : *el sospechoso fue identificado como fulano* (the suspect was identified as J. D.) pentru *el sospechoso se llama fulano* ; expresia *citar como diciendo.* Ex. : *citaron a su abogado como diciendo que...* (de asemenea, după engleză) pentru *según declaraciones de su abogado...* şi verbele *describir* şi *predicir,* care au suferit un calc semantic (după engleză).

DAN MUNTEANU

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, XXXIII, 1969—1970, Barcelona, 1970.

Numărul XXXIII al revistei, care apare la fiecare doi ani editată de ,,Real Academia de Buenas Letras'' din Barcelona, cuprinde 7 articole care aduc interesante informaţii de filologie hispanică, în special cu privire la catalană şi spaniolă. Atrag atenţia cele două cercetări de lingvistică : *Toponímia de Vilaplana i del seu terme* de Albert Manent şi *El nombre de Cataluña* de Juan Vernet. Primul articol, foarte documentat, prezintă, însoţite de un bogat comentariu, toponimele unei regiuni situate într-o vale din Pirinei.

Pe linia unor preocupări anterioare, autorul celui de-al doilea articol aduce în discuţie datarea primei atestări a numelui propriu *Cataluña,* pentru care propune o nouă etimologie.

El se referă la un text al jurisconsultului arab Al-Udrí din secolul al XI-lea, unde se descrie itinerarul parcurs de trupele france care urmau să facă joncţiunea cu armatele lui Carol cel Mare. Sînt enumerate, cu acest prilej, mai multe localităţi, printre care şi *Talunya*, despre care se precizează că este situată la egală distanţă între Huesca şi Lérida. Juan Vernet este înclinat să creadă că *Talunya* reprezintă etimonul de bază pentru *Cataluña*, citat astfel prima oară.

Pe lîngă elemente de ordin geografic şi istoric, autorul îşi însoţeşte argumentarea şi cu date de natură lingvistică, în legătură cu prefixul *ca/cala*, de origine celtică sau arabă, care se întîlneşte adesea în derivate din toponimia peninsulară. În această situaţie, numele întreg *Cataluña* ar trebui înţeles ca „cetatea Talunya".

Articolul lui Juan Vernet este important pentru că reia o chestiune mult discutată de specialişti şi asupra căreia părerile sînt împărţite. Dintre etimologiile propuse, pentru a nu ne referi decît la cele mai cunoscute, amintim că *Gotholandia* „ţinutul Goţilor" este greu de acceptat din cauza dificultăţilor de ordin fonetic, mai ales în legătură cu nesonorizarea lui *-t-* şi cu asurzirea lui *g-*; *Gothoalania* „ţinutul Goţilor şi al Alanilor", ca şi *Cathalo* „numele unei cetăţi în Pirinei" prezintă neajunsuri de natură istorică. Explicaţia propusă în articolul de faţă este convenabilă atît sub aspectul datării scrise, cît şi sub aspect fonetic.

LILIANA MACARIE

Lingvistica aplicată și școala de la Edinburg

0.1. Între 24 iulie și 14 august 1971, la Departamentul de lingvistică al Universității din Edinburg s-au ținut, cu participarea unui mare număr de specialiști, importante prelegeri și dezbateri destinate să înfățișeze ,,panorama'' lingvisticii aplicate pusă în raport direct cu necesitățile predării limbii engleze. Activitatea s-a desfășurat în două secțiuni, una de *metodologie* și *metodică*, a doua de teorie LINGVISTICĂ și modele de descriere. În subsidiar, au figurat și unele procedee experimentale psiholingvistice, avînd ca obiect modul de învățare (dobîndire, achiziționare) a sistemelor lingvistice și probleme de predare.

0.2. În cursul procesului de predare, un loc deosebit îl ocupă: *limitarea* și *gradarea* unităților avute în vedere, apoi *prezentarea* lor *.

0.3. În *prezentare*, ca și în *gradare*, contribuția lingvisticii la procesul, prin natura lui, metodologic, este *dublă*: lingvistica oferă o descriere a limbii care va fi predată, indicînd profesorului ce loc ocupă fiecare component în materialul care va fi predat; în al doilea rînd, ea reamintește că unitățile care sînt subdivizate în unități de timp aparțin diferitelor nivele ale limbii și că ele trebuie expuse în funcție de patru 'îndemînări' diferite: înțelegerea vorbirii, vorbire comprehensibilă, citire și scriere (*op. cit.*, p. 208).

1. Ca sumă complexă a abilității pe care profesorul o capătă în confruntarea concretă din clasă (cadru organizat și limitat de manifestare lingvistică), predarea nu este lipsită de un temei obiectiv, căci însușirea unui sistem lingvistic secundar (L_2) trebuie raportată nu numai la o bază funcțională**, ci și la capacitatea naturală a organismului uman de a învăța. Problemele teoriilor de învățare a limbii — îndeosebi cele de natură *explicativă* — asociate cu aspectele structurale ale limbii privesc atît achiziția inițială a limbajului de către copii, cît și învățarea subsecventă a împrejurărilor cu *procese mediatorii*.

Comună ca tendință psihologilor behavioriști este încercarea de a extrapola datele referitoare la comportare, în general (a comportamentului non-uman), explicării funcționării fenomenului numit 'limbă', 'limbaj'.

Structurile lingvistice fiind organizate ierarhic, se manifestă la *nivele* distincte, dar se produc *linear*... (vezi comportamentul serial). Ele pot da naștere la generalizări adeseori riscante, așa cum a semnalat Chomsky (1959) în recenzia sa la Skinner.

2. Lingvistica aplicată este pusă de obicei în relație cu problemele de predare sau cu o formă posibilă de prelucrare a unor date pe căi mecanice (ca prelucrarea mecanică a informației, traducerea automată etc.) (J. P. Vinay).

Lingvistul care *se aplică* are ca sarcină *să elaboreze o serie de programe*, răspunzînd de obicei unor probleme pedagogice precise (J. P. Vinay).

În general, lingvistica aplicată își precizează preocupările în funcție de teorii ale domeniilor cu care intră în contact: cu psiholingvistica sau cu lingvistica teoretică, un subiect 'ezoteric' pentru J. Lyons (1971), care dirijează ca *știință-pilot* (Marcus, 1969) alegerea unor

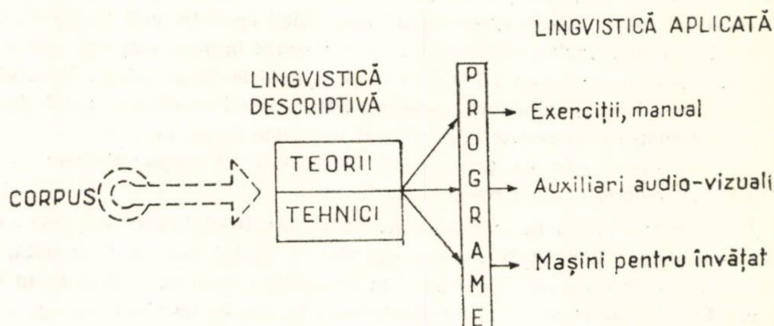
* Precizările ulterioare le fac prin intermediul manualului lui MAK Halliday & A. McIntosh & P. Strevens, 1964.

** Vezi și schema clasică a comportamentului behavioristă S—R și formula neobehavioristă $S - r_m - s_m - R$, care introduce reacții de mediere r_m și autostimularea s_m.

modele de limbă, adecvată scopurilor descriptive ale lingvisticii aplicate. Preocupările lingvisticii aplicate se situează, deocamdată, în sfera unor intenţii *pedagogice precise*, ca programarea mijloacelor celor mai eficiente de predare a unei limbi străine *.

3. În alcătuirea programelor de învăţămînt (*syllabus*) şi în planificarea (planing)** învăţării, autorii cursurilor trebuiau să răspundă unor întrebări concrete : cum se alege *corpusul* de date pentru descriere, cum se ordonează el în funcţie de gradul de dificultate a unităţilor alese pentru predare, care este cadrul metodic de organizare în practica predării limbii etc.

O schemă privitoare la etapele unei analize determinate de scopuri ale lingvisticii aplicate ar prezenta următoarea formă :

3.1. Întrebarea ,,cum se predă?'' este confruntată cu o serie de probleme care privesc metodica : ,,limitarea'', adică alcătuirea unui inventar de ,,unităţi'' (*itemuri*) de predare, gradarea, care presupune ordonarea lor, prezentarea şi testarea lor, sau implicaţii ale lingvisticii în *ordinea de aplicare* (cf. Halliday, McIntosh & Strevens, p. 207).

,,Ordinea'' de aplicare are în vedere aspectul :

a) descriptiv (dicţionare şi gramatici),

b) comparativ : selectarea materialului prin compararea limbii-scop (target) cu limba maternă,

b, 1 analiza erorilor,

b, 2 varietăţi ale limbii-scop şi, în sfîrşit,

c) ,,Punere în secvenţă'' (,,sequencing''). Ea se referă la problema de decizie a ordinii în care unităţile trebuie să fie predate (vezi şi Halliday, McIntosh & Strevens, p. 207, 222) şi prezentarea acestora.

3.2. Schema generală a ordinei de aplicare este următoarea :

Primul ordin de aplicare a teoriilor lingvistice (în mod general) structural	Procedeul descriptiv	Datele lingvistice
Al doilea ordin de aplicare a teoriilor lingvistice (structurale şi sociologice)	Procedee de selecţie (comparativ)	Descrierea lui L_1 şi L_2

* O sinteză critică în domeniul lingvisticii aplicate la Tatiana Slama-Cazacu, 1968.

** Un *plan* reprezintă o secvenţă de operaţii şi/sau scopuri care furnizează un ghid pentru obţinerea unei situaţii dorite.

Al treilea ordin de aplicare a teoriilor lingvistice (în mod general psihologice şi sociologice)	Procedeul "Sequencing" Procedee de prezentare	Conţinutul programei ↓ Programa structurată ↓ MATERIALE DE PREDARE

4.0. Implicite în secţiunea metodologică, atît problemele achiziţiei limbajului de către copil, cît şi repercusiunile teoretice asupra organizării şi controlului achiziţiei ca fenomen secundar, au format obiectul multor referinţe. La cele mai importante ne oprim în continuare.

Pentru a explica abilitatea de a mînui limbajul, psihologii fac apel la datele obţinute din observarea şi reconstituirea de „laborator" a etapelor în care copiii dobîndesc, în fapt, controlul fluent al limbii lor materne.

4.1. În acest domeniu, behaviorismul, „empirist", reprezentat îndeosebi de Skinner, care, extrapolînd datele comportamentului animal asupra comportamentului uman, explică latura verbală a acestuia prin aranjamentul c o n t i n g e n ţ e l o r de întărire, se înfruntă cu behaviorismul „raţionalist" reprezentat de Chomsky (1968), în teoria căruia însuşirea limbilor naturale este determinată mai degrabă de factori interni, de aşa-numitele idei înnăscute, decît de prezenţa unor factori externi.

Există şi o cale de mijloc în abordarea comportamentului, care constă în introducerea unor „procese mediatorii" în învăţare.

Influenţa copleşitoare a ideilor chomskiene este neîndoioasă şi ea se manifestă atît în modul de abordare, cît şi în problemele pe care psihologii (varianta lor „lingvistică") le discută în ultima vreme (performanţă şi competenţă, determinarea unui sistem nuclear de enunţuri în achiziţia primară etc.).

Cîteva din problemele cursului în acest domeniu, deşi formulate destul de vag şi în trecere, merită să fie pomenite.

4.1.0. În primul rînd, pentru a fixa locul şi rolul limbajului în dezvoltarea copilului, trebuie stabilită o ierarhie a funcţiunilor din punct de vedere filogenetic şi ontogenetic.

4.1.1. După Bruner (1968), pentru care stăpînirea unor „*tehnici*" reprezintă de fapt stăpînirea unor „abilităţi" (skills) transmise (cu variată eficienţă şi succes) prin *cultură*, oamenii îşi construiesc „modele" ale lumii înconjurătoare — prin acţiune (reprezentarea *enactivă*); prin imagini (reprezentarea *iconică)* şi prin limbaj (reprezentarea *simbolică*). În procesul de *memorare* nu avem de-a face cu o simplă „stocare" a experienţelor trecute, ci cu o „recuperare" a ceea ce este relevant într-o formă utilizabilă, care depinde de codificarea experienţei anterioare.

Copilul îşi reprezintă lumea exterioară într-o manieră „non-izomorfă" cu realitatea. Caracterul reversibil şi flexibil al unor „scheme" interiorizate îi permite să se ocupe de obiecte al căror referent este absent (nu „aici" şi nu „acum"). O calitate esenţială a limbajului, semnalată şi de Bruner, este *productivitatea,* adică posibilitatea de a produce pe baza naturii limitate de reguli ale gramaticii un număr nelimitat de enunţuri.

4.1.2. O problemă viu disputată în literatura de specialitate, prezentă în prelegerile edinburgheze, este aceea privitoare la raportul dintre limbă şi gîndire. Întrebările cărora autorii expunerilor au încercat să le dea un răspuns sînt determinate de ipoteza autonomiei sau a dependenţei celor două funcţiuni: „gîndirea" şi „limbajul".

Din nou, punctului de vedere behaviorist, după care limba şi gîndirea sînt funcţiuni identice, bazate pe reflexe, şi care necesită mediere, i-a fost opus punctul de vedere cartezian al lui Chomsky. pentru care ele sînt funcţiuni independente (vezi argumentele în recenzia la Skinner şi, îndeosebi, în "Language and Mind").

Pentru Piaget, care, aducînd în discuţie teoria funcţiunilor de reprezentare, a propus parametri noi în procesul de achiziţie a limbii, aceasta din urmă este instrumentul gîndirii ,,par excellence", datorită caracterului său flexibil ca sistem simbolic. Limba aparţine codurilor în care semnificaţiile semnelor se află fie în raportul de excluziune (singurul posibil în celelalte coduri, non-lingvistice), fie în raport de incluziune, fie în raport de intersecţie. Dezvoltarea limbii este dependentă de dezvoltarea anterioară a funcţiunii simbolice, dat fiind că gîndirea este o acţiune interiorizată.

4.1.3. Cîteva detalii ale argumentelor referitoare la dezvoltarea celor două funcţiuni, cît şi a interdependenţei lor, ni le oferă, de pildă, cercetările lui Mowrer (1967). El porneşte de la *propoziţie* ca unitate de bază a comportamentului verbal, pe care o concepe ca pe un dispozitiv condiţionat. Propoziţia face ca semnificaţia generată de predicat să devină legată de subiect. Subiectul propoziţiei este analog cu stimulul condiţionat, iar predicatul, cu stimulul necondiţionat, ceea ce se reprezintă prin conceptul de *condiţionare*. Mowrer explică ,,mişcarea înainte" a semnificaţiei predicatului către subiectul propoziţiei prin analogie cu prezenţa unor stimuli: condiţionat (,,subiect") şi stimul necondiţionat (,,predicat"). Realizarea în procesul semnificării nu se produce prin intermediul unui *vehicul-semn* (propoziţia), care ,,transportă" idei, semnificaţii, de la vorbitor la ascultător, de la cel care scrie la cititor, ci prin transferul unor semnificaţii de la un semn la altul, în mintea aceleiaşi persoane.

4.1.4. ,,Informaţia" pe care o propoziţie o poartă ca vehicul-semn se controlează prin efectul asupra comportamentului individului care o primeşte. Aici intervin factorii teoriei lui Osgood privitor la evenimentele mediatorii. În esenţă, medierea reprezentativă, reacţia de mediere, invocată şi de Mowrer ca bază a unei teorii a sensului, se bazează pe capacitatea cuvintelor care au acelaşi sens de a trezi în mintea vorbitorului acel *mediator de reprezentare* (*representational mediator*). Un semn, adică un cuvînt, se raportează la obiect (în legătură cu un obiect există un comportament R_t — comportamentul total), dar semnificaţia lui ca referinţă la obiect este dată de o anume parte, reprezentativă a lui R_t. Această formă mai elastică de conceptualizare a sensului permite integrarea unui şir întreg de fapte empirice.

După Lambert (1965, p. 28), simbolurile... evocă o *replică miniaturală* (*miniature replica*) a răspunsurilor date referentului, care, ca ,,răspunsuri de reprezentare mediate", constituie sensul simbolului.

Ele *reprezintă* modelul global al răspunsurilor date referentului sau *ţin locul* acestui model, ele *mediază* sau leagă răspunsurile date referentului cu cele date simbolului şi sînt o formă de *răspuns* al sistemului nervos; de aici eticheta lor de ,,răspunsuri mediate reprezentative".

4.1.5. Am schiţat mai sus numai unele din problemele pe care le presupune achiziţia ca formă de însuşire a unor deprinderi verbale noi, presupunînd factorul cognitiv şi pe cel cultural, aşa cum apar ele într-o formă subordonată unor teorii generale privind ,,învăţarea verbală". Teoriile învăţării îşi concentrează atenţia asupra a *două procese de bază*, asupra sensului (problema *simbol-referent*) şi asupra *comportamentului verbal* (cum sînt folosite cuvintele în comunicare, ca unităţi sau ca elemente în secvenţe-răspuns, mai largi).

Din acest punct de vedere se deosebesc două teorii ale învăţării. Una are de-a face cu sensul (cf. Osgood), cealaltă cu comportamentul verbal (cf. Skinner, care înlocuieşte ,,sensul" prin ,,operantul verbal", numit *tact*, o formă a comportamentului).

5.0. Readusă în actualitate prin lucrările lui Labov şi ale lui Fishman, sociolingvistica proclamă necesitatea abordării limbii nu numai *per se*, ci şi ca stadiu al structurii şi uzului ei în raport cu funcţiile ei culturale şi sociale. Cursul a luat în discuţie şi planul sociolingvistic.

Problematica sociolingvistică se suprapune în unele aspecte cu cea a psiholingvisticii, de pildă în relaţie cu necesitatea lărgirii noţiunii de competenţă, determinată de includerea factorului ,,context social" al vorbirii.

Preocupările din acest domeniu se referă la ceea ce se constituie pentru vorbitori în comportamentul verbal drept ,,comunitate fatică" (,,phatic communion") (Pride, 287;

MAKHalliday ... p. 91) adică, limbajul folosit pentru stabilirea şi menţinerea unor relaţii sociale.

5.1. Însuşirea unei limbi presupune cunoaşterea variatelor ei forme de manifestare vorbite şi scrise, dar şi permanenta relaţie dintre limbă şi cei care o folosesc, ceea ce implică studiul comunităţilor lingvistice, izolate sau în contact, a varietăţilor limbii şi a atitudinilor faţă de limbă (MAKHalliday, p. 75 şi urm.). Utile pentru alegerea şi analiza diverselor aspecte ale limbii pe care profesorul o prezintă elevilor, studiile amintite se grupează sub numele de „lingvistică instituţională".

5.2. Există variate „modele" (patterns) de comunicare uzuală şi populară, principalele *varietăţi* determinate de alegerea celui care foloseşte limba se constituie în *dialecte*, iar cele determinate de uz intră într-un anume *registru*.

5.3. Încercarea de a stabili graniţe discrete între dialectele dispuse social este o preocupare permanentă în lingvistică actuală, dar în care nu s-au obţinut rezultate deosebite. Pentru a găsi *norme stabile* de evaluare, factorii socio-economici ai stratificării sau datele statistice pot fi de un oarecare folos, căci aspectul lingvistic prezintă un continuum în funcţie de un tip de mobilitate socială şi de nivelele relaţiilor interpersonale (Pride, 290). Fenomenul de confluenţă, de emergenţă, caracterizează atît varietăţile aceluiaşi idiom, cît şi limbile folosite în cadrul unor comunităţi bilingve stabile.

Studiul privind schimbările de cod de la o limbă la alta este, după Pride (p. 292), de două tipuri. După unul dintre ele, comportamentul verbal este predictabil în toate, sau în cele mai multe privinţe cu ajutorul unor determinante „situaţionale", observabile. După celălalt tip, aceasta nu este posibil.

5.4. În motivarea învăţării unei limbi, Lambert (1961, 67) distinge dorinţa de a se identifica cu cultura vorbitorilor limbii care se învaţă (învăţare *integrativă*) şi evaluarea forţei, autorităţii, prosperităţii etc., care poate fi dobîndită prin limba care se învaţă (învăţare *instrumentală*) (cf. Halliday şi ceilalţi).

6.0. Dificultatea de alegere a unui aspect cu caracteristici stabile dintr-o limbă poate fi depăşită prin construirea unui *model* prin care cercetătorul „idealizează" un număr de date ale comportamentului lingvistic. Extrăgînd dintr-o limbă ceea ce constituie un sistem de „regularităţi", se caută esenţialul şi se înlătură incidentalul.

Cum se stabileşte ce este esenţial şi ce este incidental în limbă?

6.1. Dacă lingvistul este interesat numai în proprietăţile formale ale sistemului limbii *per se*, atunci el va reduce ca incidentale fenomenele asociate cu „uzul" sistemului dat în împrejurări actualizate ale vorbirii etc.

6.2. Pentru linia de demarcaţie a idealizării se propune fie o soluţie teoretică (cf. Campbell & Wales, p. 250—257), potrivit căreia idealizarea dată reprezintă o abstracţie a unor aspecte elementare, adică esenţa reală a limbii, fie o soluţie *euristică*, potrivit căreia idealizarea dată reprezintă o reducţie a fenomenului total al limbii, astfel încît această reducţie să fie cuprinsă în procedee descriptive.

6.3.0. Îndemînarea de a folosi corect o limbă într-o varietate de situaţii social determinate este, din punctul de vedere al gramaticii generative, o parte centrală a competenţei lingvistice, ca şi abilitatea de a produce propoziţii corect formate din punct de vedere gramatical. În literatura lingvistică şi în cea psiholingvistică, îndeosebi, se semnalează însă necesitatea lărgirii noţiunii de competenţă pentru a fi evaluat şi „contextul social" al vorbirii (cf. Campbell & Walles, p. 250—257).

6.3.1. Cel mai rafinat nivel de „idealizare" este cel care separă competenţa de limbă ca întreg, performanţa fiind abandonată ca un reziduu care conţine o mulţime de aspecte ale uzului lingvistic.

Validitatea teoretică a idealizării (care exclude aspecte ale folosirii şi înţelegerii propoziţiei; trăsături conceptuale, ca cele ale cadrului fizic sau sociologic al enunţului, ,,atitudini" şi ,,credinţe" ale vorbitorului şi ale ascultătorului, limitele perceptuale şi limitele de memorie, gradul de zgomot al cadrului etc.) a fost pusă sub semnul întrebării de psiholingvişti.

6.3.2. O parte a competenţei vorbitorului este şi aceea privitoare la cunoaşterea modului cum se produc propoziţiile care sînt folosite în relaţie cu contextul verbal şi non-verbal sau situaţional. La un nivel inferior de idealizare, unele aspecte ale performanţei ca fenomene ale competenţei sînt folosite în scopuri comunicative.

6.4. În procesul ,,idealizării" datelor lingvistice pot fi distinse trei nivele principale: nivelul regularizării, al standardizării şi al decontextualizării.

În timp ce lingvistica este interesată de aspectul decontextualizat şi standardizat al limbii, sociolingvistica se ocupă de limbă în contextul ei social, care implică recunoaşterea variaţiei şi a funcţiei comunicative.

,,Contextualizarea" se referă la studiul variaţiei limbii* (sociologia limbii). Această variaţie corespunde unor sisteme sociale şi poate fi privită ca uz al diferitelor ,,registre" sau forme dialectale înăuntrul limbii **.

În procesul de ,,standardizare" *** al unei limbi, două varietăţi ale limbii pot coexista, fiecare îndeplinind un rol diferit: ,,varietatea suprapusă" (în ,,diglossie", varietatea înaltă) şi ,,dialectele regionale" (varietăţi de jos).

* Vezi mai sus factorii de predicţie ai cadrului social (context situaţional).

** Pentru ,,limbă", ,,varietate" şi ,,dialect" vezi Ferguson & Gumpertz, şi pentru tipuri diferite de limbă, Stewart, 1968. Un fenomen interesant în comunităţile limbii arabe, care, datorită unor factori culturali specifici, menţin existenţa a două varietăţi ale limbii, se manifestă cu funcţiuni sociale diferite, o situaţie pe care Ferguson (1959) a numit-o ,,diglossia". După fr. *diglossie* ,,varietate suprapusă". Vezi Ferguson, ,,Diglossia", în Dell Hymes, *Language in Culture*, p. 429.

*** Aspectul standard al limbii, condiţionat de factori variaţi, nu se confundă cu *ceea ce*, în literatura noastră, adeseori, se suprapune cu limba literară (,,Literary is not the same as standard language", *art. cit.*, p. 521).

Există două caracteristici ale proprietăţilor limbii standard şi, în acelaşi timp, două atitudini faţă de această formă de ,,idealizare".

1. Ele sînt trăsături într-o ,,scalare", mai degrabă decît trăsături discrete, de felul *da — nu*. O situaţie a limbii date poate fi descrisă ca întrunind criteriile pentru o limbă standard într-un anume grad, mai degrabă decît într-un mod absolut.

2. Ele sînt structurate intern, adică sînt compuse din factori multipli şi interrelaţionaţi.

După Garvin, ,,limba standard" reprezintă o formă codificată a unei limbi, acceptată ca atare şi folosită ca model de o largă comunitate de vorbitori (cf. Garvin P. L., ,,Standard Language Problem" în Dell Hymes, 1964, p. 522).

Trei seturi de criterii sînt fixate, în termenii cărora se poate vorbi de ,,standardizarea" limbii:

1. proprietăţile intrinseci ale limbii standard;
2. funcţiunile unei limbi standard înăuntrul culturii unei comunităţi de vorbitori;
3. atitudinea comunităţii de vorbitori faţă de limba standard.

Ca proprietăţi, Garvin fixează pe cele semnalate de Mathesius în 1932: ,,posited flexible stability" (stabilitate flexibilă fixată) şi B. Havránek în 1932: ,,intellectualization" (intelectualizare).

Funcţiunile limbii standard sînt: funcţiunea *unificatoare*, *separatistă* şi de *prestigiu*, considerate funcţiuni simbolice, cadrul — de — referinţă, considerată funcţiune obiectivă (p. 522).

Prin *unificatoare*, Garvin desemnează funcţiunea limbii standard prin care se unifică mai multe arii dialectale într-o singură comunitate de limbă standard; prin ,,separatistă", funcţiunea de a reliefa o comunitate de vorbitori ca separată de cei din jur. Celelalte 2 funcţiuni se referă la prestigiul care rezultă din posesia limbii standard şi funcţiunea limbii.

Noţiunile ,,diglossia'' şi ,,registru'' sînt foarte importante pentru alegerea modelului de limbă predat de profesor, dar depind evident şi de scopurile comunicării concrete în care limba va fi folosită.

7.0. Comunicarea lingvistică este produsă prin evenimente ale vorbirii; factorii constitutivi sînt *locutor* (L), *ascultător* (A) şi mesajul care trece de la L la A, printr-un canal de comunicare sau prin *contact*. Mesajul se inspiră dintr-un *cod*, înţeles mutual de cei doi participanţi şi se referă la *contextul* în care apare comunicarea. Fiecăruia din aceşti factori ai vorbirii îi corespunde o funcţiune.

Comunicarea, ale cărei date depind de alegerea locutorului, îndeplineşte funcţiunea *emotivă* sau *expresivă*, iar alegerea de către ascultător a datelor comunicării îndeplineşte funcţiunea *directivă* sau *conativă*. Limba în contexte uzuale implică şi cunoaşterea proprietăţilor sale funcţionale şi formale.

7.1. Un alt mod de abordare a funcţiilor limbii apare la Halliday (1969, 1970), care deosebeşte trei funcţii relevante ale limbii: (i) *ideaţională*, (ii) *interpersonală* şi (iii) *textuală*. Prima se referă la un sens cognitiv (*cognitiv meaning*) sau ,,conţinut propoziţional al enunţurilor'', a doua la distincţia de ,,mod'' sau ,,modalitate'' (adică diferenţele dintre afirmaţii, propoziţii interogative şi imperative), iar cea de-a treia, la modul în care structura gramaticală şi intonaţională a propoziţiilor le raportează una la cealaltă în texte continue sau în cadrul situaţiilor în care sînt folosite. Halliday descrie anumite modalităţi ale variaţiei stilistice în termenii ,,funcţiei textuale''.

Forma particulară pe care o ia sistemul gramatical al limbii este, după Halliday, strîns legată de nevoile sociale şi personale pe care limba este solicitată să le servească (cf. Halliday, 142).

Noţiunea de ,,act al vorbirii'' — reprezentînd pentru Halliday (1971, p. 142) o selecţie simultană dintr-un mare număr de opţiuni interrelaţionate — se introduce pentru a explica baza teoretică a modului de folosire a limbajului ca instrument al comunicării între parteneri care aparţin aceleiaşi comunităţi sociale.

7.2. O definire cu un grad mai mare de fineţe, pornind de la ipoteza că, vorbind o limbă, ne angajăm într-o formă de comportament generată de reguli, adică îndeplinim *acte* în conformitate cu diverse reguli, separă noţiunile de ,,referire'' şi ,,predicare'' de actele de vorbire complete ca aserţiunea, întrebarea, comanda.

Actele complete de vorbire sînt numite, după (Austin), ,,acte ilocuţionare'', forma lor gramaticală caracteristică fiind o propoziţe completă.

Opţiunile conţinute în definiţia actului de vorbire reprezintă pentru Halliday potenţialul de sens al limbii. Cînd vorbim, alegem dacă să facem o declaraţie sau o întrebare, dacă generalizăm sau particularizăm, dacă repetăm sau adăugăm ceva nou, dacă forţăm sau nu propria noastră judecată şi aşa mai departe. Opţiunea este determinată de faptul că nu

standard de a servi drept cadru de referinţă pentru corectitudinea şi pentru percepţia şi evaluarea vorbirii poetice.

Distincţiile adesea superflue şi întemeiate exclusiv pe criteriul evolutiv şi de prestigiu, privitoare la limba română literară, asimilată cu diasistemul sau limba standard, nu au decis încă în ce măsură un astfel de aspect se conturează în descrierile limbii române actuale. Prof. I. Coteanu, în art. ,,Idiostilul'' din *Sistemele limbii*, 1970, p. 45, este conştient de dificultatea pe care o prezintă precizarea locului ocupat de limbajul standard într-o ierarhie a stilurilor (,,stil'' în sensul unei varietăţi a registrului în terminologia de mai sus): ,,în schema noastră, limbajul standard nu este decît o ipostază a celui literar'' şi propune o alegere din registru a unui ,,limbaj tip care, datorită calităţii sale de invarianţă, îşi domină propria sa concretizare din exprimarea individuală, funcţionînd pentru aceasta din urmă ca un element stabil de referinţă, adaptare, corectare şi perfecţionare. Logica internă a raportului explică învăţarea limbajului tip, învăţare care seamănă foarte bine cu aceea a unei limbi, inclusiv a unei limbi străine'' (p. 48).

sîntem interesaţi în acte deliberate de alegere, ci într-un comportament simbolic în care opţiunile pot exprima sensurile numai foarte indirect. Sistemul opţiunilor disponibile este gramatica limbii, şi vorbitorul sau scriitorul selectează înăuntrul acestui sistem; nu, *in vacuo*, ci în contextul situaţiilor de vorbire.

Actele vorbirii implică astfel exerciţiul creativ şi repetitiv de opţiuni în situaţii sociale şi personale, precum şi ale unor cadre de manifestare. Aceste opţiuni reprezintă potenţialul de sens al limbii. Numărul mare de opţiuni din acest potenţial se combină într-un număr mic de reţele relativ independente. Reţelele de opţiuni corespund funcţiilor de bază ale limbii.

8.0. Partea de lingvistică propriu-zisă a cursului prezintă într-un mod nou principiile fundamentale ale sintaxei sub aspectul „structurii constituente" şi al „relaţiilor funcţionale".

8.1.0. Aşa cum remarca şi Lyons (1970, p. 130), există o tendinţă de a descoperi trăsături semantice interpretabile şi universale, „adînci", care se manifestă deschis (sau „superficial"), pe căi variate în diferite limbi. Un aspect al acestei tendinţe îl constituie derivarea structurii constituente superficiale a propoziţiilor dintr-o „mai adîncă" specificare *sintactică*, în care elementele determinate sînt astfel *item-uri* ca, „agentiv", „instrumental", „locativ", „dativ", „cauzativ" (Lyons, 128, cf. Fillmore, Anderson, Halliday).

8.1.1. Altă alternativă de descoperire a unor fenomene sintactice „mai adînci" apelează la noţiuni din logică: verbele *performative* (Austin, 1962) sînt puse în relaţie cu „modalitatea" propoziţiilor (statutul lor ca declaraţii, comenzi, predicţii etc.).

8.1.2. O propunere în acest sens aparţine lui Seuren (1969). În lucrarea sa, *Operators and Nucleus*, încercînd să depăşească dificultăţile pe care le creează *creşterea parazitară* * a structurilor de adîncime, Seuren introduce o serie de *operatori* logici pentru negarea, modalitatea şi *cuantificarea propoziţiilor.*

O altă distincţie propusă, şi anume cea notată cu AS, stabileşte două clase de enunţuri: *aserţiuni* şi *propoziţii.*

O propoziţie este o „sentence" fără *calificator.* Ea reprezintă scopul (în uz, nu întotdeauna) cuantificatorului senteţial, adică acea parte din structura de adîncime care îi succede. O propoziţie constă din minimum un operator de timp, plus un nucleu care poate fi descris pur relaţional:

„Sentence" — Propoziţie — Nucleu

8.1.3. Cîteva din regulile structurii de adîncime prevăd (1) i Sentence→SQL** + Prop.
ii SQL → ASS
QU
IMP
SUGG
iii Prop → QL + Nucleus [V]
Regula de specificare a „nucleului".
Nucleus [V]
$X\ [V] \xrightarrow{L} [V]$

** „It will have become clear by now that, in order to overcome the difficulty of *parasitic growth* (s.n.) of deep structures in Chomsky's model of grammar, one needs a fairly elaborate apparatus...", Seuren, *lucr. cit.*, p. 59.

** SQL, „calificator" al enunţului (sentence)
Prop., 'propoziţia'
ASS, 'aserţiune'
QU, 'întrebare'
IMP, 'imperativ'
SUGG, 'sugestie'
QL, 'calificator'
V, 'verb'

„O regulă de acest tip $[X] \xrightarrow{L} x$, înseamnă: du-te la lexicon, selectează un x arbitrar din categoria X, scrie x pentru X".

De exemplu, reprezentarea verbului „drink" conţine:

drink ——————— S[n/an]
*O[n/q], [n_c, vol, cont]
*PO[Relator[p(from)] + Axis[n_c, vol, cont]]

Relator, *from*; O, obiect; PO, obiect prepoziţional. După selecţia verbului *drink*, un şir probabil va fi:

S [N] + MV [drink] + O [N] + PO [Relator [P] + Axis [N]]

$[P\ Relator] \xrightarrow{L} p_s$

$[N^0]$

$[N^{10}] \xrightarrow{L} n_s$

$[N^{Axis}]$

$[X^Q] \xrightarrow{L} x_s$: „Mergi la lexicon, selectează un x_s din categoria X, astfel că şirul de trăsături *s* ataşate la *x* în lexicon cuprinde un şir al subscriptelor ataşate la „completorul" lui Q, specificat pentru ν selectat în lexicon; sau selectează un *x* specific, dacă orice *x* specific este dat ca completor al lui Q, în specificarea lexicală a lui ν selectat; sau selectează orice membru al clasei X în lexicon, dacă nici un subscript nu este ataşat la completorul lui Q, specificat pentru ν selectat în lexicon; scrie *x* (adică cu seriile complete de trăsături date în lexiconul pentru *x*) pentru X în spaţiul lui Q".

9.0. Interferenţele dintre logică şi lingvistică nu se reduc la împrumutul de metodă, doar ele sînt, adeseori, determinate de analogii mai adînci care privesc *funcţiunile* reprezentărilor şi regulile pe care un sistem logic sau lingvistic le utilizează.

Efortul lingviştilor este îndreptat spre găsirea unei căi mai economice şi eficiente de *relaţionare* a structurilor de adîncime cu cele de suprafaţă.

Introducerea „cuantificării" ca mod de abordare a structurilor de adîncime se înscrie pe linia acestui efort (vezi, mai sus, Seuren). Efectul introducerii cuantificatorilor este limitarea domeniului de valori pe care o variabilă legată le poate lua în „structura de adîncime", cu condiţia ca să nu mai existe în structură alt cuantificator (de pildă, *unii*, *toţi* sau *articolul* pot avea un efect echivalent cu cel al cuantificatorilor din sistemele logice) *.

9.1. Analogia de structură dintre limbile naturale şi limbajele formalizate se impune şi datorită faptului că *logica nu este o simplă teorie, ci o limbă* (Carnap, 1958, apud Vasiliu) **.

Între un limbaj logic (mai exact un *calcul sintactic interpretat*) şi unul natural, diferenţa nu este de *principiu*, ci de grad de *explicitare* a regulilor sintactice şi semantice.

9.2. Definirea conceptului de *transformare* ne oferă o analogie funcţională de detaliu între un sistem logic şi un model generativ; aceasta presupune introducerea noţiunii de *analizabil* (*itate*) dintr-o logică booleană, exprimată în reguli de forma $A \rightarrow CS/X - Y$, unde XAY este analizabil ca $Z_1, \ldots, Z_n$ şi unde expresia „X este analizabil ca $Y_1, \ldots, Y_n$", înseamnă că X poate fi segmentat în $X = X_1 \ldots X_n$, astfel că X_i este dominat de Y_i în *Phrase Marker* (Indicator Sintagmatic) al derivaţiei în construcţie (Chomsky, *Aspects*..., p. 98). Simbolul A *se rescrie* ca un simbol complex, CS, într-un context X ------- Y.

* Cf. E. Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Bucureşti, 1970, p. 155 şi urm.

** *Op. cit.*, p. 85.

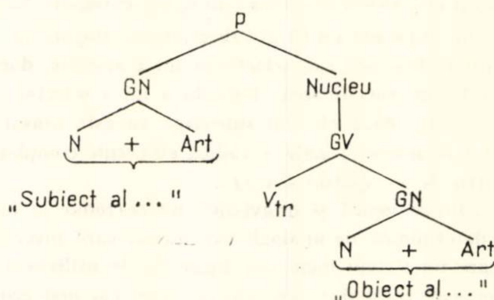
O regulă de transformare se aplică unui *Phrase-Marker plin*. Cum regulile de transformare pot fi re-aplicate (v. caracterul *recursiv* al acestor reguli) la un *transformatum*, urmează ca rezultat un Ph—M *derivat* al şirului terminal obţinut din transformare. O transformare reprezintă deci, o proiectare specifică a unui Ph—M într-un alt Ph—M*.

Expresia logică a afirmaţiei de mai sus este: presupunem că Q este un Ph—M al şirului terminal t şi că t poate fi subdivizat în segmente succesive $t_1, \ldots, t_n$ în aşa fel că fiecare t_i este identificabil în Q la un nod numit A_i. Spunem într-un astfel de caz că t este *analizabil* ca $(t_1, \ldots, t_n; A_1, \ldots, A_n)$ în relaţie cu Q.

O transformare T va fi specificată în parte printr-o secvenţă de simboluri $(A_1, \ldots, A_n)$, care defineşte domeniul său prin următoarele reguli: un şir t cu un Ph—M Q este în domeniul lui T, dacă t este analizabil ca $(t_1, \ldots, t_n; A_1, \ldots, A_n)$ în relaţie cu Q**.

10.0. O altă parte din gramatica generativă în forma sa din 1965 („Aspects...") se referă la „statutul controversat" (Lyons, 128) al funcţiilor de „subiect" şi „obiect". Chomsky (1965, p. 71, Lyons, 128) definea aceste funcţiuni în termenii unei „configuraţii" de categorii.

„Subiect al..." (etichete funcţionale), dominat de GN (etichete categoriale), iar „obiect al..." dominat de Nucleu, GV.

„Subiect" în structura de adîncime poate fi definit în termeni ai succesiunii [GN, P], iar „obiect" în structura de adîncime poate fi definit în termeni ai succesiunii [GN, GV].

Definiţiile „configuraţionale" pot opera independent de ordinea în care apar simbolurile în secvenţă, introduse prin P sau GV; relativa *** ordine a constituenţilor sau dominarea directă prin constituentul de nivel mai înalt este irelevantă (Lyons, 129) pentru definirea subiectului şi al obiectului „de adîncime".

10.1. Natura controversată a acestor funcţii este pusă şi rezolvată în alţi termeni la Halliday, a cărui soluţie este raportabilă şi la cele date de Fillmore sau Anderson prin „cazurile" de adîncime.

Pentru a construi un model al limbii, lingvistul idealizează aşa cum am văzut datele sale prin procesele enunţate mai sus şi anume de regularizare, standardizare şi decontextualizare.

Chomsky presupunea că limba supusă analizei să fie produsul unui „an ideal speaker-listener in a completely homogenous speech-community", ceea ce implică ignorarea factorilor cadrului de manifestare (psihologic sau social), deci un înalt nivel de „idealizare".

* V. analogia cu regulile de inferenţă şi determinare.

** Cf. Chomsky, *On the Notion*, în „*Rule of Grammar*, în Fodor & Katz.

*** Elementul de ordine este superfluu (irelevant) la nivelul structurii de adîncime într-o gramatică de tip aplicativ-transformaţional (Šaumjan & Soboleva, *Aplikativnaja poroždajuščejà modelj*, 1963).

11. Domeniul stilisticii, ca și cel al sociolingvisticii, căreia i se subordonează aici, se referă însă la aspectul privitor la variația sistematică a limbii în uz.

Există două moduri de abordare a fenomenului stilistic, unul *formal* și altul *funcțional*. Analiza formală se manifestă în două tipuri de activitate : una în relație cu procesul de standardizare și alta în relație cu cel de decontextualizare.

Pentru o analiză care implică factorul social, de *cadru*, este necesar să instaurăm un număr de elemente care par să fie intuitiv necesare fixării unei dimensiuni situaționale sau să reprezinte parametri constanți ; clasificarea ulterioară a elementelor lingvistice ale textului se face prin raportarea la acești parametri. ,,Parametrii'' se stabilesc prin fixarea unor dimensiuni ale ,,constrîngerii'' situaționale.

Al doilea fel de analiză formală este legată de decontextualizare.

Lingvistica stabilește între propozițiile izolate o serie de relații paradigmatice, pe cînd stilistica stabilește o serie de relații sintagmatice.

O abordare formală a textelor constă în faptul de a stabili care sînt condițiile care determină apariția unor anume forme lingvistice mai degrabă decît a altora și scopul ei este de a extinde domeniul regulilor lingvistice dincolo de limitele impuse prin standardizare și decontextualizare.

Abordarea funcțională stabilește ce anume considerăm că face dintr-un text o ,,piesă'' de comunicare, ce fel de intenții are locutorul și ce efect are folosirea limbii asupra ascultătorului (căruia i se adresează mesajul). Proprietățile formale ale textului sînt privite deci într-o astfel de abordare în termeni ai efectului lor comunicativ.

Analiza funcțională deosebește diferitele ,,funcții comunicative'' ale imperativului și arată cînd diferite forme lingvistice vor îndeplini funcțiuni comunicative similare.

De pildă:

1) Shut the window
2) Come for dinner tomorrow
3) Remember me
4) Invest your money in a building society.

Fiecare din aceste propoziții este folosită în mod obișnuit ca să îndeplinească un ,,act de comunicare'' sau un act ilocuționar *.

În asociere cu celelalte enunțuri ale textului, un enunț se poate detașa și poate căpăta forță ,,retorică''.

* ,,Illocutionary act'' a fost introdus de Austin în cartea plină de sugestii, *How to do things with words*, 1962 și reluat de Searle în *Speech Acts*. Ipoteza cărții lui Searle, utilă pentru fațetele pe care limba le comportă ca *act concret* de comunicare, este : ,,*vorbind o limbă, ne angajăm într-o formă de comportament generată de reguli* [s.n.]. Forma pe care această ipoteză o ia este că structura semantică a limbii poate fi privită ca o realizare convențională a o serie de seturi de reguli constitutive fundamentale și că actele vorbirii sînt acte realizate caracteristic prin rostirea expresiilor în conformitate cu aceste seturi de reguli constitutive. Noțiunile de ,,referire'' și ,,predicare'' sînt detașate de noțiunile care constituie acte complete de vorbire ca aserțiunea, întrebarea, comanda etc. și justificarea acestei separații stă în faptul că aceeași referință și predicație poate apărea în realizarea unor acte de vorbire complete, diferite. Actele complete de vorbire, după Austin, constituie ,,illocutionary acts'' (forma gramaticală caracteristică este propoziția completă). Corelat cu această noțiune, apare conceptul ,,act perlocuționar'' (,,perlocutionary act''), care reprezintă consecințele sau efectele asupra acțiunilor, gîndurilor sau credințelor etc. ascultătorilor. În actul vorbirii, vorbitorul realizează următoarele forme de manifestare :

,,(a) uttering words = performing utterance acts ;
(b) referring and predicating = performing propositional acts ;
(c) stating, questioning, commanding = performing *illocutionary* acts'', (s.n.) *op. cit.*, p. 23, 24.

Diferitele ,,varietăţi'' ale limbii pot fi caracterizate în termenii corelaţiilor dintre formele lingvistice şi funcţiile lor retorice.

Explicitarea acestor funcţii se realizează prin : ,,a ordona, a invita, a apela, a sfătui, a recomanda...'' :

1) I order you to shut the window

2) I invite you ...

3) I appeal ...

4) I advise ...

Făcînd explicită semnificaţia unui enunţ prin folosirea unor verbe ca cele enumerate *, verbele înseşi pot avea consecinţe comunicative şi pot produce forţa retorică a enunţului.

Pentru a îndeplini aceleaşi funcţii, poate fi folosită şi forma interogativă :

C 1 Will you shut the window?

sau propoziţii declarative :

D 1 I would be grateful if you would shut the window. Ele reprezintă, în ciuda funcţiei primare de ordin sau invitaţie, diferite ,,moduri de blîndeţe şi de politeţă'' **.

Scopurile analizei stilistice concepută astfel constau în stabilirea condiţiilor contextuale verbale în text şi nonverbale, în funcţie de situaţii, în controlul folosirii diferitelor forme care contează (sînt considerate) în texte particulare, capabile să deosebească diferite varietăţi de limbă prin descoperirea a ceea ce actele comunicative conţin în mod caracteristic; de asemeni, cum sînt realizate lingvistic şi cum se combină ca constituenţi ai unor tranşe mai mari ale comunicării.

Prin această combinaţie de acte de comunicare, se obţine ceea ce reprezintă *coeziunea retorică a unui text*.

12.0. În prezentarea problemelor pe care le pune o analiză contrastivă, se porneşte de la ,,Linguistics across Cultures'' (1957) a lui R. Lado.

12.1. P. B. Allen şi Paul van Buren, autorii lecţiei de lingvistică contrastivă ***, socotesc că o descriere ştiinţifică completă a limbii este o ficţiune, iar în prepararea materialelor de învăţămînt dependenţa de ghicire (,,guess-work'') şi intuiţie este indiscutabilă.

De alegerea ,,descrierii'' **** celei mai bune în termeni ai unei gramatici [a limbii] depinde în mare parte formularea unor afirmaţii contrastive.

Un concept introdus de Lado este acela bazat pe ipoteza că o analiză contrastivă este interesată în compararea faptelor obiective din L_1 şi L_2, fără referinţă la conceptele ipotetice, cum sînt *universaliile* ***** lingvistice.

Postularea existenţei universaliilor ,,de substanţă'' în limbă este o premisă necesară şi obligatorie, după părerea noastră, unei analize contrastive.

* ,,Verbe performative'' la (Austin, vezi p. 88).

** ,,Modes of mitigation and politeness'', (Labov, 1969).

*** În notele de curs din lucrarea citată, unde lecţia este din 1968.

**** Este util să precizăm că ,,descrierea'' unei limbi se alege în funcţie de o gramatică căreia i se aplică o ,,*metrică* de *evaluare*'' (evoluation metrics) : proceduri de decizie pre-determinate ale unei structuri *type/token* (tip/simbol) a discursului verbal.

***** Cf. Chomsky, *Aspects...*, p. 28, universaliile lingvistice sînt *formale* sau *de substanţă* : ,,A theory of substantive universals claims that items of a particular kind in any language must be drown from a fixed class of items''.

,,A theory of substantive semantic universals might hold for example that certain designative functions must be carried out in a specified way in such language. Thus it might assert that such language will contain terms that designate persons or lexical items referring to certain specific kinds of objects, feelings, behaviour and so on'' p. 28.

,,The property of having a grammar meeting a certain abstract condition might be called a formal linguistic universal if shown to be a general property of natural languages'' p. 29.

Analiza contrastivă reprezintă o analiză obţinută în termeni ai structurii de suprafaţă *. Cînd modelul este complex şi prezintă o cantitate considerabilă de „*deviere*", comparaţia structurilor de suprafaţă duce la o confuzie mai degrabă decît la o clarificare.

12.2. Comparaţia dintre două enunţuri în engleză şi franceză poate căpăta următoarele aspecte :

(a) I've been waiting for six hours [+ present continuu].

(b) J'attends depuis six heures [— present continuu].

Notarea unităţii categoriale [± continuu] constituie o constatare particulară, de scăzută generalitate, privitoare la folosirea prezentului continuu.

În alţi termeni, diferenţa dintre *timp* şi *aspect*, în cele două limbi, poate fi prezentată astfel :

(a) NP + have + be + Verb (pp) + for + Time

(b) NP + Verb (Pres) + depuis + Time

Acestea constituie un „*cadru de substituţie*", care este, după Allen şi van Buren, o aserţiune generativă, implicită în principiu, fără gradul de generalitate şi predictabilitate al afirmaţiilor generative în general. Într-un astfel de cadru nu sînt specificate „restricţiile selective" (selectarea „obiectului" prin prepoziţie), de pildă.

Pentru explicitarea unor termeni din gramatică, cum este acela de timp sau aspect, *dependente de stabilirea unui set de relaţii de sens abstracte*, se introduce *gramatica noţională* (notional grammar).

12.3. Raportîndu-ne la sensul transpus în structuri de suprafaţă contrastante, procesul „comparaţiei" apare astfel :

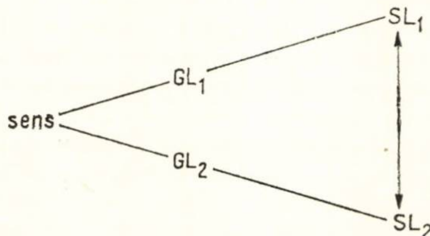

Fig. 4

GL_1 = gramatica limbii scop

GL_2 = gramatica limbii bază

SL_1 = structura de suprafaţă

iar, dacă este confruntat cu identificarea unei erori (Sm), procesul analizei contrastive capătă aspectul :

* Cf. şi sugestia lui Bach (1965), comparaţia propoziţiilor relative în L_1 şi L_2 poate fi mult mai mult simplificată dacă pornim de la structura de adîncime şi operăm către structura de suprafaţă : T : *Relative Clause Embedding* SD : $S_1 : \underset{1}{X} + \underset{2}{Noun} + \underset{3}{md} + \underset{4}{X}$ (md = = matrix dummy) $S_2 : \underset{5}{W} + \underset{6}{NP} + \underset{7}{Z}$

SC : 3 > 5 + 6 + 7 în S_1

unde (1) 6 conţine 2

(2) 6 nu este o parte a altui NP.

Schema reprezintă următoarele trepte :

(a) identifică o eroare (Sm) care se datorează, aparent, confuziei dintre SL_1 și SL_2 ;

(b) raportează Sm la SL_1 și SL_2 ;

(c) reîntoarce-te la relațiile de sens din structura de adîncime pe care SL_1 și SL_2 o au în comun ;

(d) proiectează derivația lui SL_1 și SL_2 dintr-o sursă comună în structura (universală) de adîncime.

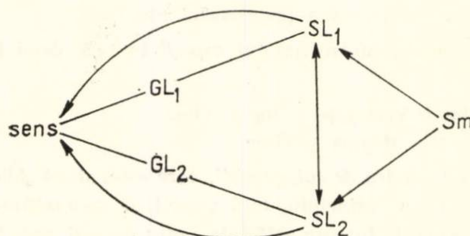

Fig. 5

12.4. Concluziile autorilor prelegerii de analiză contrastivă au în vedere :

(1) postularea universaliilor lingvistice ;

(2) considerarea gramaticii structurilor de suprafață, ca și a acelora de adîncime *, mai puțin explicită deocamdată, v. mai sus;

(3) realizarea unor afirmații de înaltă generalitate predictivă ;

(4) considerarea contrastelor de „sens", ca și a acelora de formă lingvistică.

Punctele de vedere exprimate aici sînt o generalizare clară și utilă a unor principii dobîndite prin experiența, atît a exercițiului analizei lingvistice, cît și a celor dintr-o gramatică cu un grad înalt de forță explicativă.

12.5. În analiza contrastivă a nivelului fonologic a două limbi se evaluează inventarul de foneme ale celor două limbi, aria de dificultăți fiind predictabilă în termeni ai distribuției elementelor fonematice.

După părerea noastră, „modelul" convenabil al unei astfel de analize ar fi cel fonotactic **.

Subordonate lingvisticii comparate și aplicate, analiza de erori se ocupă cu compararea „interlingua" (interlanguage) celui care învață (learner) și cu limba „scop". Analiza erorilor are în vedere acele erori care apar regulat, adică au un caracter sistematic.

În analiza erorilor se prezintă următoarele stadii :

a) Recunoașterea ;

b) Descrierea ;

c) Explicarea, care conține :

I. erori de transfer

II. erori analogice

III. erori influențate de profesor și care au un caracter redundant.

* Alternativa abordării structurilor de adîncime prin „cazuri" direct interpretabile semantic.

** Vezi și B. Sigurd, *Phonotactic Aspects* în B. Malmberg, „Manual of Phonetics", sau Postal în *Aspects*... p. 164 și urm.

14. Partea experimentală a urmărit ,,ingredientele'' experimentului: conținutul și organizare a ,,syllabus-ului'', comprehensiune și producere, testare, rolul gramaticii în învățare, cît și analiza de erori.

15. Sumarul dezbaterilor la cursurile de vară ale Universității din Edinburg în domeniul lingvisticii aplicate și învățării limbii engleze ne-a prilejuit o trecere în revistă, destul de densă prin numeroasele ei referințe — unele puțin cunoscute în literatura noastră lingvistică — a unor probleme, ca cea a limbii standard, a dialectului, registrului etc. Unele dintre ele apar și în lingvistica românească sub aspecte diferite, independent de referințele cuprinse în această cronică (vezi discuțiile privind limba literară, limba standard, stil, idiostil *).

Februarie 1971

CLEMENT MÎRZA
Facultatea de limbă și literatură română
București, Edgar Quinet 5—7

Notă finală: Autorii prelegerilor cursurilor edinburgheze, cărora autorul le aduce pe această cale un modest omagiu, sînt: Profesor S. P. Corder, Dr. Gillian Brown, K. Brown, J. J. Christie, Ruth Clark, Dr. M. Davies, Q. Howatt și H. Widdowson.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1 Anderson, John M., (1971): *The Grammar of Case*, Cambridge.
2 Austin, J. L., (1962): *How to do Things with Words*, Oxford.
3 Bach, E. & Harms, R. T. (eds), (1968): *Universals in Language*, New York, Cambridge, Mass.
4 Bruner, J. S., (1968): *The Course of Cognitive Growth*, în Endler, N. S. & Boulter, L. R. & Osser, H.: ,,Contemporary in Developmental Psychology'', New York.
5 Campbell & Wales, R., (1970): *The Study in Language Acquisition*, în Lyons.
6 Chomsky, N., (1959): *Review of Verbal Behavior by B. F. Skinner*, republ. în Katz & Fodor.
7 Chomsky, N., (1965): *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge Mass.
8 Chomsky, N., (1968): *Language and Mind*, New York.
9 Ferguson, C. A., (1959): ,,*Diglossia*'', republ. în Hymes, 1964.
10 Fillmore, C. J., (1968): *The Case for Case*, în Bach & Harms.
11 Fodor, J., & Katz, J. J. (eds.), (1964): *The Structure of Language* New Jersey.
12 Garvin, P., (1964): *The Standard Language Problem*, în Hymes.
13 Halliday, MAK, (1970): *Language Structure and Language Function*, în Lyons.
14 Halliday, MAK, McIntosh, A. & Strevens, R. D., (1964): *The Linguistic Sciences and Language Teaching*, London.
15 Hymes, Dell (ed.), (1964): *Language in Culture and Society: a Reader in Linguistics and Antropology*, New York.

* Cf. Contribuțiile prof. I. Coteanu privitoare la ierarhia stilistică, diasistem etc.

16 Jakobovits, L. A. & Miron, M. S., (1967) : *Readings in the Psychology of Language*, New Jersey.
17 Labov, W., (1966) : *The Social Stratification of English in New York City*, Washington.
18 Lambert, W. E., (1965) : *Psychological Approaches to the Study of Language*, în Allen, H. B. : ,,Teaching English as a Second Language'', New York.
19 Lashley, K. S., (1951) : *The Problem of Serial Order in Behavior*, republ. în Saporta, 1961.
20 Lyons, J., (1970) : *Generative Syntax*, în Lyons.
21 Lyons, J. (ed.), (1970) : *New Horizons in Linguistics*, Penguin Books.
22 Marcus, S. : *Lingvistica, știință pilot*, în SCL XX, 1969, nr. 3.
23 Marshall, J., (1969) : *Psychological Linguistics*, în Meetem.
24 Meetham, A. R. (ed.), (1969) : *Encyclopedia of Linguistics, Information and Control*, London.
25 Mowrer, H. O., (1967): *The Psychological Look at Language*, în Jakobovitz.
26 Pride, J. B., (1970) : *Sociolinguistics*, în Lyons.
27 Sapir, E., (1949) : *Selected Writings in Language, Culture and Personality* (ed. by D. G. Mandelbaum), Berkeley.
28 Saporta, S. (ed.), (1961) : *Psiholinguistics : A Book of Readings*, New York.
29 Searle, J., (1969) : *Speech Acts*, Cambridge.
30 Seuren, P. A. M., (1969) : *Operators and Nucleus*, Cambridge.
31 T. Slama Cazacu, (1968): *La linguistique appliquée et quelques problèmes psycholinguistiques de l'enseigment des langues*, în ,,Cahiers de linguistique theorique et appliquée'', vol. V, 221–246.
32 Skinner, B. F., (1961) : *A Functional Analysis of Verbal Behavior*, în Saporta (ed.).
33 Vinay, J. P., în Martinet, A. (ed.): *Langage*, Encycl. de la Pléiade.

Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la INTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuța poștală* 2001—telex 011631, *București, Republica Socialistă România*, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à INTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA. *Boîte postale* 2001 — telex 011631, — *Bucarest, Roumanie*, ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.** Tregëtimit Të Librit, Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import** Leninstrasse 16, Leipzig, C, 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner** B.P. 68, München 34 ; **Reise und Verkehrsverlag Hönigwiesenstrasse,** 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus,** Liebherrstrasse, 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE UNIE, **Dar El Tahrir et Publishing,** 21, Kasr el Ni St. (Dar el Shark Bookshop) Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb,** Salzgries 16 Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier** 5, Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe** 8, Volderstraat Gand ; **Maison de Langues Vivantes** 65, rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Librairie** 30, Av. Marnix, Bruxelles 5 ; **Vrander Editeur** 10, Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus,** Pl. Slaveikov 11-Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies Loyola Colege,** Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.** 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books** 2, Spadina Road, Toronto 4 Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian** B.P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz,** Av. Jimenez 8—40, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, Chulpanmul ;

CUBA, **Cubartimpex** P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard** 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz** Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General** Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service** 3645, Burham Street Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society** 1155, Sixteenth Street NW, Washington DC 20036 ; **Fam Book Service** 69, Fifth Avenue Suite 8 F, New York, 10003, N.Y. ; **Albert Phiebig** P.O. Box 352 White Plains N.Y. 10602 ; **Richard Able and Company, Inc.** Portland Oregon 97208 P.O. Box 4245 ; **Maxwell Scientific International Inc.** Fairview Park Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner** 31 East loth Street, New York 10003 ; **Franklin Square-Subscription Agency** Teaneck (New Jersey 07666) ; **Mc Graw-Hill Book Company** 330, West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency** North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa** Postfach 10128, Helsinki 10,

FRANCE, **Eyrolles Editeur** 61, Bd. St.-Germain Paris 5-e ; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains) 61, Bd. St.-Germain, Paris, 5-e; **Département étranger Hachette** 79, Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert** 20—30, Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.** Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's Foreign Department,** Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.** 37, Grays Inn Road, London W.C.1 ; **Collet's Holdings Ltd.** Denington Estate, London Road Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura** Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.** 11, Arlosorov St., Haïfa ; **Lepac Ltd.** 15, Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.** Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, SO, CO, LIB, RI, **Export-Import** Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.** 6 Tory Michome Nihombashi, Tokyo ; **Nauka Ltd.** Imp. Departm. 30—19 Minami Ikebukuro 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.** Apartado 28568, Mexico, 17, D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg,** Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport** Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk,** Walderstraat 10, Lochem ; **Boekhandel Pegasus** Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal** Van Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff** Beulingstraat 2, Amsterdam C ; **Swets & Zeitlinger** Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona** Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz,** Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze** Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot,** 1, Rue de Bourg, Ch-1002,

LAUSANNE, **Librairie Rousseau** 36, Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co.** Froschaugasse 7, Zürich I ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia** Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S. **Mejdunarodnaia Kniga,** Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba** 32, Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum,** V. Misica, 1, Novi Sad ; **Jugoslovenska Knjiga,** Terazije, 27, Beograd ; **Libertatea,** Z. Zrenjanina, 7, Pancevo ; **Prosveta** Terazije 16 I, Beograd.

I.P.I. c. 1677

Lei 20

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIII

6
1972

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :

București 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30.

Colaboratorii sînt rugați să trimită toate manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.
În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE al EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poștă), str. Gutenberg 3 bis, sectorul VI, București.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, București

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

6 – XXIII – 1972

SUMAR

MISCELLANEA

RECENZII

NOTE BIBLIOGRAFICE

CRONICĂ

SCL, an XXIII, nr. 6, p. 593–712 Bucureşti, 1972.

I. COTEANU

SEMN, SIMBOL, MESAJ POETIC

Într-o teorie realistă, semnul se defineşte ca asocierea dintre imaginea obiectului desemnat şi imaginea suportului fizic prin care se face desemnarea. Cînd suportul este sunetul articulat, semnul este verbal sau lingvistic şi nu se deosebeşte de alte semne decît prin calitatea suportului său. De aceea, orice teorie realistă a semnului trebuie să ia în considerație cei patru termeni ai relaţiei : obiect—imaginea obiectului, suport — imaginea suportului, deşi semnul nu este nici obiectul, nici suportul. Procedînd astfel, se explică posibilitatea utilizării unor elemente suprasegmentale ca semne, capabile să aibă autonomie în mesajele poetice. În acelaşi timp, se explică şi fenomenul simbolizării, simbolul fiind, în principiu, semnul care trimite la referent prin intermediul altui semn. În consecinţă, mesajul poetic apare ca spaţiul lingvistic în care, într-o anumită proporţie, semnul verbal se converteşte în simbol (de cele mai multe ori, prin intermediul unei imagini, ea însăşi semn).

Semnul lingvistic este definit de obicei ca un complex sonor care are însuşirea de a trimite la un referent, adică la un lucru, un fenomen sau un eveniment. Dacă nu se ţine seama de faptul că trimiterea se face cu ajutorul sunetelor articulate, semnul lingvistic nu se mai distinge de semn în genere, de un băţ, un stîlp, un fir de aţă, un smoc de iarbă, o pată de vopsea, de urma creionului pe hîrtie etc., utilizate spre a indica alte lucruri decît băţul, stîlpul, firul de aţă etc. El se încadrează, în cazul acesta, în binecunoscuta formulă, „aliquid (stat) pro aliquo", şi nu mai interesează nici din ce material este alcătuit, nici de ce natură este obiectul indicat. O piatră de rîu aşezată în direcţia nord, la trei paşi de tulpina unui arbore, într-o pădure, spre a arăta pentru cei care vin după noi în ce direcţie am apucat-o, un nod la batistă destinat să-mi amintească să aduc mîine o carte cerută de un prieten, două cerculeţe concentrice puse pe o hartă ca să marcheze locul unui oraş, capitală de regiune sau de judeţ, ş.a.m.d. sînt atunci semne.

Pentru oricare dintre ele, esenţial este numai faptul că am convenit asupra înlocuirii, că ne-am înţeles cum trebuie să interpretăm prezenţa pietrei la trei paşi de tulpina copacului, cum trebuie să interpretăm nodul de la batistă etc.

Semnele pot simula obiecte, fenomene sau evenimente integrate printre celelalte obiecte, fenomene sau evenimente de acelaşi fel, dar pot fi şi puternic diferenţiate de acestea, de exemplu desenul unui cap de mort pe eticheta unei sticle cu un lichid oarecare.

Caracterul lor convențional nu este însă totdeauna evident. Astfel, pentru a înțelege ce substituie o mască de om trist, plasată în incinta unui teatru, nu ajunge să ne închipuim că actorii acelui teatru joacă și piese triste, nici că, eventual, masca în discuție simbolizează tristețea, ci *trebuie să știm* că ea era, în teatrul antic, simbolul tragediei ca gen dramatic. Semnele figurative, ca cel citat mai înainte, sînt pasibile de interpretări spontane variate. Cine nu știe că bufnița reprezintă simbolul înțelepciunii nu poate face nici o legătură între imaginea acestei păsări pe o carte, de exemplu, și faptul că în această carte se tratează o problemă de filozofie, dacă, bineînțeles, titlul nu i-o spune. În concluzie, atît recunoașterea semnului ca atare, cît și descifrarea lui, adică descoperirea obiectului, fenomenului sau evenimentului căruia îi ține locul sînt consecințe obligatorii ale caracterului convențional inclus în raportul de substituire, fără de care nu poate fi vorba de semn.

Raportul de substituire formează cel mai simplu sistem de semnificație. El se poate însă complica în cele mai diverse feluri. Dacă, de exemplu, stabilim că un nod pe un fir de sfoară substituie ideea de afirmație, nimic nu ne oprește să decidem în continuare că două noduri reprezintă ideea de negație, că trei noduri reprezintă ideea de acceptare condiționată ș.a.m.d. Am dezvoltat în felul acesta o posibilitate a materialului și am creat un sistem convențional de transmitere a unor știri. Dacă, în loc de sfoară, recurgem la culori, baza materială a sistemului este, evident, alta și, din acest moment, materia concretă a obiectelor întrebuințate ca semn condiționează realizarea sistemului de comunicare construit. Dar, din acest moment, nu ne mai aflăm la treapta abstractă la care aveam dreptul să spunem că semnul este „aliquid (stat) pro aliquo''. Acum trebuie să spunem că nodurile de pe sfoară, petele de culoare etc. *stant pro aliquo* și deci că primul termen din formulă nu mai este liber. A rămas liber numai termenul *pro aliquo*. El poate să fie, în principiu, orice obiect, fenomen sau eveniment.

Geneza semnelor nu se produce însă în realitate în modul descris mai sus. Ea începe de la obiecte, a căror imagine trebuie f i x a t ă măcar pentru un timp în ceva diferit de ele, într-un suport material. Dar acest suport este și el, la rîndul lui, un obiect, indiferent dacă el constă dintr-o simplă urmă în piatră, în lut ars, în lemn, pe hîrtie etc., iar ca obiect se reflectă într-o imagine mentală (altfel nu ar putea fi memorizat). Cum în mintea noastră nu se asociază obiectele materiale ca atare, ci numai imaginile lor, rezultă că semnul este o asociere de două imagini după schema următoare :

Obiect→imaginea lui + imaginea obiectului suport←suport

În principiu, cele două imagini nu se confundă niciodată, nu se identifică, deși apar de regulă împreună, ceea ce permite disocierea lor și estomparea uneia în favoarea celeilalte. Astfel, cînd atenția se concentrează asupra obiectelor substituite, este înlăturată temporar din cercul luminos al conștiinței imaginea celuilalt obiect. Prin acest joc, se asigură posibilitatea de a fi analizat, rînd pe rînd, atît obiectul substituit, cît și obiectul suport.

Problema locului deţinut de obiectul suport se rezolvă, credem, relativ simplu în situaţia descrisă mai sus. De vreme ce obiectul substituit nu face parte din semn, nici obiectul suport nu poate face parte din semn. Suportul este în definitiv tot atît de obiect ca şi obiectul substituit. Nu vedem deci de ce l-am introduce în semn, indiferent de natura lui particulară.

Spre a închide pe cît ne stă în putinţă calea unor înţelegeri care nu ar corespunde cu ideile expuse aici, e necesar să subliniem :

a. Că nu concepem semn care să nu trimită la ceva, la un referent, obiect real sau imaginar, oricît de abstract ar fi acest obiect.

b. Că nu concepem semn fără suport material, deşi acesta din urmă constituie doar concretizarea materială a semnului, un element exterior care-i condiţionează însă în mod absolut existenţa.

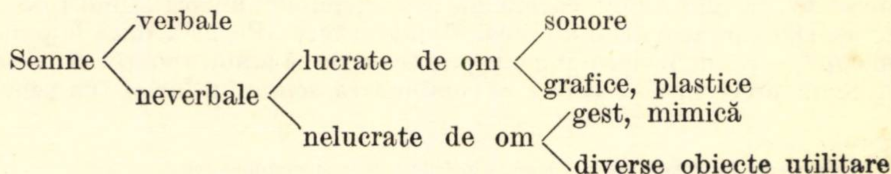
c. Că, prin urmare, din *teoria* semnului nu poate lipsi nici unul din cei patru termeni arătaţi mai înainte, deşi numai doi dintre ei (imaginea obiectului şi imaginea suportului) alcătuiesc semnul. De altfel, din punctul de vedere în care ne-am plasat în analiza de faţă, orice altă interpretare se exclude automat, cu condiţia să se respecte formulările propuse, căci *imaginea obiectului* presupune şi implică în mod necesar existenţa (concretă sau imaginară) a obiectului ca atare, *imaginea suportului* presupune şi implică în mod necesar existenţa suportului ca atare.

d. Simetria dintre obiectul propriu-zis şi cel care serveşte ca suport al semnului nu este perfectă, căci suportul trebuie să aibă calitatea de a putea fi mai uşor de mînuit decît obiectul, şi nu este niciodată imaginar, cum este uneori obiectul propriu-zis.

În aceste condiţii, clasificarea semnelor nu depinde de obiectele substituite sau de imaginile lor, care sînt empirice şi neconvenţionale, ci de suportul semnului, care este ales în mod convenţional şi deliberat. Chiar cînd el este sunetul articulat, nici atunci nu avem altă situaţie, căci, în ansamblul teoriei semnelor, sunetul articulat verbal nu reprezintă decît un accident de care mintea omenească a ştiut să profite, utilizarea lui devenind deci, după aceea, convenţională şi deliberată.

Primele două mari clase de semne nu vor putea fi, aşadar, decît : semnele verbale, de o parte, şi semnele neverbale, de alta. Despărţirea din capul locului a semnelor în figurative şi nefigurative se dovedeşte prea îngustă. Gesturile şi mimica, de exemplu, nu intră în acest cadru, căci o dată sugerează forme ale obiectelor, altă dată, nu.

Gruparea la treapta imediat următoare se face în semne neverbale confecţionate sau reelaborate cu intenţia de a substitui obiecte şi în semne neverbale care nu au fost confecţionate, ci sînt numai utilizate ca substitute ale lucrurilor. Astfel, semnele muzicale, cele grafice sau cele plastice fac parte din categoria semnelor neverbale reelaborate de om, pe cînd gesturile, mimica, diversele lucruri cu destinaţie utilitară — cînd sînt semne — formează categoria celor neverbale şi neconfecţionate de om cu scopul de a fi puse în locul altor obiecte. Avem, aşadar :

Sistematica semnelor

Semnele, de orice tip ar fi, nu se reliefează în adevăratul înțeles al cuvîntului decît dacă intră în relație unele cu altele și cu fundalul care le pune în valoare. Cum apariția lor rezultă dintr-o dublă intenție, una de f i x a r e măcar pentru un timp a imaginii obiectelor *însemnate* prin ceva, cealaltă de transmitere, de comunicare a acestei imagini, între ele se stabilesc diferențe în funcție de felul în care răspund uneia dintre cele două intenții sau amîndorura. Cînd sînt destinate cu precădere fixării imaginii, ele sînt în general rudimentare, mai ales dacă operația de desemnare a obiectului s-a făcut la repezeală. Cînd sînt însă destinate transmiterii imaginii, ele se elaborează mai atent și imită, adesea, înfățișarea obiectului pe care-l substituie. Combinarea celor două intenții dă naștere, bineînțeles, la sisteme complexe.

Suportul semnului trebuie să se distingă de fundal. Pe un fundal de zgomot este aproape inutil să plasăm semne sonore, iar cînd totuși o facem, ele trebuie să aibă intensități și frecvențe care să depășească în mod cert turbulența fonică a fundalului. Este, de asemenea, dificil să folosim semne făcute din pietre de rîu pe un prund ; dacă totuși sîntem nevoiți s-o facem, ele trebuie să aibă dimensiuni și forme relevante etc. etc. Fundalul joacă prin urmare un rol foarte important în alegerea și valorificarea semnelor.

Tot atît de important este și materialul din care se construiește suportul semnului. Un sistem de semne pentru realizarea căruia s-ar recurge la bare masive de metal ar prezenta atît de multe inconveniente încît, în cele din urmă, ar fi părăsit ca sistem, căci comoditatea semnului constă înainte de toate în calitățile suportului său, cu atît mai bun cu cît este mai adecvat funcțiilor sistemului în care se încadrează. Nu vom face, de exemplu, balize marine sau indicatori topografici permanenți din materiale care nu rezistă la acțiunea apei, a vîntului, la diferențe mari de temperatură etc. Deci și materialul din care este construit semnul are o mare însemnătate.

Fixarea imaginii, transmiterea ei, fundalul de manifestare și materialul suportului intră, într-o formă sau alta, în orice sistem de semne. Chiar făcut numai cu gîndul de a fixa în mintea unei singure persoane imaginea unui fapt, de îndată ce legătura lor cu faptul devine cunoscută, semnele se transformă automat într-un mijloc de transmitere a imaginii. Exceptînd, prin urmare, situațiile cu totul neobișnuite, fixarea și capacitatea de transmitere a imaginii sînt calități intrinsece ale semnului, consecințe ale substituirii care l-a creat.

Nefiind reflectări d i r e c t e ale obiectelor, evenimentelor sau fenomenelor, ci reflectări m e d i a t e prin actul de stabilire a unui suport material fără legătură obligatorie cu materia obiectelor[1] substituite, semnele se combină după reguli proprii, avînd posibilitatea să dea naștere, în acest fel, la alte semne cărora nu le corespunde uneori nimic real sau concret. Dacă punem aripi unui cal, îl putem face „Pegas", dacă le punem unui copil, acestuia îi zicem înger și putem crede că ambii zboară. Nu discutăm acum procesul care a dus la combinarea semnului 'aripi' cu semnul

[1] Prin care înțelegem de aici înainte și fenomenele și evenimentele.

'cal' sau 'copil', ci numai capacitatea sistemului de a combina semne care se mişcă libere de contigenţele obiectelor substituite.

În această capacitate se cuprinde în germen întreaga fantezie creatoare, artistică sau ştiinţifică, a celor care utilizează sistemele de semne. Uneori ea dă chiar impresia nu că se substituie lumii reale printr-o reinterpretare a ei, ci că este însăşi lumea reală, constituind o proiectare a spiritului nostru care combină atît de ingenios semnele. Răsturnarea raportului adevărat dintre semne şi obiectele substituite se datorează fără îndoială forţei creatoare implicate în regulile de combinare din sistem. Dacă, în loc să privim această forţă ca urmare a raportului genetic dintre obiect şi semn, o considerăm rezultatul unui proces invers, se produc deturnări care prezintă două aspecte mai importante:

a. Obiectul substituit este tratat ca element constitutiv al semnului. Aşa procedează cei care susţin că, cel puţin în exprimarea poetică, lucrul şi cuvîntul se identifică sau că limbajul verbal este izomorf cu limbajul lucrurilor. O asemenea interpretare impresionist-naivă nu este prea departe de atitudinea omului de pe stradă, care identifică în mod spontan cuvîntul cu lucrul sau crede că Venus din Milo este numai o femeie frumoasă dezbrăcată sau, în fine, că un portret este cu atît mai bun cu cît reproduce mai exact modelul.

b. Imaginea suportului semnului este identificată cu imaginea obiectului substituit. Deturnarea aceasta atinge mai cu seamă semnul sonor, articulat sau nu. Semnul sonor articulat, adică cel lingvistic, este transformat într-un fel de incantaţie. El trimite la obiecte numai prin metrică şi prozodie, reprezentîndu-le prin lanţuri ritmice, prin acumulări orchestrate de aperturi vocalice, de grupuri consonantice etc. Influenţa structurilor muzicale, incontestabilă în acest caz, face ca deturnarea amintită să intereseze în mod special poezia şi limbajul poetic. În fond, semnul lingvistic este redus la elementele lui suprasegmentale (accent, intonaţie) a căror forţă sugestivă, deşi reală, nu coincide întru totul cu forţa sugestivă a întregului semn. O valoare a semnului (imaginea obiectului) este transpusă deci în altă valoare.

Transpoziţia arătată este conştientă şi duce inevitabil, prin detaşarea fragmentelor 'accent', 'intonaţie' etc., la crearea altor semne, cărora li se atribuie autonomie. Or, dată fiind regula fundamentală de constituire a semnului, procedeul apare ca legitim în limitele amintite, căci din sistemul curent se detaşează părţi de semne care, printr-o convenţie ceva mai complicată decît cea curentă, devin ele înseşi semne.

Dar el nu ar fi posibil dacă imaginea obiectului şi cea a suportului nu s-ar afla într-un raport de asociere, ci s-ar identifica în mod spontan şi în orice împrejurare, cu alte cuvinte dacă suportul semnului şi-ar pierde autonomia. Acest fapt ar avea grave consecinţe pentru sistem, căci, dacă imaginea suportului ar trebui să fie totdeauna aceeaşi cu cea a obiectului substituit, suportul ar deveni chiar obiectul substituit şi s-ar desfiinţa baza de funcţionare a semnului, care, după cum am mai arătat, este semn numai în măsura diferenţierii lui de ceea ce înlocuieşte. De aceea, nici nu este posibilă totala identificare a suportului cu obiectul substituit ci, după cum am văzut, numai a unor părţi din suport (accent, intonaţie etc.). Identificarea celor două imagini este deci înşelătoare, căci, în realitate, cu imaginea obiectului substituit se identifică numai imaginea unei părţi

din suport, ceea ce face ca din sistemul existent să se nască o derivare condiționată, a cărei principală caracteristică rezidă în faptul că reprezintă o modificare parțială a sistemului inițial.

Mişcarea internă a sistemelor de semne se desfăşoară după foarte multe reguli, unele specifice, altele generale. Două dintre acestea din urmă au o mare importanță pentru clarificarea problemelor semnului și sistematicii lui. Prima este regula distingerii. Ea prezintă două aspecte : orice semn și orice combinație de semne trebuie să se diferențieze de fundalul pe care apar ; orice semn trebuie să se diferențieze de celelalte semne cu care se combină. A doua regulă privește necesitatea trimiterii de la semn la altceva. Şi ea are două aspecte principale : orice semn trimite la un obiect ; orice semn *poate* trimite la alt semn.

Aspectele primei reguli sînt profund restrictive ; nerespectarea lor duce la desființarea semnului. În mod accidental, un semn se poate confunda cu altul, dar nu în același timp și cu fundalul, și invers, dacă se confundă întîmplător cu fundalul, trebuie să se distingă de celelalte semne cu care intră într-o anumită combinație.

În formula : un semn poate trimite la alt semn, regula a doua prezintă un aspect facultativ. O cercetare mai atentă dovedește însă că procesul de semnificație nu se încheie prin aplicarea acestei formule. El este cu adevărat încheiat numai cînd apare imaginea obiectului substituit. Un exemplu : desenul care reprezintă o balanță cu brațe egale este imaginea grafică a unui obiect cu diverse utilizări, deci un semn, de vreme ce sugerează obiectul material binecunoscut. Dar acest obiect servește la rîndul lui ca suport pentru ceva foarte deosebit de el, pentru ideea de justiție. Cînd imaginea (grafică) a balanței cu brațe egale ilustrează ideea de justiție, avem de a face cu o trimitere mediată în care obiectul material joacă rolul de suport al imaginii cuprinse în ideea de justiție. Transformarea balanței ca atare în obiect care substituie altceva nu are nimic surprinzător dacă se admite că orice obiect poate îndeplini funcția de semn. Pentru aceasta este necesar să convenim numai asupra înlocuirii operate. De exemplu, putem foarte bine să facem din soare semnul vitalității și al bunăstării, din porumbel, semnul păcii, din vultur sau din leu semnul puterii, dintr-o roată dințată, semnul tehnicii sau al industriei ş.a.m.d. În cazuri de felul acestora, se vorbește despre simbolizare, iar semnelor în discuție li se dă numele de simboluri. Din perspectiva mișcării de la semn la obiect, simbolul ne apare ca semnul care trimite la obiect prin intermediul altui semn.

Privit din cealaltă perspectivă, adică de la obiect către semn, actul de simbolizare are însă cu totul altă înfățișare. Aici intră în joc mitul, iar în mit nu mai avem certitudinea că obiectul căruia îi spunem altfel simbol nu este echivalentul convingerii că el îndeplinește efectiv rolul atribuit. În această situație, nu se mai vede suficient de clar dacă obiectul este sau nu semn. Adorarea soarelui, de exemplu, este o dovadă concludentă a simbolizării, dar este ea și un semn ? Lucrurile sînt ceva mai simple cînd obiectul căruia i se atribuie diverse virtuți este întruchipat într-un personaj. Atunci „zeul'' înfățișat concret printr-o ființă ne readuce pe alt drum în sistematica semnelor.

Transformarea semnului verbal în simbol

Din perspectiva relației sale cu obiectul denumit, semnul verbal prezintă aceleași caracteristici ca și semnul pur și simplu. Astfel, suportul său material nu are legătură obligatorie cu obiectul pe care-l substituie, imaginea lui se asociază cu imaginea obiectului ca ceva deosebit de ea ș.a.m.d. Semnul verbal simbolizează deci ca orice alt semn.

Avem mai întîi cazul în care corpul fonic al cuvîntului ca atare este considerat o forță. Rostirea lui echivalează cu eliberarea acestei forțe ca în descîntece, unde cuvîntul vindecă, îmbolnăvește, ucide, declanșează dragostea sau ura, ori ca în basme, unde metamorfozează lucrurile și ființele.

Complexul sonor este tratat în asemenea situații ca și cînd ar fi absolut același lucru cu obiectul desemnat, ceea ce înseamnă că imaginea lui este identificată, ca în mitologie, cu imaginea obiectului, iar aceasta din urmă cu obiectul însuși, ale cărui calități trec în suportul fonic. Între faptul că întruchiparea materială într-un zeu a unei forțe din natură este luată drept forța însăși și faptul că aspectului sonor al cuvîntului i se atribuie puterea obiectului nu este o deosebire de esență, ci de material.

Avem după aceea cazul în care nu suportul fonic al cuvîntului este punctul de plecare al simbolizării, ci imaginea obiectului denumit, pe care o putem reda și printr-un sinonim. Imaginea plugului, de exemplu, a constituit adesea punctul de plecare pentru simbolizarea muncii agricole. Arghezi a recurs însă în versurile următoare la imaginea sapei : *Ca să schimbăm acum întia oară/ Sapa-n condei și brazda-n călimară/*... și se poate, firește, recurge și la alta.

În arta verbală, simbolul este o deturnare a raporturilor obișnuite din semnul lingvistic. Ca procedeu general, această deturnare atinge mecanismul semnului supus operației prin întîrzierea evidențierii obiectului substituit de semn, care este ascuns un timp prin echivalarea lui cu alt semn. Pentru ca luceafărul să fie înțeles ca substitut al poetului „nemuritor și rece" față de lumea banală, sînt necesari mai mulți indici intermediari : atribuirea dorinței omenești de iubire pasionată astrului ceresc ; intensitatea prea puternică a acestei simțiri pentru lumea obișnuită etc. etc. Simbolul poetului-luceafăr este construit în poemul lui Eminescu pas cu pas, prin intermediul unor semne verbale. Ca și în mit, nu se spune niciodată ce reprezintă luceafărul, ca și cînd obiectul simbolizat, poetul, ar fi redat printr-un cuvînt lovit de interdicția de vocabular.

Caracterul ascuns al simbolizării este însă relativ. Simbolizarea are grade de forță. *Miorița*, de exemplu, are un grad de simbolizare mai mare decît *Ghiță Cătăniță* sau *Ion ăl Mare*. Un roman are o forță de simbolizare mai mică decît un poem liric ș.a.m.d. Recunoașterea acestor grade reprezintă o problemă de estetică. Determinarea mecanismului de transformare a semnului lingvistic în simbol interesează însă stilistica sau poetica, ultima privită numai ca descriere a structurilor mesajului poetic. Dar dacă un mesaj nu devine poetic decît în măsura în care reușește să realizeze un simbol, premisă presupusă de întreaga noastră discuție aici, atunci limbajul poetic însuși nu este decît domeniul de transformare a semnului lingvistic în simbol.

Concluzii

1. Semnul verbal (lingvistic) este o entitate sui-generis, care constituie o clasă specifică de semne.

2. Semnul verbal este capabil să genereze sisteme derivate (cu autonomie semiotică).

3. Semnul verbal poate trimite la alt semn. În acest caz, el devine simbol (verbal).

4. Domeniul de transformare a semnului verbal în simbol este mesajul poetic, transformarea în cauză fiind o poetizare (deturnare) a mesajului.

5. Limbajul poetic este deci limbajul în care un număr de entități — semne verbale — se transformă într-un număr de simboluri.

Iulie 1972

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

SIGNE, SYMBOLE, MESSAGE POÉTIQUE

(*Résumé*)

Selon toute théorie réaliste, le signe est l'association de l'image de l'objet désigné avec l'image du support physique qui sert à la désignation. Le support étant le son articulé, le signe se dit verbal ou linguistique et c'est seulement par la nature de son support qu'il se distingue des autres signes. Par conséquent, toute théorie de souche réaliste doit être fondée sur la prise en considération des termes impliqués dans la relation significative, à savoir : l'objet, son image, le support, l'image de celui-ci (quoique le signe ne soit ni l'objet ni le support physique de la désignation).

L'utilisation des éléments suprasegmentaux (tels que l'accent, l'aperture vocalique, l'agglomération voulue des consonnes, etc.) en tant que signes dérivés et capables d'accéder à l'autonomie dans les messages poétiques s'explique alors sans difficulté ; de même, la symbolisation, car le symbole se définit dans notre système comme un signe qui renvoie au référent par le truchement d'un autre signe.

Le message poétique apparaît en l'occurence comme l'espace linguistique où les signes verbaux sont convertis, dans des proportions variables, en symboles (pour la plupart à l'aide des images ayant elles-mêmes la fonction de signes).

TAMARA REPINA

CONTRIBUȚII LA STUDIUL COMPARATIV-ISTORIC AL LIMBILOR ROMANICE. DECLINAREA SUBSTANTIVELOR ÎN ROMÂNĂ ȘI ÎN VECHEA FRANCEZĂ

Articolul atrage atenția asupra posibilității aplicării metodelor de analiză tipologică la studiul comparativ-istoric al limbilor romanice. Obiectul cercetării este declinarea substantivelor în română și în vechea franceză. Sistemele de declinare sînt comparate din două puncte de vedere : 1) al conformității opozițiilor cazuale ale fiecărei limbi comparată cu ierarhia termenilor nominali ai propoziției; 2) al criteriilor unei clasificări tipologice (tipuri de declinare).

Procesele lingvistice interne care au însoțit formarea limbilor romanice sînt inaccesibile unui studiu direct, în lipsa unor texte scrise din perioada istorică respectivă. Studiul comparativ al limbilor romanice înlesnește pătrunderea în specificul fiecăreia din ele și, prin aceasta, ne apropie de înțelegerea proceselor lingvistice amintite. Este adevărat că nu toate aspectele din istoria limbilor romanice se pretează la fel de ușor la o analiză comparativă. Fiecare limbă s-a format individual, ritmul de dezvoltare n-a fost același în diferite regiuni romanizate și există pe deasupra o distanță de timp considerabilă între primele mărturii scrise în fiecare limbă. Totuși, în măsura posibilităților, limitele gramaticii comparate trebuie lărgite.

În cursul trecerii de la latină la limbile romanice a avut loc descompunerea sistemului existent de declinare a substantivelor și s-au format unele sisteme noi de declinare în vestul și în estul Romaniei (în vechea franceză și în vechea provensală pe de o parte [1], în română pe de altă parte). În istoria limbilor înrudite, deci pe aceeași bază genetică, au început să funcționeze unele sisteme noi de declinare, servind unor scopuri analoge, și anume celor de a exprima raporturi sintactice între cuvinte. Necesitatea de a compara sistemele în chestiune pare evidentă. Pînă acum însă, ele nu au constituit obiectul unui studiu aparte [2].

[1] De asemenea, după cum arată unele mărturii indirecte, în vechea retoromană, vezi Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, t. II, Copenhaga, 1903, p. 173.

[2] Unele observații privind posibilitatea confruntării declinării românești cu cea din vechea franceză se pot găsi în articolul lui E. Vasiliu, *Observații asupra flexiunii nominale în limba română*, în SCL IV, 1953, p. 137–146; vezi, de asemenea, K. Tøgeby, *Déclinaison romane et déclinaison roumaine*, în ,,Revue romane'', Numéro spécial 2, 1968 (Copenhaga), p. 139–149, I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână* (*româna comună*), București, 1969, p. 56–57, 59, și *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 219.

Lipsa lucrărilor ştiinţifice închinate în mod special analizei comparative a declinării din istoria limbilor romanice se explică, după părerea noastră, prin două împrejurări. Un obstacol constă în deosebirea paradigmelor de declinare în regiunile de vest şi de est. Dacă confruntăm, de exemplu, paradigmele aceloraşi cuvinte din limbile :

	Vechea franceză			Româna
Cazul subiect	*li parenz*	*li emperere*	Nom.-ac.	*părintele*
				împăratul
Cazul regim	*le* (*lo*) *parent*	*l'empereür*	Gen.-dat.	*părintelui*
				împăratului

O astfel de analiză pare fără rost : lipsa de asemănare a paradigmelor nu cere dovezi, asemănarea, dimpotrivă, este foarte îndoielnică.

Al doilea obstacol îl constituie, probabil, faptul că declinarea, în regiunile de apus, este atestată într-o perioadă istorică relativ timpurie (secolele al IX-lea — al XIII-lea — al XIV-lea), care, în estul ariei romanice, nu a fost reflectată în scris : primele texte româneşti care dau o idee despre declinarea substantivelor datează, după cum se ştie, abia din secolul al XVI-lea.

Toate acestea, într-adevăr, îngreuiază comparaţia lingvistică, dar, după cum ni se pare, nu-i anulează necesitatea. Descompunerea paradigmelor latine a fost însoţită de crearea unor ,,focare'' romanice de declinare, dintre care unele, cu trecerea timpului, s-au stins, în vreme ce altele (altul) continuă să funcţioneze în zilele noastre ; faptul acesta este o realitate lingvistică şi, ca atare, trebuie studiat din toate punctele de vedere posibile.

Obstacolele mai sus amintite ar putea fi înfruntate în oarecare măsură, dacă obiectul studiului comparativ l-ar constitui sistemele de declinare în întregime, nu paradigmele izolate. Cercetarea ar putea fi eficientă dacă s-ar confrunta tipologia sistemelor respective, adică p r i n c i p i i l e lor de organizare şi de folosire. Poate că atunci s-ar da la iveală unele direcţii de formare şi de dezvoltare lingvistică pe care le oglindeşte fiecare sistem de declinare.

Articolul de faţă reprezintă o încercare de a studia, prin metoda comparativă tipologică, declinarea substantivelor din română şi din vechea franceză. Am ales numai două linii de cercetare : 1) organizarea sistemelor în chestiune din punctul de vedere al corelaţiei dintre cazurile substantivului şi funcţiile lui sintactice, în cadrul propoziţiei ; 2) problema clasificării sistemelor amintite în ce priveşte tipurile de declinare. Consideraţiile de mai jos, în cazul aprobării lor, ar putea sta la baza unui studiu mai amănunţit şi mai aprofundat.

Analiza sistemelor romanice de declinare a substantivelor presupune mai întîi comparaţia lor din punctul de vedere al opoziţiilor cazuale care le stau la bază. Orice sistem de declinare, indiferent de numărul cazurilor, este menit să organizeze în propoziţii cuvinte şi îmbinări de cuvinte, ceea ce înseamnă că sistemul cazual al fiecărei limbi este în conexiune cu funcţiile sintactice ale componentelor nominale ale propoziţiei.

Părţile nominale de propoziţie au faţă de predicat un statut inegal. Poziţia de frunte aparţine subiectului, care exprimă punctul de plecare

al acţiunii. Între celelalte părţi nominale ale propoziţiei, aşa-numite secundare, un loc aparte îl ocupă obiectul direct, asupra căruia trece acţiunea unui verb tranzitiv. Subiectul şi obiectul direct sînt părţile de propoziţie liniare faţă de predicat [3]. Propoziţia reprezintă deci o structură ierarhică, bazată, mai întîi de toate, pe inegalitatea celor două serii de funcţiuni sintactice : subiectul şi obiectul direct, ca prim plan ierarhic, celelalte părţi nominale de propoziţie (secundare, în sensul propriu al cuvîntului), ca al doilea nivel ierarhic. Înăuntrul fiecăruia dintre nivelurile amintite mai există alte subdiviziuni [4], dar ele nu ating diviziunea de bază [5].

Dacă declinarea se realizează în propoziţie prin forma corespunzătoare a părţilor nominale de propoziţie, iar acestea sînt organizate într-un mod ierarhic, este firesc să presupunem că declinarea nu rămîne indiferentă faţă de structura ierarhică a propoziţiei. Nu mai puţin firesc ar fi să ne punem următoarele întrebări : Oare diviziunea ierarhică de bază amintită mai sus îşi găsea vreo oglindire în sistemul latin de declinare? Cum stau lucrurile în această privinţă, în sistemele romanice de declinare de care ne vom ocupa aici? Toate trei sistemele sînt în conformitate sau nu cu structura ierarhică presupusă a propoziţiei?

1. Confruntînd paradigmele celor cinci tipuri de declinare din limba latină clasică şi acceptînd poziţia deosebită în paradigmă a nominativului (formă iniţială a cuvîntului) ca ceva incontestabil, nu putem să nu observăm următoarele. Toate cazurile oblice, cu excepţia acuzativului (dacă luăm sistemul de declinare în întregime), pot fi omonime cîte două : *terrae* — *terrae* (genitivus — dativus) ; *terris* — *terris*, *lupo* — *lupo*, *lupis* — *lupis*, *hominibus* — *hominibus* (dativus — ablativus). Acuzativul, graţie caracterului specific al desinenţelor (*-am*, *-um*, *-em* ; *-as*, *-os*, *-es*), nu se încrucişează cu nici un alt caz oblic, omonimia lui cu cazurile oblice este cu totul e x c l u s ă.

Dacă ne amintim, în acelaşi timp, că singurul caz gramatical căruia acuzativul îi putea fi omonim era nominativul şi că acuzativul era în stare să formeze o construcţie absolută analogă celei pe care o forma nominativul (nominativus, accusativus cum infinitivo), ni se pare logică concluzia că, în sistemul latin clasic de declinare, acuzativul, din punct de vedere formal, ocupa un loc aparte printre cazurile oblice ale paradigmei şi că, în consecinţă, diviziunea ierarhică de bază (subiectul, obiectul direct// celelalte funcţiuni sintactice) îşi găsea expresia gramaticală în cadrul sistemului de declinare însuşi.

2. În limba română, declinarea substantivelor se bazează în întregime pe opoziţia unei forme cazuale nemarcate special (aşa-numitul nomina-

[3] Cf. : ,,... la un capăt al liniei care ar înfăţişa acţiunea se găseşte nominativul (= subiectul), la celălalt capăt, obiectul direct (= acuzativul), primul ca punct de plecare, al doilea ca punct de sosire al acţiunii'' — Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 295.

[4] Vezi, de exemplu, E. Benveniste, *Pour l'analyse des fonctions casuelles* : *le génitif latin*, în ,,Lingua'' XI (1962), p. 17—18.

[5] Se înţelege că nu sînt excluse situaţiile în care propoziţia nu-şi atinge scopul fără să fie exprimat unul din complementele indirecte, de pildă complementul adresării (spunînd : *am dat cartea*, trebuie să precizăm, în acelaşi timp, *cui* anume am dat-o, (vezi F. Brunot, *La pensée et la langue*, Paris, 1936, p. 375—380). Dar şi în asemenea cazuri, funcţiunile sintactice de subiect şi de obiect direct îşi păstrează caracterul liniar faţă de verb.

tiv-acuzativ), care, neînsoţită de prepoziţii, îndeplineşte mai întîi de toate tocmai funcţiunile de subiect şi de obiect direct : **Calul** *mergea puţin înainte,* **omul** *se tîra în urma lui*... (V. Rebr., 5);... *cetăţenii nu întorceau capetele*..., *nu priveau nici* **calul** *nici* **omul** *negru cu joben*... (V. Rebr., 5), şi a unei forme cazuale marcate special (aşa-numitul genitiv-dativ), a cărei destinaţie este exprimarea funcţiunilor celui de-al doilea plan ierarhic, mai precis, a celei de atribut nominal şi a celei de complement al adresării : *Şi cînd găsi, îi scoase* **calului** *căpăstrul şi, trecînd în spate, lovi crupa* **calului** *de cîteva ori la rînd*... (V. Rebr., 213).

Deci şi aici mijlocul formal de a introduce în propoziţie obiectul direct nu coincide cu cel al celorlalte funcţiuni sintactice oblice : folosit fără prepoziţie, complementul direct este omonim cu subiectul. Limba recurge la alte mijloace pentru a diferenţia totuşi funcţiunile sintactice (ordinea cuvintelor, felul de articulare etc. [6]), mai există un instrument special de a introduce obiectul direct (*pe*)[7], dar principiul de organizare a sistemului de declinare a substantivelor (opoziţia celor două forme cazuale, care corespunde pe planul conţinutului gramatical opoziţiei celor două planuri ierarhice ale funcţiunilor sintactice) este greu de contestat.

3. Declinarea substantivelor în vechea franceză reprezintă, în această privinţă, cu totul altceva. Limita formală în cadrul paradigmei de declinare nu trece aici între cele două niveluri ierarhice. Opuse formal sînt pe de o parte subiectul [8] : **Li emperere** *en avrat grant damage.* (Rol., 1987);... **Li rois** *fors de la chambre issi*... (Chev., 648);... *Que* **mes sire** *est a mort bleciez, Et bien sai, que vos l'avez mort.* (Chev., 980–981) şi, pe de altă parte, funcţiunile următoare :

— de obiect direct : ... **L'empereür** *li cumande(t) a guarder.* (Rol., 2527); *Et apres ce* **le roi** *pria, Que il et tuit si chevalier Venissent a lui herbergier*... (Chev., 2302–04); *A(itel) hunte, sire,* **mon seignor** *ai perdut* (Rol., 2824);

— de atribut nominal : *Une foiz a la cort* **le roi** *M'envoia ma dame an message*... (Chev., 1002–03); *Par devant les piez* **mun seignur** *puis chescun jur rungier les os*... (M. de Fr., p. 88, 10–11);

— de complement al adresării : *Curteisement* **l'empereür** *ad dit* : „*Bels sire reis, ne vos dementez si* !... (Rol., 3823–24); **Mun seignur** *dites qu'il me vienge veeir* ! (Rol., 2746).

În această situaţie, cazul direct deosebeşte forma subiectului de forma obiectului direct, iar cel din urmă, realizîndu-se în aceeaşi formă ca şi celelalte funcţiuni sintactice oblice, se uneşte formal cu părţile de propoziţie aparţinînd celui de-al doilea plan ierarhic. Opoziţia care stă la baza

[6] Vezi, de exemplu, Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 303–304 ; Vl. Horejší, *Quelques traits caractéristiques du système casuel roumain*, în „Philologica Pragensia", VII (1964), 1, p. 60–61.

[7] Problemele teoretice privind folosirea lui *pe* la obiectul direct le tratează, în special, Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, 1965, p. 77–99 ; cf., de asemenea, V. Guţu-Romalo, *În legătură cu construcţia prepoziţională a complementului direct în limba română*, în LR XVIII, 1969, 2, p. 177–180.

[8] Nu luăm în consideraţie folosirea cazului direct în funcţiunea de vocativ, de apoziţie şi de nume predicativ : prima nu intră în numărul părţilor de propoziţie, celelalte două primesc forma cazuală corespunzătoare prin acordul cu alte părţi ale propoziţiei şi, în primul rînd, cu subiectul.

declinării vechi franceze s-ar putea formula ca opoziţie 'cas sujet — cas non sujet'. Atunci cînd substantivul nu este în stare să exprime prin forma cazului oblic atributul nominal şi complementul adresării [9], declinarea opune una alteia numai funcţiile care se plasează pe acelaşi plan ierarhic (adică subiectul şi obiectul direct). Opoziţia celor două niveluri ierarhice rămîne atunci în afara sistemului de declinare.

Declinarea substantivelor din vechea franceză reproduce în mare măsură pe cea din latina tîrzie. Se ştie că, în ultima perioadă a istoriei limbii latine, s-a format un sistem de declinare în care toate formele oblice, între care şi acuzativul, s-au unit într-un caz oblic sincretic, care a şi dat mai tîrziu, în vechea franceză, cazul non-subiectului [10]. Chiar în latina tîrzie deci, nominativul s-a găsit opus formal tuturor celorlalte cazuri (acuzativului, genitivului, dativului şi ablativului, luate în ansamblu). Această situaţie se prezintă ca rezultat al unor transformări fonetice : amuţirea lui *-m* final, pierderea distincţiilor cantitative ale vocalelor, coincidenţa în pronunţare a lui $\breve{i}$ — $\bar{e}$, $\breve{u}$ — $\bar{o}$ etc. Pronunţarea nedesluşită a desinenţei cazuale latineşti a contribuit la slăbirea ei şi, prin aceasta, la descompunerea sistemului de paradigme cazuale.

Faptele enumerate sînt bine cunoscute. N-ar fi nevoie să le amintim, dacă n-am vrea să atragem atenţia asupra consecinţelor pe care le-au avut procesele fonetice pentru exprimarea ierarhiei în chestiune. Rezultatul amuţirii lui *-m* final şi al altor transformări fonetice a fost că acuzativul şi-a pierdut privilegiul formal de care dispunea în latina clasică, în ce priveşte poziţia lui între cazurile oblice, şi, în consecinţă, s-a deplasat pe un nivel ierarhic inferior. Dacă în latina clasică planul exprimării gramaticale, în cadrul declinării nominale (avem în vedere declinarea, care se caracterizează prin lipsa omonimiei acuzativului cu celelalte cazuri oblice), se găsea în conformitate cu structura ierarhică a propoziţiei, în latina tîrzie şi, mai apoi, în vechea franceză, sub influenţa transformărilor fonetice (adică prin forţa împrejurărilor, nu din necesitatea de a exprima mai adecvat gîndurile), această conformitate (echilibrul planului de exprimare şi al celui de conţinut gramatical) s-a perturbat.

S-ar putea presupune, desigur, că în cursul istoriei limbii latine şi, mai pe urmă, a celei franceze s-a schimbat însăşi structura ierarhică a propoziţiei. Justeţea sau inexactitatea presupunerii se verifică uşor dacă ne adresăm istoriei ulterioare a francezei. Sistemul vechi francez de declinare s-a descompus : cazul oblic a înlocuit pe cel direct şi opoziţia formală morfologică a subiectului şi a obiectului direct a fost eliminată. Pentru a exprima funcţiunile celui de-al doilea nivel ierarhic, limba franceză a folosit prepoziţiile. S-a ajuns deci la situaţia în care părţile nominale de propoziţie aparţinînd primului plan ierarhic (subiectul şi obiectul direct) funcţionează fără să fie însoţite de prepoziţii : *Pendant tout ce temps*, **le concierge** *a parlé et ensuite, j'ai vu* **le directeur**... (Camus, 11) ; *Soudain*,

[9] Vezi A. Westholm, *Étude historique sur la construction du type „li filz le rei"*, Vesteras, 1899, p. 16—23 ; L. Foulet, *Petite syntaxe de l'ancien français*, Paris, 1923, p. 21, 30.

[10] Procesul formării unui nou sistem de declinare în latina tîrzie este cercetat, în special, în lucrările următoare : M. H. D'Arbois de Jubainville, *La déclinaison latine en Gaule à l'épcque mérovingienne*, Paris, 1872 ; L. F. Sas, *The Noun declension system in Merovingian Latin*, Paris, 1937 ; Mario A. Pei, *The Language of the Eighth century Texts in Northern France*, New York, 1932, şi altele.

la porte d'entrée claqua. „C'est moi !" cria **mon père**. (Troyat, 48), în timp ce funcţiunile celui de-al doilea plan ierarhic (şi, în special, cea a atributului nominal şi a complementului de adresare) sînt însoţite de prepoziţii : *J'ai offert une cigarette* **au concierge**... (Camus, 17) ; *Intérieurement, je lui reprochai ce silence qui pouvait compromettre la bonne humeur* **de mon père** (Troyat, 38).

Descompunerea sistemului vechi francez de declinare a substantivelor a dus, aşadar, la restabilirea, prin alte mijloace gramaticale, a conformităţii dintre planul exprimării şi cel al conţinutului : diviziunii ierarhice de bază îi corespunde pe deplin opoziţia din planul exprimării (neprepoziţional — prepoziţional). Presupunerea de mai sus privind transformările în structura ierarhică a propoziţiei nu s-a confirmat. Schimbările fonetice au îndreptat evoluţia limbii latine în aşa fel, încît sistemul ei morfologic (mai precis, declinarea) a ajuns în c o n t r a d i c ţ i e cu statutul sintactic al părţilor corespunzătoare de propoziţie.

Vechea franceză, moştenind sistemul de declinare contradictoriu din latina tîrzie, n-a putut să nu-i moştenească şi punctele slabe. Unul din ele îl constituia, după cum am încercat să dovedim, tocmai nepotrivirea sistemului de declinare a substantivelor cu structura ierarhică a propoziţiei. Eliminarea contradicţiei în chestiune dintre planul expresiei şi cel al conţinutului gramatical al funcţiunilor sintactice ar putea fi considerată un impuls puternic al dezvoltării lingvistice. Şi, dacă ipoteza emisă este justă, trăsătura opusă a unui sistem de declinare, adică conformitatea paradigmei cazuale cu structura ierarhică a propoziţiei, ar putea fi considerată un factor intern, care contribuie la stabilitatea sistemului respectiv de forme cazuale. Poate că tocmai aici trebuie căutate cauzele divergenţei în evoluţia istorică a declinării din vechea franceză şi din română.

Problemele legate de clasificarea substantivelor în diferite tipuri de declinare, în română şi în vechea franceză, merită atenţie dintr-un alt punct de vedere.

Prin cercetările lingvistice din ultimii ani s-a dovedit că substantivele declinabile în limba română se grupează în două tipuri, după genul gramatical, formînd declinarea masculină şi cea feminină [11]. Prima cuprinde substantivele masculine şi ambigene (neutre) [12], cea de-a doua substantivele feminine.

Împărţirea aceasta oglindeşte destul de adecvat una din direcţiile istorice ale dezvoltării lingvistice care s-au schiţat încă din latina tîrzie. Contopirea declinării I cu a V-a, a celei de-a II-a cu a IV-a, deosebirea formală a substantivelor aparţinînd unor genuri diferite înăuntrul declinării a III-a : *patri*, dar *sorores* etc., demonstrează tocmai regruparea substantivelor după gen. Limba română, deci, n-a făcut decît să desăvîrşească procesul amintit, creînd un sistem de declinare în care substantivele se repartizează în tipurile corespunzătoare, tocmai după genul lor gramatical. Ne-am putea opri, deci, la clasificarea în chestiune, dacă n-ar exista

[11] I. Iordan, M. Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1965, p. 142 ; M. Manoliu Manea, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, Bucureşti, 1971, p. 212.

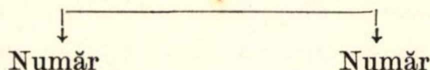
[12] Poziţia noastră privind termenul preferat (ambigen) am expus-o în articolul *Caracterul sintagmatic al declinării româneşti*, în SCL XXII, 1971, 5, p. 466—467.

un detaliu, care pare neînsemnat la prima vedere, dar care, după părerea noastră, merită o atenţie deosebită.

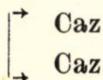
Vorbind de declinările masculină şi feminină, cercetătorii au o rezervă în ceea ce priveşte aşa-numitele substantive invariabile, aparţinînd tuturor celor trei genuri : *pui*, *nume*, *învăţătoare*. Substantivele de acest fel sînt scoase din cele două tipuri şi sînt clasificate, de obicei, ca un grup de cuvinte aparte. O asemenea apreciere a substantivelor numite invariabile ni se pare cam îndoielnică.

Să punem mai întîi întrebarea : ce criteriu formal permite gruparea substantivelor declinabile în tipul masculin şi în cel feminin? Criteriul acesta îl constituie, după toate aparenţele, faptul că unele substantive, în declinarea la singular, nu-şi schimbă tema după caz : **lup** — *un* **lup**, *unui* **lup**, **lup***ul*, **lup***ului* ; **sat** — *un* **sat**, *unui* **sat**, **sat***ul*, **sat***ului*. Altele, tot la singular, îşi schimbă tema, trecînd de la forma cazuală nemarcată (nominativ-acuzativul), la cea marcată (genitiv-dativul): **fată**, **fete** — *o* **fată**, *unei* **fete**, **fata**, **fetei** ; **casă**, **case** — *o* **casă**, *unei* **case** şi aşa mai departe. Criteriul formal al împărţirii substantivelor româneşti în tipurile de declinare s-ar putea formula ca ‘invariabilitatea, respectiv variabilitatea temei substantivului în declinare’. Substantivele din declinarea masculină exprimă opoziţia cazuală de bază numai prin forma instrumentului gramatical (a articolului sau a determinativului), cele din declinarea feminină întăresc forma articolului prin schimbarea temei înseşi a substantivului (deoarece aşa-numita desinenţă cazuală nu este autonomă în exprimarea cazului, ni se pare mai just să vorbim de tema substantivului şi de participarea sau neparticiparea ei la declinare, decît de desinenţă cazuală propriu-zisă).

Substantivele de felul lui *pui*, *nume*, asemenea tuturor substantivelor masculine şi ambigene, se caracterizează prin invariabilitatea temei în declinare. Faptul că ele nu-şi schimbă tema nici la formarea pluralului arată că înăuntrul declinării masculine substantivele de acest fel constituie o clasă flexionară aparte, dar (ceea ce este însemnat) înăuntrul declinării masculine, nu în afara ei. Căci schimbarea formei substantivului pe planul „orizontal” :

nu reprezintă declinarea propriu-zisă (cf. în franceza contemporană, care nu mai dispune de declinare : *chien* — *chiens*, dar *cheval* — *chevaux*) ; se poate vorbi de declinare numai atunci cînd, prin schimbarea formei nominale, îşi găseşte exprimarea vreo opoziţie cazuală, adică planul „vertical” al paradigmei :

Se pare, aşadar, că invariabilitatea, respectiv variabilitatea după număr, care caracterizează grupurile flexionare ale substantivelor, n-ar trebui să influenţeze împărţirea lor în tipurile de declinare. Substantivele

de felul lui *pui*, *nume* nu reprezintă deci un grup de cuvinte aparte : fără nici o restricţie, ele fac parte din declinarea masculină, caracterizîndu-se prin acelaşi criteriu formal, ca şi toate celelalte substantive aparţinînd acestei declinări :

Nom.-ac.	**lup***ul*	**pui***ul*	**sat***ul*	**frate***le*	**nume***le*
Gen.-dat.	**lup***ului*	**pui***ului*	**sat***ului*	**frate***lui*	**nume***lui*

Caracteristica lor principală o constituie invariabilitatea temei la exprimarea opoziţiei cazuale, sau, după terminologia mai obişnuită, lipsa flexiunii cazuale, redarea cazului exclusiv prin forma articolului.

În ce priveşte substantivele feminine, de felul lui *învăţătoare*, lucrurile sînt mai complicate. Spre deosebire de substantivele care aparţin declinării feminine, la forma genitiv-dativului singular ele nu-şi schimbă tema : cf. *moara* — *morii*, dar *învăţătoarea* — *învăţătoarei*. Deşi sînt de genul feminin, ele nu aparţin declinării feminine. Dar, dacă substantivele de acest fel se caracterizează prin invariabilitatea temei în declinare, ele trebuie să aparţină atunci acelui tip de declinare care se diferenţiază prin neparticiparea temei substantivului la declinare, adică declinării masculine ?

Ca să depăşim contradicţia, trebuie să ne amintim dacă substantivele în chestiune sînt singurele, printre cele feminine, a căror temă rămîne neschimbată în declinare. Se ştie că în limba română contemporană substantivele feminine cu tema invariabilă de la caz la caz sînt reprezentate prin mai multe feluri de nume : *dragoste*, *cinste*, *îmbrăcăminte*, *fasole* etc. [13] : *Iubirea şi* **dragostea** *să domnească între oameni* (Corbea, 406) ; ...*dar hoţului îi trecuse focul* **dragostei** (Barbu, 440) ; **Îmbrăcămintea** *le era amestecată* (Barbu, 91) ; ... *şi începe s-o laude despre frumuseţea ei şi a* **îmbrăcămintei** (Proza um., 10) [14].

Substantivele de felul lui *învăţătoare* intră, aşadar, şi ele într-o serie paradigmatică, dar nu în cea care constituie declinarea feminină, ci, dimpotrivă, tocmai în aceea care nu face parte din acest tip de declinare, neposedînd trăsătura gramaticală distinctivă proprie acestuia din urmă, adică în seria următoare :

Nom.-ac.	*o dragoste*	*dragostea*	*o învăţătoare*	*învăţătoarea*
Gen.-dat.	*unei dragoste*	*dragostei*	*unei învăţătoare*	*învăţătoarei*

Dacă revenim la clasificarea substantivelor declinabile din limba română actuală, avînd în vedere consideraţiile de mai sus, sistemul se prezintă, după cum ni se pare, astfel (clasificarea se face pe baza singularului) :

Tipul I — Substantivele cu tema invariabilă în declinare.

1. Masculine şi ambigene.

2. Feminine (*dragoste*, *fasole*, *învăţătoare* etc.).

În cadrul acestui tip de declinare, subtipurile 1, 2 se diferenţiază prin forma articolului (**un** *învăţător* — **unui** *învăţător* ; **o** *învăţătoare* — **unei** *învăţătoare*).

[13] E. Vasiliu, *op. cit.*, p. 142.

[14] Cf. observaţiile lui E. Vasiliu, *op. cit.*, p. 143—145, asupra structurii eventuale a formelor cazuale de tipul **cas**-*ei*, **vulp**-*ii* etc. Vezi, de asemenea, inovaţiile limbii vorbite atestate de Al. Graur, *La romanité du roumain*, Bucureşti, 1965, p. 39 (*floarei*, *moarei*).

Tipul II — Substantivele cu tema care v a r i a z ă într-un fel oarecare, de la caz la caz. Această declinare este exclusiv feminină.

Dacă proiectăm clasificarea propusă la istoria limbii, trebuie să vorbim, probabil, de două procese. Unul este reprezentat de trecerea de la temă, ca principal criteriu de clasificare, la genul gramatical (se ştie că, în latina clasică, substantivele se repartizau în tipurile de declinare după caracterul sunetului final al temei). Al doilea proces constă, după cum se pare, într-o nouă trecere pe primul plan, la clasificarea tipologică, a temei substantivului, dar de data aceasta sub altă formă : este vorba acum nu de caracteristica temei substantivului după sunetul ei final, ci de o trăsătură cu mult mai generală, şi anume de caracterul ei neutru sau marcat în declinare la singular. Dezvoltarea istorică de la latină la română şi istoria ulterioară a românei se prezintă atunci, în ce priveşte criteriul clasificării tipologice, în felul următor : 'temă→gen→temă' (întoarcerea la criteriul cel vechi, dar pe altă bază şi sub altă formă de exprimare [15]).

Referindu-ne la vechea franceză, nu putem să nu observăm că aici substantivele masculine şi cele feminine s-au dezvoltat într-un mod deosebit. Cum a arătat istoria ulterioară, deosebirea a constat în ritmul diferit de dezvoltare [16], dar regruparea substantivelor după gen este şi aici incontestabilă [17].

Oricît de variate ar fi paradigmele masculine în vechea franceză (în fond, tocmai ele constituie sistemul de declinare), dacă încercăm să le apreciem de pe poziţiile alese în articolul de faţă, putem observa că şi ele se grupează destul de uşor în două clase tipologice, care ar putea fi numite tipuri de declinare. Primul se caracterizează (la singular) prin invariabilitatea temei substantivului de la caz la caz : *murs — mur*, *pere — pere*. Cel de-al doilea se diferenţiază prin variabilitatea temei : *sers — serf*, *ber — baron*, *emperere — empereor* (*empereür*). În cadrul fiecărui tip se mai pot face unele subdiviziuni (în special în cel de-al doilea tip : parisilabice şi imparisilabice etc.), dar criteriul formal, care opune cele două tipuri principale, ar fi şi aici participarea sau neparticiparea temei substantivului la declinare la singular. Se poate presupune, deci, că şi aici sîntem martorii unei mişcări istorice în direcţia : 'temă→gen→temă', ca un criteriu al clasificării tipologice a substantivelor declinabile. În vechea franceză însă, această mişcare a fost întreruptă prin descompunerea sistemului de declinare.

Prin cele spuse, am vrut să atragem atenţia, mai întîi de toate, asupra necesităţii aplicării metodelor de cercetare tipologică la studiul faptelor din istoria limbilor romanice. Tipologia comparativă istorică deschide,

[15] Poate că avem de-a face cu un fel de dezvoltare a limbii în spirală (cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, Bucureşti, 1960, p. 127—131).

[16] Cf. M. Cohen, *Histoire d'une langue : le français*, Paris, 1967, p. 114—115.

[17] Majoritatea substantivelor declinabile era reprezentată în vechea franceză prin substantivele masculine ; printre cele feminine, numai unele de felul lui *genz — gent*, *flors — flor*, precum şi *soer — seror* mai exprimau uneori opoziţia cazuală :... *Fu* **tote la genz** *atornee*... (Chev., 1086) ;... *Si tient* **tote la gent** *por fole*... (Chev., 2194). Dar şi ele manifestau o tendinţă vădită de a-şi neutraliza opoziţia cazuală : *Li sires meismes i cort Et* **tote la gent** *de sa cort*... (Chev., 4249—50). Vezi F. Brunot, *Histoire de la langue française des origines à 1900*, t. I, Paris, 1905, p. 179—180. Despre regruparea substantivelor după gen scrie V. F. Şişmariov, *Istoriceskaia morfologhia franţuzskogo iazîka*, Moscova — Leningrad, 1952, p. 34.

după părerea noastră, posibilităţi largi de cercetare, deoarece ea permite să se treacă peste obstacolele însemnate, rezultînd, în special, din ritmul inegal de dezvoltare în diferite zone ale aceleiaşi arii lingvistice.

Comparaţia sistemelor de declinare a substantivelor din română şi vechea franceză, prin aplicarea metodelor amintite, a arătat că, din punctul de vedere al conformităţii cu structura ierarhică a propoziţiei, ele sînt organizate pe principii diametral opuse, ceea ce a putut influenţa în oarecare măsură dezvoltarea limbilor corespunzătoare. În alte privinţe, sistemele de declinare ar putea urma unele direcţii de dezvoltare analoge (în special, 'temă→gen→temă', ca un criteriu al împărţirii substantivelor în tipurile respective de declinare).

Analiza comparativă a sistemelor romanice de declinare a substantivelor, căreia, pînă acum, nu i s-a acordat atenţia cuvenită, după cum am încercat să dovedim, este nu numai posibilă, ci şi necesară pentru înţelegerea unor probleme importante pe care le pune istoria limbilor romanice.

LISTA PRESCURTĂRILOR

Barbu — Eugen Barbu, *Groapa*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963.

Camus — Albert Camus, *L'étranger*, Paris, Gallimard, 1957.

Chev. — *Li romans dou Chevalier au lyon von Crestien von Troies*, Hanovra, hgg. von Dr. Wilhelm Ludwig Holland, 1862.

Corbea — Dumitru Corbea, *Aşa am învăţat carte...*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1968.

M. de Fr. — *Die Fabeln der Marie de France*, Halle, hgg. von Karl Warnke, Bibliotheca Normannica, hgg. von Hermann Suchier, VI, 1898.

Proza um. — *Proză umoristică română*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1965.

V. Rebr. — Vasile Rebreanu, *Ţiganca albă*, Bucureşti, Editura tineretului, 1968.

Rol. — *Das altfranzösische Rolandslied nach der oxforder Handschrift*, hgg. von Alfons Hilka, *Sammlung romanischer Übungstexte*, hgg. von Gerhard Rohlfs, 3, 4, Halle, 1948.

Troyat — Henri Troyat, *Faux-jour*, Paris, Plon, 1940, „Le livre de poche", nr. 618.

Iunie 1972

Catedra de filologie romanică
Universitatea din Leningrad

CONTRIBUTION AUX ÉTUDES COMPARATIVES HISTORIQUES DES LANGUES ROMANES. LA DÉCLINAISON DES SUBSTANTIFS EN ROUMAIN ET EN ANCIEN FRANÇAIS

(*Résumé*)

L'article a pour but d'attirer l'attention sur la possibilité d'appliquer les méthodes d'analyse typologique aux études comparatives historiques des langues romanes. C'est la déclinaison des substantifs en roumain et en ancien français qui fait l'objet de cette recherche. Les systèmes de décli-

naison sont comparés de deux points de vue : 1) celui de la conformité des oppositions casuelles dans chaque langue comparée à la hiérarchie des termes nominaux de la proposition ; 2) celui des critères d'une classification typologique (types de déclinaison).

La comparaison a montré que dans certains points (en ce qui concerne par exemple les critères de classification) on pourrait supposer quelques directions de développement analogues, mais qu'en même temps les systèmes de déclinaison en roumain et en ancien français sont diamétralement opposés quant à leur conformité à la structure hiérarchique de la proposition, ce qui a pu influencer dans certaine mesure le développement historique de chaque langue dans le domaine étudié.

SCL, an XXIII, nr. 6, p. 603–613, Bucureşti, 1972.

FLORENŢA SĂDEANU

PERFECTUL SIMPLU ŞI PERFECTUL COMPUS. COMPARAŢIE ÎNTRE SPANIOLĂ ŞI ROMÂNĂ

Se analizează comparativ valorile perfectului simplu şi ale perfectului compus în spaniolă şi în română, scoţîndu-se în evidenţă opoziţiile dintre cele două forme verbale ale limbii spaniole. Prin confruntarea acestora cu formele corespunzătoare din limba română, se precizează asemănările şi deosebirile dintre cele două limbi, în domeniul studiat.

Pentru comparaţia celor două forme de perfect din spaniolă şi română, în cele ce urmează vom analiza funcţiunea constituentului aspect-timp [1]. Privite din acest punct de vedere, formele de indicativ ale verbului spaniol se organizează în felul următor [2]:

— INTENSITATE — MOD

Timp / Aspect	Anterioritate	Coexistenţă	Posterioritate [3]
Imperfectiv	imperfect	prezent imperfect	viitor
Perfectiv	perfect compus perfect simplu	perfect compus	

Fig. 1

[1] Pentru selectarea acestui constituent în segmentarea formei verbale, cf. Stockwell, *Str.*, p. 105.

[2] În acest tabel, sînt cuprinse timpurile absolute, nu şi cele relative, care nu ne interesează aici. Pentru această selecţie, cf. Gili y Gaya, *Sint.*, p. 135 : ,,Se trata por lo tanto de tiempos absolutos o directamente medidos y son en nuestra lengua el presente..., el pretérito perfecto absoluto..., el pretérito perfecto actual... y el futuro absoluto, todos ellos de indicativo. Pronunciados aisladamente, sugieren en seguida la situación temporal precisa de la acción que expresan.

Los restantes tiempos de la conjugación son relativos o indirectamente medidos, porque su situación en la línea de nuestras representaciones temporales necesita ser fijada por medio de otro verbo o de un adverbio con los cuales se relaciona". Cf. şi Iordan, Guţu, Niculescu, *Str., morf.*, p. 226.

Pentru termenii clasificării, cf. Bello, *Gr.*, p. 192 (*coexistencia*), Gili y Gaya, *Sint.*, p. 134 (*anterioridad, posterioridad*), Alarcos, *Estr.*, p. 118 (*morfemas intensos, modo*), Stockwell, *Str.* (*anteriority*).

[3] Formele care indică posterioritatea sînt indiferente din punctul de vedere al aspectului.

Clasificarea este întemeiată pe opoziţiile:

1. ± intensitate
2. ± mod
3. ± aspect
4. ± anterioritate
5. ± coexistenţă
6. ± posterioritate

Observaţie. Orice eveniment are, în mod potenţial, trei aspecte: iniţial, terminativ sau imperfectiv. Spaniola contopeşte, în general, pe primele două, folosind pentru ele forme temporale identice, acelea de perfect; aspectul perfectiv, opus imperfectivului, cuprinde în el cele două nuanţe: iniţial şi terminativ, care se găsesc uneori în valorile perfectului simplu, după cum se va vedea mai departe[4].

Timpul, pe care îl considerăm aici în sensul raportării acţiunii la momentul vorbirii, este o caracteristică obligatorie a formelor cu marca-intensitate. El nu formează singur un membru de opoziţie, ci este alcătuit din componentele 4, 5, 6.

Aceste opoziţii permit o clasificare binară a verbului spaniol:

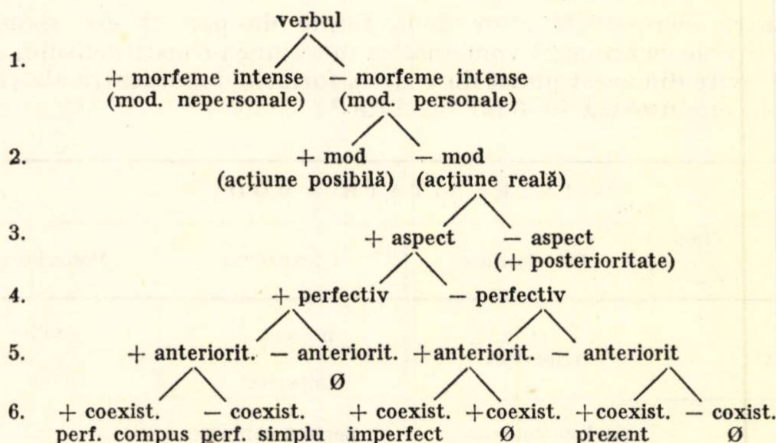

Fig. 2

Majoritatea studiilor de gramatică spaniolă analizează cu precădere opoziţia perfect simplu/ imperfect, pe baza opoziţiei perfectiv/ imperfectiv. Acest punct de vedere este preluat de gramaticile care studiază contrastiv spaniola şi engleza, deoarece în engleză, neexistînd această opoziţie, este important ca pentru vorbitorii englezi ea să fie descrisă pe larg[5]. Atunci cînd se compară spaniola cu româna este mai util să se scoată în evidenţă opoziţia dintre cele două forme de perfect al indicativului: perfectul simplu şi perfectul compus, inexistentă în limba română standard. De altfel, gramaticile spaniole relevă confuzia care se produce uneori între cele 2 forme verbale, totuşi acest lucru nu i-a determinat pe autorii unor clasificări de genul celei încercate de noi mai sus, să caute

[4] Cf. Stockwell, *Str.*, p. 134.
[5] Cf. Stockwell, *Str.*, p. 136—139.

o fundamentare teoretică prin care să se poată explica realitatea constatată în limbă.

Foarte mulţi autori, luînd în considerare aspectul formal, pun formele compuse pe acelaşi plan cu cele simple corespunzătoare ale auxiliarului *haber*; în felul acesta perfectul compus este aşezat în clasificare pe acelaşi plan cu prezentul [6], deosebindu-se de acesta cel mult prin aspectul perfectiv [7]. Dacă aceasta, ar fi situaţia, ar rezulta o opoziţie la nivelul prezentului (—anterioritate) între cele două forme, sub aspectul ± perfectiv. Realitatea din limbă însă dovedeşte că nu este aşa.

Pentru limba spaniolă este caracteristică, spre deosebire de română şi de franceză, existenţa opoziţiei între cele două forme de perfect al indicativului, fiecare avînd valoarea sa, în principiu, bine determinată atît în scris cît şi în vorbire. Gramaticile spaniole sînt unanime în a arăta acest lucru.

În privinţa terminologiei, există încă o lipsă de unitate între diferitele lucrări.

Se întîlnesc denumirile:

pretérito indefinido — pretérito perfecto (GRAE)
pretérito — ante-presente (Bello, *Gr.*)
pretérito — perfecto (Criado de Val, *Fis.*)
indefinido — perfecto (Roca Pons, *Gr.*)
pretérito perfecto actual — pretérito perfecto absoluto (Gili y Gaya, *Sint.*).

În lucrarea noastră am adoptat terminologia folosită de Alarcos Llorach [8], care numeşte aceste două timpuri „perfecto simple" — „perfecto compuesto", referindu-se la formă, fără să anticipeze asupra valorii lor prin denumirea pe care le-o dă. În felul acesta, vom avea o terminologie comună pentru spaniolă şi română.

Lucrările de specialitate arată trăsăturile de bază caracteristice celor două timpuri ale verbului spaniol:

Perfectul simplu exprimă o acţiune anterioară momentului vorbirii, care poate sau nu să indice în acelaşi timp că acţiunea este incipientă sau terminată [9].

Perfectul compus exprimă o acţiune trecută, legată de prezentul vorbitorului (fie prin continuarea acţiunii înseşi, fie prin rezultatul ei); această relaţie poate fi reală sau numai gîndită de cel care vorbeşte [10].

Diferenţa între cele două forme nu este totdeauna foarte netă. În privinţa nuanţelor foarte fine, nu toţi autorii sînt de acord. Criado de Val., *Fis.* (p. 105), afirmă „En muchas ocasiones, sin embargo, no hay una diferencia tan clara entre estas dos formas, sino tan solo una preferencia

[6] Alarcos, *Estr.*, p. 118 şi 121, prezintă o interesantă schiţă a conjugării spaniole. El clasifică în schiţe separate, perfect paralele, formele simple şi cele compuse. Prezentul şi perfectul compus sînt încadrate în rubrici identice, sub categoria „irremotospectivo", „improspectivo".

[7] Cf. Alarcos, *Func.*, p. 76 „. . .creemos que la correlación que forman las formas simples y las compuestas es aspectual, llamada tradicionalmente aspecto *imperfectivo* (para las simples) y aspecto *perfectivo* (para las compuestas)". GRAE, p. 268, arată „*Pretérito perfecto de indicativo.* — Es el presente de la acción terminada". Cf. şi p. 266.

[8] Cf. *Perfecto simple y perfecto compuesto*, în Alarcos, *Func.*, p. 15—49.

[9] Cf. GRAE, p. 270.

[10] Cf. Gili y Gaya, *Sint.*, p. 141, Criado de Val, *Fis.*, p. 105, Alarcos, *Func.*, p. 32.

estilistica, motivada por razones de eufonía o por simples motivos individuales".

Lorenzo, *Ebul.* (p. 119), merge şi mai departe, cînd afirmă: „En español las dos [formas] son sustituibles en cualquier contexto".

Alţi autori însă, dimpotrivă, afirmă că opoziţia între cele două forme este vie şi sînt de părere că fiecare caz particular de folosire a uneia sau alteia dintre cele două forme are o motivare bazată pe trăsăturile distinctive ale acestora.

Bazîndu-ne pe aceste lucrări [11], precum şi pe exemple extrase din texte literare moderne [12], am ajuns la conturarea următoarelor trăsături distinctive ale celor 2 timpuri de perfect ale verbului spaniol:

Perfectul simplu

A. Caracteristici negative:
a. nu indică nuanţă modală
b. nu indică posterioritate
c. nu indică coexistenţa
B. Caracteristici pozitive:
a. indică termenul procesului (aspect perfectiv) [13]
b. indică anterioritate
c. accentuează începutul sau sfîrşitul unei stări.

Perfectul compus

A. Caracteristici negative:
a. nu indică nuanţa modală
b. nu indică posterioritate
B. Caracteristici pozitive:
a. indică termenul procesului (aspect perfectiv)
b. indică anterioritate
c. indică coexistenţa

Considerăm, aşadar, că punctul de coincidenţă între cele două forme verbale este trăsătura lor comună de a indica *o acţiune care se produce într-un moment din trecut* [14] (+ anterioritate), iar realitatea din limbă, care arată că adesea aceste două timpuri se confundă sau că există tendinţa

[11] Ne referim la lucrările citate în cursul acestui capitol.

[12] Pentru titlurile acestora şi siglele lor, vezi „Lista abrevierilor".

[13] În privinţa aspectului, majoritatea autorilor sînt de acord în a considera că perfectul simplu indică aspectul perfectiv (cf. Alarcos, *Func.*, p. 63—64; ib., *Estr.*, p. 110; Stockwell, *Str.*, p. 134—135). Totuşi GRAE (p. 266) clasează perfectul simplu printre timpurile care exprimă o acţiune neterminată. Perfectul compus este clasat printre timpurile cu aspect perfectiv de către GRAE (p. 291), Criado de Val, *Fis.*, p. 105, Alarcos, *Func.*, p. 19, ib., *Estr.*, p. 119, Gili y Gaya, *Sint.*, p. 133; Stockwell, *Str.*, este însă de altă părere; el afirmă că: „The so-called « perfect » tense do not represent perfective aspect at all" (p. 135) şi, mai departe „« Perfect » is perhaps the most misleading of all familiar tense-aspect terms, since it seems to suggest « completedness » or the like, whereas the function of these formes is almost the complete reverse" (p. 139—140).

[14] Cf. Alarcos, *Func.*, p. 32.

de a fi folosite unul în locul altuia [15], este perfect fundamentată teoretic prin faptul că, din cele 6 nivele de opoziţii existente pentru timpurile verbului spaniol (fig. 2), 5 sînt comune amîndurora şi numai ultimul nivel le deosebeşte (± coexistenţă). În acelaşi fel se explică de ce nu există niciodată în limba spaniolă confuzia între perfectul simplu şi imperfect, deşi gramaticile vorbesc adesea de opoziţia dintre cele două timpuri, generată de trăsătura ± perfectiv. Ele însă merg împreună numai pînă la nivelul 3 al opoziţiilor, mai departe deosebindu-se prin mărcile ± perfectiv ± coexistenţă.

În ce priveşte trăsătura ± coexistenţă, pe baza căreia se creează diferenţierea între perfectul simplu şi perfectul compus şi care nu mai este simţită în alte limbi romanice, cum sînt româna şi franceza, ea pare a fi destul de slabă şi în spaniolă. Emilio Lorenzo [16] îşi exprimă părerea că perfectul compus este legat de prezent cu fire din ce în ce mai slabe datorită relaţiilor temporale care se stabilesc în momentul de faţă între prezent şi trecut, prin construcţii perifrastice de tipul *llevo en Madrid dos años* [17], construcţii care tind să ocupe caseta destinată caracteristicii + coexistenţă.

Diferenţa existentă între cele două forme de trecut este destul de greu de simţit pentru vorbitorii în a căror limbă bază nu există această opoziţie. În spaniolă, opoziţia ± coexistenţă se concretizează adesea prin diferiţi modificatori (adverbe sau complemente temporale), care pretind totdeauna o formă sau alta:

Perfectul compus este cerut de modificatori care arată că acţiunea s-a efectuat într-o perioadă de timp în care se cuprinde prezentul celui care vorbeşte sau scrie: *hoy*, *ahora*, *estos días*, *esta semana*, *esta tarde*, *esta mañana*, *este mes*, *el año en curso*, *esta temporada*, *hogaño*, *todavía no*, *en mi vida* [18] etc. Ex: Esta mañana *ha llovido*. En estos años se *han enriquecido* bastante con la venta del pimentón. Siempre *has sido* demasiado serio para tu edad. Este año *he estado* en Londres.

Perfectul simplu este cerut de modificatori care arată că acţiunea se produce într-o perioadă de timp în care nu este inclus momentul prezent al celui care vorbeşte: *ayer*, *anoche*, *el mes pasado*, *aquel día*, *un día*, *hace años*, *entonces*, *cuando* etc. [19] Ex: Cuando *fuiste* ayer al pueblo. *Salió* anoche a caballo. Anteayer *falleció* en Salisbury el nieto de aquel T.B. Hace tres meses *estuve* en Londres.

În limba română standard, situaţia celor două timpuri analizate este diferită de cea din spaniolă. Limba vorbită nu cunoaşte decît perfectul

[15] Cf. Keniston, *Sint.*, p. 185 şi 192, Lorenzo, *Ebul.*, 119. Atragem atenţia că, deşi studiul nostru se referă la limba actuală, văzută sincronic, totuşi sîntem obligaţi să privim prezentul în desfăşurare, nu putem să nu ţinem seama de acele aspecte din evoluţia limbii — urme din trecut, tendinţe spre viitor — care sînt necesare pentru mai buna înţelegere a situaţiei din prezent. Aceste fapte se vor da de cele mai multe ori în note.

[16] Cf. Lorenzo, *Ebul.*, p. 119—120: „...el perfecto no se ha desligado totalmente de los hilos, cada vez más sutiles, que lo unen al presente. Cabe pronosticar que en vista de los dos relaciones temporales que establecen entre presente y pasado el presente de *llevar* + infinitivo o gerundio (o un complemento temporal), por un lado, y el presente de *acabar* + *de* + infinitivo, por otro, esos hilos desaparacerán con el tiempo".

[17] Acest aspect va fi analizat pe larg în capitolul privitor la prezent.

[18] Cf. Alarcos, *Func.*, p. 22—29, de unde am reprodus şi exemplele.

[19] *Ibidem.*

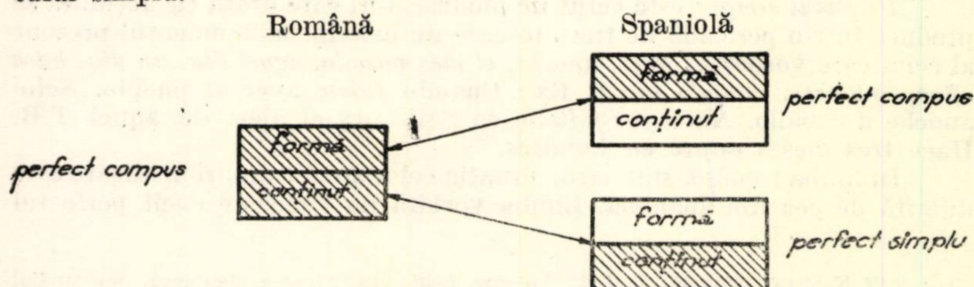
compus [20]. În aspectul scris al limbii literare se foloseşte atît perfectul simplu, cît şi cel compus, fără nici o diferenţă de valoare, exprimînd amîndouă o acţiune anterioară momentului vorbirii terminate. Deosebirea între cele două forme este numai stilistică ; perfectul simplu se foloseşte numai în naraţiune, pe cînd în dialog, care redă limba vorbită, apare numai perfectul compus : *Nu-i acasă Ion*, ZISE *mama* ; *A PLECAT la şcoală.* Perfectul compus poate să apară şi în naraţiune. Aşadar, din punct de vedere al limbii române literare, perfectul simplu este o variantă stilistică a perfectului compus [21].

Trăsăturile distinctive ale formelor de perfect din cele două limbi :

Limba vorbită

Limba	Trăsături distinctive / Forme verbale	Timp: Anterioritate	Timp: Coexistenţă	Aspect: Perfectiv	Aspect: Imperfectiv
Spaniola	perfect simplu	+	−	+	−
Spaniola	perfect compus	+	+	+	−
Româna	perfect compus	+	−	+	−

Faţă de cele două tipuri de perfect din spaniolă, în limba română vorbită există unul singur, care, din punct de vedere al formei, corespunde perfectului compus spaniol, iar din punct de vedere al valorii, perfectului simplu.

Aşadar, opoziţia din limba spaniolă între perf. simplu şi perf. compus este inexistentă în limba română vorbită. Exemplele spaniole, în care

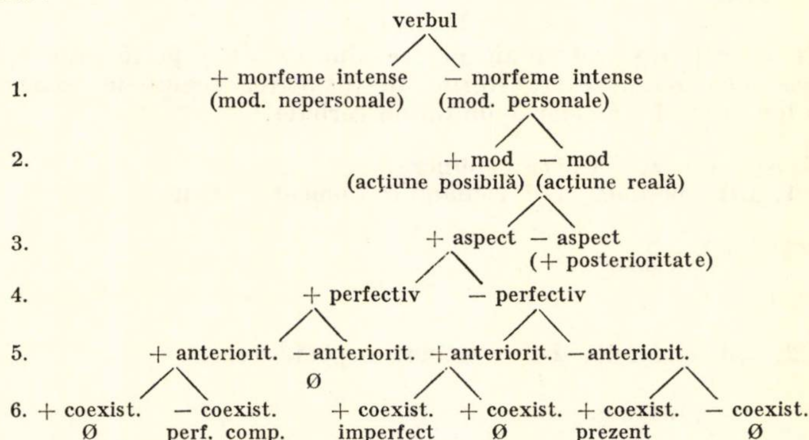
[20] Perfectul simplu este folosit în vorbirea din unele regiuni ale ţării (Oltenia, Banat şi unele părţi din Muntenia şi Transilvania). Atît în textele vechi (din sec. XVI), cît şi în graiurile regionale care continuă să folosească perfectul simplu, acest timp exprimă o acţiune terminată recent, în timp ce perfectul compus indică un trecut mai îndepărtat în raport cu momentul vorbirii. Cf. *Gram. Acad.*, vol. I, p. 238—239 ; Grigore Brâncuş, *Sur la valeur du passé simple en roumain*, în „Mélanges linguistiques", Bucureşti, 1957, p. 159—173.

[21] Cf. Iordan, Guţu, Niculescu, *Str. morf.*, p. 232.

se folosesc cele două timpuri în dialog, se traduc în română exclusiv cu perfectul compus :

spaniolă	română
Ha llegado el paquetito de que os *hablé* esta manana [22].	*A sosit* pacheţelul de care *v-am vorbit* azi dimineaţă.
— ¿ Usted la conoce? — No, pero *he oido* hablar mucho de ella ; yo *hice* la guerra con gallegos.	— O cunoaşteţi? — Nu, dar *am auzit* vorbindu-se mult de ea ; eu *am făcut* războiul cu galiţieni.
— Yo no lo *he heri[d]o* ; No he si[d]o yo !... Ha si[d]o él solo. Se *cayó* del caballo [23].	— Eu nu *l-am rănit*, n-am fost eu !... El singur a fost. *A căzut* de pe cal.

De aceea credem că afirmaţia care se face uneori în gramatici, că în română ,,perfectul compus îl elimină pe cel simplu'' [24], ar trebui completată, în sensul că acest lucru se verifică numai în ceea ce priveşte forma. Trăsăturile care reflectă valorile timpurilor româneşti scot în evidenţă echivalenţa dintre perfectul unic român (în forma de perfect compus) şi perfectul unic latin [25], precum şi cu perfectul simplu spaniol. Schema care înfăţişează opoziţiile valorice ale verbului spaniol apare astfel pentru română :

Pînă la nivelul 5, valorile verbului din cele două limbi sînt identice. La nivelul 6, în limba română lipseşte valoarea + anterioritate + coexistenţă ; celelalte valori se suprapun sub toate aspectele. Se poate afirma,

[22] Cit. după Criado de Val, *Fis.*, p. 105.

[23] Cit. după Alarcos, *Func.*, p. 31.

[24] Cf. M. Manoliu, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, Bucureşti, 1971, p. 176.

[25] Cf., în această privinţă, cele arătate de Iordan, Guţu, Niculescu, *Str. morf.* : ,,Pînă la un moment dat, perfectul simplu arăta o acţiune trecută, care a durat (teoretic) o singură clipă, aşadar perfectivă (sau momentană), fără precizarea momentului săvîrşirii considerat din punctul de vedere al prezentului, pe cînd perfectul compus raporta acţiunea la momentul

deci, că în română apare, în acest caz, un fenomen de sincretism datorat dispariţiei termenului marcat pozitiv din punct de vedere al trăsăturii ± coexistenţa. Cînd este vorba însă de aspectul scris al limbii literare, în trăsăturile distinctive ale formelor de perfect din cele două limbi trebuie să fie introdusă şi componenta ± stil narativ, determinantă pentru alegerea formei adecvate de perfect în expresia românească:

limba scrisă

limba	Trăsături distinctive / Forme verbale	Timp		Aspect		Stil	
		Anterioritate	Coexistenţă	Perfectiv	Imperfectiv	naraţiune	dialog
spaniola	perfect simplu	+	–	+	–	+	+
	perfect compus	+	+	+	–	+	+
româna	perfect simplu	+	–	+	–	+	–
	perfect compus	+	–	+	–	+	+

Trăsăturile distinctive ale perfectului simplu şi perfectului compus analizate pînă acum se transformă în tot atîtea reguli de transpunere dintr-o limbă în alta a celor două forme verbale.

Există 4 cazuri de transpunere:

1.1. LB spaniola, LT româna [26], aspect vorbit:

perf. s. ↘
 > perf. c.
perf. c. ↗

1.2. LB spaniola, LT româna, aspect scris:

 ↗ perf. c.
perf. s.
 ↘ perf. s. (-dialog)

vorbirii, înfăţişînd-o ca terminată în momentul cînd are loc relatarea faptului. Această deosebire se explică prin chipul cum a luat naştere perfectul compus în latina tîrzie, cînd s-a simţit nevoia a două forme pentru exprimarea celor două sensuri pe care le avea perfectul unic latinesc: *am scris* (*lucrarea*) însemna, cuvînt cu cuvînt, (*o*) *am scrisă lucrarea*, adică „acţiunea am săvîrşit-o mai de mult (în trecut), dar produsul sau rezultatul ei există în momentul vorbirii" (p. 234)... „s-a pierdut cu timpul raportarea la prezent, care deosebea perfectul compus de perfectul simplu, aşa încît cele două forme au devenit sinonime.

În textele româneşti vechi apar ambele tipuri. În traduceri şi scrierile cu caracter cult predomină perfectul simplu, pe cînd în scrisori pare a fi folosit aproape exclusiv perfectul compus. Folosirea perf. simplu în naraţiune, în stilul beletristic, reprezintă conservarea acestei particularităţi a textelor vechi cu caracter cult" (p. 235).

[26] LB = limba bază; LT = limba ţintă.

perf. c. → perf. c.

2.1. LB româna, LT spaniola, aspect vorbit:

perf. c. ↗ perf. s. — coexistență
perf. c. ↘ perf. c. + coexistență

2.2. LB româna, LT spaniola, aspect scris:

perf. s. → perf. s. — coexistență

perf. c. ↗ perf. s. — coexistență
perf. c. ↘ perf. c. + coexistență

1.1. LB spaniola LT româna

aspect vorbit

	LB spaniola	LT româna	
perf. s.	Un golpe de mar *arrancó* el puente.	O rafală puternică *a smuls* puntea.	perf. c.
perf. s.	*Habló* usted con los periodistas? (Paso, B. 10)	*Ai vorbit* cu ziariștii?	perf. c.
perf. s.	Yo *dije* lo que había que hacer. *Dicté* las ideas. (Paso, B. 16)	Eu *am spus* ce era de făcut. *Am dictat* ideile.	perf. c.
perf. c.	Me *he quedado* sin cigarillos. (Paso, B. 14)	*Am rămas* fără țigări.	perf. c.
perf. c.	*Ha estado* en casa de su madre toda la tarde. (Paso, B. 18)	*A stat* la mama ei toată seara.	perf. c.

1.2. LB spaniola LT româna

aspect scris

dialog (-narativ)

	LB spaniola	LT româna	
perf. s.	En Durón me *encontré* a una de Casas que está casada allí, que me *dijo* que preguntase por su madre. (Cela, V. 127)	La Durón m-*am întîlnit* cu o femeie din Casas care este căsătorită acolo și care mi-*a spus* să întreb de mama ei.	perf. c.

narațiune (+ narativ)

	LB spaniola	LT româna	
perf. s.	A la hora del almuerzo, el viajero *comió* con apetito. (Cela, V. 120)	La ora prînzului, călătorul *mîncă* cu poftă.	perf. s.
perf. s.	Un golpe de mar *arrancó* el puente.	O rafală puternică *smulse* puntea [27].	perf. s.

[27] Același fapt, relatat oral, se exprimă în românește cu perf. compus (vezi 1.1). Trebuie remarcat, de asemenea, că, atunci cînd vorbim de aspectul scris al limbii române, ne referim la literatura beletristică. Într-o scriere cu caracter științific sau în presă, întîmplările se redau, ca și în limba vorbită, prin perfectul compus.

perf. s.	Se ha lanzado una orden de búsqueda contra una joven con la cual *se le vio* antes de su atentado. (Ya, 7.VI.1968)	S-a lansat ordinul să fie căutată o tînără cu care *a fost văzut* înaintea atentatului.	perf. c.
	El jefe de la Policía ... *confirmó* que se han tomado todas las precauciones. (Ya, 7.VI. 1968)	Șeful poliției *a confirmat* că s-au luat toate măsurile.	
perf. c.	En la galería *ha aparecido*... un muchacho de veinte años. (Paso, V. 9)	În galerie *a apărut*... un băiat de 20 de ani.	perf. c.
	Se llama Roque y *ha cazado* un gorduño a palos. (Cela, V. 111)	Îl cheamă Roque și *a vînat* o belhiță cu bățul.	
	No *he renunciado* a la sátira social entendida... a mi manera. (Paso, B. 5, prefață)	*N-am renunțat* la satira socială înțeleasă... în felul meu.	

2.1. LB româna LT spaniola

aspect vorbit

perf. c.	Tu *ai* fost la Mamaia vara trecută	Tú *estuviste* en Mamaia el verano pasado.	perf. s.
	Îl cunoști pe un oarecare Popescu? — L-*am cunoscut* mai demult.	¿ Tu conoces a un tal Popescu? — Lo *conocí* hace mucho tiempo.	
	Au sosit muzicanții?	*Han llegado* los músicos?	perf. c.
	Nu le-*ai arătat* noua mea achiziție?	¿ No les *has enseñado* mi nueva adquisición? (rezultatul durează în prezent)	
	Soția lui Ion mi-a spus-o astăzi.	La mujer de Juan me lo *ha dicho* hoy. (cerut de adverbul „hoy")	
	De cînd m-*am îmbolnăvit am fost* doar o povară pentru tine.	Desde que *caí* enfermo, solo *he sido* una carga para ti. *caí* : + anterioritate *he sido* : + anterioritate + coexistență	

2.2. aspect scris

perf. s.	Cei doi marinari se *îndreptară* spre ieşire şi cînd *ajunseră* în stradă se *despărţiră* strîngîndu-şi mîna.	Los dos marinos se *dirigieron* a la salida, y al encontrarse en la calle se *despidieron*, estrechándose la mano.	perf. s.
	Urcară pe o scară strîmtă pînă la etajul al doilea, *traversară* un coridor, şi *apărură* într-un balcon de unde se domina piaţa. (stil narativ)	*Subieron* por un escalera estrecha hasta el segundo piso, *cruzaron* un corredor y *aparecieron* en un balcón desde el cual se dominaba la plaza.	
perf. c.	După cît se pare nu l-a *cunoscut* din copilărie, deşi amîndoi erau din acelaşi sat.	Al parecer no le *conoció* de chico, anunque los dos eran del mismo pueblo.	perf. s.
	Piaţa aceasta şi-*a schimbat* numele de mai multe ori.	Esta plaza *cambió* repetidas veces de nombre.	
perf. c.	Contra lor *am luptat* şi voi lupta ca autor şi ca om.	Contra ellos *he peleado* y pelearé como autor y como hombre.	perf.c.
	Tu nu ştii cît *am suferit*.	Tú no sabes lo que yo *he sufrido*. (realitate legată de prezent)	

Uneori opoziţia din spaniolă existentă între cele două timpuri şi care marchează prin perfectul simplu aspectul iniţial (una din componentele aspectului perfectiv) trebuie redată în română prin folosirea unor verbe diferite, în care aspectul iniţial este redat prin valoarea semantică a lexemului : sp. *tuve una carta* se traduce mai exact în româneşte prin *am primit o scrisoare*, în loc de *am avut (*sp. *tuve)*; sp. *pude hacerlo*= rom. *am reuşit s-o fac*, mai exact decît *am putut* (sp. *pude*); sp. *conocí a su madre*=rom. *am făcut cunoştinţă cu mama lui*, mai precis decît *am cunoscut-o;* sp. *quise ir*= rom. *am încercat să plec*, în loc de *am vrut* (sp. *quise*).

LISTA ABREVIERILOR

1. *Lucrări de referinţă*

Alarcos, *Estr.* Emilio Alarcos Llorach, *Gramática estructural*, Madrid, 1969.
Alarcos, *Func.* Id., *Estudios de gramática funcional del español*, Madrid, 1970.
Bello, *Gr.* Andrés Bello, *Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*, Caracas, 1951.

Criado de Val, *Fis.* Manuel Criado de Val, *Fisonomía del idioma español*, Madrid, 1962.
Criado de Val, *Sint.* Id., *Sintaxis del verbo español moderno*, Madrid, 1948.
Gili y Gaya, *Sint.* Samuel Gili y Gaya, *Curso superior de sintaxis española*, ed. V, Barcelona, 1955.
GRAE Real Academia Española, *Gramática de la lengua española*, Madrid, 1959.
Gram. Acad. *Gramatica limbii române*, ed. II, Academia Republicii Socialiste România, vol. I–II, Bucureşti, 1966.
Iordan, Guţu, Niculescu, *Str. morf.* Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967.
Iordan, *Stil.* Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romane*, Bucureşti, 1944.
Keniston, *Synt.* Hayward Keniston, *Spanish Syntax List, A Statistical Study of Grammatical Usage in Contemporary Spanish Prose on the Base of Range and Frequency*, New York, 1964.
Lorenzo, *Ebul.* Emilio Lorenzo, *El español de hoy, lengua en ebulición*, Madrid, 1966.
Stockwell, *Str.* Robert P. Stockwell, J. Donald Bowen, John W. Martin, *The Grammatical Structures of English and Spanish*, Chicago and London, 1966.

2. *Lucrări din care s-au luat exemplele*

Baroja, Pio, *Los pilotos de altura*, Madrid, 1959 (Baroja, *P.*).
Calvo Sotelo, Joaquin, *La visita que no tocó el timbre*, Buenos Aires, 1954 (Sotelo, *V.*).
Cela, Camilo José, *Viaje a la Alcaria*, Madrid, 1967 (Cela, *V.*).
Delibes, Miguel *Por esos mundos*, Barcelona, 1961 (Delibes, *M.*).
Galdós, Benito Pérez, *Trafalgar*, Madrid, 1969 (Galdós, *Tr.*).
Laforet, Carmen, *Mis páginas mejores*, Madrid, 1956 (Laforet, *M.*).
Matute, Ana María, *Fiesta al Noroeste*, Barcelona, 1963 (Matute, *F.*).
Paso, Alfonso, *Buenísima sociedad*, Madrid, 1965 (Paso, *B.*).
Id., *Nos venden el piso*, Madrid, 1964 (Paso, *V.*).
Sampedro, José Luis, *El rio que nos lleva*, Madrid, 1967 (Sampedro, *R.*).

Iulie 1972

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

EL PERFECTO SIMPLE Y EL PERFECTO COMPUESTO COMPARACIÓN ENTRE EL ESPAÑOL Y EL RUMANO

(*Resumen*)

El estudio analiza comparativamente los valores del perfecto simple y del perfecto compuesto en el español y el rumano, poniendo de manifiesto las oposiciones entre las dos formas verbales de la lengua española. Mediante la confrontación de las mismas con las formas correspondientes del rumano se definen las semejanzas y las diferencias entre las dos lenguas en el dominio considerado.

CÎTEVA PUNCTE DE VEDERE ASUPRA APLICĂRII GRAMATICII GENERATIVE ÎN CERCETAREA STILISTICĂ

1.0. Răspîndirea ideii de „gramatică" a textului literar pornește de la acceptarea raționamentului că literatura, ca formă de limbaj, poate fi studiată cu mijloacele de care dispune lingvistica. Caracteristică stadiului actual al cercetărilor este marea varietate a definițiilor și interpretărilor date unei astfel de gramatici, varietate direct dependentă de multitudinea teoriilor și a procedurilor de analiză a limbajului.

Intenția noastră este de a prezenta, în cele ce urmează, unele sugestii teoretice și de metodă oferite de cîteva lucrări, în care se aplică un model de tip chomskian. Lucrările la care ne vom referi (James Peter Thorne, *Stylistics and Generative Grammars*, Richard Ohmann, *Generative Grammars and the Concept of Literary Style* și Manfred Bierwisch, *Poetics and Linguistics*) au fost republicate în 1970, într-un volum editat de Donald C. Freeman, fiind considerate ca reprezentative pentru orientarea generativă în cercetările de stilistică [1]. Indiferent de poziția pe care am avea-o față de selecția lui Freeman, credem că discutarea critică a lucrărilor incluse de el în volum poate servi la o înțelegere mai clară a lucrărilor de stilistică generativă din ultimii ani. Mențiuni asupra studiilor lui Thorne și Ohmann, precum și referiri la unele probleme abordate de Bierwisch, apar în *Poetica matematică* a lui Solomon Marcus [2].

1.1. Una dintre distincțiile chomskiene utilizate chiar în definirea obiectului stilisticii generative este distincția competență — performanță. Așa cum gramatica generativă este concepută ca descriere a competenței lingvistice a vorbitorilor, stilistica generativă este concepută ca descriere a „competenței poetice". Definiția acesteia : „human ability to produce poetic structures and understand their effect" [3], parafrazează definiția „clasică" a competenței lingvistice.

Însușirea „competenței poetice" este comparabilă cu achiziționarea limbajului de către copil : singura realitate cu care individul este confruntat, în ambele cazuri, este reprezentată de datele performanței (textul literar și, respectiv, vorbirea membrilor unei comunități lingvistice). Din ele trebuie descifrat sistemul de reguli care transformă performanța din virtuală în actuală [4]. Paralela formulată este susținută și de alte elemente :

[1] Donald C. Freeman (ed.), *Linguistics and Literary Style*, [New York], 1970, p. 96—115, 182—196, 258—278. Freeman menționează în *Prefață* că a urmărit „to represent the several different approaches that scholars in their developing field found fruitful" (p. VII).

[2] București, 1970, cap. V și *Bibliografie suplimentară.*

[3] Manfred Bierwisch, *Poetics and Linguistics*, în Freeman, *vol. cit.*, p. 98.

Noam Chomsky, *Aspects of a Theory of Syntax*, Cambridge, Massachusetts, 1965, p. 4.

(a) însuşirea „competenţei poetice" implică, în mod necesar, ca şi achiziţionarea limbajului, confruntarea repetată cu datele performanţei. „Competenţa poetică" şi competenţa lingvistică a copilului sînt perfectibile : numai contactul repetat cu noi acte de performanţă determină evoluţia de la o competenţă limitată (înţelegerea parţială a unui text, înţelegerea numai a anumitor autori sau lucrări, în primul caz, exprimarea trunchiată prin propoziţii eliptice, simple, lacune de vocabular etc., în cel de-al doilea) spre competenţa maximă.

(b) ambele procese se bazează pe sesizarea intuitivă a elementelor recurente (din textul literar sau din vorbirea indivizilor), singurele care, permiţînd generalizări, conduc spre „internalizarea" sistemului de reguli care explică performanţa.

(c) cunoaşterea acestui sistem de reguli este inconştientă, fie că este vorba de un text literar, fie că este vorba de limbajul curent.

Considerăm că este necesară o precizare. Definirea competenţei lingvistice presupune considerarea oricărui individ atît ca emiţător, cît şi ca receptor. În cazul competenţei poetice, această dublă calitate este deţinută numai de scriitor. Pentru individul obişnuit (cititor), însuşirea competenţei poetice, concepută ca internalizare a unui anumit sistem de reguli, se referă, în primul rînd, la dezvoltarea capacităţii de înţelegere a unui text, în sensul dezvoltării posibilităţii de comparaţie cu alte texte, de plasare a lui într-o anumită ierarhie (valorică sau genetică), la posibilităţile de identificare a autorului exclusiv în funcţie de caracteristicile textului etc. Concretizarea competenţei cititorului în acte de „performanţă" (cum ar fi parafraza, parodia neliterară, identificarea unor surse literare pentru formulări accidentale din limbajul curent) nu este importantă.

1.2. Conceperea gramaticii limbii textelor literare, asemenea gramaticii oricărui idiom, drept un sistem de reguli care specifică raporturile de corespondenţă dintre sunete şi sensuri [5] ridică o serie de probleme de procedură concretă, cu importante implicaţii teoretice.

Una dintre sursele lor principale o constituie faptul că textele literare sînt compuse într-o anumită limbă, cu gramatică proprie. După cum se ştie, în interiorul fiecărei limbi, se poate distinge între două aspecte, pe care le putem numi, utilizînd termenii prezenţi la C. F. Voegelin, „casual language" şi „noncasual language" (limbajul obişnuit, curent şi opusul său) [6]. Limba textelor literare este o variantă a celui de-al doilea aspect.

Compararea structurii lingvistice a textelor literare cu structura limbajului obişnuit a permis identificarea unei relaţii de intersecţie între ele : există un număr de elemente comune (ele alcătuiesc intersecţia non-vidă a celor două structuri) şi un număr de elemente distincte. Situaţia este asemănătoare cu aceea a majorităţii dialectelor (dialectele dacoromâne, de exemplu), considerate în raport cu limba standard căreia îi aparţin. Paralelismul semnalat a determinat formularea a două mari soluţii pentru construirea unei gramatici a textelor literare:

[5] Noam Chomsky and Morris Halle, *The Sound Pattern of English*, New York—Evanston—Londra, 1968, p. 3.

[6] *Casual and Noncasual Utterances within Unified Structure*, în *Style in Language*, ed. by Th. A. Sebeok, New York, 1960, p. 57—68.

(a) utilizarea aceloraşi forme de bază atît pentru gramatica limbajului obişnuit cît şi pentru gramatica textelor literare, urmînd ca diferenţele să intervină în numărul de reguli care permit generarea formelor din limbajul obişnuit şi a celor din textele literare şi/sau în forma şi ordonarea acestor reguli;

(b) construirea unor gramatici independente.

În cazul soluţiei (a), gramatica „integrată" construită va cuprinde un nucleu de reguli comun pentru limbajul obişnuit şi pentru textele literare. Aceste reguli pot fi ordonate similar sau diferit, regulile comune similar ordonate explicînd elementele de identitate dintre limbajul obişnuit şi cel al textelor literare. Celelalte reguli vor fi necomune fie în sensul că, pentru generarea formelor specifice textelor literare, va fi necesară introducerea unui număr suplimentar de reguli sau suspendarea funcţionării anumitor reguli, care generează numai forme din limbajul obişnuit, fie în sensul că va fi necesară utilizarea unor formulări diferenţiate (mai ales sub aspectul condiţiilor contextuale) pentru generarea formelor din limbajul obişnuit şi a celor din textele literare.

În cazul soluţiei (b), gramaticile trebuie să fie izomorfe ca structură, identificarea şi definirea elementelor stilistic relevante implicînd, în mod necesar, comparaţia.

2.0. Opţiunea pentru soluţia construirii de gramatici ale textului literar independente de gramaticile limbajului obişnuit (şi independente între ele) sau pentru aceea a construirii de gramatici integrate este determinată de considerarea ca esenţial în definirea stilului fie a conceptului de „deviere", fie a aceluia de „alegere". Cele două atitudini sînt clar ilustrate de J. P. Thorne şi de R. Ohmann [7], ale căror studii cuprind puncte de vedere formulate mai ales deductiv şi sumar exemplificate, referitoare, în special, la *sintaxa* textelor literare.

2.1. Soluţia propusă de J. P. Thorne porneşte de la conceptul chomskian de „gramaticalitate". Limba textelor literare cuprinde, pe lîngă un număr de propoziţii corecte din punctul de vedere al gramaticii limbii standard, un număr de propoziţii care au un statut special în raport cu această gramatică. Unele dintre ele prezintă structuri complet noi faţă de descrierile gramaticale existente, deci structuri observabile, dar neincorporate încă în gramatică; altele prezintă structuri deviante în raport cu gramatica. Cazul dislocărilor, frecvente în sintaxa lui T. Arghezi, şi acela al frazelor flagrant agramaticale, prezente în vorbirea unor personaje ale lui I. L. Caragiale, pot servi pentru a exemplifica aceste două situaţii. Citâm, pentru ilustrare, frazele:

„Piticii sînt acum oltenii care păruseră mai pitici decît sînt, dar care desigur *se dau* năzdrăvani dimineaţa, pe rouă, *peste cap*, şi se fac oameni cu căciulă...".

(T. Arghezi, *Un basm de cinci minute*, *Pagini din trecut*, ESPLA, (1955), p. 174)

în care semnalăm dislocarea locuţiunii *a se da peste cap*, şi

„*Aplică*, domnule, totdeauna aşa *vorbe* triveale, *care* nu aş putea *pentru ca să* vi le zic *în persoană* în prezenţa mamiţii".

(I. L. Caragiale, *Art. 214*, *Opere* 2, ESPLA, 1960, p. 205),

[7] Vezi nota 1.

în care înregistrăm stabilirea defectuoasă a relaţiilor dintre propoziţii (vezi secvenţele introduse prin *care* şi *pentru ca să*), încălcarea unor reguli de selecţie (*a aplica* nu se poate construi cu un complement din clasa semantică reprezentată de substantivul *vorbe*), folosirea greşită a lui *în persoană*.

Analiza poate permite identificarea tipurilor de devieri care, revenind cu o anumită regularitate în cuprinsul textului, îi sînt caracteristice.

Indiferent de gradul ridicat sau scăzut al gramaticalităţii unui text, singura modalitate economică de studiere a limbii lui o reprezintă, în concepţia lui Thorne, considerarea ei ca o limbă sau ca un dialect diferit de limba standard. Aceasta pentru că soluţia extinderii gramaticii limbii standard în vederea explicării *integrale* a corpusului de date oferit de textul literar dă naştere următoarei dileme : dacă se procedează prin sporirea numărului de reguli, gramatica devine capabilă să genereze un număr mare de propoziţii negramaticale intuitiv şi neînregistrate ; dacă se introduc restricţii suplimentare în formularea regulilor existente, regulile vor deveni prea specifice corpusului concret de date şi îşi vor pierde semnificaţia [8].

Există însă diferenţe destul de importante între o gramatică obişnuită (a limbii standard sau a unui dialect) şi o gramatică a textului literar. Ele sînt determinate, în primul rînd, după cum observă Thorne, de dimensiunile diferite ale corpusului de date considerat : în cazul textului literar, se pune problema construirii gramaticii pe baza unui corpus limitat (finit) şi, foarte adesea, restrîns. Acest fapt modifică raportul dintre teorie şi fapte existent într-o cercetare lingvistică obişnuită : faptele nu mai au, în primul rînd, rolul de mijloc de testare a teoriei (a gramaticii), ci ele devin, în principal, un mijloc de formulare a unor date adiţionale posibile. Cu alte cuvinte, gramatica generativă găseşte în ea însăşi o rezolvare dificultăţilor determinate de caracterul finit al corpusului de date oferit de un text poetic. Proprietatea gramaticii care permite argumentarea corpusului cu date neconţinute în text, dar de acelaşi tip, este recursivitatea. Ea creează posibilitatea de a verifica dacă gramatica aleasă este adecvată textului sau nu : gramatica este acceptabilă dacă propoziţiile produse în afara textului pot fi considerate intuitiv ca aparţinînd aceleiaşi limbi ca şi propoziţiile existente în poem [9].

Ipoteza lui Thorne acordă intuiţiei un rol fundamental. ,,Citirea'' unui poem este, după Thorne, similară cu învăţarea unei limbi străine, întrucît ambele procese implică dezvoltarea capacităţii de a avea intuiţii asupra unei structuri (poemul — limba). Rolul gramaticii este, în ambele cazuri, acela de a găsi formulări despre aceste intuiţii [10].

Intuiţia este aceea care explică şi existenţa unor gramatici diferite ale aceluiaşi text : structura gramaticii este dependentă de felul în care este înţeles textul, iar diferenţele de analiză reflectă diferenţe de semnificaţie. Fiecare alege o anumită analiză, pe care o impune propoziţiilor din text, fie că ele sînt gramaticale în raport cu limba standard, fie că sînt deviante [11].

[8] J. P. Thorne, *Stylistics*..., p. 185–186.
[9] *Ibidem*, p. 189–190.
[10] *Ibidem*, p. 190.
[11] *Ibidem*, p. 191–193.

Particularitățile de structură ale fiecărui text literar sînt evidențiate prin compararea gramaticii acestuia (a) cu gramatica limbii standard — ceea ce duce la determinarea ponderii devierilor și a tipurilor de devieri prezente în textul analizat — și (b) cu gramaticile altor texte — ceea ce permite atît determinarea specificului unui text în raport cu alte texte ale aceluiași autor, cît și determinarea trăsăturilor care caracterizează un autor, un curent, un gen literar etc.

Aceste operații sînt posibile numai cu condiția ca gramaticile comparate să fie izomorfe. Izomorfismul este asigurat, după sugestia lui Thorne, de introducerea în structura gramaticilor a unui număr de „termeni teoretici". Cu alte cuvinte, structura gramaticilor diverselor texte trebuie concepută la un anumit nivel de generalitate, pentru ca operația comparării să reprezinte într-adevăr o confruntare de gramatici și nu o confruntare de texte. „Termenii teoretici" din structura gramaticilor textelor sînt, de asemenea, necesari, pentru a face posibilă distincția între elementele explicabile prin aplicarea unor reguli generale ale limbii și acelea care reprezintă fapte stilistice propriu-zise[12].

Soluția lui Thorne este, credem, deficitară sub aspectul economiei. Pentru realizarea ei, cercetătorul poate proceda în două feluri. Presupunînd că pentru limba standard considerată există o gramatică generativă, el poate construi gramatici ale textelor poetice izomorfe cu aceasta. Cum însă este posibil ca forma gramaticii limbii standard să nu fie cea mai apropiată pentru comparație, chiar în cazul la care ne referim, cercetătorul trebuie să adopte o altă cale : construirea a două gramatici (una a limbii standard, alta a textului poetic). În articolul lui Thorne, această dificultate este mascată de utilizarea pentru exemplificare a unor fragmente reduse de gramatici.

La cele de mai sus, precum și la dificultatea, sugerată chiar de Thorne, referitoare la construirea unei gramatici complete pe baza unui corpus redus de date (chiar dacă gramatica poate furniza ea însăși date suplimentare de același fel), trebuie adăugate și dificultățile care intervin în cursul operației de comparare a gramaticilor. Deși nu există formulări explicite, autorul nu pare a preconiza alegerea acelorași forme de bază pentru gramaticile textelor literare și pentru gramatica limbii standard, ci optează pentru construirea unor gramatici izomorfe, dar *complet* independente. În acest caz, găsirea termenilor comparabili este dificilă uneori și adesea este necesară justificarea modului în care sînt raportați termenii între ei (de ce se face paralela între anumiți termeni).

Postularea unor gramatici independente pentru textele literare și pentru limba standard lasă neexplicat mecanismul „devierilor" care constituie fapte de stil. Acest aspect este important pentru că devierile nu sînt complet arbitrare, ci sînt strîns dependente de structura limbii standard. Altfel, înțelegerea textului literar nu ar mai fi posibilă.

2.2. Fără a nega importanța intuiției în analiza stilistică, Richard Ohmann consideră că ea nu poate furniza o explicație completă a faptelor de stil. Trăsăturile structurale mai adînci ale limbii, esențiale pentru descrierea stilistică, nu pot fi luate în considerație în absența unei teorii

[12] *Ibidem*, p. 188—189.

lingvistice de bază. Atribuirea rolului unei astfel de teorii gramaticii generative se justifică, în concepția lui Ohmann, prin definirea faptului de stil ca rezultat al selectării unei anumite formulări dintre mai multe formulări, echivalente, în linii generale, sub aspectul conținutului : „writing must involve choices of verbal formulation" [13]. Gramatica generativă are posibilitatea de a formaliza relațiile dintre elementele echivalente nu atît prin regulile de structură a frazei, afirmă Ohmann, care se aplică unor unități abstracte, cît prin regulile de transformare, care se aplică unor șiruri cu o anumită structură și nu unor simboluri izolate [14].

Prin distincția între propoziții nucleare și nenucleare, gramatica generativă exprimă raporturile dintre propozițiile simple și cele complexe, specificînd operațiile prin care ultimele sînt derivate din cele dintîi. În funcție de aceste operații, același set de propoziții nucleare stă la baza unor propoziții nenucleare foarte diverse. Alternativele transformaționale (derivările alternative) reprezintă deci un analog (imperfect) al formulărilor alternative care definesc noțiunea de stil. Ca atare, după părerea lui Ohmann, stilul poate fi considerat parțial ca „a characteristic way of deploying the transformational apparatus of a language" [15].

Diferențele dintre scriitori ar putea fi, deci, parțial explicate prin preferința pentru anumite tipuri de operații de transformare (adăugare, eliminare, reordonare, combinare) sau pentru propoziții nucleare, prin poziționarea transformărilor („self-embedding", „left- sau right-branching") sau prin preferința pentru anumite reguli de transformare (nominalizări, pronominalizări, relativizări etc.). Astfel, de exemplu, Ohmann stabilește că la D. H. Lawrence se poate constata o preferință pentru transformările prin eliminare, la H. James este frecvent „self-embedding"-ul, iar Faulkner se deosebește de Hemingway prin utilizarea mai ales a transformărilor de relativizare, conjuncție și comparație, față de pronominalizare, nominalizare și stil indirect liber, prezente la Hemingway.

Explicațiile de acest fel sînt parțiale, pentru că fenomenele sintactice reprezintă numai una dintre componentele stilului. Ohmann accentuează asupra ideii că „transformational patterns constitute *a significant part* of what the sensitive reader perceives as style" [16].

Ca procedură concretă de lucru, Ohmann propune o refacere a ceea ce se poate considera drept „structură de adîncime" a textului literar analizat, cu alte cuvinte, rescrierea lui în stilul neutru, pentru ca ulterior să se reformuleze regulile care îi explică structura. După părerea noastră, această procedură este greoaie, în special în cazul textelor de dimensiuni mai ample, iar eficiența ei — nu cu mult superioară aceleia determinate de aplicarea metodelor tradiționale de analiză a trăsăturilor sintactice relevante stilistic. A vorbi despre frecvența mai mare a operațiilor de transformare prin adăugare sau prin eliminare, despre preferința pentru ramificare la stînga sau la dreapta („left-, right-branching") sau despre numărul mare de relativizări dintr-un text literar, nu înseamnă a spune mai mult decît vorbind despre fraza amplă sau eliptică, segmentată, despre raporturi

[13] R. Ohmann, *Generative...*, p. 264.
[14] *Ibidem*, p. 264–267.
[15] *Ibidem*, p. 268.
[16] *Ibidem*, p. 276 (subl. ns.).

de subordonare față de anumite propoziții sau despre preferința pentru subordonatele atributive.

Reducînd textul literar la un șir de propoziții nucleare, așa cum preconizează Ohmann, faptele de stil nu mai pot fi distinse de faptele de limbă propriu-zise. Anumite transformări pot fi frecvente pentru că generează tipuri de propoziții nenucleare curente în limbajul obișnuit, nesemnificative stilistic. Transformările astfel aplicate nu au, deci, rolul de a semnala faptele stilistice.

Pe lîngă acestea, procedeul reconstituirii textului de bază ni se pare nejustificat, întrucît contrazice însăși definiția noțiunii de structură de adîncime ca structură abstractă, caracterizată prin secvențe de simboluri și nu de formative [17].

3.1. Soluția lui Ohmann (și, într-o măsură, și aceea a lui Thorne) creează impresia că autorul presupune, pe de o parte, existența unui conținut abstract, pe de alta, confruntarea unor modalități concrete de exprimare a acestui conținut. O asemenea viziune simplifică realitatea, neglijînd esența limbajului poetic ca limbaj de conotație. Ea poate acredita ideea posibilității „traducerii" oricărei formulări literare într-o formulare din limbajul curent. Dacă la nivelul sintaxei (unde unitățile au un caracter mai abstract) acest lucru pare realizabil, la nivel semantic, așa cum s-a subliniat în repetate rînduri, „traducerea" este adesea exclusă (mai ales în poezie), iar atunci cînd este posibilă, nu are vreo semnificație. Dată fiind strînsa legătură dintre sintaxă și semantică în cadrul unei teorii de tip generativ, acest mod de a privi stilul ni se pare oarecum mecanic.

După părerea noastră, într-o gramatică de tip generativ a textului literar, regulile de transformare aparținînd componentei sintactice nu sînt purtătoare tipice ale unor semnificații stilistice. Diferențe mult mai importante față de limbajul curent apar, la nivelul componentei sintactice, în grupul regulilor de subcategorizare și de selecție și la nivelul componentei semantice. Reluînd exemplele din Arghezi și Caragiale, citate la începutul articolului, dacă acceptăm ideea existenței unor grade de gramaticalitate, putem să nu subsumăm dislocările din textul arghezian (exprimabile prin reguli de repoziționare a constituenților) clasei devierilor propriu-zise, întrucît în română topica este relativ liberă. La Caragiale, negramaticalitatea enunțurilor este dată, în ultimă instanță, de încălcarea unor reguli de selecție (*aplică vorbe*) sau de rescriere a unor constituenți (de obicei, a constituentului *Conjuncție*).

3.2. O schiță de stilistică generativă cu caracter teoretic mai pronunțat apare la M. Bierwisch, care introduce noțiunea de „scală a poeticității" [18]. Utilizarea acestei noțiuni, sugerată de noțiunea chomskiană de „grad de gramaticalitate", reflectă preferința — subliniată adesea — a cercetărilor actuale pentru gradualitate în locul împărțirilor dicotomice [19].

Pornind de la ideea că gramatica unei limbi oferă singura justificare pentru caracterizarea unei propoziții ca normală sau deviantă, M. Bierwisch atribuie rolul de a permite decizii asupra caracterului poetic sau nepoetic

[17] N. Chomsky, M. Halle, *The Sound Pattern...*, p. 6.

[18] M. Bierwisch, *Poetics...*, p. 106.

[19] V. Walter H. Koch, *Recurrence and a Three-Modal Approach to Poetry*, The Hague-Paris, 1966, p. 10.

al propoziţiilor stilisticii generative, pe care o numeşte „sistem poetic". În concepţia autorului, sistemul poetic *este conectat* la gramatica limbii, operînd nu numai asupra descrierilor structurale ale propoziţiilor generate de gramatică (deci „normale"), ci şi asupra descrierilor structurale ale propoziţiilor deviante în raport cu gramatica [20]. Aceasta pentru că, după Bierwisch, efectul poetic este determinat atît de folosirea secundară a regularităţilor gramaticale, cît şi de devierea intenţionată de la regulile gramaticii (cu precizarea că, deşi unele devieri pot fi justificate prin reguli aparţinînd sistemului poetic, nu orice propoziţie deviantă este implicit şi poetică) [21].

Poeticitatea presupune o anumită regularitate a devierii, cu alte cuvinte, existenţa unei posibilităţi de a defini clar condiţiile şi forma devierii. Pe această bază, se poate preciza nu numai faptul că un anumit tip de enunţ este poetic sau nu (se poate stabili, deci, o distincţie în termenii [+ poetic], [— poetic]), ci şi măsura în care el se încadrează în sfera aşa-numitelor „regularităţi poetice" sau reprezintă un tip structural izolat, accidental; se poate realiza, deci, o ierarhizare a enunţurilor poetice pe o scală a poeticităţii. Subliniem faptul că, pentru Bierwisch, noţiunea de „grad de poeticitate" nu are nici un fel de implicaţii referitoare la aprecierea valorică a enunţurilor (considerarea unui enunţ ca mai poetic sau mai puţin poetic prin el însuşi), ci se leagă de noţiunea de recurenţă [22].

Bierwisch aduce o precizare interesantă cu privire la selecţie ca aspect al definirii stilului. La începutul unei lucrări, scriitorul este complet liber să-şi aleagă mijloacele de expresie; în cursul lucrării însă, această alegere este sursa unor limitări importante. În alţi termeni, opţiunea pentru anumite procedee devenind clară numai prin repetare, restrînge sfera selecţiei şi structura textului este aceea care dirijează alegerea. Este vorba despre crearea acelor regularităţi care permit identificarea sistemului poetic. Regulile utilizate, opţionale la început, devin componente ale sistemului poetic, determinînd structura textului [23].

3.3. Diversitatea punctelor de vedere teoretice şi a soluţiilor metodologice, pe care am căutat să o punem în evidenţă în prezentarea de mai sus, caracterizează etapa actuală de dezvoltare a stilisticii generative ca pe o etapă de căutări ale unei formule adecvate de studiere şi descriere a textelor literare. Situaţia existentă în acest domeniu ni se pare mult asemănătoare aceleia din dialectologie şi motivarea întîrzierii utilizării principiilor transformaţionale pare a fi aceeaşi: complexitatea variaţiilor.

Rezolvările propuse privesc în primul rînd stilistica textului. Formula unei stilistici generale eficiente nu s-a conturat încă.

Pornind de la definirea raportului dintre limba standard şi limba textelor literare, în mod paralel cu aceea a raportului dintre limba standard şi dialecte, ca un raport de intersecţie, soluţia practică de construire a unei gramatici generative a textelor literare pentru care optăm este aceea a utilizării aceluiaşi sistem de forme de bază pentru gramatica limbii standard şi pentru gramatica textului. Compararea celor două sisteme

[20] M. Bierwisch, *Poetics*..., p. 105—106.
[21] *Ibidem*, p. 110.
[22] *Ibidem*, p. 105—107.
[23] *Ibidem*, p. 111.

de reguli permite atît evidențierea măsurii în care sînt folosite regularitățile gramaticale și a măsurii devierilor, cît și a direcției opțiunilor autorului. Alcătuirea unei scale a poeticității poate fi o operație ulterioară, care să simplifice comparația între gramaticile textelor și să permită stabilirea unui sistem al procedeelor poetice. În acest fel s-ar putea construi o poetică generală, care ar reprezenta, în ultimă instanță, o redefinire mai complexă, pe baze formalizante, a conceptelor retoricii și poeticii clasice.

Utilizarea unui model generativ diferit de acela al lui Chomsky, de tip Fillmore, Lakoff, Ross etc., ar putea conduce la descrieri ale limbajului poetic cu un grad mai mare de adecvare, întrucît semantica, încetînd de a mai fi considerată componentă interpretativă în raport cu sintaxa, capătă un rol esențial în structura gramaticii.

Iunie 1972

LILIANA IONESCU
Facultatea de limba și literatura română
București, Edgar Quinet 5—7

CU PRIVIRE LA O APARENTĂ ANALOGIE ÎNTRE DENAZALIZAREA VOCALELOR ÎN FRANCEZĂ ŞI DEPALATALIZAREA CONSOANELOR ÎN ROMÂNĂ

1. În « Language » XLVII, 1971, 3, p. 503–521, a apărut un foarte interesant articol, intitulat *The Phoneme Revisited* şi semnat de Sanford A. Schane. Plecînd de la constatarea că ,,unele dintre discuţiile teoretice privitoare la fonologia generativă au urmărit să demonstreze că, în cadrul descrierilor fonologice, nu poate fi motivat un nivel f o n e m i c de reprezentare şi că singurele relevante sînt nivelul morfofonemic şi cel fonetic'' (p. 503) [1], autorul — el însuşi adept al fonologiei şi al gramaticii generative [2] — îşi propune să ,,repună în drepturi'' una dintre noţiunile fundamentale ale fonologiei ,,clasice'' şi să scoată în evidenţă, cu ajutorul cîtorva exemple din domeniul fonologiei diacronice, importanţa noţiunii de fonem în descrierea sistemelor lingvistice.

Căutînd să aducă argumente în sprijinul principalei teze a articolului (vezi p. 504 : ,,I shall argue that the phoneme does in fact have a place within generative phonology, in spite of claims to the contrary''), S. A. Schane abordează un cîmp larg de probleme cu caracter teoretic. Una dintre concluziile la care ajunge priveşte fonologia diacronică şi este formulată, la p. 505, în felul următor : ,,if on the surface [3], a feature is contrastive in some environments but not in others, that feature is lost where there is no contrast''. După părerea autorului, avem a face aici cu un ,,principiu general'', care explică o serie de fenomene legate de comportarea trăsăturilor fonetice ,,nazalizat'' în franceză, ,,palatalizat'' în română, ,,labializat'' în spaniolă, ,,palatalizat'' şi ,,labializat'' în nupe (limbă vorbită în Nigeria), ,,palatalizat'' în japoneză.

Reluînd în discuţie faptele româneşti invocate de S. A. Schane, vom căuta, în cele ce urmează, să vedem dacă, într-adevăr, corespunde realităţii afirmaţia potrivit căreia ,,final consonant palatalization in Rumanian is exactly analogous to vowel nasalization in French'' (p. 506).

2. Fenomenele din istoria limbii franceze care ne interesează aici sînt următoarele : nazalizarea vocalelor urmate de consoane nazale duce la apariţia unor noi alofone (nazalitatea este o trăsătură determinată de context) ; în anumite poziţii, consoana nazală dispare ; în contextele în

[1] În lipsa altor indicaţii, trimiterile la pagini se referă la articolul menţionat.
[2] Vezi, mai ales, *French Phonology and Morphology*, Cambridge, Massachusetts [1968].
[3] Este vorba despre ,,structura de suprafaţă'', opusă celei ,,de adîncime''.

care consoana se menţine (deci unde vocala nazală nu se opune unei vocale orale) se produce denazalizarea. Această succesiune de fenomene (descrisă la p. 505) este prezentată, schematic, astfel (la p. 504):

	bɔn	bɔnə
(1) Nasalization	bɔ̃n	bɔ̃nə
(2) Deletion	bɔ̃	—
(3) Denasalization	—	bɔnə
	[bɔ̃]	[bɔnə].

Înainte de a reproduce tabloul corespunzător fenomenelor din istoria limbii române pe care le are în vedere S. A. Schane, menţionăm că autorul foloseşte notaţiile [4] de tipul [pʸ] (respectiv, /pʸ/, în transcriere fonologică) pentru a indica sunetele (fonemele) palatalizate şi că prin „degeminare" înţelege transformarea în urma căreia s-a ajuns la forme articulate ca [lupi] (< [lupi(i̯)i]; faza intermediară [lupii̯] nu este luată în consideraţie [5]). Precizăm, în sfîrşit, că am lăsat la o parte formele lui *socru*, reţinînd, dintre exemplele date la p. 507, numai pe *lup* şi pe *urs* [6]. Iată acum tabloul astfel simplificat:

	SINGULAR		PLURAL		PLURAL DEFINITE	
	lupu	ursu	lupi	ursi	lupii	ursii
(1) Palatalization	—	—	lupʸi	ursʸi	lupʸii	ursʸii
(2) Shift in articulation	—	—	—	urši	—	uršii
(3) High vowel deletion	lup	urs	lupʸ	urš	—	—
(4) Depalatalization	—	—	—	—	lupii	—
(5) Degemination	—	—	—	—	lupi	urši
	[lup]	[urs]	[lupʸ]	[urš]	[lupi]	[urši]

3. Trecînd peste faptul că, paralel cu fenomenele numite p a l a t a l i z a r e şi d e p a l a t a l i z a r e [7] din formele de plural, s-au produs, în formele de singular, fenomene asemănătoare de labializare şi delabializare [8], avem de făcut mai multe observaţii.

Mai întîi, căderea vocalei finale din forma notată [urši] a dus la apariţia nu a lui [urš] (cu o consoană palatală, cum susţine S. A. Schane, la p. 506—507), ci a lui [uršʸ] (cu o consoană prepalatală sau palato-alveolară palatalizată). După cum se ştie, fricativa şi-a păstrat timbrul palatal (sau „apendicele" vocalic de timbru [i]) în limba literară şi într-o serie de graiuri. Este adevărat că în alte graiuri apare fonetismul [urš] [9], dar consta-

[4] Pe care le vom folosi şi noi.

[5] Nu este luat în consideraţie nici faptul că, în formele de plural articulat, stadiul notat [ii] (< [il'i]) este relativ recent. Putem să facem abstracţie, în observaţiile noastre, de raportul cronologic dintre apariţia vocalelor „geminate" şi celelalte fenomene prezentate în tablou.

[6] În textul articolului se dau şi alte exemple; printre formele de plural cu [i] după „muta cum liquida" figurează, la p. 505 şi 506, şi *socli* (!).

[7] Cu privire la sensul acestor termeni, vezi mai jos, § 4.

[8] Vezi Emil Petrovici, *Influenţa slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, [Bucureşti], 1956, p. 25.

[9] Vezi şi § 4.

tarea aceasta este departe de a confirma principiul stabilit de S.A. Schane, dat fiind că transformarea lui [š^y] final în [š] reprezintă pierderea unei trăsături într-un context în care e x i s t ă un contrast (o opoziție) între prezența și absența trăsăturii în cauză (cf. *moș — moși*, *băiețaș — băiețași* etc.). Din tabloul de mai sus, rezultă că autorul nici nu și-a pus problema existenței, în limba română, a unei distincții între prezența și absența lui [^{y}] ca trăsătură care se poate combina cu complexul de trăsături fonetice notate [š]. Se pare că el s-a lăsat indus în eroare de faptul că p r e palatalele sînt numite, uneori, p a l a t a l e, iar o consoană palatală conține, prin definiție, trăsătura „palatalitate".

Forma [urs^y] din româna literară actuală a apărut ca urmare a fenomenului numit de S. A. Schane „high vowel deletion". Prezența lui [^{y}] în [urš^y] nu poate fi însă explicată prin căderea (dispariția) lui [i] din succesiunea de sunete [ši]. Prin urmare, sau facem apel la o regulă a „pierderii caracterului silabic" al elementului vocalic final — [urši] > [urš^y] —, sau trebuie să admitem că [^{y}] exista în forma apărută după schimbarea locului de articulație al consoanei ; așadar, nu [urs^{y}i] > [urši] > [urš], ci [urs^{y}i] > [urš^{y}i] > [urš^y].

Prima soluție implică o modificare radicală a întregii prezentări a fenomenelor de care ne ocupăm. Deoarece n-ar fi cu nimic justificată admiterea unei deosebiri între felul cum s-a ajuns de la [urši] la [urš^y] și felul cum a apărut [p^y] în [lup^y], regula menționată mai sus ar trebui aplicată la amîndouă tipurile de cuvinte (deci și acolo unde [i] nu era precedat de prepalatală : [lupi] > [lup^y]). În cazul acesta însă, succesiunea de fenomene „palatalizare" și „depalatalizare" încetează de a mai avea vreun rol în explicarea deosebirii [10] dintre consoanele notate [p^y] și [p] în formele actuale [lup^y], respectiv, [lupi], indiferent dacă [lup^y] este derivat direct din forma [lupi] existentă înainte de palatalizare sau indirect, din aceeași formă, prin intermediul fenomenelor „palatalizare", [lupi] > [lup^{y}i], și „depalatalizare", [lup^{y}i] > [lupi], căci, evident, al doilea fenomen îl anulează pe cel dintîi.

Se înțelege că vorbind despre un „element vocalic final" (silabic la început, nesilabic astăzi) nu mai operăm cu o trăsătură a consoanei, ci cu un segment fonetic situat d u p ă consoană. Regula „pierderii caracterului silabic" nu este compatibilă cu schema lui S. A. Schane și admiterea ei înlătură, din capul locului, orice analogie între transformările discutate aici, pe de o parte, și nazalizarea și denazalizarea vocalelor, pe de altă parte.

Să vedem acum în ce mod poate fi explicată forma [urš^y], adoptînd cea de a doua soluție. Dacă, după schimbarea locului de articulație al consoanei fricative din [ursi], s-a ajuns la [urš^{y}i] [11], sîntem obligați să admitem prezența unui [š^y] și în forma articulată ; așadar : [urš^{y}ii], nu [uršii]. Există, teoretic vorbind, două posibilități de interpretare a fenomenelor care s-au produs ulterior :

a) Consoana fricativă din forma articulată — p r e p a l a t a l ă, nu p a l a t a l ă — s-a depalatalizat : [urš^{y}i] > [urši] [12]. Acceptînd această interpretare (după ce am clarificat problema naturii lui [š]), devine evident

[10] Sau a pretinsei deosebiri (vezi mai jos).
[11] Vezi mai sus.
[12] Și s-a „degeminat" ; fenomenul acesta nu ne interesează aici.

faptul că *urși—urșii* (unde s-a produs o schimbare a locului de articulație al consoanei urmate de [i]) nu reprezintă un caz diferit de celal lui *lupi—lupii* (unde nu s-a produs o astfel de schimbare) ; paralelismul perfect dintre cele două cazuri poate fi prezentat cu ajutorul tabloului următor :

	lup^{y}i	lup^{y}ii	urš^{y}i	urš^{y}ii
Căderea vocalelor finale	lup^y	—	urš^y	—
Depalatalizare	—	lupii	—	uršii
Degeminare	—	lupi	—	urši
Formele actuale	[lup^y]	[lupi]	[urš^y]	[urši].

b) Consoana prepalatală în discuție nu a fost supusă depalatalizării. Conform acestei interpretări, palatalitatea, deși nu este „contrastivă" înainte de [i], s-a menținut și în această poziție, contrar principiului formulat de S. A. Schane.

Esența problemei constă în a decide care dintre aceste două interpretări este în concordanță cu faptele. În alți termeni, se pune întrebarea dacă, într-adevăr, în formele articulate s-a produs o depalatalizare a consoanelor urmate de [i]. Vom încerca, în continuare, să răspundem la această întrebare.

4. Deși S. A. Schane nu definește termenii palatalizare și depalatalizare, cu care operează, rezultă că are în vedere extinderea asupra consoanei precedente a unei trăsături fonetice proprii vocalei următoare și, respectiv, pierderea acestei trăsături. După cum se știe, trăsătura în discuție constă, pe plan articulatoric, în ridicarea dosului limbii spre palat (ceea ce duce, bineînțeles, la un anumit efect acustic). Datorită coarticulației, orice consoană urmată de [i] posedă, într-o măsură mai mare sau mai mică, această trăsătură, adică este fonetic palatalizată sau diezată (de unde nu rezultă nicidecum că diezarea este în toate limbile o trăsătură fonologică[13]). Consoanele scrise *p* în *lupii* și *ș* în *urșii* se află în această situație : ele sînt palatalizate, în sensul arătat în rîndurile precedente[14] (dovada că fricativa din *urșii* este palatalizată ne este furnizată de însăși prezența vocalei [i] ; depalatalizarea fricativei este însoțită de înlocuirea lui [i] cu [î]). Se poate admite că gradul lor de palatalitate a fost mai mare în trecut (și că este mai mare în unele graiuri) decît în limba literară actuală ; pe de altă parte, convenind să considerăm palatalitate (deci trăsătură fonetică) a consoanei elementul nesilabic de timbru [i] din *lupi*, *urși*, se poate admite că există tot o deosebire de grad de palatalitate între labiala din *lupi* și cea din *lupii* (prima fiind „mai palatalizată")[15]. Nu se poate vorbi însă de o depalatalizare propriu-zisă, adică de pierderea trăsăturii „palatalitate" (sau „palatalizat") în *lupii* (și în *urșii*)[16]. Rezultă că, notînd cu [^{y}] palatalitatea consoanelor pala-

[13] După părerea a numeroși specialiști, ea nu are această calitate în limba română. Din expunerea lui S. A. Schane ar reieși că toți așa-numiții „classical phonemicists" ar recunoaște existența în limba română a consoanelor fonologic palatalizate (p. 512 ; cf. p. 506).

[14] Cf. Al. Rosetti, *Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate*, în SCL VI, 1955, 3—4, p. 199—205 (p. 199 : „În limba română literară, consoanele sînt ușor palatalizate înaintea vocalelor prepalatale") ; Emil Petrovici, *op. cit.*, p. 22 și *passim*.

[15] Cf. Emil Petrovici, *op. cit.*, p. 22—23.

[16] După părerea lui E. Petrovici (*„Depalatalizarea" consoanelor înainte de* e *în Muntenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul istroromân*, în « Cercetări de lingvistică » V, 1960, 1—2, p. 9—21), chiar într-un cuvînt ca *des*, în pronunțarea literară, avem a face cu un [d] care „con-

talizate din formele de plural articulat, aceste forme sînt [lupʸi], [uršʸi] etc. şi că ajungem la interpretarea menţionată, în paragraful precedent, sub *b* (respingînd-o pe cea de sub *a*), interpretare care contrazice teza lui S. A. Schane.

Am văzut că [š] nu s-a comportat, în ce priveşte pretinsa depalatalizare, în limba literară, altfel decît [p], de exemplu. Este însă interesant să ne referim şi la situaţia lui [š] în unele graiuri ale limbii române. Vom menţiona un singur fapt : există graiuri în care pluralului nearticulat [urš] îi corespunde forma articulată [urši] (întrucît, înaintea unui [i], [š] nu poate fi nepalatalizat, ne putem dispensa de a marca palatalitatea consoanei cu ajutorul unuia dintre semnele [ʸ], [ⁱ], [ʲ], [ʹ], [']). Aşadar, depalatalizarea s-a produs în poziţie finală, unde există contrast între [š] şi [šʸ] (cf. *moş — moşi*), în timp ce fricativa urmată de [i] nu s-a depalatalizat.

5. După cum s-a putut constata, situaţia palatalităţii în română este diferită de cea a nazalităţii în franceză. Pierderea trăsăturii fonetice „nazalizat" a lui [ɔ̃] din fr. *bonne* (unde ea nu era distinctivă), în opoziţie cu menţinerea acestei trăsături în contextele în care ea avea o valoare fonologică (cf. exemplele citate de S. A. Schane la p. 505 : *bon — beau*, *bonté — botté*) nu îşi găseşte un echivalent printre fenomenele privind comportarea trăsăturii „palatalizat", mult mai complexe decît ar rezulta din expunerea lui S. A. Schane [17].

S-a arătat, de mult, că în evoluţia fonetică şi fonologică a limbilor se manifestă tendinţa de a se menţine trăsăturile utile [18]. Totuşi, în toate limbile există, în raport cu necesităţile comunicării, un „surplus" de trăsături fonetice în anumite poziţii. El poate fi eliminat — mai devreme sau mai tîrziu —, aşa cum rezultă dintr-o serie de exemple date de S. A. Schane, inclusiv din exemplul privind denazalizarea în franceză. Faptele româneşti de care ne-am ocupat mai sus nu pot fi reţinute însă în lista celor care ilustrează acest fenomen. Neglijînd detaliile, am putea, eventual, să admitem existenţa unei analogii n u m a i între nazalizare şi palatalizare [19]. Trebuie însă să remarcăm că, de fapt, esenţială în expunerea lui S. A. Schane este admiterea unei analogii între d e nazalizare şi d e palatalizare, analogie care, după părerea noastră, nu este decît aparentă. În consecinţă, valabilitatea generală a principiului formulat de lingvistul american nu poate fi socotită demonstrată.

Iulie 1972

ANDREI AVRAM
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

servă un uşor grad de palatalizare", după „relativa depalatalizare" a consoanei urmate, în trecut, de [ⁱe] (p. 20); vezi şi nota 14.

17 Judecînd după bibliografia citată, se pare că singurele lucrări despre limba română cunoscute autorului sînt Octave Nandris, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, şi James E. Augerot, *A Study of Romanian Morphophonology*. Doctoral Thesis, University of Washington, 1968.

18 Vezi, de exemplu, André Martinet, *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berna, [1955], în special cap. 7, *Un cas de conservation des traits distinctifs: l'infection irlandaise.*

19 Vezi pasajul reprodus mai sus, p. 637.

ÎN LEGĂTURĂ CU REPETAREA FORMELOR NEACCENTUATE ALE PRONUMELUI PERSONAL ȘI REFLEXIV

Într-o notă publicată mai de mult [1], G. Istrate, ocupîndu-se de construcțiile sintactice de tipul: *l-am văzutu-l*, *i-am datu-i*, *s-o dusu-să* (caracterizate prin repetarea formelor neaccentuate de acuzativ sau de dativ ale pronumelui personal, mai rar reflexiv), arată, printre altele, că:

a) fenomenul acesta „are loc, totdeauna, în construcții în care apar forme verbale compuse" [2];

b) el este atestat rar în limba veche, în scrieri ca cronicile lui Ureche și Costin, în unele scrisori din arhivele Bistriței, în *Viețile sfinților* a lui Dosoftei. Singurul text în care se întîlnește frecvent (de cîteva sute de ori) este *Psaltirea în versuri* a acestuia din urmă [3]. Numărul mare de repetiții de acest fel din *Psaltire* se datorește necesităților ritmului, iar faptul discutat „nu este de loc reprezentat în textele din secolul al XVI-lea, cînd se știe că noi nu avem literatură scrisă în versuri" [4].

În *Cartea cu învățătură* din 1581 a diaconului Coresi (publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I. Textul, București, 1914), am întîlnit însă construcții de tipul următor: ***aproape de Dumnezeu-lŭ pune-lŭ*** (p. 15), ***noi-lŭ lăudămu-lŭ*** (p. 327), ***blagodareniia carei o iubescŭ, cu bună înțelepție-i face-i*** (p. 422) [5].

După cum se poate constata, în aceste exemple, formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui personal stau nu pe lîngă forme compuse, ci pe lîngă forme simple ale verbelor. Ele trebuie puse alături de o construcție ca *mă ducu-mă*, pe care Sextil Pușcariu o menționează în *Studii istro-române* [6], calificînd-o drept veche românească și ardeleană, și pe care chiar G. Istrate o citează într-o notă [7], trecînd însă cu vederea forma verbului. Rezultă de aici că repetarea formelor neaccentuate ale pronumelui poate avea loc pe lîngă orice fel de formă verbală, simplă sau compusă; în primul caz, ea se întîlnește rar, iar în al doilea, frecvent.

[1] *Construcții pronominale pleonastice*, în „Analele științifice ale Universității « Al. I. Cuza » din Iași" (serie nouă), Secț. III (Științe sociale), tom. III (1956), fasc. 1—2, p. 395—398.

[2] *Ibidem*, p. 395.

[3] *Ibidem*, p. 395—396, 398.

[4] *Ibidem*, p. 398.

[5] Menționez că acest material nu este rezultatul unei lecturi sistematice a textului.

[6] Vol. II, București, 1926, p. 248.

[7] Vezi p. 398, nota 22.

Fenomenul este atestat încă din secolul al XVI-lea, cînd nu existau scrieri româneşti în versuri, prezenţa sa în textul coresian infirmînd necesitatea condiţionării sale de existenţa literaturii de acest fel. Totuşi este foarte probabil ca mulţimea de situaţii din *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei să reprezinte rezultatul influenţei versului popular (în care repetiţiile de acest fel se poate presupune că erau mai dese decît în limba vorbită) şi al necesităţilor ritmului şi versificaţiei.

Iulie 1972

FULVIA CIOBANU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ÎN LEGĂTURĂ CU ETIMOLOGIA ROM. *FEMEIE*

Evoluția sensului cuvîntului rom. *femeie*, care provine din lat. *familia* 'familie', reprezintă una dintre enigmele semasiologiei române. În acord cu afirmația lui S. Pușcariu că „pentru fenomenul lingvistic nu există de obicei o singură, ci mai multe posibilități de explicare" [1], am căutat să aducem în rîndurile de mai jos o nouă explicație acestei curioase schimbări de sens. Acad. Al. Rosetti a inclus cuvîntul *femeie* în „seria de elemente latine de vocabular specifice" limbii române [2]; acest fapt explică întru totul atenția acordată de către lingviști lexemului românesc *femeie*.

Prima încercare, în ordine cronologică, de a stabili etimologia cuvîntului românesc *femeie* aparține cronicarului moldovean Grigore Ureche: *de la rîmleni, céle ce zicem latină... făméia — femina* [3]. După cum se știe însă, rom. *femeie* nu provine din lat. *femina*, acesta din urmă fiind păstrat numai în rom. *famen* (* *feminus*), cuvînt caracterizat de lucrările lexicografice contemporane drept arhaic.

A greșit și Bogdan Petriceicu-Hasdeu în explicarea rom. *femeie* din lat. *feminea* [4]. Totuși, cu vreo două decenii mai înainte, el indicase etimologia corectă pentru sensul vechi al acestui cuvînt [5], însă apoi, din motive necunoscute, a renunțat la ea. Fără îndoială, etimologia științifică a rom. *femeie* a fost stabilită definitiv și recunoscută de toți doar atunci cînd lingviștii au luat cunoștință de forma aromânească *fumeal'e* [6].

Lat. *familia* cu sensul „familie (totalitatea membrilor dintr-o casă, gospodărie)" s-a păstrat în limba română pînă în secolul al XVI-lea sub forma *fămeaie* (фѣмѣе), după cum vedem din următorul citat din Cazania I (*Tîlcul evangheliilor*) a lui Coresi (1564): *cu muierea ta și cu toată fămeia ta pasă la beserecă* [7]. Cuvîntul *femeie* cu același sens arhaic este utilizat și în *Palia de la Orăștie* [8]. Ceva mai tîrziu apar în textele religioase și sensurile actuale ale cuvîntului *femeie*. Pînă atunci, sensul „femeie" era desemnat de cuvîntul *muiere* (cf. întrebuințarea lui *muiere* în paginile *Paliei de la Orăștie*, măcar în cele reproduse în *Crestomație romanică*, întoc-

[1] S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940, p. 1.

[2] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, 1968, p. 184.

[3] G. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu (f.a.), p. 61.

[4] B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, t. IV, București, 1898, p. CXXXVIII.

[5] *Cuvente den bătrâni*. T. II. *Cărțile poporane ale românilor în sec. al XVI-lea*. Studiu de filologie comparativă, București, 1879, p. 61.

[6] D. Macrea, *Școala clujeană: Theodor Capidan*, în CL VI, 1961, nr. 2, p. 259.

[7] Citat după H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, p. 616.

[8] V. Pamfil, *Lexicul Paliei de la Orăștie. Observații generale*, în CL VII, 1962, nr. 1, p. 133.

mită sub conducerea acad. Iorgu Iordan, vol. I, 1962, p. 187–189, precum şi în fragmentul din Pravila de la 1646 „Cum şi cînd poate bărbatul să-şi bată muierea şi în ce chip", reprodus în aceeaşi culegere, vol. II, 1965, p. 23–24). Pentru graiurile care au conservat cuvîntul *muiere* pînă în zilele noastre v. ALR SN 1370, cf. şi *Атласул лингвистик молдовенеск. Волумул I. Партя I. Фонетика*, Chişinău, 1968, harta 127.

V. Kiparsky [9] este de părere că sensul de „soţie, nevastă" al cuvîntului rom. *femeie* apare pentru întîia oară în *Biblia de la Bucureşti* (1688); vezi şi DA. Această afirmaţie a fost însă corectată ulterior de cercetătorul român I. Ştefan, care citează exemple atestînd cuvîntul *femeie* cu sensul „soţie" încă din 1607 [10], dacă nu chiar din 1581 (exemplul din *Pravila ritorului Lucaci*, manuscris redactat în 1581, este însă mai puţin clar [11]). În orice caz, sensul actual al cuvîntului *femeie* era cunoscut graiurilor populare şi mai devreme, dacă în sec. al XVII-lea este atestat în documente (la exemplele date de I. Ştefan din documente dintre anii 1607 şi 1625, se poate adăuga unul dintr-un *ACT de împăcare din 1646 scris întreg cu mîna mitropolitului Varlaam*, din arhiva familiei Murguleţ, emigrate în Polonia, publicat de B. Petriceicu-Hasdeu în „Archiva istorică a României", tomul III, Bucureşti, 1867, p. 226) şi în textele religioase.

Întrebarea care se pune de la sine este: ce cauză a provocat această evoluţie semantică a cuvîntului *femeie*? La început a fost emisă părerea că la baza acestei schimbări semantice a stat importanţa femeii în familie (cf. explicaţiile lui W. Domaschke [12]). Acest punct de vedere a fost însuşit de S. Puşcariu [13], V. F. Şişmariov [14], G. Rohlfs [15] şi V. Scurtu [16]. Totuşi, şi în această privinţă există deosebiri de păreri: dacă unii lingvişti subliniază rolul pozitiv al femeii în familie (femeia este „der Mittelpunkt der Familie", în opinia lui W. Domaschke, sau „der Inbegriff der Familie", după cea a lui G. Rohlfs), alţii (de pildă W. Meyer-Lübke) consideră că evoluţia semantică în discuţie reflectă epoca veche de robie a femeilor şi de poligamie [17]. De menţionat că G. Rohlfs, arătînd menţinerea lat. *femina* în Italia Meridională, Sicilia, Sardinia şi Gallia, şi a lat. *mulier* în Peninsula Iberică şi subliniind inovaţia din Dacia, uită că în dacoromână s-a păstrat şi *muiere* (cf. harta 30, *op. cit.*).

În 1921, M. L. Wagner a dezvoltat ipoteza conform căreia evoluţia semantică „familie"→„nevastă, soţie" a avut loc sub influenţa turcească, bazată pe obiceiurile poligamice consfinţite de religia mahomedană [18].

[9] *O paralelă semantică*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani", Bucureşti, 1958, p. 475.

[10] I. Ştefan, *Cuvîntul femeie în limba română*, în LR XVI, 1967, nr. 2, p. 161.

[11] I. Rizescu, *Aspecte ale lexicului „Pravilei ritorului Lucaci"*, în LR XIV, 1965, nr. 4, p. 441.

[12] W. Domaschke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, XXI–XXV*, 1919, p. 149.

[13] *Op. cit.*, p. 202.

[14] *Романские языки юго-восточной Европы и национальный язык Молдавской ССР*, în „Вопросы молдавского языкознания", Moscova, 1953, p. 76.

[15] G. Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen — Versuch einer romanischen Sprachgeographie*, în *Sitzungsberichte der bayrischen Akademie der Wissenschaften*, philos.-histor. Klasse, München, 1954, p. 80.

[16] *Termenii de înrudire în limba română*, Bucureşti, 1966, p. 170.

[17] În „Literaturblatt", 1921, p. 125.

[18] M. L. Wagner, *Zu rum. FEMEIE „Frau, Gattin"*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", 41, 1921, p. 586–587.

Într-adevăr, în limba turcă, cuvîntul *familya* înseamnă nu numai „familie" (ca și it. *famiglia*, împrumutat de turci), ci și „nevastă, soție". Wagner mai afirmă că și în neogreacă φαμιλία are sensul „nevastă, soție", însă n-am putut verifica acest fapt în dicționarele care ne-au fost accesibile. Această opinie despre rolul influenței turcești asupra semanticii rom. *femeie* a fost însușită de W. Meyer-Lübke în cea de-a treia ediție a Dicționarului etimologic romanic [19].

În 1926, Iorgu Iordan a combătut explicația dată de M. L. Wagner, socotind schimbarea de sens petrecută în lat. *familia* „în firea lucrurilor" și aducînd în discuție cremonezul *fameya* „Frau des Ackerknechtes" (de la *famei* „Ackerknecht"). În continuare, Iorgu Iordan citează sensul „femeie" al cuvîntului *gloată*, care totuși ni se pare a fi calchiat (vezi aici, mai jos). Punctul de vedere al acad. Iorgu Iordan este exprimat prin cuvintele: „înainte de a recurge la influențe străine, să încercăm a explica din însăși limba studiată fenomenul care ne preocupă" [20]. După cum am spus, sensul citat al lui *gloată* este un calc, iar forma cremoneză, fiind un derivat, ajută mai greu în explicarea evoluției semantice a rom. *femeie.*

Lingvistul și etnograful austriac W. Havers a renunțat la explicația prin influență turcă sau grecească din alte motive, pronunțîndu-se în favoarea unei evoluții semantice românești independente, determinată de un oarecare tabu care ar fi oprit utilizarea urmașului lat. *femina* [21] (Cf. și părerea lui Iorgu Iordan despre un motiv de natură pur psihologică în această schimbare de sens). Cercetătorul Santeri Ankeria a sprijinit opinia lui W. Havers, aducînd exemple din texte folclorice rusești, în care rus. *semja* „familie" este întrebuințat cu sensul de „soție, nevastă", iar *semejuška* (diminutivul aceluiași cuvînt) are sensul „bărbat" [22].

În sfîrșit, V. Kiparsky, semnalînd rus. *familija* cu sensul „soție" (vezi acest cuvînt în dicționarul explicativ al lui V. Dal', cu mențiunea „în politețea oamenilor semiculți"), ajunge la concluzia că, în limba rusă, „amîndouă cuvintele *semja* și *familija* cu sensul de „soție, nevastă" sînt calcuri turcești, ca și cuvîntul românesc *femeie.* Așadar trebuie să i se facă dreptate lui Wagner și să se explice sensul nou al cuvîntului *femeie* prin existența obiceiurilor poligamice ale pașalîcului" [23]. Unii lingviști români, după cît se pare, sînt de acord cu punctul de vedere al lui V. Kiparsky [24].

Acest punct de vedere nu poate fi însă considerat just în primul rînd din cauza superficialității influenței turcești asupra limbii române. „Elementele turcești, așa cum au venit, așa s-au dus. Majoritatea lor nu numai că nu mai sînt folosite, dar sînt din ce în ce mai puțin înțelese. Deoarece erau cuvinte legate de realități politice, militare, economice, culturale, care au dispărut cu timpul, nici cuvintele care le denumeau nu s-au putut păstra" [25]. Nu se pot aduce alte exemple de împrumuturi semantice din

[19] W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935, articolul 3180.

[20] Iorgu Iordan, *Scrieri alese*, București, 1968, p. 135—136.

[21] W. Havers, *Neuere Literatur zum Sprachtabu*, în „Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien", philos.-histor. Klasse, 223. Band, 5. Abhandlung, 1946, p. 20—21.

[22] În „Slavistična revija", IV, Liubliana, 1951, p. 87—92.

[23] V. Kiparsky, *op. cit.*, p. 476.

[24] B. Cazacu și R. Todoran, *Observații asupra lexicului daco-român (trăsături specifice și arii lexicale)*, în SCL XVI, 1965, nr. 2, p. 203.

[25] Al. Graur, *Evoluția limbii române. Privire sintetică*, București, 1963, p. 29—30.

turcește care să fi fost atît de răspîndite ca *femeie*. Pe de altă parte, în limba turcă *familya* înseamnă în primul rînd „nevastă" și nu „femeie", pe cînd pentru cuvîntul românesc sensul „persoană de sex feminin" este principal (cf. rom. *femeiușcă* „femelă"). Participanții la discuție au trecut, se pare, pe lîngă acest fapt. În afară de aceasta, trebuie menționat și faptul că *femeie* este cunoscut și acelor graiuri românești în care nu s-a simțit o influență turcească directă (compară aria lui *femeie*, în ALR SN 1370, cu ariile împrumuturilor turcești *magiun*, *sarmale*, *lulea*, în ALR SN 1082, 1098 și 1146). Printre altele, chiar în textele vechi, cuvîntul *femeie* are și sensul „persoană de sex feminin", nu numai „nevastă". Dosoftei, de pildă, scrie despre *sfintele 40 de femei mucenițe* (în *Viața și petrecerea sfinților*, 1682—1686), iar în textul Bibliei de la București apare și acest sens: *bărbat și fămeie au făcut pre dînșii* (nu „soț și soție") [26].

În aromână, plasată teritorial mai aproape de turcă și de greacă și, deci, influențată evident de acestea, urmașul lat. *familia* — *fumeal'e* — are alt sens: unul — cel vechi — „familie", altul — mai nou — „copii (în familie)", iar sensul „persoană de sex feminin" este redat de *mul'eare* [27].

Sîntem de părere că evoluția semantică a urmașilor aromân și daco-român ai lat. *familia* a avut loc și cu concursul unei influențe străine, însă nu al celei turcești, după cum cred V. Kiparsky și alții, ci al uneia slave. În epoca bilingvismului slavo-român, cuvîntul *familia* a fost identificat din punct de vedere semantic cu cel slav *čelędi*, sensul principal al acestor cuvinte fiind același: „totalitatea membrilor dintr-o casă", incluzînd nu numai rudele de sînge, dar și slugile (lăsăm la o parte semantica mai veche a slav. *čelędi*, care însemna „sclavi", fiindcă acest sens este caracteristic pentru perioada anterioară bilingvismului slavo-român).

În unele graiuri slave, cuvîntul *čelędi*, concurînd cu diferite sinonime, a primit nuanțe noi, care s-au dezvoltat cu timpul în sensuri separate. De exemplu, în graiurile slave din sudul și estul Peninsulei Balcanice, acest cuvînt era utilizat ca nume colectiv pentru „copiii din familie": graiurile contemporane bulgărești (cf. bg. *čel'ad* [28] „copii (în familie)", care se poate întrebuința și pentru singular) și cele macedonene (cf. mac. *čelad* „copiii dintr-o familie" [29]) atestă această evoluție semantică. Tocmai acest sens ne întîmpină în aromână: *nu nă-avem și noi fumeal'e* „nu ne avem și noi copii" [30].

În alte graiuri slave, cuvîntul *čelędi* evoluează spre un alt sens, și anume a început să însemne „persoanele de sex feminin dintr-o familie", iar mai tîrziu a devenit un nume colectiv pentru „femei": cf. scr. *čel'ad* „femeile dintr-o familie" (die Frauenspersonen im Hause, feminae familiae [31]), *čel'ade* „o femeie din casă" [32]; cf. și ucr. *čel'ad'* „femei (fete și

[26] Citat după Tiktin, *op. cit.*, p. 616.

[27] T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, 1963, p. 477 și 711. Pe cît se pare, cuvîntul *femeie* nu există în istroromână, vezi *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 298.

[28] *Български тълковен речник*, ed. a 2-a, Sofia, 1963, p. 992.

[29] *Речник на македонскиот јазик*, Skopje, 1966, s.v.

[30] T. Papahagi, *loc. cit.*

[31] Vuk Stefanović Karadžić, *Српски рјечник истумачен њемачким и латинским ријечима*, Belgrad, 1898, s.v.

[32] *Речник српскохрватског књижевног језика* (red. dr. Lujo Bakoti), Belgrad, 1936, s.v.

neveste) [33], *bila cel'ad'* cu același sens ca și precedentul (locuțiunea din urmă se explică prin influență polonă, cf. *białka* „nevastă, femeie măritată", *biała głowa* „femeie", lit. „cap alb").

F. T. Žylko arată că, în graiurile de sud-vest ale limbii ucrainene, cuvîntul *čel'ad'* are sensul „fete, tineret de sex feminin", iar *čel'adyna* — „nevastă, femeie" [34]. Cuvîntul *čel'ad'* cu sensul „femei" (nume colectiv) este atestat și în graiurile din Ucraina Transcarpatică [35]. Nimic nu ne împiedică să presupunem că și în unele graiuri slave de pe teritoriul Daciei, cuvîntul *čelędi* era folosit și în acest din urmă sens. Dealtfel, în graiurile dacoromâne este atestat împrumutul *celed* cu sensurile „servitorimea dintr-o casă", „oameni care aparțin aceleiași case", „copii", „toți ai casei", „familie" [36].

O evoluție semantică de același fel s-a petrecut cu *gloată* — sinonimul cuvintelor *familie* = *čelędi*. *Gloată* nu poate fi comparat cu ucr. *holota*, cum a sugerat S. Pușcariu [37], sau cu pol. *golota*, cum pretinde A. Cioranescu [38], ci doar cu scr. *glöta*, bg. *glotnica* (în această privință, vezi articolul nostru *Лексичні дублети слов янського походження в румунській мові* [39]). Ca și în sîrbocroată, în limba română *gloată* înseamnă nu numai „mulțime", ci și „familie (mai ales cu copii mulți)". Pe lîngă aceasta, în Banat *gloată* are și sensul „femeie" : *gloatele nu sînt acasă* [40], schimbare de sens care se explică prin influența semantică a cuvîntului sîrbocroat *čel'ad*, citat mai sus.

În acest fel, evoluția semantică „familie">„femeie" a rom. *femeie* a fost influențată de o limbă străină, însă nu turcă, ci, precum am arătat, slavă. Populația slavă bilingvă din Dacia a transpus sensul „derivat" al lui *čelędi* în tiparul cuvîntului romanic *femeie*, pornind de la identificarea sensului fundamental al acestor cuvinte. Tot de origine slavă este și sensul nou al arom. *fumeal'e* „copii", însă izvorul influenței semantice trebuie căutat în alte graiuri slave, nu în cele din Dacia. Dacă luăm în considerație și alb. *fëmiljë*, am putea presupune un semantism balcanic.

Explicația dată mai sus este verosimilă, deoarece contactele dintre vorbitorii latinei dunărene și slavi au avut un caracter cu mult mai intim decît contactele dintre români și turci. Pe de altă parte, apariția sensului actual al cuvîntului rom. *femeie* trebuie să fi avut loc în ultima fază a bilingvismului slavo-român, după ce în română s-a răspîndit împrumutul din maghiară *neam*, care, împreună cu *casă*, a putut suplini pierderea sensului „familie" al lui *fămeie* [41].

[33] B. Hrinčenko, *Словарь українськоï мови*, vol. IV, Kiev, 1909, s.v.

[34] F. T. Žylko, *Нариси з діалектології української мови*, Kiev, 1955, p. 81, 128 și 150.

[35] I. O. Dzendzelivs'kyj, *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР*, partea a II-a, Ujgorod, 1960, harta 149.

[36] V. Scurtu, *op. cit.*, p. 301—302.

[37] S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 294.

[38] A. Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, f. 3, 1960, p. 372.

[39] În culegerea *Питання історії та культури слов'ян*, partea a II-a, Kiev, 1963, p. 123.

[40] S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj—București, 1937, p. 367.

[41] Pentru dezvoltarea denumirilor „femelei", „femeii", „soției" în limbile romanice occidentale, vezi tabelul alcătuit de W. v. Warthburg în *Einführung in die Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*, Halle, 1943, p. 107.

Cercetătorul român I. Ştefan este însă de părere că modificarea semantică a cuvîntului *femeie* s-a produs independent pe terenul limbii române [42]. Dintre argumentele lui I. Ştefan ne atrage atenţia acela că, printre cauzele modificării semantice a lui *fămée*, se numără şi transferul înţelesului „familie" asupra lui *casă*, fapt explicat de lingvistul român drept calc după limba slavă [43]. Sensul „familie" apare, într-adevăr, în cuvîntul *domŭ* încă din cele mai vechi manuscrise slavone (pentru redacţia veche rusă a slavonei, cf. acest cuvînt în *Evanghelia lui Ostromir*, manuscris din secolul al XI-lea), a fost conservat de rus. *dom*, ucr. *dim*, pol. *dom*, scr. *dôm*, iar în alte limbi slave este prezent în derivatele v. sl. *domŭ*. Totuşi acest sens pare a fi împrumutat din greacă, unde atît δόμος, cît şi οἶκος erau cuvinte polisemantice cu ambele sensuri citate mai sus. Dealtfel şi lat. *domus* se găsea în aceeaşi situaţie semantică. Cînd, în latina vulgară, *casa* sau *mansio* au limitat sensul lui *domus* la acela de „templu, clădire pentru oficierea cultului", totodată ele au preluat şi sensul figurat al lui *domus* „familie". Faptul este demonstrat atît de urmaşii romanici direcţi ai lui *casa*, cît şi de derivatele acestora. Din această cauză, sîntem de părere că sensul „familie" era prezent în cuvîntul *casă* şi înainte de secolul al XVI-lea (dealtfel, se poate invoca şi arom. *casă* cu unul dintre sensuri — „familie"), deci nu trebuie explicat printr-un calc după limba slavă, cum crede I. Ştefan. Polisemia sl. *domŭ* a sprijinit polisemia rom. *casă* (cf. şi polisemia cuvîntului francez *maison*, pentru care nu poate fi acceptată o influenţă semantică slavă).

Nu putem fi de acord cu I. Ştefan cînd spune că *femeie* şi-ar fi schimbat mai întîi sensul în „soţie" şi abia mai tîrziu şi l-a căpătat pe cel de „persoană adultă de sex feminin". Faptul că în documentele de la începutul secolului al XVII-lea *femeie* apare mai ales cu sensul „soţie" se explică prin natura textelor : în actele de vînzare sau de donaţii, apărea, fără îndoială, în prim plan sensul „soţie" şi nu „femeie", deoarece era vorba de drepturile matrimoniale ale soţiilor celor care vindeau sau cumpărau ocini, moşii, vii etc. Deci, chiar în acel timp, *femeie* era un cuvînt polisemantic asemenea lui *muiere* — „soţie", dar şi „persoană de sex feminin". O astfel de polisemie este prezentă în numeroase limbi, cf. fr. *femme*, sl. *žena*, gr. γυνή, ba chiar în reconstrucţia indo-europeană * g^{u}*enā* („i.-e. * g^{u}*ena* are în toate formele atestate nu numai sensul „soţie", ci şi „femeie", ultimul sens fiind reprezentat nu mai puţin, ba chiar mai consecvent, decît primul" [44] ; „în acest cuvînt avem vechea denumire a femeii, numai ulterior utilizată pentru denumirea soţiei" [45]). În această ordine de idei, ar fi de comparat şi evoluţia semantică a cuvîntului rom. *bărbat*, care la început a avut sensul „persoană adultă de sex masculin" şi abia mai apoi pe cel de „soţ". Dealtfel, sensul „persoană de sex feminin" a fost sensul primordial şi al lat. *mulier*, păstrat în spaniolă (*mujer*), portugheză (*mulher*), şi română (*muiere*), la care s-a adăugat mai tîrziu sensul „uxor". În it. *moglie* este păstrat doar sensul ulterior „soţie", pe cînd cel iniţial a lăsat urme în derivate. Demn de reţinut este şi faptul că rom. *femeie* cu sensul

[42] *Art. cit.*
[43] *Art. cit.*, p. 163.
[44] O. N. Trubaciov, *История славянских терминов родства*, Moscova, 1959, p. 109.
[45] *Loc. cit.*, p. 110.

„soție" apare în provinciile limitrofe cu ariile limbilor slave, în care denumirea „soției" este o specializare a numelui „femeii", cf. ucr. *žinka*, bg. *žena*.

Din aceste considerente, concludem că atestarea sensului „persoană de sex feminin" a cuvîntului *femeie* cu o jumătate de secol mai tîrziu decît cea a sensului „soție" nu se explică printr-un proces de generalizare a sensului „soție", ci pur și simplu se datorește întîmplării și depinde de natura textelor păstrate.

Nu putem fi de acord nici cu afirmația lui I. Ștefan că, inițial, *femeie* nu însemna „soție" în general, ci — fapt rezultat din raporturile sociale — cuvîntul s-ar fi referit, în secolul al XVII-lea și la începutul celui următor, la soții ale oamenilor din păturile de jos, ale celor săraci, fără rang social și mai ales ale „rumânilor" [46]. Gr. Ureche o caracterizează pe soția lui Alexandru Lăpușneanul drept „*o fămée* destoinică" [47]; de notat și sensul „persoană de sex feminin" cu care e utilizat cuvîntul. Același cuvînt este folosit foarte des de Miron Costin [48] pentru a numi o „jupîneasă", deci o soție a unui om dintr-un rang social mai înalt, dar, și mai des, *femeie* are, în opera cronicarului, sensul de „persoană de sex feminin" [49]. Deci afirmația că „*femeie*" înseamnă mai întîi soția omului sărac, a «rumânului», a bărbatului fără rang boieresc, pentru ca ulterior să capete și sensul de «persoană adultă de sex feminin»; generalizarea acestui sens s-a realizat destul de lent" [50] nu poate fi susținută pentru secolul al XVII-lea. În epoca aceasta, ambele sensuri coexistau, cuvîntul *femeie* fiind de pe atunci polisemantic. Adjectivul *femeiesc* [51] este o dovadă că sensul „persoană de sex feminin" era cel principal, deoarece *femeiesc* nu înseamnă niciodată „care aparține soției, caracterizînd soția". Și celelalte derivate ale lui *femeie* se referă la același sens principal — *femeiușcă*, *femeiește*, *femeiet*, *femeietic*, *afemeiat*. Din aceste motive, considerăm verosimilă explicația conform căreia evoluția semantică a cuvîntului *femeie* a avut loc în cadrul epocii de bilingvism slavo-român, după cum am arătat mai sus.

Cuvîntul rom. *familie* (*famelie*) este un neologism cu atestări destul de vechi (apare la D. Cantemir). Neologismul s-a răspîndit în epoca fanarioților, cînd în limba română au apărut și derivatele *familiot* (<gr. φαμιλιώτης), *familiarh* (<gr. φαμιλιάρχης). Înrădăcinarea cuvîntului se datorește și contactelor cu limbile romanice occidentale. Din română, cuvîntul a pătruns și în unele graiuri ucrainene [52]. Raționamente de ordin fonetic nu dau posibilitatea de a vedea în *familie* (*famelie*) un urmaș direct al lat. *familia*.

Aprilie 1972

STANISLAV SEMCINSKY
Facultatea de filologie
Universitatea „Taras Șevcenco"
Kiev

[46] I. Ștefan, *art. cit.*, p. 164.
[47] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 181.
[48] M. Costin, *Opere*, București, 1965, vol. I, p. 48, 173; vol. II, p. 21.
[49] *Loc. cit.*, vol. I, p. 34, 67; vol. II, p. 17, 22, 23, 35, 55, 79, 81, 89, 92 etc.
[50] I. Ștefan, *art. cit.*, p. 165.
[51] M. Costin, *op. cit.*, vol. II, p. 81, 92.
[52] I. O. Dzendelivs'kyj, *Лексика українських говорів Закарпатської області. Назви спорідненості свояцтва та сімейно-родинного побуту*, în „*Наукові записки*", t. XXIV, 2, Ujhorod, 1957, p. 32. Cf. și I. Robciuc, *Termeni de înrudire de origine românească în limba ucraineană*, SCL XXI, 1970, nr. 1, p. 31.

PE MARGINEA UNEI GRAMATICI ENGLEZE PUBLICATE ACUM TREI SUTE DE ANI

Printre numeroasele exemplare de preţ din colecţiile Bibliotecii Academiei R. S. România se numără şi lucrarea lui John Wallis, *Grammatica Linguae Anglicanae* [1], mai precis ediţia a treia a acestei cărţi, publicată la Hamburg acum trei sute de ani (1672), la nouăsprezece ani după ce văzuse lumina tiparului prima ediţie.

Examinînd lucrarea lui Wallis, ne dăm seama că intenţia sa a fost de a prezenta într-o formă concisă, şi cît mai sistematic, modul diferit în care unele categorii gramaticale se exprimă în engleză faţă de latină (cf. *Ad Lectorem Praefatio* [p. XIV] şi urm.).

Cartea cuprinde două părţi : un tratat de fonetică generală, *De Loquela sive Sonorum Formatione*, *Tractatus Grammatico-Physicus* (p. 1—37), şi gramatica propriu-zisă (p. 38—144). Este de remarcat inovaţia pe care o aduce Wallis faţă de tradiţia epocii, prin gruparea observaţiilor de fonetică cu caracter general într-un studiu separat, care precedă gramatica.

Tratarea „sunetelor" (pe care însă nu le distinge de „litere") se face nu numai prin compararea sunetelor asemănătoare din diverse limbi (greacă latină, arabă, ebraică, italiană, spaniolă, germană şi franceză), dar şi printr-o descriere amănunţită a modului în care sînt ele articulate [2].

Cu toate că este în multe privinţe inovator, Wallis păstrează terminologia tradiţională, lucrarea prezentînd astfel avantajul de a opera cu noţiuni cunoscute. Dezavantajul se iveşte însă în momentul în care, datorită interpretării originale pe care o dă unor fapte de limbă, autorul acordă acestor termeni accepţii speciale (de pildă, cînd subsumează la „adjectiv" şi alte elemente cu rol de *adjunct*, de exemplu genitivul flexionar al substantivelor (p. 82)).

Partea a doua a cărţii se axează în principal pe probleme de gramatică, cu excepţia primului capitol, care reia unele consideraţii făcute în tratatul general de fonetică, amintit mai sus, de această dată cu referire specială la limba engleză, şi a ultimului capitol (XV), care este o concesie făcută tradiţiei de a examina aspecte de poetică în cadrul unei lucrări despre

[1] Johannis Wallis, *Grammatica Linguae Anglicanae. Cui praefigitur De Loquela sive Sonorum Formatione, Tractatus grammatico-physicus*, Editio Tertia, Prioribus Auctior, Hamburgi, apud Gothofredum Schultzen, 1672, [12 f] + 144 p.

Mulţumesc pe această cale colegului meu, Dr. Dan Sluşanschi, pentru ajutorul pe care mi l-a dat în interpretarea textului latin.

[2] "Wallis's treatise 'De Loquela [. . .]' is the first description of the sounds of a language that can claim to be scientific" (cf. Ivan Poldauf, *On the History of some Problems of English Grammar before 1800* (in *Prague Studies in English*, LV), 1948, p. 79 şi urm.

structura gramaticală a limbii. Se pare însă că acest punct de vedere nu se încadra în viziunea sa despre „gramatică", deoarece Wallis se mulţumeşte să acorde poeticii doar cîteva rînduri.

Capitolele II–VII cuprind o serie de probleme legate de analiza substantivului (*De nomine Substantivo*) şi a adjuncţilor săi. La substantiv, Wallis tratează mai amănunţit categoria numărului. În legătură cu genul, este de părere că distincţia de gen nu există în engleză, iar deosebirea de sex se redă fie prin cuvinte diferite, fie prin adjective care se alătură substantivului. Urmărind cu tot dinadinsul o simplificare, Wallis încearcă să renunţe la categoria cazului, prin înglobarea genitivului sintetic la adjectivul posesiv şi a celui analitic la construcţii prepoziţionale. (Această interpretare a genitivului sintetic nu poate fi însă acceptată din punct de vedere diacronic.)

Articolele sînt considerate „nume adjective", *a/an* avînd acelaşi rol cu „articolul numeral *one*", dar cu mai puţină emfază (p. 71), iar *the* „articol demonstrativ" mai puţin emfatic decît *that* (p. 72). Interesantă ni se pare nota cu privire la omiterea articolului atunci cînd substantivul apare însoţit de alte „adjective" care conţin virtual articolul (şi anume *one*, *some*, *any*, care includ virtual pe *a/an*, şi *this*, care include virtual pe *the*), cazuri în care articolele ar fi redundante („redundarent enim", p. 72).

Sesizînd importanţa prepoziţiilor în structura limbii engleze, „spre deosebire de metoda altora" (p. 74), Wallis le tratează la substantiv, subliniind că întreaga sintaxă a numelui devine clară prin cunoaşterea acestor elemente, care indică raportul unui termen faţă de termenul de care este dominat (p. 74). După ce enumeră situaţiile în care substantivele pot apărea fără prepoziţie, autorul dă lista prepoziţiilor, cu desemnarea relaţiilor pe care acestea le exprimă, cu indicarea părţilor de vorbire pe lîngă care apar (prepuse sau postpuse) şi, adeseori, cu note privind particularităţi ale limbii vorbite, cît şi cu numeroase referiri la situaţii similare sau diferite din latină şi alte limbi.

În analiza verbului (cap. VIII–XII), meritul său principal este de a fi remarcat importanţa pe care o au în limba engleză auxiliarele. Wallis acordă acestor elemente ajutătoare două capitole, *De Verbis Auxiliaribus Mutilis* (categorie în care intră *shall*, *will*, *can*, *may*, *must*, *do*), care, notează autorul, apar în construcţii cu infinitivul : *I shall burn* etc. (p. 102), şi *De Verbis Auxiliaribus Integris* (*to be* şi *to have*) — care apar cu participiul trecut : *I have burned* etc. (p. 104), sau *I am burned* etc. (p. 106).

Cea mai mare parte a capitolului XIV, *De Etymologia*, conţine consideraţii cu privire la formarea cuvintelor, făcînd o sumară enumerare a principalelor elemente derivative (sufixe şi prefixe) şi consemnînd şi procedeul schimbării categoriei gramaticale (ceea ce numim astăzi „conversiune"), fenomen care este semnalat în repetate rînduri şi pe parcursul lucrării. Surprinde întrucîtva intercalarea în acest capitol a teoriei valorii simbolice a sunetelor (p. 134 şi urm.). Dacă însă privim sunetele prin prisma concepţiei lui Wallis, ca elemente purtătoare de sens (bineînţeles, nu în accepţia fonologică, ci mai curînd semiotică), lucrul pare justificabil.

Deşi se numără printre primele gramatici ale limbii engleze, lucrarea lui Wallis este şi astăzi surprinzător de interesantă şi actuală, în primul rînd

prin modul în care autorul ei concepe obiectul cercetat ca pe o entitate independentă, cu trăsături specifice, pe care caută să le redea într-o descriere coerentă. Meritul esențial al lucrării constă în aceea că prezentarea faptelor de limbă se face pornind de la realitatea analizată, făcîndu-se abstracție de preceptele tradiționale, pe care autorul le consideră neadecvate obiectului. Cu excepția tabelului sinoptic al pronumelor (p. 93), nu găsim în paginile cărții nimic care să ne amintească de obișnuitele paradigme ale declinării și conjugării, care străbat mai toate gramaticile, pînă către mijlocul secolului nostru.

Grammatica Linguae Anglicanae este rodul unui ascuțit spirit de observație și al unei înclinații empirice către generalizare și formalism — probabil o consecință a formației de logician și matematician a autorului.

Dacă lucrarea nu a avut un ecou mai mare [3] pe planul gîndirii lingvistice, lucrul este explicabil prin faptul că Wallis nu și-a expus pe larg principiile într-o teorie, ci s-a mulțumit să le aplice, dînd o descriere concisă a limbii vorbite în vremea sa — descriere ce devansează prin concepția pe care o are la bază stadiul la care se găsea la ora respectivă știința despre limbă.

August 1972

ILINCA CONSTANTINESCU
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

[3] Referiri la opera lui Wallis apar în unele lucrări de istoria limbii engleze : fie atunci cînd se discută atitudinea protestatară față de folosirea limbii latine manifestată de unii cărturari englezi ai secolului al XVII-lea (cf. Albert Baugh, *A History of the English Language*, Londra, 1963, p. 330 ; V. N. Jarceva, *Развитие национального литературного английского языка*, Moscova, 1969, p. 189, 202), fie atunci cînd se dau atestări de forme din secolul al XVII-lea (cf. W. F. Bolton, *The English Language, Essays by English and American Men of Letters, 1490—1839*, Cambridge, 1966, p. 158). Deși gramatica lui Wallis a cunoscut cîteva ediții, ceea ce dovedește că a stîrnit interes la apariție, cu două secole mai tîrziu era considerată o ,,încercare neizbutită'' (cf. Thomas de Quincey, *The English Language*, 1839 (apud W. F. Bolton, *op. cit.*, p. 204)). Opiniile favorabile lui Wallis sînt răzlețe și fără ecoul meritat. Între acestea, amintim Leo Morel, *De Johannis Wallissi Grammatica*, Paris, 1895 și Martin Lehnert, *Die Grammatik des englischen Sprachmeisters John Wallis*, Breslau, 1936, (apud Ivan Poldauf, *op. cit.*).

ECATERINA TEODORESCU, **Propoziţia subiectivă**, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972, 132 p.

Apariţia Gramaticii Academiei şi a altor lucrări recente n-a avut ca urmare oprirea activităţii de cercetare, ci, tocmai dimpotrivă, a stimulat-o. Faptul că avem un tratat de ansamblu, că diverse aspecte ale limbii au fost prezentate într-o lumină nouă, a dus la sporirea interesului pentru gramatică şi a pus pe primul plan al atenţiei capitolele mai puţin studiate sau cu mai multe complicaţii. Aşa se explică publicarea în ultimul timp a mai multor monografii care adîncesc problemele. Una dintre aceste monografii este cea de care vreau să vorbesc aici. Ea discută statutul general al subiectivei, apoi problemele legate de persoana verbului (aici intră şi examinarea verbelor impersonale) din propoziţia regentă, în sfîrşit înţelesul acestui verb, cum şi elementele care introduc o subiectivă. Se intră în amănunte cu o exemplificare bogată pe baza excerptărilor făcute de autoare. Aceasta adoptă o poziţie suplă, de exemplu, în ce priveşte grupul *cel ce*, admite că este sudat numai în oarecare măsură, numai în unele construcţii (p. 73—86).

Iată cîteva amănunte unde mi se pare că aş avea ceva de adăugat sau de criticat.

Se discută dacă *se zice, se spune* etc. sînt pasive sau impersonale şi autoarea afirmă (p. 41) că ,,au şi sens pasiv''. Cred că are dreptate. Un argument în favoarea acestei păreri ar putea fi comparaţia cu alte verbe, construite cu subiect, nu cu propoziţie subiectivă, de exemplu *a vinde*. Multă vreme în băcăniile noastre s-au putut citi afişe de genul lui *se vinde măsline*, ceea ce se justifica în cercul profesionist prin afirmaţia că *se vinde* este impersonal, deoarece ,,măslinele nu se vînd singure''. Această formulă a fost numai cu greu eliminată, dovedindu-se că verbul este în realitate la pasiv. Acelaşi fel de analiză se poate extinde şi la *se zice, se spune*, chiar dacă nu urmează un subiect, ci o propoziţie subiectivă.

Socotesc întemeiată critica adusă (p. 42) Gramaticii Academiei pentru că, în vol. I, p. 244, a calificat ca pasive reflexive verbele *era, se face* (în *era să cad, asta nu se face*).

De asemenea, mi se pare justificată critica adusă (la p. 7, n. 4) Gramaticii, care, la paragrafele 498 şi 528, tratează în două chipuri, parţial diferite, propoziţiile care au ca predicat un adverb.

În schimb nu sînt convins că *merită* nu poate fi folosit decît ca verb personal cînd are o subiectivă cu verbul pasiv (exemplul *el merită să fie pedepsit, tu meriţi să fii*..., p. 44, nu se potriveşte, deoarece aici subordonata nu e subiectivă). Nu putem oare să zicem *merită să fie dărîmată clădirea* (cu sensul de ,,face să fie...'')? Ar trebui spus că *merită* e folosit numai ca verb personal cînd subiectul lui este acelaşi cu al propoziţiei secundare, dar aceasta este atunci completivă.

La p. 8 se spune că în fraza *Care scapă de stîlpan, nu scapă de buzdugan*, raportul atributiv nu poate fi probat. Atunci ce rost are virgula? Cu această ocazie, notez că frazele de acest fel sînt reproduse de-a valma, cu şi fără virgulă, de multe ori pe aceeaşi pagină în chip diferit (de exemplu la p. 12, p. 66, p. 83), probabil aşa cum se găsesc în ediţiile consultate. Mi se pare că problema merita o discuţie teoretică.

Mai adaug că ar trebui să convingem pînă la urmă măcar pe lingvişti şi pe editori să nu mai scrie *apud DLRC* (vezi p. 43), de vreme ce *apud* înseamnă ,,la'', nu ,,în'' (deci e corect *apud Hasdeu*, dar nu *apud dicţionarul*).

Trecînd peste aceste mărunţişuri, aş spune în încheiere că lucrarea e bine concepută şi va aduce foloase lingvisticii.

Iulie 1972

AL. GRAUR

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

ALPHONSE JUILLAND, P. M. H. EDWARDS, **The Rumanian Verb System**, Haga—Paris, Mouton, 1971, 220 p.

Între diversele aspecte ale gramaticii românești, morfologia verbului este unul dintre cele cărora, în ultimele două decenii, li s-a acordat mai multă atenție. Flexiunea verbală a fost descrisă în lucrări mai restrînse sau în ample volume, de către cercetători români și străini ; metode diferite au fost utilizate : alături de lucrări cu caracter descriptiv, în care abordarea sincronică se împletește cu perspectiva istorică, s-au realizat descrieri structurale, descrieri destinate traducerii mecanice și prelucrări avînd ca scop o gramatică transformațională completă a limbii române [1]. Fiecare nouă reconsiderare a faptelor pune în evidență particularități și relații nesemnalate înainte, propune alte modalități de descriere și clasificare.

În această largă serie de cercetări se înscrie lucrarea *The Rumanian Verb System*, care aduce o organizare proprie a materialului și o sistematică prelucrare statistică, demonstrînd că un domeniu de cercetare nu este niciodată epuizat.

Baza teoretică a descrierii flexiunii verbale românești propusă de A. Juilland și P. M. H. Edwards o constituie lucrarea lui A. Juilland, *Outline of a General Theory of Structural Relations* (Haga, 1961). Materialul supus cercetării este reprezentat prin 803 verbe, care, după *Frequency Dictionary of Rumanian Words* (Haga, 1965, autori : A. Juilland, P. M. H. Edwards, I. Juilland), au un ,,coeficient de întrebuințare'' (frecvență corectată prin dispersie) mai mare decît 2 (cf. p. 43).

Verbele ca și formele învechite sau regionale au fost evitate în descriere, lucrarea avînd în vedere varianta standard a limbii române contemporane.

Volumul *The Rumanian Verb System* propune și ilustrează un model gramatical ,,sintetic-deductiv'', care, în opoziție cu modelul ,,analitic-inductiv'', ,,restrînge la minimum aparatul metodologic destinat să controleze analiza'' (p. 16), verificarea justeții aserțiunilor făcîndu-se ,,sintetic'', adică prin ,,raportarea la porțiunile de text sau 'propozițiile' generate prin combinarea unităților, ținînd seamă de regulile care guvernează ocurența lor''. Modul de abordare explică lipsa justificării soluțiilor de segmentare, a reducerii alomorfelor etc., operații care se bazează pe principiile structurale.

Scopul descrierii este ,,to convey the information necessary and suficient for generating the 30 morphologically relevant forms of the 803 basic verbs'' (p. 70). Reducerea paradigmei verbale la 30 de forme ,,morfologic relevante'' se realizează prin excluderea din discuție a

[1] Flexiunea verbală a limbii contemporane, descrisă în termenii diverselor concepții și metode, ocupă un loc important în lucrări de ansamblu consacrate limbii române : *Gramatica limbii române*, București, 1954, 1963, Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1954, 1956, F. B. Agard, *Structural Sketch of Rumanian*, în Supliment la ,,Language'' vol. 38, 1958, I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, București, 1967, V. Guțu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române. Substantiv. Adjectiv. Verb*, București, 1968 (citată în continuare sub *Morfologie structurală*) sau constituie obiectul unor studii speciale : A. Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1954 (2 vol.), Gr. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română*, în SCL XI, 1960, nr. 1, p. 7—25, A. Roceric-Alexandrescu, *Cu privire la problemele puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, în SCL XIII, 1962, p. 403—405, P. Diaconescu, *Contribuții la definirea și clasificarea verbelor regulate, în limba română*, în SCL XII, 1961, nr. 2, p. 163—182, I. Pătruț, *Despre structura și clasificarea verbelor românești*, în CL VI, 1961, nr. 2, J. Felix, *Classification des verbes roumains* în ,,Philologica Pragensia'', VII, 1964, nr. 3, p. 291—298 și *Cîteva observații cu privire la clasificarea morfologică a verbelor românești*, în SCL XVI, 1965, nr. 3, p. 233—238, A. Belchiță, *Flexiunea verbală în gramatica transformațională a limbii române*, în SCL XXI, 1970, nr. 2, p. 171—203.

formelor compuse, pe care autorii le consideră ca aparţinînd nivelului „morfosintactic sau sintactic". Între formele compuse nu este cuprins perfectul infinitiv, care, deşi rar, este totuşi folosit în limba română contemporană.

Regularitatea formaţiilor şi, mai ales, unele particularităţi strict specifice (invariabilitatea participiului în componenţa perfectului compus, a viitorului anterior, a perfectului condiţional şi conjunctiv, specificitatea flexionară a auxiliarelor de perfect compus, condiţional, viitor şi posibilităţile limitate de disociere a formelor compuse) demonstrează detaşarea lor de nivelul sintactic şi, deci, situarea la nivel morfologic; o prezentare a flexiunii verbale româneşti nu e recomandabil să se dispenseze de descrierea lor. E drept însă că, din punctul de vedere al c l a s i f i c ă r i i morfologice a verbelor, timpurile compuse (ca şi unele timpuri simple : mai mult ca perfectul, de exemplu) sînt n e r e l e v a n t e : au o structură unică, comună pentru toate verbele, diferenţele privind numai componentul omonim cu o formă sintetică (participiu sau infinitiv). Dealtfel *participiul*, care este inclus în categoria celor 30 de forme „morfologic relevante" de către A. Juilland şi P. M. H. Edwards, nu apare decît în structura unor forme compuse (utilizat izolat, se comportă totdeauna adjectival).

Lucrarea este alcătuită dintr-un capitol introductiv, unde sînt expuse principiile teoretice şi se fac unele precizări privind domeniul şi scopul cercetării, un capitol de preliminarii fonologice şi gramaticale şi trei capitole consacrate flexiunii româneşti, în care se inventariază flectivele (cap. 3), se descriu variaţiile tematice (cap. 4) şi se efectuează (cap. 5) operaţia de „sistematizare", de combinare a partiţiilor la care au condus particularităţile constatate în capitolele anterioare. O listă a verbelor studiate, însoţite, fiecare, de o caracterizare „morfolexicală", încheie lucrarea.

Descrierea şi clasificările au în vedere flectivele şi tema, cele două componente necesare ale oricărei forme verbale. Analiza morfematică se opreşte la acest nivel, deşi aceste componente fundamentale admit, de cele mai multe ori, decuparea unor unităţi morfemice mai mici (cf. p. 70). Considerarea globală a flectivului apropie această descriere de cea propusă de acad. Gr. Moisil (cf. nota 1).

În ce priveşte analiza, o soluţie cu importante consecinţe reprezintă considerarea elementelor *-ez*, *-esc*, *-ăsc* drept componente ale t e m e i verbale, deci ca element l e x i c a l. Includerea acestei particularităţi în descriere şi în caracterizarea „morfolexicală" a verbelor se face prin considerarea ei ca un tip special de „alternanţă" — „alternanţă sufixală". Variaţiile „temei" verbale, deci diferenţele dintre „alotemele" unui verb pot reprezenta rezultatul unor alternanţe „morfofonemice" (alternanţele fonetice sau fonologice), „sufixale" şi (sau) „sigmatice".

Sub forma „alternanţelor sigmatice", definite ca fiind caracteristice „for 93 basic =*e* verbs whose alternants differ in terms of their final phonemic constituent insofar as they substitute or add -*s*= in certain categories" (p. 119), sînt descrise variaţiile care disting alotemele de tipul : *sparg-*, *spars-*, *spar-*, la care conduce analiza *sparg=e*, *sparg=ă*, *spars=e*, *spar=t* etc.

Acest mod de segmentare impune recunoaşterea unui mare număr de „aloteme" („alomorfe" ale radicalului) ; în cazul lui *a sparge*, de exemplu, numărul de variante tematice se ridică la 7 (*sparg*, *sparĝ-i*, *spărg-înd*, *spărĝ-eam*, *spars-e*, *spărs-ei*, *spar-t*).

Caracterizarea, citată mai sus, a „alternanţelor sigmatice" nu este suficientă pentru a da seamă de modificările care afectează tema verbelor din această categorie. Nici repartizarea în două grupe (-*s*=θ *sigmatics* şi -*s*=*t* *sigmatics*, cf. p. 119), după cum participiul este marcat prin -θ sau prin -*t*[2], nu epuizează varietatea acestor modificări. O descriere completă ar trebui să precizeze că -*s* înlocuieşte la perfect simplu şi la participiu, în cazul unor verbe, pe *d*/*z* (*ard -é*, *arz -înd*, *ars-ei*, *ars-θ*) sau pe *c*/*ĉ* (*duc-înd*, *duĉ-e*, *dus-e*, *dus-θ*) etc. (indicaţii de acest fel apar vorbindu-se despre alternanţa K, de exemplu), că în cazul unei grupe, e drept restrînse, de

[2] Degajarea unui sufix -*e*- la perfect simplu a fost corelată, de obicei, cu un sufix -θ la participiu, deci *spars-e*, *spart-θ*, *zis-e*, ca şi *zis-θ*.

verbe, finala *p* înlocuiește consoana *c/ĉ* (*a coace*), *g/ĝ* (*a frige*), că în cazul unor verbe ca *a rupe*, *a întrerupe* finala radicalului (temei) nu dispare, nici nu se modifică la participiu, deci *-s* apare ca o augmentare a finalei temei.

Degajarea unui sufix *-se-* (în loc de *-e-*) de perfect simplu și, respectiv, a sufixelor *-s*, *-t* pentru participiu, reduce cu 1 numărul ,,alotemelor" (*sparg-*, *sparĝ-*, *spărg-*, *spărĝ-*, *spar-*, *spăr-*, de exemplu), simplifică descrierea modificărilor tematice, uniformizează inventarul de flective prin degajarea unui flectiv p o z i t i v de participiu (*-at*, *-it*, *-ut*, *-t*, dar și *-s*) pentru toate verbele (cf. *Morfologie structurală*, p. 146—147).

Alternanțele ,,morfofonemice" sînt grupate, după caracterul fonic al elementului variabil, în alternanțe vocalice și consonantice, fiecare alternanță fiind reprezentată printr-un simbol : A reprezintă alternanța *a/ă*, Æ notează alternanța *a/e/ă*, K este simbolul alternanței *c/ĉ* etc.

Repartiția termenilor diverselor alternanțe este descrisă prin indicarea flectivelor cu care sînt coocurente. În cazul alternanțelor vocalice, un rol important se acordă accentului, care este considerat ca reprezentînd ,,o componentă a morfemelor flexionare" (p. 60), soluție asigurînd o descriere mai economică, deoarece ,,the selection of stem alternants can be made with exclusive reference to endings, which supose the accentual status of the stems" (p. 60).

În unele cazuri, se indică numai caracterul tonic sau aton al flectivului : pentru alternanța A, se precizează că termenul *a* al alternanței se realizează cînd flectivul este accentuat, *ă* cînd flectivul este aton, ceea ce este adevărat pentru verbe ca *a cădea*, *a căra*, dar nu corespunde realității în cazul unor verbe ca *a arăta*, *a agăța*, al căror radical este afectat tot de alternanța *a/ă* (și nu de alternanța Æ : *a/e/ă* — cum se arată la p. 122, cf. și tabelul final, p. 210 urm.).

Diferența dintre *căra* și *arăta* privește **nu** termenii alternanței, ci repartiția lor : în paradigma lui *a arăta*, varianta cu *ă* a radicalului este compatibilă și cu unele flective neaccentuate, comp. *arắt*, *arắți*, *arătăm*, *arắtă*, și *cár*, *cári*, *cáră/cărăm*, *cărát* etc.

Alteori, în precizarea ocurenței diverșilor termeni ai alternanței se enumeră flectivele : în cazul alternanței Ă (*e/ă*), de exemplu, se precizează că termenul *e* se realizează cînd flectivul este *i̯* sau *e*, iar *ă* este coocurent cu orice alt flectiv.

Alături de cele șapte alternanțe vocalice înregistrate la p. 121—122, ar fi trebuit adăugate alternanțele : *i/î*, realizată în paradigma verbului *a vinde*, cf. *vînd*, *vîndut/vinzi*, *vinde*, *vindem* etc. (lipsa acestei alternanțe poate fi o simplă omisiune, deoarece în tabelul final caracteristica morfolexicală a verbului — *vI nD=e* — conține un simbol *I*, care nu corespunde nici uneia din alternanțele vocalice enumerate), *î/a/ă*, proprie verbului *a rămîne* : *rămî́n*, *rămî́nem/rămáse*, *rămás/rămăséi* etc. (caracterizarea morfolexicală din tabelul final este *rəmîN*^{s} *=e*, părînd a indica un *î*, care nu participă la nici o alternanță), *e/a*, a cărei înregistrare este cerută de *a ședea* (*șéd*, *șézi*, *ședém/șáde*), care nu poate fi inclus, nici dacă ținem seamă de restricțiile formulate la p. 65, în clasa verbelor caracterizate prin alternanța : E : *e/ea* (în tabelul final se dă *šED=é*, ca și *i̯ES=i*, *i̯ErT=a*, *fi̯Erb*^{t} *=e*).

Alternanțele consonantice fiind independente față de accent, repartiția termenilor alternanți este descrisă numai prin indicarea flectivelor coocurente. În enumerarea acestora, nu se are în vedere totdeauna toată varietatea flexionară a verbelor care prezintă aceeași alternanță : termenul *z* al alternanței D, de exemplu, poate fi coocurent nu numai cu flectivele *= i̯*, *=ím*, *=ící* (cf. p. 124), care conduc toate spre clasa flexionară a verbelor în *=í*, ci și cu flectivele *=út* : *văzut*, *crezut*, *=î́nd* : *văzînd*, *crezînd*, *șezînd*, care trimit la clasele *=é* și *=e*. Termenul *š* al alternanței S (*s/š*) e compatibil și cu *=í* — cf. *a ieși* —, nu numai cu *=i̯*, *=ím*, *=ící*, cum se indică la p. 124.

Modul general de prezentare a repartiției termenilor alternanțelor pune în evidență mai ales condiționarea fonetică și mult mai puțin pe cea morfologică, care joacă un rol destul de important (cf. *Morfologie structurală*, p. 215—217) în flexiunea verbală românească.

Raportarea la alternanțele ,,sigmatice" (cf. p. 123), care pot fi transpuse fără dificultate, adoptînd o soluție diferită de analiză,

în termeni morfologici, reprezintă o modalitate ingenioasă și economică de diferențiere a variațiilor *c/č, c/č/0, c/č/p, g/ğ* etc.

În descrierea variației tematice, sînt cuprinse și *alternanțele neregulate* (p. 124—126), paragraf în care sînt incluse verbele neregulate. La *a da*, trebuie însă adăugată varianta *dea* — cf. *bea* — specifică pentru pers. 3, 6 conjunctiv prezent (introducerea acestei variante modifică descrierea repartiției variantelor, vezi p. 125). Aceeași corecțiune este necesară în cazul lui *a sta* : pers. 3, 6 conjunctiv prezent fiind *(el, ei să) stea*. La *a vrea* (p. 126), trebuie adăugată varianta *vor*, proprie pers. 6 indicativ prezent.

Examinarea, sub aspectul relațiilor care se pot stabili între diferitele tipuri de variații tematice, conduce pe autori (p. 108), pe baza unei foarte interesante discuții, la situarea la același nivel a alternanțelor sufixale și sigmatice interpretate ca ,,variante'' ale unei alternanțe non-morfofonemice, opuse celor morfofonemice, și la subordonarea clasificărilor morfofonemice față de cele non-morfofonemice (p. 169).

Descrierea sistemului verbal românesc sub aspectul flectivelor (cap. 3) parcurge mai multe etape : stabilirea inventarului de morfi, identificarea morfemelor prin reducerea morfilor pe baza principiului distribuției complementare, gruparea verbelor în clase flexionare. Flectivele sînt considerate g l o b a l, ceea ce face ca utilizarea termenilor *morf* și *morfem* să implice, față de accepțiunea curentă (care ar fi presupus reducerea la unități minimale, continuarea analizei în interiorul flectivului), o lărgire a sensului. Atît la nivelul ,,morfilor'', cît și la cel al ,,morfemelor'', se disting trei categorii de unități : *necaracteristice* (flectivele de pers. 1, 2, 3, 6, prezent indicativ și conjunctiv, pers. 2 imperativ), *caracteristice* (perfectul simplu, mai mult ca perfectul, infinitivul, participiul, pers. 4 și 5 prezent indicativ, conjunctiv și pers. 5 imperativ) și ,,*intermediare*'' (imperfect și gerunziu). Distincția pare a avea în vedere (criteriul grupării nu este formulat explicit) gradul de generalitate a flectivelor : *necaracteristice* sînt cele comune pentru toate verbele, diferențele fiind reductibile la indicarea contextului fonetic, *caracteristice* sînt acele flective, care prezintă o varietate mai mare (necondiționată fonetic), impunînd partiția verbelor în clase ; flectivele *intermediare* sînt cele care, mai puțin variate, conduc la o partiție ce se poate subordona celei determinate de flectivele (morfemele) caracteristice. Varietatea flectivelor de pers. 1 și 2 prezent indicativ și conjunctiv, de exemplu, este determinată de condiții fonetice, ceea ce permite reducerea la o unică unitate morfemică, {U}, realizat ca $=u$, $=\underset{\frown}{u}$ și $=\emptyset$, respectiv {I}, realizat ca $=i$ și $=\underset{\frown}{i}$, vezi p. 79—80.

Flectivele caracteristice sînt cele care variază ,,from class to class but not from category to category'' (p. 85). Ele sînt formate dintr-un segment vocalic accentuat, și anume =*a*-, =*é*-, =*e*-, =*i*- sau =*î*-, și un ,,segment consonantic, de exemplu, -*i̯*, -*sem*, -*serăm* etc.'' (*ibid*).

Afirmația generală, privind componentul vocalic al acestor flective, care reprezintă elementul caracteristic, presupune o serie de precizări.

Astfel : a) vocala caracteristică nu e totdeauna accentuată (cf. =*e*, de exemplu, din *încép*=*em*, *rup*=*eți*, *spars*=*e*, b) vocala caracteristică nu este obligatoriu invariabilă în raport cu categoriile (comp. *cînt*=*ați* și *cînt*=*ăm*), c) vocala caracteristică nu este una și aceeași în toate flectivele caracteristice (comp. *putém* și *putúi*, *putúsem* ; *începeți* și *începúrăți*). Corectivele necesare sînt introduse, pornind de la o vocală caracteristică unică, în discutarea fiecărui timp în parte. Ca excepție, care presupune substituirea vocalei caracteristice (=*é*, =*e*) prin -*ú*-, sînt introduse (p. 85) perfectele de tipul *putui*, *trecui*. Prezența lui -*e* neaccentuat în formele de perfect cu temă sigmatică, de tipul *smúlse*, sînt explicate prin intoleranța lui -*é* final accentuat în limba română (p. 86), flectivul -*ă* din formele de pers. 3 a perfectului verbelor în =*a* (*cîntă*, de exemplu) este explicat prin necesitatea ,,perhaps to avoid confusion with the Imperfect 3 of the same verb'' (p. 86). Într-un mod analog, se introduce variația vocalei caracteristice (*á*∼*ă*) la pers. 4, 5 a prezentului etc.

Vocalele caracteristice corespund, în structura flectivului, sufixelor temporale și modale, a căror omonimie este destul de extinsă în flexiunea verbală românească, ceea ce face ca rolul diferențiator să treacă asupra desinențelor, specifice anumitor timpuri.

Flective ,,intermediare'' sînt considerate cele a căror variație conduce la o partiție în clase mai largi decît cele obținute pe baza vocalelor caracteristice. Astfel, flectivele = {*am* etc.} de imperfect se realizează în flexiunea verbelor cu vocală caracteristică =*a* și =*í* ; flectivele ={Em etc.} realizate de alomorfe cu =*eá* sau =*á* (p. 84) sînt selectate de temele claselor de verbe cu vocală caracteristică =*é*, =*e* și =*i*.

Flectivele de pers. 3 prezent indicativ, 3 și 6 conjunctiv și pers. 2 imperativ, care permit o partiție analogă celei realizate în virtutea flectivelor de imperfect sînt considerate flective ,,necaracteristice'' probabil pentru faptul că cele două clase delimitate pe baza flectivelor simbolizate ca =æ și =*e* (=*i̦*), cf. p. 80—83, nu permit o încadrare perfectă a claselor obținute ținînd seama de vocalele caracteristice : clasa verbelor cu vocală caracteristică =*i* se împarte între cele două clase distinse pe baza flectivelor de prezent, comp. *a coborî* (*coboar=ă*, *coboar=e*) și *a hotărî* (*hotărășt=e*, *hotărasc=ă*) — cf. tabelul 3.31 de la p. 88.

Dacă vocalele caracteristice grupează, într-un fel, sufixele temporale și modale omonime, flectivele omonime de la pers. 1, 3 și 6 prezent indicativ și conjunctiv și pers. 2 imperativ sînt introduse prin enumerare (vezi tabelele 3.21, p. 83 și 3.31, p. 88).

Această prezentare (vezi și discuția despre flectivele de pers. 6 prezent, p. 81) nu dă seamă de omonimia pers. 3 = pers. 6 prezent indicativ, proprie verbelor de tipul *a sui*, *a contribui* etc. (*el suie* = *ei suie*, ca și *el coboară* = *ei coboară*, *el cîntă* = *ei cîntă*).

Diversele tipuri de flective sînt utilizate ca bază de clasificare (p. 88—108), iar compararea clasificărilor obținute (cf. tabelul 3.34, p. 107) conduce la concluzia că se poate face abstracție, fără o mare pierdere de informație relevantă, atît de clasele stabilite pe baza flectivelor necaracteristice, cît și de cele care au în vedere flectivele ,,intermediare'', clasificarea care are în vedere vocalele caracteristice putînd fi astfel considerată ca ,,inflectional classification *per se*'' (p. 108).

Se ajunge astfel la stabilire a 5 clase flexionare (conjugări) simbolizate (și denumite) prin vocalele caracteristice : =*á*, =*é*, =*e*, =*í*, =*i*́.

Verbele în =*i*́ sînt considerate ca o clasă distinctă de cea a verbelor în =*i*, în virtutea unor caracteristici flexionare — flectivele de imperfect, de prezent indicativ și conjunctiv, pers. 3 și 6 —, care le apropie de verbele în =*a* .

Clasificările tematice și flexionare sînt reunite într-o clasificare generală (cap. *Classification and Systematization*, p. 174 și urm.), care are în vedere cele două serii de criterii, aspectul tematic fiind subordonat celui flexionar, pentru că acesta din urmă a) impune distingerea a numai 5 clase, b) permite caracterizarea pozitivă a tuturor claselor (pe cînd, pe baza criteriului tematic, clasele sînt caracterizate pozitiv sau negativ). Se ajunge astfel la o ierarhizare a criteriilor : flexionar, nonmorfofonemic și morfofonemic, în virtutea cărora verbele sînt grupate în clase și subclase.

Astfel, de exemplu, temele verbale din clasa =*a* sînt repartizate în două subclase : *nonsufixate* și *sufixate*, cele nonsufixate sînt supuse unei partiții ținînd seama de prezența sau absența alternanțelor morfofonemice în *alternante* și *nonalternante* ; subclasa *alternantelor* se subdivide în funcție de numărul și calitatea alternantelor (clasa temelor selectate de vocala caracteristică =*a* se subdivide astfel în 34 de subclase — cf. p. 176—187). Temele verbale selectate de =*e* se grupează în *sigmatice* și *nonsigmatice*, care se împart la rîndul lor în *alternante* și *nonalternante*, iar cele alternante se repartizează în subclase după numărul și calitatea variațiilor morfofonemice, ajungîndu-se la un număr de 24 subclase (cf. p. 188—192). În cazul verbelor sigmatice, se indică cele care prezintă la participiu flectivul -*t*, distingîndu-le astfel de cele cu flectiv -*θ* la participiu, ceea ce reprezintă, de fapt, o nouă partiție, care mărește numărul subclaselor.

Avînd în vedere numai criteriul flexionar și cel nonmorfofonemic, se divid : temele =*a*

în -Ez şi non-Ez, cele *=e* în sigmatice şi nonsigmatice, cele în *=i* în -ESk şi non-ESk, deci 8 (sub)clase, la care trebuie adăugată a noua, clasa *-é*, care nu prezintă elemente sigmatice sau susceptibile de sufixare. Acest rezultat este cu totul comparabil cu cel la care se ajunge în *Morfologie structurală*, unde se vorbeşte de 10 conjugări. Dealtfel, verbele cu variaţii sigmatice se subdivid, cum am arătat, în funcţie de calitatea pozitivă sau negativă a flectivului de participiu, ceea ce ridică numărul (sub)claselor la 10. Se impune o suplimentare a claselor flexionare sau a regulilor cuprinse în descriere pentru ca aceasta să asigure informaţia necesară generării corecte a unei forme ca *(ei) suie*; regulile cuprinse în descriere conduc la forma * *(ei) sui* (cf. p. 81, paragraf 3.215).

În capitolul *Sistematizare* (p. 199 şi urm.), se examinează relaţiile dintre diversele clase stabilite în vederea determinării ,,solidarităţilor dintre clase", care pun în evidenţă unele ,,tendinţe convergînd către formarea de supraclase": supraclasa E cuprinde verbele claselor *=é* şi *=e*, supraclasa A, include verbele în *=a* şi *=i*, superclasa I, în care se includ, pe baza anumitor particularităţi, verbe din clasele *=i* şi *=ɨ* şi supraclasa Ɨ, grupînd verbe din clasele *=ɨ* şi *=e*. Constatarea unor ,,solidarităţi mai puternice" în cadrul supraclaselor E şi A conduce la concluzia că ,,the Rumanian verb system is characterized by a tendancy toward opposing a ,,front" superclass consisting of *=é* and *=e* verbs, to a ,,central" superclass consisting of *=a* and *=i* verbs, with transition secured by *=i* verbs" (p. 207).

Ca şi în *Morfologie structurală* (p. 265—272), există preocuparea de a găsi o modalitate cît mai economică de caracterizare a verbelor sub aspectul flexiunii şi al variaţiei radicalului în dicţionare.

Capitolul final (p. 209 şi urm.) preconizează utilizarea în dicţionare a unui ,,morfolexical transcript", care, aşezat după forma de titlu a verbului, să introducă o serie de informaţii. Acestea, combinate cu regulile de selecţie, formulate în descriere, urmează să asigure generarea corectă a formelor verbale româneşti. ,,Transcriptul morfolexical" situează flexionar verbul prin indicarea vocalei caracteristice după tema — *ador=a*, de exemplu: variaţiile tematice sînt indicate prin notarea, înaintea vocalei caracteristice, a sufixului — *iub-ESk=i*, *lucr-Ez=a*, de exemplu — sau a unui simbol indicînd variaţia sigmatică — $rup^{s=t}$ *=e*; alternanţele morfofonemice sînt simbolizate prin majuscule sau semne speciale — *alErG=a*, *VÆD=e* etc.

Modalitatea de indicare a alternanţelor propusă de A. Juilland şi P. M. H. Edwards are avantajul de a fi mai explicită şi mai simplă prin faptul că transcriptul nu este dependent de forma titlu, ceea ce permite simbolizarea unei alternanţe totdeauna prin acelaşi simbol, indiferent de termenul membru al alternanţei care apare în forma titlu, comp. *coase*: cŎS=e şi *însura*: ɨnsŎr=a; *bate*: bAT=e şi *căra*: cAr=a.

O mai detaliată descriere a alternanţelor sub aspectul repartiţiei termenilor ar obliga însă la mărirea numărului de simboluri.

O preţioasă contribuţie a lucrării *The Rumanian Verb System* reprezintă prezentarea în termeni statistici a raporturilor dintre diferitele particularităţi ale flexiunii verbale româneşti, a diverselor clase şi subclase. Pentru prima dată, flexiunea verbală românească este supusă unei cercetări statistice sistematice. Rezultatele statistice, prezentate cifric şi concretizate prin numeroase grafice, sînt consemnate şi comentate de-a lungul întregii lucrări. Examinarea şi discutarea lor detaliată ar merita o largă prezentare, pe care nu ne propunem să o facem acum. Măcar cîteva din rezultatele obţinute trebuie însă menţionate.

Astfel, examinarea statistică a poziţiei accentului în interiorul temei (radicalului) arată că numai 81 de verbe din cele 803 discutate au accentul pe altă silabă decît cea finală. Reprezentînd mai puţin de 10% din totalul verbelor celor mai întrebuinţate, verbele care nu au accentul pe silaba finală a temei sînt considerate ,,tonic neregulate" (p. 61).

Flectivele *=ă* şi *=e* de pers. 3 prezent caracterizează un număr aproape egal de verbe: 49,44% din verbe sînt selectate de *=ă*

50,55 % prezintă terminaţia =*e*. Frecvenţa este însă net în favoarea lui =*e*: 76,72 % (cf. p. 89).

Cele mai multe din cele 803 de verbe cu mare frecvenţă se încadrează în clasele =*a* (48,82 %) şi =*i* (31,38 %). Cele mai puţin numeroase sînt clasele =*é* (2,36 %) şi =*î* (1,37 %). Clasa =*e* cuprinde un număr relativ mic de verbe (16,06 %), dar cu o frecvenţă foarte mare (22,50 %). Verbele în =*a* şi în =*i* au o frecvenţă mult mai redusă: 23,06 % şi 26,13 %, cf. p. 108–111.

Dintre alternanţele vocalice, cea mai frecventă este *e/ea* (74,80 % din verbe), urmată la mare distanţă de *a/ă* (10,68 % din totalul verbelor). Cele mai frecvente alternanţe consonantice sînt *c/č* (40,61 %) şi *s/š* (32,46 %).

Prin datele statistice pe care le aduce, ca şi prin soluţiile ingenioase de organizare şi prezentare a faptelor pe care le oferă descrierea şi clasificările, *The Rumanian Verb System* este o lucrare utilă şi bogată în sugestii.

Iulie 1972

VALERIA GUŢU ROMALO
Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5–7

Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551–1553, Studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici, Studiu introductiv istoric de L. Demény, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, 419 p.

Nu încape îndoială că cel mai important eveniment filologic al ultimilor ani îl constituie identificarea celei mai vechi tipărituri româneşti ajunse pînă la noi, *Evangheliarul slavo-român*, apărut la Sibiu, în anii 1551–1553. Cunoscut sub numele de *Evangheliarul din* (*de la*) *Petersburg* sau *Petrograd* (după locul conservării singurului exemplar, fragmentar, cunoscut), acest vechi monument al literaturii româneşti era considerat a fi o tipăritură (după unii coresiană, după alţii datorată diacului Lorinţ) datînd din jurul anului 1580. Este meritul incontestabil al cercetătorilor F. Hervay şi L. Demény de a fi identificat în fragmentul de evanghelie de la Leningrad o tipăritură sibiană din jurul anului 1550, opera meşterului Filip Moldoveanul (alias Maler)[1]. Examenul comparativ al corpului de litere folosit pentru imprimarea *Evangheliarului slavo-român* cu acela pus la contribuţie pentru scoaterea la lumină a *Tetraevanghelului slavon* de la Sibiu din 1546 (recent identificat), precum şi datarea filigranului (braşovean) din tipăritura slavo-română au permis celor doi cercetători să susţină, cu dreptate, că presupusa carte din 1580 este o tipăritură precoresiană, ieşită de sub teascurile imprimeriei sibiene.

Este de la sine înţeles, în aceste împrejurări, că reeditarea acestui important monument literar era nu numai binevenită, ci şi necesară, iar graba cu care Comisia de texte vechi româneşti de pe lîngă Academie a îndeplinit acest autentic act de cultură este demnă de toată lauda. Ediţia reproduce, în facsimile, textul *Evangheliarului de la Sibiu*, însoţit de un indice de cuvinte. Două studii introductive, unul filologic, scris de E. Petrovici, altul istoric, semnat de L. Demény, preced textul. În timp ce cercetarea lui Demény, întinsă pe nu mai puţin de 77 de pagini, conţine o expunere foarte amănunţită şi, în general, întemeiată pe o largă documentare asupra tuturor problemelor legate de descrierea şi identificarea evangheliarului, lucrarea lui E. Petrovici, rămasă, din păcate, neterminată, este adeseori lacunară (mai ales în ceea ce

[1] F. Hervay, *L'imprimerie de Philippe de Nagyszeben et les premiers livres en langue roumaine*, în „Magyar Könyvszemle", 81, 1965, nr. 2, p. 119–127; L. Demény, *Le premier texte roumain imprimé*, în „Revue roumaine d'histoire", IV, 1965, nr. 3, p. 385–412, *O tipăritură slavo-română precoresiană*, în „Studii", XVIII, 1965, nr. 5, p. 1001–1038.

privește informația) și nu o dată contradictorie, ceea ce nu trebuie să ne surprindă în cazul unei lucrări care nu a fost încheiată și asupra căreia autorul nu a putut arunca o ultimă privire. Considerăm, totuși, că nu s-a greșit publicîndu-se acest studiu, fie și numai pentru că el conține o serie de afirmații de un netăgăduit interes, care, chiar dacă nu sînt întotdeauna întemeiate, au calitatea de a stimula discuțiile în jurul problemelor abordate.

Vom face în cele ce urmează o serie de considerații asupra unor probleme de cea mai mare importanță privitoare la *Evangheliarul de la Sibiu*, pornind de la unele afirmații din cele două studii introductive [2].

Localizarea. Cea mai veche încercare de a localiza *Evangheliarul de la Sibiu* aparține lui Ion Bogdan (1891) [3]. După istoricul român, am avea a face cu o traducere efectuată în Transilvania, așa cum ar dovedi-o prezența unor cuvinte ca *boscoroadă, boscorodi* sau *anină*. După Iorga [4], tipăritura reflectă graiul moldovean, dar din cele 5 particularități de limbă invocate în sprijinul acestei păreri numai una singură poate fi reținută [5]. Într-o comunicare ținută în iunie 1965, dar rămasă, din păcate, nepublicată, E. Petrovici a susținut, așa cum ne încredințează L. Demény, că tipăritura sibiană ar fi scrisă în grai moldovean [6]. Într-un studiu elaborat îndată după comunicarea lui Demény din iunie 1965 și publicat în ,,Studii și cercetări lingvistice" [7], am susținut, pe baza examinării a 28 de particularități de limbă ale *Evangheliarului slavo-român*, că textul reflectă două straturi de limbă : unul bănățean (predominant) și altul moldovean. Admiteam tot atunci, drept cea mai plauzibilă ipoteză, că tipăritura sibiană a fost tradusă de un bănățean și pusă sub teasc (după ce a fost revizuită) de Filip Moldoveanul (alis Maler), un sas originar dintr-unul din tîrgurile Moldovei de nord. Problema a fost reluată apoi de Al. Mareș (ale cărui cercetări sînt trecute cu vederea de Demény). După d-sa, *Evangheliarul* ar reflecta numai graiul bănățean-hunedorean, nu și pe cel moldovean [8]. În studiul fragmentar publicat în ediția de care ne ocupăm, poziția lui E. Petrovici apare mai nuanțată, în sensul că, pe lîngă elementul moldovenesc, se constată și prezența unor fenomene lingvistice din sudul Transilvaniei (mai exact, din zona Sibiului). Poziția autorului nu este foarte clară sau cel puțin textul, lacunar tocmai în acest punct, nu permite o înțelegere absolut satisfăcătoare a ei (vezi p. 19—21). O dovadă în acest sens o constituie atitudinea contradictorie a lui Demény, care, referindu-se la părerile lui Petrovici, afirmă la p. 31 că regretatul lingvist român ,,a arătat că textul face parte indiscutabil dintre textele de dialect sud-transilvănean cu influență moldoveană", iar la p. 96 că, după Petrovici, limba *Evangheliarului* ar fi moldovenească. În studiul său, Petrovici susține, la un moment dat (p. 19), că textul prezintă particularități moldovenești și sibiene, pentru a afirma apoi (la p. 20) că ,,particularitățile textului *Evangheliarului* de la Sibiu nu se opun localizării traducerii în Moldova. Dimpotrivă, o formă ca *anină* e o dovadă că traducătorul a fost moldovean". El reia acest punct de vedere în concluzii : ,,Graiul reprezentat în *Evangheliarul* de la Sibiu e moldovenesc" (p. 21). Această convingere a lui Petrovici se întemeiază pe originea moldovenească *a unui singur cuvînt, anină*, mai exact spus — pe fonetismul cu *n* (rezultat dintr-o asimilare consonantică) al acestui cuvînt, care ,,e astăzi — și a fost cu siguranță și în trecut — o formă exclusiv moldovenească" (p. 20). La această concluzie ajunge autorul examinînd

[2] Asupra unora, cum ar fi grafia *Evangheliarului de la Sibiu* și criteriile după care ea trebuie să fie interpretată, ne propunem să revenim, pe larg, cu alt prilej.

[3] *O evanghelie slavonă în traducere română din secolul al XVI-lea*, în ,,Convorbiri literare", XXV, 1891, p. 33—40.

[4] *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, București, 1904, p. 89.

[5] Vezi articolul nostru, *În legătură cu localizarea Evangheliarului din Petersburg*, în LR XVIII, 1969, nr. 3, p. 280.

[6] *O tipăritură slavo-română precoresiană*, p. 1030.

[7] *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL XVII, 1966, nr. 1, 47—79.

[8] *Observații cu privire la Evangheliarul din Petersburg*, în LR XVI, 1967, nr. 1, p. 70—72.

răspîndirea *de astăzi* (secolul al XX-lea) a unui fonetism atestat în secolul al XVI-lea, deci cu patru sute de ani înainte. Dacă deschidem DA la cuvîntul *arină*, vom vedea că termenul apare atestat în secolul al XVI-lea, cu fonetismul *n*, în *Psaltirea Scheiană*, iar o sută de ani mai tîrziu, cu fonetismul *r*, la Dosoftei. Dar Dosoftei era moldovean, iar *Psaltirea Scheiană* este socotită a fi un text ardelenesc de nord (maramureşean)! În acest caz, sau admitem că fonetismul *n* avea curs în secolul al XVI-lea şi în Transilvania (mai bine zis, numai în Transilvania, căci n-avem nici o atestare moldovenească din secolul al XVI-lea a fonetismului), sau susţinem, împreună cu Petrovici, că *anină* era cunoscut numai în Moldova, dar în acest caz sîntem forţaţi să considerăm *Psaltirea Scheiană* drept text moldovenesc. După cum se vede, lucrurile încetează a mai fi atît de clare, precum par la prima vedere, îndată ce luăm în consideraţie istoria cuvîntului în cauză. Dar, chiar dacă am admite că *anină* este un moldovenism (iar *Psaltirea Scheiană* un text scris în Moldova), ceea ce nu ni se pare cîtuşi de puţin exclus, putem oare susţine originea moldovenească a textului sau a traducătorului, bazîndu-ne exclusiv pe repartiţia dialectală *a unui singur cuvînt* (şi aceea discutabilă, cel puţin într-un anumit sens), în timp ce mărturia tuturor celorlalte cuvinte este trecută cu vederea? Este adevărat că, faţă de ceea ce a afirmat în 1965, E. Petrovici pare să fi întrezărit şi existenţa unor fenomene lingvistice a căror explicaţie satisfăcătoare nu poate fi obţinută prin raportare la graiul moldovean. El vorbeşte despre pseudo-*u* final din *Evangheliarul de la Sibiu* şi se referă la situaţia din graiurile vorbite astăzi în jurul Sibiului. Într-o notă de pe aceeaşi pagină (20), el evocă ,,cîteva particularităţi fonetice din graiul din Poiana Sibiului care se găsesc şi în *Evangheliarul slavo-român*''. Am spus pînă acum în cîteva rînduri că localizarea vechilor noastre monumente de limbă din secolul al XVI-lea prin raportare la situaţia din graiurile actuale trebuie făcută numai în anumite cazuri şi interpretînd cu maximum de prudenţă datele pe care ni le oferă cercetările dialectale din zilele noastre. Pentru a cunoaşte ce graiuri se reflectă în limba unui monument din secolul al XVI-lea, trebuie să ne referim, obligatoriu, la situaţia existentă în graiurile româneşti din acele vremuri, apelînd la repartiţia actuală a fenomenelor de limbă numai atunci cînd informaţiile noastre asupra limbii secolului al XVI-lea sînt insuficiente sau pur şi simplu lipsesc. Spre deosebire de comunicarea din 1965, E. Petrovici a observat (ceea ce noi arătasem încă în 1966) că graiul moldovenesc *singur* nu poate explica toate particularităţile de limbă ale *Evangheliarului* şi a adus în discuţie graiurile din zona Sibiului. Nici această soluţie nu este însă satisfăcătoare, căci nu explică folosirea în *Evangheliarul de la Sibiu* a prep. *necît* ,,decît'' şi a fonetismului *caltă* (cu *l*), *două fenomene de limbă care, din secolul al XVI-lea şi pînă astăzi, n-au fost notate decît în Banat—Hunedoara* şi *nicăieri aiurea*. Localizarea *Evangheliarului* trebuie realizată prin cercetarea atentă şi conştiincioasă *a tuturor particularităţilor de limbă*, făcută în perspectivele dialectologiei istorice. Avînd la dispoziţie întregul text încă de acum cîţiva ani (după microfilmul de la B.A.R.), am întreprins o asemenea operaţie, necesară în toate privinţele, mai ales că în 1966 nu am beneficiat, practic, decît de observaţiile lui I. Bogdan asupra limbii *Evangheliarului de la Sibiu*. Rezultatele cercetării noastre sînt consemnate într-o lucrare consacrată bazei dialectale a românei literare, a cărei apariţie nu va întîrzia prea mult, aşa încît nu le reluăm aici. Ele arată că în limba tipăriturii sibiene se oglindesc, deopotrivă, graiul bănăţean-hunedorean şi cel moldovean.

Datarea. Întrucît fragmentul *Evangheliarului de la Sibiu* nu poartă nici o indicaţie asupra anului cînd a fost tipărită cartea, singurul mijloc eficace de datare rămîne examenul comparativ al filigranelor. După Hervay, tipărirea textului a avut loc în 1547—1548 [9], dar afirmaţia nu este întărită prin reproducerea filigranelor pe baza cărora s-a făcut datarea, aşa încît asupra ei planează un justificat semn de întrebare. Nici anul 1549, amintit de Al. Rosetti în 1966 [10], nu rezultă dintr-o

[9] *Loc. cit.*, p. 123.

[10] *Istoria limbii române*, IV, V, VI, Bucureşti, 1966, p. 200.

demonstrație convingătoare; autorul nu ne arată pe ce probe se bazează susținînd această dată, la care, de altfel, a și renunțat doi ani mai tîrziu[11]. Ezitantă, vreme îndelungată, a fost și poziția lui Demény. În comunicarea ținută la 2 iunie 1965 la București, d-sa plasa tipărirea cărții în intervalul 1546—1554, promițînd o datare mai exactă după ce va fi obținut de la Leningrad un decalc al filigranului (coroana brașoveană pe rădăcini de stejar). În studiul în limba franceză apărut în același an, intervalul devine 1547—1554, dar examenul filigranologic nu are nici de această dată loc[12]. Versiunea românească a lucrării, tipărită nu mult după aceasta, propune anii 1547—1551. Primul an îi este sugerat lui Demény de S. Jakó din Cluj, al doilea e obținut prin compararea a două filigrane din acest an, identice cu filigranul din *Evangheliar*, și care se găsesc publicate în cel de-al treilea volum al lucrării *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* (*Brassó*)[13]. Trei ani mai tîrziu, în 1968, într-o lucrare consacrată istoricului hîrtiei în secolul al XVI-lea, Demény fixează drept dată a tipăririi *Evangheliarului* anii 1551—1553, întemeindu-se, de această dată, pe un examen filigranologic amănunțit[14]. Întreaga demonstrație este reluată și lărgită în studiul introductiv la ediția de care ne ocupăm. Rezultatele la care ajunge Demény sînt acceptabile integral, cu observația, deloc minoră, că cel ce a arătat pentru întîia dată, pe baza cercetării comparative a filigranelor, că *Evangheliarul de la Sibiu* datează din anii 1551—1553 este Al. Mareș, într-o comunicare ținută la Institutul de lingvistică din București la sfîrșitul anului 1966 și publicată nu mult după aceea[15], de care Demény nu are cunoștință. De menționat că Mareș pornise de la afirmația lui Demény că filigranul *Evangheliarului* este identic cu filigranele publicate în *Quellen*. Faptul acesta nu infirmă utilitatea demonstrației lui Demény, dar conferă totuși întîietate cercetării lui Mareș.

Evangheliarul de la Sibiu și Biblia lui Luther. În comunicarea din 1965 și în studiul publicat în fruntea recentei ediții, E. Petrovici a formulat opinia, extrem de interesantă, că, după ce a fost tradus din slavonă, textul românesc al *Evangheliarului de la Sibiu* a fost colaționat, probabil cu ocazia tipăririi, cu traducerea germană a lui Luther. Pentru a-și funda afirmațiile, autorul reproduce 44 de situații în care *Evangheliarul de la Sibiu* se deosebește de *Tetraevanghelul* coresian și se aseamănă cu textul lui Luther. Apropierile care se fac în acest fel sînt ispititoare, dar ele nu pot fi luate în considerație atîta vreme cît, alături de *Evangheliarul de la Sibiu*, *Tetraevanghelul coresian* și Luther, nu va fi reprodus pasajul sau cuvîntul corespunzător din versiunea slavă a evangheliilor, pentru a ne putea convinge, în felul acesta, că traducerea din *Evangheliarul de la Sibiu* nu se regăsește, deopotrivă, în versiunea slavă și la Luther. Petrovici procedează în felul acesta numai în trei cazuri, dintre care într-unul soluția din *Evangheliarul de la Sibiu* se întîlnește și în *Codex Zographensis*, ceea ce îl determină pe autorul însuși să arate că „am putea deci admite că traducătorul *Evangheliarului* de la Sibiu a tradus pe „črĭta" slavon prin „titla", independent de Luther" (p. 12). În alt caz, sensul din *Evangheliarul de la Sibiu* se găsește și în versiunea greacă a evangheliilor, deci „traducătorul *Evangheliarului* de la Sibiu s-a putut servi și de textul grecesc al evangheliilor" (p. 11). Primul dintre exemplele prezentate de Petrovici pare convingător, dar trebuie să observăm și de această dată că, pentru a fi în toate privințele ireproșabilă, demonstrația trebuia să se întemeieze, în toate cazurile, pe confruntarea textului românesc cu principalele versiuni slavone ale evangheliilor, care au circulat (în Țările Române) în secolul al XVI-lea. E notoriu faptul că textul slav al cărților sfinte prezintă o serie de diferențe, care ar putea explica, eventual, coincidențele dintre *Evangheliarul de la Sibiu*

[11] *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 477, 479 (se acceptă anii 1546—1554).

[12] *Loc. cit.*, p. 411.

[13] *Loc. cit.*, p. 1023.

[14] *Papiergeschichte des 16. Jahrhunderts im Blickpunkt der Historiker aus Rumänien* (*Aufgaben und Aussichten*), în „Revue roumaine d'histoire", VII, 1968, nr. 1, p. 35.

[15] *Observații cu privire la Evangheliarul din Petersburg*, p. 66—68.

şi Luther. Petrovici se referă numai la *Codex Zographensis* şi la traduceri moderne în limbile rusă, sîrbă şi bulgară. Cu aceasta nu vrem să excludem cîtuşi de puţin o posibilă confruntare a traducerii româneşti cu textul lui Luther. Considerăm însă că o asemenea opinie trebuie riguros demonstrată.

Evangheliarul de la Sibiu şi *Tetraevanghelul lui Coresi*. În concluziile lucrării sale, E. Petrovici afirmă că ,,traducerea lui Coresi şi a *Evangheliarului slavo-român* de la Sibiu sînt independente una de alta'' (p. 21), dar autorul n-a apucat să arate în cercetarea sa pe ce fapte se sprijină o asemenea opinie. După Demény, ,,lingviştii'' consideră că *Evangheliarul de la Sibiu* este ,,o altă traducere a textului *Evangheliei lui Matei* decît cel (sic) pe care l-a tipărit Coresi sau l-a folosit la tipărire'' (p. 98). Cum ,,lingviştii'' lui Demény se reduc la unul singur (E. Petrovici), trebuie să arătăm aici că, încă în 1966, am susţinut, producînd unele dovezi, că traducătorii *Tetraevanghelului coresian* din 1561 au trebuit să cunoască textul din 1551—1553 şi, după toate probabilităţile, l-au şi pus la contribuţie (nu trebuie să înţelegem prin acest lucru că l-au reprodus *talequale*, ci că l-au avut pe masa de lucru şi l-au folosit în unele părţi ale noii versiuni) [16]. În studiul publicat în ,,Limba română'' (nr. 1/1967) [17], citat mai sus, şi apoi, pe larg, într-o contribuţie apărută în ,,Studii şi cercetări lingvistice'' (nr. 6/1967) [18], Al. Mareş a arătat, pe baza unor argumente concludente, care se impun cu necesitate pînă şi celui mai puţin versat cercetător în probleme de filologie, că între *Evangheliarul de la Sibiu* şi *Tetraevanghelul coresian* există o legătură de filiaţie indiscutabilă, ceea ce se poate observa cu uşurinţă dintr-o serie de pasaje *identice* în cele două tipărituri, precum şi dintr-un clasic *bourdon*, care e în măsură să spulbere convingerile celor ce ar crede că identităţile dintre texte se datoresc întîmplării. În mod absolut surprinzător, Demény nu aminteşte nici un cuvînt despre cercetările lui Mareş, a căror menţionare nu se cuvenea să lipsească dintr-un studiu de sinteză ca al d-sale. Cum se explică omiterea din bibliografia lucrării d-sale a tuturor lucrărilor consacrate de Al. Mareş *Evangheliarului de la Sibiu*? Pur şi simplu din cauză că, pentru istorici, *philologica non leguntur* sau, mai exact vorbind, pentru că Demény cunoaşte unele cercetări datorate lingviştilor, *non omnia philologica leguntur*?

Evangheliarul de la Sibiu şi versiunea moldovenească din 1532 a evangheliilor. Se ştie că, în 1532, un ,,doctor bătrîn'' din Moldova avea intenţia de a tipări la Wittenberg evangheliile şi apostolul în limbile germană, polonă şi română. Informaţia, scoasă la lumină abia în ultimii ani, dovedeşte existenţa unor versiuni româneşti ale celor două cărţi bisericeşti în jurul anului 1530. Atît E. Petrovici (p. 20), cît şi L. Demény (p. 97) consideră că, după toate probabilităţile, *Evangheliarul de la Sibiu* ar reproduce textul moldovenesc din 1532 al evangheliilor. Fireşte, nu e exclus, teoretic vorbind, ca lucrurile să stea aşa, dar o asemenea afirmaţie se înscrie în domeniul speculaţiei atîta timp cît textele din 1532 ne sînt complet necunoscute, întrucît n-au ajuns pînă în zilele noastre. (De observat că punctul acesta de vedere, exprimat de Demény încă în 1966, a fost combătut de Al. Mareş într-o cercetare apărută în 1968, pe care — din nou ! — Demény o ignoră [19]). Dacă ideea reproducerii versiunii moldoveneşti în tipăritura din 1551—1553 nu poate fi, în teorie, respinsă, deşi împotriva ei pot fi aduse unele obiecţii, ni se pare lipsită de orice reazem presupunerea lui Demény (p. 97) că învăţatul moldovean din 1532 a putut fi însuşi Filip Moldoveanul. Înainte de toate, personajul pomenit în informaţia din 1532 este un ,,doctor'', deci posesorul unui titlu academic, pe care tipograful şi gravorul sibian cu siguranţă că nu l-a deţinut niciodată. El era apoi *bătrîn*, ceea ce nu se poate spune despre Filip, care

[16] *Cîteva precizări în legătură cu datarea Catehismului lui Coresi*, în SCL XVII, 1966, nr. 5, p. 550.

[17] P. 73—75.

[18] *Precizări în legătură cu traducerea Tetraevanghelului lui Coresi*, în SCL XVIII, 1967, nr. 6, p. 652—657.

[19] *Evangheliarul din Petersburg, tipărirea unei mai vechi traduceri moldoveneşti?*, în LR XVII, 1968, nr. 1, p. 85—87.

își începe cariera în 1521 și moare prin 1554—1555.

Naționalitatea lui Filip Moldoveanul constituie o altă problemă litigioasă, întrucît a fost exprimată părerea că tipograful sibian ar fi fost străin. Noi înșine am ajuns, în 1966, la concluzia că Maler a fost un sas originar dintr-unul din tîrgurile Moldovei nordice. L. Demény consideră că Filip era un „cărturar român" (p. 31, 95), deși argumentul adus de d-sa în favoarea acestei opinii poate fi respins cu ușurință. Faptul că traducerea *Evangheliarului de la Sibiu* ar fi mai reușită decît traducerea din 1561 a *Tetraevanghelului* (punct de vedere care trebuie, însă, susținut prin mai multe probe decît a făcut-o Petrovici) nu înseamnă că Filip Moldoveanul era român. Pentru a ajunge la o asemenea încheiere, ar trebui dovedit în prealabil că Filip a fost nu numai tipograful, ci și traducătorul evangheliarului din 1551—1553, ceea ce, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, nu se poate demonstra. Cum explicăm însă mulțimea particularităților neromânești de limbă din textul *Evangheliarului de la Sibiu*? Pe seama cui trebuie trecute, dacă susținem că Filip era român? A traducătorului, care a fost, să zicem, străin (deși o asemenea presupunere nu are sorți de a fi adevărată) sau a unui copist sas, care ar fi transcris textul în vederea tipăririi? Dar în acest caz (firește, dacă era român), Filip trebuia să înlăture nenumăratele rostiri și forme neromânești, căci el făcea ultima revizie a manuscriselor și citea corecturile tipografice. Ni se pare de neconceput ca un român (învățat), bun cunoscător al limbii sale materne, să admită tipărirea unei lucrări plină de grafii care acoperă pronunțările unei persoane care era departe de a fi știut bine românește, cum susține Petrovici („traducătorul era român sau știa românește ca un român", p. 21) [20].

Interpretarea grafiei chirilice este una dintre cele mai dificile probleme legate de editarea *Evangheliarului de la Sibiu*. Este suficientă parcurgerea unei singure pagini pentru a descoperi, la fiecare pas, grafii mai mult sau mai puțin curioase, în orice caz neobișnuite, dacă ne raportăm la alte texte din secolul al XVI-lea și, în special, la cele coresiene. Iată numai cîteva exemple, luate la întîmplare: *dzuva, nuvurь, nove , șaptъ, pote, sore, pomъntь, vopaie, buine, spuini, muncatь, spundzurь, rasъri, împarația, boscoroda* etc. etc. În studiul său asupra grafiei textului (p. 14—19), E. Petrovici merge pe calea maximei simplificări, echivalînd frecvent diversele slove, susceptibile de a fi discutate, cu sunetele de astăzi (din limba literară). O trăsătură caracteristică a limbii textului este trecerea lui *ă* proton la *a*: *casatori, împarația, scapa* etc. Ea se explică, foarte probabil, prin intervențiile tipografului (moldovean), care era și revizorul lucrării. După Petrovici, în toate cazurile, am avea a face cu un *ă*, redat prin *a*. Să se transcrie, deci: *căsători, împărăția, scăpa* etc. O altă particularitate o constituie trecerea lui *u̯* la *v*, care a fost notată, în trecut și astăzi, în diverse părți ale Dacoromaniei și, în special, în Banat. După Petrovici, e vorba de un fapt de grafie, *u̯* fiind redat prin *v*. În text apare destul de des reducerea lui *-eá* la *e(ę)*: *be, me* etc., dar Petrovici nu ține seama de vechimea acestui fonetism dialectal, atestat încă din secolul al XVI-lea, și propune să se transcrie în cazurile de mai sus *bea, mea*. Nu mai dăm alte exemple, deoarece cele de mai sus sînt suficiente, credem, pentru a arăta că, aplicîndu-se aceste criterii de interpretare, s-ar fi literarizat, mai exact spus s-ar fi modernizat limba textului, eliminîndu-se unele dintre cele mai caracteristice trăsături ale sale.

Spațiul nu ne permite să ne oprim pe larg acum asupra modului în care ar trebui interpretată grafia chirilică din *Evangheliarul de la Sibiu*. E necesar, înainte de toate, să se formuleze un concept coerent și exact al noțiunii de interpretare a grafiei chirilice românești, pe care cei mai mulți o consideră echivalentă cu reproducerea sau reconstituirea rostirii autorului. Trebuie, apoi, să se țină seama de prezența grafiilor neromânești, mai exact vorbind a acelor grafii care nu acoperă rostiri românești posibile. Tot ceea ce are corespondență în graiurile dacoromâne din secolul al XVI-lea trebuie reținut și interpretat în func-

[20] Vezi Al. Mareș, *Observații cu privire la Evangheliarul din Petersburg*, p. 73.

ţie de criteriile fixate. Rezultatul nu poate fi altul decît un text scris într-o limbă prezentînd numeroase trăsături dialectale şi, pe alocuri, elemente neromâneşti (în special în fonetică). Aşa se prezintă textul din 1551—1553 şi aşa sîntem obligaţi să-l reproducem astăzi, după 400 de ani, neoperînd nici un fel de modernizare sau literarizare.

Deşi, aşa cum a putut să rezulte din cele de mai sus, transcrierea *Evangheliarului de la Sibiu* ridică numeroase şi deosebit de spinoase probleme, nu înţelegem de ce editorii (de fapt Comisia de texte vechi) s-au mulţumit să reproducă în facsimile textul chirilic, fără a da o transcriere cu litere latine. Explicaţia din prefaţă [21] este de circumstanţă şi nu salvează nimic din ceea ce autorii ei credeau că se poate salva, pentru că este evident că nu acestei împrejurări se datorează absenţa transcrierii. Dacă nu s-a putut obţine o transcriere interpretativă convenabilă (deşi ea este perfect realizabilă, desigur, nu în sensul modernizării), era obligatoriu să se dea o transcriere în transliteraţie, pe care oricine o putea face. Deoarece publicarea celui mai vechi text literar românesc este un autentic act de cultură, care nu priveşte numai pe cei deprinşi să descifreze literele chirilice, era o datorie de onoare a Comisiei de texte vechi să asigure acestei prime ediţii apărute sub egida sa o transcriere cu litere latine, accesibilă tuturor celor ce se interesează de vechea cultură românească.

În încheiere, un cuvînt de apreciere editurii şi tipografiei, care au asigurat excelente condiţii grafice acestei cărţi.

[21] „La editarea acestui monument al limbii române vechi s-a renunţat la transcrierea textului, deoarece, publicînd în condiţii optime fotocopia întregului text, orice specialist se poate folosi direct de original adoptînd transcrierea pe care o socoteşte cea mai corespunzătoare".

Iulie 1972

ION GHEŢIE
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

GABRIEL ŢEPELEA, **Studii de istorie şi limbă literară**, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, 328 p.

Cercetările filologice complexe, în care istoria literară se îmbină cu lingvistica şi istoria culturii, se dovedesc fructuoase în special atunci cînd se aplică epocilor mai vechi sau unor aspecte insuficient cunoscute din epoca modernă. Este concluzia ce se impune, printre altele, în aprecierea cărţii lui Gabriel Ţepelea. Izvorîte, în cea mai mare parte, din preocupările didactice ale autorului, studiile reunite aici (publicate într-o formă iniţială în reviste, între anii 1962—1968) aduc o serie de completări şi rectificări privitoare la cîteva capitole importante din istoria culturii, literaturii şi limbii române literare din secolele al XVII-lea — al XX-lea.

Primele patru studii din volum se referă la secolele al XVII-lea — al XVIII-lea : *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) ; *Mineele de la Rîmnic — Contribuţia lor la dezvoltarea limbii române literare şi la biruinţa ei definitivă ca limbă de cult* ; *O simplificare a ortografiei cu caractere chirilice în Transilvania* (*1784*) — *Combaterea unor tendinţe dialectale* ; *O ediţie necunoscută a Alexandriei — Colaborarea dintre tiparniţele de la Sibiu şi Rîmnicu-Vîlcea şi unele consecinţe pentru limba literară.*

Întîiul studiu îşi propune să dovedească, prin analiza gloselor marginale, că *Noul Testament de la Bălgrad* se bazează, într-adevăr, pe trei surse principale : originalul grecesc, versiunea slavonă şi cea latină. Credem însă că autorul ar fi putut acorda mai multă atenţie comparării *Noului Testament de la Bălgrad* cu vechile tipărituri coresiene, *Tetraevanghelul* şi *Apostolul*, care *sigur*, nu „probabil" (p. 28), au stat în faţa ochilor noilor tălmăcitori.

Autorul atrage atenţia asupra existenţei, pe lîngă cele două prefeţe, ,,către Măriia-sa Craiul Ardealului" (semnată de Simeon Ştefan) şi ,,către cetitori", a încă 23 de predoslovii la fiecare text în parte ; ele au fost alcătuite de traducătorii anonimi, cel puţin parţial, pe baza celor ale lui Theofilact al Ohridei şi ale altor autori bisericeşti. Trei dintre acestea sînt reproduse fără modificări în *Biblia de la Bucureşti* (1688), ceea ce reprezintă o nouă mărturie a continuităţii moştenirii culturale din toate provinciile româneşti.

Aceeaşi continuitate este urmărită şi în cazul *Mineelor* de la Rîmnic (1776—1780), care preiau fără modificări sensibile texte din *Vieţile sfinţilor* traduse de Dosoftei (1658—1682), din *Mineele* episcopului Mitrofan de la Buzău (1698), din traducerea manuscrisă a episcopului Damaschin al Buzăului şi Rîmnicului, reprodusă parţial în *Antologhionul* de la Rîmnic (1737). Coroborînd concluziile lui G. Ţepelea cu cele ale lui Alexandru Duţu privind predosloviile lui Chesarie de la Rîmnic, putem spune că un întreg capitol al istoriei limbii literare şi literaturii noastre vechi se reînnoieşte şi capătă alte dimensiuni.

Aproape o revelaţie pentru cititorul actual este punerea în valoare a *primei* cărţi consacrate *ortografiei* limbii române, ce precedă cu trei ani gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu : *Ortografie sau scrisoare dreaptă pentru folosul şcoalelor neamniceşti* (naţionale), apărută la Viena, în 1784, ca operă a unor anonimi, preocupaţi atît de simplificarea alfabetului chirilic în funcţie de numărul sunetelor specifice limbii române, cît şi de promovarea unor norme literare, supradialectale.

În sfîrşit, ideea colaborării cărturarilor români din diverse provincii este subliniată cu prilejul descoperirii de către autor a unei a doua ediţii a celebrei *Alexandrii* (tipărită de Petru Bart, la Sibiu, în 1794), ediţie din acelaşi an, care menţionează în mod expres numele zeţarului şi al ,,diortositorului" (redactor şi corector), respectiv al lui Mihail Dir Sibianul şi al lui Radul Rîmniceanul, care au mai colaborat, dealtfel, şi la alte şase tipărituri.

Al doilea grup de patru studii se referă la secolul al XIX-lea : *Problema unităţii limbii literare în discuţia periodicelor transilvane din preajma Unirii (1855)* ; *Aspecte ale activităţii literare şi culturale a lui C. A. Rosetti*, *În legătură cu începuturile lui Eminescu* ; *Alecsandri şi felibrii*.

G. Ţepelea îşi propune să comenteze şi să sistematizeze opiniile, mai puţin cunoscute astăzi, ale intelectualilor transilvăneni grupaţi în jurul lui G. Bariţiu şi al *Foii pentru minte inimă şi literatură*, ca şi al *Telegrafului român* din Sibiu. Ideile lor, aplicate, dealtfel, în practică de cele două publicaţii, sînt în măsură să ne facă a abandona unele generalizări pripite, afirmă G. Ţepelea, scoţînd ,,în relief şi contribuţia altor scriitori şi publicişti la unificarea limbii noastre literare" (p. 147).

Dacă articolul despre C. A. Rosetti, apărut iniţial în 1968, pare astăzi doar o prefigurare a monografiilor publicate recent de M. Bucur şi V. Netea sau dacă cel consacrat lui Eminescu atinge doar cîteva chestiuni mai puţin cercetate, mult mai interesante ni se par contribuţiile despre *Alecsandri şi felibrii*, în care, pe baza corespondenţei inedite şi a cercetării unor publicaţii provensale, se trasează coordonatele statornicelor legături ale marelui poet cu confraţii săi din sudul Franţei.

A treia secţiune a cărţii este consacrată unei probleme aproape nestudiate în anii din urmă. Autor al unicei, în felul său, monografii, *Plugarii condeieri din Banat* (Bucureşti, 1943), G. Ţepelea întreprinde un amplu studiu al *Literaturii în grai bănăţean*.

În concluzie, putem afirma că ne aflăm în faţa unor contribuţii demne de luat în seamă la istoria limbii noastre literare şi a literaturii române însăşi, din care noile sinteze vor avea de cîştigat un material nou şi concluzii ce modifică anumite păreri de pînă acum. Ar fi fost însă necesar ca transcrierile autorului din textele vechi să se facă cu respectarea mai consecventă a principiilor interpretative, iar corectura cuvintelor reproduse în chirilice să fie mai îngrijită.

Iulie 1972

G. MIHĂILĂ
Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

JOAQUIM MATTOSO CÂMARA JR., **Estrutura da língua portuguêsa**, Petrópolis, RJ, Editôra Vozes Limitada, 1970, 114 p.

Scrisă la cererea editurii Vozes din Petrópolis, *Structura limbii portugheze* este o descriere a variantei braziliene a limbii portugheze actuale, avînd în subsidiar scopul de a familiariza pe cercetătorii și profesorii din Brazilia cu lingvistica structurală. Adept al structuralismului ,,ortodox'', Joaquim Mattoso Câmara Jr. consideră că vorbitorul nu recurge la diacronie pentru a vorbi corect. Afară de aceasta, introducerea diacroniei în sincronie face de multe ori confuză o descriere.

Introducerea prezintă pe larg poziția autorului cu privire la analiza structurală. Două sînt curentele structuraliste care se îmbină în această lucrare : structuralismul funcțional al lui André Martinet și descriptivismul american. Cît privește legătura dintre o descriere sincronică și o gramatică normativă, autorul consideră că o gramatică descriptivă nu trebuie să fie prescriptivă, pe cîtă vreme o gramatică normativă poate și trebuie să țină seama de gramatica sincronică, întrucît, fără o bună cunoaștere a funcționării limbii la un moment dat, nu se pot formula norme. Necunoașterea principiilor de lingvistică generală de către profesori face ca gramatica normativă să trateze ca neregularități fapte de limbă care, în fond, constituie reguli pentru gramatica descriptivă. La fel de dăunătoare este și luarea în considerare numai a unui idiolect sau limitarea descrierii la limba scrisă. J. Mattoso Câmara nu admite referirea la diacronie nici chiar în cazuri în care acest lucru pare îndreptățit și indispensabil, cum ar fi distincția dintre polisemie și omonimie. Soluția indicată de autor, în acest caz, are la bază distribuția formelor (distribuție identică însemnînd polisemie, iar distribuție diferită indicînd omonimie).

O scurtă istorie a conceptului de fonem, a diferitelor propuneri de clasificare a fonemelor, precum și a diferențelor dintre vocale și consoane precedă descrierea propriu-zisă a celei de a *doua articulații* în limba portugheză, care face obiectul primei părți a lucrării. Sistemul vocalic al portughezei din Brazilia, în mare parte identic cu cel al portughezei europene, diferă totuși de acesta în anumite puncte. În timp ce fonologii luzitani și, în general, europeni — Helmut Lüdtke, de exemplu, care se ocupă de fonologia portughezei metropolitane — consideră pe /â/ și pe /ə/ foneme, J. Mattoso Câmara crede că, în acest caz, este vorba doar de variante poziționale, exact ca în cazul lui /o/ posttonic redus la /u/. Dacă în cazul lui /ə/ se pot aduce obiecții în legătură cu statutul lui de fonem, nu ni se pare că situația este aceeași pentru /â/, chiar dacă argumentele în favoarea considerării lui ca fonem se reduc la unul singur (opoziția dintre prezent și preterit persoana I plural, la conjugarea I).

În ceea ce privește vocalele asilabice din compoziția diftongilor, autorul le socotește variante poziționale ale vocalelor obișnuite și nu consoane, cum consideră Jorge Morais Barbosa și Brian Head — aducînd ca argument faptul că /r/ simplu în poziție intervocalică este identic cu cel care apare între un diftong și o vocală (*Laura*, *europe*n), în caz contrar realizîndu-se un /r̄/ forte sau multiplu. Argumentul acesta nu ni se pare bine ales, întrucît /r̄/ forte sau multiplu nu se manifestă ca atare după toate consoanele. Considerînd nazalitatea ca un *grup* fonematic în care se combină o vocală și un element nazal, J. Mattoso Câmara este net împotriva tendinței foneticii naturaliste, manifestate în învățămîntul brazilian, care nu face nici o distincție între nazalizarea nefonologică (*cimo*) și cea fonologică (*cito*∼*cinto*).

Paginile următoare conțin o descriere amănunțită a sistemului consonantic brazilian. Autorul nu face referiri la portugheza europeană de fiecare dată cînd există fenomene asemănătoare cu cele din portugheza din Brazilia. El analizează paralel situația neutralizării sibilantelor în ambele domenii, insistînd asupra asemănărilor și deosebirilor, dar trece

cu vederea un fapt identic, care apare cu mare frecvenţă în ambele variante, în limba vorbită, şi anume cazul omonimiilor produse de dispariţia unei consoane de tipul *esteve* (<*estar*) → *teve* = *teve* (<*ter*), omonimii care se rezolvă numai prin context.

Ultimele pagini din această primă parte sînt consacrate valorii delimitative şi implicit distinctive la nivel lexical (*jaca*∼*jacá*) şi gramatical (*fábrica*∼*fabrica*) a accentului în limba portugheză. Tendinţa portughezei din Brazilia de a spori numărul cuvintelor oxitone este explicată de autor prin influenţa limbilor indigene (tupí) — atît de puternică, încît pătrunde şi în limba literară — şi nu prin influenţa franceză, cum s-a crezut pînă acum.

Cea de-a doua parte a lucrării este consacrată analizei primei articulaţii în limba portugheză. Prin combinarea principiului funcţional cu principiul semantic şi formal, autorul clasifică cuvintele formale în trei categorii principale: nume, verb şi pronume. Restul cuvintelor formale sînt, în principiu, morfeme gramaticale aparţinînd mecanismului limbii şi intră în categoria conectivelor. Făcînd o distincţie netă între sufixele derivaţionale (caracter deschis) şi sufixele gramaticale (relaţii închise), autorul consideră gradele de comparaţie ca fenomen derivativ, întrucît nu reprezintă un mecanism gramatical obligatoriu şi coerent şi nu stabilesc paradigme exhaustive. Este o greşeală a gramaticilor tradiţionale transpunerea în portugheză a unei stări de fapt din latină, dat fiind că în portugheză comparativul şi superlativul se exprimă sintactic, nu morfologic. Tot critic priveşte autorul neluarea în considerare, aşa cum s-a făcut pentru verb, a distincţiei între radical şi temă, în cazul numelui. Conform acestei păreri, în capitolul XI, destinat numelui şi flexiunii sale, autorul consideră că deosebirea dintre substantive şi adjective se reduce la existenţa unei teme în plus (*-a*) la substantive, faţă de alte două (*-o*) şi (*-e*) caracteristice celor două clase de nume. În concepţia autorului, genul, în cazul numelui, este, asemenea conjugărilor, în cazul verbului, o distribuţie în clase morfice, cu diferenţa că nimic nu impune verbului (în orice caz, nu semnificaţia) alegerea unei anumite clase, în defavoarea alteia. Convingerea autorului este că flexiunea în gen este una singură, cu cîteva alomorfe, şi că ea se obţine prin adăugarea la feminin a sufixului flexionar (*-a*) şi prin suprimarea vocalei tematice — cînd există — de la masculin. În funcţie de acest lucru, din punctul de vedere al genului, portugheza posedă trei clase de nume : nume cu gen unic, nume cu două genuri, dar fără flexiune, şi nume cu două genuri, cu flexiune redundantă. Flexiunea în număr pune mai puţine probleme, reducîndu-se la un singur arhifonem /S/, cu diverse variante.

Analiza verbului face obiectul capitolelor XII, XIII şi XIV, în care un loc aparte îl ocupă desprinderea semnificaţiei generale a noţiunilor gramaticale ale verbului, şi, în al doilea rînd, flexiunea verbală propriu-zisă. Cele patru morfeme flexionare verbale din portugheză sînt grupate două cîte două : timp — mod (specifice verbului) şi persoană — număr (specifice atît numelui, cît şi verbului). Formula generală a structurii verbului portughez este, deci : V = T(R + VT) + SF (SMT + SNP). Analiza morfemelor, componente ale verbelor regulate, este făcută în funcţie de jocul accentului, iar cea a verbelor neregulate, în funcţie de schmbările pe care le au în comun în temă.

În ultimul capitol, J. Mattoso Câmara face o interesantă apropiere între pronume şi nume. Din punct de vedere funcţional, pronumele personale sînt substantive, avînd ca adjective corespunzătoare pronumele posesive, iar din punct de vedere formal, pronumele personal de persoana a III-a şi a VI-a prezintă caracteristicile numelor cu tema în *-e*.

Rămasă în manuscris şi neterminată (autorul a murit în februarie 1970), *Structura limbii portugheze* nu a beneficiat de o revizuire finală din partea unei persoane competente, fapt care explică absenţa bibliografiei presupuse de trimiterile din text. În ciuda acestuit fapt, *Structura limbii portugheze* este o lucrare valoroasă şi interesantă, unica de acest gen în literatura de specialitate portugheză.

Iulie 1972

MARIA THEBAN
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Actes du VIème Congrès international de Langue et Littérature d'oc et d'Etudes franco-provençales. Montpellier, septembre 1970, Centre d'Estudis Occitans — Revue des langues romanes, 1971, vol. I, **Littérature et langue modernes**, 248 p., vol. II, **Langue et littérature du Moyen-âge**, 493 p. și **Communications de linguistique et de dialectologie présentées au VIe Congrès international de Langue et Littérature d'oc et d'études franco-provençales(Montpellier, 25—30 août 1970)** Ière partie, „Revue de linguistique romane" nr. 135—136, t. XXXIV, nr. 2, iul.-dec. 1970, p. 263—325, IIème partie, *ibid.*, nr. 137—138, t. XXXV, nr. 1, ian.-iun. 1971, p. 1—130.

Cel de-al VI-lea Congres internațional de limbă și literatură occitană și de studii francoprovensale, organizat de *Revue des Langues romanes* și de Centre d'Estudis occitans, a avut loc la Montpellier între 25 și 30 august 1970 (cum se indică în RLiR; pe coperta *Actelor* se indică însă „septembrie"). Este remarcabil faptul că, spre deosebire de *Actele* celor cinci congrese precedente, de această dată comunicările au fost publicate după un răstimp atît de scurt.

De altfel, tocmai pentru a grăbi intrarea în circulație mai largă, depășind cadrul limitat al participanților, a opiniilor prezentate la acest congres, *Revue de linguistique romane* și-a asumat sarcina publicării comunicărilor susținute în cadrul secției de *Lingvistică* și *dialectologie* (toate comunicările privitoare la francoprovensală fac parte din această secție).

Bineînțeles, comunicările apărute în RLiR nu sînt retipărite — ci doar menționate, cu trimiterea respectivă — în *Actele* propriu-zise, care nu oferă deci decît o imagine limitată a problematicii acestui congres.

De aceea credem că se impune discutarea împreună a tuturor comunicărilor, care formează un tot, și aceasta cu atît mai mult cu cît, evident, tocmai comunicările incluse în RLiR prezintă cel mai mare interes pentru lingviști, *Actele* în sens restrîns cuprinzînd în special comunicări privitoare la literatura occitană.

Ca o observație cu caracter general, trebuie să spunem că, din păcate, *Actele* (chiar luate în sens larg, deci incluzînd cele două numere din RLiR) nu reflectă decît parțial desfășurarea congresului, și aceasta din mai multe motive.

Din cele 3 raporturi și 68 de comunicări, despre care vorbește Zygmund CZERNY, în numele Comitetului de onoare internațional, în *Discursul de închidere* (publicat în *Acte*, vol. II, p. 489—493), numai 2 raporturi și 46 de comunicări au fost publicate în volumele de care ne ocupăm.

Din păcate, în *Acte* nu sînt incluse, cum este obiceiul în cazul altor congrese, rezumatele și nici măcar titlurile celorlalte comunicări, cu trimiteri pentru cele publicate în altă parte.[1] Face excepție raportul Ritei LEJEUNE (care a fost considerat prea amplu pentru a fi inclus în *Acte*, și demn, prin valoarea sa, de a fi publicat ca volum separat), care este rezumat în *Acte*, vol. II, p. 495 și despre care ni se spune că va apărea, în colaborare cu François Pirot, sub titlul *Introduction à la littérature médiévale en langue d'oc. Etat présent de la critique*, în colecția *Bibliothèque française et romane*, seria D, *Initiation, textes et documents*, a Editurii Kliencksieck.

În *Acte* nu sînt consemnate nici discuțiile pe marginea comunicărilor — cu excepția răspunsului lui A. R. PRESS la intervenția lui Pierre BEC și a intervenției lui Gaston TUAILLON pe marginea comunicării lui Pierre GARDETTE —, deși acest lucru ar fi fost interesant, cu atît mai mult cu cît există mai multe comunicări care au fost consacrate unor probleme înrudite.

Lipsesc, de asemenea, lista participanților și alte informații de acest fel, pe care le cuprind, de obicei, *Actele* altor congrese.

[1] Comunicarea Brigittei SCHLIEBEN-LANGE, de pildă, a apărut, în versiune germană puțin modificată, în *Festschrift WANDRUSZKA*, Tübingen, Niemeyer, 1971, p. 174—179.

Cu mai multă economie de spaţiu, editorii ar fi putut asigura şi posibilitatea includerii acestor informaţii.

În cuvîntul de închidere menţionat, Z. CZERNY aprecia ca o inovaţie a acestui congres folosirea limbilor „meridionale" în circa zece comunicări (4 din ele apar în *Acte* — Marie-Hélène ARNAUD, Ismaël GIRARD, Jòrdi KREMNITZ, Robèrt LAFONT) şi chiar în discuţii. Toate celelalte comunicări sînt redactate în limba franceză, cu excepţia comunicării lui Ž. MULJAČIĆ, care este scrisă în italiană.

Publicarea separată a comunicărilor din cadrul secţiei de *Lingvistică şi dialectologie* nu trebuie să conducă la ideea că acestea sînt singurele care au tratat probleme de ordin lingvistic. Şi în celelalte două secţii ale congresului s-au prezentat comunicări consacrate unor aspecte lingvistice, ceea ce arată că cele trei secţii nu sînt riguros delimitate.

Astfel, comunicarea lui Henri GUITER, *Recherches sur la langue de Mistral*, prezentată în cadrul secţiei de *Literatură şi limbă modernă*, depăşeşte cu mult cadrul indicat de titlu, vizînd în fapt să determine locul limbii occitane în cadrul unei clasificări a limbilor romanice — apropiindu-se prin aceasta de comunicările lui V. RUSU şi mai ales Ž. MULJAČIĆ — care fac parte din secţia *Lingvistică şi dialectologie*.

Pe de altă parte, comunicarea lui Max PFISTER, *La langue de „Girart de Roussillon"*, inclusă în secţia de mai sus, şi-ar fi găsit foarte bine locul alături de numeroase comunicări din volumul consacrat *Limbii şi literaturii Evului Mediu*.

În volumul I al *Actelor*, consacrat epocii moderne (ceea ce înseamnă, în acest caz, începînd din secolul al XVI-lea), sînt cuprinse următoarele comunicări cu caracter lingvistic: comunicarea lui H. GUITER deja citată (p. 115—126); J.-C. RIVIÈRE, *Remarques sur les variantes de „Meissoun"* (p. 185—197) — care se ocupă de aspecte lexicale (galicisme, dialectalisme, aspectul semantico-stilistic); Charles ROSTAING, *Variantes dialectales dans les „Isclo d'or" de Mistral* (p. 199—208).

În volumul al II-lea, consacrat epocii medievale, sînt cuprinse mai multe comunicări tratînd probleme de ordin lingvistic: două comunicări despre tipurile de condiţional din vechea provensală (M. J. BOELKE, *Conditionnels I et II en ancien provençal*, p. 253—262, şi Arne-Johan HENRICHSEN, *Les deux conditionnels de l'ancien occitan*, p. 337—347); comunicările lui B. COMBETTES, *Remarques sur la structure grammaticale et l'organisation thématique de la phrase dans les Vies des troubadours* (p. 293—308) şi Jan-Jaroslav ŠABRŠULA, *La perspective fonctionnelle de l'énoncé dans les vers de Peire Vidal* (p. 453—459) reprezintă două încercări de aplicare a concepţiilor şcolii pragheze cu privire la dicotomia temă-remă; în volum mai apar: Dafydd EVANS, *La langue de l'„Albucasis" et de l'„Elucidari"* (p. 329—336), Karl Peter LINDER, *„Per lo castèl a recobrar", un emploi de la préposition* a (p. 385—392) şi W. ROTHWELL, *Remarques sur la préfixation négative en ancien provençal* (p. 443—451), care completează comunicarea prezentată de autor la congresul precedent.

Celelalte comunicări incluse în *Actele* propriu-zise se ocupă de literatura occitană cultă, veche şi modernă, şi de folclorul occitan, sau ţin de domeniul literaturii sau al folcloristicii comparate. Însă chiar unele comunicări consacrate literaturii occitane medievale sau moderne interesează în acelaşi timp, mai mult sau mai puţin direct, lingvistica occitană — de pildă, raportul lui Henri GIORDAN, *Bilan et perspectives d'avenir des recherches sur la littérature occitane moderne et contemporaine* (*Acte*, I, p. 7—31) (pentru problema unei *koiné* occitane), Paul ROUX, *Un écrivain varois oublié: Charles Dupont (1816—1892) et son oeuvre provençale* (*ibid.*, p. 209—227) (cf. E. *Un mot sur la langue*, p. 225), Henri CLAVIER, *Les premières traductions bibliques en oc* (*ibid.*, II, p. 273—292), Jean P. Th. DEROY, *Merce ou la quinta linea Veneris* (*ibid.*, p. 309—328) (semnificaţia cuvîntului *merce* în cadrul cîmpului semantic delimitat de *fin'amor*) etc.

De altfel, se poate sublinia, ca o caracteristică a studiilor consacrate domeniului occitan, faptul că ele păstrează încă tradiţia filologică şi umanistă care îmbină punctul de vedere literar cu cel lingvistic, lucru firesc

mai ales cînd se studiază limba şi stilul unui scriitor. Comunicarea lui Jean-Claude MICHEL, de pildă (*Le champ sémantique de la femme dans „Novè Granal"*, *Acte*, I, p. 165—177), are mai curînd caracter literar, deoarece analizează o serie de perifraze cu caracter adesea metaforic și afectiv, a căror folosire este limitată la autorul studiat (Victor Gelu), iar cercetarea este orientată în scopul determinării particularităţilor compoziţiei romanului, a universului şi viziunii asupra lumii pe care le ilustrează.

În RLiR 2/1970 se publică raportul lui Hans-Erich KELLER, *La linguistique occitane aujourd'hui et demain* (p. 263—279) — un bilanţ al ultimilor 20 de ani, care completează prezentarea lui Sever Pop din *La dialectologie romane* ; studiul lui Pierre GARDETTE, *Rencontre des synonymes et pénétration du français dans les aires marginales* (p. 280—305), al cărui rezumat a fost prezentat la congres sub titlul *La pénétration du français à la frontière du provençal et du francoprovençal* [2]. Concluzia la care ajunge autorul, studiind în special o serie de hărţi din ALLy (*Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*), este că, în afară de specializarea semantică sau pe întrebuinţări, un alt rezultat foarte important al ciocnirii dintre sinonimele cu caracter dialectal este faptul că favorizează înlocuirea lor cu un termen unic francez. Pierre Gardette se ocupă în special de graiurile francoprovensale occidentale (regiunea Lyonnais—Forez) şi, în primul rînd, de zona Roanne—Grenoble, în care incertitudinea în privința cuvintelor şi a formelor francoprovensale şi occitane conduce, de asemenea, la adoptarea unui termen francez.

O problemă apropiată, ţinînd de aceeaşi direcţie a geografiei lingvistice, pe care am putea-o numi *dinamică*, tratează Lothar WOLF în comunicarea *Remarques sur la pénétration du français dans le Massif Central* (*ibid.*, p. 306—314). Examinînd materialele cuprinse în ALMC (*Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*), autorul ajunge la concluzia, firească, potrivit căreia majoritatea cuvintelor pătrunse din franceză în occitană, în această regiune, fac parte din vocabularul „non-comun şi non-fundamental".

Comunicarea lui Max PFISTER, deja citată (p. 315—325), sintetizează rezultatele pe care autorul le înfăţişează mai pe larg în teza sa [3].

În RLiR 1/1971 sînt publicate două comunicări care, ca şi aceea a lui Guiter deja menţionată, se preocupă de problema precizării locului limbii occitane între limbile romanice — de aceea vom discuta tot aici şi comunicarea lui Guiter, deşi ea este publicată în *Actele* propriu-zise, aşa cum am arătat mai sus.

Žarko MULJAČIĆ (*La posizione dell'occitanico nella Romania e la sua „standardicità" in base a criteri tipologici*, p. 83—89) se limitează la enumerarea părerilor exprimate pînă în prezent şi propune studierea limbilor romanice din punctul de vedere al caracterului lor de limbi standard, pe baza criteriilor propuse de lingvistul croat Dalibor Bozović — pe care nu le reproduce.

Singura comunicare a unui participant român, Valeriu RUSU, se referă, cum era şi de aşteptat, la *Concordances linguistiques entre les idiomes du Midi de la France et le roumain* (p. 74—82), semnalînd o serie de coincidenţe fonetice şi lexicale, în legătură cu care nu se arată însă, în mod explicit, dacă sînt considerate comune *exclusiv* limbilor română şi occitană.

Tot la concluzia, pentru el curioasă, a apropierii dintre aceste două limbi ajunge şi H. Guiter, în comunicarea menţionată, evident, pe baza altor criterii. H. Guiter reia aici o problemă tratată în articolul său, *Corrélations de signifiants et de signifiés dans les langues romanes* [4], în care nu erau examinate

[2] RliR adoptă ortografia cuvîntului *francoprovensal* fără linioară, pentru a sublinia că nu este vorba de graiuri care ar reprezenta o „combinaţie" între franceză şi occitană.

[3] M. Pfister, *Lexikalische Untersuchungen zu Girart de Roussillon*, Beihefte zur *Zeitschrift für romanische Philologie* nr. 122, Tübingen, Niemeyer, 1970, 867 p., cu privire la care vezi recenzia Elisabethei Schulze-Busacker în RLiR 1/1971.

[4] TraLiLi VII (1969), nr. 1, p. 131—159.

decît cinci limbi romanice — catalana, italiana, castiliana, portugheza şi franceza.

Guiter valorifică, în noua sa cercetare, studiile întreprinse în acelaşi spirit de Guy Monteiller pentru provensală şi de Jaqueline Martin pentru română.

În articolul citat, Guiter ajungea la concluzia că frecvenţa, numărul de foneme („lungimea") şi numărul sensurilor cuvintelor într-o anumită limbă sînt legate între ele prin relaţii care păstrează aceeaşi formă, cînd se trece de la o limbă la alta [5]. Pe de altă parte, autorul constată că vocalismul unei limbi, în speţă, ceea ce numise cu alt prilej „l'avancement moyen du point d'articulation" [6], este legat de lungimea cuvintelor din limba respectivă.

Studiul publicat în TraLiLi l-a condus pe Guiter la aceeaşi clasificare a limbilor romanice ca şi cercetarea sa anterioară consacrată sistemelor vocalice — şi anume vocalelor accentuate (vezi nota 6). În acest articol, el ajunsese la o diviziune tripartită în română, Romania continua şi franceză — ceea ce confirmă statistic „impresiile" altor lingvişti. „Occitana" era reprezentată, în studiul vocalismului (bazat pe texte de lungimi considerate convenabile), prin trei „limbi" literare — gascona, languedociana şi provensala —, la care se adăuga dialectul languedocian maritim narbonnez) dintre Leucate şi Aigues-Mortes.

Articolul din TraLiLi şi comunicarea de care ne ocupăm valorifică rezultatele unor cercetări statistice care au format obiectul tezelor susţinute de cîţiva dintre studenţii lui H. Guiter.

În comunicarea citată, limba lui Mistral este considerată reprezentativă pentru provensală, în ansamblu. Pentru română s-a folosit dicţionarul de frecvenţă al lui Juilland [7], iar pentru determinarea numărului de sensuri, DM, considerat un „ouvrage assez honnête" (p. 125). Ambele surse utilizate introduc un anumit grad de inexactitate [8], ale cărei efecte asupra rezultatelor generale sînt greu de evaluat.

Şi pentru celelalte limbi, situaţia este, în mod inevitabil, relativ asemănătoare, în sensul că s-au folosit, pe de o parte, dicţionarele de frecvenţă Juilland, acolo unde există, sau statistici efectuate de cercetătorii respectivi (care nu se bazează pe un număr identic de unităţi), şi, pe de altă parte, dicţionare explicative de proporţii şi calitate diferite.

Pentru limba lui Mistral, de exemplu, dicţionarul elaborat de acesta, renumitul *Lou Trésor dou Felibrige*, insuficient, a primit, pentru stabilirea numărului de sensuri ale cuvintelor occitane, complementul Littré-ului, în care sînt numerotate — după criterii cunoscute numai autorului — sensurile echivalentelor franceze pe care le indică Mistral pentru cuvintele occitane respective.

Nu ignorăm dificultatea unor atari încercări comparative, în care inegalitatea sau insuficienţa surselor impune să se recurgă la corective de felul celor de mai sus — care pot reprezenta, la rîndul lor, sursa altor erori. Ne întrebăm însă dacă, în aceste condiţii, toate aceste inegalităţi nu sînt de natură să afecteze, cel puţin în detalii, validitatea concluziilor care se întemeiază pe ele.

În ce priveşte concluziile generale la care ajunge Guiter, ele nu contrazic intuiţia cercetătorilor mai vechi : provensala ocupă o situaţie intermediară între franceză, pe de o parte, şi limbile „meridionale", pe de alta. În cadrul aşa-numitei *Romania continua*, provensala şi italiana ocupă poziţii aproape simetrice, de o parte şi de alta a grupului foarte omogen al limbilor iberoromanice, în timp ce franceza este complet izolată, iar româna, după cum am mai spus, prezintă unele apropieri cu provensala.

[5] Nu ne oprim aici asupra unei alte concluzii generale importante — contestarea valabilităţii celebrei „legi a lui Zipf".

[6] H. Guiter, *Quelques paramètres caractéristiques des systèmes vocaliques*, RLiR XXX (1966), nr. 1, p. 39—56.

[7] Alphonse Juilland, P. M. H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Roumanian Words*, Haga, Mouton, 1965.

[8] Cu privire la dicţionarul Juilland, de pildă, vezi criticile exprimate în lingvistica românească — Gh. Bolocan, LR XV, 1966, nr. 2, p. 200—209, Alexandra Roceric-Alexandrescu, RRL XI, 1966, nr. 2, p. 205—210, Constant Maneca, SCL XX, 1969, nr. 1, p. 119—122.

Revenind la trecerea în revistă a comunicărilor incluse în RLiR 1/1971, menţionăm că problema originii bipartiţiei lingvistice a Franţei este reluată de Bodo MÜLLER, *La bi-partition linguistique de la France* (*mise au point de l'état actuel des recherches*) (p. 17—30), care adaugă la prezentarea critică a opiniilor dominante în această problemă (în special a poziţiilor lui Auguste Brun şi Walther von Wartburg) cîteva accente noi — de pildă ideea, argumentată prin raportarea la studii de specialitate, că nu atît regiunile muntoase în sine, ci mai curînd zonele păduroase şi mlăştinoase sînt acelea care îngreunează comunicaţiile.

Autorul consideră că zona Loirei a reprezentat o linie de demarcaţie naturală, care separa totodată două zone distincte ale colonizării romane, încă cu 500 de ani înainte de sosirea francilor. Bipartiţia lingvistică a Franţei începe, după părerea sa, odată cu romanizarea.

Studiul vocabularului, pe baza FEW, din punctul de vedere al stratificării şi al difuzării diverselor elemente (realizat sub conducerea prof. Bodo Müller, de către un asistent al acestuia, Christian Schmitt), va contribui probabil la înlăturarea unor pure speculaţii.

Valorificînd de pe acum o serie de rezultate ale acestui studiu, autorul comunicării citate combate teza Duraffour — Hasselrot, conform căreia francoprovensala s-ar fi întins odinioară spre vest, pînă în Poitou.

Pe de altă parte, faptul că lexicul francez prezintă un procent mai mare de elemente ,,tinere", ceea ce se exprimă în numărul însemnat de etimoane reconstruite, constituie, după B. Müller, indiciul unei romanizări cronologic posterioare faţă de aceea a domeniului francoprovensal şi occitan.

Autorul îşi rezumă concepţia în modul următor : sudul Franţei (pînă la Loira) păstrează o latină mai arhaică, în timp ce nordul primeşte, la început prin intermediul centrului reprezentat de Lyon, apoi prin acela al unui centru situat mai la nord, ,,un latin plus progressif" (p. 26).

În aceeaşi ordine de idei, J. PALERMO consideră că toate condiţiile de ordin istoric, demografic, geografic, politic sau cultural, care au fost invocate pentru a explica împărţirea lingvistică a Franţei ar fi putut conduce doar la o simplă ,,dialectalizare" sau ,,regionalizare", în cadrul uneia şi aceleiaşi limbi, şi că, pentru a explica naşterea a cel puţin două limbi distincte, este necesar să se admită intervenţia unei forţe *lingvistice* deosebit de puternice şi cu efecte generale.

Palermo crede a fi găsit ,,cheia" sciziunii galo-romane în tendinţa ,,devastatoare", cu efecte nu numai în plan fonetic-fonologic, ci şi în plan morfologic şi în acela al topicii, spre *accentuarea oxitonă*, caracteristică ritmului ,,franco-roman" în opoziţie cu ritmul eterogen galo-roman, conservat de occitană. Comunicarea sa este de altfel intitulată *Rythme occitan et rythme oxyton: clé de la scission gallo-romane* (p. 40—49). În ceea ce priveşte originea acestei tendinţe spre accentuarea oxitonă, Palermo o atribuie tot francilor.

Ne întrebăm dacă acest fenomen, important, fără îndoială (de altfel luat în considerare şi de alţi autori), însă totuşi izolat, poate fi considerat motorul profundelor transformări pe care i le atribuie autorul — mai ales că nu toţi autorii sînt de acord asupra a ceea ce trebuie considerat cauză şi ce trebuie considerat efect.

Jean-Claude BOUVIER, de pildă, autorul unei comunicări consacrate limitelor şi interferenţelor dintre occitană, francoprovensală şi franceză (*Le pronom personnel sujet et la frontière linguistique entre provençal et franco-provençal*, p. 1—16) vorbeşte despre efectele prezenţei sau absenţei pronumelui personal conjunct folosit ca ,,subiect" — de fapt, ca marcă obligatorie a persoanei verbale — asupra poziţiei accentului în frază, în timp ce Palermo vedea invers raportul cauză-efect dintre cele două fenomene.

Bouvier consideră fenomenul examinat de el drept un fapt fundamental, cu consecinţe pe planuri multiple, şi care este deci apt a distinge *limbi*, şi nu simple *variante* ale aceleiaşi limbi. Ca urmare, el consideră că, pe plan strict sincronic, ,,adevărata" limită între francoprovensală şi provensala septentrională, cel puţin în Drôme, nu este constituită de traseul isoglosiei care reprezintă tratamen-

tul vocalei *a* după consoană palatală, cum consideră Tuaillon, de pildă, şi nici de acela al tratamentului oclusivelor intervocalice, ci de isoglosa folosirii pronumelui personal conjunct „subiect" — ceea ce deplasează această limită mai spre sud (repartiţia lui *nostron* şi a lui *alla* 'aller' coincid, în linii mari, cu ea).

Ne mărginim să menţionăm doar celelalte comunicări — cea a Colettei DONDAINE, *Traits francoprovençaux dans les pays comtois d'oïl* (p. 17—30), care presupune că francoprovensala a fost răspîndită odinioară în tot Franche-Comté-ul, şi aceea a lui Gérard TAVERDET, *Traits méridionaux et francoprovençaux dans les parlers bourguignons* (p. 59—73), care atrage atenţia asupra faptului că unele trăsături fonetice, lexicale şi gramaticale, considerate în general drept meridionale, se întîlnesc şi la nord de limita general admisă.

Louis BALAMAYER (*Quelques traits caractéristiques de l'occitan montpelliérain*, p. 90—96) arată că limitele lingvistice actuale ale acestui grai concordă cu cele ale vechilor „seigneuries de Monpellier et d'Aumeles, possessions des Guillem" (p. 90).

Gaston TUAILLON (*„Chêne" et „Frêne" en gallo-roman*, p. 106—130) prezintă o comunicare care depăşeşte cadrul lingvisticii occitane, studiind, pe un caz concret, „aspectele geografice ale unei atracţii paronimice".

În fine, Jean-Louis FOSSAT (*Un chantier technique: la boucherie*, p. 97—105) prezintă cîteva din aspectele anchetei desfăşurate asupra lexicului gascon în acest domeniu (lipseşte însă harta la care se referă autorul), iar Brigitte HORIOT (*Un exemple de polymorphisme lexical: la carte „Cheville d'attelage" de l'ALO*, p. 50—58) comentează una din hărţile atlasului regiunii Poitou, Aunis, Saintonge (la elaborarea căruia a succedat Genevièvei Massignon), făcînd incursiuni şi în celelalte regiuni lingvistice ale Franţei, precum şi în vocabularul roman al acestui domeniu.

Diversitatea problemelor abordate la acest congres şi interesul pe care îl prezintă pentru lingvistica romanică generală, şi, uneori, chiar pentru lingvistica generală, cîteva din părerile exprimate, ne-au făcut să ne oprim mai mult asupra unora din comunicările cuprinse în volumele de care ne-am ocupat aici, ceea ce nu înseamnă că, pentru alţi cercetători, celelalte comunicări nu ar putea prezenta un interes tot atît de mare.

Iunie 1972

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

BRIGITTE SCHLIEBEN-LANGE, **Okzitanisch und Katalanisch. Ein Beitrag zur Soziolinguistik zweier romanischen Sprachen**, Tübinger Beiträge zur Linguistik 20, Fotodruck Präzis, Tübingen, 1971, 60 p. şi **Okzitanische und katalanische Verbprobleme. Ein Beitrag zur funktionellen synchronischen Untersuchung des Verbalsystems der beiden sprachen (Tempus und Aspekt)**, Beihefte zur „Zeitschrift für romanische Philologie", 127. Heft, Tübingen, Max Niemeyer, 1971, XIII + 251 p., 6 hărţi.

Prezentarea laolaltă a celor două lucrări, apărute aproape simultan, ale Brigittei Schlieben-Lange se întemeiază nu numai pe faptul că ele sînt consacrate aceluiaşi domeniu lingvistic, ci, mai ales, pe acela că prima a fost concepută iniţial ca o introducere şi o justificare teoretică pentru cea de-a doua, ambele alcătuind teza de doctorat a autoarei, pregătită sub îndrumarea prof. Eugen Coseriu şi susţinută în 1970 la Universitatea din Tübingen.

Trebuie să arătăm însă că apariţia independentă a celor două părţi ale disertaţiei ni se pare mai potrivită decît reunirea lor, deoarece, cel puţin sub forma publicată, considerentele de ordin sociolingvistic ale autoarei nu ni se par a influenţa în mod direct felul în care se pun, pentru limbile discutate, problemele sistemului temporalo-aspectual.

În ce privește prima lucrare, considerăm că ea nu răspunde așteptărilor pe care le îndreptățește subtitlul adoptat. Problemele sociolingvistice propriu-zise, legate de situația occitanei și a catalanei, nu formează decît în parte obiectul acestei lucrări, iar „contribuția" personală a autoarei la studiul lor este extrem de redusă.

Autoarea enunță cîteva din problemele legate de studiul poziției celor două limbi romanice (problemele limbilor în contact; limita dialect — limbă; aspecte ale bilingvismului; problema conștiinței lingvistice a vorbitorilor; problema unității limbilor și a limitelor lor), dar consacră cea mai mare parte a lucrării unei simple treceri în revistă, foarte succinte, a principalelor păreri exprimate de-a lungul timpului cu privire la caracterul de limbă sau dialect al entităților lingvistice respective, la unitatea sau subîmpărțirea domeniului studiat și mai ales la poziția sa în cadrul Romaniei (în raport cu împărțirile clasice Romania occidentală — Romania orientală; arii centrale — arii marginale; Romania continua — franceză, română; Galoromania — Iberoromania; limbi conservatoare — limbi inovatoare). Sînt înregistrate și caracterizările metaforice devenite celebre: catalana — *lengua puente*, occitana — *carrefour des langues romanes*, precum și teoria unei Romanii pireneice.

Meritul autoarei constă într-o oarecare sistematizare a opiniilor care au fost formulate cu privire la aceste probleme și a criteriilor, explicite sau implicite, pe care se întemeiază ele, fără ca aceste păreri să fie analizate amănunțit și fără ca autoarea să-și exprime clar poziția față de ele.

Unele probleme sociolingvistice — fără prea multă legătură cu aspectele prezentate în prima parte — sînt schițate în cea de-a doua parte a lucrării. Autoarea subliniază deosebirile care există între statutul actual al occitanei și acela al catalanei — ne întrebăm aproape dacă deosebirile nu sînt mai mari decît asemănările! Contribuția autoarei constă în faptul că propune să se cerceteze modul în care se manifestă conștiința lingvistică a s c r i i t o r i l o r, considerînd-o simptomatică și concludentă mai ales în condițiile absenței n o r m e i, care este caracteristică în special occitanei.

Brigitte Schlieben-Lange a înfățișat ceva mai pe larg această propunere în comunicarea prezentată la congresul de studii occitane de la Montpellier (1970), care a apărut, într-o versiune puțin modificată, în *Omagiu Wandruszka* (1971)[1] — dar și aici autoarea înfățișează mai curînd liniile directoare ale unui proiect, decît înfăptuirea acestui deziderat.

Cartea este însoțită de o bună bibliografie, în care sînt incluse și lucrări foarte recente sau teze încă inedite.

Cea de-a doua carte a Brigittei Schlieben-Lange, care a format de altfel substanța tezei sale, este o cercetare serioasă și utilă, concepută ca un studiu sincronic, însă cuprinzînd și unele incursiuni în diacronie. I-am reproșa autoarei, din punct de vedere metodologic, tocmai faptul că s-a întemeiat pe texte (în cea mai mare parte literare) și că, în anchetele cu caracter complementar, a folosit drept informatori tot scriitori și chiar lingviști. Se înțelege acum că părerile prezentate mai sus erau menite să justifice, pe plan teoretic, sursele folosite în cercetarea concretă.

Autoarea face un bun istoric al studiilor consacrate sistemului verbal, în general, și categoriilor de timp și aspect, în special, atît în occitană (p. 6—16) și catalană (p. 17—23), cît și în ansamblul lingvisticii romanice (p. 24—66) — în cadrul căreia franceza și spaniola au fost cel mai bine studiate din acest punct de vedere — și al lingvisticii generale (p. 67—89), insistînd asupra metodelor moderne. De altfel și bibliografia anexată (p. 239—251), conținînd circa 400 de titluri, este utilă și pentru cercetătorii sistemului temporalo-aspectual al altor limbi.

Autoarea pune accentul pe occitană, mai neglijată, dar cercetarea sa reprezintă în același timp o contribuție la studiul verbului

[1] Brigitte Schlieben-Lange, *Das sprachliche Selbstverständnis der Okzitanen im Vergleich mit der Situation des Katalanischen*, în „Interlinguistica. Sprachvergleich und Übersetzung. Festschrift zum 60. Geburtstag von Mario Wandruszka" herausgegeben von Karl-Richard Bausch und Hans-Martin Gauger, Tübingen, Max Niemeyer, 1971, p. 174—179.

romanic în general, cum şi al unor aspecte sintactice, depăşind deci cadrul sistemului verbal. Ea stabileşte sistemul verbal occitan şi catalan, prezentînd timpurile simple (p. 113—125) şi pe cele compuse şi supracompuse (p. 126—184) şi insistînd asupra subsistemelor aspectuale exprimate prin perifraze (p. 185—218). În anexe sînt prezentate o serie de date statistice (p. 226—228), 6 hărţi (p. 229—235), lista informatorilor (p. 236) şi lista textelor excerptate (p. 237).

Relevăm aici concluziile cu caracter general la care ajunge Brigitte Schlieben-Lange la capătul acestei cercetări — comparative pe mai multe planuri (occitană — catalană, occitană — franceză, catalană — castiliană etc.). Occitana apare foarte diferită de franceza actuală în ce priveşte organizarea sistemului temporalo-aspectual, în timp ce diferenţele dintre catalană şi castiliană apar ca mai puţin importante. Dialectele occitane (inclusiv gascona) sînt unitare din punctul de vedere analizat, în timp ce asemănările dintre occitană şi catalană sînt mai puţin importante decît ar fi fost de aşteptat. Elementele care apropie cele două limbi studiate sînt, în acelaşi timp, comune şi castilianei. Occitana, catalana şi castiliana se opun în bloc pe de o parte francezei şi pe de altă parte portughezei. În ceea ce priveşte occitana, compararea cu stadii mai vechi ale francezei revelează faptul că ea conservă o fază anterioară din evoluţia sistemului verbal galo-romanic.

În concluzie, cartea Brigittei Schlieben-Lange, *Okzitanische und katalanische Verbprobleme*, contribuie la cunoaşterea unor aspecte neglijate ale morfo-sintaxei occitane şi catalane, prezentînd, în acelaşi timp, în mod mai nuanţat, poziţia celor două limbi în cadrul Romaniei.

Iunie 1972

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Mélanges offerts à Aurelién Sauvageot pour son soixante-quinzième anniversaire, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1972, 300 p.

Volumul omagial închinat savantului A. Sauvageot, unul din cei mai străluciţi fino-ugrişti din zilele noastre, a apărut de curînd la Budapesta, sub redacţia mai multor lingvişti: Jean Gergely, Jean-Luc Moreau, Jean Perrot din Franţa şi Joseph Erdödi din Ungaria.

În scurta prefaţă, semnată de preşedintele Asociaţiei pentru difuzarea studiilor fino-ugrice (ADÉFO), Jean Perrot, şi de ceilalţi redactori, se arată locul lui A. Sauvageot în lingvistica contemporană, rolul pe care l-a avut în dezvoltarea fino-ugristicii, începînd din 1931, cînd s-a creat catedra de specialitate la Şcoala de limbi orientale din Paris, pînă în 1967, cînd s-a retras pentru limită de vîrstă. Între anii 1965—1967, A. Sauvageot a ţinut şi un curs de introducere în studiul limbilor fino-ugrice la Sorbona.

Volumul de faţă reuneşte 37 de articole aparţinînd unor domenii variate: lingvistică (cele mai numeroase), istorie, folclor, istorie literară etc. Studiile de lingvistică sînt, în special, de fino-ugristică; printre acestea, distingem lucrări de gramatică descriptivă şi istorică (J. Erdödi, *A propos de la question de la pluralité non-marquée de l'objet et du sujet dans quelques langues ouraliennes*, B. Kálmán, *L'expression du futur en hongrois*, V. I. Lîtkin, *Происхождение 2-го спряжения удмуртского языка*, J. L. Moreau, *La corrélation du sujet et de l'objet en finnois*, K. H. Schmidt, *Flexion und Agglutination in der Entwicklung indogermanischer Sprachen* etc.), fonetică şi fonologie (E. Itkonen, *A propos des voyelles réduites non arrondies de la première syllabe en tchérémisse*, J. Lotz, *Vowel Harmony in Hungarian* etc.), lexicologie şi semantică (L. Benkö, *Réflexions sur la terminologie hongroise ancienne de la navigation*, E. Décsaux, *Les anciens mois hongrois*, H. Fromm, *Zur Klassenbildung der frühen nordischen Lehnwörter im Lappischen*, L. Gáldi, *Hongrois* **gond** *„pensée, soin, souci"* etc.), onomastică şi toponimie (B. Büky, *Identifications erronées de prénoms en hongrois*, V. Nissilä, *Éléments varègues dans la toponymie de l'Est du Golfe de Finlande* etc.), filologie (S. Karólyi, *Les latinismes du Codex Jókai*), lingvistică generală etc. Volumul se încheie cu articolul lui P. Virtavanta, o sinteză a cercetărilor de fino-ugristică (*Fennougristik als Forschungsdisziplin in der Welt*).

Dintre lucrările de lingvistică generală, unele cu aplicaţii la limbile fino-ugrice, cîteva ne-au atras atenţia în mod deosebit. A. S. Joki, în *Sur la parenté des langues*, face un istoric al acestei probleme, începînd cu A. Trombetti, care, cu 6 decenii în urmă, a formulat ipoteza originii comune a tuturor limbilor de pe pămînt. Autorul insistă în mod deosebit asupra valabilităţii teoriei indo-uralice, care a atras atenţia oamenilor de ştiinţă, mai ales în urma apariţiei lucrării lui B. Collinder, *Indo-uralisches Sprachgut* (1934), dezvoltată, după cîte ştim, la Congresul fino-ugric de la Helsinki şi publicată în 1955, sub titlul *Hat das Uralische Verwandte?*. Partea cea mai interesantă a acestui din urmă studiu este aceea în care se compară sistemul fonetic al uralienei comune cu cel indo-european, pentru a se demonstra înrudirea acestor limbi. Dar Collinder nu s-a mulţumit numai să stabilească legături între ramurile de limbi amintite. Pe baza studiului sistemului pronominal din mai multe zeci de limbi europene, asiatice, africane şi sud-americane, a ajuns la concluzia că limbile euro-asiatice descind dintr-o limbă comună foarte îndepărtată, veche de 10 000 sau 20 000 de ani.

Interesant este, fără îndoială, şi studiul lui J. Perrot, *Problèmes de structure appliqués au message*. Autorul face un scurt istoric al evoluţiei structuralismului de la forma lui clasică pînă la diferitele curente din zilele noastre, care depăşesc structuralismul de inspiraţie fonologică, prin admiterea semanticii

ca domeniu de investigaţie ştiinţifică. Astfel, lingviştii au descoperit că este întru totul posibil de a se determina trăsăturile pertinente ale semnificaţiei. J. Perrot încearcă să delimiteze categoriile *enunţ* şi *mesaj*, primul fiind considerat ca un ansamblu de relaţii sintactice, al doilea ca o unitate de comunicare care organizează informaţia transmisă, ambele fiind structurate după un cod propriu fiecărei limbi, avînd anumite legături între ele.

Structurarea mesajului este, într-o anumită măsură, tributară celei a enunţului, care furnizează mesajului modelul său sintactic. Din numeroasele exemple aduse de autor reiese că accentul, intonaţia, topica au un rol deosebit în gramatica *enunţului*. În schimb, în ceea ce priveşte gramatica *mesajului*, credem că nu s-a găsit pînă acum o metodă proprie, lipsită de subiectivitate, care să studieze faptele de semnificaţie situate la acest nivel. În această chestiune n-au reuşit, după cîte ştim, nici încercările făcute de unii lingvişti-logicieni, ca, de exemplu, O. Ducrot. Desigur că suscită interes ipoteza lingviştilor-logicieni, după care mesajul ar avea o structură analogă celei a enunţului, o structură ierarhizată, caracterizată printr-un nucleu, necesar pentru existenţa mesajului, celelalte elemente fiind nişte sateliţi. Dar enunţul şi mesajul sînt domenii diferite şi necesită deci metode de analiză specifice.

Analizei semnificatului îi este consacrat articolul lui F. Simonnet (*Note sur la possibilité d'une analyse du signifié*). Autorul face o incursiune în teoriile lingvistice cu privire la sensul cuvîntului ale fraţilor Saussure (René, matematician şi lingvist, este mai puţin cunoscut decît Ferdinand), ale lui Bally, Trier, Mounin, Ullmann, Guiraud, Rey.

F. Simonnet aduce unele contribuţii interesante în folosirea comutării şi a substituţiei pentru degajarea sensurilor unui cuvînt. În acest fel, se îmbogăţesc procedeele de analiză semantică, cu toate că unii lingvişti mai consideră că aceste procedee n-ar fi propriu-zis lingvistice, ci ar aparţine mai degrabă logicii, sociologiei etc.

Articolele publicate în acest volum permit să întrevedem uriaşa activitate ştiinţifică desfăşurată de A. Sauvageot, deoarece cele mai multe dintre studiile amintite pornesc de la anumite idei, de la anumite lucrări ale lingvistului sărbătorit. Regretăm însă că, în acest interesant volum, redactorii nu au inserat şi o bibliografie a operelor lui A. Sauvageot, care ar fi fost deosebit de folositoare.

I. Rizescu

Carlos-Peregrín Otero, **Evolución y revolución en romance**, Barcelona, Editorial Seix Barral, 1971, 318 p.

Carlos-Peregrín Otero, profesor la Universitatea din Los Angeles, exeget şi traducător al lingvistului şi filozofului Noam Chomsky şi autor al unei *Introducción a la lingüística transformacional* (apărută în Mexic, în 1970), este primul lingvist care oferă specialiştilor o lucrare de fonologie diacronică a domeniului hispanic, cu privire specială asupra spaniolei şi a dialectului gallego al limbii portugheze.

Lucrarea este constituită din două părţi şi un apendice şi se bazează pe metodele lui N. Chomsky şi James W. Harris.

Prima secţiune, *Introducción* (p. 23—127), prezintă metoda de lucru, înfăţişînd avantajele unei abordări transformaţionale a fonologiei diacronice şi discută în amănunt o serie de transformări care stau la baza convertirii latinei în spaniolă şi gallego-portugheză.

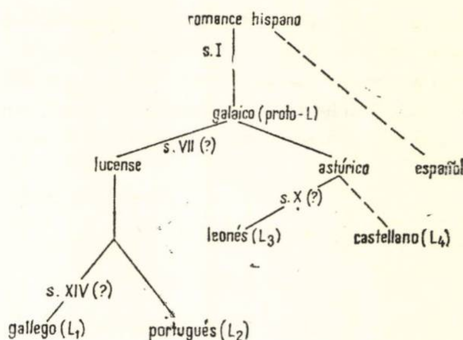
În apendice (p. 281—318), se dau, în ordine cronologică, toate cele 64 de transformări, cu exemple şi cu precizarea epocii istorice în care, după toate probabilităţile, ele s-au petrecut. Reies astfel clar schimbările datorite unor influenţe, cum ar fi cea germanică sau cea arabă, care duc, după cum se ştie, la rezultate specifice în fiecare fostă provincie romană.

În secţiunea a doua, al cărei titlu coincide cu cel al întregului volum, Carlos-Peregrín Otero se opreşte asupra unor probleme cu caracter teoretic. Rezolvarea lor este facilitată, după părerea autorului, de elementele oferite de o analiză transformaţională a evoluţiei fonologice. Astfel, el acordă o deosebită

importanţă ideii de *derivare*, idee care se întîlnea încă din lucrările lui Menéndez Pidal. Studiind numeroase exemple, Otero consideră că se poate postula existenţa unei etape, pe care o denumeşte ,,romance galaico" (p. 134), intermediară între latina hispanică și castiliana modernă și care coincide adesea cu unele varietăţi de gallego sau cu unele graiuri portugheze de astăzi. Formulînd această ipoteză, Otero se bazează atît pe elemente fonologice precise, cît şi pe elementele oferite de analiza primelor documente romanice, împletind în mod remarcabil cercetarea istorică propriu-zisă cu cercetarea sincronică funcţională. Discutînd felul în care a avut loc derivarea unor dialecte și limbi din latina vorbită în Iberia, el precizează că nu toate dialectele pot fi asimilate cu epoci anterioare ale evoluţiei lingvistice : de multe ori ne aflăm în faţa unui fenomen de sciziune într-un anume punct al evoluţiei (,,Pero los dialectos no suelen ser simples supervivencias de épocas anteriores. Lo natural es que sean resultado de *escisión*, no sucesión, evolucional", p. 140).

C.-P. Otero consideră, urmîndu-și analiza, că prima separare la nivelul etapei denumite ,,romance galaico" este aceea care dă naştere dialectului gallego-portughez și varietăţii ,,galaico astúrico" (aproximativ identice cu actuala arie leonezo-castiliană). Interesant este că aria varietăţii ,,galaico lucense" (care a evoluat în două ramuri : gallego și portugheza actuală) coincide perfect cu teritoriul suebilor (p. 144 ; v. și Menéndez Pidal, *Origines del español*, 1950, harta 9). Acest fapt îi permite autorului să presupună că, oricît de slabă a fost influenţa germanică, ea a contribuit totuşi la unitatea gallego-portugheză, reproducînd de altfel o subdiviziune teritorială existentă încă din vremea imperiului. Schema propusă de Otero (p. 145) poate suscita discuţii, dar demonstraţia care o însoţeşte (succesiunea unor transformări etc.) este suficientă, credem, pentru a o putea considera drept o foarte serioasă ipoteză.

După cum se poate observa, în schemă nu figurează dialectul aragonez, deoarece romanizarea Aragonului (cf. Pidal, *Origines*...,

1950, 461 și urm.) a avut loc în secolele al VI-lea, al VII-lea, şi nici catalana, pentru că ,,no puede ser incluido en el romance lingüísticamente hispano mientras no se demuestre que la inclusión está justificada" (p. 146).

O deosebită atenţie este acordată, în paragraful *Regiones y épocas* (p. 165—174), legăturii dintre evoluţia lingvistică și istoria Spaniei, pentru a discuta apoi pe larg felul în care castiliana (odată cu provincia Castilia) şi-a asigurat prioritatea în peninsulă; astfel, se prezintă comparativ trăsăturile ce caracterizează castiliana (în sens larg) (p. 188) şi trăsăturile caracteristice ale spaniolei non-castiliene (p. 189).

Concluziile lucrării reiau ideile exprimate cu ani în urmă de Diego Catalán : ,,La dialectología no puede conformarse con la descripción atomizada de los fenómenos registrados sin plantearse el problema básico de establecer y delimitar los sistemas lingüísticos que caracterizan a las distintas variedades dialectales... Para ello, la nueva dialectología debe salir al encuentro de la fonología diacrónica".

Cartea se încheie cu o bibliografie excelentă, cu un indice de cuvinte, unul de nume proprii şi altul de termeni lingvistici şi probleme. Sînt anexate 13 hărţi prezentînd fapte de mare însemnătate istorică și lingvistică (hărţile consacrate secolelor al VI-lea, al XII-lea şi al XIII-lea sînt deosebit de interesante). Cu privire la apendice, vezi cele scrise mai sus.

Lucrarea lui C.-P. Otero reprezintă o contribuţie remarcabilă la cercetarea fonologiei diacronice iberice, conform celor mai noi metode, împletite cu o temeinică cunoaştere a istoriei şi a primelor documente romanice.

ANCA GIURESCU

ROBÈRT LAFONT, **L'ortografia occitana. Sos principis**, Centre d'Estudis Occitans (C.E.O.), Universitat de Montpelhièr III, Montpellier, 1971, 83 p.

L'ortografia occitana a lui R. Lafont este o expunere utilă a principiilor generale ale „reformei lingvistice occitane"[1] preconizate de Institutul de studii occitane (Institut d'Études Occitanes) — şi în primul rînd a felului în care se concretizează ele în domeniul mult dezbătut al sistemului ortografic occitan —, precum şi a tradiţiilor pe care se întemeiază această acţiune.

Deşi destinată a răspunde unor necesităţi interne ale culturii occitane — ceea ce se reflectă şi în faptul că a fost redactată în occitană (şi anume în graiul languedocian central, considerat ca fiind cel mai apt de a fi înţeles de către toţi occitanofonii) —, această carte prezintă un interes mai larg, constituind o expunere clară asupra stadiului actual şi a antecedentelor unei acţiuni de mare importanţă pentru viaţa culturală occitană şi implicînd rezolvarea a multiple probleme de ordin extralingvistic, dar şi lingvistic.

Aşa cum subliniază autorul în cuvîntul-înainte (*Assaber*, p. 7), această reformă nu se limitează la domeniul ortografiei, ci are un caracter mai general, vizînd şi o anumită selecţie în planul morfologiei, o ,,epurare" a lexicului şi grija pentru autenticitate în sintaxă; însă problema ortografiei a fost şi rămîne punctul cel mai disputat.

[1] Cu privire la care vezi *La réforme linguistique occitane et l'ensemble de la langue d'oc*, Institut d'Etudes Occitanes, Toulouse, 1950.

Această ortografie ,,occitană" se opune ortografiei ,,provensale" — ,,felibreene" sau ,,mistraliene" — care a fost preluată şi difuzată şi de autori de gramatici (Xavier de Fourvières) sau lingvişti (Jules Ronjat). Ortografia propusă de felibri, în frunte cu Mistral, reprezintă în linii mari o încercare de adaptare a convenţiilor ortografiei franceze la particularităţile graiului provensal rhodanian, ilustrat prin scrierile felibrilor.

Sistemul preconizat de Institutul de Studii Occitane — al cărui preşedinte actual, Pierre Bec, a fost precedat de R. Lafont — continuă o tradiţie inaugurată de P. Estiu şi A. Perbosc, care s-au inspirat, la rîndul lor, din vechile gramatici şi în special din faimoasele *Leys d'Amor*. Principiile lor s-au concretizat în sistemul propus prin anii 1930 de Louis Alibert, care a folosit şi exemplul catalan în domeniul stabilirii unei ortografii proprii şi adecvate.

Reforma lingvistică occitană reprezintă o formă de refuz a imixtiunii franceze, şi, în acelaşi timp, o încercare de a concilia realităţile pluralităţii occitane cu idealul înfăptuirii unei anumite unităţi. Iniţiatorii acestei acţiuni au fost conştienţi de dificultatea realizării unei adevărate *koiné* occitane şi de rezistenţa pe care e sortită să o întîmpine orice încercare de a impune, în mod mai mult sau mai puţin arbitrar, un anumit dialect occitan într-o poziţie privilegiată faţă de celelalte.

În intenţia autorilor, un prim pas spre unificarea preconizată poate fi realizat prin adoptarea unui sistem ortografic unic, capabil de a fi ,,citit" conform particularităţilor fonetice ale diferitelor dialecte sau de a fi adaptat acestora, generînd sisteme derivate, adecvate realizărilor concrete languedociene, provensale, gascone etc.[2].

Principiul său conducător a fost sintetizat în denumirea de *grafie-suport* — care admite realizări fonetice diverse, inclusiv realizarea Ø-

[2] Cf. R. Lafont, *Phonétique et graphie du provençal. Essai d'adaptation de la réforme linguistique occitane aux parlers de Provence*, I.E.O., Toulouse, 1951, ed. a II-a 1960 şi *L'application de la réforme linguistique occitane au gascon*, *ibid.*, 1952 etc.

Această ortografie a fost stabilită în mod empiric, deoarece pînă în prezent lipsesc studiile științifice care să permită să se determine un diasistem occitan.

Dialectul languedocian — considerat drept cel mai puțin „aberant" — a fost luat ca termen de referință. Este evident că problema transpunerilor și a echivalențelor se pune în mod diferit pentru fiecare dialect în parte, în funcție de diferențele pe care le prezintă față de dialectul languedocian, ceea ce constituie o sursă de inegalități, ducînd la avantajarea vorbitorilor unor dialecte și la dezavantajarea vorbitorilor altora.

S-a făcut, de asemenea, apel în mare măsură și la diacronie, considerentele etimologice servind la alegerea unui grafem care corespundea, în stadiul vechi occitan sau chiar latin, unui fonem și din care se pot deduce fonemele existente actualmente în diferite dialecte occitane — ceea ce presupune, evident, că cititorul este cît de cît familiarizat cu astfel de probleme. Convențiile adoptate sînt descrise în capitolul III, *Los principis fonologics de la grafia* (p. 42—76).

Lafont numește această grafie o „abstracțiune paradigmatică" și-i recunoaște imperfecțiunea din punct de vedere strict fonologic, dar este de părere că un sistem ortografic trebuie privit drept o convenție și evaluat în funcție de serviciile pe care le aduce.

Deși autorul afirmă că această ortografie a fost adoptată după 1950 de către „cvazi-totalitatea scriitorilor tineri", nu trebuie să se creadă că ea a învins toate obiecțiile unor oameni de cultură și lingviști occitani. Este adevărat că în aceste confruntări intervin adesea considerente cu totul străine de problema în sine. Totuși, este un fapt că „reforma lingvistică occitană" se lovește de o serie de dificultăți practice, mai ales cînd este vorba de extinderea încercărilor unificatoare la dialectul gascon, cel mai „aberant". Restabilirea unor grafii etimologice și mai ales respingerea cu orice preț a unor deprinderi ortografice numai pentru că sînt comune și francezei nu apar ca suficient de justificate cercetătorilor care analizează cu mai multă obiectivitate fenomenul lingvistic și cultural occitan.

Nu este însă mai puțin adevărat că un sistem, chiar imperfect, menit să faciliteze circulația ideilor în lumea occitanofonă, este binevenit. Rămîne ca practica să-i confirme eficacitatea. Institutul de Studii Occitane și organismele care-i împărtășesc poziția depun în orice caz toate eforturile pentru difuzarea lui, tipărind, de pildă, operele unor scriitori occitani, a căror ortografie este transpusă în sistemul propus, organizînd stagii pentru popularizarea lui etc.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

SOLOMON MARCUS, **Algebraické modely v lingvistice**, Praga, Nakladatelstvi Československé Akademie Věd, 1969, 284 p.

Volumul pe care îl prezentăm constituie traducerea în limba cehă a unor părți din lucrări ale lui Solomon Marcus, publicate anterior : *Lingvistică matematică* (București, Editura didactică și pedagogică, 1963) ; *Gramatici și automate finite* (București, Editura Academiei R.P.R., 1964) ; *Introduction mathématique à la linguistique structurale* (Paris, Dunod, 1967). Deoarece însă nici una dintre aceste cărți nu a fost recenzată în revista de față, considerăm utilă prezentarea ediției cehe.

Cartea este împărțită în opt capitole : I. Opoziții și distribuții ; II. Analiza fonematică ; III. Analiza morfematică ; IV. Omonimia morfologică și categoriile gramaticale ; V. Modele bazate pe partiții și pe relația de dominare ; VI. Gramatici, automate finite și evenimente regulate în sensul lui Kleene ; VII. Gramaticile cu un număr finit de stări și limbile naturale ; VIII. Comentarii. Probleme. Completări. Partea întîi (primele cinci capitole) conține modele analitice, iar partea a doua modele generative.

În capitolul I, se studiază aspectul logic al opozițiilor lingvistice. Încă din primele paragrafe, cititorul lingvist are posibilitatea să facă cunoștință cu noțiunile elementare de teoria mulțimilor, prezentate cu ajutorul

metodelor lingvistice. La rîndul său, cititorul matematician se poate familiariza cu unele noţiuni clasice de teoria opoziţiilor lingvistice, prezentate sub o formă matematică.

După ce se definesc noţiunile de opoziţie proporţională şi de opoziţie izolată, se studiază proprietăţile de invarianţă ale opoziţiilor proporţionale. Autorul face legătura cu unele noţiuni introduse de Troubetzkoy şi Cantineau. În continuare, el studiază relaţia de echivalenţă. Ca exemple de clase de echivalenţă, sînt date clasele de distribuţie din lingvistica descriptivă, cu apicaţie la limbile română şi franceză. Trebuie subliniat faptul că aceasta este prima analiză efectivă în clase de distribuţie, privitoare la limbile romanice.

Capitolul II este consacrat modelelor matematice în fonologie. Importanţa acestui capitol constă în primul rînd în clasificarea deosebirilor dintre punctul de vedere al lui Jakobson şi cel al lui Harris; S. Marcus reliefează structura logică a fiecăruia dintre aceste puncte de vedere.

În capitolul III, după ce se studiază opoziţiile între mulţimi ordonate, se dă un model logic al noţiunii de paradigmă şi se defineşte noţiunea de morfem. În concepţia lui S. Marcus, opoziţiile morfematice se disting de cele fonematice prin caracterul ordonat al celor dintîi, opus caracterului neordonat al celor din urmă. Elaborarea unei teorii o opoziţiilor între mulţimi ordonate de elemente este realizată aici pentru prima oară.

În capitolul IV se definesc mai multe noţiuni de bază, printre care aceea de familie sau clasă de distribuţie. Cu ajutorul relaţiei de dominare, se definesc şi se studiază modelele matematice ale noţiunilor de *categorie gramaticală* şi *categorie gramaticală elementară*.

După cîteva consideraţii referitoare la algebra partiţiilor, autorul introduce (în capitolul V) noţiunile de *limbă adecvată*, *limbă omogenă*, *limbă simplă*, *limbă izolantă* şi *limbă regulată*. El demonstrează că orice termen al partiţiei în tipuri aproximează o anumită parte de vorbire. În încheiere, autorul arată că, în general, limbile naturale sînt limbi regulate. Această tipologie algebrică a limbilor aproximează tipologia tradiţională (flexionar-aglutinant-amorf) şi, în acelaşi timp, o rafinează.

În capitolul VI, S. Marcus prezintă gramaticile cu un număr finit de stări, introduse şi studiate de N. Chomsky şi G Miller. Folosind ideea de distribuţie, se dau criterii noi de reprezentabilitate a unui eveniment în automate finite. Pornind de la unele rezultate datorite lui Bar-Hillel, se stabileşte echivalenţa dintre automatele finite şi gramaticile cu un număr finit de stări. Se precizează locul gramaticilor cu un număr finit de stări în ierarhia de gramatici ale constituenţilor imediaţi, ierarhie stabilită de N. Chomsky. Ultima parte a acestui capitol este consacrată expunerii evenimentelor regulate în sensul lui Kleene. Se stabileşte un izomorfism între aceste evenimente şi cele reprezentabile în automate finite.

Capitolul VII este consacrat aplicaţiilor gramaticilor cu un număr finit de stări în studiul limbilor naturale. Pe baza consideraţiilor teoretice, se delimitează diferite porţiuni infinite ale limbilor naturale care pot fi generate cu ajutorul unei gramatici cu un număr finit de stări, făcîndu-se aplicaţii la limba română.

În ultimul capitol, se fac comentarii în legătură cu unele probleme nerezolvate, se dau completări bibliografice şi interpretări lingvistice.

Fiecare din cele două părţi ale cărţii se încheie cu cîte o bibliografie ce însumează împreună aproape 550 titluri din cele mai recente lucrări de specialitate.

Înfăţişate pentru prima oară în cartea *Gramatici şi automate finite*, cercetările lui S. Marcus asupra limbajelor cu un număr finit de stări au, în lumina rezultatelor recente (cum ar fi, de exemplu, cele ale lui P. Reich asupra finitudinii limbilor naturale), o deosebită semnificaţie. Limbajele cu un număr finit de stări, considerate iniţial ca inadecvate limbilor naturale, se dovedesc a fi capabile să modeleze porţiuni întinse şi semnificative ale acestora.

CONSTANTIN V. CRĂCIUN

TEODORA CRISTEA, **La structure de la phrase negative en français contemporain**, Bucureşti, Societatea Română de Lingvistică Romanică, V, 1971, 264 p.

În analiza mecanismelor care guvernează construcţia frazei negative în franceza contemporană, autoarea foloseşte metoda constituenţilor imediaţi, ţinînd seama de nivelul sintactic la care se plasează constituentul afectat de negaţie : nivelul constituenţilor imediaţi ai propoziţiei, obţinuţi printr-o primă segmentare a acesteia ; nivelul constituenţilor imediaţi ai grupului sintactic.

Primul capitol al lucrării cuprinde tocmai delimitarea acestor nivele de incidenţă, precum şi distincţia dintre cele două tipuri de comunicări negative : negaţia totală sau predicativă şi negaţia parţială sau nepredicativă.

În capitolele următoare, sînt cercetate structurile fundamentale proprii francezei, pornindu-se de la organizarea frazei formate dintr-un grup verbal şi un grup nominal. Autoarea examinează minuţios raporturile pe care constituentul negativ sau negat le contractează cu segmentele învecinate în lanţul vorbirii.

Negaţiei nepredicative, în care verbul rămîne la forma afirmativă şi este negat un alt constituent al propoziţiei, îi este consacrat capitolul al doilea. Este surprinsă aici o trăsătură specifică a francezei contemporane : faptul că un constituent pozitiv al frazei nu poate fi negat decît în condiţii morfo-sintactice (clasa de cuvinte căreia îi aparţine realizatorul unui constituent) şi sintactice (poziţia pe care constituentul negat trebuie să o ocupe în lanţul vorbirii) bine determinate : constituentul trebuie să figureze într-un lanţ al vorbirii mai întins, care să cuprindă şi o conjuncţie coordonatoare ; constituentul trebuie să se situeze la un nivel sintactic dominat de nucleul propoziţiei ; constituentul trebuie să fie realizat de o formă verbal-nominală.

Problemele legate de negaţia predicativă, care înglobează toţi constituenţii grupului verbal, asigurînd comunicării un statut negativ, fac obiectul capitolului următor. Sînt studiate, pe rînd, varietăţile negaţiei predicative, care poate fi : o comunicare în care numai grupul verbal este afectat de negaţie sau o negaţie multiplă, în care trăsătura negativă este comună verbului şi celorlalţi constituenţi (care trebuie să fie realizaţi prin unităţi negative) ; o negaţie discretă, realizate în doi sau mai mulţi timpi, sau o negaţie globală. Autoarea prezintă caracterul obligatoriu al negaţiei duble în franceza contemporană şi discută situaţia diferiţilor indici negativi care realizează negaţia predicativă.

Capitolul al patrulea analizează situaţia frazei negative neorganizate, a frazei lipsite de verb — frază care conferă indicilor negativi caracterul de predicativitate. Studiul acestei fraze implică o distincţie fundamentală, în ansamblul indicilor negativi, din punctul de vedere al capacităţii acestora de a forma ei singuri un enunţ. Se operează, de asemenea, o distincţie între elementele care evocă o comunicare, deci un răspuns negativ total, şi cele care evocă un constituent integrat unui grup verbal sau unui grup nominal al unei comunicări anterioare. O trăsătură specifică o constituie posibilitatea de combinare a unui indice care evocă o comunicare completă cu un indice care formează un răspuns la o interogaţie parţială.

Prezenţa unui element caracterizat printr-o trăsătură negativă aduce o serie de modificări pe planul expresiei. Autoarea studiază într-unul din capitolele cărţii aceste restricţii sintagmatice şi stabileşte două tipuri esenţiale : apariţia unor formanţi diferiţi (care pot fi variante libere sau combinatorii) şi modificări ale ordinii cuvintelor în frază. Există şi modificări de tip mixt, în care apariţia unor formanţi diferiţi, specifici negaţiei, se uneşte cu o ordine a cuvintelor diferită de cea din propoziţia afirmativă. Negaţia poate constitui un cadru favorabil pentru realizarea anumitor opoziţii de conţinut sau pentru anularea altor opoziţii specifice.

Autoarea face şi o analiză statistică, care urmăreşte pe de o parte aspectul gramatical al negaţiei (frecvenţă şi repartiţia structurilor sintactice negative), iar pe de altă parte aspectul ei lexical (frecvenţa şi repartiţia indicilor negativi).

Lucrarea se încheie cu o analiză contrastivă, care pune faţă în faţă fraza negativă din limba franceză şi cea din limba română. Punctul de plecare al acestei analize îl constituie tot nivelul sintactic la care se situează formanţii negativi, poziţia, în cadrul frazei, a constituentului negat sau negativ.

Lucrarea este un studiu sintactic al negaţiei franceze şi nu un studiu lexical al instrumentelor negaţiei. Autoarea precizează că a fost necesar să procedeze astfel deoarece specificul francezei în această privinţă — caracterul procesual al negaţiei şi structurarea discontinuă pe planul formanţilor negativi — nu poate fi degajat decît dacă este studiat enunţul negativ în ansamblul său.

Studiul îşi propune să fie esenţial sincronic, să-şi limiteze observaţiile la o singură etapă a limbii franceze contemporane, aşa cum se prezintă ea în varianta literară standard ; nu lipsesc însă nici referirile la situaţia din limba literară şi din cea populară.

Analiza se bazează pe un corpus de 300 000 cuvinte-text, furnizate de 16 lucrări aparţinînd unor stiluri diverse : proză artistică dialogată şi nedialogată, proză ştiinţifică şi proză ziaristică. Corpusul prezintă, în acelaşi timp, şi o anumită unitate : pe de o parte cronologică (lucrările aparţinînd aceleiaşi perioade de timp), pe de altă parte cantitativă (conferită de faptul că fiecare stil este prezentat de un număr egal de cuvinte-text).

LIGIA EŞANU

Conferinţa de limba şi literatura română, Washington—Seattle

În zilele de 12 şi 13 mai 1972 s-a desfăşurat la Universitatea din Seattle (S.U.A.) *Conferinţa de limba şi literatura română.*

Conferinţa a fost organizată de prof. James E. Augerot (Universitatea Washington-Seattle), slavist şi specialist în română, autor (în colaborare cu Florin Popescu) al unui manual de limba română pentru vorbitorii de limba engleză.

La conferinţă au participat numeroşi cercetători americani şi români în limba, literatura şi istoria României.

Comunicările au prezentat rezultatele unor studii asupra limbii şi literaturii române, asupra unor opere ale literaturii franceze sau engleze, datorate unor autori de origine română, şi, de asemenea, observaţii referitoare la predarea limbii române vorbitorilor de limba engleză (americană). Tematica largă a conferinţei a permis şi introducerea unor expuneri care au abordat problemele legate de programul schimburilor culturale dintre România şi S.U.A. (Georgene Lovecky şi Adrian Jaffe), istoria schimburilor culturale dintre România şi Statele Unite de la începuturile lor (Constantin Giurescu), precum şi semnificaţia şi activitatea bibliotecii române din New York (prezentată de directorul ei, Dan Grigorescu).

Vom menţiona, în cele ce urmează, comunicările privind l i m b a română (în ordinea alfabetică a autorilor lor) : *Materiale pentru învăţarea limbii române* (James E. Algeo), *Asupra creşterii numărului cuvintelor de origine americană în terminologia românească din domeniul ştiinţei şi tehnologiei* (Vera Berceanu), *Limba română în universităţile americane* (Cornel Căpuşan), *Balcanisme româneşti ca dovezi ale continuităţii latine a limbii române* (Eric P. Hamp), *Tratamentul fonologic în română al cuvintelor împrumutate din franceză* (Mary Ann Ignatius), *Cîteva observaţii asupra statutului stilistic al elementelor lexicale româneşti de origine greacă modernă* (Kostas Kazazis), *Construcţii cu complemente* (complementation) *în română* (Keith Sauer), *Evoluţia unor sinonime de la româna modernă la cea contemporană* (Paul Teodorescu), *Cîteva proprietăţi sintactice şi semantice ale rom.* **cine** *şi* **ce** (Emanuel Vasiliu).

LAURA VASILIU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Al XI-lea Congres internaţional de ştiinţe onomastice (Sofia, 28 iunie — 4 iulie 1972)

Capitala Bulgariei a găzduit în vara acestui an o prestigioasă reuniune internaţională, cel de-al XI-lea Congres internaţional de ştiinţe onomastice, ale cărui lucrări s-au desfăşurat sub auspiciile Comitetului internaţional de ştiinţe onomastice (C.I.S.O.) şi ale Centrului internaţional de onomastică de la Louvain, cu concursul Academiei Bulgare de Ştiinţe.

La ședința de deschidere au luat cuvîntul, printre alții, acad. Vl. Georgiev, președintele Comitetului bulgar de organizare, și H. Draye, secretar general al C.I.S.O. La ședințele plenare și pe secții au participat aproximativ 350 de onomaști din aproape 40 de țări.

Au prezentat un interes mai larg comunicările expuse în ședințele plenare : Carlo Battisti (Florența), *Stratti onomastici nelle Alpi Centrali* ; Vladimir Georgiev (Sofia), *L'onomastique et la géographie historique* ; E. M. Pospelov (Moscova), *Toponimika v istoriko-geografičeskich issledovanijach v SSSR* ; Josef Breu (Viena), *Stand der kartographischen Ortsnamenkunde* ; Wolfgang Schmid (Göttingen), *Baltische Gewässernamen und das vorgeschichtliche Europa* ; G. B. Pellegrini (Padova), *Toponymie de double tradition dans la région frioulane*, și altele.

Restul comunicărilor, unele de interes relativ general, au fost prezentate în cadrul celor 9 secții : I. Generalități, metode, sistematizare, stadiul cercetărilor (adăugăm : în diferite țări sau centre de cercetări onomastice) ; II. Onomastică slavă și baltică ; III. Onomastică germanică ; IV. Onomastică romanică ; V. Onomastică balcanică ; VI. Onomastica altor limbi indo-europene ; VII. Onomastica altor grupuri de limbi ; VIII. Interferențe lingvistice în onomastică ; IX. Onomastică și cartografie : standardizare, transcriere și transliterare.

De un interes deosebit s-au bucurat comunicările prezentate în cadrul primei secții, în care au dominat problemele de onomastică generală și de metodologie (acestei secții i-a revenit cel mai mare număr de comunicări și luări de cuvînt), cele prezentate în secția a doua, privind mai ales onomastica slavă (lucru explicabil prin preocupările onomaștilor din țara gazdă), și, în sfîrșit, comunicările din secția a patra, la ale cărei lucrări au adus o contribuție substanțială G. B. Pellegrini (Italia), C. Poghirc (R. S. România), L. Gáldi (R. P. Ungară), Boris Simeonov (R. P. Bulgaria), Maria Cosniceanu (U.R.S.S.) și alții.

Vorbind despre contribuția onomaștilor din R. S. România, trebuie să amintim, mai întîi, prezența la acest congres a acad. Iorgu Iordan, membru al Comitetului internațional de științe onomastice. Comunicările românești, variate și originale, au făcut o bună impresie (le amintim în ordinea secțiilor) : Ion Pătruț (Cluj), *Sur la structure et l'origine des hypocoristiques slaves* — comunicare consacrată unei probleme mai puțin studiate în slavistică și care a adus o contribuție substanțială la elucidarea ei (secția a II-a) ; Cicerone Poghirc (București), *L'hydronimie de la Roumanie* — cercetare bazată pe un vast material indo-european (comunicarea a fost viu dezbătută) ; Aurelia Stan (Cluj), *Sobriquets et surnoms* — în care autoarea aduce note originale în interpretarea raportului dintre cele două categorii antroponimice ; Ion Moise (Pitești), *Neskol'ko bolgarskich toponimičeskich nazvanij rumynskogo proischoždenija* — în care se respinge etimologia îndepărtată a unor nume de locuri, considerate în trecut neromânești ; Victor Vascenco (București), *Au sujet du système standard des noms de famille roumains* — comunicare consacrată prezentării structurii și provenienței numelor de familie din sistemul românesc de denominație oficială (comunicări prezentate în secția a IV-a) ; Dorin Gămulescu (București), *O rumyno-bolgarskoj antroponimičeskoj, interferencii* — contribuție consacrată unui domeniu aproape complet neexplorat : influența românească asupra sistemului antroponimic al slavilor de sud, în speță al bulgarilor ; Dragoș Moldovanu (Iași), *Quelques principes du dictionnaire toponymique* și *De l'interférence des systèmes toponymiques* — în care se prezintă experiența cercetătorilor ieșeni în domeniul lexicografiei toponimice (secțiile I și VIII) ; Anastase Bârsan (București), *Standardisation des noms géographiques dans les publications générales et en cartographie* — în care autorul se pronunță pentru unificarea scrierii numelor geografice prin generalizarea grafiei originare (secția a IX-a).

Al XI-lea Congres de științe onomastice s-a impus prin problematica comunicărilor și prin unele idei noi privind onomastica, în calitatea sa de știință interdisciplinară (Vl. Georgiev, S. Mikesy, V. Belenkaja ș.a.), prin aplicarea metodologiei structurale tipologice și a teoriei universaliilor lingvistice la studiul numelor proprii (V. Blanár, A. Superanskaja ș.a.), prin

aprofundarea studiului diacronic al faptelor toponimice prin utilizarea metodei reconstrucţiei interne şi a datelor indo-europenisticii moderne (C. Poghirc, B. Simeonov ş.a.). Acest din urmă aspect a fost reluat în cadrul primului Congres de tracologie, ale cărui lucrări au început la Sofia, imediat după încheierea congresului de onomastică.

Următoarea reuniune internaţională a onomaştilor va avea loc la Berna, în 1975.

VICTOR VASCENCO
Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

Primul congres internaţional de tracologie

În zilele de 5—10 iulie 1972, a avut loc la Sofia primul Congres internaţional de tracologie, organizat sub auspiciile Asociaţiei internaţionale de studii sud-est europene, de către Comitetul naţional bulgar de tracologie, avînd ca preşedinte pe acad. Vl. Georgiev.

Reunind 270 de arheologi, istorici şi lingvişti din 20 de ţări ale Europei şi Americii, congresul s-a deschis prin cuvîntul acad. Vl. Georgiev, după care au urmat saluturile acad. A. Balevski, preşedintele Academiei Bulgare de Ştiinţe, acad. E Condurachi, secretarul general al A.I.S.E.E., şi ale şefilor delegaţiilor sovietică, greacă, iugoslavă, turcă şi italiană. În aceeaşi şedinţă plenară, Vl. Georgiev a prezentat raportul general, *Tracologia — stadiul actual.*

În continuare, congresul şi-a desfăşurat lucrările în trei secţii : 1) *Arheologie şi istoria artei* ; 2) *Istorie şi istoria culturii* ; 3) *Lingvistică.* Evident, cea mai mare parte din cele 130 de comunicări [1] au fost prezentate în primele două secţii, celei de-a treia revenindu-i 14 contribuţii, aparţinînd unor lingvişti români, bulgari, germani, sovietici şi greci. Avînd în vedere profilul revistei noastre, vom prezenta pe scurt doar lucrările acestei din urmă secţii.

În prima şedinţă, condusă de C. Poghirc şi V. Beşevliev, cele cinci comunicări au fost consacrate unor probleme generale privind limba tracă, precum şi unor chestiuni de onomastică. Iv. Duridanov (Bulgaria) a făcut o prezentare sintetică a *Poziţiei limbii trace între limbile indo-europene* [2], iar V. P. Neroznak (U.R.S.S.) a prezentat comunicarea *Limba tracă — problemă a paleobalcanisticii.* O expunere de ansamblu privind *Tipologia şi cronologia numelor de persoană la traci* a fost făcută de K. Vlahov (Bulgaria), în timp ce G. Bakalakis (Grecia) şi G. Ţankova-Petkova (Bulgaria) au vorbit despre *Nume proprii trace pe coasta nord-egeică*, respectiv *Despre soarta unor toponime menţionate de Procopios.*

Cea de-a doua şedinţă, condusă de A. Vraciu şi K. Vlahov, a avut drept obiect mai ales raporturile dintre traco-dacă şi alte limbi indo-europene vechi şi noi. Gabriela Mîrza a făcut o succintă expunere a *Raporturilor dintre limbile dacă şi greacă* ; autorul acestor rînduri a comentat cîteva *Paralele lexicale traco-româno-slave* ; H. Schall (R. D. Germană) a prezentat comunicarea *Baltica/Dacica* : *Leto-slava,* iar B. Simeonov (Bulgaria) a vorbit *Despre substratul*

[1] Rezumatele comunicărilor au fost publicate în volumul : *Ier Congrès international de thracologie. 5—10. VII.1972. Résumés des communications,* Sofia, 1972 (litogr.). Specialiştii bulgari au tipărit volumul de comunicări şi contribuţii *Thracia,* I (Sofia, 1972), iar istoricii şi arheologii români — volumul *Ier Congrès international de thracologie. Contributions roumaines,* Sofia, 1972 (litogr.).

[2] *Die Stellung des Thrakischen im Kreise der indoeuropäischen Sprachen,* publicată în *Thracia, I,* p. 231—244.

lexical tracic în limba bulgară. La aceste comunicări se adaugă cele ale lui A. Vraciu, *Observații despre elementele dacice în limba română*, și D. Gămulescu, *Corespondentele balcanice ale trac. * balios* (rom. *băl* și altele), expuse în cea de-a treia ședință.

La începutul acestei ședințe, conduse de K. Vlakov și de cel ce semnează nota de față, C. Poghirc a înfățișat cîteva interesante *Considerații lingvistice și filologice despre Gebeleisis* (menționat o singură dată de Herodot, în unele manuscrise, și cu sincopa primei silabe, acest nume ar fi putut avea forma **Nebeleisis* ,,zeul cerului").

După comunicarea din ședința precedentă a lui R. Lanszweert (R. F. a Germaniei) despre *Inscripția de pe inelul de la Ezerovo* — gravată, de altfel, pe insigna congresului —, în care autorul a încercat o nouă descifrare a acestui enigmatic text, bazîndu-se pe datele limbii lituaniene, I. Moldoveanu a venit cu o altă încercare despre același subiect, intitulată *Rezolvarea enigmei limbii trace*. Comunicarea *Privirea teoretică asupra descifrării inscripțiilor trace* a lui D. Slușanski a impresionat prin analiza circumspectă a dificultăților de interpretare pe care le pune acest text de mică întindere, unicul pînă în prezent atribuit limbii trace (o a doua inscripție descoperită recent n-a fost încă editată în mod satisfăcător).

Pe marginea comunicărilor, au luat cuvîntul Vl. Georgiev, V. Beșevliev, L. Gáldi, C. Poghirc, Iv. Duridanov și alții.

În încheierea congresului, după cuvîntul lui Vl. Georgiev și raportul secretarului general al Comitetului național bulgar de tracologie, V. Velkov, mai mulți delegați străini au exprimat mulțumiri gazdelor pentru buna organizare a congresului, care a fost completat printr-o bogată expoziție de artă a tracilor și o excursie științifică.

Prof. D. Berciu, membru al Academiei de Științe Sociale și Politice, șeful delegației române, a transmis invitația oficială din partea țării noastre ca al doilea Congres internațional de tracologie să aibă loc la București, în anul 1976. Nu încape îndoială că această manifestare științifică de prestigiu va marca noi progrese, în continuarea celor înregistrate acum la Sofia, în studiul istoriei, civilizației și limbii traco-dacilor, locuitorii străvechi ai spațiului carpato-balcanic.

G. Mihăilă
Facultatea de limbi slave
București, Pitar Moș 7—13

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1972*

INDICE DE MATERII

* Indicele a fost întocmit de Mioara Catrani Popescu.

INDICE DE AUTORI

Ş

T

Ţ

U

V

W

Z

X

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZA

BULGARA

CEHA

ENGLEZA

FRANCEZA

GERMANA

GREACA

ITALIANA

LATINA

MACEDONEANA

POLONA

RETOROMANA

ROMÂNA

RUSA

SÎRBOCROATA

SLAVA

SLOVACA

SLOVENA

SPANIOLA

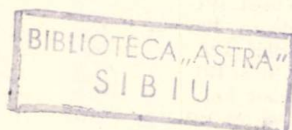

TURCA

UCRAINEANĂ

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuța poștală* 2001 — telex 011631, *București, Republica Socialistă România*, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boîte postale* 2001 — telex 011631, *Bucarest, Roumanie*, ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtmit Të Librit, Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig, C, 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, P.B. 68, München 34 ; **Reise und Verkehrsverlag Hönigwiesenstrasse**, 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse, 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE UNIE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21, Kasr et Ni St. (Dar el Shark Bookshop), Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe**, 8, Volderstraat, Gand ; **Maison de Langues Vivantes**, 65, rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Librairie**, 30, Av. Marnix, Bruxelles 5 ; **Vrander Editeur**, 10, Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov, 11-Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies, Loyola Colege**, Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books**, 2, Spadina Road, Toronto 4 Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B.P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenez 8—40, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, Chulpanmul ;

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645, Burham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society**, 1155, Sixteenth Street, NW, Washington DC 20036 ; **Fam Book Service**, 69, Fifth Avenue Suite 8 F, New York, 10003, N,Y, ; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains N.Y. 10602 ; **Richard and Company, Inc.**, Portland, Oregon 97208, P.O. Box 4245 ; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park, Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner** 31, East 10-th Street, New York 10003 ; **Franklin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) : **Mc Graw-Hill Book Company**, 330, West 42nd Street, New York, N,Y, 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles Editeur**, 61, Bd. St.-Germain, Paris 5-e; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61, Bd. St.-Germain, Paris, 5-e; **Département étranger Hachette**, 79, Bd. St.-Germain, Paris 6-e; **Librairie Joseph Gibert**, 20—30, Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House, 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's Foreign Department**, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37, Grays Inn Road, London W.C.1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellinborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11, Arlosorov St., Haïfa ; **Lepac Ltd.**, 15, Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, **SO, CO, LIB, RI Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokyo ; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro, 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico, 17, D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstrat 10, Lochem ; **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal**, Van Baeriesstraat 150, Amsterdam Zuit; **Meulenhoff**, Beulingstraat 2, Amsterdam C ; **Swets & Zeitlinger**, Keizergracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowiskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1, Rue de Bourg, Ch-1002, Lausanne, **Librairie Rousseau**, 36, Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co**, Forschaugasse, 7, Zürich I ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia, Kniga**, Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32, Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica, 1, Novi Sad ; **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije, 27, Beograd ; **Libertatea**, Z. Zrenjanina, 7, Pancevo ; **Prosveta**, Terazije 16 I, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1972 (XXIII)

I.P.I. c. 1933

Lei 20

438930